ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УРСР

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

В ДВАДЦЯТИ ШЕСТИ ТОМАХ

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

КИЇВ — 1973

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ

ГОЛОВНА РЕДАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ
АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

9(С2)
І-90

ХАРКІВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА
ім. М. В. ФРУНЗЕ

І $\frac{0161-007}{М222(04)-73}$ 420—73

ГРАМОТА

**ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК**

за активное участие в партизанском движении, мужество и стойкость, проявленные трудящимися Сумской области в борьбе с немецко-фашистскими захватчиками в период Великой Отечественной войны, и за успехи, достигнутые в развитии народного хозяйства, Указом от 22 июня 1967 года наградил Сумскую область Украинской ССР

ОРДЕНОМ ЛЕНИНА

Председатель Президиума Верховного Совета СССР

Секретарь Президиума Верховного Совета СССР

МОСКВА, КРЕМЛЬ. 1 июля 1967 г.

Урочисте засідання обкому КП України і обласної Ради депутатів трудящих. Кандидат у члени Політбюро ЦК КПРС, Голова Ради Міністрів УРСР В. В. Щербицький вручає орден Леніна Сумській області. Суми, 1967 р.

Мітинг, присвячений нагородженню Сумської області орденом Леніна. Суми, 1967 р.

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ ТОМУ

Ця книга присвячена історії Сумщини — однієї з областей Радянської України — рівної серед рівних у братньому Союзі Радянських Соціалістичних Республік.

За роки Радянської влади розквітла Українська РСР. Вона стала республікою високорозвинутої соціалістичної індустрії, високомеханізованого сільського господарства, передової науки, культури. «Усе це,— говорив товариш Л. І. Брежнєв,— результат великих зусиль трудящих України і в той же час результат їх братерського співробітництва з трудящими всіх інших республік Радянського Союзу. Без перебільшення можна сказати, що тільки в співдружності радянських республік, об'єднавшись з ними і подесятеривши тим самим власні сили, зміг по-справжньому розправити свої плечі, знайти простір своїй трудовій енергії і талантам народ України»[1].

Про те, яких великих здобутків досяг український народ в дружній сім'ї радянських народів, видно на прикладі кожної області УРСР і, зокрема, Сумської. У минулому вона була відсталим, аграрним краєм. Тут віками трудове населення зазнавало жорстокого соціального й національного гноблення, скніло у злиднях, темряві, безкультур'ї. Сумський край відродили до життя Велика Жовтнева соціалістична революція, перемігший у нашій країні соціалістичний лад. Сьогодні повсюди у містах і селах торжествує вільна творча праця, радісне щасливе життя. Провідними галузями промисловості стали машинобудування, приладобудування, хімічне виробництво, видобуток нафти й газу. Водночас з промисловістю швидко розвивається сільське господарство. Широким надбанням трудящих

---

[1] Л. І. Брежнєв. Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Доповідь на спільному урочистому засіданні Центрального Комітету КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР у Кремлівському палаці з'їздів 21 грудня 1972 року. К., 1972, стор. 17.

стали освіта, культура, мистецтво. Постійно зростає матеріальний добробут робітників, колгоспників, інтелігенції.

Літопис історії краю сповнений багатьма важливими подіями. Територія Сумщини входила до складу Київської Русі — спільної колиски трьох братніх народів — російського, українського, білоруського, які склалися пізніше. Велике прогресивне значення мало входження Чернігово-Сіверських земель на початку XVI ст. до складу Росії. Це ще більше поріднило місцеве населення з російським народом — братом і другом українського народу у боротьбі проти соціально-економічного й національно-релігійного гніту та іноземних загарбників.

Жителі Сумщини брали активну участь у визвольній війні українського народу проти польсько-шляхетських загарбників. У січні—лютому 1654 р. жителі багатьох населених пунктів склали присягу на вірність Росії.

В 1606 році на Путивльщині вперше запалало полум'я селянського повстання в Росії під керівництвом І. Болотникова. Серед населення краю знайшла відгук селянська війна під проводом Степана Разіна. Мужньо билося населення проти шведських загарбників. Сумський полк відзначився у Вітчизняній війні 1812 року.

У пореформений період на Сумщині з розвитком промисловості робітничий клас утворювався в основному за рахунок зубожілих українських і російських селян. У робітників — українців і росіян були спільні інтереси у боротьбі проти спільних ворогів — царизму, російських і українських капіталістів та поміщиків. Із зростанням робітничого руху поширювалися твори К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна, виникали перші марксистські гуртки. На початку XX ст. у Шостці, Конотопі, Сумах, Ромнах та інших містах були створені соціал-демократичні організації. У їх зародженні і зміцненні виключну роль відіграла ленінська газета «Искра». Соціал-демократичні організації ще більш посилили діяльність після II з'їзду РСДРП, який завершив процес об'єднання революційних марксистських організацій і утворив партію робітничого класу Росії на ідейно-політичних і організаційних принципах, розроблених В. І. Леніним.

В роки першої російської буржуазно-демократичної революції в боротьбі проти царизму, капіталістів і поміщиків міцніла і гартувалася дружба трудящих різних національностей. В. І. Ленін серед найвизначніших революційних подій, які відбулися влітку 1905 року, називав виступи селян Лебединського повіту.

Велика Жовтнева соціалістична революція стала поворотною подією в житті народів нашої країни, усього прогресивного людства. Коли Жовтнева революція перемогла в центрі, її тріумфальна хода охопила всю Україну, у т. ч. і Сумщину. Робітники і трудящі селяни під керівництвом більшовиків, за допомогою червоногвардійських загонів московських, брянських і харківських робітників розгромили війська буржуазно-націоналістичної Центральної ради і встановили Радянську владу. У роки іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни вони зі зброєю в руках захищали завоювання пролетарської революції.

Відбудова промисловості, сільського господарства на Сумщині розпочалася відразу ж після визволення території від білогвардійських військ Денікіна. Уже в 1920 році трудящі краю одержали велику допомогу від Раднаркому РРФСР, очолюваного В. І. Леніним, коштами, промисловим обладнанням, кадрами.

Великі перетворення на Сумщині відбулися в роки соціалістичної індустріалізації країни і колективізації сільського господарства. Були споруджені нові і реконструйовані на базі нової техніки старі підприємства. Виросли і зміцніли радгоспи і колгоспи. Дальшого розвитку набула освіта, наука, культура.

Трудящі Сумщини внесли гідний вклад у перемогу Радянського Союзу над гітлерівською Німеччиною. У перші дні Великої Вітчизняної війни до лав Червоної Армії і Військово-Морського Флоту вступило понад 200 тисяч чоловік. Коли ворог тимчасово окупував Україну, вся Сумщина перетворилась на партизанський край. Сумські партизани спільно з своїми побратимами — брянськими, курськими, гомельськими народними месниками провели багато операцій. 22 червня 1967 року Президія Верховної Ради СРСР за активну участь у партизанському русі, мужність і стійкість, виявлені в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни, і за успіхи в розвитку народного господарства нагородила Сумську область орденом Леніна.

Великим політичним і трудовим піднесенням відзначили трудящі області знаменні дати — 50-річчя Великого Жовтня, 100-річчя з дня народження В І. Леніна й 50-річчя утворення СРСР. Озброївшись історичними рішеннями XXIV з'їзду КПРС, включившись у Всесоюзне соціалістичне змагання, вони наполегливо борються за дострокове виконання величних планів дев'ятої п'ятирічки.

Книга «Сумська область» є частиною створюваної за постановою ЦК КП України на громадських засадах 26-томної «Історії міст і сіл УРСР». У ній вміщено 44 історичні нариси і 338 довідок про населені пункти — центри селищних і сільських Рад депутатів трудящих. Том «Сумська область» — праця великого загону старих комуністів, ветеранів Великої Жовтневої соціалістичної революції, громадянської і Великої Вітчизняної воєн, партійних, радянських, профспілкових і комсомольських працівників, науковців, викладачів, учителів, журналістів, співробітників архівів і музеїв, краєзнавців.

Методологічною основою тому «Історія міст і сіл УРСР. Сумська область» є праці основоположників марксизму-ленінізму, матеріали з'їздів і конференцій КПРС, зокрема XXIV з'їзду КПРС, та інші партійні документи. Для написання нарисів і довідок широко використана джерельна база — документи партійних і державних архівів, поточних архівів партійних, радянських, профспілкових і комсомольських органів, монографії, періодична преса, статистично-економічні видання, археологічні матеріали.

У томі опубліковано карти, а також фотографії з фондів партійних і державних архівів, музеїв, редакцій газет та одержані від окремих громадян. В кінці тому вміщено іменний та географічний покажчики.

Керівництво підготовкою тому до видання здійснювала Головна редакційна колегія. Науково-методичну допомогу подавав Інститут історії АН УРСР. Наукове редагування і видання книги здійснено Головною редакцією УРЕ АН УРСР.

Редакційна колегія і авторський колектив тому висловлюють глибоку подяку всім науковим установам, навчальним закладам, організаціям та особам, які подали допомогу в написанні історії міст і сіл Сумської області.

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ
МАСШТАБ
12 0 12 24 36 км
НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ
ЗА КІЛЬКІСТЮ ЖИТЕЛІВ
СУМИ Міста з населенням понад 100 000 тис. чол.
РОМНИ Міста з населенням 30 000—100 000 чол.
Путивль Міста з населенням 10 000—30 000 чол.
Дружба Міста з населенням до 10 000 чол.
Ямпіль Селища міського типу з населенням до 10 000 чол.
Верхосулка Села
НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ
ЗА АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ
Центр області
Центри районів
Інші населені пункти
БРЯНСЬКА ОБЛ.
ОРЛОВСЬКА ОБЛ.
КУРСЬКА ОБЛ.
БЄЛГОРОДСЬКА ОБЛ.
ХАРКІВСЬКА ОБЛ.
ПОЛТАВСЬКА ОБЛ.
ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ
СУМИ
РОМНИ
ШОСТКА
КОНОТОП
ОХТИРКА
Глухів
Путивль
Кролевець
Лебедин
Тростянець
Білопілля
Буринь
Ворожба
Дружба
Ямпіль
Середина-Буда
Недригайлів
Липова Долина
Краснопілля
Велика Писарівка
Гадяч
Новгород-Сіверський
Рильськ
Севськ
Суджа
Бахмач
Батурин
Короп
Зеньків
Богодухів
Грайворон
Десна
Сейм
Сула
Псел
Ворскла
Хорол
Грунь
Клевень
Есмань
Шостка
Івотка
Свеса

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ

Сумська область розташована в північно-східній частині Української РСР. Площа 23,8 тис. кв. км. На півночі й сході вона межує з Брянською, Курською і Бєлгородською областями РРФСР, на півдні й південному сході — з Полтавською й Харківською, на заході — з Чернігівською областями УРСР. Населення 1478,1 тис. чоловік, у т. ч. міського 682,9 тисяч. Основну частину населення становлять українці (87,2 проц.). Густота населення — 62 чоловіка на кв. км.

Сумська область утворена 10 січня 1939 року. Зараз у її складі 4 міста обласного підпорядкування (Суми, Конотоп, Ромни, Шостка), 18 районів, 11 міст районного підпорядкування, 20 селищ міського типу, 1708 сіл і селищ.

Більша частина території області лежить у межах Придніпровської низовини, крайня північна частина — в межах Поліської низовини, на сході й північному сході — відроги Середньо-Руської височини. Всі корисні копалини області належать до категорії нерудних: нафта, газ, буре вугілля, торф, фосфорити, крейда, кухонна і калійна солі, гіпс, вапняк, мергель тощо. Область розташована в межах двох фізико-географічних зон — Полісся й Лісостепу. На Поліссі переважають дерново-підзолисті грунти, в лісостеповій частині — глибокі малогумусні чорноземи, вилуговані середньогумусні чорноземи. Клімат області — помірно-континентальний. По території Сумщини протікає 132 річки. Всі вони належать до басейну Дніпра. Найбільші з них — Десна, Сейм, Сула, Псьол, Ворскла. Площа під лісами становить 405,2 тис. га або 17 проц. території. Серед лісових масивів найбільше дібров, є субори, на терасах річок — бори. Чимало в області парків, садів. Степова рослинність має незначне поширення. За винятком заповідника Михайлівська цілина, всі степові простори розорано. З тварин поширені лосі, дикі кабани, козулі, барсуки, куниці, тхори, білки, лисиці, єнотовидні собаки тощо; з птахів — чирки, широконіски, кулики, солов'ї, ластівки, мухоловки, зяблики тощо. У водоймах водиться карась, щука, в'язь, краснопірка, окунь та інші.

Грунтово-кліматичні умови сприятливі для розвитку землеробства й тваринництва. Всього сільськогосподарських угідь — 1663,8 тис. га, у т. ч. орної землі —

1339,6 тис. га, сіножатей, пасовищ та інших угідь — 324,2 тис. га. Розвинуте зернове господарство, буряківництво, коноплярство, м'ясо-молочне тваринництво. Поширені садівництво, ягідництво, бджільництво.

Заселення території сучасної Сумщини почалося приблизно 15 тисяч років тому. В Шосткинському та Конотопському районах поблизу сіл Воронежа та Шаповалівки знайдено крем'яні знаряддя праці первісних мисливців на мамонта доби пізнього палеоліту. В неолітичну добу (V—III тисячоліття до н. е.), коли людина від полювання і збиральництва поступово почала переходити до землеробства і скотарства, територію області населяли дві групи мисливсько-рибальських племен. В ранні часи (V—IV тисячоліття до н. е.) тут проживали племена, поширені в основному на території Лівобережної та Поліської частини України. Пізніше (IV—III тисячоліття до н. е.) цей край був густо заселений племенами, що охоплювали також простори Волго-Окського басейну. Залишки їхніх поселень (понад 70) виявлені майже у всіх районах області. Найкраще вивченими є залишки поселень біля сіл Очкиного Середино-Будського, Погорілівки Кролевецького, Козлівки і Скуносового Путивльського районів. Поблизу сіл Хухри Охтирського та Антонівки Ямпільського районів знайдені майстерні по виготовлению знарядь праці[1].

В добу бронзи (кінець III — початок I тисячоліть до н. е.) на території сучасної Сумщини жили різні племена. На берегах Десни, Сейму в середині II тисячоліття до н. е. проживали протослов'янські землеробсько-скотарські племена, що були поширені в основному в північній частині України. Їх поселення досліджено в Кролевецькому (сс. Погорілівка, Заболотове), Буринському (с. Піски) районах та поблизу Путивля. В басейні Сули, тобто в південній частині області, зокрема в Недригайлівському районі, біля сіл Беседівки, Гаю та біля с. Волинцевого в Путивльському районі виявлено поселення скотарських племен, що поширювались в основному в степу, а також в лісостеповій частині Лівобережжя та в пристеповій зоні Правобережжя. Але основну, найчисленнішу групу становили місцеві племена, що в кінці II — на початку I тисячоліття до н. е. населяли всю територію Сумської та Харківської областей. Вони залишили після себе археологічні пам'ятки, т. зв. мар'янівської культури, назва якої походить від поселення, дослідженого біля с. Мар'янівки (тепер Бунякине) Путивльського району. Подібні поселення досліджено поблизу Малих Будок Недригайлівського району, Ницахи Тростянецького та Хухри Охтирського районів. Таких пам'яток в області відомо близько 30. Нащадки цих племен у VI—III ст. до н. е. проживали на правобережжі Сейму[2].

З появою на Наддніпрянщині заліза, приблизно у VIII ст. до н. е., коли особливо інтенсивно проходив розклад родової общини і з її середовища виділялася заможна верхівка, яка поступово концентрувала в своїх руках владу, майже всю територію сучасної області і, зокрема, її південну частину, заселяли осілі землеробсько-скотарські племена, відомі під назвою скіфи-землероби. Вони входили до скіфського державного об'єднання. На берегах Сейму, Сули, Ворскли та Псла виявлено понад 70 городищ та курганних могильників[3]. Найдавнішими з них були городища біля с. Басівки Роменського району площею 170 га, біля с. Ширяєвого Путивльського району. Велику групу курганів цього ж часу з похованнями військової племінної верхівки досліджено в Роменському районі, неподалік сіл Пустовійтівки, Вовківців, Герасимівки, Ярмолинців, Сурмачівки тощо. Крім залізних мечів, бойових сокир, списів, сагайдаків із стрілами, тут знайдено залізні панцирі, бронзовий шолом, масивну золоту гривну, бронзовий позолочений та срібний посуд тощо[4].

---

[1] Археологія Української РСР, т. 1. К., 1971, стор. 112—128, 137—144.

[2] Археологія Української РСР, т. 1, стор. 335, 336, 363—368, карта № 8; Археологічні пам'ятки Української РСР (Короткий список). К., 1966, стор. 293—295; Археологія Української РСР, т. 2. К., 1971, стор. 180.

[3] Археологічні пам'ятки Української РСР (Короткий список), стор. 295—298.

[4] Археологія Української РСР, т. 2, стор. 108—114.

І. Ляпушкін. Загальний вигляд городища Ново-Троїцького з північного заходу. Реконструкція. Олівець. 1952 р.

Починаючи з перших століть до н. е., вся територія сучасної Сумщини входила до складу земель, на яких проживали ранні слов'янські племена. На території Басівського городища скіфських часів, наприклад, в II—I ст. до н. е. існувало ранньослов'янське поселення зарубинецької культури, а в басейні рік Сейму та Сули в районах Путивльському (поблизу сіл Харівки, Волинцевого, Зинового, Нової Слободи) та в Недригайлівському (неподалік с. Беседівки) виявлено і частково досліджено поселення перших століть н. е. тих племен, що входили до Подесенської групи ранніх слов'ян. Ранньослов'янські племена черняхівської культури, що були поширені в південній частині області, в II—VI ст. н. е. входили до великого антського східнослов'янського об'єднання. Чимало поселень та могильників черняхівської культури виявлено в Буринському, Недригайлівському, Великописарівському, Сумському та інших районах[1]. Великі розміри поселень та дослідження на могильниках в Сумах і особливо в с. Успенці Буринського району, де розкопано понад 1500 поховань, вказують на тривале існування поселень на одному місці[2].

Всю територію сучасної Сумщини у VII—X ст. населяло слов'янське плем'я сіверян. В її межах відомо близько 90 сіверянських поселень, городищ та могильників. Найбільш ранніми, що існували вже в VII—VIII ст., є поселення та могильник, досліджені поблизу с. Волинцевого Путивльського району. Краще дослідженими є городища VIII—X ст. в урочищі Монастирище, біля Ромен (що дало назву подібним пам'яткам «роменські») та поблизу села Волинцевого. А неподалік с. Пристайлового (біля колишнього х. Ново-Троїцького) Лебединського району городище цього часу розкопано повністю. Матеріали, що досліджені тут, дозволяють реконструювати план і зовнішній вигляд сіверянського поселення та охарактеризувати побут і культуру його мешканців[3].

Основним заняттям ранньослов'янських племен було землеробство, яке досягло значного розвитку уже в перших століттях нашої ери. Свідченням цього є чересло від двохколісного плуга, знайдене на поселенні черняхівської культури в центрі с. Коровинців Недригайлівського району. Численні наральники від подібних плугів виявлено також на Ново-Троїцькому та Волинцевському городищах. Дерев'яний плуг з залізним наральником був найдосконалішим на той час орним знаряддям і його використання зумовило можливість ведення землеробства на порівняно великих площах. Про те, що у ранніх слов'ян були розвинуті ремесла, а гончарство виділилось в окрему галузь виробництва, свідчать два склади посуду, заготовленого гончарами для продажу, знайдені, один на поселенні черняхівської культури в с. Коровинцях, другий — на подібному поселенні неподалік с. Холодного у Недригайлівському районі[4].

Порівняно високий рівень розвитку ремесел, продукція яких уже в перших століттях нашої ери йшла на продаж, стимулював поширення торгівлі, а це, в свою чергу, прискорювало розклад общинного ладу та виникнення класів. Свідченням того, що в середовищі східних слов'ян цей процес проходив інтенсивно ще в перших століттях нашої ери, є також скарби римських монет та ювелірних прикрас, знайдені на території Сумщини. В Роменському районі, наприклад, поблизу с. Рогинців,

---

[1] Материалы и исследования по археологии СССР, № 70. М.—Л., 1959, стор. 18—19; № 82. М., 1960, стор. 44—46.

[2] Археологічні дослідження на Україні в 1969 р. К., 1972, стор. 214—220.

[3] Археологічні пам'ятки УРСР, т. 3. К., 1952, стор. 244—246; И. И. Ляпушкин. Городище Новотроицкое. М.—Л., 1958, стор. 60—66.

[4] Материалы и исследования по археологии СССР, № 82, стор. 45—46.

знайдено скарб, що містив 140 римських монет, а скарб біля с. Вовківців — близько 300 монет. Особливо яскраво ступінь заможності окремих осіб в ті часи визначає скарб, знайдений в Тростянецькому районі біля с. Жигайлівки, що містив 4,5 кг (близько 1500) римських монет. Поблизу с. Харівки Путивльського району виявлено скарб срібних прикрас VIII ст., що містив 11 серег, 10 браслетів, 15 шийних гривн, 6 фібул та інші предмети. Його власник, очевидно, належав до заможної і керівної верхівки. Про те, що в східних слов'ян VIII ст. уже існували і дружини, свідчать рештки кольчуги, знайдені в одному з поховань на могильнику біля Волинцевого[1].

Тривалий процес соціально-економічного розвитку східних слов'ян зумовив формування феодальних відносин і на цій основі утворення в IX ст. однієї з наймогутніших держав свого часу — Київської Русі, яка була колискою трьох братніх народів — російського, українського і білоруського. До складу Київської Русі ввійшли й землі нинішньої Сумщини. Ця територія належала частково до Переяславського і Чернігівського, а пізніше (середина XII ст.) і Новгород-Сіверського південно-руських порубіжних зі степом князівств. Незважаючи на те, що ці землі зазнавали постійних нападів кочівників, зокрема половців, край був порівняно густо заселений. На території області відомо понад 80 давньоруських городищ, поселень і могильників. Багато городищ були не тільки оборонними укріпленнями, але й містами, де зосереджувалися ремесла, торгівля та проживала феодальна верхівка. Маєтки феодалів — вотчини, були великими господарствами. Робочу силу в них становили експлуатовані феодалами смерди. Про розміри цих маєтків деяке уявлення можна скласти на підставі літописних повідомлень. Так, під час міжусобної боротьби в 1146 р. чернігівські князі Давидовичі захопили у новгород-сіверських князів Святослава та Ігоря Ольговичів в Путивлі та поблизу нього в Ігорівці 700 осіб челяді, табун з 4000 коней, 900 скирд хліба, 500 берковців меду, 80 корчаг вина[2].

Міста відігравали помітну роль у житті давньоруської держави і про них залишились згадки в літописах, як приміром Вир, Ромен (згадані в кінці XI ст.), Попаш, В'єхань (1147 р.), Глухів (1152 р.), Заритий (1160)[3] та ін. Вир, наприклад, в 1159—1160 рр. був резиденцією одного із князів — Ізяслава Давидовича. Одним з найвизначніших міст Чернігівської землі вважався Путивль, з яким пов'язані важливі історичні події. Поміж 1146—1245 роками він в літописах згаданий 15 раз. В XII та в XIII століттях Путивль був вотчиною новгород-сіверських князів і найбільшим містом в Посем'ї. Археологами тут виявлено місце княжого двору та фундаменти кам'яного храму XII—XIII ст.[4], які свідчать про те, що в Путивлі в ті часи велось значне будівництво.

В той історичний період територія сучасної Сумщини була також ареною запеклих міжкнязівських війн, особливо в 40-х роках XII ст. В 1146 р., наприклад, Путивль тримали в облозі чернігівські князі Давидовичі. В цьому ж році містом оволоділи війська київського князя Ізяслава Мстиславовича. В наступному році суздальський князь Гліб захопив Попаш і деякий час безуспішно облягав В'єхань і Вир[5].

Використовуючи феодальні міжусобиці на Русі, половці посилили натиск на руські землі. 1185 року з Путивля вирушили в похід проти половців з'єднані дружини новгород-сіверського князя Ігоря Святославовича, трубчевського і курського князя Всеволода, рильського князя Святослава Ольговича і путивльського князя Володимира, але зазнали поразки. Їх невдалий похід став темою найвидат-

---

[1] Археологія, т. VI. К., 1952, стор. 109—111.

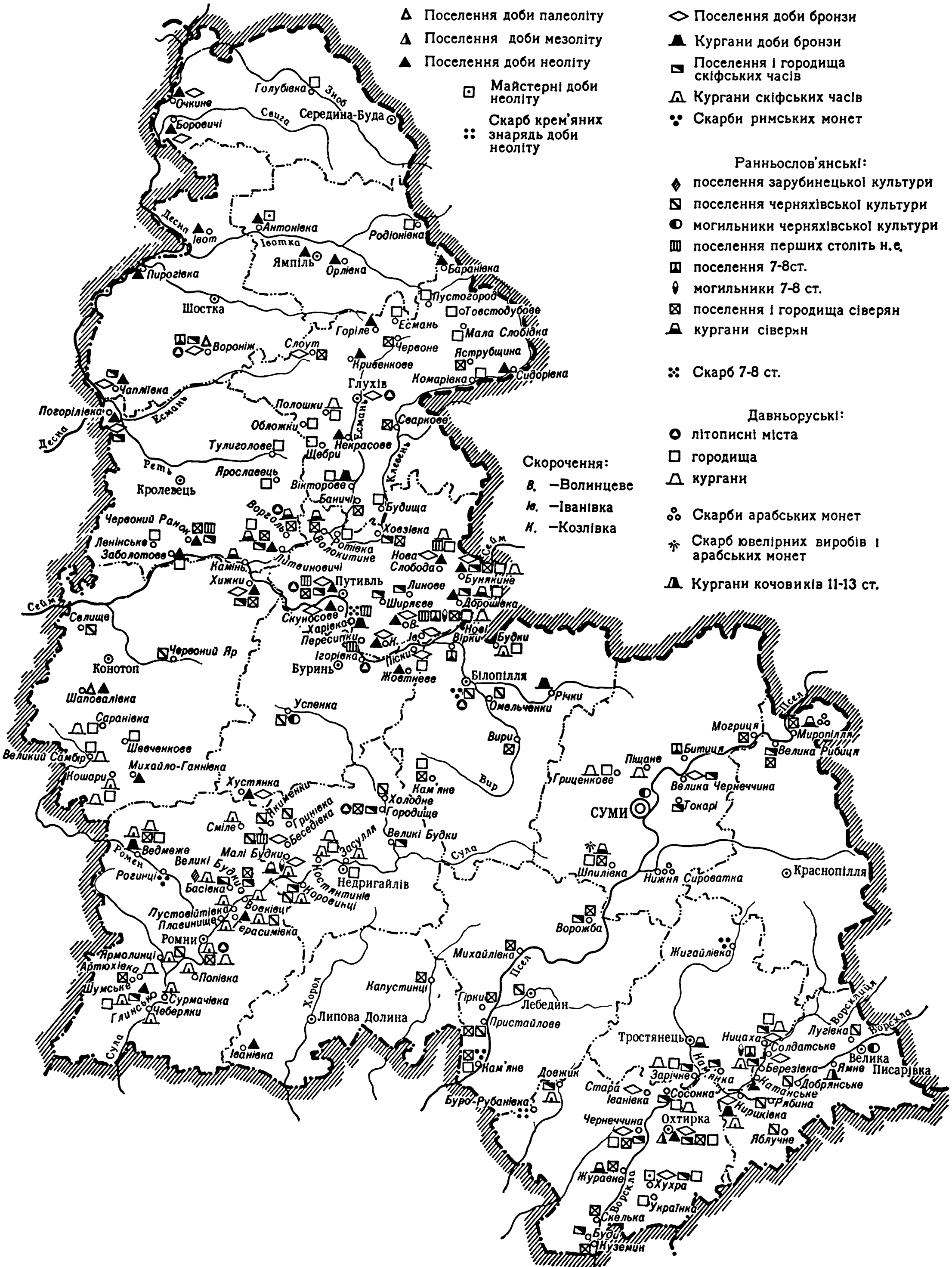
[2] Нариси стародавньої історії Української РСР. К., 1956, стор. 449—450.

[3] М. Н. Тихомиров. Древнерусские города. М., 1956, стор. 33, 37.

[4] М. Н. Тихомиров. Древнерусские города, стор. 346; Археологія, т. 15. К., 1963, стор. 165—167.

[5] История Южно-русских селений IX—XIII вв. К., 1884, стор. 93.

ОСНОВНІ АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ на ТЕРИТОРІЇ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сторінка з «Слова о полку Ігоревім». Ілюстрація Г. Нарбута. Акварель. 1902 р.

нішої літературної пам'ятки Київської Русі — «Слова о полку Ігоревім», яке пристрасно закликало руських князів до єднання для боротьби із зовнішніми ворогами. З Путивлем пов'язаний один із розділів «Слова» — поетичний і журливий «Плач Ярославни», створений в дусі народних голосінь і замовлянь. Розгромом Ігоревого війська не забарились скористатися половці, які того ж року вчинили напад на руські землі. Найбільш тяжкого удару зазнало Путивльське князівство, на яке напали війська половецького князя Гзака.

На початку 20-х рр. XIII ст. над руськими землями нависла смертельна небезпека. Зі сходу з'явилися монголо-татарські завойовники. 1223 р. путивльська дружина брала участь у першій битві з монголо-татарами на р. Калці, яка закінчилась поразкою руського війська. У жовтні 1239 р. монголо-татарські полчища знищили багато давньоруських, в т. ч. літописних, міст краю. Місця розташування деяких з них встановлюються лише на підставі історико-археологічних досліджень (Вир, В'єхань), ряду інших до цього часу залишаються невідомими (Попаш, Заритий та ін.). Татари обложили населення тяжкою даниною на користь хана і татарської знаті. Щоб тримати у покорі руське населення, хани призначали в руські землі баскаків (намісників), які жорстоко гнобили населення, грабували і вбивали людей.

Скориставшись монголо-татарською навалою і феодальною роздробленістю руських земель, Литовське князівство у 50—60-х рр. XIV ст. захопило Чернігово-Сіверщину, в т. ч. значну частину території нинішньої Сумщини, включаючи Путивль. У липні 1407 р. путивльський князь Федір Олександрович, невдоволений пануванням литовських феодалів, перейшов на службу до великого князя московського[1].

У 1500 р. чернігово-сіверські князі, які володіли багатьма містами, вийшли з-під влади Литви і перейшли на бік Москви. Того ж року почалася війна Російської держави з Литвою, яка закінчилась у 1503 р. укладенням перемир'я. У відповідності з перемир'ям майже всі чернігово-сіверські землі ввійшли до складу Російської держави. Велику роль у цьому відіграло місцеве населення, яке прагнуло до об'єднання з Російською державою. З початку XVI ст. Путивль став її важливим прикордонним опорним пунктом.

Російський уряд заселяв південні прикордонні землі російськими служилими людьми, а також українськими козаками, яких з 40-х рр. XVI ст. брали на службу для охорони кордону. 1549 року російські служилі люди й українські козаки путивльського гарнізону спільно вели бої з великим загоном татар. 1556 року в похід проти Кримського ханства з Путивля вирушили російські війська на чолі з воєводою Ржевським, які, з'єднавшись з канівськими козаками, дійшли до Іслам-Кермена, оволоділи Очаковим.

В XVI ст. в Росії посилилась експлуатація феодально залежних селян. Масовими стали втечі селян і холопів з центральних районів у південні, зокрема на Путивльщину. Сюди ж, рятуючись від переслідувань, відійшли після поразки під Москвою у вересні 1603 р. рештки загонів, які брали участь в антифеодальному повстанні під проводом Хлопки. Влітку 1606 р. повстанням народних низів м. Путивля почалася селянська війна, очолювана ватажком гноблених І. І. Болотниковим. Одним з найближчих і найвидатніших соратників Болотникова був талановитий воєначальник Ю. Беззубцев, виходець з середовища путивльських стрільців.

[1] Полное собрание русских летописей, т. 25. М.— Л., 1949, стор. 237.

Він очолив основний загін селянської армії, сформований у Путивлі, який відіграв важливу роль у розгромі царських військ під Кромами та в інших битвах[1].

На початку XVII ст. Польща посилила агресію проти Російської держави. В 1618 році вона, скориставшись тимчасовим ослабленням Росії попередніми війнами, загарбала за Деулінським перемир'ям Чернігово-Сіверщину. Лише Путивльщина залишилась у складі Росії. На загарбаних землях шляхта здійснювала жорстоку політику колонізації й насильства. Польські магнати захоплювали великі масиви земель з містами й селами. Так, місто Глухів, села Волокитине, Кочерги, Дубовичі та багато інших належали Пясочинському, місто Конотоп і навколишні села — Осолинському. Великі володіння захопили Вишневецькі. Магнати відбирали в селян землю і перетворювали їх на посполитих. Переслідувалася українська культура, мова, насаджувався католицизм.

Російська держава для захисту свого південно-західного прикордоння від агресії спорудила Бєлгородську оборонну лінію, яка починалась на Ворсклі. В 1640 р. було збудовано місто-фортецю Вольний (тепер село Вільне Великописарівського району). Бєлгородська лінія прикривала від ворожих нападів значну територію, заселену втікачами з українських земель, захоплених Польщею. Багато переселенців прямувало й на Путивльщину. Рятуючись від переслідувань польської шляхти, через кордон переходили не лише окремі втікачі, а й великі групи козаків і селян. 21 лютого 1636 р. запорізький сотник Михайло Кадиченко звернувся до путивльського воєводи з проханням дозволити 300 українським козакам разом з родинами оселитися в Путивлі або іншому місці на території Росії, на що дістав згоду[2].

У XVI ст.— першій половині XVII ст. переважна більшість населення займалася землеробством і скотарством. В землеробстві переважали трипільна й перелогова системи. Для обробітку грунту застосовувались плуги, сохи. Постійно зростало велике феодальне землеволодіння. Поряд з землеробством і скотарством розвивались промисли — млинарство, винокуріння, пасічництво, бортництво та ін. У 1628—1629 рр. у Путивльському повіті налічувалося 266 бортних уходів. На берегах річок Псла, Сули, Терну, Вільшанки, Братениці було багато пасік. Виникали селітроварні, буди. Розвивалася торгівля. 1621 р. путивльський воєвода повідомляв у Розрядний приказ, що російські «торгові люди» їздять на Україну, а українські купці — в Росію «безперестанку»[3].

Становище народних мас було важким, особливо на тій території, яка перебувала під владою Польщі. У відповідь на посилення феодального й національно-релігійного гніту в першій половині XVII ст. на Україні прокотилась хвиля народних повстань. Населення краю брало в них активну участь. Так, у повстанських загонах Тараса Федоровича, П. Павлюка, Я. Острянина, К. Скидана було багато жителів Ромен та навколишніх сіл[4].

Навесні 1648 р. український народ під проводом Богдана Хмельницького піднявся на визвольну війну проти польсько-шляхетських загарбників. Улітку селянсько-козацькими військами були визволені від ворога землі Конотопщини, Глухівщини, Роменщини та інші. Після Білоцерківського договору 1651 р. польська шляхта почала повертатись на Лівобережну Україну. Вона жорстоко розправлялася з населенням. Це викликало нову хвилю повстань і спричинило до масового переселення українців на Путивльщину й Слобідську Україну. В лютому 1652 р. глухівські козаки на чолі з сотниками Сахном і Чорним-Лихом розгромили польський загін і рушили до Росії. У березні 1652 р. з наближенням до Конотопа двотисячного загону польського війська населення залишило домівки й рушило

---

[1] Журн. «Вопросы истории», 1966, № 12, стор. 199—201.

[2] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в 3 томах, т. 1. М., 1953, стор. 166—167.

[3] Там же, стор. 18.

[4] А. И. Баранович. Украина накануне освободительной войны середины XVII в. М., 1959, стор. 191; В. А. Голобуцкий. Запорожское казачество. К., 1957, стор. 226.

до Росії шукати кращої долі. Влітку 1652 р. Ромни були одним з центрів селянського повстання, спрямованого проти польських феодалів.

З самого початку визвольної війни Російська держава подавала українському народу широку військову й економічну допомогу. Вона сприяла розвиткові безмитної торгівлі між Росією й Україною, завдяки чому Україна ширше залучалася до всеросійського ринку. Більшість транспортів з продовольством та військовим спорядженням йшло через Путивль. Через путивльського воєводу Богдан Хмельницький підтримував зносини з Москвою. 1 листопада 1653 р. до Путивля прибуло й перебувало тут майже два місяці повноважне посольство на чолі з боярином В. В. Бутурліним, яке російський уряд направив для оформлення історичного акту возз'єднання України з Росією. 22 грудня 1653 року російське посольство, що прямувало до Богдана Хмельницького, вітало населення першого на шляху до Переяслава українського села Карабутового (тепер Конотопського району). У січні 1654 р. жителі Конотопа, Глухова, Кролевця, Ромен, Глинська, Липової Долини та багатьох інших населених пунктів склали присягу на вірність Росії[1].

Возз'єднання України з Росією, незважаючи на те, що на чолі Росії стояли тоді цар і поміщики, мало величезне прогресивне значення для дальшого політичного, економічного і культурного розвитку українського і російського народів. Історичне значення рішень Переяславської Ради для долі українського народу полягало насамперед у тому, що з'єднавшись з Росією в межах єдиної Російської держави, Україна була врятована від поневолення шляхетською Польщею і поглинення султанською Туреччиною. Актом возз'єднання український народ закріпив свій тісний і нерозривний історичний зв'язок з російським народом, в особі якого він знайшов великого союзника, вірного друга і захисника в боротьбі за своє соціальне і національне визволення. Возз'єднання сприяло зростанню продуктивних сил Росії і України, культурному взаємозбагаченню двох братніх народів.

У другій половині XVII ст. південна окраїна Російської держави — Слобідська Україна інтенсивно заселялася численними вихідцями з Правобережної України, що тікали, рятуючись від гніту польських панів та переслідувань католицької церкви. Серед новосельців Слобідської України були також російські селяни-втікачі, які рятувалися від кріпосної неволі російських поміщиків. Переселенці в 50-х роках заснували населені пункти Суми, Лебедин, Терни, Ворожбу, Журавне, Боромлю, Тростянець, Стецьківку, Сироватку та інші. В 60-х роках виникли населені пункти Велика Писарівка, Миропілля, Марківка, Низи, Річки, Штепівка та ін. Переселенський рух на Слобожанщину з Правобережної України, яка за Андрусівським договором залишилась під владою Польщі, ще більше посилився в 70—80 рр. XVII століття. На цей період припадає заснування Білопілля, Бишкиня, Висторопа, Михайлівки, Кириківки, Славгорода, Рясного та інших населених пунктів.

Після возз'єднання України з Росією південно-західна й північна частини сучасної Сумщини (за винятком Путивльського повіту), а саме Ямпільська, Воронізька, Кролевецька, Конотопська, Шаповалівська, Глухівська сотні входили до Ніжинського полку, Глинська, Смілівська, Роменська, Костянтинівська, Липоводолинська до Миргородського, а з 1658 року — Лубенського полку, Грунська і Кузьминська — до Гадяцького полку[2]. Південно-східна частина сучасної Сумщини входила до Слобожанщини і в адміністративних та військових справах підлягала бєлгородському воєводі. На цій території існувало два слобідські полки — Охтирський і Сумський[3]. Путивльщина входила до складу Росії.

---

[1] Воссоединение Украины с Россией, т. 3. М., 1953, стор. 427, 447, 448, 537, 538, 541.

[2] М. А. Максимович. Собрание сочинений, т. 1. К., 1876, стор. 715, 716, 718, 721, 735, 778; А. Лазаревский. Описание старой Малороссии, т. 2. Полк Нежинский. К., 1893, стор. 183, 324, 362, 415, 499.

[3] А. Г. Слюсарський. Слобідська Україна. Х., 1954, стор. 61.

На тій частині Сумщини, яка належала до Лівобережної України, в перші роки після возз'єднання України з Росією мало місце деяке послаблення феодального гніту. Тут було ліквідоване велике землеволодіння польських магнатів. Але невдовзі козацька старшина, духовенство відновили жорстоку експлуатацію селян, козаків і міської бідноти. Так, борзенський сотник, згодом генеральний обозний П. Забіла, одержавши за гетьманським універсалом 1656 р. села Обтове, Клишки, Погорілівку, Реутинці та інші, перетворив селян, які тут мешкали, на своїх підданих. Він жорстоко визискував хліборобів, чинив всілякі насильства. Привласнюючи землі і майно кріпаків, Забіла та його нащадки нічим не гребували. Так, наприкінці XVII ст. Д. Забіла звів наклеп на реутинського селянина Дениса Чорного, звинувативши його в злочині. Привселюдно побивши селянина киями, він відібрав у нього землю, пасіку, млин. Коли Чорний звернувся зі скаргою до гетьманського уряду і добився письмового наказу про повернення відібраного майна, Забіла заарештував Чорного, і відтоді той безслідно зник.

На Слобожанщині в 1677 р. сумському полковнику Г. Кондратьєву належало 2150 дес. орної землі і перелогів, 7 сіл і хуторів, 11 млинів. Охтирський полковник І. Перехрест захопив до 40 тис. десятин землі. Він самовільно віддав козаків і селян с. Півнів у «підданство» своєму родичеві С. Бугаєнку, який примушував їх тяжко працювати вдень і вночі та сплачувати великі податки.

В другій половині XVII ст. в маєтках поміщиків і козацької старшини поряд з землеробством і скотарством розвивалися промисли: млинарство, гуральництво, броварство, виробництво поташу, селітри, дьогтю. В 50-х р. XVII ст. виникло кілька буд по берегах річок Хухри й Груні. Гути побудували на території Конотопської, Глухівської, Кролевецької, Лебединської сотень. На берегах річок Івот, Есмані, Реті діяли рудні[1]. У містах зростала кількість ремісників.

Важливу роль у російсько-українських торговельних зв'язках відігравали Путивль, Глухів, Кролевець, Ромни, Суми. Тут два-три рази на рік відбувалися ярмарки, куди привозили товари купці з Росії і з-за кордону. Майже кожного тижня відбувалися базари.

Посилення феодального гніту, дальше покріпачення селянства привело до загострення класових суперечностей. Навесні 1658 р. на Роменщині спалахнуло селянське повстання, яке очолив Лукаш Клименко. Повстаннями були також охоплені Кролевець, Глухів. Того ж року півтори тисячі повстанців під проводом сотника Полтавського полку Михайла Зеленського і його сподвижника Дзюка напали на Глухів, щоб знищити глухівського сотника та іншу козацьку старшину. В 70-х роках на Сумщині знайшла відгук селянська війна в Росії під проводом Степана Разіна. В цей час біля Ромен, Конотопа, Сум з'явилися групи повстанців[2]. У 80—90-х рр. запеклі сутички між селянами і охороною полковника Перехреста сталися в Охтирці й навколишніх селах.

У другій половині XVII ст. шляхетська Польща, намагаючись повернути під свою владу всі українські землі, посилила загарбницьку політику. Агресивну політику щодо України вела й султанська Туреччина та її васал — Кримське ханство. Російський і український народи спільно боролися проти іноземних загарбників. Активну участь у цій боротьбі відіграло населення Сумщини. Народні маси одностайно виступили проти зрадника І. Виговського, який прагнув відірвати Україну від Росії, відновити на всій Україні польсько-шляхетське панування. Влітку 1659 р., коли великі сили татар, закликані І. Виговським, рушили на територію Сумського й Охтирського полків, населення рішуче піднялося на боротьбу. На початку 1662 р. до Путивля підступав з ордою кримський хан, але гарнізон

[1] П. К. Федоренко. Рудни Левобережной Украины в XVII—XVIII вв. М., 1960, стор. 233—235; А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв. Х., 1964, стор. 263.

[2] К. І. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70 роках XVII ст. К., 1960, стор. 65, 162, 167, 177, 322, 336, 338.

міста успішно відбив напад ворога[1]. Активно боролося населення під час нападу польського війська Яна Казимира III на Лівобережну Україну. В січні 1664 р. відбулися запеклі бої поблизу Глухова, де російські війська і українські козаки завдали нищівного розгрому загарбникам. Місцеві жителі подавали найактивнішу допомогу російській армії і козакам.

Під час Північної війни населення Сумщини у 1708—1709 рр. активно боролося проти шведських загарбників і зрадника українського народу Мазепи. Його агентів всюди заарештовували. Селяни забезпечували російське військо транспортом, продовольством. Вони розвідували розташування ворожих військ і відомості про це передавали російському командуванню. Героїчний опір інтервентам чинили жителі Смілого, Недригайлова, Тернів, Куземина, Охтирки, Хухри, Олешні та інших міст і сіл[2]. Так, 19 листопада 1708 р. загін російських військ разом з міщанами і казаками містечка Смілого розгромив шведські піхотні полки. Було знищено понад 500 і полонено 400 ворожих солдат і офіцерів. Спільна боротьба проти іноземних загарбників сприяла зміцненню союзу й дружби російського та українського народів.

Основну роль у господарському житті XVIII ст., як і раніше, відігравали землеробство й скотарство. Вирощували із зернових культур: жито, пшеницю, ячмінь, овес, просо, гречку, з технічних — тютюн. У другій половині XVIII ст. почали саджати картоплю. Поширювались городництво й садівництво. Врожаї, як правило, були дуже низькими. Великої шкоди сільському господарству завдавали стихійні лиха — посуха, морози, град, нальоти сарани.

У XVIII ст. далі зростає феодальне землеволодіння, відбувається остаточне закріпачення селян. Царський уряд роздавав великі земельні володіння російським вельможам. Наприкінці XVIII ст. Голіцину в Сумському повіті належало понад 32 тис., Барятинському — 17 тис., а в Охтирському повіті Неплюєву — до 8 тис. десятин землі[3]. Зростало монастирське землеволодіння. Так, на території Воронізької сотні Гамаліївський монастир володів 7 селами, кількома хуторами, 6 млинами, гутою, великою кількістю земель. Головним джерелом зростання поміщицького, старшинського й монастирського землеволодіння було пограбування кріпаків і козаків. Примушуючи їх продавати свої землі, поміщики, козацька старшина часто вдавалися до насильств. Наприклад, конотопський сотник Лизогуб прикував ланцюгом козака до печі й сім тижнів обкурював його димом.

Феодальна власність на землю була основою експлуатації селян. З них стягували численні податки натурою й грошима на користь феодалів, старшинської адміністрації, духовенства. Все більш поширеною ставала відробіткова рента-панщина. Як свідчать дані перепису 1732 р., відробіткова рента, наприклад, у селах Бездрику, Бобрику, Рясному, Краснопіллі, Михайлівці становила по 3 дні, в Терешківці — по 4 й більше, у Висторопі, Олешні — по 6 днів[4].

Гноблення зазнавало й населення міст та містечок. У 1708—1715 рр. сотник Піскуненко примушував ремісників Вороніжа задарма працювати на себе, а міщан — щодня виконувати різні роботи в його дворі, топити в хаті печі. Коли 1734 р. один кролевецький житель відмовився працювати на сотника Огієвського, останній жорстоко побив його. Часто гетьманський уряд віддавав міста в рангове володіння представникам козацької старшини. Саме на таких правах з 1751 по 1781 рр. Кочубей володів Конотопом, населення якого, крім козаків, він перетворив на своїх підданих.

---

[1] С. М. Соловьев. История России с древнейших времен (XVII—XVIII вв.), кн. 6. М., 1961, стор. 105.

[2] В. Е. Шутой. Борьба народных масс против нашествия армии Карла XII. 1700—1709. М., 1958, стор. 327—351.

[3] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 176.

[4] Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.) в XVI—XVIII ст. Х., 1886, стор. 232—276.

Селяни, міська біднота продовжували боротися проти гноблення. Ця боротьба набирала найрізноманітніших форм — від утеч, подання скарг до повстань, підпалу панських садиб, вбивств поміщиків, відмови виконувати панщину. Навесні 1765 р., доведені до розпачу великими поборами й повинностями, втекли від поміщика 150 селян села Криничного. Понад 11 років (з 1779 по 1790) селяни Карабутового, Великого Самбора, Малого Самбора відмовлялися виконувати повинності на користь поміщика Розумовського[1]. 1767 р. повстали селяни Межиріча, а селяни Недригайлова розгромили маєток графа М. Головкіна. Особливо загострилася класова боротьба під час селянської війни під проводом О. Пугачова. В Сумській і Охтирській провінціях розповсюджувалися його листи й відозви. У війську Пугачова були селяни-втікачі з Сумщини. 1774 року відбулися селянські повстання в Груні, Василівці, Катеринівці та інших населених пунктах[2]. У другій половині 70 рр.— першій половині 80 рр. на Сумщині діяли загони гайдамаків на чолі з Семеном Гаркушею. Повстанці вчинили сміливі напади на поміщицькі садиби в Білопіллі, Воронежі, Конотопі[3]. Двічі — 1776 і 1784 рр. селяни Верхньої Сироватки, Пени та Угроїдів повставали й чинили відчайдушний опір військам.

У XVIII ст. в надрах феодально-кріпосницької системи, зароджуються капіталістичні відносини. 1718 р. в Охтирці було відкрито першу в Росії тютюнову мануфактуру, на якій працювали наймані люди. У 1719 р. почала діяти Путивльська суконна мануфактура, а в 1739 р. в Шостці став до ладу пороховий завод[4]. До найбільш відомих на Україні цегелень належала Глухівська, заснована в середині XVIII століття. Вона випускала щороку до 600 тис. штук цегли, тут працювало близько 70 робітників, головним чином вільнонайманих. Кадри робітних людей формувалися за рахунок зубожілих і безземельних селян. Становище робітних людей було надзвичайно тяжким, вони зазнавали жорстокого гноблення й експлуатації. Робітні люди Охтирської тютюнової мануфактури одержували дуже низьку зарплату (від 3 до 10 крб. на рік), яка до того ж виплачувалась нерегулярно[5]. На гуральні в містечку Вороніж робітників за найменшу провину били, а один з майстрів убив робітника Рибалку.

Ремісники об'єднувались у цехи. За неповними підрахунками на початку 70 рр. XVIII ст. в Сумській і Охтирській провінціях налічувалося понад 3200 ремісників, серед яких переважали ткачі, шевці, кравці та ковалі. Серед ремісників і кустарів посилювалося розшарування, окремі з них вже мали по кілька найманих робітників та учнів.

Майже в усіх повітах поширеним був деревообробний промисел. Селяни Глухівського й Кролевецького повітів займались візникуванням. У Конотопському, Лебединському, Охтирському та ін. повітах поширювалось чумакування. З кінця XVIII ст. поряд з дрібними чумаками все частіше з'являються чумаки-підприємці, які володіли великими багатствами і експлуатували чумаків-наймитів. 1778 р. в Білопіллі були чумаки, що накопили грошей до 1000 крб., а деякі навіть від 1000 до 5000 крб.[6]. В торговельних зв'язках між Лівобережною Україною, Слобідською Україною та центральними районами Росії значну роль відігравали Путивль, Ромни, Суми, Кролевець, Глухів.

В другій половині XVIII ст. на Сумщині налічувалося близько 500 населених пунктів, в яких мешкало понад 350 тис. жителів. У 60—70 рр. в Охтирці проживало

---

[1] І. О. Гуржій. Боротьба селян і робітників України проти феодально-кріпосницького гніту (з 80-х років XVIII ст. до 1861 р.). К., 1958, стор. 54.

[2] Центральний державний історичний архів УРСР у Києві (далі ЦДІА УРСР у Києві), ф. 389, оп. 1, спр. 317, арк. 20, 28; А. Г. Слюсарський. Слобідська Україна, стор. 251, 261.

[3] І. О. Гуржій. Семен Гаркуша. К., 1962, стор. 20—26.

[4] Е. И. Заозерская. Мануфактура при Петре I. М.— Л., 1947, стор. 179; А. Лазаревский. Описание старой Малороссии, т. 2, стор. 350—351.

[5] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, ч. 1. К., 1959, стор. 326.

[6] І. С. Слабєєв. З історії первісного нагромадження капіталу на Україні. К., 1964, стор. 28, 89.

А. Жаба. Атака сумських гусар. Олія. 1912 р.

11 тис. чол., в Сумах — 9,8 тис., у Ромнах — 8,7 тис., в Глинську — 8,1 тис. Найбільшим містом був Глухів, де в 1764 р. проживало 27,5 тис. жителів.

1781 р. скасовано адміністративно-полковий устрій. 1782 року були засновані намісництва: Чернігівське (до нього входили, зокрема, Конотопський, Роменський повіти) і Новгород-Сіверське (входив Глухівський повіт). Зазначені повіти 1796 року включили до складу Малоросійської губернії. 1802 року Малоросійську губернію перетворили в Малоросійське генерал-губернаторство, яке поділялося на Полтавську й Чернігівську губернії. До складу Полтавської губернії увійшов Роменський повіт, а Чернігівської губернії — Глухівський і Конотопський повіти, а з 1803 р. і Кролевецький повіт. 1765 року ліквідовано самоврядування й на Слобожанщині. Колишні полкові центри Суми й Охтирка перетворились на провінціальні міста Слобідсько-Української губернії, а з 1780 р.— на повітові міста Харківського намісництва, реорганізованого 1796 р. в Слобідсько-Українську губернію. До складу Слобідсько-Української, а з 1835 р.— Харківської губернії входили Лебединський, Охтирський, Сумський повіти. Путивль з 1780 р. став повітовим містом Курського намісництва, а з 1797 р. Курської губернії.

Населення Сумщини брало активну участь у Вітчизняній війні 1812 року. З самого її початку у всіх повітах формувалось народне ополчення. Жителі міст і сіл допомагали російським військам продовольством, перевозили вантажі. Хоробро билися з ворогом Сумський, Охтирський гусарські, Глухівський кірасирський полки. Бойові заслуги Сумського полку відзначив головнокомандуючий російською армією М. І. Кутузов. Відчутних ударів по ворогу завдавав партизанський загін під командуванням селянина села Мефодівки Є. В. Четвертакова. Бойові подвиги уродженців Сумщини в роки Вітчизняної війни уособлювали бойову співдружність російського й українського народів у боротьбі з іноземними загарбниками.

В першій половині XIX ст. поглиблюється розклад феодально-кріпосницького ладу й зростають капіталістичні відносини. Як і раніше, врожаї зернових були низькими. Лише в небагатьох поміщицьких маєтках переходили від традиційної трипільної до багатопільної сівозміни, застосовували удосконалені сільськогосподарські знаряддя. Поміщики розширювали посівні площі під хліб, тютюн, коноплі. Найбільші тютюнові плантації були в Роменському, Конотопському повітах. У Глухівському повіті переважно вирощували коноплі. З розвитком цукрової промисловості значно розширилися площі під цукровими буряками. Особливо поширеною ця культура була в Сумському, Охтирському й Кролевецькому повітах. В Охтирському, Роменському й Сумському повітах розводили овець-мериносів, кінні заводи були в Глухівському, Конотопському та інших повітах.

Основними власниками земель лишалися поміщики. Свою ріллю вони збільшували за рахунок пограбування селянських наділів. Поміщики посилювали панщину, переводили безземельних селян у дворові або на місячину. Кріпаки були безправними, нерідко вони ставали об'єктом торгівлі й нелюдських знущань. 1843 р. помі-

щик Голіцин продав графу Бобринському 1000 кріпаків села Юнаківки, яких етапом погнали працювати на цукрові заводи м. Сміли Київської губернії[1]. Поміщиця Сумського повіту Свірська змушувала дворових дівчат, що не встигали впоратися з роботою, їсти цеглу, бите скло, власні коси, на морозі роздягала їх і обливала крижаною водою. Одну дівчинку власноручно замордувала до смерті. Сумський справник Власовський, якому Свірська поскаржилась, що селяни нібито хотіли її отруїти, під час допиту засік до смерті чотирьох кріпаків[2]. Про ці звірства поміщиці Свірської і царського чиновника 15 лютого 1860 р. повідомлялось у газеті «Колокол», яку за кордоном видавали О. Герцен і М. Огарьов. В «Колоколі» 15 травня 1861 р. також було вміщено кореспонденцію про сваволю й звірячу розправу над селянами поміщика Глухівського повіту Амосова.

Не кращим було й становище державних селян. Царський уряд збільшував для них податки й повинності. Зубожілі селяни не могли їх сплачувати. 1836 року недоїмки державних селян у Сумському, Охтирському, Лебединському повітах становили близько 5 млн. карбованців.

У відповідь на зростання експлуатації селяни посилювали боротьбу. В червні 1817 р. виступили проти поміщика кріпаки села Семереньок Охтирського повіту, в 1833 р.— села Великий Бобрик Сумського повіту[3]. У 1855 р. селяни Великого Самбора Конотопського повіту відмовилися відбувати панщину. Одним з великих виступів сільськогосподарських робітників України восени 1858 р. був страйк робітників і селян, які працювали на цукроварні та бурякових плантаціях поміщика-підприємця Куколь-Яснопольського (Сумський повіт). Страйк придушили за допомогою військ[4].

Поміщики в своїх маєтках відкривали невеликі підприємства, здебільшого для переробки сільськогосподарської сировини. Поширеним було гуральництво, млинарство. 1831 року в селах Янковому Розі й Бочечках почали діяти перші цукроварні[5]. В 1836—1840 рр. в Сумському повіті стали до ладу 9 цукроварень, а в 1839—1858 рр. в Глухівському й Кролевецькому повітах —19 цукроварень[6]. Ставали до ладу потужні капіталістичні цукроварні, які базувались на праці найманих робітників (у 1855 р. рафінадний завод на Хуторі-Михайлівському, 1869 р. Павлівський рафінадний завод у Сумах). Виникали й інші підприємства. У Ромнах відкрили полотняну мануфактуру, на якій працювало 86 вільнонайманих робітників. У с. Ретику Кролевецького повіту 1842 р. заснована одна з найбільших на Лівобережній Україні паперова фабрика. У 1839—1862 рр. існував фарфоровий завод у с. Волокитиному Глухівського повіту. Заводи, на яких виготовляли сільськогосподарські машини, устаткування для гуралень, цукроварень, суконних фабрик, олійниць, відкрили в Ромнах (1835 р.), на хуторі Дмитріївському Конотопського повіту (1841 р.), в с. Вишеньках Кролевецького повіту (1852 р.). Одним з найбільших підприємств вважався Шосткинський пороховий завод, на якому в 1859 р. працювало понад 3 тис. робітників[7].

Наприкінці 50-х рр. в Сумах, Охтирці, Глухові, Кролевці й Конотопі було понад 4 тис. ремісників. У Кролевці й повіті широкого розвитку набуло ткацтво, зокрема виготовлення узорчастих скатертин, рушників. У селах Глухівського й Охтирського повітів виробляли різноманітні дерев'яні предмети. Славились своїми виробами смілівські кожушники.

---

[1] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості по Україні, ч. 1, стор. 334.

[2] Журн. «Русский архив», 1882, № 4, стор. 233—234.

[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 785, оп. 1, спр. 9, арк. 1—3.

[4] Історія робітничого класу Української РСР, т. 1. К., 1967, стор. 96.

[5] Фабрики и заводы всей России. К., 1913, стор. 969, 978, 980.

[6] І. Гуржій. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. К., 1954, стор. 184; Материалы для географии и статистики России. М. Домонтович Черниговская губерния. СПб., 1865, стор. 334—335, 338—339.

[7] І. Гуржій. Зародження робітничого класу України (кінець XVIII— перша половина XIX ст.). К., 1958, стор. 42, 150.

Д. С. Бортнянський.

З розвитком промисловості на Сумщині зростало число робітників. Їм жилося дуже важко. Робочий день на підприємствах був ненормований, заробітна плата мізерна. Робітники Шосткинського порохового заводу працювали без вихідних днів, жили в брудних, вогких і темних казармах, з наскрізними дірками в стінах. Лише дехто мав постелі. В 1859 р. 2910 робітників жили в казармах, розрахованих на 640 чоловік. Про охорону праці ніхто не дбав, тому часто траплялись смертні випадки й каліцтва робітників. На Шосткинському заводі в 1804, 1810, 1830, 1847 рр. сталися вибухи пороху, під час яких багато робітників загинуло, а ще більше дістали тяжкі каліцтва.

Розвиток промисловості, зростання міст, розклад натурального господарства створювали сприятливі умови для поглиблення внутрішнього ринку. В містах і містечках відбувалися ярмарки, базари. Всеросійське значення мали роменський (1852 р. переведений до Полтави), кролевецький і сумський ярмарки.

Населення багато терпіло від різних епідемій. В 30—40-х рр. XIX ст. лютували холера й цинга. Дуже поширеними були черевний тиф, дифтерія. Невеликі лікарні відкрилися в повітових містах лише в першій половині XIX ст.

Возз'єднання України з Росією значно прискорило розвиток культури українського народу. Вона зростала під благотворним впливом культури російського народу.

За 1675 р. є відомості про першу школу, яка існувала в Охтирці. У 1700 р. школи були вже в Боромлі, Тростянці. Лівобережна й Слобідська Україна в першій половині XVIII ст. відзначалась порівняно високим рівнем письменності. Так, 1732 р. на території Сумського й Охтирського полків було 72 школи, а на території Конотопщини, Глухівщини, Роменщини, що входили до складу Лівобережної України, у 1745—1747 рр.— 148. Проте в наступні роки кількість шкіл зменшилася. Це пояснювалося дальшим розоренням і закріпаченням селян та козаків, а також гнобительською політикою царизму. У 80—90 рр. XVIII століття в Сумах, Охтирці, Глухові, Кролевці, Конотопі, Ромнах, Путивлі були відкриті народні училища. На початку XIX ст. їх перетворили в повітові. В навчальних закладах, що існували на той час, вчилися головним чином діти привілейованих класів. В 1860 р. в Сумах відкрили публічну бібліотеку.

Суми, Лебедин, Охтирку, Боромлю та інші населені пункти в 70—80-х роках XVIII століття відвідав Г. С. Сковорода. В Ромнах, Глухові, Сварковому зупинявся М. В. Гоголь. Глухів він згадує у творах «Тарас Бульба», «Страшна помста», Ромни — в «Майській ночі». В 50-х роках XIX століття у Конотопі, Локотках, Кролевці побувала Марко Вовчок. У 1845 та 1859 роках Есмань, Глухів, Ромни, Лебедин, Кролевець, Гирівку (тепер с. Шевченкове Конотопського району), Лифине та інші населені пункти відвідав Т. Г. Шевченко. Його враження від краю відображено в повістях «Наймичка», «Капітанша», в щоденнику та ряді творів образотворчого мистецтва.

Для російсько-українського культурного єднання багато зробили уродженці м. Глухова український і російський композитор Д. С. Бортнянський (1751—1825), російський художник і педагог А. П. Лосенко (1737—1773). Ряд відомих мистецьких творів належать художнику уродженцю м. Ромнів Г. А. Стеценку (1710—1781). Плідно працював композитор уродженець м. Глухова М. С. Березовський (1745—1777). Значний вклад у розвиток вітчизняної науки зробив перший учений-мінеролог уродженець Лебедина Ф. П. Мойсеєнко (1754—1781). Разом з М. В. Ломоносовим він є основоположником динамічного напряму в мінералогії.

В середині XVIII ст. в Глухові показував вистави стаціонарний театр. В Ромнах під час гастролей російських і українських труп у першій половині XIX ст. неодноразово виступали видатні майстри сцени — Михайло Щепкін і Карпо Соленик.

Незважаючи на феодально-кріпосницький гніт, розвивалася народна творчість. По селах і містах мандрували кобзарі, бандуристи, лірники, співці, які виконували для простого люду історичні пісні, думи. В середині XVIII ст. у Великій Писарівці відкрили шпиталь для сліпих бандуристів. Відтоді це село перетворилося на значний осередок кобзарського мистецтва на Україні. Народна творчість яскраво проявлялась у різьбярстві, золотарстві, килимарстві, ткацтві, художніх вишивках. Творами різьби по дереву прикрашали церкви, будинки, хати. В Ромнах у XVIII ст. працював талановитий різьбяр Сисой Шалматов[1]. Золотарське мистецтво було поширене в Глухові, Лебедині, Охтирці, Сумах. У 30—50-х роках XVIII ст. відомими глухівськими золотарями були Матяш, Д. Герсанович, Я. Носович та інші. Лебединські, охтирські, сумські золотарі виготовляли дукачі, персні, серги, брошки. Чудові килими, прикрашені рослинним та геометричним орнаментом, ткали у Лебединському і Сумському повітах. У Лебединському повіті виготовлялись також плахти, створювались цікаві вишивки[2]. Давнє походження мало мистецтво кролевецьких ткачів. У другій половині XVIII ст. відомими майстрами були кріпаки К. Бичко, Г. і П. Лисенки, С. Середченко, родина Облонських та інші. Поширеним було виробництво художніх кахлів (Глинськ, Краснопілля, Ворожба, Охтирка, Ромни, Тулиголове, Куземин, Суми). В Глухові, Глинську, Ромнах, Лебедині виготовлявся декоративний посуд. На Волокитинському фарфоровому заводі поряд з місцевими майстрами працювали запрошені з підмосковних фабрик живописці.

В цей період також розвивалася архітектура. В архітектурних пам'ятках Путивля, Сум, Охтирки, Глухова, Ромен яскраво виявився взаємовплив культур російського й українського народів, відбилися їх спільні художні ідеали й смаки. Найбільш відомими пам'ятками мурованого будівництва, що збереглися до наших днів і оберігаються державою, є Молчанський монастир в Путивлі (XVI—XVIII ст.), Миколаївська церква в Глухові (XVIII ст.), Святодухівський собор в Ромнах (середина XVIII ст.) та інші[3].

Глибока криза феодально-кріпосницької системи, поразка царизму в Кримській війні і селянські виступи примусили царський уряд у 1861 році скасувати кріпацтво. Селяни оголошувалися особисто вільними, проте були пограбовані. За поміщиками закріплювалося право власності на всі належні їм землі, а селянам надавалося лише право одержання садибної і польової землі на умовах непосильного викупу. До того ж більшість колишніх кріпаків одержала наділи менші й гірші в порівнянні з тими, якими вони користувалися до реформи. В Охтирському повіті в селян відрізали 32 проц. земельних угідь, у Конотопському — 40 проц.[4]. А в селі Тучному Лебединського повіту селянські наділи скоротилися на 64 процен-

Українська дівчина. Статуетка. Фарфоровий завод у селі Волокитиному Глухівського повіту. XIX ст.

[1] М. Цапенко. Архитектура Левобережной Украины XVII—XVIII веков. М., 1967, стор. 195—196.

[2] С. Таранушенко. Мистецтво Слобожанщини XVII—XVIII вв. Х., 1928, стор. 8; Історія українського мистецтва, т. 3. К., 1968, стор. 366—367; т. 4, кн. 1. К., 1969, стор. 257.

[3] Г. Н. Логвин. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки. К., 1968, стор. 405; Історія українського мистецтва, т. 2. К., 1967, стор. 94; т. 3, стор. 56, 104—105; т. 4, кн. 1, стор. 17, 45.

[4] Н. Н. Лещенко. Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 года (60-е годы XIX ст.). К., 1959, стор. 294.

ти. Було й немало селян, що залишились без землі. В Конотопському повіті такі селяни складали 7,8 проц., Лебединському — 12 проц., Охтирському — 14,8 проц. У більшості повітів середній наділ на ревізьку душу становив 3 десятини [1]. За земельні наділи селяни протягом 49 років мали сплатити поміщикам і казні величезні суми викупних платежів, які значно перевищували вартість відведеної їм землі. В Конотопському повіті викупна ціна землі перевищувала її ринкову в 2 рази, в Лебединському — в 2,7 раза, по окремих селах Роменського повіту — в 3 рази. Розрахунки щодо розмірів земельних наділів селян, податків і зборів, які вони повинні були платити, оренди землі, прибутковості селянського господарства, економіки та становища селян повітів краю в пореформений період (60—70 рр.) навів Карл Маркс у конспекті «Праць податкової комісії». Він показав, що внаслідок низької доходності землі більшість селян змушена була добувати кошти для сплати грошових повинностей різними заробітками: працювати на плантаціях і заводах, візникувати, займатись ремеслами й промислами. Наприклад, у Лебединському повіті при доходності землі в 2 крб. з десятини державні селяни повинні були платити подушних зборів (подушної податі й державного земського збору) та оброчного податку — 2 крб. 3 коп., а тимчасовозобов'язані селяни — 4 крб. 29 коп.[2].

Пограбування викликало рішучий протест селян. Вже навесні 1861 р. селянський рух охопив Глухівський, Конотопський, Кролевецький, Сумський, Лебединський та інші повіти. Великий вплив на його піднесення мала антипоміщицька боротьба російського селянства. Сумський справник у рапорті на ім'я харківського губернатора вказував, що причиною заворушень селян Сумського повіту в квітні 1861 р. були революційні виступи в Курській губернії. Особливою стійкістю відзначилися виступи проти поміщика селян с. Водолаги Сумського повіту, які тривали з 1864 по 1871 рік[3].

Після реформи 1861 р. почала швидко розвиватися промисловість. Виникненню капіталістичних підприємств сприяло будівництво залізниць. У 1867—1870 рр. була збудована залізниця Київ—Курськ. 1877 року проклали залізницю Мерефа—Люботин—Суми—Ворожба. 1884 р. почався рух поїздів на Лібаво-Роменській залізниці. В 90-х роках стала до ладу залізниця Москва—Брянськ—Конотоп[4]. Якщо наприкінці 40-х рр. XIX ст. в краї було понад 300 підприємств, то в середині 90-х рр. їх налічувалося близько 1000. Тут працювало до 22 тис. робітників. Найбільше було цукрових заводів. В Сумському повіті в 1898 р. на 10 цукрових заводах працювало 4,5 тис. робітників, а на решті 181 підприємстві — 3 тис. робітників. З галузей харчової промисловості, пов'язаних з переробкою сільськогосподарських продуктів, найбільш поширеними були винокурна, борошномельна, тютюнова.

Починаючи з 80-х років, значно змінюється структура промисловості. 1870 року починає працювати чавуноливарний завод у Свесі. В Сумах 1891 р. відкрилися чавуноливарний і механічний заводи, 1893 р.— механічні майстерні, 1896 р.— машинобудівний завод; у Конотопі в 1898 р.— механічний і чавуноливарний заводи. Такі ж підприємства діяли в Ромнах[5]. Здебільшого це були досить значні для того часу підприємства. Наприклад, у 1902 р. на Сумському машинобудівному заводі працювало 492 робітники.

На початку XX століття темпи розвитку промисловості різко спали. Вибухнула економічна криза, і це призвело до того, що ряд підприємств на Сумщині, не витримавши капіталістичної конкуренції, закрився. На інших підприємствах скоротилося виробництво. Так, Сумський машинобудівний завод завантажувався роботою

[1] Продолжение свода законов Российской империи, ч. 3, статьи к IX тому свода. СПб., 1863, стор. 274—275, 350.

[2] Архив Маркса и Энгельса, т. 13. М., 1955, стор. 129, 200, 201.

[3] Отмена крепостного права на Украине. Сборник документов и материалов. К., 1961, стор. 326—327.

[4] В. М. Верховский. Краткий исторический очерк начала и распространения железных дорог в России по 1897 г. включительно. СПб., 1898, стор. 23, 30, 34, 119, 272, 365, 383.

[5] Фабрики и заводы всей России, стор. 149, 152, 164, 170, 171.

кожного року до 6 місяців. Робітники працювали у напівтемних і непристосованих приміщеннях. Будь-яка техніка безпеки праці була відсутньою. На більшості підприємств робочий день тривав 12 і більше годин. Заробітна плата робітників була дуже низькою. Так, наприклад, на підприємствах Конотопа, Свеси робітникам платили за день праці по 10—16 коп. Були дуже поширені штрафи, через які багато робітників, власне, не одержували зарплати. Становище трудящих погіршилось у зв'язку з промисловою кризою 1900—1903 рр. Зростала кількість безробітних.

Після реформи 1861 року поряд з промисловістю розвивалися кустарні промисли. Особливого поширення набули ткацький, деревообробний, гончарний. Крім того, кустарі виготовляли взуття, одяг, речі домашнього вжитку. Під час економічної кризи багато ремісників розорилося.

В пореформені роки капіталістичні відносини утверджувалися і в сільському господарстві. Стосовно до потреб ринку поміщики й куркулі розвивали ті галузі, які давали найбільші прибутки. В ряді повітів за рахунок скорочення посівних площ під зернові культури збільшувалися площі під тютюн, цукровий буряк. В. І. Ленін, аналізуючи розвиток капіталізму в сільському господарстві пореформеної Росії, вказував, що тютюнництво стало галуззю торгового землеробства, зосередженою головним чином у руках капіталістичних господарств, і ілюстрував це положення на прикладі Роменського та інших повітів Полтавської губернії[1]. Площі під посіви цукрових буряків були збільшені в Сумському, Охтирському й Лебединському повітах.

Основою напівфеодальних пережитків у сільському господарстві було поміщицьке землеволодіння. За статистикою 1905 р. в Кролевецькому, Глухівському й Конотопському повітах з 362 769 дес. приватновласницьких земель 173 677 десятин належало дворянам. У Путивльському повіті один з поміщиків мав 22 тис. десятин землі, в Глухівському й Лебединському повітах по 10 і 12 тис. десятин. Водночас постійно зростало куркульське землеволодіння. В той же час основна маса селянських господарств розорювалася. Напередодні першої російської буржуазно-демократичної революції у Конотопському, Глухівському й Кролевецькому повітах було 27,1 тис. малоземельних селянських господарств. Вони становили 39 проц. від усіх селянських дворів і володіли лише 18 проц. надільної землі. Багато господарств було безкінними. На Сумщині кількість безкінних дворів складала більш як третину.

Шукаючи виходу з скрутного становища, частина селян йшла в кабалу до поміщиків і куркулів. Поміщики й куркулі застосовували до селян, що орендували землю, напівкріпосницьку відробіткову систему. Ще жорстокіше експлуатували сільськогосподарських пролетарів цукрозаводчики.

Багато розорених селян йшли на далекі заробітки в Сибір, Середню Азію та інші місця. Найвищий процент відхідників на Сумщині давала Великописарівська волость, де у 80-х рр. XIX століття при населенні в 7 тис. чоловік близько 2 тис. брали щорічно дозвіл на тимчасовий відхід за межі волості. Тут з кожних ста працездатних селян відходило на різні заробітки 87 чоловіків і 8 жінок[2].

Трудящі селяни вели боротьбу з експлуататорами. 1871 року у Кролевецькому, Глухівському, Лебединському, Сумському та інших повітах селяни відмовлялися сплачувати податки й викупні платежі. 1886 року відбулися заворушення в п'яти селах Кролевецького повіту. В травні 1893 р. понад 500 селян села Юнаківки Сумського повіту напали на маєток поміщика. Селянські виступи кожен раз жорстоко придушували війська.

У 60—70-х роках революційну пропаганду серед селян вели народники. Наприкінці 1873 — на початку 1874 рр. в селах Конотопського повіту діяв гурток народників, очолюваний вчителями С. О. і В. О. Жебуньовими. Вони читали селянам

[1] В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 3, стор. 284.

[2] Сборник статистическо-экономических и оценочных сведений по Богодуховскому уезду Харьковской губернии. Х., 1886, стор. 97—98.

нелегальну літературу. У 1878 році у Ромнах виникли два народницькі гуртки. Після розгрому їх поліцією почав працювати новий гурток, більший за складом і діяльніший за попередні. В 80-х роках були засновані групи «Народної волі» в Ромнах, Глухові, Шостці. Роменська група мала свою друкарню. Уродженцем с. Дептівки був Я. В. Стефанович — революціонер-народник, який у 1877 р. разом з іншими готував повстання селян у Чигиринському повіті. Членами виконкому «Народної волі», учасниками замаху на Олександра II були уродженці Путивля О. Д. Михайлов й О. І. Баранников. У Лебедині народилися революціонери-народники, члени організації «Народна воля» І. В. Калюжний, М. В. Калюжна.

Колективи робітників на підприємствах Сумщини формувалися в основному за рахунок українських і російських селян та ремісників, що зубожіли. Робітників українців і росіян об'єднували спільні інтереси в боротьбі проти експлуататорів. У 80-х роках відбулися перші робітничі виступи, які мали стихійний характер. 1884 р. страйкували робітники ряду цукрових заводів Сумського повіту. Найбільшим був страйк 27 липня 1899 року робітників Конотопських залізничних майстерень. У ньому брало участь понад 600 чоловік[1].

Почали виникати перші марксистські робітничі гуртки. «Маніфест Комуністичної партії» К. Маркса і Ф. Енгельса вивчали робітники цукрового заводу в Лебединському повіті. 1889 р. в Конотопі створюється революційний марксистський гурток, який розповсюджував нелегальну літературу серед робітників. У м. Ромнах у 1897—1899 рр. серед робітників проводив революційну роботу один із засновників перших марксистських гуртків у Росії Ю. Д. Мельников. Його вислали сюди під суворий нагляд поліції. 1900 р. в Сумах існував гурток, члени якого вивчали марксистські праці. В 1895—1896 рр. до керівного центру Петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу» входив уродженець м. Конотопа С. І. Радченко. Членом ленінського «Союзу боротьби» був і його брат І. І. Радченко. С. І. Радченко брав участь у роботі І з'їзду РСДРП в Мінську, де його обрали членом ЦК.

Велику роль у створенні й діяльності соціал-демократичних організацій, розвитку робітничого руху на Сумщині на початку XX ст. відіграла ленінська газета «Искра». Газета мала на Сумщині своїх кореспондентів. На її сторінках друкувалися кореспонденції з Путивля, Конотопа, Ромен та інших населених пунктів. У кореспонденціях висвітлювалося становище робітників, селян, їх революційна боротьба. 1900 р. були утворені Конотопська й Шосткинська соціал-демократичні організації. 1902 року розгорнули діяльність Сумська й Роменська соціал-демократичні організації. Шосткинські соціал-демократи видавали й розповсюджували листівки серед робітників і селян. Їх діяльність дістала схвалення «Искры»[2].

Всесвітньо-історичною подією став Другий з'їзд РСДРП, де було завершено процес об'єднання революційних марксистських організацій і створено партію робітничого класу Росії на ідейно-політичних і організаційних принципах, розроблених В. І. Леніним. У підготовці з'їзду, як член його організаційного комітету, брав активну участь І. І. Радченко. Після ІІ з'їзду РСДРП більшовики Сумщини, незважаючи на переслідування царських властей, ще більше посилили роботу. Коли в липні 1903 р. на півдні Росії спалахнув загальний політичний страйк, до нього приєдналися понад 4,5 тис. робітників Конотопських залізничних майстерень. Його учасники вимагали 8-годинного робочого дня, підвищення зарплати, організації медичної допомоги. Страйк тривав кілька днів і був придушений військами. Про організований виступ конотопських робітників повідомлялось у газеті «Искра»[3]. Більшовики серед селян Сумського, Роменського, Конотопського,

---

[1] О. А. Парасунько. Положение и борьба рабочего класса Украины (60—90-е годы XIX в.). К., 1963, стор. 337, 530.

[2] Газ. «Искра», 22 липня 1902 р.

[3] Искровские организации на Украине. Сборник документов и материалов. К., 1950, стор. 185.

Лебединського повітів розповсюджували статтю В. І. Леніна «До сільської бідноти». Селяни ще активніше почали виступати проти поміщиків, куркулів. Особливо широкого розмаху повстання набуло у Сумському повіті[1]. Виступи робітників і селян відбувалися і в 1904 році.

Селяни Сумського повіту, заарештовані за участь у повстанні. 1902 р.

Поштовхом до початку масових революційних виступів по всій країні став розстріл у Петербурзі царизмом мирної демонстрації робітників 9 січня 1905 року. Розпочалася революція 1905—1907 рр. Наприкінці січня 1905 року в містах і в ряді сіл Сумщини відбулися мітинги, маніфестації, під час яких робітники й селяни гнівно засуджували кривавий злочин царизму. Протягом лютого—березня в Сумах, Конотопі, Ромнах відбулися страйки робітників. У боротьбі проти спільного ворога — царизму й буржуазно-поміщицького ладу міцніла й гуртувалася дружба трудящих Росії і України. У лютому 1905 р. селянські заворушення, що почалися в Курській губернії, перекинулися в Глухівський і Новгород-Сіверський повіти. В ніч на 23 лютого понад 3 тисячі селян кількох сіл Глухівського й Новгород-Сіверського повітів разом з біднотою села Хінель Севського повіту Орловської губернії розгромили й спалили у Хутір-Михайлівському цукровий завод багатія Терещенка[2].

Робітники Сум, Конотопа, Шостки, Ромен, Свеси в день міжнародного свята 1 Травня влаштували демонстрації, маївки. Напередодні Конотопський комітет РСДРП надрукував і розповсюдив листівку з статтею В. І. Леніна «Перше травня».

Рішуче діяли й селяни. В статті «Боротьба пролетаріату і холопство буржуазії» В. І. Ленін серед найвизначніших революційних подій, які відбулися в червні 1905 р., називав виступи селян Лебединського повіту[3]. Страйки сільськогосподарських робітників, розгром поміщицьких маєтків, порубка лісів мали місце і в інших повітах.

Ще більшого розмаху революційний рух робітників і селян набрав восени 1905 р.

На знак солідарності з російським пролетаріатом робітники Сум, Конотопа, Шостки та інших міст активно підтримали загальноросійський жовтневий політичний страйк. У Конотопі 10 жовтня припинили роботу залізничники. Наступного дня до них приєдналися робітники всіх підприємств. В ході страйку було утворено Раду робітничих депутатів (Раду уповноважених) у складі 87 чоловік, а також робітничу дружину. 12 жовтня застрайкували робітники Буринського цукрового заводу, 18 жовтня — Шосткинського порохового заводу. Під час страйку в Шостці також була утворена Рада робітничих депутатів. В середині жовтня страйкували залізничники Хутора-Михайлівського, Ворожби, Сум. На знак протесту проти царського маніфесту 17 жовтня в Сумах, Конотопі, Ромнах, Путивлі, Юнаківці та в інших містах і селах відбулися мітинги й демонстрації[4].

---

[1] М. Н. Лещенко. Класова боротьба в українському селі на початку XX ст. К., 1968, стор. 182.

[2] Революция 1905—1907 гг. в России. Начало первой русской революции. Январь—март 1905 г. Сборник документов и материалов. М., 1955, стор. 642.

[3] В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 10, стор. 294.

[4] Л. Олійник, О. Гора. Селянський рух на Чернігівщині в 1905—1907 рр. К., 1959, стор. 79—81; 1905 год в Курской губернии. Сборник статей. Курск, 1925, стор. 9, 56.

Виступи робітників підтримали й селяни. Найбільше розгромлених поміщицьких маєтків було в Роменському повіті. Великою організованістю відзначалися страйки батраків в Сумському повіті. Восени 1905 р. в багатьох селах відбулися мітинги й сходки. У Глинську 30 листопада озброєні селяни звільнили з тюрми політв'язнів[1]. Збройні сутички між солдатами й селянами 21—22 листопада сталися в с. В'язовому Путивльського повіту[2].

В умовах піднесення революційного руху розповсюджувались серед робітників і селян твори В. І. Леніна, більшовицькі газети «Вперед» і «Пролетарий». У Сумах була передрукована, як додаток до «Програми Російської соціал-демократичної робітничої партії», стаття В. І. Леніна «Пролетаріат і селянство». Серед робітників Конотопа більшовики розповсюджували працю В. І. Леніна «Дві тактики соціал-демократії в демократичній революції», а серед робітників Шостки — працю В. І. Леніна «Початок революції в Росії».

У грудні 1905 р. збройне повстання пролетаріату Москви активно підтримали трудящі ряду міст. З 9 по 30 грудня страйкували робітники Конотопських залізничних майстерень. 13 грудня застрайкували робітники Шосткинського порохового заводу. 20 грудня в Шостці сталася збройна сутичка між робітниками й поліцією. До загального страйку приєднались також залізничники Сум, Білопілля. 10 грудня 1905 р. в Путивлі було розгромлено поліцейське управління[3].

Посилення революційного руху змусило царські власті наприкінці 1905 року оголосити стан надзвичайної охорони в Конотопському, Глухівському, Кролевецькому, Сумському, Лебединському та інших повітах. Незважаючи на це, робітники й селяни не припиняли боротьби. Влітку страйки сільськогосподарських робітників охопили Конотопський, Глухівський, Роменський і Сумський повіти. Збройні сутички селян з поліцією сталися в сс. Ясеновому, Рубанці, Михайлівці, Руднівці та інших населених пунктах[4].

Революційні виступи відбувалися й протягом першої половини 1907 року. В березні страйкували сільськогосподарські робітники економії графині Строганової у Сумському повіті, в квітні — робітники станції Конотоп, у серпні — наймити Вирівської економії. Найпоширенішою формою боротьби селян були підпали поміщицьких і куркульських садиб. 1907 року в Сумському повіті селяни у 22 місцях підпалювали поміщицьке і куркульське майно. Наприкінці 1907 р. поліція розгромила соціал-демократичні організації у Сумах, Шостці, Ромнах, Конотопі та інших містах.

Після промислового застою почалося зростання промисловості. Якщо наприкінці XIX ст. в Сумському, Лебединському й Охтирському повітах на 249 підприємствах працювало 10,9 тис. робітників, то в 1912 р. діяло 379 підприємств з 18,4 тис. робітників. Високим рівнем концентрації виробництва відзначалась цукрова промисловість. 1913 р. на 23 цукрових заводах Сумського, Глухівського, Кролевецького, Конотопського, Охтирського повітів працювало 20 тис. робітників, з них 6 тис. на трьох великих цукроварнях — у Сумах, Хуторі-Михайлівському й Тростянці. На заводах і фабриках робочий день нерідко тривав 13—14 годин, умови праці були жахливими, робітники одержували мізерну зарплату. Особливо жорстоко експлуатували трудящих цукрозаводчики Терещенко і Харитоненко. Улітку 1912 року в Конотопі, Сумах, Хуторі-Михайлівському, Шостці та в інших містах відбулися страйки.

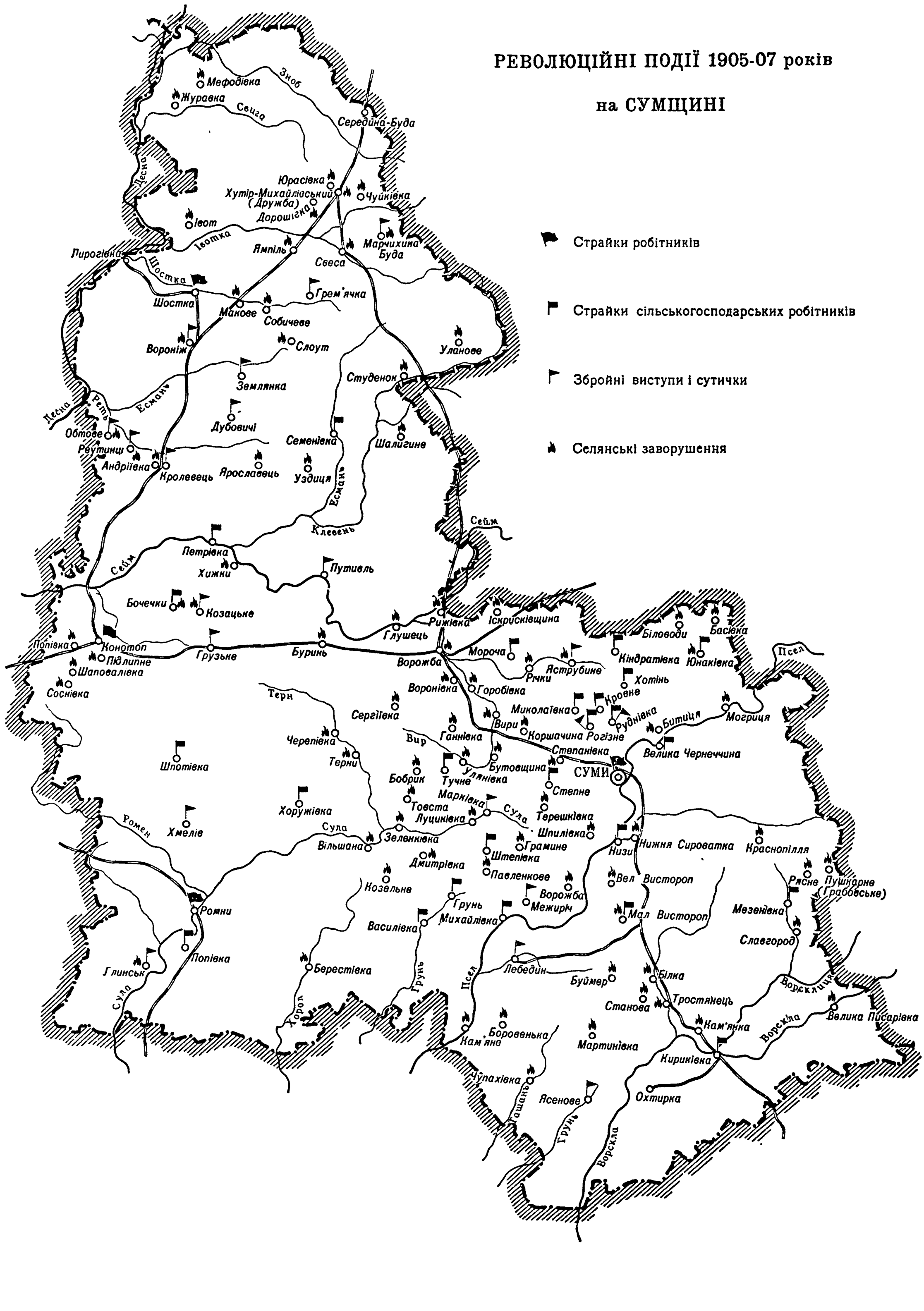
[1] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине. Документы и материалы. Х., 1957, стор. 22—23, 120; Исторические записки, т. 49. М., 1954, стор. 182.

[2] Курський обласний державний архів (далі Курський облдержархів), ф. 1, оп. 15, спр. 16, арк. 571—572.

[3] Ф. Є. Лось. Революція 1905—1907 років на Україні. К., 1955, стор. 302; Революция 1905—1907 гг. в России. Высший подъем революции 1905—1907 гг. Ноябрь—декабрь 1905 г. Сборник документов и материалов, ч. 2. М., 1955, стор. 342.

[4] Революция 1905—1907 гг. на Украине. Сборник документов и материалов, т. 2, ч. 2. К., 1955, стор. 175—182.

РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ 1905-07 років на СУМЩИНІ

Діячі науки і культури — уродженці Сумщини

М. О. Антонович

П. А. Грабовський

В сільському господарстві поміщикам належала половина всіх приватних земель. Зростали куркульські господарства. Цьому сприяла політика царату, який здійснив столипінську аграрну реформу. Куркулі, прибираючи до своїх рук землі розорених селян, зводили їх в одну ділянку — відруб і засновували хутори. А тим часом відбувалося інтенсивне зубожіння основної маси селян. 1910 р. в Сумському, Охтирському й Лебединському повітах бідняцькі господарства становили 64 проц.[1]. Безкінних господарств в Лебединському повіті налічувалося 16,1 проц., в Сумському — 19,3, в Охтирському — 20,2 проц.[2]. Розорені селяни шукали виходу з скрутного становища в переселенні до Сибіру. В 1906—1909 рр. з Глухівського, Конотопського й Кролевецького повітів переселилося 1814 господарств, з Сумського, Лебединського й Охтирського повітів у 1907—1908 рр. виїхало 4634 чоловік. Під впливом революційного руху робітників на боротьбу піднімалися широкі маси селянства. В липні 1912 р. селяни-бідняки села Студенка Миропільської волості спалили житла, господарські будівлі й знищили посіви, які належали куркулям-відрубникам. Між селянами і військами, прибулими для їх приборкання, сталася збройна сутичка.

Медичне обслуговування населення було вкрай незадовільним. 1886 р. в Конотопському, Кролевецькому й Глухівському повітах налічувалося 11 земських лікарів (пересічно 1 лікар на 34 397 чоловік). В цих повітах 1914 р. з 17 497 новонароджених померло 9596.

Трудящі були позбавлені можливості навчитися навіть елементарної грамоти й лишалися неписьменними. В 1912 році, наприклад, у Сумському, Лебединському, Охтирському повітах було всього 462 початкові школи, в яких навчалося 33,4 тис. дітей, переважно пануючих класів. 1874 року у Глухові відкрили учительский інститут. Здебільшого лише повітові міста мали бібліотеки.

Незважаючи на реакційну політику царизму, розвивалися російсько-українські культурні зв'язки. Цьому сприяло перебування на Сумщині ряду діячів російської культури. В 60—70-х рр. XIX ст. видатний російський композитор П. І. Чайковський під час перебування в Тростянці й Низах працював над оперою «Коваль Вакула» (пізніше дістала назву «Черевички»), Другою й Третьою симфоніями. Влітку 1893 р. в Лебедині видатний російський композитор С. В. Рахманінов написав сюїту для двох фортепіано, романси на слова Т. Шевченка й О. Плещеєва. В 80—90-х роках у Сумах жили й працювали видатний російський письменник А. П. Чехов, російський письменник О. І. Купрін. У селі Хотіні 1871 року видатний російський художник І. М. Крамськой працював над картиною «Русалка» («Майська ніч»). Тут же в 1869 і 1871 рр. працював відомий російський художник пейзажист

[1] Переселенческое движение из Харьковской губернии в 1910 году. Х., 1911, стор. 15.

[2] Є. Ю. Маленко. Більшовики Сумщини в період між першою і другою буржуазно-демократичними революціями в Росії (червень 1907 р.— лютий 1917 р.). Суми, 1963, стор. 5—6.

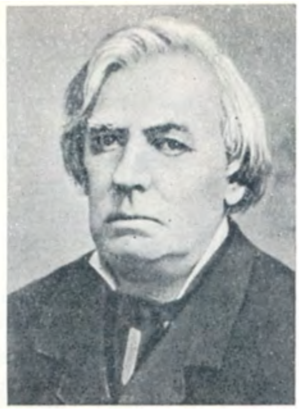
М. І. Мурашко

О. О. Потебня

О. М. Савич

Я. І. Щоголів

Ф. О. Васильєв. 1888 року в с. Косівщині Сумського повіту лікувалася в народної лікарки Параски Богуш поетеса Леся Українка. Її враження від Сумщини знайшли своє відображення в збірці «Весняні співи». В Конотопі в 70-х рр. XIX ст. працював класик білоруської літератури Ф. К. Богушевич (1840—1900).

З Сумщини походить ряд діячів науки й культури. Вітчизняним філософом-матеріалістом, просвітителем, літературним критиком і природознавцем був уродженець м. Білопілля М. О. Антонович (1835—1918). Значний вклад у науку зробив російський і український філолог уродженець с. Гаврилівки (тепер Гришине) Роменського району О. О. Потебня (1835—1891). Вітчизняну астрономічну науку збагатив своїми працями уродженець с. Пушкарівки Сумського району О. М. Савич (1810—1883). О. М. Савич також плідно працював у галузі геодезії. В с. Пушкарному (тепер Грабовське) Краснопільського району народився поет, публіцист, революціонер-демократ П. А. Грабовський (1864—1902). Відомим поетом був уродженець м. Охтирки Я. І. Щоголів (1823—1898). На Глухівщині народився живописець і педагог, засновник Київської малювальної школи М. І. Мурашко (1844—1909).

В другій половині XIX — початку XX ст., незважаючи на утиски з боку царського уряду, в Сумах, Ромнах розвивалось театральне мистецтво. В роменському театрі виступали такі корифеї української сцени, як М. Л. Кропивницький, І. К. Карпенко-Карий, П. К. Саксаганський, М. К. Садовський.

З Сумщини вийшли видатні кобзарі С. А. Пасюга (1862—1933), Г. С. Кожушко (1871—1914) та інші.

Населення краю створювало чудові зразки декоративно-прикладного мистецтва. Вироби кролевецьких майстрів здобули всесвітнє визнання, вони удостоїлися нагород на ряді міжнародних виставок. Багато майстрів художнього ткацтва було в Охтирському й Лебединському повітах. Значним гончарним осередком стало село Шатрище Новгород-Сіверського повіту. Цікаві скульптури різних тварин створював межиріцький гончар Федір Падалка.

Незчисленні лиха принесла трудящим перша світова імперіалістична війна. На військову службу було мобілізовано значну частину дорослого чоловічого населення. Багато новобранців загинуло на фронті. Десятки тисяч сімей залишились без годувальників. Війна погіршила і до того злиденне життя трудящих. Так, у 1916 р. ціни у Сумському повіті порівняно з 1914 р. зросли на жито, просо, гречку у 2 раза, на овес — у 2,3 раза, на м'ясо, сало, масло — в 3—4 раза.

У зв'язку з війною було закрито ряд підприємств, решта здебільшого переключилися на випуск продукції, потрібної військовому відомству. Ставали до ладу й нові підприємства: снарядний завод у Конотопі, військові майстерні у Кролевці і Сумах. Збільшив випуск продукції Шосткинський пороховий завод, на якому в 1917 р. працювало майже 15 тис. чоловік. В гонитві за прибутками підприємці

посилювали експлуатацію робітників, збільшували до 14—15 годин робочий день, зменшували зарплату.

Війна привела до занепаду сільське господарство. Скоротилися посівні площі, знизилися врожаї, зменшилося поголів'я худоби. Відбувалося дальше зубожіння селян, збільшувалася кількість безземельних і малоземельних селян. Так, у 1917 році в Сумському повіті малоземельні і безземельні господарства становили 56,7 проц., Охтирському — 61,9 проц.[1].

З перших днів війни більшовики викривали імперіалістичний характер війни, роз'яснювали масам ленінську позицію партії з питань війни, миру і революції. Це сприяло зростанню революційного руху. У 1915 році відбулися робітничі страйки на Кекінському, Віринському, Павлівському цукрових, в 1916 році на Сумському машинобудівному заводах. Одне з найбільших селянських заворушень сталося 8—12 квітня 1915 р. у селі Нижній Сироватці Сумського повіту.

Імперіалістична політика царизму, поразки на фронті і господарська розруха в тилу привели до посилення революційного руху народних мас, прискорили наростання революційної кризи. Після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року в містах і багатьох селах Сумщини відбувалися мітинги, маніфестації, сходи. Народні маси пробуджувалися до активного політичного життя. Робітники, революційно настроєні солдати й селяни заарештовували представників царської власті, розганяли поліцію, створювали Ради. Ради робітничих депутатів почали діяти в Конотопі (5—7 березня), Лебедені (13 березня). Ради робітничих і солдатських депутатів було утворено у Шостці (5 березня), Сумах (8 березня), Глухові (9 березня), Ромнах (12 березня). Поряд з Радами робітничих і солдатських депутатів утворювалися Ради селянських депутатів.

Конотопська і Шосткинська Ради робітничих і солдатських депутатів під впливом більшовиків всупереч угодовцям-меншовикам та есерам запровадили восьмигодинний робочий день на підприємствах, створили загони Червоної гвардії, які підтримували революційний порядок в містах. Шосткинська Рада робітничих і солдатських депутатів вже на першому засіданні прийняла рішення про встановлення зв'язків з Петроградською Радою робітничих і солдатських депутатів. Відстоювали інтереси трудящих селян і ряд Рад селянських депутатів. Проте у багатьох Радах більшість місць захопили меншовики, есери й представники націоналістичних партій, які підтримували Тимчасовий уряд. Це трапилося тому, що більшовицькі організації були на той час нечисленні, а трудящим масам бракувало потрібної згуртованості й досвіду політичної боротьби. Поруч з Радами діяли місцеві власті Тимчасового уряду. На початку березня в усі повіти Тимчасовий уряд призначив комісарів.

Після Лютневої революції більшовики вийшли з підпілля і очолили революційне піднесення мас. 3 березня 1917 року відбулися перші легальні збори Конотопської організації РСДРП, на яких було обрано партійний комітет, до якого увійшли П. І. Новиков (голова), І. М. Марута, К. Т. Неровня та інші. В березні активізували діяльність партійні організації у Шостці, Білопіллі, Кияниці. Велику роль у зміцненні більшовицьких організацій, розвиткові революційного руху відіграли Квітневі тези В. І. Леніна. Конотопські більшовики довели зміст Квітневих тез до робітників. Одночасно вони послали 11 агітаторів на села[2]. Політична робота в масах приносила результати. Вже наприкінці квітня Конотопська організація РСДРП (б) налічувала у своїх лавах понад 200 робітників, або майже у 6 разів більше, ніж у березні[3]. У травні 1917 р. виникла партійна організація в Охтирці, в червні в Лебе-

[1] П. Ф. Решодько. Селянський рух у Харківській губернії (березень 1917 р.— січень 1918 р.). Х., 1972, стор. 15.

[2] Жовтень на Сумщині. Спогади учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні. Суми, 1958, стор. 39.

[3] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов (1917—1920 гг.). Сборник документов и материалов. Сумы, 1957, стор. 25.

Ф. Кричевський. Переможці Врангеля.
Олія. 1935 р.

Мітинг, на якому було проголошено Радянську владу у Шостці. 8 листопада 1917 р.

Сумський червоногвардійський загін перед відправкою на фронт. 1918 р.

дині, у селах Березі Глухівського повіту, Шаповалівці, Соснівці, Дептівці Конотопського повіту. Велику допомогу партійним організаціям подавали Петроградський, Московський, Харківський комітети РСДРП(б). У травні 1917 р. в Глухівський повіт для проведення політичної роботи прибули більшовики робітники Путіловського заводу М. Травников і Д. Євдокимов, матроси Балтійського флоту М. К. Чмир і В. О. Циганок.

Під впливом більшовицької агітації трудящі все більше починали розуміти зрадництво меншовиків, есерів, українських буржуазних націоналістів. Посилювався революційний рух серед робітників і селян. Влітку й восени відбулися страйки робітників в Конотопі, Шостці, Сумах, Охтирці. Селяни Кролевецького, Лебединського, Путивльського, Сумського та інших повітів захоплювали поміщицькі землі. В ряді економій Сумського і Лебединського повітів сільськогосподарські робітники вимагали встановлення 8-годинного робочого дня і підвищення зарплати. Селяни села Степанівки Сумського повіту виступили з заявою, у якій зазначалося, що вони разом з робітниками боротимуться за перехід фабрик, заводів і землі у власність трудового народу.

Липневі події змінили обстановку і співвідношення класових сил в країні. Мирний розвиток революції закінчився. VI з'їзд РСДРП(б) націлив більшовицьку партію на підготовку збройного повстання. З ініціативи більшовиків у Конотопі, Сумах, Глухові, Лебедині та інших містах відбулися збори й мітинги, на яких трудящі виступили проти корніловського заколоту. Для боротьби з контрреволюцією організовувались загони Червоної гвардії. В Конотопі робітники залізничних майстерень будували броньовики. Залізничники здійснювали контроль за пересуванням військових ешелонів. Після розгрому корніловського заколоту розгорнувся процес більшовизації Рад. 21 вересня глухівський повітовий комісар повідомляв Тимчасовий уряд: «... Рада робітничих, солдатських і селянських депутатів у руках більшовиків, своєю владою відміняє накази начальника місцевого гарнізону... В посаді Шостка заворушення. Рада солдатських депутатів втручається в дії міліції і місцевих властей»[1]. На заклик Глухівської Ради 27 вересня до міста прибуло кілька тисяч селян з навколишніх сіл, які за допомогою солдатів місцевого гарнізону звільнили з в'язниці селян, заарештованих за революційні виступи.

25 жовтня (7 листопада) 1917 року перемогла Велика Жовтнева соціалістична революція. II Всеросійський з'їзд Рад проголосив про перехід по всій країні влади до Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів. Одночасно з'їзд прийняв історичні Декрети про мир, землю, створив перший Радянський уряд — Раду Народних Комісарів на чолі з В. І. Леніним.

В містах і селах Лебединського, Охтирського,Сумського, Роменського, Глухівського, Конотопського, Кролевецького, Путивльського повітів трудящі палко вітали перемогу Жовтневої революції. Вже 27—28 жовтня на підприємствах Конотопа і в селах повіту відбулися багатолюдні мітинги, на яких робітники і селяни вимагали встановлення Радянської влади на місцях. У Сумах 30 жовтня солдати місцевого гарнізону, а 1 листопада робітники машинобудівного заводу заявили про приєднання до повсталого петроградського пролетаріату й гарнізону і про підтримку Радянського уряду, створеного II Всеросійським з'їздом Рад[2]. 2 листопада за ініціативою більшовицької організації об'єднана нарада Конотопських Рад робітничих і солдатських депутатів утворила Військово-революційний комітет, який проголосив Радянську владу у місті і повіті. За активної допомоги робітників Конотопа в листопаді Радянську владу селяни встановили у Дубов'язівці й Карабутовому. 8 листопада у Шостці відбувся мітинг робітників порохового заводу і солдатів гарнізону. Учасники мітингу проголосили Радянську владу і прийняли резолюцію, в якій було сказано: «Шлемо палкий привіт Уряду робітників і солдат і закликаємо наших повста-

---

[1] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 40—41.
[2] Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні, т. 2. К., 1967, стор. 198.

М. А. Лузгарьов

Ф. П. Стариков

А. І. Усиков

Ходаки до В. І. Леніна

лих у Петрограді товаришів пильно стежити за тим, щоб завойована влада залишилась у руках Рад робітників, солдат і селян...»[1]. Селяни містечка Терни Лебединського повіту 12 листопада писали, що вони «шлють привіт вождю тов. Леніну за його щиру роботу на користь бідних селян і робітників»[2].

На Україні головною перешкодою на шляху встановлення Радянської влади була буржуазно-націоналістична Центральна рада. Узурпувавши владу, вона силою зброї душила революцію, прагнула будь-що зберегти буржуазно-поміщицький лад. 30 листопада, увірвавшись до Конотопа, буржуазно-націоналістичні курені роззброїли військові частини, що підтримували більшовиків, й намагалися заарештувати членів більшовицької організації, Раду робітничих депутатів, військревком. Більшовикам довелося йти у підпілля, щоб продовжувати боротьбу. У Путивлі трудящі зі зброєю в руках повстали проти ворога[3]. Трудящі рішуче виступали проти Центральної ради і в інших місцях. Селяни села Дергачівки Лебединського повіту, зібравшись на сходку 7 грудня, засудили політику Центральної ради і заявили, що вони «визнають єдиною законною владою Раду Народних Комісарів, яка стоїть на сторожі інтересів робітників, солдатів і селян і веде революційну боротьбу за мир, хліб, землю і свободу»[4]. Коли Центральна рада заборонила пропускати без її відома ешелони з хлібом та іншими продовольчими вантажами до Москви, Петрограда, а також на фронт, залізничники ст. Білопілля вирішили не виконувати її розпорядження[5].

Хоч Центральна рада узурпувала владу, трудящі боролися за здійснення прав, наданих їм Радянською владою. Наприкінці жовтня робітники Сумського заводу «Двигун» за ініціативою більшовиків запровадили на підприємстві робітничий контроль. Коли власник пригрозив закрити завод, робітники в листопаді 1917 року вирішили націоналізувати завод. У Сумському повіті сход села Юнаківки ще 29 жовтня 1917 року прийняв постанову, в якій зазначалося, що після того, як 25 жовтня влада дійсно стала народною, всі поміщицькі землі, ліси, запаси хліба й кормів, худоба, машини негайно переходять в розпорядження волосного земельного комітету[6]. На початку листопада виконком Сумської повітової Ради селянських депутатів ознайомив усі волосні земельні комітети із змістом ленінського Декрету про землю, розпорядився облікувати землю, майно поміщицьких економій і запровадити над ними контроль[7].

---

[1] Газ. «Пролетарская мысль» (Київ), 15 листопада 1917 р.

[2] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 56.

[3] Журн. «Летопись революции», 1927, № 5—6, стор. 312.

[4] Харьков и Харьковская губерния в Великой Октябрьской социалистической революции. Сборник документов и материалов. Х., 1957, стор. 326.

[5] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Сборник документов и материалов в 3 томах, т. 2. К., 1957, стор. 213—214.

[6] Харьков и Харьковская губерния в Великой Октябрьской социалистической революции, стор. 216.

[7] Українська РСР в період громадянської війни 1917—1920 рр. в 3 томах, т. 1. К., 1967, стор. 145.

А. О. Знаменський — командир Першого Московського червоногвардійського загону. Фото 1918 р.

10 листопада з'їзд селянських депутатів Сумського повіту, висловлюючи волю трудящих селян, оголосив власністю народу всі цукрові заводи, землі, ліси, маєтки, що належали поміщикам.

Щоб дізнатися, як розподіляти й користуватися конфіскованими землями і майном, селяни Хильчицької, Радземської та Протопопівської волостей Новгород-Сіверського повіту в листопаді 1917 року відрядили своїх ходаків на прийом до В. І. Леніна. Це були М. А. Лузгарьов (с. Кренидівка), Ф. П. Стариков (с. Зноб-Новгородське) та А. І. Усиков (с. Велика Берізка). Володимир Ілліч Ленін сердечно прийняв хліборобів, докладно розпитував про життя селян, їх боротьбу за Радянську владу, відповів на всі запитання ходаків, а потім порадив їм, як треба по-новому будувати життя. Повернувшись додому, ходаки на зборах селян звітували про зустріч з В. І. Леніним.

Вирішальною подією в боротьбі за перемогу Радянської влади на Україні став 1-й Всеукраїнський з'їзд Рад, який 12(25) грудня 1917 року проголосив Україну республікою Рад і вирішив встановити братерські відносини з Радянською Росією. В роботі з'їзду брали участь делегати від Конотопського, Кролевецького, Глухівського, Сумського, Охтирського, Лебединського, Роменського повітів. Більшість серед них становили більшовики.

Робітники й селяни палко вітали історичні рішення з'їзду, ще рішучіше повели боротьбу проти Центральної ради, за встановлення Радянської влади. В містах і селах трудящі під керівництвом більшовиків створювали червоногвардійські й партизанські загони, щоб зі зброєю в руках громити ворогів. У Сумах червоногвардійські загони були організовані з робітників машинобудівного, Павлівського рафінадного заводів та інших підприємств, солдатів і матросів, селян навколишніх сіл. Загонами керував міський штаб Червоної гвардії. У Конотопі під керівництвом місцевого комітету РСДРП(б) діяв головний штаб, який дбав про організацію і озброєння червоногвардійських загонів[1]. Червоногвардійські загони були створені в Охтирці, Тростянці, Ворожбі, Краснопіллі, у селах Могриці, Степанівці, Покровці Сумського повіту та інших місцях. Здебільшого їх очолювали солдати, які співчували більшовикам[2]. В селі Студенок Глухівського повіту партизанський загін організував більшовик-матрос Балтійського флоту уродженець цього села В. О. Циганок[3].

Коли наприкінці грудня в Сумському, Конотопському, Путивльському, Лебединському, Глухівському та інших повітах широко розгорнулася збройна боротьба проти Центральної ради, на допомогу трудящим прийшли червоногвардійські загони московських, брянських, харківських робітників. Одним з перших на Сумщину прибув Перший московський червоногвардійський загін під командуванням А. О. Знаменського, що складався переважно з робітників фабрик і заводів Благуше-Лефортовського району Москви. Загін спорядили на допомогу українським трудящим за вказівкою В. І. Леніна. По дорозі на Україну загін поповнився робітниками Брянська, які теж виявили бажання допомогти братам-українцям у боротьбі з контрреволюційною Центральною радою. Харківськими червоногвардійцями командував М. О. Руднєв.

27 грудня 1917 року Радянську владу встановили повсталі залізничники за допомогою загону А. О. Знаменського на ст. Хутір-Михайлівський. 29 грудня прапор збройної боротьби підняли робітники містечка Ворожби. Проте сили були нерівні й буржуазні націоналісти почали душити повстання. Тоді на допомогу прийшли

---

[1] П. І. Гарчев. Червона гвардія на Сумщині. Суми, 1957, стор. 13, 24.

[2] Партійний архів Сумського обкому КП України (далі Сумський облпартархів), ф. 9, оп. 1, спр. 9, арк. 161. Боротьба за перемогу Радянської влади на Україні. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції. К., 1957, стор. 495, 496.

[3] Чернігівський обласний державний архів (далі Чернігівський облдержархів), ф. Р-651, оп. 3, спр. 27, арк. 2—3.

червоногвардійці Білопілля. 31 грудня війська Центральної ради були розгромлені в Білопіллі й Ворожбі. Партизанами й московськими червоногвардійцями в ніч на 1 січня 1918 року був визволений Глухів. Першого ж дня нового, 1918 року створений ревком проголосив у місті Глухові й повіті Радянську владу[1]. На початку січня буржуазним націоналістам знову вдалося захопити владу у Глухові й на Хуторі-Михайлівському. 6 січня підрозділи загону Знаменського з боями визволили Глухів і Хутір-Михайлівський. Московські й брянські червоногвардійці допомагали робітникам і селянам встановлювати Радянську владу також у Путивлі, Бурині, Конотопі та багатьох інших населених пунктах.

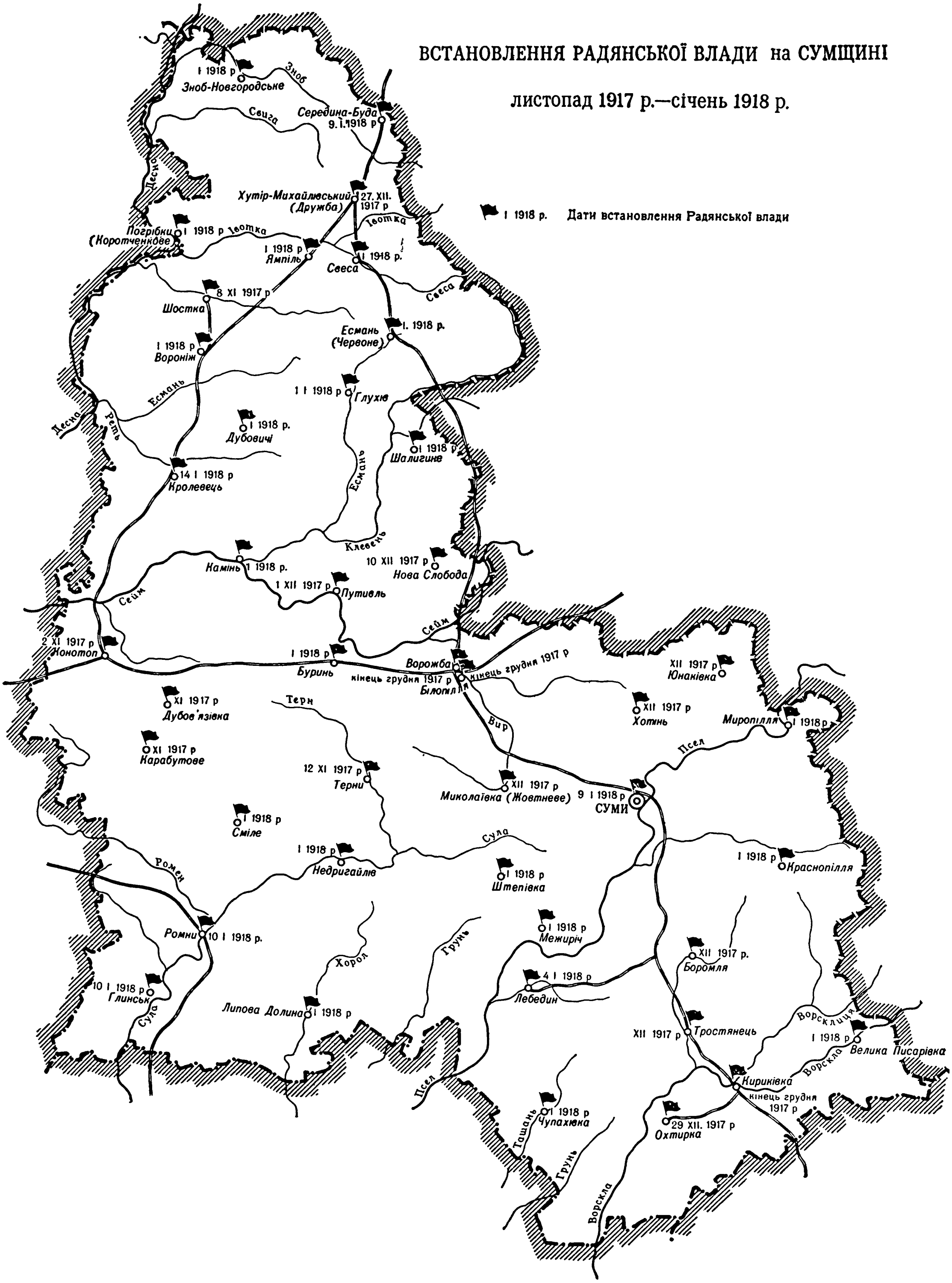
29 грудня 1917 року в Охтирці відбувся мітинг робітників, селян і солдатів. Заслухавши інформацію про історичні рішення 1 Всеукраїнського з'їзду Рад, учасники мітингу прийняли постанову, в якій було сказано: «У місті Охтирці і повіті влада повинна належати Раді робітничих, солдатських і селянських депутатів»[2]. Наприкінці грудня 1917 року Радянська влада була встановлена у Тростянці, Кириківці, Боромлі, Юнаківці, Хотіні, Миколаївці (тепер смт Жовтневе) та інших. 4 січня 1918 року взяла владу в свої руки Лебединська повітова Рада робітничих, солдатських і селянських депутатів. У самому Лебедині створили революційний штаб. На початку січня радянськими стали Глинськ, Сміле та інші населені пункти Роменського повіту.

В дуже складних умовах відбувалася боротьба за Радянську владу в Сумах і Ромнах. Тут зосереджувалися війська Центральної ради і білогвардійські частини. За цих умов у Сумах на вимогу більшовиків, підтриманих загонами озброєних робітників і революційними солдатами, 9 січня виконком Ради прийняв постанову про розпуск угодовського ревкому, що був однією з головних перешкод на шляху революційної боротьби, заборонив реакційну газету «Сумский вестник», визнав за потрібне переобрати Раду. В наступні дні революційні солдати, сумські червоногвардійські загони, а також червоногвардійці Харківського загону роззброїли ворожі війська, розігнали установи буржуазної влади. 13 січня почала працювати в новому складі Сумська повітова Рада робітничих і солдатських депутатів. У її складі більше половини депутатів становили більшовики. В Ромнах, незважаючи на протидію українських буржуазних націоналістів, 10 січня відбувся повітовий з'їзд селян, який засудив контрреволюційну Центральну раду, проголосив встановлення Радянської влади у місті й повіті. З'їзд обрав комісаром повіту солдата більшовика Савченка[3].

Таким чином, по всій Сумщині до середини січня було завершено встановлення Радянської влади.

Створені волею трудящих органи Радянської влади — ревкоми, Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів — приступали до роботи. В січні — лютому 1918 року відбулися волосні й повітові з'їзди Рад, які розглянули питання радянського, господарського й культурного будівництва, обрали відповідні виконавчі комітети. Під керівництвом партійних організацій і Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів трудящі брали активну участь у запровадженні в життя перших декретів Радянської влади. Робітники, долаючи опір буржуазії, встановлювали контроль над виробництвом. 25 січня на засіданні представників заводських комітетів цукрових заводів Сумського повіту було утворено економічний комітет, якому доручалося організувати охорону заводів, контроль за їх роботою, дбати про умови праці й матеріальне становище трудящих. 8 січня 1918 р. виконком Глухівської Ради ухвалив запровадити робітничий контроль над всіма підприємствами[4]. 25 січня за рішенням повітового з'їзду Рад Конотопщини почали здійснювати робіт-

[1] Шаги Октября. Только факты. М., 1927, стор. 254.
[2] Газ. «Вестник Украинской Народной Республики», 10 січня 1918 р.
[3] С. М. Королівський. Перша Всеукраїнська селянська конференція. Х., 1958, стор. 99.
[4] Газ. «Известия» (Глухів), 9 січня 1918 р.

ВСТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ на СУМЩИНІ
листопад 1917 р.—січень 1918 р.
I 1918 р. Дати встановлення Радянської влади
I 1918 р
Зноб-Новгородське
Зноб
Свига
Середина-Буда
9. I. 1918 р
Десна
Хутір-Михайлівський 27. XII. 1917 р
(Дружба)
Погрібки I 1918 р
(Коротченкове)
Івотка
I 1918 р
Ямпіль
Свеса
I 1918 р.
8 XI 1917 р
Шостка
I 1918 р
Вороніж
Есмань
(Червоне)
1. 1918 р.
1 I 1918 р
Глухів
I 1918 р.
Дубовичі
Реть
I 1918 р
Шалигине
14 I 1918 р
Кролевець
Клевень
10 XII 1917 р
Нова Слобода
Камінь I 1918 р.
1 XII 1917 р
Путивль
Сейм
2 XI 1917 р
Конотоп
I 1918 р
Буринь
Ворожба
кінець грудня 1917 р
Білопілля
XI 1917 р
Дубов'язівка
XI 1917 р
Карабутове
Терн
XII 1917 р
Юнаківка
XII 1917 р
Хотинь
Миропілля I 1918 р
Вир
Псел
12 XI 1917 р
Терни
XII 1917 р
Миколаївка (Жовтневе)
9 I 1918 р
СУМИ
I 1918 р
Сміле
Сула
I 1918 р
Недригайлів
I 1918 р
Штепівка
I 1918 р
Краснопілля
Ромен
Ромни 10 I 1918 р.
I 1918 р
Межиріч
XII 1917 р.
Боромля
10 I 1918 р
Глинськ
Хорол
Грунь
4 I 1918 р
Лебедин
Липова Долина I 1918 р
XII 1917 р
Тростянець
Ворсклиця
I 1918 р
Велика Писарівка
Кириківка
кінець грудня 1917 р
Ворскла
I 1918 р
Чупахівка
Ташань
29 XII. 1917 р
Охтирка

ничий контроль у головних залізничних майстернях, паровозному депо, на снарядному заводі та інших підприємствах. Керуючись ленінським Декретом про землю, органи Радянської влади здійснювали конфіскацію поміщицьких земель і майна. Так, у Путивльському повіті наприкінці січня 1918 р. конфіскованою в поміщиків землею наділяли селян сіл Землянки, Дубинки, Грузького та інших[1]. Утворювалися перші державні маєтки (радгоспи), сільськогосподарські товариства, комуни. В них селяни починали господарювати по-новому. У селі Великій Березці ініціатором створення артілі на базі колишнього поміщицького маєтку став А. І. Усиков — один з ходаків до В. І. Леніна в листопаді 1917 року.

Робітники й трудящі селяни палко відгукувалися на заклик Радянської влади, В. І. Леніна подати продовольчу допомогу своїм російським братам. Як повідомлялося 18 січня 1918 року, з станцій Хутір-Михайлівський і Конотоп було надіслано до Москви й Петрограда і частково на Західний фронт 140 тис. пудів цукру. Через день-два мали відвантажити ще близько 200 тис. пудів борошна[2].

Проте недовго тривали соціалістичні перетворення. Зрадивши інтереси українського народу, Центральна рада запросила війська кайзерівської Німеччини та австро-угорської монархії, щоб силою зброї повалити Радянську владу на Україні. Австро-німецька окупація, антинародна політика Центральної ради викликали нову хвилю обурення робітників і селян. Трудящі гаряче підтримали написаний В. І. Леніним Декрет Ради Народних Комісарів РРФСР «Соціалістична вітчизна в небезпеці» і відозву ЦВК і Народного Секретаріату України про організацію рішучої відсічі ворогові. Робітники Павлівського рафінадного заводу, обговоривши доповідь про поточний момент, заявили, «що лише тісно згуртувавшись навколо Рад, взявши зброю у свої руки, можна врятувати революцію»[3]. Газета «Вестник Украинской Народной Республики» 14 березня повідомляла, що в Конотопському повіті «все селянство, дізнавшись про те, що Центральна рада йде спільно з німецькими військами у наступ, відкололось від неї і тепер йде з Радянською владою». Не було жодного повіту, де б не створювалися нові або не поповнювалися новими бійцями вже існуючі червоногвардійські загони. Більшість з них ставали основою для формувань перших частин Червоної Армії.

Щоб зупинити просування ворога, за наказом Надзвичайного комітету оборони по боротьбі з німецькими окупантами, було утворено кілька фронтів, зокрема Бахмацький (командуючий В. М. Примаков). В районі Бахмача—Конотопа зосереджувалась 5-а армія під командуванням Р. Ф. Сіверса. 14 березня Народний Секретаріат України оголосив на воєнному становищі Полтавську й Чернігівську губернії, на території яких точились запеклі бої. У всіх повітах, у т. ч. Роменському, Глухівському, Конотопському і Кролевецькому, запроваджувалася обов'язкова військова та трудова повинність.

Повітові партійні організації приділяли багато уваги формуванню революційних загонів і організації відсічі інтервентам. Так, у Конотопі під керівництвом місцевого комітету РКП(б) створили озброєний загін робітників, який після короткочасного навчання вирушив на фронт[4]. Путивльський повітовий комітет РКП(б) сформував чотири червоногвардійські загони, до яких вступило 3 тисячі чоловік. Велику допомогу партійним організаціям Лебединського, Охтирського, Путивльського, Сумського повітів у створенні червоногвардійських, партизанських загонів і диверсійних груп на випадок окупації ворогом цих територій подали комуністи Харкова. Для здійснення цього завдання до Сумського й Путивльського

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 10, оп. 2, спр. 69, арк. 11—12.

[2] І. І. Компанієць. Ленін та інтернаціональна єдність українських і російських трудящих у трьох революціях. К., 1970, стор. 213.

[3] Сумський обласний державний архів (далі Сумський облдержархів), ф. Р-2362, оп. 1, спр. 19, арк. 38.

[4] Газ. «Вестник Украинской Народной Республики», 7 березня 1918 р.

повітів прибув 21 чоловік, до Лебединського повіту — 18 чоловік, до Охтирського — 15 чоловік.

Незважаючи на героїчний опір радянських частин, австро-німецькі війська в середині березня вдерлися на територію Роменського, Конотопського, Кролевецького повітів. 18 березня ворога було зупинено за 15 кілометрів на схід від Конотопа, в районі залізничного роз'їзду Дубов'язівка. В складі радянських військ, які героїчно билися тут з ворогом, були 1-й Соціалістичний загін луганських робітників під командуванням К. Є. Ворошилова, Харківський червоногвардійський загін, який очолював М. О. Руднєв, червоногвардійський загін під командуванням О. Я. Пархоменка, путивльські червоногвардійські загони та інші підрозділи. В районі роз'їзду Дубов'язівка вони протягом 10 днів вели запеклі бої з частинами 7-го резервного німецького корпусу[1].

Наприкінці березня австро-німецькі війська окупували Роменський, Конотопський, Кролевецький, Глухівський і частково Путивльський, Сумський, Лебединський повіти. 1 квітня вони захопили Путивль, Ворожбу, а 5 квітня вийшли на лінію Суми—Охтирка[2]. У травні 1918 року було укладено угоду між Радянською Росією і кайзерівською Німеччиною про встановлення нейтральної зони й припинення на ній воєнних дій. «Нейтральна зона» проходила вздовж кордону з РРФСР по території Чернігівської губернії з північного заходу на північний схід. До зони входив район Середино-Буди. Тут концентрувалися революційні сили для визволення України від німецьких окупантів, формувалася 1-а Українська радянська дивізія. Зважаючи, що більша частина волостей Новгород-Сіверського повіту, в т. ч. й повітовий центр, були захоплені ворожими військами, в листопаді 1918 р. утворили Середино-Будський повіт, який проіснував до 23 лютого 1919 року. Середино-Будський повіт входив до складу Радянської Росії.

На загарбаній території німецькі окупанти поновили буржуазно-поміщицькі порядки, запровадили режим терору й грабежів. І за Центральної ради, і за гетьманщини окупантам всіляко прислужували українські буржуазні націоналісти. Вони допомагали своїм господарям розганяти Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів, відновлювати капіталістичні порядки, поміщицьке землеволодіння, грабувати населення. Захопивши село Терни Лебединського повіту, окупанти зігнали жителів на сходку і, погрожуючи зброєю, наказали повернути поміщицьку землю, майно. Управитель Миколаївської економії Улянівської волості в квітні, з'явившись у селі з німецьким загоном, примусив селян обробити й засіяти своїм інвентарем і насінням поміщицьку землю. Влітку зібраний хліб селяни звезли на подвір'я економії, не одержавши жодного фунта зерна для себе. В багатьох селах війська карали селян за те, що останні відмовлялися працювати в поміщицьких економіях[3]. Загони окупантів та їх прихвоснів відбирали в населення хліб, м'ясо, сало та інші продукти харчування, худобу, майно й вивозили до Німеччини. З Роменського повіту з 23 березня по 27 травня було вивезено 8 тис. пудів зерна та борошна, багато худоби. На Буринському цукровому заводі Путивльського повіту було реквізовано 150 тис. пудів цукру[4]. Вдавалися іноземні загарбники також до масових контрибуцій і штрафів. Внаслідок реквізицій, контрибуцій переважна більшість селян була приречена на голод. Інтервенти вивозили також устаткування заводів і фабрик, різну промислову сировину. Все це завдавало відчутної шкоди економіці і населенню краю.

Окупанти та їх прислужники по-звірячому розправлялися з комуністами, з усіма безпартійними робітниками й селянами, що співчували Радянській владі.

---

[1] Українська РСР в період громадянської війни 1917—1920 рр., т. 1, стор. 290—291.

[2] Журн. «Летопись революции». 1928, № 2, стор. 45.

[3] Сумський облдержархів, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 27, арк. 8, 14, 26; Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.). Сборник документов и материалов. Полтава, 1957, стор. 76, 81.

[4] Українська РСР в період громадянської війни 1917—1920 рр., т. 1, стор. 368.

В Конотопі у травні й червні було розстріляно 370 робітників. Сотні селян закатували в Конотопському повіті[1]. Криваві злочини чинили й на Глухівщині. Гетьманці за непослух населення обстріляли й підпалили село Студенок. У вогні загинуло багато дітей, жінок і старих. Тисячі робітників та селян було розстріляно в Путивльському повіті, де населення також чинило опір німецьким окупантам та їх запроданцям.

Робітників і селян в їх боротьбі проти австро-німецьких окупантів та внутрішньої контрреволюції, за відновлення Радянської влади очолювали підпільні партійні організації, які діяли у всіх повітах. Значну роботу проводили більшовики Конотопа. Вони вели агітацію серед населення, дбали про озброєння робітників та їх навчання військової справи. В ніч на 1 травня конотопські комуністи влаштували в місті та деяких селах масовки й сходки робітників та селян, де розповіли про становище, яке виникло на Україні. Учасники сходок таврували окупантів, зрадництво українських буржуазних націоналістів, поклялися ще наполегливіше боротися проти ворогів. Конотопська організація РКП(б) зміцнилася, коли в травні з Курська повернулись і включились у роботу У. Р. Стоян, К. Т. Неровня, В. Я. Бабко. Наприкінці травня відбулися збори комуністів Конотопського повіту, що обрали повітові партійний і військово-революційний комітети, які очолили збройну боротьбу трудящих проти ворогів[2]. Активно працювала в підпіллі Роменська партійна організація, очолювана С. С. Шучкою. Вона справляла вплив не лише на трудящих повітового центру, а й ряду волостей, підтримувала тісні зв'язки з Глинським, Ведмежівським і Рогинським партизанськими загонами. За визнанням німецько-гетьманських властей, більшовицькі виступи на Полтавщині найчастішими були у м. Ромнах та Роменському повіті[3]. В Сумах і повіті робітників та селян на боротьбу надихала підпільна партійна організація, очолювана О. Сивцовим. Підпільні ревкоми, керовані більшовиками, діяли в Путивльському, Охтирському, Сумському та інших повітах.

Велике значення для посилення визвольної боротьби українського народу проти німецьких окупантів та їх буржуазно-націоналістичних прислужників мало утворення на I з'їзді КП(б)У (5—12 липня 1918 року) Комуністичної партії України. Делегатом цього з'їзду від Конотопської партійної організації був робітник паровозного депо К. Т. Неровня[4].

У відповідь на сваволю окупантів та їх ставлеників, які намагалися експлуатацією, безробіттям, голодом і шибеницями вбити віру робітників та селян у можливість відновлення влади Рад, трудящі під керівництвом комуністів мужньо боролися з ворогами. Населення рішуче бойкотувало накази й розпорядження німецько-гетьманських властей, а після краху німецької окупації і гетьманського режиму також і заходи петлюрівських властей. У Роменському повіті влітку 1918 року селяни відмовлялися працювати в маєтках поміщиків, прибулих в обозі німецьких окупантів[5].

Робітники посилювали страйкову боротьбу. Страйки відбувалися на підприємствах Конотопа, Охтирки, Шостки, Сум, Ромен. Високу організованість під час липневого всеукраїнського страйку залізничників проявили трудящі станцій Конотоп, Ворожба, Хутір-Михайлівський, Ромни та інших. Особливо стійко трималися під час страйку робітники Конотопських залізничних майстерень. Окупанти й гетьманці вдалися до суворих репресій. Вони заарештували 15 робітників. Але залізничники продовжували страйкувати.

[1] В. Є. Тичина. Боротьба проти німецьких окупантів на Чернігівщині в 1918 р. Х., 1959, стор. 41, 44.

[2] Українська РСР в період громадянської війни 1917—1920 рр., т. 1, стор. 381—382.

[3] Газ. «Коммунист», 15 серпня 1918 р.

[4] Боротьба за перемогу Радянської влади на Чернігівщині. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни. Чернігів, 1958, стор. 9—10.

[5] Полтавський обласний державний архів (далі Полтавський облдержархів), ф. Р-1505, оп. 1, спр. 462, арк. 49.

Дедалі зростав повстансько-партизанський рух. Цьому значною мірою сприяло те, що Глухівський, Сумський, Охтирський повіти безпосередньо прилягали до території Радянської Росії.

Ревкоми, партизанські й повстанські загони тримали в постійному напруженні й страсі гарнізони окупантів, гетьманську варту. В Глухівському повіті не було жодної волості, де б не розгорялося полум'я партизанської боротьби. Вже в липні ряд сіл Есманської, Уланівської, Марчихонобудської волостей перебували під контролем партизанів[1]. Ще більшого розмаху виступи партизанів набули в наступні місяці. В серпні окупаційні власті оголосили Глухів і повіт на військовому стані[2]. 9 вересня 1918 року чернігівський губернський староста телеграфував департаменту державної варти: «У Глухівському повіті настрій тривожний, помітне посилення загонів більшовиків»[3]. Після захоплення Путивля німецько-гайдамацькими військами ревком не припинив діяльності. Він перебазувався на Шалигинський цукровий завод і звідси продовжував керувати боротьбою. Ревком 23 вересня сформував Перший Путивльський партизанський загін чисельністю до 1000 чоловік. Він діяв разом з партизанськими загонами Грайворонського, Рильського й Суджанського повітів. У жовтні 1918 р. путивльські партизани вибили німецько-гетьманські війська і відновили Радянську владу в селах Крупецької волості Рильського повіту, Шалигинської волості Глухівського повіту, Берюхівської і Новослободської волостей Путивльського повіту. Активно діяв на Сумщині партизанський загін, створений селянином бідняком с. Покровки П. С. Багацьким. В Охтирському повіті завдавали відчутних ударів німецьким військам, гетьманській варті партизанські загони А. Г. Васильченка, В. С. Заславського, М. Н. Лазаренка, а в Лебединському повіті — загони Х. М. Фролова, І. І. Лисянського та інші.

В цей складний час трудящі РРФСР всіляко підтримували героїчну боротьбу робітників і селян України. Коли на Україні відбувався страйк залізничників, братерську допомогу грішми, продовольством страйкарям станцій Конотоп, Ворожба, Хутір-Михайлівський подали робітники Урало-Рязанської залізниці. Про це повідомляла газета «Известия ВЦИК» 1 серпня 1918 р. Російські брати допомагали українським партизанським загонам озброєнням і людьми.

Коли Радянський уряд анулював грабіжницький Брестський мирний договір, розгорнулася безпосередня боротьба за визволення України від петлюрівців. Наступаючим частинам Червоної Армії активно допомагали партизанські загони. 18 грудня 1918 року Новгород-Сіверський полк 1-ї Української радянської дивізії вибив петлюрівців з Шостки, а партизанський загін під командуванням Г. С. Бибика — з станції Терещенська. 19 грудня був визволений 3-м полком 2-ї Української радянської дивізії Глухів. Завдяки рішучим діям Путивльського військревкому Радянська влада в місті була встановлена ще до вступу туди військ групи Курського напряму. 5 січня 1919 р. партизанські загони П. С. Багацького і К. Лепехи вибили петлюрівців з Сум. 13 січня Новгород-Сіверський полк визволив Кролевець, 21 січня — Конотоп. 22 січня підрозділи 9-го полку 2-ї Української радянської дивізії вступили до Лебедина і Охтирки. Цього ж дня партизанські загони Глинської, Засульської та Бобрицької волостей вибили ворога з м. Ромен. Населення радісно вітало Червону Армію і партизанські загони. Жителі села Межиріч на сході прийняли постанову, в якій зазначалося: «З радістю вітаємо вступ Червоної Армії і повернення Радянської влади, влади селян і робітників, влади рідної по духу і плоті»[4].

Після визволення Глухівського, Конотопського, Кролевецького, Лебединського, Охтирського, Сумського, Путивльського, Роменського повітів від петлюрівських

---

[1] Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР (далі ЦДАЖР УРСР), ф. 1216, оп. 1, спр. 78, арк. 210.

[2] «Черниговская земская газета», 10 серпня 1918 р.

[3] ЦДАЖР УРСР, ф. 1216, оп. 1, спр. 105, арк. 35.

[4] Сумський облдержархів, ф. Р-60, оп. 2, спр. 17, арк. 1.

військ настав мирний перепочинок. Трудящі, керовані партійними організаціями, відбудовували промисловість і сільське господарство. У цьому їм сприяли петроградські робітники, що приїхали на Україну на заклик В. І. Леніна: «. . .допомогти українським товаришам, тому що їм доводиться будувати апарат Радянської влади на місці, очищеному і спустошеному стражданнями так, як ніде не терпіли і не страждали»[1]. У Глухівському повіті працювали комуністи, надіслані з Петрограда, І. П. Прохода, П. С. Хилобок, І. І. Шумицький, у Кролевецькому повіті — О. Комяков, І. Маслюк та інші.

В лютому—квітні 1919 року відбувалися вибори до міських і сільських Рад, волосні й повітові з'їзди Рад. Трудящі висловлювали одностайну підтримку Радянській владі, палко вітали вождя пролетарської революції В. І. Леніна, Комуністичну партію. Так, селяни слободи Альошиної Лебединського повіту на зборах прийняли резолюцію, в якій зазначалося: «Йдучи назустріч будівництву Радянської влади, зобов'язуємося підтримувати всі її розпорядження. . . Шлемо вітання славному вождю товаришу Леніну»[2]. Залізничники ст. Ромен в одностайно прийнятій резолюції підтвердили, що «визнають представниками до Ради робітничих депутатів членів партії комуністів і тих, хто твердо стоїть на платформі Радянської влади, тому що вищезазначена партія є справжньою захисницею інтересів робітників»[3].

Навесні 1919 року згідно з декретами Радянської влади було здійснено націоналізацію Охтирського, Конотопського, Кролевецького, Свеського, Роменського машинобудівних й металообробних заводів, усіх цукрових заводів, великих підприємств легкої, деревообробної промисловості. На приватновласницьких підприємствах профспілки запроваджували робітничий контроль. Незважаючи на саботаж колишніх підприємців, робітники стали очолювати націоналізовані підприємства, вживали заходів до відродження виробництва. На державних підприємствах призначалися з числа найдосвідченіших робітників червоні директори. У відбудові фабрик і заводів, налагодженні виробництва українським робітникам велику допомогу подавали трудящі Радянської Росії. 1 січня 1919 року відділ народного господарства Тимчасового робітничо-селянського уряду України звернувся з листом до ВРНГ РРФСР з проханням терміново допомогти українській промисловості коштами на утримання націоналізованих підприємств. Зокрема, в листі зазначалося, що «розрахунок з робітниками групи цукрових, шкіряних та інших заводів району Глухівського, Вовчанського, Валуйського, Купянського, Грайворонського і частково Сумського повітів спочатку також потребує кілька десятків мільйонів карбованців»[4]. 27 березня Рада Народних Комісарів РРФСР асигнувала на фінансування промисловості УРСР 500 мільйонів карбованців[5].

Українські робітники високо цінували безкорисливу допомогу російського народу і в свою чергу по-братньому ставилися до всіх потреб Радянської Росії. Коли робітникам цукрових заводів Сумського повіту й залізничникам стало відомо, що 5 липня 1919 року В. І. Ленін спеціальною телеграмою порушив перед Раднаркомом і Наркомпродом України питання про прискорення відправки з Сум і повіту цукру для півночі країни, вони доклали всіх зусиль, щоб виконати це завдання вождя. Вже 13 липня Раднарком УРСР повідомив В. І. Леніна про те, що із Сумського району на Північ відправлено понад 600 вагонів цукру[6].

Для зміцнення Радянської влади на селі утворювалися комітети бідноти. Перші комбіди виникли в Конотопському повіті. Питання про їх організацію 18—19 лю-

---

[1] В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 64.

[2] Сумський облдержархів, ф. Р-60, оп. 1, спр. 2, арк. 17.

[3] Газ. «Известия», 1 березня 1919 р.

[4] Центральний державний архів народного господарства СРСР (далі ЦДАНГ СРСР), ф. 3429, оп. 1, спр. 1200, арк. 12.

[5] Советское содружество народов. Сборник документов. 1917—1922. М., 1972, стор. 71.

[6] Центральний державний архів Жовтневої революції, вищих органів державної влади і органів державного управління СРСР (далі ЦДАЖР СРСР), ф. 2, оп. 1, спр. 383, арк. 93.

того 1919 року спеціально обговорювала III повітова партійна конференція. Сільські Ради разом з комбідами на основі ленінського Декрету почали розподіл між незаможними селянами поміщицьких і монастирських земель. Зростало число радгоспів, сільськогосподарських комун, артілей. Так, у лютому 1919 року в селі Соснівці Конотопського повіту за ініціативою партизанів на базі поміщицького маєтку була створена сільськогосподарська комуна. До неї спочатку вступило 55 сімей бідняків. Комунари назвали своє господарство іменем В. І. Леніна. В Роменському повіті перша комуна «Зірниця» була заснована в селі Макіївці Бубнівської волості[1].

В цей час посилюється прагнення трудящої молоді до активної участі в суспільно-політичному житті, що виявилося насамперед у створенні під керівництвом партійних організацій комсомольських організацій. У числі перших вони були засновані в Конотопі (3 березня) і Сумах (9 березня).

Будівництво нового життя розгорталося в умовах гострої класової боротьби. Ворожі елементи готували заколоти, поширювали антирадянські чутки, саботували заходи Радянської влади. В ряді повітів лютували куркульсько-націоналістичні банди, тероризуючи й грабуючи населення, вбиваючи активістів. На боротьбу з ворогами Радянської влади першими ставали комуністи та комсомольці. Вони вступали до частин особливого призначення, караульних батальйонів, проявляли відвагу в боях з ворогом. Шосткинська, Кролевецька, Конотопська та інші партійні організації протягом тривалого часу перебували на казарменому становищі. Завдяки пильності й рішучим діям комуністів і безпартійних робітників були придушені контрреволюційні заколоти в Конотопі, Охтирці, Глухові.

Влітку 1919 року над Країною Рад нависла нова небезпека. На Півдні перейшла в наступ білогвардійська армія Денікіна. У відповідь на лист ЦК РКП(б) «Всі на боротьбу з Денікіним», написаний В. І. Леніним, партійні організації провели мобілізацію комуністів на фронт. У Кролевці було сформовано комуністичний загін. Майже в повному складі на фронт і в партизанські загони пішла Путивльська повітова партійна організація. За повідомленням газети «Коммуна», в Шостці створили загін з 160 комуністів. Конотопський повітовий комітет КП(б)У прийняв постанову, в якій було сказано: «Беручи до уваги, що від умілого проведення в життя 50% мобілізації залежить дальша партійна робота в повіті, і якщо послати на фронт, хто виявив бажання їхати добровільно, то поїде 100% нашої організації, тому визначити, що на фронт поїдуть лише ті, хто витягне щасливий квиток, який дає право поїздки на фронт»[2].

Разом з комуністами готовність захищати до кінця завоювання Жовтневої революції, активно допомагати Червоній Армії громити ворога виявляли десятки тисяч робітників і селян. Мешканці села Калатаєвки Низівської волості Сумського повіту, обговоривши доповідь про поточний момент, прийняли резолюцію, в якій зазначалося: «Вважаємо за необхідне, щоб усі селяни, здатні тримати зброю, вступили до загону для захисту Радянської влади, яка дала нам права і землю»[3]. Було чимало сіл, де майже всі чоловіки добровільно вступали до Червоної Армії або партизанських загонів. У Роменському повіті селяни здали понад продрозкладку 10 тис. пудів картоплі, 650 пудів сала, 268 голів великої рогатої худоби.

Незважаючи на рішучий опір Червоної Армії і партизанських загонів, протягом липня — вересня денікінські війська окупували Сумський, Охтирський, Лебединський, Роменський, Конотопський, Путивльський і Глухівський повіти. Північна частина території нинішньої Сумської області залишалась неокупованою. Навала білогвардійців принесла реставрацію буржуазно-поміщицького режиму й жорстоке гноблення народних мас. Шлях денікінських військ був позначений попелищами спалених міст і сіл, пограбуванням мирного населення, тисячами зака-

[1] Газ. «Известия» (Ромни), 28 травня 1919 р.

[2] Партійний архів Інституту історії партії ЦК КП України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС (далі ПА ІІП ЦК КП України), ф. 1, оп. 4, спр. 94, арк. 21.

[3] Газ. «Коммуна» (Суми), 7 липня 1919 р.

Похорони жертв денікінщини. Лебедин, 1919 р.

тованих і розстріляних комуністів, комсомольців, безпартійних робітників і селян. У Кролевці число повішених і розстріляних сягало 270 чоловік.

У тилу денікінських військ у винятково важких умовах працювали підпільні партійні організації, діяли партизанські загони. Згуртовуючи трудящих на боротьбу з контрреволюцією, комуністи-підпільники виявляли величезну витримку й стійкість, сміливість і мужність. Успішно вели агітацію серед населення підпільники Роменщини. Їх зусиллями в ряді сіл була зірвана мобілізація до денікінської армії. У Глинську, Засуллі підпільники створили партизанські загони, які розгорнули боротьбу з ворогом. На території Конотопського, Путивльського, Глухівського, Сумського, Охтирського та інших повітів громили ворога чисельні повстанські загони, озброєні кулеметами і навіть артилерією. Вони руйнували комунікації в тилу ворога, захоплювали склади зброї, знищували каральні загони[1].

Розгромивши основні сили денікінців під Орлом і Воронежем, Червона Армія у жовтні 1919 року перейшла в наступ. В середині листопада 1919 року дивізії 14-ї армії (командуючий І. П. Уборевич, член Реввійськради С. Орджонікідзе) визволили Путивльський, Глухівський повіти; наприкінці листопада — на початку грудня — Сумський, Охтирський, Лебединський, Роменський. Реввійськрада, політвідділ 14-ї армії і особисто С. Орджонікідзе подавали велику допомогу у відновленні Радянської влади в повітах, організації політичної роботи серед жителів визволених міст і сіл.

Населення радісно вітало Червону Армію. З великим патріотичним піднесенням трудящі визволених міст і сіл добровільно вступали до військових частин. Робітники на підприємствах ремонтували бойову техніку, селяни постачали військовим частинам продовольство. Не забували трудящі і про своїх російських братів. Селяни Роменського повіту в грудні 1919 року допомагали продовольством робітникам Москви, Петрограда та інших міст Радянської Росії[2].

З нагоди визволення України від денікінців В. І. Ленін звернувся з листом до робітників і селян, у якому підкреслював: «Перемогти Денікіна, знищити його, зробити неможливим повторення подібного нашестя — такий є корінний інтерес і великоруських і українських робітників і селян. Боротьба довга і важка, бо капіталісти всього світу допомагають Денікіну і будуть допомагати різного роду Денікіним. У цій довгій і важкій боротьбі ми, великоруські й українські робітники, повинні йти найтіснішим союзом, бо поодинці нам, напевно, не справитись»[3]. Ленінські слова глибоко проникали в свідомість трудящих. Лебединська повітова партійна конференція 21 лютого 1920 року, висловлюючи думки й прагнення робітників і селян, прийняла постанову, в якій визнала важливість братерської єдності Радянської України з Радянською Росією. В постанові зазначалося, що треба просити ЦК КП(б)У «наполягати на повному об'єднанні з братньою республікою Рад — Великоросією. Центром, на думку конференції, повинна бути та країна, яка в політичному і революційному розвитку вважається передовою, якою і є Великоросія»[4].

[1] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 176, 177.
[2] Сумський облдержархів, ф. Р-772, оп. 1, спр. 4, арк. 5.
[3] В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 267.
[4] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 2, оп. 1, спр. 107, арк. 5.

Денікінці пограбували й спустошили міста й села. Після вигнання білогвардійців, голод загрожував смертю десяткам тисяч робітників і селян, повсюди лютували епідемії. Враховуючи важке становище, Всеукраїнський ревком наприкінці грудня 1919 року звільнив населення Глухівського, Конотопського, Кролевецького повітів від збору продовольства для Червоної Армії та промислових центрів. До цих повітів, а також Лебединського, Охтирського й Сумського завозили продовольство, посівний матеріал. Щоб врятувати населення від епідемій, вживалися профілактичні заходи, додатково відкривалися лікарні, збільшувалася в них кількість ліжок.

До березня 1920 року в повітах, волостях, містах і селах влада зосереджувалася в руках ревкомів. Навесні відбулися вибори міськрад і сільрад, волосні й повітові з'їзди Рад.

В центрі діяльності партійних організацій, Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, усіх трудящих було відродження зруйнованих інтервентами та білогвардійцями промисловості, сільського господарства, подання допомоги Червоній Армії, яка продовжувала громити ворогів на фронтах громадянської війни. На боротьбу з господарчою розрухою особистим прикладом робітників і селян надихали комуністи. Наслідуючи приклад московських залізничників, партійні осередки влаштовували комуністичні суботники. Перший суботник відбувся в Конотопі 24 січня, Сумах — 1 лютого, Лебедині — 8 лютого.

Найперше відбудовувалися зруйновані денікінцями залізничні станції, депо, мости, колії. Завдяки трудовому героїзму робітників вже наприкінці грудня безперебійно діяли залізничні вузли Конотоп, Ворожба, Хутір-Михайлівський, пропускаючи поїзди з фронту й на фронт з військами, боєприпасами, продовольством. З числа зруйнованих фабрик і заводів спочатку відбудовували підприємства харчової і легкої промисловості, які не потребували великих капіталовкладень. У 1920 році вже виробляли продукцію більшість заводів Сумського цукротресту. Високої продуктивності праці досягли робітники Воронезького, Дубов'язівського, Тернівського цукрових заводів. Центральний комітет профспілки цукровиків названі робітничі колективи відзначив преміями[1].

На селі у відповідності з ленінським Декретом про землю, законом, виданим Всеукраїнським ревкомом 5 лютого 1920 р., відбувалася ліквідація реставрованої Денікіним поміщицької власності й передача трудящим селянам колишніх поміщицьких, монастирських і удільних земель без будь-якого викупу. Так, в Охтирському повіті безземельні й малоземельні селяни одержали до 30 тис. десятин колишньої поміщицької землі[2]. Внаслідок конфіскації і розподілу колишніх поміщицьких і монастирських земель, обмеження куркульського землекористування село ставало середняцьким. Здійснення на селі ленінського Декрету про землю сприяло згуртуванню селянства навколо Комуністичної партії і Радянської влади.

Важливу роль у зміцненні Радянської влади, відродженні сільського господарства в Глухівському, Конотопському, Кролевецькому, Лебединському, Охтирському, Сумському й Роменському повітах відігравали комітети незаможних селян, які створювалися в червні 1920 року. Разом з сільськими Радами вони боролися за втілення в життя законів Радянської влади, здійснювали земельну реформу, обмежували розвиток куркульських господарств, сприяли заснуванню перших колективних господарств, виконанню селянами продрозкладки, дбали про культурно-освітню роботу серед населення, вели боротьбу з бандитизмом. Так, у Сумському повіті восени 1920 року налічувалося 150 волосних і сільських комнезамів[3]. У Роменському повіті тоді працювало 22 волосні й 83 сільські комітети незаможних селян.

Трудящі, відбудовуючи промисловість і сільське господарство, одночасно приділяли багато уваги й Червоній Армії. Регулярно влаштовували «Тижні фронту»,

---

[1] Журн. «Голос сахарника», 1921, № 4—5, стор. 20.
[2] Сумський облпартархів, ф. 199, оп. 1, спр. 2, арк. 8.
[3] Газ. «Власть Советам» (Суми), 9 жовтня 1920 р.

«Тижні пораненого червоноармійця». Робітники добровільно відраховували у фонд Червоної Армії частину свого заробітку, продпайка. Селяни піклувалися про виконання продрозкладки.

Коли у квітні 1920 року війська польських інтервентів вторглися на територію Радянської України, в містах і селах відбувалися мітинги, де робітники й селяни заявляли, що вони всім, чим можна, допоможуть Червоній Армії розгромити імперіалістичних хижаків.

В усіх повітах з винятковою організованістю пройшла мобілізація до лав Червоної Армії. Першими, як завжди, на фронт вирушили комуністи й комсомольці. Одночасно і на місцях готувалися до рішучої відсічі ворогові. 8 травня на казармене становище була переведена Конотопська, а 13 травня — Глухівська партійні організації. Щодня по кілька годин комуністи і їм співчуваючі вивчали воєнну справу.

Після розгрому Червоною Армією польських інтервентів збройна боротьба радянського народу проти зовнішньої і внутрішньої контрреволюції тривала. На початку вересня 1920 року розгорнулася мобілізація на врангелівський фронт. Знову першими на фронт добровільно записувалися комуністи й комсомольці. Їх приклад наслідували безпартійні робітники і селяни. В Сумському, Охтирському, Роменському повітах з числа добровольців сформували кінні загони, які вирушили на Південний фронт. Селяни здавали хліб та інші продукти для Червоної Армії.

Населення міст і сіл часто тероризували й грабували куркульсько-націоналістичні банди. Боротьбу з ними вели частини особливого призначення, місцеві загони самооборони, до яких входили комуністи, комсомольці, безпартійні робітники й селяни. Влітку 1920 року на допомогу частинам особливого призначення, що діяли в Лебединському, Охтирському, Сумському повітах, прибули з Радянської Росії загони міліції, які взяли безпосередню участь у розгромі банд.

І досі живі в пам'яті народній імена активних учасників боротьби за встановлення Радянської влади, підпільного й партизанського руху в роки громадянської війни на Сумщині. Легендарним героєм громадянської війни був уродженець с. Хмеліва Роменського району радянський військовий діяч І. Ф. Федько (1897—1939).

Незважаючи на труднощі, зумовлені громадянською війною, Радянська влада дбала про розвиток освіти й культури. Першочерговою справою стала організація радянської єдиної трудової школи двох ступенів. На початку 1920 року в Кролевецькому повіті працювало 111 шкіл, у Лебединському — 117 шкіл. У Сумському повіті навчалося 40 тис. учнів. Уже в перші роки Радянської влади посилився потяг народу до знань. В 1920 році працював народний університет у Лебедині. Він мав три секції — загальноосвітню, природничу й мистецьку[1]. Народні університети також діяли в Ромнах, Сумах, Путивлі. У ряді населених пунктів Конотопського, Роменського, Глухівського та інших повітів дорослі відвідували школи й гуртки, де навчалися читати, писати, рахувати.

Центрами поширення нової соціалістичної культури ставали перші клуби, бібліотеки, хати-читальні. В Сумах, Лебедині, Ромнах працювали робітничо-селянські театри. Засновником Роменського робітничо-селянського театру був український радянський скульптор і кінорежисер І. П. Кавалерідзе. З 1919 року в Лебедині постійно діяла виставка художніх картин, килимів, посуду, меблів. Згодом на її базі створили художній музей. 1920 року відкрився Сумський державний художній музей[2]. Радянська влада одночасно дбала про розквіт народних талантів. У місті Кролевці працювали навчально-виробничі майстерні української народної художньої вишивки, а в селі Глинську — художньо-промислова школа[3]. Органи Радянської влади брали під охорону держави пам'ятки історії й культури. У місті

[1] Харківський обласний державний архів (далі Харківський облдержархів), ф. Р-203, оп. 1, спр. 150, арк. 235.

[2] Сумський державний художній музей. К., 1966, стор. 3.

[3] Історія українського мистецтва, т. 5. К., 1967, стор. 13.

Ромнах спорудили з бетону пам'ятник Т. Г. Шевченку роботи скульптора І. Кавалерідзе.

Радянський народ під керівництвом Комуністичної партії, здобувши перемогу над іноземними інтервентами та внутрішньою контрреволюцією, почав відбудовувати народне господарство. Перехід до мирного будівництва здійснювався у надзвичайно важких умовах. Працювали лише поодинокі промислові підприємства, скоротилися посівні площі. Навесні 1921 року в багатьох селах не було навіть чим сіяти. Населення терпіло від голоду, холоду, хвороб, від нападів куркульсько-націоналістичних банд.

І. Ф. Федько.

На початку 1921 року, напередодні X з'їзду РКП(б), відбулися партійні збори, волосні й повітові конференції КП(б)У, на яких була дана рішуча відсіч прибічникам антипартійних груп «робітничої опозиції», «демократичного централізму». Партійні організації схвалювали ленінську політику Комуністичної партії. Після X з'їзду РКП(б) вони боролися за втілення в життя нової економічної політики, розрахованої на перемогу соціалізму.

Відбудовою промислових підприємств керували губернські й повітові раднаргоспи. Дрібні підприємства вони тимчасово здавали в оренду. Великі податки з орендарів на користь держави становили додаткове джерело фінансування промисловості. Робітники й селяни, очолювані партійними організаціями, проявляли справжні чудеса трудового героїзму. Безплатна праця під час комуністичних суботників і недільників була масовим явищем. З року в рік промисловість відроджувалася. 1921 року вже ремонтували паровози й вагони залізничні майстерні в Конотопі. На початку 1922 року була в основному завершена відбудова Сумського машинобудівного заводу[1]. В 1922—1923 pp. стали випускати продукцію металообробні підприємства в Конотопі, Свесі, Кролевці, Ромнах. У 1923—1924 господарчому році працювало 15 з 25 цукрових заводів. На кінець відбудовного періоду діяли всі великі підприємства металообробної, деревообробної, легкої і харчової промисловості. Були завершені відбудовні роботи на залізниці.

Для відродження сільського господарства виняткове значення мало здійснення Радянською владою таких заходів, як землевпорядкування, обмеження розвитку куркульських господарств, організація системи сільськогосподарського кредиту й розвиток збутової та виробничої кооперації. На території Глухівського, Конотопського, Кролевецького, Лебединського, Охтирського, Роменського, Сумського повітів УРСР ці заходи місцеві органи Радянської влади здійснювали спільно з комнезамами, а в Путивльському повіті РРФСР — з комітетами селянської взаємодопомоги. Комнезами й комітети селянської взаємодопомоги були масовими авторитетними організаціями на селі. Так, на 1 грудня 1923 року в Сумському округу налічувалося 170 сільських комнезамів, до яких входило 11 430 чоловік, з них 756 комуністів і комсомольців, 2017 жінок, 7086 письменних[2]. Партійні осередки на селі постійно дбали про підвищення ролі сільрад, комнезамів, комітетів селянської взаємодопомоги в господарському й культурному будівництві. Комуністи і комсомольці брали активну участь у їх роботі. Активізації діяльності комуністів на селі сприяло проведення на початку 1922 року, восени 1923 року «Тижнів зміцнення осередків КП(б)У».

Завдяки здійсненню ленінського Декрету про землю було ліквідовано безземелля і значною мірою скорочено малоземелля серед трудящих селян. Так, напри-

[1] Сумский машиностроительный завод имени Фрунзе. X., 1972, стор. 34.
[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 257, оп. 1, спр. 286, арк. 18.

клад, у Лебединському, Охтирському й Сумському повітах у 1920—1922 р. 11 864 господарствам прирізали від 1 до 3 десятин землі, 2756 господарствам — від 3 до 5 десятин і 2600 господарствам від 5 десятин і більше[1]. Відповідна робота проводилася і в інших повітах. Це обумовило дальше зростання кількості середняцьких господарств. У 1923 році в Лебединському повіті вони становили 76,1 проц., Роменському — 64,7 проц., Путивльському — 57,4 проц. загальної кількості господарств[2].

Щоб незаможні селяни освоїли одержані земельні ділянки, підносили культуру землеробства, сільради, комнезами, комітети селянської взаємодопомоги надавали їм допомогу насінням, реманентом. В Путивльському повіті комітети селянської взаємодопомоги допомагали бідняцьким господарствам, сім'ям загиблих червоноармійців реманентом і насінням, орали й засівали їх поля. Так, навесні 1921 року таку допомогу подали 200 господарствам[3]. У Роменському повіті в 1921 році господарства незаможних селян одержали безплатно 7927 пудів насіння. При сельбудах, хатах-читальнях працювали агрогуртки, де хлібороби набували агротехнічних знань. Зокрема, велика увага приділялася застосуванню в землеробстві сівозмін. Щодо цього прикладом були хлібороби с. Басівки Юнаківської волості, які мали чотирипільну сівозміну і тому вирощували чималі врожаї зернових культур і цукрових буряків. Ініціатором передової агротехніки на селі став член комнезаму Д. А. Михайленко. За виконану роботу, пов'язану із запровадженням чотирипільних сівозмін у селянських господарствах, ВУЦВК 1 серпня 1923 року нагородив його орденом Трудового Червоного Прапора УРСР. Багато допомагали селянам створені державою кредитні, насіннєві, бурякові та інші товариства. В 1923—1924 рр. селянські господарства Конотопського округу одержали від держави кредитів на суму 116 тис. крб., Сумського — 227,2 тис. карбованців, Роменського — 568,4 тис. крб.

На виділених державою землях створювалися радгоспи, комуни, артілі. В 1922—1923 рр. на Конотопщині налічувалося 25 радгоспів, у розпорядженні яких було понад 13,1 тис. десятин землі, в Роменському округу 5 радгоспів з земельною площею понад одна тисяча десятин. Радгоспи існували у багатьох місцях, своїми першими успіхами вони справляли вплив на селян, переконували їх у перевагах колективного господарювання. На Лебединщині в числі перших у 1921 році була заснована комуна «Новий світ» у селі Лифине, яку очолив колишній активний учасник громадянської війни Х. М. Фролов.

В Сумському повіті на конфіскованих монастирських землях у 1921 році почала господарювати комуна «Труд», що прибула з південного Уралу. Російські селяни на новому місці у с. Рясному були оточені увагою і піклуванням українських селян. На знак великої любові до Володимира Ілліча Леніна вони в 1923 році назвали комуну його ім'ям[4].

Одержуючи велику допомогу від Радянської влади, селяни прагнули якнайшвидше відбудувати господарства, вчасно виконували продподаток, вбачаючи у цьому свій патріотичний обов'язок. Вже у 1921 році хлібороби Роменського повіту освоїли посівні площі 1917 року[5]. У 1922—1923 рр. повністю посівні площі було освоєно і в інших округах. Восени 1921 року всі села Сумського повіту достроково виконали продподаток, що було значною допомогою Радянській країні. Президія ВУЦВК 19 жовтня 1921 року нагородила Сумський повіт орденом Трудового Черво-

---

[1] Комітети незаможних селян Харківщини 1920—1933 рр. Збірник документів і матеріалів. Х., 1961, стор. 142.

[2] Харківський облдержархів, ф. Р—364, оп. 1, спр. 2, арк. 40; Полтавський облдержархів, ф. Р—312, оп. 1, спр. 41, арк. 371; Курський облдержархів, ф. Р—71, оп. 2, спр. 16, арк. 2; Сумський облдержархів, ф. Р—321, оп. 2, спр. 17, арк. 339.

[3] Газ. «Курская правда», 5 жовтня 1922 р.

[4] ЦДАЖР УРСР, ф. 1, оп. 2, спр. 337, арк. 6.

[5] Діяльність партійної організації Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.). Збірник документів і матеріалів. Х., 1961, стор. 46.

ного Прапора УРСР й оголосила подяку селянству і радянським працівникам за виконання обов'язку перед революцією[1].

У відбудовний період ще більше зміцніли братерські взаємозв'язки, взаємодопомога між російським і українським та іншими народами нашої країни. В 1921—1922 рр. робітники й селяни, самі відчуваючи гострі нестатки, подали велику допомогу продовольством і коштами населенню Поволжя й півдня України. Влітку й восени 1921 року робітники й селяни Глухівського повіту здали до фонду допомоги голодуючим 6987 пудів продовольства і понад 14 237 тис. крб.[2]. Трудящі Конотопського повіту в серпні—грудні 1921 року надіслали до Самарської губернії 12 434 пуди продовольства й понад 74 644 тис. крб. грішми. У переобладнаних під дитячі будинки приміщеннях утримувалося понад 1000 дітей з Поволжя[3]. В серпні й вересні 1921 року селяни Путивльського повіту здали до фонду допомоги 14 тис. пудів зерна[4]. У 1921—1922 рр. робітники й селяни всіх повітів багато допомагали продовольством робітникам Донбасу, що відроджували заводи, шахти. Гаряче відгукнулися робітники й селяни і на заклик Комуністичної партії та Радянського уряду допомогти трудящим Ленінграда, які у 1924 році потерпіли від повені. З усіх округів у місто на Неві надходили продовольство, одяг, будівельні матеріали.

Трудящі Сумщини брали активну участь в об'єднавчому русі українського народу під керівництвом Комуністичної партії за утворення багатонаціональної Радянської держави. На перевиборних зборах, волосних і повітових з'їздах Рад, що відбувалися восени 1922 року, робітники й селяни вітали ленінську політику партії щодо утворення на принципах добровільності й рівноправності Союзу РСР. У резолюції Охтирського повітового з'їзду Рад, що обговорював питання про радянське будівництво, зазначалося: «Виходячи з інтересів створення могутності пролетарських республік, з'їзд вважає, що питання об'єднання радянських республік в єдиний союзний центр є назрілим, і настоює на його негайному проведенні в життя»[5].

Делегатами І з'їзду Рад СРСР, що прийняв історичне рішення про утворення багатонаціональної Радянської держави, були слюсар Шосткинського заводу О. А. Піхунов, помічник майстра Конотопських залізничних майстерень М. Р. Санжаревський, селянин-бідняк села Кириківки М. Т. Куліш, військовий комісар Сумських курсів червоних командирів М. М. Полунін, голова Охтирського повітвиконкому І. М. Лабаторін та інші. Трудящі гаряче вітали утворення СРСР. Так, безпартійна робітничо-селянська конференція Дубов'язівської волості Конотопського повіту 4 лютого 1923 р. в прийнятій постанові відзначила, що в умовах існування СРСР ще більше зміцнюють сили робітників та селян в боротьбі за побудову нового соціалістичного суспільства[6].

Гострим болем вразила серця трудящих звістка про смерть Ілліча. В містах і селах відбувалися траурні мітинги й збори. В свідомості народу В. І. Ленін лишався жити. Збори трудящих м. Шостки 23 січня 1924 року надіслали Центральному Комітету РКП(б) телеграму, в якій зазначали, що вони «ніби громом вражені кончиною улюбленого вождя, дорогого Ілліча. Сльозами гарячих сердець вшановуємо пам'ять, клянемося виконати заповіти дорогого вчителя — іти по шляху, який він заповідав, до торжества ідей комунізму в усьому світі»[7]. Селяни села Герасимівки Роменського округу писали, що ідеї В. І. Леніна живуть в їх серцях,

---

[1] ЦДАЖР УРСР, ф. 1, оп. 2, спр. 188, арк. 8, 10, 11.
[2] Газ. «Красное знамя» (Чернігів), 27 липня, 10, 18 листопада 1921 р.
[3] Там же, 29 листопада, 29 грудня 1921 р.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-460, оп. 1, спр. 135, арк. 15.
[5] Харківський облдержархів, ф. Р-432, оп 1, спр. 163, арк. 7.
[6] Сумський облдержархів, ф. Р-839, оп. 1, спр. 5, арк. 16.
[7] Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС (далі ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС), ф. 16, оп. 1, спр. 57, арк. 24.

що вони клянуться бути вірними заповітам вождя[1]. Під час ленінського призову передові робітники й селяни вступали до партії. Їх заяви розглядалися на відкритих партійних зборах за активною участю безпартійних. До партії приймали кращих з кращих, відданих ленінській справі побудови соціалізму в СРСР. За час ленінського призову партосередок Конотопських залізничних майстерень зріс на 167, партосередок Шосткинського заводу — на 96 членів і кандидатів у члени партії[2]. До ленінської партії у повному складі виявили бажання вступити члени комнезаму села Глазового Хильчицького району. В своїй заяві від 9 березня 1924 року вони писали, «що вирішили стати під ленінські знамена, організувати комуністичний осередок і тим підтримати партію, яку створив Ілліч»[3]. Одночасно тривав ленінський призов до комсомолу.

В серпні 1920 року в складі Чернігівської губернії було утворено Шосткинський повіт, який проіснував понад 2,5 роки. В березні 1923 року Президія ВУЦВК прийняла постанову, згідно з якою на Україні стара система районування (волость — повіт — губернія) замінювалася новою (район—округ—губернія). З 2—3 повітів утворювався округ, з кількох волостей — район. У складі Полтавської губернії було утворено Роменський округ (13 районів); у складі Харківської — Охтирський (12 районів) та Сумський (16 районів); у складі Чернігівської губернії Новгород-Сіверський (12 районів, в т. ч. Глухівський, Есманський, Середино-Будський, Хильчицький, Шосткинський, Ямпільський), Конотопський (15 районів). 1924 року був ліквідований Путивльський повіт. Путивльський та Буринський райони ввійшли до складу Рильського повіту Курської губернії. У серпні 1925 року Новгород-Сіверський округ перейменували в Глухівський. У цьому ж році був розформований Охтирський округ. З 1 серпня 1925 року на Україні ліквідували губернії. Зміни в адміністративно-територіальному поділі сприяли поліпшенню державного керівництва розвитком економіки й культури на місцях.

Незважаючи на труднощі відбудовного періоду, Радянська влада дбала про матеріальний добробут трудящих. Вживалися заходи щодо скорочення безробіття. Тим, хто не мав роботи, подавали матеріальну допомогу, організовували громадське харчування. Сім'ї трудящих переселяли з підвалів до будинків колишніх багатіїв. У Конотопі в 1921—1924 рр. з цією метою було націоналізовано 320 будинків[4]. Відкривалися будинки для інвалідів війни та праці. Велася боротьба з безпритульністю. Удосконалювалася охорона здоров'я трудящих. Проте розвиток медичних закладів стримувався через відсутність достатньої кількості медичних кадрів.

Радянська влада робила все можливе, щоб піднести освітній і культурний рівень робітників та селян. У 1921—1925 рр. замість старих шкіл утверджувалася нова радянська єдина трудова школа (першого й другого ступеня). Хоч коштів у розпорядженні місцевих Рад було обмаль, витрати на потреби народної освіти з року в рік зростали. Так, у Глухівському округу в 1925/26 навчальному році на освіту було витрачено 713,9 тис. крб., або в 2 рази більше, ніж у попередньому році. В школах цього округу у 1924/25 році вчилося 19,9 тис., а в 1925/26 році — 35 тис.[5]. Після декрету Раднаркому УРСР від 21 травня 1921 року про ліквідацію неписьменності ця робота набрала широкого розмаху. Активними організаторами ліквідації неписьменності серед дорослих виступали комуністи, комсомольці, комнезамівці. Завдяки проведеній роботі чимало робітників і селян оволоділо грамотою. За даними Всесоюзного перепису населення 1926 року кількість письменних порівняно з 1920 р. зросла по Сумському округу серед чоловіків в 2,1 раза, серед жінок —

[1] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 16, оп. 1, спр. 79. арк. 127.
[2] Газ. «Красное знамя», 24 грудня 1924 р.
[3] Сумський облпартархів, ф. 298, оп. 1, спр. 13, арк. 5.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-321, оп. 2, спр. 17, арк. 7.
[5] Газ. «Червоне село» (Глухів), 26 жовтня 1926 р.

у 4,5 раза, по Роменському округу відповідно в 2 і 4,9 раза, по Глухівському — 1,9 і 4 раза і по Конотопському — 1,8 разів і 4,4 раза[1].

Щоб допомогти робітникам і селянам здобути вищу освіту в 1921—1922 рр. у Сумах, Шостці, Глухові, Конотопі, Ромнах були відкриті робітфаки. Кадри вчителів готували Глухівський, Конотопський і Сумський педтехнікуми. В Сумах працював механічний, а в Шостці — хімічний технікуми, в Ромнах та Кириківці — сільськогосподарські школи.

В містах і селах зростала мережа культосвітніх закладів: клубів, сельбудів, бібліотек, хат-читалень. При них створювалися хорові, танцювальні й драматичні колективи. В січні 1922 року показав першу виставу драматичний гурток клубу Сумського машинобудівного заводу. Понад піввіку існує вже цей самодіяльний колектив. 31 серпня 1923 р. у Ромнах при народному будинку культури заснували хорову капелу ім. Леонтовича[2]. У Путивлі, Охтирці, Тростянці, Недригайлові, Ворожбі та інших місцях працювали робітничо-селянські театри. В Білопіллі великою популярністю користувався самодіяльний колектив «Синя блуза». Поширювалося кобзарське мистецтво. Кобзарі складали і виконували пісні, думи, у яких оспівувався новий, радянський час. Кобзар С. Пасюга з с. Великої Писарівки брав участь у 1923 році у створенні і виконанні думи «Про військо Червоне, про Леніна — батька і синів його вірних». Відомим виконавцем народних дум і пісень був також уродженець хутора Озруби Роменського району кобзар І. Д. Запорожченко. Пожвавлювалося літературне й мистецьке життя. В Сумах, Глухові, Лебедині, Ромнах працювали філії спілки селянських письменників «Плуг». У Сумах з 1922 р. розгорнула діяльність літературно-драматична студія, яка об'єднувала літераторів-початківців і самодіяльних акторів з числа робітників та селян. Студію очолював український радянський письменник, театрознавець і педагог Я. А. Мамонтов. В Сумах, Глухові й Кролевці працювали філії Асоціації художників України. 1921 року в Ромнах за проектом скульптора І. Кавалерідзе був споруджений пам'ятник героям революції.

За Радянської влади розвивалися художні промисли. Зокрема, кролевецькі майстри поряд з традиційними рушниками почали вишивати скатерки, наволочки, килими, декоративну тканину. Водночас з розширенням асортименту збагачувалася художня палітра тканин. Виник художній промисел у Сумах[3].

Завершивши відбудовний період, радянський народ під керівництвом Комуністичної партії приступив до реконструкції народного господарства, створення фундаменту соціалізму. Здійснення соціалістичної індустріалізації країни й колективізації сільського господарства неможливо було без подолання великих труднощів зовнішнього й внутрішнього характеру. Імперіалісти намагалися зірвати або загальмувати соціалістичне будівництво в нашій країні, загрожували воєнним нападом. Внутрішні труднощі були викликані техніко-економічною відсталістю країни, складністю нагромадження коштів для капітального будівництва, браком кваліфікованих кадрів, лютим опором капіталістичних елементів у країні та їхньої агентури всередині партії. Проти побудови соціалізму в СРСР єдиним фронтом виступали троцькісти, зінов'євці, бухарінці та інші вороги ленінізму.

Партійні організації давали нищівну відсіч ворогам соціалізму й активно підтримували ленінську політику партії. Так, VII Роменська окружна партійна конференція засудила підривні дії опозиції, її замах на єдність партії і диктатуру пролетаріату й висловила вимогу виключити з партії розкольників-фракціонерів[4]. Збори комуністів Ярославецької райпарторганізації Глухівського округу прийняли таке рішення: «...Рішуче приєднуємо свій голос до протесту найбільших організацій нашої партії проти дезорганізаторських дій опозиції і покладаєм надію, що XV парт-

[1] М. Авдієнко. Письменність людності України. Х., 1929, стор. 74, 122, 123.
[2] Газ. «Влада праці» (Ромни), 5 вересня 1923 р.
[3] Історія українського мистецтва, т. 5, стор. 371.
[4] Сумський облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 90, арк. 143, 144.

з'їзд покінчить з троцькістською опозицією»[1]. В боротьбі проти троцькістсько-зінов'євської опозиції та національ-ухильників партійні організації ще більше загартовувалися ідейно, міцніли організаційно, посилювали зв'язки з трудящими.

Щоб ширше залучити робітничі маси до господарського будівництва, управління виробництвом, партійні організації дбали про активізацію роботи виробничих нарад, тимчасових контрольних комісій, які розглядали конкретні питання, що стосувалися режиму економії, раціоналізації виробництва. Так, робітники Конотопських головних залізничних майстерень у 1926—1927 і 1927—1928 господарських роках через виробничі наради подали 208 раціоналізаторських пропозицій і винаходів. Економія від їх запровадження становила 384 тис. карбованців[2]. На цукрових заводах Сумського округу раціоналізація виробництва сприяла зниженню собівартості центнера цукру з 24 крб. 20 коп. в 1924—26 рр. до 20 крб. 67 коп. в 1926—27 рр[3]. Завдяки зростанню трудової активності робітників поліпшувалися техніко-економічні показники промислових підприємств і залізничного транспорту Сумщини*. Після реконструкції ряд підприємств почав випускати нові види продукції. Так, наприклад, починаючи з 1927 року, Сумський машинобудівний завод, крім обладнання для цукрових підприємств, виготовляв машини для хімічної промисловості. У 1926—1927 рр., освоївши виробництво ряду електромеханізмів, частково змінив виробничий профіль Конотопський машинобудівний завод «Червоний металіст».

Велику політичну й виробничу активність викликало серед трудящих прийняття першого п'ятирічного плану. У відповідь на звернення XVI Всесоюзної партійної конференції про розгортання соціалістичного змагання робітники повсюди створювали ударні бригади, перевиконували виробничі плани. В Сумах на заводі ім. Фрунзе перша ударна бригада була створена в котельному цеху. Її очолив один з кращих виробничників — комуніст П. Мельник. Ударники-котельники достроково виконали виробничий план першого року п'ятирічки.

Споруджувалися нові й реконструювалися старі підприємства. У 1931 році стала до ладу Шосткинська фабрика кіноплівки. З її пуском кінопромисловість СРСР почала працювати на вітчизняній плівці. Протягом першої п'ятирічки на одне з великих підприємств хімічного машинобудування країни перетворився Сумський завод імені Фрунзе. В червні 1932 року тут працювало понад 7 тис. робітників і службовців. У Конотопі на базі головних залізничних майстерень відкрили паровозовагоноремонтний завод, а на заводі «Червоний металіст» значно збільшилися виробничі потужності. В Глухові 1931 року відкрили завод переробки трести з конопель. Новобудовами першої п'ятирічки були плодоконсервний комбінат у Ромнах (1930 р.), взуттєва фабрика в Охтирці (1931 р.), плодоконсервний завод у Путивлі (1932 р.) та інші підприємства. Завдяки героїчній праці трудящих усі промислові підприємства достроково виконали перший п'ятирічний план.

Ще ширшого розмаху набула соціалістична реконструкція промисловості в роки другої п'ятирічки. На існуючих підприємствах запроваджувалася нова техніка й технологія. Сумські машинобудівники на початку листопада 1933 року на ознаменування 16-х роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції склали потуж-

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 221, оп. 1, спр. 233, арк. 15.

[2] Производственные совещания на железнодорожном транспорте. М.-Л., 1929, стор. 407.

[3] Сумський облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 87, арк. 59.

* У 1926—1930 рр. відбулися зміни в адміністративно-територіальному поділі. У відповідності з постановою ВЦВК від 4 лютого 1926 року колишній Путивльський повіт було включено до складу Глухівського округу УРСР. В липні 1930 року Глухівський округ включили до складу Конотопського. У вересні того ж року всі округи були ліквідовані. Відтоді і до моменту організації Київської і Харківської областей (лютий 1932 року) всі райони Сумщини підлягали республіканському центру. Згодом ряд районів входив до складу Харківської області (27 лютого 1932 року — 9 січня 1939 року), а решта — до складу Київської (27 лютого — 6 жовтня 1932 року), Чернігівської (7 жовтня 1932 року — 9 січня 1939 року) та Полтавської (22 вересня 1937 року — 9 січня 1939 року). 10 січня 1939 року була утворена Сумська область.

ний компресор, який призначався для Березниківського хімічного комбінату. З нагоди цієї трудової перемоги секретар ЦК КП(б)У П. П. Постишев писав Наркому важкої промисловості СРСР С. Орджонікідзе: «Завод у 1933 році дав країні перший радянський надпотужний компресор продуктивністю 10 тисяч кубометрів газу на годину. Як відомо, таке складне обладнання до цього часу було імпортним. Завод імені Фрунзе перший у Союзі заклав основу для хімічної промисловості»[1]. Певний внесок у соціалістичну індустріалізацію країни вніс колектив заводу «Червоний металіст». У 1933 році машинобудівники Конотопа освоїли випуск вітчизняних електробурів, а в 1934 році — стрічкової електричної пили. За своїми техніко-економічними показниками вони значно перевищували закордонні зразки.

Ударники фабрики кіноплівки. Шостка, 1931 р.

У достроковому виконанні завдань другої п'ятирічки велику роль відіграв стахановський рух. Швидкому зростанню його сприяла активна участь комуністів і комсомольців у цій важливій державній справі.

Нові перспективи перед промисловістю Сумщини відкрила третя п'ятирічка. Було заплановано спорудити ряд заводів, здійснити реконструкцію існуючих підприємств. Натхнені рішеннями XVIII з'їзду ВКП(б), трудящі Сумщини докладали всіх зусиль, щоб здійснити величні накреслення партії. На цьому шляху вони досягли значних успіхів. Перемогою колективу Сумського заводу ім. Фрунзе було створення компресора моделі ПК-1100 тиском 850 атмосфер. Налагодивши випуск цієї машини, завод випередив найбільші західноєвропейські підприємства хімічного машинобудування. Конотопський завод «Червоний металіст» вперше в Радянському Союзі освоїв виробництво електровідбійного молотка. У вересні 1939 року роменські нафтовики здали в промислову експлуатацію першу свердловину.

Одним з проявів трудової активності робітників був рух багатоверстатників. На Сумському заводі ім. Фрунзе першими перейшли на багатоверстатне обслуговування стахановці механічного цеху Н. Самсоненко, А. Шевченко та інші. Серед машиністів-кривоносівців Ворожбянського й Конотопського залізничних відділків ширився рух за водіння великовагових поїздів.

За роки довоєнних п'ятирічок Сумщина стала областю високорозвинутої соціалістичної промисловості. В 1940 році тут налічувалось 511 великих промислових підприємств, на яких працювало 90 тис. робітників і службовців. Було вироблено промислової продукції на 737 млн. карбованців. Всього на території Сумської області налічувалося 8946 великих і дрібних підприємств, де працювало 140 тис. робітників і службовців[2].

Успіхи, досягнуті трудящими Сумщини, стали можливими завдяки братерській допомозі, яку подавали їм братні радянські республіки. Вчені й фахівці Москви та Ленінграда зробили чимало для того, щоб колектив Шосткинської фабрики кіноплівки швидко освоїв технологічний процес випуску продукції. 1940 року в Шостці вироблялося 80 процентів вітчизняної кіноплівки. Азербайджанські нафторозвідники були вчителями українських геологів у пошуках нафти біля Ромен. Хоч тут не виявили великих покладів нафти, але здійснені вже тоді розвідувальні роботи

[1] Сумский машиностроительный завод имени Фрунзе, стор. 47.
[2] Соціалістична Сумщина. До виборів у місцеві Ради депутатів трудящих. Суми, 1939, стор. 29, 31, 34.

стали початком відкриття нафтоносного району, що розробляється на території Полтавської, Сумської і Чернігівської областей. Колектив Коломенського паровозобудівного заводу подав велику допомогу в оснащенні новим обладнанням Конотопського паровозовагоноремонтного заводу. Зростанню виробництва сприяли тісні виробничі зв'язки між цукровими заводами Сумщини й центральної Росії.

Докорінні соціалістичні перетворення відбулися і в сільському господарстві. Керуючись рішеннями XV з'їзду ВКП(б), партійні організації, місцеві Ради разом з комнезамами, комсомольськими організаціями втілювали в життя ленінський кооперативний план, пропагували серед селян переваги колективного господарювання над індивідуальним. Особливо переконливими були показники господарювання в радгоспах. Так, у 1928 році в Глухівському, Лебединському, Охтирському, Роменському, Сумському округах налічувалось 48 радгоспів. Це були переважно великі господарства, що мали трактори та іншу техніку, значні посівні площі й поголів'я худоби, налагоджені агрономічну й зооветеринарну служби. Радгоспи збирали сталі врожаї, добивалися високої продуктивності громадського тваринництва.

Організаторами колгоспів були комуністи, комсомольці, комнезамівці. Вони першими вступали до колгоспів, показували приклад, як треба колективно господарювати. Так, у селі Погребках Шосткинського району у грудні 1929 року до колгоспу записалися 19 комуністів. Вони становили ядро створюваної артілі «Червоний партизан». У селі Смілому ініціаторами заснування колгоспу були комсомольці та неспілкова молодь[1].

На Україні, в т. ч. і в Глухівському, Конотопському, Охтирському, Роменському і Сумському округах, докорінний злам у розвитку колективізації сільського господарства стався в другій половині 1929 року — на початку 1930 року. Колгоспний рух розвивався в умовах гострої класової боротьби. Куркулі та інші антирадянські елементи чинили шалений опір колективізації, розправлялися з комуністами, сільськими активістами, знищували колгоспне майно. Так, у селі Гаврилівці Роменського повіту куркулі по-звірячому вбили одного з організаторів колгоспу, комуніста ленінського призову Г. В. Сем'я, а в селі Бояро-Лежачі Путивльського району — секретаря комсомольського осередку М. Манжосова. Щоб розчистити бідняцько-середняцьким масам шлях у колгоспи, зламати опір куркулів, Комуністична партія прийняла рішення про перехід від політики обмеження й витіснення куркульства до політики ліквідації його як класу на основі суцільної колективізації. Трудящі схвалювали політику Комуністичної партії. Збори незаможників села Бакирівки Охтирського району 30 січня 1930 року прийняли постанову, в якій зазначалося, що вони «вважають за своєчасне поставлене Комуністичною партією та Радянською владою питання про ліквідацію куркуля як класу»[2].

Значну роль у здійсненні колективізації, організаційно-господарському зміцненні новостворених колгоспів відіграли посланці Комуністичної партії і робітничого класу — двадцятип'ятитисячники. Серед двадцятип'ятитисячників, що працювали на селі, були й представники робітничих колективів підприємств Сум, Ромен, залізничники Конотопа, Ворожби. І досі колгоспники одного з передових на Сумщині колгоспу імені Леніна Лебединського району завжди згадують добрим словом двадцятип'ятитисячника — робітника Сумського машинобудівного заводу ім. Фрунзе комуніста Є. І. Беренського, що був першим головою правління. Згуртувавши навколо себе бідняцько-середняцькі маси, він на початку 1930 року став організатором на базі ТСОЗу сільськогосподарської артілі «Червона зоря». Разом з першими колгоспниками, в числі яких була й комсомолка М. Савченко, Беренський орав і сіяв, працював на будівництві тваринницьких ферм, боровся з воро-

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 25, оп. 1, спр. 14, арк. 14; З історії комсомольських організацій Сумщини. Збірник документів та матеріалів. 1919—1937 роки. Суми, 1958, стор. 243.

[2] Харківський облдержархів, ф. Р-1298, оп. 1, спр. 52, арк. 6.

гами колгоспу. І повсюди він був прикладом для селян у соціалістичному ставленні до праці, у виконанні свого партійного обов'язку.

Пам'ятник праці, с. Синівка Липоводолинського району, 1972 р.

В 1930—1932 рр. в кожному районі були організовані машинно-тракторні станції. МТС всебічно сприяли організаційно-господарському зміцненню колгоспів, механізації сільськогосподарських робіт, впровадженню в землеробство передової агротехніки. В 1933—1934 рр. значну роботу щодо дальшого розвитку колгоспного й радгоспного виробництва, посилення виховання трудящих у дусі соціалістичного ставлення до праці разом з райкомами партії провадили політвідділи МТС й політвідділи радгоспів.

На селі переміг колгоспний лад. 1932 року в основному було завершено суцільну колективізацію. Щоб зміцнити радгоспи й колгоспи, піднести культуру землеробства, продуктивність тваринництва, Комуністична партія і Радянська держава в роки довоєнних п'ятирічок здійснили ряд важливих заходів. Основною базою механізації сільського господарства стали машинно-тракторні станції. У 1940 році в Сумській області налічувалося 57 МТС, які мали в своєму розпорядженні 4702 трактори і 1148 комбайнів та іншу техніку. В порівнянні з 1934 роком кількість тракторів зросла більш як у 3 рази, а комбайнів — майже в 25 разів. Це допомогло піднести рівень механізації ряду робіт. Тракторна бригада Ніцахівської МТС, яку очолював І. Я. Прийма, в 1938 році виробила на кожний 15-сильний трактор в середньому 1937 га, жіноча тракторна бригада Лебединської МТС (бригадир І. Н. Коротич) — 1004 га.

Радянська держава, поряд з великими капіталовкладеннями у розвиток технічної бази МТС і радгоспів, подавала допомогу колгоспам кредитами, насінням. В 1939 році колгоспи Сумської області одержали 13 072 тис. крб. довготермінових кредитів, 55 274 тонн мінеральних добрив та понад 9 тис. тонн насіннєвої позички[1]. Працювали дві зональні дослідні сільськогосподарські станції та їх опорні пункти на місцях, агрохімлабораторії при МТС, понад 500 колгоспних хат-лабораторій.

У 1940 році в області налічувалося 22 радгоспи і 1610 колгоспів. Під зерновими було зайнято до 70% всієї орної площі (875,4 тис. га). Провідними технічними культурами були цукрові буряки, коноплі, соняшник, тютюн та інші. Розвивалося громадське тваринництво. В процесі колективної праці зростала армія досвідчених майстрів сільського господарства. Високі врожаї цукрових буряків вирощували ланкова-орденоносець Г. А. Пармузіна (колгосп «Більшовик» с. Старі Вирки Білопільського району) та багато інших.

Велика увага приділялася також розвитку громадського тваринництва. Наприкінці 1940 року в радгоспах і колгоспах налічувалося 183,4 тис. голів великої рогатої худоби, 166 тис. свиней 140,7 тис. овець тощо. В порівнянні з 1933 роком кількість великої рогатої худоби збільшилась майже в 2 рази, свиней — у 3,4 раза, овець і кіз — у 2 рази[2]. В Лебединському держплемрозпліднику, в зону якого входили два райони — Лебединський і Штепівський, завдяки схрещуванню великої рогатої худоби протягом багатьох років вирощено групу високоцінної худоби лебединських швіців, що мало велике значення для поліпшення породних і продуктивних якостей худоби в багатьох районах країни. У 1936—1939 рр. з держплемрозплідника для поповнення поголів'я племінної худоби ряду колгоспів і радгоспів України, Російської Федерації, Азербайджанської, Вірменської, Грузинської, Киргизь-

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 42, спр. 21, арк. 276.
[2] Основные показатели развития сельского хозяйства СССР за 1940—1957 гг., ч. V. М., 1959, стор. 55.

кої, Туркменської РСР було вивезено понад 5 тис. племінних теличок і сотні дорослих племінних плідників.

Трудівники сільського господарства Сумської області свої досягнення демонстрували на Всесоюзній сільськогосподарській виставці. В 1940 році учасниками виставки були 114 колгоспів і 2423 передовики сільського господарства. Колгосп «Червона зоря» Лебединського району за успіхи в розвитку громадського тваринництва занесено до Почесної книги ВСГВ. Великої золотої медалі ВСГВ удостоїли одного з кращих тваринників цього колгоспу І. Т. Хобота. 1939 року він надоїв від кожної фуражної корови в середньому по 7062 літра молока. Президія Верховної Ради СРСР за самовіддану працю нагородила І. Т. Хобота орденом Леніна[1].

Соціалізм у нашій країні побудовано зусиллями всіх радянських народів-братів. У роки соціалістичного будівництва колгоспи Середино-Будського, Ямпільського, Глухівського, Путивльського, Великописарівського, Краснопільського, Сумського районів змагалися з колгоспами Курської і Орловської областей Російської Федерації. Колгоспи сусідніх областей і районів братніх республік обмінювалися виробничим досвідом, часто допомагали один одному виконувати сільськогосподарські роботи тощо. Змагання між цими господарствами стало традиційним і триває й досі. Так, уже понад 30 років змагаються між собою колгосп ім. Свердлова Середино-Будського району і «Шлях до комунізму» Суземського району Брянської області.

Виховані Комуністичною партією в дусі пролетарського інтернаціоналізму, трудящі Сумщини, як і всієї країни, подавали моральну й матеріальну допомогу пролетаріатові зарубіжних країн, який вів боротьбу проти капіталу, фашизму і війни. На багатьох підприємствах, у радгоспах, колгоспах, навчальних закладах активно діяли осередки МОДР. Коли героїчний іспанський народ у 1936 році піднявся на боротьбу з фашизмом, робітники й селяни збирали кошти, продукти, які надсилали через МОДР до Іспанії. Наприклад, трудівники Глухівського району передали 74 тис. крб. у фонд допомоги бійцям, жінкам і дітям республіканської Іспанії[2]. Пліч-о-пліч з іспанськими республіканцями в інтернаціональних бригадах билися проти фашизму добровольці — уродженці Сумщини. Так, одним з активних учасників боїв був уродженець села Сиромятникового Путивльського району льотчик О. Б. Панов[3].

Радянський народ будував соціалістичне суспільство в умовах капіталістичного оточення. Трудящі постійно дбали про зміцнення обороноздатності країни. У відповідь на піратські дії іспанських фашистів, які потопили радянський теплохід «Комсомол», робітники, колгоспники Буринського району на свої кошти відкрили аероклуб[4]. Молодь і дорослі залучалися до здачі норм на значки «Ворошиловський стрілець», «Готовий до праці та оборони» й інші. Застрільниками цих потрібних справ були комсомольці. ЦК ЛКСМУ у 1938 році за активну участь у військово-фізкультурній роботі серед молоді відзначив Лебединську й Путивльську районні комсомольські організації[5]. З Сумщини Червона Армія і Військово-Морський Флот одержували гідне поповнення. Багато її уродженців відзначилися в боях Червоної Армії проти японських загарбників у районі озера Хасан, біля річки Халхін-Гол і в боях проти фінської вояччини. 20 травня 1940 року уродженцю с. Річки Білопільського району льотчику С. П. Супруну за вміле виконання складних і відповідальних завдань командування в боротьбі з фінською воячиною присвоїно звання Героя Радянського Союзу.

---

[1] П. Гарчев, С. Малкієль. Колгосп ім. Леніна Лебединського району на Сумщині. Х., 1963, стор. 27.

[2] Газ. «Більшовик» (Чернігів), 20 березня 1937 р.

[3] І. Т. Гриченко, М. М. Головін. Подвиг. Нариси про Героїв Радянського Союзу. Х., 1971, стор. 210.

[4] Газ. «Більшовик», 29 листопада 1936 р.

[5] Газ. «Комсомолець України», 29 жовтня 1938 р.

З величезною політичною активністю трудящі обговорювали в 1936 році проект нової Конституції СРСР. У відповідності з Конституцією СРСР, затвердженою Надзвичайним VIII з'їздом Рад СРСР, 12 грудня 1937 року відбулися вибори до Верховної Ради СРСР першого скликання. Робітники, селяни, трудова інтелігенція Сумщини обрали своїми депутатами кращих із кращих представників народу. В числі їх були завідуючий молочно-товарною фермою колгоспу ім. Сталіна х. Рудки Марківської сільради Штепівського району С. Ф. Онопрієнко, токар-стахановець Конотопського паровозовагоноремонтного заводу Д. П. Білоус, голова Лебединського райвиконкому активний учасник громадянської війни О. М. Линник та інші. 18 червня 1938 року в обстановці високого політичного і виробничого піднесення також пройшли вибори до Верховної Ради УРСР першого скликання, а 24 грудня 1939 року до місцевих Рад депутатів трудящих. До Сумської обласної, районних, міських, селищних і сільських Рад депутатів трудящих першого скликання було обрано 13 666 депутатів[1].

На заняттях школи лікнепу. Охтирка, 1935 р.

До складу новоствореної 10 січня 1939 року Сумської області було включено місто Суми і 12 районів (Білопільський, Великописарівський, Грунський, Краснопільський, Лебединський, Миропільський, Охтирський, Сумський, Тростянецький, Улянівський, Хотенський і Штепівський) Харківської області; 17 районів (Буринський, Глинський, Глухівський, Дубов'язівський, Конотопський, Кролевецький, Недригайлівський, Путивльський, Роменський, Середино-Будський, Смілівський, Талалаївський, Хильчицький, Червоний, Шалигинський, Шосткинський, Ямпільський) Чернігівської області і 2 райони (Липоводолинський і Синівський) Полтавської області. Територія області становила 24,2 тис. кв. км. Населення — 1706,7 тис. чоловік.

У роки соціалістичного будівництва міста й села помітно впорядковувались, зростав житловий комунальний фонд. Проводилися значні роботи щодо електрифікації, радіофікації. Розвивалася державна і кооперативна торгівля. У містах і селах налічувалося 2528 магазинів. Їх товарооборот досяг у 1939 році майже 600 мільйонів карбованців.

Як і в інших областях, на Сумщині багато робилося для поліпшення охорони здоров'я трудящих. До послуг населення було 128 лікарень (5,3 тис. ліжок), 164 поліклініки, 436 амбулаторій, фельдшерсько-акушерських пунктів, 15 державних і 226 колгоспних пологових будинків та інші установи. В них працювало 728 лікарів і понад 3,8 тис. фельдшерів та медсестер. На потреби медичних закладів у 1939 році було витрачено 52,5 млн. карбованців. У містах і селах налічувалося понад 600 дитячих ясел і садків.

Одним з яскравих результатів культурної революції, що здійснювалася в ході соціалістичного будівництва, була ліквідація неписьменності серед дорослого населення. На Сумщині цю важливу роботу в основному завершили в 1937—1938 рр. У відповідності з рішенням XVI з'їзду ВКП(б) в містах і робітничих селищах запроваджувалось загальне обов'язкове семирічне навчання, а в селах — чотирирічне. Напередодні Великої Вітчизняної війни розпочався перехід до загальної семирічної освіти на селі й десятирічної у місті. В 1940—1941 навчальному році в області налічувалося 1185 середніх, неповних середніх і початкових шкіл. Їх відві-

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2196, оп. 1, спр. 132, арк. 15.

А. С. Макаренко

дувало 268,8 тис. учнів, тут працювало 10 300 вчителів. За самовіддану працю 45 учителів були удостоєні урядових нагород[1]. Вчителі шкіл і вихователі дитбудинків багато приділяли уваги творчому впровадженню у навчальний і виховний процес наукової спадщини свого земляка — видатного радянського педагога й письменника А. С. Макаренка (1888—1939). На Сумщині вперше на Україні відбулися конференції, семінари вчителів, на яких вивчалися методи педагогічно-виховної роботи, розроблені А. С. Макаренком.

Напередодні війни в 34 технікумах і училищах навчалося 8900 учнів. Відкрилися інститути: Шосткинський хіміко-технологічний (1929 р.), Сумський педагогічний (1930 р.), Глухівський сільськогосподарський (1932 р.), Конотопський і Лебединський учительські (1940 р.). У 1940—1941 навчальному році в інститутах налічувалося понад 2,8 тис. студентів. За даними Всесоюзного перепису населення 1939 року в Сумській області на кожні 1000 чоловік населення у віці 10 і старше років з вищою і середньою освітою припадало 100 чоловік.

Культурна революція забезпечила створення справді народної радянської інтелігенції. Оволодіваючи знаннями, вихідці з робітників і селян ставали діячами науки й культури, вчителями, інженерами, агрономами, командирами Червоної Армії і Військово-Морського Флоту. Створення інтелігенції було масовим явищем. Цей процес охоплював кожне місто й село. Взяти, наприклад, село Курилівку Лебединського району. До Жовтневої революції у ньому не було жодного письменного селянина. За Радянської влади Курилівка стала селом суцільної письменності. Багато хто з селян уже в 30-і роки закінчили технікуми і інститути. За даними 1939 року, 9 уродженців цього села стали лікарями, 28 учителями, 3 агрономами.

1931 року в Глухові почав працювати Всесоюзний науково-дослідний інститут луб'яних культур, що переїхав з Чернігова. Науковці своїми працями в галузі селекції, акліматизації, інтродукції рослин сприяли підвищенню культури землеробства в радгоспах і колгоспах, які вирощували коноплі. В 1934 році була заснована Сумська сільськогосподарська дослідна станція. Згодом вона стала обласним науково-дослідним закладом. Станція вирощувала для колгоспів і радгоспів перші репродукції насіння районованих сортів зернових культур, давала науково обгрунтовані рекомендації щодо рільництва, кормовиробництва, садівництва тощо.

В області налічувалось чимало культурно-освітніх закладів. 1940 року було 1293 державних, профспілкових і колгоспних будинків культури та клубів і 2897 масових бібліотек (книжковий фонд їх складав близько 1 млн. томів), 247 кінотеатрів і кіноустановок, 5 краєзнавчих музеїв (Суми, Путивль, Ромни, Конотоп, Глухів), 2 художні музеї (Суми, Лебедин). При культосвітніх закладах розвивалася художня самодіяльність. Районні будинки культури і клуби Сумської області обмінювалися концертними програмами художньої самодіяльності з культосвітніми закладами Курської і Орловської областей. У 1937 році, коли Радянська країна відзначала 750-річний ювілей найвидатнішої пам'ятки письменства Київської Русі «Слово о полку Ігоревім», у Путивлі побували делегації усіх братніх радянських республік.

З утворенням області почали видаватися обласні газети «Більшовицька зброя», «Більшовицька молодь». З 30-х років виходили районні газети. При багатьох редакціях газет працювали літературні об'єднання, гуртки, студії.

Пожвавилось і театрально-музичне життя. 1939 року в Сумах відкрилися обласний музично-драматичний театр ім. М. С. Щепкіна, обласна філармонія. Крім того,

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2196, оп. 1, спр. 132, арк. 36, 37.

вистави трудящим показували Сумський російський, Роменський та Охтирський пересувні українські робітничо-селянські театри. У роки довоєнних п'ятирічок поширився кролевецький художній промисел. Восени 1940 року в Сумах відкрилася перша обласна художня виставка. На ній експонувалося понад 600 творів образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва.

Боротьбу трудящих за здійснення планів довоєнних п'ятирічок очолювали партійні організації. 24—25 лютого 1939 р. відбулася перша обласна партійна конференція. Після її закінчення на пленумі обкому партії першим секретарем обкому КП(б)У обрали Я. М. Ткача. На 1 січня 1941 року обласна партійна організація налічувала 1374 первинні організації, 20 320 членів і кандидатів у члени партії. Зростали й міцніли комсомольські організації. На 1 лютого 1940 року в їх лавах налічувалося 79 470 членів ВЛКСМ.

З початку 1941 року трудящі Сумщини, як і весь радянський народ, розгорнули боротьбу за дострокове виконання виробничих завдань. Були всі підстави сподіватися, що промисловість області достроково виконає план першого півріччя. На радгоспних і колгоспних ланах визрівав добрий урожай.

22 червня фашистська Німеччина по-розбійницькому напала на Радянський Союз. У містах і селах, на підприємствах, у радгоспах, колгоспах відбулися масові мітинги й збори трудящих. Робітники, селяни, трудова інтелігенція гнівно таврували німецько-фашистських загарбників, одностайно висловлювали рішучість будь-що відстояти честь, свободу й незалежність Радянської Батьківщини.

З перших днів війни партійні організації стали бойовими штабами в справі мобілізації усіх сил і засобів на боротьбу з ворогом. Під керівництвом обкому, міськкомів і райкомів партії та виконкомів місцевих Рад депутатів трудящих у стислі строки й організовано було проведено мобілізацію до Червоної Армії і Військово-Морського Флоту. В перші два місяці на фронт пішло понад 207 тисяч чоловік, у т. ч. понад 7,7 тис. комуністів (38 проц. складу обласної партійної організації) і 35 тис. членів ВЛКСМ (44 проц. складу обласної комсомольської організації). За рішенням ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У на політроботу до Червоної Армії було надіслано ряд керівних партійних і радянських працівників.

Здійснювалися також інші важливі воєнно-мобілізаційні заходи. За прикладом трудящих Москви й Ленінграда в містах і селах області формувалися загони народного ополчення, винищувальні батальйони для боротьби з шпигунами й диверсантами та інші бойові підрозділи. В серпні 1941 року в основному із сумчан була сформована 293-я стрілецька дивізія (командир генерал-майор П. Ф. Лагутін, комісар — полковий комісар А. М. Богданов). Багато трудящих працювало на будівництві оборонних рубежів та інших воєнних об'єктів. Усе доросле населення вивчало військову справу. В містах і районних центрах удосконалювалася служба протиповітряної оборони.

Трудящі, що працювали на промислових підприємствах, залізниці, в радгоспах і колгоспах, докладали всіх зусиль, щоб забезпечити всім потрібним Червону Армію і Військово-Морський Флот. Тих, що пішли на фронт, замінили жінки, старики, підлітки. На заводах і фабриках робітники розгортали змагання за сполучення професій, надплановий випуск продукції.

Самовіддано працювали також трудівники сільського господарства. Цінну ініціативу виявили колгоспники Кролевецького, Штепівського, Лебединського, Синівського й Сумського районів. Вони наприкінці червня, не чекаючи збирання нового врожаю, організували хлібоздачу в рахунок зернопоставок 1941 р., використавши свої торішні хлібні запаси[1]. У всіх районах розгорнувся патріотичний рух за оволодіння спеціальностями трактористів, комбайнерів. Радгоспи й колгоспи в прифронтових умовах провадили косіння й обмолот зернових культур.

[1] Газ. «Комуніст», 9 липня 1941 р.; газ. «Більшовицька зброя» (Суми), 12 липня 1941 р.

Трудящі дбали про всебічну допомогу фронтові. У фонд оборони по області було здано грошей і коштовностей на загальну суму понад 13 179 тис. крб. і облігацій державних позик на 5 млн. карбованців[1].

Коли наблизився фронт, до східних областей Російської Федерації, Казахської та Узбецької РСР були евакуйовані всі великі промислові підприємства, МТС, майно, худоба радгоспів і ряду колгоспів. У радянський тил виїхали тисячі робітників, колгоспників. У важку воєнну годину вони скрізь відчували братню підтримку, разом з росіянами, узбеками та іншими народами самовіддано працювали в тилу, кували перемогу над ворогом.

Справжній подвиг здійснили тваринники колгоспу «Червона зоря» Лебединського району. За надзвичайно важких умов вони евакуювали восени 1941 року до Воронезької, а навесні 1942 року до Саратовської областей племінну худобу лебединської породи. Про це багато дбали телятниця М. Х. Савченко, зоотехнік М. С. Гайдаш, доярка П. В. Клименко, скотар К. С. Звягольський та інші. З весни 1942 року тваринницька ферма колгоспу «Червона зоря» розміщувалась в дослідному господарстві Вольського зоотехнікуму Саратовської області. Забезпеченню евакуйованих колгоспників житлом, продовольством, а худоби — приміщенням, кормами особливу увагу приділили бюро Вольського міськкому ВКП(б) і міськвиконком. На сесії Саратовської обласної Ради депутатів трудящих, яка влітку 1942 року розглядала питання про стан евакуйованої худоби в колгоспах і радгоспах області, наголошувалося, що збереження племінної череди лебединської породи має важливе значення не лише тому, що це є особливо цінна порода. Підкреслювалося, що вона виведена фахівцями братнього українського народу[2]. Завдяки сприятливим умовам, створеним на фермі, не загинуло жодного теляти. Так у тяжкий воєнний час у тисячах великих і малих справ проявлялася животворна сила дружби народів СРСР.

На випадок окупації ворогом території Сумської області розгорталася підготовка до створення партійного й комсомольського підпілля, партизанських загонів. 15 серпня 1941 року було утворено Сумський підпільний обком КП(б)У. Його секретарями затвердили О. І. Антонова — заступника завідуючого відділом пропаганди і агітації обкому партії, Г. М. Баранника — другого секретаря обкому партії. Одночасно були утворені підпільні партійні комітети у містах Сумах, Шостці, Конотопі, у 31 районі, 146 партійних груп. Майже в кожному районі утворювалися партизанські загони. У Путивльському районі за завданням партійної організації формуванням партизанських загонів займалися С. А. Ковпак, С. В. Руднєв. Для партизанських загонів кадри радистів, підривників готувала відкрита у Сумах спецшкола.

З 27 серпня Сумщина стала театром воєнних дій. Спочатку бої розгорнулися на території північно-західних районів області — Хильчицького, Шосткинського. Тут частини Червоної Армії відбивали натиск німецько-фашистських військ (2-ї польової армії, 2-ї танкової групи), що наступали з районів Гомеля й Стародуба, прагнучи здійснити глибокий обхід Південно-Західного фронту, армії якого обороняли район Києва. Щоб зміцнити становище наших військ на цій ділянці фронту, за вказівкою Ставки Верховного Головнокомандування з частини сил 37-ї і 26-ї армій формувалась нова 40-а армія (командуючий генерал-майор К. П. Подлас).

Під Шосткою наступаючим військам ворога 27 серпня завдала удару 293-я стрілецька дивізія, сформована в Сумах. Рішучими діями вона змусила гітлерівців відступити до Десни. Проте сили були нерівні, і німецько-фашистським військам вдалося продовжити наступ для з'єднання з 1-ю танковою групою, що з боями просувалась на північний захід. 27 серпня гітлерівці захопили Шостку й Вороніж,

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3, спр. 229, арк. 17.

[2] Саратовський облпартархів, ф. 594, оп. 1, спр. 158, арк. 166—167; Саратовський облдержархів, ф. Р-2032, оп. 2, спр. 65, арк. 1—2.

Секретарі Сумського підпільного обкому КП(б)У

О. І. Антонов. Г. М. Баранник. П. Х. Куманьок.

перерізали залізницю Київ—Москва, 28 серпня захопили Ямпіль, 3 вересня — Кролевець.

Радянські війська чинили окупантам запеклий опір. 5 вересня 293-я стрілецька дивізія і 10-а танкова дивізія (командир генерал-майор К. О. Семенченко) контратаками відкинули ворожі війська за Короп до Десни. Але досягнутий успіх радянським з'єднанням не вдалося закріпити, і вони відступили за р. Сейм. На початку вересня по р. Сейм на ділянці Батурин—Хижки зайняли оборону, щоб прикрити Конотоп, Ромни, частини 2-го й 3-го повітряно-десантних корпусів. На правому фланзі повітряно-десантних корпусів оборону зайняв зведений загін військ Харківського військового округу (командир генерал-майор О. С. Чеснов). До цього загону входили курсанти й командири Сумського артилерійського та інших училищ. Він мав завдання прикрити Глухів, Путивль, Ворожбу.

З кожним днем бої ставали жорстокішими. Радянські воїни героїчно обороняли кожен рубіж. Так, 7-а рота 1036-го полку 293-ї стрілецької дивізії, прикриваючи фланги, вся загинула в бою, але не залишила своїх позицій. Особливо відзначився в цій операції молодший лейтенант С. Ф. Єнбулаєв. Важко поранений, він до останнього подиху бився з ворогом[1]. Коли роту лейтенанта Петрова (10-й мотострілецький полк 10-ї танкової дивізії) атакували 17 фашистських танків, 9 бійців, що лишилися в живих, на чолі зі своїм командиром прийняли нерівний бій. Більшість радянських воїнів загинуло, але їхня смерть дорого коштувала фашистам — вісім танків було знищено.

Яскравими сторінками літопису Великої Вітчизняної війни стали бої за Конотоп. Головний удар фашистських військ, які прорвалися на конотопському напрямкові, прийняли на себе десантники, а також 227-а стрілецька й 10-а танкова дивізії. У запеклих боях, які точилися 4 дні, радянські воїни знищили 40 танків, багато живої сили ворога. Військам активно допомагало населення. Колишній командир 5-ї повітряно-десантної бригади 3-го повітряно-десантного корпусу, яка тримала оборону на р. Сеймі, нині генерал-полковник двічі Герой Радянського Союзу О. І. Родимцев згадує, як у розпалі бою до них прибуло добровільне поповнення з Конотопа: «Все це були комуністи й комсомольці, робітники КПВРЗ, «Червоного металіста», залізничники, студенти, вчителі, лікарі. Вони були не обмундировані, а озброєні, як видно, не без допомоги музейних фондів. Але ці люди горіли ненавистю до ворога, й багато з них у дальших подіях виявили себе справжніми героями»[2]. Незважаючи на всі спроби ворога паралізувати Конотопський вузол, залізничники під вогнем противника пропускали на схід ешелон за ешелоном з евакуйованим населенням, промисловим обладнанням, технікою і майном МТС, рад-

[1] Архів Міністерства оборони СРСР (далі Архів МО СРСР), ф. 395, оп. 9113, спр. 30, арк. 3—7.
[2] А. И. Родимцев. Твои, Отечество, сыновья. К., 1966, стор. 98, 101.

госпів, колгоспів, санітарні поїзди, ремонтували зруйновані бомбами колії і знову ставали на трудову вахту. Бої за Конотоп тривали до 7 вересня.

Запеклі бої відбулися і в районі Ромен. Під час оборони міста зразки героїзму показали бійці 4-го батальйону 233-го полку військ НКВС, яким командував М. П. Силенко. Ім'ям командира, що загинув тут, названо одну з вулиць міста[1].

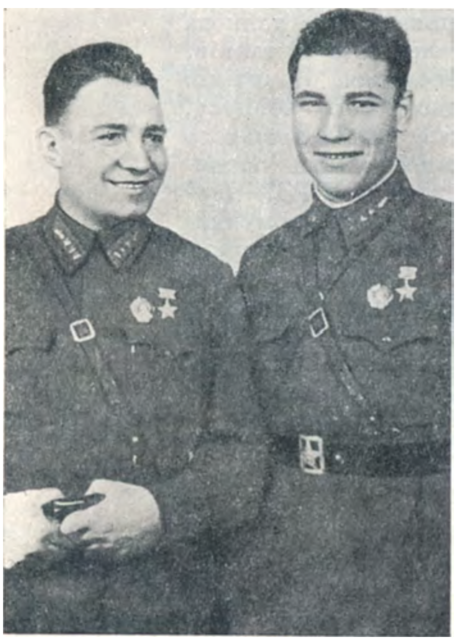
У другій половині вересня — на початку жовтня війська Західного, Резервного й Брянського фронтів вели важкі оборонні бої на лінії Осташков — Ярцево—Брянськ—Хутір-Михайлівський. На лівому фланзі Брянського фронту, де діяли частини 13-ї армії (командуючий генерал-майор О. М. Городнянський), зоною активних бойових дій була східна частина території Середино-Будського, Ямпільського районів. Станцію Хутір-Михайлівський ворог захопив 5 вересня, селище — 1 жовтня, а Середину-Буду — 10 жовтня. Сумський напрям обороняла 40-а армія, а південні райони області були у полосі оборони 21-ї армії (командуючий генерал-полковник Я. Т. Черевиченко), яка прикривала харківський напрям. 16 вересня гітлерівцям вдалося захопити Буринь, 22 вересня — Липову Долину й Недригайлів.

Відступаючи, наші війська часто переходили в контратаки і завдавали ворогові великих втрат. Так, 1 жовтня частини 2-го кавалерійського корпусу (командир генерал-лейтенант П. О. Бєлов) у взаємодії з частинами 1-ї танкової бригади (командир полковник А. М. Хасін) у районі села Штепівки розгромили частини 9-ї танкової і 25-ї моторизованої дивізій противника. Внаслідок розгрому штепівського угруповання військ Гудеріана наші частини визволили 20 населених пунктів, у тому числі й Штепівку. В цих боях особливо відзначилися танкісти Т. М. Шашло і П. М. Криворотов. У листопаді 1941 року їм присвоїли звання Героя Радянського Союзу.

Радянські війська, відступаючи на рубіж Суджа, Богодухів, Лозова, залишили 7 жовтня Білопілля і Ворожбу, 10 жовтня — Суми, Краснопілля, 19 жовтня — Велику Писарівку. Червона Армія, незважаючи на серйозні невдачі й вимушені відступи, виснажувала й знекровлювала противника, перемелюючи його кадрові частини, знищувала бойову техніку, позбавляла його дальших наступальних можливостей. У районі Сум звершила подвиг військова льотчиця уродженка Курська К. І. Зеленко. Вона таранила ворожий літак. Це був єдиний в історії авіації таран, здійснений жінкою-льотчицею[2].

Захопивши Сумську область, німецько-фашистські загарбники палили міста й села, по-звірячому закатовували, розстрілювали всіх, кого в чомусь запідозрювали, вдавалися до грабежів. Так, у перші тижні свого «господарювання» кати знищили в Шостці понад 1000 чол., Конотопі — 455 чол., Буринському районі — 249 чол. Територію області вони вкрили концентраційними таборами, які так само, як і тюрми, стали «фабриками смерті». Від голоду, холоду та епідемій лише в Сумському й Конотопському концентраційних таборах загинуло 33,5 тис. військовополонених і цивільних громадян. У одній з ям на території тюрми в Сумах було зарито останки 650 спалених живцем людей, у тому числі жінок, дітей[3]. У кривавих злочинах гітлерівців, яким не було меж, брали участь люті вороги українського народу — буржуазні націоналісти.

Герої Радянського Союзу Т. М. Шашло і П. М. Криворотов. 1941 р.

Робітники, селяни, усі радянські люди, боролися проти окупантів та їх пособників. Безстрашними організаторами

---

[1] Архів МО СРСР, ф. 2, оп. 1, спр. 78, арк. 4—7.
[2] Газ. «Правда», 26 квітня 1972 р.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 102, арк. 4; Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза. Сборник документов и материалов (1941—1945 гг.). Х., 1963, стор. 12.

й керівниками народної боротьби були підпільні партійні комітети, групи. Діяли вони в дуже складних умовах. Чимало патріотів вже в перші дні гітлерівської окупації стали жертвами жахливого терору фашистських катів. Загинув секретар підпільного обкому партії Г. М. Баранник, ряд секретарів підпільних райкомів. Але обком і більшість райкомів (14) і партійних організацій (44) зуміли розгорнути роботу. Територіальний секретар обкому партії О. І. Антонов, перебуваючи в розташуванні Лебединського партизанського загону, налагоджував підпілля й партизанську боротьбу. Під час німецько-фашистської окупації області жодного дня не припиняли роботи підпільні райкоми партії: Глухівський (секретар Г. І. Ковальов), Середино-Будський (Г. Я. Литманович), Червоний (Ф. П. Бондаренко, П. Х. Куманьок)[1]. Підпільні партійні комітети, організації згуртовували навколо себе радянських патріотів, вели агітаційно-пропагандистську роботу серед населення, викривали брехливу фашистську пропаганду, посилювали й спрямовували партизанський рух. Активними помічниками комуністів були підпільні обком ЛКСМУ (з жовтня 1942 р.), Білопільський, Грунський, Синівський, Тростянецький райкоми ЛКСМУ, комсомольські організації.

К. І. Зеленко — військова льотчиця, що таранила ворожий літак. Фото 1939 р.

Завдяки великій організаторській і політичній роботі, яку проводила Комуністична партія з першого дня німецько-фашистської окупації розгорілося полум'я партизанської боротьби. Одним з перших розгорнув свою бойову діяльність, спираючись на допомогу населення, Путивльський партизанський загін під командуванням С. А. Ковпака, що базувався спочатку в Спадщанському лісі. 18 жовтня він об'єднався з партизанським загоном С. В. Руднєва. До загону влилися й інші підрозділи народних месників. Командиром Путивльського об'єднаного загону став С. А. Ковпак, комісаром С. В. Руднєв, начальником штабу Г. Я. Базима. Путивльський об'єднаний загін кожного дня нарощував удари по ворогу. Ковпаківці активно сприяли розгортанню бойової діяльності Глухівського, Шалигинського та інших партизанських загонів. Цементуючою силою Путивльського загону була партійна організація. Комуністи на чолі з С. А. Ковпаком, С. В. Руднєвим, секретарем партбюро Я. Г. Паніним були для всіх зразком мужності й героїзму в бою, організаторами масово-політичної роботи серед народних месників і населення окупованих ворогом районів. 1 грудня 1941 року гітлерівське командування кинуло проти загону Ковпака відбірних карателів. Народні месники билися героїчно. Фашисти відступили, втративши близько 150 убитих і поранених, багато бойової техніки. Після цього загін передислокувався із Спадщанського в Хінельський ліс. Під час переходу партизани знищували ворожі гарнізони, проводили збори й мітинги, піднімали народ на боротьбу проти окупантів. За кілька днів рейду загін виріс до 200 чоловік і 6 грудня прибув у Хінельський ліс.

У жовтні 1941 року на межі Сумської і Чернігівської областей загін народних месників створив полковий комісар О. М. Сабуров. Спочатку у ньому було 12 чоловік. Потім до загону приєдналася партизанська група Г. Л. Бородавки і З. А. Богатиря. 15 листопада на загальних зборах командиром загону обрали Г. Л. Бородавку, комісаром — О. М. Сабурова. Трохи пізніше командиром став О. М. Сабуров, а комісаром — З. А. Богатир[2]. Цей підрозділ народних месників часто влаштовував диверсії на залізниці в районі Зернове — Хутір-Михайлівський.

Полум'я партизанської боротьби чимдужче розгорялося і в південних районах області. Успішно здійснював бойові операції Лебединський партизанський загін.

[1] История Коммунистической партии Советского Союза, т. 5, кн. 1. М., 1970, стор. 688.
[2] З. А. Богатырь. Борьба в тылу врага. М., 1969, стор. 38—41.

Командиром партизанського загону був К. Г. Карпов. Народні месники мінували шляхи, знищували автомашини з фашистською піхотою. 24-у річницю Жовтневої революції партизани відзначили розгромом ворожого гарнізону в Лебедині.

Партійно-комсомольське підпілля в містах і селах спрямовувало боротьбу мас проти окупантів, завдяки чому вона ставала більш організованою. Почали виникати нові загони. Такими були 2-й Глухівський ім. Леніна (командир І. В. Чубун, комісар І. Д. Клещенко), 2-й Червоний під командуванням Л. Я. Іванова і Ф. П. Волостникова, Середино-Будський загін, де командиром був І. П. Федоров, а комісаром І. Д. Сень, 2-й Шалигинський та інші. На Сумщині також діяли партизанські підрозділи, заздалегідь перекинуті сюди з Харкова для здійснення бойових операцій. У Путивльському й Глухівському районах боротьбу з ворогом вели загони під командуванням К. І. Погорєлова та М. Й. Воронцова. Вони мали радіостанції і підтримували двосторонній зв'язок з Москвою.

Взимку 1942 року партизанський загін С. А. Ковпака тримав під своїм контролем ряд населених пунктів Глухівського, Путивльського, Кролевецького і Шалигинського районів. Гітлерівське командування не раз кидало проти ковпаківців війська. Так було і наприкінці лютого 1942 року. В селі Веселому Шалигинського району цілий день не вщухав бій між партизанами й частинами угорської армії. Але карателі, залишивши на полі бою понад 600 вбитих солдатів і офіцерів, змушені були відступити. А партизани покинули вночі село і перейшли в Хінельський ліс, де базувалися Ямпільський, Есманський та інші загони[1].

Постійно міцніла бойова співдружність російських і українських партизанів. У ніч на 2 лютого силами трьох російських і трьох українських загонів, підпорядкованих О. М. Сабурову, було визволено місто Трубчевськ Орловської області. 21 лютого на честь 24-ї річниці Червоної Армії група партизанів під командуванням М. І. Наумова разом з народними месниками Хомутівського загону розгромила ворожий гарнізон на Хуторі-Михайлівському. Важливе значення для зміцнення бойової дружби російських і українських партизанів мало обрання на нараді секретарів райкомів партії: Червоного, Ямпільського (Сумської області), Хомутівського (Курської області) і командирів і комісарів загонів, що діяли в зоні Хінельських лісів, ради, спільної для всіх підрозділів народних месників. Головою ради обрали П. Х. Куманька, що тоді був секретарем Червоного підпільного райкому партії.

На початку 1942 року почали формуватися великі партизанські з'єднання на базі загонів С. А. Ковпака і О. М. Сабурова. Ще під час другого рейду об'єднаного Путивльського партизанського загону, який тривав з 30 грудня 1941 р. по 29 лютого 1942 року, до Путивльського загону приєднались Конотопський, Шалигинський, Глухівський і Кролевецький загони. 1 лютого 1942 р. було офіційно проголошено створення Сумського партизанського з'єднання (командир С. А. Ковпак, комісар С. В. Руднєв, начальник штабу Г. Я. Базима). В другій половині березня 1942 року в селі Красній Слободі Суземського району командування загону О. М. Сабурова скликало нараду командирів і комісарів місцевих загонів. Було ухвалено об'єднати загони О. М. Сабурова, І. Ф. Боровика, К. І. Погорєлова та М. Й. Воронцова в одне з'єднання, яке називалось «Група об'єднаних загонів України» (командир О. М. Сабуров). Незабаром до нього влилися ще загони Л. Я. Іванова, С. М. Гнибіди, І. П. Федорова та М. В. Таратути. ЦК КП(б)У схвалив цей захід і призначив комісаром з'єднання П. Х. Куманька. Президія Верховної Ради СРСР 18 травня 1942 року за відвагу і геройство, виявлені в партизанській боротьбі в тилу німецьких загарбників, удостоїла С. А. Ковпака й О. М. Сабурова звання Героя Радянського Союзу. Під час третього рейду в другій половині травня з'єднання С. А. Ковпака успішно провело операцію, розгромивши ворожі гарнізони в селах В'язенцях, Стрільниках, Яцині, Ворголі, Литвиновичах, Старій Шарпівці й Спадщині. 26 травня ковпаківці захопили м. Путивль і утримували його два дні.

---

[1] С. А. Ковпак. Від Путивля до Карпат. К., 1968, стор. 63.

Монумент «Героям Сумщини». Скульптор Б. Никончук, архітектори С. Тутученко і А. Дейнека. Суми, 1972 р.

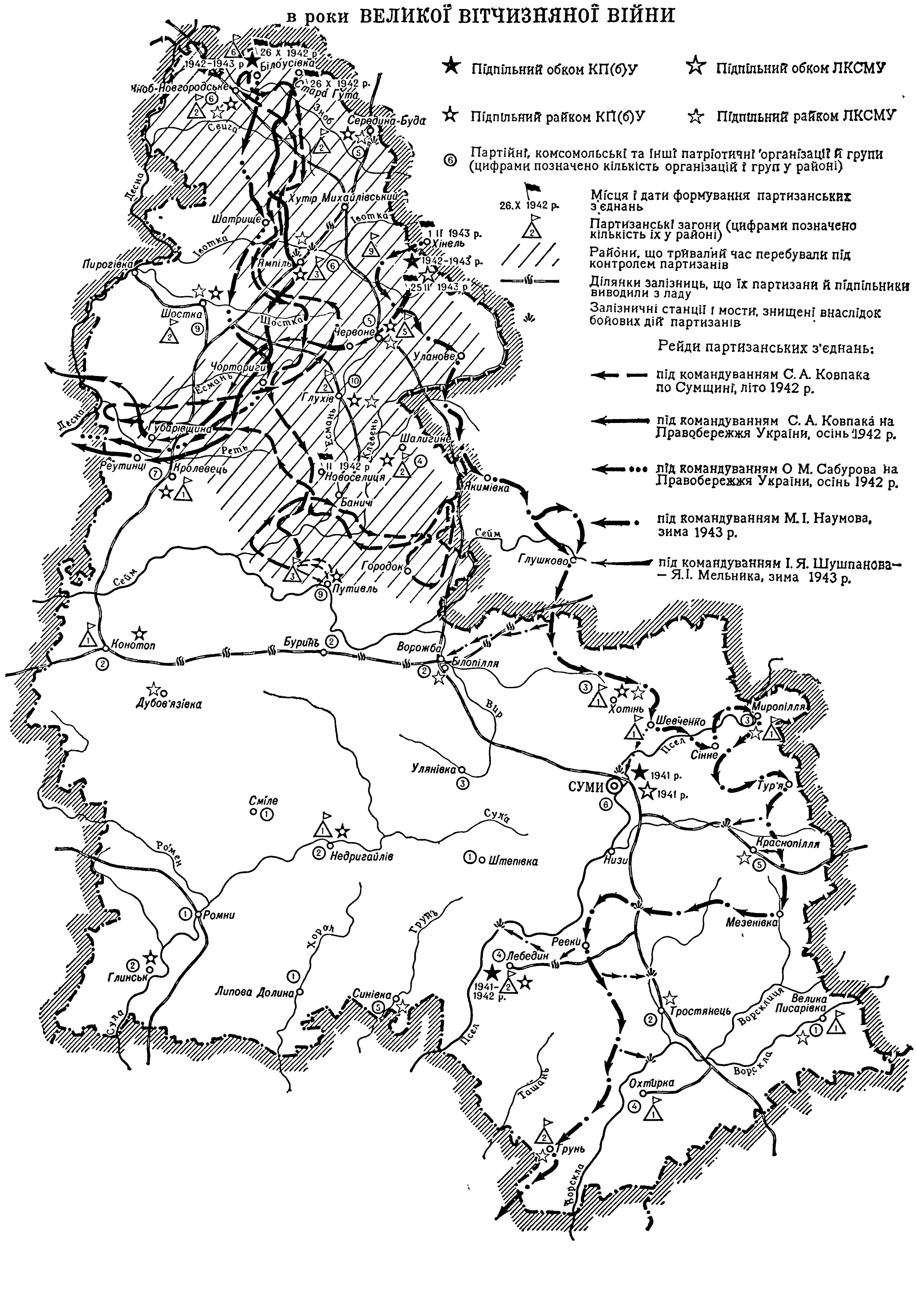
Відкриття Кургана бойової слави під Охтиркою. 30 жовтня 1966 р.

Зустріч визволителів. Село Кузьки Конотопського району, вересень 1943 р.

Вклейка надрукована на Книжковій фабриці «Комуніст»

ПІДПІЛЛЯ й ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ на СУМЩИНІ
в роки ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Керівники партизанських з'єднань

С. А. Ковпак

С. В. Руднєв

О. М. Сабуров

Діяли партизанські загони і в південних районах області — Великописарівському, Грунському, Липоводолинському та інших. В Охтирці діяла розвідувальна група, яку очолював П. А. Михайленко, до війни робітник Охтирського ливарномеханічного заводу. Група підтримувала зв'язок з штабом Південно-Західного фронту.

За рішенням ЦК ВКП(б) у травні 1942 р. розгорнув діяльність Український штаб партизанського руху, що був військовим органом ЦК КП(б)У по керівництву народною боротьбою на окупованій ворогом території України.

Після загибелі в травні 1942 року О. І. Антонова Сумський підпільний обком партії власне припинив діяльність. У жовтні ЦК КП(б)У затвердив новий підпільний обком партії на чолі з П. Х. Куманьком, а також ряд підпільних райкомів партії. Все це піднесло боєздатність підпільних партійних організацій. Сотні агітаторів, виконуючи доручення своїх організацій, йшли в народ, розповідаючи людям правду про становище на фронтах, піднімали їх на священну боротьбу. Підпільники й партизани скрізь, де тільки була можливість, влаштовували мітинги, збори, бесіди, колективні читання газет. Так, у селах Червоного району в 1942 році було проведено 425 бесід, 165 мітингів і зборів, в яких взяло участь понад 18 тисяч чоловік. Під впливом більшовицької агітації селяни цього району заготовили й зберегли в спеціальних ямах до 20 тисяч пудів хліба, який згодом віддали Червоній Армії. Населення прагнуло вступати до партизанських лав. У багатьох селах утворювалися групи самооборони. Те, що відбувалося в Червоному районі, було характерним також для Глухівського, Путивльського, Хильчицького та інших районів.

В 1942 році російські й українські партизани тримали в своїх руках величезний «партизанський край», що охоплював Суземський, Трубчевський та інші райони Орловської області та Середино-Будський, Хильчицький, Червоний, Кролевецький, Шалигинський, Ямпільський, Шосткинський, Путивльський, Глухівський райони Сумської області. Тут діяло 27 сумських партизанських загонів. Велике значення в єднанні партизанських сил мала перша партійна конференція народних месників Брянських лісів. Вона відбулася 23 серпня 1942 р. в лісному урочищі Річиця, що на території Трубчевського району. В її роботі взяли участь 152 делегати. Вони представляли 4000 комуністів. Делегацію комуністів-партизанів Сумської області очолював С. А. Ковпак.

На осінь 1942 року в Сумській області майже не лишилося жодного району, не охопленого партизанським рухом або діяльністю диверсійних груп. Партизанські з'єднання С. А. Ковпака і О. М. Сабурова були на той час найбільшими на Україні. У їх складі були сини і дочки багатьох народів СРСР. Так, у партизанському з'єднанні С. А. Ковпака воювали представники 42 національностей, у партизанському з'єднанні О. М. Сабурова — 29 національностей.

М. І. Наумов

Я. І. Мельник

Г. Я. Іванов

М. В. Таратуто

25 жовтня 1942 року ці з'єднання за завданням Центрального Комітету КП(б)У і Українського штабу партизанського руху вирушили в рейд по території Сумської, Чернігівської, Київської, Житомирської і Ровенської областей, щоб активізувати партизанську боротьбу на місцях, вивести з ладу залізниці та інші важливі об'єкти ворога. Сумські партизани з честю виконали це завдання.

Коли з'єднання С. А. Ковпака і О. М. Сабурова рушили в рейд, на місці було залишено кілька загонів для забезпечення дальшого розгортання партизанської боротьби. Конотопський, Глухівський, Ямпільський, Шалигинський, Червоний загони й групи дислокувалися в Хінельських лісах. Середино-Будський і Зноб-Новгородський (Хильчицький) загони діяли в своїх районах. Під керівництвом підпільного обкому партії ці загони провели рейди по районах Сумської області і завдали відчутних ударів по гарнізонах і комунікаціях противника.

Сталінградська битва поклала початок корінному перелому в ході Великої Вітчизняної війни. Розгромивши ворожі війська під Сталінградом, Червона Армія в січні-лютому 1943 р. розгорнула широкі наступальні операції по всьому фронту від Ленінграда до передгір'їв Кавказу. В другій половині лютого з'єднання 40-ї (командуючий генерал-лейтенант К. С. Москаленко) і 38-ї (командуючий генерал-лейтенант Н. Є. Чибісов) армій, переслідуючи частини розгромленого під Харковом фашистського угруповання, почали визволення південно-східних районів Сумської області. 40-а армія наступала на Охтирку, Лебедин, Опішню, а 38-а армія своїм лівим флангом на Суми. Частини 40-ї армії 17 лютого визволили Боромлю, 20 лютого — Кириківку, 22 лютого — Тростянець, Велику Писарівку, 23 лютого — Краснопілля, Охтирку, 25 лютого — Грунь, 26 лютого — Лебедин. Частини 38-ї армії 23 лютого визволили районний центр Миропілля, оволоділи Низами і вийшли на околиці Сум. В боях воїни Червоної Армії проявляли масовий героїзм. Велику допомогу радянським частинам подавало населення визволених міст і сіл.

Війська Воронезького фронту 4 березня досягли рубежів Суми—Лебедин—Опішня—Охоче. Їх лівий фланг був оголеним і став уразливим. Цим скористався ворог, здійснивши контрнаступ силами 4-ї танкової армії і змусивши з'єднання 40-ї армії відступити. Він потіснив частково і частини 38-ї і 60-ї армій. Переважну більшість населених пунктів, визволених Червоною Армією, знову захопили фашисти. Неокупованою лишалась північно-східна частина Миропільського району, в т. ч. Миропілля. Ці населені пункти були прифронтовими до початку повного визволення восени 1943 року Сумської області Червоною Армією.

Центральний Комітет КП(б)У постійно подавав велику допомогу в діяльності партійного і комсомольського підпілля, у дальшому розгортанні партизанського руху. У квітні 1943 року ЦК КП(б)У обговорив звіт секретаря Сумського підпільного обкому партії П. Х. Куманька. В прийнятій постанові ЦК КП(б)У визначив

практичні заходи, здійснення яких забезпечило посилення підпілля й партизанського руху, сприяло активізації масово-політичної роботи серед населення. Під керівництвом підпільного обкому КП(б)У і створеного обласного штабу партизанського руху взимку було завершено формування нового партизанського з'єднання (командир М. І. Наумов, комісар А. Є. Анисименко). До його складу входило 7 загонів. 1 лютого 1943 р. за завданням ЦК КП(б)У з'єднання вирушило в перший рейд по степових областях України, що мало важливе значення для активізації всенародної боротьби проти німецько-фашистських загарбників. Спочатку бойовий шлях народних месників проходив по південних районах області. Після Сумської області з'єднання М. І. Наумова пройшло з боями по багатьох районах Полтавської, Кіровоградської, Одеської, Вінницької та Київської областей. 25 лютого 1943 року Сумським підпільним обкомом партії і обласним штабом партизанського руху було сформовано з'єднання під командуванням І. Я. Шушпанова — Я. І. Мельника. Воно вирушило в рейд на Правобережну Україну за маршрутом: північні райони Сумської області, Чернігівська, Гомельська, Київська, Житомирська області. В той час в південних районах Гомельської і Пінської областей, північних районах Київської, Житомирської, Ровенської областей ще з кінця 1942 року героїчно діяли з'єднання сумських партизанів, якими командували С. А. Ковпак і О. М. Сабуров. В квітні—червні 1943 року у цих з'єднаннях разом з групою партійних і комсомольських працівників побував секретар ЦК КП(б)У Д. С. Коротченко. Партизанам було подано велику допомогу в їх підготовці до виконання відповідальних завдань, передбачених весняно-літнім планом бойових операцій. Першим у бойовий похід на Прикарпаття виступило з'єднання сумських партизанів під командуванням С. А. Ковпака і С. В. Руднєва. Цей героїчний рейд народних месників став однією з блискучих сторінок Великої Вітчизняної війни.

Повному визволенню Червоною Армією Сумської області від ворога передував розгром німецько-фашистських військ на Курській дузі. 10 серпня Воронезький фронт своїми правофланговими частинами досяг опорних пунктів противника в районі Боромлі, Охтирки Сумської області й Котельви Полтавської області. Частини 27-ї армії генерала С. Г. Трофименка 8 серпня визволили Велику Писарівку. Наступного дня війська 40-ї армії генерала К. С. Москаленка у взаємодії з 10-м танковим корпусом визволили Тростянець. Щоб врятувати свої війська від оточення, німецько-фашистське командування зосередило в районах на захід від Охтирки й на південь від Богодухова 4 піхотні та 7 танкових і моторизованих дивізій. У багатоденних запеклих боях, які розгорнулись у районі Охтирки, проти ворожих військ героїчно бились частини 1-ї танкової армії (командуючий генерал-лейтенант М. Є. Катуков), 5-ї гвардійської армії (командуючий генерал-лейтенант А. С. Жадов), 2-ї повітряної армії (командуючий генерал-лейтенант С. А. Красовський). Під час боїв Охтирка кілька разів переходила з рук у руки. Остаточно вона була визволена 25 серпня 1943 р. У розпал боїв за Охтирку наші війська 19 серпня вибили ворога з Лебедина. Радянським воїнам активно допомагало місцеве населення.

Д. С. Коротченко, С. А. Ковпак і С. В. Руднєв серед партизанів. 1943 р.

Війська 38-ї армії (командуючий генерал-лейтенант Н. Є. Чибісов) Воронезького фронту вели наступ на Суми. Гітлерівці на підступах до міста створили потужні оборонні рубежі, оточили його системою траншей і дзотів. Бої за місто почалися 11 серпня. Щоб подолати опір ворога, війська 38-ї армії 30—31 серпня обійшли місто з флангів. Ранком 1 вересня воїни 520-го стрілецького полку 167-ї стрілецької дивізії

першими увірвалися на західні околиці Сум. Наступного дня після запеклих боїв Суми були цілком очищені від ворожих військ. Розвиваючи далі наступ, війська 40-ї і 38-ї армій Воронезького фронту 8 вересня визволили Недригайлів, 10 вересня — Липову Долину, 16 вересня — Ромни.

Генерал армії К. К. Рокоссовський у Глухові після визволення міста від німецько-фашистських окупантів. 30 серпня 1943 р.

Праворуч Воронезького фронту наступ вели війська Центрального фронту (командуючий генерал армії К. К. Рокоссовський). Здійснюючи Чернігово-Прип'ятську наступальну операцію, відбиваючи безперервні контратаки противника на Новгород-Сіверському напрямі, 65-а армія (командуючий генерал-лейтенант П. І. Батов) визволила 3 вересня Середино-Буду, 5 вересня — Хутір-Михайлівський і Ямпіль, 7 вересня — Зноб-Новгородське. Частини 60-ї армії під командуванням генерал-лейтенанта І. Д. Черняховського, що діяли ліворуч 65-ї армії, прорвавши оборону противника, 30 серпня визволили Глухів.

Наприкінці серпня — на початку вересня для розвитку успіху на Ніжинсько-Чернігівському напрямі з правого на ліве крило Центрального фронту були перекинуті 13-а армія під командуванням генерал-лейтенанта М. П. Пухова і 2-а танкова армія (командуючий генерал-лейтенант танкових військ С. І. Богданов). Наступаючи на південь, радянські війська 2 вересня визволили Кролевець, а 3 вересня — Шостку. Того ж дня війська Центрального фронту форсували Сейм і з боями увійшли до Путивля. З 3 по 7 вересня були визволені Ворожба, Буринь, Конотоп.

Військам Воронезького й Центрального фронтів визволяти Сумщину від німецько-фашистських загарбників активно допомагали народні месники. Діяльність партизанських з'єднань і загонів у цей час спрямовувала створена за рішенням ЦК КП(б)У і Українського штабу партизанського руху оперативна група (командир П. А. Гончаров, комісар — територіальний секретар підпільного обкому партії М. Т. Лукашов). Під час наступу Червоної Армії народні месники завдавали відчутних ударів по тилах противника. Заміновуючи залізничні колії, партизанські загони (Червоний, Середино-Будський, Зноб-Новгородський та інші) вивели з ладу залізницю на дільницях Суми—Конотоп, Хутір-Михайлівський — Суземка, Хутір-Михайлівський — Унеча.

Сумську область визволяли сини й дочки багатьох народів СРСР. У складі військ Воронезького й Центрального фронтів були воїни 36 національностей. За героїзм виявлений в боях на території області присвоєно звання Героя Радянського Союзу 24 бійцям, командирам і політпрацівникам Радянської Армії. Серед удостоєних цього почесного звання — 16 росіян, 6 українців, 1 мордвин, 1 татарин.

До визволення Сум обком КП(б)У, облвиконком, обком ЛКСМУ спочатку працювали в Миропіллі, а потім у Тростянці. На заклик обкому КП(б)У і облвиконкому, сповнені вдячності Червоній Армії-визволительниці, трудящі міст і сіл, не чекаючи наказу про мобілізацію, добровільно вступали до лав Червоної Армії, усім, чим могли, допомагали наступаючим військам.

Розслідуванням Державної Надзвичайної комісії встановлено, що німецько-фашистськими загарбниками за час тимчасової окупації Сумської області було вбито, закатовано й спалено 110 724 чоловіка, у т. ч. багато жінок, дітей і старих. У Середино-Будському, Зноб-Новгородському, Ямпільському і Червоному районах було знищено понад половину населення. Більш як 78 тисяч чоловік силоміць вивезли на каторжні роботи до Німеччини. «Цивілізовані» варвари повністю спалили 128 і частково 635 населених пунктів, у т. ч. села Нову Гуту, Стару Гуту,

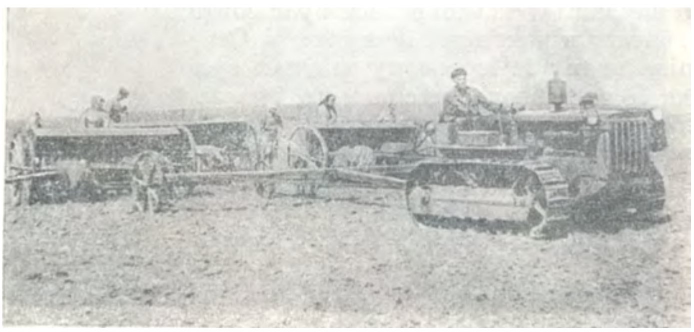
Гаврилову Слободу, Лісне, Голубівку, Велику Берізку, Чернацьке й Гутку Південну Середино-Будського району, Білоусівку Хильчицького району та інші за те, що їх жителі активно допомагали партизанам. На руїни й згарища гітлерівці перетворили 420 промислових підприємств, 37 залізничних станцій, пограбували всі радгоспи й колгоспи, спалили 27,5 тис. господарських будівель, 35,6 тис. дворів колгоспників, повністю або частково зруйнували 1604 приміщення медичних, торговельних, навчальних, культурно-освітніх закладів. Загальна сума збитків, заподіяних фашистами, становила понад 14 млрд. карбованців[1].

Після визволення Сумської області від ворога перед трудящими зі всією гостротою постали питання відбудови народного господарства й допомоги Червоній Армії, що продовжувала очищати радянську землю від гітлерівців. Відроджувати промисловість і сільське господарство трудящим області допомагала вся країна. У відповідності з постановою ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 21 серпня 1943 р. «Про невідкладні заходи по відбудові господарства в районах, визволених від німецької окупації» вже наприкінці 1943 р. Сумська область для потерпілого населення одержала на 2900 тис. крб. швейних і трикотажних виробів, тканин, взуття. Для відбудови промисловості у 1943—1944 рр. державою було виділено 75 млн. крб., з Російської Федерації, Казахстану, Узбекистану надходили машини, обладнання. Радгоспи й колгоспи одержали з Ульяновської, Саратовської, Тамбовської, Курганської областей, Мордовської і Чуваської автономних республік понад 3,1 тис. голів великої рогатої худоби, 13,3 тис. овець та свиней[2].

Боротьбу трудящих за відбудову народного господарства очолила обласна партійна організація. У вересні—жовтні 1943 року ЦК ВКП(б) для зміцнення кадрів партійних і радянських органів, господарських організацій направив зі східних областей країни до Сумської області 1123 комуністи. На 1 листопада 1943 року на обліку в партійних організаціях було 1197, а на 1 травня 1945 року 7473 члени і кандидати у члени партії[3]. Спираючись на допомогу союзного уряду, трудящих братніх республік, робітники, колгоспники, трудова інтелігенція Сумщини, долаючи численні труднощі, самовіддано працювали на відбудові народного господарства. Вже на початку жовтня 1943 року діяло 197 промислових підприємств, пущені залізничні дільниці Конотоп—Брянськ, Ворожба—Конотоп—Бахмач, Ворожба—Хутір Михайлівський, Суми—Ворожба та інші[4]. Більшість діючих підприємств виконувала воєнні замовлення. На ряді підприємств Сум, Конотопа, Шостки, Охтирки робітники добровільно вступали до будівельних бригад, щоб після закінчення своєї основної роботи кілька годин працювати на будівельних майданчиках.

Трудівники сільського господарства дбали про те, щоб швидше відбудувати радгоспи, колгоспи, забезпечити фронт усім потрібним. Наприкінці 1943 року за ініціативою колгоспників Глухівського, Путивльського, Червоного та інших районів розгорнувся патріотичний рух за здачу й продаж хліба державі. Навесні 1944 року в області відновили роботу 57 МТС, 26 радгоспів, 1598 колгоспів. Працівники МТС і радгоспів склали з окремих деталей 1192 трактори, а 457 тракторів було одержано з східних областей. Проте на весняній сівбі 1944 року цієї техніки виявилося недосить. Доводилося використовувати живе тягло. Незважаючи на величезні труднощі, першу після визволення

Сівба озимих в радгоспі Сумсько-Степанівського цукрокомбінату. Трактори й сільськогосподарський реманент цьому господарству передала Камизяцька МТС Астраханської області. 1944 р.

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 101, арк. 7, 11, 15; спр. 102, арк. 20—29.

[2] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 1, спр. 28, арк. 162.

[3] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 18, оп. 18, спр. 161, арк. 11; спр. 720, арк. 254.

[4] Там же, ф. 1, оп. 14, спр. 543, арк. 17—19.

області весняну сівбу радгоспи й колгоспи провели організовано і в стислі строки. Цьому сприяло соціалістичне змагання, яке розгорнулося за ініціативою колективу Лебединської МТС під девізом «Дамо фронту й країні більше хліба та інших сільськогосподарських продуктів! Наблизимо перемогу над ворогом!». Радгоспи й колгоспи виростили в 1944 році добрий урожай і значну частину його здали в фонд оборони. За високі показники в роботі 1944 року тракторна бригада Я. М. Шульги Лебединської МТС була визнана однією з кращих у республіці. Певних успіхів досягли і в розвитку громадського тваринництва. Радгоспи і ряд колгоспів мали по 2—3 тваринницькі ферми. Найпродуктивнішими були тваринницькі ферми в колгоспах ім. Комінтерну села Волинцевого Путивльського району і «3-й вирішальний» села Коржів Роменського району. Виконком обласної Ради депутатів трудящих у листопаді 1944 року визнав ці колгоспи переможцями в обласному соціалістичному змаганні тваринників і присудив їм перехідні червоні прапори.

Маршал бронетанкових військ, двічі Герой Радянського Союзу П. С. Рибалко на параді Перемоги. Москва, 1945 р.

Велика увага в той час приділялася відбудові медичних, навчальних та культосвітніх закладів. Зокрема, вже в 1944 році працювало 959 шкіл, 6 технікумів, Глухівський, Сумський педагогічні, Лебединський учительський інститути, 28 районних будинків культури, 222 клуби, 329 бібліотек і 232 хати-читальні.

Самовіддано працюючи на відбудові народного господарства, трудящі продовжували всіляко допомагати фронтові. Трудівники сільського господарства області зібрали 35 млн. карбованців на будівництво авіаескадрильї «Колгоспник Сумщини». На кошти населення були збудовані літаки «Трудящі Конотопа».

Сумчани докладали всіх зусиль, щоб відбудувати народне господарство, допомагати фронтові. В цей же час багато їх земляків у лавах Червоної Армії, Військово-Морського Флоту і в партизанських з'єднаннях громили ворога. Вони зі зброєю в руках визволяли від гітлерівців радянську землю, а потім і країни Європи. 5 січня 1944 року вирушило у Львівсько-Варшавський рейд з'єднання сумських партизанів, командування яким прийняв П. П. Вершигора. З'єднання було реорганізоване й дістало найменування 1-а Українська партизанська дивізія імені двічі Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака. Своє завдання партизанська дивізія виконала успішно. Багато сумчан брало участь у завершальних боях Радянської Армії за Берлін і в розгромі Радянськими Збройними Силами військ імперіалістичної Японії.

В роки Великої Вітчизняної війни трудящі Сумщини внесли гідний вклад у перемогу радянського народу над чорними силами фашизму. За мужність і відвагу, виявлені в боях з ворогом, майже 100 тисяч воїнів Червоної Армії і Військово-Морського Флоту, партизанів і підпільників — уродженців Сумської області — нагороджено орденами й медалями СРСР, 191 удостоєно почесного звання Героя Радянського Союзу. Серед них прославлений льотчик тричі Герой Радянського Союзу І. М. Кожедуб (уродженець с. Ображіївки Шосткинського району), двічі Герой Радянського Союзу, Маршал бронетанкових військ П. С. Рибалко (с. Малий Вистороп Лебединського району). Безстрашний льотчик С. П. Супрун (с. Річки Білопільського району) першим під час війни удостоївся звання двічі Героя Радянського Союзу.

Народ завжди славить героїв війни і вшановує пам'ять тих, хто загинув у боях з фашизмом. Під Охтиркою на місці, де війська Воронезького фронту в серпні 1943 року розгромили значне угруповання ворога, відкрито Курган Слави. У створенні його брали участь колгоспи «Червона зоря», імені Постишева, ім. Петров-

Герої Радянського Союзу — уродженці Сумщини

І. М. Кожедуб

П. С. Рибалко

С. П. Супрун

М. Г. Беспалов

П. С. Бочек

Г. І. Великоконь

В. У. Воронов

Г. П. Головенський

М. І. Горбач

В. Т. Гурін

М. І. Денисенко

І. П. Корявко

П. Л. Кульбака

М. І. Куроєдов

О. Ф. Кшенський

П. М. Авраменко

І. Ф. Балюк

П. С. Барабаш

В. П. Батеха

І. М. Герман

А. Л. Гетьман

К. С. Гнідаш

Я. П. Головач

А. М. Дехтеренко

Ф. Ф. Дудник

Г. Г. Есаулко

П. П. Іванов

В. М. Лозовський

М. С. Майдан

П. П. Мірошниченко

І. О. Мусієнко

Ю. А. Науменко

Ф. Ф. Опадчий

О. Б. Панов

Є. В. Петренко

В. П. Симон

Є. М. Терезов

Д. І. Турбін

М. С. Улановський

ського Охтирського району. У Путивлі над Сеймом височить пам'ятник легендарному герою, партизанському генералові, радянському державному діячеві, двічі Герою Радянського Союзу С. А. Ковпаку. У Спадщанському лісі на місці, де колись розташовувався Путивльський партизанський загін під командуванням С. А. Ковпака, відкрито музей. Іменем комісара уславленого партизанського з'єднання Героя Радянського Союзу С. В. Руднєва названо одне із сіл Путивльського району. Майже у всіх населених пунктах відкрито пам'ятники й меморіали загиблим воїнам, підпільникам, партизанам. Іменами героїв названо площі, вулиці, підприємства, радгоспи, колгоспи, школи.

Після історичної перемоги над фашистською Німеччиною та імперіалістичною Японією радянський народ під керівництвом Комуністичної партії приступив до мирного будівництва. Основне завдання четвертої п'ятирічки полягало в тому, щоб відбудувати народне господарство тих районів, які перебували в тимчасовій окупації, домогтися довоєнного рівня виробництва й перевершити його.

Відбудова народного господарства Радянської України, в т. ч. Сумської області, була предметом постійної уваги Комуністичної партії і Радянського уряду. Радянський уряд асигнував у 1946—1950 рр. на капітальне будівництво у промисловості 130 млн. крб., на розвиток МТС, радгоспів і колгоспів 28 млн. крб., на розвиток освіти, культури та охорону здоров'я трудящих 150,1 млн. крб. Області були виділені великі ліміти на машини, будівельні матеріали, посівний матеріал. Сумській області допомагали 14 областей Російської Федерації, Казахська, Узбецька, Таджицька, Туркменська, Киргизька, Азербайджанська, Вірменська та Грузинська РСР.

Л. Є. Поляков

Г. О. Рогачевський

О. Г. Свідерський

І. М. Середа

І. С. Федорок

В. Т. Цимбал

Ю. Г. Цитовський

Є. Д. Шаренко

Одержуючи велику допомогу, трудящі області самовіддано працювали над виконанням п'ятирічного плану. Вже у 1946 році розгорнулося соціалістичне змагання за гідну зустріч 30-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. У другій половині 1947 року в області було завершено відбудову на новій технічній основі всіх машинобудівних заводів, а чотири з них (Конотопський «Червоний металіст», Білопільський, Роменський машинобудівні, Свеський насосний) значно перевершили довоєнний рівень виробництва.

Наприкінці 1947 року соціалістичне змагання розгорнулося з новою силою. Колективи підприємств активно підтримали патріотичний почин москвичів і ленінградців про дострокове виконання першої післявоєнної п'ятирічки.

Сумський завод ім. Фрунзе ще в 1949 році перевершив довоєнний рівень випуску продукції, виконав п'ятирічний план за 4 роки і 5 місяців, освоїв випуск нових досконалих машин для хімічної промисловості. 12 травня 1949 року за заслуги перед Батьківщиною у справі розвитку вітчизняного хімічного машинобудування Сумський машинобудівний завод ім. Фрунзе нагороджено орденом Леніна. Фрунзенці першими в області удостоїлись такої високої урядової нагороди. Ордени і медалі СРСР одержав ряд працівників заводу.

Партійні організації постійно дбали про розвиток трудової активності робітників і службовців.

Новим у соціалістичному змаганні було те, що на заводах і фабриках від окремих рекордів переходили до колективної високопродуктивної стахановської праці змінами, цехами. В 1950 році на 292 підприємствах працювало 43,5 тис. робітників, 94 проценти робітників були стахановцями. П'ятирічний план промисловість області виконала достроково на 102,2 проц.

Відбудова партизанського села Ворголь Кролевецького району. 1946 р.

Відроджувалася й довоєнна слава Сумщини в галузі сільського господарства. На початку 1946 року в області працювали 57 МТС, 23 радгоспи і 1589 колгоспів. У той час МТС і радгоспи в порівнянні з довоєнним часом мали менше тракторів на 22,1 проц., комбайнів — на 70 проц., радгоспи й колгоспи — великої рогатої худоби на 44 проц., коней на 79 процентів. Саме тому держава насамперед дбала про посилення технічної озброєності радгоспного й колгоспного виробництва. Щороку область одержувала сотні тракторів та інших складних машин. У 1950 році на полях Сумщини працювало 6123 тракторів і 820 комбайнів. Потужність тракторного парку перевищувала довоєнний рівень на 30,2 проц. Механізація всіх сільськогосподарських робіт становила на оранці 91,2 проц., сівбі — 92,5 проц. Радгоспи й колгоспи до 1950 року освоїли довоєнні площі посівів. Значних успіхів було досягнуто в розвитку тваринництва. Лише протягом 1944—1947 рр. з РРФСР та з інших братніх республік радгоспи й колгоспи області одержали 17,5 тис. голів продуктивної худоби[1]. Це стало доброю основою для розширення ферм. Вже в 1950 році на фермах радгоспів і колгоспів поголів'я великої рогатої худоби перевищувало довоєнний рівень на 54,2 проц. У роки четвертої п'ятирічки були виведені високопродуктивні породні групи кролевецьких сальних свиней та роменських важковозних коней. Важливим заходом у організаційно-господарському зміцненні колгоспів було їх об'єднання, яке почалося в другій половині 1950 року. В 1951 році налічувалося 642 укрупнених колгоспи[2]. За період четвертої п'ятирічки 39 передовикам було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці, серед них ланковій колгоспу «Більшовик» Білопільського району Г. А. Пармузіній (1947 р.) і доярці колгоспу ім. Леніна Лебединського району М. Х. Савченко (1948 р.). Понад 1900 працівників удостоїлися орденів і медалей СРСР.

Із згарищ і руїн відроджувалися міста й села. У риштованнях була вся область. У 1946—1950 рр. за кошти держави в містах і селищах міського типу було споруджено 240 тис. кв. метрів житлової площі. Крім того, робітники, службовці, колгоспники за допомогою державного кредиту звели 36 324 нові будинки. На 1 січня 1951 року в містах і селах проживало 1505 тис. населення. Було 3 міста обласного підпорядкування, 31 сільський район, 8 міст районного підпорядкування, 6 селищ міського типу, а всього 2574 населених пункти.

В умовах численних труднощів відбудови, Комуністична партія і Радянська влада дбали про підвищення матеріального добробуту трудящих. Після скасування карткової системи на хліб та інші продукти харчування, промтовари, здійснення грошової реформи, підвищення заробітної плати, зниження цін на продовольство й товари масового споживання підвищилась купівельна спроможність кожної сім'ї у місті й на селі. Якщо загальний обсяг товарообороту роздрібної державної і кооперативної торгівлі в Сумській області в 1945 році становив 54,1 млн. крб., то в 1950 році — 128,6 млн. крб. Держава й громадськість піклувалися про сім'ї загиблих воїнів, інвалідів Великої Вітчизняної війни. Було виплачено 1946—1950 рр. допомогу сім'ям загиблих воїнів, пенсій інвалідам війни на суму 20,4 млн. карбованців.

Населення обслуговувала 161 лікарня (6,2 тис. ліжок), у яких працювало 1200 лікарів і 5,4 тисячі чоловік середнього медичного персоналу.

Більшою, ніж до війни, стала мережа загальноосвітніх шкіл. У 1950 році в 1232 середніх, восьмирічних і початкових школах навчалося 295,8 тис. учнів

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 4—5, спр. 708, арк. 20.
[2] Там же, оп. 4, спр. 1, арк. 18.

і працювало 13,2 тис. вчителів. Для молоді, що працювала на виробництві й не мала середньої освіти, відкривалися вечірні школи робітничої й сільської молоді. На території області було 27 технікумів та інших середніх спеціальних навчальних закладів. В них налічувалося 9680 учнів. У Сумському, Глухівському педагогічних, Лебединському й Конотопському учительських інститутах набували знань 3319 студентів[1].

Центрами культурно-освітньої роботи стали 1232 будинки культури й клуби, 1260 масових бібліотек (їх книжковий фонд становив 1186 тис. примірників), два художні музеї (Суми, Лебедин), 5 історико-краєзнавчих музеїв (Конотоп, Охтирка, Путивль, Ромни, Суми). Населення обслуговувало 239 стаціонарних і пересувних кіноустановок. У повоєнні роки значно зросла художня самодіяльність. У обласному, міських і районних оглядах художньої самодіяльності, що відбулися наприкінці 1950 року, брало участь 2150 колективів, що об'єднували 44,5 тис. чоловік. Різноманітним ставало мистецьке життя. Працювали обласний музично-драматичний театр ім. М. С. Щепкіна, обласна філармонія. В Кролевці відновився художній промисел. Кращі свої твори майстри-умільці присвятили Радянській Армії-визволительниці.

На велике свято дружби народів СРСР перетворилося відзначення у вересні 1947 року 800-річчя заснування Москви. У всіх містах і селах Сумщини відбулися урочисті збори, вечори, масові гуляння, на яких гістьми були делегації трудящих Брянської, Бєлгородської і Курської областей.

Трудящі Сумщини в 1946—1950 рр. швидко відбудували й перевершили довоєнний рівень розвитку народного господарства й культури завдяки великій допомозі Комуністичної партії, Радянської держави, братніх радянських республік. Досягнуті успіхи створили міцну основу для дальшого економічного й культурного розвитку області.

В роки п'ятої й шостої п'ятирічок відбулася докорінна реконструкція на базі нової техніки промислових підприємств, а також Ворожбянського й Конотопського залізничних відділків. У 1952 році Сумський машинобудівний завод ім. Фрунзе освоїв виробництво нового потужного компресора. За це група робітників, інженерів і техніків була нагороджена орденами й медалями СРСР й удостоєна Державної премії СРСР. В 50-х роках створюються нові галузі промисловості: хімічна та будівельної індустрії. Почали випускати продукцію завод хімічних реактивів у Шостці (1953 р.), суперфосфатний завод й заводи будівельної індустрії (1954 р.) у Сумах. Серед споруджених підприємств були також регенератний завод в Сумах (1951 р.), електротехнічний завод у Тростянці (1958 р.).

Наслідуючи патріотичні починання передових російських робітників Л. Корабельникової, О. Чутких, Ф. Ковальова та інших, трудящі ще ширше розгортали соціалістичне змагання за дострокове виконання виробничих планів, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості, дбали про високу якість продукції. У ході соціалістичного змагання колективи підприємств збагачувались новим виробничим досвідом. Так, колективу Шосткинської фабрики кіноплівки освоїти випуск нової продукції допомогла Казанська фабрика кіноплівки, з якою змагалися шосткинці. Залізничники Конотопського залізничного відділку запозичили в брянців, з якими також змагалися, новий метод формування й відправки поїздів з гарантійною маркою.

Істотні зміни відбулися в структурі промислового виробництва у роки семирічки. Якщо в 1958 році продукція підприємств важкої індустрії у загальному обсязі виробництва становила 27 проц., то в 1965 році — майже 50 проц. Це сталося завдяки реконструкції діючих і спорудженню нових промислових підприємств. У числі 18 новозбудованих були завод електронних мікроскопів та електроавтоматики (1959 р.) у Сумах, агрегатних вузлів у Глухові, верстатних вузлів у Лебедині

[1] Народне господарство Сумської області. Статистичний збірник. Х., 1970, стор. 443, 460.

(1961 р.). 1964 року на базі Сумського суперфосфатного заводу почав працювати хімічний комбінат. Основна продукція його — фосфатні добрива, двоокис титану. В 1960 році на Сумському заводі ім. Фрунзе був створений перший вітчизняний опозитний компресор високого тиску з протилежним рухом поршнів, чим покладено початок новому напрямку вітчизняного компресоробудування. В 1961—1968 рр. розпочали видобуток нафти й газу на Рибальському, Качанівському та Великобубнівському родовищах. Вантажооборот на Сумському й Конотопському відділках залізниці зріс за роки семирічки в півтора раза.

Напередодні XXI з'їзду КПРС за прикладом московських робітників на Сумщині розгорнувся рух за комуністичну працю. Першими в області були удостоєні почесного звання колективів комуністичної праці бригада ливарників, очолювана К. Рудченко (Сумський насосний завод), та бригада І. Дігтяря (Сумський будівельний трест № 90). На початку 1966 року підприємствами комуністичної праці стали Охтирський завод «Промзв'язок», депо ст. Конотоп та інші[1]. Партійні, профспілкові, комсомольські організації на підприємствах постійно дбали про дієвість, гласність соціалістичного змагання.

Високими темпами розвивалось народне господарство області в восьмій п'ятирічці. В цей період промислові підприємства перейшли на нову систему планування й економічного стимулювання. Основні виробничі фонди за п'ятирічку зросли майже на 60 процентів. Стали до ладу нові заводи: «Центролит» (1966 р.), важких компресорів (1966 р.), «Ремверстат» (1968 р.) у Сумах. Були також введені в дію великі комплекси виробництва мінеральних добрив, магнітних стрічок, кінофотоплівки.

Виконання восьмого п'ятирічного плану відбувалося в умовах великого політичного й трудового піднесення, викликаного підготовкою до 50-річчя Великого Жовтня, 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, XXIV з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. Пам'ятних прапорів ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС удостоїлися переможці соціалістичного змагання на честь піввікового ювілею Радянської влади Сумський машинобудівний завод ім. Фрунзе і Шосткинський хімкомбінат. Ім'я 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції присвоїли Сумському хімкомбінату. За досягнення високих показників у соціалістичному змаганні на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна були удостоєні Ленінських ювілейних Почесних Грамот ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС Сумський завод електронних мікроскопів імені 50-річчя ВЛКСМ і Шосткинський завод хімреактивів.

В ході соціалістичного змагання за гідну зустріч XXIV з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу промисловість Сумської області 27 жовтня 1970 року достроково виконала план восьмої п'ятирічки. За самовіддану працю в роки восьмої п'ятирічки 14 передовиків виробництва удостоїлися звання Героя Соціалістичної Праці, а 4917 нагороджено орденами й медалями СРСР. Урядовими нагородами відзначені також колективи 8 підприємств, серед них орденом Жовтневої Революції — Сумський машинобудівний завод ім. Фрунзе і Шосткинський хімкомбінат (1971 р.), орденом Трудового Червоного Прапора — Конотопський електромеханічний завод «Червоний металіст», Охтирський завод «Промзв'язок» (1966 р.), Сумський завод електронних мікроскопів ім. 50-річчя ВЛКСМ (1971 р.), орденом «Знак Пошани» — Конотопський па-

Продукція, виготовлена бригадою складальників С. В. Вишневського в день Всесоюзного комуністичного суботника. Сумський насосний завод, 1969 р.

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 38, спр. 97, арк. 44, 49.

ровозоремонтний завод, Сумський червонозоряний рафінадний завод (1969 р.) і Сумська біофабрика (1971 р.).

Історичні рішення XXIV з'їзду КПРС, дев'ятий п'ятирічний план розвитку народного господарства СРСР на 1971—1975 рр. відкрили широкий простір для дальшого піднесення економіки й культури області. В дев'ятій п'ятирічці випуск продукції промисловості області збільшиться в 1,5 раза, в т. ч. хімічної, машинобудівної і металообробної — в 1,7 раза.

Ветерани хімічного комбінату на святковій демонстрації з Пам'ятним Червоним прапором ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС. Шостка, 7 листопада 1967 р.

Завдяки виховній і організаторській діяльності партійних організацій, високій трудовій активності робітників і службовців, що знайшло свій яскравий вияв у соціалістичному змаганні на честь знаменної дати 50-річчя утворення СРСР, промисловість області успішно справилася із завданнями першого і другого років дев'ятої п'ятирічки. У 1971—1972 рр. обсяг промислового виробництва зріс на 13,7 процента. Було випущено продукції в 1,4 раза більше порівняно з першими двома роками восьмої п'ятирічки. Реалізовано понад план продукції на 62 млн. карбованців. Значно перевиконано завдання підвищення продуктивності праці. Виконані плани будівництва житла, шкіл, дитсадків, медичних і культосвітніх закладів. Найкраще із завданнями перших двох років п'ятирічки справилися колективи Охтирського управління нафтобурових робіт, Сумського заводу ім. Фрунзе, Кролевецької фабрики художнього ткацтва, Шосткинського заводу хімічних реактивів. Вони нагороджені Ювілейним Почесним знаком ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС. Новий прилив сил і енергії у кожного трудівника викликали доповідь Генерального секретаря ЦК КПРС товариша Л. І. Брежнєва «Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік», матеріали спільного урочистого засідання Центрального Комітету КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР. З новою силою розгорілося соціалістичне змагання за дострокове виконання плану третього, вирішального року п'ятирічки.

Сумщина в повоєнні роки стала областю високорозвинутої промисловості. Нині тут налічується 294 великих промислових підприємства. У порівнянні з 1950 роком валовий випуск промислової продукції зріс у 7 разів. Провідними галузями промисловості є машинобудівна, приладобудування, хімічне виробництво, видобуток нафти й газу. Як показують підрахунки, щохвилини на промислових підприємствах виробляється продукції на 12,5 тис. карбованців. За два місяці в області випускається стільки продукції, скільки її виробляли за весь 1940 рік.

Основними видами транспорту є залізничний і автомобільний. Протяжність залізниць загального користування становить 773 км (з них 144 км електрифіковано), автомобільних шляхів з твердим покриттям 2,2 тисячі кілометрів. Авіатранспорт сполучає Суми з більшістю районів області, з Києвом, Москвою, Одесою, Сімферополем, Курськом, Полтавою та іншими містами. Область має розвинуту мережу поштового й телефонно-телеграфного зв'язку, радіо, телебачення.

На підприємствах промисловості й транспорту працює понад 217,7 тис. робітників. Це передовий загін багатотисячної армії трудящих області. Робітники першими відгукуються на всі заклики партії, беруть найактивнішу участь у втіленні в життя її планів. 66,8 проц. мають вищу і середню освіту. На промислових підприємствах і транспорті працюють 16,7 тис. раціоналізаторів. У 1971—1972 рр. від впровадження їх винаходів і раціоналізаторських пропозицій одержано економію в 26,4 млн. карбованців. 7 кращих робітників удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці, тисячі нагороджені орденами й медалями СРСР. Робітники беруть

Герой Соціалістичної Праці І. П. Мазур — буровий майстер Охтирського управління нафтобурових робіт. 1971 р.

активну участь у громадсько-політичному житті. Робітниці Сумського заводу ім. Фрунзе М. М. Оксененко і Конотопського заводу «Червоний металіст» Л. П. Школьна є депутатами Верховної Ради СРСР восьмого скликання, а бригадир Шосткинського хімкомбінату К. С. Анушкович, машиніст-інструктор депо Смородине А. О. Гурін, робітниця Угроїдського цукрового заводу В. В. Мороз та бригадир тресту «Харківсталькопструкція» В. В. Рилов є депутатами Верховної Ради УРСР восьмого скликання. 4903 робітники обрані депутатами місцевих Рад депутатів трудящих. На промислових підприємствах, залізничному транспорті, у сільському господарстві працюють представники 88 народів СРСР. Так, робітничий колектив Сумського машинобудівного заводу ім. Фрунзе об'єднує представників 27 національностей, Конотопського паровозоремонтного заводу — 15 національностей, Охтирського заводу «Промзв'язок» — 11 національностей. Всі вони користуються однаковими правами, натхненно трудяться на благо своєї Батьківщини — СРСР.

Промисловість Сумської області є складовою частиною промисловості республіки, всього Радянського Союзу, що розвивається за єдиним державним планом в інтересах всього Радянського Союзу в цілому і кожної республіки зокрема. Її успіхи — наслідок не лише самовідданої праці робітників і службовців Сумської області, а й трудящих інших областей УРСР, братніх радянських республік. Так, у випуску продукції Сумського машинобудівного заводу ім. Фрунзе беруть участь 818 підприємств країни, у т. ч. Москви, Баку, Єревана, Талліна, Фрунзе, Казані, Новосибірська, Курська та інших міст. У свою чергу завод ім. Фрунзе постачає свою продукцію багатьом підприємствам країни.

Товариш Л. І. Брежнєв, виступаючи 26 липня 1973 року на спільному урочистому засіданні Центрального Комітету КП України і Верховної Ради Української РСР, присвяченому врученню Українській РСР ордена Дружби народів, говорив: «Животворна сила братерства радянських народів яскраво виявляється і в їх трудових ділах. Хіба не про це говорять, наприклад, змагання і систематичний обмін досвідом трудящих України з трудовими колективами підприємств, районів і областей інших республік нашого союзу...»

Якщо на географічній карті нашої Батьківщини прокреслити лінії, що позначають місце надходження продукції шосткинських хіміків, то вона покриється густою сіткою. Шосткинський хімічний комбінат — дітище всієї країни. Коли по війні на комбінаті розгорталися роботи, пов'язані з освоєнням виробництва кольорових кінофотоматеріалів, сировину для цього надсилали москвичі, ленінградці й казанці. Освоювати нафтові промисли Сумщини допомагали й допомагають нафтовики Російської Федерації, Азербайджану.

Багато підприємств Сумщини змагається з підприємствами братніх радянських республік. Так, Сумський завод електронних мікроскопів ім. 50-річчя ВЛКСМ змагається з Курським заводом лічильних машин, Сумський насосний — з Бобруйським машинобудівним ім. Леніна, Охтирський «Промзв'язок» — з Каунаським заводом «Промзв'язок», Свеський насосний — з Рибницьким насосним заводом Молдавської РСР. Традиційним є змагання Конотопського відділку Південно-Західної залізниці з Брянським відділком Московсько-Київської залізниці.

В повоєнні роки водночас з промисловістю розвивалося сільське господарство. Після вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС чимало зроблено щодо зміцнення радгоспів і колгоспів досвідченими кадрами. З міст і районних центрів було направлено безпосередньо на роботу в село 1859 агрономів і зоотехніків, 203 інженери й техніки. 226 комуністів і комсомольців з числа тридцятип'ятитисячників очоли-

Збирання зернових на полях колгоспу ім. Чапаєва
с. Северинівки Сумського району. 1972 р.

Запис селян до колгоспу. Село Краснопілля. 1929 р.

Перший трактор у селі Ведмежому, Роменського району. 1930 р.

Обробіток цукрових буряків на полях ордена Леніна колгоспу ім. Леніна, смт. Жовтневе Білопільського району. 1972 р.

ли колгоспи. Держава багато дбала про зміцнення технічної бази. У 1958 році на полях радгоспів і колгоспів вже працювали 6,7 тис. тракторів (у 15-сильному обчисленні) та інша техніка. Заходи, вжиті партією, забезпечили збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. У 1958 році порівняно з 1953 роком у колгоспах врожайність зернових збільшилась на 4,3 ц з гектара, а валовий збір зріс на 38 проц. Валове виробництво молока збільшилося в колгоспах в 3,8 раза, м'яса — в 1,5 раза. У боротьбі за піднесення колгоспного виробництва зростали лави майстрів землеробства і громадського тваринництва. Далеко за межами області вже тоді стали відомими імена Героїв Соціалістичної Праці механізатора Я. М. Шульги, доярки М. Х. Савченко, ланкової К. Г. Баранової та ін. Першим на Сумщині грошову оплату праці запровадив колгосп «Більшовик» села Коротченкове Шосткинського району, який очолював досвідчений агроном Герой Соціалістичної Праці К. О. Цибенко.

Дальших успіхів у розвитку сільського господарства було досягнуто в роки семирічки. Посилилась технічна озброєність радгоспів і колгоспів. В колгоспах наприкінці 1965 року налічувалося понад 8,3 тис. тракторів, 5,2 тис. автомашин, 1,9 тис. зернових комбайнів та інших машин і механізмів. Це дозволило піднести рівень механізації ряду сільськогосподарських робіт. За ініціативою партійних організацій в радгоспах і колгоспах почали працювати механізовані ланки, які, наслідуючи приклад знатних механізаторів країни В. Світличного і О. Гіталова, вирощували за новою технологією зернові й технічні культури з мінімальними затратами ручної праці. Для дальшого піднесення землеробства і тваринництва важливе значення мало запровадження спеціалізації радгоспів і колгоспів.

За успішне виконання завдань семирічки почесне звання Героя Соціалістичної Праці було присвоєно 18 новаторам виробництва, серед них голові колгоспу імені Петровського Охтирського району Ф. С. Муратову, голові колгоспу імені Леніна Білопільського району І. Д. Мусієнку, трактористці колгоспу «Перемога» Конотопського району М. А. Євтушенко та іншим. Велика група працівників сільського господарства була відзначена орденами й медалями СРСР.

Значну роботу щодо піднесення сільського господарства проведено на основі рішень XXIII з'їзду КПРС та березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС. Радгоспи й колгоспи оснащувались новою технікою. Наприкінці 1970 року в господарствах налічувалось 13,4 тис. тракторів (в 15-сильному обчисленні), 3,3 тис. зернових комбайнів та велика кількість іншої техніки. Господарства були повністю електрифіковані. Завдяки цьому рівень механізації робіт на вирощуванні кукурудзи становив 75 проц., цукрових буряків — 80 проц., картоплі — 62 проц. На кінець п'ятирічки в колгоспах і радгоспах було 116 ферм, де трудомісткі процеси повністю механізували. Велика робота провадилася щодо поліпшення породних і продуктивних якостей худоби.

Трудівники сільського господарства небувалим політичним і трудовим піднесенням відзначили знаменні свята — 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, XXIV з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Як переможці соціалістичного змагання на честь 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції були нагороджені Пам'ятними прапорами ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС колгоспи «Зоря комунізму» села Вири Білопільського району, «Червона зоря» (м. Охтирка) і Конотопський лісгоспзаг. За досягнення високих показників у соціалістичному змаганні на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна Ленінськими Ювілейними Почесними Грамотами ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР,

Збирання картоплі в колгоспі «Росія». Село Уралове Середино-Будського району. 1970 р.

6 3-205

Іовариші Л. І. Брежнєв, О. М. Косигін, М. В. Підгорний, М. А. Суслов серед делегатів III Всесоюзного з'їзду колгоспників. Праворуч голова колгоспу ім. Леніна Білопільського району Герой Соціалістичної Праці І. Д. Мусієнко і ланкова колгоспу «Шлях до комунізму» Конотопського району Герой Соціалістичної Праці Г. Т. Руденко. Москва, Кремль. 26 листопада 1969 р.

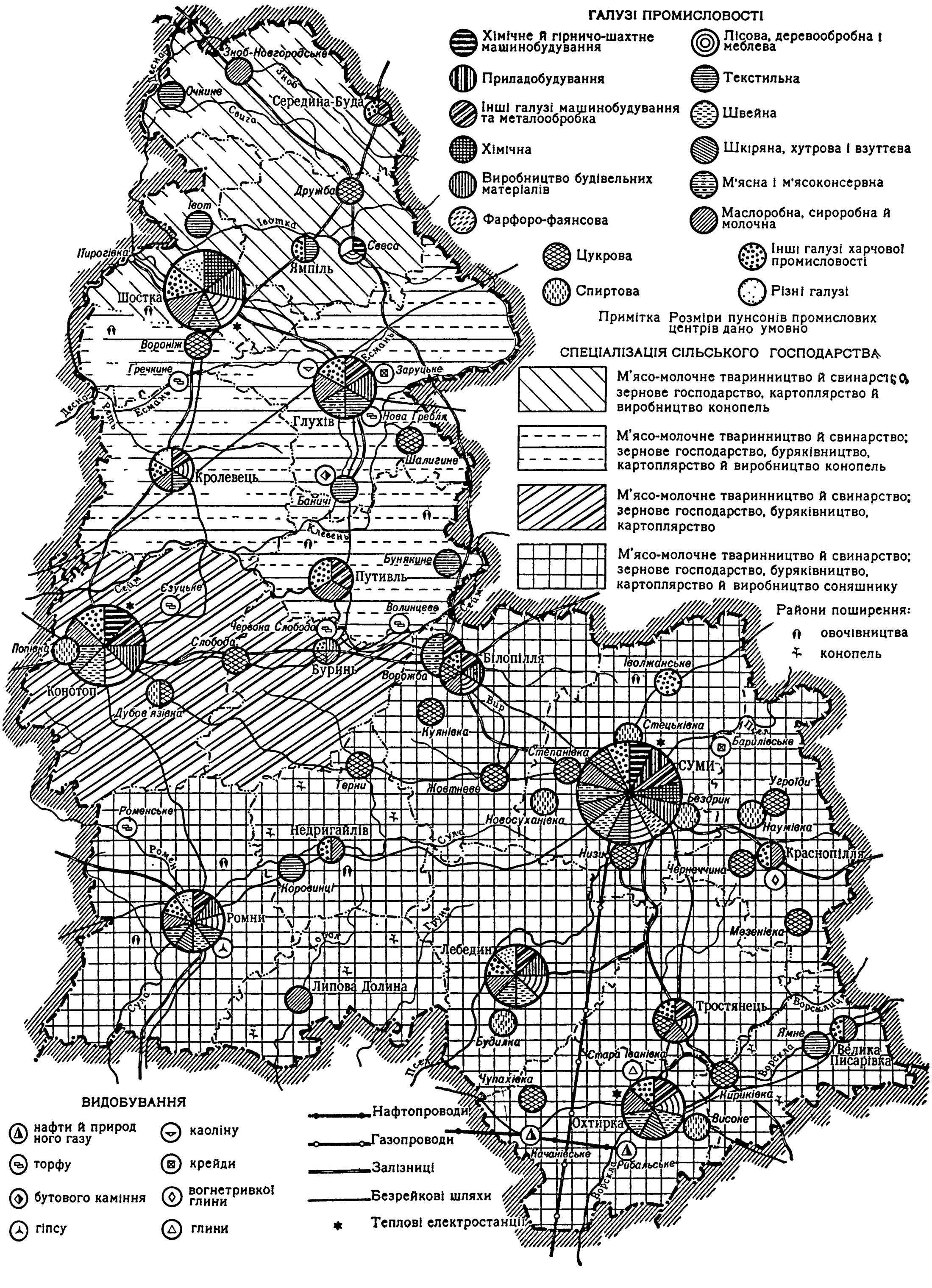
Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС були відзначені радгосп «Новопетровський» села Штепівки Лебединського району, господарство Сумської обласної сільськогосподарської дослідної станції, колгоспи ім. Леніна селища міського типу Жовтневого Білопільського району, колгоспи ім. Петровського (м. Охтирка) та ім. Постишева (м. Ромни). Урядовими нагородами були відзначені: орденом Леніна—колгосп ім. Леніна Білопільського району (1967 р.), колгосп ім. Леніна Глухівського району (1971 р.); орденом Трудового Червоного Прапора — колгосп ім. Петровського Охтирського району (1967 р.), колгосп ім. Дзержинського Сумського району (1971 р.). У 1969 році делегатами III Всесоюзного з'їзду колгоспників були 72 передовики сільського господарства Сумщини.

Натхненні історичними рішеннями XXIV з'їзду КПРС, трудівники радгоспів і колгоспів Сумщини розгорнули активну боротьбу за виконання завдань дев'ятої п'ятирічки. Середньорічний обсяг валової продукції сільського господарства за два роки дев'ятої п'ятирічки в області зріс порівняно з восьмою п'ятирічкою на 5,6 проц. Виробництво зерна збільшилося на 18 проц., картоплі — на 15,5 проц. Дещо зросло виробництво тваринницької продукції. Для сільського господарства області в 1972 році несприятливими були погодні умови. Але завдяки заходам, вжитим Центральним Комітетом партії і Радянським урядом, шефській допомозі робітничого класу, трудівники сільського господарства, борючись за виконання соціалістичних зобов'язань, взятих на честь 50-річчя утворення СРСР, виростили по 20,5 центнера з гектара зернових — дещо більше за середньорічний урожай протягом восьмої п'ятирічки, найвищий за всі роки урожай картоплі — по 129 центнерів з гектара. Добилися успіхів і тваринники. У 1972 році на 100 гектарів сільськогосподарських угідь вироблено молока по 323,3 центнера, м'яса 68,9 центнера, яєць на 100 гектарів зернових — 12,6 тис. штук. Від кожної корови надоєно в середньому по 2331 кілограму молока. Колектив комуністичної праці молочно-товарної ферми № 3 колгоспу ім. Леніна Лебединського району, який очолює двічі Герой Соціалістичної Праці М. Х. Савченко, одержав від кожної корови по 4536 кг молока. Приклад самовідданої праці показують доярки цієї ферми комуністи Герой Соціалістичної Праці Н. І. Грушка і К. П. Леухіна, які надоїли відповідно 6809 і 6277 кілограмів молока від кожної корови.

Безпосередніми організаторами трудящих села на здійснення завдань дев'ятої п'ятирічки є 413 первинних партійних організацій. На вирішальних ділянках діє 1067 партійних груп. Багато з них нагромадили значний досвід.

Піднесенню сільського господарства активно сприяють соціалістичне змагання, взаємодопомога між українськими і російськими радгоспами і колгоспами. В умові про соціалістичне змагання між колгоспами «Батьківщина» села Миропілля Краснопільського району Сумської області й колгоспу «Красный маяк» села Гуйви Суджанського району Курської області є постійний пункт про те, що в основу змагання

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ, ЕКОНОМІЧНА КАРТА

між ними покладено принцип «Хай у праці не буде переможених, а тільки переможці». Саме тому господарства, коли це потрібно, подають одне одному допомогу технікою, насінням; будь-яке корисне починання, раціоналізаторська пропозиція стають спільним надбанням. В 1972 році за успіхи в соціалістичному змаганні трудящих Сумської і Курської областей на честь 50-річчя утворення СРСР Курський обком КПРС, облвиконком і облпрофрада нагородили пам'ятними Червоними прапорами Кролевецький район Сумської області, Сумський завод «Центролит», спеціалізоване управління № 507 (м. Суми), колгосп ім. Комінтерна села Коровинці Недригайлівського району. Було також нагороджено призом імені знатної доярки Курської області Героя Соціалістичної Праці І. Т. Чалої колективи молочно-товарних ферм 6 радгоспів і колгоспів, і почесними грамотами — велику групу працівників промисловості, залізничного транспорту й сільського господарства. На відзнаку 50-річчя утворення СРСР Сумський обком КП України, облвиконком та облпрофрада також нагородили переможців міжобласного ювілейного змагання, зокрема, пам'ятним Червоним прапором Пристенський район Курської області, призом імені двічі Героя Соціалістичної Праці М. Х. Савченко, почесними грамотами кращі колективи та велику групу передовиків Курської області.

Трудящі Сумщини з 1965 року підтримують дружні тісні зв'язки з робітниками, селянами, інтелігенцією Врачанського округу Народної Республіки Болгарії. Сумську область часто відвідують болгарські друзі. Їх завжди, як дорогих гостей, скрізь зустрічають в містах і селах області, обмінюються з ними досвідом. Делегації Сумської області також часті бажані гості трудящих Врачанського округу. Велику роботу провадить обласне відділення Товариства радянсько-болгарської дружби. Трудящі області пишаються тим, що Президія Народних Зборів Народної Республіки Болгарії нагородила в 1964 році орденом «Червоний Прапор Праці» Сумський машинобудівний завод ім. Фрунзе за подану технічну допомогу в будівництві, монтажу й пуску азотно-тукового заводу і ТЕЦ «Моріца—Схід» у м. Стара Загора.

Завдяки постійному піклуванню Комуністичної партії і Радянської влади зростає матеріальний добробут трудящих. За роки восьмої п'ятирічки середньомісячна оплата праці робітників і службовців Сумської області зросла на 28 проц., а колгоспників — на 23 проц. У 1972 р. виплачено населенню у вигляді пенсій і допомоги 148,1 млн. крб. або на 30,4 млн. крб. більше, ніж у 1970 р. У 1971—1972 рр. дотація соцстраху трудящим за путівки в санаторії та будинки відпочинку становила 3,5 млн. крб. За рахунок суспільних фондів споживання у 1972 р. побудовано шкільних приміщень на 9172 учнівських місць, дитячих дошкільних закладів на 2105 місць, культурно-освітніх закладів на 4720 місць, споруджено 594,5 тис. кв. метрів житла.

Кожного року зростає обсяг робіт щодо благоустрою населених пунктів. За генеральним планом, затвердженим Радою Міністрів УРСР, провадиться реконструкція й нова забудова обласного центру. За планами по-новому забудовуються міста Конотоп, Ромни, Шостка та інші. Змінюють обличчя села. При цьому велика увага приділяється створенню центрів населених пунктів, де розміщуються адміністративні установи, навчальні, культурно-освітні, торговельні й побутові заклади. Завдяки великій турботі місцевих Рад депутатів трудящих, громадськості з року в рік збільшується площа під зеленими насадженнями в населених пунк-

Завідуюча молочно-товарною фермою колгоспу ім. Леніна двічі Герой Соціалістичної Праці М. Х. Савченко частує молоком дітей, що прибули на відпочинок з Мурманська. Село Токарі Лебединського району, 1965 р.

тах. 11 квітня 1972 року в день всесоюзного ювілейного суботника на кордоні РРФСР і УРСР по дорозі із Сум до Курська була закладена діброва, що дістала назву «Дружба». В суботнику брали участь представники трудящих Сумської і Курської областей. Насадження діброви «Дружба» і урочисте відкриття пам'ятної дошки на честь цієї події вилилося в хвилююче свято братніх російського і українського народів.

В містах і селах до послуг населення 26 універмагів, 3942 магазини, 1242 підприємства громадського харчування. Налічується близько 1500 підприємств побутового обслуговування населення.

Радянська влада невтомно дбає про охорону здоров'я трудящих. У 218 медичних закладах області, в т. ч. 167 лікарнях (15,8 тис. ліжок) працює близько 15 тис. лікарів, фельдшерів, сестер. У порівнянні з 1950 роком кількість лікарів зросла більш як у 2,4 рази, середніх медичних працівників — у 2,2 раза. Розвиток радянської охорони здоров'я забезпечує зростання довголіття, значне зниження дитячої смертності.

Тричі Герой Радянського Союзу І. М. Кожедуб у середній школі № 2 ім. Д. Косаренка. Суми. 1967 р.

Яскравими показниками сьогоднішньої Сумщини є високий загальноосвітній рівень населення. На кожну тисячу чоловік населення віком 10 років і старше з вищою й середньою (повною й неповною) освітою припадає 434 чоловіка. Число спеціалістів з вищою й середньою спеціальною освітою зросло з 56 тис. в 1959 році до 96,3 тис. чол. у 1970 році. В 1045 загальноосвітніх школах, у т. ч. 266 середніх, навчається понад 255,4 тис. учнів і працює 15 388 учителів та вихователів. Понад тисячу вихователів підростаючого покоління нагороджено орденами й медалями СРСР, 60 присвоєно звання заслуженого вчителя УРСР. Вчителька Першотравневої середньої школи Буринського району Є. К. Касьяненко удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці. До 1975 року буде завершено перехід до загальної середньої освіти, всі школи працюватимуть в одну зміну. Успішно розвивається в області й мережа професійно-технічних училищ. У 26 училищах навчається 13,5 тис. молоді, тут готують кадри 78 спеціальностей.

В області 27 середніх спеціальних навчальних закладів, де здобувають знання майже 21 тис. юнаків та дівчат. Найбільшими з цих навчальних закладів є сумські машинобудівний, будівельний і технікум цукрової і харчової промисловості. В Глухівському й Сумському ім. А. С. Макаренка педагогічних інститутах, Сумському філіалі Харківського політехнічного інституту ім. В. І. Леніна (відкрито 1965 р.) навчається 5034 студента. У інститутах і філіалі працює 247 викладачів, з них 2 доктори наук, 83 кандидати наук. Всього в області різними видами навчання охоплено понад 400 тис. чоловік.

Певну роботу в галузі селекції та насінництва луб'яних культур, агротехніки їх вирощування, механізації польових робіт провадить колектив Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур у Глухові. Виведений селекціонерами інституту високоврожайний сорт конопель «ЮС-6» районовано на полях ряду областей України, Білорусії, Російської Федерації. Допомогу радгоспам і колгоспам подають науковці Сумської обласної сільськогосподарської дослідної станції.

Уродженцями Сумщини є фізик Герой Соціалістичної Праці академік А. Ф. Йоффе (1880—1960), астрофізик член-кореспондент АН СРСР І. С. Шкловський, академіки АН УРСР фізики Б. Г. Лазарєв, О. Я. Усиков, фізіолог В. Ю. Чаговець, теплоенергетик І. Т. Швець, член-кореспондент АН УРСР літературознавець Л. М. Новиченко та інші вчені.

Діячі радянської науки і культури — уродженці Сумщини.

П. С. Білинник О. Вишня (Г. М. Губенко) П. М. Воронько

Видатним українським радянським письменником був уродженець с. Груні Охтирського району Остап Вишня (П. М. Губенко 1889—1956). Членами Спілки письменників України є уродженці Сумщини Д. Білоус, лауреат Державної премії СРСР П. Воронько, П. Кочура, О. Палажченко, О. Ющенко та інші. Письменнику К. Гордієнку, що живе і працює в Лебедині, за трилогію «Дівчина під яблунею» присуджена Державна премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка 1973 р.

Виходять обласні газети «Ленінська правда», «Червоний промінь», 3 міськрайонні, 15 районних, 7 багатотиражних газет на промислових підприємствах і 65 багатотиражних газет у радгоспах і колгоспах. Загальний їх тираж становить 516,7 тис. примірників. У 1967 році Президія Верховної Ради СРСР за плідну роботу по комуністичному вихованню трудящих, мобілізації їх на виконання завдань господарського й культурного будівництва та в зв'язку з 50-річчям з дня виходу першого номера нагородила газету «Ленінська правда» орденом «Знак Пошани».

В області працюють 1045 палаців, будинків культури, клубів, 1125 масових бібліотек (книжковий фонд становить понад 9 млн. томів), 1163 кінотеатри й кіноустановки, обласний художній музей з філіалом у Лебедині, обласний краєзнавчий музей з філіалами в Охтирці й Путивлі, краєзнавчі музеї в Ромнах і Конотопі. У Сумах, у будинку, де в 1888—1889 рр. жив і працював А. П. Чехов, створено літературно-меморіальний музей. У селищі Низах відкрито меморіальний музей П. І. Чайковського, а в селі Грабовському Краснопільського району — літературно-меморіальний музей П. А. Грабовського. Велику роботу проводять народні музеї.

До життя й побуту трудящих упевнено входять фізкультура й спорт. У секціях добровільних спортивних товариств «Авангард», «Динамо», «Колос», «Спартак», «Трудові резерви» улюбленими видами спорту займаються понад 267 тис. трудівників міста й села. До їх послуг 14 стадіонів, 230 спортивних залів, 708 футбольних полів, понад 3300 спортивних майданчиків, лижні бази, водні станції тощо. Працюють 5 юнацьких спортивних шкіл. Щороку в області відбуваються особистокомандні змагання з різних видів спорту на приз прославлених земляків тричі Героя Радянського Союзу І. М. Кожедуба, двічі Героя Радянського Союзу С. П. Супруна, чемпіонів Олімпійських ігор — заслужених майстрів спорту В. Голубничого і О. Шапаренка. Фізкультурний рух набув ще більшої масовості після запровадження нового комплексу ГПО. В цій справі велику активність виявляють комсомольські організації.

Значний вклад у розвиток радянського мистецтва зробили вихідці з Сумщини — народні артисти СРСР П. С. Білинник, Б. Р. Гмиря (1903—1970), композитор Ю. О. Шапорін (1887—1966), народний художник СРСР М. Г. Лисенко (1906—1972), заслужені діячі мистецтв УРСР живописець і педагог Ф. Г. Кричевський (1879—1947), архітектор і художник В. Г. Кричевський (1872—1952), український радянський хоро-

Б. Р. Гмиря

Г. М. Давидовський

А. Ф. Йоффе

П. Ф. Кочура

Ф. Г. Кричевський

М. Г. Лисенко

Л. М. Новиченко

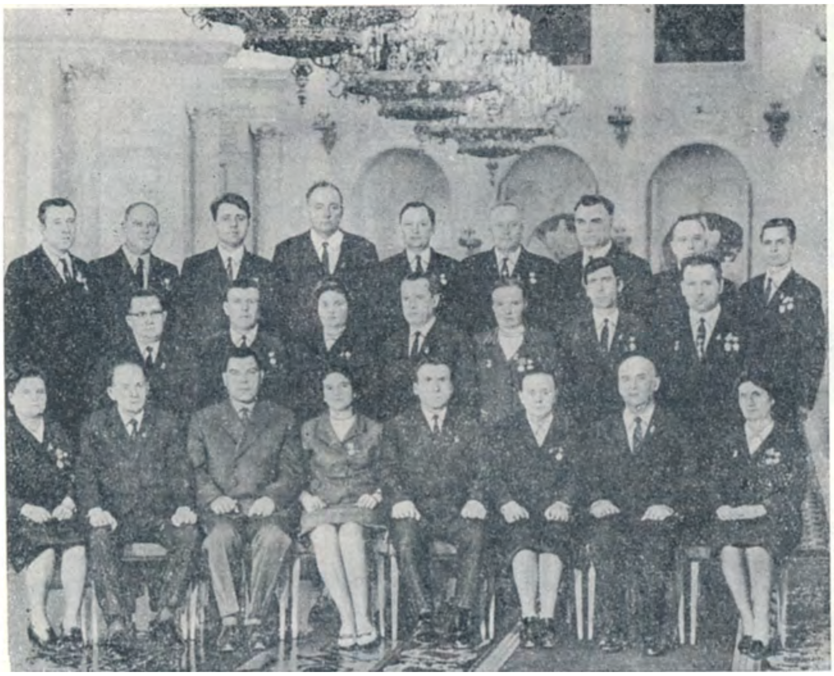
Ю. О. Шапорін

вий диригент і композитор Г. М. Давидовський (1866—1952) та інші. Плідно працюють у театрі народні артисти СРСР Д. С. Антонович і В. С. Яременко.

Багатим є мистецьке життя. Кращі твори української і російської класичної драматургії та радянських драматургів показує обласний музично-драматичний театр ім. М. С. Щепкіна. Провідний актор О. Г. Тарасенко удостоєний звання народного артиста УРСР. Музичне мистецтво пропагує обласна філармонія.

Поряд з професіональними мистецькими колективами розвивається художня самодіяльність. В обласному огляді присвяченому 50-річчю утворення СРСР брало участь понад п'ять тис. колективів, які об'єднують 100 тис. художньо обдарованих робітників, колгоспників, інтелігентів. Звання заслуженого хору УРСР присвоєно самодіяльному колективу Роменського районного будинку культури, що вже має понад піввікову історію. В різних жанрах працюють самодіяльні композитори. В своїх творах вони оспівують дружбу народів СРСР, героїчні подвиги радянських людей у роки Великої Вітчизняної війни.

Сотні робітників, колгоспників, представників інтелігенції у вільний від роботи час займаються живописом і скульптурою. У жанрі живопису плідно працюють самодіяльні художники робітники Ю. М. Леонов (Шостка), М. О. Лоза (Суми), культпрацівник Н. М. Кізенко (Недригайлів). Серед різьбярів своєю творчістю відзначається пенсіонер В. М. Плавко (с. Грузьке Конотопського району), робітник М. П. Ігнатенко (Тростянець) та інші. Молодий робітник Б. Д. Берестовський з Сумського фарфорового заводу проявив себе здібним майстром у жанрі карбування по металу й кераміці. У районних, міських і обласних виставках, що

Делегати XXIV з'їзду КПРС від Сумської обласної партійної організації. 1971 р.

відбулися напередодні 50-річчя утворення СРСР, взяли участь близько 4 тисяч самодіяльних художників області, вони подали понад 5 тисяч творів.

Як відомо, джерела майстерності кролевецьких майстрів сягають у глибини віків. Сьогодні художній промисел у Кролевці досяг нового розвитку. На фабриці художнього ткацтва працюють близько тисячі майстринь. У кожної з них свій, тільки їй властивий почерк, але спільною для всіх є народна основа. Майстрині постійно в пошуках нових оригінальних візерунків, нових фарб і кольорів. Майстриня Г. Г. Кошук нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора. Почесне звання заслуженого працівника промисловості Української РСР присвоєно майстрині Ф. П. Дудці.

Вже давно стали традиційними свята дружби братніх російського і українського народів. Часто російські й українські робітники, колгоспники сусідніх районів Сумської, Брянської, Курської, Бєлгородської областей спільно відзначають свята врожаю, трудової слави, ювілеї підприємств, колгоспів. Особливо посилились

Свято дружби на кордоні Сумської і Курської областей. 1972 р.

Комсомольці складають ленінський залік, м. Середина-Буда, 1970 р.

інтернаціональні зв'язки між трудящими Сумської, Брянської, Бєлгородської і Курської областей у дні підготовки до святкування 50-річчя утворення СРСР. У Сумській області з великим успіхом пройшов творчий звіт художньої самодіяльності Курської області. В свою чергу, колективи художньої самодіяльності Сумської області виступали в Курській області.

На багатьох підприємствах і в колгоспах традиційним стало проведення свята Серпа й Молота, де колективи складають трудові рапорти, підводять підсумки шефської взаємодопомоги. Свято закінчують концертами, масовим гулянням. На підприємствах також влаштовують вечори посвячення молоді в робітники, а в радгоспах і колгоспах — в хлібороби.

На прапорі Сумської області — орден Леніна. Цієї високої нагороди вона була удостоєна 22 червня 1967 року за активну участь сумчан у партизанському русі, за мужність і стійкість, виявлені ними в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників у період Великої Вітчизняної війни, і за успіхи, досягнуті в розвитку народного господарства.

У мобілізації трудящих на виконання історичних рішень XXIV з'їзду КПРС, завдань дев'ятої п'ятирічки велику роль відіграє обласна партійна організація. На підприємствах, в радгоспах, колгоспах, установах, навчальних закладах працює понад 2 тис. первинних партійних організацій, які об'єднують понад 71,5 тис. членів і кандидатів у члени КПРС. Партійні організації проводять значну організаторську і масово-політичну роботу в масах. У повоєнні роки першими секретарями Сумського обкому КП України працювали П. Х. Куманьок, В. Д. Чучукало, І. І. Іванов, А. П. Кондратенко, В. Г. Комяхов, А. М. Науменко (зараз голова виконкому обласної Ради депутатів трудящих), В. П. Федоренко, Б. І. Вольтовський. З червня 1967 року першим секретарем обкому партії працює О. І. Іщенко.

У нашій країні здійснюється справжнє народовладдя. Велику роботу на Сумщині проводять місцеві Ради депутатів трудящих. У складі обласної, міських, районних, селищних і сільських Рад депутатів трудящих, обраних 17 червня 1973 року, 18 493 депутати, серед них робітників 4093, колгоспників 9163, жінок 8299, комуністів 8634, комсомольців 2848. До вирішення питань господарського, культурного будівництва, благоустрою міст, сіл, догляду за правопорядком місцеві Ради широко залучають актив. У 2570 постійних комісіях Рад беруть участь 15 298 депутатів і активістів. Крім того, в роботі сільських, вуличних комітетів, у комісіях виконкомів Рад, групах і постах народного контролю, народних дружинах працює 227 тис. робітників, колгоспників, інтелігенції. Бюджет області в 1971 році по видатках становив 136,5 млн. крб., у т. ч. на народне господарство — 21,6 млн., соціально-культурні заходи — 106,6 млн. карбованців.

Найбільш масовою організацією є профспілки. В області налічується 8700 профспілкових організацій, що об'єднують 475 тис. чоловік. Під керівництвом партійних організацій вони широко залучають трудящих до управління державними й господарськими справами, багато дбають про виховання у трудящих комуністичного ставлення до праці й суспільної власності, про гласність, дієвість соціалістичного змагання. Активними помічниками партійних організацій є комсомольські організації, які об'єднують понад 150 тис. юнаків і дівчат. Комсомольці, неспілкова молодь — повсюди активні учасники всенародної боротьби за виконання завдань дев'ятої п'ятирічки.

Як і весь радянський народ, трудящі Сумщини впевнено крокують у світле майбутнє — комунізм, нові величні перспективи якого накреслив XXIV з'їзд КПРС.

К. Г. КАЛІТАЄВ, П. В. КОЗИРЄВ, Є. М. ЛЕВЧИК, С. В. МАЛКІЄЛЬ, Б. І. МАМІН, В. М. ПОЛОХОВ, Л. П. САПУХІНА

СУ́МИ

Суми — місто обласного підпорядкування, адміністративний, економічний і культурний центр області. Розташоване на берегах Псла, його притоки Сумки й притоки Сумки—Стрілки. Важливий вузол залізничних і автомобільних шляхів, аеропорт. Територія міста становить 93,4 кв. км. Населення 184 тис. чоловік.

На території, де розкинулося сучасне місто, люди почали селитися на початку нашої ери. Про це свідчать досліджені в південно-західній частині міста 5 поховань ранньослов'янського могильника черняхівської культури (II—VI ст. н. е.)[1]. В районі колишнього села Тополі, що злилося з містом, виявлені сіверянські городище і поселення (VIII—X ст.)[2], а на околиці Сум Луці до наших днів збереглися залишки великого городища. У минулому столітті на городищі не раз знаходили арабські монети VII—IX ст.

В середині XVII ст. багато козаків й селян з Правобережної України, рятуючись від польських панів та переслідувань католицької церкви, тікали на Слобідську Україну, де засновували слободи. 25 червня 1655 року 100 родин переселенців з містечка Ставища Білоцерківського полку, очолювані отаманом Герасимом Кондратьєвим, дістали дозвіл російського царя поселитися «на Пслі річці біля річки Сум»[3]. Так було засновано нинішнє місто Суми. Найбільш віро-

---

[1] Краткие сообщения Института археологии АН УРСР, вып. 10. К., 1960, стор. 103—105; История и археология юго-западных областей СССР начала нашей эры. М., 1967, стор. 28—34.

[2] Советская археология, т. 16. М., 1952, стор. 40.

[3] Центральний державний архів давніх актів (далі — ЦДАДА), ф. 120, Бєлгородський стіл, стовп 405, арк. 735—736.

гідно, що Суми успадкували свою назву від річки Суми, в гирлі якої вони були засновані[1].

6 липня 1656 року російський уряд надіслав до Сум воєводу Кирила Арсеньєва і 52 служилих людей, яким доручалось побудувати фортецю. Було виділено гармати й порох. 1657 року Кирило Арсеньєв повідомив царя, що фортецю споруджено. Проте, як свідчать документи, будівельні роботи тривали і в 1658 році[2]. В описі сумських укріплень (1678 р.) сказано: «город Сумин построен в дубовом лесу, по мере около всего города и с посадом 3426 саж., по городу 4 башни с проезжими вороты, 23 башни глухих, по острогу 8 проезжих ворот, из города тайник к реке Пслу, вода в нем добра»[3].

Навколо фортеці населення викопало широкий і глибокий рів і насипало вали. Їх залишки збереглися до наших днів. Оборонні споруди доповнювалися природними рубежами: річками Пслом, Сумою, Сумкою, які з трьох боків оточували місто. З півдня підступи до міста перетинав виритий 1658 року рів від Псла до Сумки неподалік теперішньої Перекопської вулиці. Сумська фортеця вважалась однією з найбільш укріплених на Слобожанщині.

1658 року Суми стали центром слобідського козачого полку. За адміністративним статусом Суми підлягали бєлгородському воєводі[4].

За переписом 1660 року, в Сумах налічувалося 2740 жителів, з яких 1642 були козаками, 1060 міщанами й 38 селянами[5]. Більшість населення займалася землеробством, скотарством. В жовтні 1657 року поселенцям виділили землі, ліси й сіножаті навколо Сум радіусом 10 верст по р. Пслу. На орних землях сіяли жито, пшеницю, ячмінь, овес, горох. Розвивалося городництво. Землю обробляли за допомогою невеликого плуга («косулі»), сохи й дерев'яної борони. Широкого розвитку набули різні ремесла: шевське, ткацьке, гончарне, кравецьке, ковальське, ливарницьке. Поширеними були промисли: борошномельний, гуральництво, броварство. З Сум на Торські озера їздили варити сіль.

Налагоджувались торговельні зв'язки з іншими містами України і Росії. З самого початку існування Суми підтримували тісні економічні зв'язки з російськими містами Бєлгородом, Курськом, Воронежем та іншими. Тричі на рік в Сумах влаштовували ярмарки. Щотижня у місті були базари, де торгували хлібом, м'ясом, маслом, горілкою, пивом, тютюном, шерстю, ремісничими виробами.

Чим далі, тим більше поглиблювалося класове розшарування. В руках козацької старшини, купецтва, духовенства зосереджувалось багато майна і земельних угідь. Одним з найбільших землевласників був сумський полковник Г. Кондратьєв. Не задовольняючись землями, одержаними за жалуваними грамогами російського уряду, полковник та його родичі купували, вимінювали, а то й силою привласнювали чужі землі. Так, 1698 р. осавул Г. Данилов скаржився російському урядові, що син Кондратьєва Роман захопив його земельні угіддя й затопив млин[5]. На початку XVIII ст. Кондратьєвим належало 20 сіл. Великим землевласником був також Успенський монастир у Сумах.

Царський воєвода, козацька старшина, купці жорстоко експлуатували козаків, підсусідків, ремісників. Найгірше жилося підсусідкам. Вони не мали навіть житла і мусили працювати у господарствах заможних козаків. 1661 року жителі скаржилися у Москву на воєводу Умая Шамордіна, який «чинил обиды и теснение в грабеж, и раздавал сумским черкасам государево денежное жалование не по указу,

---

[1] Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3. М., 1857, стор. 280—281; Словарь географическій Россійского государства, ч. 5. М., 1807, стор. 1253.

[2] ЦДАДА, ф. 210, Бєлгородський стіл, стовп. 389, арк. 22; стовп. 1020, арк. 445; Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.) в XVI—XVIII столетии, стор. 145.

[3] Дополнения к актам историческим, собранным и изданным археографической комиссией, т. 9 (прибавления). СПб., 1875, стор. 296.

[4] А. Г. Слюсарський. Слобідська Україна, стор. 58.

[5] ЦДАДА, ф. 210, Бєлгородський стіл, стовп. 1653, стор 89—127.

а с вычетом». Не обмежившись скаргою, вони скликали «чорну раду», яка рішуче виступила проти свавілля Шамордіна. Наляканий народним гнівом воєвода у своїх листах до царя ганьбив учасників «чорної ради», називав їх «злодіями, п'яницями й бунтівниками». Цар розпорядився покарати тих, хто виступав проти воєводи. Багатьох з них було заарештовано, а «призвідників»—Кіндрата Леонтьєва й Феодосія Хрестиченка — закатовано[1]. Це був один з перших виступів жителів проти соціально-економічного гноблення. Дуже грабувала населення й козацька старшина, якій царський уряд віддав на відкуп збирання податків. Під час селянської війни під проводом С. Разіна в Сумах розповсюджувалися «прелестные письма», жителі відверто висловлювали співчуття повсталим. Але до повстання в місті не дійшло.

З часу заснування населеного пункту його корінними жителями були українці й росіяни. Експлуатовані маси обох народів спільно боролися проти соціально-економічного гноблення царизму, місцевих експлуататорів, іноземних агресорів. Коли гетьман Виговський у 1658 році уклав з польським урядом угоду, спрямовану на відрив України від Росії й відновлення польсько-шляхетського панування, населення Сум рішуче виступило проти зрадника українського народу. Воно вигнало геть з міста його посланців. У відповідь Виговський 1659 року направив до Сум великий загін татар. На захист рідного міста стали всі його жителі. Татари, зазнавши поразки, змушені були відступити[2]. У 1663 і 1668 роках татарські орди знову прагнули захопити місто, але й цього разу були розгромлені козаками Сумського полку. Місто Суми відігравало роль збірного пункту російських військ під час їх кримських походів у 1687 і 1689 роках. У складі російських військ у походах брав участь і Сумський полк[3].

Під час Північної війни, враховуючи важливе стратегічне значення Сум, головне командування російських військ дбало про укріплення, підготовку міста до оборони. Місцеве населення багато попрацювало на будівництві укріплень. До міста ввели додаткові контингенти військ. Щоб перевірити готовність до оборони, 13 грудня 1708 р. сюди приїздив Петро І. Через 13 днів він перевів до Сум ставку російського головного командування[4]. 6 січня 1709 р. тут відбулася військова нарада, де обговорювалось становище й плани подальших дій. З лютого 1709 р. Петро І виїхав до Охтирки.

У XVIII ст. — першій половині XIX ст. відбулися помітні зміни в складі міського населення. Цікаві відомості щодо цього дав перепис 1732 р. На той час у місті проживало понад 7700 мешканців. Трохи менше половини їх становили ревізькі душі (чоловіки). У 1773 році населення міста досягло 9380 чоловік, а 1850 року — 10 256 чоловік[5].

Як і раніше, основна маса населення займалася землеробством, скотарством. Козацька старшина, яка 1785 року була зрівняна в правах з російським дворянством, зосередила в своїх руках великі земельні володіння. Так, наприклад, за відомостями Генерального межування 1785 р. родині Кондратьєвих належало 119 тис. десятин землі. Велике поміщицьке землеволодіння було основою феодального покріпачення селян. 1773 р. в Сумах налічувалося понад 1100 кріпаків. Більшість з них мала невеликі земельні наділи, були й безземельні. Панщина становила 4—5 днів на тиждень. Кріпаки відбували й інші повинності.

Економічний розвиток міста у XVIII — першій половині XIX століття характеризувався зростанням ремесел, поширенням торгівлі. 1780 року в Сумах було

---

[1] ЦДАДА, ф. 210, Бєлгородський стіл, стовп. 599, І; арк. 565—571, 654, 660.
[2] А. Г. Слюсарський. Слобідська Україна, стор. 95—97.
[3] П. Головинский. Слободские казачьи полки. СПб., 1884, стор. 121.
[4] Е. В. Тарле. Северная война и шведское нашествие на Россию. М., 1958, стор. 263, 264.
[5] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 399, оп. 1, спр. 1201, арк. 7; Военно-статистическое обозрение Российской империи, т. 12, ч. I. Харьковская губерния. СПб., 1850, табл. 3; А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины. XVII—XVIII вв., стор. 403.

8 цехів, які об'єднували 317 чоловік. Кількість цехових ремісників постійно збільшувалась. Напередодні реформи в місті працювали 194 ремісничі майстерні, де трудилися 934 ремісники[1].

Виникали промислові підприємства. Вже 1710 року був склозавод. Наприкінці XVIII століття працювали шкіряний завод та селітроварня. У 1807 році налічувалося 8 промислових підприємств: заводи каретний, шкіряний, прохолодних напоїв, чотири цегельні, миловарня. На них було зайнято 120 найманих робітників[2]. На шкіряному заводі у 1815 році було 30 майстрів і 25 вільнонайманих чорноробочих. Підприємство виробляло близько 10 тисяч шкір на рік, його продукція користувалася попитом на ярмарках у Сумах, Полтаві, Чернігові та інших містах. За відомостями 1846 р., в місті вже було 3 шкіряні, 4 свічкових заводи, 7 цегелень й миловарня. 1859 року став до ладу невеликий чавуноливарний завод[3]. Робітні люди й ремісники зазнавали жорстокої експлуатації.

Пам'ятка архітектури початку XVIII століття — Воскресенська церква. Суми. 1967 р.

З початку XVIII ст. в місті щорічно в лютому—березні й листопаді відбувалися ярмарки, які тривали по 20—30 днів. На них продавали товари, доставлені сюди місцевими купцями, а також купцями з інших міст України, з Росії та з-за кордону. Щопонеділка й п'ятниці відбувались базари.

Сталися зміни в адміністративному статусі міста. До 1732 р. воно було центром Сумського слобідського козачого полку. У 1732—1743 рр. місто підлягало керівному органу всіх слобідських полків, перетворених у бригаду — «Канцелярії комісії заснування Слобідських полків», яка розташовувалася в Сумах. У 1743—1765 рр. Суми знову центр полку, 1765—1780 рр.— центр Сумської провінції Слобідсько-Української губернії, у 1780—1796 рр.— повітове місто Харківського намісництва. З 1796 р. Суми — повітове місто Слобідсько-Української губернії, перейменованої 1835 року на Харківську.

В центральній частині міста на початку XVIII ст. вправними руками народних майстрів у стилі кращих взірців російської і української архітектури була споруджена Воскресенська церква. Наприкінці XVIII століття звели Покровську церкву. В цій споруді гармонійно поєднувались традиційні риси дерев'яної та кам'яної української архітектури[4]. І до наших днів збереглися архітектурні пам'ятки — Спасо-Преображенський собор (будувався у 1776—1788 рр.) та Іллінська церква (1836—1851 рр.). Окрасою міста вважалися будинки присутственних місць, гостинний двір та інші. Пожежі, що сталися в 1839—1840 рр., знищили більшу частину міста. Після цього воно знову відбудувалося. Наприкінці 40-х рр. XIX ст. в Сумах було 96 кам'яних і 2026 дерев'яних будинків[5].

Міські власті мало дбали про медичне обслуговування населення. На початку XIX ст. відкрилася невелика лікарня. Працював у ній один лікар. 1845 року послу-

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 210, оп. 1, спр. 232, арк 38—47; ф. 215, оп. 1, спр. 360, арк. 2, 12; О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, т. 1, стор. 100.

[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 655, оп 1, спр. 1081, арк. 75

[3] Фабрики и заводы всей России. К., 1913, стор. 149; О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, т. I, стор. 437.

[4] Г. Н. Логвин. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятники, стор. 419—423; В. П Моїсеєнко, Н. П. Новаківська. Суми. Історико-архітектурний нарис. К., 1966, стор. 14.

[5] Военно-статистистическое обозрение Российской империи, т. 12, ч. 1, табл. 11, стор. 234—237.

гами лікарні користувалися 307 чоловік. Утримувалась лікарня коштом добровільних пожертвувань.

1732 року в місті було 5 шкіл, в них працювало 12 учителів. 1790 року відкрилася двокласна казенна школа, т. зв. мале народне училище. 1806 року воно було реорганізоване в повітове. 1834 року почалися заняття в парафіяльному училищі. Нижчу освіту діти здобували також у приватних школах, які утримували дяки та паламарі. Кількість учнів в таких школах, як правило, не перевищувала 8—12 чоловік. Були жіночі приватні пансіони, в яких викладали за програмою повітового училища. У всіх навчальних закладах здебільшого вчилися діти дворян, купців. Переважна більшість населення залишалася неписьменною. При повітовому училищі створили бібліотеку. 1834 р. її книжковий фонд становив 918 томів. 1860 року в місті відкрилася публічна бібліотека. Вона працювала в горішньому приміщенні двоповерхового будинку.

Суми у 70—80-х рр. XVIII ст. відвідував видатний український просвітитель-гуманіст, філософ і поет Г. С. Сковорода. В Сумах народилися вітчизняний лікар, автор ряду праць про холеру, чуму й проказу П. С. Симонтовський (1747—1815), а також український натураліст і медик І. Й. Калениченко (1805—1876 рр.).

1806 року в центрі міста спорудили театральне приміщення, де показували свої вистави російські й українські трупи.

Після скасування кріпосного права в Росії швидко розвивалась промисловість. 1869 року почалося виробництво на Павлівському цукровому заводі. Коли проклали залізницю Ворожба—Мерефа, в січні 1877 року стала до ладу станція Суми. Через п'ять років запрацювало підприємство, де виробляли сільськогосподарські віялки. 1888 року в місті було 26 фабрик і заводів. 1891 року пустили механічний завод, 1893 року —механічні майстерні. У 1896 році став до ладу машинобудівний завод, що випускав парові котли й інше обладнання для цукроварень, підйомні машини та іншу продукцію. Він належав бельгійському акціонерному товариству «Сумські машинобудівні майстерні»[1]. Відбулися зміни і в ремісництві. Створювалися майстерні, які випускали різні товари стосовно до потреб ринку.

Економічна криза, що охопила промисловість на початку XX століття, позначилася й на Сумах. Не витримавши капіталістичної конкуренції, ряд підприємств, головним чином дрібних, у т. ч. багато ремісничих майстерень, закрився. На існуючих скоротилося виробництво.

У другій половині XIX — на початку XX століття Суми лишалися одним із значних центрів торгівлі в Харківській губернії. Тут щороку відбувалося 4 ярмарки. Головними предметами торгівлі були хліб, м'ясо, цукор, велика рогата худоба, одяг, металеві вироби тощо. Зростала стаціонарна торгівля. Розвиток промисловості й торгівлі відбувався в нерозривному зв'язку з банківським капіталом. Вже 1868 р. відкрився міський громадський банк. Чим далі, тим більше банк із скромного посередника перетворювався в силу, що порядкувала майже всім грошовим капіталом, переважною частиною засобів виробництва.

З розвитком промисловості зростала кількість робітників. У 1888 р. на підприємствах працювало 1036 робітників. Процес формування робітничих колективів мав свої особливості. Вони утворювалися головним чином за рахунок зубожілих селян і ремісників-українців та росіян. У них були однакові інтереси в боротьбі проти спільних класових ворогів — царизму, поміщиків та капіталістів.

Робітники працювали у напівтемних і непристосованих приміщеннях. Про будь-яку організацію безпеки праці нічого було й казати. Робочий день на більшості підприємств тривав по 12 годин, а на машинобудівному заводі, де хазяйнували іноземці, більшу частину року — по 12—14 годин. Заробітна плата на всіх підприємствах лишалася низькою. Застосовувалися штрафи. Сім'ї робітників жили в бара-

[1] Фабрики и заводы всей России, стор. 149, 170; Харьковский календарь на 1890 г. X, 1890, стор. 196.

ках з довгими рядами дерев'яних нар або в напівзруйнованих халупах, за які їх власники дерли непомірно високу плату. Становище трудящих стало ще гіршим через промислову кризу 1900—1903 рр., яка породила масове безробіття, посилила зубожіння трудящих.

Трудящі не мирилися з експлуатацією, піднімалися на боротьбу. Спочатку робітничі виступи мали стихійний характер. Наприкінці XIX — на початку XX століть передові робітники й прогресивна частина молоді починають знайомитися з марксистською літературою. У 1898 р. група революційно настроєних учнів реального училища одержувала з Москви нелегальну літературу й розповсюджувала її серед робітників[1]. 1900 року в місті існував гурток, члени якого вивчали марксистські праці[2].

На зростання революційної свідомості трудящих, зародження соціал-демократичної організації великий вплив справляла ленінська «Искра». Цю газету одержували й читали передові робітники. 1901 р. в Сумах розповсюджувався другий номер «Искры». де вміщена праця В. І. Леніна «Віддача в солдати 183-х студентів». 5 серпня 1903 р. поліція конфіскувала в Сумах додатки до 18-го й 31-го номерів «Искры» та іншу нелегальну літературу[3]. На заводі Погуляйченка було знайдено брошуру «Российская социал-демократическая партия», видану редакцією «Искры» в 1902 році[4].

Під впливом «Искры» восени 1902 року створюється соціал-демократична організація, яка мала конспіративну назву «Факел»[5]. До її складу входило понад 30 робітників машинобудівного, рафінадного, механічного та інших заводів. Організація підтримувала зв'язки з Московським, Київським, Харківським комітетами та Курською організацією РСДРП. Сумські соціал-демократи поширювали серед робітників твори К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна, влаштовували сходки. Так, під керівництвом соціал-демократичної організації робітники відзначили в 1903 році масовою маївкою Міжнародний день пролетарської солідарності — 1 Травня[6]. Зв'язки організації з трудящими міцніли. Влітку в її лавах налічувалося понад 100 робітників. Восени 1903 року царські власті заарештували більшість членів організації. Частину з них засудили до ув'язнення. Проте властям не вдалося придушити соціал-демократичний рух.

Під час першої російської буржуазно-демократичної революції трудящі Сум посилили боротьбу проти самодержавно-поміщицького ладу. Після того як у місті стало відомо про кривавий злочин царизму 9 січня, 330 робітників машинобудівного заводу припинили роботу і пред'явили капіталістам вимоги: скоротити робочий день до 10 годин, запровадити вищі розцінки, скасувати штрафи тощо. Виступ машинобудівників того ж дня підтримали робітники заводу «Вулкан». Наступного дня застрайкували 65 робітників механічної майстерні[7]. У перших лавах страйкуючих йшли більшовики. Вони розповсюджували серед робітників прокламації, закликали їх до стійкості й витримки, роз'яснювали важливість переходу від економічної до політичної боротьби. Однак у розгортанні революційної боротьби їм заважали меншовики, що перебували з ними в одній організації.

Страйковий рух посилився після виступу 24 лютого 1800 робітників Павлівського рафінадного заводу. Вони вимагали: запровадити 8-годинний робочий день і підвищити зарплату. Підприємці викликали війська. Та робітники наполягали на своєму. Їх одностайність і згуртованість примусили капіталіста збільшити заро-

---

[1] 1905 рік на Сумщині. Збірник спогадів. Суми, 1930, стор. 29.
[2] Харківський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 7., арк. 4.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 6, арк. 1, 3, 7.
[4] «Український історичний журнал», 1970, № 12, стор. 96.
[5] ЦДАЖР СРСР, ф. 124, оп. 12, спр. 1053, арк. 3.
[6] Там же, арк. 11.
[7] Харьков и Харьковская губерния в первой русской революции 1905—1907 годов, стор. 59.

бітну плату й дати зобов'язання сплачувати працюючим у подвійному розмірі за роботу у вихідні дні[1].

Після III з'їзду РСДРП більшовики, викриваючи угодовську політику меншовиків і есерів, посилили свій вплив на робітників і селян. Вони передрукували, як додаток до «Програми Російської соціал-демократичної робітничої партії», статтю В. І. Леніна «Пролетаріат і селянство», поширювали її серед робітників і селян. 29 травня в Сумах відбулися збори, в яких взяли участь понад 5 тисяч робітників і селян. За пропозицією більшовиків була прийнята резолюція, в якій містилися вимоги про встановлення демократичних свобод, звільнення політичних в'язнів, розв'язання земельного питання[2].

Найбільшого розмаху набув революційний рух в Сумах у жовтні—грудні 1905 року. Трудящі активно підтримали Жовтневий всеросійський політичний страйк. У цей час страйкували робітники багатьох підприємств. 18 жовтня відбувся мітинг. Його учасники рушили до тюрми й визволили з-під варти політичних в'язнів. У наступні дні — 19, 20, 22 жовтня мітинги тривали[3]. 16 листопада застрайкували робітники механічного заводу. Незабаром страйк охопив усі підприємства міста. 6 грудня припинився рух поїздів через станцію Суми. Для захисту населення від чорносотенців була утворена робітнича дружина. Разом з робітничою дружиною діяв збройний загін селян села Яструбиного[4].

Царські власті вживали заходів. До міста ввели додаткові контингенти військ. Почалася жорстока розправа з революційно настроєними робітниками й селянами. Були заарештовані й вислані до Сибіру активні учасники революційного руху. За участь у страйках на машинобудівному заводі заарештували до 200 чоловік, на Павлівському рафінадному заводі звільнили з роботи 122 чоловіка.

Незважаючи на репресії, трудящі продовжували боротьбу. Їх виступами керувала Сумська група РСДРП. Загальним страйком відзначили робітники майже всіх підприємств міста день 1 Травня 1906 року[5]. Велику організованість виявили під час страйку в листопаді 1907 року трудящі Павлівського рафінадного заводу, які вимагали не лише поліпшення економічного становища, а й політичних свобод. Страйк було жорстоко придушено[6]. Піднялися на боротьбу батраки економії цукрозаводчика Харитоненка. Страйком керував комітет, обраний селянами. 1907 року група РСДРП видала листівку «До товаришів новобранців». У ній розповідалося про уроки першої російської революції, підкреслювалася важливість продовжувати боротьбу з ненависним трудящим ладом експлуататорів. У другій половині 1907 року поліції вдалося вистежити й розгромити групу РСДРП. Багато членів партії було кинуто до тюрем. Проте на місце заарештованих ставали нові борці з числа передових робітників. У 1909 році Сумська організація РСДРП відновила діяльність.

1910 року почалося промислове піднесення, яке тривало до першої світової війни. В 1913 році в Сумах налічувалося 38 підприємств. Найбільш значним підприємством був рафінадний завод. Досить потужним підприємством був також машинобудівний завод. На цих обох підприємствах у 1912 році працювало $^3/_4$

---

[1] Сумський облдержархів, ф. 2362, оп. 1, спр. 6, арк. 40, 42: Революция 1905—1907 гг. на Украине, т. 2, ч. 1, стор. 91.

[2] Революция 1905—1907 гг. на Украине, т. 2, ч. 1, стор. 176.

[3] Революция 1905—1907 гг. в России. Всероссийская политическая стачка в октябре 1905 года, ч. 2. М.-Л., 1955, стор. 163.

[4] Харьков и Харьковская губерния в первой русской революции 1905—1907 годов, стор. 244, 322; Революция 1905—1907 гг. на Украине, т. 2, ч. 1, стор. 563; 1905 рік на Сумщині, стор. 26; Революция 1905—1907 гг. в России. Высший подъем революции 1905—1907 гг. Вооруженные восстания ноябрь — декабрь 1905 г., ч. I. М., 1955, стор. 370.

[5] П. М. Шморгун. Большевистские организации Украины в годы первой русской революции 1905—1907. М., 1955, стор. 204.

[6] Є. Ю. Маленко. Більшовики Сумщини в період між першою і другою буржуазно-демократичними революціями в Росії, стор. 9, 10.

робітників Сум. У місті в 1913 році вже діяли 2 банки (міський громадський та земський), відділення Азово-Донського комерційного банку, 2 кредитні товариства та 3 ощадно-позичкові каси.

В роки революційного піднесення більшовики провадили велику роботу серед робітників. В 1910 році вони видали і поширили листівку «Товариші пролетарі! Гуртуйтесь в РСДРП!», в якій закликали робітників вступати до партії[1]. Під керівництвом більшовиків робітники вели страйкову боротьбу. Найбільші страйки відбулися у червні 1910 року і липні 1912 року. У розв'язанні завдань революційної боротьби важливу роль відігравала більшовицька газета «Правда». Про її високий авторитет свідчив той факт, що в 1912 році група робітників звернулася до місцевої бібліотеки з проханням передплатити «Правду» замість бульварного листка «Новое время». «Правда» висвітлювала життя й боротьбу трудящих міста. Так, 11 червня 1912 року вона повідомляла про страйк сумських друкарів. 26 липня того ж року газета розповідала про злиденне життя трудящих міста. Вона тепло писала про робітників Сум, які подали грошову допомогу страйкарям петербурзького заводу «Новый Леснер», що було яскравим виявом пролетарського інтернаціоналізму. В грудні 1913 р. у Сумах з робітниками-передплатниками «Правды» зустрічався депутат IV Державної думи більшовик М. К. Муранов[2]. Серед робітників міста проходив збір коштів у фонд газети «Правда»[3].

1913 року в Сумах проживало 50 391 чоловік[4]. Налічувалося 4149 мурованих і 1657 дерев'яних будинків. Якщо центр міста, де жили заможні верстви населення мав більш-менш пристойний вигляд, то решта його, а найбільш околиці, була дуже занедбана. Понад дві третини вулиць лишались незабрукованими, внаслідок чого навесні та восени після дощів там не можна було пройти. З 1902 року працювала невелика електростанція. На вулицях, головним чином у центрі, було 200 електричних і 400 гасових ліхтарів. З 1905 року працював водопровод. У 1912 році його довжина становила всього 8 верст. Єдиним засобом пересування були візники. 1914 р. їх налічувалося 358.

Лікувальних закладів і медичних працівників не вистачало. В 1913 році працювало 3 лікарні на 130 ліжок, на одного лікаря припадало 2400 чол. населення.

Як і раніше, шлях до освіти був відкритий переважно вихідцям з панівних класів. 1870 року заснували жіночу прогімназію, а 1873 — реальне училище. Того ж 1873 р. чоловічу й жіночу прогімназії перетворили на гімназії. Завдяки ініціативі громадськості в травні 1861 р. і в січні 1862 р. відкрилися 2 недільні школи, де стали навчатися діти й дорослі з числа трудящих. Проте влітку 1862 р. царський уряд заборонив у Сумах, як і в інших містах, такі школи. У 80-х роках XIX ст. недільні школи відновили. 1906 р. їх відвідувало 411 чоловік. Напередодні першої світової війни налічувалося 6 середніх і 20 початкових навчальних закладів, в них — 6 тисяч учнів. 1894 року відкрили ще одну бібліотеку-читальню. 1905 року земство створило сільськогосподарську станцію.

Суми в 70-х роках кілька раз відвідав український живописець-реаліст К. О. Трутовський. Художник під час написання деяких картин використав як фон тогочасні краєвиди міста, його архітектурні споруди («Весільний викуп», «Базар у провінції»). У 1891 році був і малював у Сумах російський живописець В. Є. Маковський. 1914 року в місті влаштували першу художню виставку, на якій було представлено 190 творів художників Москви, Петрограда, Сум.

У 1871—1879 рр. у Сумах бував великий російський композитор П. І. Чайковський. Він майже щоліта відпочивав неподалік міста у Низах, де писав оперу

[1] Є. Ю. Маленко. Більшовики Сумщини в період між першою і другою буржуазно-демократичними революціями в Росії, стор. 19.

[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 305, оп. 1, спр. 1420, арк. 3.

[3] О. Г. Михайлюк. Більшовики України в боротьбі за селянство (1905—лютий 1917). Львів, 1967, стор. 99.

[4] Харьковский календарь на 1914 год. Х., 1914, відд. IV, стор. 77.

Будинок, у якому в 1888, 1889 рр. жив А. П. Чехов. Суми. 1971 р.

«Коваль Вакула», працював над Другою і Третьою симфоніями. У 1888, 1889, 1894 рр. в Луці (передмістя Сум) жив великий російський письменник А. П. Чехов. Тут він писав повість «Сумна історія», водевіль «Трагік мимоволі», п'єсу «Лісовик», «Оповідання невідомої людини» та інші твори. Перебуваючи у Луці, письменник безвідмовно подавав медичну допомогу всім, хто до нього звертався. На Лучанській дачі в А. П. Чехова гостював поет-петрашевець О. М. Плещеєв. Тут у 1889 році помер хворий на сухоти брат письменника художник М. П. Чехов. У Сумах майже весь 1899 рік жив і працював О. І. Купрін. Перебування на Сумщині П. І. Чайковського, А. П. Чехова, О. І. Купріна сприяло зміцненню російсько-українських культурних зв'язків.

Перша світова війна прирекла трудящих на незліченні бідування. На фронт було мобілізовано майже всіх чоловіків, здатних носити зброю. Багато сімей залишилося без годувальників. Капіталісти на фабриках і заводах посилили експлуатацію. Так, на машинобудівному заводі Бельгійського акціонерного товариства робітники працювали по 14 годин на добу, тепер їм платили значно меншу зарплату, ніж до війни. Щоб нажитись на воєнних замовленнях, підприємці відкривали нові цехи, переустатковували існуючі. Водночас скорочувалося виробництво предметів першої потреби. В місті не вистачало продовольства, зростали ціни на продукти харчування. За перші два роки війни ціни на борошно підвищились у 2,1, м'ясо — 2,9, масло — 3,3, сало — 4,3 раза[1].

Посилення експлуатації, зубожіння трудящих мас обумовило поширення страйкової боротьби. У 1915 р., вимагаючи скорочення робочого дня й підвищення зарплати, страйкували робітники Павлівського рафінадного заводу. Їх страйк завершився перемогою. Підприємець змушений був підвищити зарплату на 20 процентів. У 1916 р. відбулися страйки на машинобудівному і знову на рафінадному заводах[2]. Відбувалися й стихійні виступи. Так, 17 травня 1916 р. натовп жінок, обурених тим, що не було в продажу хліба, почав громити крамниці. Виступ підтримали солдати-новобранці. Заворушення придушили війська[3].

Тривала війна, зростало невдоволення робітників і селян політикою царизму. Коли звістка про перемогу Лютневої революції 1917 р. дійшла до Сум, тут відбулися демонстрації і мітинги. В них взяли участь робітники машинобудівного, рафінадного, механічного заводів, суконної фабрики, а також робітники Рогозненського й Куянівського цукрових заводів. Місцева буржуазія 3 березня утворила так званий громадський комітет. 5 березня Тимчасовий уряд призначив у Сумський повіт з числа поміщиків свого комісара. Повітовий комісар разом з громадським комітетом зберіг міську думу, створив міліцію. До неї були зараховані майже всі колишні поліцаї. Лише дещо модернізували форму їх одягу. 8 березня відбулися вибори до Ради робітничих і солдатських депутатів. Представники угодовських партій: меншовики, есери, що підтримували Тимчасовий уряд, прикриваючись демагогічними лозунгами й обдурюючи народні маси, на виборах до Ради здобули більшість голосів. На своєму першому засіданні меншовицько-есерівська Рада прийняла рішення про підтримку громадського комітету[4].

[1] Статистический ежегодник 1916 г. Х., 1917, стор. 117.

[2] ЦДІА УРСР, ф. 304, оп. 1, спр. 1646, арк. 59, 201; Є. Ю. Маленко. Більшовики Сумщини в період між першою і другою буржуазно-демократичними революціями в Росії, стор. 25.

[3] В. Л. Харитонов. Лютнева революція 1917 року на Україні. Х., 1966, стор. 75.

[4] Газ. «Пролетарий», 12 березня 1917 р.

В квітні—травні на машинобудівному, рафінадному заводах, суконній фабриці були створені більшовицькі групи[1]. Керуючись Квітневими тезами В. І. Леніна, вони викривали антинародну діяльність Тимчасового уряду, буржуазних націоналістів, угодовство меншовиків, есерів, роз'яснювали трудящим історичну необхідність переходу від буржуазно-демократичної революції до революції соціалістичної. У травні 1917 р. робітники машинобудівного заводу за пропозицією більшовиків ухвалили резолюцію, в якій висловили недовір'я Тимчасовому уряду[2]. Під більшовицькими гаслами в місті пройшла першотравнева демонстрація. Щоб залучити маси на свій бік, більшовики велику увагу приділяли діяльності рад старост (заводських комітетів), які обирались на підприємствах робітниками. Ради старост захищали інтереси робітників, добивались підвищення заробітної плати, скасування наднормових робіт, боролися проти локаутів підприємців. Ради старост не обмежували свою діяльність лише економічними питаннями. Завдяки більшовикам вони часто збиралися на загальні збори в масштабі міста й вирішували питання політичного характеру. Так, 3 липня і 11 серпня загальні збори Рад старост усіх заводів обговорювали питання про Раду робітничих і солдатських депутатів. У резолюції загальних зборів від 11 серпня зазначалося: «У зв'язку з тим, що склад президії і виконавчого комітету Ради робітничих і солдатських депутатів не стоїть на охороні інтересів робітників і солдат, реорганізувати Раду робітничих і солдатських депутатів. . .»[3]. Ця резолюція була передана на обговорення загальних зборів трудящих усіх місцевих заводів. Її одностайно схвалили робітники машинобудівного заводу[4].

28 серпня загальні збори Рад старост заводів обговорили питання про війну і Тимчасовий уряд. Збори висловили протест проти запровадження коаліційним Тимчасовим урядом на фронті і в тилу смертної кари за участь у революційному русі, засудили вимогу міністра праці про посилення репресій з боку підприємців проти робітників. Збори визнали за потрібне поєднати робітничий рух з селянським, закликали робітників вступати до лав РСДРП(б)[5].

У вересні 1917 року після розгрому корніловщини робітники посилили революційну боротьбу. На всіх заводах міста відбулися багатолюдні мітинги й збори, на яких робітники рішуче засудили контрреволюційний заколот. 20 вересня застрайкували робітники машинобудівного заводу. В ніч проти 24 вересня залізничники станції Суми приєднались до страйку робітників Південно-Східної, Північно-Донецької і Херсоно-Роменської залізниць, який почався у відповідь на відмову Тимчасового уряду поліпшити умови працюючих на транспорті. Про організований виступ сумських залізничників 9 жовтня 1917 року писала більшовицька газета «Рабочий путь».

Велика Жовтнева соціалістична революція стала поворотним пунктом в історії людства. Трудящі Сум палко вітали перемогу Жовтневого збройного повстання в Петрограді, історичні декрети II Всеросійського з'їзду Рад про мир, землю, утворення першого Радянського уряду — Ради Народних Комісарів на чолі з В. І. Леніним. 30 жовтня (12 листопада) на привокзальній площі відбувся мітинг солдатів гарнізону. Незважаючи на опір відданих Тимчасовому уряду офіцерів, солдати прийняли запропоновану більшовиками резолюцію, в якій було сказано: «Ми приєднуємося до повсталого петроградського гарнізону і петроградського пролетаріату. Висловлюємо повне довір'я урядові, створеному II Всеросійським з'їздом Рад робітничих і солдатських депутатів, і обіцяємо йому підтримку всіма силами, які є в нашому розпорядженні»[6]. 1 листопада робітники машинобудівного заводу

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 60, арк. 12.
[2] Там же, спр. 29, арк. 16.
[3] Там же, ф. Р-9, оп. 1, спр. 1, арк. 47—52, 74.
[4] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 36.
[5] Там же, стор. 36—37.
[6] Газ. «Наш голос» (Суми), 31 жовтня 1917 р.

в прийнятій резолюції заявили: «Ми будемо підтримувати уряд, створений II Всеросійським з'їздом Рад, ми схвалюємо всю його програму і будемо здійснювати її найрішучим способом»[1].

Проте на шляху встановлення Радянської влади стала контрреволюція. Владу узурпувала буржуазно-націоналістична Центральна рада.

Надіслані до Сум комісари і війська Центральної ради жорстоко розправлялися з будь-якими спробами трудящих встановити владу Рад, намагалися підкорити своєму впливові частини військового гарнізону. Рада робітничих депутатів, у якій переважали меншовики і есери, дотримувалася позиції, що суперечила ленінському курсу на перемогу соціалістичної революції, на взяття всієї влади Радами. Есероменшовицький «ревком», що був створений Радою наприкінці серпня, всіляко стримував наростання революційного руху у місті.

В листопаді оформилась міська більшовицька організація. Виняткове значення для її діяльності мав лист секретаріату ЦК РСДРП(б) від 6 грудня 1917 р. на ім'я фракції більшовиків Сумської Ради робітничих і солдатських депутатів. У ньому підкреслювалась важливість боротьби партійної організації за втілення в життя перших декретів Радянської влади, роз'яснювалась позиція більшовиків щодо Установчих зборів. У листі зазначалось: «Шлемо вам щирий привіт з утворенням у вас нашої партійної організації і висловлюємо тверду впевненість, що новий собрат буде високо тримати прапор і дружно, нога в ногу піде з нами до кінцевої мети — соціалізму»[2].

Більшовики, спираючись на робітників і революційних солдатів, наполегливо повели боротьбу за встановлення у місті Радянської влади. Вони роз'яснювали трудящим складність ситуації, викривали контрреволюційну політику Центральної ради, зрадництво меншовиків і есерів. Повсякденна робота більшовиків давала результати. 2 листопада відбулося об'єднане засідання заводських комітетів, на якому було вирішено створити бойову робітничу дружину. Невдовзі на заводах машинобудівному, Павлівському рафінадному, «Двигун» і сільськогосподарських машин, суконній фабриці сформували червоногвардійські загони. До Червоної гвардії також вступали солдати й матроси, селяни навколишніх сіл Токарів, Чернеччини, Кульбаки[3]. 25 грудня було утворено штаб Червоної гвардії на чолі з Ф. К. Пономарьовим.

Коли І Всеукраїнський з'їзд Рад 12 (25) грудня 1917 року проголосив Україну республікою Рад, робітники і революційні солдати Сум, керовані більшовиками, ще активніше розгорнули боротьбу проти контрреволюції. У цьому їм велику допомогу подав загін харківських червоногвардійців під командуванням М. О. Руднєва, що прибув до Сум 6 січня 1918 року[4].

9 січня в місті було встановлено Радянську владу[5]. На вимогу більшовиків виконком Ради робітничих і солдатських депутатів прийняв постанови про розпуск есеро-меншовицького «ревкому», закриття реакційної газети «Сумский вестник» і про перевибори Ради. Ці постанови схвально зустріли робітники й революційні солдати.

В наступні дні революційно настроєні частини гарнізону і червоногвардійські загони роззброїли ворожі революції війська, взяли під охорону заводи, фабрики, залізничну станцію[6]. Буржуазні органи влади перестали існувати.

---

[1] Не впізнати тебе, Сумщино! Х., 1967, стор. 28.

[2] Переписка секретариата ЦК РСДРП(б) с местными партийными организациями. (Ноябрь 1917 г.— февраль 1918 г.). Сборник документов. М., 1957, стор. 79.

[3] П. І. Гарчев. Червона гвардія на Сумщині, стор. 13.

[4] ЦДАРА, ф. 14, оп. 1, спр. 3, арк. 114; П. І. Гарчев. Червона гвардія України у Жовтневій революції. Х., 1969, стор. 235.

[5] Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні, т. 2, стор. 98.

[6] Жовтень на Сумщині, стор. 25, 26.

За встановлення Радянської влади в Сумах боролись українці, росіяни, білоруси, латиші й представники інших народів. У горнилі революції гартувалася інтернаціональна єдність трудящих міста. Перевибори Ради робітничих депутатів відбулися 10—13 січня. Серед 60 обраних депутатів 35 становили члени більшовицької партії. 13 січня відбулося перше її засідання. Виконком спочатку очолював більшовик Л. Новиков-Медовщиков, а потім — В. Павлюченко, що порвав з лівими есерами і вступив до партії більшовиків. 21 січня відбулося об'єднання повітової Ради робітничих і солдатських депутатів і повітової Ради селянських депутатів у єдиний орган Радянської влади. Повітова Рада дбала про забезпечення населення продовольством, паливом, налагодження безплатного медичного обслуговування. Були відкриті перші радянські школи, де безплатно могли вчитися діти трудящих. Бідноту переселяли з темних і сирих підвалів у конфісковані в багатіїв будинки. На підприємців та інших експлуататорів накладалися високі податки. Вживалося заходів до боротьби з спекулянтами.

Ф. К. Пономарьов — начальник штабу Червоної гвардії у Сумах. 1918 р.

Вже у січні—лютому 1918 року було запроваджено робітничий контроль на Павлівському рафінадному заводі, суконній фабриці та інших підприємствах. У березні за вимогою робітників повітова Рада націоналізувала машинобудівний завод. У місті працювали 2 театри, кінотеатр, робітничі клуби. Такими були перші кроки соціалістичного будівництва в Сумах.

Прагнучи відновити своє панування, контрреволюційна Центральна рада запросила на Україну австро-німецьких окупантів. 18 лютого 1918 року кайзерівські війська почали наступ на Радянську країну, щоб задушити владу робітників і селян, реставрувати буржуазно-поміщицький лад. На заклик Комуністичної партії трудящі піднялися на боротьбу з окупантами та їх посібниками — українськими буржуазними націоналістами.

Під керівництвом партійної організації військовий комісаріат почав формувати підрозділи Червоної Армії. За неповними даними, в Сумах у березні вступило до Червоної Армії 400 чоловік[1]. Одночасно створювались партизанські загони. Вони так само, як і сформовані частини Червоної Армії, відразу вступали у бій. Так, Сумський партизанський загін під командуванням матроса П. Я. Ходуна брав активну участь у боях проти наступаючих кайзерівських військ у районі Кролевця й Глухова[2].

З наближенням фронту активізувалась контрреволюція. 23 березня в місті вибухнув заколот. Білогвардійці вкупі з буржуазними націоналістами розстрілювали партійних і радянських працівників, червоноармійців, робітників, що співчували Радянській владі. Наступного дня частини Червоної Армії придушили заколот[3].

Наприкінці березня на підступах до Сум розгорнулися бої. Місто обороняли червоногвардійські загони, які входили до складу радянських військ Південного фронту. В боях особливо відзначився загін під командуванням С. І. Ярошенка.

1 квітня 1918 року кайзерівські війська вдерлися до Сум[4]. Німецькі окупанти та їх посібники — українські буржуазні націоналісти вдалися до масових арештів,

[1] Е. М. Скляренко. Утворення Комуністичної партії України та її керівництво боротьбою трудящих проти австро-німецьких окупантів у 1918 р. К., 1958, стор. 38.
[2] В. А. Антонов-Овсеенко. Записки о гражданской войне, т. 2. М.— Л., 1928, стор. 53.
[3] Гражданская война на Украине. 1918—1920. Сборник документов и материалов, т. 1, кн. 1. К., 1967, стор. 76.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 21, арк. 3.

розстрілів, пограбувань. Було заарештовано й закатовано багатьох активних борців за владу Рад. З станції весь час відправлялись до Німеччини вагони з хлібом, худобою. З рафінадного заводу вивозили цукор, з машинобудівного — верстати, інструменти, запаси вугілля і кольорових металів.

Трудящі не корилися ворогові. На боротьбу їх надихала підпільна партійна організація, яку очолював О. Сивцов[1]. Комуністи-підпільники працювали в складних умовах. Кайзерівські воєнно-польові суди лютували, засуджували більшовиків до страти. Так, за участь у підготовці збройного нападу на станцію Суми був страчений більшовик А. П. Терехов. Проте на місце вибулих ставали нові бійці. Комуністи постійно зміцнювали зв'язки з масами, поповнювали свої лави кращими робітниками. У жовтні 1918 року на II з'їзді КП(б)У відзначалося, що Сумська партійна організація активно діяла в підпіллі.

Більшовики вели агітацію проти німецьких окупантів та українських буржуазних націоналістів, організовували страйки робітників. Активну участь у всеукраїнському страйку залізничників брали робітники ст. Суми. В жовтні 1918 року відбувся багатоденний страйк ткачів суконної фабрики. Незважаючи на всілякі загрози, вони не поновили роботи. Тоді за наказом повітового старости більшість страйкуючих ув'язнили й вислали з міста. На околицях міста діяли партизанські загони під командуванням П. С. Багацького та І. Ю. Бочкіна. Народні месники нападали на ворожі гарнізони, висаджували в повітря склади з боєприпасами, руйнували залізничні мости і колії.

Після краху австро-німецької окупації владу в місті прибрали до рук українські буржуазні націоналісти-петлюрівці. Вони провели мобілізацію офіцерів, посилили терор проти революційних сил. Але і за цих умов боротьба трудящих не припинялася. В грудні 1918 року партизанський загін під командуванням І. Ю. Бочкіна здійснив напад на місто, під час якого було розгромлено охорону тюрми і визволено політв'язнів.

5 січня 1919 року Червона Армія визволила Суми від петлюрівців. У боях за місто відзначились 5-й Сумський полк під командуванням К. Лепехи, партизанський загін П. Багацького та загін кавалеристів на чолі з уродженцем с. Юнаківки М. Андріященком.[2] Населення радісно вітало своїх визволителів. Багато добровольців вступило до лав Червоної Армії. Тоді на базі партизанських загонів і добровольців було сформовано 3-й Сумський полк, а на базі партизанського загону П. С. Багацького і 5-го Сумського полку — 9-й Сумський полк.

Зразу ж після визволення в Сумах почали працювати повітовий комітет КП(б)У, повітвиконком і міська Рада. Щоб посилити роль партійних організацій у здійсненні складних завдань відбудови народного господарства, допомоги Червоній Армії, за постановою бюро Харківського губкому КП(б)У навесні 1919 року провадилася перевірка якісного складу партійних осередків. Одночасно приділялась велика увага прийому до лав партії трудящих, які на ділі довели свою відданість Радянській владі[3].

За ініціативою комуністів 9 березня у Сумах була заснована комсомольська організація[4]. З першого дня свого існування вона стала бойовим помічником партійної організації. За прикладом комуністів комсомольці брали активну участь у громадсько-політичному житті, навчалися військової справи, билися зі зброєю в руках проти націоналістично-куркульських банд.

Під керівництвом партійної організації спочатку міськрада, а потім повітвиконком (у травні вони об'єдналися в один орган Радянської влади — повітвиконком)

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 60, арк. 2—3.

[2] Там же, оп. 2, спр. 85, арк. 24.

[3] М. И. Куличенко. Большевики Харьковщины в борьбе за власть Советов (1918—1920 гг.). Х., 1966, стор. 64, 94.

[4] З історії комсомольських організацій Сумщини, стор. 18.

вживали невідкладних заходів щодо відбудови промисловості й залізничної станції, посилення допомоги Червоній Армії, підтримання революційного порядку в місті. Уже в перші дні після визволення Сум від петлюрівців частково запрацювали підприємства. Робітники машинобудівного заводу ремонтували для частин Червоної Армії автомобілі, гармати. Замовлення для Червоної Армії також виконували суконна фабрика, шкіряні заводи та інші підприємства. Щоб налагодити виробництво, комуністи й безпартійні робітники долали значні труднощі, викликані нестачею сировини, палива, саботажем буржуазних спеціалістів. Вони проявляли високі зразки трудового героїзму. Для здійснення продовольчої політики і зламу опору куркулів на село було відряджено 250 робітників[1].

Сповнені почуття пролетарської солідарності, жителі міста допомагали продовольством населенню Москви й Петрограда та інших міст Росії. «Хліб для Півночі — це хліб для Леніна і Москви»,— під такими гаслами проходив збір продовольства. У лютому з під'їзних колій ст. Суми вирушили маршрутні поїзди з хлібом, м'ясом та іншими продуктами харчування, призначеними для російських братів і сестер.

На початку червня денікінські війська стали наближатися з півдня до Харкова. Загроза ворожої навали ще тісніше згуртувала трудящих міста Сум навколо Комуністичної партії і Радянської влади. На мітингах і зборах вони заявляли про свою готовність до кінця захищати здобутки Великої Жовтневої соціалістичної революції.

У місті були розташовані кавалерійський корпус, два артилерійські полки, артилерійський дивізіон, піхотні командні курси, на яких навчалося 300 чоловік. В усіх з'єднаннях і частинах Червоної Армії йшла інтенсивна підготовка до наступних боїв з денікінцями. Трудящі міста дбали про те, щоб радянські війська були забезпечені обмундируванням, продовольством, засобами транспорту. Навколо міста силами населення й частин Червоної Армії зводилися оборонні споруди. В Сумах знайшли притулок і допомогу 2000 біженців, які, рятуючись від денікінщини, прибули з Донбасу[2].

24 червня радянські війська залишили Харків, після чого Харківський губком партії і губвиконком переїхали до Сум і почали працювати спільно з повітовим комітетом партії і повітвиконкомом. Вся їх діяльність спрямовувалась на організацію допомоги фронту. По-військовому працювали всі установи, доросле населення оволодівало всевобучем. За рішенням повітового комітету КП(б)У майже всі комуністи і їм співчуваючі були мобілізовані до лав Червоної Армії. Приклад комуністів наслідували комсомольці. 15 липня 1919 року відбувся масовий мітинг трудящих і червоноармійців. Його учасники в прийнятій резолюції поклялись не складати зброї до повної перемоги над зовнішньою і внутрішньою контрреволюцією[3]. Коли наблизився фронт, губернські й повітові партійні і радянські органи евакуювались до містечка Тьоткіно Курської губернії. На випадок окупації Сум тут заздалегідь було створено підпільний ревком у складі 7 чоловік[4].

14 серпня денікінці вдерлись до Сум. Захопивши місто, білогвардійці вчинили криваву розправу. Вони вішали й розстрілювали без суду комуністів, комсомольців, полонених червоноармійців, усіх, хто співчував Радянській владі. Вже в перші дні розгулу денікінців з 14 по 20 серпня 1919 року кати розстріляли 26 радянських активістів[5]. Зі словами Інтернаціоналу на вустах йшов на страту комуніст-підпільник В. П. Саєнко. Коли білогвардійці поставили його обличчям до стінки й наказали піднести руки вгору, він, повернувшись, крикнув: «Навіщо в спину. Стріляй

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-415, оп. 1, спр. 10, арк. 39.
[2] Там же, арк. 43.
[3] Газ. «Коммуна» (Суми), 16 липня 1919 р.
[4] Харківський облдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. 9, арк. 348.
[5] М. И. Куличенко. Большевики Харьковщины в борьбе за власть Советов (1918—1920 гг.), стор. 150.

в обличчя. Мене вб'єте, а революцію ніколи!». Ворожа куля не дала йому договорити[1].

Білогвардійці повернули фабрики й заводи капіталістам, а землю і маєтки поміщикам. Підприємці розганяли профспілкові організації, запроваджували для робітників 12—14 годинний робочий день, зменшили заробітну плату. Денікінці конфіскували у населення продовольство, фураж, теплий одяг. 20 жовтня 1919 року денікінський інтендант повідомив міську управу, що він до 1 листопада вільно або примусово збере в Сумах 12 тисяч штук теплої одежі. Це в той час, коли в місті мешкало 35 тисяч жителів.

Боротьбою трудящих проти білогвардійців керував підпільний ревком. Він підтримував зв'язок з партизанами, доставляв і розповсюджував більшовицькі листівки, був організатором опору трудящих.

Під час денікінщини в Сумах стояли частини 3-ї білогвардійської піхотної дивізії. 2 жовтня у двох полках дивізії серед солдатів, мобілізованих денікінцями, спалахнуло повстання. Бій між повстанцями й посланими проти них карателями тривав цілий день. Повстання було жорстоко придушене[2].

29 листопада 1919 року 41-а стрілецька дивізія 14-ї армії визволила Суми від білогвардійців. Трудящі радісно вітали відновлення Радянської влади в місті. До утворення конституційних органів влади питання господарського й культурного будівництва в Сумах і повіті розв'язував ревком. У лютому 1920 року з великим політичним піднесенням відбулися вибори до Рад. Повітовий з'їзд Рад, обговоривши чергові завдання радянського і господарського будівництва, обрав повітвиконком. З обранням виконкому ревком припинив свою діяльність.

На боротьбу з розрухою, голодом, холодом, бандитизмом трудящих організовували комуністи. Міська партійна організація, яка після визволення Сум від денікінців налічувала лише 26 комуністів, швидко зростала. З 19 по 28 грудня 1919 року було проведено тиждень агітації за вступ робітників до лав співчуваючих партії. Після цього навколо партосередків групувалося багато передових робітників. Частина з них вступала до лав партії. Швидко зростала й комсомольська організація. Щоб широко залучити трудящих до здійснення соціалістичних перетворень, практикувалися конференції безпартійних робітників, жінок-делегаток. Так, у конференції жінок-делегаток, що відбулася 19 січня 1920 року, брали участь близько тисячі робітниць. Конференція розглянула ряд важливих питань. 28 делегаток було направлено на роботу до відділів ревкому: народної освіти, місцевого господарства, соціального забезпечення, охорони здоров'я, праці, продовольчого. Конференція постановила відкрити для делегаток курси: початкової грамоти, політичної грамоти, червоних медсестер тощо[3].

Під керівництвом партійної організації трудящі активно включалися у відбудову народного господарства й допомогу фронту. Вже на початку грудня 1919 року залізничники ст. Сум полагодили колії, що дозволило пропускати поїзди з військами. У січні 1920 року першу продукцію почали видавати підприємства. На машинобудівному заводі за розпорядженням Ради Праці й Оборони було налагоджено випуск боєприпасів, ремонт бронемашин. На інших підприємствах виготовляли для Червоної Армії одяг, взуття, продовольство.

1 лютого відбувся перший загальноміський суботник. У ньому брали участь 180 комуністів і комсомольців. Вони заготовляли паливо, обладнали лазарет, у якому лікувалися поранені червоноармійці[4]. Після цього суботники відбувалися регулярно. В них брали участь і безпартійні. Наприкінці квітня проводився «Тиждень трудового фронту», до участі в ньому залучалося все населення. Протягом

[1] Сумский машиностроительный завод им. Фрунзе, стор. 27.
[2] Гражданская война на Украине. 1918—1920, т. 2. К., 1967, стор. 541.
[3] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 232—233.
[4] Сумський облпартархів, ф. 9, оп. 1, спр. 3, арк. 5; газ. «Власть Советам». (Суми), 3 лютого 1920 р.

тижня всі робітники й службовці після зміни охоче залишалися працювати на підприємствах, випускаючи додатково промислову продукцію. Інші учасники «Тижня трудового фронту» ремонтували приміщення госпіталів і лікарень. Трудящі добровільно безплатно працювали на громадських роботах. Крім того, вони відраховували частину своєї зарплати і продовольчого пайка для потреб фронту й тилу, здавали для Червоної Армії білизну і теплі речі.

Передові робітники брали участь у продзагонах, які допомагали на селах місцевим органам Радянської влади виконувати продрозкладку. З бандами вела боротьбу частина особливого призначення, до складу якої входили комуністи, комсомольці, безпартійні. Бійці ЧОПу перебували на казарменому становищі.

Коли війська буржуазно-поміщицької Польщі вдерлись на територію Радянської України, трудящі міста посилили допомогу Червоній Армії. Успішно пройшла мобілізація. Як сповіщала 22 травня 1920 р. газета «Власть Советам», до військкомату з'явилось бажаючих служити у Червоній Армії на 25 процентів більше, ніж передбачалось мобілізаційним планом. Серед тих, хто йшов добровільно на фронт, було багато комуністів і комсомольців. 9 травня загальні збори Сумської організації КП(б)У постановили мобілізувати на фронт усіх комуністів[1].

У червні 1920 року в місті успішно пройшов «Тиждень червоного добровольця», під час якого до військкомату подали заяви 1200 добровольців. Особливу турботу органи Радянської влади виявляли до поранених і хворих червоноармійців. Влітку 1920 року в місті працювало 10 госпіталів, на лікуванні перебувало близько 10 тисяч бійців Червоної Армії. Усі госпіталі були закріплені за колективами підприємств і установ. Вони постійно дбали про харчування й догляд за пораненими і хворими воїнами Червоної Армії, про їх культурне обслуговування.

Активно також допомагали трудящі Червоній Армії і під час боротьби проти військ Врангеля. У вересні 1920 р. трудящі міста урочисто проводили на фронт три загони добровольців. На початку листопада відбулися проводи 150 добровольців-кіннотників. На заводах і фабриках робітники постійно дбали про дострокове виконання замовлень для фронту, відраховували у фонд допомоги Червоній Армії частину свого заробітку, віддавали навіть пайки хліба.

Важливу роль у справі мобілізації трудящих міста на боротьбу з ворогами Країни Рад відіграв агітпоїзд імені В. І. Леніна на чолі з головою ВУЦВК Г. І. Петровським, що перебував у Сумах на початку жовтня 1920 року. Г. І. Петровський зустрічався з трудящими, виступав на зборах і мітингах. На мітингу, що відбувся у міському театрі, голова ВУЦВК розповів про становище на фронтах, про роль комнезамів у боротьбі проти куркульства, закликав сумчан докласти усіх зусиль до повної перемоги над буржуазією[2].

Незважаючи на складні умови воєнного часу, Радянська влада вживала заходів, щоб поліпшити умови життя й праці трудящих. На підприємствах запровадили 8-годинний робочий день. Інваліди війни й праці користувались державним соціальним забезпеченням. Створена органами Радянської влади біржа праці відігравала велику роль у боротьбі з безробіттям — важкою спадщиною капіталізму. Поліпшувались житлові умови трудящих. Для безпритульних дітей відкривались спеціальні будинки. Одним з великих досягнень Радянської влади було безплатне медичне обслуговування. У той час медичні працівники наполегливо боролися з епідеміями тифу, віспи, холери.

Трудящим стали доступними освіта й культура. В місті працювали єдині трудові школи першого й другого ступенів. Там навчалася переважна більшість дітей шкільного віку. До послуг трудящих були два театри, кінотеатри, робітничі клуби. За постановою Раднаркому УРСР в 1920 році в Сумах заснували державний художній музей. В місті у 1918—1919 рр. виходила газета «Коммуна», а в 1920 році — «Власть Советам».

[1] Газ. «Власть Советам», 22 травня 1920 р.
[2] Газ. «Власть Советам», 7 жовтня 1920 р.

Після закінчення громадянської війни трудящі Радянської України взялися до відбудови народного господарства.

На початку 1921 року в Сумах більшість заводів і фабрик лежали в руїнах, решта через брак палива й сировини працювала з великими перебоями. Труднощі відбудови посилювались голодом, епідеміями. В сім'ях трудящих не вистачало продовольства. Багато людей гинуло від тифу, холери та інших пошесних хвороб. Населення тероризували банди, що раз у раз нападали на околиці міста.

Ленінський заклик партії до трудящих — сміливо йти в наступ на розруху й голод, будь-що відродити промисловість, транспорт, сільське господарство — знаходив палкий відгук у серцях робітників і селян. Відбудова народного господарства здійснювалася в умовах нової економічної політики, запроваджуваної за рішенням X з'їзду РКП(б). В Сумах такі підприємства, як машинобудівний, рафінадний, шкіряний заводи, суконні фабрики та інші, перебували у віданні повітового раднаргоспу, а дрібні підприємства тимчасово здавалися в оренду. Заводи й фабрики відбудовувалися в основному за рахунок державного бюджету.

Організаторами мас на боротьбу з розрухою виступали партійні осередки. Хоч вони спочатку здебільшого були нечисленні, але являли собою велику силу. Так, у 1921 році партійний осередок машинобудівного заводу налічував всього 7 комуністів. Члени партії працювали на вирішальних ділянках відбудови підприємства. У них показники роботи були найкращими. Коли постало питання, кого призначити червоним директором підприємства, безпартійні одностайно назвали ім'я ливарника комуніста П. Л. Сахна. І робітники не помилились. Затверджений повітовим раднаргоспом на посаду червоного директора, він, спираючись на заводський партійний осередок, увесь робітничий колектив, виявив себе здібним господарником.

За прикладом комуністів робітники підприємств Сум не шкодували ні сил, ні часу, щоб налагодити виробництво. Героїзм трудящих у боротьбі з розрухою особливо яскраво проявлявся в комуністичних суботниках і недільниках. Самовіддана праця робітників завершилась успіхом. У липні 1922 року почав давати продукцію машинобудівний завод. Підприємство виготовляло обладнання для цукрових заводів, насоси й вентилятори для вугільних шахт.

Восени 1925 року машинобудівний завод терміново виготовляв устаткування для Краснояруського цукрового заводу (зараз Бєлгородської області), який уже приймав сировину і невдовзі мав розпочати її переробку. Але 13 вересня внаслідок пожежі на Сумському заводі згоріли механічний та інші цехи. Партійна організація підприємства звернулась до робітничого колективу з таким закликом: «Російські робітники завжди приходили нам на допомогу. Зараз ми не повинні їх підвести. Якщо попрацюємо не в дві, а в три зміни — то все зробимо». Заклик знайшов палку підтримку у всіх робітників. Просто неба вони працювали у дві-три зміни й парову машину та інше устаткування для Краснояруського цукрового заводу виготовили вчасно. З таким же завзяттям робітники за допомогою трудящих інших підприємств протягом року відбудували цехи, що потерпіли від пожежі[1]. П'ять років тривала відбудова рафінадного заводу. У жовтні 1924 року він виробив перші центнери цукру-рафінаду[2]. У 1923 році підприємство за пропозицією робітників назвали Червонозоряним.

На кінець 1925 року державна промисловість міста була в основному відбудована. Продукцію випускали 32 підприємства[3], в т. ч. заводи машинобудівний, Червонозоряний рафінадний, сільгоспмашин, фабрика «Червоний текстильник» та інші. Безперебійно діяв залізничний вузол. З числа комунальних підприємств працювали електростанція, водогін. Більшість кустарів об'єдналася в промислові артілі.

---

[1] Сумский машиностроительный завод имени Фрунзе, стор. 37.

[2] Основные показатели по сахарной промышленности за дореволюционный и революционный периоды. М.—Л., 1932, стор. 192.

[3] ЦДАЖР УРСР, ф. 5, оп. 2, спр. 2360, арк. 93.

З року в рік на підприємствах зростало число робітників. У 1925 році їх налічувалося 5500[1]. В умовах, коли заводи й фабрики вже випускали продукцію, робітники проявляли багато турботи про удосконалення виробництва, економію електроенергії, палива, сировини. Дійовим органом участі трудящих в управлінні виробництвом, здійсненні складних завдань підвищення продуктивності праці і зниження собівартості продукції ставали виробничі наради. На підприємствах широко розвивалося винахідництво й раціоналізаторство. Завдяки успішному впровадженню у виробництво робітничих пропозицій на Червонозоряному рафінадному заводі і на суконній фабриці «Червоний текстильник» значно скоротилися витрати палива на одиницю продукції[2].

Зростала державна й кооперативна торгівля. У 1925 році в місті було 523 магазини і ларки, з них 78 державних, 74 кооперативні і понад 300 приватних. Проте товарообіг державних і кооперативних торговельних закладів становив 3600 тис. крб., на 1400 тис. більше, ніж приватних[3].

Трудящі Сум жили одними інтересами з робітниками, селянами всієї країни. Коли населення Поволжя і півдня України спіткало страшне лихо — голод через посуху й недорід, робітники подали руку допомоги голодуючим. 1921 р. було створено спеціальний комітет, який дбав про збір продуктів, грошей, коштовностей, одягу. Трудящі здавали у фонд допомоги голодуючим частину продуктів, які одержували за місцем роботи в рахунок пайків. На підприємствах часто влаштовувалися суботники. Зароблені на них гроші надходили потерпілим від стихійного лиха. Так, у серпні 1921 року — травні 1922 року профспілкові організації металістів, текстильників, шкіряників, цукровиків, друкарів переказали на рахунок комітету допомоги голодуючим 724 277 карбованців[4]. Піклувалися трудящі й про переселенців, що прибували до міста з Поволжя. Їх забезпечували житлом, роботою, харчуванням. На свої кошти населення утримувало будинок, де перебували діти волжан.

Дружно відгукнулися сумчани й на заклик партії «Все для Донбасу». Туди направляли робочу силу, продовольство, обладнання, інструмент.

Коли в країні широким фронтом розгорнувся об'єднавчий рух радянських республік за утворення СРСР, трудящі Сум на зборах і мітингах одностайно схвалили ленінську ідею про заснування на принципах добровільності й рівноправності єдиної союзної багатонаціональної Радянської держави.

Міжнародний імперіалізм не мирився з існуванням Радянської держави, постійно загрожував їй війною. Трудящі з великим обуренням зустріли звістку про вбивство за кордоном видатного радянського дипломата В. В. Воровського, гнівно викривали ворожу антирадянську спрямованість ноти Керзона та інші акти імперіалістів. У відповідь на підступні дії ворогів трудящі міста вступали до оборонних товариств, шефствували над частинами Червоної Армії, збирали кошти на придбанння бойових літаків. У 1924 році на зібрані сумчанами кошти було побудовано літак «Сумщина». Одночасно вони виявляли класову солідарність з боротьбою зарубіжних пролетарів проти гніту капіталу. У 1924 році на всіх підприємствах і в установах створювалися осередки МОДРу, які збирали кошти на допомогу політв'язням, що поневірялися в капіталістичних країнах.

Безмежною була любов трудящих міста Сум до організатора Комуністичної партії і засновника Радянської держави Володимира Ілліча Леніна. Коли Ілліч був хворий, сумчани в численних резолюціях і листах висловлювали глибокий смуток і водночас упевненість у видужанні вождя. Так, 18 березня 1923 року учас-

---

[1] Міські селища УРСР. Збірник статистично-економічних відомостей. Рік 1-й. Х., 1929, стор. 24.

[2] Н. В. Черненко. Борьба Коммунистической партии Украины за восстановление промышленности и консолидацию рабочего класса Украины в 1921—1925 гг. К., 1959, стор. 126.

[3] Матеріали до опису округ УРСР. Сумська округа. Х., 1926, стор. 41.

[4] Сумський облдержархів, ф. Р-906, оп. 1, спр. 33, арк. 44, 46, 53; спр. 37, арк. 3.

ники урочистих зборів, скликаних з нагоди випуску курсів червоних командирів, звернулись до В. І. Леніна з словами щирого привіту й проханням, щоб Володимир Ілліч беріг своє здоров'я[1]. 22 квітня 1923 року робітники Сумської суконної фабрики, відзначаючи великі заслуги В. І. Леніна перед пролетаріатом, обрали його почесним ткачем.

З глибокою скорботою зустріли трудящі звістку про смерть В. І. Леніна. З ранку 22 січня 1924 року на Червону площу міста почали прибувати колони робітників, службовців, молоді, школярів. Тут відбувся багатотисячний траурний мітинг. Траурні мітинги й збори проходили на підприємствах і в установах. Всюди трудящі заявляли про свою непохитну рішучість іти й далі під керівництвом Комуністичної партії ленінським шляхом. У резолюції міських делегатських зборів жінок, що відбулися 24 січня, вказувалося: «Ми не дамо радіти ворогам. Хай знає буржуазія, що після втрати Ілліча залишилася тверда, сильна Компартія, яка поведе нас виконувати його заповіти»[2]. Делегація трудящих Сум брала участь у похоронах В. І. Леніна.

В траурні дні, а потім і під час ленінського призову передові робітники вступали до лав Комуністичної партії. Їх заяви про вступ до партії розглядалися на партійних зборах у присутності безпартійних. Нерідко вони разом з комуністами голосували за прийом того чи іншого товариша до лав РКП(б). Всього за час ленінського призову партійними організаціями було прийнято в партію понад 100 чоловік[3]. Комуністи ленінського призову ставали активними бійцями партії. Так у лютому 1924 року до партії вступив слюсар машинобудівного заводу П. Г. Руденко. В роки соціалістичної індустріалізації він був одним з кращих робітників підприємства. В 1933 році партія послала Руденка працювати заступником начальника політвідділу МТС, де розгорнулися його організаторські здібності. Після ліквідації політвідділів Руденко успішно протягом п'яти років очолював один з колгоспів. Коли 22 червня 1941 року на Радянську країну напала фашистська Німеччина, він і його син Микола пішли добровольцями на фронт. У боях за Сталінград танкіст комуніст Руденко і його син загинули смертю хоробрих.

На кошти, зібрані трудящими в січні 1925 року, сумчани спорудили пам'ятник В. І. Леніну[4].

У березні 1923 року Сумський повіт і волость були ліквідовані, натомість утворився округ і район. 1925 року в місті проживало 42 тис. населення[5].

Радянська влада постійно дбала про матеріальний добробут і охорону здоров'я трудящих. З кожним роком у місті скорочувалася кількість безробітних. Тим, хто не знаходив роботи, держава подавала матеріальну допомогу. Поширювалося соціальне страхування на випадок непрацездатності, виплачувалися пенсії літнім людям. Тривало житлове будівництво. Новими квартирами забезпечувалися найперше ті сім'ї трудящих, що тулилися в підвалах. До послуг населення в місті було 4 лікарні на 170 ліжок, 5 амбулаторій, станція швидкої допомоги, 8 аптек. Медичну допомогу трудящим подавали 37 лікарів і 27 медпрацівників з середньою освітою[6].

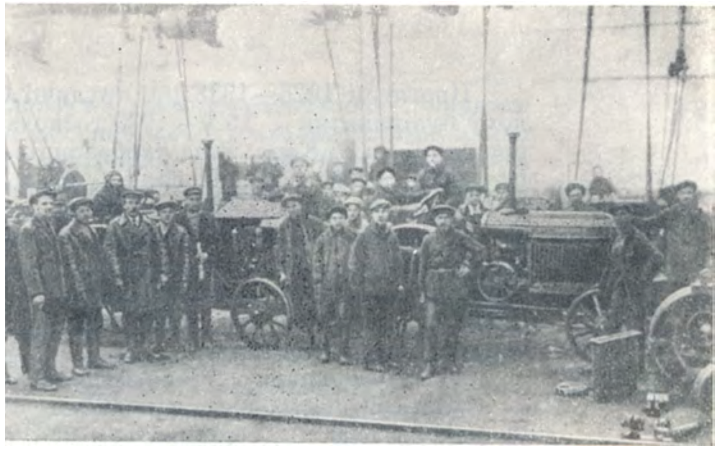
В нерозривному зв'язку з відбудовою народного господарства розвивалися освіта й культура. 1925 року в місті налічувалося 13 загальноосвітніх шкіл, з них 7 семирічних, де навчалося понад 4400 учнів, працювало 147 учителів[7]. Кадри вчителів поповнювалися за рахунок випускників постійно діючих педагогічних курсів, відкритих у місті ще в 1920 році. 1923 року курси реорганізували в трирічні вищі

---

[1] Письма трудящихся к В. И. Ленину 1917—1924 гг. М., 1960, стор. 379.
[2] В. І. Ленін і український народ. Збірник документів. К., 1970, стор. 812—813.
[3] Сумський облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 32, арк. 1, 31—33; спр. 36, арк. 34—37, спр. 37, арк. 8, спр. 39, арк. 3.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-32, оп. 1, спр. 367, арк. 93; ф. 17, оп. 1, спр. 29, арк. 5.
[5] Сумське окружне статистичне бюро. Довідка Сумської округи. Суми, 1929, стор. 14.
[6] Матеріали по опису округ УРСР. Сумська округа, стор. 7.
[7] Там же, стор. 4.

педагогічні курси. Влітку 1922 року в дитбудинках міста утворені перші піонерські загони. В наступні роки загони юних піонерів існували в усіх школах міста[1].

Вживалися заходи до ліквідації неписьменності серед дорослих. З 1923 року працювала організація «Геть неписьменність». У її школах і гуртках того ж року навчалося грамоти 3900 чоловік. Багатьма школами й гуртками керували комсомольці. У наступні роки ця робота набула дальшого поширення. В Сумах 1926 року 67 проц. населення вже вміло читати й писати. Це на 10 проц. більше ніж 1920 року.

Трактори, відремонтовані робітниками машинобудівного заводу. Суми. 1925 р.

Центрами культурно-освітньої роботи були Палац праці, Будинок пролетарської культури, 5 клубів, 11 бібліотек (книжковий фонд 102 тис. томів), 2 кінотеатри, історико-художній музей. Значну роль у культурному житті міста відігравав музичнодраматичний театр, літературно-драматична студія, яку очолював український радянський письменник, театрознавець і педагог Я. А. Мамонтов.

Трудящі міста брали активну участь у всенародній боротьбі за побудову соціалізму в СРСР. Після того, як XIV з'їзд ВКП(б) проголосив курс на соціалістичну індустріалізацію країни, вони наполегливо повели боротьбу за режим економії на виробництві, реконструкцію підприємств.

У перші роки соціалістичної індустріалізації Сумський машинобудівний завод (з 1928 р. ім. Фрунзе) був одним з провідних підприємств середнього машинобудування в республіці[2]. В цей час підприємство спеціалізувалося на випуску обладнання для хімічної промисловості, що тільки-но створювалася в країні. Машини, виготовлені тут, використовувалися для новобудов та реконструкції існуючих підприємств. Колектив заводу докладав багато зусиль, щоб вчасно виконувати ці важливі замовлення.

У 1928 році на Червонозоряному рафінадному заводі під керівництвом інженера В. В. Дроздова було розроблено і впроваджено у виробництво новий спосіб виготовлення рафінаду. Він удосконалив процес заливки утфелю в спеціальні форми, формування пластинок цукру й подрібнення його. Згодом новий спосіб знайшов застосування на багатьох цукрових заводах Радянського Союзу.

Здійсненню режиму економії на виробництві значною мірою сприяли виробничі наради. Їх роботі багато уваги приділяли партійні організації. Виробничі наради обговорювали звіти господарників, питання підвищення продуктивності праці й зниження собівартості продукції. Через виробничі наради робітники подавали раціоналізаторські пропозиції, розробляли заходи, запровадження яких лише в 1928 році дало заощадження на 907 тис. карбованців[3]. Заощаджені кошти йшли на соціалістичну індустріалізацію країни.

Комуністи, безпартійні активно підтримували боротьбу партії проти троцькістів, зінов'ївців, які заперечували можливість побудови соціалізму в одній країні. Їх політика вела до реставрації капіталізму в СРСР. На відкритих партійних зборах, що відбулися напередодні XV з'їзду ВКП(б), комуністи й безпартійні робітники схвалювали генеральну лінію партії, рішуче засуджували троцькістсько-зінов'ївську опозицію[4].

---

[1] Піонерії Сумщини — 40 років. Суми, 1962, стор. 9.
[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 337, оп. 5, спр. 5379, арк. 5, 6.
[3] Журн. «За раціоналізацію і винахідництво», 1929, № 6, стор. 42.
[4] Сумський облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 102, арк. 35.

Протягом 1926—1928 рр. трудящі Сум досягли значних успіхів у господарському будівництві. У 1927—1928 господарському році промисловість міста виробила продукції на 35,8 мільйона карбованців. Зокрема, завод ім. Фрунзе випустив машин на суму 6 мільйонів карбованців, або в 5 раз більше, ніж у 1913 році[1].

У роки першої п'ятирічки на реконструкцію підприємств міста витрачено 39 млн. карбованців. На заводі ім. Фрунзе були споруджені нові корпуси насосного, компресорного, ливарного та інструментального цехів. На кінець п'ятирічки завод освоїв виробництво 34 нових машин. Тоді на підприємстві працювало понад 7 тис. чоловік. Значно реконструювали рафінадний завод. Новим обладнанням оснащувалися інші підприємства.

Після звернення XVI конференції ВКП(б) широко розгорнулося соціалістичне змагання за дострокове виконання п'ятирічного плану в чотири роки. Перша ударна бригада під керівництвом комуніста П. Мельника була утворена в котельному цеху заводу ім. Фрунзе. Працюючи по-ударному, бригада за шість місяців виконала річну норму, змонтувала 22 парові котли. Високих показників досягли в роботі й ударні бригади, очолювані П. Дерикотом і П. Гайдарем та іншими. Партійна організація заводу проявляла велику турботу про дієвість і гласність соціалістичного змагання. Його результати відображались в наочній агітації, обговорювалися на виробничих нарадах. Кращі бригади заносилися на червону дошку, ті, що вчасно не виконували забов'язань, потрапляли на чорну. Досвід ударництва висвітлювався в заводській багатотиражці «Молот». На основі моральних стимулів заохочувався перехід ударних бригад на госпрозрахункові методи роботи. З метою пропаганди технічних знань для робітників створювалися гуртки «Техніка—масам». Розвивалося соціалістичне змагання також у колективах трудящих Червонозоряного рафінадного заводу, суконної фабрики та інших підприємств. Завдяки цьому промисловість міста план першої п'ятирічки виконала достроково за чотири роки. У 1932 році на державних і кооперативних підприємствах працювало 11,2 тис. робітників.

Дальшого розвитку набула промисловість у роки другої п'ятирічки. За цей час машинобудівний завод освоїв випуск 70 складних машин і апаратів нової конструкції. Значною подією в житті колективу підприємства став випуск у 1933 році першого радянського компресора на 300 атмосфер тиску. Напередодні 16-х роковин Жовтневої революції слюсарі під керівництвом майстра комуніста І. С. Соколова завершили складання компресора, який призначався для Березниківського хімічного комбінату. 1934 року став до ладу новий завод «Головсільелектро» і першим у країні розпочав випуск електродоїльних апаратів. Постійно нарощував виробничі потужності рафінадний завод. Його продукція відзначалася високою якістю і йшла на експорт. Директор рафінадного заводу С. П. Сторожук за умілу організацію виробництва був нагороджений орденом Леніна[2]. Значно розширила виробництво суконна фабрика, продукція якої у 1936 році становила в грошовому обчисленні понад 10 млн. карбованців.

Наприкінці 1935 року великого поширення набув стахановський рух. За прикладом донецького шахтаря Олексія Стаханова першими по-новому стали працювати токарі механічного цеху заводу ім. Фрунзе Ф. Сударенко і П. Чумичов. Уміло використовуючи техніку й передові методи праці, вони за робочу зміну виконували десятиденні завдання. Партійна організація заводу підтримала новаторів виробництва й поширила їх досвід. Незабаром у всіх цехах підприємства почали множитися лави стахановців[3]. Швидко розгортався стахановський рух і на інших підприємствах міста. Це допомогло робітничим колективам достроково виконати також план другої п'ятирічки.

[1] Сумський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 75-а, арк. 174.
[2] Газ. «Більшовицька зброя» 4 серпня 1936 р.
[3] Там же, 11 січня, 1936 р

Відповідно до третього п'ятирічного плану в Сумах передбачалося спорудити кілька підприємств та реконструювати діючі на основі нової техніки. Величні плани партії надихали трудящих на нові трудові звершення. Значною подією в історії заводу ім. Фрунзе було виготовлення в 1939 році насосно-водного компресора на 850 атмосфер. Творцями потужного компресора були конструктори Д. П. Бородін, К. В. Дворников, М. М. Миронов, Н. Н. Пресняков.

1939 року на підприємствах міста працювало понад 15 тисяч робітників, кожен третій був стахановцем. Поширювався рух багатоверстатників. На текстильній фабриці багато робітників працювали на трьох-чотирьох і шести верстатах[2].

Трудящі Сум дбали не лише про виконання виробничих планів, але й активно допомагали селянам у здійсненні суцільної колективізації сільського господарства, в організаційно-господарському зміцненні колгоспів. На постійну роботу на село із Сум було надіслано 85 робітників-двадцятип'ятитисячників. Посланці робітничого класу гідно виконували доручення партії. Колективи підприємств шефствували над колгоспами, допомагали їм лагодити сільськогосподарський реманент, виконувати польові роботи, дбали про поліпшення культурно-освітньої роботи.

Радянський народ будував нове життя в умовах капіталістичного оточення, постійної загрози імперіалістичних хижаків. Тому він невтомно піклувався про зміцнення обороноздатності країни. Трудящі Сум шефствували над частинами Червоної Армії. У 1927 році вони провели збір коштів на побудову літака «Відповідь Сумщини». Робітники й службовці брали активну участь у роботі оборонних громадських товариств. Десятки тисяч сумчан оволодівали військовою справою, складали норми на значки «ГПО», «Ворошиловський стрілець». Виявляючи свою інтернаціональну солідарність, трудящі Сум постійно морально й матеріально допомагали тим, хто в зарубіжних країнах боровся проти капіталу, фашизму, війни.

Великою подією в суспільно-політичному житті міста було обговорення трудящими в 1936 році проекту нової Конституції СРСР. На численних зборах робітники й службовці одностайно схвалювали основний закон Радянської держави. Делегатом Надзвичайного VIII з'їзду Рад СРСР, який затвердив нову Конституцію СРСР, був робітник заводу ім. Фрунзе — стахановець Ф. І. Сударенко. Високу політичну активність сумчани продемонстрували під час виборів до Верховної Ради СРСР (1937), Верховної Ради УРСР (1938) і місцевих Рад депутатів трудящих (1939). До Сумської міської Ради депутатів трудящих першого скликання було обрано 156 депутатів, з них 106 робітників і 44 представники інтелігенції.

У довоєнні роки сталися зміни і в адміністративному підпорядкуванні міста. У вересні 1930 року було ліквідовано Сумський округ. З того часу й до 10 січня 1939 року місто Суми — адміністративний центр Сумського району, що входив у лютому 1932 року — січні 1939 року до складу Харківської області. З утворенням 10 січня 1939 року Сумської області місто стало адміністративним центром області і району. У 1940 році в Сумах проживало 63,9 тис. чоловік.

Місто з року в рік ставало впорядкованішим. 1939 року у ньому було 5,8 тис. житлових будинків загальною площею 315 тис. кв. метрів, з них 925 державних будинків (138 тис. кв. метрів). Працювали електростанція, водогін. Значні роботи, пов'язані з благоустроєм міста, особливо розгорнулися, коли воно стало обласним центром.

У ході соціалістичного будівництва великі зміни відбулися в соціальному складі жителів. Вперше в історії міста зникло безробіття. Кожен трудящий мав роботу за своїми здібностями й можливостями. Це було великим завоюванням радянського соціалістичного ладу. 1940 року в місті налічувалося 15,3 тис. робітників, 1,8 тис. членів кооперативних артілей, 6,8 тис. спеціалістів промисловості, транспорту, комунального господарства, працівників освіти, охорони здоров'я, культосвітніх установ, партійних, радянських установ тощо.

---

[1] Промисловість Радянської України за 40 років (1917—1957). К., 1957, стор. 243.

До послуг трудящих у місті було 160 великих магазинів і підприємств громадського харчування.

Населення обслуговували 3 міські лікарні на 515 ліжок, 16 поліклінік і медамбулаторій, водолікарня, 5 аптек. У медичних закладах працювали 122 лікарі і 367 медпрацівників з середньою освітою. Для дітей дошкільного віку було 19 садків і ясел.

Зріс культурний рівень трудящих. Серед дорослого населення було остаточно ліквідовано неписьменність. Знання стали доступними всім трудящим. За парти сіли всі діти шкільного віку. Напередодні війни в Сумах у 19 школах (у т. ч. у 9 середніх) навчалось близько 10 тис. учнів. У них працювало 380 учителів. Для дітей були відкриті палац піонерів, станція юних техніків, музична школа.

Розвивалися вища й середня спеціальна освіта. При заводі ім. Фрунзе в 1926—1932 рр. працював машинобудівний інститут (втуз). 1926 року розпочалися заняття в педагогічному технікумі. 1930 року його перетворили в Інститут соціального виховання, а 1934 року — в педагогічний. При інституті до 1940 року працював робітфак. Кадри для народного господарства готували також технікуми: машинобудівний (відкрито 1927 р.), хіміко-технологічний (1928 р.), шляхово-будівельний, а також фельдшерсько-акушерська школа (1930 р.). Значну допомогу радгоспам і колгоспам подавав заснований у 1931 році опорний пункт Українського науково-дослідного інституту зернового господарства. У 1939 році він був перетворений на обласну сільськогосподарську дослідну станцію.

Мережа культурно-освітніх закладів налічувала 11 будинків культуры і клубів, 52 бібліотеки (книжковий фонд 944 тис. томів), 2 кінотеатри. На базі історико-художнього музею були відкриті історичний і художній музеї. За рішенням Раднаркому УРСР в Сумах було взято під охорону ряд пам'ятників архітектури.

Про розквіт народних талантів свідчила художня самодіяльність. У ній брали участь багато робітників, службовців, студентів і учнів. Серед драматичних колективів особливо відзначалася театральна студія клубу заводу ім. Фрунзе. Вона в 1936 році здійснила постановку опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм». Успіхом серед глядачів користувалися концерти українського народного хору клубу Червонозоряного рафінадного заводу.

Літературно-мистецьке життя Сум особливо активізувалося з 1939 року. При редакції обласної газети «Більшовицька зброя» працювало літературне об'єднання. Уродженцем Сум був відомий український робітничий письменник А. Я. Шабленко (1872—1930). Його творчому зростанню сприяв М. Горький.

У жовтні 1939 року показав перші вистави обласний музично-драматичний театр ім. М. С. Щепкіна. Труна театру була сформована на базі 1-го Харківського обласного робітничо-колгоспного театру. У місті працював театр ляльок.

Напередодні війни міська партійна організація об'єднувала 2712 членів і кандидатів у члени партії. Під її керівництвом трудящі обласного центру самовіддано працювали над втіленням у життя величних планів третьої п'ятирічки.

Віроломний напад 22 червня 1941 року фашистської Німеччини на Радянський Союз викликав у трудящих міста люту ненависть до ворога. З перших днів війни сумчани виявили непохитну волю до перемоги, безмежну відданість Комуністичній партії і Радянській владі. На підприємствах, в установах, у навчальних закладах відбувалися масові мітинги, на яких трудящі гнівно таврували німецько-фашистських загарбників, активно підтримали бойовий заклик партії «Все для фронту! Все для перемоги!» На мітингу робітників і службовців заводу ім. Фрунзе, що відбувся 23 червня, інженер-технолог І. Т. Романенко заявив: «Я добровільно записуюсь до Червоної Армії. Не пошкодую свого життя за Батьківщину!»[1]. Радист Сумської контори зв'язку О. Ситов 4 липня 1941 року писав у газеті «Комуніст»: «Я готовий кожну хвилину зняти навушники радиста і взяти гвинтівку, щоб знищувати фаши-

[1] Газ. «Більшовицька зброя», 24 червня 1941 р.

стських розбійників. А поки ця хвилина для мене настане, я буду працювати у повній мірі своїх сил і здібностей. Я відмовляюсь від вихідних днів на виробництві і плати за них». 4 липня 1941 року в Сумах відбувся масовий мітинг. У ньому брало участь понад 20 тисяч чоловік. Трудящі запевнили Комуністичну партію і Радянський уряд, що віддадуть усі свої сили, а коли потрібно, й життя, в ім'я перемоги[1].

Під керівництвом міської партійної організації було здійснено ряд важливих воєнномобілізаційних заходів, проведено перебудову народного господарства на воєнний лад. У стислі строки й організовано пройшла мобілізація. В числі перших добровільно на фронт йшли комуністи й комсомольці. У відповідності з постановами ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У міськком партії надіслав на партійно-політичну роботу до армії 133 відповідальних партійних і радянських працівників[2].

До Червоної Армії добровільно вступили робітники заводу ім. Фрунзе — брати Татарченки, Чиженки та інші. П'ятеро своїх синів вирядив на фронт активний учасник встановлення Радянської влади у місті, делегат XVII з'їзду ВКП(б) слюсар заводу ім. Фрунзе І. П. Гайдар. На фронт пішли й два сини робітника цього заводу П. В. Супруна — Федір та Олександр. Третій його син — Степан був уже на той час відомим льотчиком Червоної Армії, учнем прославленого В. П. Чкалова.

Переважно із сумчан були сформовані 293-я стрілецька дивізія (командир — генерал-майор П. Ф. Лагутін) і три комуністично-комсомольські батальйони. За прикладом трудящих Москви й Ленінграда формувалась дивізія народного ополчення в складі 3-х полків. У дивізії налічувалось понад 6 тис. сумчан. Більшість ополченців згодом влилась у діючу армію[3].

Разом з фронтовиками вагомий вклад у перемогу над ворогом зробили трудівники тилу. Тисячі жителів споруджували оборонні укріплення, польові аеродроми. На заводах і фабриках тих, хто пішов на фронт, замінили жінки, підлітки, на виробництво поверталися пенсіонери. Робітники й службовці заводу ім. Фрунзе першими зобов'язалися працювати по-фронтовому. Їх приклад підтримали колективи всіх підприємств міста.

Коли наблизився фронт, почалася евакуація населення, промислових підприємств, установ. На схід виїхало 20 тис. населення. До Російської Федерації, Казахської, Киргизької, Узбецької РСР було евакуйовано ряд підприємств. Обласний музично-драматичний театр ім. Щепкіна переїхав до м. Бугуруслана, експозиція обласного художнього музею під час війни експонувалася в музеях Куйбишева й Новосибірська, педагогічний інститут працював у м. Оренбурзі, Сумський дитячий будинок знайшов притулок у м. Самарканді. Де б не були сумчани, скрізь їх оточували увагою й піклуванням російські, казахські, узбецькі, башкирські, чуваські, мордовські друзі. Евакуйовані з Сум підприємства на нових площадках випускали продукцію, потрібну фронтові. Сумчани самовіддано працювали в радянському тилу. Так, у колективі заводу ім. Фрунзе, високі зразки праці показували фронтові бригади І. Баштового, М. Ольховика, І. Філіпенка та інші. Завдяки застосуванню пристрою, винайденого токарем Г. Ф. Кириченком, у 5 разів було збільшено випуск продукції[4].

Наприкінці серпня на території області розгорнулися бої між частинами Червоної Армії й ворожими військами. У них брали участь з'єднання й підрозділи, що формувалися в Сумах. 293-я стрілецька дивізія 27 серпня розгромила вороже з'єднання під Шосткою. Мужньо відбивали наступ гітлерівців два сумських комуністично-комсомольських батальйони. Оборонні бої у районі Бурині, Ворожби, Білопілля вели підрозділи Сумського артучилища.

---

[1] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза (1941—1945 гг.), стор. 48—49.
[2] Сумський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 89, арк. 1—5.
[3] Там же, спр. 105, арк. 1; оп. 7, спр. 12, арк. 134—135.
[4] Сумский машиностроительный завод им. Фрунзе, стор. 62—63.

У вересні — жовтні сумський напрям прикривала 40-а армія. Наші війська, відступаючи, переходили в контратаки і завдавали ворогові великих втрат. 10 жовтня після запеклих боїв частини 40-ї армії залишили Суми.

Захопивши Суми, фашистські загарбники запровадили у місті режим кривавого терору. З особливою жорстокістю вони розправлялися з комуністами й комсомольцями, стахановцями, що залишалися в місті. Щодня окупанти розстрілювали й вішали радянських громадян. На Червоній площі фашистські кати встановили шибениці, на яких майже постійно висіли страчені. На тюрми перетворили приміщення клубу рафінадного заводу, міського овочесховища, школи № 5. За період тимчасової окупації фашисти розстріляли, закатували і спалили 5 тис. радянських людей. Територію гуртожитків рафінадного заводу обгородили колючим дротом. Тут фашисти влаштували концентраційний табір. Його в'язнями стали військовополонені й цивільні, в т. ч. й діти. Від голоду, холоду, епідемій тут гинули тисячі людей. Понад 5 тисяч сумчан, переважно молодь, насильно вивезли до Німеччини[1].

Фашистський терор не зламав волі радянських людей. У неймовірно складних умовах патріоти вели боротьбу з ворогом. Хоч підпільному міськкому партії не вдалося розгорнути діяльність, у місті з першого дня окупації провадили роботу підпільні партійні і комсомольські групи, а в приміській зоні — партизанський загін. Партизани висаджували в повітря мости, руйнували телефонний зв'язок, нападали на автомашини й невеликі підрозділи ворога. В операціях особливо відзначились групи Івана Писаненка і Марії Рахманової. З 8 жовтня по 9 листопада 1941 року ними було знищено 2 легкові і 5 вантажних автомашин, вбито 14 офіцерів і 27 солдатів[2]. Однак фашистам вдалося вистежити партизанів і захопити частину з них. 15 грудня 1941 року на Червоній площі міста фашисти повісили народних месників І. Писаненка, К. Стародуба, О. Заломіна, Д. Дякова та І. Мачулу. Ще через три дні вони по-звірячому розправилися з комсомолками-партизанками М. Рахмановою, В. Степановою, М. Бадаєвою. Коли дівчат вели на страту, патріотки з гордо піднятими головами співали пісню «Орленок». Розлючені кати розстріляли партизанок.

Підпільна група, очолювана членом партії С. Н. Тихончук, вела серед населення антигітлерівську пропаганду, влаштовувала диверсії, допомагала партизанам. Фашисти довгий час вистежували підпільників. На початку грудня їх заарештували. Керівника підпільної групи Софію Тихончук, яка, влаштувавшись працювати в офіцерську їдальню, збирала розвідувальні дані, фашисти засудили до страти. Вранці 20 грудня 1941 року поліцейські зігнали на площу всіх жителів. Мужня патріотка Софія Тихончук сама стала на поміст, і над притихлим натовпом пролунав її голос: «Я вмираю за справедливу справу! Хай кати лютують — їм все одно не уникнути загибелі. Наш народ переможе!»[3].

Страта гестапівцями підпільниці С. Н. Тихончук. Суми, грудень 1941 р.

Після загибелі С. Тихончук та її мужніх товаришів в Сумах продовжувала підпільно діяти комсомольська група «Прапор», яку очолював Дмитро Косаренко. На боротьбу з ворогом її скеровував Сумський підпільний обком партії. Підпільники друкували й розповсюджували зведення Радінформбюро, листівки, збирали й передавали для радянського командування і партизанів цінні розвідувальні дані про розташування ворожих військ, мінних полів ворога, влаштовували диверсії на залізниці. Юні патріоти посилено збирали зброю для партизанів. Гітлерівцям вдалося навесні 1942 року натрапити на слід підпільників. Були заарештовані Дмитро Косаренко, Володимир і Наташа Рапоти, Воло-

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 1, арк. 1, 2; спр. 102, арк. 4, 7, 8.

[2] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 62, оп. 2, спр. 84, арк. 50—52.

[3] Архів МО СРСР, ф. 417, оп. 9061, спр. 9, арк. 42.

димир Худяков. 22 квітня 1943 року кати стратили героїв-комсомольців. Однак група діяла й далі. Під керівництвом Володимира Теребуна вона боролася аж до визволення Червоною Армією міста від фашистів.

13 лютого 1943 року гітлерівці стали евакуювати з міста концентраційний табір. Тоді фашистські бандити розстріляли 150 хворих червоноармійців. Всього під час переміщення табору з Сум було знищено 1500 чоловік[1]. 20 лютого 1943 року окупанти зігнали в приміщення міського овочесховища 650 чоловік, у т. ч. жінок і дітей, і обливши їх гасом, живцем спалили[2].

Дмитро Косаренко — керівник підпільної комсомольської групи «Прапор». Суми, 1941 р.

23 лютого 1943 року наступаючі частини Червоної Армії з боями вийшли на околиці Сум. Але зважаючи на обставини, що склалися на фронті, частини 65-ї армії відійшли від міста. В березні — серпні 1943 року лінія фронту проходила в 20—30 км на схід від Сум. Остаточно місто було визволене від ворога 2 вересня 1943 року військами 38-ї армії (командуючий — генерал-лейтенант Н. Є. Чибісов). Безпосередньо в боях за місто відзначилися 167-а, 232-а, 340-а стрілецькі дивізії (командири — генерал-майори І. І. Мельников, І. І. Улитін, полковник Й. Є. Зубарев), 50-го стрілецького корпусу (командир Герой Радянського Союзу генерал-майор С. С. Мартиросян).

Наказом Верховного Головнокомандуючого 167-й, 232-й, 340-й стрілецьким дивізіям, що відзначилися в боях за місто, було присвоєно найменування «Сумських».

Населення радісно зустріло воїнів-визволителів. 2 вересня о 10-й годині ранку на центральній площі міста відбувся багатолюдний мітинг. Він проходив біля пам'ятника В. І. Леніну, збереженого працівниками художнього музею за тимчасової окупації[3]. Після мітингу багато сумчан добровільно вступили до лав Червоної Армії. Ввечері столиця нашої Батьківщини Москва салютувала доблесним військам, що визволили Суми від ворога, двадцятьма артилерійськими залпами.

Окупанти завдали місту величезних матеріальних збитків. Вони зруйнували, спалили й пограбували 39 підприємств і 24 промислові артілі. Були підірвані й спалені цехи заводу ім. Фрунзе, рафінадний завод, текстильна фабрика, біофабрика. Вивезено все обладнання і спалено завод «Сільелектро», підірвані лісопильний завод, спиртозавод, 4 цегельні заводи, млин, хлібозавод, елеватор, склади «Заготзерно». Було дощенту зруйновано 17 будинків державних установ. Зруйновано повністю або частково 148 комунальних і 1274 індивідуальні житлові будинки. Цілі квартали в центрі міста лежали в руїнах. Фашисти підірвали 5 шкіл, 2 лікарні, спалили приміщення хіміко-технологічного технікуму, художнього музею. Не стало електростанції, водонапірної башти, телеграфу й телефонної станції. Місту було завдано матеріальних збитків на суму 351 мільйон карбованців[4].

З першого ж дня визволення почали працювати міський комітет партії і міськвиконком. Під керівництвом партійної організації трудящі активно включилися у відбудову промислових підприємств, культурно-побутових закладів, житлових будинків. Вже другого дня після визволення Сум на заклик міськкому партії відроджувати місто вийшли тисячі жителів. Велику неоціненну допомогу подали союзний уряд, братні радянські республіки. У відповідності з постановою ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР від 21 серпня 1943 року «Про невідкладні заходи по відбудові

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 102, арк. 7—9.
[2] Сумський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 100, арк. 22.
[3] Там же, ф. 10, оп. 1, спр. 229, арк. 24.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 101, арк. 34, 35; ф. Р-3155, оп. 5, спр. 9, арк. 5; Сумская область в период Великой Отечественной войны 1941—1945 гг., стор. 313.

Прапор 167-ї Червонопрапорної Сумської стрілецької дивізії. 1945 р.

господарства в районах, визволених від німецької окупації» вже в 1944 році на відбудову промисловості міста було асигновано понад 16 млн. крб., а на відбудову комунальних підприємств і житлового фонду — 3,5 млн. крб.[1]. До Сум з різних районів країни надходили машини, устаткування для фабрик і заводів, будівельні матеріали тощо.

За ініціативою партійних організацій на відбудові підприємств і міста було широко розгорнуто соціалістичне змагання. Відбувалися суботники й недільники. У вересні — листопаді 1943 року, наприклад, щодня в позаробочий час на відбудові заводу ім. Фрунзе працювало понад 1000 чоловік. Завдяки цьому стало можливим вже наприкінці року у частково відроджених ковальському, ливарному, ремонтно-механічному цехах випускати продукцію, яка йшла на фронт та на відбудову шахт Донбасу. Тисячі людей працювали на відбудові промислових підприємств, а також площ, вулиць, житлових будинків.

Відродження міста тривало. В 1944 році кожен трудящий з честю виконав взяте зобов'язання: відпрацювати безплатно не менше 50 годин. Тоді в загальноміських недільниках брало участь 34 тисячі чоловік[2]. За прикладом трудящих Сталінграда робітники, службовці, непрацююче населення оволодівали професіями будівельників, а потім, об'єднуючись у бригади, виконували значний обсяг робіт. Так, створена при будинкоуправлінні № 3 будівельна бригада домогосподарок під керівництвом депутата міськради М. Ф. Стадник відремонтувала в 1944 році 80 квартир трудящих[3].

1944 року на підприємства повернулись з евакуації робітники й службовці. Наприкінці року було підготовлено до пуску першу чергу Червонозоряного рафінадного заводу. Бригада слюсарів цього заводу на чолі з 82-річним К. Ф. Малярчуком, долаючи величезні труднощі, достроково змонтувала вакуумапарати. Це дозволило уже в січні 1945 року щодоби виробляти по 2 тис. центнерів цукру. 1944 року стали до ладу відбудовані взуттєва і швейна фабрики, м'ясокомбінат, млинзавод, лісопильний завод та ряд інших підприємств. Більшість продукції, що її випускали підприємства, йшла на задоволення потреб фронту.

Завдяки поширенню руху фронтових бригад на підприємствах зростали продуктивність праці, випуск продукції. Найпередовішими колективами були фронтові бригади, які очолювали С. Шевченко, М. Галушка (завод ім. Фрунзе), Ф. Дурноп'янова, А. Спицин (Червонозоряний рафінадний завод). Ці бригади щомісячно виконували норми на 300—400 процентів. Щоб хоч частково розв'язати проблему недостачі кваліфікованих кадрів, робітники освоювали по дві й більше професій. На заводі ім. Фрунзе це здійснили комуніст модельник П. П. Шульга, інвалід Вітчизняної війни нормувальник П. М. Шевцов та інші. На підприємствах більшість працюючих становили жінки. У праці вони ні в чому не поступались чоловікам. На Червонозоряному рафінадному заводі 39 робітниць оволоділи професіями ковалів, слюсарів, мідників. Промислові підприємства міста виробничий план 1944 року виконали на 100,2 процента[4].

Відновлювалась мережа медичних закладів. У 1944 році в Сумах приймали хворих 4 лікарні на 460 ліжок, 2 полікллі-

Пам'ятник на могилі воїнів Війська Польського. Суми, 1972 р.

[1] Сумський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 105, арк. 79; спр. 123, арк. 133.
[2] Там же, арк. 149.
[3] Сумський міськдержархів, ф. Р-176, оп. 1, спр. 11, арк. 33.
[4] Сумський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 123, арк. 135, 136.

ніки, 10 медпунктів, в яких працювали 70 лікарів і 123 працівники з середньою медичною освітою[1]. Держава піклувалася про сім'ї фронтовиків, інвалідів Вітчизняної війни. Допомогою в 1945 році користувалося близько 6 тисяч членів сімей фронтовиків та інвалідів Вітчизняної війни[2]. Партійні, комсомольські й профспілкові організації, колективи трудящих дбали про те, щоб вчасно відремонтувати квартири фронтовиків, забезпечити сім'ї захисників Батьківщини паливом, взуттям і одягом.

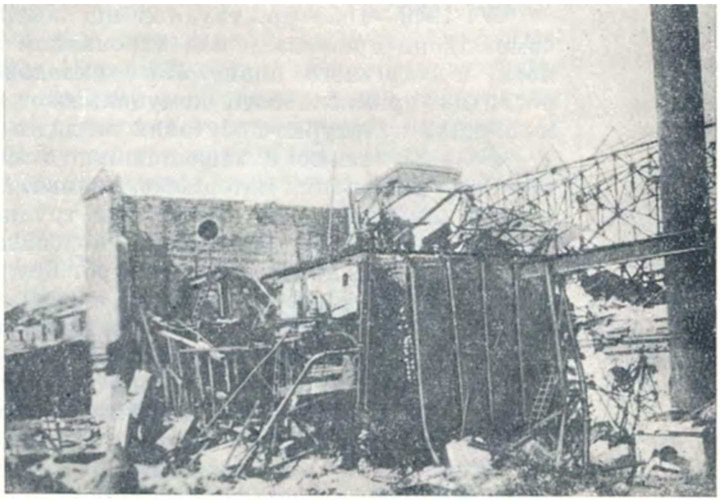
У 1944/1945 навчальному році в 16 загальноосвітніх школах навчалося 6,7 тис. учнів і працювало 254 вчителі[3]. Відновлювались заняття в чотирьох технікумах і педагогічному інституті. Відкрилися клуби, бібліотеки, кінотеатри. В березні 1944 року повернувся з евакуації і показав перші вистави обласний театр ім. Щепкіна. Почала працювати обласна філармонія.

Трудящі усім, чим могли, допомагали фронту. У вересні 1943 — квітні 1945 р. вони зібрали понад 1,5 млн. крб. грошей на будівництво танкової колони, здали у фонд оборони на 6,9 млн. крб. облігацій. 210 тис. крб. було зібрано для дітей фронтовиків[4]. В умовах великого патріотичного піднесення відбулася в травні 1944 року передплата на третю Державну воєнну позику. Підтримуючи тісні зв'язки з Сумськими дивізіями, колективи трудящих посилали на фронт подарунки, запрошували в гості делегації воїнів.

У березні — червні 1944 року в місті формувалися частини Війська Польського. Значною мірою цьому сприяли трудящі міста. 10 червня 1944 р. делегація Крайової Ради Народової і Голова Союзу польських патріотів в СРСР В. Василевська відвідали частини, що формувалися. З Сум вони надіслали урядові Української РСР телеграму, в якій висловили подяку за щире ставлення до Війська Польського і впевненість у вічній дружбі українського й польського народів[5].

В роки Великої Вітчизняної війни сумчани гідно виконали свій патріотичний обов'язок перед Батьківщиною. Понад 4,5 тис. воїнів, партизанів і підпільників загинули в боях з ворогом. За мужність і героїзм, виявлені в боротьбі з німецько-фашистськими окупантами, понад 9 тис. нагороджено орденами й медалями СРСР. Звання Героя Радянського Союзу присвоєно уродженцям м. Сум: танкісту старшому сержанту Б. І. Берестовському, що відзначився в боях за визволення Києва

Зруйнований цех машинобудівного заводу ім. Фрунзе. Суми, 1943 р.

Суботник на відбудові міста. Суми, 1946 р.

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-3682, оп. 1, спр. 10, арк. 1—3, 11, 12.
[2] Сумський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 124, арк. 179.
[3] Сумський міськдержархів, ф. 176, оп. 1, спр. 11, арк. 50, 102.
[4] Сумський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 123, арк. 150.
[5] Очерки истории народной Польши. М., 1965, стор. 12—15; 17—18.

Почесний громадянин м. Сум, Герой Радянського Союзу генерал-лейтенант у відставці С. С. Мартиросян.

у 1943 році, лейтенанту М. С. Нестеровському — за мужність і героїзм під час форсування річки Пруту; капітану Е. М. Терезову, який вміло командував артилерійським дивізіоном. Під час Курської битви дивізіон знищив 27 танків, 11 гармат, 45 мінометів, понад 1700 солдатів ворога. Повними кавалерами ордена Слави стали рядовий І. Я. Нагорний і старшина М. Г. Пархоменко. Сумська міська Рада депутатів трудящих присвоїла звання почесного громадянина міста колишнім командирові 50-го стрілецького корпусу генерал-лейтенанту Герою Радянського Союзу С. С. Мартиросяну і командирові 167-ї Сумсько-Київської двічі Червонопрапорної стрілецької дивізії генерал-майору І. І. Мельникову.

Трудящі свято зберігають пам'ять про земляків, що загинули в боях з фашистами. Їх іменами названо вулиці, школи, піонерські дружини. Ніколи не заростає народна стежка до могил воїнів, партизанів і підпільників. У мальовничому куточку Сум височить бронзовий бюст двічі Героя Радянського Союзу С. П. Супруна—уродженця с. Річок Білопільського району.

У 1946—1950 рр. трудящі під керівництвом міської партійної організації самовіддано працювали над виконанням завдань четвертого (першого післявоєнного) п'ятирічного плану. Його складовою частиною була відбудова і дальший розвиток промисловості, комунального господарства, в т. ч. житлового фонду, медичних, культурно-побутових закладів міста Сум.

Розв'язувати всі ці завдання було складно: не вистачало кваліфікованих кадрів, техніки, будівельних матеріалів, палива, а для населення — житла, продовольства, товарів широкого вжитку. Долати труднощі післявоєнних років сумчанам допомагала вся країна. Державою було асигновано в 1946—1950 рр. на промислове капітальне будівництво 140 млн. крб. Трудящі Москви, Ленінграда, Уралу й Сибіру надсилали заводське обладнання, екскаватори, автомашини. Будівельні матеріали надходили з Ростова, Челябінська, Вологди, Марійської АРСР.

Найбільші роботи здійснювалися на машинобудівному заводі ім. Фрунзе. Були значно розширені й реконструйовані ливарний, компресорний, котельний, інструментальний та інші цехи, споруджено новий цех — механічний № 1. Продукція, що її випускав завод, йшла на відбудову багатьох підприємств вугільної і хімічної промисловості країни. Великою перемогою колективу підприємства було освоєння випуску нових потужних компресорів для стиснення газових сумішей. За створення цієї складної машини керівник проекту інженер М. М. Миронов, головний технолог В. А. Карбовничий і головний інженер П. Т. Гончаренко удостоїлися Державної премії СРСР. Відроджувалися Червонозоряний рафінадний завод, суконна, швейна, взуттєва фабрики та інші підприємства. Зводили й нові промислові об'єкти. 1946 року на площадці довоєнного заводу «Сільелектро» завершили будівництво моторемонтного підприємства. 1949 року на базі цеху центрифуг машинобудівного заводу ім. Фрунзе почав працювати насосний завод. 1949 року розгорнулося будівництво суперфосфатного заводу.

З перших днів п'ятирічки колективи заводів і фабрик активно включилися у соціалістичне змагання. Патріотичний заклик ленінградців «П'ятирічку — за чотири роки» знайшов широку підтримку серед робітників і службовців. Партійні організації всіляко сприяли зростанню трудової активності, урізноманітненню форм та дієвості соціалістичного змагання. Зокрема, вони активно поширювали досвід передових російських і українських робітників П. Бикова, В. Семинського, О. Чутких і Л. Корабельникової, які застосовували швидкісні методи праці, випускали продукцію тільки відмінної якості і при цьому економили сировину й елек-

троенергію. Завдяки цьому на підприємствах Сум зростав рух токарів, фрезерувальників-швидкісників, бригад відмінної якості продукції. Сотні трудящих за рік виконували по дві й три річні норми. Прикладом самовідданої праці була бригада С. С. Брязкуна із заводу ім. Фрунзе. Колишній фронтовик, він після повернення на підприємство, очолив бригаду молодих робітників. Наполегливо вчилися Брязкун та його товариші майстерності токаря. Бригада щорічно перевиконувала виробничі плани.

Повні кавалери ордена Слави: І. Я. Нагорний (зліва) і М. Г. Пархоменко. 1964 р.

У 1948 році спочатку завод ім. Фрунзе, а потім і інші відбудовані підприємства перевершили довоєнний рівень виробництва. Промисловість міста достроково виконала п'ятирічний план. У 1950 році обсяг валової продукції становив 285,3 млн. крб., що на 35 процентів більше в порівнянні з 1940 роком[1]. У 1948 році Президія Верховної Ради СРСР, враховуючи заслуги Сумського машинобудівного заводу ім. Фрунзе перед Батьківщиною у справі розвитку вітчизняного хімічного машинобудування, у зв'язку з 50-річчям з дня заснування нагородила завод орденом Леніна. Урядових нагород удостоївся ряд працівників заводу, серед них ордена Леніна майстер ливарного цеху С. Л. Лущик, формівник М. І. Омельченко, слюсар І. С. Соколов, начальник котельного цеху Г. А. Федорченко.

Близько 100 млн. крб. Радянська держава асигнувала на відбудову міста. Було відбудовано й споруджено приміщення 37 адміністративних установ, культурно-побутових закладів, здали 48 тис. кв. метрів житлової площі. Крім того, робітники й службовці з допомогою державного кредиту звели 998 нових будинків. 1950 року всього у місті було 1357 комунальних будинків (159,9 тис. кв. метрів) і 6421 індивідуальний будинок (197,8 тис. кв. метрів). Упорядковувались площі й вулиці. 1948 року відкрився новий залізничний вокзал. Його спорудили за проектом архітекторів Є. А. Лимаря і В. М Сиромятникова. Окрасою міста став ряд будинків на площі ім. Леніна, проспекті Карла Маркса, зведених заводом ім. Фрунзе. Прагнучи зробити своє місто красивішим і упорядкованішим, багато суботників і недільників влаштовували комсомольці й молодь, домогосподарки.

У 1950 році в Сумах проживало 69,2 тис. чол. населення.

Здійснена в післявоєнні роки грошова реформа, скасування карткової системи на продовольчі й промислові товари, неодноразове зниження цін піднесли купівельну спроможність населення. В місті працювало 103 магазини, 2 ресторани, 59 їдалень і чайних. Населення його обслуговували 6 лікарень на 765 ліжок, три поліклініки, дитяча консультація, 18 медамбулаторій і пунктів, в яких працювало 200 лікарів і 509 середніх медпрацівників[1].

На початку 50-х років усі діти шкільного віку навчалися. Щоб юнаки і дівчата, які не мали середньої освіти, здобували знання, відкрилися вечірні школи робітничої молоді. В 7 середніх, 12 семирічних школах налічувалося 11,5 тисяч учнів,

[1] Сумський міськдержархів, ф. 194, оп. 1, спр. 48, арк. 75.

[2] Там же, ф. 174, оп. 1, спр. 4-а, арк. 1—3; спр. 29, арк. 8; ф. 3682, оп. 1, спр. 41, арк. 3, 16, 19.

викладало 427 учителів. Працювали педагогічний інститут, машинобудівний, хіміко-технологічний, будівельний технікуми, медучилище.

Культурно-освітню роботу серед населення провадили 5 клубів, 53 бібліотеки (книжковий фонд 272 тис. примірників), історико-краєзнавчий і художній музеї. У 1947 році на підприємствах, в установах і навчальних закладах створюються первинні організації Товариства для поширення політичних і наукових знань УРСР. Поновило свою діяльність обласне літературне об'єднання. Літературні гуртки працювали також при клубах. Ряд цікавих вистав показав глядачам обласний музично-драматичний театр ім. М. С. Щепкіна. Досягнення музичного мистецтва пропагувала обласна філармонія.

Трудящі міста жили одними справами, одними думами з усім радянським народом. Великим святом стало відзначення у вересні 1947 року 800-річчя Москви. На всіх підприємствах, в установах відбулися урочисті збори, вечори. Напередодні свята сумчани радісно зустрічали артистів МХАТу ім. Горького, які дали кілька концертів. Влітку 1950 року трудящі одностайно поставили свої підписи під Стокгольмською відозвою прихильників миру про заборону атомної зброї і, ставши на стахановську вахту миру, виготовили багато надпланової продукції.

Нових успіхів у розвитку економіки й культури було досягнуто в наступні роки. Під час п'ятої п'ятирічки в місті споруджено нові підприємства. 1951 року став до ладу регенератний завод, 1953 року на базі колишнього лісопильного заводу була створена меблева фабрика, 1954 року дав продукцію суперфосфатний завод — попередник сучасного хімкомбінату. У 1955 і 1957 роках пущено два заводи залізобетонних конструкцій. Одночасно здійснювалась на базі нової техніки реконструкція заводів ім. Фрунзе, насосного та інших підприємств. Завдяки соціалістичному змаганню колективи підприємств успішно виконували виробничі плани. У 1955 році на підприємствах налічувалося 5 тис. стахановців. Промисловість міста на 8 місяців раніше строку виконала план п'ятої п'ятирічки[1].

В ці роки партійна організація і всі трудящі міста значно посилили допомогу селу. Колективи підприємств шефствували над 24 колгоспами Сумського, Штепівського й Недригайлівського районів, допомагали їм у будівництві й механізації тваринницьких ферм, спорудженні кормоцехів, силосних башт, зерносховищ тощо. 1955 року міськком рекомендував у числі тридцятитисячників 35 комуністів на роботу головами правлінь колгоспів. На освоєння цілинних земель в ці роки з Сум за комсомольськими путівками поїхало близько 400 юнаків та дівчат.

У роки семирічки значно зросла промисловість. 1959 року стало до ладу одне з великих підприємств приладобудування республіки — Сумський завод електронних мікроскопів та електроавтоматики. Основною продукцією підприємства є точні й складні унікальні прилади, в основному універсальні електронні мікроскопи, електронографи, маспектрометри різних типів, лічильники іонів тощо. В організації конструкторської служби, освоєнні технологічного процесу колективу заводу велику допомогу подали вчені Москви, Ленінграда, Харкова. Завдяки докорінної технічної реконструкції суперфосфатного заводу 1964 року почав видавати продукцію хімічний комбінат. Він випускає фосфатні добрива, двоокис титану, мінеральні пігменти. Пущено також нові заводи: фарфоровий, пивоварний (1965 р.), чавуноливарний «Центролит», важких компресорів (1966 р.), «Сумремверстат», авторемонтний (1968 р.). Значно зросли потужності заводу ім. Фрунзе. Тут освоїли випуск 98 но-

Завод важкого компресоробудування. Складання компресора надвисокого тиску. Суми, 1972 р.

[1] Сумський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 434, арк. 115, 119.

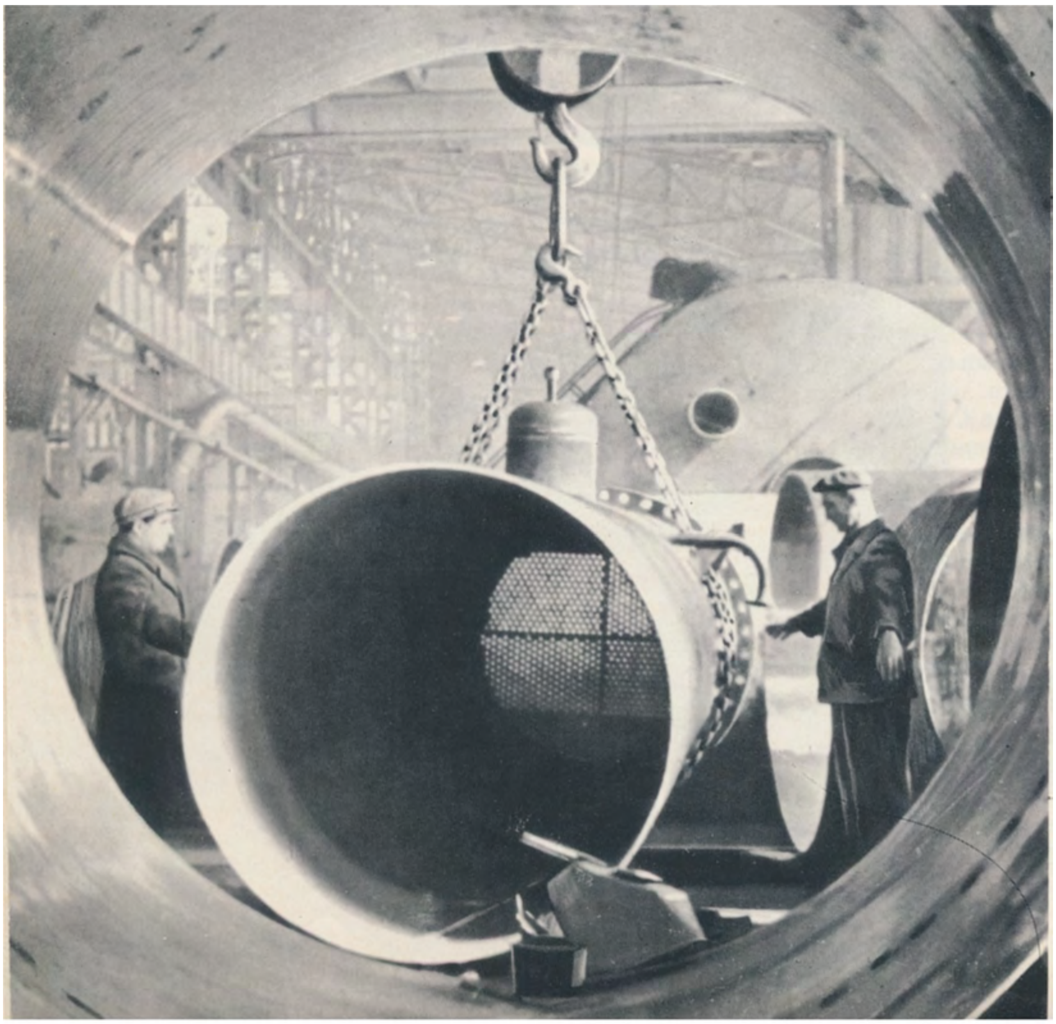
Сумський хімічний комбінат ім. 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. 1972 р.

В одному із цехів ордена Трудового Червоного Прапора заводу електронних мікроскопів ім. 50-річчя ВЛКСМ. Суми, 1971 р.

Сумський орденів Леніна і Жовтневої Революції машинобудівний завод ім. Фрунзе. 1972 р.

На Сумському чавуноливарному заводі «Центролит», 1972 р.

Вклейка надрукована на Книжковій фабриці «Комуніст»

вих марок складних машин і апаратів. Продукція заводу йшла на обладнання ряду хімічних підприємств нашої країни, а також Народної Республіки Болгарії, Польської Народної Республіки, Демократичної Республіки В'єтнам, Корейської Народно-Демократичної Республіки. Президія Народних зборів Народної Республіки Болгарії за надану технічну допомогу в будівництві, монтажі й пуску азотнотукового заводу і ТЕЦ «Моріца—Схід-1» у м. Старій Загорі нагородила Сумський машинобудівний завод ім. Фрунзе орденом Червоного Прапора Праці. За роки семирічки Червонозоряний рафінадний завод повністю переобладнано для випуску цукру-рафінаду за новою технологією — методом пресування.

Герой Соціалістичної Праці Г. Ф. Кириченко. 1971 р.

За прикладом московських робітників наприкінці 1958 року на підприємствах міста став масово поширюватися рух за комуністичну працю. Партійні організації очолили це патріотичне починання трудящих. Вони дбали про гласність і дієвість, різноманітність форм соціалістичного змагання. Міськком КП України і виконком міської Ради депутатів трудящих встановили перехідний Червоний прапор, яким нагороджували кращі виробничі колективи. 1959 року на підприємствах працювало близько 200 бригад комуністичної праці. Наслідуючи почин знатної російської робітниці В. Гаганової, комуністи І. О. Конопленко (завод ім. Фрунзе), І. Й. Єчкалов (8-а дистанція колії), І. В. Демченко (суконна фабрика) та інші першими перейшли працювати з передових у відстаючі бригади, зміни і за короткий час завдяки їх ініціативі та зусиллям ці колективи стали зразковими. За активною участю комуністів і комсомольців поширювався рух новаторів «за українську годину». В 1963 році близько 5 тисяч робітників виконували семигодинне виробниче завдання за 6 годин[1]. За самовіддану працю в роки семирічки 485 робітників і службовців було нагороджено орденами й медалями СРСР. Двоє робітників заводу імені Фрунзе— електрозварювальниця М. І. Кривич і токар Г. Ф. Кириченко, а також варильник Червонозоряного рафінадного заводу О. Г. Черниш удостоїлись звання Героя Соціалістичної Праці.

Дальшого розвитку набула промисловість у роки восьмої п'ятирічки. За рахунок запровадження нової техніки і технології на всіх підприємствах зростали виробничі потужності. У здійснення науково-технічного прогресу на виробництві значний внесок зробили Всесоюзний науково-дослідний і конструкторсько-технологічний інститут компресорного машинобудування (створений у Сумах 1965 р.) і Український філіал Всесоюзного науково-дослідного інституту гідромашинобудування (1956 р.). Велику роль у цьому відіграли винахідники й раціоналізатори. Протягом 1966—1970 рр. у виробництво було впроваджено 88 винаходів і 22 700 раціоналізаторських пропозицій, що дало річний економічний ефект 22 млн. карбованців. Президія Верховної Ради УРСР кращим раціоналізаторам підприємств А. Й. Кравченку, М. А. Леунову, А. А. Сидоренку, А. К. Спицину, І. І. Чемерису, І. Ф. Шепеленку присвоїла звання заслуженого раціоналізатора УРСР. Для поліпшення економічних показників промисловості виключне значення мало запровадження, починаючи з 1968 року, нового порядку планування й економічного стимулювання роботи підприємств.

Здійснювалось значне промислове й житлове будівництво. Обсяг капіталовкладень склав за п'ятирічку 214 млн. крб. Протягом 1966—1970 рр. збудовано за рахунок держави 432 тис. кв. метрів житла. Крім того, 76,2 тис. кв. м житла було споруджено індивідуальними забудовниками, на що їм держава надавала довготермінові кредити. В 1965—1967 рр. стала до ладу перша тролейбусна лінія.

[1] Сумський облпартархів, ф. 1, оп. 6, спр. 12, арк. 90.

Масового поширення серед трудящих набуло соціалістичне змагання на честь 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. У 1967 році робітник заводу ім. Фрунзе Герой Соціалістичної Праці Г. Ф. Кириченко першим підхопив новий почин: «Жодного відстаючого поруч з передовиком». За прикладом передового робітника працювали десятки тисяч трудящих. Одним з переможців змагання на честь 50-річчя Великого Жовтня став Сумський машинобудівний завод ім. Фрунзе. Він був удостоєний Пам'ятного червоного прапору ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС. Сумському хімічному комбінатові було присвоєно ім'я 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції.

У наступні роки дальшому зростанню виробництва сприяло масове соціалістичне змагання на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна та гідну зустріч XXIV з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. 12 квітня 1969 року 114 тисяч трудящих брали участь у Всесоюзному комуністичному суботнику на честь 50-річчя великого почину, а 11 квітня 1970 року 122 тисячі трудящих працювали на комуністичному суботнику на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Під час першого суботника було вироблено промислової продукції на 780 тис. крб., під час другого — понад 1 млн. карбованців. У ході соціалістичного змагання широку підтримку сумчан знайшла ініціатива колективу Московського заводу «Динамо»: кожному робітникові виконати особисту п'ятирічку до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. На 22 квітня 1970 року понад 5 тисяч трудящих міста завершили свої п'ятирічні планові завдання. За високі виробничі показники колективи заводів ім. Фрунзе і електронних мікроскопів (1968 році йому було присвоєно ім'я 50-річчя ВЛКСМ) удостоїлись Ленінських ювілейних Почесних грамот ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС, а колективи «Облміжколгоспбуду» і молокозаводу — Ленінських ювілейних Почесних грамот ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради. Понад 11 тисяч сумчан нагороджено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». У 1969 році за успіхи, досягнуті в розвитку цукрово-рафінадного виробництва, впровадження передової техніки і технології і в зв'язку з 100-річчям з дня заснування Сумський Червонозоряний рафінадний завод був нагороджений орденом «Знак Пошани».

Ще більшого розвитку набрало соціалістичне змагання напередодні XXIV з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. В 1970 році звання колективів комуністичної праці удостоїлись 20 цехів і 650 бригад, а ударників комуністичної праці — понад 13,2 тис. робітників і службовців. Восьмий п'ятирічний план промисловість міста виконала достроково — 3 листопада 1970 року. Обсяг промислової продукції за п'ятиріччя зріс на 47 проц., у тому числі машинобудування на 70 проц., хімічного виробництва на 57 проц. Продуктивність праці підвищилась у середньому на 24 проц. За рахунок підвищення продуктивності праці у восьмій п'ятирічці одержано 51 проц. приросту промислової продукції. За дострокове виконання завдань п'ятирічного плану були нагороджені орденом Жовтневої Революції завод ім. Фрунзе, орденом Трудового Червоного Прапора — завод електронних мікроскопів, орденом «Знак Пошани» — біофабрика. Бригадиру котельників-складальників заводу ім. Фрунзе комуністу І. Т. Коваленку і бригадиру тресту «Сумхімбуд» комуністу М. М. Ісаєву присвоїли звання Героя

На біофабриці. Суми, 1972 р.

Вулиця Леніна. Суми, 1973 р.

Соціалістичної Праці. Урядовими нагородами було відзначено 880 працівників промисловості, залізничного транспорту й будівництва.

Натхнені рішеннями XXIV з'їзду КПРС трудящі під керівництвом партійної організації самовіддано працюють над розв'язанням великих завдань дев'ятого п'ятирічного плану. У достроковому виконанні планів першого й другого року дев'ятої п'ятирічки важливе значення мало соціалістичне змагання, що розгорнулося на честь 50-річчя утворення СРСР. Колективи промислових підприємств та будов, взявши на себе підвищені соціалістичні зобов'язання, виконали їх з честю. Кращі виробничі колективи — переможці соціалістичного змагання — були високо відзначені. Завод ім. Фрунзе і хімкомбінат ім. 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції удостоїлися Ювілейного почесного знака ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС, а Управління механізації будівництва комбінату «Сумпромбуд» — Почесної Грамоти ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради. За перші два роки п'ятирічки обсяг промислової продукції зріс на 17,6 процента, що є значним перевищенням завдань п'ятирічного плану. Освоєно виробництво 486 марок нових машин, апаратів і приладів. Серед них такі новинки техніки, як компресор тиском 2500 атмосфер для виробництва поліетилену, установка для одержання чистого вакуумного нікеля, комплектні технологічні лінії для виробництва мінеральних добрив тощо. У ці ж роки значні будівельні роботи здійснювалися на хімічному комбінаті. Після їх завершення підприємство буде випускати мінеральних добрив у 2 рази більше ніж 1970 року. Збудовано нове приміщення автовокзалу, навчальні корпуси педагогічного інституту, філіалу Харківського політехнічного інституту, будинки культосвітнього училища, трьох середніх шкіл, семи дитячих садків, широкоформатного кінотеатру «Дружба», ресторану, Будинку одягу тощо. На благоустрій міста витрачено 2,2 млн. крб.

Наприкінці 1972 року в місті було 54 промислові підприємства, на яких працювало 49 218 робітників і службовців. У третьому вирішальному році дев'ятої п'ятирічки колективи промислових підприємств взяли підвищені соціалістичні зобов'язання і боролися за їх виконання. Щоб підвищити ефективність виробництва, добитися дальшого зростання продуктивності праці, зниження собівартості продукції, партійні організації дбають про економічну освіту кадрів, наукову організацію праці, про дальше розгортання соціалістичного змагання.

Суми — місто, де дружно живуть і творчо працюють представники 68 національностей. Усі вони є активними борцями за втілення в життя мудрих накреслень Комуністичної партії. Сумчани добре знають, що успіхи, досягнуті промисловістю міста, нерозривно пов'язані з дружбою народів, товариським співробітництвом і соціалістичною взаємодопомогою, що розвиваються з кожним роком. Багато років змагаються між собою колективи Сумського насосного, Лівенського (РРФСР) і Бобруйського (БРСР) машинобудівних заводів, а також Сумського заводу «Центролит» з спорідненими підприємствами в Рязані, Одесі. Вони подають один одному

Святкування 50-річчя Всесоюзної піонерської організації ім. В. І. Леніна у Сумах. 1972 р.

велику допомогу в удосконаленні технологічного процесу, запровадженні новинок техніки, що сприяє поліпшенню показників роботи всіх підприємств. Особливо тісні дружні зв'язки налагодилися між підприємствами Сум і Курська.

За успіхи в соціалістичному змаганні на честь 50-річчя СРСР колективам заводу «Центролит» і будівельного управління № 507 вручено Пам'ятні Червоні Прапори Курського обкому КПРС, обласної Ради депутатів трудящих і облпрофради.

За післявоєнні роки місто стало більш впорядкованим і забудованим. У Сумах 27 площ і 537 вулиць, довжина яких становить 410 км. Новим у забудові міста є розміщення житлових будинків і культурно-побутових закладів за принципом мікрорайонів. Забудова міста здійснюється за генеральним планом, затвердженим Радою Міністрів УРСР. Вже прокладено широку магістраль — проспект Карла Маркса від вокзалу до центру. На ньому споруджено ряд багатоповерхових житлових будинків, культурно-побутових закладів, магазинів, кафе тощо. Створюється центральна площа міста ім. В. І. Леніна. Тут буде адміністративний центр з висотним будинком Рад. Територія між площею Леніна і Червоною площею буде реконструйована й забудована красивими багатоповерховими будинками. Друга площа — Театральна — створюється поміж вулицею Кірова і міським парком. Тут будується приміщення музично-драматичного театру. Планується перебудова Центрального, Засумського, Холодногірського та Привокзального районів міста. Розпочато будівництво великого озера із дзеркалом води 50 гектарів — нового чудового куточка відпочинку сумчан. Генеральний план розвитку міста передбачає розширення навколишньої зеленої зони. Прекрасні природні умови міста, вміло використані під час здійснення генерального плану, мають важливе значення для Сум, що найближчого майбутнього стануть одним з найбільш упорядкованих і красивих міст України.

Зараз житлова площа міста становить 1750 тис. кв. метрів, з них 1103 тис. кв. метрів комунального фонду. Це в п'ять разів більше, ніж 1950 року. В місті багато житлових будинків газифіковано й теплофіковано. Площа зелених насаджень у післявоєнні роки збільшилась на 1900 гектарів і тепер становить 2021 гектар. Основними видами міського транспорту стали тролейбуси і автобуси. Суми зв'язані автобусними маршрутами з 36 містами й селищами міського типу і сотнями сіл. З кожним роком зростає кількість перевезень пасажирів і вантажів у Сумському аеропорту.

Створено велику мережу підприємств торгівлі, громадського харчування. До послуг трудящих 3 універмаги, 179 магазинів, 5 ресторанів, 7 кафе, 185 їдалень та буфетів. У сфері торгівлі й громадського харчування зайнято близько 5 тис. працівників. Працює служба побуту.

З року в рік поліпшується медичне обслуговування населення. У місті працюють 10 лікарень на 2500 ліжок, 5 поліклінік, 33 фельдшерсько-акушерські пункти, станція швидкої допомоги та інші медичні заклади. В них — 750 лікарів і понад 2 тисячі середніх медичних працівників. Завдяки лікувально-профілактичним і санітарно-освітнім заходам, здійснюваним медичними закладами, за останні роки різко знижена захворюваність серед населення.

Важливим показником культури міста є загальноосвітній рівень його населення. На 1000 чоловік жителів припадає 420 чоловік з вищою й середньою, 263 чоловіка з неповною середньою і 118 чоловік з початковою освітою. У місті, як і по всій країні, здійснюється перехід до загальної обов'язкової середньої освіти. В 1972 /1973 нав-

чальному році у 19 середніх, 7 восьмирічних і 2 початкових школах навчалося понад 24 тисячі учнів. Їх навчали й виховували 1130 учителів. У школах працює чимало досвідчених майстрів педагогічної справи. 209 вчителів удостоєні урядових нагород, 6 — присвоєно звання заслуженого вчителя УРСР. У комуністичному вихованні дітей, озброєнні їх знаннями, навиками до праці значну роль відіграють позашкільні установи: палац піонерів, обласні станції юних техніків, юних натуралістів.

Суми — місто, де молодь має змогу також здобувати спеціальну середню й вищу освіту. У 1972/1973 році в технікумах: машинобудівному, будівельному, цукрової і харчової промисловості, радянської торгівлі і в училищах: культосвітньому й музичному навчалося близько 5 тисяч юнаків та дівчат. Понад 3 тисячі студентів — майбутніх математиків, фізиків, хіміків, біологів, філологів здобувають освіту в педагогічному інституті ім. А. С. Макаренка. З 1965 року працює Сумський філіал Харківського політехнічного інституту ім. В. І. Леніна. Тут навчаються 2 тисячі студентів. У педагогічному інституті і Сумському філіалі працюють 240 викладачів, з них 85 докторів і кандидатів наук.

Культурно-освітню роботу серед населення ведуть Палац культури заводу ім. Фрунзе, Палац хіміків, 2 будинки культури, 12 клубів, парк культури й відпочинку. При культосвітніх і навчальних закладах працюють 720 колективів художньої самодіяльності, в яких беруть участь понад 24 тис. чоловік. Найстарішим колективом є народний драматичний театр Палацу культури заводу ім. Фрунзе. Театр було створено на базі драматичного гуртка, заснованого 1922 року. Населення обслуговують 93 державні й профспілкові бібліотеки (книжковий фонд 2571 тис. томів), 11 кінотеатрів, художній та історико-краєзнавчий музеї. Культосвітні установи багато уваги приділяють пропаганді ідей пролетарського інтернаціоналізму й дружби народів СРСР. Вони проводять дні братніх радянських республік, вечори, присвячені літературам народів СРСР, концерти художньої самодіяльності міст Курська, Суджі, Рильська.

Постійно зростаючі естетичні запити трудящих задовольняють мистецькі заклади. В репертуарі обласного музично-драматичного театру ім. М. С. Щепкіна п'єси української і російської класики, радянських драматургів. На сцені в Сумах виступають народний артист УРСР О. Г. Тарасенко, заслужені артисти УРСР І. А. Дехта, О. М. Льдов, М. П. Лісова, А. П. Носачов, І. В. Рибчинський, Л. І. Рудик. Велику аудиторію збирають також концерти, які влаштовує обласна філармонія. Багату колекцію ряду творів російського, українського й західноєвропейського живопису, колекцію унікальних виробів зі скла має обласний художній музей. Тут часто експонують пересувні художні виставки з Москви, Ленінграда, Києва. Багато років тісні зв'язки з музеєм підтримував народний художник СРСР, дійсний член Академії мистецтв СРСР М. Г. Лисенко, який свого часу виховувався в Сумському дитбудинку. Він подарував місту один із своїх відомих творів — скульптурну групу «Партизанський рейд», яка тепер постійно експонується на Червоній площі. Цей твір присвячено народним месникам Сумської області. Широкою популярністю також користується літературно-меморіальний музей-садиба А. П. Чехова.

У Сумах живуть і працюють член Спілки композиторів України В. Дубравін, члени Спілки художників України Є. Чуйков, В. Коростильов, В. Ключник, Я. Красножон, Ю. Ступак.

Масового розвитку набули фізкультура й спорт. У місті є ДСТ «Спартак», «Авангард», «Динамо», «Колос», «Трудові резерви», 4 стадіони, 31 спортивний зал,

Сумський філіал ордена Леніна Харківського політехнічного інституту. В одній із навчальних аудиторій. Суми. 1972 р.

В'їзд до Сум. 1972 р.

басейн для плавання, 4 водні станції, 12 комплексних спортмайданчиків тощо. Фізкультурою і спортом займаються понад 30 тисяч робітників і службовців, молоді, дітей. Найбільшого поширення набули такі види спорту, як легка атлетика, веслування, лижний спорт, волейбол. Сумчани пишаються спортивними успіхами своїх земляків: В. С. Голубничого і О. М. Шапаренка. В 1955 році В. С. Голубничий, навчаючись у Київському інституті фізкультури, встановив світовий рекорд зі спортивної ходьби на 20 кілометрів, за що йому присвоїли звання заслуженого майстра спорту СРСР. В 1960 році він став чемпіоном Радянського Союзу у цьому виді спорту. На олімпійських іграх у Римі був нагороджений золотою медаллю, в Токіо — срібною медаллю, а в Мехіко вдруге — золотою медаллю. Багато перемог на міжнародних змаганнях з греблі завоював робітник модельного цеху заводу ім. Фрунзе О. М. Шапаренко. 1966 року в змаганнях на першість світу, що відбулися в м. Грюнау (НДР), він завоював дві золоті медалі і звання чемпіона світу. На олімпійських іграх в Мехіко, а потім у Мюнхені Шапаренко знову прославив радянський спорт — став володарем золотих медалей. За видатні спортивні досягнення заслужені майстри спорту СРСР В. С. Голубничий і О. М. Шапаренко відзначені урядовими нагородами. В Сумах успішно працюють дві юнацькі спортивні школи, де навчаються 900 чоловік молоді.

Здавна у Сумах розвивалося декоративно-прикладне мистецтво. Картину В. Сєрова «Ходаки у В. І. Леніна» вишила на полотні Т. В. Левицька. Її твір включено до експозиції Центрального музею В. І. Леніна у Москві. На всесоюзних і республіканських виставках експонувалися твори майстринь української народної вишивки З. С. Полякової, В. О. Штихно, народних умільців декоративної кераміки, різьби по дереву В. П. Корсунського, О. Б. Швачунової, В. І. Новака, М. Ю. Хоменка, декоративного гравірування на металі Б. Д. Берестовського.

Безпосереднім організатором трудящих мас на виконання завдань дев'ятої п'ятирічки, їх політичним вихователем є міська партійна організація. На підприємствах, в установах, навчальних закладах працює 320 первинних організацій, які об'єднують близько 15 тис. комуністів. Найбільша партійна організація на заводі ім. Фрунзе (понад 1800 членів і кандидатів у члени КПРС). Партійні організації промислових підприємств особливо велику увагу приділяють науково-технічному прогресу, удосконаленню й дієвості соціалістичного змагання.

Важливу роль у багатогранному політичному, економічному й культурному житті Сум відіграє міська Рада депутатів трудящих. У її складі 350 депутатів, з них 230 робітників, 120 представників інтелігенції, 161 жінка, 175 комуністів, 66 комсомольців. У всій своїй діяльності вона спирається на численний актив. У роботі 16 постійних комісій Ради, відділів виконкому, груп народного контролю бере участь понад 8 тис. чоловік. На великих підприємствах створено депутатські групи, які дбають про інтереси виробництва, дальше поліпшення умов праці, побутового обслуговування населення, організацію відпочинку трудящих.

На підприємствах, в установах і навчальних закладах діють 418 профспілкових організацій (понад 120 тис. членів профспілок) і 211 комсомольських організацій (34 тисячі членів ВЛКСМ). Під керівництвом міської партійної організації профспілкові, комсомольські організації беруть активну участь у боротьбі трудящих за перетворення Сум у місто високої продуктивності праці, культури й зразкового порядку.

Значну роботу проводять громадські організації. Понад 1700 лекторів товариства «Знання» пропагують політичні й наукові знання серед населення. У складі

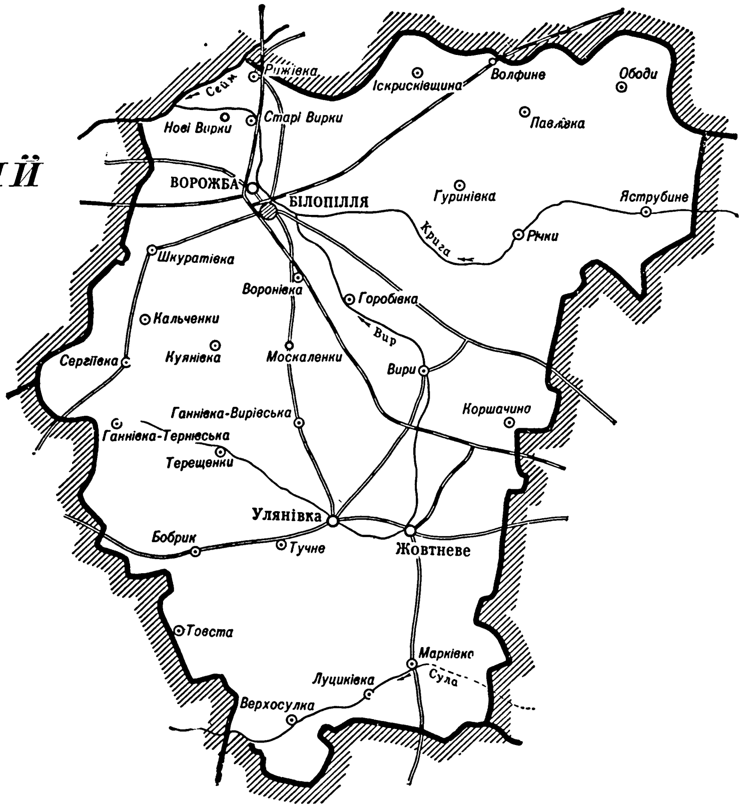
міської організації Українського товариства охорони пам'ятників історії і культури налічується 20 тис. індивідуальних і 173 колективні члени. У Сумах є пам'ятники В. І. Леніну (відкритий 1949 р.), Т. Г. Шевченку (1960 р.), монумент «Героям Сумщини» (1967 р.).

Уродженцями Сум є народна артистка УРСР Ф. А. Барвінська, заслужений діяч науки УРСР М. К. Грунський (1872—1951), український радянський ботанік, страчений гітлерівцями за участь у партизанському русі під час Великої Вітчизняної війни О. А. Коршиков (1889—1942), радянський літературознавець і критик В. Ф. Переверзєв (1882—1968), радянський дитячий письменник І. І. Лікстанов (1900—1965) та інші.

Натхнені історичними рішеннями XXIV з'їзду КПРС трудящі Сум самовіддано працюють над втіленням в життя величних завдань комуністичного будівництва.

Л. П. САПУХІНА, В. Д. СКРИПНИК

БІЛОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1550 кв. км. Населення — 94,1 тис. чоловік, у т. ч. міського — 38,6 тис. Середня густота населення — 61 чоловік на кв. км. 2 міським, 2 селищним та 25 сільським Радам депутатів трудящих підпорядкований 161 населений пункт. На підприємствах, у колгоспах, установах — 126 первинних партійних, 140 комсомольських і 225 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За 3 радгоспами, 27 колгоспами закріплено всього 140 411 га землі, в т. ч. 106 496 га орної. У районі — 15 промислових підприємств. Населення обслуговують 11 лікарень й 180 інших медичних закладів. У 79 загальноосвітніх школах, у т. ч. 23 середніх, 31 восьмирічній і 25 початкових, навчаються 15 242 учні. Культурно-освітню роботу ведуть 75 будинків культури і клубів, 66 бібліотек. Є 64 кіноустановки, потужний телеретранслятор. У районі — 13 пам'ятників В. І. Леніну. У Білопіллі працює музей видатного радянського педагога й письменника А. С. Макаренка, а також встановлено йому пам'ятник. В населених пунктах споруджено 36 пам'ятників і обелісків вічної Слави воїнам-визволителям і односельцям, які загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни.

БІЛОПІ́ЛЛЯ

Білопілля — місто районного підпорядкування, центр району, розташоване за 45 км від м. Сум; залізнична станція. Через місто проходить автошлях Суми — Новгород-Сіверський. Населення — 18 884 чоловіка.

Територія сучасного Білопілля була заселена ще у II—VI ст., про що свідчить виявлене археологами поселення черняхівської культури[1]. За часів Київської Русі виникло укріплене місто Вир, яке відігравало роль форпоста в боротьбі з кочівниками. Про нього згадується в літописі за 1111 рік у зв'язку з походом переславського

---

[1] Материалы исследования по археологии СССР, № 116. М., 1964, стор. 12.

князя Володимира Мономаха проти половців[1], 1239 року його спустошили й спалили монголо-татари. В середині XVI ст. у цій місцевості з'являються пости російських служивих людей — військові сторожі. Одну з них, 2-гу путивльську, було встановлено біля Вирського городища.

Інтенсивне заселення місцевості почалося в середині XVII ст. В 1672 році бєлгородський воєвода князь Ромодановський на старому Вирському городищі збудував фортецю, навколо якої селилися задніпрянські переселенці[2]. Першу свою назву — Крига — поселення дістало від річки. Під цією назвою, що довго зберігалася в народі, воно згадується в деяких історичних джерелах, наприклад, у літописі Самовидця за 1687 рік[3]. Друга назва — Білопілля трапляється в документах початку 80-х років XVII століття. Вона походить від однойменного містечка на Брацлавщині[4], звідки прийшли перші переселенці. Білопільська фортеця була добре укріпленою. Її оточував рів завглибшки 8 і завширшки 10 метрів. На високому валу було зведено дубову стіну з 9 баштами. Переважна маса населення проживала у посаді, який був укріплений дубовою стіною з 13 баштами і ровом завглибшки 6 і завширшки 8 метрів.

Майже 100 років своєї історії Білопілля, як і інші міста Слобожанщини, розвивалось у специфічних умовах поєднання військової сторожової служби з землеробством і промислами (гуральництво, млинарство тощо). Захоплення козацькою старшиною земельних угідь рядових козаків поглиблювало соціальну диференціацію. Частина козаків потрапляла в залежне становище від козацької старшини. За даними перепису 1732 року, в Білопіллі налічувалося 392 козаки, 2122 підпомічники, 60 підсусідків[5].

Остаточне скасування сторожової служби і розформування слобідських козацьких полків 1765 року помітно позначилося на становищі Білопілля. Воно було сотенним містечком Сумського козацького полку, а з 1765 до 1780 року входило до складу Слобідсько-Української губернії, з 1780 до 1796 — Харківського намісництва, з 1796 — знову Слобідсько-Української губернії (з 1835—Харківської).

Після ліквідації полкового устрою сталися важливі соціальні зміни. Козаків, підпомічників було позбавлено козацьких привілеїв і перетворено на військових обивателів, які стояли близько до державних селян. Тільки незначна частина, найбільш заможна, могла перейти в купецький і міщанський стани.

У середині XVIII ст. поряд з землеробством значного розвитку набувають в Білопіллі ремісництво, промисли й торгівля. 1780 року тут налічувалося 7 цехів. В 1786 році найбільші цехи — ткацький і чоботарський мали 324 ремісники. Найпоширенішими промислами, як і раніше, були млинарський і гуральницький. 1781 року у Білопіллі налічувалося 65 гуралень, 46 вітряних і 26 водяних млинів. Місто стає важливим торговельним пунктом. Тут щорічно відбувалися 3 ярмарки. Товари доставлялись з Путивля, Курська, Воронежа, Бєлгорода, Тули, Сум, Полтави.

Наприкінці XVIII ст. у місті проживало 6897 чоловік, з яких військових обивателів було 5471, міщан разом з цеховими 570, купців 78, дворян 53, поміщицьких селян 63 чоловіка, решта — духівництво, чиновники, військові тощо[6].

За феодально-кріпосницького ладу майже не розвивались охорона здоров'я, народна освіта. Один лікар в умовах антисанітарії, забобонності населення мало що міг зробити. Епідемії косили жителів. Від холери 1831 року померло 112, а 1848—256 чоловік. За переписом 1732 року в чотирьох парафіяльних школах Білопілля

---

[1] Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 407—408.
[2] Там же, стор. 413.
[3] Літопис Самовидця. К., 1971, стор. 143.
[4] Нині село Козятинського району Вінницької області.
[5] Материалы для истории колонизаций и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.) в XVI—XVIII столетии, т. 1, стор. 257.
[6] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 215, оп. 3, спр. 345, арк. 16, 17.

навчалося 7 школярів. 1812 року відкрили міське парафіяльне училище, яке з перервами проіснувало до 1858 року. Контингент учнів щоразу змінювався. В 1812 році навчалися 53 хлопчики, а в 1814 — лише 17. 1844 року в ньому було 72 учні, а в 1853—22[1]. Такий стан свідчив про те, що переважна більшість населення не могла здобувати освіту через нестатки й злидні.

Про благоустрій Білопілля власті не дбали. З самого початку його забудовували відповідно до потреб оборони, на планування ж довго не звертали уваги. Зводили переважно дерев'яні будівлі. Страшним лихом були часті пожежі. З 1852 по 1862 рік сталося 35 пожеж[2].

Державні селяни, які переважали серед населення міста, згідно з указами від 18 січня й 24 листопада 1866 року зберігали свої попередні наділи. Викуп до 1885 року для них не був обов'язковим, і тому доводилося сплачувати оброчний податок. Якщо державні селяни Сумського повіту в середньому мали 2,3 десятини на ревізьку душу, то наділ білопільських селян складав 1,6 десятини[3]. Звідси хронічне безземелля і малоземелля селянського населення Білопілля.

Соціально-економічні зрушення, викликані реформою 1861 року, не одразу позначилися на житті Білопілля. Проте розвиток капіталізму в країні, хоч і повільно, але неминуче втягував місто в сферу капіталістичних відносин. Цьому сприяло спорудження Курсько-Київської залізниці (1869 р.).

Дальший значний крок у своєму розвитку зробило ремісницьке виробництво. 1881 року в місті було 624 ремісники. Налічувалося 34 види різних ремесел[4]. Найбільшого розвитку досягло виготовлення чобіт і тулупів, чим славились білопільські ремісники далеко за межами міста. З'явилися перші підприємства фабрично-заводської промисловості. Проте вони так й не вийшли за межі дрібного напівкустарного виробництва, тісно пов'язаного з сільським господарством. У 80-х рр. XIX ст. в місті працювали 3 цегельні, 3 салотопні, 2 свічко-сальні заводи. На них було зайнято до 100 робітників. Значним було круп'яне виробництво. 5 крупорушок за рік виготовляли 10 тис. пудів крупи. На початку XX ст. тут були пивоварний, механічний, чавуноливарний, цегельний заводи, 6 шкіряних підприємств.

Економічний розвиток країни в цілому, міста зокрема, обумовив деякий розвиток охорони здоров'я, освіти тощо. На початку XX ст. у Білопіллі були лікарня на 20 ліжок, амбулаторія, де працювали 2 лікарі, 5 фельдшерів. В місті працювало двокласне жіноче училище, 5 церковнопарафіяльних шкіл, ремісниче училище, засноване земством, жіноча й чоловіча гімназії, кілька приватних шкіл[5]. Початкові школи тулилися в непристосованих для навчання приміщеннях, відчувалась гостра нестача вчителів. В гімназіях учились діти купців, заможних міщан і селян. Через нестатки, злиденне життя далеко не всі діти трудящих могли здобувати навіть початкову освіту.

Місто було вкрай занедбаним: вулиці майже не освітлювались і не впорядковувались. Коштом жителів утримувалися поліцейська й пожежна команди, кілька навчальних закладів тощо. Заможна верхівка Білопілля, яка засіла в міській думі і сільській управі, розподіляла кошти, враховуючи, найперш власні інтереси. Показово, що на утримання поліції і поліцейських чинів витрачалося 10 129 крб., а на охорону здоров'я — тільки 3439 карбованців[6].

Купецька верхівка, духівництво, заможне міщанство, куркулі чинили запеклий опір всьому, що хоч якоюсь мірою порушувало старий уклад життя. Навіть ідея

[1] А. Воронцова. Материалы для истории и статистики учебных заведений Министерства народного просвещения. СПб., 1865, стор. 81.
[2] Памятная книжка Харьковской губернии на 1864 год. Х., 1864, стор. 140.
[3] Земельные наделы крестьян Харьковской губернии. Х., 1907, стор. 129, 130.
[4] Харківський облдержархів, ф. 51, оп. 1, спр. 139, арк. 84.
[5] Там же, спр. 242, арк. 86.
[6] Там же.

посадити громадський міський сад натрапила на опір місцевого купецтва, що вбачало в цьому намір «підірвати моральність молоді»[1]. Зате будівництво шинків вважалося «моральною» справою.

За даними 1914 року, в місті проживало 21 796 чоловік. Як і раніше, більшість серед них становили селяни — 62,3 проц.[2]. Трудящі міста — основне його населення — були позбавлені будь-яких політичних і громадських прав, терпіли економічний гніт. В тяжких умовах доводилося працювати на дрібних підприємствах. Доля робітника цілком залежала від сваволі підприємця. На крупорушках робочий день тривав 12 годин на добу, а платили від 7 до 9 крб. щомісяця[3]. Особливо нестерпними були умови праці на шкіряних підприємствах. Не краще жилося й залізничникам. Працюючи щодня по 14 годин, вони одержували в середньому 15—20 крб. на місяць[4].

Трудящі ставали на шлях революційної боротьби. Вони сприймали ідеї революційної соціал-демократії, які з початку XX ст. стали повсюдно поширюватись через листівки, агітаційно-пропагандистську діяльність соціал-демократичних гуртків. У Білопіллі революційну пропаганду вів місцевий гурток, створений 1905 року. Одним з активних його учасників був уродженець міста Д. І. Манжара; пізніше — один з керівників боротьби трудящих Казахстану за Радянську владу.

У буремні дні російської буржуазно-демократичної революції 1905—1907 років першими в місті виступили залізничники, приєднавшись до Жовтневого всеросійського політичного страйку. Виступ розпочався 10 жовтня і тривав до 21 жовтня 1905 року. Другий страйк вибухнув 11 грудня. Цього дня відбулася демонстрація 6 тис. залізничників, робітників підприємств і селян[5]. Страйк на станції Білопілля продовжувався до 22 грудня 1905 року. Після його придушення почалися поголовні обшуки й арешти. Були звільнені з роботи й заарештовані організатори страйку І. Вальтер, І. Безпальний, О. А. Костюков, А. Крушинський, Є. Сіренко, І. Татаренко та багато інших.

Після поразки революції у роки реакції революційна робота серед залізничників не припинялась. У грудні 1907 року на станції Білопілля утворився робітничий гурток[6]. В місті розповсюджувалися листівки, 1911 року відбулося заворушення учнів ремісничого училища, які протестували проти деспотизму начальства.

Перша світова війна важким тягарем лягла на плечі трудящих. В Білопіллі за один рік війни чоловіче населення зменшилось на 3445 чоловік. 1167 родин позбулися своїх годувальників. Швидко зростали ціни на продукти харчування.

Звістка про повалення самодержавства викликала піднесення серед населення Білопілля. Відбувалися мітинги, демонстрації, трудящі вимагали миру, землі.

З радістю зустріли трудящі повідомлення про перемогу Жовтневого збройного повстання в Петрограді. На масових зборах 8 грудня 1917 року білопільські залізничники відповіли протестом на вимогу буржуазно-націоналістичної Центральної ради припинити доставку хліба Радянській Росії. Транспорти з хлібом та іншими продуктами без затримки відправлялися до Москви і Петрограда[7].

Складність боротьби за Радянську владу в Білопіллі пояснювалась нечисленністю робітничого класу в місті. Опорою робітників став Перший московський червоногвардійський загін особливого призначення під командуванням А. О. Знаменського, який наприкінці грудня 1917 року прибув на станцію Ворожба, щоб допомогти робітникам і селянській бідноті розгромити контрреволюцію[8]. В цей час до рідного міста повернулося багато солдатів-фронтовиків, настроєних по-більшо-

[1] Харьковский календарь на 1884 год, стор. 566.

[2] Обзор Харьковской губернии за 1914 год. Х., 1914, стор. 7.

[3] ЦДІА СРСР, ф. 20, оп. 12, спр. 237, арк. 20—23.

[4] Города России в 1904 году, стор. 257, 264.

[5] Революция 1905—1907 гг. в России. Документы и материалы. Высший подъем революции 1905—1907 гг., ч. 3, кн. 1. М., 1956, стор. 448—449.

[6] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 336, оп. 1, спр. 912, арк. 10.

[7] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине, т. 2, стор. 213, 214.

[8] Жовтень на Сумщині, стор. 92—93.

вицькому. Вони також активно включилися у боротьбу проти націоналістів. 31 грудня 1917 року було встановлено Радянську владу, створено ревком, який 13 січня 1918 року поступився обраній Раді робітничих і селянських депутатів. Першим головою Білопільської Ради обрали селянина-бідняка П. Т. Макаренка.

Радянське будівництво було перервано вторгненням на Україну австро-німецьких загарбників. З наближенням їх у місті спалахнув контрреволюційний заколот, на придушення якого були кинуті частини 5-ї радянської армії[1]. На початку квітня 1918 року Білопілля окупували кайзерівські війська. Міська буржуазія, спираючись на окупантів, стала відновлювати старі порядки. В місті лютував терор. Трудящі Білопілля боролися проти окупантів. Залізничники приєднались до липневого страйку 1918 року, населення саботувало розпорядження окупантів, йшло в партизанські загони. Під час відступу австро-німецьких військ Білопілля захопили загони буржуазно-націоналістичної Директорії.

У січні 1919 року Білопілля було визволене Червоною Армією[2]. Зразу ж після вступу загону радянських військ на мітингу обрали ревком. 26 лютого на об'єднаному міському і волосному з'їзді Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів було обрано волвиконком. Фракція більшовиків у ньому налічувала 12 чоловік і 3 співчуваючих комуністам.

В серпні—вересні в районі Білопілля розгорнулися запеклі бої з наступаючими денікінськими військами. Двічі Білопілля переходило з рук у руки. Після відступу частин Червоної Армії в місті залишилась група підпільників-комуністів у складі Ф. Пугача, Г. Русака, М. Скоробагатька, В. Гевлича. Вони організували партизанський загін, який діяв у районі Вири — Білопілля. В боях з денікінцями героїчно загинули М. Скоробагатько і Ф. Пугач.

27 листопада 1919 року частини Червоної Армії визволили Білопілля[3]. Було відновлено Радянську владу. Ревком успішно здійснив мобілізацію транспортних засобів і забезпечення продовольством частин Червоної Армії, які проходили містом. Невдовзі дала струм електростанція, запрацювали млини, відкрилися лікарня, амбулаторія. Все населення міста і волості мобілізували заготовляти паливо. Вживалося заходів до обліку нетрудових господарств, розподілу поміщицьких земель і підготовки до посівної кампанії. На кінець березня 1920 року Білопільський ревком передав владу обраному на з'їзді Рад виконкому.

Керівною і спрямовуючою силою в радянському будівництві була партійна організація Білопілля. На липень 1920 року в її лавах налічувалося 12 членів і 23 кандидати у члени партії[4]. Секретарем парткому був І. Г. Руков. Створюється комсомольська організація. На 24 липня вона об'єднувала 7 членів, на 4 вересня — 23.

У вересні 1920 року на заклик поповнити лави Червоної Армії тільки за один день добровольцями записалися понад 50 чоловік. Вони виявили бажання негайно вирушити на фронт[5].

Після закінчення громадянської війни створилися більш сприятливі умови для дальшого розвитку господарства, будівництва нового життя. Селянські господарства міста відновили свої довоєнні посівні площі, збільшили посіви озимої пшениці і технічних культур. Відродилися промисловість і сільське господарство, зростала торгівля. На початку 1924 року в місті вже працювали майстерні ремонту землеробських машин і знарядь, два млини, дві крупорушки, хлібопекарня, 4 майстерні для виробництва дубильного шкіряного товару, 19 чоботарських і 7 кравецьких майстерень[6].

---

[1] Гражданская война на Украине. 1918—1920, т. 1, кн. 1, стор. 80—82.

[2] Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (листопад 1918—серпень 1919). Збірник документів і матеріалів. К., 1962, стор. 266—267.

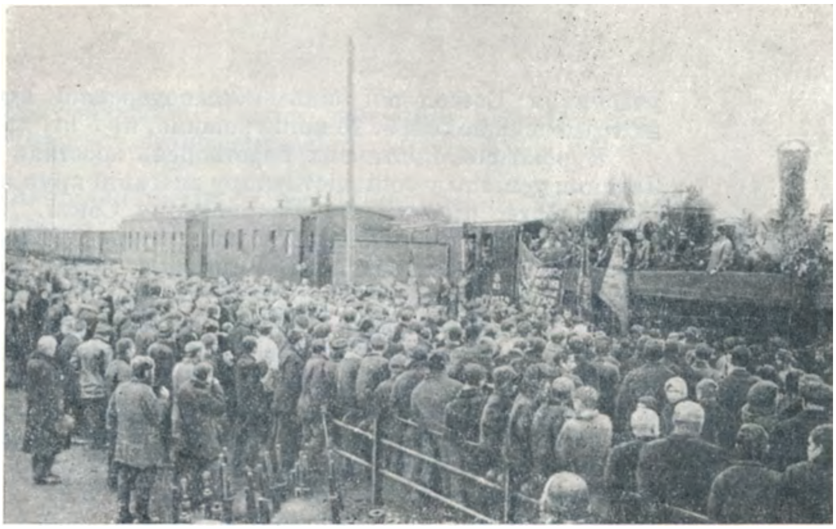
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-2340, оп. 2, спр. 13, арк. 45.

[4] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 2, оп. 1, спр. 57, арк. 19.

[5] Газ. «Власть Советам», 4 вересня 1920 р.

[6] Краткая промышленная характеристика городов и поселений городского типа. М., 1926, стор. 556—557.

Паровоз і вагони, відремонтовані учнями школи ФЗУ ст. Білопілля в подарунок IV Сумській окружній комсомольській конференції. 1926 р.

Сталися зрушення в галузі охорони здоров'я, освіти, культури. Значно поліпшилось в порівнянні з дореволюційним часом медичне обслуговування населення. Було розширено лікарню до 35 ліжок, працювала амбулаторія. В медичних закладах трудилися 22 чоловіка медперсоналу. 1925 року в 3-х початкових і 3-х семирічних школах навчалося 2 тис. дітей, працював 61 учитель. У школі фабзавучу набували спеціальну освіту 72 учні. В місті відкрили дві школи ліквідації неписьменності, в яких навчалося 1925 року 62 чоловіка. Осередками культури стали міська бібліотека, яка налічувала 5620 книжок, народний будинок, кінотеатр[1].

В роки соціалістичної індустріалізації у Білопіллі розгорнулись значне промислове будівництво, кооперування кустарного виробництва. Реконструювались старі підприємства, будувались нові. На базі крупорушки створено круп-завод, який виробляв за добу 95—100 тонн крупи. Були побудовані комбікормовий завод, засолзавод, значно розширені та реконструйовані паровозне та вагонне депо станції Білопілля. 1933 року став до ладу ливарно-механічний завод, згодом перетворений на машинобудівний, який виготовляв устаткування для цукрової і харчової промисловості. Розгортався процес кооперування кустарів. У 1928—1929 рр. було тільки 2 промислові артілі, які об'єднували 58 чоловік, а в 1930—1931 рр. —10 артілей (2199 чоловік). 1932 року питома вага соціалістичного сектору в промисловості Білопільського району становила 97,8 проц., що свідчило про фактичне завершення соціалістичних перетворень у промисловості.

Трудящі Білопілля взяли активну участь у перебудові сільського господарства. Райком партії мобілізував колективи промислових підприємств і радянських установ, комуністів і комсомольців міста на здійснення колективізації у районі. В червні 1931 року в села було направлено 150 членів партії і комсомольців. Широко практикувалась шефська допомога міських організацій молодим колгоспам. Колективізація здійснювалась і в самому місті, половина населення якого була зайнята в землеробстві. В 1929—1930 рр. спочатку виникає 9 ТСОЗ'ів. Протягом 1932 року на основі ТСОЗ'ів у місті створено 4 колгоспи. 1931 року створюється Білопільська МТС[2], яка відіграла важливу роль в організації, зміцненні та дальшому господарському розвитку колгоспів. На жовтень 1932 року в ній налічувався 31 трактор.

На кінець 30-х років міські колгоспи зміцніли, добились успіху у розвитку землеробства, налагодженні заможного й культурного життя колгоспників. Значні досягнення мав колгосп ім. Чапаєва. 1940 року він домігся найвищої в районі врожайності зернових — 120 пудів з га; молочна ферма колгоспу в 1939 й 1940 рр. була

[1] Матеріали до опису округ УРСР. Сумська округа, стор. 4, 5, 7.
[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 126, спр. 522, арк. 20.

учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Колгоспники одержали на трудодень по 5 крб. 16 коп. грошима, по 5 кг. хліба.

В роки соціалістичних перетворень зростали ударництво, стахановський рух. Завдяки успіхам у соціалістичному змаганні круп'яний завод перетворився на краще підприємство цієї галузі у Радянському Союзі. Широко розгорнувся кривоносівський рух серед залізничників депо станції Білопілля. 1940 року депо завоювало перехідний Червоний прапор Наркомату шляхів сполучення. Виросли сотні передовиків соціалістичного виробництва, відомими стали імена машиністів-кривоносівців М. І. Пономаренка, С. Л. Матвієнка та інших.

Докорінно поліпшилося медичне обслуговування, розвивалася освіта, зростала культура трудящих Білопілля. Вже напередодні війни в місті діяли дві лікарні на 60 ліжок, дві поліклініки, пологовий будинок, рентгенкабінет; 3 дитясел, 3 дитячі садки. В місті працювали 86 медпрацівників з вищою й середньою освітою. Величезним досягненням була цілковита ліквідація неписьменності. Працювали 5 середніх, одна семирічна і дві початкові школи, в яких навчалося 4 тис. учнів, а педагогічний колектив налічував 200 чоловік. З спеціальних навчальних закладів були: педагогічне училище ім. А. С. Макаренка, медичне і залізничне училища (останнє створене на базі ФЗУ). Культурні запити населення міста задовольняли будинок культури на 400 місць, 2 кінотеатри на 500 місць, кілька робітничих клубів, будинок учителя, палац піонерів. Міська бібліотека мала 20 тис. книжок.

Напад фашистської Німеччини на Радянський Союз перервав мирну творчу працю радянських людей. Коли нависла небезпека окупації міста, більшість підприємств і установ було евакуйовано в глибокий тил.

Після запеклих боїв частини 40-ї армії Південно-Західного фронту наприкінці вересня 1941 року спинили наступ ворожих військ на лінії Білопілля— Лебедин — Шишаки — Красноград — Новомосковськ[1]. Кілька днів жорстокі бої точилися на підступах до Білопілля. 7 жовтня 1941 року частини Червоної Армії залишили місто. Настали тяжкі дні фашистської окупації. Фашисти прирекли населення міста на голод, вимирання. Школи, навчальні та культурно-освітні заклади не працювали. Всі приміщення медичних закладів були зайняті фашистами під квартири, районний будинок культури перетворили на стайню, кінотеатр — на гараж. Насильства, катування, розстріли стали звичайним явищем. У Білопіллі за часів окупації фашисти вбили 130 чоловік. Сотні жителів зазнали катувань, ув'язнення, 942 чоловіка вигнали на каторжні роботи до Німеччини[2]. Серед розстріляних були М. П. Баня — робітник-залізничник, активний організатор колгоспного руху, М. І. Пономаренко — машиніст депо, депутат міськради, С. І. Ісакович — учитель та ін.[3]

Білопільці не корилися окупантам, чинили опір ворогові, саботували заходи окупаційних властей, допомагали партизанам тощо. В місті діяв підпільний райком ЛКСМУ, очолюваний Л. Т. Сердюк. Комсомольці-підпільники Л. Петренко, І. Подобрій передавали партизанам цінну інформацію про розташування складів ворога, пересування військ, вели агітаційну роботу[4].

Відчуваючи свою неминучу поразку, фашистське командування 1 вересня 1943 року видало наказ про поголовну евакуацію населення Білопілля. Тільки навальний наступ частин Червоної Армії зірвав ворожий план. Долаючи шалений опір німецько-фашистських військ, частини 141-ї стрілецької дивізії, підтримані 121-ю стрілецькою дивізією під командуванням генерал-майора І. І. Лодигіна, 3 вересня оволоділи Білопіллям.

За період окупації й під час відступу фашисти знищили й спалили 117 будинків, 20 складських приміщень. На руїни були перетворені всі промислові підприємства,

---

[1] История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941—1945, т. 2. М., 1961, стор. 111.

[2] Сумський облпартархів, ф. 23, оп. 1, спр. 22, арк. 7; спр. 51, арк. 27.

[3] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 103, арк. 62.

[4] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 288.

будинки адміністративних, освітніх закладів. Збитки, заподіяні фашистськими загарбниками тільки міському господарству, становили велику суму — 57 696 165 карбованців[1].

З перших днів визволення Білопілля почалося його відродження. Партійна організація мобілізувала робітників всіх професій, все населення для термінового налагодження роботи залізничного транспорту — і через 7 днів після визволення станція Білопілля без затримки пропускала ешелони на фронт. З глибоких тилових районів почали надходити устаткування, верстати. Вже восени 1943 року стала до ладу хлібопекарня, відкрились крамниці, почалися заняття в середній і двох семирічних школах, у тимчасових приміщеннях запрацювали поліклініка й театр. За рік після визволення міста було відбудовано й пущено першу чергу машинобудівного заводу, вальцьовий млин, цегельний завод, на 90 проц. відбудовано маслозавод[2]. Підводилася з руїн МТС. Вже восени 1943 року вона одержала від держави 17 тракторів, які працювали в колгоспах.

Трудящі міста активно збирали кошти у фонд оборони країни. Разом з трудівниками району вони внесли 1 800 тис. крб. на побудову танкової колони[3]. Довгожданий День Перемоги був великим святом для білопільців, які разом з усім радянським народом самовіддано працювали й героїчно билися на фронтах. 2986 чоловік громили ворога в лавах Червоної Армії, 950 з них віддали своє життя, захищаючи незалежність Батьківщини, 2034 були відзначені Вітчизною бойовими нагородами.

Натхнені перемогою у Великій Вітчизняній війні, трудівники Білопілля з подвійною енергією взялися втілювати в життя план першої післявоєнної п'ятирічки. На промислових підприємствах, у колгоспах розгорнулося масове соціалістичне змагання. Передовики вагонного депо — токар П. І. Мироненко, коваль Г. С. Пархоменко, електрозварювальник В. І. Мацько та інші виконали п'ятирічні плани за 2—3 роки. Колектив машинобудівного заводу завершив п'ятирічний план випуску валової і товарної продукції за 3 роки і 8 місяців — 1 вересня 1949 року. В ході відбудови завод був оснащений новітньою технікою, його колектив освоїв виробництво нових видів продукції. Нарощували виробництво райхарчокомбінат, промислові артілі, які виготовляли швейні вироби, меблі тощо. Всі промислові підприємства міста достроково виконали п'ятирічку.

Переборюючи труднощі, зокрема посуху 1946 року, відроджувалися колгоспи. Колгосп ім. Чапаєва один з перших у районі 1947 року, повністю виконавши план з усіх видів державних поставок, здав 4920 надпланових пудів зерна, 1872 пуди картоплі. Цьому сприяла допомога держави машинами, кредитами, будівельними матеріалами. Тільки з 1948 по 1950 рік Білопільська МТС одержала 33 трактори та іншу сільськогосподарську техніку.

За роки четвертої п'ятирічки відбудували будинок культури, двоповерховий корпус педагогічного училища. Побільшало медичних закладів. Почали діяти пологове відділення та фізіотерапевтичний кабінет. Запрацювали санітарна і протималярійна станції, дитяча консультація, протитуберкульозний диспансер, молочна кухня. На початку 1950 року відбулося об'єднання всіх лікувальних закладів міста, включаючи амбулаторію селища Ворожби, в одну лікарню. Все це значно поліпшило медичне обслуговування трудящих. У 1948 році міськвиконком асигнував 115 тис. крб. на благоустрій міста.

Головними напрямками промислового розвитку міста, які визначилися в 50—60-х рр., ставали харчова й машинобудівна галузі промисловості. Стали до ладу сирзавод, ремонтно-механічний завод. Розширювалися й оснащувалися новою технікою підприємства.

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 23, оп. 1, спр. 22, арк. 6; спр. 51, арк. 27.
[2] Там же, спр. 51, арк. 52.
[3] Там же, спр. 127, арк. 42.

На ділянці радгоспу лікарських рослин, м. Білопілля, 1972 р.

Впровадження нової техніки, нова система планування й економічного стимулювання зумовили серйозні зрушення в розвитку промислового виробництва. Під час восьмої п'ятирічки удвічі збільшилось виробництво меблів, на 46 проц. молочної й харчової продукції, на 35 проц. продукції машинобудування.

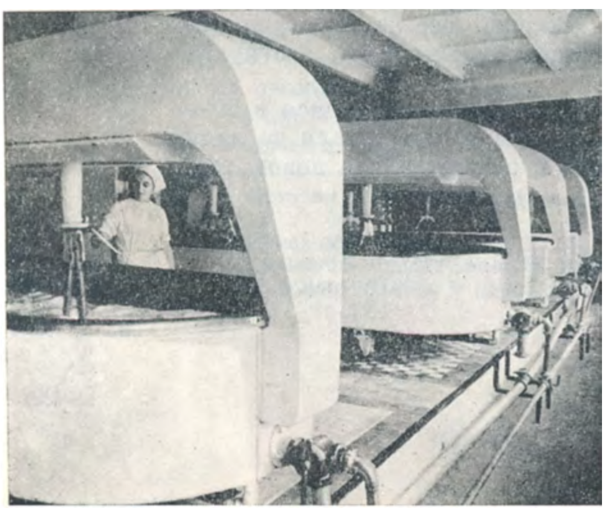
Трудящі розгорнули соціалістичне змагання за дострокове виконання планів дев'ятої п'ятирічки. Промислове виробництво в 1972 році порівняно з 1965 роком зросло на 159,9 проц., продуктивність праці на 113 проц. Провідним підприємством міста є машинобудівний завод. Його вироби широко відомі в нашій країні, експортуються до багатьох зарубіжних країн.

Важливі зміни відбулися в сільськогосподарському виробництві. В середині 50-х років було створено радгосп «Победа», до якого влилися два міські колгоспи (третій ввійшов до складу радгоспу «Білопільський» з центром у Ворожбі), 1960 року він став підлягати Міністерству охорони здоров'я СРСР, а з 1970 року — підпорядкований Міністерству медичної промисловості СРСР. Радгосп спеціалізується на вирощуванні лікарських рослин — м'яти перечної, ромашки аптечної, валер'яни лікарської, подорожника, маку маслянистого. В радгоспі 4245 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 3245 га орної землі. Є 36 тракторів, 8 комбайнів, 20 автомашин. За 1966—1970 рр. радгосп виростив 2660 тонн лікарської сировини, планом дев'ятої п'ятирічки передбачається збільшити її виробництво до 4145 тонн.

За успіхи, досягнуті у виконанні соціалістичних зобов'язань на честь ленінського ювілею, ряд колективів і велика група передовиків — переможців змагання— включено до Ленінської книги трудової слави. Серед них: токар машинобудівного заводу М. О. Лева, столяр меблевої фабрики О. М. Литвиненко, робітниця цегельного заводу А. А. Приходько та інші.

Партійні і радянські організації Білопілля приділяли багато уваги поліпшенню добробуту трудящих, розвитку охорони здоров'я, освіти, культури, благоустрою міста. Рік у рік зростало житлове будівництво. Тільки з 1966 по 1971 рік здано в експлуатацію 8,3 тис. кв. метрів. Державний житловий фонд у місті за післявоєнні роки виріс у 3 рази. В 1972 році побудовано індивідуальних житлових будинків площею 1597 кв. метрів. Поліпшилось комунальне обслуговування населення. Здійснюється газифікація міста: тільки 1972 року газифіковано понад 800 квартир. 17 автобусних маршрутів зв'язують Білопілля з населеними пунктами району, кількома містами Сумської області.

В одному з цехів сирзаводу. Білопілля. 1972 р.

З медичних закладів у місті працюють поліклініка, лікарня на 240 ліжок, пологовий будинок, 3 аптеки, 2 дитячі садки і 2 ясел. Крім цього, на станції Білопілля є лінійна лікарня, дитячий садок і ясла. Дедалі більше розгортається будівництво медичного містечка. Коли його завершать, кількість лікарняних ліжок зросте до 450.

Великих успіхів досягли трудящі Білопілля в галузі освіти. В місті працюють 4 середні, дві 8-річних школи, школа-інтернат, 2 школи робітничої молоді і заочна школа. В них навчається понад 4 тис. учнів. У школах трудиться великий педагогічний колектив — близько 300 учителів.

В. С. Вербицький, Н. К. Іващенко і О. В. Свободна — заслужені вчителі УРСР (нині пенсіонери). В місті є також профтехучилище (500 учнів), створене на базі залізничного, музична школа (270 учнів), дитяча спортивна школа (300 учнів).

Центром культурного життя став будинок культури. При ньому працює 6 гуртків художньої самодіяльності. Колективу оркестру народних інструментів 1968 року присвоєно почесне звання народного. В місті 3 клуби в т. ч. радгоспу «Победа» і станції Білопілля, кінотеатр. В 1969 році відкрито музей видатного радянського педагога й письменника А. С. Макаренка. Книжковий фонд бібліотек — для дорослих, профспілкових та шкільних — досяг понад 130 тис. примірників.

В музеї А. С. Макаренка, м. Білопілля, 1972 р.

З кожним роком змінюється зовнішній вигляд Білопілля, місто впорядковується, красивішає. На його благоустрій асигнуються значні кошти. Найбільше було витрачено 1972 року — 390 тис. крб. За останні роки в місті збудовані понад 30 багатоповерхових будинків. Головні вулиці забруковані, центр заасфальтований, спланована центральна площа. Тут 30 грудня 1972 року на честь славного ювілею — 50-річчя утворення СРСР в святковій обстановці був відкритий пам'ятник В. І. Леніну.

Важливою громадсько-політичною подією в житті білопільців було відзначення 1972 року 300-річного ювілею міста.

Районний комітет партії, первинні партійні організації, які налічують 1333 комуністів, приділяють велику увагу роботі громадських організацій. У білопільському відділенні товариства «Знання» 970 членів. Вони систематично виступають перед трудящими з лекціями на політичні, міжнародні, науково-популярні, медичні, атеїстичні та інші теми.

Активну участь у житті міста, в розвитку його господарства, освіти, культури, охорони здоров'я відіграє міська Рада депутатів трудящих, яка налічує 65 депутатів. В складі Ради—40 робітників, 25 службовців, 32 члени КПРС. Це кращі люди міста, яким білопільці довірили виконувати почесні й відповідальні завдання.

Нове життя породжує нові звичаї, новий побут. В Білопіллі набули поширення комсомольсько-молодіжні весілля, свято зустрічі весни, посвячення в робітники, вечори трудової слави, проводи до Радянської Армії.

Уродженцем міста є М. О. Антонович (1835—1918 рр.) — вітчизняний філософ-матеріаліст, просвітитель, публіцист революційно-демократичного напряму, літературний критик, природознавець. В Білопіллі, в сім'ї залізничника народився А. С. Макаренко (1888—1939 рр.)— видатний радянський педагог і письменник. Його ім'ям названо одну з вулиць Білопілля, а на привокзальному майдані споруджено пам'ятник. Білопілля — батьківщина Д. С. Антоновича (Антонович-Будько), народного артиста СРСР, лауреата Державної премії.

Виконуючи величні накреслення Комуністичної партії і Радянського уряду, трудящі Білопілля успішно трудяться над розв'язанням завдань дальшого господарського й культурного розвитку міста.

М. І. КСЬОНЗЕНКО, В. Г. ХРОЛЕНКО

ВОРОЖБА́

Ворожба — місто районного підпорядкування, розташоване на лівому березі річки Виру, за 5 км на північний захід від райцентру. Вузлова станція. Через місто проходить автошлях Суми — Новгород-Сіверський. Населення — 10 500 чоловік.

Перші відомості про заселення території, на якій розташована сучасна Ворожба, належать до 1665 року. Тоді тут існувало невеличке поселення з 10 дворів, де жили «російські з різних місць захожі люди»[1]. 1673 року сюди почали прибувати вихідці з Правобережної України. Населений пункт дістав назву від річки Ворожби, що протікала поблизу, і був відомий тоді ще як Ворожба Білопільська й Підгорна слобода. Ворожба швидко зростала. 1682 року тут проживало 450 чоловік. Входило село до Путивльського повіту. Місцеві поміщики поступово відбирали у переселенців надані їм привілеї, обкладали повинностями, всіма неправдами переводили на становище кріпаків. Українські переселенці звернулися до російського уряду з проханням відмежувати Білопілля з навколишніми селами Ворожбою, Кригою та Павлівкою від Путивльського повіту. Після задоволення 1685 року їх прохання Ворожба вже через 2 роки стала військовою слободою Сумського козацького полку. Вже тоді спостерігалося розшарування населення слободи. Тут жило 12 підсусідків[2], у господарстві сотника С. Куколя працювало 6 підданих. Заможна козацька верхівка настирливо прибирала до своїх рук землі рядових козаків. Основним заняттям жителів Ворожби було землеробство. Займались також скотарством, бджільництвом, працювали на млинах і гуральнях. Поряд з цим вони відбували сторожову військову службу, гатили греблі, лагодили шляхи, споруджували укріплення тощо. Про зростаюче соціальне розшарування населення Ворожби свідчать матеріали перепису 1732 року. Старшин і козаків налічувалось тут 147 чоловік, підсусідків — 76, підпомічників — 436. У сотника В. Скрицького було 47 підданих, у господарстві колишнього сотника О. Доценка працювало 17 підданих, а кілька десятків найманих робітників — у дворах заможних козаків, духівництва тощо[3].

Після ліквідації полкового устрою Слобідської України основну масу населення слободи перетворили на військових обивателів, які за своїм становищем наближалися до державних селян. У 1773 році з 2416 жителів Ворожби військових обивателів налічувалося 2252 чоловіка, що становило 93,2 проц. усього населення слободи.

Після 1783 року, коли Ворожба стала державною слободою, військових обивателів перевели в розряд державних селян. 1787 року за поміщиками у Ворожбі налічувалось усього 141 підданий. Не маючи дарової робочої сили, такі поміщики, як Куколь-Яснопольський та інші почали розпродувати свої землі заможним селянам. В 1781 році у Ворожбі налічувалося 10 гуралень на 20 казанів.

Криза феодально-кріпосницької системи погіршила в першій половині XIX ст. і без того тяжке становище трудящих. Селяни були обкладені численними грошовими й натуральними податками і повинностями (подушна подать, мирські збори, рекрутська, підводна та інші повинності, феодальна рента). Трипільна система обробітку землі, примітивні знаряддя праці характеризували рівень сільського господарства.

Поганий обробіток землі, часті стихійні лиха викликали голод серед більшості селян Ворожби, призводили до розорення господарств. У 1845 році згоріло 200 дворів. Три пожежі, які сталися через чотири роки, спричинили великі збитки селянам.

---

[1] Д. И. Багалей. Очерки из истории колонизации и быта степной окраины Московского государства, кн. 2. М., 1887, стор. 344; Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 426; Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.) в XVI—XVIII столетии, стор. 49.

[2] Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.) в XVI—XVIII столетии, стор. 114—116, 258.

[3] Там же, стор. 258.

Низький рівень життя, недоїдання, відсутність медичної допомоги призводили до епідемій. Так, тільки від холери померло у 1848 році 95 чоловік[1]. З 1835 року Ворожба стала центром волості. Населення слободи зростало повільно. За 100 років (1750—1850 рр.) воно збільшилося лише на 862 чоловіка (з 2891 — до 3553). Переважна частина ворожбянців не знала грамоти. За переписом 1732 року в парафіяльній школі навчалося всього 2 учні. 1812 року у Ворожбі відкрили парафіяльне училище, в якому кількість учнів коливалася від 30 до 16. Неодноразово навчання в училищі взагалі припинялося. Викликано це було тим, що діти повинні були допомагати батькам у господарстві.

Реформа 1861 року мало що змінила в становищі селян. Оскільки вони були державними, то за ними лишили ті ж самі наділи, що й до реформи. До обов'язкового викупу вони сплачували оброчну подать. Внаслідок збільшення душ у селянських родинах наділ дробився і за 20 років зменшився більше, ніж удвічі, й на початку 80-х років становив 2 десятини на ревізьку душу, що дорівнювало в середньому 0,65 десятини на їдця. На 603 двори припадало всього 428 робочих коней, 263 корови. Сума численних податків (подушний податок, подушний і громадський збори, поземельний податок, лісові, земські, страхові, волосні, сільські збори) щорічно по селу становила 8476 крб. (у середньому 14 крб. 5 коп. на селянський двір[2]). Через низький рівень агротехніки, нестачу тягла селяни збирали на своїх наділах невисокі врожаї. Основними культурами були жито, гречка, овес. Щоб прогодувати сім'ю, сплатити податки, селяни вдавалися до побічних заробітків. Крім землеробства, вони займалися різними промислами, серед яких переважав ткацький. З 1835 року Ворожба — волосний центр Сумського повіту. Тут були поштова станція, постоялий двір. Торгували 3 лавки[3].

Інтенсивне залізничне будівництво, викликане розвитком капіталізму в пореформений період, торкнулося й Ворожби. В 1869 році через село пролягла колія Курсько-Київської залізниці, а в 1877 році було прокладено залізницю до Люботина. З 1894 року вступила в експлуатацію вузькоколійна залізниця Ворожба — Середина Буда, яку в 1915 році перебудували на широку колію. Акціонерне товариство Московсько-Києво-Воронезької залізниці на початку 90-х років побудувало на ворожбянському вузлі паровозо-вагонні майстерні. Економічне значення вузла зростало. В 1913 році станція прийняла 357,7 тис. пудів вантажів і відправила 1,7 млн. пудів. Вивозився, головним чином, хліб, а довозилися вугілля, будівельні матеріали, сіль тощо. Навколо станції росло залізничне селище. В 1897 році в ньому налічувалося 557 чоловік[4]. Робітники мешкали в жалюгідних халупах, бараках, а частина — в сусідніх селах. Робочий день тривав 12 годин. Медичну допомогу подавав фельдшер із пристанційного приймального покою. З освітніх закладів працювали двокласне училище на станції, церковнопарафіяльна школа в селі й деякий час — недільна школа. В матеріалах про обстеження початкових народних училищ зазначалося, що Ворожбянське залізничне училище «міститься в надзвичайно непридатному найнятому приміщенні»[5]. Більше половини населення залишалася неписьменною.

Політичне безправ'я, жорстока експлуатація, революційні події в країні пробуджували класову свідомість трудящих, піднімали їх на боротьбу проти гнобителів. Перший виступ робітників і селян Ворожби відбувся в роки першої російської буржуазно-демократичної революції. Залізничники Ворожби підтримали й взяли

[1] В. С. Козлов. Материалы для определения ценности и доходности предметов обложения Сумского уезда, вып. 3. Х., 1884, приложение № 11.
[2] Материалы по землевладению и земледелию Харьковской губернии, вып. 6, Сумской уезд. Х., 1886, стор. 118, 119, 122, 123.
[3] Волости и волостные селения Европейской России, вып. 3. СПб., 1885, стор. 37.
[4] Міські селища УРСР, стор. 9, 116.
[5] Отчет о состоянии народных училищ в Сумском уезде Харьковской губернии. Х., 1906, стор. 4.

участь у Жовтневому всеросійському політичному страйку. З 10 по 22 жовтня 1905 року на вузлі зовсім припинився рух поїздів. Вдруге страйк розпочався на початку грудня[1]. Був створений страйковий комітет. 10 грудня на пероні станції залізничники разом з представниками від робітників станції Білопілля провели мітинг. Після цього вони з червоними прапорами пішли в село, де відбувся спільний з селянами мітинг, в якому взяло участь 300 чоловік. Промовці закликали боротися за 8-годинний робочий день, підвищення заробітної платні, захоплення поміщицьких і куркульських земель, за політичні права. 11 грудня залізничники Ворожби взяли участь у маніфестації робітників Білопілля.

Столипінська аграрна реформа збільшила й зміцнила прошарок куркулів на селі. Цей процес проходив за рахунок обезземелення основної маси селянства. Перша світова війна принесла нові страждання трудовому населенню. Багато робітників і селян Ворожби було взято до армії, чимало сімей втратили своїх годувальників. Нестача робочих рук призводила до скорочення посівних площ. Росли ціни на товари першої потреби. Лютнева революція, що повалила самодержавство, породила у трудящих надії на нове життя, але їм не судилося збутися. Війна, яка тривала, призвела до господарської розрухи; в селах, як і за царизму, зберігалося поміщицьке й куркульське землеволодіння. Все це викликало протест проти політики Тимчасового уряду, революціонізовувало маси.

Звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції трудящі Ворожби зустріли з величезною радістю. Розгорнулася боротьба проти контрреволюційної Центральної ради, війська якої в грудні захопили станцію Ворожба. Вони перешкоджали проходженню ешелонів з червоногвардійськими загонами, що направлялися на придушення контрреволюційного заколоту Каледіна. На допомогу ворожбянцям прийшов Перший Московський загін особливого призначення під командуванням А. О. Знаменського, який наприкінці грудня вибив гайдамаків з Ворожби. Відновлення залізничного сполучення з Харковом через Білопілля й Суми сприяло наступу червоногвардійських загонів на Київ, де ще «хазяйнувала» Центральна рада[2]. 31 грудня 1917 року у Ворожбі було створено революційний комітет і встановлено Радянську владу. 1 квітня 1918 року Ворожбу захопили австро-німецькі окупанти[3] і почали масове пограбування населення. До Німеччини спішно відправлялося награбоване. Трудящі Ворожби не мирилися з окупаційним режимом. Залізничники брали участь у липневому страйку, селяни саботували розпорядження німецьких і гетьманських властей. 27 вересня на станції Ворожба відмовилися виконувати накази свого командування окремі частини німецької армії. Солдати зривали з офіцерів погони, звідусіль лунали вигуки: «Геть війну!», «Війна капут!», «Ми більшовики!»[4].

Під час відступу австро-німецьких військ у листопаді — грудні Ворожбу захопили загони Директорії. Та на початку січня 1919 року станція була вже очищена від петлюрівських банд. Відновилася Радянська влада. Розпочав роботу волосний виконком. За активною участю членів волвиконкому проходила мобілізація до лав Червоної Армії. Вони стежили за виконанням продрозверстки, здійсненням розподілу серед бідняків нетрудових земель. Радянське будівництво перервав наступ денікінських військ. З початку серпня і до середини вересня Ворожба перебувала в зоні жорстоких боїв, у ході яких вона неодноразово переходила з рук в руки. 17 серпня 1919 року денікінцям удалося захопити Ворожбу. Але пробули вони тут недовго. Уже наприкінці листопада частини Червоної Армії визволили станцію від білогвардійців.

1 грудня 1919 року у Ворожбі остаточно була відновлена Радянська влада.

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 11, арк. 190.

[2] Жовтень на Сумщині, стор. 96—98.

[3] Гражданская война на Украине, т. 1, кн. 1, стор. 82.

[4] Газ. «Правда», 6 жовтня 1918 р.

Створений того дня волревком[1] одразу приступив до радянського будівництва в селах волості. Необхідно було вживати енергійних заходів щодо забезпечення наступаючих частин Червоної Армії транспортними засобами й продовольством. Волревком за допомогою місцевого бойового загону нормалізував становище в селі й на станції. Було суворо заборонено спекуляцію продуктами харчування, у контрреволюційних елементів вилучалася прихована ними зброя, охоронялися колишні поміщицькі економії. 30 січня 1920 року оформився Ворожбянський партійний осередок[2]. Тоді ж на залізничному вузлі було створено партійну організацію в складі 8 чоловік[3]. Комендантська команда станції мала свою партійну організацію, до якої входило 6 комуністів і 4 кандидати в члени партії. 25 березня 1920 року волревком передав владу волвиконкому, обраному на волосному з'їзді Рад. До складу волвиконкому ввійшло 4 чоловіка. Важливу роль у зміцненні Радянської влади на селі відіграв волосний КНС, що виник у липні 1920 року. За допомогою комуністів у вересні створено першу комсомольську організацію[4].

Партійні організації, волвиконком, волосний КНС приділяли велику увагу земельному питанню. 1920 року на душу населення припадало всього 0,5 га землі. Вже повесні того року всю наявну колишню поміщицьку й церковну землю розподілили між безземельними й малоземельними селянами, сім'ями червоноармійців. Щоб вирішити земельне питання, з Куянівської та Прорубської волостей було передано 350 десятин землі. Влітку й восени 1920 року КНС відібрав у куркулів 500 десятин надлишків землі.

Партійні організації залізничного вузла й села спільно з волвиконкомом і волосним КНС успішно провели ряд важливих політичних і господарських кампаній — тиждень червоного фронту, «Незаможник — на куркульського коня і добий Врангеля!», тиждень червоної молоді, тиждень селянина. Організовувалися суботники й недільники[5]. Широко проводилася культурно-освітня робота. Спеціальна комісія займалася організацією у волості бібліотек і хат-читалень.

Після закінчення громадянської війни розгорнулася відбудова вузла. Проходила вона в умовах голоду, розгулу бандитизму. Вже на кінець відбудовного періоду вузол працював на повну потужність. Тут приймалося й звідси відправлялося вантажів навіть більше, ніж у 1913 році. Так, протягом 1925—1926 рр. на станцію прибуло 18,4 тис. тонн вантажів, а відправлено — 41,4 тис. тонни. Успішно відбудовувалося сільське господарство. До 1925 року було відновлено довоєнні посівні площі. В селі працювали споживче, бурякове, сільськогосподарське кредитне та машинно-тракторне товариства. Через них біднота одержувала всебічну допомогу від держави. Значні зрушення відбулися в галузі освіти, культури. На кінець 1925 року у Ворожбі працювали семирічна й початкова школи, в яких 20 учителів навчали 704 учнів. Діяв пункт лікнепу. Були тут 2 бібліотеки, хата-читальня, клуб, при якому працювали гуртки художньої самодіяльності[6]. Інтенсивно росло селище залізничників. Уже 1923 року воно було віднесене до категорії селищ міського типу. В 1926 році в ньому мешкало 1416 чоловік.

У період соціалістичної реконструкції народного господарства проводилися роботи по розширенню й перебудові Ворожбянського залізничного вузла, який набував загальносоюзного значення. За роки довоєнних п'ятирічок тут збудовано 2 залізничні парки, значно збільшилася протяжність колій, реконструйовано паро-

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2340, оп. 2, спр. 6, арк. 3.
[2] Сумський облпартархів, ф. 19, оп. 1, спр. 20, арк. 4.
[3] Там же, ф. 23, оп. 1, спр. 2, арк. 7.
[4] Образование и деятельность комсомольской организации Харьковщины. 1917—1920. Документы и материалы. Х., 1961, стор. 325.
[5] Сумський облпартархів, ф. 19, оп. 1, спр. 31, арк. 5; Харківський облдержархів, ф. Р-203, оп. 1, спр. 113, арк. 62; газ. «Власть Советам», 9 жовтня, 6 листопада, 10 грудня 1920 р.
[6] Матеріали до опису округ УРСР. Сумська округа, стор. 5.

возне депо. Було споруджено вагоноремонтний пункт, впроваджено централізацію управління стрілок і сигналів, механізовано вантажно-розвантажувальні роботи, збільшено потужність електростанції тощо[1]. Важливе народногосподарське значення мало спорудження тут хлібоприймального пункту. Станція Ворожба стала відділком Московсько-Київської залізниці.

За роки соціалістичного будівництва кількісно зростав робітничий клас. У 1930 році на Ворожбянському вузлі 539 з 834 робітників ще мали зв'язок з сільським господарством, 510 — проживали в селах. Партійна організація, яка на той час налічувала 96 комуністів, за допомогою комсомольців (їх було 85 юнаків і дівчат) провадила величезну роботу по вихованню нових робітників — вчорашніх селян — у дусі пролетарської свідомості, трудової активності.

Партійна організація ворожбянських залізничників мобілізувала робітників на масове соціалістичне змагання, що розгорнулося в країні 1929 року. З 366 робітників і службовців паровозного депо 247 стали ударниками. Тут було створено 45 госпрозрахункових бригад. Ворожбянський вузол став одним із центрів кривоносівського руху. Широко впроваджувалося водіння великовагових поїздів — у 1938 році на вузлі було 28 великоваговиків, які провели 149 поїздів. З 22 паровозних бригад 21 одержала стахановські путівки на кривоносівську роботу в зимових умовах[2]. Відомими за межами вузла стали імена машиністів-кривоносівців — майстрів водіння великовагових поїздів П. Проняєва, І. І. Савчука та багатьох інших.

Соціалістичні перетворення охопили селянські господарства Ворожби. Проходили вони в умовах жорстокої класової боротьби. Особливо загострилася вона на кінець 1929 року. Куркулі всіма засобами намагалися не допустити об'єднання селянських господарств, вдавалися до погроз. Найбільш злісних з них виселили з села. Вже на кінець 1929 — початок 1930 року в селі організувалося 3 ТСОЗи. Очолили їх сільські активісти Свідерський, Ковратовський, Тимченко. 1931 року на базі ТСОЗів було організовано дві сільськогосподарські артілі — ім. Леніна та ім. Петровського. Ворожбянські колгоспи об'єднали всі господарства села. Велику допомогу молодим артілям подавали робітники-залізничники. При паровозному депо організували ремонтний пункт сільськогосподарського інвентаря[3]. Переборюючи труднощі, колгоспи економічно міцніли. Якщо в 1935 році на колгоспних ланах збирали в середньому 8 цнт зернових з кожного гектара, то вже в 1938—1939 рр.— по 13,5 цнт. Вдвічі збільшився валовий доход колгоспів. Завдяки соціалістичному змаганню, яке охопило колгоспників, було досягнуто високих показників у розвитку землеробства й тваринництва. В колгоспі ім. Петровського з 18 комплексних ланок 13 стали стахановськими. Колгосп був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки 1939 і 1940 років. Він виступив у районі з ініціативою розгорнути соціалістичне змагання за право взяти участь у ВСГВ 1941 року.

Значні зміни відбулися в комунальному та соціально-культурному будівництві. Перед війною населення Ворожби становило близько 8 тис. чоловік. У залізничному селищі та селі було побудовано нові магазини, 2 громадські їдальні. Річний оборот одного сільмагу дорівнював 3 млн. крб. Здійснювалися електрифікація й радіофікація Ворожби. Упорядковувалися вулиці, парк. Працювали 2 лікарні, поліклініка, 2 пологові будинки по 25 ліжок, аптека, санітарна дільниця. Медичну допомогу надавали 4 лікарі та 20 чоловік середнього медперсоналу. Малята виховувалися у дитячих яслах і садку, працював дитячий будинок. Була ліквідована неписьменність серед дорослого населення. В середній та двох семирічних школах навчалося близько 2 тис. учнів. Побудовано клуб залізничників, клуб колгоспу ім. Петровського, кінотеатр із залом на 500 місць. При клубах працювали гуртки художньої самодіяльності. До послуг населення були 2 бібліотеки. 1938 року населення

[1] Архів Управління Московсько-Київської залізниці. Секретаріат, спр. 3, арк. 156—158; спр. 4, арк. 312; спр. 7, арк. 287—289; спр. 11, арк. 39.

[2] Газ. «За соціалістичні темпи», 16 грудня 1938 р.

[3] Сумський облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 146, арк. 275.

передплачувало 2 тис. примірників газет і журналів. Великі зміни, що сталися за роки соціалістичного будівництва в житті залізничного селища й села, зумовили об'єднання їх наприкінці 1938 року в один населений пункт.

Війна, нав'язана соціалістичній Батьківщині фашистською Німеччиною, перервала мирне будівництво радянських людей. Багато жителів Ворожби зі зброєю в руках пішли захищати Вітчизну. Залізничники вузла перебудували свою роботу на воєнний лад, забезпечуючи безперебійне перевезення військ і вантажів для фронту. Наполегливо трудилися колгоспники, щоб вчасно зібрати багатий урожай 1941 року. З наближенням фронту партійні організації приступили до евакуації населення, устаткування, техніки, колгоспної худоби й хлібних запасів з державних складів углиб країни.

У вересні почалися жорстокі бої на підступах до Ворожби. Фашисти намагалися скоріше захопити важливий стратегічний пункт. Мужньо захищали його частини особливого призначення під командуванням генерал-майора О. С. Чеснова, але під тиском переважаючих сил ворога змушені були 7 жовтня 1941 року залишити Ворожбу[1]. 23 місяці тривали чорні дні гітлерівського окупаційного режиму. В перші ж дні окупанти повісили 7 чоловік. Фашисти перетворили селище на місце страти радянських людей не тільки з Ворожби, а й з сусідніх сіл. За час окупації тут було страчено понад 2 тис. чоловік[2], у т. ч. 35—з Ворожби. З селища на каторжні роботи до Німеччини фашисти вивезли 112 чоловік. Але радянські люди не корилися ворогові. Усвідомлюючи стратегічне значення вузла, народні месники неодноразово вчиняли диверсії на станції, пускали під укіс ворожі військові ешелони.

Довгожданий день визволення настав 3 вересня 1943 року, коли частини Червоної Армії вибили гітлерівських загарбників із селища[3]. Мужньо воювали 1346 ворожбянців на фронтах Великої Вітчизняної війни. 598 з них віддали життя, захищаючи рідну Батьківщину, 756 — нагороджені орденами й медалями. Секретар комсомольської організації однієї з військових частин С. З. Кирєєв у боях під селом Черемушним Харківської області бився з ненависним ворогом до останнього подиху[4]. Від рядового до підполковника авіації пройшов бойовий шлях І. П. Тимченко, нагороджений орденом Леніна та іншими орденами.

Великі збитки заподіяли фашистські окупанти селищу. На руїни вони перетворили залізничний вузол, хлібні склади, поліклініку, школи, розграбували колгоспи[5].

Ще тривали бомбардування селища ворогом, а ворожбянці під керівництвом селищної та вузлової парторганізацій взялися за відбудову Ворожби, основних її підприємств. У першу чергу необхідно було ввести в дію залізничний вузол — цього вимагали потреби фронту. Вже через тиждень ціною величезного напруження сил і енергії спеціальних військових частин, залізничників, жителів селища через станцію пішли перші військові ешелони. Для успішного виконання цього завдання ЦК ВКП(б) направив сюди протягом п'яти місяців 141 комуніста. Вони очолили найважливіші ділянки на вузлі. З місяця в місяць збільшувався потік ешелонів, що направлялися на фронт. Якщо у вересні 1943 року станція прийняла 791 поїзд і відправила 739, то в грудні вже відповідно 1580 і 1530 поїздів. За успішне виконання планів державних перевезень і ремонту паровозів колективу вузла в листопаді й грудні 1943 року було присуджено перехідний Червоний прапор Державного Комітету Оборони. Велика заслуга в цьому належить вузловій партійній організації, яка на січень 1945 року налічувала у своєму складі 180 комуністів. Досягнуті успіхи стали можливими завдяки соціалістичному змаганню, що розгорнулося в ті

---

[1] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів К., 1963, стор. 424.

[2] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 103, арк. 62.

[3] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза (1941—1945 гг.), стор. 414.

[4] Газ. «Радянська правда», 24 червня 1962 р.

[5] Сумський облпартархів, ф. 1227, оп. 1, спр. 10, арк. 107.

роки серед залізничників вузла. Масового поширення набрали передові методи водіння поїздів за прикладом М.О. Луніна, створення комсомольсько-молодіжних бригад тощо. Наприкінці 1944 року з 2503 працюючих на вузлі соціалістичним змаганням було охоплено 2407 чоловік, у т. ч. 127 комуністів. Від старших товаришів не відставали комсомольці — їх тут було 173 чоловіка. Одна з трьох комсомольсько-молодіжних бригад завоювала звання фронтової. Трудовий ентузіазм і патріотичне піднесення залізничників виявлялись і в позаурочних роботах на відбудові вузла. Вони відробили 39 470 людино-днів, а зароблені за цей час гроші в сумі 72,2 тис. крб. внесли у фонд допомоги дітям-сиротам, батьки яких загинули на фронті. Залізничники зібрали також 300 тис. крб. і передали їх на побудову танкової колони «Колгоспник Сумщини», за що одержали подяку Верховного головнокомандування Червоної Армії. Багато передовиків уряд відзначив нагородами, серед них заступнику начальника дистанції колії П. І. Новикову було присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці.

Були відкриті лікарня, школи, культурно-освітні заклади. В ході розгорнутого соціалістичного змагання трудящі селища успішно виконували плани четвертої п'ятирічки. Працівники залізничного вузла забезпечували безперебійний рух через станцію вантажів, що необхідні були для найшвидшого відродження народного господарства. Робітники й службовці паровозного депо завершили п'ятирічку за 3 роки й 11 місяців, вагоноремонтники — за 3 роки й 6 місяців. Вони дали державі додатково в рахунок 1951 року 108 відремонтованих вагонів. Тільки за 1949 рік залізничники провели 467 великовагових поїздів, перевезли додатково тисячі тонн народногосподарських вантажів, заощадивши коштів на суму 1229 тис. крб.[1] У роки п'ятирічки було завершено відбудову всіх підприємств, медичних, навчальних і культурно-освітніх закладів. На кінець четвертої п'ятирічки в селищі працювало 64 послідовники Луніна, 13 бригад відмінної якості. Парторганізації щомісяця перевіряли підсумки соціалістичного змагання.

Відбудовувати залізничний вузол допомагали колективи підприємств різних міст РРФСР та інших союзних республік. З м. Калуги до Ворожби прибула вагоно-ремонтна колона у складі 100 чоловік; з м. Саранська Мордовської АРСР надійшли токарні, зварювальні та інші верстати; з Брянської області надходили лісоматеріали.

Одночасно з відбудовою вузла йшла не менш важлива робота по відродженню зруйнованого сільського господарства. Чималу допомогу в цьому колгоспники одержали від робітників і службовців залізничного вузла — ними був відремонтований весь сільськогосподарський реманент. Крім того, залізничники допомагали колгоспним трудівникам під час жнив. Усі чотири колгоспи (в т. ч. 2 ворожбянські), шефами яких були працівники вузла, вийшли 1944 року в число передових по району. Ворожбянський колгосп ім. Петровського перший виконав державні хлібопоставки, за що був занесений на районну Дошку пошани. Велику допомогу у відбудові колгоспів надала держава — артілі одержали машини, довгострокові кредити, посівний матеріал. Селищна Рада депутатів трудящих мобілізовувала населення Ворожби на збирання врожаю. Вміла організаторська робота партійних і радянських органів селища дала хороші результати. Місцеві артілі в рекордно короткі строки виконали польові роботи у 1948 році. В державні засіки колгосп ім. Петровського засипав 2037 цнт хліба, виконавши план на

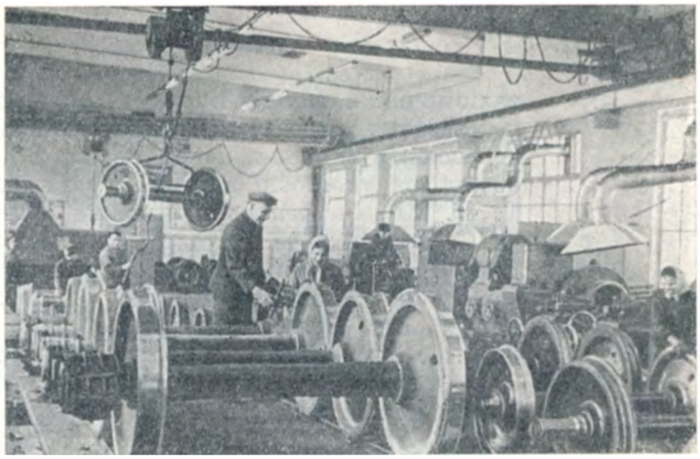
Вокзал станції Ворожба. 1970 р.

[1] Сумський облпартархів, ф. 1227, оп. 1, спр. 33, арк. 1.

156 проц. Виконали свої забов'язання перед державою також і сільські трудівники колгоспу ім. Леніна. Колгоспники цієї артілі одержали того року на трудодень по 4 карбованці та по 3 кілограми хліба.

На початку 1950 року відбулося об'єднання ворожбянських колгоспів в один — ім. Леніна. За ним закріпили 2 тис. га сільськогосподарських угідь, з них 1600 га орної землі. Вже перші жнива показали переваги великого господарства перед дрібними. Того року було одержано високий урожай — по 18,8 цнт зернових і по 260 цнт цукрових буряків з кожного гектара. Колгосп вийшов у передові по району.

Колісний цех вагонного депо станції Ворожба. 1973 р.

З кожним роком нарощували свою потужність діючі підприємства, ставали до ладу нові. Зростав залізничний вузол, збільшувалось його значення в системі народного господарства країни. У 50-х роках почав випускати продукцію завод металоконструкцій. Працювали птахокомбінат, цегельний завод, хлібозавод, державний хлібоприймальний пункт тощо. На кінець 50-х років значно змінився соціальний склад населення — 85 проц. його становили робітники й службовці і 15 проц. — колгоспники.

Інтенсивно проходила забудова Ворожби — виникали нові впорядковані вулиці, щорічно зводилося за проектами міського типу в середньому 80—90 житлових будинків. Селище повністю електрифікували. Почалося прокладання водопроводу й каналізації. Тут працювало 27 торгових точок, підприємства побутового обслуговування населення. Збільшилася кількість медичних і культосвітніх закладів. 1959 року Ворожбу було віднесено до категорії міст.

Промисловий розвиток Ворожби нерозривно пов'язаний з залізничним транспортом і в значній мірі підпорядкований йому. З середини 60-х років паровозну тягу замінили на тепловозну, введено напівавтоматичне блокування стрілок і сигналів, подовжені колії станційних парків. Внаслідок проведеної роботи збільшилася швидкість поїздів (на станціях напрямку Суми—Конотоп з 60 до 80 км на годину). За 10 років (1960—1970 рр.) вага поїзда зросла з 2800 тонн до 3600 тонн. Значно збільшився вагонообіг, поліпшилася технологія обробітку вагонів. Протягом 1969—1972 рр. на вузлі була проведена реконструкція вагонного депо. Новою технікою обладнано завод металоконструкцій, м'ясокомбінат та інші підприємства міста.

Відбулися зміни в сільському господарстві. Колгосп ім. Леніна в 1970 році був реорганізований у радгосп «Білопільський», який має 3291 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1600 га орної землі. Машинно-тракторний парк господарства становить 29 тракторів, 5 комбайнів, 22 автомашини.

У 50-х роках трудящі Ворожби включилися в змагання за комуністичну працю. Вже в 1959 році за звання бригад комуністичної праці на Ворожбянському вузлі боролося 138 бригад, з яких 30 завоювали це почесне звання. Розгортання соціалістичного змагання, масове трудове й політичне піднесення викликали підготовка до гідної зустрічі 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, XXIV з'їзду КПРС, 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, 50-річчя утворення СРСР. Колектив залізничного вузла станції Ворожба успішно виконав взяті соціалістичні зобов'язання. Працівники вагонного депо за перше півріччя 1972 року завоювали першість у соціалістичному змаганні по Конотопському відділку, а в першому і третьому кварталах — друге місце по Південно-Західній залізниці. На Ворожбянському вузлі став до ладу новозбудований колісний цех. 1972 року

залізничники станції Ворожба зекономили 561 тис. вагоно-годин, вивільнили для перевезення народногосподарських вантажів понад 23 тис. вагонів, сформували передовими методами понад 10 тис. поїздів. За успіхи в праці 84 передовики виробництва удостоєні високих урядових нагород, серед них станційний диспетчер Т. М. Мірошниченко відзначений орденом Жовтневої Революції, складач поїздів П. С. Тесленко та машиніст А. І. Бабак нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора, орденом «Знак Пошани» відзначено 3 чоловіка. 232 чоловіка нагороджені ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

Постійно зростає добробут і культурний рівень трудящих міста. Середньомісячний заробіток залізничників збільшився за 1967—1972 рр. на 41—46 проц. Сума виплат пенсій становить 829,5 тис. крб. В місті ведеться інтенсивне житлове будівництво. На 1973 рік житловий фонд досяг 18 700 кв. метрів. Тільки 1972 року побудовано 33 індивідуальні будинки. Значно поліпшено комунальне обслуговування населення. Довжина водопроводу становить 4,5 км. Забруковуються та асфальтуються вулиці міста, обабіч тротуарів висаджуються декоративні дерева. З свого бюджету в 1972 році Рада витратила 44 634 крб. на благоустрій міста та капітальний ремонт житлового фонду. Торговельна мережа налічує 62 магазини, їдальні, ресторан тощо. Населення користується послугами 6 побутових майстерень. На початку 1973 року в ощадкасах міста сума заощаджень 4351 вкладника становила понад 2,5 млн. крб. З автобусної станції вирушають машини в напрямку Сум, Білопілля, Путивля тощо.

Мережа закладів охорони здоров'я у місті включає лікарню, поліклініку, пологовий будинок, дитячу консультацію, аптеку, два медпункти. В лікувальних закладах міста трудяться 15 лікарів і 40 чоловік середнього медперсоналу.

У Ворожбі — 3 середні, восьмирічна школи, середня школа робітничої молоді, спецшкола-інтернат, філіал музичної школи. В них навчається майже 2 тис. учнів. Навчально-виховну роботу в школах проводять 160 учителів. Працюють у місті 3 клуби, при яких діють гуртки художньої самодіяльності, бібліотеки. Міське відділення товариства «Знання» налічує 190 членів. У місті працюють народні університети.

Міська партійна організація, що об'єднує в своїх рядах 751 комуніста, спрямовує трудящих на розв'язання завдань комуністичного будівництва, провадить велику виховну роботу серед населення. Як і завжди, надійним помічником партії є комсомол. 15 первинних комсомольських організацій міста об'єднують 684 юнаків та дівчат. Велика заслуга у виконанні завдань, накреслених партією й урядом, належить міській Раді. 1973 року до неї обрано 50 депутатів, більшість з яких трудиться безпосередньо в сфері матеріального виробництва. Серед депутатів — 26 членів КПРС, 22 жінки. При Раді діють постійні комісії, на засіданнях яких розглядаються найрізноманітніші питання життя міста.

Відстале колись село, трудяще населення якого віками зазнавало соціального й національного гніту, за роки Радянської влади перетворилося на квітуче індустріальне місто.

П. В. КОЛЕСНИК, М. І. КСЬОНЗЕНКО

ЖОВТНЕВЕ

Жовтневе (до 1957 року — Миколаївка-Вирівська) — селище міського типу (з 1957 року), центр селищної Ради. Розташоване на річці Вирі (ліва притока Сейму), за 45 км від райцентру і за 10 км від залізничної станції Вири. Від станції Амбари до Жовтневого прокладено залізничну вітку. Через селище проходить автошлях Суми — Конотоп. Населення у Жовтневому — 4000 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Аркавське, Бутовщина, Веселе, Вилки, Вільне, Гостинне, Жолобок, Зоряне, Калинівка, Пащенкове, Сайкове, Самара, Стрільцеве, Сушилине, Тімірязєвка, Червоновишенське, Чорне, Шевченківка.

Заснована Миколаївка-Вирівська у другій половині XVII ст. селянами та козаками з Правобережної України, які переходили на територію Російської держави, щоб позбутися гніту польської шляхти і магнатів. У 50-х роках XVII ст. село ввійшло до Сумського слобідського полку. Великими земельними ділянками (до 40 десятин) володіла козацька старшина. Наділи рядових козаків не перевищували 12 десятин, а з роками вони ставали все меншими — земля переходила до рук заможної верхівки. Обезземелені козаки потрапляли у феодально-кріпосницьку залежність до сотників, полковників. Так, 1778 року в селі проживало 949 підданих селян. З них лише сумському полковнику Кондратьєву належало 242. Крім праці на ланах хазяїв, вони відбували ще й численні військові повинності.

Після ліквідації полків у Слобідській Україні рядових козаків перетворили на військових обивателів, які за своїм становищем були близькі до державних селян. 1844 року поміщиця збудувала в селі цукроварню, де працювали 183 чоловіки, 58 жінок і 12 підлітків. Через два роки в селі споруджено невеличкий цегельний завод, на якому було 8 робітників. Робочий день на цукроварні був необмежений, а плата за весь період роботи (7—8 місяців) ледь сягала 20 крб.[1]. Поширеними були в селі ремесла — шевське, ткацьке, кравецьке, гончарне та інші. Набували розвитку промисли —гуральний і броварний.

Убогою виглядала Миколаївка-Вирівська напередодні реформи 1861 року. Більшість жител були невеликими, під солом'яною стріхою. Лише багатії мали добротні цегляні будинки. Не мало село ні школи, ні лікарні.

На час скасування кріпосного права в Миколаївці-Вирівській налічувалося 342 ревізькі душі кріпаків і 256 державних селян. Середній наділ на ревізьку душу для колишнього кріпака становив 2,4 десятини, державного селянина — 2,5 десятини. Поміщики Миколаївки-Вирівської встановили за десятину землі викупну ціну в розмірі майже 100 крб. Вони залишили за собою право на вилов риби в річці, користування лісними угіддями. Деякі селяни, не маючи змоги сплачувати викуп, відмовлялися від наділів і поповнювали ряди сільськогосподарських робітників. Грабіжницький характер реформи викликав обурення серед селян. Мали місце підпали будівель поміщиків, випасання їх посівів.

Розвиток капіталістичних відносин на селі призвів до ще більшого зубожіння бідноти й збагачення невеликої купки багатіїв. На початку XX ст. у селі жило близько 2 тис. чоловік населення[2]. Частина з них працювала в поміщицькій економії, доглядаючи худобу, вирощуючи хліб, городину, цукрові буряки, решта — на цукровому заводі, збудованому 1880 року капіталістом Харитоненком. Виснажливою була праця на бурякових плантаціях. Сіяли тут ручними сівалками, збирали врожай також вручну. З ранку й до вечора гнули люди спини. А одержували за цю каторжну працю до 20 коп. на своїх харчах і по 10—15 коп. на економській їжі (у той час цукрозаводчик Харитоненко за кожну годину одержував 130 крб. чистого

---

[1] Обзор различных отраслей мануфактурной промышленности России, т. 1. СПб., 1862, стор. 314.

[2] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. 7, Малороссия. СПб., 1903, стор. 331.

прибутку). Не кращим було становище робітників цукрозаводу. Працювало їх на цьому підприємстві понад 800 чоловік. У найбільш жахливих умовах працювали робітники, що транспортували жом. По 12—13 годин на добу стояли вони по коліна в гарячому жомі. Мало хто погоджувався виконувати цю роботу навіть при підвищеній оплаті (7—12 крб. на місяць).

У 1898—1899 рр. в умовах наростання революційних настроїв трудящих на Виринському цукрозаводі виник марксистський робітничий гурток, до якого ввійшли прогресивно настроєні робітники. Заняття проводилися регулярно в приміщенні заводу під час обідньої перерви[1]. Члени гуртка проводили агітаційну роботу серед заводських і сільськогосподарських робітників. У роки першої російської буржуазно-демократичної революції в економіях Харитоненка сталося кілька робітничо-селянських виступів. Сільськогосподарські робітники відмовлялися виконувати роботу за низьку плату. Вони вимагали демократичних свобод, поліпшення умов праці та житлових умов. Діями сільськогосподарських робітників Миколаївської економії керував страйковий комітет с. Вирів Сумського повіту. Видана цим комітетом листівка «Брати селяни!» була розповсюджена серед жителів Миколаївки-Вирівської. В листівці роз'яснювалася революційна ситуація в країні. «Там і тут,— сказано в ній,— спалахують вогники, і настане пора — вони зіллються в загальну пожежу, великий страйк селян і робітників при підтримці частини військ охопить всю Росію»[2]. На закінчення листівка закликала селян страйкувати і не виходити на роботу до того часу, поки хазяї не згодяться підвищити платню за копання буряків та їх перевезення. Сільська біднота гаряче відгукнулася на заклик. Влітку 1905 року було виведено з ладу кілька сільськогосподарських машин, спалено скирти соломи і ряд будинків в маєтку Харитоненка.

З проведенням 1911 року залізничної колії від станції Амбари до цукрозаводу миколаївські селяни, що підвозили до підприємства вапно, дрова, вугілля, буряки та вивозили звідти цукор, малясу, жом позбулися заробітку й стали безробітними. Багато з них у пошуках кращої долі переселилося до Сибіру.

Лише в 90-х роках XIX ст. у селі почала діяти лікарня на 15 ліжок. Тут працювали лікар і 2 фельдшери[3].

1895 року в Миколаївці-Вирівській відкрито однокласну церковнопарафіяльну школу, розраховану на 100 учнів. Навчання було платним, тому школу відвідувало тільки 35 дітей переважно заможних селян. 1914 року збудовано трикласну земську школу. Але більшість населення залишалася неписьменною.

Перша світова війна, з початком якої 200 жителів Миколаївки-Вирівської були мобілізовані до царської армії, принесла трудящому селянству нові злигодні. Реквізовувалося тягло. Зменшення поголів'я робочої худоби погіршили й без того тяжке економічне становище більшої частини селянства. Бур'яном заростали земельні наділи, різко скоротилось виробництво сільськогосподарської продукції. Подорожчали продукти харчування, гас тощо. Серед населення росло невдоволення. 15 вересня 1915 року на цукрозаводі застрайкували робітники. Адміністрація змушена була дещо підвищити заробітну плату, зменшити штрафи.

Лютнева буржуазно-демократична революція викликала революційне піднесення серед населення. Але селяни скоро переконалися, що Тимчасовий уряд не вирішить питання про землю й мир. У липні 1917 року біднота Миколаївки-Вирівської захопила й розподілила між собою 66 десятин землі Харитоненка[4]. Захоплену землю у селян відібрали і повернули цукрозаводчику.

Більшовицьку агітацію серед жителів Миколаївки-Вирівської проводили

---

[1] 1905 рік на Сумщині, стор. 28, 29.

[2] О. Г. Михайлюк. Більшовики України в боротьбі за селянство (1905—лютий 1917), стор. 82.

[3] Обзор фабрично-заводской промышленности Харьковской губернии. Х., 1899, стор. 156, 157.

[4] ЦДАЖР УРСР, ф. 1326, оп. 1, спр. 28, арк. 480—482.

солдати-фронтовики, які поверталися додому. У Миколаївці-Вирівській та на хуторі Чорному, що неподалік села, відбулися мітинги.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції викликала серед трудящих села велику радість. Більшовики з Сум, що проводили в Миколаївці-Вирівській агітаційну роботу, закликали робітників і селян до збройної боротьби. Наприкінці грудня 1917 року в селі було встановлено Радянську владу. Створений ревком приступив до розподілу між біднотою землі, відібраної у капіталіста Харитоненка та куркулів.

Але в березні 1918 року Миколаївку-Вирівську зайняли австро-німецькі війська. Окупанти повернули землю колишнім власникам. Грабувати селян і розправлятися над радянськими активістами їм допомагали люті вороги українського народу буржуазні націоналісти.

Коли наприкінці 1918 року австро-німецька окупація зазнала краху, владу в Миколаївці-Вирівській захопили петлюрівці, яких звідти на початку січня 1919 року вибили частини Червоної Армії.

У Миколаївці-Вирівській було відновлено Радянську владу. Раду селянських депутатів очолив син селянина-бідняка С. Л. Лісовенко. Земельна комісія розпочала наділяти селян землею. 16 січня на основі декрету РНК УРСР націоналізували Виринський цукровий завод. На колишніх землях Харитоненка створили радгосп. Робітники приступили до ремонту цукрозаводу.

Активно проходила культурно-масова робота. Було відкрито 2 хати-читальні, де селяни з великим інтересом дивилися спектаклі, слухали лекції, брали участь у співбесідах. Але мирний перепочинок тривав недовго.

Наприкінці серпня 1919 року село захопили денікінці. Білогвардійці відновили буржуазно-поміщицькі порядки, грабували селян, забираючи у них останні продукти. Все це супроводжувалося жорстоким терором. Був розстріляний більшовик Я. С. Балдовський, який прибув сюди з Улянівки для організації партизанського загону. На початку грудня 1919 року частини Червоної Армії визволили село від денікінців.

9 грудня в Миколаївці-Вирівській створено військово-революційний комітет, який очолив роботу по відбудові народного господарства. Робота ця проходила в умовах гострої класової боротьби. Куркульська банда Котенка, що діяла в районі села, грабувала і вбивала радянських активістів. Військревком, який організував і очолив боротьбу з бандитизмом, у досить короткий строк зумів знешкодити банду.

Весною 1920 року ревком передав владу Раді робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (з 1921 року її очолював М. Н. Бугрим[1]). Згідно з законом Всеукрревкому від 5 лютого 1920 року між селянами розподілили землю, відібрану у поміщиків. Було обмежене куркульське землекористування. Сільський КНС, створений влітку 1920 року, захищав інтереси бідняків, проводив конфіскацію майна у куркулів, що ухилялися від хлібоздачі, надавав пільги членам КНС, забезпечував селян предметами широкого вжитку тощо. 1922 року на цукрозаводі оформився осередок КП(б)У у складі 4 членів партії і 4 кандидатів у члени партії[2]. Комуністи стежили за виконанням державних планів, підвищенням продуктивності праці, дбали про те, щоб підприємство було забезпечене кваліфікованими кадрами. Велику увагу приділяли комуністи вихованню молоді. Під їх керівництвом того ж року на цукрозаводі створено комсомольську організацію.

З метою підготовки кадрів для Великожовтневого цукрозаводу[3] на початку 1923 року відкрили школу фабрично-заводського учнівства. З цієї нагоди учні школи ФЗУ надіслали В. І. Леніну телеграму: «Дорогий дідусю! Зібравшись на відкриття школи заводського учнівства Великожовтневого цукрозаводу, ми, робітники-підлітки, постановили назвати її твоїм ім'ям, дідусю Ілліч. Добре пам'ятаючи твої

---

[1] І. Д. Мусієнко. Колгосп імені Леніна Сумської області. Х., 1971, стор. 12.

[2] Сумський облпартархів, ф. 19, оп. 1, спр. 94, арк. 12.

[3] 1923 року завод було перейменовано на Великожовтневий.

заповіти, що треба вчитися, вчитися і вчитися, шлемо тобі свій гарячий юнацький привіт з обіцянкою і повною впевненістю, що набуті нами знання повністю віддамо на остаточне завершення початих робіт по піднесенню господарської могутності нашої країни і завершення повного торжества світового соціалізму»[1]. Як особисте горе сприйняли трудящі села звістку про смерть В. І. Леніна. Ще тісніше згуртувалися вони навколо Комуністичної партії. За ленінським призовом партійна організація Великожовтневого цукрового заводу поповнилася дванадцятьма новими комуністами. На 1 квітня 1924 року вона налічувала 26 комуністів. Того ж року комсомольський осередок зріс до 35 членів ЛКСМ, прийнявши у свої лави 15 юнаків і дівчат[2].

Комуністи, депутати Ради роз'яснювали селянам необхідність об'єднання дрібних одноосібних господарств у великі, колективні. Важливим кроком на шляху до цього було створення в 1924 році ТСОЗу «Жовтневе товариство». В умовах непу великого значення надавалося розвитку сільської кооперації. В селі діяли кредитне й кооперативне товариства.

Поряд з відбудовою господарства органи Радянської влади приділяли значну увагу охороні здоров'я трудящих, здійсненню культурної революції на селі. Було поліпшено роботу лікарні. Працювали 2 трудові школи, в т. ч. семирічна. З часом замість школи ФЗУ створено постійно діючі курси. Тяжкою спадщиною минулого була неписьменність. За ініціативою комуністів, комсомольців 1926 року виникло кілька груп лікнепу, кожна з яких охоплювала 10 хат. Великою популярністю користувалися самодіяльні колективи заводського клубу, народного театру, сільського клубу.

Для допомоги бідняцьким і середняцьким господарствам держава надавала кредитно-кооперативним товариствам довгострокові кредити, посівний матеріал, реманент, виділяла худобу. Так, 1926 року селянам Миколаївки-Вирівської в рахунок поставки цукрових буряків Вирівський райвиконком виділив 17 тис. пудів посівного матеріалу.

Робітничий клас відігравав видатну роль на усіх етапах колгоспного руху. Весною 1929 року партійна організація Великожовтневого цукрозаводу направила в села району кращих своїх комуністів — нормувальника В. С. Петленка, електрика В. М. Зігунова, агронома В. І. Озерного для проведення колективізації. Велику роботу в справі колективізації провели працівники цукрозаводу і в своєму рідному селі. На кінець 1930 року в Миколаївці-Вирівській завершено суцільну колективізацію — 420 дворів об'єдналося в артіль «3-й Інтернаціонал». За колгоспом закріпили близько 2 тис. га землі. На фермах утримувалося на початку 30-х років 200 коней і 100 корів. Будівництво нового життя на селі проходило в умовах жорстокої класової боротьби. Куркулі всіляко шкодили колективізації, вдавалися до вбивства сільських активістів. Вони вбили члена правління колгоспу Стрибака. Обурені селяни засудили дії ворогів Радянської влади.

Широко розгорталося соціалістичне змагання. 1931 року колгоспники артілі «3-й Інтернаціонал» уклали договір на соціалістичне змагання з сусідніми колгоспами ім. Леніна та ім. Чапаєва. Соціалістичне змагання сприяло підвищенню продуктивності праці, збільшенню виробництва зерна, цукрових буряків, продуктів тваринництва. 1938 року з колгоспу «3-й Інтернаціонал» в самостійну артіль ім. Фрунзе виділилася найбільша його бригада.

У 1930 році в селі почала працювати Великожовтнева МТС. Важливе значення в справі організаційно-господарського й політичного зміцнення колгоспів мала робота політвідділу, створеного при МТС у 1933 році. З кожним роком зростала технічна оснащеність МТС. Якщо на час створення машинно-тракторний парк її налічував 40 тракторів, то 1938 року тут уже було 90 тракторів, 27 комбайнів,

[1] Ленінські зорі над Сумщиною. Х., 1970, стор. 143—145.
[2] Сумський облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 30, арк. 74, 163.

24 молотарки тощо. Завдяки поліпшенню агротехніки підвищувалася врожайність сільськогосподарських культур. У 1940 році колгоспи зони Великожовтневої МТС зібрали по 16 цнт зернових і по 225 цнт цукрових буряків. Чимала заслуга в цьому механізаторів МТС. Виробіток на кожен 15-сильний трактор становив 650 га. 1940 року Великожовтнева МТС була удостоєна ордена Леніна. Такою ж нагородою відзначили директора МТС О. І. Коника і бригадира тракторної бригади Я. С. Середу.

З року в рік зростала виробнича потужність цукрозаводу. Так, якщо за сезон 1925—1926 рр. тут вироблено 171,6 тис. цнт цукру, то 1937—1938 рр. колектив цього підприємства виробив 293,3 тис. цнт цукру[1]. Весною 1941 року на Великожовтневому цукрозаводі працювало 63 стахановці. Щодня вони виконували роботу на 130 і більше процентів. Заслуженою пошаною серед ремонтників користувався старший токар О. Г. Сорока, який своє денне завдання виконував на 270 проц. Зразки в праці показували також коваль К. П. Горзій, електрозварник І. Г. Пиньков, ливарник Д. Т. Левадний. Денний виробіток їх становив півтори — дві норми.

Напередодні війни у Миколаївці-Вирівській жило 3700 чоловік. Сільська Рада приділяла велику увагу впорядкуванню села, розвитку освіти, культури, питанням охорони здоров'я. Жителі Миколаївки-Вирівської зводили нові й перебудовували старі будинки. Поліпшувалося медичне обслуговування. Було розширено лікарню. Про здоров'я трудящих дбали 10 медичних працівників. Значні зміни сталися і в культурному житті села: працювали неповна середня та середня школи. Малята виховувалися в дитячому садку. При клубах діяли гуртки художньої самодіяльності, тут же читалися лекції, відбувалися бесіди. У селі працювала стаціонарна кіноустановка.

Зросла і політична активність трудящих села. З великим піднесенням пройшли підготовка й проведення виборів до Верховної Ради СРСР у 1937 році. На цукрозаводі, в МТС, колгоспах розгорнулося соцзмагання за дострокове виконання виробничих планів. 12 грудня трудящі одностайно проголосували за своїх посланців до радянського парламенту. 26 червня 1938 року сільські трудівники віддали свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних до Верховної Ради УРСР, а наступного року — до місцевих Рад депутатів трудящих.

У перші дні Великої Вітчизняної війни більшість чоловіків з села пішла на фронт захищати Вітчизну. Мобілізованих заступили жінки, люди похилого віку й підлітки. На Великожовтневому цукрозаводі бригада С. І. Бражника, що працювала в електроцеху, за останню декаду червня виконала виробниче завдання на 212 проц., бригада П. М. Часника з буряковпереробного цеху — на 157,5 проц. Їх приклад наслідували й інші робітники. Так, бригадир токарів О. Г. Сорока виконав денне завдання на 365 проц. Від чоловіків не відставали жінки. Кожного дня 40—50 колишніх домогосподарок, ставали до роботи на цукровому заводі, в полі, допоміжному господарстві[2]. 60 жінок, замінивши чоловіків, що пішли до армії, оволоділи професіями тракториста і штурвального комбайнів у Великожовтневій МТС. Н. Шемкова щодня збирала колосові на 12 га при нормі 8 га. Удвічі перевиконувала норми трактористка Т. Куценкова. Трудівники села зібрали високий урожай зернових, який здали в державні засіки. З наближенням фронту почалася евакуація устаткування цукрозаводу, майстерень МТС, громадської худоби.

Перший бій під Миколаївкою-Вирівською відбувся 28 вересня 1941 року. Залишивши 5 підбитих танків і 2 самохідні гармати, ворог відступив. Але з настанням темряви він повторив атаку. Цього разу на село наступало до батальйона мотопіхоти з артилерією й танками. Втративши ще 4 танки і з десяток автомашин, гітлерівці ввірвалися в Миколаївку-Вирівську. Направлені радянським командуванням на підкріплення мотопіхота 6-го полку і танкова рота підійшли, коли

[1] Основные показатели работы сахарных заводов СССР. М., 1958, стор. 109.
[2] Газ. «Більшовицька зброя», 15 липня 1941 р.

село вже захопив ворог[1]. 29 вересня вони почали наступ на Миколаївку-Вирівську. За допомогою підрозділів 175-го мотострілецького полку в ніч на 30 вересня радянські війська вибили фашистів із села. Але після того, як 2-а танкова армія Гудеріана прорвалася на лівому фланзі Брянського фронту, війська 40-ї армії 8 жовтня за наказом радянського командування почали відходити на нові рубежі.

9 жовтня 1941 року Миколаївку-Вирівську захопили гітлерівці. Настали чорні дні фашистської окупації. 175 юнаків та дівчат вивезли на каторжні роботи до Німеччини. Восени 1941 року почала діяти підпільна партійна організація, очолювана колишнім заступником директора Великожовтневої МТС Т. С. Кошовим[2]. Членами її були Д. С. Дяченко, В. М. Кисленко, М. І. Котов, Г. І. Стеценко, І. П. Яценко. Підпільники проводили серед населення агітаційну роботу, збирали зброю і боєприпаси, готуючись до збройної боротьби з німецько-фашистськими загарбниками. Але на початку 1942 року гітлерівці натрапили на слід організації. Всі підпільники були схоплені й страчені.

3 вересня 1943 року частини 167-ї стрілецької дивізії визволили Миколаївку-Вирівську від гітлерівських окупантів. Мужньо билися 600 жителів села на фронтах Великої Вітчизняної війни, 430 з них загинули смертю хоробрих, 517 — нагороджені орденами та медалями. Серед них повні кавалери ордена Слави розвідник П. С. Бабченко та М. Ф. Шатрюк. Командир танка І. Г. Гончаренко разом з екіпажем визволяв територію Польщі, одним з перших його танк увірвався на вулиці Берліна. Потім брав участь у визволенні Праги. Машина Гончаренка була в головній колоні і однією з перших почала бій з ворогом. В цьому бою полягли смертю хоробрих командир танка та механік-водій. Чехословацькі друзі зберігають світлу пам'ять про своїх визволителів. У Празі вони встановили на високому постаменті танк І. Г. Гончаренка з цифрою «23». Свято зберігають жителі Жовтневого пам'ять про полеглих односельців та воїнів-визволителів — синів братніх народів СРСР. На братській могилі встановлено монумент, де золотими літерами викарбувані імена загиблих.

Поновила роботу сільська Рада, а 17 листопада — парторганізація Великожовтневого цукрового заводу. Окупанти заподіяли селу великих матеріальних збитків. Були підірвані корпуси цукрового заводу, зруйновані приміщення МТС, розграбоване колгоспне майно. В неймовірно важких умовах доводилося відроджувати господарство. Тваринницькі ферми колгоспів «3-й Інтернаціонал» та ім. Фрунзе налічували лише 11 коней і 5 корів. З братніх республік надійшла техніка, держава виділила посівний матеріал і кошти на придбання худоби. Основний тягар відбудови у перші 2 роки після визволення ліг на плечі жінок та літніх людей. Не відставали від них і підлітки. Вони розчищали від руїн території заводу, МТС. Завдяки допомозі держави, героїчній праці сільських трудівників, вмілій організаторській роботі комуністів, депутатів сільради було відбудовано корпуси цукрозаводу, ремонтні майстерні МТС. Приклад у праці показували колектив бригади мулярів, яку очолював А. М. Литвиненко, а також штукатури В. В. Шумейко, К. В. Сіряченко та інші.

З почуттям великої відповідальності почали колгоспники жнива 1944 року. Усвідомлюючи, як потрібен хліб для перемоги, вони працювали не покладаючи рук. Було одержано по 115 пудів ячменю та по 100 пудів жита з кожного га. Урочисто відправили хлібороби зерно у фонд оборони. Робітники радгоспу Великожовтневого цукрокомбінату 1945 року здали у державні засіки 611 тонн зерна.

Відбудова колгоспів, розширення Великожовтневого цукрозаводу прискорилися після закінчення Великої Вітчизняної війни. З поверненням демобілізованих воїнів збільшилося в селі число комуністів. На 1946 рік були відновлені довоєнні посівні площі. Успішно виконувалися державні плани по підвищенню продуктивності

---

[1] П. Г. Кузнецов. Гвардейцы-москвичи. М., 1962, стор. 97, 99.
[2] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3п.. спр. 279, арк. 5.

Торговельний центр у Жовтневому, 1972 р.

тваринництва. Першим довоєнного рівня виробництва сільськогосподарської продукції досяг колгосп «3-й Інтернаціонал». У 1949 році тут зібрали по 24,8 цнт пшениці, по 23,5 цнт жита та по 276 цнт цукрових буряків з гектара. За високі показники в роботі звання Героя Соціалістичної Праці удостоєні працівниці Калинівського відділку радгоспу Великожовтневого цукрокомбінату комуністка М. Ю. Жеребило (в 1948 році) та ланкова В. О. Івануна (в 1949 році).

1950 року місцеві артілі ім. Фрунзе, «3-й Інтернаціонал» та сушилинський колгосп ім. Чапаєва об'єдналися в одне велике господарство — колгосп ім. Фрунзе. Через рік переваги великого колгоспу перед дрібними стали відчутними. 1951 року хлібороби зібрали з га по 28 цнт озимої пшениці і по 24 цнт ячменю. Після реорганізації МТС колгосп ім. Фрунзе придбав 28 тракторів, 8 зернових комбайнів, 16 тракторних плугів, 17 сівалок зернових і 6 бурякових та іншу техніку.

В січні 1960 року до колгоспу ім. Фрунзе приєдналася сусідня артіль ім. Леніна. Об'єднаному господарству було присвоєно ім'я В. І. Леніна. Це — великий багатогалузевий колгосп. За ним закріплено 4646 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4287 га орної землі. Машинно-тракторний парк його налічує 42 трактори, 20 комбайнів, 45 автомашин та багато іншої техніки. На фермах утримується 2930 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 705 корів, на свинофермах відгодовується 1614 свиней. Вчені Харківського сільськогосподарського інституту ім. В. В. Докучаєва допомогли створити грунтові карти угідь колгоспу. На їх основі спеціалісти розробили й запровадили в господарстві чотири десятипільні та дві кормові сівозміни. Значно підвищилися врожаї сільськогосподарських культур. 1961 року колгоспні трудівники зібрали з га по 32 цнт озимої пшениці, 37,1 цнт кукурудзи, 320 цнт цукрових буряків. 1962 року в колгоспі став до ладу цегельний завод, впроваджувалася механізація доїння корів. Колгосп ім. Леніна успішно виконав завдання семирічки. Річний прибуток його перевищив 3 млн. карбованців.

Широкого розмаху у Жовтневому набрало змагання за звання ударників і колективів комуністичної праці. Почесне звання колективів комуністичної праці завоювали у 1962 році бригади В. С. Хацька й І. О. Радченка з Великожовтневого цукрозаводу, звання ударника комуністичної праці присвоєно доярці з колгоспу ім. Леніна Г. І. Сахненко, телятниці Г. О. Голенко.

З великим трудовим піднесенням працювали трудящі селища, змагаючись за гідну зустріч 50-річчя Великого Жовтня. Вони взяли підвищені соціалістичні забов'язання і успішно їх виконали. Робітники цукрозаводу дали країні 407,4 тис. цнт цукру-піску, тобто на 3,8 тис. цнт більше запланованого. За успіхи в розвитку сільськогосподарського виробництва у травні 1967 року колгосп ім. Леніна нагороджений орденом Леніна. Високими урядовими нагородами були відзначені й передовики колгоспу та радгоспу. Звання Героя Соціалістичної Праці удостоєний голова колгоспу І. Д. Мусієнко, орденом Леніна нагороджені бригадир столярної майстерні Д. О. Коряченко, телятниця Д. Т. Петренко, інженер В. Д. Посний.

100-річчя з дня народження В. І. Леніна колгоспники відзначили значними трудовими здобутками. Продуктивність праці за роки восьмої п'ятирічки зросла на 33 проц. 1968 року було виконано п'ятирічний план виробництва зерна, в наступному — виробництва цукрових буряків, молока. Успішно завершили колгоспники також план господарського будівництва й благоустрою селища. 1968 року споруджено консервний завод.

За роки восьмої п'ятирічки робітники радгоспу Великожовтневого цукрокомбінату довели врожайність зернових до 30,8 цнт, цукрових буряків — до 292 цнт, виробництва молока на 100 га сільськогосподарських угідь — до 610 цнт, м'яса — до 106,2 цнт. Перевиконав завдання випуску цукру-піску і колектив цукрового заводу.

Льотчик-космонавт СРСР, двічі Герой Радянського Союзу генерал-майор Г. Т. Береговий в гостях у трудівників ордена Леніна колгоспу ім. Леніна, смт Жовтневе, 1971 р.

Широкого розмаху набрав на підприємстві рух раціоналізаторів та винахідників. За підсумками соціалістичного змагання по винахідництву та раціоналізації ще в 1969 році Міністерство харчової промисловості УРСР визнало переможцем колектив раціоналізаторів цукрозаводу і вручило йому першу республіканську премію. Досягнуті успіхи стали можливими завдяки самовідданій праці трудівників селища. Сатуратниця цукрозаводу комуністка М. Р. Середа удостоєна найвищої урядової нагороди — ордена Леніна, орденом Жовтневої Революції нагороджено директора цукрокомбінату І. І. Клочка. За високі показники в праці і на ознаменування 100-річчя з дня народження В. І. Леніна колгосп ім. Леніна був нагороджений Ленінською Ювілейною Почесною Грамотою ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС; понад 230 колгоспників і робітників Великожовтневого цукрокомбінату — медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

Комуністи селища розгорнули соціалістичне змагання серед трудящих за успішне здійснення накреслень XXIV з'їзду КПРС. Трудівники селища перевиконали виробничий план першого року дев'ятої п'ятирічки. Завдяки наполегливій праці хліборобів колгосп одержав 1971 року 3,4 млн крб. прибутку. Колектив радгоспу Великожовтневого цукрокомбінату посів перше місце в області за результатами соціалістичного змагання серед радгоспів. Про розмах соціалістичного змагання в селищі свідчить той факт, що 1972 року звання колективу комуністичної праці завоювали 29 бригад і одна ферма, а звання ударників комуністичної праці присвоєно 493 передовикам. На кінець дев'ятої п'ятирічки колгоспні трудівники зобов'язалися підвищити врожайність зернових і цукрових буряків, збільшити виробництво тваринницької продукції. Високі зобов'язання взяли й робітники Великожовтневого радгоспу та цукрокомбінату. За великі заслуги в розвитку сільськогосподарського виробництва 1972 року присвоєно почесні звання заслуженого агронома Української РСР головному агрономові колгоспу ім. Леніна Г. І. Копилову, заслуженого працівника сільського господарства Української РСР — колишньому директорові Великожовтневого цукрокомбінату І. І. Клочку. Напередодні всенародного свята — 50-річчя утворення Союзу РСР орденом Леніна нагороджені агроном радгоспу М. О. Безматний. Познайомитися з життям трудівників селища приїздили делегації трудящих Врачанського округу Народної Республіки Болгарії, Німецької Демократичної Республіки. У грудні 1971 року тут побував льотчик-космонавт генерал-майор авіації, двічі Герой Радянського Союзу Г. Т. Береговий.

Виступ самодіяльного народного танцювального колективу. Жовтневе, 1972 р.

На центральній площі в 1972 році споруджено пам'ятник В. І. Леніну. Багато роблять для дальшого розвитку Жовтневого селища Рада депутатів трудящих, партійні організації колгоспу і цукроком-

бінату. В селищі є автовокзал, звідки автобуси курсують до обласного і районного центрів та до навколишніх сіл. Збудовано торговельне містечко, будинок побуту. Широко ведеться індивідуальне житлове будівництво. За 1951—1972 рр. тут зведено майже 400 будинків з цегли, критих шифером та бляхою, підвищилася купівельна спроможність населення Жовтневого. Через сільське споживче товариство трудящі придбали 23 легкові автомашини, більш як 100 мотоциклів, понад 940 телевізорів, тисячі пральних машин тощо. Великі зміни сталися і в медичному обслуговуванні населення. У Жовтневому є лікарня, фельдшерсько-акушерський пункт, амбулаторія. Про здоров'я трудящих піклуються 6 лікарів і 25 медпрацівників з середньою спеціальною освітою. Діють оздоровчі дитячі ясла.

Навчанням у школах Жовтневого охоплено понад 1 тис. дітей. У середній і восьмирічній школах працює 70 учителів. За роки Радянської влади чимало вихідців з Жовтневого здобули вищу освіту. У місцевих школах навчалися В. О. Корíньков— лауреат Ленінської премії, поет І. О. Манжара та інші.

На кошти колгоспу збудовано палац культури, де працюють музична студія, студії кіно- і фотолюбителів, аматорів-художників, ансамбль баяністів, духовий і домбровий оркестри тощо. Танцювальному й хоровому колективам присвоєно звання народного. У Жовтневому є 4 бібліотеки. На 1973 рік трудящі селища передплатили 4475 примірників газет і журналів. У колгоспі 17-й рік видається багатотиражна газета «Жовтнева правда».

За генеральним планом перебудови селища в найближчі роки передбачено звести 25 дво- і триповерхових будинків, 50 одноквартирних, спорудити літній кінотеатр, спортивний комплекс, профілакторій, нову їдальню. Селище прикрасять бульвар ім. Леніна, новий парк.

В авангарді будівників нового життя йдуть комуністи, яких у селищі 269. Об'єднані вони в 5 парторганізаціях. Їх надійними помічниками є 494 члени ВЛКСМ, згуртовані в 6 комсомольських організаціях. Активно працюють 97 депутатів селищної Ради. У Жовтневому — 1934 члени профспілки. Тут живуть і трудяться представники багатьох національностей Радянського Союзу — українці, росіяни, молдавани, білоруси, грузини, латиші та інші.

Докорінно змінилося життя трудівників Жовтневого. Ще прекраснішим воно стане завтра, в ім'я якого вони віддають свою працю, знання.

О. І. ГОНЧАРОВ, М. П. ЧЕПУРНИЙ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНОЇ ТА СІЛЬСЬКИХ РАД БІЛОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

БО́БРИК — село, центр сільської Ради, розташоване за 48 км на південний захід від районного центру і за 20 км від залізничної станції Вири. Дворів — 275, населення — 906 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Новозінів, Піщане, Руда, Рудівка, Старозінів.

На території села міститься центральна садиба колгоспу «Заповіт Ілліча», за яким закріплено 3769 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3468 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових і технічних культур; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. 47 передовиків сільського господарства нагороджені орденами й медалями, в їх числі колгоспниця І. А. Дубовик — орденом Леніна.

У Бобрику працюють восьмирічна школа, де 21 учитель навчає 259 дітей, медична амбулаторія, клуб, бібліотека, майстерня побутового обслуговування, магазини.

У селах, підпорядкованих Бобрицькій сільраді, є первинна партійна організація (об'єднує 38 комуністів) і 2 комсомольські організації, до яких входять 99 членів ВЛКСМ. Партійна організація створена 1934 року, комсомольський осередок — 1921 року.

Село засноване на початку XIX ст. Радянська влада встановлена в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти фашистів 178 жителів села. За мужність і героїзм, виявлені в боротьбі з гітлерівцями, 126 уродженців Бобрика нагороджені орденами й медалями. На честь 89 односельців, що полягли за свободу й незалежність Батьківщини, в селі споруджено обеліск.

Є пам'ятник, встановлений на могилі радянських воїнів-визволителів.

ВЕРХОСУ́ЛКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 41 км на південний захід від районного центру і за 30 км від залізничної станції Вири. Дворів — 217, населення — 717 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Безодня, Валіївка, Губсько-Будянське, Калуга, Курасове, Лохня, Машарі, Мукіївка, Сульське, Червоний Кут.

За місцевим колгоспом «Перемога», центральна садиба якого розміщена в Верхосульці, закріплено 6505 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5812 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури. За самовіддану працю 119 передовиків сільського господарства нагороджені орденами й медалями. Голова колгоспу П. Г. Мірошниченко удостоєний ордена Леніна, начальник виробничої дільниці Б. Т. Книтенко — ордена Жовтневої Революції.

У селі працюють середня школа, де 23 вчителі навчають 248 учнів, медпункт, клуб.

На території Верхосульської сільської Ради є 2 первинні партійні (84 комуністи) та 4 комсомольські (265 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено 1926, комсомольський — 1924 року.

Верхосулка заснована в другій половині XVII ст. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року. На початку 1942 року, коли село було тимчасово окуповане гітлерівськими загарбниками, тут створено підпільну антифашистську групу. Очолював її комуніст М. С. Колос. До складу групи входило 15 чоловік. Патріоти поширювали серед населення листівки, псували телефонний кабель ворога. 1943 року М. С. Колос був виданий зрадником і загинув у сутичці з фашистами. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 146 жителів села, з них 137 чоловік за бойові заслуги нагороджено орденами й медалями, 72 — полягли смертю хоробрих. Шануючи їх пам'ять, односельці встановили обеліск. У Верхосульці встановлено пам'ятник на честь радянських воїнів-визволителів, що полягли в боях за село.

ВИРИ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані на берегах річки Виру, за 21 км на південний схід від районного центру і за 5 км від залізничної станції Вири. Дворів — 1048, населення — 2782 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Барило, Білани, Головачі, Кравченкове, Кут.

У Вирах міститься центральна садиба колгоспу «Зоря комунізму», за яким закріплено 6306 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5209 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових культур і цукрових буряків; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Серед передовиків, відзначених урядовими нагородами, 2 Герої Соціалістичної Праці — голова колгоспу І. В. Черненко та доярка П. М. Комісар; орденом Леніна нагороджені доярка Л. С. Заговора, колгоспник М. О. Шпетний, бригадир тракторної бригади В. К. Біловоленко.

Г. Г. Кулак — повний кавалер ордена Слави, уродженець с. Вирів. 1967 р.

У селах, підпорядкованих Вирівській сільраді, є 6 первинних партійних і 3 комсомольські організації. Об'єднують вони 139 комуністів і 299 комсомольців. Партійний осередок створено у 1919, комсомольський — у 1921 році.

У селі працюють середня школа, де 33 вчителі навчають 420 дітей. Є палац культури, бібліотека, лікарня, побутові майстерні.

Засновані Вири наприкінці XVII ст. Під час революції 1905—1907 рр. тут відбувся селянський виступ. Радянську владу в селі встановлено наприкінці грудня 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти фашистів 530 жи-

телів села, 391 з них відзначено бойовими нагородами, в т. ч. уродженець Вирів повний кавалер ордена Слави Г. Г. Кулак. Вшановуючи пам'ять 261 загиблого воїна-односельця, жителі Вирів спорудили пам'ятник. Встановлено також пам'ятник радянським воїнам-визволителям, що полягли в боях за Вири.

В селі збереглися залишки слов'янського городища сіверян (VIII—X ст.).

ВОРОНІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км на південний схід від районного центру і за 5 км від залізничної станції Білопілля. Дворів — 225, населення — 618 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дудченки, Москаленки, Штанівка, Янченки.

У Воронівці міститься центральна садиба колгоспу ім. Ватутіна, за яким закріплено 4950 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4361 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури; набуло розвитку м'ясо-молочне тваринництво. За трудові успіхи 184 передовики нагороджені орденами й медалями. Комбайнер О. П. Цимбал удостоєний ордена Жовтневої Революції.

На території Воронівської сільської Ради є первинні партійна і 3 комсомольські організації, що об'єднують 77 комуністів і 98 членів ВЛКСМ. Партійна і комсомольська організації створені у 1946 році.

Село засноване наприкінці XVII ст. У період революції 1905—1907 рр. у Воронівці та Штанівці відбулися селянські заворушення. Радянська влада встановлена наприкінці грудня 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом бився 131 житель села, з них 109 за бойові заслуги нагороджені орденами й медалями. На честь 61 полеглого воїна-односельця воронівці спорудили пам'ятник. На братській могилі радянських воїнів, що загинули, визволяючи село від гітлерівців, встановлено обеліск.

ГА́ННІВКА-ВИРІВСЬКА́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км на південь від районного центру і за 6 км від залізничної станції Вири. Дворів — 250, населення — 783 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Котенки і Смоляниківка.

У Ганнівці-Вирівській міститься центральна садиба колгоспу ім. Кірова, за яким закріплено 2556 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2450 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури. Розвивається птахівництво. За трудові успіхи 57 передовиків сільського господарства нагороджені орденами й медалями, з них колишній голова колгоспу М. А. Вакуленко, пташниця Г. М. Редько, доярка У. С. Редька, голова колгоспу В. Ю. Свинаренко — орденом Леніна. Дояркам У. С. Редьці та В. А. Устименко було присвоєно звання «Майстер — золоті руки», а колгоспникам Ф. К. Раєнку та І. П. Редьці — почесного колгоспника.

У селах Ганнівсько-Вирівської сільради є первинні партійна та 2 комсомольські організації. До складу цих організацій входять 44 комуністи і 85 комсомольців. Партійна організація створена 1935, комсомольська — 1929 року.

У селі працюють восьмирічна школа, де 16 учителів навчають 135 учнів, бібліотека, медпункт.

Ганнівка-Вирівська заснована в середині XIX ст. Радянська влада встановлена в грудні 1917 року. 452 жителі села воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, з них за бойові заслуги нагороджено 139 чоловік. Уродженцю Ганнівки-Вирівської М. П. Борисенку за вміле командування 881-м самохідним артилерійським полком, виявлену особисту мужність і відвагу під час боїв за м. Умань, присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

1970 року в селі споруджено пам'ятники В. І. Леніну та С. М. Кірову.

ГА́ННІВКА-ТЕРНІВСЬКА́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км на південний захід від районного центру і за 20 км від залізничної станції Вири. Дворів — 240, населення — 726 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Біликівка, Короткий Яр, Лідине, Першотравневе, Супрунівка.

Колгосп «Червона зірка» (центральна садиба його міститься у с. Супрунівці) користується 1961 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1759 га орної землі. Напрям господарства: вирощування зернових і технічних культур, виробництво м'яса й молока. За трудові успіхи 98 передовиків колгоспу відзначені урядовими нагородами.

У селі працюють середня школа, де 23 вчителі навчають 263 учнів, 2 клуби, бібліотека, медичний пункт.

У селах, підпорядкованих Ганнівсько-Тернівській сільраді, є первинні партійна і 2 комсомольські організації. Об'єднують вони 50 комуністів і 184 члени ВЛКСМ. Партійний і комсомольський осередки створені 1932 року.

Ганнівка-Тернівська заснована наприкінці XVIII ст. Радянська влада встановлена наприкінці грудня 1917 року. 139 жителів села воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, 121 з них удостоєний урядових нагород, 71 загинув смертю хоробрих. Вшановуючи пам'ять полеглих радянських воїнів-визволителів, трудящі села спорудили їм пам'ятник.

ГОРОБІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вирі, за 9 км на південний схід від районного центру і за 12 км від залізничної станції Білопілля. Дворів — 248, населення — 792 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Безсокирне, Біловишневе, Зарічне, Максимівщина, Омельченки.

На території Горобівки розташована центральна садиба колгоспу «Червоний партизан», за яким закріплено 4428 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3641 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури. Розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму. За трудові успіхи в колгоспному виробництві 75 чоловік нагороджені орденами й медалями, в т. ч. Г. Я. Тимченко — орденом Леніна.

На території Горобівської сільради діють первинні партійна та 2 комсомольські організації, до складу яких входять 38 комуністів і 63

членів ВЛКСМ. Партійна й комсомольська організації створені 1936 року.

У Горобівці працює восьмирічна школа, де 19 учителів навчають 180 учнів. Є будинок культури з залом на 300 місць, бібліотека, медпункт.

Село засноване в середині XIX ст. У Горобівці в роки революції 1905—1907 рр. відбулося селянське заворушення. Радянську владу встановлено наприкінці грудня 1917 року. 158 жителів села воювало на фронтах Великої Вітчизняної війни, 136 з них за бойові заслуги відзначені орденами й медалями, 76 — віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини.

В селі Омельченках виявлено ранньослов'янське поселення черняхівської культури (II — VI ст. н. е.).

ГУРИНІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 12 км на північний схід від районного центру і за 12 км від залізничної станції Білопілля. Дворів — 88, населення — 220 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бубликове, Василівщина, Кандибине, Мар'янівка, Мороча, Олексенки, Степанівка.

За колгоспом ім. Чкалова (центральна садиба його міститься у с. Морочі) закріплено 3384 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2747 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових і технічних культур; розвинуте птахівництво.

У Гуринівці працює восьмирічна школа, де 10 учителів навчають 115 учнів. Є клуб, бібліотека, фельдшерський пункт, пологовий будинок.

У селах Гуринівської сільради є первинні партійна та 2 комсомольські організації, що об'єднують 32 комуністи та 59 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено 1933, комсомольський — 1926 року.

Село засноване 1773 року.

Радянську владу встановлено наприкінці грудня 1917 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з фашистами 54 жителі села, з них 48 нагороджені орденами й медалями, 21 — поліг смертю хоробрих.

Уродженцями Василівщини є І. І. Дорошенко — учасник повстання на броненосці «Потьомкін», український радянський хімік, академік АН УРСР Ф. Д. Овчаренко.

Поблизу села Мар'янівки виявлено поселення доби пізньої бронзи, слов'янський могильник VII—VIII ст. н. е., а також 2 давньоруські городища та могильник (IX—XIII ст.).

ІСКРИСКІВЩИНА — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км на північний схід від районного центру і за 8 км від залізничної станції Волфине. Дворів — 371, населення — 1103 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Безсалівка, Гирине, Кисла Дубина, Нескучне, Новоіванівка, Рогізне, Соляники, Сорокине.

На території Іскрисківщини містяться 2 колгоспи. За одним із них — «Іскрою», центральна садиба якого знаходиться в Іскрисківщині, закріплено 2545 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2326 га орної землі. Друге господарство — колгосп ім. Жданова (центральна садиба його розміщена у с. Новоіванівці) користується 2294 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. орної землі — 2032 га. Ці господарства вирощують зернові й технічні культури; тваринництво — м'ясо-молочного напряму.

В селі працюють середня школа, де 19 учителів навчають 220 учнів, сільське професійно-технічне училище, клуб на 300 місць, бібліотека, медичний пункт. В Іскрисківщині встановлено пам'ятник односельцям, що загинули у боротьбі за Радянську владу.

На території Іскрисківщинської сільради діють 5 первинних партійних і 5 комсомольських організацій, до складу яких входять 99 комуністів і 273 члени ВЛКСМ. Партійний осередок в Іскрисківщині створено в 1933, комсомольський— у 1927 році.

Іскрисківщина вперше згадується в історичних документах 1702 року. Тут, у 1870 році, відбувся селянський виступ. Малоземельні та безземельні селяни захопили 22 десятини поміщицької землі. Виступ був придушений. Відбувалися в Іскрисківщині виступи селян та сільськогосподарських робітників і під час революції 1905—1907 рр. Радянську владу встановлено в селі наприкінці грудня 1917 року.

В роки тимчасової фашистської окупації в Іскрисківщині діяли підпільники, комуністи Д. Ю. Власенко і П. Т. Власенко. Гітлерівці напали на слід патріотів, схопили їх і розстріляли. 167 жителів села воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, 81 з них загинув, 124 — нагороджені орденами й медалями. На честь полеглих воїнів-визволителів встановлено обеліск.

КАЛЬЧЕНКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 13 км на південний захід від районного центру і за 10 км від залізничної станції Білопілля. Дворів — 155, населення — 434 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Воронине, Крижик, Червоне.

В селі міститься центральна садиба колгоспу ім. Свердлова, за яким закріплено 3251 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 3037 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Колгосп має цегельний завод. За трудові успіхи 79 передовиків нагороджено орденами й медалями, в їх числі головний зоотехнік М. М. Піддуда — орденом Леніна, голова колгоспу М. І. Воропай — орденом Жовтневої Революції.

У Кальченках працюють восьмирічна школа, де 23 учителі навчають 213 учнів, клуб на 250 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території Кальченківської сільради є первинні партійна та 2 комсомольські організації, які об'єднують 75 комуністів і 103 члени ВЛКСМ. Партійну організацію створено 1934, комсомольську — 1929 року.

Село засноване в середині XIX ст. Наприкінці грудня 1917 року в Кальченках було встановлено Радянську владу. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 86 жителів села, з них 76 нагороджені орденами й медалями, 44 за-

гинули за свободу й незалежність Батьківщини. На честь полеглих воїнів-односельців встановлено стелу. На братській могилі, де поховано радянських воїнів-визволителів, споруджено пам'ятник. Під час оборонних боїв, що йшли за село у вересні 1941 року, відзначився колишній запорізький сталевар єфрейтор О. І. Цибульов. Будучи тяжко пораненим, він не покинув поле бою і продовжував вести вогонь з 76-мм гармати. Хоробрий воїн затримав колону фашистських військ, підбив 3 ворожі танки. За виявлені мужність і відвагу йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

КОРШАЧИ́НА — село, центр сільської Ради. Розташована за 23 км на південний схід від районного центру і за 9 км від залізничної станції Вири. Дворів — 296, населення — 803 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Амбари, Зелене, Синяк.

На території Коршачини міститься центральна садиба колгоспу «Ленінський шлях», за яким закріплено 2238 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2096 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури; тваринництво — м'ясо-молочного напряму. За високі досягнення в колгоспному виробництві 69 передовиків нагороджено орденами й медалями, в т. ч. голову колгоспу Г. І. Дем'яненка — орденом Леніна. Високого звання Героя Соціалістичної Праці удостоєна доярка П. Г. Гладенко.

У Коршачині працюють восьмирічна школа, де 13 учителів навчають 175 учнів, клуб, бібліотека, медпункт.

На території сільради є первинні партійна та 2 комсомольські організації, які об'єднують 37 комуністів і 64 члени ВЛКСМ. Партійна організація створена 1927, комсомольська — 1923 року.

Село засноване в середині XIX ст. Радянську владу тут встановлено наприкінці грудня 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 159 жителів села, з них 145 відзначені нагородами, 133 — загинули смертю хоробрих. Трудящі Коршачини на увічнення пам'яті полеглих воїнів-односельців та радянських воїнів-визволителів спорудили меморіальний комплекс.

КУЯ́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км на південний захід від районного центру і за 14 км від залізничної станції Білопілля. Дворів — 555, населення — 1663 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Ващенки, Йосипове, Новопетрівка, Павлівське, Червонівка.

На території села розміщені Куянівський цукрокомбінат і центральна садиба радгоспу «Куянівський». За радгоспом закріплено 5005 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4083 га орної землі. 129 передовиків сільськогосподарського виробництва нагороджені орденами й медалями, в т. ч. робітниця радгоспу П. С. Чевгус-Ковпак удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці, слюсар цукрокомбінату В. К. Вороненко і табельниця Новопетрівського відділення радгоспу «Куянівський» О. Н. Тютюнник — ордена Леніна, токар цукрового заводу П. А. Жуков — ордена Жовтневої Революції.

У селах, підпорядкованих Куянівській сільраді, є первинні партійна і 3 комсомольські організації, до складу яких входять 137 комуністів і 334 комсомольці. Партійний та комсомольський осередки створено 1925 року.

У Куянівці працюють середня школа, де 30 учителів навчають 453 учнів, будинок культури на 300 місць, лікарня.

Село засноване на початку XIX ст. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року. 307 жителів села билися проти фашистів на фронтах Великої Вітчизняної війни, з них 256 — нагороджені бойовими орденами й медалями, 170 — загинули за свободу й незалежність Батьківщини.

ЛУ́ЦИКІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 57 км на південь від районного центру і за 23 км від залізничної станції Вири. Дворів — 342, населення — 1036 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Птиче, Радянське.

На території Луциківки міститься центральна садиба колгоспу «Комінтерн», за яким закріплено 2926 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2585 га орної землі. У господарстві вирощують зернові й технічні культури, виробляють м'ясо й молоко. 48 передовиків колгоспу за трудові успіхи відзначені урядовими нагородами.

У селі працюють восьмирічна школа, де 16 учителів навчають 170 учнів, будинок культури із залом на 400 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території Луциківської сільради є первинна партійна й 2 комсомольські організації. До їх складу входять 35 комуністів і 73 члени ВЛКСМ. Партійна організація створена 1936, комсомольська — 1926 року.

Село засноване в XVII ст. Влітку 1905 року в Луциківці відбувся селянський виступ. Селяни розгромили економію цукрозаводчика Харитоненка і маєток поміщиці Булатович. Викликані сюди карателі придушили повстання. Радянська влада в селі була встановлена наприкінці грудня 1917 року. 198 жителів Луциківки воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, 172 з них відзначені бойовими нагородами. На честь 97 полягли воїнів-односельців, а також загиблих радянських воїнів-визволителів споруджено меморіальний комплекс.

Уродженцю Луциківки Ф. Ф. Дуднику за відмінне виконання бойових завдань командування в роки Великої Вітчизняної війни присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

З 1916 до 1919 року в Луциківці проживав російський дослідник Ефіопії О. К. Булатович (1870—1919).

МА́РКІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 54 км на південний схід від районного центру і за 20 км від залізничної станції Вири. Дворів — 398, населення — 1236 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Кобзарі, Марусине, Перше Травня й Рудка.

На території Марківки розміщена центральна садиба колгоспу «Дружба», за яким закріплено 4159 га сільськогосподарських угідь, у т. ч.

3815 га орної землі. У колгоспі вирощуються зернові й технічні культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. 75 колгоспників нагороджені орденами й медалями, з них Г. О. Діденко — орденом Жовтневої Революції.

У селах, підпорядкованих Марківській сільраді, є первинні партійна та 3 комсомольські організації, які об'єднують 40 комуністів і 163 члени ВЛКСМ. Партійна організація створена 1930, комсомольська — 1929 року.

У Марківці працюють середня школа, де 30 учителів навчають 329 учнів, клуб, бібліотека, лікарня.

Перша письмова згадка про Марківку належить до 1665 року. Влітку 1905 року біднота захопила пасовища, які належали поміщику. Між селянами і карателями, що прибули в Марківку для придушення виступу, відбулася збройна сутичка. Радянську владу в селі встановлено наприкінці грудня 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 156 жителів Марківки, 136 з них нагороджено за бойові заслуги. На увічнення пам'яті 84 полеглих воїнів-односельців, а також радянських воїнів-визволителів, що загинули в боях за село, встановлено меморіальний комплекс.

НОВІ ВИРКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сейму, за 17 км на північний захід від районного центру й за 6 км від залізничної станції Ворожба. В селі — 234 двори, населення — 544 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Старі Вирки та Бабаківка.

Г. А. Пармузіна — Герой Соціалістичної Праці, ветеран колгоспу «Більшовик», с. Нові Вирки, 1971 р.

За колгоспом «Більшовик», центральна садиба якого міститься у Нових Вирках, закріплено 3324 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2251 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових і технічних культур; тваринництво м'ясо-молочного напряму. За трудові досягнення 57 передовиків сільськогосподарського виробництва нагороджені орденами й медалями, серед них ланковій Г. А. Пармузіній присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці, ордена Леніна удостоєний колишній голова колгоспу Г. М. Суворов.

У селі — середня школа, де 18 учителів навчають 182 учні. Працюють будинок культури з залом на 300 місць, фельдшерсько-акушерський пункт, дитячі ясла, магазин.

На території сільради є первинні партійна й 3 комсомольські організації, до яких входять 44 комуністи та 105 членів ВЛКСМ. Партійна організація створена в 1936, комсомольська — у 1932 році.

Село засноване в 30-х роках XVII ст. Радянську владу встановлено наприкінці грудня 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 176 жителів села, 122 з них нагороджені орденами та медалями, 88 загинули в боях. На їх честь односельці спорудили пам'ятник.

Поблизу Нових Вирок виявлено слов'янське поселення VII—VIII століття.

ОБОДИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 31 км на північний схід від районного центру і за 13 км від залізничної станції Волфине. Дворів — 313, населення — 1048 чоловік. Сільраді підпорядковані села Дігтярне, Ленінське, Макіївка.

Колгосп ім. Крупської, центральна садиба якого міститься в Ободах, користується 4197 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3730 га орної землі. В рільництві переважає вирощування зернових і технічних культур. Напрям тваринництва — виробництво м'яса і молока.

В селі працюють середня школа, де 22 учителі навчають 283 учнів, є будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території Ободівської сільради є первинні партійна і комсомольські організації, до складу яких входять 58 комуністів та 167 членів ВЛКСМ. Партійна організація створена 1933, комсомольська — 1920 року.

Село засноване наприкінці XVIII ст. Радянську владу в Ободах було встановлено в останніх числах грудня 1917 року. 209 жителів села воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, 179 з них нагороджені орденами й медалями, 96 загинули за свободу й незалежність Батьківщини. На честь полеглих воїнів-односельців і радянських воїнів-визволителів у селі споруджено меморіальний комплекс.

ПАВЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км на північний схід від районного центру і за 4 км від залізничної станції Волфине. Дворів — 740, населення — 2065 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Волфине, Катеринівка, Милове, Мирлоги, Петрівське, Сиротине, Шпиль.

У Павлівці міститься центральна садиба колгоспу «Радянська Україна», за яким закріплено 7010 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 6059 га орної землі. Вирощуються зернові, технічні й овочеві культури. Набуло розвитку м'ясо-молочне тваринництво. За трудові успіхи 122 трудівники колгоспу нагороджені орденами та медалями, в т. ч. голова колгоспу О. Й. Кирноз й тракторист С. І. Сухомлин — орденом Леніна.

У селах Павлівської сільради є 2 первинні партійні та 4 комсомольські організації. До їх складу входять 102 комуністи й 263 члени ВЛКСМ. Партійну й комсомольську організації створено 1933 року.

На території села працюють середня та восьмирічна школи, де 32 вчителі навчають 406 учнів, клуб на 300 місць, бібліотека, лікарня з пологовим відділенням.

Павлівка заснована в XVII ст. 1797 року тут сталося заворушення селян, яке було жорстоко

придушене. В 1894 році після смерті Олександра III місцеві селяни відмовились давати присягу на вірність новому царю. В 1901 році відбувся стихійний виступ селян Павлівки. 68 учасників заворушення за вироком судової палати відбували покарання на каторзі та в тюрмах.

В 90-х роках XIX ст. село відвідав російський письменник І. О. Бунін. Про свої враження від цього села він розповів у нарисі «Толстой».

Радянська влада встановлена у селі наприкінці грудня 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало проти фашистів 410 жителів села, 337 з них удостоєні урядових нагород, 189 — загинули смертю хоробрих. На честь полеглих односельців та радянських воїнів, що загинули за визволення Павлівки, споруджено меморіальний комплекс.

РИ́ЖІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км на північний захід від районного центру і за 2 км від залізничної станції Тьоткіне. Дворів — 363, населення — 1112 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Атинське, Будки, Весняне, Ворожбянське, Голишівське, Лубенці і Стукалівка.

На території села міститься центральна садиба колгоспу «Родина», за яким закріплено 2789 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2070 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових і технічних культур. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі працюють восьмирічна школа, де 16 учителів навчають 182 учні, будинок культури з залом на 350 місць, бібліотека, медпункт.

У селах, підпорядкованих Рижівській сільраді, є первинні партійна та 2 комсомольські організації, до складу яких входять 56 комуністів і 84 члени ВЛКСМ. Партійний та комсомольський осередки створено в 1932 році.

Перша письмова згадка про село зустрічається в історичних джерелах 1719 року. 1905 року тут відбулося заворушення селян. Радянську владу у Рижівці встановлено наприкінці грудня 1917 року.

234 жителі Рижівки воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, 175 з них удостоєні урядових нагород, 124 — віддали життя за незалежність Батьківщини. На їх честь односельці спорудили обеліск Слави.

Поблизу села Будок виявлено курганний могильник скіфських часів (VII — III ст. до н. е.), а також давньоруське городище Городок (IX—XII ст.).

РІ́ЧКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані на берегах річок Безіменної, Криги та Морочі, за 17 км на південний схід від районного центру і за 20 км від залізничної станції Білопілля. Дворів — 1557, населення — 4465 чоловік. Сільраді підпорядковане село Баїха.

В Річках міститься центральна садиба багатогалузевого колгоспу ім. Мічуріна, за яким закріплено 6587 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5697 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових, технічних та овочевих культур. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Діє цегельний завод. За трудові успіхи 218 передовиків нагороджені орденами й медалями, в т. ч. комбайнер М. Д. Твердохліб — орденом Жовтневої Революції.

У селі працюють середня і восьмирічна школи, де 58 учителів навчають 711 учнів, будинок культури з залом на 400 місць, 2 клуби, лікарня на 50 ліжок, 2 фельдшерсько-акушерських пункти, майстерня «Сільгосптехніки».

На території Річківської сільради є 2 первинні партійні й 4 комсомольські організації. Об'єднують вони 123 комуністи і 309 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено у 1919, комсомольський — у 1921 році.

Річки засновані в 60-х роках XVII ст. В 1905 році в Річках відбулися виступи селян. Вони відмовлялися сплачувати непосильні державні податки, збирати хліб з поміщицьких ланів. Радянська влада встановлена в Річках наприкінці грудня 1917 року. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації, з 1942 року по травень наступного року, в Річках діяли підпільні патріотичні групи. Поліцаям удалося натрапити на слід підпільників. У травні було заарештовано і розстріляно більше 20 річанських патріотів. 932 жителі Річок воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, 861 з них відзначений урядовими нагородами, 439 — полягли смертю хоробрих. На увічнення пам'яті загиблих односельців і радянських воїнів, що віддали життя в боях за Річки, в селі споруджено 2 пам'ятники і стелу.

Уродженцем Річок є двічі Герой Радянського Союзу, командир 401-го авіаполку особливого призначення, підполковник комуніст С. П. Супрун. До війни він був льотчиком-випробовувачем. 1936 року нагороджений орденом Леніна, обраний депутатом Верховної Ради СРСР 1-го скликання. За вміле виконання складних і відповідальних завдань командування, виявлені при цьому сміливість та відвагу 1940 року йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 4 липня 1941 року С. П. Супрун на літаку МІГ-3 вступив у нерівний бій з шістьма фашистськими стерв'ятниками. Одного літака він збив, але була підбита і його машина. Загинув він поблизу білоруського села Монастирів Толочинського району. За виняткову хоробрість і мужність, виявлені в боях проти німецько-фашистських загарбників, відважному комуністу в 1941 році посмертно присвоєно вдруге високе звання Героя Радянського Союзу. У Річках народився М. А. Винниченко — повний кавалер ордена Слави.

Поблизу села розташовані кургани доби бронзи (II тис. до н. е.).

СЕРГІ́ЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км на південний захід від районного центру і за 17 км від залізничної станції Білопілля. Дворів — 186, населення — 541 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Ганнівське, Гезівка, Миколаївка-Тернівська.

На території Сергіївки розміщена центральна садиба колгоспу «Комуніст», за яким закріплено 2862 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2486 га орної землі. Провідні галузі господарства — рільництво і м'ясо-молочне тваринництво. За трудові досягнення 52 передовики колгоспу нагороджені орденами й медалями.

У селі працюють восьмирічна школа, де 10 учителів навчають 131 учня, є клуб, бібліотека.

У селах Сергіївської сільради є первинні партійна і 2 комсомольські організації. Партійна організація створена в 1936, комсомольська — у 1929 році.

Село засноване в середині XIX ст. У червні 1905 року тут відбувся селянський виступ.

Радянську владу встановлено в останніх числах грудня 1917 року. 234 жителі Сергіївки захищали Батьківщину на фронтах Великої Вітчизняної війни, 175 з них нагороджені бойовими орденами й медалями, 121 — поліг смертю хоробрих. Трудящі села, вшановуючи пам'ять загиблих радянських воїнів-визволителів, встановили на їх честь пам'ятник.

ТЕРЕЩЕНКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км на південний захід від районного центру і за 20 км від залізничної станції Вири. Дворів — 107, населення — 340 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Новоандріївка, Руденкове, Садове.

Колгосп ім. Шевченка, центральна садиба якого міститься в Терещенках, користується 2135 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. орної землі — 2023 га. Вирощуються зернові й технічні культури.

У селі працюють восьмирічна школа, де 21 учитель навчає 152 учні, клуб, бібліотека, пологовий будинок, медичний пункт.

На території Терещенківської сільради є первинні партійна і 2 комсомольські організації, які об'єднують 34 комуністи і 46 комсомольців. Партійний та комсомольський осередки створені 1929 року.

Засновані Терещенки в середині XIX ст. Під час революції 1905—1907 рр. тут відбувся виступ селян.

Наприкінці грудня 1917 року в селі встановлено Радянську владу. 67 жителів Терещенків воювали проти гітлерівських загарбників на фронтах Великої Вітчизняної війни, 47 з них відзначені нагородами, 31 — поліг смертю героя. На увічнення пам'яті радянських воїнів, які загинули в боях за село, встановлено скульптурний пам'ятник.

ТО́ВСТА — село, центр сільської Ради, розташоване за 56 км на південний захід від районного центру і за 30 км від залізничної станції Вири. Дворів — 412, населення — 1513 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гайдукове, Грицаїв, Комарицьке.

За колгоспом «Жовтень», центральна садиба якого міститься у Товстій, закріплено 3852 га сільськогосподарських угідь, з них 3553 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури; у тваринництві переважає виробництво м'яса і молока.

У Товстій працюють середня школа, в якій 28 учителів навчають 399 учнів, бібліотека, пологовий будинок.

На території Товстянської сільради є первинна партійна та 2 комсомольські організації, до складу яких входять 54 комуністи і 210 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено 1920, комсомольський — 1922 року.

Село засноване в останній чверті XVII ст. Під час революції 1905—1907 рр. у Товстій відбувся виступ сільської бідноти проти поміщика. Селяни розгромили контору поміщицької економії. Виступ був жорстоко придушений викликаним у село каральним загоном.

Наприкінці грудня 1917 року в Товстій встановлено Радянську владу. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 314 жителів села, 262 з них нагороджено бойовими орденами й медалями, 149 — загинули смертю хоробрих. Трудящі Товстої на увічнення пам'яті полеглих радянських воїнів-визволителів встановили пам'ятник, а загиблим воїнам-односельцям — меморіал.

ТУЧНЕ́ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 41 км на південний захід від районного центру і за 20 км від залізничної станції Вири. Дворів — 349, населення — 1108 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Грузьке і Олександрівка.

На території Тучного міститься центральна садиба колгоспу ім. Пархоменка, за яким закріплено 3361 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3178 га орної землі. У господарстві переважає вирощування зернових і технічних культур. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму.

У Тучному працюють середня школа, де 23 вчителі навчають 317 учнів, будинок культури з залом на 200 місць, бібліотека, медпункт.

У селах, підпорядкованих Тучнянській сільраді, є первинні партійна та 3 комсомольські організації, до складу яких входять 36 комуністів і 133 члени ВЛКСМ. Партійний осередок створено 1928, комсомольський — 1927 року.

Село засноване в середині XIX ст. 1905 року тут відбувся страйк сільськогосподарських робітників.

Радянську владу встановлено наприкінці грудня 1917 року. 228 тучнянців боролися на фронтах Великої Вітчизняної війни, 107 з них віддали життя за свободу і незалежність Батьківщини, 220 удостоєні урядових нагород. На честь полеглих радянських воїнів-визволителів жителі Тучного спорудили пам'ятник.

УЛЯ́НІВКА — селище міського типу, центр селищної Ради. Розташована за 24 км на південь від районного центру і за 8 км від залізничної станції Вири. Дворів — 1050. Населення — 4500 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Бакша, Вощинське, Павленкове.

Колгосп ім. Ульянова, центральна садиба якого розміщена в Улянівці, користується 5091 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4500 га орної землі. У господарстві переважає вирощування зернових і технічних культур; тваринництво м'ясо-молочного напряму. За трудові успіхи 164 чоловіка нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна — голова колгоспу В. Ф. Колесник, комбайнер В. Г. Дронь, а також Ф. О. Панченко, Н. П. Денисенко.

У селищі працюють середня школа, в якій 40 учителів навчають 689 учнів. Є комбінат по-

бутового обслуговування, міжколгоспний цегельний завод, інкубаторна станція.

На території селищної Ради налічується 9 первинних партійних і 9 комсомольських організацій, які об'єднують 173 комуністи й 451 члена ВЛКСМ. Партійний осередок створено 1919, комсомольський — 1922 року.

Улянівка виникла наприкінці XVII ст. Під час революції 1905—1907 рр. тут відбувся селянський виступ.

Радянську владу встановлено в останніх числах грудня 1917 року. 793 жителі Улянівки захищали Батьківщину на фронтах Великої Вітчизняної війни, 686 з них удостоєні урядових нагород, 403 — полягли смертю хоробрих. Вшановуючи пам'ять загиблих односельців, жителі селища спорудили обеліск; на братській могилі воїнів-визволителів встановлено пам'ятник. 1944 року за мужність і відвагу, виявлені при форсуванні Дніпра, та в боях за визволення столиці України, уродженцю села, рядовому І. Я. Касьяну присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

1946 року в сквері селища встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

ШКУРА́ТІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 10 км на південний захід від районного центру і за 6 км від залізничної станції Ворожба. Дворів — 286, населення — 886 чоловік. Сільраді підпорядковані також населені пункти Нагірнівка, Цимбалівка, Череватівка.

На території Шкуратівки розміщена центральна садиба колгоспу «Жовтнева революція», за яким закріплено 3507 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3298 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури.

У селі працюють восьмирічна школа, в якій 14 учителів навчають 145 учнів, будинок культури з залом на 300 місць, бібліотека, медпункт.

У селах, підпорядкованих Шкуратівській сільраді, є первинні партійна і 2 комсомольські організації. До їх складу входять 56 комуністів і 72 члени ВЛКСМ. Партійна організація створена 1933, комсомольська — 1936 року.

Шкуратівка заснована в середині XIX ст. Радянську владу встановлено у селі в останніх числах грудня 1917 року. 171 житель Шкуратівки воював на фронтах Великої Вітчизняної війни, 154 з них нагороджено орденами й медалями, 85 — загинули смертю хоробрих. Радянським воїнам, які полягли в боях за визволення села від фашистських окупантів, встановлено пам'ятник. За вміле командування мінометною батареєю, стійкість і мужність, виявлені в боях під час форсування Дніпра, уродженцю села П. А. Логвину 1943 року присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

1967 року в Шкуратівці встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

ЯСТРУБИ́НЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км на схід від районного центру і за 33 км від залізничної станції Білопілля. Дворів — 731, населення — 2239 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бондарівщина, Графське, Комунари, Мирське, Фрунзівка.

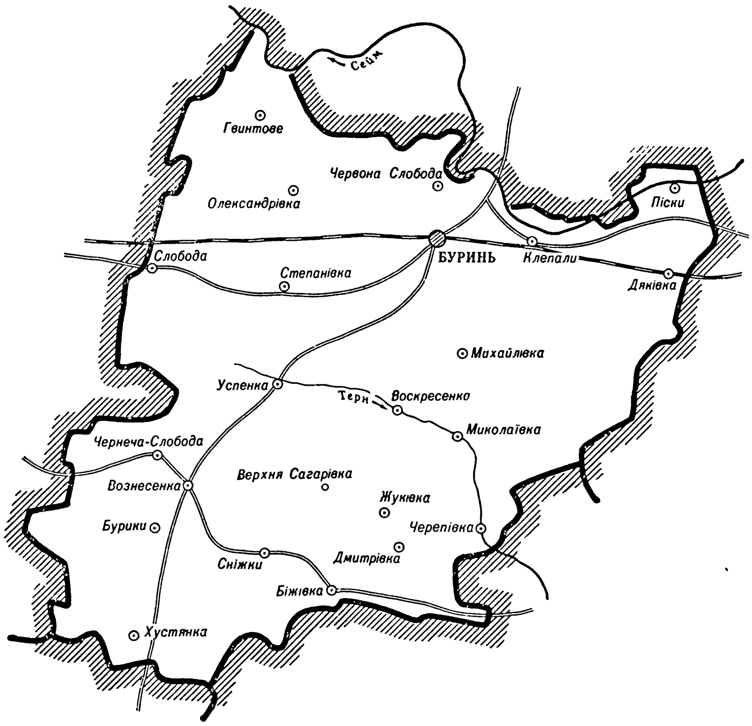
У Яструбиному розміщена центральна садиба колгоспу «Україна», за яким закріплено 6848 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 6299 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових, технічних, овочевих культур і картоплі. В колгоспі розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За трудові досягнення 147 передовиків нагороджено орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна голову колгоспу І. Ф. Приходька, комбайнера В. О. Охріменка, агронома І. С. Майбороду, орденом Жовтневої Революції відзначений секретар парткому, заступник голови колгоспу В. С. Рябець.

У селах, підпорядкованих Яструбинській сільраді, є 2 первинні партійні та 2 комсомольські організації. До їх складу входять 119 комуністів і 242 члени ВЛКСМ. Партійний осередок створено 1920, комсомольський — 1922 року.

На території села працюють середня школа, де 32 вчителі навчають 477 учнів, клуб, лікарня.

Яструбине засноване наприкінці XVII ст. 1797 року селяни відмовилися відбувати панщину, за що їх жорстоко покарали. В 1905 році тут відбулися селянські виступи, для придушення яких були викликані війська. Радянська влада в селі встановлена наприкінці грудня 1917 року. Під час гітлерівської окупації в селі діяла підпільна патріотична група, якою керував комуніст Є. Л. Коропченко. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 463 жителі села, 393 з них відзначені нагородами, 219 — загинули смертю хоробрих. На увічнення пам'яті полеглих воїнів-односельців та радянських воїнів-визволителів трудящі села встановили обеліск Слави і пам'ятник. За вміле виконання завдань командування і виявлені при цьому мужність і відвагу розвідникові 18-ї окремої гвардійської розвідроти 2-ї гвардійської Червонопрапорної стрілецької дивізії, уродженцю с. Яструбиного І. В. Темченку посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

БУРИНСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,1 тис. кв. км. Населення — 59,8 тис. чоловік, з них сільського — 49,5 тис. Середня густота населення — 56 чоловік на кв. км. З корисних копалин є торф і цінні глини. Міській і 21 сільській Радам депутатів трудящих підпорядковано 69 населених пунктів. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, установах — 68 первинних партійних, 88 комсомольських і 135 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. 2 радгоспи і 23 колгоспи мають у користуванні 90,8 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 79,2 тис. га орної землі. В районі — 9 промислових підприємств. Населення обслуговують 66 медичних закладів. У 44 загальноосвітніх школах, у т. ч. 10 середніх, 22 восьмирічних і 12 початкових навчається 9,6 тис. учнів. Є музична школа. Культурно-освітню роботу ведуть 15 будинків культури, 22 клуби, 51 бібліотека, діють 47 кіноустановок. Споруджено 3 пам'ятники В. І. Леніну. В 33 населених пунктах — 40 пам'ятників на братських могилах воїнів-визволителів, а в шести населених пунктах — монументи Слави односельцям, які загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни.

БУРИ́НЬ

Буринь — місто районного підпорядкування (з 1964 р.), центр району, розташоване за 100 км від обласного центру. Через Буринь проходять залізниця Конотоп — Ворожба і автошлях Суми—Конотоп. Населення—10 300 чоловік. Перша письмова згадка про Буринь належить до 1688 року в зв'язку з тяжбою поміщиків за навколишні землі[1]. В першій половині XIX ст. Буринь входила до маєтків графа Апраксіна, панщина в яких доходила до 5 днів на тиждень.

Кріпосницький гніт призводив до розорення селянських господарств, повного зубожіння трудівників. Доведені до розпачу, селяни часто виступали проти своїх гнобителів. Напередодні реформи класова боротьба загострилась. Селянські заворуд-

[1] Курський облдержархів, ф. 1317, оп. 2, спр. 5319, арк. 3—6.

шення стали масовим явищем. Особливо грізного характеру набрали вони 1849 року, коли проти кріпосницького гніту виступили 10 тис. селян Апраксіна, Головіна, Павлова та інших поміщиків Путивльського повіту.

Напередодні реформи 1861 року Буринь уже була значним населеним пунктом, де налічувалося близько 3 тис. жителів. Виникали промислові підприємства. Так, з 1847 року тут почав діяти винокурний завод.

На початку 60-х років в селі відкрили школу, де один учитель навчав 45 дітей[1].

Внаслідок реформи 1861 року селяни втратили більшу частину своїх наділів, кращі землі і всі угіддя лишилися в руках поміщиків. Селянські наділи становили від 1800 кв. сажнів до 2 десятин[2], при цьому вони були розкидані в 25 місцях. Всього селяни Бурині одержували 1706 десятин, за які мали сплатити 90 тис. карбованців.

Коли в 1878 році стала до ладу залізниця Харків — Ворожба — Конотоп, у Бурині збудували залізничну станцію Путивль. Це сприяло розвиткові промисловості, зростанню населення. На початок 90-х років у селі налічувалось 3125 жителів (495 дворів). Працювали дубильний і цегельний заводи, 49 вітряків. 1895 року почав давати продукцію цукровий завод. Швидко зростала кількість робітників, вони ставали провідною революційною силою на селі в боротьбі проти визискувачів.

Трудящі Бурині взяли активну участь у першій російській революції 1905—1907 рр., зокрема в Жовтневому всеросійському політичному страйку. З 12 жовтня на кілька днів припинився рух поїздів через станцію Путивль, почався страйк на цукровому заводі, де були розповсюджені листівки, в яких містився заклик до заводської охоронної команди переходити на бік робітників.

Наприкінці 1905 року активізували свою діяльність у Бурині Путивльська й Конотопська групи РСДРП. Члени їх брали участь у численних сходках робітників. Путивльська група РСДРП вела наполегливу роботу серед селян, закликала їх гуртуватися навколо робітників у боротьбі з самодержавством. «Брати селяни! Брати голодні, — говорилось в одній з листівок,— досить вам спати! Вас багато, ви — сила, їх — купка. Беріть приклад з ваших братів — робітників»[3].

Повсюдними ставали розгроми поміщицьких маєтків, під час яких селяни захоплювали панські землі. Протягом грудня 1905 року в Бурині й волості було розгромлено кілька поміщицьких маєтків і близько 20 купецьких крамниць. Частішали сутички селян з військами. Революційний рух у Бурині в різних формах тривав і в період спаду революції. Однією з його форм були спільні робітничо-селянські мітинги, на яких приймалися рішення не сплачувати податки, влаштовувати випаси поміщицьких посівів тощо. У мітингу 13 серпня 1906 року взяли участь робітники й селяни не тільки Бурині, але й багатьох сіл волості[4].

Напередодні революції 1917 року Буринь була уже порівняно великим селом, у якому проживало 5,9 тис. чоловік. Працювали цукровий і рафінадний заводи з річним виробництвом цукру-піску й рафінаду близько 800 тис. пудів. При заводах були ремонтні майстерні[5]. Зросло виробництво цегли, збільшилися потужності дубильного заводу, розвинулося борошняно-круп'яне виробництво, діяло 60 вітряків. Збільшився робітничий прошарок на селі. Тільки на цукрозаводах та в майстернях при них працювало близько 1,3 тис. робітників.

Але село лишалося занедбаним, забудовувалося воно без будь-якого плану, вулички були вузькі й криві. Сільська біднота тулилася в хатах-мазанках, а робітники — в дерев'яних бараках. В селі було 20 крамниць та шинків, дві церкви. Ніхто не піклувався про умови життя й побуту трудящих. Невелика лікарня і один лікар

---

[1] Текущая школьная статистика Курского губернского земства, ч. 1. Курск, 1907, стор. 42—43.

[2] ЦДІА СРСР, ф. 577, оп. 17, спр. 1158, арк. 3—8; спр. 1214, арк. 1—21; спр. 1216, арк. 1—22.

[3] Е. Г. Нефедовский. Путивль. Историко-краеведческий очерк. Х., 1966, стор. 46—47.

[4] Курський облдержархів, ф. 1, оп. 15, спр. 16, арк. 16, 17, 437; спр. 18, арк 1.

[5] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. 2. СПб., 1902, стор. 612.

при ній не могли забезпечити медичним обслуговуванням всього населення. В селі працювала початкова школа. З майже шеститисячного населення грамоту знали лише 365 чоловік.

Перша світова війна загострила класові протиріччя в країні, зумовила прискорення революційних подій. Перемога Лютневої революції в столиці стала сигналом для знищення органів царської влади на місцях. На зборах і мітингах робітники й селяни вимагали передати поміщицькі землі тим, хто їх обробляє, запровадити робітничий контроль на заводах.

З великим піднесенням трудящі Бурині зустріли звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Наприкінці січня 1918 року в Бурині встановлено Радянську владу. Керуючись ленінським Декретом, волревком конфіскував поміщицькі землі, більшу частину їх передав незаможним селянам. На підприємствах села запровадили восьмигодинний робочий день, робітничий контроль.

Перші кроки соціалістичного будівництва у Бурині перервали громадянська війна і воєнна інтервенція. 29 березня 1918 року Буринь захопили австро-німецькі війська і, спираючись на українських буржуазних націоналістів, встановили режим кривавого терору. На звірства й сваволю загарбників трудящі Бурині відповіли активною боротьбою. Робітники цукрового заводу саботували заходи окупантів, внаслідок чого підприємство працювало з великими перебоями. А коли загарбники стали тікати, робітники організували охорону заводу, зберегли його від пограбування[1]. Було повністю збережене обладнання, 400 тис. пудів рафінаду і 80 тис. пудів патоки.

Знову радянською Буринь стала наприкінці листопада 1918 року. Влада перейшла до рук ревкому. В кінці лютого 1919 року відбувся з'їзд представників підприємств і сіл волості, де трудівники обрали волосну Раду робітничих і селянських депутатів, після чого вся влада перейшла до рук волвиконкому. Відновили роботу радянські установи. Протягом березня — червня 1919 року здійснювалися важливі соціально-економічні перетворення. Було націоналізовано цукровий завод. Налагоджувалось медичне обслуговування трудящих, відкрилася школа. Але на початку вересня 1919 року Буринь захопили денікінці.

Увірвавшись до села, вороги зігнали жителів на майдан, де офіцер-білогвардієць звернувся із закликом записуватись до «добровольчої армії», але бажаючих не виявилось. Тоді розлючений офіцер наказав відкрити вогонь з кулемета й гвинтівок. Понад 20 убитих й багато поранених лишилося лежати на землі[2]. В кінці листопада 1919 року село знову було звільнене і Радянську владу відновлено. Палко вітали рідну владу робітники й селяни Бурині, зібравшись 17 грудня на мітинг. Вони висловили рішимість віддати всі сили для боротьби з ворогами. 2 лютого 1920 року відбувся волосний з'їзд Рад, він обрав волвиконком у складі 15 чоловік (голова І. О. Лістунов)[3]. Відділ соцзабезпечення волвиконкому багато уваги приділяв допомозі сім'ям червоноармійців, тим, хто потерпів від денікінських банд.

Після закінчення громадянської війни трудящі взялися відроджувати зруйноване народне господарство. Великих руйнувань зазнав цукровий завод, на якому вивели з ладу майже всі механізми. Всі зусилля партосередку цукрозаводу, який на 10 січня 1920 року налічував 7 комуністів, скеровувалися на відбудову підприємства. В цей час комуністи заводу й сільського осередку, створеного в квітні 1920 року, вживали термінових заходів до створення комуністичних загонів для фронту, влаштовували тижні пораненого червоноармійця, допомагали збирати теплі речі для Червоної Армії. Було зібрано і надіслано 16 тис. пудів зерна і 2781 крб. грішми голодуючим Поволжя. В січні 1920 року в приміщенні колишнього заводського управління відкрили їдальню, комуністичний клуб, народний будинок.

1924 року Буринь стала волосним центром Путивльського повіту. Партійна організація Бурині на кінець 1924 року об'єднувала 57 членів і 49 кандидатів у члени

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 57, арк. 3—5.
[2] Газ. «Власть Советам», 15 лютого 1920 р.
[3] Сумський облпартархів, ф. 460, оп. 1, спр. 5, арк. 11.

партії[1]. Райком партії й райвиконком доклали багато зусиль для відновлення сільського господарства, робили рішучі кроки щодо перебудови його на соціалістичних засадах. Все більше до соціалістичного будівництва прилучались молодь і жінки. При сільраді створили жіночу раду.

Завдяки допомозі Радянської держави, зусиллям трудящих господарство Бурині на кінець 1925 року в основному було відбудоване. Працював цукровий завод. У 1925—1926 рр. підприємство виробило 863 677 пудів цукру-піску і 1 683 303 пуди рафінаду, що значно перевищувало виробництво довоєнних років[2]. На кінець відбудовного періоду виникло кілька дрібних підприємств (шкіряний завод, паровий млин та ін.). Широкого розвитку набули кустарні промисли, особливо шевство, й ткацтво. 1925 року спорудили електростанцію потужністю 50 кіловат.

У 1920—1925 рр. зроблено важливі кроки в розвитку охорони здоров'я, народної освіти й культури. Поліпшилась робота лікарні, де було 30 ліжок і працювало 3 лікарі. Початкову школу 1922 року перетворено на трудову семирічну. Розгорталася боротьба з неписьменністю. Культармійці вели навчання у 8 групах лікнепу. При Буринському цукровому заводі 1924 року відкрили клуб, бібліотеку. В клубі працювали секції політосвіти, театральна; жителі Бурині відвідували хати-читальні, червоні кутки[3].

Партійна організація багато робила, щоб виховувати трудящих у дусі радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму. Комсомольці й молодь Бурині взяли активну участь у збиранні коштів на користь МЮДу, а також у фонд допомоги комсомолу Польщі[4].

Значних успіхів досягли трудящі Бурині у роки передвоєнних п'ятирічок, коли в країні здійснювалась індустріалізація, колективізація, культурна революція. 1928 року цукровий завод реконструювали: замість 18 старих котлів встановлено 9 нових. Зросла продуктивність праці, тривала боротьба за дальше зниження собівартості продукції. Раціоналізатори підприємства запровадили понад 100 пропозицій, що дало економічний ефект на суму 31 880 карбованців. Росли люди заводу, розгортався стахановський рух. Сепараторник В. Мазнов організував обслуговування 5 сепараторів трьома робітниками, апаратник П. Кириленко обслуговував 4 апарати замість двох, а пакувальниця О. Головко при нормі 300 пачок рафінаду систематично пакувала 750 пачок[5]. Зразок соціалістичного ставлення до праці показували стахановці заводу Д. Р. Тимощенко і А. М. Гаврилюк, які протягом 1935 —1938 рр. виконували норму на 250—280 процентів.

Напередодні війни завод переробляв за добу майже 11 тис. цнт цукрових буряків. На заводі трудилися 2,5 тис. робітників та інженерно-технічних працівників, працював вечірній відділ робітничого факультету, створеного Київським агроінженерним інститутом. Попереду йшли комуністи, кількість яких на 1 січня 1937 року виросла до 78 чоловік[6].

Як і всі трудящі, добрих показників у передвоєнні роки добилися залізничники станції Путивль. План вантаження протягом 1935—1938 рр. вони систематично виконували на 110—115 процентів.

За передвоєнні роки відбувся поворот селянства в бік соціалізму. Велика заслуга в цьому КНС, який під керівництвом парторганізації проводив значну роботу серед селянства. Протягом 1929 року в Бурині було створено 6 товариств спільного обробітку землі, які в лютому 1930 року об'єдналися в одне товариство ім. Паризької комуни. ТСОЗ об'єднував 300 господарств бідняків та середняків, користу-

---

1 Сумський облпартархів, ф. 685, оп. 1, спр. 3, арк. 60—61.
2 Сумський облпартархів, ф. 394, оп. 1, спр. 1, арк. 19; спр. 13, арк. 60.
3 Сумський облпартархів, ф. 460, оп. 1, спр. 238, арк. 62; спр. 294, арк. 23.
4 З історії комсомольських організацій Сумщини, стор. 198.
5 Газ. «Колективіст Буринщини», 22 серпня 1938 р.
6 Сумський облпартархів, ф. 75, оп. 1, спр. 235, арк. 2.

вався 820 га землі, мав 111 робочих коней. Молодому господарству допомогу технікою, кадрами подала держава. В грудні 1929 року в Бурині відкрилися курси трактористів.

Організації колгоспного виробництва, зміцненню колгоспів сприяла Буринська МТС, створена на початку 1931 року. В жовтні вона вже мала 31 трактор, обслуговувала 60 господарств району[1]. Переконливим свідченням переваг колективного ведення господарства над індивідуальним були результати 1931 господарського року. Так, урожай зернових у колгоспах становив 15 цнт з га, а в одноосібників — 8,7[2].

Активно будувала соціалістичне життя молодь. В лютому 1933 року Буринська комсомольська організація, яка налічувала 155 комсомольців, включилась у Всеукраїнське соціалістичне змагання за рішуче піднесення врожаїв колгоспних ланів. Відбулися суботники: молодь очищала насіння, вивозила добрива тощо.

Райком комсомолу готував ватажків комсомольських осередків. 1934 року після закінчення спеціальних курсів до колгоспів району секретарями й організаторами комсомольських осередків були направлені 32 юнаки[3].

Класовий ворог всіляко намагався перешкодити будівництву нового життя, вдавався до терору та інших підступних дій. Та ніщо не могло зупинити соціалістичного зростання села. На середину 30-х років було завершено колективізацію, в селі існували 6 колгоспів: ім. Паризької комуни, ім. Постишева, ім. Шевченка, «Більшовик», «Друга більшовицька весна» і «Червоний прапор». Був також створений радгосп, який спеціалізувався на вирощуванні цукрових буряків і став базою цукрового заводу.

Щодалі більше міцніли колгоспи, збільшувалась урожайність їх полів, зростали люди. В квітні 1935 року відбувся зліт передовиків бурякосіючих колгоспів Буринського району. За дорученням 344 делегатів передові ланкові, у т. ч. буринці — В. Дудка, Г. Міщенко, Н. Примакова звернулися з закликом до всіх колгоспників розгорнути змагання за підвищення врожаїв цукрових буряків[4].

У 1939 році колгосп ім. Паризької комуни виростив по 15,7 цнт пшениці з га і був учасником ВСГВ. Тракторист І. Д. Боженко, конюх Ф. О. Пархоменко, тваринники Х. Л. Лісова, В. Д. Дудка, хлібороби Ф. О. Приходько і Д. В. Павлюченко — всього 16 колгоспників с. Бурині за високі показники у праці були учасниками ВСГВ.

Потужною ставала Буринська МТС. Вже в січні 1938 року вона мала 79 тракторів, 30 вантажних автомашин, 16 комбайнів, 185 одиниць різного сільськогосподарського інвентаря. Тракторист-стахановець Д. Г. Кладько, шофери В. Дехніч та В. Бондаренко виконували норми виробітку на 120—140 проц., показували зразки соціалістичного ставлення до праці.

За роки довоєнних п'ятирічок Буринь перетворилася на значний населений пункт, де проживало близько 10 тис. чоловік. Село було електрифіковане й радіофіковане. В центрі розбили парк, де 7 листопада 1935 року відкрили пам'ятник В. І. Леніну. Зростали прибутки трудівників артілей, колгоспники одержували на трудодень по 2—3 кг зерна і по 3—4 крб. грішми.

Водночас з піднесенням добробуту поліпшувалось медичне обслуговування трудящих. Напередодні війни в Бурині діяли лікарня на 82 ліжок, поліклініка, пологовий будинок, два медпункти й аптека, працювало 9 лікарів і 56 працівників середнього медперсоналу[5]. Важливе значення для розвитку культури мала ліквідація неписьменності, створення нової школи, підготовка кадрів інтелігенції. У 1939/40 навчальному році в Бурині було 5 шкіл, з них одна середня, працювало 62 вчителі.

---

[1] Газ. «Колективіст Буринщини», 24 жовтня 1931 р.

[2] Сумський облпартархів, ф. 75, оп. 1, спр. 62, арк. 19.

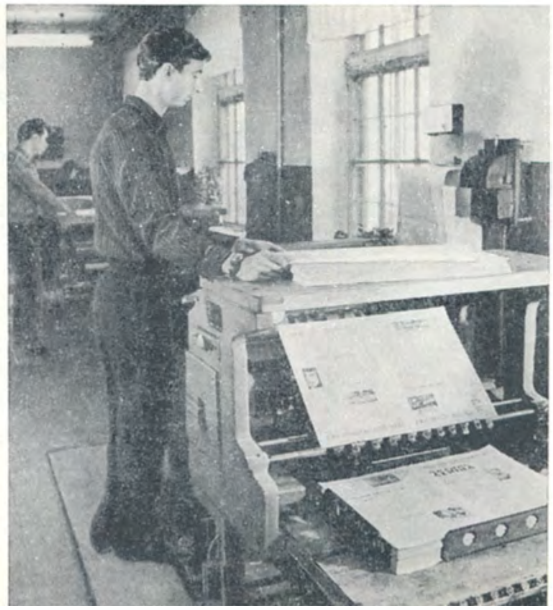
[3] Газ. «Колективіст Буринщини», 1 лютого 1934 р.

[4] Історія колективізації сільського господарства Української РСР 1917—1937. Збірник документів і матеріалів, т. 3. К., 1971, стор. 462.

[5] Газ. «Колективіст Буринщини», 7 листопада 1938 р.

Крім заводського клубу, в селі діяв районний будинок культури. 1934 року створений самодіяльний театр, його колектив напередодні війни налічував близько 40 чоловік. Театр виступав у селах району та багатьох містах області.

Помітну роль у культурному житті села і району відігравала місцева преса. З 1930 року почала виходити районна газета «Колективіст» (з 1931 року— «Колективіст Буринщини»). З 1 січня 1934 року газета систематично вміщувала сторінку «Молодий більшовик», на якій висвітлювалося комсомольське життя. Редагував її місцевий поет — комсомолець П. Рудь, під час Великої Вітчизняної війни він бився у партизанському з'єднанні С. А. Ковпака. При політвідділі Буринської МТС виходила газета «За більшовицькі колгоспи», згодом — «Ленінським шляхом».

У районній друкарні. Буринь. 1972 р.

Мирну працю трудящих Бурині перервав віроломний напад німецьких фашистів на нашу країну. Більше тисячі буринців пішли на фронт захищати свою рідну соціалістичну Вітчизну. Робітники на підприємствах, а колгоспники на полях робили все для допомоги фронту. Успішно зібрали того року і здали державі великий урожай зернових, овочів. З наближенням фронту евакуювали основне устаткування заводів, електростанції, МТС, худобу, майно колгоспів і радгоспів. Трудящі Бурині за завданням Радянського командування брали активну участь у ремонті дороги Суми — Буринь — Конотоп[1].

Героїчно обороняли Буринь частини загону особливого призначення Харківського військового округу під командуванням генерал-майора А. Ф. Чеснова. Після кількаденних кровопролитних боїв переважаючим силам фашистів 16 вересня 1941 року вдалося захопити Буринь. Кати запровадили жорстокий окупаційний режим.

Населення Бурині боролося з ворогами, саботувало заходи окупантів. Багато буринців пішли до партизанських загонів, більшість з них перебувала в з'єднанні, яким командував С. А. Ковпак. На початку липня 1942 року в п'ятиденному бою ковпаківці знищили ряд переправ на річці Сеймі, в т. ч. паром Путивль — Буринь[2]. Жителі Бурині внесли гідний вклад у загальнонародну справу перемоги над ворогом. 491 чоловік поліг смертю хоробрих на фронтах Вітчизняної війни та борючись проти ворога у партизанських загонах. 430 воїнів відзначено орденами й медалями СРСР.

6—7 вересня 1943 року Буринь визволили від німецько-фашистських загарбників воїни 121-ї орденів Суворова та Богдана Хмельницького 2-го ступеня стрілецької дивізії під командуванням генерал-майора І. І. Лодигіна. В боях за визволення села смертю хоробрих загинули 120 чоловік. Серед них росіяни Н. Ф. Петропавлов, В. А. Стафеєв, Ф. І. Тучков, казах Р. Арумбаєв, грузин М. Арнанія, азербайджанець А. Ахмедов. Буринці свято шанують пам'ять героїв. На братській могилі височить пам'ятник радянським патріотам, юні слідопити зібрали біографічні дані про 40 воїнів і листуються з їх рідними. Часто зустрічаються з молоддю учасники Великої Вітчизняної війни, а генерал-майор І. І. Лодигін, підполковники В. С. Брем, К. О. Кидонімов, П. І. Чемпарьов, Т. Є. Назаров — почесні громадяни міста Бурині.

Відразу ж після визволення Бурині відновили свою діяльність райком партії, райком комсомолу, райвиконком, сільська Рада, громадські організації. Долаючи

[1] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 57.
[2] Там же, стор. 126.

величезні труднощі на шляху відбудови господарства, трудящі села і району робили все можливе для якнайшвидшого розгрому ворога. Лише до 1 травня 1944 року вони здали у фонд Червоної Армії 4850 тонн хліба.

Фашисти завдали великих збитків селу. Гітлерівські окупанти зруйнували всі промислові підприємства, основні засоби виробництва, будівлі колгоспів і радгоспу, приміщення шкіл і культурно-освітніх закладів. Загальна сума збитків, заподіяних гітлерівцями району, дорівнювала 242,2 млн. крб.[1] В Буринському районі гітлерівські варвари знищили 1050 мирних жителів, вигнали 397 чоловік на каторжні роботи до Німеччини[2].

Після переможного закінчення війни до села повернулися демобілізовані воїни. Зросли партійні організації цукрового заводу, колгоспів, посилювався їх вплив на маси.

Завдяки великій допомозі Радянської держави у відбудові найбільшого підприємства села — цукрового заводу він у 1948 році став до ладу і вже протягом першого сезону виробив близько 40 тис. цнт. цукру-піску.

Одночасно відроджувалось і радгоспне господарство заводу. За успіхи у відбудові керуючого відділком Буринського бурякорадгоспу М. І. Кужеля нагороджено орденом Леніна[3].

Душею колективу цукровиків була партійна організація заводу. На 1 листопада 1943 року в її рядах було всього 3 чоловіка, а на 1 вересня 1950 року — 68[4].

Швидкими темпами з допомогою держави відбудовувалось і колгоспе господарство, міцніла його технічна база. Буринська МТС уже в 1948 році мала 89 тракторів, 38 зернових і 25 бурякозбиральних комбайнів, 50 сіножаток. У 1950 році колгоспи повністю освоїли всю орну землю. Силами МТС в колгоспах виконувалось 86 проц. всіх робіт на оранці, збиранні й обмолоті зернових. Зростала врожайність зернових і технічних культур. Так, якщо в 1945 році з га зернових зібрали в середньому в усіх шести колгоспах по 8 цнт, то в 1950 році — по 14 цнт. Певних успіхів досягли і у відродженні тваринництва. На 1950 рік кількість великої рогатої худоби перевищила довоєнну.

В другій половині 1950 року відбулося об'єднання колгоспів райцентру: 6 господарств злилися в два — ім. Паризької комуни та ім. маршала Тимошенка. Завдяки цьому стало можливим розширити капітальне будівництво, краще використати техніку й трудові ресурси, раціональніше планувати сівозміни.

На кінець 1950 року відбудували і збільшили житловий фонд села, спорудили кілька приміщень державних установ, відновили й розширили торговельну мережу. Багато зробили для поліпшення охорони здоров'я трудящих, у справі розвитку освіти й культури. На кінець відбудовного періоду в селищі працювали поліклініка, лікарня, дитяча консультація, пологовий будинок, налічувалося 34 медпрацівники, в т. ч. 10 лікарів. У 1949/50 навчальному році в Бурині була одна середня, 2 семирічні і одна початкова школи, в яких навчалось 1276 учнів і викладало 87 учителів.

Відкрилися культосвітні заклади, зокрема районний будинок культури і заводський клуб, при яких розгорнули роботу гуртки художньої самодіяльності, політосвіти, агрономічні, зооветеринарні та інші. Книжковий фонд районної бібліотеки на початок 1951 року становив уже 10 тис. примірників.

Роки звершення будівництва розвинутого соціалістичного суспільства були для Бурині роками дальшого зростання всіх галузей народного господарства й культури.

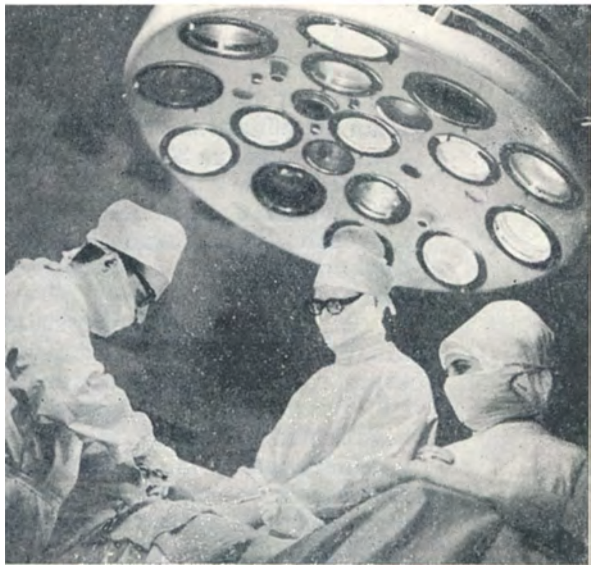
Відбувалося організаційно-господарське зміцнення колгоспів, збільшувалось виробництво сільськогосподарської продукції, розвивалось тваринництво, зростала його продуктивність.

---

[1] Газ. «Колективіст Буринщини», 1 травня 1944 р.
[2] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 103, арк. 24.
[3] Газ. «Колективіст Буринщини», 16 травня 1948 р.
[4] Сумський облпартархів, ф. 394, оп. 1, спр. 52, арк. 1, 16.

Обидва колгоспи дедалі міцніли. В 1956 році вони мали 4,5 тис. га посівних площ, близько 1 тис. голів великої рогатої худоби. Зросла врожайність полів. В 1956 році зібрали 15 цнт. зернових, 186 цнт. цукрових буряків і 104 цнт картоплі з гектара.

В кінці 50-х років згадані господарства були реорганізовані у відділки радгоспу Буринського цукрозаводу, який став цукрокомбінатом. Тепер радгосп ставав великим багатогалузевим господарством, яке мало 5250 га орної землі. Зростала його технічна потужність. У 1972 році на радгоспних ланах працювало 59 тракторів, 16 зернових і 8 бурякозбиральних комбайнів, 6 буряконавантажувачів, 37 автомашин та багато іншої техніки. Більшало спеціалістів вищої кваліфікації: на початку 1972 року працювало 60 агрономів, зоотехніків та інженерів.

У хірургічному відділенні районної лікарні ім. Новаченка, м. Буринь, 1973 р.

Провідним підприємством селища є цукровий завод. У 1958 році він почав працювати на рідкому паливі, завдяки чому значно підвищилась продуктивність праці. У 1959 році на підприємстві шириться рух за комуністичне ставлення до праці, а на початку 1960 року бригадам електриків (бригадир Кочубей) і слюсарів (бригадир Іванов) присвоєно звання бригад комуністичної праці. Включившись у змагання на честь 50-річчя Великого Жовтня, робітники цукрокомбінату щодоби переробляли 15 тис. цнт буряків і дали за сезон 33 890 тонн цукру, що набагато перевищує план. За заслуги в розвитку цукрової промисловості 10 працівників удостоєно урядових нагород. Орденом Леніна відзначено комуніста, головного інженера заводу Б. Г. Григор'єва. За успіхи, досягнуті в розвитку тваринництва, орденом Леніна відзначені свинарка Кошарського відділку радгоспу О. П. Павлюченко і доярка К. В. Малоштан.

Партійна організація цукрокомбінату на початок 1972 року налічувала 158 членів і кандидатів у члени КПРС, об'єднаних у 9 цехових партійних організаціях. 130 комуністів трудилися безпосередньо в сфері матеріального виробництва. Активним помічником партійної організації у здійсненні всіх заходів завжди були комсомольці, яких на комбінаті в кінці 1971 року налічувалося 142 чоловіка.

Працюють також насіннєвий і овочесушильний заводи, харчокомбінат, маслозавод, комбінат побутового обслуговування, райоб'єднання «Сільгосптехніки» та інші.

Трудовим і політичним піднесенням відзначили трудящі міста рік Ленінського ювілею. Цукровий завод у сезоні 1969—1970 рр. переробив близько 3 млн. цнт. сировини. В радгоспі вирощено врожай зернових культур по 29,4 цнт, цукрових буряків —338 цнт з га, вироблено м'яса на 100 га сільгоспугідь по 102,6 цнт, молока — 431,2 цнт. Всі підприємства міста виконали план восьмої п'ятирічки випуску валової продукції на 102 проц., а план реалізації продукції — на 104,4 процента.

Партія і уряд високо оцінили самовіддану працю трудящих міста. 560 жителів Бурині були нагороджені Ленінською ювілейною медаллю. Буринський хлібокомбінат занесено до обласної Ленінської книги трудової слави. За високі показники в соціалістичному змаганні на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна ЦК КП України, Президія Верховної Ради УРСР, Рада Міністрів УРСР і Українська Республіканська Рада профспілок нагородили Ленінською Ювілейною Почесною грамотою Буринський хлібокомбінат.

Здійснюючи народногосподарські завдання і виконуючи соціалістичні зобов'язання, взяті на честь славного 50-річчя утворення СРСР, трудівники міста за 2 роки

дев'ятої п'ятирічки також добились добрих показників. Промислові підприємства план виробництва валової продукції та її реалізації завершили успішно (понад завдання її дано на 381,7 тис. крб.), план підвищення продуктивності праці виконано на 107,5 процента.

Останнім часом майже вдвічі зріс житловий фонд міста. На початок 1973 року він становив близько 100 тис. кв. метрів. Інтенсивно розгорталося індивідуальне будівництво. Так, лише за останні 7 років у місті зведено 230 індивідуальних будинків.

Місто повністю електрифіковано. Електрика широко увійшла в побут його жителів, більшість вулиць міста з асфальтовим покриттям. 40 проц. населення користується газовими установками.

Розвивається далі охорона здоров'я трудящих. У 1970 році стала до ладу нова лікарня на 200 ліжок. Лікарні присвоєно ім'я українського радянського ортопеда-травматолога М. П. Новаченка, який народився і почав свій життєвий шлях у Бурині. Працюють поліклініка, санітарно-епідеміологічна станція, кілька медпунктів. На варті охорони здоров'я трудящих 38 лікарів і 200 чоловік середнього та молодшого медичного персоналу.

Нові здобутки були досягнуті в галузі освіти та культури. В 1971/72 навчальному році в місті працювали загальноосвітні середня, дві восьмирічні, одна початкова й заочна середня школи, в яких навчалося 2700 учнів. 1965 року відкрилася музична школа. В загальноосвітніх школах викладало 110 учителів. Зросла мережа культосвітніх закладів. Збудовані нові приміщення районного будинку культури, широкоекранного кінотеатру «Комсомолець», літнього кінотеатру, три профспілкові клуби.

Багато зробила для поширення політичних і наукових знань місцева організація товариства «Знання». Полум'яне слово комуністичної партійності несла в маси районна газета «Прапор Леніна» (до 1958 року — «Колективіст Буринщини»).

Розвиваються й міцніють зв'язки буринців з трудівниками сусідньої Курської області, особливо дружба з трудящими Радянського району. Стали традицією обмін досвідом роботи, вручення на честь знаменних дат пам'ятних прапорів, почесних грамот, виступи учасників художньої самодіяльності.

Радянська влада відкрила трудящим широкий простір до знань, до науки й творчості. За радянських часів в Бурині здобули вищу освіту сотні громадян, у 1972 році кожний третій працюючий мав вищу або середню освіту.

Постійно дбає про трудівників міста Рада депутатів трудящих. Її бюджет становить 336 тис. крб., 34 проц. якого витрачаються на комунальні потреби, житлове бубудівництво, 30 проц.—на народну освіту й 20—на охорону здоров'я. Активно працюють як депутати міської Ради — бригадир бетонників О. Д. Грищенко, слюсар автогаражу райспоживспілки М. М. Гурінов.

У центрі Бурині споруджено пам'ятник В. І. Леніну. В липні 1971 року в загальний краєвид міста вписався меморіальний комплекс — пам'ятник Слави, який відкрито на вшанування пам'яті воїнів-земляків, що віддали своє життя за свободу Радянської Батьківщини.

В місті народилися й почали свій життєвий шлях член-кореспондент АН СРСР В. Л. Рижков, народна артистка УРСР Р. С. Колесник.

Важливі соціально-економічні й культурні зміни відбулися за роки Радянської влади в Бурині, іншими стали місто та його люди.

Трудящі докладуть всіх зусиль, щоб успішно виконати завдання дев'ятої п'ятирічки, внести свою частку у створення матеріально-технічної бази комунізму.

Л. В. ОЛІЙНИК, Т. Т. СНІГУР, В. І. ТИМОШЕНКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД БУРИНСЬКОГО РАЙОНУ

БІ́ЖІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру і залізничної станції Путивль. Дворів — 188, населення — 666 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Болотівка, Голуби.

У Біжівці розміщено центральну садибу колгоспу «Червоний лан», за яким закріплено 4287 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3565 га орної землі. Вирощують зернові і технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

Працюють восьмирічна школа, в якій 14 учителів навчають 162 учнів, клуб на 220 місць, бібліотека, фельдшерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — первинні партійна (28 комуністів) і 2 комсомольські (85 комсомольців) організації. Партійний осередок засновано 1920 року, комсомольський — 1928.

За самовіддану працю 55 трудівників нагороджено орденами й медалями.

Біжівка виникла в XVIII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 375 жителів, 204 з них нагороджені орденами й медалями СРСР. 170 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У 1955 році збудовано пам'ятник воїнам, полеглим у бою за визволення села від гітлерівців.

БУ́РИКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру і станції Путивль. Дворів — 124. Населення — 397 чоловік. Сільраді підпорядковане село Романчукове.

У Буриках міститься друга бригада колгоспу «Шоста п'ятирічка» (центральна садиба — в селі Романчуковому), за яким закріплено 2802 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2384 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 131 учень і працюють 16 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради первинні партійна (32 комуністи) і 2 комсомольські (49 комсомольців) організації. Партійний і комсомольський осередки створено 1928 року.

За виробничі успіхи 45 трудівників нагороджено орденами й медалями, з них ланкову Г. М. Романчук — орденом Леніна.

Бурики засновано у XVIII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 245 жителів села, з них 166 нагороджено орденами й медалями СРСР. 68 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У 1955 році збудовано пам'ятник воїнам, які загинули в бою за визволення села.

ВОЗНЕСЕ́НКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і станції Путивль. Дворів — 261. Населення — 811 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Коренівка, Сорока, Сорочинське.

У Вознесенці розміщено центральну садибу колгоспу «Червона зірка», за яким закріплено 2271 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1810 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчаються 226 учнів і працюють 18 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (31 комуніст) і 2 комсомольські (69 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено 1926 року, партійний — 1936 року.

За виробничі успіхи 50 трудівників нагороджено орденами й медалями.

Вознесенка відома з XVIII ст. Радянську владу встановлено у 1918 році.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 162 жителі, з них 72 нагороджено орденами й медалями СРСР. 95 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У 1958 році споруджено пам'ятник воїнам, що загинули в бою, визволяючи село від гітлерівців.

ВОСКРЕСЕ́НКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і станції Путивль. Дворів — 486. Населення — 1707 чоловік. Сільраді підпорядковане село Вікторинівка.

У Воскресенці розміщено центральну садибу колгоспу «Перше травня», за яким закріплено 4440 га сільгоспугідь, у т. ч. 3667 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

К. Г. Баранова — Герой Соціалістичної Праці, ланкова колгоспу «Перше травня», с. Воскресенка, 1959 р.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 318 учнів і 25 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради 2 первинні партійні (56 комуністів) і 2 комсомольські (80 комсомольців) організації. Перший партійний осередок створено 1927 року, комсомольський — 1934.

За самовіддану працю 72 трудівники нагороджені орденами і медалями. Ланкова колгоспу К. Г. Баранова удостоєна звання Героя

Соціалістичної Праці, а члени її ланки А. І. Качур, А. І. Кущ, М. П. Кущ, М. Т. Кущ, С. О. Качур, П. С. Булана, Г. С. Скурихіна, Т. І. Мошко, С. Д. Головко відзначені орденом Леніна.

Воскресенка заснована у XVIII ст. Радянську владу встановлено у грудні 1917 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників бився 351 житель, 205 з них нагороджені орденами й медалями СРСР. О. А. Осадчий удостоєний звання Героя Радянського Союзу. 154 чоловіка віддали життя за свободу і незалежність Батьківщини. У 1958 році споруджено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

У Воскресенці народилися генерал-майор П. М. Капленко і контр-адмірал Я. Т. Різниченко.

ГВИНТОВЕ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і за 12 км від станції Путейська. Дворів — 568. Населення — 1684 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Коновалове, Нечаївка, Шевченкове.

У Гвинтовому міститься центральна садиба колгоспу «Вперед до комунізму», за яким закріплено 6726 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3202 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Діє також цегельний завод.

В селі є середня школа, в якій навчаються 372 учні і працюють 32 учителі, будинок культури на 400 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради 2 первинні партійні (77 комуністів) й 3 комсомольські (136 комсомольців) організації. Партійний і комсомольський осередки створено 1932 року.

За виробничі успіхи 142 трудівники нагороджені орденами й медалями.

В 1905 році селяни розгромили поміщицьку економію. 16 учасників цього виступу було засуджено до каторжних робіт. Радянську владу встановлено у грудні 1917 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 752 жителі, з них 131 нагороджений орденами й медалями СРСР. 444 чоловіка віддали своє життя за свободу й незалежність Батьківщини. У 1953 році споруджено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

ДЯКІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру, біля залізничної станції Карпилівка. Дворів — 474. Населення — 1385 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гатка, Жовтневе, Кошарське, Сапушине і Шпокалка.

В Дяківці розміщено центральну садибу колгоспу ім. Богдана Хмельницького, за яким закріплено 4954 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3887 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є середня школа, в якій навчаються 446 учнів і працюють 38 учителів, будинок культури на 300 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — 3 первинні партійні (85 комуністів) і 2 комсомольські (146 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено 1929 року, партійний — 1930 року.

За виробничі успіхи 73 трудівники нагороджено орденами і медалями.

Дяківку засновано у XVIII ст. Радянську владу встановлено у грудні 1917 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 500 жителів, з них 191 нагороджено орденами й медалями СРСР. 271 чоловік віддав життя за свободу й незалежність Батьківщини. В 1957 році споруджено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Поблизу Жовтневого в урочищі Дяченковому виявлене поселення доби неоліту.

ЖУКІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 19 км від районного центру і станції Путивль. Дворів — 250. Населення — 870 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Кубракове, Нотаріусівка, Тимофіївка.

В Жуківці міститься центральна садиба колгоспу ім. Войкова, за яким закріплено 3232 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2507 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Діє також цегельний завод.

У селі є восьмирічна школа, в якій навчається 222 учні і працюють 17 учителів, будинок культури на 300 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (32 комуністи) й 2 комсомольські (96 комсомольців) організації. Партійний осередок створено 1928 року, комсомольський — 1929 року.

За самовіддану працю 73 трудівники нагороджені орденами й медалями.

Жуківка виникла у XVIII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 320 жителів, з них 101 нагороджено орденами й медалями СРСР. 130 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В 1954 році споруджено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

КЛЕПА́ЛИ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сейму, за 7 км від районного центру. Дворів — 429. Населення — 1226 чоловік. Сільраді підпорядковане село Ігорівка.

В селі розміщено центральну садибу колгоспу ім. Горького, за яким закріплено 3424 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2305 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

Є восьмирічна школа, в якій навчається 208 учнів і працює 20 учителів, будинок культури на 280 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (40 комуністів) і 2 комсомольські (57 комсомольців) організації. Партійний та комсомольський осередки створено 1920 року.

За виробничі досягнення 67 трудівників нагороджено орденами й медалями, з них заслуженого агронома УРСР І. Б. Кубушу — орденом Леніна і зоотехніка К. І. Овсянко — орденом Жовтневої Революції.

Клепали засновані у XVII ст. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 172 жителі, з них 161 нагороджено орденами й медалями СРСР. 97 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У 1963 році споруджено пам'ятник воїнам, що загинули під час визволення села від гітлерівців.

У Клепалах народився радянський військовий діяч генерал-армії А. Л. Гетьман. За успішне керівництво військами і особисту мужність та відвагу, виявлені в боях з німецько-фашистськими загарбниками, йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу. А. Л. Гетьман був депутатом Верховної Ради СРСР V—VII скликань. На XXII, XXIII і XXIV з'їздах КПРС обирався кандидатом у члени ЦК КПРС, на XXI, XXII з'їздах КП України — членом ЦК.

На території села Ігорівки виявлено давньоруське поселення XII—XIII століття.

МИКОЛА́ЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і залізничної станції Путивль. Дворів — 271. Населення — 1026 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бошівка, Першотравневе.

В селі розміщено центральну садибу колгоспу «Дружба», за яким закріплено 4994 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4213 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

Є восьмирічна школа, де навчаються 196 учнів і працюють 14 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — первинні партійна (67 комуністів) і 3 комсомольські (176 комсомольців) організації. Перший партійний осередок створено в 1921, комсомольський — в 1928 році.

За самовіддану працю 104 трудівники нагороджені орденами і медалями, з них доярку М. Ф. Чупіку — орденом Жовтневої Революції.

Миколаївка виникла у XVII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 200 жителів, з них 35 нагороджено орденами й медалями СРСР. 130 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. 1957 року встановлено пам'ятник В. І. Леніну, а 1967 пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Уродженцями Миколаївки є російський радянський мистецтвознавець, член-кореспондент АН СРСР О. О. Сидоров, український радянський літературознавець, мистецтвознавець, фольклорист, член-кореспондент АН УРСР П. М. Попов.

МИХА́ЙЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру і залізничної станції Путивль. Дворів — 645. Населення — 2338 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бондарі, Нова Олександрівка, Темне.

Вчителька середньої школи Герой Соціалістичної Праці Є. К. Касьяненко серед молодих вчителів. Селище Першотравневе, 1971 р.

У Михайлівці розташовано центральну садибу колгоспу ім. Воровського, за яким закріплено 5318 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4122 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Діє також Буринська державна сортовипробувальна дільниця.

В селі є 2 восьмирічні школи, в яких налічується 390 учнів і працюють 40 вчителів, будинок культури на 400 місць, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради первинні партійна (74 комуністи) і 3 комсомольські (129 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено у 1926 році, партійний — в 1932 році.

За трудові успіхи 122 трудівники нагороджено орденами і медалями, з них свинарку О. Л. Лисенко — орденом Леніна, комбайнера М. К. Вербицького — орденом Жовтневої Революції.

Михайлівку засновано в першій половині XVII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 506 жителів, з них 128 нагороджено орденами й медалями СРСР. 281 чоловік поліг смертю хоробрих за незалежність Батьківщини.

В 1960 році встановлено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

У 1938 році в Михайлівці споруджено пам'ятник В. І. Леніну. Жителі села Л. О. Грищенко і С. Т. Зюзько переховували його під час німецько-фашистської окупації. Після війни пам'ятник В. І. Леніну реставрували й встановили.

ОЛЕКСА́НДРІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Степанівка. Дворів — 402. Населення — 1236 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Петухівка.

В Олександрівці розміщено центральну садибу колгоспу «Червоний партизан», за яким закріплено 3213 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1963 га орної землі. Вирощують зернові та технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Діє цегельний завод.

У селі є восьмирічна школа, де навчаються 165 учнів і працюють 18 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради первинні партійна (41 комуніст) і 2 комсомольські (48 комсомольців) організації. Партійний і комсомольський осередки створено у 1926 році.

За виробничі досягнення 63 трудівники нагороджені орденами й медалями, з них бригадирові комплексної бригади В. К. Нестеренку присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Олександрівку засновано в XVII ст. Радянську владу встановлено у грудні 1917 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 340 жителів, з них 87 нагороджено орденами й медалями СРСР. 146 чоловік віддали життя за незалежність Батьківщини. Уродженець Олександрівки І. В. Прасолов за відмінне виконання завдань командування в боях на Халхін-Голі та виявлені при цьому мужність і відвагу 1939 року удостоєний звання Героя Радянського Союзу. В 1957 році встановлено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

ПІ́СКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сеймі, за 25 км від районного центру і за 6 км від залізничної станції Кошари. Дворів — 775. Населення — 2240 чоловік. Сільраді підпорядковане село Новий Мир.

У селі розміщено центральну садибу колгоспу «Шлях до комунізму», за яким закріплено 4646 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2806 га орної землі. Вирощують зернові, й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. У Пісках діє також цегельний завод.

Є середня і восьмирічна школи, в яких навчається 378 учнів і працює 35 учителів, будинок культури на 350 місць, клуб, 2 бібліотеки, лікарня на 35 ліжок, пологовий будинок.

На території сільради — 2 первинні партійні (64 комуністи) і 3 комсомольські (126 комсомольців) організації. Партійний осередок створено 1920 року, комсомольський — 1922.

За самовіддану працю 123 трудівники нагороджені орденами й медалями, з них бригадир тракторної брагади П. О. Колмиков — орденом Леніна.

Піски відомі з XVII ст. 1905 року в селі відбулося заворушення. Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися 411 жителів, 187 з них нагороджені орденами й медалями СРСР. 229 чоловік полягли смертю хоробрих за незалежність Батьківщини. В 1956 році споруджено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Біля Пісок виявлені поселення доби бронзи й поселення часів Київської Русі.

СЛОБОДА́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру, біля залізничної станції Путейська. Дворів — 1852. Населення — 5951 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Леонтіївка, Радянське.

В Слободі розміщено два колгоспи: «Україна» та ім. Кірова. За колгоспом «Україна» закріплено 4076 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3230 га орної землі. За колгоспом ім. Кірова закріплено 2396 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1919 га орної землі. Господарства вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Діє також Першотравневий цукровий завод з добовою переробкою 9,8 тис. цнт цукрових буряків.

У селі Слобода є середня, восьмирічна та початкова школи, в яких 76 учителів навчають 1015 учнів; будинок культури на 250 місць, 3 клуби, 4 бібліотеки, лікарня на 50 ліжок, 4 фельдшерсько-акушерські пункти.

На території сільради — 4 первинні партійні (163 комуністи) і 6 комсомольських (404 комсомольці) організацій. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — в 1921 році.

За самовіддану працю 217 трудівників нагороджені орденами і медалями, серед них робітники Першотравневого радгоспу О. І. Біла, Ф. Ф. Мостіпан, Г. С. Петрушенко, О. Є. Решетняк, С. А. Солдатенко, К. Є. Якименко і вчителька середньої школи Є. К. Касяненко удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці, а голови колгоспів «Україна» К. Ф. Козлов і ім. Кірова С. І. Соловей та ланковий механізованої ланки І. В. Литвиновський нагороджені орденом Жовтневої Революції.

Слобода заснована в другій половині XVII ст. Радянську владу встановлено у грудні 1917 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 865 жителів, 371 з них нагороджено орденами й медалями СРСР. 494 чоловіка віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. 1968 року на їх честь споруджено пам'ятник. У 1957 році встановлено пам'ятник воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців. 1955 року споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

СНІЖКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 28 км від районного центру і залізничної станції Путивль. Дворів — 288. Населення — 980 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вишневий Яр, Коробки, Молодівка, Пасьовини.

В селі розташовано центральну садибу колгоспу ім. Калініна, за яким закріплено 4069 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3122 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У Сніжках є середня школа, в якій налічується 250 учнів і 28 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради 2 первинні партійні (34 комуністи) та 2 комсомольські (143 комсомольці) організації. Партійний і комсомольський осередки створено 1922 року.

За виробничі досягнення 62 трудівники нагороджено орденами й медалями.

Сніжки засновано у XVIII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 318 жителів, з них 108 нагороджено орденами й медалями СРСР. 203 чоловіка віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В 1955 році споруджено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

СТЕПА́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру і за 3 км від однойменного залізничного роз'їзду. Дворів — 309. Населення — 1056 чоловік. Сільраді підпорядковане село Чалищівка.

У Степанівці розміщено центральну садибу колгоспу «Ленінський шлях», за яким закріплено 2853 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2334 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

Є восьмирічна школа, в якій навчаються 212 учнів і працюють 19 учителів, будинок культури на 300 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради первинні партійна (37 комуністів) і 2 комсомольські організації (89 комсомольців). Партійний і комсомольський осередки створено 1930 року.

За виробничі досягнення 66 трудівників нагороджено орденами й медалями.

Степанівка відома з XVIII ст. Радянську владу встановлено у грудні 1917 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистских загарбників билися 327 жителів, 61 з них нагороджено орденами й медалями СРСР. 179 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. На їх честь 1972 року зведено обеліск Слави. У 1957 році на братській могилі воїнів, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців, споруджено пам'ятник. 1965 року встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

СУХОВЕ́РХІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 23 км від районного центру і станції Путивль. Дворів — 157. Населення — 594 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Атаманське, Дмитрівка, Нижня Сагарівка.

У Суховерхівці розміщено центральну садибу колгоспу «Червоногвардієць», за яким закріплено 3262 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2532 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Діє також цегельний завод.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 205 учнів і 19 учителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради первинні партійна (30 комуністів і 2 комсомольські (78 комсомольців) організації. Перші партійні і комсомольські осередки створено 1934 року.

За самовіддану працю 66 трудівників нагороджено орденами й медалями.

Суховерхівка виникла у XVIII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 280 жителів, 84 з них пагороджено орденами й медалями СРСР. 210 чоловік полягли за незалежність Батьківщини. У 1959 році споруджено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

УСПЕ́НКА (до 1918 року — Велике Неплюєве) — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і залізничної станції Путивль. Дворів — 1006. Населення 3295 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Верхня Сагарівка і Неплюївське.

В Успенці розміщено центральну садибу колгоспу ім. Леніна, за яким закріплено 6859 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5274 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Діє цегельний завод.

У селі є середня й початкова школи, в яких навчаються 667 учнів і працюють 43 вчителі, будинок культури на 350 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

На території сільради дві первинні партійні (98 комуністів і 4 комсомольські (307 комсомольців) організації. Партійний осередок створено 1923 року, комсомольський — 1927.

За самовіддану працю 180 трудівників нагороджено орденами й медалями, з них бригадири рільничих бригад П. П. Андрійченко. Ф. Т. Клепальський, М. А. Крупченко, ланкові по вирощуванню цукрових буряків О. Ф. Баланда, Г. М. Мироненко, член ланки Є. Г. Вовкодав, комбайнер М. В. Щерстюк — орденом Леніна, механік колгоспу П. Я. Микитченко і тракторист М. Е. Жук — орденом Жовтневої Революції.

Успенку засновано в середині XVII ст. 1905 року в селі відбувся виступ селян, який придушили військовою силою. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися понад 800 жителів, 180 з них нагороджено орденами й медалями СРСР. 378 чоловік полягли смертю хоробрих за незалежність Батьківщини. На вшанування їх пам'яті 1970 року споруджено монумент Слави. Уродженцеві Успенки молодшому сержанту Г. П. Головенському за мужність і відвагу, виявлені в боях за Кенігсберг, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Ім'ям Гая Головенського названо середню школу в Успенці, піонерський загін цієї школи і риболовний траулер, побудований на Калінінградському судноремонтному заводі. 1970 року встановлено пам'ятник герою. На братських могилах воїнів, що загинули в бою за визволення Успенки й Верхньої Сагарівки, у 1957—1958 рр. споруджено пам'ятники.

В Успенці виявлено ранньослов'янські поселення та могильник черняхівської культури.

ХУСТЯ́НКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км від районного центру та залізничної станції Путивль. Дворів — 404. Населення — 1195 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Маліїв, Харченки, Шкуматове, Ярове.

У Хустянці розміщено центральну садибу колгоспу ім. Петровського, за яким закріплено 5067 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3924 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Діє також цегельний завод.

Є середня школа, де 27 учителів навчають 337 учнів, будинок культури на 275 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради 2 первинні партійні (67 комуністів) і 4 комсомольські (182 комсомольці) організації. Партійний осередок створено 1920 року, комсомольський — 1923.

За успіхи у розвитку сільського господарства, охорони здоров'я, освіти й культури 93 трудівники нагороджені орденами і медалями.

Хустянка відома з XVIII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 987 жителів, 285 з них нагороджено орденами й медалями СРСР. 228 чоловік полягли смертю хоробрих. На вшанування їх пам'яті 1970 року встановлено обеліск. У 1954 році споруджено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села.

Поблизу Хустянки виявлені поселення доби неоліту й бронзи.

ЧЕРВО́НА СЛОБОДА́ — село, центр сільської Ради, розташоване на північній околиці м. Буринi. Дворів — 604. Населення — 2045 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дич, Чумакове.

У Червоній Слободі розміщено центральну садибу колгоспу «Заповіт Леніна», за яким закріплено 4678 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2495 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Діє також цегельний завод.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 357 учнів і працюють 32 вчителі, клуб, бібліотека, лікарня на 75 ліжок, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради первинні партійна (61 комуніст) і 2 комсомольські (87 комсомольців) організації. Партійний осередок створено 1917 року, комсомольський — 1922.

За виробничі успіхи 85 трудівників нагороджено орденами й медалями.

Червона Слобода заснована у XVIII ст. Радянську владу встановлено у грудні 1917 року. У 1920 році жителі села організували комуну.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 400 жителів, з них 87 нагороджено орденами й медалями СРСР. 191 чоловік поліг смертю хоробрих за незалежність Батьківщини. Уродженець села Дичі Г. Я. Базима був начальником штабу партизанського з'єднання С. А. Ковпака. В 1959 році споруджено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

ЧЕРЕПІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру і залізничної станції Путивль. Дворів — 495. Населення — 1858 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Єрчиха, Зайцеве, Карпенкове.

У Черепівці розміщено центральну садибу колгоспу «Родина», за яким закріплено 4134 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2948 га орної землі. Вирощують зернові та технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є середня школа, в якій навчаються 410 учнів і працюють 34 вчителі, клуб, бібліотека, медамбулаторія.

На території сільради первинні партійна (54 комуністи) й 3 комсомольські (207 комсомольців) організації. Партійний і комсомольський осередки створено 1923 року.

За самовіддану працю 93 трудівники нагороджено орденами й медалями, з них свинарку колгоспу Г. А. Чупіку — орденом Леніна.

Черепівка відома з XVII ст. У липні 1905 року відбувся виступ селян. Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників бився 551 житель, з них 44 нагороджено орденами й медалями СРСР. 223 чоловіка полягли смертю хоробрих за незалежність Батьківщини. В 1954 році встановлено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

ЧЕРНЕ́ЧА СЛОБОДА́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру і залізничної станції Путивль. Дворів — 917. Населення — 2867 чоловік. Сільраді підпорядковане село Могильчине.

В Чернечій Слободі розміщено центральну садибу колгоспу «Політвідділ», за яким закріплено 6152 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4957 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є середня й восьмирічна школи, в яких налічується 538 учнів і 46 учителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека; лікарня на 35 ліжок.

На території сільради 2 первинні партійні (65 комуністів) і 4 комсомольські (187 комсомольців) організації. Партійний і комсомольський осередки створено 1924 року.

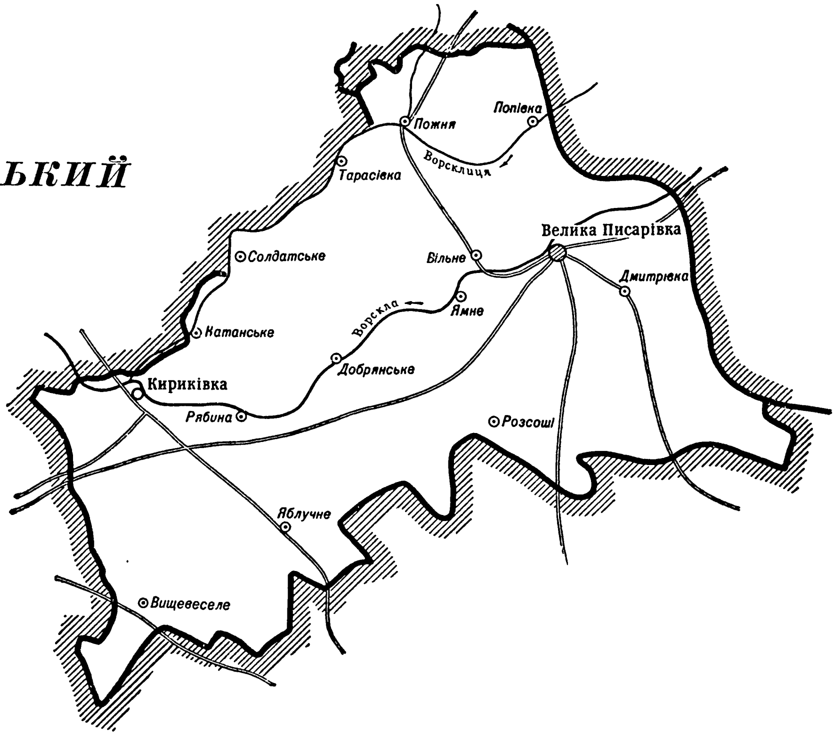
За виробничі досягнення 87 трудівників нагороджено орденами і медалями, з них телятницю М. С. Прядку — двома орденами Леніна.

Чернеча Слобода заснована в XVII ст. Радянську владу встановлено у грудні 1917 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 634 жителі, з них 49 нагороджені орденами й медалями СРСР. 324 чоловік полягли смертю хоробрих за незалежність Батьківщини. В 1954 році встановлено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Уродженцем Чернечої Слободи є український радянський історик, доктор історичних наук, професор М. А. Рубач.

ВЕЛИКОПИСАРІВСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 830,1 кв. км, населення — 42,8 тис. чоловік, у т. ч. міського — 11 тис., сільського — 31,8 тис. чоловік. Середня густота населення — 53 чоловіка на кв. км. Двом селищним і 13 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковано 46 населених пунктів. На підприємствах, у колгоспах, радгоспах, установах і навчальних закладах — 49 первинних партійних, 65 комсомольських і 98 профспілкових організацій. Провідне місце в економіці належить сільському господарству. У районі — 8 промислових підприємств, будівельна організація, районне об'єднання «Сільгосптехніки». Радгосп і 15 колгоспів мають у користуванні 63,8 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 53,7 тис. га орної землі. Населення обслуговують 49 медичних закладів (в т. ч. 7 лікарень, 3 амбулаторії, 23 фельдшерсько-акушерські пункти, 16 пологових будинків). Працює 7 аптек. У 41 школі (9 середніх, 17 восьмирічних, 12 початкових, 2 робітничої молоді і районній заочній) навчається 8526 учнів. Є музична школа, де набувають знань 180 чоловік. Культурно-освітню роботу ведуть 38 будинків культури та сільських, колгоспних і профспілкових клубів, 31 бібліотека. Працюють 37 стаціонарних кіноустановок, історико-краєзнавчий музей на громадських засадах. На території району встановлено 13 пам'ятників В. І. Леніну. В 31 населеному пункті споруджено 38 пам'ятників і 14 обелісків вічної Слави воїнам-визволителям і односельцям, полеглим у боротьбі з гітлерівськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни.

ВЕЛИКА ПИСАРІВКА

Велика Писарівка — селище міського типу (з 1959 року), центр району. Розташована в південно-східній частині області, в заплаві лівого берега річки Ворскли, за 33 км від залізничної станції Кириківка. Населення — 6000 чоловік. Селищній Раді підпорядковане село Радянське.

Територія сучасної Великої Писарівки була заселена вже в II—VI ст. Про це свідчить виявлений на околиці селища ранньослов'янський могильник черняхівської культури[1].

[1] Археологія, т. 2. К., 1948, стор. 165.

Є. Х. Мовчан — український радянський кобзар. 1965 р.

Наприкінці XVII ст. на території сучасного селища містилися хутори, що підпорядковувалися одному з укріплень Бєлгородської оборонної лінії — місту Вольному[1] (нині с. Вільне Великописарівського району). 1709 року на цих землях, якими володів фельдмаршал М. М. Голіцин, оселилися вихідці з Наддніпрянської України, які й заснували слободу Писарівку[2].

Назва Велика Писарівка вперше зустрічається 1732 року в документах перепису Богодухівської сотні Харківського полку. З'явилася вона, мабуть, у зв'язку з існуванням другої, менш населеної Писарівки, яка входила до тієї ж сотні. Спочатку переселенці користувалися певними привілеями, але згодом утратили їх. Переважна більшість населення слободи стала підданими, пізніше — кріпаками князя Голіцина. Вони обробляли панські лани, працювали на токах. Крім того, відбували гужову повинність: транспортували збіжжя, лісоматеріали, сільськогосподарську сировину; ремонтували дороги, греблі та панські водяні млини. 108 чоловік працювало на суконній мануфактурі[3], заснованій у другій половині XVIII ст. Селяни також обкладалися оброком, сума якого кожного року зростала. Якщо в 1831 році поміщик, маючи 8898 десятин оброчної землі, одержав від селян 35,5 тис. крб., то вже наступного року — 45,2 тис. крб.[4]. Часу працювати на своїх наділах майже не лишалося. На невеликих клаптиках землі селяни збирали низькі врожаї. Тому більшість господарств не могла сплатити всі грошові повинності. Шукаючи виходу з такого становища, селяни вдавалися до допоміжних заробітків — чумакували, займалися промислами, ремеслами. Найбільш поширеними з ремесел були вовночесання, бондарство, ковальство, кравецтво, чинбарство. Серед промислів переважало виготовлення полотна й сукна. Вироблена продукція обмінювалася на зерно і реалізовувалася на ринку. Поступово збут продукції місцевих майстрів прибрала до рук заможна верхівка, яка відкривала власні крамниці. Велика Писарівка стала значним центром ярмаркової торгівлі на території Харківського полку, а згодом і губернії. Щорічно тут відбувалося 6 ярмарків.

Зручне розташування села сприяло значному збільшенню кількості його населення. Так, у 1830 році тут мешкало понад 7 тис. чоловік. На початку XIX ст. на кошти сільської громади було відкрито початкову народну школу[5]. Але проіснувала вона недовго — за наказом поміщика Юсупова її закрили. Здавна Велика Писарівка являла собою значний осередок народного кобзарського мистецтва на Слобожанщині. Ще в другій половині XVIII ст. тут заснували притулок для сліпих бандуристів [звідси згодом вийшли українські радянські кобзарі Є. Х. Мовчан (1898 — 1968 р.) С. А. Пасюга (1862—1933 р.), Г. С. Кожушко (1879 — 1924 р.)].

З другої половини XIX століття Велика Писарівка стала центром волості. 1857 року в селі мешкало 6567 чоловік. За уставною грамотою, складеною 17 листопада 1862 року, земельні наділи 3133 колишніх кріпаків не перевищували 2 десятини (згідно з «Положенням» найменша норма наділу на душу по Харківській губернії становила 3 десятини) на ревізьку душу[6]. У наділ входили, крім орної,

---

[1] Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 177, 178.
[2] К. П. Щелков. Историческая хронология Харьковской губернии. Х., 1882, стор. 76.
[3] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 249.
[4] Журн. «Известия АН СССР», 1928, № 3—7, стор. 363.
[5] Журн. «Известия АН СССР», 1926, № 7—8, стор. 503.
[6] Харківський облдержархів, ф. 16, оп. 2, спр. 326, арк. 6; П. А. Зайончковский. Проведение в жизнь крестьянской реформы 1861 г. М., 1958, стор. 307.

садибна земля, вигін і сінокіс. З 8857 десятин землі поміщик Юсупов відрізав громаді 6269 десятин (у т. ч. 664 десятини садибної землі), решту залишив собі. Викупні платежі становили 46 крб. за десятину, а тим часом вартість однієї десятини в Харківській губернії в 1854—1859 рр. пересічно дорівнювала 14 крб. 80 коп. Грабіжницькі умови уставної грамоти викликали обурення й протест Великописарівської громади. Коли на сході 27 листопада 1862 року зачитали уставну грамоту, уповноважені громади М. Єщенко, С. Кривонос, І. Колодько та С. Бондар, виконуючи волю громади, відмовилися підписувати акт та грамоту і разом з селянами залишили сходку. Згодом з 1042 господарів лише 181 погодився визнати уставну грамоту.

Гостре малоземелля змушувало селян орендувати землю в економії по 12,1 крб. за десятину, в той час як по Богодухівському повіту орендна плата у 80-х роках дорівнювала 6,5 крб. Сума податків на селянський двір становила в середньому 16 крб. 16 коп.— третину валового прибутку селянського двору[1]. Селянин мусив частіше, ніж раніше, шукати заробітку на стороні. По всій Харківській губернії Велика Писарівка давала найвищий процент відхідництва — у 80-х роках XIX ст. на кожні 100 дворів припадало 132 заробітчанина.

Розвиток капіталістичних відносин після реформи 1861 року прискорив процес розшарування села. Широко застосовуючи в своїх господарствах найману працю, все більше багатіли заможні хазяї, кількість яких значно зросла. Цьому сприяла й оренда ними земель у поміщицькій економії та в безтяглових середняцьких і бідняцьких господарствах. Чимало наживалися куркулі й на збуті сільськогосподарської сировини та виробів місцевих ремісників, скуповуючи їх за безцінь. У 70-х роках XIX ст. в селі було 8 крамниць, 7 комор для закупівлі зерна, воскобійний завод, 14 олійниць. Працювали 19 кузень, крохмальний завод.

Під час першої російської революції в листопаді 1905 року у Великій Писарівці стався селянський виступ. Ще в 1902 році поміщиця приєднала до своїх володінь частину громадських земель. Суд, який досить довго розглядав скаргу селян з цього приводу, визнав дії поміщиці правильними. Обурені селяни знову подали справу до суду. Богодухівський повітовий земський начальник 15 листопада 1905 року приїхав для допиту свідків. 17 листопада 1905 року на загальній сільській сходці волосний старшина і сільський староста свідчили на користь поміщиці. Селяни зажадали усунення старшини і старости й ухвалили відібрати в економії загарбане поміщицею урочище Довге Болото. К. Дикий і М. Дикий закликали односельців до розподілу панської землі[2]. Земський начальник і становий пристав втекли. Вночі запалали клуні куркулів. 18 листопада селяни рушили до будинку станової управи. У відповідь на вогонь, відкритий стражниками, селяни підпалили приміщення. Наступного дня куркулі вчинили жорстоку розправу над активними учасниками виступу — трьох убили, багатьох після знущань заарештували ще до прибуття карального загону. Згодом 37 селян було засуджено до різних строків ув'язнення та каторжних робіт[3]. Перший виступ великописарівської бідноти через стихійність і неорганізованість зазнав поразки. Але він став школою дальшої боротьби сільської бідноти проти гнобителів. В ухвалі сільської сходки, що відбулася через місяць після придушення заворушення, селяни відверто записали: «Громада більше не довіряє владі і не задоволена тим ладом, який існує»[4].

Столипінська аграрна реформа загострила класові протиріччя на селі. Бідняки спродували свої невеличкі клаптики землі куркулям і в пошуках кращої долі пере-

[1] Сборник статистическо-экономических и оценочных сведений по Богодуховскому уезду Харьковской губернии, стор. 115.

[2] В. Астахов, Ю. Кондуфор. Революционные события 1905—1907 гг. в Харькове и губернии. Х., 1955, стор. 74.

[3] Е. К. Живолуп. Крестьянское движение в Харьковской губернии в 1905—1907 годах, стор. 108.

[4] Газ. «Більшовицька зброя», 17 листопада 1940 р.

селялися до Казахстану й Сибіру. Восени 1908 року виїхали перші 500 чоловік. Процес обезземелення великописарівських селян тривав і далі. Напередодні першої світової війни 92 господарства були безземельні, 444 — мали лише до двох, а 766 — до 6 десятин землі.

Понад 1200 дворів і майже 9 тис. жителів налічувалось у Великій Писарівці на початку XX ст. Невеличка лікарня була відкрита лише в 60-х роках XIX ст. У пореформений період в земській початковій школі один учитель навчав 111 учнів[1]. Богодухівське повітове земство відкрило в селі дві початкові школи з роздільним навчанням. Крім того, працювали ще 3 церковнопарафіяльні школи. Але далеко не всі селянські діти мали змогу ходити до школи. Частина тих, яким пощастило бути зарахованими до школи, через нестатки й необхідність допомагати батькам у господарстві не закінчувала курсу навчання. Так, у 1889/1890 навчальному році з 253 учнів школу залишило 148 дітей. Наприкінці XIX ст. було відкрито училище, що готувало вчителів для початкових шкіл. 1913 року засновано ремісниче училище. Перед війною у Великій Писарівці працював зведений на кошти кредитного товариства народний будинок з бібліотекою. Але користуватися послугами бібліотеки дозволялося лише вчителям та службовцям.

Ще гіршим стало життя основної маси селян, коли почалася перша світова війна. Більшість годувальників мобілізували в армію. Через нестачу робочих рук скоротилася посівна площа. Численні реквізиції призвели до зменшення поголів'я худоби. Знизилась купівельна спроможність населення, занепали кустарні промисли. Щоб прогодувати сім'ю, бідняки змушені були продавати або здавати в оренду свої наділи заможним хазяям.

Після Лютневої буржуазно-демократичної революції влада залишилася в руках волосної та сільської управ, члени якої виконували розпорядження комісарів Тимчасового уряду. На сходці, що відбулася в березні 1917 року, великописарівці створили земельний комітет. Його головою обрали колишнього матроса-фронтовика С. І. Рєзника. Комітет відібрав у церкви 16,5 десятини землі й роздав бідноті. Незабаром двох членів комітету — П. Х. Ігнатенка та І. С. Росоху — повітова поліція заарештувала й піддала жорстоким катуванням у богодухівській в'язниці.

Палко вітало трудове селянство Великої Писарівки перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. В січні 1918 року в селі було встановлено Радянську владу. На сільському сході обрали Раду селянських депутатів. З метою підготовки до розподілу землі між бідняками Рада приступила до обліку поміщицьких і куркульських земель. Революційні перетворення на селі наприкінці березня перервали австро-німецькі окупанти. У селян стали відбирати худобу, зерно, борошно й вивозити до Німеччини. В умовах підпілля в травні була утворена група співчуваючих більшовикам у складі І. С. Гапоненка, М. Ф. Рєзника, Я. І. Дикого, С. М. Коваленка та інших. Члени групи проводили агітаційну роботу серед місцевих жителів, закликали їх на боротьбу проти кайзерівських окупантів і гайдамаків. Вони викривали зрадницьку суть українських буржуазних націоналістів. Після краху австро-німецької окупації в селі почали лютувати петлюрівці. Наприкінці грудня частини Червоної Армії вигнали їх з Великої Писарівки. Радянська влада була відновлена. Волосний ревком очолив І. С. Гапоненко. Члени волревкому, сільські комуністи (в березні 1919 року оформився партосередок)[2] доводили до відома селян зміст декретів Радянської влади. Багато уваги приділялося земельному питанню. Біднякам нарізалася конфіскована у поміщиків земля. Після проведеного обліку в куркулів відбирали лишки землі. Захищаючи інтереси наймитів, радянські активісти перевіряли, як куркулі виконують умови договорів. Члени волревкому допомагали родинам червоноармійців, вдовам, безтягловим

[1] Харківський облдержархів, ф. 304, оп. 1, спр. 110, арк. 62.
[2] Там же, ф. Р-203, оп. 1, спр. 131, арк. 100.

селянам обробляти їх земельні наділи, заготовляли хліб для Червоної Армії. Партійні та радянські органи разом з активістами організували збір продуктів для голодуючих дітей промислових центрів Росії, зокрема для дітей Петрограда й Москви[1]. З наближенням денікінців, волревком, виконуючи розпорядження повітревкому, приступив до організації сил для боротьби з денікінцями. Повітком КП(б)У для розгортання підпільної боротьби з білогвардійцями залишив у селі секретаря партосередку І. Д. Бриля.

Комсомольський осередок. Велика Писарівка, 1920 р.

На початку липня 1919 року Велику Писарівку захопили денікінці. Вони відновили буржуазно-поміщицькі порядки — відібрали в селян землю й повернули колишнім власникам. Переслідувалися радянські активісти. Був схоплений і розстріляний І. Д. Бриль. Але безчинствували денікінці недовго. 7 грудня 1919 року 8-а дивізія Червоного козацтва під командуванням В. М. Примакова у взаємодії з бригадою латиських стрільців і кавалерійським полком під командуванням Криш'яна вибила білогвардійців з села[2].

9 грудня 1919 року Радянська влада у Великій Писарівці була відновлена остаточно. Розпочату волревкомом (голова — Я. І. Дикий) роботу щодо відбудови зруйнованого народного господарства продовжив волвиконком, вибори до якого пройшли весною наступного року. Внаслідок здійснення закону Всеукрревкому від 5 лютого 1920 року бідняки були наділені землею. У багатіїв націоналізували крохмальний завод, олійниці й 2 парові млини.

З ініціативи комуністів та повітового комітету комсомолу на початку 1920 року в селі створено комсомольський осередок. Першими до нього вступили Ф. Ф. Рєзник, В. С. Гапоненко, К. А. Синянська, Ф. Іваненко та інші. Кореспондент газети «Юный пролетарий» писав про них, що більшість — це малописьменні або зовсім неписьменні, проте кожен відданий Радянській владі і готовий віддати своє юне життя за справу пролетарської революції[3].

У травні 1920 року створено волосний КНС. На своїх засіданнях комнезамівці розглядали питання про землекористування, подання допомоги бідняцьким господарствам та родинам червоноармійців посівним матеріалом, продуктами харчування. Щоб поліпшити становище бідняків, було створено товариство взаємодопомоги. Члени президії КНС брали участь у засіданнях Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Діяли товариства — сільськогосподарське, кредитне й сільське споживче. У зв'язку з врангелівською загрозою КНС докладав усіх зусиль, щоб допомогти фронту. В листопаді в селі було створено кавалерійський загін, до якого ввійшли переважно молоді члени КНС і комсомольці. Незабаром загін рушив на фронт. Комнезамівці брали активну участь у громадському житті села. Вони збирали кошти у фонд допомоги підшефному корпусу Червоного козацтва й на будівництво міноносця «Незаможник», допомагали партосередку й комсомольцям створювати товариства МОДРу, Тсоавіахіму, «Геть неписьменність», брали участь у роботі правління кооперації. Комнезамівці були культармійцями, активно працювали в гуртках лікнепу. 1920 року волвиконком за допомогою сільського

[1] Газ. «Комуніст», 27 березня 1919 р.
[2] І. Дубинський, Г. Шевчук. Червоне козацтво. К., 1961, стор. 93.
[3] Газ. «Юный пролетарий» (Харків), 25 листопада 1920 р.

КНС обладнав і відкрив дитячий будинок для дітей-сиріт, що втратили батьків під час громадянської війни. За ініціативою активу КНС і волвиконкому була створена комісія для увічнення пам'яті великописарівців, що віддали життя за владу Рад. На зібрані серед населення кошти встановили обеліск борцям революції, який відкрили в урочистій обстановці в серпні 1920 року.

З великим сумом сприйняло трудяще селянство Великої Писарівки звістку про смерть В. І. Леніна. 27 січня 1924 року відбувся траурний мітинг, на якому трудящі поклялися виконувати заповіти вождя. Під час ленінського призову збільшилася кількість членів партосередку. Вже 1925 року в ньому налічувалося 57 комуністів проти 25 у 1923 році[1]. Поповнився новими членами і комсомольський осередок. У 1925 році до його складу входило 58 юнаків і дівчат, у т. ч. 18 наймитів.

Поступово ставали до ладу місцеві підприємства. Чимала заслуга в цьому депутатів Ради та активу села. Працювали цегельня, 2 млини, 4 олійниці, 4 просорушки, 11 вітряків, агродільниця з прокатним пунктом, ветеринарна лікарня. Закінчувалася відбудова крохмального заводу. Розширилися посівні площі. Вже 1922 року була засіяна вся орна земля — 7508 десятин.

Поряд з відбудовою народного господарства органи Радянської влади приділяли багато уваги культурному будівництву на селі. Для створення матеріальної бази медичних, навчальних і культосвітніх закладів та агродільниці сільська громада за рекомендацією волвиконкому виділила земельні ділянки — 5 десятин сельбуду, 29 — дитбудинку, 15 — лікарській дільниці, 10 — семирічній школі. Лікарня мала стаціонар на 35 ліжок; крім того, було відділення для інфекційно хворих. 1923 року лікарня перейшла в нове приміщення з поліклінікою, терапевтичним і хірургічним відділеннями. При ній відкрилася аптека.

В 1921 році на базі церковнопарафіяльних і земських шкіл створюються школи нового типу — трудова семирічна і 2 початкові школи. При семирічці, за ініціативою комсомольців, 1923 року засновано першу в селі дитячу комуністичну організацію «Юний Спартак», яку наступного року перетворили в загін юних піонерів. На початку 1922 року для дорослих організували школу лікнепу. В 1923/1924 навчальному році відкрито школу підготовки рільників.

Пожвавилася культмасова робота на селі. 1920 року почав працювати комсомольський клуб з бібліотекою, трохи згодом — бібліотека для дорослих, 4 хатичитальні, при яких діяли пункти лікнепу. Популярністю серед населення користувалися сельбудівські хоровий і драматичний гуртки.

Наприкінці 20-х років саме життя наполегливо вимагало переходу села до соціалістичних форм господарювання. Початок колективізації у Великій Писарівці поклали випускники агрошколи місцеві селяни та агрономи П. М. Харченко й М. О. Сосновський. 1929 року вони заснували 2 ТСОЗи — «Нова праця» й ім. М. М. Коцюбинського. На початку 1930 року виник третій ТСОЗ — ім. Т. Г. Шевченка. Куркулі всіляко намагалися зірвати колективізацію. Вони вчинили замах на голову ТСОЗу ім. Шевченка Д. П. Ігнатенка і спалили клуню цього товариства.

Значну допомогу місцевій партійній організації у проведенні колективізації подали посланці харківського пролетаріату — комуністи-двадцятип'ятитисячники Винниченко (згодом — голова райколгоспспілки) та Чувирін (пізніше — голова артілі «Нова праця»). Навесні 1931 року майже всі селянські двори об'єдналися в 6 колгоспів. Артіль «Нова праця» вже в 1932 році стала одним з провідних насінницьких господарств району.

1931 року було створено Великописарівську МТС, яка восени наступного року одержала перші 15 тракторів, а вже в 1937 році їх налічувалося 75. Крім того, машинно-тракторна станція мала молотарки, комбайни та багато різного причіпного знаряддя. Майже 80 проц. усіх польових робіт виконувалися технікою МТС.

---

[1] Харківський облпартархів, ф. 5, оп. 1, спр. 11, арк. 52.

Створений при МТС політвідділ приділяв багато уваги організаційно-господарському зміцненню колгоспів, піднесенню політичної свідомості трудівників. Політвідділівці широко пропагували ударницький і стахановський рух. Велику допомогу в цій справі подавав політвідділу РК ЛКСМУ. Механізатори — комуністи й комсомольці показували приклад соціалістичного ставлення до праці. Рільнича бригада колгоспу «Червоний лан», очолювана А. М. Нетребенком, зібрала 1938 року з кожного гектара по 22,5 цнт соняшнику і здобула право брати участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці 1939 року.

З великим політичним піднесенням зустріли великописарівці повідомлення про затвердження 5 грудня 1936 року Надзвичайним VIII Всесоюзним з'їздом Рад нової Конституції СРСР. Трудящі села взяли активну участь у підготовці виборів до Верховної Ради СРСР. Вони одностайно підтримали й проголосували за висунутих по своєму виборчому округу кандидатів у депутати до Ради Союзу і Ради Національностей, а в 1938 році — до Верховної Ради УРСР. Наступного року відбулися вибори до місцевих Рад депутатів трудящих.

Активну участь у громадсько-політичному житті села брали жінки. Партійна організація через делегатські збори залучала їх до роботи сільської Ради, кооперації, громадських організацій. 1927 року в сількомнезамі з 645 членів було 89 жінок. У січні того ж року відбувся перший районний з'їзд селянок. Великим авторитетом серед молоді району користувалася секретар РК ЛКСМУ О. Ф. Рєзник (в 30-х роках працювала секретарем Машівського РК КП(б)У Полтавської області, в роки тимчасової німецько-фашистської окупації билася в складі партизанського загону на Полтавщині й загинула в січні 1942 року).

Напередодні Великої Вітчизняної війни в селі працювали поліклініка, районна лікарня, протитубдиспансер, санепідемстанція, аптека. Медичну допомогу населенню подавали 11 лікарів і 27 чоловік середнього медперсоналу. Багато уваги приділялося розвиткові фізичної культури. Спортивні колективи села неодноразово виїжджали до м. Грайворона Курської області, де змагалися з російськими друзями. До 1927 року в селі були створені всі умови для здійснення початкового всеобучу. 1928 року відкрито семирічну школу ім. Х-річчя Жовтня, збудовано приміщення початкової школи ім. Горького, яку через рік реорганізували на семирічну. Крім того, в селі була семирічна школа ім. Коцюбинського. На базі трудової семирічної школи в 1934/1935 навчальному році відкрили десятирічку. Працювали ще 2 початкові школи. У 1937 році для малят збудували типове приміщення дитячих ясел. Значно підвищився культурний рівень трудівників села. В 1932—1933 рр. була ліквідована неписьменність серед дорослого населення. Діяв радіовузол, у районному клубі двічі на тиждень демонструвалися звукові кінофільми, ставилися вистави, відбувалися концерти художньої самодіяльності, читалися доповіді, лекції. До послуг населення були районна і 2 колгоспні бібліотеки. При кожній школі працювали також бібліотеки. Великою популярністю в селі та за його межами користувався кобзар Є. Х. Мовчан. Він не лише майстерно й оригінально виконував народні думи та пісні, а творив і сам. Крім пісень, він створив цікавий варіант думи-пісні про Леніна «Хто ж той сокіл, товариші».

Коли мирну працю радянських людей перервав віроломний напад фашистської Німеччини, близько 300 чоловік з Великої Писарівки пішли захищати Вітчизну. На підприємствах, у колгоспах та установах пройшли мітинги, учасники яких запевнили партію й уряд, що віддадуть всі сили для розгрому ворога. На місця чоловіків, які пішли на фронт, стали їх жінки, сестри, матері. На жнивах 1941 року в артілі «Нова праця» косарями працювало 26 жінок. Трудящі Великої Писарівки підхопили почин московських робітників — створити фонд оборони. Колгосп «Нова праця» відрахував у цей фонд 100 цнт пшениці, 10 цнт м'яса, 3 тис. крб. грішми[1].

[1] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза (1941—1945 гг.), стор. 70, 73.

Для боротьби з диверсантами був створений винищувальний батальйон під командуванням начальника райвідділу міліції І. П. Савчука. З наближенням фронту почалася евакуація колгоспного майна, худоби, обладнання МТС у тил країни.

19 жовтня 1941 року Велику Писарівку захопили гітлерівці. В перші дні окупації фашисти та їх прислужники повісили кілька військовополонених і сільських активістів Ф. Дикого, К. І. Крамара та його сина Андрія. Комуністи П. К. Гараганенко, І. А. Зимін, З. Г. Протасов та інші, що залишилися у ворожому тилу за завданням райкому КП(б)У, організували партизанський загін для боротьби з окупантами. Командиром був П. К. Гараганенко, комісаром — І. А. Зимін, начальником штабу — В. Ф. Петренко. Загін підтримував зв'язок з партизанським загоном Грайворонського району «Шахтерское племя», а через зв'язкову А. М. Плотникову та інших патріотів — зі штабом 21-ї армії. Народні месники здійснювали диверсії на залізниці, вершили суд над запроданцями, нападали на окремі німецькі загони, вели агітаційно-масову роботу серед населення, розповсюджували листівки та зведення Радінформбюро, закликали радянських людей чинити опір загарбникам. Вони допомагали радянським воїнам, що виходили з оточення, переправлятися через лінію фронту. Бійці загону збирали зброю, готуючись до активних бойових дій навесні 1942 року. Та окупантам вдалося натрапити на слід загону. У збройній сутичці загинула частина бійців і в їх числі І. А. Зимін, З. Г. Протасов та інші. Частина ж партизанів була схоплена поліцаями. Патріотів жорстоко катували, а потім стратили. Серед них — В. Ф. Петренка, І. М. Кутового, М. Д. Гендіну. По-звірячому знущалися вороги над учителькою-партизанкою А. Я. Скалозубовою. На допиті кати вирізали їй груди, відрубали чотири пальці на правій руці, а потім розстріляли[1]. Після нелюдських катувань, озвірілі фашисти стратили секретаря виконкому райради А. Я. Спасьонова. За мужність і відвагу, виявлені в боротьбі з німецько-фашистськими окупантами в період Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр., вісім партизанів відзначені урядовими нагородами. На території району діяв підпільний райком комсомолу[2]. Члени райкому через зв'язкових партизанського з'єднання М. І. Наумова одержували вибухівку, зведення Радінформбюро, листівки, в яких викривалася брехлива гітлерівська пропаганда. Все це вони передавали підпільним комсомольським організаціям, що діяли на території району. В свою чергу, райком комсомолу одержував від первинних організацій цінні відомості про дислокацію ворожих військ і передавав їх до партизанського з'єднання.

22 лютого 1943 року воїни 1142-го и 1144-го стрілецьких полків 340-ї стрілецької дивізії визволили Велику Писарівку від окупантів, але 10 березня під натиском переважаючих сил ворога відступили. Воїни-танкісти 1-го танкового батальйону 4-го гвардійського Кантемирівського танкового корпусу під командуванням майора О. М. Мороза 8 серпня 1943 року остаточно визволили Велику Писарівку від гітлерівців.

Майже 950 великописарівців хоробро билися на фронтах Великої Вітчизняної війни, понад 460 з них за мужність і героїзм удостоєні бойових нагород, у їх числі уродженцям села М. П. Мірошнику та І. М. Середі присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу. Вночі 21 вересня 1943 року в районі Переяслава-Хмельницького 10 сміливців на човні першими серед воїнів 309-ї стрілецької дивізії почали переправу через Дніпро. Захопивши маленький плацдарм на протилежному березі ріки, радянські бійці вступили у нерівний бій з фашистами. На рахунку М. П. Мірошника було близько 20 убитих ворожих солдатів. Завдяки стійкості десяти воїнів радянські підрозділи форсували Дніпро і розширили плацдарм. Капі-

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3п, спр. 277, арк. 185, 187, 188, 192; Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 103, арк. 63.

[2] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза (1941—1945 гг.), стор. 295.

тан прикордонних військ І. М. Середа очолив під Попільнею прикордонний загін, який прикривав відхід радянських частин. 14 липня 1941 року бійці зав'язали запеклий бій з ворожою мотопіхотою, яку підтримували танки. Довго тривав нерівний бій. Біля пораненого капітана лишилося близько десяти бійців. Гітлерівцям удалося захопити в полон І. М. Середу. На допиті він не промовив ні слова, а коли фашистський офіцер хотів зірвати з його грудей орден «Знак Пошани», капітан з останніх сил вдарив і збив з ніг гітлерівця. Відважного прикордонника розстріляли, мертвого облили бензином і спалили. Через чверть віку дізналися про подвиг І. М. Середи та бійців-прикордонників. 1965 року йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Його ім'ям названо одну з прикордонних застав, колишнє с. Вовче Турківського району на Львівщині та океанський корабель. 480 односельців полягли смертю хоробрих на фронтах Великої Вітчизняної війни. В центрі села, поряд з пам'ятником, що поблизу братської могили 196 воїнів-визволителів, встановлено мармурові плити, на яких викарбувано імена загиблих односельців. 1967 року колгосп «Україна» збудував пам'ятник на честь жителів села, що віддали життя, захищаючи Вітчизну. Багато горя й лиха завдали фашисти великописарівцям. За час окупації вони стратили 36 жителів села, 176 насильно вивезли на каторжні роботи до Німеччини. Окупанти перетворили на стайню приміщення середньої школи, знищили бібліотеку, будинок культури, шкільне майно; зруйнували обеліск борцям революції, будинок семирічної школи ім. Горького.

Районний комітет партії, 5 первинних партійних організацій мобілізували трудівників села на відбудову зруйнованих ворогом підприємств. Держава виділила на охорону здоров'я 1,6 млн. крб., на розвиток освіти — 2,9 млн. крб., на відбудову села — 1 млн. крб. З братніх республік надходило обладнання для підприємств, МТС, насіннєвий матеріал тощо. 1944 року дала струм електростанція, почали видавати продукцію хлібопекарня, маслозавод, крохмальний завод, райпромкомбінат. Працювали радіовузол, лісництво, конопленасіннєва станція, контрольно-насіннєва лабораторія, ветлікарня. Відкрився заготівельний пункт Ямненського коноплезаводу.

Відродження колгоспного господарства проходило в дуже складних умовах. Після визволення села 6 великописарівських колгоспів мали близько сотні коней, 25 плугів. Не вистачало насіння, не було жодної справної сівалки. Орали землю, волочили ріллю коровами. Справжній трудовий героїзм виявили жінки, літні люди, підлітки, на плечі яких ліг тягар перших років відбудови. За браком тягла частину першої державної насіннєвої позики вони принесли на собі від залізничної станції Кириківка. Завдяки наполегливій праці колгоспників восени було засіяно кількасот гектарів жита і 20 га озимої пшениці. Навесні 1944 року з колгоспів РРФСР, Казахської РСР повернулася худоба, яку було туди евакуйовано.

Відчутну допомогу колгоспам подавала Великописарівська МТС, що відновила свою роботу у 1943 році. Трудівники села нічого не шкодували для допомоги фронту. Тільки на танкову колону «Колгоспник Сумщини» в 1944 році вони разом з трудящими району внесли 1,5 млн. карбованців. Після переможного закінчення Великої Вітчизняної війни в колгоспи повернулися фронтовики. Збільшилася допомога держави коштами, насінням, будівельними матеріалами.

Поступово налагоджувалося життя. Чимала заслуга в цьому партійних організацій. Комуністи працювали на відповідальних ділянках підприємств, колгоспів, установ. Вони проводили серед робітників, колгоспників і службовців широку політмасову роботу, залучали комсомольців, актив села і всіх трудівників до якнайшвидшої відбудови зруйнованого ворогом господарства. На партійних зборах, засіданнях бюро райкому партії розглядалися першочергові завдання. Так, у березні 1945 року на районних партійних зборах обговорювалися питання підготовки до весняної сівби. Неодноразово це питання обговорювалося і на бюро РК партії та загальних зборах парторганізацій. Багато уваги приділялося підготовці кадрів

для колгоспів, відродженню поголів'я громадського тваринництва тощо. Виконком райради депутатів трудящих багато уваги в своїй роботі приділяв загальнодержавним заходам — держзакупкам, вивезенню лісу для Донбасу тощо.

Завдяки трудовому повсякденному героїзму колгоспників і механізаторів МТС уже в 1948 році місцеві колгоспи освоїли довоєнну посівну площу. 1947 року хлібороби артілі «Нова праця» зібрали на всій площі по 20 цнт озимини з га. Добре працювали й трудівники колгоспу ім. Ворошилова. За високі врожаї сільськогосподарських культур 23 передовики цих господарств одержали урядові нагороди, в т. ч. голова артілі Г. П. Цілюрик був удостоєний ордена Леніна, ордена Трудового Червоного Прапора — 8 трудівників.

Значна увага приділялася благоустрою Великої Писарівки. Весною 1948 року на території села висадили 90 тис. саджанців дерев. Того ж року встановлено пам'ятник В. І. Леніну та борцям революції. 1950 року в селі працювали поліклініка, районна лікарня на 75 ліжок, пологове відділення, протитубдиспансер, аптека, санепідемстанція. Навчання відбувалося в частково відремонтованих приміщеннях середньої, двох семирічних, початкової шкіл. Семирічну школу № 4 ім. Горького відбудували трудівники колгоспу «Зоря комунізму» (колишній — ім. 8 Березня). Наймолодші жителі села виховувалися в дитячих яслах і дитсадку. На кінець 1950 року в усіх школах Великої Писарівки навчалося 1458 учнів. У районному будинку культури демонструвалися кінофільми, виступали гуртки художньої самодіяльності. З 1945 року працювала бібліотека для дорослих.

В ході дальшого розвитку сільськогосподарського виробництва відбувалося об'єднання малих артілей у великі багатогалузеві господарства. Таке укрупнення у Великій Писарівці проходило в два етапи. В 1950 році артілі «Червоні лани» та ім. 8 Березня об'єдналися в одну — «Зоря комунізму», артілі «Жовтень» та ім. Карла Маркса — в колгосп «Правда». 1959 року «Правда» та ім. Ворошилова об'єдналися в одне господарство — «Україна», артілі «Зоря комунізму» й «Нова праця» — в колгосп «Дружба». За цими колгоспами закріплено 7178 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 6657 га орної землі. Машинно-тракторний парк обох господарств налічує 61 трактор, 44 комбайни, 31 автомашину. Колгоспи мають 10 тваринницьких ферм, зерносховища, силосні башти, автогаражі тощо. Йдучи назустріч 50-річчю Великого Жовтня, трудящі селища взяли підвищені соціалістичні зобов'язання і з честю їх виконали. Незважаючи на несприятливі кліматичні умови, трудівники колгоспу «Україна» виростили 1967 року по 20,2 цнт зернових з кожного га і перевиконали план продажу хліба державі.

Значного розвитку набула місцева промисловість. Було споруджено нові приміщення маслозаводу, цехи якого поповнилися новітнім устаткуванням. 1960 року пущено завод будівельних матеріалів, 3 вересня 1967 року почали видавати продукцію новий хлібозавод і реконструйований механізований маслоробний цех харчокомбінату. В селищі діє комбінат комунальних підприємств, комбінат побутового обслуговування (створений на базі колишньої промартілі). На території автопідприємств збудовано нові гаражі й майстерні для ремонту автомобілів, новою технікою поповнився «Міжколгоспбуд». Збудовано в селищі автостанцію і газобалонну заправочну станцію, створено нову установу — «Міжколгоспкомунгосп». Підприємства й житлові будинки підключено до державної електромережі.

Широкого розмаху набрав серед трудівників селища рух за комуністичне ставлення до праці. Ще в 1962 році працівники Великописарівського лінійно-технічного цеху зв'язку вибороли звання колективу комуністичної праці і з честю утримують його й досі. Такого ж почесного звання удостоєний колектив працівників Великописарівського вузла зв'язку.

Новими трудовими досягненнями зустріли робітники підприємств всенародне свято — 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Йдучи назустріч славному юві-

В одному з цехів маслозаводу. Велика Писарівка, 1973 р.

лею, будівельники Великописарівського «Міжколгоспбуду»-2 в 1969 році перевиконали річну програму.

Трудівники колгоспів, робітники підприємств і працівники установ готували трудові подарунки XXIV з'їзду КПРС, прагнули успішно виконати й виконали плани восьмої п'ятирічки. 312 колгоспників, робітників і службовців селища нагороджено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

В успішному завершенні планів восьмої п'ятирічки та достроковому виконанні завдань першого року дев'ятої п'ятирічки важливу роль відіграло соціалістичне змагання, в якому відзначилися сотні трудівників та десятки колективів. Найкращих виробничих показників досягла доярка колгоспу «Україна» М. В. Єщенко, тваринники з колгоспу «Дружба» Г. В. Малафій і М. Є. Мовчан, водії автомашин Великописарівського автопідприємства В. А. Кравченко, В. Д. Хижняк та інші. За трудові успіхи, здобуті у восьмій п'ятирічці, 15 великописарівців удостоєно урядових нагород, серед них орденом Трудового Червоного Прапора — тваринник колгоспу «Дружба» Г. В. Малафій.

Добрими трудовими здобутками завершили великописарівці перший рік дев'ятої п'ятирічки. 1971 року хлібороби артілі «Дружба» зібрали по 29,4 цнт зернових з кожного гектара. Не відстають від них і тваринники. Того року вони надоїли від кожної фуражної корови по 2026 кг молока й виробили на 100 га сільськогосподарських угідь по 63,8 цнт м'яса. Оплата людино-дня становила 3 крб. 74 коп. Ще вищі досягнення трудівників колгоспу «Україна». По 32,4 цнт зернових з кожного гектара зібрали вони на жнивах 1971 року. Виробництво продуктів тваринництва з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь досягло 64,4 цнт м'яса і 289 цнт молока. Готуючись гідно відзначити свято — 50-річчя утворення СРСР, виробничі колективи колгоспів і підприємств селища докладали усіх зусиль до виконання взятих соціалістичних зобов'язань. Колектив райхарчокомбінату завершив річний план реалізації продукції за 11 місяців, працівники маслозаводу виконали річне завдання 18 грудня. Достроково виконав свій річний план також колектив автопідприємства. За підсумками другого року дев'ятої п'ятирічки та за успіхи, досягнуті в збільшенні виробництва і продажу державі зерна, цукрових буряків та інших продуктів землеробства, 5 великописарівців відзначені урядовими нагородами, в т. ч. орденом Трудового Червоного Прапора — бригадир колгоспу «Україна», М. Т. Колісник, тракторист того ж колгоспу Д. Д. Мироненко, комбайнер колгоспу «Дружба» М. Д. Коніз.

Невпізнанною стала Велика Писарівка за роки Радянської влади. В центрі селища розташовані будинки райкому партії та виконкому райради депутатів трудящих, редакції районної газети «Красное знамя», друкарні. У Великій Писарівці понад 400 індивідуальних будинків, зведених з цегли, критих шифером або залізом. На центральних вулицях прокладено 42 тис. кв. метрів тротуарів, діє 5,7 тис. погонних метрів водопроводу, встановлено 25 водорозбірних колонок. Водопровід підведено до хлібозаводу й маслозаводу, бані, цехів харчокомбінату, деяких установ. До послуг трудящих є комбінат побутового обслуговування. Газобалонна заправочна станція забезпечує газом понад тисячу квартир. Селищний парк ім. 50-річчя Жовтня прикрасила алея ім. В. І. Леніна.

Великописарівці одержують кваліфіковану медичну допомогу. В районній лікарні працюють 17 лікарів і 28 чоловік середнього медперсоналу. Є у селищі

пологовий будинок, станція швидкої медичної допомоги. Збудовано нове приміщення для райсанепідстанції.

В середній, двох восьмирічних і початковій школах 1972 року навчалося 1280 учнів; крім того, 156 чоловік набували знань у середній школі робітничої молоді. Навчають і виховують учнів 104 вчителі, 18 з них мають урядові нагороди, в т. ч. ордена Леніна удостоєний П. М. Мовчан. Педагогічний і учнівський колективи восьмирічної школи ім. М. М. Коцюбинського багато років підтримують дружні зв'язки з середньою школою ім. Ф. Енгельса Грайворонського району Бєлгородської області РРФСР. Вони обмінюються досвідом роботи, беруть участь у спільних походах по вивченню рідного краю тощо. На початку 50-х років почав працювати районний будинок піонерів, у 1968 році відкрито дитячу музичну школу. Є дитяча бібліотека.

Змістовну роботу в селищі провадять районний будинок культури, а також клуби при великописарівських колгоспах. Тут можна побачити цікаві виступи колективів художньої самодіяльності, подивитися кінофільми. До послуг населення — 7 бібліотек. Товариство «Знання» має 4 первинні організації, товариство охорони пам'ятників історії та культури об'єднує 813 членів. З 1971 року працює історико-краєзнавчий музей на громадських засадах. Жителі селища передплачують 7 тис. примірників газет і журналів. У Великій Писарівці радіофіковано всі установи, підприємства, колгоспи, житлові будинки. В побут ввійшли нові обряди: комсомольські весілля, урочиста реєстрація шлюбів і новонароджених, свято проводів зими й зустрічі весни, урочисті проводи юнаків до Радянської Армії, відзначення днів механізатора, тваринника тощо.

Міцна дружба ріднить великописарівців з трудящими Бєлгородської області РРФСР. Урочисто пройшли святкування в 1954 році 300-річчя возз'єднання України з Росією. Жителі Великої Писарівки гостинно приймали у себе делегацію з м. Грайворона Бєлгородської області. Всенародним святом стало відзначення 50-річчя з дня утворення компартії України і 50-річчя проголошення Радянської влади на Україні. На урочистих зборах, що відбулися 4 липня 1968 року, хлібом-сіллю зустрічали делегацію Борисівського району Бєлгородської області. У відповідь гості вручили вітальну адресу і скульптурний портрет В. І. Леніна. 1 серпня 1968 року на багатолюдному мітингу з нагоди 25-річчя визволення селища від німецько-фашистських загарбників великописарівці приймали делегацію ветеранів прославленого гвардійського Кантемирівського танкового корпусу, частини якого визволяли селище від гітлерівців.

Багатогранною є робота селищної Ради депутатів трудящих, у складі якої 85 депутатів. Селищна Рада всю свою роботу спрямовує на виконання державних планів, поліпшення умов праці колгоспників, робітників і службовців, дальший розвиток охорони здоров'я, освіти, культури. Багато уваги приділяється дальшому благоустрою селища. Депутатам Ради допомагає численний актив селища, який становить 521 чоловік. Селищна Рада працює в тісному контакті з територіальною партійною організацією і первинними парторганізаціями підприємств, колгоспів, установ. Загін комуністів 1971 року налічував у своїх рядах 359 членів і кандидатів у члени партії. 577 членів ВЛКСМ об'єднують 20 первинних комсомольських організацій. Уродженцями Великої Писарівки є Герої Соціалістичної Праці М. Г. Кравченко та І. П. Кушнарьов.

Великі зміни сталися в житті селища, а найголовніше — виросли нові люди— будівники світлого майбутнього — комунізму.

І. Г. ДАНИЛЕНКО, В. П. СОРОКОПУД

КИ́РИКІВКА

Кириківка — селище міського типу (з 1956 року), центр селищної Ради, розташоване на лівому березі річки Ворскли, притоки Дніпра, за 33 км на південний захід від районного центру. Вузлова залізнична станція на лінії Харків—Суми. Населення — 5000 чоловік. Селищній Раді підпорядковані села Заводське, Іванівка, Петрівське.

Поблизу Кириківки знайдено рештки поселення і курганного могильника доби бронзи (II тис. до н. е.). В урочищі Рядові Могили по річці Ворсклі виявлено курганний могильник скіфських часів (VI—IV ст. до н. е.), а в самому селі — сарматське поховання (II ст. до н. е.). Неподалік Петрівського збереглися давньоруські 2 городища, поселення та могильник[1].

Кириківку заснували в останній чверті XVII ст. українські переселенці з Наддніпрянщини, які, тікаючи від іга польських феодалів, прийшли сюди на чолі з осавулом Кириком. За переказами, від імені останнього поселення й дістало свою назву. Спочатку тут було лише 10 дворів. Зручне розташування, родючі землі приваблювали сюди переселенців. Наприкінці XVII ст. Кириківка стала вже сотенним містечком Охтирського полку, а в середині XVIII ст.— військовою слободою того ж полку. 1732 року в Кириківці мешкало 1062 жителі й налічувалося 267 дворів. Більшість земельних угідь зосереджувалася в руках кириківського сотника М. Линицького та козацької старшини.

1765 року з ліквідацією Охтирського полку колишніх рядових козаків перевели на становище військових обивателів (з 2507 чоловік, що жили там у 1773 році, їх налічувалося 2380). Вони були позбавлені козацьких привілеїв і за суспільним становищем наближені до державних селян. Наприкінці XVIII ст. військові обивателі мали земельні наділи розміром 3,5 десятини на ревізьку душу. Малоземелля примушувало їх шукати додаткових засобів для існування. Деякі з них йшли на заробітки до цукроварні в село Янків Ріг, що знаходилося неподалік Кириківки.

У 1780 році слобода увійшла як центр волості до Охтирського повіту. Переважна більшість населення не мала змоги одержати кваліфіковану медичну допомогу через відсутність будь-якого медичного закладу. Не було в слободі й школи.

Після реформи 1861 року кращі землі залишилися у володінні поміщиків та казни. 4600 десятин землі та 33 десятини лісу (41 проц. усієї надільної землі)[2] загарбали вони до своїх рук. Колишніх військових обивателів зрівняли в правах з державними селянами. Розмір земельного наділу залишився таким же, як і до реформи. З роками, внаслідок збільшення кількості членів сімей, селянські наділи дробились. Щоб якось вийти з тяжкого становища, селяни або вдавалися до оренди землі, або через відсутність реманенту й тягла здавали за безцінь куркулям в оренду свої наділи і йшли на заробітки в інші місця. Поміщики та казна поступово прибирали до своїх рук громадські угіддя, а селяни продовжували сплачувати за цю землю високі платежі. 1870 року сільська громада почала судову справу за повернення угідь. Понад 30 років тривала тяганина, яка так і не дала селянам жаданих наслідків. 1900 року охтирський повітовий справник доповідав харківському губернатору про припинення справи щодо позову селян Кириківки про повернення їм угідь та викупних платежів, взятих державою за ці землі[3].

Наприкінці XIX ст. сталися помітні зрушення в економічному житті слободи. Важливу роль у цьому відіграло будівництво залізниці Суми—Харків та вузько-

---

[1] Археологічні пам'ятки Української РСР. (Короткий список), стор. 294, 296; Археологія, т. 1 К., 1947, стор. 124—139; т. 11. К., 1957, стор. 95; т. 13 К., 1961, стор. 70—79.

[2] Земельные наделы крестьян Харьковской губернии, стор. 2, 6; Е. К. Живолуп. Крестьянское движение в Харьковской губернии в 1905—1907 годах, стор. 49.

[3] Е. К. Живолуп. Крестьянское движение в Харьковской губернии в 1905—1907 годах, стор. 49.

колійки Кириківка—Охтирка[1]. Перші поїзди через станцію Кириківка пройшли 1895 року. Прокладення залізниці сприяло інтенсивному розвиткові цукрової промисловості. Зі станції щороку відправлялося понад 2 млн.пудів вантажу, переважно зерна і продукції Янківської цукроварні, що містилася у Кириківці. На цукроварні працювало 300 робітників.

Нелегким було становище робітників на Янківському цукровому заводі. За виснажливу працю чоловіки одержували по 14—15 крб. на місяць, а жінки — по 6—8 крб.[2]. Революційні виступи пролетаріату промислових центрів та селянства багатьох губерній Росії у 1905—1907 рр. знайшли відгук і серед робітників та селян слободи. Залізничники станції Кириківка брали участь у Жовтневому всеросійському політичному страйку 1905 року. Місцеві селяни та робітники цукрового заводу підтримали аграрні виступи, що відбувалися протягом 1905—1906 рр. на Охтирщині. В політичному огляді Харківського губернського жандармського управління за 1905—1906 рр. зазначалося, що в 1905 році на Янківському цукровому заводі були політичні заворушення, а також відчувався революційний вплив робітників на місцевих селян.

1913 року на базі Янківського заводу капіталіст Харитоненко збудував новий цукровий завод, зберігши за ним стару назву. На підприємстві працювало 520 робітників.

Після реформи 1861 року у Кириківці було відкрито фельдшерську дільницю. З 40-х років XIX століття в слободі працювала парафіяльна школа, але охопити навчанням вона могла лише кілька десятків дітей[3]. Тому більшість населення залишалася неписьменною.

Нові злигодні принесла трудящим перша світова війна. Більшість селянських родин позбулася годувальників. Відсутність робочих рук, численні реквізиції призвели до скорочення посівів, зменшення поголів'я худоби. Підскочили ціни на продукти харчування та промислові товари першої потреби.

Радо вітало трудяще населення Кириківки повалення самодержавства у лютому 1917 року. Але надії селян на одержання землі не здійснилися. У серпні кириківські селяни захопили землі Янківського маєтку і почали засівати їх[4].

З великим піднесенням зустріли кириківці звістку про перемогу Жовтневого збройного повстання в Петрограді й перші декрети Радянського уряду. Та владу в Кириківці захопили ставленики Центральної ради. Тільки наприкінці 1917 року в селі було встановлено Радянську владу. Обрана Рада селянських депутатів конфіскувала землю й економію Харитоненка[5]. Живий і мертвий інвентар колишньої поміщицької економії було взято на облік і передано у розпорядження волосного земельного комітету, що здійснював контроль над його збереженням. За рішенням волосного сходу розподіл землі, худоби, майна був відкладений до весни 1918 року. У січні був націоналізований цукровий завод.

Революційні перетворення на селі перервала окупація України австро-німецькими військами. В середині березня 1918 року вздовж залізничної колії Кириківка—Богодухів розгорнулися запеклі бої з наступаючими кайзерівськими військами. Сили були нерівні, і на початку квітня окупанти захопили село. Населення терпіло від численних реквізицій — до Німеччини відправлялися хліб, худоба, цукор. Після краху австро-німецької інтервенції влада перейшла до рук петлюрівців, яких у січні 1919 року вибили частини Червоної Армії. В Кириківці було відновлено Радянську владу. Волвиконком очолив Є. Т. Петренко. 23 лютого на за-

[1] В. М. Верховский. Краткий исторический очерк начала и распространения железных дорог в России по 1897 год включительно, додаток, стор. 34.

[2] А. Н. Опацкий. Фабрично-заводская промышленность Харьковской губернии и положение рабочих. Х., 1912, стор. 47, 52, 59, 120.

[3] Д. І. Багалій. Історія Слобідської України, стор. 251.

[4] ЦДАЖР УРСР, ф. 1326, оп. 1, спр. 28, арк. 577; Сумський облдержархів, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 20, арк. 51.

[5] ЦДАЖР УРСР, ф. 1326, оп. 1, спр. 17, арк. 425.

гальних волосних зборах його обрали делегатом на III Всеукраїнський з'їзд Рад[1]. Члени волвиконкому проводили велику організаторську роботу щодо залучення трудящого селянства до відбудови господарства. Комуністи заводського партосередку, оформленого в середині січня, члени волвиконкому за допомогою сільського активу збирали серед населення продукти харчування, одяг і відправляли на фронт для бійців Червоної Армії.

Мирний перепочинок тривав недовго. Влітку 1919 року розпочали наступ денікінські війська. Робітники цукрового заводу у відповідь на лист В. І. Леніна «Усі на боротьбу з Денікіним» вступили до Охтирської комуністичної роти. Зразки мужності і героїзму виявили бійці загону, яким командував комендант станції Кириківка, волосний військовий комісар С. О. Романенко. На станції Кириківка діяв бронепоїзд «Молния» під командуванням червонофлотця Бєлогрудова. Після жорстоких боїв, ціною великих втрат денікінці наприкінці липня захопили Кириківку. Білогвардійці відновили буржуазно-поміщицькі порядки. Але довго «хазяйнувати» їм не довелося. 4 грудня 1919 року частини 3-ї бригади 41-ї стрілецької дивізії 14-ї армії визволили Кириківку від білогвардійців[2].

В селі остаточно відновилася Радянська влада. Було створено волосний військово-революційний комітет і робітничо-селянську міліцію[3]. Волревком, а згодом волвиконком, вибори до якого пройшли у березні 1920 року, приступили до відбудови зруйнованого в роки громадянської війни господарства. Під контролем було виконання продрозверстки, вилучалися лишки хліба у куркулів. 25 проц. від вилученого залишали для розподілу між бідняками. Волосна робітничо-селянська міліція слідкувала за підтриманням революційного порядку в селі та волості, вела боротьбу проти куркульського бандитизму. Всебічну допомогу органам Радянської влади подавали заводський партосередок і комсомольська організація, створена у 1920 році. В червні того ж року на Янківському цукровому заводі було обрано заводський комітет профспілки, а трохи пізніше оформився сільський партосередок[4].

Комуністи, члени волвиконкому послідовно проводили в життя політику партії та Радянського уряду. За допомогою волосного КНС, створеного влітку 1920 року, розпочалося наділення малоземельних і безземельних селян землею, забезпечення їх посівним матеріалом. З метою обмеження куркульського землекористування КНС приступив до обліку надлишків землі у багатіїв. Комнезамівці стежили за виконанням куркулями договорів найму робочої сили. 1924 року у селі створено ТСОЗ, в організації якого чималу роль відіграв КНС. Наступного року комнезамівці успішно реалізували серед жителів Кириківки селянську позику, відкрили прокатний пункт сільськогосподарських машин. Серйозну увагу приділяв КНС залученню бідноти до постачально-збутової, споживчої і виробничої кооперацій. В 1924—1925 рр. у селі діяли споживкооперація, комітет взаємодопомоги, кооператив кустарів. Комнезамівці брали активну участь у всіх громадських організаціях села. В 1925 році 30 проц. складу КНС входило до кооперації, 15 проц.— до жіночої ради тощо. У соціалістичних перетвореннях, що відбувалися в селі на початку 20-х років, чимала заслуга першого голови КНС Г. С. Петриченка. 1932 року він по-звірячому був убитий бандитами.

Поступово налагоджувалася робота цукрового заводу, який відновив свою роботу у 1920 році. В день сьомих роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції Янківський цукровий завод перейменовано на завод ім. газети «Правда». На підприємстві працювало понад 300 робітників. За заводом було закріплено 6413

[1] Харківський облдержархів, ф. Р-1329, оп. 1, спр. 2, арк. 63.
[2] ЦДАРА. ф. 3705, оп. 2, спр. 1, арк. 374.
[3] Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919—1920). Збірник документів і матеріалів. К., 1957, стор. 233, 238.
[4] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 2, оп. 1, спр. 64, арк. 18; Сумський облпартархів, ф. 8, оп. 1, спр. 1, арк. 58, Комсомол Харківщини. Х., 1958, стор. 23.

десятин землі, яка засівалася виключно цукровими буряками. В зв'язку з високою оплатою і великими пільгами, наданими державою за вирощення цукрових буряків, селяни збільшували посіви цієї культури і здавали її на цукровий завод. На кінець відбудовного періоду підприємство досягло довоєнного рівня виробництва продукції. Багато уваги приділялося підвищенню рівня кваліфікації робітників. З 1923 року на заводі регулярно проводилися виробничі наради. Напружено працював у ті роки заводський партійний осередок. Своєю принциповістю, відданістю справі комуністи завоювали великий авторитет серед населення. Кількість членів партії швидко зростала. Так, якщо 1923 року на заводі працювало 11 комуністів, то через рік їх було вже 37 чоловік[1]. Партійний осередок організував систематичне проведення лекцій, доповідей та бесід на політичні, агрономічні, медичні теми. Відбувалися вони в лекторії заводського клубу і політгуртках, які регулярно відвідувало близько 100 чоловік. У своїй роботі комуністи спиралися на комсомольський осередок та на заводську профспілкову організацію, яка до травня 1925 року налічувала 603 члени. Частину складу спілки становили селяни. Для зміцнення союзу між робітниками та селянами партосередок і завком запрошували на збори робітників, селян Кириківки й навколишніх сіл і хуторів. Робітники заводу на селянських сходках і конференціях роз'яснювали рішення партії й уряду з питань розвитку сільського господарства. Проводилося також агрономічне навчання серед селян.

За новим адміністративним поділом 1923 року був утворений Кириківський район з центром у Кириківці. До листопада 1923 року район входив до Богодухівського округу, після листопада — до Охтирського округу Харківської губернії, а з 1925 року — до Харківського округу. Сталися зміни в галузі медицини, освіти і культури. На 1926 рік у селі були вже лікарня, медичний пункт, аптека. Початкову школу відвідувало 66 дітей, яких навчали 2 вчителі. Для сиріт відкрили дитячий будинок.

Багато уваги приділялося ліквідації неписьменності серед дорослого населення. При заводі та в селі працювали школи лікнепу. Завкомом цукрозаводу були організовані профгуртки, де поряд з викладанням природничих дисциплін навчали й грамоти. Для підготовки сільськогосподарських кадрів з грудня 1925 року працювала сільськогосподарська школа. У 1921 році в селі відкрили хату-читальню з бібліотекою. Крім того, діяла книгопересувка. При хаті-читальні працювали сільськогосподарський, природознавчий, науковий гуртки. Тут можна було подивитися вистави місцевого драматичного самодіяльного колективу. Заводський партійний і комсомольський осередки, профспілкова організація подавала шефську допомогу навколишнім селам у розвитку культури. Так, в селах Янківці, Старій Рябині були відремонтовані та забезпечені необхідним обладнанням хати-читальні. Робітники подбали про те, щоб в ці села регулярно надходили газети.

Кириківський райпартком багато уваги приділяв підвищенню ідейно-політичного рівня партійно-радянського активу. З 1924 року в селі регулярно діяла районна партійна школа. Жителі Кириківки брали активну участь у суботниках, тижнях червоноармійця тощо. Особливо людним був недільник 8 квітня 1923 року. Зароблені на ньому гроші відправили у фонд побудови літака імені В. І. Леніна[2]. Трудяще населення Кириківки подало братню допомогу голодуючим Поволжя продовольством і грішми.

Соціалістична перебудова села проходила в умовах запеклої класової боротьби. Куркулі — люті вороги Радянської влади — залякували сільську бідноту, вбивали радянських активістів. Так, взимку 1925 року куркулі по-звірячому розправилися з М. Т. Кулішем. Виходець з бідняцької селянської родини М. Т. Куліш був активним учасником встановлення й зміцнення Радянської влади на селі. З

[1] Сумський облпартархів, ф. 197, оп. 1, спр. 1, арк. 4; спр. 4, арк. 29в.
[2] Там же, ф. 8, оп. 1, спр. 1, арк. 2.

1921 року працював головою сільської Ради. Згодом його обрали делегатом районного й окружного з'їздів Рад, брав участь у роботі VII Всеукраїнського з'їзду Рад, X Всеросійського з'їзду Рад, I з'їзду Рад Союзу РСР. З 1922 року М. Т. Куліш обирався кандидатом у члени ВУЦВКу[1].

Колективізація селянських господарств стала першочерговим завданням місцевих партійних і радянських органів. На пільгових умовах через діючий прокатний пункт держава подавала селянам допомогу сільськогосподарською технікою, реманентом, посівним матеріалом. На прикладі діяльності різних форм кооперації — споживчої, промислової та інших, а також земельного товариства селяни все більше переконувалися в перевазі великих колективних господарств перед дрібним одноосібним. Значну роботу щодо соціалістичної перебудови села провів КНС. В 1927 році в Кириківці почало діяти тракторне товариство. 1929 року виник ще один ТСОЗ.

1930 року на базі ТСОЗів створено сільськогосподарську артіль «Червоний серпень», головою якої обрали С. А. Яцюка. У тому ж році було організовано ще 3 артілі — «Червоний шлях» (голова П. Т. Пархоменко), «Ленінський шлях» (голова І. О. Міщенко), «Вільна праця» (голова Ю. А. Дядюшко). Уже на початок лютого наступного року ці колгоспи об'єднували 358 господарств бідняків і середняків (25 проц. усіх дворів села). Протягом 1931 року колективізація селянських господарств у Кириківці продовжувалася. У лютому наступного року на базі п'яти артілей організували колгосп «Комінтерн», до якого в квітні входило вже 800 господарств. На початок 1932 року колективізацію у Кириківці було завершено. Для успішного проведення польових робіт і підвищення культури землеробства в завершальному році першої п'ятирічки при артілі «Комінтерн» проведено агросемінар, де навчалося 130 колгоспників. Велику допомогу колгоспу подавала Охтирська МТС та її політвідділ.

Політична активність сільських трудівників, викликана соціалістичною перебудовою сільського господарства, відбилася в розгортанні соціалістичного змагання і його нової форми — ударництва. В період проведення весняної сівби 1932 року ударними стали ланки і бригади, якими керували І. Кузьменко, М. Богатиренко, С. Шостакова, І. Мусієнко. У короткий строк вони закінчили посівну і допомогли успішно справитися з сільськогосподарськими роботами й іншим бригадам. Колгоспні трудівники М. Жалдак, М. Кузьменко з артілі «Червоний серпень» (1933 року колгосп «Комінтерн» розукрупнили на 5 артілей — «Червоний серпень», «Червоний шлях», «Ленінський шлях» та інші) зібрали 1935 року з га по 400 цнт цукрових буряків, ланка М. Назаренко — 370 цнт. У наступні роки колгоспні трудівниці домоглися ще більших успіхів. Так, ланкова колгоспу «Вільна праця» У. Петренко в 1937 році зібрала з кожного гектара по 536 цнт цукрових буряків.

З року в рік міцніли колгоспи Кириківки: зводилися приміщення для тваринницьких ферм, збільшувалося поголів'я худоби. Завдяки поліпшенню агротехніки підвищувалася врожайність зернових і технічних культур. Збільшувалася оплата трудодня, зростали неподільні фонди колгоспів. З 1931 року в Кириківці щорічно святкували День колективізації і врожаю. На цьому святі присутніми були колгоспники з сусідніх сіл. Кожного року проводилися сільськогосподарські виставки, на яких демонструвалися досягнення колгоспів.

Вже 1928 року відбулося розширення цукрозаводу ім. газети «Правда». До нього ввійшло 2 нові відділки — Володимирівський і Комсомольський. 1931 року завершилася реконструкція цукрозаводу. До підприємства проклали залізничну колію, було запроваджено механізацію трудомістких робіт, введено нову технологію виробництва. Широкого розмаху серед робітників заводу набрав стаханов-

---

[1] ЦДАЖР СРСР, ф. 1235, оп. 9, спр. 26, арк. 67, 68; газ. «Вісті» (орган ВУЦВКу), 15 грудня 1923 р.

ський рух. 1935 року ним було охоплено понад 50 чоловік, з яких п'яту частину становили комуністи. Апаратник Б. Баклан раніше обслуговував 2 апарати, включившись у соціалістичне змагання, він перейшов на 4. На обслуговуванні мірників робітниця Д. Кривошеєва систематично виконувала норми на 240—250 проц. 1935 року завод достроково справився з річним планом виробництва цукру і дав понад план 64 тис. цнт продукції. Не послаблювався стахановський рух і в наступні роки. Токар заводу О. Латух в 1939 році довів виробіток на двох токарних верстатах до 300 проц. Таких передовиків на підприємстві було немало. Працівники цукрозаводу подавали всебічну допомогу місцевим колгоспам. Заводська партійна організація проводила велику політико-виховну роботу серед трудівників колгоспів.

Різноманітним було громадсько-політичне життя трудящих села. 1935 року колгоспи перейшли на новий Статут, а в наступному році на урочистих загальних колгоспних зборах було одержано державний акт на вічне користування землею. В 1936 році трудящі села обговорили і схвалили проект нової Конституції СРСР. З великим піднесенням пройшли в 1937 році вибори до Верховної Ради СРСР, а в наступному році — до Верховної Ради УРСР. 1939 року кириківці взяли активну участь у виборах до місцевих Рад депутатів трудящих.

Після зміни адміністративно-територіального поділу Кириківський район 1928 року був ліквідований. Кириківка ввійшла до Охтирського району Харківського округу, з 1932 року — до Харківської, а з 1939 — Сумської області. Дедалі заможнішим ставало життя сільських трудівників. Змінився зовнішній вигляд Кириківки. З'явилися нові добротні будинки, село стало чепурнішим, на вулицях висадили багато дерев. Помітні зміни сталися в справі охорони здоров'я. В селі відкрито дільничну лікарню на 20 ліжок. Хворих обслуговували кваліфіковані медичні працівники. На заводі працював медичний пункт, була аптека. В усіх цих закладах було зайнято майже 30 медичних працівників, у т. ч. 4 лікарі. Для наймолодших жителів села відкрито дитячі ясла і садок. Трудову початкову школу перетворили на семирічну. 1935 року на базі семирічки почала працювати середня школа. Наприкінці 30-х років у ній 42 вчителі навчали і виховували понад 1 тис. учнів. Були в Кириківці ще 2 початкові школи, які відвідувало майже 500 дітей. Грамоти їх навчали 12 учителів. Ще в 1932—1933 рр. було ліквідовано неписьменність серед дорослого населення Кириківки. Двічі на тиждень у клубах демонструвалися кінофільми. Тут можна було послухати концерт, подивитися виставу, поставлену силами художньої самодіяльності. 26 лютого 1932 року вийшов перший номер багатотиражної газети «Зоря» — органу заводської парторганізації.

Щасливе, мирне життя радянських людей було перерване віроломним нападом німецько-фашистських загарбників на нашу рідну Вітчизну. Чимало кириківців вирушили у перші ж дні війни на фронт. Самовіддано трудилися для перемоги ті, що лишилися в селі. Польові роботи не припинялись навіть і тоді, коли лінія фронту наблизилася досить близько. Завдяки трудовому героїзму колгоспників було успішно зібрано і здано державі врожай зернових. Депутати сільської Ради, комуністи організували й очолили евакуацію обладнання цукрозаводу, колгоспного майна в східні райони країни. У селищі Сарт-Наурозовому (Башкирська АРСР) був змонтований заново і давав продукцію Правдинський цукрозавод.

Після жорстоких боїв на Богодухівському напрямі радянські війська відступили. 17 жовтня 1941 року гітлерівські загарбники захопили село. Багато злодіянь вчинили у Кириківці фашисти та їх пособники. Було розстріляно 18 чоловік, серед яких комуністи М. Д. Карлаш, О. К. Стомін, Г. І. Бала, жінки А. Ф. Диська та Є. К. Карпенко. 35 юнаків і дівчат насильно вивезли на каторжні роботи до Німеччини. 20 лютого 1943 року, розвиваючи успішний наступ, війська Південно-Західного фронту визволили Кириківку. Але 13 березня під натиском переважаючих сил ворога радянські війська змушені були залишити село. В липні війська Червоної Армії прорвали лінію фронту в районі Курська і Бєлгорода. Частини 147-ї

стрілецької дивізії (командир дивізії генерал-майор М. П. Якимов) 27-ї армії Воронезького фронту 8 серпня форсували річку Ворсклу і наступного дня вийшли на рубіж Кириківка—північно-східна околиця Старої Рябини і Яблучного. Бійцям і командирам 600-го стрілецького полку 147-ї стрілецької дивізії під час переправи через річку Ворсклу допомогли човнами жительки села. Радянські воїни виявили величезну волю до перемоги, стійкість і героїзм. Старшого сержанта І. Т. Лисенка, який підбив 7 ворожих танків, удостоєно високого звання Героя Радянського Союзу. Багато воїнів було нагороджено бойовими орденами й медалями. Майже 300 радянських бійців і командирів загинуло, визволяючи село від окупантів. На їх честь жителі Кириківки в 1955 році встановили 2 пам'ятники. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 847 кириківців, 334 з них полягли смертю хоробрих, 142 — за виявлені героїзм, мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями. 1966 року жителі селища збудували обеліск Слави на честь полеглих воїнів-односельців.

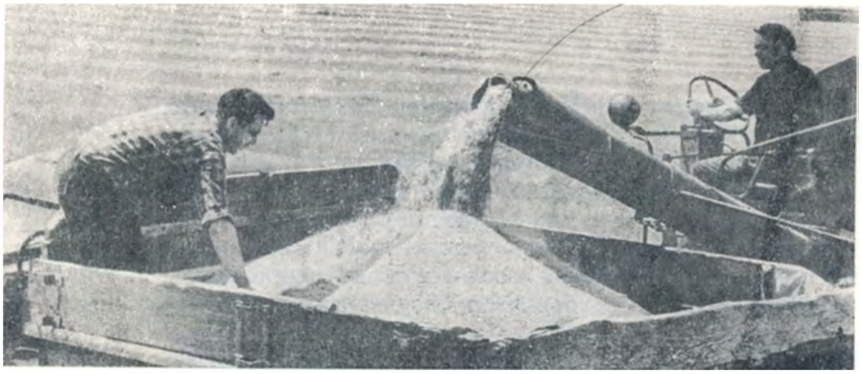
Одразу ж після визволення Кириківки від гітлерівських загарбників трудівники села приступили до відбудови народного господарства. Великої матеріальної шкоди завдали селу німецько-фашистські окупанти. Стояли напівзруйновані приміщення школи і лікарні, залишилися згарища від 157 житлових будинків колгоспників, колгоспних ферм, хлібоприймального пункту. Сума збитків лише по цукровому заводу становила 6,8 млн. крб.[1]. Протягом 1943—1944 рр. весь тягар відбудовних робітліг на плечі жінок, підлітків і стариків. За браком тягла використовувалися корови колгоспників. На допомогу прийшла держава, яка надала колгоспам довгострокові кредити на придбання техніки, посівного насіння, будівельних матеріалів. Протягом вересня—жовтня 1943 року діти сіли за парти, розпочали роботу медпункт, клуб.

У відбудові народного господарства значна роль належала партійним організаціям — територіальній і заводській. На цукрозаводі 1944 року працювало 14 комуністів[2]. З метою прискорення відбудови заводу правління колгоспів, сільська Рада влаштовували недільники, суботники, на яких працювало все працездатне населення села. Вже 1945 року підприємство було повністю відбудоване. Завдяки вмілій організації праці й самовідданості працівників заводу в 1948 році тут було перевищено довоєнний рівень виробництва цукру. Річний план виробництва цукру у 1949 році виконано на 6 днів раніше, ніж зобов'язувалися. Завод одержав третю премію у всесоюзному змаганні серед споріднених підприємств. Чимала заслуга в здобутках колективу належить заводській партійній організації. Комуністи мобілізували робітників на виконання взятих зобов'язань, очолили вирішальні ділянки виробництва.

До 1950 року в селі працювали лікарня, медпункт, аптека. Медичну допомогу населенню подавали 9 лікарів і медсестер. Діти набували знань у середній, семирічній, початковій школах і дитбудинку. Навчали їх 30 учителів. Поновили роботу сільський клуб, шкільна та сільська бібліотеки.

На 1950 рік повністю відновлено довоєнні посівні площі всіх місцевих колгоспів. На тваринницьких фермах утримувалося 720 голів великої рогатої худоби, 514 свиней. Було 167 бджолосімей. Урожай зернових становив 22,6 цнт з кожного гектара. З метою організаційно-господарського зміцнення 4 колгоспи в 1950 році об'єдналися в один — «Ленінський шлях». Артіль «Нове життя» злилася з колгоспом ім. Жовтневої революції і відійшла до Яблучанської сільради. Головою Кириківського колгоспу «Ленінський шлях» обрали комуніста Г. І. Куцая. За господарством закріпили 3443 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2628 га орної землі. Поголів'я худоби налічувало 596 голів великої рогатої та 442 свині. 1951 року була утворена Кириківська МТС. Машинно-тракторний парк її мав 47 тракторів, 10 ком-

[1] Охтирський райдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. 3, арк. 8.
[2] Сумський облпартархів, ф. 8, оп. 1, спр. 10, арк. 24.

Збирання врожаю на полях радгоспу «Правдинський». Кириківка, 1973 р.

байнів, 20 молотарок. Працівники МТС систематично перевиконували плани польових робіт. За високий урожай зернових і технічних культур у своїй зоні МТС 1956 року посіла одне з перших місць в соціалістичному змаганні серед машинно-тракторних станцій області і одержала другу республіканську премію. Директор МТС комуніст І. Г. Саміло за вміле керівництво був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

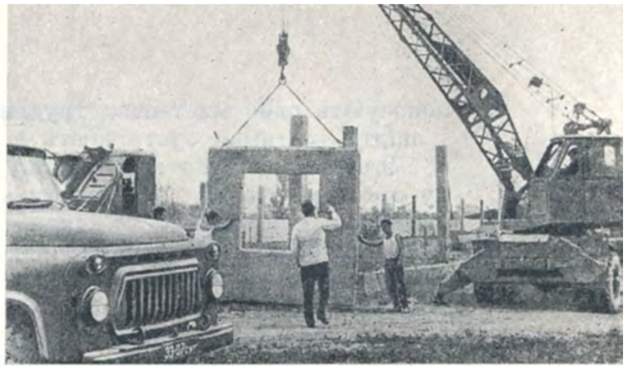
Колгосп «Ленінський шлях», який спеціалізується на відгодівлі молодняка великої рогатої худоби, є великим механізованим господарством. На його полях працюють 23 трактори, 14 комбайнів; є 12 автомашин та багато іншої сільськогосподарської техніки. Змагаючись за гідну зустріч 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, колгосп перевиконав план 1970 року і п'ятирічний план продажу державі сільськогосподарської продукції. Як завжди, в авангарді трудівників йшли комуністи, яких у колгоспі в 1970 році було 49 чоловік. Понад 20 років тракторною бригадою керує комуніст Д. В. Михайленко. 1971 року за високий урожай цукрових буряків його нагородили орденом Жовтневої Революції. Комбайнер комуніст В. С. Дацик є кавалером ордена Трудового Червоного Прапора і «Знак Пошани».

Успішно були виконані соціалістичні зобов'язання, взяті на честь XXIV з'їзду КПРС. У 1971 році з гектара одержано зернових по 27,8 цнт, картоплі — по 165 цнт, овочів — по 124 цнт, цукрових буряків — по 314 цнт. Доярки надоїли на корову по 2508 кг при плані 2400 кг. Колгосп перевиконав план продажу державі сільськогосподарських продуктів.

Цукрозавод ім. газети «Правда» є найбільшим підприємством селища. На заводі проведено великий обсяг робіт по механізації та автоматизації виробничих процесів. На початок дев'ятої п'ятирічки загальний рівень механізації важких і трудомістких робіт становить 90 проц. Після реконструкції добова переробка буряків зросла до 15,1 тис. цнт. З 1959 року на підприємстві широкого розмаху набрав рух за комуністичне ставлення до праці. Семи бригадам уже присвоєно звання бригад комуністичної праці, сім борються за це звання. Однією з найкращих є бригада комуністичної праці трубопровідників, якою керує комуніст Ф. Я. Козупиця. Він обраний членом партбюро заводу, райкому партії і ревізійної комісії Сумського обкому КП України. 1970 року ця бригада щомісячно виконувала завдання по ремонту і монтажу технологічних трубопроводів на 137—142 проц. Не відстає від них і бригада електриків-слюсарів, яку очолює кавалер ордена Трудового Червоного Прапора ветеран підприємства комуніст М. Я. Стопченко. Восьмий п'ятирічний план колектив цукрозаводу перевиконав, давши понад план 16,9 тис. тонн цукру. З 1 січня 1973 року розгорнулося соціалістичне змагання між колективами цукрозаводів ім. газети «Правда» та «Большевик» Борисівського району Бєлгородської області РРФСР. За підсумками змагання переможцем в першому кварталі вийшов колектив цукрозаводу ім. газети «Правда».

Великим господарством у Кириківці є елітно-насіннєвий радгосп «Правдинський», створений після закінчення Великої Вітчизняної війни. Він має 6844 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5541 га орної землі. Машинно-тракторний

парк його налічує 102 трактори, 20 зернових комбайнів, 79 автомашин. За 1966—1972 рр. урожаї зернових культур з га становили у радгоспі в середньому 26—30 цнт, цукрових буряків 230—270 цнт, насіння буряків 9—12 цнт. Чистий прибуток господарства перевищує 570 тис. крб. на рік. Свино-товарна ферма Володимирівського відділку, молочнотоварні ферми Жовтневого і Янківського відділків, бригада механізаторів Володимирівського та ремонтна майстерня Янківського відділків радгоспу вибороли звання колективів комуністичної праці. Радують своїми успіхами тваринники радгоспу. Понад 20 років працює дояркою Г. І. Адаменко, яку нагородили орденом Леніна.Ордена Трудового Червоного Прапора удостоєно бригадира тваринників В. С. Вишківця.

Спорудження тваринницької ферми радгоспу «Правдинський». Кириківка, 1972 р.

На території селища розміщене відділення Великописарівського районного об'єднання «Сільгосптехніки». Колективу цього відділення у 1959 та 1967 роках було вручено пам'ятний Червоний прапор обласного об'єднання «Сільгосптехніки» та обкому профспілки працівників сільського господарства, присуджено третю республіканську премію. Працівники Кириківського відділення «Сільгосптехніки» перевиконали соціалістичні зобов'язання, взяті на честь XXIV з'їзду КПРС.

У селищі є хлібоприймальний пункт, де всі роботи механізовані. Лабораторія пункту обладнана сучасною апаратурою. Десятки вагонів з вантажами приймає і відправляє кожного дня залізнична станція Кириківка. За період з 1962 до 1972 року поповнився і удосконалився локомотивно-вагонний парк, значно збільшився вантажообіг.

Добре попрацювали трудівники селища в другому році дев'ятої п'ятирічки. Готуючи гідну зустріч славному ювілею — 50-річчю утворення Союзу РСР, — колгоспники, робітники цукрозаводу та інших підприємств Кириківки докладали всіх зусиль, щоб виконати взяті соціалістичні зобов'язання. У несприятливому за погодними умовами 1972 році колгоспники, працівники радгоспу виростили урожай цукрових буряків і соняшнику, вищий за середні показники восьмої п'ятирічки. На 10 проц. збільшилося виробництво молока і м'яса порівняно з 1971 роком. За успіхи в соціалістичному змаганні п'ятьох трудівників селища нагороджено орденами й медалями, з них колгоспника з колгоспу «Ленінський шлях» І. К. Борового орденом Трудового Червоного Прапора, а ланкову того ж колгоспу Н. І. Москаленко орденом «Знак Пошани».

З року в рік міцніє дружба кириківців з трудящими союзних республік, що яскраво проявилась у зв'язку з святкуванням 50-річчя утворення СРСР. Цукровий завод ім. газети «Правда» виконав в ювілейному, 1972, році взяті соціалістичні зобов'язання по виробництву цукру. На адресу цукрозаводу надходять устаткування, прилади, матеріали від підприємств республік і областей нашої країни. Протягом 1969—1970 рр. до заводу надійшли казани з Бєлгорода, устаткування й автоматика — з підприємств Естонії, Вірменії, Татарської АРСР. Кириківське відділення «Сільгосптехніки», радгосп і колгосп одержують трактори з Липецька і Владимира, комбайни — з Ростова-на-Дону і Гомеля, автомобілі — з Горького і Саранська. Зміцнюються культурні зв'язки. Кириківці

На уроці фізкультури в Кириківській середній школі. 1973 р.

показують своє мистецтво трудящим Бєлгородської і Курської областей РРФСР і звідти гостинно зустрічають у себе самодіяльних митців.

9 первинних парторганізацій, у складі яких 357 комуністів, проводять велику організаторську і політичну роботу серед трудящих селища. Їх помічниками є 570 комсомольців, що об'єднані у 8 комсомольських організаціях. Члени ВЛКСМ є організаторами соціалістичного змагання, проведення суботників і недільників, збирання металолому. Плідну роботу провадить лекторська група товариства «Знання», яка в своєму складі налічує 52 лектори.

Селищна Рада налічує 90 депутатів, у т. ч. 40 робітників, 33 службовці, 17 колгоспників. Серед депутатів 40 жінок. До складу Ради обрано 42 члени КПРС, 13 комсомольців. На сесіях селищної Ради і засіданнях її виконкому систематично розглядаються виробничі, побутові та інші питання, заслуховуються звіти керівників підприємств і установ про їх роботу. При Раді діють 7 постійних комісій, серед яких виділяється сільськогосподарська комісія. Активну участь у ній бере депутат селищної і районної Рад депутатів трудящих ветеран колгоспу, ланкова, член правління колгоспу кавалер ордена Леніна і Трудового Червоного Прапора Д. О. Сліпуха.

Про зростання життєвого рівня населення свідчать такі цифри: у власному користуванні трудящих Кириківки є 11 легкових автомашин, 395 мотоциклів, понад 800 телевізорів. 1972 року в ощадній касі було 1379 вкладників. Кожна сім'я передплачує періодичні видання. За останні 29 років в Кириківці збудовано понад тисячу індивідуальних цегляних будинків. Селищна Рада піклується про поліпшення побутового обслуговування трудящих. Тільки за 1968—1969 рр. збудовано 4 магазини — універсальний, 2 продовольчі та промтоварний. Селище електрифіковане, радіофіковане. Депутати селищної Ради разом з активом проводять значну роботу по благоустрою Кириківки, її озеленення. В центрі селища закладено парк, де встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Значно поліпшилося медичне обслуговування трудящих. До 35 ліжок розширилася дільнична лікарня. При цукровому заводі є медпункт з рентген-кабінетом. В селищі працюють 76 медичних працівників, серед них 6 лікарів. Для малят відкрито 5 дитячих садків, є колгоспні дитячі ясла.

У Кириківці — 2 середні, восьмирічна школи, середня школа-інтернат і допоміжна школа-інтернат, де навчаються 1568 учнів і працюють 145 учителів та вихователів. Школи мають добре обладнані навчальні кабінети, майстерні по дереву й металу, радіовузли. В учительському колективі 10 педагогів нагороджені орденами й медалями, в т. ч. вчителька середньої школи А. І. Остренко — орденом Леніна. Вчительці тієї ж школи В. Я. Куцай присвоєно почесне звання заслуженого вчителя УРСР. Серед уродженців Кириківки — доктор медичних наук О. І. Лопатченко.

Різноманітну роботу провадять 7 клубів. У 9 бібліотеках книжковий фонд перевищує 30 тис. примірників. Культурно-освітні заклади, проводячи велику масово-політичну і культурно-освітню роботу серед населення, допомагають партійним організаціям виховувати трудящих у комуністичному дусі.

Трудящі Кириківки самовідданою працею вносять і свою частку у здійснення грандіозних планів комуністичного будівництва.

І. Г. ДАНИЛЕНКО, М. О. КУДРИЦЬКИЙ, М. В. МІРОШНИЧЕНКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ВЕЛИКОПИСАРІВСЬКОГО РАЙОНУ

ВИЩЕВЕСЕ́ЛЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 38 км на південь від районного центру, за 7 км від залізничної станції Спицине і 1 км від автошляху Суми-Харків. Дворів — 236, населення — 810 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Володимирівка, Воровське, Комсомолець.

На території села розташований відділок літно-насіннєвого радгоспу «Правдинський» (господарський центр його розміщений у смт Кириківці).

У Вищевеселому працюють восьмирічна школа, в якій 16 учителів навчають 247 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерський пункт, пологовий будинок.

На території Вищевеселівської сільради є первинні партійна і комсомольська організації, які об'єднують 22 комуністи і 37 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено 1922, комсомольський — 1926 року.

Вищевеселе відоме з 1709 року. Радянську владу в селі встановлено в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 196 жителів села, 107 з них нагороджені орденами й медалями, 53 — віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. На честь радянських воїнів, що полягли в боях за визволення Вищевеселого від фашистських окупантів, трудящі села спорудили пам'ятник.

ВІ́ЛЬНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Ворскли, за 7 км на захід від районного центру і за 30 км від залізничної станції Кириківка. Дворів — 594, населення — 1994 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Дружба, Їздецьке, Станичне, Широкий Берег, Шурове.

Колгосп ім. Калініна, центральна садиба якого міститься у Вільному, користується 4824 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3854 га орної землі. В господарстві вирощують зернові й технічні культури, серед яких переважають озима пшениця, ячмінь, кукурудза, цукрові буряки; тваринництво — м'ясо-молочного напряму. 98 трудівників колгоспу за успіхи в праці нагороджені орденами й медалями.

У селах, підпорядкованих Вільненській сільраді, є первинні партійна і 3 комсомольські організації, до складу яких входять 67 комуністів і 175 членів ВЛКСМ. Партійну організацію створено 1930, комсомольську — 1928 року.

У Вільному працює восьмирічна школа, де 28 учителів навчають 360 учнів, будинок культури з залом на 350 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

Свою назву село успадкувало від м. Вільного Кургана, заснованого в 1640 році. Вільний Курган був одним з важливих пунктів Бєлгородської сторожової лінії. Наприкінці XVII ст. оборонну лінію перенесли південніше, і Вільний Курган, як опорний пункт, ліквідували. На його місці лишилися жити колишні служилі люди, що за військову службу одержали тут земельні наділи. 1886 року відбувся виступ селян. Радянську владу в селі встановлено в грудні 1917 року. Перші два ТСОЗи створено у Вільному в 1922 році. Колективізація сільського господарства проходила в умовах жорстокої класової боротьби. Від рук куркулів загинули перший голова Вільненського КНС П. С. Биков, комсомольці Г. І. Філімонов, Д. А. Філімонов та інші, всього 6 чоловік. На увічнення пам'яті полеглих комсомольців жителі Вільного 1969 року встановили пам'ятник. На фронтах Великої Вітчизняної війни та в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників воювало 359 жителів села, 104 з них нагороджені орденами й медалями, 253 — полягли смертю хоробрих. На честь радянських воїнів, які віддали життя в боях за визволення села від гітлерівських окупантів, 1962 року споруджено пам'ятник. Вшановуючи пам'ять односельців, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни, трудящі села в 1967 році встановили обеліск Слави, на якому викарбувано їх прізвища.

ДМИ́ТРІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 10 км на південний схід від районного центру і за 40 км від залізничної станції Кириківка. Дворів — 204, населення — 568 чоловік. Сільраді підпорядковані села Братениця, Лукашівка, Олександрівка і Шевченкове.

Колгосп ім. Леніна, центральна садиба якого міститься в Дмитрівці, має в користуванні 6052 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5084 га орної землі. Вирощуються зернові, круп'яні й технічні культури, тваринництво — м'ясного напряму. З 1972 року це — спеціалізоване свиновідгодівельне господарство. З допоміжних підприємств є цегельний завод. 134 передовики колгоспу нагороджені орденами й медалями, в т. ч. 3 Герої Соціалістичної Праці — агроном В. Д. Горбунова, І. А. Іванова, Б. М. Чмихало, орденом Леніна відзначені ланкові М. І. Богомолова і П. Я. Нестеренко.

У селах, підпорядкованих Дмитрівській сільраді, налічується 4 первинні партійні та 4 комсомольські організації, які об'єднують 112 комуністів і 141 члена ВЛКСМ. Партійний і комсомольський осередки створені 1926 року.

У селі є клуб, бібліотека. Працюють медпункт, пологовий будинок. Діти Дмитрівки набувають знань у Братеницькій восьмирічній школі, що за 5 км від села.

Дмитрівка виникла 1921 року внаслідок об'єднання хуторів Климівки, Максимівки та Красноярського. Радянську владу на цих хуторах було встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни та в партизанських загонах проти гітлерівських загарбників воювало 236 жителів Дмитрівки, 186 з них нагороджені орденами й медалями, 73 — віддали життя за свободу і незалежність Батьківщини.

В селі споруджено пам'ятник загиблим радянським воїнам-визволителям.

В Дмитрівці, Братениці, Лукашівці встановлено пам'ятники В. І. Леніну.

ДО́БРЯНСЬКЕ (до 1905 року — Гнилівка) — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Ворскли, за 18 км на захід від районного центру і за 12 км від залізничної станції Кириківка. Дворів — 505, населення — 1734 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Мирне та Сидорова Яруга.

На території Добрянського розміщена центральна садиба колгоспу «Росія», за яким закріплено 4871 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3610 га орної землі. В господарстві вирощують зернові, круп'яні й технічні культури, серед яких переважають озима пшениця, кукурудза, цукрові буряки та коноплі. Набуло розвитку м'ясо-молочне тваринництво. За успіхи, досягнуті в праці, 88 трудівників нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна — ланкова Г. П. Думчикова.

В селі працюють середня школа, в якій 24 вчителі навчають 378 учнів, клуб, бібліотека, амбулаторія, пологовий будинок.

На території Добрянської сільської Ради є первинна партійна і 2 комсомольські організації, до складу яких входять 52 комуністи та 138 членів ВЛКСМ. Партійний і комсомольський осередки створено 1925 року.

Добрянське засноване в 1699 році. Перші поселення виникли на невеличких островках серед боліт, які оточували річку Ворсклу. Ці місця жителі називали гнилими. Звідси й пішла перша назва села. Радянську владу встановлено тут наприкінці грудня 1917 року. В серпні 1921 року в Добрянському організована перша сільськогосподарська артіль. 520 жителів Добрянського воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни та в партизанських загонах, 268 з них відзначені нагородами, 176 полягли смертю хоробрих. На увічнення пам'яті радянських воїнів-визволителів, що загинули в боях за село, споруджено пам'ятник.

Поблизу Добрянського виявлено рештки поселення черняхівської культури (VI—II ст.).

КАТА́НСЬКЕ (до 1905 року — Віли) — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Ворсклиці, за 29 км на захід від районного центру і за 10 км від залізничної станції Кириківка. У Катанському — 262 двори, населення — 927 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Березівка.

У Катанському розміщена центральна садиба колгоспу «Комуніст», за яким закріплено 2613 га сільськогосподарських угідь, у т. ч 1945 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових і цукрових буряків; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. 36 трудівників колгоспу нагороджені орденами й медалями.

У селі працюють восьмирічна школа, де 10 учителів навчають 112 учнів, будинок культури з залом на 300 місць, бібліотека, фельдшерський пункт, пологовий будинок.

На території Катанської сільради є первинна партійна і 2 комсомольські організації. До їх складу входять 43 комуністи і 56 членів ВЛКСМ. Партійну організацію створено 1931, комсомольську — 1928 року.

Засноване Катанське в 1699 році. У грудні 1917 року в селі було встановлено Радянську владу. 1922 року створено перший ТСОЗ. 296 жителів Катанського воювало на фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах, 251 з них відзначено нагородами, 67 — полягли смертю хоробрих. На честь загиблих радянських воїнів-визволителів трудящі села спорудили пам'ятник. За мужність і відвагу, виявлені в боях під час форсування Дніпра, уродженцю села І. М. Баличеву присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

1967 року в селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Поблизу Катанського виявлено поселення доби неоліту, неподалік Березівки — городище та курганний могильник скіфських часів, а також поховання черняхівської культури, городище та кургани VII—VIII століття.

ПО́ЖНЯ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Пожні, за 18 км на північний захід від районного центру і за 30 км від залізничної станції Кириківка. Дворів — 438, населення — 1389 чоловік.

За колгоспом «Ленинский путь», центральна садиба якого розміщена в Пожні, закріплено 2548 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2089 га орної землі. В колгоспі вирощуються зернові, круп'яні й технічні культури. Напрям у тваринництві — виробництво м'яса й молока. 32 передовики відзначені урядовими нагородами.

У селі працюють середня школа, в якій 29 учителів навчають 422 учні, клуб, бібліотека, дільнична лікарня, аптека.

На території Пожнянської сільради є первинні партійна і 3 комсомольські організації, які об'єднують 37 комуністів і 222 члени ВЛКСМ. Партійна і комсомольська організації створені 1932 року.

Засноване село в 1628 році. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. 1928 року в Пожні був організований перший колгосп. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах воювало 322 жителі Пожні, 148 з них нагороджені орденами й медалями, 92 — віддали життя за свободу і незалежність Батьківщини. Радянським воїнам, що полягли за визволення села від фашистських окупантів, трудящі Пожні встановили пам'ятник.

Уродженцям Пожні Ф. В. Митрофанову та І. П. Орлову присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Лише за перший рік війни льотчик-винищувач старший лейтенант Митрофанов зробив 250 бойових вильотів, взяв участь у 18 повітряних боях, під час яких збив 10 літаків противника особисто і 3 — в груповому бою. Особливо відзначився він, захищаючи від фашистських стерв'ятників столицю нашої Батьківщини — Москву. Його ім'ям названа Пожнянська середня школа. І. П. Орлову звання Героя Радянського Союзу присвоєно за виняткову мужність і відвагу, виявлені 25 липня 1944 року при

форсуванні річки Нарви і утриманні плацдарму на її західному березі. Під час цих боїв мужній солдат знищив велику кількість техніки, солдатів і офіцерів противника.

ПОПІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована в долині річки Ворсклиці, за 9 км на північний захід від районного центру і за 39 км від залізничної станції Кириківка. Дворів — 544, населення — 1802 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Лугівка, Стрілецька Пушкарка.

У Попівці міститься центральна садиба колгоспу «Победа», за яким закріплено 3916 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3027 га орної землі. Вирощуються озима пшениця, ячмінь, кукурудза, цукрові буряки, коноплі; тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є цегельний завод. За трудові успіхи 65 передовиків колгоспу нагороджено орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна — ланкову О. М. Євсюкову.

У селі працюють восьмирічна школа, в якій 17 учителів навчають 282 учнів, будинок культури з залом на 350 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території Попівської сільради є первинні партійна і 2 комсомольські організації, до яких входять 53 комуністи та 121 член ВЛКСМ. Партійну організацію в Попівці створено 1932 року, комсомольську — в 1931 році.

Перша згадка про Попівку зустрічається в історичних джерелах 1-ої половини XIX ст. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року. В 1927 році в Попівці організовано перший ТСОЗ. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників воювало 502 жителі села, 483 з них відзначені бойовими нагородами, 83 — полягли смертю хоробрих. На честь загиблих воїнів-односельців та воїнів-визволителів в селі споруджено 2 обеліски Слави, на яких викарбувано їх імена.

На околиці Лугівки виявлено рештки поселення черняхівської культури.

РО́ЗСОШІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 12 км на південь від районного центру і за 30 км від залізничної станції Кириківка. Дворів — 406, населення — 1344 чоловіка.

У Розсошах міститься центральна садиба колгоспу «Путь к коммунизму», за яким закріплено 3553 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3269 га орної землі. Вирощуються озима пшениця, ячмінь, кукурудза, просо, цукрові буряки, коноплі. Набуло розвитку м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є цегельний завод. За трудові успіхи 49 трудівників колгоспу нагороджені орденами й медалями.

В селі працюють 2 восьмирічні школи, в яких 20 учителів навчають 313 учнів, будинок культури з залом на 400 місць, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території Розсошівської сільради є первинні партійна та 3 комсомольські організації. До їх складу входять 37 комуністів і 105 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1922, комсомольський — у 1921 році.

Засновані Розсоші в 1921 році переселенцями з с. Ямного, яке знаходиться за 6 км від села. 1927 року тут була створена комуна, яку в 1930 році перетворили на колгосп. 392 жителі Розсошів билися проти фашистів на фронтах Великої Вітчизняної війни та в партизанських загонах, 378 з них нагороджено орденами й медалями, 62 — віддали своє життя за свободу і незалежність Батьківщини. Трудящі села, вшановуючи пам'ять загиблих воїнів-односельців і радянських воїнів, що полягли в боях за визволення Розсошів, спорудили 2 пам'ятники і стелу. Уродженцю села І. Д. Обуховському за мужність і відвагу, виявлені під час форсування Дніпра і утримання захопленого плацдарму, присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

РЯБИНА́ (до 1969 року — Стара Рябина) — село, центр сільської Ради. Розташована в долині річки Ворскли, за 25 км на південний захід від районного центру і 6 км від залізничної станції Кириківка. Дворів — 919, населення — 2458 чоловік. Сільраді підпорядковане село Катеринівка.

На території Рябини розміщена центральна садиба колгоспу «Червона Україна», за яким закріплено 4505 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3337 га орної землі. Вирощуються озима пшениця, ячмінь, овес, кукурудза, просо, цукрові буряки; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Колгосп має цегельний завод. 96 передовиків сільського господарства відзначені урядовими нагородами, в т. ч. доярка Н. П. Клец — орденом Жовтневої Революції, колишній голова колгоспу І. І. Плис та нинішній голова колгоспу В. М. Бобраков — орденом Леніна.

В селі працюють 2 восьмирічні школи, в яких 29 учителів навчають 320 учнів, будинок культури з залом на 400 місць, клуб, 2 бібліотеки, дільнична лікарня на 30 ліжок, пологовий будинок.

У селах Рябинівської сільради є первинні партійна і 3 комсомольські організації, до яких входять 72 комуністи та 125 членів ВЛКСМ. Партійний осередок у Рябині створено 1927, комсомольський — 1925 року.

Заснована Рябина в 1660 році. Першими поселенцями були втікачі з Правобережжя. Радянську владу встановлено в селі у грудні 1917 року. В 1929 році в Рябині створено перший колгосп. 497 жителів Рябини билися проти фашистів на фронтах Великої Вітчизняної війни та в партизанських загонах, 334 з них нагороджені бойовими орденами й медалями, 166 — загинуло за свободу і незалежність Батьківщини. На увічнення пам'яті радянських воїнів, що полягли в боях за визволення Рябини від гітлерівських загарбників, трудящі села спорудили 2 пам'ятники і встановили обеліск Слави. Уродженцю с. Катеринівки І. П. Литвинову за мужність і відвагу, виявлені під час захоплення й утримання плацдарму на правому березі Дніпра, присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

1959 року в Рябині встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Поблизу с. Рябини виявлено залишки поселення черняхівської культури.

СОЛДА́ТСЬКЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км на захід від районного центру і 18 км від залізничної станції Кириківка. Дворів — 411 , населення —1257 чоловік. Сільраді підпорядковані села Крамчанка і Юхимівка.

У селі міститься центральна садиба колгоспу «Прогресс», за яким закріплено 3858 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3256 га орної землі. Вирощують озиму пшеницю, кукурудзу, ячмінь, цукрові буряки; тваринництво — м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є цегельний завод. За трудові успіхи 69 передовиків нагороджені орденами й медалями.

У селах, підпорядкованих Солдатській сільраді, є 2 первинні партійні та 3 комсомольські організації, які об'єднують 55 комуністів і 189 членів ВЛКСМ. Партійна організація у Солдатському створена 1933 року, комсомольська — в наступному році.

На території Солдатського працюють середня школа, де 25 учителів навчають 311 учнів. На подвір'ї середньої школи встановлено погруддя комсомолки М. Д. Гендіної — зв'язківця Великописарівського партизанського загону, закатованої фашистами. Є в селі будинок культури, бібліотека, амбулаторія, пологовий будинок.

Село засноване 1719 року. Радянська влада у Солдатському встановлена в грудні 1917 року. 1927 року організовано перший колгосп. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників воювало 422 жителі села, 156 з них відзначені нагородами, 286 — полягли в боях за Батьківщину. На честь загиблих воїнів-визволителів у Солдатському встановлено пам'ятник.

1967 року споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

Поблизу села виявлено поселення доби бронзи (II тис. до н. ери).

ТАРА́СІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Ворсклиці, за 20 км на захід від районного центру і за 25 км від залізничної станції Кириківка. Дворів — 474, населення — 1604 чоловіка.

На території Тарасівки міститься центральна садиба колгоспу «Знамя коммунизма», за яким закріплено 2702 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2194 га орної землі. У господарстві вирощують озиму пшеницю, ячмінь, кукурудзу, цукрові буряки. Напрям у тваринництві — виробництво молока і м'яса. За трудові досягнення 60 передовиків нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна — ланкова Е. С. Морозова.

Самодіяльний вокальний ансамбль російської народної пісні будинку культури села Тарасівки. 1972 р.

У селах Тарасівської сільради — первинні партійна і 2 комсомольські організації. До їх складу входять 31 комуніст і 145 членів ВЛКСМ. 1927 року у Тарасівці оформилися партійний та комсомольський осередки.

У Тарасівці працюють восьмирічна школа, де 25 учителів навчають 409 учнів, будинок культури з залом на 350 місць. бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Тарасівка заснована в 1663 році. Заворушення селян відбулося тут у 1886 році. Радянська влада встановлена в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах воювало 328 жителів Тарасівки. 285 з них відзначені бойовими нагородами, 147 — віддали життя за свободу і незалежність Батьківщини. На увічнення пам'яті радянських воїнів, що полягли в боях за визволення села від гітлерівських загарбників, споруджено пам'ятник.

Я́БЛУЧНЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 28 км на південний захід від районного центру і за 3 км від залізничної станції Спицине. Дворів — 556, населення —1958 чоловік. Сільраді підпорядковані села Веселе і Майське.

В. Д. Шандиба — повний кавалер ордена Слави. Веселе, 1964 р.

За колгоспом ім. Жовтневої революції, центральна садиба якого міститься в Яблучному, закріплено 4763 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4227 га орної землі. Вирощують озиму пшеницю, ячмінь, кукурудзу, просо, цукрові буряки; розвинуте м'ясомолочне тваринництво. Колгосп — спеціалізоване господарство по виробництву пташиного м'яса і яєць. Птахофабрика розрахована па утримання 18 тис. курей і дає щорічно 1700 тис. яєць. З допоміжних підприємств є цегельний завод. За трудові успіхи 126 колгоспників нагороджені орденами й медалями, в т. ч. ланкова К. О. Дубовик — орденом Леніна, бригадир виробничої бригади К. Т. Дорошенко — орденом Жовтневої Революції.

У селі працюють середня школа, в якій 32 вчителі навчають 463 учнів, філіал музичної школи, будинок культури з залом на 400 місць, бібліотека, дільнична лікарня.

На території Яблучненської сільради є 2 первинні партійні та 3 комсомольські організації, які об'єнують 85 комуністів і 203 члени ВЛКСМ. Партійний осередок виник 1920, комсомольський — 1922 року.

Засноване Яблучне в 1699 році. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року. 1923 року організовано комуну ім. Воровського, яка в 1931 році перейшла на статут сільськогосподарської

артілі. 528 жителів села воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни та в партизанських загонах, 203 з них нагороджено бойовими орденами й медалями, 103 — загинули в боротьбі з гітлерівськими загарбниками. Трудящі Яблучного на увічнення пам'яті радянських воїнів, що віддали життя в боях за визволення села від фашистських окупантів, спорудили 2 пам'ятники та встановили обеліск Слави.

Уродженцем с. Веселого є В. Д. Шандиба — повний кавалер ордена Слави.

У селі в 1953 році встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Поблизу Яблучного виявлено поселення черняхівської культури.

Я́МНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Ворскли, за 8 км на захід від районного центру і за 25 км від залізничної станції Кириківка. Дворів — 734, населення — 2266 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Копійки, Спірне.

На території Ямного міститься центральна садиба колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС, за яким закріплено 3897 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2310 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування озимої пшениці, ячменю, кукурудзи та ін. зернових культур, а також цукрових буряків. Набуло розвитку м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є цегельний завод. Тут діє також державний коноплезавод. За трудові успіхи 78 передовиків нагороджені орденами і медалями.

У Ямному працюють середня школа, де 35 учителів навчають 501 учня, будинок культури з залом на 400 місць, бібліотека, дільнична лікарня, фельдшерський пункт.

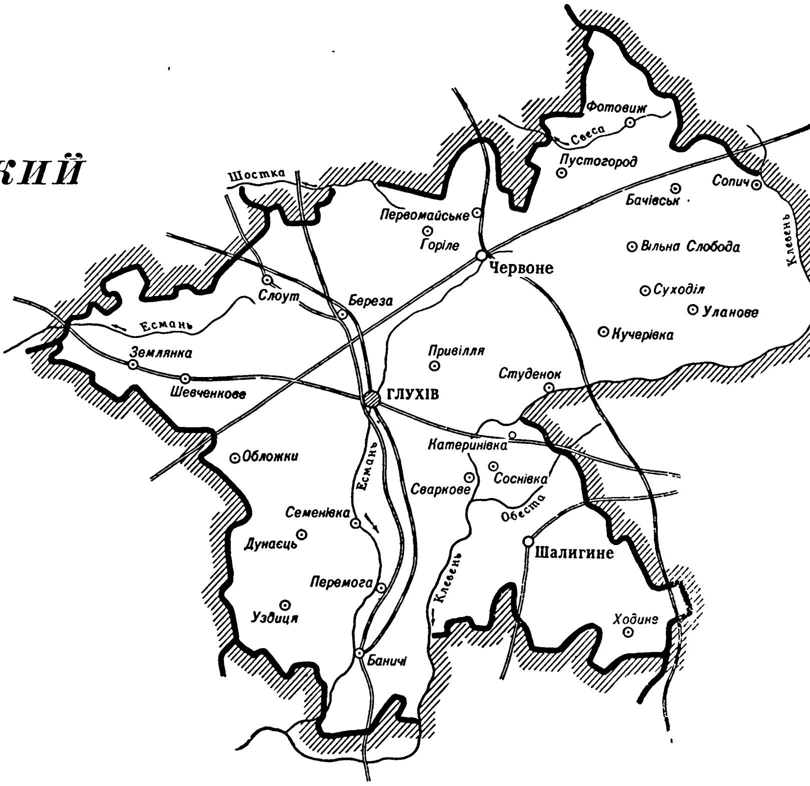
У селах, підпорядкованих Ямненській сільраді, є 4 первинні партійні й 3 комсомольські організації. До їх складу входять 66 комуністів і 236 членів ВЛКСМ. Партійну та комсомольську організації створено 1930 року.

Ямне засноване в 1678 році. Радянську владу в селі встановлено в грудні 1917 року. Радянське будівництво на селі проходило в умовах жорстокої класової боротьби. В 1920 році куркулі вбили селян-бідняків, комуністів К. П. Тарасенка та І. О. Таранченка. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських окупантів билося 536 жителів Ямного, 127 з них відзначені бойовими нагородами, 72— віддали життя за свободу і незалежність Батьківщини. На честь загиблих радянських воїнів-визволителів у селі встановлено пам'ятник і обеліск Слави. В с. Ямному народився І. О. Мусієнко — Герой Радянського Союзу. Гвардії майор І. О. Мусієнко особисто здійснив 126 бойових вильотів. За вміле керівництво авіаційним полком і особисту мужність, виявлену в боях з німецько-фашистськими загарбниками, йому присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

1967 року в Ямному споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

Поблизу села виявлено кургани кочівників (XI—XIII ст.).

ГЛУХІВСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,7 тис. кв. км. Населення — 85,9 тис. чоловік, з них сільського — 49 тис. Середня густота населення — 51 чоловік на кв. км. З корисних копалин є торф, цінні глини, кварцовий пісок. Міській, 2 селищним та 25 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковано 101 населений пункт. На підприємствах, у радгоспі, колгоспах, в установах — 110 первинних партійних, 122 комсомольські і 158 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. Радгосп і 30 колгоспів користуються 116,2 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 98,5 тис. га орної землі. В районі — 20 промислових підприємств. Населення обслуговують 55 медичних закладів. У 67 загальноосвітніх школах, у т. ч. 16 середніх, 30 восьмирічних і 21 початковій, навчається 15 тис. учнів. Крім того, працюють Всесоюзний науково-дослідний інститут луб'яних культур, пединститут, технікум гідромеліорації та електрифікації сільського господарства, медучилище, 2 професійно-технічні училища, музична школа. Культурно-освітню роботу ведуть 22 будинки культури, 29 клубів, 49 бібліотек, є 77 кіноустановок. У районі — 4 пам'ятники В. І. Леніну, в 42 населених пунктах — 51 пам'ятник і обеліск вічної Слави на честь воїнів — визволителів і односельців, які загинули в боях проти німецько-фашистських загарбників.

ГЛУ́ХІВ

Глухів — місто районного підпорядкування, центр району, розташоване на річці Есмані (притока річки Клевені), за 146 км від обласного центру, на перетині автошляхів Москва—Київ та Суми—Шостка. Залізнична станція Південно-Західної залізниці. Населення — 28 900 чоловік. Міській Раді підпорядковане с. Сліпород.

Територія сучасного Глухова була заселена здавна. Поблизу міста, в урочищі Борку, виявлено поселення доби бронзи. Про Глухів як одне з давньоруських міст збереглося кілька згадок у літописах[1]. Вперше він згадується під 1152 роком.

[1] Полное собрание русских летописей, т. 2. М., 1962, стор. 455, 537, 782.

У XIII—XIV ст. місто було центром Глухівського удільного князівства, що входило до складу Чернігівського князівства.

У 50-х роках XIV ст. литовські феодали, скориставшись ослабленням Русі внаслідок монголо-татарської навали, захопили Чернігово-Сіверську землю, в т. ч. й Глухів. Після переходу чернігово-сіверських князів на бік Москви й перемоги російських військ у війні з Литвою місто 1503 року увійшло до Російської держави. Жителі Глухова брали участь у селянській війні під керівництвом Івана Болотникова 1606—1607 рр. За Деулінським перемир'ям 1618 року місто знову потрапило під владу шляхетської Польщі.

Активну участь населення Глухова брало у визвольній війні українського народу 1648—1654 рр. З початком війни воно повстало проти польсько-шляхетських гнобителів і визволилось з-під їх влади. В липні 1648 року було створено Глухівську козацьку сотню[1]. Коли 1652 року польські загарбники зробили спробу знову повернутися сюди, глухівські козаки на чолі з Сахном і Чорнимлихом розгромили польський загін, спустошивши маєтки шляхти. В лютому 1654 року жителі Глухова — 588 козаків і 241 міщанин — присягнули на вірність Російській державі[2]. Місто стало центром однойменної сотні Ніжинського полку.

Після возз'єднання України з Росією в Глухові посилився розвиток ремесла й торгівлі. Місто користувалося магдебурзьким правом. Переважна більшість міщан займалася ремеслом. Вони об'єднувалися в цехи: кравецький, різницький, шевський і калачницький[3]. У другій половині XVII ст. Глухів став одним з найбільших на Україні центрів виготовлення виробів з міді. Розширилися його торговельні зв'язки з російськими містами. В митній книзі 1663—1694 рр. є прізвища глухівських міщан і козаків, які приїздили до Москви. Важливим предметом торгівлі була селітра.

1663 року на Лівобережну Україну вдерлися польсько-шляхетські війська на чолі з королем Яном Казимиром III. Вони намагалися захопити Глухів, але змушені були відступити. У січні наступного року польські війська знову наблизилися до міста. Польське командування прагнуло за всяку ціну здобути його. Та місто стійко захищали Чернігівський, Стародубський і Ніжинський полки на чолі з генеральним суддею П. Животовським. Вони відбили всі атаки ворога і завдали йому великих втрат. Після цього російська армія на чолі з воєводою Г. Ромодановським при підтримці козаків перейшла в наступ і в лютому розгромила польські війська.

Посилення феодально-кріпосницького гноблення викликало невдоволення народних мас. В результаті загострення класових суперечностей на Україні у 1666 році вибухнули народні повстання. Жителі Глухова виступили проти утисків козацької старшини і царського воєводи, який цього року прибув сюди, а в 1667 році відмовилися сплачувати податки. Цей виступ було придушено. В березні 1669 року Глухів став місцем обрання гетьмана Лівобережної України Дем'яна Многогрішного. Тоді ж було підписано між російським урядом і козацькою старшиною «Глухівські статті», що визначали політичне й правове становище України в складі Росії. Вони також забезпечували класові інтереси української старшини, її права й привілеї.

На початку XVIII ст. Глухів опинився в центрі важливих подій, пов'язаних з героїчною боротьбою російського й українського народів проти шведських загарбників. Козаки й міщани одностайно виступили проти Карла XII і зрадника українського народу Мазепи. Вони радо зустріли російські війська і сформували загони, які допомагали боротися проти шведських загарбників і прибічників Мазепи.

---

[1] І. П. Крип'якевич. Богдан Хмельницький. К., 1954, стор. 135.

[2] Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, т. 10. СПб., 1878, стор. 828.

[3] А. Лазаревский. Описание старой Малороссии, т. 2, стор. 429.

Архітектурна пам'ятка XVIII століття — Тріумфальна арка, м. Глухів. 1971 р.

4—16 листопада 1708 року в місті перебував Петро I, звідки керував бойовими операціями. В одному з своїх наказів він назвав Глухів знатним і великим містом. Ним захоплювався також російський мандрівник І. Лук'янов, який побував тут 1702 року[1]. З 1708 року Глухів був резиденцією гетьманів Лівобережної України, а у 1722—1727, 1764—1786 рр.— місцеперебуванням Малоросійської колегії. У першій половині XVIII ст. місто мало досить потужні укріплення — земляний вал з частоколом й чотири брами. Після пожежі 1748 року, яка знищила майже всі будівлі Глухова, його було заново відбудовано за проектом російських архітекторів А. В. Квасова і І. Мергасова. Одними з кращих архітектурних споруд А. В. Квасова були палацо-парковий ансамбль — резиденція гетьмана К. Г. Розумовського (1751—1757), палацо-парковий ансамбль — резиденція президента Малоросійської колегії П. О. Рум'янцева (1767—1768) і будинок Малоросійської колегії (1768—1782). Місцеві майстри збудували унікальні споруди — Миколаївську церкву (кінець XVII ст.) і Тріумфальну арку (1744), які збереглися до нашого часу й охороняються державою.

У XVIII ст. в Глухові продовжували розвиватися ремесло й торгівля. Частина населення займалася землеробством. Значного розмаху набуло виробництво гармат, церковних дзвонів, казанів та різного посуду з міді. Були поширені й інші ремесла — шевське, кравецьке, гончарне, столярне, а також гуральництво. 1782 року тут налічувалося 6 тис. жителів[2]. У другій половині XVIII ст. спорудили значну цегельню, на якій працювало близько 70 робітників. Місто перетворилося на один з найбільших центрів торгівлі Лівобережної України. В ньому зосереджувалося багато приїжджих і місцевих торговців. Вони продавали шовкові і суконні тканини, різні залізні вироби, скляний посуд, а також хліб, сіль, рибу, сало, конопляну олію та інші продукти харчування. Привозили сюди хутро, фарфоровий посуд, вина. Тричі на рік відбувалися ярмарки і двічі на тиждень — базари. З 1782 року Глухів став повітовим містом Новгород-Сіверського намісництва, з 1796 року — Малоросійської, а з 1802 року — Чернігівської губернії.

У першій половині XIX ст. Глухів продовжував зростати як торгово-ремісничий центр. У середині століття із загальної кількості його населення (9213 чоловік) 76 проц. було міщан і торговців, 15 проц.— козаків, решта — представники інших соціальних груп[3]. Тут налічувалося 1177 ремісників: шевців, кравців, столярів, ковалів та ін. Козаки займалися хліборобством, городництвом і бджільництвом. Місто стало центром хлібної торгівлі Лівобережної України. Промисловість була розвинута слабо. 1860 року працювали лише дрібні підприємства: 2 свічкові, 2 миловарні і шкіряний заводи[4]. Міська біднота зазнавала жорстокої експлуатації з боку заможних верств. Вона неодноразово відмовлялася сплачувати податки й брала участь у селянських виступах, які відбувалися в повіті. Частина бідноти, яка не могла знайти роботи в місті, йшла на заробітки в інші райони. Тільки в 1861 році з цією метою було видано 246 паспортів. Напередодні реформи 1861 року тут налічувалося 10 тис. жителів[5].

[1] Источники малороссийской истории, ч. 2. М., 1859, стор. 289; журн. «Русский архив», 1863, № 1, стор. 33.
[2] А. А. Русов. Описание Черниговской губернии, т. 1, стор. 33.
[3] Военно-статистическое обозрение Российской империи, т. 12, ч. 2. Черниговская губерния. СПб., 1851, стор. 143.
[4] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, ч. 1, стор. 469.
[5] Географическо-статистический словарь Российской империи, т. 1. СПб., 1863, стор. 642.

Глухівський педагогічний інститут. 1972 р.

Пам'ятка архітектури XVIII століття — Круглий двір у Тростянці. Фото 1912 р.

Пам'ятка архітектури XVIII століття — Покровський собор. Охтирка, 1972 р.

Вклейка надрукована на Книжковій фабриці «Комуніст»

Трудове населення Глухова не мало медичної допомоги. У XVIII ст. почали діяти невеличка лікарня і аптека. Повільно також розвивалася освіта. У XVIII ст. в місті працювало кілька платних шкіл, де навчалися переважно діти козацької старшини. Відкрита в 1790 році початкова школа довгий час лишалася єдиним навчальним закладом. У 1807 році вона була реорганізована в народне училище. В 1839 році почала діяти міська парафіяльна школа. В них у 1861 році налічувалося відповідно 64 і 54 учні, головним чином діти дворян, духовенства й заможних міщан. Глухів був одним із значних культурних центрів. У місті існувала (протягом майже 30 років) перша на Україні і в Росії школа підготовки співаків та музик для придворного хору й оркестру. Перші згадки про неї належать до 1736 року. В 50-х роках XVIII ст. у Глухові був кріпацький театр гетьмана К. Г. Розумовського, який містився в його палаці. Вистави оформляв український художник Г. А. Стеценко.

Уродженцями міста є український композитор М. С. Березовський (1745—1777); український і російський композитор Д. С. Бортнянський (1751—1825); російський живописець і педагог, представник російського класицизму, академік і директор петербурзької Академії мистецтв А. П. Лосенко (1737—1773); російський письменник та етнограф І. Г. Кулжинський (1803—1884), який був учителем М. В. Гоголя і Є. П. Гребінки в Ніжинській гімназії вищих наук; російський дипломат А. К. Розумовський (1752—1836). У 1770—1778 рр. тут жив і був членом Малоросійської колегії український і російський просвітитель-демократ, філософ-матеріаліст Я. П. Козельський. У Глухові проїздом побували М. В. Ломоносов, Д. І. Фонвізін і М. В. Гоголь. Під час своїх подорожей по Україні кілька разів відвідав його Т. Г. Шевченко. Свої враження про перебування тут на початку квітня 1845 року він описав у повісті «Капитанша». Повертаючись до Петербурга після останньої подорожі на Україну, поет зупинився у місті 26 серпня 1859 року. У різні часи приїздили сюди також Марко Вовчок, російський художник В. А. Тропінін і М. І. Глинка.

Скасування кріпосного права сприяло розвитку капіталістичних відносин. У 70-х роках XIX ст. в Глухові виникло кілька підприємств для переробки сільськогосподарської сировини. У 80-х роках діяло вже 16 дрібних підприємств, де працювало 128 робітників. Найбільшими з них були чавуноливарний і шкіряний заводи. У кустарно-ремісничому виробництві було зайнято понад 2 тис. чоловік. Найбільш розвинутими галузями були пошиття одягу, взуття, теслярство. 1895 року до Глухова прокладено залізницю. За капіталізму трудящі зазнавали жорстокої експлуатації. Заробітна плата робітників була низькою. Наприкінці XIX ст. вони одержували від 3 до 7 крб. на місяць. Робочий день на більшості підприємств тривав 12—16 годин. Житлові умови були надзвичайно тяжкі. Так, робітники цегельного заводу і круподерні не мали житла і мешкали там, де працювали. Розорялося населення, що займалося сільським господарством. Після реформи 1861 року глухівські землі почав скуповувати місцевий торговець Терещенко. На початку XX ст. його спадкоємцям належало понад 150 тис. десятин землі, кілька цукрових і лісопильних заводів та гуралень. Обезземелені селяни працювали в їх економіях і на підприємствах, одержуючи мізерну плату. У 1897 році в місті налічувалося 1886 дворів і 15 тис. жителів[1].

Трудящі вели боротьбу проти гнобителів. Найбільш революційною силою у Глухові були залізничники і частина студентів Глухівського учительського інституту.

Кривава розправа царизму з робітниками Петербурга у січні 1905 року викликала обурення трудящих Глухова. У жовтні вони вийшли з червоними прапорами на демонстрацію. Під час демонстрації сталися сутички з поліцією. У наступні роки в місті неодноразово відбувалися мітинги, які розганялися військовою

[1] А. А. Русов. Описание Черниговской губернии, т. 2. Чернигов, 1899, стор. 157.

М. І. Мурашко. Портрет Т. Г. Шевченка. Автолітографія. 1867 р.

силою. Перша російська революція 1905—1907 pp. стала великою школою виховання трудящих, збагатила їх досвідом боротьби проти самодержавства.

1879 року в Глухові відкрили лікарню на 25 ліжок. Все населення міста у 1904 році обслуговували 4 лікарі і 5 фельдшерів. Освіта розвивалася в інтересах привілейованих верств населення. В місті працювали чоловіча (з 1889) і жіноча (з 1894 року) гімназії. В них у 1904 році навчалося 679 учнів. Крім того, тут діяли 8 початкових шкіл з 689 учнями і три міські училища. В гімназіях здобували освіту лише діти заможних батьків, бо за навчання стягувалася висока плата. Майже половина дітей лишалася поза школою. Серед населення Глухова наприкінці XIX ст. письменні становили 43 проц., а серед робітників і селян їх було лише 29,3 проц. У 1874 році в Глухові відкрили учительський інститут з трирічним строком навчання. В дореволюційний час тут вчилися видатний російський радянський письменник, академік АН СРСР С. М. Сергєєв-Ценський, український радянський письменник С. В. Васильченко (Панасенко), білоруський радянський поет Янка Журба (І. Я. Івашин), український радянський кінорежисер і письменник О. П. Довженко. У місті народився й провів дитячі та юнацькі роки український живописець і педагог М. І. Мурашко (1844—1909).

У роки першої світової імперіалістичної війни становище трудящих Глухова погіршилося. Скоротилося виробництво. Умови праці робітників стали нестерпними.

Після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції у Глухові 9 березня було створено Раду робітничих і солдатських депутатів[1], але деякий час вона дотримувалася меншовицької орієнтації. У роз'ясненні трудящим ленінської політики партії, в боротьбі за переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну більшовикам міста й повіту подав велику допомогу Петербурзький комітет РСДРП(б), який відрядив до міста матроса Балтійського флоту М. К. Чмира і робітників Путіловського заводу більшовиків М. Травникова і Д. Євдокимова[2]. Внаслідок великої агітаційної роботи, проведеної більшовиками, Глухівська Рада у вересні 1917 року стала на більшовицьку платформу. Вона встановила тісний зв'язок з солдатами місцевого гарнізону, які відмовилися виконувати розпорядження офіцерів. Революційно настроєні солдати 27 вересня допомогли селянам звільнити з тюрми керівників селянських виступів. Одночасно з Радою у місті діяли органи буржуазної влади: громадський комітет, міська дума й земські збори, які підтримували політику контрреволюційного Тимчасового уряду.

Палко вітали трудящі Глухова звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Більшовики міста активно готували маси до встановлення Радянської влади. Проте владу на Україні узурпувала Центральна рада, яка надіслала до Глухова військовий загін. У ніч на 1 січня 1918 року партизанський загін на чолі з матросом більшовиком В. О. Циганком, посланим на Україну Кронштадтською Радою, разом з Першим Московським червоногвардійським загоном А. О. Знаменського визволили Глухів. У місті було встановлено Радянську владу[3]. Почали діяти повітовий ревком, який очолив В. О. Циганок. Однак

[1] Не впізнати тебе, Сумщино!, стор. 23.

[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 317, оп. 3, спр. 6024, арк. 26; История Путиловского завода. 1789—1917. М.-Л., 1939, стор. 701—703.

[3] Газ. «Известия» (Глухів), 14 січня 1918 р.; газ. «Червоне село» (Глухів), 14 січня 1930 р.

невдовзі місто знову опинилося в руках українських буржуазних націоналістів. 6 січня підрозділи загону А. О. Знаменського з боями визволили його. Відновив роботу ревком. 18 січня загинув голова ревкому В. О. Циганок. У центральному сквері йому встановлено пам'ятник.

На початку січня створено Глухівську повітову партійну організацію, яка налічувала близько 40 комуністів. Найактивнішими її членами були Є. М. Богачов, Т. А. Свистунов, І. П. Прохода, М. Г. Негреєв, К. М. Кухтій та ін.[1]. Повітові партійна організація і ревком проводили велику роботу щодо перебудови господарського життя на нових засадах. Було запроваджено робітничий контроль на підприємствах і згодом націоналізовано їх. Вживалося заходів для організації ремонтних майстерень, продажу хліба міській бідноті за доступними цінами. Велася підготовка до розподілу між селянами поміщицьких і церковних земель. Наприкінці лютого створено штаб для формування червоноармійських частин. За короткий час він направив до лав Червоної Армії близько 3 тис. бійців[2].

Дальший розвиток революційних перетворень у Глухові перервала австро-німецька окупація. Наприкінці березня загарбники вдерлися у місто і разом з українськими буржуазними націоналістами встановили режим кривавого терору. Людей катували, кидали в тюрми і розстрілювали за найменший опір і підозру у співчутті більшовикам. Безперервно тривали грабежі. Підприємства, націоналізовані Радянською владою, було повернуто власникам. Чимало трудящих вступило до партизанських загонів, які діяли в районі міста. Після краху австро-німецької окупації Глухів 10 грудня 1918 року захопили загони буржуазно-націоналістичної Директорії. Але Червона Армія вже наближалася. 19 грудня частини 3-го полку 2-ї Української радянської дивізії, сформованого з місцевих партизанських загонів, визволили місто. Було створено партійний комітет на чолі з І. М. Петровим та ревком, який очолив І. Ф. Нечмоня[3].

Трудящі Глухова під керівництвом комуністів самовіддано боролися за зміцнення Радянської влади. У телеграмі В. І. Леніну 3 січня 1919 року учасники пленарного засідання ревкому, партійного комітету і червоноармійських частин писали: «...ми, представники частини українського пролетаріату, даємо урочисту клятву пролетарям усіх країн, що будемо відстоювати кожну п'ядь завоювань революції до останньої краплини крові...»[4]. Партійний комітет і ревком використовували кожний день мирного перепочинку для розгортання соціалістичного будівництва. За постановою ревкому було націоналізовано ряд торгових та промислових підприємств. Цей процес відбувався в умовах боротьби проти внутрішньої контрреволюції. Місто кілька разів оголошувалося на воєнному стані. Але під керівництвом міської партійної організації, яка складалася з 71 комуніста, налагоджувалося економічне життя, створювалися загони для боротьби з куркульськими бандами. Комітети бідноти, що виникли у передмістях, допомагали продовольчим органам вилучати хліб у куркулів, розподіляти предмети споживання і знаряддя виробництва між трудящими. У березні 1919 року засновано міську комсомольську організацію, яка розгорнула виховну роботу серед молоді.

Улітку 1919 року над Глуховом нависла небезпека нападу денікінців. Партійний комітет створив з комуністів і співчуваю-

Пам'ятник В. О. Циганку — першому голові ревкому, м. Глухів. 1972 р.

[1] Жовтень на Сумщині, стор. 80; Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні, ч. 2, стор. 205.

[2] Сумський облпартархів, ф. 10, оп. 2, спр. 49, арк. 23.

[3] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 4, спр. 88, арк. 24; Сумський облдержархів, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 36, арк. 71; Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 88.

[4] Трудящі України В. І. Леніну. Збірник документів. К., 1960, стор. 13.

К. М. Кухтій — командир Глухівського батальйону, який відзначився у боротьбі проти денікінців. 1919 р.

чих Глухівський батальйон під командуванням К. М. Кухтія, який виїхав на фронт[1]. 27 вересня місто захопили білогвардійці. Вони відновили буржуазні порядки і запровадили кривавий режим. Навколо Глухова в лісах розгорнувся партизанський рух, у якому брало участь кілька тисяч робітників і селян[2]. Всі комуністи й комсомольці, які не були на фронті, пішли в партизани. Було створено Глухівський партизанський загін, який здійснював бойові операції у районі сіл Марчихиної Буди, Хотминівки й Годунівки, а наприкінці жовтня з'єднався з 56-ю дивізією Червоної Армії. 17 листопада 1919 року Глухів визволили частини 41-ї і 45-ї стрілецьких дивізій[3]. При відступі денікінці в урочищі Борку вбили 82 полонених червоноармійців. Пізніше прах загиблих було з почестями перенесено до центру міста й поховано в братських могилах.

Після визволення у Глухові розгорнули роботу повітові ревком і партійний комітет, які здійснювали заходи для подання допомоги фронту і налагодження мирного життя. Жителі міста у 1920 році передали Червоній Армії понад 1700 аршинів полотна, понад 100 шапок, багато фуфайок, кожухів, шинелей. Успішно пройшли тижні трудового фронту, селянина і дитини, під час яких ремонтували школи і лікарню, подавали допомогу незаможним селянам в обробітку полів, збирали продовольство й одяг для безпритульних дітей. В цьому ж році стали до ладу шкіряний і лісопильний заводи, електростанція й друкарня. Радянське будівництво здійснювалось в умовах боротьби проти куркульських банд. З комуністів, комсомольців, безпартійних робітників та незаможних селян було сформовано загін, який за активною підтримкою населення восени 1921 року знешкодив банди. У боротьбі з ними віддали життя комуніст П. С. Хилобок і ряд інших.

Трудящі Глухова під керівництвом партійної організації приступили до відбудови господарства. В листопаді 1921 року на повітовому з'їзді Рад було обрано повітвиконком[4]. Він багато уваги приділяв відродженню підприємств, здійсненню ленінського кооперативного плану, виконанню продподатку, допомагав налагоджувати роботу медичних закладів, шкіл і клубів. 1922 року в місті вже діяло 56 підприємств (серед них 2 маслозаводи, 2 шкіряні заводи, 3 великі млини), на яких працювало 400 робітників. Жителі Глухова й повіту брали активну участь у допомозі голодуючим Поволжя та інших районів, У травні 1922 року в розпорядження Саратовського губернського комітету допомоги голодуючим було надіслано 7009 пудів хліба, 19 пудів цукру і вагон картоплі, а Донський губернський комітет одержав 1108 пудів жита, гречки й сухарів[5]. 1922 року до міста прибула 421 дитина з цих районів. Їх розмістили тут і в селах повіту. На 1925 рік промислові підприємства перевершили довоєнний рівень виробництва. Ремісники-кустарі у 1920—1926 рр. об'єдналися в артілі «Трудшкіра», шевську, кравецьку та інші. Частина населення Глухова, переважно міських околиць Веригиного, Усівки, Білополівки, Червоної Гірки і Водотечі, продовжувала займатися сільським господарством. У 1920—1922 рр. всі безземельні й малоземельні селяни одержали землю. Створили прокатний пункт, який забезпечував їх тяглом та інвентарем. У 1920 році було організовано радгоспи «Павлівка» та «Іванівка», за якими закріпили 363 га сільсько-

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 10, оп. 2, спр. 49, арк. 52.
[2] Там же, ф. 221, оп. 1, спр. 204, арк. 13.
[3] ЦДАЖР УРСР, ф. 5, оп. 1, спр. 268, арк. 2; Жовтень на Сумщині, стор. 85.
[4] Сумський облпартархів, ф. 297, оп. 1, спр. 4, арк. 14—16.
[5] Там же, спр. 24, арк. 81, 85, 98.

господарських угідь. Радгоспи, збираючи вищі врожаї, ніж одноосібні селяни, демонстрували переваги колективної праці. Цього ж року виникли 3 споживчі товариства, які збували сільськогосподарську продукцію і постачали селянам реманент. Важливу роль у залученні селян до соціалістичного будівництва відіграли 3 комнезами, створені 1923 року. Тоді ж члени Білополівського комнезаму об'єдналися в сільськогосподарську артіль[1]. З глибоким сумом зустріли трудящі звістку про смерть В. І. Леніна. На мітингу, що відбувся у місті, вони продемонстрували свою відданість рідній Комуністичній партії і рішимість здійснити заповіти вождя. В 1923 році Глухів став районним центром Новгород-Сіверського округу. У 1925 році округ перейменували на Глухівський і місто стало його центром.

З перших днів Радянської влади трудящі відчули її велику турботу про розвиток охорони здоров'я, освіти й культури. В 1925 році у Глухові діяли лікарня, 2 медамбулаторії і 2 аптеки. В них працювало 13 лікарів і 24 чоловіка з середньою спеціальною освітою. Дошкільнята виховувалися в дитячих яслах і садках. 1922 року в місті було 5 дитячих будинків, на базі яких наступного року створили дитяче містечко. Відкрили ряд навчальних закладів. У 1925 році в місті працювали 3 семирічні і 4 початкові школи, в яких налічувалося 2126 учнів і 72 вчителі. З 1920 року діяла профтехшкола. Перед молоддю у 1919 році відчинив двері учительський інститут (з 1925 року — педтехнікум). У ньому здобувало освіту 114 студентів і працювало 22 викладачі. У 1919—1925 рр. тут викладав музику, співи й мистецтвознавство чех Я. Б. Ступка, який згодом став відомим композитором. Важливою проблемою була ліквідація неписьменності серед дорослих. У Глухові розгорнуло діяльність товариство «Геть неписьменність!», яке відкрило кілька шкіл лікнепу. 1925 року в них навчалося грамоти 222 чоловіка. Крім того, 126 чоловік відвідували 2 школи для малописьменних. Своє дозвілля жителі Глухова проводили в самодіяльному театрі, робітничому клубі, райсельбуді і 2 сельбудах. Діяли також стаціонарна кіноустановка і міський історико-краєзнавчий музей. Велику культурно-масову роботу проводила міська бібліотека, книжковий фонд якої становив 20 тис. примірників.

У роки довоєнних п'ятирічок значно зросла економіка Глухова. Боротьбу трудящих за розвиток промисловості очолила партійна організація, яка в 1926 році налічувала 108 членів і 28 кандидатів у члени партії[2]. В роботі 8-ї окружної партійної конференції, що відбулася у грудні 1928 року, взяв участь голова ВУЦВК Г. І. Петровський. На базі млинів, олійниць і крупорушок в 1927 році було створено млино-олійний комбінат, через два роки став до ладу засолювальний завод. Протягом 30-х років було здійснено реконструкцію існуючих підприємств і збудовано кілька нових. У 1931 році завершили будівництво першого на Україні коноплепереробного заводу[3], який виробляв 700 тонн конопляного прядива на рік. На ньому працювало близько 130 робітників.

Траурний мітинг у день похорон В. І. Леніна, Глухів. 1924 р.

[1] Сумський облпартархів, ф. 39, оп. 1, спр. 14, арк. 58; спр. 25, арк. 2.

[2] Там же, ф. 221, оп. 1, спр. 60, арк. 29.

[3] Газ. «Червоне село», 1 серпня 1929 р.; газ. «Колективіст Глухівщини» (Глухів), 1 січня 1932 р.

Стали до ладу також обозний, клочечесальний і цегельний заводи. У 1940 році діяло 11 промартілей, які об'єднували 500 чоловік. Піднесенню промислового виробництва сприяло ударництво, яке охопило колективи підприємств. Першими в боротьбу за звання ударників включилися 1 травня 1929 року залізничники. Протягом місяця вони добилися скорочення простоїв вагонів і відправки всіх составів точно за графіком. Масовим став у 1936 році стахановський рух. Машиніст стахановець В. С. Борщ водив великовагові поїзди з вантажем по 1100 тонн при нормі 700 тонн. На підприємствах і в промартілях проводилися стахановські п'ятиденки й десятиденки. Завдяки розмаху стахановського руху значно підвищилася продуктивність праці. Так, коноплепереробний завод у 1939 році виконав виробничий план на 102 проц., артіль ім. Жовтневої революції — на 120 процентів.

Досвід глухівських радгоспів переконував селян у перевагах колективного господарювання. Комуністи, комсомольці і члени комнезамів проводили велику роботу, спрямовану на здійснення колективізації сільського господарства. У грудні 1929 року на Червоній Гірці виник ТСОЗ. На початок 1930 року утворилися колгоспи на Білополівці, Веригиному й Водотечі. Куркулі намагалися протидіяти колективізації, але їх було знешкоджено Влітку 1930 року в місті вже налічувалося 6 колгоспів. Після завершення колективізації і об'єднання деяких артілей тут існувало 4 колгоспи: «Велетень», ім. Ворошилова, «Радянський сіяч» і «Нове життя», за якими було закріплено 3306 га сільськогосподарських угідь[1]. Вони спеціалізувалися на вирощуванні конопель. Організаційно-господарському зміцненню колгоспів сприяло утворення в 1931 році Глухівської МТС[2] і у 1933 році — її політвідділу.

Рік у рік міцніла економіка колгоспів. Широкого розмаху набув стахановський рух. Його ініціатором у районі стала ланкова коноплярської ланки колгоспу ім. Ворошилова комсомолка Г. М. Ющенко. Успішно долати намічені рубежі колгоспникам Глухова допомагало соціалістичне змагання з трудівниками ланів Білорусії і Курської області, яке розгорнулося з 1936 року. Нових успіхів досягли господарства в роки третьої п'ятирічки. В колгоспі ім. Ворошилова у 1939 році зібрали по 19 цнт волокна конопель з гектара. Ще вищих показників домоглися окремі колгоспники. Ланка Г. М. Ющенко виростила по 21,8 цнт волокна конопель з гектара. Такі ж результати мали й інші колгоспи. Найбільші врожаї зернових збирали в учбовому господарстві «Іванівка» — по 18 цнт з гектара. За досягнення в розвитку коноплярства колгоспи ім. Ворошилова й «Велетень» та учгосп «Іванівка» в 1939 році стали учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки[3]. Голову колгоспу ім. Ворошилова І. Д. Галагуцького нагородили орденом Трудового Червоного Прапора. Учасниками Виставки в 1939 році були також бригадир колгоспу «Велетень» В. М. Сорбат, ланкові М. С. Чубун і С. О. Дубок. У 1940 році в ній брали участь Глухівська сортодільниця зернових культур, хата-лабораторія колгоспу «Велетень», свинотоварна ферма колгоспу ім. Ворошилова. Завдяки зміцненню артілей підвищився добробут колгоспників. Постійно зростав машинний парк Глухівської МТС. У 1940 році вона мала 62 трактори, 13 комбайнів та іншу сільськогосподарську техніку. Трактористи МТС П. В. Вертієвець, Ф. Г. Жежель і В. Ф. Фаль у 1939 році стали учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

У 1931 році в Глухові створили Всесоюзний науково-дослідний інститут конопель. Науковці інституту займались розробкою наукових основ ведення коноплярства, працювали над виведенням нових високоврожайних сортів конопель, конструювали коноплемолотарки і коноплезбиральні машини. В 1932—1939 рр. тут працював

---

[1] Газ. «Колективіст Глухівщини», 7 листопада 1938 р.
[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 12, спр. 522, арк. 16.
[3] Газ. «Колективіст Глухівщини», 20 і 29 липня 1939 р.

український радянський ботанік академік АН УРСР М. М. Гришко. За виведення високоврожайного сорту одночасновистигаючих конопель його удостоєно в 1936 році ордена Леніна. В 1940 році інститут став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки, а директор інституту П. Х. Панченко був нагороджений Великою золотою медаллю ВСГВ.

Населення Глухова брало активну участь у суспільно-політичному житті країни. З радістю зустріли трудящі повідомлення про прийняття Надзвичайним VIII з'їздом Рад СРСР нової Конституції. На виборах до Верховної Ради СРСР в 1937 році і до Верховної Ради УРСР в 1938 році вони одностайно віддали свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних. Зросли лави комуністів. У місті налічувалося 30 первинних партійних організацій, які об'єднували 250 членів партії. З жовтня 1932 року Глухів — районний центр Чернігівської, а з 1939 року — Сумської області.

Багато робилося для розвитку охорони здоров'я, освіти й культури. Медичну допомогу населенню Глухова в 1940 році подавали районна лікарня на 180 ліжок, протитуберкульозна лікарня, фізіотерапевтична лікарня на 60 ліжок, а також міська поліклініка, жіноча й дитяча консультації, міський пологовий і 5 колгоспних пологових будинків, 11 фельдшерсько-акушерських пунктів. Тут діяли 2 аптеки і 2 санепідстанції. У медичних закладах працювали 31 лікар і 101 чоловік з середньою медичною освітою. Дошкільнята виховувалися у 4 дитячих яслах-садках. У місті 1941 року були 4 середні й 3 семирічні школи, в яких налічувалося 3611 учнів і 156 учителів. Працююча молодь здобувала освіту у вечірній середній школі. Продовжувалася ліквідація неписьменності серед дорослих. У 1929—1930 рр. в місті діяло 9 пунктів лікнепу і 3 школи для малописьменних, в яких навчався 621 чоловік. На кінець 1930 року неписьменність ліквідували. У 1930 році педтехнікум реорганізували в Інститут соціального виховання (з 1937 року — учительський інститут). На початку 1932 року сюди з Чернігова було переведено сільськогосподарський інститут, за яким закріпили землі радгоспу «Іванівка». Тут діяли також технікум механізації сільського господарства (з 1930 року), фельдшерсько-акушерська школа (з 1932 року) і педшкола (з 1930 року). В 1939 році педшколу перевели до Білопілля. Щороку глухівські інститути й технікуми випускали понад 600 спеціалістів — учителів, агрономів, фельдшерів, техніків-механіків.

Культурно відпочивали трудящі Глухова в районному клубі. При ньому працювали гуртки художньої самодіяльності. У 1938 році відкрили піонерський клуб. Всебічно задовольнявся інтерес трудящих до книги. До їх послуг були міська бібліотека для дорослих, дитяча, бібліотеки обох вузів і технікуму механізації сільського господарства, книжковий фонд яких налічував 180 тис. примірників.

Мирну творчу працю радянських людей перервав 22 червня 1941 року віроломний напад фашистської Німеччини на нашу Батьківщину. За закликом партії на боротьбу проти німецько-фашистських загарбників разом з усім радянським народом піднялися й трудящі Глухова. З першого дня війни райком партії став бойовим штабом для організації трудящих на боротьбу проти ворога. Було створено народне ополчення, проводилася евакуація населення, техніки й колгоспного майна, розгорнулась підготовка до підпільної і партизанської боротьби на випадок ворожої окупації.

7 вересня 1941 року німецько-фашистські загарбники захопили Глухів. Гітлерівці вдалися до кривавого терору. Вони створили табір смерті для військовополонених, де їх масово знищували. Лише протягом кількох ночей у листопаді 1942 року фашисти схопили 700 стариків, жінок і дітей, вивезли їх в урочище Борок і розстріляли. Всього за час окупації у Глухові закатували майже 13 тис. чоловік. 940 юнаків і дівчат вивезли на каторгу до Німеччини[1]. Намагаючись заля-

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2196, оп. 1, спр. 103, арк. 26.

кати населення, фашисти спорудили в центрі міста шибеницю й страчували радянських патріотів.

Боротьбою проти німецько-фашистських окупантів керував підпільний райком КП(б)У, створений у серпні 1941 року. Його очолив Г. І. Ковальов. Підпільна партійна організація налічувала 53 члени й кандидати в члени партії[1]. Одночасно було створено партизанський загін в кількості 54 чоловік. Командиром загону став П. Л. Кульбака, комісаром — О. П. Білявський. Підпільний райком партії розробляв плани бойових операцій, проводив політико-виховну роботу серед населення, готував резерви для партизанських загонів. В ряді населених пунктів діяли підпільні партійні, комсомольські та інші патріотичні групи. Члени підпільного райкому партії брали активну участь у створенні і роботі друкарні Сумського підпільного обкому партії. Редактором підпільних видань затвердили секретаря Глухівського райкому КП(б)У О. Х. Рум'янцева. Підпільна партійна організація мала тісні зв'язки з населенням і завжди одержувала від нього допомогу. Зв'язок з містом здійснювався через її секретаря Н. П. Опенько.

Глухівський партизанський загін почав свою діяльність в урочищі Мариці, за 30 км від міста[2]. 21 листопада 1941 року близько 500 карателів повели наступ на партизанський табір під с. Слоутом. Сили були нерівні, але народні месники відкинули ворога. Вже в перші дні глухівські партизани здійснили кілька сміливих диверсій. Вони зірвали два шосейні і два залізничні мости, вчинили кілька десятків нападів на гарнізони противника в селах району. Гітлерівці ще двічі намагалися оточити партизанський загін, але йому вдавалося вийти з ворожого кільця. Поряд з бойовими діями партизани проводили велику масово-політичну роботу. За участю підпільного райкому партії і комуністів у селах району відбулося багато зборів, мітингів, було розповсюджено тисячі листівок.

У січні 1942 року Глухівський партизанський загін з'єднався з Путивльським партизанським загоном С. А. Ковпака, а в лютому увійшов до складу партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака. В травні—липні він брав участь у рейді по Сумській області. Під час цього рейду загін лише на території Глухівського району визволив від окупантів 7 сіл, знищив 40 гітлерівців і поліцаїв, захопив значну кількість зброї і боєприпасів. На цей час він налічував 200 чоловік. У жовтні 1942 року загін у складі з'єднання С. А. Ковпака вирушив у рейд на Правобережну Україну. Пройшовши з боями тисячі кілометрів, глухівські партизани знищили понад 400 ворожих солдатів і офіцерів, пустили під укіс 4 ешелони тощо[3].

У січні 1943 року Глухівський підпільний райком партії створив другий партизанський загін у складі 100 чоловік, переважно з комсомольців. Командиром загону став комсомолець І. В. Чубун. Партизани зірвали 14 залізничних і шосейних мостів, пустили під укіс поблизу станції Хутір-Михайлівський ворожий ешелон з технікою, знищили понад 500 окупантів. На початку 1943 року на базі цього загону було створено підпільний райком комсомолу, секретарем якого став І. Д. Іллющенко. Райком комсомолу залучав молодь до лав народних месників, проводив масово-політичну роботу, зривав заходи окупантів по мобілізації і відправці юнаків і дівчат до Німеччини. За його дорученням комсомольці-підпільники розповсюдили серед населення 11 тис. листівок, газет і брошур[4]. Влітку 1943 року партизанське з'єднання С. А. Ковпака вирушило в рейд до Карпат. Хоробро билися проти ворога глухівські партизани на чолі з П. Л. Кульбакою, який пізніше став командиром

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3п, спр. 229, арк. 85; Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 199.

[2] Глухівський райдержархів, ф. 211, оп. 1, спр. 3, арк. 7,8.

[3] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 122, 396; газ. «За перемогу» (Глухів), 1 вересня 1955 р.

[4] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3п, спр. 228, арк. 182: Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 200, 284, 288.

полку Першої української партизанської дивізії ім. С. А. Ковпака. За вміле керівництво полком, особисту мужність і хоробрість, виявлені в боротьбі проти окупантів, йому в 1944 році присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В Глухові діяла також підпільна група, до складу якої входили працівники місцевого театру О. М. Бойко (керівник), О. І. Мостіпан, В. П. Мажуга, медпрацівник О. І. Галаган-Скопенко, вчительки Д. І. Одноорко і В. Т. Бойко[1]. Підпільники розповсюджували повідомлення Радянського інформбюро, допомагали радянським військовополоненим втікати з гітлерівського табору, здобували зброю і боєприпаси. 26 квітня 1943 року всі члени підпільної групи були заарештовані. Фашисти жорстоко катували патріотів і 6 травня розстріляли[2]. Після визволення міста їх поховали у братській могилі в міському сквері.

Глухівський партизанський загін на марші. 1943 р.

30 серпня 1943 року частини Червоної Армії визволили Глухів. Першими вступили до міста підрозділи 9-го танкового корпусу під командуванням генерал-майора Г. С. Рудченка, який був смертельно поранений і помер 2 вересня 1943 року. В боях за Глухів відзначилися 70-а гвардійська стрілецька дивізія (командир Герой Радянського Союзу генерал-майор І. Д. Гусєв), 1-а гвардійська артилерійська дивізія (командир генерал-майор Г. В. Годін), 266-а стрілецька дивізія (командир Герой Радянського Союзу полковник В. Я. Петренко) і 23-я танкова бригада (командир полковник М. С. Демидов), яким було присвоєно найменування Глухівських. Понад 7 тис. жителів міста хоробро билися з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни, з них 5944 за бойові подвиги нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцям міста заступнику командира по політчастині 54-ї гвардійської танкової бригади гвардії полковнику А. Л. Каплунову за вміле керівництво при утриманні плацдарму, захопленому на правому березі Дніпра, у 1943 році і командиру стрілецького батальйону капітану Д. М. Курлуку за вміле керівництво підрозділом у боях проти німецько-фашистських загарбників у Білорусії і виявлені при цьому особисту мужність і відвагу в 1945 році посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 4100 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У Глухові в 1957 році споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в боях за визволення міста від гітлерівців. обеліск жертвам фашизму, в 1966 році — обеліск на честь односельців, які полягли на фронтах війни, і в 1973 році — пам'ятник партизанської Слави. Відкрито також пам'ятник генерал-майору Г. С. Рудченку і пам'ятник Герою Радянського Союзу П. Л. Кульбаці.

Окупанти перетворили майже весь центр Глухова на згарище. Вони знищили приміщення інститутів, технікуму механізації сільського господарства, фельдшерсько-акушерської школи, будинки райкому партії і 4 шкіл, лікарню, поліклініку, 113 житлових будинків та об'єктів комунального господарства. Лежали в руїнах майже всі промислові підприємства, було пограбовано колгоспи. Загальна сума збитків, заподіяних місту, становила 119,2 млн. крб. Трудящі Глухова відразу ж приступили до відбудови рідного міста. Їх організаторами були комуні-

[1] Глухівський райдержархів, ф. 194, оп. 1, спр. 2, арк. 1; газ. «Народна трибуна» (Глухів), 14 вересня 1967 р.

[2] Глухівський райдержархів, ф. 194, оп. 1, спр. 2, арк. 1.

сти. Відновили роботу райком партії, райвиконком, райком комсомолу, міськрада. Робітники, колгоспники, представники інтелігенції виявляли зразки трудового героїзму. Водночас вони всіляко допомагали фронту. На побудову танкової колони «Колгоспник Сумщини» трудящі міста і району внесли 2,9 млн. крб.[1] за що одержали подяку Верховного Головнокомандуючого.

У відбудові промислових підприємств велику допомогу подали держава і трудящі братніх республік. Тільки в 1944 році держава виділила 749 тис. крб.[2]. Братні республіки надсилали нове обладнання для підприємств Глухова, зокрема коноплепереробний завод одержав його з Ореховозуєвського заводу ім. Корольова і Псковського заводу «Выдвиженец». Вже у вересні 1943 року стали до ладу і дали продукцію шкіряний, обозний і маслоробний заводи. Жителі Глухова всіляко допомагали у відродженні Донбасу. Вони заготовили і відправили шахтарям у 1944 році 1010 вагонів кріпильного лісу. На відбудові своїх підприємств самовіддано працювали робітники коноплепереробного і засолювального заводів, млинолійного комбінату, промислових артілей «Харчопромкомбінат», «Теплоторф» та ін. 1945 року було введено в дію основні потужності всіх промислових підприємств. У процесі відбудови здійснювалася реконструкція існуючих підприємств, а також стали до ладу нові — птахокомбінат і райпромкомбінат. Широко розгорнулося соціалістичне змагання. Його заспівувачами виступали робітники коноплезаводу, який щороку давав країні десятки тонн понадпланового волокна. Робітники Г. Ф. Шеремет, І. С. Кандиба, М. В. Нижник, В. Г. Дереко виконували норми виробітку на 200—250 проц. Протягом 1947—1949 рр. коноплезавод утримував першість серед споріднених підприємств України. Робітники Глухова на початку 1949 року активно підтримали почин помічника майстра Краснохолмського камвольного комбінату О. С. Чутких, який виступив ініціатором соціалістичного змагання за випуск продукції відмінної якості. До кінця року коноплезавод завоював право називатись підприємством високої якості. На маслоробному заводі це звання мали 3 бригади, на засолзаводі — 6 бригад. У 1949 році промислові підприємства міста досягли і перевершили довоєнний рівень виробництва.

Переборюючи труднощі, відроджувалися колгоспи. Трудівники колгоспу «Велетень» засіяли в 1944 році 688 га при плані 621 га і зібрали по 8 цнт зернових і по 4,3 цнт волокна конопель з гектара. Такі показники мали й інші господарства. Велику допомогу колгоспам подали держава й братні республіки. Держава виділила кредити кожному колгоспу[3], звільнила їх на 2 роки від сплати прибуткового податку. З Челябинська і Владимира надійшли трактори, з Москви і Горького — вантажні автомашини, з Башкирії — 37 племінних корів і 50 овець. У 1944 році було відновлено тваринницькі ферми, а в 1948—1949 рр. освоєно довоєнні посівні площі. Зростали врожаї. Добрі врожаї дозволили значно перевиконати плани поставок коноплепродукції, зокрема колгосп «Велетень» здав на коноплезавод волокна в 5 разів більше, ніж передбачалось планом, а колгосп ім. Ворошилова — у 4,5 раза більше.

У вересні 1943 року відновила роботу Глухівська МТС. Вона добилася високих показників і стала однією з кращих в області. Машинно-тракторний парк МТС у 1949 році налічував 47 тракторів, 3 комбайни та багато іншої сільськогосподарської техніки. У 1948 році її директора С. Д. Балабушку було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. У квітні 1944 року на базі Всесоюзного науково-дослідного інституту конопель створили Всесоюзний науково-дослідний інститут луб'яних культур. Його наукові співробітники зробили значний вклад у механізацію збирання та обмолоту конопель. За створення складної і простої молотарок працівники інституту С. С. Воловик, Г. І. Гончаров і П. В. Котюхов у 1950 році були удостоєні Державної премії СРСР.

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 39, оп. 1, спр. 435, арк. 37.
[2] Там же, арк. 120.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-1815, оп. 3, спр. 3, арк. 43; спр. 5, арк. 66.

Відновили роботу заклади охорони здоров'я, освіти й культури. З 1943 року почали працювати лікарня, фізіотерапевтична і протитуберкульозна лікарні, жіноча й дитяча консультації, поліклініка, пологовий будинок. Незабаром на базі фізіотерапевтичної лікарні створили кістковотуберкульозний санаторій на 35 ліжок. При коноплезаводі, обозному заводі, МТС, технікумі і залізничній станції працювали медпункти. Діяли також 2 аптеки і районна санепідстанція. У 1950 році допомогу хворим подавали 43 лікарі і 115 чоловік з середньою медичною освітою. Відкрили 2 дитячих ясел і дитячий будинок. У 1950 році в місті діяли 3 середні і 3 семирічні школи, в яких налічувалося 3750 учнів і 163 вчителі. Після відбудови навчальних корпусів відновилися заняття в учительському інституті, який щороку випускав 120—180 спеціалістів, у технікумі механізації сільського господарства, який щороку закінчувало близько 160 чоловік. Працювали школа механізації сільського господарства і фельдшерсько-акушерська школа. Велику масово-політичну роботу проводив районний будинок культури. В перші дні після визволення було створено міський театр. Відкрили кінотеатр. Діяли 2 районні бібліотеки (для дорослих і дитяча) і кілька бібліотек при закладах освіти, на підприємствах та в колгоспах. Книжковий фонд їх становив 140 тис. примірників. У 1944 році відкрили районний історико-краєзнавчий музей.

На заводі «Електропанель», м. Глухів. 1972 р.

Протягом 1951—1972 рр. у Глухові швидкими темпами розвивалася промисловість. У 60-х роках в місті виникли нові галузі промисловості — електротехнічна й верстатобудівна. В 1960 році на базі обозного створено завод «Електропанель». Велику допомогу йому подали підприємства Російської Федерації, Грузинської і Вірменської РСР. На підприємстві працює 906 чоловік. Випуск продукції постійно зростає. Якщо в 1965 році її було вироблено на суму 4,7 млн. крб., то в 1972 році — на 11,2 млн. крб. У 1961 році став до ладу завод агрегатних вузлів, який випускає 7 видів вузлів для верстатобудівної промисловості. Під час його будівництва братні республіки надіслали сюди устаткування. На підприємстві трудиться понад тисячу чоловік. Воно випускає продукції на суму 4,8 млн. крб. на рік. Зросла потужність підприємств переробки сільськогосподарської продукції. На місці невеликих підприємств і промартілей виникли 3 потужні комбінати: м'ясокомбінат (1954), харчокомбінат (1958) і хлібокомбінат (1964), які виробляють продукції на 7,9 млн. крб. на рік. В 1960 році на базі засолзаводу створено плодоовочеконсервний завод. 5,1 млн. умовних банок консервів на суму 2,3 млн. крб.— така річна потужність підприємства. В 1968 році здійснено реконструкцію маслоробного заводу. Пущено фабрику для переробки вторинної сировини (1961) й суконну фабрику (1970). У 1973 році стали до ладу сироварний і комбікормовий заводи. Завдяки поліпшенню технології виробництва й механізації виробничих процесів збільшився випуск продукції коноплепереробного заводу. Працюють автопідприємство, де налічується 122 автомашини, і торфопідприємство. У 1957 році створили будівельно-монтажне управління «Глухівхімбуд» і міжколгоспне будівельне управління. З 1961 року діє районне об'єднання «Сільгосптехніки», що обслуговує 17 колгоспів.

Виробничими перемогами відзначили колективи підприємств Глухова 50-річчя Великого Жовтня. У 1967 році випуск їх валової продукції збільшився проти попереднього року на 8,9 млн. крб. Працівники промисловості дружно стали на трудову вахту на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Переможцями в соціалістичному змаганні на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна стали колектив

І. В. Петрусенко — Герой Соціалістичної Праці, бригадир колгоспу ім. Леніна, м. Глухів. 1972 р.

залізничної станції (начальник В. П. Єфименко), бригада верстатників заводу «Електропанель» (бригадир А. Ф. Медвідь), бригада мулярів управління «Глухівхімбуд» (бригадир І. П. Тищенко) та зміна цеху № 2 заводу агрегатних вузлів (змінний майстер А. І. Приходько). У 1970 році 1482 чоловіка було удостоєно ювілейної медалі «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

Промисловість Глухова досягла нових рубежів у роки восьмої п'ятирічки. Якщо в 1965 році було вироблено продукції на 18,6 млн. крб., то в 1970 році — на 33,2 млн. крб. На заводі агрегатних вузлів передовики комуністи токар В. С. Новиков і заточувальник М. С. Петренко виконують норми виробітку на 130—140 проц. На заводі «Електропанель» виросли кадри робітників високої кваліфікації, серед них — бригадир слюсарів-складальників В. П. Верченко, слюсар-ремонтник Г. В. Раковський. Більш як удвоє зріс випуск продукції на коноплепереробному заводі, досягши 1640 тонн на рік. Підприємство виробляє 10 гатунків волокна. Передовиками виробництва тут є робітниця, ударниця комуністичної праці Г. І. Головешко, пресувальник І. Є. Маханько, сортувальниця І. С. Кандиба, слюсар-раціоналізатор М. С. Зайцев, які систематично виконують норми на 120—130 проц. Високих показників у роботі досягли плодоовочеконсервний завод, райхарчокомбінат, залізнична станція і райоб'єднання «Сільгосптехніки». За успіхи, досягнуті у виконанні завдань восьмого п'ятирічного плану, в 1971 році групу передових робітників та інженерно-технічних працівників Глухова нагороджено орденами й медалями, в т. ч. заточувальника заводу агрегатних вузлів М. С. Петренка — орденом Жовтневої Революції.

З новою силою розгорнулося соціалістичне змагання за гідну зустріч XXIV з'їзду КПРС. Дальшими успіхами зустріли трудящі знаменну дату — 50-річчя утворення СРСР. До славного ювілею трудівники підприємств перевиконали взяті зобов'язання. Обсяг випуску промислової продукції у 1972 році становив 41,2 млн. крб. Понад план у другому році дев'ятої п'ятирічки реалізовано продукції на суму 1,6 млн. крб. Широкого розмаху набув рух за комуністичну працю. Першими звання колективу комуністичної праці удостоїлися у 1959 році бригада обозного заводу на чолі з комуністом Г. І. Гугліним і бригада В. С. Лисюка Глухівської РТС. У 1972 році в місті налічувалося 79 бригад, цех і 1661 ударник комуністичної праці.

Внаслідок об'єднання колгоспів, здійсненого в 1950—1962 рр., було створено колгосп ім. Леніна. За ним закріплено 5017 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4344 га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових культур, конопель, цукрових буряків і картоплі; розвинуто також тваринництво. В 1955 році створено плодорозсадницький радгосп «Глухівський», який користується 112 га землі. Він забезпечує господарства району садівним матеріалом. У 1960 році засновано велике дослідне господарство при Всесоюзному науково-дослідному інституті луб'яних культур. За ним закріплено 3602 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3115 га орної землі. Його напрям—вирощування насіння конопель, зернових культур і картоплі; розвинуто також тваринництво.

Колгосп ім. Леніна став великим багатогалузевим господарством. У 1970 році на 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено по 317 цнт молока і по 86,5 цнт м'яса, від кожної корови в середньому надоєно по 2920 кг молока, а по групах корів Г. І. Денисенко і Н. І. Зальотової — понад 4,1 тис. кг. Середня урожайність зернових у роки восьмої п'ятирічки досягла 22,3 цнт, цукрових буряків — 339 цнт гектара. У колгоспі виросли чудові майстри сільського господарства. Далеко за межами області відоме ім'я бригадира І. В. Петрусенка, якому в 1966 році присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Очолювана ним бригада щорічно

збирає високі врожаї всіх культур, зокрема картоплі — понад 300 цнт з гектара. Бригадирів колгоспу В. Я. Киселя і І. Ф. Таракана за самовіддану працю було нагороджено орденом Леніна. Широкого розмаху набуло соціалістичне змагання на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Завдання першого кварталу 1970 року колгосп виконав по продажу державі м'яса на 126,4 проц. і по продажу молока на 124 проц. В 1970 році 106 кращих колгоспників удостоєно медалі «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». За успіхи у виконанні восьмого п'ятирічного плану колгосп ім. Леніна нагороджено орденом Леніна, велику групу колгоспників відзначено орденами й медалями СРСР. В 1971 році колгоспу вручено перехідний Червоний прапор Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради.

Високих показників досягли трудівники колгоспу ім. Леніна у перші два роки дев'ятої п'ятирічки. В 1972 році доход господарства зріс до 3 млн. крб., тобто збільшився в 2,1 раза проти 1965 року. Зросла оплата праці колгоспників. Цього року на один людино-день виплачено по 4,9 крб. Колгосп має потужну машинну базу: 79 тракторів, 39 комбайнів, 40 вантажних автомашин. Виріс великий загін кваліфікованих механізаторів, у якому — понад 180 чоловік. Гідно відзначили колгоспники знаменну дату — 50-річчя утворення СРСР. Партія і уряд високо оцінили їх самовіддану працю. Колгосп ім. Леніна у 1972 році було нагороджено Ювілейним Почесним знаком ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС. 8 чоловік відзначено орденами й медалями, серед них бригадира колгоспу ім. Леніна Героя Соціалістичної Праці І. В. Петрусенка і ланкову С. І. Солом'яну — орденом Леніна, ланкову В. В. Бабелу — орденом Трудового Червоного Прапора.

Значний внесок у науку зробив колектив Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур. Тут працюють доктори наук Г. І. Сенченко, А. П. Дьомкін, М. О. Тімонін та ін. Сорти конопель селекції інституту луб'яних культур займають 60 проц. всіх посівних площ країни, зайнятих під коноплями, і дають річний економічний ефект близько 30 млн. крб. За виведення високоволокнистих сортів дводомних конопель доктору сільськогосподарських наук Г. І. Сенченку в 1967 році присуджено Державну премію СРСР. Важливе народногосподарське значення мають виведені доктором сільськогосподарських наук Г. Й. Аринштейн і кандидатом сільськогосподарських наук Г. А. Хренніковою високоврожайні сорти однодомних конопель. Коноплежатка конструкції Г. І. Гончарова, С. С. Воловика та С. Н. Ляшенка широко застосовується не лише в Радянському Союзі, але й в ряді інших країн соціалістичної співдружності. Під керівництвом кандидата технічних наук Г. І. Гончарова створено комбайн для збирання насіннєвих конопель. 8 працівників інституту нагороджено орденами й медалями, в т. ч. директора інституту Г. І. Сенченка — орденами Леніна і Трудового Червоного Прапора, В. І. Медведка — орденом Леніна.

Тісні зв'язки підтримують між собою робітники Глухівського заводу «Електропанель» і Московського верстатобудівного заводу «Красный пролетарий», робітники заводу агрегатних вузлів і Гомельського заводу нормалізованих вузлів та Мінського заводу автоматичних ліній, трудівники колгоспу ім. Леніна і колгоспу «Советская Россия» Рильського району Курської області, студенти Глухівського і Орловського педінститутів. Особливо міцні взаємозв'язки склалися з сусідніми Рильським і Хомутовським районами Курської області та Севським районом — Брянської. Трудівники викликають один одного на соціалістичне змагання, щедро діляться досвідом роботи, разом відзначають свята і знаменні події. На честь 50-річчя утворення СРСР Рильський рай-

Випробування коноплежатки, зконструйованої у Всесоюзному науково-дослідному інституті луб'яних культур, м. Глухів. 1972 р.

ком партії і райвиконком нагородили колектив заводу агрегатних вузлів і колгосп «Дружба» Соснівської сільради, а Хомутовський райком партії та райвиконком — колгосп ім. Леніна, м'ясокомбінат і молочнотоварну ферму колгоспу ім. Чапаєва Слоутської сільради пам'ятними Червоними прапорами. Навесні 1972 року на кордоні Глухівського й Рильського районів робітники і колгоспники обох районів насадили алею дружби. З Рильська й Хомутовки приїздили делегації до Глухова на святкування 50-річчя утворення СРСР, а трудівники Глухова відвідали Рильськ і Хомутовку.

Невпізнанно змінився зовнішній вигляд Глухова. Центральні площі і вулиці заасфальтовано, виросло багато будинків, насаджено сквери. У післявоєнні роки в місті споруджено районний будинок культури на 500 місць, будинок культури колгоспу ім. Леніна на 450 місць, широкоформатний кінотеатр на 535 місць, залізничний вокзал, автобусну станцію, літній кінотеатр, новий корпус лікарні, приміщення середньої школи № 2, дитячого садка, триповерховий універмаг, будинок побуту. З 1960 року розгорнулось інтенсивне житлове будівництво. За цей час здано 44 887 кв. метрів державної житлової площі. Крім того, 1512 житлових будинків звели індивідуальні забудовники. До кінця дев'ятої п'ятирічки виростуть чимало нових 70—100-квартирних житлових будинків, головпоштамт, готель, навчальний корпус технікуму гідромеліорації та електрифікації сільського господарства, приміщення побуткомбінату, їдальні, магазини та ін. Невпинно підвищується добробут трудящих, одним із свідчень чого є зростання їх купівельної спроможності. В 1972 році тут налічувалося 42 магазини, товарооборот яких становив 17 млн. крб., або в 1,8 раза більше проти 1965 року.

Набагато поліпшилася охорона здоров'я трудящих. У Глухові діють лікарня на 500 ліжок, поліклініка, протитуберкульозний диспансер, 5 фельдшерських пунктів на підприємствах, дитяча консультація, 3 аптеки. Є також санепідстанція. В медичних закладах працюють 103 лікарі і 409 чоловік з середньою спеціальною освітою. Великий авторитет серед населення має заслужений лікар Української РСР М. О. Ларіонов. 1,5 тис. дошкільнят виховуються в 10 дитячих яслах-садках.

Багато зроблено для розвитку освіти. В Глухові працюють 4 середні, 3 восьмирічні школи, восьмирічна школа-інтернат, а також середні школа робітничої молоді і заочна. В них налічується 5,6 тис. учнів і 286 вчителів. Крім того, діє музична школа, в якій 314 учнів. За успіхи на педагогічній ниві М. К. Кириченко і Ю. П. Новикову присвоєно звання заслуженого вчителя УРСР. У місті є будинок піонерів, стадіон, спортивна школа. Середню професійну освіту молодь здобуває в спеціальних навчальних закладах: медучилищі, технікумі гідромеліорації та електрифікації сільського господарства ім. С. А. Ковпака і сільському професійно-технічному училищі. Діє професійно-технічне училище будівельників. Розширюється Глухівський педагогічний інститут (до 1954 року — учительський). У 1972 році на стаціонарному й заочному відділеннях його навчалося 1300 студентів.

Велику культурно-освітню роботу проводять у Глухові районний будинок культури і будинок культури колгоспу ім. Леніна. Тут є широкоформатний кінотеатр ім. О. П. Довженка і 10 стаціонарних кіноустановок. При будинках культури працюють гуртки художньої самодіяльності і народні університети культури, здоров'я і правових знань. В художній самодіяльності беруть активну участь близько 600 чоловік. Велику популярність мають хорова капела і оркестр народних інструментів районного будинку культури (керівник — заслужений працівник культури УРСР Д. Т. Кашуба). Ці колективи стали лауреатами республіканського фестивалю самодіяльного мистецтва, присвяченого 50-річчю утворення СРСР. У місті створено 5 народних історико-краєзнавчих музеїв, у т. ч. музей двічі Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака в технікумі гідромеліорації та електрифікації сільського господарства. До послуг жителів 27 бібліотек з книжковим фондом 353 тис. примірників. При районній бібліотеці діють 4 книгопересувки. Є також дитяча бібліотека. Активну роботу проводять 22 первинні організації товариства «Знання», в яких беруть участь 375 лекторів, і 54 первинні організації Українського товариства

охорони пам'ятників історії та культури, що об'єднують 4957 членів. У Глухові виходить районна газета «Народна трибуна», яку в 1967 році нагороджено Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР. У 1962 році в місті споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

На успішне здійснення народногосподарських завдань трудящих Глухова спрямовують 63 первинні партійні організації, які об'єднують 1735 комуністів. Значну роль у вихованні підростаючого покоління відіграють 46 первинних комсомольських організацій, в яких — 4330 юнаків та дівчат. Виробничим питанням, розвитку охорони здоров'я й культури приділяє багато уваги міська Рада депутатів трудящих. Вона складається з 103 депутатів, серед них 64 робітники, 5 колгоспників і 34 представники інтелігенції, 51 комуніст і 21 комсомолець, 44 жінки. При міській Раді працюють 12 постійних комісій. Дедалі зростають асигнування на соціально-культурні потреби. В 1971 році вони становили 7381,6 тис. крб., тобто збільшилися проти 1966 року на 24,2 процента.

Уродженцями Глухова є російський радянський композитор, народний артист СРСР Ю. О. Шапорін (1887—1966), радянський астрофізик і радіоастроном, доктор фізико-математичних наук, член-кореспондент АН СРСР, лауреат Ленінської премії Й. С. Шкловський, радянський вчений у галузі механіки, заслужений діяч науки і техніки М. М. Філоненко-Бородич (1885—1962), український радянський психіатр, академік АН УРСР О. І. Ющенко (1869—1936), український радянський історик мистецтва Ф. Л. Ернст (1891—1949), український радянський історик, доктор історичних наук професор В. О. Романовський (1890—1971), доктор економічних наук, професор М. Б. Гуревич, доктор медичних наук, професор З. А. Гуревич, український радянський художник, заслужений діяч мистецтв УРСР К. М. Ломикін.

Натхнені історичними рішеннями XXIV з'їзду КПРС, трудящі Глухова докладають всіх зусиль, щоб успішно виконати дев'ятий п'ятирічний план.

І. Я. МАКУХІН, В. С. ПЕТРЕНКО, Г. Т. ПЕТРОВ, В. К. ТКАЧЕНКО

ЧЕРВОНЕ

Червоне (до 1957 року — Есмань) — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване за 22 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Есмань і за 3 км від автошляху Москва—Київ. Населення — 2900 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Калинівка й Лужки.

Поблизу Червоного виявлено сіверянське городище (VIII—X ст.).

Вперше Есмань згадується в царській грамоті 1615 року, де зазначено, що вона належала путивльському Молчанському монастирю[1]. Село входило до складу Російської держави. За Деулінським перемир'ям 1618 року Есмань відійшла до Польщі і певний час була власністю польського шляхтича А. Огницького. За польсько-шляхетського панування значно погіршилося становище населення. Посилилося соціальне і національне гноблення.

Жителі Есмані брали участь у визвольній війні українського народу 1648—1654 рр. і активно боролися за возз'єднання України з Росією. У 1648 році село було визволено з-під влади польської шляхти і увійшло до Глухівської сотні Ніжинського полку. У 1654 році Есмань у складі Лівобережної України возз'єдналася з Росією. Жителі займалися хліборобством. Вони сплачували різні податки на користь козацької старшини і Глухівської ратуші. Із зростанням старшинського землеволодіння посилився процес закріпачення селян і збільшилася їх експлуатація.

[1] А. Лазаревский. Описание старой Малороссии, т. 2, стор. 491.

Вони відбували панщину у розмірі 2—3 дні на тиждень. Жорстоке гноблення викликало неодноразові протести селян. Так, у 1749 році в Есмані відбулося селянське заворушення, яке було придушено військовою силою.

У 1781 році в Есмані налічувалось 196 дворів, з них 81 селянський двір належав генеральному писарю, 20 — сотнику і 19 — земському судді. По кілька кріпацьких родин мали й інші представники козацької старшини[1]. Значно зросла панщина, яка сягала 4 днів на тиждень. У другій половині XVIII ст. в селі з'явилися невеликі підприємства. Тут діяли 3 гуральні, де працювали кріпаки. Робітним людям жилося дуже важко. Робочий день тривав 14—16 годин. Про безпеку праці ніхто не дбав, і тому часто траплялися нещасні випадки. Селяни Есмані терпіли від безземелля. Напередодні реформи 1861 року поміщиці Г. Туманській належало в селі 2513 десятин землі. А тим часом 157 кріпаків користувалися 230 десятинами землі, були зовсім позбавлені лісу та сінокосу. Поміщиця жорстоко експлуатувала селян, примушуючи їх працювати по 4—6 днів на тиждень. На знак протесту селяни часто відмовлялися відробляти панщину. З 1782 року Есмань стала волосним центром Глухівського повіту Новгород-Сіверського намісництва, з 1796 року — Малоросійської, а з 1802 року — Чернігівської губернії. Кількість жителів села поступово зростала. У 1859 році тут налічувалося 223 двори і 1805 жителів[2].

В Есмані кілька разів побував Т. Г. Шевченко. Про село він згадує у повісті «Капитанша».

Реформа 1861 року, проведена кріпосниками, не виправдала одвічних сподівань селян одержати землю. Поміщики пограбували їх, зменшивши і без того мізерні селянські наділи в середньому на 15 проц. Таке пограбування викликало невдоволення селян. У середині квітня 1861 року тут сталося селянське заворушення, яке придушили царські війська[3].

У пореформений період основна маса селян розорялася, а купка куркулів багатіла. Не маючи змоги прожити з свого господарства, значна частина селян Есмані змушена була йти у найми до поміщиків та куркулів або орендувати у них землю на умовах половинщини і відробітків. Їм доводилось орендувати у поміщиків також і сіножаті. Селяни сплачували великі податки. Урядники, стягуючи недоїмки, забирали останню худобу. Постійними супутниками переважної більшості селян були голод і злидні. Частина з них вирушала на заробітки на Кубань, Донбас і Херсонщину, але й там зазнавала жорстокої експлуатації.

Все це породжувало в селянства гостре невдоволення існуючим ладом, що особливо виявилося під час першої російської революції 1905—1907 рр. Селяни Есмані брали участь у розгромі цукрового заводу Терещенка в Хуторі-Михайлівському 23 лютого 1905 року. Щоб придушити виступ селян, царський уряд надіслав в Есманську волость каральний загін, який розправився з його учасниками. Проте селянський рух не вщухав. Починаючи з літа 1906 року, він охопив усю волость. Восени селянська біднота розгромила кілька садиб куркулів. Селяни самочинно возили хліб і сіно з поміщицьких і куркульських полів, рубали панський ліс, а також відмовлялися платити податки, бойкотували розпорядження місцевих властей. З допомогою карального загону поміщикам і куркулям вдалося придушити селянські виступи.

Після столипінської реформи посилився процес класової диференціації селянства. В Есмані утворилась велика група куркулів і значно збільшилась кількість селянської бідноти. Одному з куркулів належало 500 десятин, двом іншим — по 100 десятин. У той самий час чимало селян Есмані змушені були залишити рідні місця та переселитися до Сибіру, але через важкі умови життя більшість з них повернулася додому.

---

[1] Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779—1781). К., 1931, стор. 441, 442.

[2] Списки населенных мест Российской империи, вып. 48. Черниговская губерния. СПб., 1866, стор. 38.

[3] Н. Н. Лещенко. Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 года, стор. 165, 166.

Трудящі Есмані не одержували потрібної медичної допомоги. В селі був лише фельдшерський пункт, який обслуговував населення всієї волості. Переважна більшість селян не знала грамоти. 1869 року тут було відкрито народне училище, проте спеціального приміщення воно не мало. В училищі навчалося 109 хлопчиків і 12 дівчаток, що становило 25—30 проц. дітей шкільного віку.

Великим нещастям для селян стала перша світова війна. Багато чоловіків мобілізували на фронт. Селянські господарства занепадали.

Після повалення царизму трудящі Есмані переконалися, що буржуазний Тимчасовий уряд не дасть їм ні миру, ні землі, ні хліба. Восени 1917 року в Глухівському повіті, у т. ч. в селі, відбулися виступи селян.

З великою радістю зустріли трудящі Есмані Велику Жовтневу соціалістичну революцію. У січні 1918 року в селі було встановлено Радянську владу. Відразу ж створили волосну Раду селянських депутатів, яку очолив В. Х. Демиденко. Активну участь у роботі Ради брав матрос Балтійського флоту більшовик П. С. Сметана, присланий петроградськими робітниками разом з іншими більшовиками в Глухівський повіт. Було конфісковано поміщицькі економії і на основі ленінського Декрету про землю розпочато розподіл між селянами поміщицької землі.

Коли на Україну вдерлися австро-німецькі окупанти, Есмань тривалий час перебувала у зоні демаркаційної лінії, де концентрувалися озброєні революційні загони чисельністю до 2 тис. чоловік[1]. Для боротьби з ворогом створили повстанський загін, який разом із загонами інших сіл влився до складу 5-го Глухівського повстанського полку. Але німецькі загарбники у жовтні на короткий час захопили село. Вони розстрілювали і грабували населення. Після краху австро-німецької окупації Есмань опинилася в руках петлюрівців.

На початку листопада 1918 року Есмань визволили підрозділи Червоної Армії. Глухівський повітовий ревком направив у село активіста В. Р. Ковальчука, який допоміг створити волосний ревком. Його головою став В. Х. Демиденко, секретарем — В. Р. Ковальчук[2]. Ревком спрямував свою діяльність на зміцнення Радянської влади та боротьбу з контрреволюцією. Через деякий час він склав свої повноваження. Почав діяти волвиконком, який очолив С. І. Пальгуй. Було створено земельну комісію, яка здійснювала розподіл поміщицьких земель між безземельними і малоземельними селянами.

У вересні 1919 року Есмань захопили денікінські банди. Білогвардійці відібрали в селян зерно, багато худоби та інше майно. В боротьбі з ними загинуло чимало стійких борців за Радянську владу. У першій половині листопада 1919 року частини Червоної Армії визволили Есмань. 3 лютого 1920 року відбувся волосний з'їзд Рад, на якому обрали волвиконком. У червні створили волосний комнезам, який очолив І. І. Гулець[3]. Під керівництвом органів Радянської влади відроджувалося господарство, перебудовувалось життя на нових засадах. Було націоналізовано паровий млин і завершено наділення селян землею. Радянська влада допомагала селянам посівним матеріалом. Сільська посівна комісія одержала від держави і розподілила між ними тільки в лютому—березні 1921 року 151 пуд посівного ячменю, 500 пудів віки, 261 пуд вівса, 40 пудів гречки та інші культури.

Селяни Есмані підтримували всі заходи Радянської влади. Вони виконували продрозверстку, широко розгорнулась робота по наданню допомоги голодуючим Поволжя та інших районів. У серпні 1921 року було створено спеціальну комісію, яка збирала продукти і відправляла у ці райони. Відбудова господарства проходила в умовах жорстокої класової боротьби. Куркулі вбили представника повітового продкомітету І. П. Ситникова, тероризували населення. З допомогою частин Червоної Армії з бандитизмом незабаром було покінчено. У 1923 році були ство-

[1] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 81.

[2] Глухівський райдержархів, ф. 211, оп. 1, спр. 6, арк. 13; Жовтень на Сумщині, стор. 90.

[3] Газ. «Народна трибуна», 8 грудня 1962 р.

рені районні партійна і комсомольська організації. 1925 року виникли сільський партійний осередок, який налічував 7 членів і 13 кандидатів у члени партії, та комсомольський осередок у складі 16 юнаків і дівчат[1]. Під керівництвом партійної організації було завершено відбудову господарства. У 1925 році діяли 10 млинів, крупорушка, 10 кузень, 2 цегельні заводи. Велику роль у перебудові села відіграли сільська Рада і комнезам, який об'єднував 142 чоловіка. Під керівництвом комнезаму проводились землевпорядні роботи, внаслідок чого було обмежено землекористування куркулів і збільшено наділи бідноти. З 617 селянських господарств понад 55 проц. становили середняки. Значно пожвавило роботу сільське споживче товариство, що 1925 року налічувало 460 членів. Всіляку допомогу селянам подавало сільськогосподарське кредитне товариство, яке розподіляло між ними кредити, надані державою. Значною подією було створення в 1925 році на хуторі Лужках колгоспу ім. Петровського[2]. Багато зробив для зміцнення господарства двадцятип'ятитисячник комуніст С. І. Казарцев, який був його головою. На зборах, присвячених річниці з дня смерті В. І. Леніна, трудящі Есмані дали урочисту обіцянку — тісно згуртуватися навколо Комуністичної партії і свято виконувати його заповіти. У 1923 році село стало центром однойменного району Новгород-Сіверського, з 1925 року — Глухівського округу.

З встановленням Радянської влади жителі Есмані одержали безплатну медичну допомогу. Було відкрито медамбулаторію, в якій працювали 2 лікарі і 3 фельдшери. Розвивалися освіта й культура. У селі в 1925 році діяли 2 початкові школи, в яких налічувалось 18 учителів і 465 учнів. Розгорнулась ліквідація неписьменності серед дорослих. Було створено кілька шкіл лікнепу, в яких навчалося по 50 чоловік. Культурно-масову роботу проводив сельбуд, при якому діяли гуртки художньої самодіяльності. До послуг читачів була бібліотека з книжковим фондом понад 2 тис. примірників.

Новим етапом у розвитку Есмані став період довоєнних п'ятирічок. У 1928 році створили райпромкомбінат. Стало до ладу підприємство для добування торфу, на якому в 1931 році працювало 159 робітників. Продовжувало свою діяльність сільськогосподарське кредитне товариство, кількість членів якого у 1927 році зросла до 1071 чоловіка. У 1928 році була створена кінно-тяглова станція. Виконуючи рішення XV з'їзду ВКП(б), партійна організація спрямувала селян на здійснення колективізації сільського господарства. Вони активно включились у колгоспне будівництво. 1929 року було створено ТСОЗ, на базі якого через рік організували колгосп «8 Березня». В 1930 році виник колгосп «Жіноче свято». Колективізації намагалися перешкодити куркулі, проте всі їх підступи виявилися марними. Перші колективні господарства неухильно розвивалися, збільшувалася кількість їх членів. У 1930—1931 рр. в Есмані організували ще 7 колгоспів[3]. У 1932 році було завершено суцільну колективізацію. На базі 9 колгоспів створили 5: ім. Рози Люксембург, «Перше Травня», ім. Шевченка, «Червоний промінь» та ім. Петровського, які об'єднували 75 проц. селянських дворів із земельною площею 5018 га[4]. Серед них найбільшим був колгосп ім. Рози Люксембург. На початку 1935 року організували Есманську МТС, яка відіграла значну роль у господарсько-організаційному зміцненні колгоспів. Після укрупнення районів Есмань у 1930 році увійшла до складу Глухівського району. З 1935 року вона стала центром Червоного району Чернігівської, а з 1939 року — Сумської області.

Рік у рік зміцнювалася економіка колгоспів. Колективна праця сприяла підвищенню трудової і політичної активності колгоспників. Виросли передовики колгоспного виробництва. Так, бригадир колгоспу ім. Рози Люксембург П. В. Деми-

[1] Сумський облпартархів, ф. 13, оп. 1, спр. 2, арк. 91; спр. 4, арк. 41; ф. 221, оп. 1, спр. 34, арк. 97.
[2] Там же, ф. 221, оп. 1, спр. 287, арк. 28—29.
[3] Там же, ф. 13, оп. 1, спр. 77, арк. 23.
[4] Газ. «Колективіст Глухівщини», 27 жовтня 1934 р.

денко щорічно вирощував високі врожаї конопель і перевиконував плани здачі державі коноплепродукції. Свинар колгоспу «Перше Травня» С. А. Свиридок одержував у 1937—1938 рр. по 14,5 ділових поросят від кожної свиноматки і у 1939 році став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Ланкові колгоспу ім. Петровського Х. Муковозова, М. Грудина та Є. Дзекельова в 1937 році виростили високий врожай кормових буряків. Тракторист Есманської МТС М. В. Марченко перший у районі довів щорічний виробіток на трактор до 1600 га умовної оранки і був делегатом Всесоюзної наради механізаторів, яка відбулась у Москві в 1936 році. Трактористки С. І. Ювченко, М. Ф. Копиленко і С. А. Чичикало досягли ще вищих показників, стали учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки у 1939 році й одержали почесні грамоти. Зростання колгоспного виробництва зумовило піднесення життєвого рівня трудівників.

Поліпшилася охорона здоров'я. У 1938 році в Есмані відкрили районну лікарню, де кваліфіковану допомогу подавали 4 лікарі і 15 чоловік з середньою медичною освітою. Діяли також дитячі ясла. Підвищився освітній рівень трудящих. У 1935 році почала працювати середня школа, у 1938 році — вечірня середня школа. В них 1940 року налічувалося 800 учнів і 32 вчителі. На початку 30-х років була ліквідована неписьменність серед дорослих. З 1936 року відкрили консультаційний пункт Глухівського педтехнікуму, який готував учителів для початкових класів. У 1939 році побудували нове приміщення районного клубу, в якому розгорнули роботу гуртки художньої самодіяльності. Працювала також бібліотека, книжковий фонд якої зріс до 25 тис. примірників. Виходила газета «За більшовицькі колгоспи».

Мирну працю радянських людей перервав віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. 15 вересня 1941 року до Есмані вдерлися гітлерівські розбійники. Німецько-фашистські загарбники запровадили жорстокий окупаційний режим. Вони розстріляли 53 радянських громадян, 88 юнаків та дівчат вивезли на каторгу до Німеччини[1].

Боротьбою трудящих проти фашистів керував підпільний райком партії, який діяв з серпня 1941 року і до визволення[2]. Його очолив Ф. П. Бондаренко. Підпільний райком партії створив в районі підпільні партійні, комсомольські та інші патріотичні організації. З перших днів окупації в селі почала діяти партизанська група під командуванням В. Ф. Копи, залишена тут для організації партизанського руху. У жовтні з радянських воїнів, які потрапили в оточення, організували другу партизанську групу під командуванням Л. Я. Іванова. 22 грудня 1941 року ці групи об'єдналися в партизанський загін Червоного району. Цим загоном командував В. Ф. Копа, який загинув наприкінці грудня 1941 року. Командиром партизанського загону став Л. Я. Іванов, комісаром — М. Т. Лукашов, начальником штабу — Ю. Л. Фільченко. Партизанський загін до жовтня 1942 року діяв у північних районах Сумської, а також у Курській і Орловській областях[3].

У грудні 1941 року партизани Червоного й Путивльського партизанських загонів розгромили в Есмані німецько-фашистську комендатуру і поліцію. Після цього було спалено зерносклад на ст. Есмань. У серпні 1942 року партизанський загін Червоного району налічував 450 партизанів, мав гармати, міномети, кулемети, автомати. До вересня 1942 року патріоти знищили 2 тис. гітлерівців, 25 автомашин, 10 складів з боєприпасами та продовольством, підірвали 14 мостів, у т. ч. 2 залізничні. В районі у ворожому тилу чотири місяці існувала Радянська влада. За цей час було роздано жителям 510 цнт зерна, конфіскованого фашистами у колгоспників. Населення всіляко допомагало партизанам, постачало їм продукти харчування. Серед значних операцій 1942 року були розгром місцевої поліції на станції Зернове Середино-Будського району, де готувалися ешелони з зерном і худобою для відправки до Німеччини, німецько-фашистської комендатури в Марчихиній Буді, бій в с. Фото-

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 103, арк. 48, 89.
[2] История Коммунистической партии Советского Союза, т. 5, кн. 1, стор. 688.
[3] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 404.

вижі, в результаті якого було знищено 132 фашисти й поліцаї та штаб ворога. Під керівництвом підпільного райкому партії на початку 1943 року створили підпільний райком комсомолу[1]. В підпільній комсомольській організації налічувалось 150 комсомольців, а в селах району діяли 3 бойові комсомольські організації.

У жовтні 1942 року партизани Червоного району розділилися на два загони: Червоний партизанський загін (339 партизанів) і партизанський загін ім. Леніна (240 партизанів). Червоний партизанський загін під командуванням М. Т. Лукашова залишився здійснювати бойові операції в своєму й суміжних районах. Згодом він увійшов до складу партизанського з'єднання під командуванням М. І. Наумова. Командиром загону ім. Леніна став Л. Я. Іванов, комісаром — Ф. П. Волостников, начальником штабу — В. І. Прощаков. У жовтні 1942 року цей загін влився до складу партизанського з'єднання під командуванням О. М. Сабурова і вирушив у рейд на Правобережну Україну[2].

31 серпня 1943 року підрозділи 9-го танкового корпусу під командуванням генерал-майора Г. С. Рудченка визволили Есмань від фашистських загарбників. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися понад 750 жителів Есмані, з них 543 за героїзм і мужність нагороджені орденами й медалями СРСР. 314 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У 1956 році тут встановлено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців, пам'ятник односельцям, які полягли на фронтах війни, і пам'ятник жертвам фашизму.

Німецько-фашистські окупанти завдали Есмані великих збитків. Було зруйновано господарство сільськогосподарських артілей, громадські приміщення, вивезено худобу, пограбовано МТС, а також знищено електростанцію, приміщення культурно-освітніх закладів, чимало житлових будинків. Після визволення трудящі села під керівництвом партійної організації і сільської Ради приступили до відбудови господарства. Вони працювали з великим піднесенням. Значну допомогу колгоспам подали держава й братні республіки. Держава виділила грошові позики. З Саратовської і Ростовської областей РРФСР та Узбецької РСР надійшли трактори, комбайни та інша сільськогосподарська техніка; з Ульяновської, Кіровської, Саратовської, Тамбовської і Карагандинської областей, Чуваської і Дагестанської АРСР — продуктивна худоба й коні. Колгоспники всіляко допомагали фронту. Вони достроково виконували плани здачі державі хліба та інших продуктів. Організовано проходили передплата державної позики і збір коштів на танкову колону «Колгоспник Сумщини». Було створено фонд допомоги сім'ям фронтовиків. В колгоспах виросли передовики виробництва. Чабан артілі «Червоний промінь» Ф. В. Зуй одержував від 100 вівцематок 135 ягнят. Самовіддана праця принесла добрі наслідки. За короткий час колгоспи були відбудовані і 1950 року перевищили довоєнний рівень виробництва. Значну допомогу їм подавала МТС, яка стала до ладу уже в 1943 році.

Відновили роботу заклади охорони здоров'я, освіти й культури. Медичну допомогу подавали районна лікарня на 50 ліжок і медамбулаторія, в яких працювало 8 лікарів і 33 чоловіка з середньою медичною освітою. Діяли також аптека і санепідстанція. Відкрили дитячий садок і ясла. У жовтні 1943 року розпочала навчання дітей середня школа. В ній у 1950 році навчалося 587 учнів і налічувалося 28 учителів. За сумлінну працю директору середньої школи П. С. Євдокименку у 1952 році було присвоєно звання заслуженого вчителя УРСР. Велику роботу проводив будинок піонерів. Завжди людно було в районному будинку культури, при якому діяли гуртки художньої самодіяльності, і в бібліотеці.

Рішення вересневого (1953 року) Пленуму ЦК КПРС сприяли дальшому піднесенню сільського господарства. У 1959 році три колгоспи Червоного («Червоний

---

[1] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 288.
[2] Там же, стор. 404.

Відкриття пам'ятника односельцям — воїнам і партизанам, що загинули у боях з німецько-фашистськими загарбниками, смт Червоне. 1956 р.

промінь», ім. Рози Люксембург та ім. Шевченка) об'єдналися в один — колгосп ім. Калініна. Рік у рік колгоспи ім. Калініна та ім. Петровського міцніли. У січні 1968 року обидва господарства об'єдналися в колгосп ім. Калініна. Це велике багатогалузеве господарство, за яким закріплено 5924 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5207 га орної землі. Його неподільні фонди становлять понад 2 млн. крб. На колгоспних ланах працюють 41 трактор, 28 комбайнів, 28 вантажних автомашин та багато іншої сільськогосподарської техніки. Великий обсяг робіт здійснено в галузі механізації тваринницьких приміщень. Виросли справжні майстри колгоспного виробництва. У Червоному діють «Міжколгоспбуд» № 20 і відділення «Сільгосптехніки». У 1962 році Червоний район було ліквідовано і Червоне увійшло до Глухівського району.

Здобутками у праці відзначили трудівники Червоного 50-річчя Великого Жовтня. Значними трудовими дарунками зустріли вони 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Колектив «Міжколгоспбуду» № 20 завоював першість у соціалістичному змаганні в області, за що його було занесено до обласної Ленінської книги трудової слави. 126 передовиків, у т. ч. 71 колгоспник, 55 робітників і службовців, нагороджено ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». Успішно виконали колгоспники і працівники підприємств восьмий п'ятирічний план. Щорічна врожайність зернових за останні п'ять років збільшилась і становила 19,2 цнт, цукрових буряків — 289 цнт з гектара. Перевиконано плани продажу державі всіх видів продукції. За самовіддану працю шофера відділення «Сільгосптехніки» Г. С. Рожнова в 1970 році нагороджено орденом Жовтневої Революції, голову колгоспу ім. Калініна Д. О. Козюлю й тракториста В. О. Литвиненка — орденом Трудового Червоного Прапора, штукатура «Міжколгоспбуду» № 20 Є. Г. Рухленка і керуючого відділенням «Сільгосптехніки» І. А. Тищенка — орденом «Знак Пошани». Широко розгорнулося соціалістичне змагання на честь XXIV з'їзду КПРС. З великим піднесенням приступили колгоспники до виконання дев'ятого п'ятирічного плану. У 1971 році вони виростили по 19,3 цнт зернових і зернобобових (у т. ч. по 24,3 цнт озимої пшениці), по 300 цнт цукрових буряків і по 150 цнт картоплі з гектара. Збільшились доходи колгоспу. Зросла оплата праці. На один людино-день було виплачено 3 крб. 58 коп. Значних успіхів досягли колективи підприємств. Новими звершеннями зустріли трудящі Червоного 50-річчя утворення СРСР. У 1972 році бригадира тракторної бригади колгоспу ім. Калініна С. Д. Пилипенка нагороджено орденом Леніна, а тракториста Ю. М. Калеченка — орденом «Знак Пошани». Великого розмаху набув рух за комуністичну працю. У Червоному 8 бригадам присвоєно звання колективів комуністичної праці і 65 трудівникам — звання ударників комуністичної праці.

За роки Радянської влади невпізнанно змінилося Червоне. З 1968 року воно стало селищем міського типу. Тут є водопровід, побутові майстерні, готель, хлібопекарня. За післявоєнні роки побудовано 3,5 тис. кв. метрів державної житлової площі і понад 650 індивідуальних будинків. До послуг жителів універмаг, госпмаг, 3 продуктові магазини, 2 їдальні. Зріс оборот торговельної мережі. У 1971 році він становив 1274,9 тис. карбованців.

У Червоному діють лікарня на 50 ліжок, медамбулаторія з рентгенологічним кабінетом, пологовий будинок, 2 медпункти, аптека. У 1971 році побудовано нове приміщення дитячого комбінату. У закладах охорони здоров'я працюють 8 лікарів і 48 чоловік з середньою медичною освітою. У селищі є середня школа, в якій налічується 650 учнів і 47 учителів. 60 юнаків та дівчат навчаються в заочній середній школі. Культурні запити населення задовольняють будинок культури й 4 бібліотеки з книжковим фондом понад 50 тис. примірників. При будинку культури створено 7 гуртків художньої самодіяльності. Значну роботу серед населення проводять 3 первинні організації товариства «Знання», які об'єднують 28 лекторів, і 6 первинних організацій Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури. В 1962 році у селищі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Провідну роль у господарському й громадсько-політичному житті відіграють 5 первинних партійних організацій, в яких — 118 комуністів. Надійною опорою партійних організацій є 5 первинних комсомольських організацій, що об'єднують 197 юнаків та дівчат. Селищна Рада депутатів трудящих складається з 43 депутатів, з них 20 робітників, 7 колгоспників і 16 службовців, 20 комуністів і 5 комсомольців, 17 жінок. Велику роботу проводять 7 постійних комісій селищної Ради та актив з 50 чоловік. Постійно зростають асигнування на соціально-культурні заходи. У 1971 році вони становили 216,2 тис. карбованців.

Повні творчої енергії, трудящі Червоного самовідданою працею вносять свій вклад у справу будівництва комунізму.

І. М. ТКАЧОВ

ША́ЛИГИНЕ

Шалигине — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на річці Лапузі (притока річки Обести, басейн Десни), за 20 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Крупець. Населення — 5100 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Ємадикине й Чернівське.

Шалигине засновано наприкінці XVI — на початку XVII ст. Його назва походить від імені одного з перших поселенців — Шалигина, який одержав тут земельний наділ за військову службу[1]. У першій половині XVII ст. село було одним з прикордонних пунктів Російської держави і входило до Колодязької волості Путивльського повіту.

Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. в Шалигиному заготовлялися хліб, одяг і фураж для селянсько-козацького війська. Село неодноразово зазнавало нападів польсько-литовської шляхти та кримських татар. На початку XVIII ст. у ньому налічувалося 68 дворів і 484 жителі[2]. Населення поповнювалося служилими людьми. Поступово з посиленням феодально-кріпосницького гніту частина з них потрапила в залежність від поміщика і перетворилася на кріпаків.

Наприкінці XVII ст. служилі люди в складі Севського полку брали участь в Азовських походах Петра I, а населення давало на їх утримання «походні» — гроші, хліб, сіно, прядиво тощо. Шалигинці активно боролися проти шведських загарбників.

---

[1] Г. Н. Анпилогов. Новые документы о России конца XVI — начала XVII в. М., 1967, стор. 199.

[2] Сборник Харьковского историко-филологического общества, т. 4. Х., 1892, стор. 41, 50—1.

У 1757 році Шалигине перейшло у власність князя Барятинського. Становище кріпаків значно погіршилося. Вони відбували панщину 3—5 днів на тиждень і сплачували подушне. Часті неврожаї призводили до голоду. Щоб якось проіснувати, селяни змушені були вдаватися до позичок, які надавав їм поміщик на кабальних умовах. Не витримавши жорстокого гноблення, селяни Шалигиного втікали в інші місця, але й там їх чекала панська неволя. Великим землевласником був монастир «Глинська пустинь», який мав 2314 десятин землі і 202 кріпаків. Кращі землі належали поміщику і монастирю, а мізерні наділи селян містилися на піщаних грунтах. Частина селян зовсім не мала землі. У 1819 році в селі налічувалося 115 дворів і 857 жителів[1]. З 1727 року Шалигине входило до Путивльського повіту Севської провінції Бєлгородської губернії, з 1779 року — Курського намісництва, а з 1797 року — Крупецької волості Путивльського повіту Курської губернії.

У першій половині XIX ст. панщина зросла і фактично становила 5—6 днів на тиждень. Під час сівби і в жнива поміщик зганяв кріпаків на роботи «миром», а взимку примушував їх возити панський хліб, сіно, будівельні матеріали, проводити ремонтні роботи. Жінки пряли, ткали полотно й прості сукна, а також здавали поміщикові гусей, курей тощо. Селяни зубожіли й голодували. Зростала їх заборгованість поміщику, яка у 1857 році становила понад 1 тис. крб. та більш як 3 тис. пудів хліба. А тим часом князі Барятинські багатіли. Одержуючи величезні прибутки від експлуатації кріпаків, вони будували заводи. У 1855 році в Шалигиному стали до ладу цегельний і цукровий заводи. Останній було віддано в оренду цукрозаводчику Терещенку. Сваволя управителів панського маєтку й заводу не мала меж. Восени 1860 року управитель маєтку закатував на смерть селянина К. Щербакова за несвоєчасний вихід на роботу.

Населення не одержувало необхідної медичної допомоги. У 1860 році в Шалигиному працював фельдшер, який обслуговував жителів багатьох сіл. Лише незначна частина дітей, переважно заможних батьків, навчалась у парафіяльній школі, яку відкрили в першій половині XIX ст. Діти бідноти лишалися поза нею.

Не стало кращим економічне становище селян і після скасування кріпосного права. За уставною грамотою 1862 року селяни Шалигиного одержали 1357 десятин землі, за яку повинні були сплачувати 4462 крб. 67 коп. викупних платежів на рік. За присадибну землю вони щорічно вносили 1280 крб.[2]. Отже, за мізерні наділи малопридатної землі селяни мали сплатити втричі більше ринкової ціни цієї землі. До того ж вони були позбавлені необхідних їм угідь — лісу, луків і пасовищ. У той же час князь Барятинський в 1864 році володів у селі 6342 десятинами кращої землі.

У пореформений період посилився процес розорення селян. У 1884 році в Шалигиному 27 дворів (кожний десятий) були безземельними, 71 двір (майже одна третина) не мав ні корів, ні коней. В середньому на кожну душу чоловічої статі припадало 1,8 десятини землі. Малоземельні господарства, яких налічувалось 151, орендували на кабальних умовах панську землю. З селян щорічно стягували у вигляді податків та викупних платежів величезну суму — 6171 крб. Щоб сплатити її та проіснувати, вони змушені були працювати в поміщицьких економіях та куркульських господарствах. Частина селян йшла на заробітки в інші місця. Більшість жінок працювала на бурякових плантаціях в поміщицьких економіях навколо села[3]. В Шалигиному діяли цукровий і цегельний заводи та кілька дрібних підприємств. У 1899 році на місці старого побудували новий цукровий завод. Становище робітників було дуже важким. На підприємстві переважала ручна праця, робочий

---

[1] Центральний державний воєнно-історичний архів СРСР (далі — ЦДВІА СРСР), ф. ВУА, спр. 18816, арк. 71.

[2] Центральний державний історичний архів СРСР (далі — ЦДІА СРСР), ф. 577, оп. 17, спр. 1006, арк. 79—80, 100—103.

[3] Сборник статистических сведений по Курской губернии, вып. 7. Курск, 1884, стор. 258—264.

день тривав по 12—14 годин на добу. З 80-х років XIX ст. село стало волосним центром.

Революційні події 1905 року в країні сколихнули трудящих Шалигиного. Робітники цукрового заводу підтримували тісні зв'язки з робітниками залізничних майстерень Конотопа, представники яких влітку і восени 1905 року приїздили сюди, щоб виробити план спільних дій[1]. Починаючи з травня 1905 року, в селі відбувались мітинги й демонстрації, а в грудні застрайкували робітники цукрового заводу. Вони боролися за 8-годинний робочий день і підвищення заробітної плати, а також висунули політичні вимоги. Робітників підтримали селяни Шалигиного і навколишніх сіл, які відбирали у поміщиків хліб і вимагали розподілу землі. Налякані революційними подіями,управителі економіями князя Барятинського і путивльський повітовий справник просили губернатора прислати війська для захисту маєтків. До села прибув військовий загін, який придушив виступи робітників і селян. Але заворушення не припинялися. У травні 1907 року застрайкували робітники цукрового заводу. Передові робітники цукрового заводу проводили агітаційну роботу серед селян. У квітні і червні у Шалигиному відбулись багатолюдні збори селян, на яких було вирішено відібрати у поміщиків хліб. У відповідь на це власті кинули в село загін поліції, який розправився з непокірними. Під час реакції посилились репресії проти трудящих. Хазяї цукрового заводу звільняли робітників, штрафували їх, знижували заробітну плату. Робочий день досягав 12 годин. Економії обмежували оренду землі. Багато селян йшло на заробітки в промислові центри. У 1913 році в селі було 2340 жителів[2].

Царський уряд не турбувався про здоров'я й освіту трудящих. Все населення Шалигинської волості обслуговував лише один фельдшерський пункт, який містився у селі. У 1884 році тут налічувалось тільки 9,6 проц. письменних чоловіків, не було жодної письменної жінки. Земська школа, відкрита в 1869 році, містилася у звичайній хаті під солом'яною стріхою. У 1902 році побудували друге шкільне приміщення. В школі працювали 2 вчителі. За відсутністю місць велика кількість дітей шкільного віку лишалась поза нею. У 1913/14 навчальному році в прийомі до школи було відмовлено 95 дітям. Та не всі й прийняті закінчували її.

Під час першої світової війни становище жителів Шалигиного погіршало. Майже половину чоловіків мобілізували на фронт. Зросли державні податки. На цукровому заводі і в поміщицьких економіях збільшився робочий день. Відчувалася нестача продовольства і товарів першої потреби.

Після повалення самодержавства трудящі швидко переконалися, що буржуазний Тимчасовий уряд не зацікавлений в розв'язанні болючих питань про мир і землю, поліпшення їх умов життя й праці. Як і раніше, завод і земельні багатства в Шалигиному належали цукрозаводчикам, поміщикові й монастирю. Князь Барятинський володів 6699 десятинами землі, монастирю належала 641 десятина і церкві — 33 десятини[3]. В той же час внаслідок розорення селянських господарств зменшувалась кількість землі, і селянство страждало від безземелля та малоземелля. Це загострювало класові суперечності. У селі почастішали випадки захоплення селянами землі, угідь і майна в поміщицьких економіях. У травні 1917 року на цукровому заводі виникла Рада робітничих депутатів[4]. Влітку й восени тут розгорнулась більшовицька агітація. Її вели солдати, що повернулися з фронту, та односельці, які до цього працювали в Донбасі і Харкові. Вони викривали контрреволюційну політику Тимчасового уряду.

Одностайним схваленням зустріли трудящі Шалигиного перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Проте владу на Україні узурпувала буржуазно-націоналістична Центральна рада. Один з її військових загонів було послано у Ша-

---

[1] «Известия Курского общества краеведения», 1928, № 3, стор. 44.
[2] Сумський облдержархів, ф. Р-3041, оп. 1, спр. 2, арк. 322.
[3] Там же, спр. 3, арк. 49, 237.
[4] ЦДАЖР СРСР, ф. 5463, оп. 1, спр. 4, арк. 14.

лигинську волость. Трудящі виступили проти українських буржуазних націоналістів. У січні 1918 року в Шалигиному було встановлено Радянську владу. Почав діяти ревком[1]. Він експропріював маєток князя Барятинського, а його майно частково розподілив між селянами. Створений при ревкомі збройний загін робітників і селян взяв участь у боротьбі за встановлення Радянської влади в Путивльському повіті. В березні 1918 року ревком організував загін з 200 чоловік, який бився проти німецьких військ. Після захоплення ворогом Путивля повітові органи Радянської влади переїхали на Шалигинський цукровий завод, звідки керували боротьбою.

Наприкінці березня 1918 року Шалигине захопили австро-німецькі війська, разом з якими повернулися запроданці — українські буржуазні націоналісти. Вони запровадили кривавий режим, катували і грабували місцеве населення. Загарбники відібрали у жителів 370 пудів хліба, 136 голів худоби і багато іншого майна. Трудящі піднялися на боротьбу проти ворогів. Чимало з них вступило до партизанського загону, який діяв у районі села.

У жовтні Путивльський партизанський загін визволив Шалигине. Путивльський повітовий ревком вжив заходів щодо відродження господарства й охорони соціалістичного майна. 29 листопада було націоналізовано цукровий завод. Робітники підприємства організували бойову дружину і налагодили виробництво цукру. Ревком також подбав про постачання Червоній Армії збруї і фуражу, допомагав формувати повстанські загони. Чимало жителів села вступило до 2-ї Української радянської дивізії, яка визволяла частину Путивльського повіту, захоплену петлюрівцями. На початку грудня 1918 року в Шалигиному обрали волвиконком і сільську Раду[2]. У селі на основі ленінського Декрету про землю здійснили розподіл землі, завдяки чому безземельні й малоземельні селяни одержали 1002 десятини поміщицької і 33 десятини церковної землі. Більшість орної землі, сіножатей і лісу було передано цукровому заводу. Керівництво підприємством здійснювала колегія заводоуправління, обрана у січні 1919 року.

Мирне будівництво було перервано наступом денікінців. Робітники й селяни знову стали на захист завоювань революції. Частина з них поповнила лави Червоної Армії. Наприкінці вересня 1919 року білогвардійці захопили Шалигине. Вони вдалися до кривавого терору: по-звірячому вбивали радянських людей та грабували їх. У першій половині листопада 1919 року частини 41-ї радянської дивізії визволили Шалигине. 20 листопада було обрано волвиконком, головою якого став більшовик В. М. Бугайов[3]. Місцеві органи влади забезпечували населення паливом, організували допомогу сім'ям червоноармійців. У 1920 році тут проводилися тижні допомоги фронту, під час яких було зібрано багато продовольства, одягу і взуття для Червоної Армії. 1 травня активно пройшов комуністичний суботник. Налагодилося виробництво на цукровому заводі, який у сезоні 1919—1920 рр. виробив 23 тис. пудів цукру. У січні виник робітничо-селянський кооператив. В боротьбі за владу Рад віддали своє життя місцеві жителі М. М. Підлиняєв, М. М. Гордєєв, Г. М. Гулаков та багато інших.

Після закінчення громадянської війни трудящі Шалигиного приступили до відбудови господарства. У 1920 році на цукровому заводі було створено партійну організацію, яка об'єднувала 8 членів і кандидатів у члени партії. Масово-політична робота посилилась із створенням у травні 1921 року волосного комітету РКП(б). Трудящі, керовані комуністами, наполегливо боролися з розрухою. Велику допомогу у відродженні господарства подала держава, яка виділила асигнування для цукрового заводу і насіння для селян. Зростало виробництво на цукровому заводі. У сезоні 1925—1926 рр. підприємство виробило 45 тис. цнт цукру. Відродилося господарство цукрового заводу, за яким було закріплено 11 тис. десятин

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2564, оп. 1, спр. 1, арк. 52.
[2] Там же, ф. Р-3041, оп. 1, спр. 16, арк. 93.
[3] Там же, спр. 2, арк. 440.

сільськогосподарських угідь. Їх використовували переважно під посіви цукрових буряків. У 1921 році завершили наділення селян землею. Селянські господарства зміцніли, зросло поголів'я худоби. Значною мірою цьому сприяла заміна продрозверстки продподатком. Помічником партійної організації був комсомольський осередок, створений у січні 1921 року на цукровому заводі. Трудящі Шалигиного подали допомогу голодуючим Поволжя та інших районів. Вони відраховували у фонд допомоги частину свого заробітку, здавали коштовності, брали на утримання дітей, що прибували з цих районів. Було створено дитячий будинок, де розмістили дітей з Поволжя. У 1922 році трудящі одностайно підтримали ленінську ідею утворення союзу рівноправних братніх республік. Наступного року вони організували збір коштів для допомоги революційним борцям Заходу. Діла й думки трудівників Шалигиного в будівництві нового життя були пов'язані з ім'ям В. І. Леніна. В телеграмі від 7 листопада 1923 року вони писали: «Тебе, любимий вождь, вітаємо ми, робітники Шалигинського цукрозаводу, в день Великого Жовтня і шлемо наші полум'яні побажання найшвидшого видужування і повернення до керма всесвітньої соціальної революції»[1]. Звістка про передчасну смерть вождя викликала велику скорботу й біль у серцях трудящих. На своїх зборах і мітингах вони клялись, не шкодуючи сил, боротись за здійснення ленінських накреслень. З 1924 по 1926 рік Шалигине входило до складу Крупецької волості Рильського повіту Курської губернії, з 1926 року — Глухівського округу УРСР. З 1935 року воно стало центром однойменного району Чернігівської, а з 1939 року — Сумської області.

Радянська влада виявила велике піклування про розвиток охорони здоров'я, освіти й культури. У 1918 році в Шалигиному відкрили лікарню на цукровому заводі, яку в 1922 році перетворили на сільську. Наприкінці відбудовного періоду в ній працювали лікар, фельдшер і 4 чоловіка молодшого медперсоналу. Було створено три початкові школи: дві у селі і одну на цукровому заводі. У 1921 році в них налічувалось 308 учнів і 11 учителів. Особлива увага приділялась ліквідації неписьменності серед дорослих. У березні 1921 року організували 3 школи і кілька гуртків лікнепу. Центром культурно-освітньої роботи став народний будинок, відкритий у 1920 році. При ньому працювали гуртки художньої самодіяльності. Діяла також бібліотека. У 1925 році на цукровому заводі організували клуб з бібліотекою і читальним залом.

Керуючись рішеннями XV з'їзду ВКП(б), партійна організація очолила боротьбу за соціалістичну перебудову села. Комуністи і комсомольці роз'яснювали селянам переваги колективного господарювання. Велику роль у кооперуванні селян відіграв комнезам, створений в грудні 1926 року. Наступного року він об'єднав понад 200 бідняцьких і середняцьких господарств[2]. У 1928 році було створено сільськогосподарське кредитне товариство, яке надавало селянам кредити, сприяло забезпеченню їх насінням, організувало прокатний пункт.

Восени 1929 року в Шалигиному почалася колективізація. У 1929—1932 рр. тут створили 8 колгоспів. Основним виробничим напрямом господарств було вирощування зернових і технічних культур. Рік у рік міцніла їх економіка. Підвищувалася врожайність сільськогосподарських культур. Широкого розмаху набуло соціалістичне змагання. У 1940 році в багатьох ланках та бригадах збирали по 18—20 цнт зернових і по 200—300 цнт цукрових буряків з гектара. Зросли поголів'я громадської худоби та її продуктивність. У колгоспі «Новая жизнь» приплід ягнят на 100 вівцематок у 1937 році становив 110 голів, а в 1940 році — 160 голів. За успіхи в розвитку сільськогосподарського виробництва Шалигинський державний відгодівельний пункт, вівцеферма колгоспу «Новая жизнь», а також завідуючий свинотоварною фермою цього колгоспу С. Т. Шкурін у 1940 році стали учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

[1] Сумський облпартархів, ф. 460, оп. 1, спр. 15, арк. 5; спр. 25, арк. 24; спр. 28, арк. 25, 37, 56, 57; спр. 292, арк. 55.

[2] Там же, ф. 221, оп. 1, спр. 450, арк. 2.

Все заможнішим ставало життя. У більшості господарств колгоспники в 1939—1940 рр. одержали на трудодень, крім грошей, по 3—5 кг зерна та чимало інших продуктів. Важливу роль у зміцненні колгоспного виробництва відіграла Шалигинська МТС, створена в 1935 році. Машинно-тракторний парк МТС дедалі зростав. 1941 року в МТС налічувалось 110 тракторів, з яких 30 надійшло з РРФСР, 11 комбайнів, 70 сівалок, 16 молотарок та інших сільськогосподарських машин[1]. Наслідуючи передові методи роботи бригади П. Ангеліної, трудівники МТС взяли підвищені зобов'язання, а 9 трактористів включились у змагання за виробіток на тракторі понад 1200 га оранки. У 1937 році значно перевиконали свої зобов'язання механізатори Д. П. Демченко, І. Ф. Чемодуров, І. І. Гулаков, шофер А. А. Мартиненко. Тракторист Шалигинської МТС Т. А. Ординцев у 1940 році став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

У роки довоєнних п'ятирічок значно розширився цукровий завод. Було здійснено його реконструкцію. Тільки в 1937 році з цією метою держава виділила понад 700 тис. крб. Завдяки цьому й самовідданій праці трудівників підприємство систематично перевиконувало планові завдання. У 1940 році добова продуктивність заводу щодо переробки буряків і виробництва цукру порівняно з 1926 роком збільшилася у півтора раза, а його валова продукція — у кілька разів. Широкого розмаху набув стахановський рух. У 1936 році під час проведення стахановського дводекадника по півтори-дві норми виконували токар заводу комуніст Й. І. Чадо, столяр-модельник С. Т. Чернишов та ін. У стахановському русі тут брали участь у 1936 році 27 чоловік, у 1940 році — понад 90.

Трудівники Шалигиного відгукувалися на всі події в житті країни. Святково пройшли вибори до Верховної Ради СРСР у 1937 році і Верховної Ради УРСР у 1938 році. Вони стали величезною демонстрацією непорушної єдності партії і народу. В грудні 1939 року відбулися вибори до місцевих Рад. До сільської Ради депутатів трудящих було обрано одноголосно 5 комуністів, 5 комсомольців і 15 безпартійних.

Розвивалися охорона здоров'я, освіта й культура. З медичних закладів в Шалигиному працювали лікарня на 50 ліжок, медамбулаторія, 2 фельдшерські пункти і 3 пологові будинки. Медичну допомогу подавали 3 лікарі і 24 чоловіка середнього медперсоналу. Тут діяла також райсанепідстанція. Зростав рівень освіти й культури. У 1927/28 навчальному році в Шалигиному працювали 4 початкові школи. Наступного року на базі однієї з них створили семирічну школу, яку в 1935 році перетворили на середню. На початку 30-х років завершено ліквідацію неписьменності серед дорослих. З 1937 року почалися заняття у вечірній середній школі. Напередодні війни тут діяли середня, семирічна й початкова школи, в яких налічувалося 608 учнів і 30 учителів. Своє дозвілля трудящі проводили в будинку культури і 3 клубах — при цукровому заводі і в колгоспах. Активно діяли гуртки художньої самодіяльності. У 1937 році на території заводу встановили пам'ятник В. І. Леніну.

Віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз перервав мирну творчу працю радянських людей. З перших днів війни сотні шалигинців добровільно пішли до лав Червоної Армії. Трудящі докладали всіх зусиль, щоб виробити якомога більше продукції для фронту і вчасно зібрати врожай. Було створено винищувальний загін. З наближенням фронту частину населення і цінне устаткування цукрового заводу, МТС і колгоспів евакуювали в східні райони. Розгорнулась підготовка до збройної боротьби в тилу ворога. У серпні бюро райкому партії затвердило склад Шалигинського партизанського загону. Командиром загону став П. Я. Саганюк, комісаром — Ф. Д. Матющенко, начальником штабу — В. В. Строган[2]. Було закладено також партизанські бази. 29 серпня 1941 року, коли німецько-фашистські окупанти захопили частину району, партизанський загін зібрався в Уздиць-

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 76, оп. 1, спр. 7, арк. 3

[2] Газ. «Народна трибуна», 29 серпня 1970 р.

кому лісі, звідки почалися його бойові дії. На цьому місці у 1969 році встановлено обеліск. Спочатку партизани діяли в контакті з частинами Червоної Армії. Вони добували відомості про розташування ворога, виконували роль провідників, наводили переправи. Народні месники висадили в повітря міст на шосе Путивль—Глухів, знищили 4 автомашини й близько сотні гітлерівців. Протягом вересня частини Червоної Армії утримували Шалигине і частину району в своїх руках. Жителі села брали участь у будівництві оборонних споруд. Але під натиском переважаючих сил ворога радянські війська змушені були відступити.

Наприкінці вересня 1941 року німецько-фашистські загарбники вдерлися в Шалигине. Кати по-звірячому розправлялися з мирним населенням. Вони розстріляли тут 15 чоловік, 113 юнаків та дівчат вивезли у рабство до Німеччини[1]. Окупанти грабували народне майно, перетворили клубні й шкільні приміщення на конюшні, закрили лікарню.

У жовтні 1941 року було створено підпільний райком партії, який очолив боротьбу трудящих[2]. Він діяв до червня 1943 року. Під керівництвом підпільного райкому в ряді сіл району виникли підпільні партійні, комсомольські та інші патріотичні групи, а також розгорнув діяльність Шалигинський партизанський загін. Поряд з активними бойовими діями партизани проводили роз'яснювальну роботу серед місцевих жителів, налагодили зв'язки з підпільниками. Активізація підпільно-партизанського руху викликала величезну лють фашистів. Наприкінці грудня 1941 року гітлерівський каральний загін у кількості 200 чоловік почав наступ на ліс Марицю, де містився табір Шалигинського партизанського загону. Але народні месники відбили цей напад, завдавши фашистам великих втрат. Після цього партизани перебазувалися в ліс поблизу с. Вікторового. У лютому 1942 року Шалигинський партизанський загін, який складався з 119 чоловік, увійшов до складу партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака. Загін здійснив вдалі операції і розгромив німецько-поліцейські гарнізони у Баничах і Холопковому, вивів з ладу станцію Баничі. 23 лютого 1942 року на честь 24-ї річниці Червоної Армії відбувся парад всього з'єднання у с. Дубовичах. Дізнавшись про це, гітлерівці кинули туди великі сили, проте народні месники завдали їм відчутних ударів. 28 лютого 1942 року партизани вступили у бій з карателями в с. Веселому, під час якого сотні ворогів знайшли собі могилу, а народні месники прорвали вороже кільце і вирушили до Хінельських лісів, де діяли разом з партизанськими загонами Курської і Орловської областей Російської Федерації[3].

У травні 1942 року Шалигинський партизанський загін, повернувшись з Хінельських лісів, базувався в Шалигинському районі. У травні він розгромив ворожий гарнізон в с. В'язенці, у червні разом з Глухівським та іншими загонами вів жорстокі бої під Дубовичами і Ворголем. Наприкінці місяця загін вирушив у рейд по Шалигинському району, під час якого народні месники знищували ворожі гарнізони, зривали мости й склади, руйнували лінії зв'язку. Влітку 1942 року партизани розгромили німецько-поліцейський загін у Соснівському лісі. Одержавши повідомлення про оточення ворогом Путивльського партизанського загону в Новослобідському лісі, шалигинці здійснили багатокілометровий перехід, разом з глухівцями та конотопцями прорвали вороже кільце і врятували своїх товаришів. 29 липня Шалигинський партизанський загін зайняв с. Маркове і висадив у повітря паром. Партизани захопили склади із збіжжям і роздали його населенню. У складі з'єднання під командуванням С. А. Ковпака Шалигинський загін здійснив славні рейди на Правобережну Україну й Карпатський. В цей час командиром загону був Ф. Д. Матющенко, комісаром — Ф. С. Фесенко, начальником штабу — І. Я. Юркін. Коли виходили з Карпат, героїчно загинув комісар загону Ф. С. Фесен-

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 103, арк. 49.
[2] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3п, спр. 229, арк. 108—110.
[3] С. А. Ковпак. Солдати Малої землі. З щоденника партизанських походів. К., 1964, стор. 127—128, 140, 150—154, 179.

ко. Влітку 1942 року було створено другий Шалигинський партизанський загін ім. Леніна під командуванням М. І. Ганзина, який діяв на території Шалигинського та ряду інших районів. У грудні цей загін разом з Харківським партизанським загоном розгромив фашистський гарнізон на Шалигинському цукровому заводі.

Група партизанів Шалигинського загону з'єднання С. А. Ковпака. 1943 р.

З вересня 1943 року частини 60-ї армії під командуванням генерал-лейтенанта І. Д. Черняховського визволили Шалигине. В бою за село героїчно билися воїни різних національностей Радянського Союзу: росіяни й грузини, білоруси й вірмени, казахи й таджики. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників боролися 749 жителів, з них за бойові заслуги 368 нагороджено орденами й медалями СРСР. 360 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В 1957 році у селищі встановлено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за його визволення.

Німецько-фашистські окупанти завдали господарству Шалигиного величезних збитків. Вони спалили 101 колгоспний двір, багато громадських будівель, знищили сільськогосподарські машини МТС, зруйнували приміщення лікарні, будинку культури, шкіл та ін[1]. З перших днів після визволення трудящі, очолені партійною організацією, віддавали всі сили відродженню господарства. Завдяки їх самовідданій праці у вересні — листопаді було відбудовано майстерні Шалигинської МТС, ряд колгоспних приміщень, лікарню, школи. Почалась відбудова цукрового заводу. Допомагаючи фронту, колгоспники у 1944 році достроково виконали плани поставок державі хліба, м'яса, молока, яєць. Трудящі здали у фонд Червоної Армії та на будівництво танкової колони «Колгоспник Сумщини» понад 100 тис. крб. У вересні стала до ладу Шалигинська МТС.

В період 1946—1950 рр. було завершено відбудову народного господарства і зроблено новий крок в його розвитку. Під керівництвом комуністів трудящі докладали всіх зусиль, щоб якнайшвидше відродити колгоспи й промислові підприємства. Трудовий героїзм виявляли фронтовики, які після демобілізації повернулися додому. Велику допомогу подали держава й братні республіки. Держава виділила для відбудови цукрового заводу 6 млн. крб.[2] Із східних районів країни надійшли будівельні матеріали, устаткування, худоба й насіння. У 1950 році колгоспи села об'єдналися в один — колгосп ім. Леніна. За ним закріпили 3350 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2288 га орної землі. Господарство систематично перевиконувало плани хлібоздачі. Побудували 2 корівники, 2 свинарники та інші тваринницькі приміщення. З підсобних підприємств працювали цегельний завод і млин. Держава надіслала для МТС трактори та інші сільськогосподарські машини. У 1947 році виробіток на трактор досяг 600 га, а в кращих бригадах — 700 і більше га. На кінець 1950 року в Шалигинській МТС налічувалося 69 тракторів. У 1945 році став до ладу цукровий завод. Колектив підприємства у 1950 році успішно завершив план і випустив понадпланову продукцію.

Відновили роботу заклади охорони здоров'я, освіти й культури. Відразу після визволення почала діяти лікарня. На кінець 1950 року відкрили кілька нових

[1] Сумський облпартархів, ф. 76, оп. 1, спр. 7, арк. 3, 7—8: Сумський облдержархів, ф. Р-2445, оп. 1, спр. 10, арк. 39.

[2] Сумський облпартархів, ф. 76, оп. 1, спр. 7, арк. 1.

кабінетів, оснащених сучасним обладнанням. У лікарні працювало 8 лікарів і 20 чоловік середнього медперсоналу. У жовтні 1943 року відновилися заняття в середній, семирічній і початковій школах. У 1949/50 навчальному році в них налічувалося 996 учнів і 42 вчителі. Розгорнули роботу будинок культури і клуб, де працювали гуртки художньої самодіяльності. Діяло 2 бібліотеки — районна і на цукровому заводі, книжковий фонд яких становив 7 тис. примірників.

Значні зрушення сталися в розвитку економіки Шалигиного в наступні роки. Укрупнений колгосп більш раціонально вів господарство, невпинно зростали його грошові доходи. Протягом 1951—1961 рр. виробництво зерна, молока і м'яса збільшилося у 2 рази, а грошові доходи — в 2,1 раза. Машиніст Шалигинської МТС В. С. Гулаков за виконання виробничих завдань на 370 проц. у 1956 році став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. В 1959 році колгосп ім. Леніна перейменували на колгосп ім. Ілліча, а в 1962 році колгоспи «Прогрес» с. Ковіньок та ім. Ілліча об'єднались в один — ім. Ілліча[1]. За колгоспом закріплено 8048 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5431 га орної землі. Основним напрямком господарства є рільництво; розвинуто й тваринництво. Господарство посідає провідне місце в районі щодо виробництва м'яса. Тільки протягом восьмої п'ятирічки воно зросло в 3,5 раза. Виконуючи соціалістичні зобов'язання, взяті до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, колгоспники в 1970 році виробили на 100 га сільськогосподарських угідь по 211,9 цнт м'яса. Зріс доход колгоспу, який за останнє п'ятиріччя збільшився майже в 3 рази і досяг 3,4 млн. крб. Широко розгорнулося соціалістичне змагання на честь XXIV з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. Готуючи гідну зустріч 50-річчю утворення СРСР, колгоспники в 1972 році виробили на 100 га сільськогосподарських угідь по 236 цнт м'яса, надоїли від кожної корови по 3280 кг молока. Оплата одного людино-дня підвищилась до 4 крб. 20 коп. Протягом 1966—1970 рр. стало до ладу 26 об'єктів виробничого й культурного призначення. У дев'ятій п'ятирічці передбачено побудувати 17 важливих об'єктів, з них вже побудовано 11. Значно зросла технічна оснащеність господарства. Колгосп має 60 тракторів, 15 зернових комбайнів, 29 вантажних автомашин, 107 електродвигунів. З допоміжних підприємств працюють майстерня для ремонту сільськогосподарських машин та ряд інших. Невтомна праця передовиків колгоспного виробництва високо відзначена партією й урядом. Голову колгоспу Д. Я. Ракитіна нагороджено орденом Жовтневої Революції, колгоспників Є. Є. Шугаєву, К. О. Товкач, В. К. Демченко, Т. І. Чичипу і М. В. Старцеву — орденом Трудового Червоного Прапора, А. О. Дятлова, А. К. Бородіну, М. Н. Давиденко, В. Н. Полятикіна — орденом «Знак Пошани».

За післявоєнні роки Шалигинський цукровий завод став одним з провідних підприємств району. Під час сезону цукроваріння на ньому працює понад 800 робітників. Тут щороку переробляється до 120 тис. тонн буряків і випускається до 16 тис. тонн цукру. За роки восьмої п'ятирічки підприємство було реконструйоване, завдяки чому його добова потужність щодо переробки буряків досягла 11,2 тис. цнт. У роки дев'ятої п'ятирічки передбачено автоматизувати виробничі процеси основних цехів і відділень та облік готової продукції, повністю механізувати всі допоміжні роботи. Під час реконструкції заводу враховуються цінні пропозиції раціоналізаторів, внаслідок чого підприємство лише в ленінському ювілейному році одержало 18,1 тис. крб. економії. Готуючи гідну зустріч XXIV з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу, колектив заводу виконав план сезону цукроваріння на 101 проц. і дав понад план 180 цнт цукру. Великого розмаху набув рух за комуністичну працю. На 1971 рік 127 трудівникам присвоєно звання ударників комуністичної праці та 7 бригадам і цехам — колективів комуністичної праці. За успіхи у виконанні виробничих завдань й заслуги в розвитку цукрової промисловості у 1965 році машиніста грейферного крана М. Г. Хандуріна нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора, бригадира слюсарів І. І. Барякіна й завідуючого механічною майстернею

[1] Сумський облпартархів, ф. 887, оп. 1, спр. 5, арк. 2; ф. 2885, оп. 1, спр. 13, арк. 7.

М. Ф. Рульова — орденом «Знак Пошани». Самовіддано працюють також колективи хлібозаводу, цегельного заводу та майстерень райоб'єднання «Сільгосптехніки». У 1970 році 159 працівників відзначено ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

Міцніють зв'язки трудящих Шалигиного з трудящими братніх республік. Колгоспники селища змагаються з трудівниками колгоспу «Новый путь» с. Крупця Рильського району Курської області. Вони обмінюються делегаціями, запозичують передовий досвід. Значну допомогу дістають буряківники Рильського району від працівників Шалигинського цукрового заводу.

У 1956 році Шалигине було віднесено до категорії селищ міського типу. Воно значно розширилось. Тут виросли нові вулиці — Миру, ім. Тельмана, ім. Чернишевського та реконструйовані вулиці — Радянська, Заводська, Революції, ім. Леніна та ін. За післявоєнний час в селищі зведено понад 400 індивідуальних житлових будинків, а на цукровому заводі тільки за останнє десятиріччя — понад 700 кв. метрів державної житлової площі. Побудовано 1500 метрів водопроводу, 640 чоловік користуються газом. Зросла торговельна мережа, яка налічує 18 магазинів. Обсяг товарообороту досяг у 1971 році понад 2300 тис. крб., тобто збільшився в порівнянні з 1959 роком у 2 рази. Селище електрифіковане, радіофіковане й частково телефонізоване. У 1959 році воно увійшло до складу Глухівського району.

Докорінно поліпшилось медичне обслуговування населення. У Шалигиному діють дільнична лікарня на 50 ліжок та медпункт на цукровому заводі, які обладнані новою апаратурою. В них — 3 лікарі і 28 чоловік середнього медперсоналу. Багато зроблено для розвитку освіти. В Шалигиному працюють середня, восьмирічна, 2 початкові школи й школа-інтернат. Для середньої школи в 1959 році побудовано нове приміщення на 400 місць. В школах налічується 1277 учнів і 97 учителів. В колгоспі й на цукровому заводі діють 2 дитячі садки. Центрами культурно-освітньої роботи стали будинок культури, кінотеатр «Супутник» та заводський і колгоспний клуби. В будинку культури і 2 клубах працюють гуртки художньої самодіяльності та здійснюються інші культурно-масові заходи. До послуг населення — 4 бібліотеки з книжковим фондом 28 тис. примірників. У селищі створено 2 первинні організації товариства «Знання», які об'єднують 45 лекторів, і первинну організацію Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури.

На трудові звершення жителів Шалигиного спрямовують 6 первинних партійних організацій, які налічують 166 комуністів. У колгоспі створено партійний комітет. Всі комуністи колгоспу й цукрового заводу працюють на вирішальних ділянках виробництва. В селищі — 4 первинні комсомольські організації, які об'єднують 257 юнаків та дівчат. Питаннями господарського і культурного будівництва займається селищна Рада депутатів трудящих. Вона складається з 75 чоловік, серед них 43 робітники, 11 колгоспників і 21 представник інтелігенції, 40 комуністів і 9 комсомольців, 30 жінок. Це кращі люди цукрового заводу й колгоспу, вчителі, лікарі. Селищна Рада має 8 постійних комісій. На соціально-культурні заходи у 1971 році витрачено 379 тис. карбованців.

Натхнені величними перспективами, визначеними XXIV з'їздом КПРС, трудівники Шалигиного разом з усім радянським народом наполегливо борються за дальший розквіт економіки й культури.

П. О. ШАМАТРІН

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ГЛУХІВСЬКОГО РАЙОНУ

БА́НИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру, на автошляху Суми—Шостка. Залізнична станція. Дворів — 559. Населення — 1485 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Будища, Мацкове й Петропавлівська Слобода.

У Баничах містяться коноплепереробний завод, кам'яний кар'єр, хлібоприймальний пункт, дільниця для заготовки лісу, міжрайонна база хімічних добрив та відділення «Міжколгоспбуду». Кар'єр чотири рази завойовував перехідний Червоний прапор управління Московсько-Київської залізниці та перехідний Червоний прапор Міністерства шляхів сполучення СРСР і ЦК профспілки працівників залізничного транспорту. На території села також розташована центральна садиба колгоспу ім. Кірова, за яким закріплено 2363 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1613 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є середня школа, в якій налічується 575 учнів і 30 учителів, 2 клуби, 3 бібліотеки, народний музей, лікарня на 25 ліжок.

На території сільради — 5 первинних партійних (100 комуністів) і 4 комсомольські (247 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1923, партійний — в 1931 році.

За самовіддану працю 12 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них зав. фермою А. П. Гавриленка — орденом Леніна, голову колгоспу М. В. Мурашка і колишнього директора школи І. Ю. Литвиненка — орденом Жовтневої Революції.

Баничі відомі з початку XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації у Баничах діяла підпільна молодіжна патріотична група, до складу якої входили О. Биков, А. Таран, О. Ващенко, М. Мурашко, Л. Таран та ін. Згодом ця група влилася до Шалигинського партизанського загону. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 782 місцеві жителі, з них 425 за хоробрість і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 303 чоловіка віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У Баничах споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців, пам'ятник на могилі партизанів-розвідників К. Б. Фомічука і Г. П. Маслова, розстріляних фашистами, і пам'ятник на могилі партизанів громадянської війни.

Уродженцем села є російський радянський письменник М. М. Почивалін.

Поблизу с. Баничів виявлено поселення сіверян (VIII—X ст.), а біля с. Будищ — залишки давньоруського городища.

БА́ЧІВСЬК — село, центр сільської Ради, розташоване за 36 км від районного центру, за 16 км від залізничної станції Есмань і за 1 км від автошляху Москва—Київ. Дворів — 193. Населення — 716 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гуляївка, Товстодубове й Широке.

У Бачівську міститься центральна садиба колгоспу «Родина», за яким закріплено 3037 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2530 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 225 учнів і 14 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (33 комуністи) і комсомольська (26 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1924, партійний — в 1929 році.

За виробничі досягнення 15 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Бачівськ засновано наприкінці XV ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Цього ж року тут організували партизанський загін, який боровся проти петлюрівців. Під час німецько-фашистської окупації чимало жителів вступило до партизанського загону В. П. Кочемазова, який входив до складу партизанського з'єднання Я. І. Мельника. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 410 жителів, з них 153 за виявлені мужність й відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 197 чоловік загинули за свободу й незалежність Батьківщини. У Бачівську споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців та односельців, які загинули на фронтах війни.

Уродженцем села є доктор географічних наук, професор І. І. Мамай.

Поблизу с. Товстодубового виявлено залишки 2 давньоруських городищ.

БЕРЕ́ЗА — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Глухів і за 2,5 км від автошляху Москва—Київ. Дворів — 730. Населення — 2271 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Білове, Годунівка, Запорожець, Іващенкове, Кривенкове й Шакутівщина.

У Березі міститься колгосп ім. Дзержинського, за яким закріплено 5726 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5307 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює цегельний завод.

В селі є середня школа, в якій налічується 508 учнів і 38 вчителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (54 комуністи) і 2 комсомольські (157 комсомольців) організації. Партійний осередок створено у червні 1917, комсомольський—у 1918 році.

За самовіддану працю 24 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, з них ланкову Н. А. Соловйову та доярку Л. В. Трохименко — орденом Леніна, бригадира комплексної бригади М. Т. Лантуха і голову колгоспу М. П. Шеремета — орденом Жовтневої Революції. За успіхи в соціалістичному змаганні на честь 50-річчя утворення СРСР М. Т. Лантуху присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Береза відома з початку XVII ст. Під час революції 1905—1907 рр. у селі відбувся виступ селян проти поміщика. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Цього року тут організували партизанський загін, який боровся проти петлюрівців. У 1924 році селяни об'єдналися в колгосп «Запорожець». Під час німецько-фашистської окупації в с. Годунівці діяла підпільна партійна група. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога боролися 450 жителів, з них 400 за виявлені мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 247 чоловік полягли смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. У Березі споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців і односельців, які загинули на фронтах війни.

Поблизу с. Кривенкового виявлено залишки поселення доби неоліту (IV тисячоліття до н. ери).

ВІЛЬНА СЛОБОДА́ (до 1921 року — Полковницька Слобода) — село, центр сільської Ради, розташоване за 33 км від районного центру, за 13 км від залізничної станції Есмань і за 3 км від автошляху Москва—Київ. Дворів — 248. Населення — 830 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мала Слобідка й Сорокові Бальчики.

У Вільній Слободі міститься центральна садиба колгоспу «Пам'ять Ілліча», за яким закріплено 3014 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2552 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 190 учнів і 17 учителів, клуб, бібліотека, медпункт.

На території сільради — первинні партійна (35 комуністів) і комсомольська (26 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1919, партійний — в 1926 році.

За виробничі досягнення 18 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, з них ланкову Т. Є. Казенкіну — орденом Леніна.

Полковницька Слобода відома з 1781 року. Під час революції 1905—1907 рр. селяни розгромили маєток місцевого поміщика. Цей виступ було придушено військовою силою. 30 активних його учасників засуджено до тюремного ув'язнення. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Цього року тут організували загін, який боровся проти німецьких окупантів і петлюрівців. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 350 жителів, з них 155 за виявлені мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 176 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У Вільній Слободі споруджено пам'ятник на честь радянських воїнів, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців. Уродженець Вільної Слободи І. Є. Анисименко був комісаром партизанського з'єднання під командуванням М. І. Наумова і загинув смертю хоробрих. Тут йому встановлено пам'ятник.

Поблизу с. Малої Слобідки в урочищі Комаровій горі виявлено давньоруське городище.

ГОРІ́ЛЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і за 14 км від залізничної станції Глухів. Дворів — 175. Населення — 506 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вознесенське, Клочківка, Одрадне, Попівщина й Хотминівка.

У Горілому міститься центральна садиба колгоспу ім. Горького, за яким закріплено 3147 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2466 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 167 учнів і 13 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (21 комуніст) і 2 комсомольські (35 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1926, партійний — в 1928 році.

За самовіддану працю 18 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Горіле відоме з XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 270 жителів, з них 124 за виявлені мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. У с. Хотминівці народився П. Л. Кульбака, який був командиром Глухівського партизанського загону, а потім командиром полку Першої Української партизанської дивізії ім. С. А. Ковпака. За вміле керівництво полком, мужність і відвагу йому у 1944 році присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 146 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Вітчизни. У Горілому споруджено пам'ятник на честь радянських воїнів, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Поблизу Горілого виявлено поселення доби пізнього неоліту, на якому знайдено 178 кам'яних молотків.

ДУ́НАЄЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру і за 17 км від залізничної станції Глухів. Дворів — 637. Населення — 2073 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Сутиски й Щебри.

У Дунайці міститься центральна садиба колгоспу ім. Щорса, за яким закріплено 5098 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3933 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є середня школа, в якій налічується 453 учні і 34 вчителі, 2 клуби, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (60 комуністів) і 2 комсомольські (118 комсо-

мольців) організації. Партійний осередок створено в 1927, комсомольський — в 1929 році.

За виробничі досягнення 26 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, з них ланкового І. А. Старченка — орденом Леніна, зав. фермою В. О. Мукоріза — орденом Жовтневої Революції.

Дунаєць відомий з XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації в Дунайці діяла підпільна партійна група. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 520 жителів, з них 205 за виявлені героїзм і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 278 чоловік полягли за свободу й незалежність Вітчизни. У Дунайці споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців і односельців, які загинули на фронтах війни.

На околиці с. Щебрів виявлено давньоруське городище.

ЗЕМЛЯ́НКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Терещенська. Дворів — 398. Населення — 1063 чоловіка. Сільраді порядковані населені пункти Гута й Кушкине.

У Землянці міститься центральна садиба колгоспу ім. Свердлова, за яким закріплено 4554 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2476 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 170 учнів і 15 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — первинні партійна (29 комуністів) і комсомольська (20 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1925, партійний — в 1928 році.

За самовіддану працю 6 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Перші писемні згадки про Землянку належать до першої половини XVII ст. Під час революції 1905—1907 рр. у селі відбулися збройні виступи селян. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. У 1928 році організували колгосп. Під час німецько-фашистської окупації у Землянці діяла підпільна партійна організація, до складу якої входило близько 100 чоловік. Очолювали її Ф. А. Голуб і І. С. Єресь. Чимало жителів вступило до Глухівського партизанського загону. У селі кілька разів зупинявся партизанський загін під командуванням С. А. Ковпака. За активну допомогу партизанам гітлерівці спалили с. Гуту і навколишні хутори, закатували 228 радянських громадян. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 258 односельців, з них 121 за виявлені героїзм і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 106 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Вітчизни. Серед них — юний розвідник партизан М. Семенистий і кулеметниця Г. Чубун. У Землянці споруджено пам'ятник на честь радянських воїнів, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

КУЧЕРІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 33 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Есмань і за 12 км від автошляху Москва—Київ. Дворів — 449. Населення — 1621 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вишеньки, Харківка й Яструбщина.

У Кучерівці міститься центральна садиба колгоспу «40 лет Октября», за яким закріплено 4190 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3460 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте молочно-м'ясне тваринництво. Працюють млин і цегельний завод.

В селі є середня школа, в якій налічується 485 учнів і 35 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — 2 первинні партійні (51 комуніст) і 2 комсомольські (52 комсомольці) організації. Партійний осередок створено в 1923, комсомольський — в 1929 році.

За виробничі досягнення 27 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Кучерівка відома з XVII ст. Під час революції 1905—1907 рр. селяни почали ділити поміщицьку землю. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Цього року у селі організували загін, що брав участь у боротьбі проти петлюрівців. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 634 жителі, з них 268 за героїзм і мужність нагороджено орденами й медалями СРСР. 345 чоловік загинули смертю хоробрих. У Кучерівці встановлено пам'ятник на честь радянських воїнів, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Поблизу с. Яструбщини виявлено городище сіверян (VIII—X ст.).

ОБЛО́ЖКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Глухів і за 4 км від автошляху Москва—Київ. Дворів — 401. Населення — 1463 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Полошки.

В Обложках міститься бригада колгоспу «Рассвет» (центральна садиба — в с. Полошках), за яким закріплено 5452 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5073 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює птахофабрика.

У селі є восьмирічна школа, в якій налічується 213 учнів і 14 учителів, 2 клуби, 2 бібліотеки, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — 2 первинні партійні (80 комуністів) і 4 комсомольські (145 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1920, партійний — в 1930 році.

За самовіддану працю 28 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, з них голову колгоспу М. Д. Бирюка та комбайнерів І. О. Євтушенка і П. А. Краснощока — орденом Леніна.

Обложки відомі з XVI ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Біля с. Полошок встановлено пам'ятник 42 борцям за Радянську владу, які загинули від рук гетьманців у 1918 році. Під час німецько-фашистської окупації в Об-

ложках діяла підпільна молодіжна патріотична група на чолі з І. Д. Іллющенком. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 650 жителів, з них 450 за виявлені мужність й відвагу нагороджені орденами й медалями СРСР. Уродженцеві села командиру авіаескадрильї Г. А. Коцебі за зразкове виконання бойових завдань командування у 1941 році присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Він загинув смертю хоробрих. 418 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В Обложках споруджено пам'ятник на честь радянських воїнів, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Поблизу сіл Обложок та Полошок виявлено 2 городища та курганний могильник часів Київської Русі.

ПЕРВОМА́ЙСЬКЕ (колишня назва Янівка, до 1957 року — Червоне) — село, центр сільської Ради, розташоване за 23 км від районного центру, за 1 км від залізничної станції Есмань і за 2,5 км від автошляху Москва—Київ. Дворів — 297. Населення — 900 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Есмань, Жалківщина, Масензівка, Нарбутівка й Перше Травня.

У Первомайському міститься центральна садиба колгоспу «Заветы Ленина», за яким закріплено 4700 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3359 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 226 учнів і 13 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, 2 медпункти.

На території сільради — 2 первинні партійні (43 комуністи) і 2 комсомольські (26 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1921, партійний — в 1922 році.

За самовіддану працю 15 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Янівка відома з середини XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації багато жителів вступило до партизанського з'єднання під командуванням М. І. Наумова. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 386 односельців, з них 290 за виявлені мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженець Нарбутівки Ю. Д. Полозов — повний кавалер ордена Слави. 236 чоловік полягли смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. У Первомайському споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

У 1967 році в селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Уродженцями Первомайського є генерали Радянської Армії О. І. Мальчевський і А. Т. Зайцев. У с. Нарбутівці народився український графік Г. І. Нарбут (1886—1920).

Поблизу с. Есмані виявлено давньоруське городище.

ПЕРЕМО́ГА (до 1946 року — Холопкове) — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру і за 5 км від залізничної станції Баничі. Дворів — 520. Населення — 1663 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Черневе.

У Перемозі міститься центральна садиба колгоспу ім. Червоної Армії, за яким закріплено 4560 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2673 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює цегельний завод.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 280 учнів і 20 учителів, будинок культури на 300 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — первинні партійна (48 комуністів) і комсомольська (32 комсомольці) організації. Партійний осередок створено в 1921, комсомольський — в 1922 році.

За виробничі успіхи 18 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Перша писемна згадка про Холопкове належить до 1499 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 р. Під час німецько-фашистської окупації чимало жителів вступило до партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака, серед них командир Шалигинського партизанського загону П. Я. Саганюк. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 240 односельців, з них за виявлені мужність і відвагу 174 нагороджено орденами й медалями СРСР. 180 чоловік полягли смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. У Перемозі встановлено пам'ятник на честь радянських воїнів, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

ПРИВІ́ЛЛЯ (до 1943 року — Фрейгольтове) — село, центр сільської Ради, розташоване за 9 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Глухів і за 7 км від автошляху Москва—Київ. Дворів — 181. Населення — 595 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Будівельне й Москаленки.

У Привіллі міститься центральна садиба колгоспу «Жовтень», за яким закріплено 2286 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2206 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 116 учнів і 9 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (20 комуністів) і комсомольська (18 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1923, комсомольський — в 1925 році.

За виробничі досягнення 16 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Фрейгольтове відоме з XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації 60 жителів вступило до партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 260 односельців, з них 150 за виявлені мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 128 чоловік полягли смертю хоробрих. У Привіллі встановлено пам'ятник на честь радянських воїнів, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

ПУСТОГОРО́Д — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру, за 17 км від залізничної станції Есмань і за 5 км від автошляху Москва—Київ. Дворів — 200. Населення — 690 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Смикарівка, Смолине, Тарасівщина й Ходуня.

У Пустогороді міститься центральна садиба колгоспу «Зоря», за яким закріплено 4661 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3170 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є середня школа, в якій налічується 227 учнів і 19 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — первинні партійна (27 комуністів) і 2 комсомольські (68 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1922, партійний — в 1931 році.

За самовіддану працю 18 трудівників відзначено орденами й медалями СРСР.

Пустогород відомий з XIV ст. Під час революції 1905—1907 рр. в селі відбувся виступ селян проти місцевого поміщика. Цей виступ було придушено військовою силою. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Перший секретар партійної організації М. В. Ісачкін загинув від рук куркульських бандитів. Під час німецько-фашистської окупації майже половина жителів влилася до партизанських з'єднань під командуванням Я. І. Мельника і М. І. Наумова. Фашисти жорстоко розправилися з мирним населенням. У січні 1942 року 42 чоловіка було живцем спалено, серед них старики, жінки й діти. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти гітлерівців билися 360 односельців, з них 180 за виявлені героїзм і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 180 чоловік полягли за незалежність Батьківщини. У Пустогороді споруджено пам'ятник на честь радянських воїнів, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Поблизу Пустогорода збереглися рештки городища часів Київської Русі.

СВАРКО́ВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Клевені, за 10 км від районного центру і за 9 км від залізничної станції Глухів. Дворів — 520. Населення — 1539 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Білокопитове й Заруцьке.

У Сварковому міститься центральна садиба колгоспу «Україна», за яким закріплено 5300 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3600 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є середня школа, в якій 20 учителів навчають 314 учнів, будинок культури на 360 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (51 комуніст) і 2 комсомольські (62 комсомольці) організації. Комсомольський осередок створено в 1929, партійний — в 1937 році.

За виробничі досягнення 17 трудівників відзначено орденами й медалями СРСР.

Сваркове засновано в XVI ст. Радянську владу встановлено в січні 1 918 року. В роки громадянської війни чимало жителів Сваркового вступило до партизанських загонів. Партизани І. П. Хлонь і П. П. Лежай загинули у боротьбі проти українських буржуазних націоналістів і поховані в с. Полошках. У 1926 році створено колгосп. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 320 жителів, з них 197 за виявлені героїзм і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 164 чоловіка віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У Сварковому споруджено пам'ятник на честь радянських воїнів, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

У селі в 1848 році бував М. В. Гоголь.

Уродженцем Сваркового є доктор педагогічних наук, дійсний член АПН СРСР С. Г. Шаповаленко.

На околиці с. Сваркового виявлено городище сіверян (VIII—X ст.).

СЕМЕ́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Есмані, за 11 км від районного центру і за 13 км від залізничної станції Глухів. Дворів — 169. Населення — 581 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Іонине, Калюжне, Кравченкове й Некрасове.

У Семенівці міститься центральна садиба колгоспу ім. XIX з'їзду КПРС, за яким закріплено 2527 га землі, у т. ч. 1522 га орної. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 144 учні і 12 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — 2 первинні партійні (61 комуніст) і 2 комсомольські (32 комсомольці) організації. Комсомольський осередок створено в 1926 році, партійний — в 1938.

За сумлінну працю 24 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Семенівка відома з XVII ст. В період першої російської революції 1905—1907 рр. у селі відбувся великий виступ селян проти місцевого поміщика, який придушили військовою силою, а його учасників жорстоко покарали. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 110 жителів, з них 92 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 81 чоловік віддав життя за свободу й незалежність Батьківщини. У Семенівці споруджено пам'ятник на честь радянських воїнів, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців, і пам'ятник борцям за Радянську владу в роки громадянської війни.

На околицях с. Некрасового виявлено поселення доби неоліту.

СЛО́УТ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру, за 17 км від залізничної станції Глухів і за 8 км від автошляху Москва—Київ. Дворів — 754. Населення — 2365 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Долина.

У Слоуті міститься центральна садиба колгоспу ім. Чапаєва, за яким закріплено 5967 га сіль-

ськогосподарських угідь, у т. ч. 4565 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є середня школа, в якій налічується 488 учнів і 35 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (44 комуністи) і комсомольська (54 комсомольці) організації. Партійний і комсомольський осередки створено в 1929 році.

За самовіддану працю 58 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них механізаторів Я. І. Левченка, С. І. Левченка та доярку І. Г. Гриценко — орденом Леніна. Свинареві колгоспу П. П. Костюченку присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Він був делегатом XXIII з'їзду КПРС.

Слоут відоме з XVII ст. В період революції 1905—1907 рр. селяни спалили 2 поміщицькі садиби і 2 економії. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації у Слоуті була створена підпільна партійна група. У Слоутських лісах почав діяльність Глухівський партизанський загін під командуванням П. Л. Кульбаки. На місці формування загону встановлено пам'ятний обеліск. Жителі села активно допомагали партизанам, за що фашисти жорстоко розправилися з ними. Понад 120 чоловік було розстріляно і 146 вивезено на каторгу до Німеччини. Загинуло багато сімей партизанів і активістів села. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 605 жителів, з них 192 за виявлені героїзм і відвагу нагороджені орденами й медалями СРСР. 285 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У Слоуті встановлено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців і односельців, які загинули на фронтах війни.

Поблизу с. Слоута виявлено 2 поселення: доби бронзи і сіверян (VIII—X ст.).

СО́ПИЧ — село, центр сільської Ради, розташоване за 44 км від районного центру, за 21 км від залізничної станції Есмань і за 3 км від автошляху Москва—Київ. Дворів—403. Населення — 1309 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мала Бобилівка й Потапівка.

У Сопичі міститься центральна садиба колгоспу «Ленинский путь», за яким закріплено 4428 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3300 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є середня школа, в якій налічується 479 учнів і 29 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (32 комуністи) і 2 комсомольські (49 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1924, партійний — в 1929 році.

За виробничі досягнення 17 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Сопич відомий з середини XVI ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації 45 жителів вступили до партизанського з'єднання під командуванням М. І. Наумова. Фашисти жорстоко розправились з населенням. 27 чоловік було закатовано й третину села спалено. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 672 односельці, з них 175 за виявлені героїзм і хоробрість нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцеві с. Потапівки старшому лейтенанту І. А. Мєшкову за мужність і відвагу, виявлені в боях під час форсування Дніпра і утримання плацдарму на правому березі, у 1944 році було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 284 чоловіка полягли за свободу й незалежність Батьківщини. У Сопичі встановлено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

СОСНІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і за 11 км від залізничної станції Глухів. Дворів — 268. Населення — 810 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Катеринівка й Старикове.

У Соснівці міститься центральна садиба колгоспу «Дружба», за яким закріплено 2544 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1903 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 198 учнів і 16 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, медпункт.

На території сільради — 2 первинні партійні (42 комуністи) і 2 комсомольські (57 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1923, партійний — в 1928 році.

За самовіддану працю 38 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Перша писемна згадка про Соснівку належить до середини XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. У 1924 році секретар комсомольської організації Ф. Ф. Марченко загинув від рук куркульських бандитів. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 360 жителів, з них за виявлену мужність і відвагу 136 нагороджено орденами й медалями СРСР. 101 чоловік поліг за свободу й незалежність Батьківщини. У Соснівці споруджено пам'ятник на честь радянських воїнів, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

СТУДЕНО́К — село, центр сільської Ради, розташоване за 31 км від районного центру і за 15 км від залізничної станції Есмань. Дворів — 416. Населення — 1435 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Певний Шлях.

У Студенку міститься центральна садиба колгоспу «Червоний партизан», за яким закріплено 2556 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2139 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працюють механічний млин і цегельний завод.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 297 учнів і працює 20 учителів, клуб, бібліотека, медпункт, пологовий будинок.

На території сільради — первинні партійна (38 комуністів) і комсомольська (68 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1923, партійний — в 1934 році.

За виробничі досягнення 12 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Студенок засновано у XVII ст. Під час першої російської революції 1905—1907 рр. в селі відбулися заворушення селян. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під керівництвом уродженця Студенка посланця Кронштадтської Ради матроса більшовика В. О. Циганка було створено партизанський загін, який брав участь у встановленні в Глухові Радянської влади. Він очолив Глухівський ревком. У 1918 році В. О. Циганок загинув. Його поховали у рідному селі, де встановлено пам'ятник. На фронтах Великої Вітчизняної війни й в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 390 жителів, з них 205 за виявлені героїзм і хоробрість нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцеві села начальникові штабу 60-го гвардійського кавалерійського полку Г. В. Безуглову за вміле керівництво підрозділами, особисту хоробрість і відвагу, виявлені під час форсування Дніпра та утримання плацдарму, у 1944 році присвоєно звання Героя Радянського Союзу. У Студенку споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

СУХОДІ́Л — село, центр сільської Ради, розташоване за 37 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Есмань і за 6 км від автошляху Москва — Київ. Дворів — 220. Населення — 689 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Кореньок, Тополя й Червоний Пахар.

У Суходолі міститься центральна садиба колгоспу ім. 1-го Мая, за яким закріплено 4634 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3373 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 113 учнів і 11 учителів, клуб, бібліотека, медпункт.

На території сільради — первинні партійна (44 комуністи) і комсомольська (42 комсомольці) організації. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — в 1921 році.

За самовіддану працю 21 трудівника нагороджено орденами й медалями СРСР, з них бригадира рільничої бригади П. Т. Климова — орденом Жовтневої Революції.

Перша писемна згадка про Суходіл належить до 1667 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 280 жителів, з них 153 за героїзм і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцеві села гвардії лейтенанту В. П. Батесі за зразкове виконання завдань командування під час форсування Дніпра у 1944 році присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 159 чоловік полягли за свободу й незалежність Батьківщини. У Суходолі споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

На околиці с. Тополі виявлено городище та поселення сіверян (VIII—X ст.).

У́ЗДИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і за 8 км від залізничної станції Баничі. Населення — 936 чоловік. Дворів — 310. Сільраді підпорядковане с. Вікторове.

В Уздиці міститься центральна садиба колгоспу «Піонер», за яким закріплено 2724 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2260 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, в якій налічується 137 учнів і 12 учителів, клуб, бібліотека, лікарня.

На території сільради — первинні партійна (37 комуністів) і комсомольська (48 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1929, партійний — в 1931 році.

За виробничі досягнення 22 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР. Д. П. Грабарю присвоєно звання заслуженого вчителя УРСР.

Перша писемна згадка про Уздицю належить до 1636 року. Під час першої російської революції 1905—1907 рр. у селі відбулося заворушення селян, яке було придушене військовою силою. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації в Уздиці діяла підпільна партійна група. Тут також деякий час базувався Шалигинський партизанський загін, на честь чого встановлено пам'ятний знак. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 320 жителів, з них 95 за бойові заслуги нагороджено орденами й медалями СРСР. 134 чоловіка віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В Уздиці споруджено пам'ятник радянським воїнам — визволителям села від гітлерівців і пам'ятник односельцям, які загинули на фронтах війни.

У Вікторовому народився український радянський поет О. О. Палажченко, лауреат комсомольської премії ім. Пилипа Рудя.

Поблизу с. Вікторового виявлено кургани доби бронзи та давньоруське городище.

УЛА́НОВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 42 км від районного центру, за 22 км від залізничної станції Есмань і за 14 км від автошляху Москва — Київ. Дворів — 464. Населення — 1327 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бешкине, Біла Береза, Бобилівка, Комарівка, Красноярськ, Підлань, Сидорівка й Червона Зоря.

В Улановому міститься центральна садиба колгоспу ім. Жданова, за яким закріплено 8341 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 6112 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює цегельний завод.

У селі є середня школа, в якій налічується 476 учнів і 32 вчителі, клуб, бібліотека, фельдшерсько - акушерський пункт.

І. Я. Александренко — Герой Радянського Союзу, уродженець с. Комарівки. 1944 р.

На території сільради — 3 первинні партійні (58 комуністів) і 2 комсомольські (40 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1918, комсомольський — в 1921 році.

За самовіддану працю 21 трудівника нагороджено орденами й медалями СРСР.

Уланове відоме з початку XVI ст. Під час першої російської революції 1905—1907 рр. у селі відбулися заворушення селян. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації Уланове стало одним з центрів партизанського руху в колишньому Червоному районі. У селі було створено партизанський загін (командир М. І. Радинський, комісар — М. Т. Лукашов), в якому налічувалося 165 чоловік. Він входив до складу партизанського з'єднання під командуванням М. І. Наумова. Фашистські кати вчинили жорстоку розправу над населенням. Було спалено всі будинки партизанів і близько 100 мирних жителів розстріляно. Всього від рук фашистів в Улановому загинуло 330 чоловік. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 1032 жителі, з них 300 за героїзм і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцеві Уланового командиру авіаланки лейтенанту І. П. Курятнику за відмінне виконання бойових завдань командування і виявлені при цьому мужність і відвагу у 1942 році та уродженцеві Комарівки командиру відділення молодшому сержанту І. Я. Александренку за мужність і відвагу, виявлені під час форсування Одера, посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 330 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Вітчизни. В Улановому споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців і односельців, які загинули на фронтах війни.

Уродженцями Уланового є український радянський вчений в галузі опалювально-вентиляційної техніки, доктор технічних наук, професор Б. М. Лобаєв, головний конструктор заводу «Уралмаш», Герой Соціалістичної Праці, лауреат Державної премії СРСР Г. Л. Хімич, науковий працівник Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур, лауреат Державної премії СРСР Г. І. Гончаров.

Поблизу с. Сидорівки виявлено поселення доби неоліту (IV тисячоліття до н. е.), а на околиці с. Комарівки — давньоруське поселення.

ФОТОВИ́Ж — село, центр сільської Ради, розташоване за 40 км від районного центру і за 18 км від залізничної станції Есмань. Дворів — 155. Населення — 426 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Баранівка, Муравейня й Червоні Вишки.

У Фотовижі міститься бригада колгоспу «Іскра» (центральна садиба — у с. Муравейні), за яким закріплено 5091 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3595 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює цегельний завод.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 166 учнів і 11 учителів, клуб, бібліотека, медпункт, пологовий будинок.

На території сільради — первинні партійна (27 комуністів) і комсомольська (18 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — в 1921 році.

За виробничі досягнення 25 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Фотовиж засновано у XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації у Баранівці і Муравейні діяли підпільні партійні групи. 207 жителів вступило до партизанського з'єднання під командуванням М. І. Наумова. Сміливою партизанською розвідницею була К. С. Коцеба. Населення подавало активну допомогу партизанам. Гітлерівці спалили в с. Баранівці 97 дворів і 40 чоловік розстріляли. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 295 односельців Фотовижа, з них 128 за героїзм і хоробрість нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцеві Баранівки штурману ескадрильї бомбардувального авіаполку гвардії капітану Г. А. Лущенку за успішне виконання бойових завдань командування і виявлені при цьому мужність і відвагу у 1946 році присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 236 чоловік віддали життя за незалежність Вітчизни. У Фотовижі встановлено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Поблизу с. Баранівки виявлено поселення доби неоліту.

ХО́ДИНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру і за 13 км від залізничної станції Крупець. Дворів — 298. Населення — 1081 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гудове й Матвіївка.

У Ходиному міститься центральна садиба колгоспу «Победа», за яким закріплено 4173 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3696 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 196 учнів і 11 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (31 комуніст) і комсомольська (18 комсомольців) організації. Партійний і комсомольський осередки створено в 1926 році.

За виробничі досягнення 19 трудівників відзначено орденами й медалями СРСР.

Ходине відоме з XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських заго-

нах проти німецько-фашистських загарбників билися 350 жителів, з них 200 нагороджено орденами й медалями СРСР. 192 чоловіка полягли смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. У Ходиному встановлено пам'ятник радянським воїнам, як загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

ШЕВЧЕНКОВЕ (до 1945 року — Чорториги) — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Терещенська і за 2 км від автошляху Москва — Київ. Дворів — 710. Населення — 2316 чоловік.

У Шевченковому міститься центральна садиба колгоспу ім. Мічуріна, за яким закріплено 5105 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4772 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює цегельний завод.

В селі є середня школа, в якій налічується 482 учні і 38 вчителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека, дільнична лікарня на 35 ліжок.

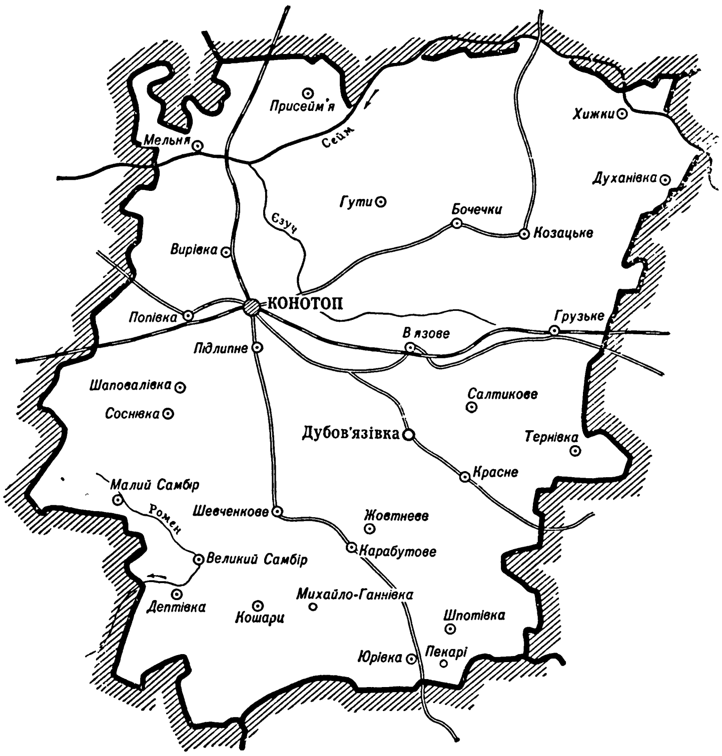
У Шевченковому — первинні партійна (41 комуніст) і 2 комсомольські (152 комсомольці) організації. Комсомольський осередок створено в 1925, партійний — в 1930 році.

За самовіддану працю 14 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Чорториги засновано у XV ст. Під час першої російської революції 1905—1907 рр. у селі відбулися заворушення селян. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 700 жителів, з них 216 за героїзм і мужність нагороджено орденами й медалями СРСР. 261 чоловік віддав життя за свободу й незалежність Батьківщини. У Шевченковому споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців і односельців, які загинули на фронтах війни.

У селі народився російський поет В. І. Туманський (1800—1860).

КОНОТОПСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1752 кв. км. Населення — 150,15 тис. чоловік, з них сільського 75,3 тис. чоловік. Середня густота населення — 45,4 чоловік на кв. км. Селищній та 26 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковано 96 населених пунктів. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, установах є 83 первинні партійні, 146 комсомольських і 150 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. 4 радгоспи і 27 колгоспів користуються 132,5 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 102,6 тис. га орної землі. В районі — 10 промислових підприємств. Населення обслуговує 65 медичних закладів. У 56 загальноосвітніх школах, у т. ч. 15 середніх, 28 восьмирічних, 13 початкових навчається 11 тис. учнів. Працює професійно-технічне училище. Культурно-освітню роботу ведуть 21 будинок культури, 32 клуби, 55 бібліотек. Є 67 кіноустановок. В районі — 7 пам'ятників В. І. Леніну. Споруджено 44 пам'ятники та монументи бойової Слави на честь воїнів-визволителів і воїнів-односельців, які загинули в боях проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни.

КОНОТО́П

Конотоп — місто обласного підпорядкування, центр району, розташоване над річкою Єзучем (басейн Дніпра), за 129 км від обласного центру. Залізнична станція на лінії Київ—Москва. Населення — 70,1 тис. чоловік.

Час заснування Конотопа невідомий. Перша письмова згадка про нього належить до 13 березня 1638 року[1]. Територія, на якій розташовувалось містечко, після Деулінського перемир'я 1618 року була під владою Польщі. Наприкінці 30-х років XVII ст. польсько-шляхетський уряд спорудив тут фортецю, яка мала стати опорним пунктом в його агресивних діях проти Російської держави. Польська шляхта жорстоко гнобила конотопських жителів — селян, козаків, міщан.

[1] Воссоединение Украины с Россией, т. 1, стор. 193—195.

Під час визвольної війни українського народу (1648—1654) під проводом Богдана Хмельницького, в другій половині 1648 року, польські пани були вигнані з Конотопа, й він став сотенним містечком Ніжинського полку. Беручи активну участь у боротьбі проти польсько-шляхетського панування, жителі містечка виступали за возз'єднання України з Росією.

2 квітня 1649 року вони урочисто вітали російське посольство на чолі з Г. Унковським, яке прибуло на Україну для переговорів з Богданом Хмельницьким. За 5 верст від міста посланців братнього народу зустріли представники населення, сотник і понад 100 козаків з прапорами, «а у города стояли пешие люди по обе стороны с ружьем, а как вошли в город, и в городе стреляли ис пушек»[1]— салютували.

Повернення польської шляхти після Білоцерківського договору 1651 року викликало нову хвилю народних повстань та переселення значної частини українців на територію Російської держави. Серед 2000 козаків, яких полковник І. Дзиковський у березні 1652 року привів до Путивля, було чимало людей з Конотопа. Як повідомляли путивльські воєводи, під час наближення шляхетського війська до міста «конотопці де черкасы и мещане все ис Конотопу и уезду вышли»[2].

З радістю сприйняли конотопці рішення Переяславської Ради про возз'єднання України з Росією. В січні 1654 року 1151 житель міста (в т. ч. 615 козаків і 513 міщан) присягнув на вірність Російській державі. 3-го лютого того ж року, коли з Переяслава в Москву поверталося російське посольство, очолене В. В. Бутурліним,— йому назустріч виїхали конотопський і підлипнівський сотники з козаками і прапорами, а міщани біля в'їзних воріт піднесли хліб-сіль посланцям братньої Росії[3].

Конотопці рішуче виступили у 1659 році проти зрадника І. Виговського. В 1677—1678 рр. конотопські козаки спільно з російськими військами воювали під Чигирином проти турецько-татарських орд.

Після возз'єднання України з Росією створилися сприятливі умови для зростання Конотопа. Розташований на важливому торговому шляху, він відігравав велику роль в економічних і культурних зв'язках українського і російського народів. Через Конотоп ішла жвава торгівля худобою, зерном і борошном, продуктами гуральництва, конопляною сировиною тощо. На ярмарки в Конотоп приїздили купці з мануфактурою, металовиробами та іншими товарами з Курська, Орла, Гомеля, Кром, Рильська та інших російських і білоруських міст.

Як видно з переписних документів за 1666 рік, у Конотопі налічувалось 474 двори, з них 210 господарств займалися хліборобством і скотарством, 40 — промислами й торгівлею, 47 — різними ремеслами — кравецьким, шевським, ковальським, гончарним, бондарським[4]. На річці Єзучі було 6 водяних млинів, що належали сотенній старшині, яка одержувала від них значні прибутки. На цих млинах не лише мололи зерно і шеретували просо, а й валяли сукно.

В 50—60 роках XVII ст. Конотоп складався з трьох частин. У «великому місті» проживало бідне населення. В середині цього «міста» було «мале місто», де мешкали заможні козаки. В центрі «малого міста» знаходилися двори сотенної старшини[5].

Козацька старшина за рахунок населення швидко збагачувалась. Уже в кінці XVII ст. конотопський сотник Федір Кандиба мав 1730 селян-кріпаків і тисячі десятин найкращих земель, які він силою захопив у селян Курилівки, Стари, Загребелля, Совинки та інших навколишніх сіл. Сотник Кандиба чинив населенню різні кривди, забивав непіддатливих йому на кілька діб у колодки й немилосердно знущався, зганяючи їх таким чином з грунтів[6]. Десятки тисяч десятин землі захопили Гамалій, Лизогуб, Парпура та інші представники старшини. Із зростанням феодаль-

---

[1] Воссоединение Украины с Россией, т. 2, стор. 145—146, 167.
[2] Там же, т. 3, стор. 213.
[3] Там же, т. 3, стор. 490.
[4] Переписні книги 1666 року. К., 1933, стор. 118—119.
[5] А. Лазаревський. Описание старой Малороссии, т. 2, стор. 206—208.
[6] Там же, стор. 217.

ного землеволодіння дедалі більше поглиблювався процес зубожіння селян, а також козаків, які ставали безкінними, розорювались і потрапляли в кабалу до сотенної козацької старшини, самодурство й неуцтво якої висміяв Г. Квітка-Основ'яненко в повісті «Конотопська відьма».

В 1708 році під час Північної війни територія Конотопського повіту стала одним з театрів воєнних дій. Щоб не дати можливості гетьману-зрадинку Мазепі перетворити Батурин в опорний пункт шведських інтервентів, російські війська на чолі з О. Д. Меншиковим оточили фортецю і 2 листопада 1708 року штурмом взяли її. В ході боїв з шведськими інтервентами російським солдатам активно допомагали козаки Конотопської сотні. Обурені зрадою Мазепи, козаки і селяни повставали проти його прибічників, зокрема ними був схоплений колишній начальник Батуринської фортеці. В листопаді 1708 року козаки Конотопської сотні за допомогою селян знищили шведський загін, яким командував генерал Лінрот[1].

На початку XVIII ст. населення, як і раніше, займалося землеробством і скотарством, а також торгівлею. Багато жителів міста вирощували ячмінь, жито, овес та інші культури, розводили овець, велику рогату худобу, зокрема волів, ремісникували. Окремі конотопські купці торгували худобою і зерном у містах Росії та Польщі.

З 1751 року за гетьманським універсалом Конотоп став на 30 років особистою власністю генерального обозного Кочубея. Становище основної маси населення ще погіршало. Селяни фактично були закріпаченими й, крім сільськогосподарських робіт, виконували різні повинності на користь старшини. Кріпаків позбавили найелементарніших людських прав. Козацька старшина, кріпосники чинили над селянами свавільний суд, що викликало численні протести. Наприкінці XVIII ст. в повіті прокотилася хвиля селянських повстань проти феодально-поміщицького гніту. Один із повстанських загонів на чолі з відомим ватажком, колишнім учасником Коліївщини, С. І. Гаркушею діяв і на Конотопщині. 15 червня 1782 року цей загін напав на масток місцевої поміщиці Парпурихи. Забравши у неї 40 тис. крб. та різні коштовності, повстанці роздали їх бідним жителям, прислузі, чумакам, а жорстоку поміщицю добре провчили нагаями[2].

У зв'язку з новим адміністративним поділом Лівобережної України, в 1782 році Конотоп став повітовим містом Новгород-Сіверського намісництва. Створено було міське управління — магістрат. Хоча його посади юридично були виборними, але фактично їх захоплювали представники багатої верхівки. З 1796 року Конотоп — повітове місто Малоросійської, а з 1802 року — Чернігівської губернії.

Конотопці 1812 року брали активну участь у боротьбі проти наполеонівської навали. Понад дві тисячі козаків і селян повіту воювали проти французьких інтервентів. 38 611 крб. добровільних внесків, багато різного одягу, худоби, продуктів, фуражу зібрало населення Конотопа для російських військ[3], які боролися проти іноземних загарбників. На полі бою під Бородіном козаки й ополченці Конотопщини проявили мужність, відвагу, геройство. Конотопці солдати Тарас Харченко, Сидір Шило, Микита Власенко, Петро Милешко разом з унтер-офіцерами Приваловим і Дригою увірвались в розташування батареї ворога, знищили канонірів і повернули гармати проти французів[4]. У місті й досі зберігається бойовий прапор ополчення 1812 року — свідчення патріотичного подвигу конотопців, дружби українського і російського народів.

В першій половині XIX ст. в Конотопі збільшується кількість ремісничих майстерень, з'являються примітивні заводи — два воскобійні, медоварний. В місті на-

[1] В. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 рр. К., 1951, стор. 123, 124.

[2] І. О. Гуржій. Семен Гаркуша, К., 1962, стор. 21, 26, 27.

[3] Труды Черниговской губернской архивной комиссии, вып. 10. Чернигов, 1913, стор. 106—109.

[4] Український народ у Вітчизняній війні 1812 року. Збірник документів. К., 1948, стор. 118.

лічувалося 198 майстрів, 183 робітники і 103 учні, а також 283 кустарі, що переважно займалися кравецько-шевським ремеслом та виготовленням хлібопекарських виробів.

У зв'язку зі збільшенням експорту хліба з України, торгівля ним посідала особливо важливе місце на конотопських ярмарках. Тільки в 1850 році, за неповними даними, в Конотопі було продано близько мільйона пудів хліба.

Хоча Конотоп став досить людним містом на Чернігівщині, медичне обслуговування в ньому перебувало в занедбаному стані. Лише в 1896 році там ввели посаду лікаря. Мало уваги приділялось освіті. Перший навчальний заклад — повітове училище для дворянських дітей — відкрито 1812 року. Тут навчалось у старших класах 14, а всього — 66 учнів. У 1839 році відкрили міське парафіяльне училище, а в 1842 році — дві приватні однокласні школи[1]. Однак, більшість дітей залишалася неграмотною.

Уродженець Конотопа М. Й. Парпура (1763—1828), після навчання у Петербурзі, в кінці 80-х років розпочав літературно-перекладацьку, а згодом і видавничу діяльність. В 1798 році він підготував і своїм коштом, за допомогою російських друзів, видав у Петербурзі «Енеїду» І. П. Котляревського. Пізніше М. Й. Парпура працював професором Харківського університету.

Його молодий сучасник Я. І. Костенецький (1811—1884) в студентські роки (Московський університет) за участь в таємному гуртку Сунгурова[2] 1831 року був арештований і засланий на Кавказ рядовим у діючий полк[3]. В 1842 році він вийшов у відставку і жив у Конотопі. Тут Я. І. Костенецький займався земською діяльністю, співробітничав у журналах «Современник», «Русский архив», «Основа» та інших, опублікував «Спогади про М. Ю. Лермонтова», «Записки про Аваринську експедицію на Кавказ».

Не раз бував у Конотопі великий російський письменник М. В. Гоголь. У повісті «Втрачена грамота» (1831) він описав один із своїх приїздів до міста[4]. В 1859 році село Гирівку та Конотоп відвідав революціонер-демократ Т. Г. Шевченко, який багато років дружив з уродженцями Гирівки братами Михайлом, Федором та Олександром Лазаревськими. Крім них, поет особисто знав декількох конотопців, вів бесіди з місцевими кріпаками.

У 1861 році в Росії було скасовано кріпацтво. Переважній більшості жителів міста — селянам — реформа принесла особисту свободу, але матеріальне становище їх не поліпшилося. Кращі землі, ліси та інші угіддя залишилися у поміщиків. 11 684 ревізькі душі Конотопського повіту мали викупити 23 336 десятин землі й сплатити за неї 872 432 карбованці[5].

Після реформи значно швидше почала розвиватися промисловість. Одночасно з виникненням нових фабрик, заводів розгорнулось залізничне будівництво. Важливе значення для дальшого розвитку міста мало прокладення в 1867—1869 рр. Курсько-Київської залізниці, яка пролягала через Конотоп. Пізніше, після 1895 року, вона в поєднанні з лінією Конотоп—Москва утворила залізничний вузол і ще більше зв'язала місто з промисловими центрами країни[6]. В 1868 році у Конотопі споруджено вокзал і паровозне депо, почали будувати Головні залізничні майстерні, що відкрилися 1869 року[7]. В 1882 році став до ладу пивоварний, а 1898 року —

---

[1] Материалы для географии и статистики России, Черниговская губерния, стор. 472, 473.

[2] История СССР. С древнейших времен до наших дней, в 2-х сериях, в 12-ти томах, 1 серия, т. 4, М., 1967, стор. 323.

[3] И. А. Федосов. Революционное движение в России во второй четверти XIX в. (Революционные организации и кружки). М., 1958, стор. 101.

[4] Н. В. Гоголь. Собрание сочинений в 2-х томах, т. 1. М., 1969, стор. 80—81.

[5] Н. Н. Лещенко. Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 года, стор. 419.

[6] Є. Ю. Маленко. Конотоп, стор. 15.

[7] ЦДІА СРСР, ф. 219, оп. 1, спр. 23881, арк. 274.

чавуноливарний заводи. В кінці XIX ст. почали працювати ресорний і три цегельні заводи, майстерня ремонту сільськогосподарських машин, паровий млин тощо.

Вже на початку XX ст. в Конотопі налічувалось 35 промислових підприємств, де працювало близько 7 тис. робітників. Переважна більшість з них була зайнята в Головних залізничних майстернях, паровозному депо та інших службах вузла. Водночас з розвитком промисловості зростало населення міста. Якщо в 1859 році в Конотопі проживало 8977 чол., то в 1897 році тут було 18 441 чол.[1]. Робочий день на підприємствах Конотопа тривав 10—11 годин, а заробітну плату давали мізерну. Так, кваліфіковані робітники залізничних майстерень одержували в середньому 18—20 крб., стрілочники — 12—12,5 крб., сторожі — 3—3,25 крб. на місяць[2]. Капіталісти на них систематично накладали штрафи. Надзвичайно погані були житлові умови. Робітники проживали в тісних і брудних казармах, або в навколишніх селах, де значно нижчою була плата за житло.

Жорстока експлуатація з боку капіталістів і політичне безправ'я викликали ненависть робітників до визискувачів, посилювали боротьбу за соціальне й політичне визволення. Під впливом зростання страйкової боротьби в країні і поширення марксистських ідей почали підніматися на боротьбу й робітники Конотопа. Першою спробою організованого протесту проти капіталістичної експлуатації був виступ понад 600 робітників Головних залізничних майстерень у липні 1899 року[3].

В день 1 Травня 1900 року на вулицях міста, в залізничних майстернях, паровозному депо й на станції Конотоп були розкидані листівки, які закликали робітників боротися проти гніту капіталістів і царизму. Наприкінці 1900 року в Конотопі виникла соціал-демократична група. Вона мала зв'язок з соціал-демократами Києва, Курська, Харкова. Її представники привозили звідти листівки, прокламації, революційну літературу, яку потім розповсюджували серед робітників Головних залізничних майстерень і чавуноливарного заводу.

Вирішальну роль у дальшому піднесенні політичної свідомості робітників Конотопа мав вихід ленінської газети «Искра», яку, починаючи з 1901 року, розповсюджували в Конотопі. 2 лютого 1902 року поліція заарештувала членів Конотопської соціал-демократичної групи П. М. Гуменного і Ф. А. Лазебникова, виявивши в них 9-й і 10-й номери газети «Искра». У техніка М. Ф. Смоловика тоді ж знайдено 9-й номер «Искры»[4]. В березні 1902 року серед робітників у великій кількості був розповсюджений 8-й номер газети.

Велику допомогу соціал-демократичній організації Конотопа подавали революціонери-професіонали, агенти «Искры», уродженці міста брати С. І. та І. І. Радченки. Обидва вони були членами керованого В. І. Леніним петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу». С. І. Радченку належав план розповсюдження іскрівської літератури в Росії, який високо оцінив В. І. Ленін. У квітні 1901 року Володимир Ілліч писав С. І. Радченку: «Ваш спосіб поширення літератури цілком схвалюємо і радимо суворо додержуватись його, не слухаючи нічиїх порад і намов»[5].

Влітку 1903 року розпочався страйк шести тисяч робітників Головних залізничних майстерень, паровозного депо та інших служб залізничного вузла, для придушення якого були викликані дві роти піхоти й сотня козаків[6]. Але, незважаючи на криваві репресії, страйкарі продовжували боротьбу. Тільки після надіслання сюди

---

[1] Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Населенные места Российской империи в 50 и более жителей. СПб., 1905, стор. 263.

[2] И. Марута. 1905 г. Очерки по истории революционного и профессионального движения на Московско-Киево-Воронежской железной дороге, вып. 1. Курск, 1925, стор. 13, 17.

[3] О. А. Парасунько. Положение и борьба рабочего класса Украины (60—90 годы XIX в.), стор. 529, 530.

[4] Журн. «Вопросы истории КПСС», 1963, № 10, стор. 115.

[5] В. І. Ленін. Твори, т. 36, стор. 49.

[6] Революция 1905—1907 гг. на Украине. Сборник документов и материалов, т. 1. К., 1955, стор. 391.

Будинок, у якому була підпільна друкарня Конотопського комітету РСДРП. Фото 1971 р.

нових військових частин царизмові вдалося 10 серпня 1903 року придушити страйк. Однак, боячись виникнення «нових безпорядків», капіталісти-акціонери були змушені збільшити заробітну плату чорноробам, відмінити штрафи й створити спеціальну комісію для перегляду розцінок на відрядні роботи[1].

Після придушення страйку поліція посилила репресії проти робітників Конотопа. Та незважаючи на це, вони під керівництвом соціал-демократичної організації готувалися до нових боїв. Влітку 1904 року в Конотопі створено нелегальну друкарню, де передруковували листівки, надіслані з Петербурга і Москви.

Трудящі Конотопа взяли участь у першій російській буржуазно-демократичній революції 1905—1907 рр. Страшна звістка про розстріл петербурзьких робітників 9 січня 1905 року викликала велике обурення серед робітників міста. Були проведені нелегальні збори і масовки робітників. На знак солідарності з робітниками Петербурга протягом січня — лютого 1905 року відбулися страйки й демонстрації.

Втілюючи в життя настанови III з'їзду РСДРП, більшовики Конотопа, значно посилили свій вплив на робітників, розповсюджували праці В. І. Леніна — «Падіння Порт-Артура», «Аграрна програма російської соціал-демократії»[2] та програму РСДРП, організували видання листівок з політичними вимогами.

Революційна боротьба робітників Конотопа, що наростала з місяця в місяць, особливого розмаху набрала в дні Жовтневого всеросійського політичного страйку 1905 року. 10 жовтня застрайкували робітники Головних залізничних майстерень, до яких приєдналися робітники паровозного депо, вагонної дільниці. Боротьбою керував страйковий комітет на чолі з більшовиками Я. Г. Смоловиком і М. Р. Санжаревським. Було створено бойову робітничу дружину в складі 50 чоловік, яка здійснювала охорону революційного порядку в місті. За прикладом робітників Петербурга й Москви залізничники на загальних зборах 28 жовтня 1905 року обрали Раду робітничих депутатів (Раду уповноважених) станції Конотоп у складі 86 членів. Рада робітничих депутатів стала справжнім господарем на Конотопському залізничному вузлі. Вона увільнила тоді від адміністративних обов'язків начальника залізничних майстерень та ряд інших службових осіб, які жорстоко ставились до робітників, зупинила всю роботу на залізничному вузлі, в результаті чого було паралізовано рух поїздів на лініях Москва—Київ, Воронеж—Гомель.

Коли 7 грудня 1905 року в Москві почався страйк, ранком 8 грудня застрайкували й робітники Конотопського залізничного вузла, а вдень відбулась багатотисячна демонстрація. Колони демонстрантів зі співом «Інтернаціоналу» і «Марсельєзи» вирушили від станції до центру міста, де відбувся мітинг. Виступаючий тут більшовик С. Сова-Степняк закінчив свою промову закликами — «Хай живе свобода!», «Геть царя-кровопивця Миколу Романова!». Власті 10 грудня оголосили в Конотопі воєнний стан, ввели сюди каральні загони та військові частини. У відповідь на репресії царських сатрапів страйкарі вивели з ладу всі 58 паровозів, що стояли в депо, і водогін, розбили семафори, телеграфні апарати, залізничні стрілки тощо. До Конотопа прибули адмірал Дубасов, а трохи пізніше начальник департаменту поліції Пантелєєв. Тільки за період з 14 грудня 1905 року до 15 січня 1906 року було

[1] Революция 1905—1907 гг. на Украине. Сборник документов и материалов, т. 1, стор. 391, 393.

[2] Й. Багмут, П. Шморгун. Твори В. І. Леніна па Україні. К., 1960, стор. 36.

заарештовано й віддано до суду 213 найактивніших учасників страйку[1] та звільнено з роботи багатьох робітників.

1906 року Конотопський комітет РСДРП видав окремою листівкою ленінську статтю «Проект звернення до виборців» тиражем 20 тисяч примірників, і розповсюдив її серед робітників та селян[2]. Продовжуючи репресії, поліція 13 січня 1907 року розгромила підпільну друкарню Конотопського комітету РСДРП, провела арешти серед робітників[3]. У цей же час вона конфіскувала 5 примірників праці В. І. Леніна «Дві тактики соціал-демократії в демократичній революції»[4].

Після поразки революції партійна організація міста продовжувала випускати листівки, прокламації, успішно використовувала передвиборчу кампанію до III Державної думи для зміцнення зв'язків з трудящими міста і села. Протягом вересня—жовтня 1907 року Конотопський комітет РСДРП надрукував дві листівки, в яких викривалась антинародна суть тодішнього виборчого закону. Листівки закликали робітників до організованості і єдності в боротьбі за інтереси робітничого класу[5]. 6 листопада 1907 року поліції вдалося заарештувати і віддати до суду десять активних учасників революційного руху, у т. ч. Ф. І. Проценка, О. А. Литвиненка, К. Т. Неровню, Д. М. Микитенка. Втративши найактивніших працівників, партійна організація фактично перестала існувати. Революційну роботу серед трудящих вели окремі члени партії.

Дуже важливу роль у дальшому зростанні політичної свідомості робітників Конотопа відіграли історичні рішення VI (Празької) Всеросійської конференції РСДРП 1912 року і більшовицька газета «Правда». Наприкінці 1912 року робітникам Конотопа пощастило одержати декілька номерів «Правды». Газета справила величезне враження. В листі до редакції вони писали: «...газета «Правда» освітлює нам шлях до боротьби за ясне майбутнє»[6]. В 1913 році передова частина робітників створила гурток «правдистів», на основі якого в перші дні Лютневої революції була створена більшовицька партійна організація[7]. З її ініціативи серед робітників розгорнулося збирання добровільних внесків до «Залізного фонду «Правды», а також для допомоги страйкуючим робітникам заводу «Новий Леснер» у Петербурзі[8].

Хоч Конотоп був повітовим містом, однак вигляд мав непривабливий. Власті міста майже не дбали про його благоустрій. Так, у 1895 році на утримання поліції і тюрми вони витратили 6898 крб., міської думи — 4507 крб., а на благоустрій — лише 1021 карбованець. Охорона здоров'я в місті перебувала у зовсім незадовільному стані. Першу амбулаторію відкрито на початку другої половини XIX ст., а земську лікарню — 1870 року. Лікарня мала всього 16 ліжок і розрахована була на хворих цілого повіту.

Переважна частина жителів міста не мала можливості вчитися. В 1897 році 73 проц. чоловіків і 95 проц. жінок Конотопа не знали грамоти. На початку XX ст. в місті працювали 2 церковнопарафіяльні й одна приватна школи. В 1905 році тут відкрилося комерційне училище, де навчалося 220 учнів — діти заможних громадян. Першу бібліотеку, з досить незначним книжковим фондом, у місті відкрито в 1901 році. За користування книжками земство встановило грошову плату.

З Конотопом другої половини XIX ст. пов'язані діяльність і життя багатьох діячів культури. Уродженцем Конотопа є український і російський бібліограф С. І. Пономарьов (1828—1913). Протягом десяти років тут жив і працював

[1] В. Бабко. В годы подполья, стор. 50.
[2] Нариси історії Комуністичної партії України. К., 1971, стор. 88, 89.
[3] ЦДІА УРСР, ф. 818, оп. 14, спр. 1161, арк. 2, 3.
[4] Й. Багмут, П. Шморгун. Твори В. І. Леніна на Україні, стор. 36.
[5] Большевики Украины в период между первой и второй буржуазно-демократическими революциями в России (июнь 1907 — февраль 1917 гг.). Сборник документов и материалов. К., 1960, стор. 40—43.
[6] Газ. «Правда», 13 січня 1913 р.
[7] В. Бабко. В годы подполья, стор. 57, 62.
[8] Газ. «Правда», 12 травня, 21 липня 1913 р.

білоруський поет-демократ Ф. К. Богушевич (1840—1900), який після придушення польського повстання 1863 року, переховуючись від переслідувань, переїхав на Україну. Кілька разів приїздив сюди І. Ю. Рєпін (1844—1930). У травні 1871 року Конотоп відвідав П. І. Чайковський (1840—1893)[1]. В лютому 1910 року тут побував М. М. Коцюбинський (1864—1913). Він познайомився з матеріалами судового процесу над групою сільських багатіїв, які в 1905 році вбили у селі Вихвостові Чернігівської губернії 16 бідняків. Цю подію, як відомо, письменник відобразив у другій частині повісті «Fata morgana».

Коли влітку 1914 року почалася перша світова війна, незважаючи на репресії царизму воєнного часу, на нелегальних зборах і масовках викривались загарбницькі плани імперіалістичних блоків, закликались робітники до посилення боротьби проти війни і самодержавства. Скориставшись тим, що через залізничну станцію Конотоп проходило багато військових ешелонів на Південно-Західний фронт, більшовики проводили серед солдатів бесіди, в яких таврували імперіалістичну політику царизму[2].

Відразу після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції конотопські більшовики вийшли з підпілля. З березня 1917 року відбулися перші легальні збори Конотопської організації РСДРП з участю ряду активних учасників революційного руху на Конотопщині[3]. Було обрано партійний комітет у складі П. І. Новикова (голова), В. А. Преображенського, І. М. Марути, І. Т. Марченка, К. Т. Неровні, О. Ф. Овсянникова та інших. Партійна організація на кінець квітня 1917 року виросла до 207 членів[4]. За прикладом робітників Петрограда 5—7 березня 1917 року на станції Конотоп обрали Раду робітничих депутатів.

Рада робітничих депутатів прийняла рішення про введення восьмигодинного робочого дня в Головних залізничних майстернях, паровозному депо, на станції та в інших службах залізничного вузла. В березні 1917 року тут почали створюватися професійні спілки. В першій половині березня 1917 року більшовики Конотопа створили бойову робітничу дружину. Керівником її був обраний слюсар залізничних майстерень І. М. Петрушенко. Дружина охороняла найбільш важливі об'єкти: станцію, залізничні майстерні, паровозне депо, залізничний міст через річку Сейм.

У квітні 1917 року на відкритих партійних зборах залізничного вузла, де, крім більшовиків, було кількасот безпартійних робітників, обговорили «Квітневі тези» В. І. Леніна. Присутні повністю схвалили ленінські тези[5].

Після липневих подій більшовики Конотопа створили кілька загонів Червоної гвардії чисельністю близько 500 чоловік, подбали про зміцнення Ради робітничих депутатів, бо там переважали есери й меншовики. 18 вересня 1917 року на засіданні Ради за пропозицією більшовиків було усунуто від керівництва старий виконавчий комітет і обрано новий на чолі з більшовиком І. М. Марутою. В цей час до Конотопа на допомогу партійній організації з Києва приїздили більшовики-агітатори В. М. Примаков, Є. Б. Бош, І. Ю. Кулик та інші. Їх приїзди й виступи допомогли місцевим більшовикам у боротьбі за маси перед Великим Жовтнем. Так, на привокзальній площі станції Конотоп 27 вересня 1917 року відбувся двотисячний мітинг робітників і солдатів, які заслухали доповідь Є. Б. Бош про поточний момент. У прийнятій резолюції учасники мітингу одностайно засудили політику меншовиків та есерів, заявили про необхідність скликання II Всеросійського з'їзду Рад[6].

Звістку про перемогу Жовтневого збройного повстання в Петрограді Конотопський комітет РСДРП(б) одержав 26 жовтня 1917 року. За ініціативою більшовиків

---

[1] П. І. Чайковський на Україні. Матеріали і документи. К., 1940, стор. 137.
[2] Чернігівський облпартархів, ф. 103, оп. 2, спр. 26, арк. 44, 45.
[3] Там же, арк. 43.
[4] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 25.
[5] Жовтень на Сумщині, стор. 39.
[6] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 44.

2 листопада 1917 року відбулося об'єднане засідання Ради робітничих депутатів станції Конотоп і представників військових частин, на якій було створено Раду робітничих і солдатських депутатів, загальноміський Конотопський військово-революційний комітет у складі 7 чоловік. До ревкому увійшли чотири більшовики — П. І. Новиков (голова), С. Д. Дубовик, М. З. Мануїльський, О. Ф. Овсянников. 3-го листопада ревком розповсюдив у повіті повідомлення про зосередження влади в руках Ради робітничих і солдатських депутатів[1]. За рішенням ревкому з тюрми звільнено політичних в'язнів, до всіх міських органів самоврядування, для здійснення контролю за їх роботою, було призначено комісарів. Під впливом більшовиків гарнізон міста вирішив підтримати владу Рад[2].

П. І. Новиков — керівник більшовицької організації Конотопа. 1917 р.

Але проти ревкому і Ради робітничих і солдатських депутатів розгорнули ворожі дії місцеві органи буржуазно-націоналістичної Центральної ради. Вони спочатку (до прибуття сюди їх військ) змушені були рахуватися з впливом на маси Ради робітничих і солдатських депутатів та військово-революційного комітету. Згодом місцеві органи Центральної ради розпочали збройну боротьбу проти трудящих міста. 28 листопада 1917 року на станцію Конотоп прибули два «курені смерті», курінь «січових стрільців» і артилерійська бригада, з допомогою яких Центральній раді вдалося роззброїти солдатів місцевого гарнізону, розігнати Раду робітничих і солдатських депутатів. Комітет РСДРП(б) і ревком тимчасово пішли в підпілля[3]. Перемога націоналістичної контрреволюції в Конотопі була тимчасовою.

Конотопські більшовики П. І. Новиков, В. Я. Бабко, О. Ф. Овсянников у грудні 1917 року в Харкові брали участь у роботі І Всеукраїнського з'їзду Рад. Повернувшись у Конотоп, вони розгорнули підготовку до повстання проти ворогів Радянської влади. В зв'язку з переможним наступом радянських військ Конотопський комітет РСДРП(б) разом з ревкомом у ніч з 9 на 10 січня 1918 року підняли збройне повстання. На кінець дня 10 січня воно закінчилося розгромом «куренів смерті» й «січових стрільців». Вся влада перейшла до рук ревкому[4]. «Повсталі,— говорилось у повідомленні командування радянськими військами— захопили великі склади зброї, воєнного спорядження і бойових припасів, у тому числі до 20 кулеметів, 8 гармат, кілька тисяч гвинтівок і т. п.»[5].

25 січня 1918 року відкрився повітовий з'їзд Рад, у роботі якого взяло участь близько 600 делегатів Конотопщини. З'їзд одноголосно схвалив ленінські Декрети про мир і землю, прийняв постанову про негайне введення робітничого контролю на всіх підприємствах. На з'їзді обрано виконавчий комітет в складі: П. І. Новикова (голова), О. Ф. Овсянникова, Д. І. Мозженка, І. М. Марути, П. Коломійця[6] та інших. Виконуючи рішення з'їзду, повітвиконком запровадив робітничий контроль, приступив до виконання ленінського Декрету про землю.

Але дальші кроки соціалістичного будівництва були перервані початком наступу австро-німецьких окупантів, закликаних Центральною радою. Більшовики Конотопа розгорнули роботу щодо мобілізації трудящих на боротьбу з інтервентами. В другій половині лютого 1918 року відбувся повітовий селянський з'їзд, який проходив під лозунгом «Всі сили на розгром німецьких імперіалістів!».

---

[1] Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні, т. 2, стор. 198.
[2] Газ. «Пролетарская мысль», 7 листопада 1917 р.
[3] Газ. «Пролетарская мысль», 29 листопада 1917 р.
[4] Журн. «Летопись революции», 1922, № 1, стор.163.
[5] Газ. «Донецкий пролетарий», 18 січня 1918 р.
[6] В. Бабко. В годы подполья, стор. 121, 122.

В найкоротший час було створено три червоногвардійських загони, один з яких під командуванням М. Є. Вакуленка на початку березня 1918 року відбув у напрямі Києва для боротьби з німецькими окупантами. Тоді ж, 6 березня 1918 року, постановою ревкому Конотоп був оголошений на воєнному стані, а 12 березня 1918 року в місті запроваджено стан облоги. Терміново провадилась евакуація промислового устаткування до Курська. Під тиском переважаючих сил окупантів червоногвардійські загони за рішенням ревкому в ніч з 17 на 18 березня 1918 року залишили Конотоп і відійшли в напрямі залізничної станції Мельня. Тут протягом кількох днів точилися жорстокі бої з німецькими окупантами. Смертю героя в цих боях загинув командир одного з червоногвардійських загонів, керівник Конотопської партійної організації П. І. Новиков[1]. Під Конотопом з окупантами вів бої Харківський червоногвардійський загін на чолі з М. О. Руднєвим. Сюди прибули перший і другий соціалістичні загони під командуванням К. Є. Ворошилова та О. Я. Пархоменка, які разом з іншими частинами Червоної Армії в районі Грузьке-Дубов'язівка зупинили наступ кайзерівців[2].

Окупанти разом з українськими буржуазними націоналістами перед цим вдерлись у Конотоп, відновили буржуазно-поміщицькі порядки, запровадили режим кривавої військової диктатури і тільки протягом травня—червня 1918 року розстріляли понад 370 жителів, а близько 7000 чоловік заслали в концтабори в районі Пінських боліт[3]. Незважаючи на жорстокий терор окупантів, у кінці травня 1918 року відбулася перша конференція підпільних більшовицьких організацій, на якій було обрано партійний повітовий комітет і створено ревком[4].

Велику мобілізуючу роль у розгортанні визвольної боротьби трудящих проти німецьких загарбників відіграли рішення І з'їзду Комуністичної партії України, що відбувся у Москві в липні 1918 року. В роботі з'їзду брали участь делегат від Конотопської партійної організації К. Т. Неровня та уродженець міста Конотопа партійний працівник С. А. Сова-Степняк. Трудящі міста після рішень І з'їзду КП(б)У посилили боротьбу проти окупантів. У середині липня 1918 року розпочався страйк залізничників України. 19 липня до нього приєдналися і робітники Конотопського вузла. В ніч на 26 липня підпільники вибухом бомби пошкодили кілька вагонів німецького ешелону та зруйнували залізничну колію біля урочища Котлована, після чого рух німецьких ешелонів припинився. Про роботу підпільного партійного комітету міста на II з'їзді КП(б)У (друга половина жовтня 1918 р., Москва) інформував делегат від Конотопської партійної організації У. Р. Стоян[5].

Внаслідок ударів повсталих робітників і селян України та під впливом листопадової революції в Німеччині окупаційні війська почали залишати зайняту територію. Але владу в місті захопили війська контрреволюційної петлюрівської Директорії. 21 січня 1919 року Новгород-Сіверський полк під командуванням Т. Черняка вибив петлюрівців з Конотопа. Вся влада перейшла до ревкому. Знову вийшла з підпілля більшовицька організація, яка вже на середину лютого 1919 року об'єднувала 150 членів партії. 7 квітня 1919 року був обраний міський комітет КП(б)У в складі І. М. Марути, К. Т. Неровні, В. М. Яценка та інших. Багато трудящих міста влилося до лав Червоної Армії, було організовано загін для боротьби з бандитизмом, відновлено випуск воєнної продукції на підприємствах. Активним помічником партійного комітету стала комсомольська організація, створена в січні 1919 року[7].

Мирна діяльність трудящих Конотопа була знову тимчасово перервана наступом військ Денікіна. На заклик В. І. Леніна «Всі на боротьбу з Денікіним!» комуністи

---

[1] Спогади про перший з'їзд КП(б)У. К., 1958, стор. 146.
[2] Українська РСР в період громадянської війни 1917—1920 рр. в X томах, т. 1. К., 1967, стор. 290, 291.
[3] В. Бабко. В годы подполья, стор. 135.
[4] Спогади про перший з'їзд КП(б)У, стор. 148.
[5] Сумський облпартархів. Колекція спогадів старих більшовиків. Спогади У. Р. Стояна, стор. 41.
[6] З історії комсомольських організацій Сумщини, стор. 95, 96.

й комсомольці Конотопа оголосили себе мобілізованими. Значну допомогу партійній організації подав агітпоїзд імені В. І. Леніна, що 6 серпня 1919 року прибув на станцію Конотоп[1]. Збори міської партійної організації 11 серпня 1919 року ухвалили послати в 10-у і 14-у армії по 20 комуністів. Багато конотопців тоді влилося в 14-у армію.

15 серпня 1919 року денікінці захопили Конотоп, відновили владу капіталістів і поміщиків. В умовах білогвардійського терору більшовики міста й повіту очолили боротьбу робітників і селян проти ворога. Керівниками підпілля були У. Р. Стоян, А. С. Банний, К. Т. Неровня та інші[2].

25 листопада 1919 року частини 14-ї армії визволили Конотоп. Відновили діяльність органи Радянської влади. Партійний комітет разом з ревкомом взялися за налагодження зруйнованого господарства, зокрема промислових підприємств, медичних закладів, шкіл та культурно-освітніх закладів. Особлива увага приділялась відбудові залізничного вузла. 29 грудня 1919 року на станції Конотоп проведено перший комуністичний суботник. Тоді ж відбулися місячник заготівлі продовольства та місячник палива. Весною 1920 року в зв'язку з наступом польських інтервентів і Врангеля в Конотопі знову було проведено мобілізацію на фронт комуністів і комсомольців, робітників.

Після переможного завершення громадянської війни партійна організація та органи влади міста головну увагу зосередили на відбудові промислових підприємств. Зміцнювалась трудова дисципліна, підвищувалась продуктивність праці, зростав випуск продукції. Вже у 1923/24 господарському році колектив Головних залізничних майстерень відремонтував 181 паровоз і 1367 вантажних вагонів[3]. На колишньому снарядному заводі з літа 1921 року налагодили випуск соломорізок, молотарок, віялок, плугів та культиваторів для потреб сільського господарства, збудували новий цех, де за короткий час освоїли випуск запасних частин для тракторів[4].

Значно пожвавилась державно-кооперативна торгівля. В другому півріччі 1924—25 господарського року в місті налічувалось 34 державні торговельні і 14 кооперативних магазинів[5].

За роки відбудови народного господарства відбулися зміни і в адміністративному статусі міста. З 1923 року місто стало центром Конотопського округу.

Тяжким болем у серцях трудящих Конотопа відгукнулась звістка про смерть дорогого Ілліча. 22 січня 1924 року на підприємствах і в установах міста відбулися траурні мітинги робітників і службовців. З Конотопа в Москву для участі в похороні В. І. Леніна виїхала делегація. Під час ленінського призову до більшовицької партії в місті вступило близько 300 передових робітників. Разом з усіма комуністами Конотопа нове поповнення твердо і послідовно боролось за ленінську єдність лав Комуністичної партії[6].

Поступово змінювався загальний вигляд міста. Провадились роботи щодо його впорядкування й відбудови житлового фонду. В 1924 році почалось будівництво робітничого містечка для залізничників. Зростало населення. Якщо в 1920 році проживало 25 633 чоловіка, то на початок 1926 року в Конотопі налічувалось 33 571 чоловік. Здійснено ряд заходів щодо налагодження охорони здоров'я трудящих. В націоналізованих будинках відкрили дві лікарні, дві поліклініки, 3 амбулаторії, 4 фельдшерські пункти, тубдиспансер, 3 аптеки. Значну увагу було приділено народній освіті. Вже на початку 1922 року в Конотопі працювали 5 трудових шкіл 1-го

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 406, оп. 1, спр. 5, арк. 18.

[2] В. Бабко. В годы подполья, стор. 162.

[3] В. М. Варавва, Е. Е. Маленко. Молодость столетнего завода, стор. 60, 65.

[4] Газ. «Плуг и молот» (Конотоп), 6 липня 1921 р.

[5] Конотопский округ в границах на 1 июля 1925 г. (Краткие статистические данные). Чернигов, 1925, стор. 44.

[6] Газ. «Селянські вісті» (Конотоп), 14 січня 1926 р.

і 2-го ступенів, де навчалося 1479 учнів, фінансово-банківський технікум (362 учні), фабрично-заводське училище при Головних залізничних майстернях, що налічувало 87 учнів. Крім того, 15 чоловік відвідували курси підготовки до вузів. У 1924 році відкрито 7 семирічних шкіл, професійну школу на базі колишнього залізничного училища, заснованого в 1891 році, 5 груп лікнепу, 2 групи загальноосвітніх курсів і т. п. У цей час у місті діяли 3 бібліотеки, 4 клуби, сельбуд і Конотопський краєзнавчий музей.

Видавались у Конотопі повітова газета «Плуг і молот» (перший номер з'явився 2 грудня 1919 року), в січні 1920 року почала виходити газета залізничників «Красный железнодорожник», у жовтні 1920 року — щотижнева газета «Ударник», у квітні 1921 року — «Юношеская правда». 19 грудня 1925 року вийшов перший номер окружної газети «Селянські вісті».

В роки соціалістичної індустріалізації здійснювалась докорінна реконструкція промислових підприємств міста. В цей період на залізничному вузлі збудували новий, північний парк, вагонне депо, застосували автоблокування, реконструювали паровозне депо та ряд інших станційних служб. На паровозо-вагоноремонтному заводі (колишні Головні залізничні майстерні) спорудили нові світлі цехи, устаткували їх новими верстатами. Колектив цього підприємства зріс до 7 тис. чоловік, тут працювало 1000 комуністів і 1500 комсомольців. Завод мав 3 тис. ударників, які систематично перевиконували виробничі завдання. Слюсар С. М. Лисогор і майстер паровозного депо М. Й. Берізка в 1932 році нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора Української РСР.

Випуск продукції Конотопського цегельного заводу (побудованого у 1913 році) зріс у десять разів. 1935 року завод виробив 5 млн. штук цегли сухого пресування, а в 1940 році — близько 20 млн. штук. У 1929 році збудовано міську електростанцію, водогін, в 1933 році — потужний хлібозавод.

Особливо великі зміни сталися на електромеханічному підприємстві «Червоний металіст» (колишній снарядний завод), на якому поряд з виробництвом простих сільськогосподарських машин було освоєно випуск самоцентруючих патронів до верстатів і кіноагрегатів марки «Мантенорд» для молодої радянської кінематографії. У 1933 році завод одним із перших у Радянському Союзі почав виробляти електробури й електроінструменти для вугільної промисловості. Заводський колектив кількісно зріс до 1100 чоловік.

На підприємствах міста одним з перших почав працювати по-стахановськи майстер 10-ї дистанції колії С. М. Зимовець. Його бригада ремонтних робітників у складі 5 чоловік, застосовуючи метод швидкісного рубання рейок і новий технологічний процес заміни хрестовин та стрілкових переводів, замінювала їх протягом 32 хвилин замість 8 годин за планом. Широко розгорнувся стахановський рух на заводі «Червоний металіст», де вже 28 листопада 1935 року було достроково виконано річний план випуску продукції та дано державі 187 тис. крб. надпланового прибутку[1]. Про масовість стахановського руху на підприємствах Конотопа яскраво свідчить той факт, що на паровозо-вагоноремонтному заводі в 1937 році працювало 1123 стахановці й 2445 ударників.

На Конотопському залізничному вузлі розвивався рух кривоносівців, які повели великовагові поїзди на великих швидкостях. Так, член ВУЦВК, комуніст М. М. Болдирєв у березні 1936 року, прийнявши ешелон з 116 вагонів, привів його з Конотопа на станцію Хутір-Михайлівський на 64 хвилини раніше графіка, перекривши норми технічної і комерційної швидкостей[2]. Майстер підйомного цеху паровозного депо комуніст В. Г. Авраменко скоротив строк ремонту паровозів з 144 до 56 годин, а далі й до 18 годин. За стахановську працю ряд конотопських робітників було відзначено високими урядовими нагородами. Ордена Леніна удостоєно В. М. Ши-

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-380, оп. 1, спр. 198, арк. 11.
[2] Чернігівський облпартархів, ф. 470, оп. 1, спр. 1730, арк. 15.

яна, ордена Трудового Червоного Прапора — П. І. Гаврилова, І. Д. Дудіна та інших.

Хвилю соціалістичного змагання викликало всенародне обговорення проекту нової Конституції СРСР, яка була затверджена Надзвичайним VIII з'їздом Рад СРСР. У роботі з'їзду брав участь від Конотопа делегат—стахановець В. Г. Авраменко, а 12 грудня 1937 року депутатом Верховної Ради СРСР був обраний конотопський робітник з паровозо-вагоноремонтного заводу Д. П. Білоус.

Підвищився культурно-технічний рівень робітників міста. Велика частина їх пройшла підготовку на курсах техмінімуму та в школах стахановських методів праці. Зародився рух раціоналізаторів. У 1940 році на підприємствах Конотопа стала поширюватись нова форма соціалістичного змагання — рух багатоверстатників.

Організаторами трудящих на боротьбу за успішне виконання завдань партії і уряду були комуністи. Напередодні Великої Вітчизняної війни міська партійна організація налічувала 687 членів і кандидатів у члени партії. Активними їх помічниками були 2670 комсомольців[1].

За 1926—1940 рр. докорінно поліпшилась охорона здоров'я трудящих. Вже в 1935 році Конотоп мав 78 лікарів і 172 медичні працівники з середньою освітою. Тут працювали дві лікарні (залізнична і районна) на 400 ліжок, 5 амбулаторій, 8 медичних і фельдшерських пунктів, 4 диспансери, фізлікарня, 5 аптек, 2 медлабораторії, санітарна і малярійна станції, 2 пологові будинки, 2 дитячі поліклініки. В місті налічувалося 8 стаціонарних дитячих ясел, 11 дитячих майданчиків та 3 піонерські табори.

Багато було зроблено і в галузі культурної революції. На початок 30-х років конотопці покінчили з неписьменністю. У 1940 році діяли 15 середніх, неповних середніх та початкових шкіл, де навчалося близько 9 тис. учнів і працювало 634 вчителі. Спочатку педтехнікум, а з 1939 року вчительський інститут готували щороку сотні майбутніх вчителів. Кваліфіковані кадри готували також технікуми — медичний, кооперативний і транспортного будівництва, дві школи ФЗН.

В місті працювали Палац культури залізничників, районний будинок культури, два клуби із загальною кількістю понад 1600 місць, 9 бібліотек з книжковим фондом 326 тис. примірників. Виступали колективи художньої самодіяльності, зокрема капела бандуристів станції Конотоп (керівник А. Г. Марута). У 1939 році трудящі міста передплачували 5427 примірників газет і 1160 журналів. Видавались у місті газети «Селянські вісті» (пізніше «Комуна»), «Ударник транспорту», багатотиражки — «Червоний металіст» та «Ударник» (нині «Гудок завода»), загальний тираж яких становив близько 30 тис. примірників.

За 1926—1939 рр. постійно зростало населення міста і на початок 1939 року воно становило 49 798 чоловік. З 1931 по 1932 рік Конотоп — центр району, що підлягав безпосередньо столиці, в 1932—1938 рр. він входив, як райцентр, до складу Чернігівської області, з 1939 року — місто обласного підпорядкування Сумської області.

Віроломний напад гітлерівської Німеччини на СРСР перервав соціалістичне будівництво. Радянські люди піднялись на захист завоювань Жовтня. З першого дня війни тисячі конотопців влилися до лав захисників Вітчизни. Багато трудівників працювало на будівництві оборонних ліній. Були налагоджені швидкісне формування та просування великовагових поїздів, безвідчіпний ремонт вагонів. Незважаючи на всі спроби ворога паралізувати залізничний вузол, писав генерал-полковник О. І. Родимцев, конотопські залізничники пропускали на північ ешелон за ешелоном, евакуювали поранених, вивозили устаткування заводів, ремонтували зруйновані бомбами колії і знову несли свою мужню робітничу вахту[2].

Протягом серпня і на початку вересня 1941 року на підступах до Конотопа тривали запеклі бої з німецько-фашистськими військами. 7 вересня 1941 року ворог захопив місто. Фашисти відразу провели численні арешти жителів, почали найжор-

---

[1] Чернігівський облпартархів, ф. 470, оп. 1, спр. 2199, арк. 15.
[2] А. И. Родимцев. Твои, Отечество, сыновья, стор. 85, 87, 94.

стокішими репресіями насаджувати «новий порядок». За два роки в Конотопі гітлерівці розстріляли й замордували близько 30 тис. чоловік, у т. ч. 27 тис. радянських військовополонених, силоміць вивезли до Німеччини на каторжні роботи 1000 жителів міста[1]. Окупанти систематично грабували місцеве населення, що призвело до його хронічного голодування й великої смертності. Тільки за перше півріччя 1942 року в Конотопі від голоду померло 411 чоловік.

Трудящі міста під керівництвом комуністів з перших днів окупації почали боротьбу проти загарбників. У Конотопі діяло кілька підпільних груп, зокрема групи на чолі з розвідницями-комсомолками Інною Сохіною і Вірою Долбіною, які розповсюджували радянські листівки, зведення Радінформбюро, організовували допомогу радянським військовополоненим, передавали партизанам відомості про рух німецьких військових ешелонів через станцію Конотоп. Радянські патріоти, ділячись останнім пайком хліба, ризикуючи життям, врятували від голодної смерті і катівських рук сотні військовополонених. Вони переховували їх, лікували, а потім переправляли до партизанів або за лінію фронту. Так, колишній завгосп школи № 14 О. Тхор переховував у себе тяжко хворого на запалення легенів Л. Г. Басанця (опісля генерал-майор). Конотопці вилікували його, і він прийшов у розташування частин Червоної Армії[2]. Л. П. Приходько, В. І. Колесникова та інші жителі міста вилікували тяжко хворого офіцера, грузина Д. Ф. Бакрадзе, а потім направили його в партизанський загін С. А. Ковпака[3]. Д. Ф. Бакрадзе пізніше за самовіддану боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками був удостоєний високого звання Героя Радянського Союзу.

За рішенням Сумського підпільного обкому КП(б)У в кінці серпня 1941 року був створений Конотопський партизанський загін. Його очолили голова райвиконкому Ф. Є. Канавець (командир загону), секретар підпільного райкому партії Є. М. Китович (комісар загону). Згодом пораненого Ф. Є. Канавця відправили в тил, а командиром загону було призначено В. П. Кочемазова. Цей загін пізніше приєднався до Путивльського під командуванням С. А. Ковпака і ввійшов до Сумського партизанського з'єднання. Він зарекомендував себе сміливими й продуманими діями в боротьбі проти гітлерівських загарбників. На 15 жовтня 1942 року загін налічував 76 бійців, які мали на своєму бойовому рахунку сотні знищених фашистів. 11 листопада 1942 року Конотопський партизанський загін дістав найменування «Смерть фашизму» і в тому ж місяці був підпорядкований партизанському з'єднанню під командуванням полковника Я. І. Мельника, а взимку 1943 року — партизанському з'єднанню на чолі з генерал-майором М. І. Наумовим. У складі нового з'єднання Конотопський партизанський загін в лютому 1943 року вирушив у рейд по тилах загарбників, на Правобережну Україну. Під час цього рейду в Кіровоградській області смертю хоробрих загинув командир загону В. П. Кочемазов.

6 вересня 1943 року бійці 143-ї (командир полковник Д. І. Лукін) і 280-ї (командир генерал-майор Д. М. Голосов) стрілецьких дивізій, підтримані 65-м гвардійським мінометним полком (командир майор М. О. Павлов), вибили німецько-фашистських загарбників з Конотопа. 143-й і 280-й стрілецьким дивізіям, а також 65-му гвардійському мінометному полку присвоєно найменування Конотопських[4].

Значний вклад у справу розгрому гітлерівських загарбників внесли й трудящі Конотопа. Понад 8 тисяч конотопців героїчно билися на фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах. З них загинуло 1520 чоловік. За хоробрість у боротьбі за честь, свободу і незалежність Батьківщини близько 2000 конотопців (фронтовики, партизани, учасники підпілля) нагороджено орденами й медалями Союзу РСР. Тим, хто найбільше відзначився в боротьбі за незалежність Батьківщи-

[1] Сумськпй облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 102, арк. 20, 22.

[2] Є. Ю. Маленко, М. І. Пантелєєв, М. Ф. Яшин. Нарис історії Конотопського заводу «Червоний металіст», стор. 53.

[3] Газ. «Радянська Україна», 3 серпня 1944 р.

[4] Газ. «Правда», 10 вересня 1943 р.

ни — В. У. Воронову, Ю. Г. Цитовському, О. Б. Панову, С. Ф. Проценку, П. І. Руденку, Н. Т. Волковій (посмертно),— присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Великих руйнувань, матеріальних збитків завдали гітлерівці Конотопу. Вони висадили в повітря всі промислові підприємства, зруйнували 708 жилих будинків, заподіяли матеріальної шкоди на 150 млн. карбованців.

З перших днів після визволення міста почали працювати міськком і райком партії, виконком міської Ради, які організували трудящих на відбудову залізничного вузла, підприємств, жител. Вже третього дня було відновлено рух поїздів на дільниці Конотоп—Бахмач. За короткий строк до ладу стали паровозне і вагонне депо, колійно-ремонтний завод. Почали випускати першу продукцію заводи «Червоний металіст», КПВРЗ та інші підприємства.

Уряд Союзу РСР у 1944 році виділив 1112 тис. крб. на відбудовні роботи в Конотопі. Ця сума розподілена була так: для відновлення житлового фонду 407 тис. крб., на шляхове будівництво — 153 і на впорядкування та озеленення міста — 63 тис. крб. 489 тис. крб. припадало на заводське будівництво. Відбудовні роботи на залізничному вузлі і на промислових підприємствах міста стояли в центрі уваги партійних і радянських органів.

Конотопці працювали по-фронтовому. Тільки паровозники за період з вересня 1943 по грудень 1945 року провели 3519 великовагових поїздів, якими перевезли понад план сотні тисяч тонн військових вантажів, заощадили десятки тисяч тонн палива. Робітники вагонного депо за цей же період чотири рази завойовували прапор Державного Комітету Оборони СРСР, два рази — перехідний прапор Міністерства шляхів сполучення СРСР, 16 разів здобували першість в соціалістичному змаганні серед колективів Московсько-Київської залізниці та у Всесоюзному змаганні вагонників.

Комуністична партія і Радянський уряд високо оцінили самовіддану працю конотопських залізничників у дні Великої Вітчизняної війни. Уряд нагородив групу кращих працівників орденами і медалями СРСР.

Завдяки допомозі Союзного і республіканського урядів, братніх народів СРСР трудящі міста у 1944—1945 рр. відбудували міську комунальну електростанцію, водогін, хлібозавод, м'ясокомбінат, підприємства легкої і харчової промисловості, завершили відновлення шкіл, технікумів, бібліотек, кінотеатрів, клубів, лікувально-оздоровчих закладів. Тоді працювало понад 200 лікарів і середнього медичного персоналу.

За прикладом тамбовських колгоспників конотопці зібрали 1,5 млн. крб. добровільних внесків на побудову авіаескадрильї «Трудящі Конотопа»[1], передплатили державну воєнну позику і грошово-речову лотерею — дали в позику державі з трудових заощаджень ще понад 15 млн. карбованців.

Очолені партійною організацією, що налічувала в своїх лавах 1337 комуністів, з допомогою 2350 комсомольців, трудівники міста розгорнули соціалістичне змагання за дострокове виконання виробничих завдань четвертої п'ятирічки (1946—1950 рр.). Робітники заводу «Червоний металіст» у 1949 році дали країні продукції в п'ять разів більше, ніж у 1940 році, а продуктивність праці за цей період зросла в два рази[2]. Із завданнями четвертої п'ятирічки тут впоралися за три роки й 11 місяців та дали країні 5 млн. крб. надпланових прибутків. Уже в грудні 1949 року трудящі заводу видавали продукцію в рахунок 1951 року. Успішно також працювали колективи паровозного та вагонного депо, станції, дистанції колії, які завдання п'ятирічки виконали за три з половиною роки.

Радянський уряд високо оцінив трудові подвиги залізничників, нагородивши велику групу передовиків за довгорічну й бездоганну працю орденами і медалями СРСР. За роки четвертої п'ятирічки тільки орденом Леніна було нагороджено 83 чоловіка.

[1] Газ. «Радянський прапор» (Конотоп), 26 лютого 1944 р.

[2] Сумський облпартархів, ф. 40, оп. 1, спр. 246, арк. 32.

Комуністи Конотопа разом з депутатами міської Ради, комсомолом, всіма трудящими провели значну роботу щодо відбудови міського господарства й поліпшення благоустрою. Так, у 1946 році методом народної будови споруджено насипну дамбу й прокладено залізничну колію від станції Конотоп до заводу «Червоний металіст», що з'єднало центр міста з його околицею Загребеллям. У грудні 1949 року відкрито трамвайне сполучення між залізничним вокзалом і центром міста. В цій справі допомагали російські друзі — москвичі. Московська міська Рада депутатів трудящих передала в дар трудящим Конотопа перші два трамвайні вагони.

Колективи промислових підприємств міста достроково, за 4 роки й 10 місяців, завершили виконання п'ятого п'ятирічного плану. Робітники Конотопа значну допомогу подали працівникам сільського господарства. Зокрема, колектив заводу «Червоний металіст» у підшефних колгоспах «Заповіти Ілліча» та «Вперед» виконав робіт на 500 тис. крб. і виготовив для колгоспів області 200 культиваторів, 68 кукурудзодробарок тощо.

В роки семирічки у промисловість міста було вкладено понад 26 млн. крб. державних коштів; введено в дію 19 нових об'єктів на підприємствах. Електроозброєність виробництва та використання електроенергії в побуті збільшено в півтора раза. В десять разів розширилось виробництво будівельних матеріалів, збірного залізобетону, цегли.

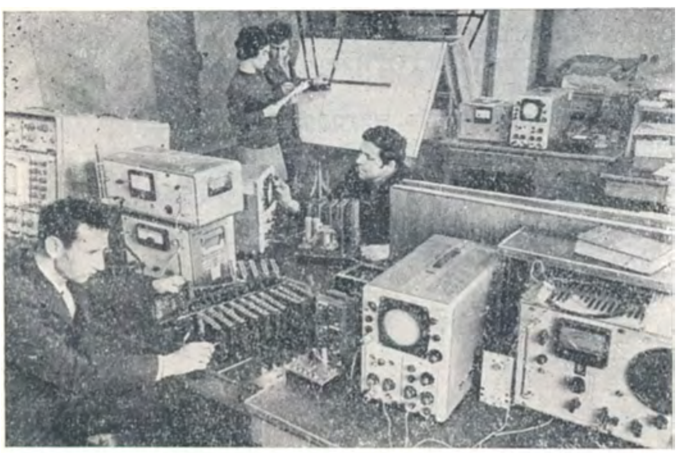
В червні 1962 року при заводі «Червоний металіст» створено науково-дослідний проектно-конструкторський інститут «Автоматвуглерудпром». Поєднання науки з виробництвом дало можливість на 40 проц. скоротити строки впровадження нової техніки. За 1962—1965 рр. в інституті опрацьовано 40 науково-дослідних і 100 проектно-конструкторських робіт.

Продовжували розвиватися нові форми стахановського руху, зростало соціалістичне змагання. Широко розгорнувся рух за комуністичну працю. Авангардну роль у змаганні за звання ударників і колективів комуністичної праці відігравали комуністи, комсомольці, які своїми трудовими успіхами показували зразки самовідданої праці. В січні 1959 року звання колективу комуністичної праці першою удостоїлась бригада термістів ковальського цеху заводу «Червоний металіст» на чолі з бригадиром Є. С. Титовим. Досвід її роботи партійні, профспілкові й комсомольські організації узагальнили й поширили на всіх підприємствах міста. Почесне звання колективів комуністичної праці завоювали 465 бригад, 34 цехи, 29 дільниць та змін, два підприємства, 3223 робітники стали ударниками комуністичної праці. Визначних успіхів добилися такі знатні виробничники, як токар заводу «Червоний металіст» депутат Верховної Ради СРСР Є. І. Титова, слюсар КПВРЗ Герой Соціалістичної Праці М. Л. Краснянський та інші. Їх імена занесені до Книги трудової слави міста.

Семирічку виконано на 2,5 місяця раніше строку. Випущено було продукції понад план майже на 15 млн. крб. Успішно також здійснені завдання капітального будівництва. Так, у 1961—1965 рр. в місті споруджено завод залізобетонних конструкцій, м'ясокомбінат, маслозавод, ряд цехів на заводі «Червоний металіст», новий виробничий корпус швейної фабрики та багато іншого. На відділку залізниці в роки семирічки основні вантажі стали перевозити новою тягою — тепловозами.

За успішне виконання виробничих завдань і впровадження у виробництво нової техніки Конотопський електромеханічний завод «Червоний металіст», який у 1965 році відзначив своє 50-річчя, у червні 1966 року нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Тоді ж урядовими нагородами були відзначені 47 працівників заводу,

В Науково-дослідному проектно-конструкторському інституті по автоматиці процесів вугільної і гірничорудної промисловості. Конотоп. 1973 р.

в т. ч. орденом Леніна — В. Р. Деняк, С. М. Марута, Є. І. Титова, орденом Трудового Червоного Прапора — П. І. Довгаль, В. І. Кот, А. Г. Кошовий, І. Ф. Раков, В. І. Скрипник, Є. А. Фурман.

Герой Соціалістичної Праці М. Л. Краснянський серед молодих виробничників КПВРЗ. 1973 р.

Трудящі Конотопа успішно виконали підвищені соціалістичні зобов'язання, взяті на честь 50-річчя Великого Жовтня. Рішенням бюро Сумського обкому КП України, виконкому обласної Ради депутатів трудящих та обласної Ради професійних спілок у дні святкування 50-річчя Великого Жовтня місту присуджено на вічне зберігання пам'ятний Червоний прапор.

Під час ювілейних днів за активну участь у Великій Жовтневій соціалістичній революції, громадянській війні та в боротьбі за встановлення Радянської влади в місті — 58 активних учасників цих подій нагороджено орденами й медалями СРСР. Старим більшовикам В. Я. Бабку, Я. П. Васильєву, В. М. Яценку присвоєно звання Почесного громадянина Конотопа. Цього звання удостоєний і один з перших комсомольців міста А. П. Бабенко. Ім'я П. І. Новикова присвоєно будівельному технікуму Міністерства транспортного будівництва СРСР, де він у 1913—1915 рр. навчався.

Переважна більшість колективів підприємств міста достроково, до 7 листопада 1970 року, завершила виконання плану восьмої п'ятирічки (заводи «Червоний металіст», КПВРЗ, залізобетонних виробів та побутової хімії, швейна фабрика, станція Конотоп, хлібокомбінат й інші).

За роки восьмої п'ятирічки трудівники міста обсяг промислового виробництва збільшили в 1,8 раза, продуктивність праці підвищили на 67,2 процента. Було побудовано асфальтовий завод, фабрику хімчистки, автозаправну станцію та споруджено два лікувальні корпуси залізничної лікарні на 350 ліжок й інше.

В зв'язку з 100-річчям з дня народження В. І. Леніна колективи ордена Трудового Червоного Прапора електромеханічного заводу «Червоний металіст» і міського учбово-виробничого підприємства Українського товариства глухонімих нагороджені Почесними Грамотами Центрального Комітету КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР та Української республіканської Ради профспілок. 4 413 конотопців відзначені пам'ятною ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

За успішне виконання планів восьмої п'ятирічки урядових нагород удостоєні передові виробничники міста. Серед них орденом Леніна нагороджені слюсар заводу «Червоний металіст» І. І. Обруч, поїзний диспетчер відділку залізниці М. Ф. Левченко, машиніст хлібокомбінату В. В. Немолот, слюсар вагонного депо П. С. Тимченко, майстер м'ясокомбінату М. Г. Чекменьова.

Широко розгорнулося в місті соціалістичне змагання на честь XXIV з'їзду КПРС, делегатами якого від міської парторганізації були В. М. Поправка — машиніст-інструктор локомотивного депо і Г. С. Погоріла — токар заводу «Червоний металіст».

Схвалений XXIV з'їздом КПРС план розвитку народного господарства країни на 1971—1975 рр. трудящі міста сприйняли як бойову програму дій. План реалізації продукції промислових підприємств у 1971—72 рр. виконано достроково. Понад план вироблено промислової продукції на 8240 тис. крб. На розвиток промисловості міста Радянська держава згідно з п'ятирічним планом виділила понад 70 млн. крб. капіталовкладень. Конотопці вводять в дію всі резерви для здійснення перспективного плану соціально-економічного розвитку міста. У дев'ятій п'ятирічці промислове виробництво в Конотопі зросте в півтора раза.

Славне 50-річчя з дня утворення Союзу РСР трудящі міста ознаменували новими досягненнями в праці. В локомотивному депо станції Конотоп на честь знаменного ювілею соціалістичне змагання розгорнулося під девізом — 15 ударних днів на

честь 15 республік-сестер. Ініціатором його стали комуністи, зокрема передовий машиніст О. А. Крупський. На 120 проц. робітники депо виконали виробничі плани по кожному з 15 днів. Змагалися й суміжні з Конотопом залізничні відділки. Їх спільними зусиллями відправлено понадпланово більше як 8 млн. тонн народногосподарських вантажів. Багато років змагаються між собою колективи Конотопського і Вологодського паровозо-вагоноремонтних заводів. Їх виробнича дружба в ювілейному році розширилася й поглибилася. На честь 50-річчя утворення Союзу РСР комсомольці, молоді робітники міста достроково 7 листопада 1972 року виконали свої річні плани й почали працювати в рахунок 1973 року. Серед них — електромонтажник заводу «Червоний металіст», депутат Верховної Ради СРСР Л. Школьна, зварник КПВРЗ І. Прокопенко, швачка швейної фабрики Л. Сапач, маляр БМП-341 В. Дедько, продавець міськторгу Л. Мірошниченко, штукатур МПК-75 З. Комарницька та багато інших.

Залізничний вузол в Конотопі образно називають воротами дружби. Вони завжди гостинно відкриті для представників братніх народів Союзу РСР, країн соціалістичної співдружності. Конотопці часто приймають у себе болгарських інженерів і діячів культури, робітників та інженерів з Польщі, Чехословаччини, делегації спеціалістів з інших країн. Міцно дружать трудівники Конотопа і болгарського міста Мездра Врачанського округу. Вони не тільки обмінюються делегаціями, а все ширше розгортають ділове змагання між колективами підприємств промисловості, транспорту, закладів освіти, культури. Пам'ятний Червоний прапор, переданий конотопцями, як символ вічної дружби зберігає в Болгарії колектив заводу «Ледсніка». Болгарські Пам'ятні Прапори свято бережуть залізничники станції Конотоп.

У ювілейному 1972 році реалізація надпланової продукції підприємств Конотопа становила 4666,3 тис. крб. прибутку. За цей рік у місті здано в експлуатацію близько 24 тис. кв. метрів корисної площі житла для трудящих. Державний план 1972 року по основних показниках роботи і свої соціалістичні зобов'язання трудящі Конотопа з честю виконали, а частина робітників впоралася з ними достроково.

На нові звершення в праці трудящих Конотопа спрямовує міська партійна організація, яка складається з 102 первинних організацій (5 тис. комуністів). Активними помічниками комуністів є 10 077 членів ВЛКСМ, об'єднаних у 84 первинних комсомольських організаціях. Завдяки напруженій роботі МК КП України, міської Ради, партійних, комсомольських і профспілкових організацій трудящі Конотопа досягли значних успіхів у комуністичному будівництві. Зокрема, значну роботу ведуть депутати місцевої Ради.

В 1973 році до міської Ради депутатів трудящих обрано 225 депутатів, в т. ч. 149 робітників, 101 жінку, 113 членів КПРС, 46 комсомольців. При виконкомі створено 12 постійних комісій, у яких працює 208 депутатів, і 3 позаштатні відділи. Рада залучає до роботи численний актив трудящих. Депутатські комісії успішно вирішують питання господарського, комунального і соціально-культурного розвитку міста. Так, у 1972 році з бюджету міської Ради використано: на розвиток міського господарства, капітальний ремонт житлового фонду, газифікацію та благоустрій міста 573,5 тис. крб., для потреб народної освіти й культури — 2474 тис. і на охорону здоров'я, розвиток фізкультури й спорту, для соціального забезпечення трудящих 1097,3 тис. крб. Депутати міської Ради провадять виховну роботу серед населення по своїх виборчих округах.

За роки післявоєнних п'ятирічок значних успіхів досягнуто в справі підвищення матеріального добробуту трудящих, розширилась мережа підприємств побутового і комунального обслуговування населення. До послуг трудящих в 1970 році було 45 майстерень та пунктів пошиття одягу, взуття, ремонту домашніх речей і побутової техніки, механізована пральня тощо. В торговельній мережі — 108 магазинів і 180 ларків, 16 їдалень і кафе, три ресторани. Обсяг побутових послуг населенню лише за восьму п'ятирічку збільшився в два рази, а продаж промислових і продовольчих товарів — в 1,4 раза.

Площа ім. 50-річчя Жовтня. Конотоп. 1973 р.

Значного розмаху в місті набуло житлове й соціально-культурне будівництво. За 1958—1965 рр. тут зведено 124 багатоповерхові комунальні будинки на 1958 квартир із загальною площею 65 360 кв. метрів. У 1966—70 рр. введено в експлуатацію ще 52,5 тис. кв. метри житла. В дев'ятій п'ятирічці в Конотопі почато забудову великого житлового мікрорайону для трудівників нових заводів з населенням до 18 тис. чоловік.

Поліпшилась охорона здоров'я трудящих. В місті є шість поліклінічних відділень, сім аптек, п'ять лікарень на 1215 місць. В селищі КПВРЗ будується санаторій-профілакторій. Населення міста обслуговують 258 лікарів, серед них — три кандидати медичних наук. Працюють 800 медичних працівників середньої кваліфікації.

Великою мірою підвищився освітній і культурний рівень населення міста. Працюють 18 загальноосвітніх шкіл, у т. ч. 10 середніх, дві школи-інтернати, дві вечірні та очно-заочна школи робітничої молоді. 670 вчителів міста навчають близько 11 тис. школярів. У Конотопі є загальнотехнічний факультет Сумського філіалу Харківського політехнічного інституту, де навчаються близько 800 робітників і службовців. У технікумах транспортного будівництва та індустріально-педагогічному, в медичному училищі вчаться 2472 і в двох професійно-технічних училищах — понад 1230 юнаків і дівчат. В 1974 році має відкритися ще одне професійно-технічне училище на 650 учнів, щоб підготовляти кваліфікованих робітників для поршневого та арматурного заводів. Є музична і спортивна школи, дитяча технічна станція, будинок піонерів. На громадських засадах в місті працюють філіал університету марксизму-ленінізму, народні університети соціальних наук і технічного прогресу, охорони здоров'я, юридичних наук, атеїзму.

До послуг населення міста шість культосвітніх закладів, у т. ч. будинки культури КЕМЗ, КПВРЗ, залізничників та інші, вісім кінотеатрів на 3968 місць. У 52-х бібліотеках налічується 664 тис. книжок. Важливим культурно-освітнім закладом є Конотопський краєзнавчий музей. В місті народилися або працювали діячі науки і культури. Серед них доктор юридичних наук О. М. Братусь, доктор фізико-математичних наук В. І. Ляшенко, доктор технічних наук О. Б. Бєляєв, заслужений діяч науки і техніки Узбецької РСР Т. П. Губенко, доктор біологічних наук А. М. Утевський, доктор технічних наук В. В. Царицин, доктор історичних наук Ю. О. Курносов, письменник Л. І. Смілянський (1904—1966).

В Конотопі споруджено пам'ятник генію людства В. І. Леніну, пам'ятники діячеві російського революційного руху С. І. Радченку, діячеві Комуністичної партії і Радянської держави С. М. Кірову, активному учаснику боротьби за Радянську владу в місті П. І. Новикову. Тут встановлено пам'ятну стелу на честь борців і революційних подій 1905—1907 рр., пам'ятник-обеліск «Слава 50-річчю Жовтня», обеліск «Комсомольська слава».

У день 125-річчя з дня народження відкрито пам'ятник Т. Г. Шевченку.

На відзнаку 25-річчя перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні та 25-річчя визволення Радянської України від гітлерівських окупантів на

холмі Слави по вулиці Братів Радченків споруджено меморіал, що увічнює воїнів, які загинули за свободу і незалежність соціалістичної Батьківщини в 1941—1945 рр. Меморіальний комплекс завершується обеліском на честь радянських воїнів — визволителів міста.

Революційне минуле, радісне сьогодення й чудові перспективи має Конотоп. Трудящі міста, тісно згуртовані навколо Комуністичної партії, натхненно трудяться в ім'я побудови комунізму.

В. І. ЗЮЗЬКО, Є. Ю. МАЛЕНКО, Л. Г. МАРЧЕНКО

ДУБОВ'ЯЗІВКА

Дубов'язівка — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване за 18 км від районного центру і за 8 км від однойменної залізничної станції. Через населений пункт проходить автошлях Суми—Конотоп. Населення — 4750 чоловік. Селищній Раді підпорядковані Білозерка, Гамаліївка, Коханівка, Полтавка, Сім'янівка, Тополине.

Хутір Дубов'язівка виник в середині XIX ст. Уперше він згадується в 1859 році, коли за описом тут налічувалося 17 дворів[1]. Селяни були в тяжкому становищі. Вони відробляли панщину по 5 і 6 днів на тиждень.

Після реформи 1861 року кріпаки Дубов'язівки майже 14 років залишалися тимчасовозобов'язаними. Тільки в 1875 році 60 ревізьких душ одержали в наділ 115 десятин 1594 кв. сажні землі, за яку було нараховано 4048 крб. 25 копійок викупу[2].

Економічне становище основної маси селянства в пореформені роки дедалі гіршало. Головними причинами його зубожіння були злиденні наділи найгіршої землі, високі викупні платежі, оренда поміщицької землі на кабальних умовах. Відбувався швидкий процес розшарування селян. У 80-х роках XIX ст. поміщикам належало 3000 із 3500 десятин усієї землі в Дубов'язівці. 73 бідняцькі двори мали 62, а решту 438 десятин землі прибрали до рук 20 куркулів-глитаїв, у яких на двір припадало від 20 до 25 десятин. В хуторі налічувалося 25 безкінних і 55 безкорівних дворів. Безземельні й малоземельні селяни наймалися працювати на капіталістичні підприємства.

У другій половині XIX ст. на Україні швидко розвивалось цукроваріння. Це різко підвищило попит на цукрову сировину. Поміщики й куркулі почали збільшувати площі посіву цукрових буряків. 1868 року неподалік Дубов'язівки прокладено залізницю Ворожба—Конотоп. У 1888 році капіталістами тут побудовано спиртовий, а в 1898 році — цукровий заводи.

З самого початку існування цих підприємств експлуатація робітників набрала жорстоких форм. Робочий день тривав 12—14 годин, адміністраціями широко практикувалося накладання штрафів за найменші «провини». На заводських плантаціях робітники-поденники одержували по 15 копійок за світловий день[3]. Жили вони в антисанітарних сараях-бараках — розсадниках тяжких захворювань.

Постійні робітники і селяни-поденники часто не витримували жорстокої експлуатації, нелюдських побутових умов життя. Під впливом більшовицьких ідей, в час першої російської революції 1905—1907 рр. вони виступали з вимогами підвищити заробітну плату, поліпшити умови праці. У вересні селяни-поденники застрай-

---

[1] Списки населенных мест Российской империи, вып. 48. Черниговская губерния, стор. 75

[2] ЦДІА СРСР у Ленінграді, ф. 577, оп. 47, спр. 608, арк. 2.

[3] ЦДАЖР СРСР, ф. 406, оп. 6, спр. 207, арк. 94.

кували. Налякані розмахом руху, власті тримали поблизу Дубов'язівки то одну, то дві сотні козаків. Робітники Бочечківської, Дубов'язівської та інших цукроварень і гуралень вимагали восьмигодинного робочого дня, політичних прав[1]. Трудящим селянам у їх боротьбі проти поміщиків, капіталістів, самодержавства допомагали революційно настроєні робітники-залізничники Конотопа, які часто виїжджали в села повіту для керівництва революційними діями селян.

Переважна більшість населення Дубов'язівки не знала грамоти. Лише у Весело-Сім'янівці, одному з хуторів, що пізніше ввійшов до складу Дубов'язівки, з 1905 року існувала двокомплектна школа, в якій дітей учили тільки читати й писати. Ніяких інших шкіл, культурно-освітніх закладів до Радянської влади тут не було.

В роки першої світової війни становище робітників і селян Дубов'язівки значно погіршало. Багато працездатних чоловіків тоді забрали в армію. Населенню важко було прохарчуватися та оплатити підвищені податки.

Після Лютневої революції, в червні 1917 року, на Дубов'язівському цукровому заводі робітники створили первинну профспілкову організацію цукровиків та обрали завком у складі 17 осіб. Завком домігся запровадження восьмигодинного робочого дня, встановлення робітничого контролю.

Селяни Дубов'язівки почали захоплювати й ділити землі великих власників. Так, 9 липня 1917 року вони поділили між собою землі поміщика Гамалія[2], якому в Дубов'язівці й сусідніх селах належало 1492 десятини, забрали племінну худобу. На початку вересня того ж року трудящі поділили землі, що належали Дубов'язівському цукровому заводу, зорали їх і засіяли озиминою.

Звістка про перемогу Жовтневого збройного повстання у Петрограді швидко докотилася в Дубов'язівку. 28 жовтня 1917 року з Конотопа туди прибув член повітового ревкому Писаревський, який допоміг організувати і провести мітинг робітників і селян, де розповів їм про повалення Тимчасового уряду й історичні рішення II Всеросійського з'їзду Рад. Мітинг прийняв резолюцію про підтримку Радянської влади. В першій половині листопада 1917 року в Дубов'язівці встановлено Радянську владу, обрано ревком у кількості 3-х чоловік, який очолив слюсар цукрового заводу М. П. Лифаренко. Ревком розподілив між населенням рухоме майно поміщика Кандиби та купця Зороховича[3]. Робітники Дубов'язівського цукрозаводу домоглися від правління акціонерного товариства скасування грошових штрафів і положення про негайне звільнення робітника за його незгоду з адміністрацією.

В кінці листопада 1917 року радянське будівництво в Дубов'язівці було перерване узурпацією влади буржуазно-націоналістичною Центральною радою. Робітники й селяни-бідняки Дубов'язівки під керівництвом конотопських більшовиків вели підпільну боротьбу проти буржуазно-націоналістичних банд.

Після повалення влади Центральної ради в Конотопі й повіті відновили свою діяльність ревкоми. Дубов'язівці продовжили будівництво нового життя. Та воно знову було перерване. Закликані зрадницькою Центральною радою австро-німецькі війська в березні 1918 року вторглися на Конотопщину.

З Харкова і Донбасу в район Бахмач—Конотоп та на суміжні дільниці фронту були перекинуті частини Червоної Армії. За 15 км від Конотопа 18 березня 1918 року біля роз'їзду Дубов'язівка група військ Червоної Армії, ядром якої стали харківський загін М. О. Руднєва, перший соціалістичний загін на чолі з К. Є. Ворошиловим і загін О. Я. Пархоменка, завдала німецьким окупантам відчутного удару[4]. За наказом К. Є. Ворошилова донбасівці перетворили роз'їзд Дубов'язківку на важливий опорний пункт і 10 днів героїчно билися з окупантами. З цього роз'їзду

---

[1] 1905 год на Конотопщине. Сборник материалов и воспоминаний. Конотоп, 1925, стор. 25, 40, 49.

[2] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Февраль 1917 — апрель 1918 Сборник документов и материалов в 3-х томах, т. 1. К., 1957, стор. 399.

[3] Боротьба за перемогу Радянської влади на Чернігівщині, стор. 70.

[4] Українська РСР в період громадянської війни 1917—1920 рр., т. 1, стор. 290, 291.

два бронепоїзди моряків безперервно вели обстріл німецького бронепоїзда і піхоти. Радянські війська зупинили просування частин 27 німецького резервного корпусу[1]. Місцевий ревком і завком профспілки цукровиків під час боїв разом з населенням організували допомогу червоним воїнам, забезпечували їх цукром, м'ясом та іншими продуктами.

Згодом, коли почався наступ білогвардійців з Дону, радянські загони відбули під Царицин. Кайзерівці в кінці березня 1918 року захопили Дубов'язівку. Було запроваджено жорстокий окупаційний режим. У зв'язку з революцією в Німеччині у листопаді 1918 року австро-німецькі інтервенти залишили Дубов'язівку, але владу захопили війська буржуазно-націоналістичної Директорії. Почалися нові розстріли й грабежі. На початку січня 1919 року частини Червоної Армії, що наступали з Ворожби, вибили петлюрівців з населеного пункту. Влада в Дубов'язівці знову перейшла до ревкому. Цукровий і спиртовий заводи були націоналізовані, створено радгосп «Дубов'язівський».

В той період часто нападали банди на цукровий завод, який мав запаси продукції. Ревком створив міліцію з робітників заводу та селян, здійснював керівництво місцевим виробництвом.

Під час наступу армії Денікіна багато дубов'язівців записалось до червоноармійських частин. Наприкінці серпня 1919 року Дубов'язівку загарбали денікінці. Ревком і місцеві активісти пішли в підпілля. Білогвардійський загін, очолюваний сином колишнього управителя цукрового заводу, взяв «під охорону» підприємство, став відновлювати старі порядки[2]. У грудні 1919 року, пограбувавши завод і селян, денікінці під натиском наступаючих частин Червоної Армії поспішно втекли.

Дубов'язівці відновили Радянську владу, вели боротьбу проти нападів бандитських зграй, збирали хлібні ресурси для потреб Червоної Армії. В 1921—1922 роках вони зібрали значну кількість зерна та борошна для голодуючого населення Поволжя.

Боротьбу за відбудову господарства очолили комуністи. Вони керували профспілками двох підприємств, комнезамом, що виник у Дубов'язівці 1 серпня 1920 року. В червні 1920 року при цукровому заводі організаційно оформлено Дубов'язівський партійний осередок з восьми чоловік. В тому ж році створена комсомольська організація[3]. Найпершою господарською турботою комуністів, активу була відбудова цукрового заводу. У вересні 1921 року він став до ладу. За перший сезон робітники виробили 13 920 пудів цукру. Велись відбудовні роботи й на спиртовому заводі. Комнезам організовував бідноту, сприяв сільраді у виконанні продрозверстки, вів боротьбу з куркулями. Керував ним житель Сім'янівки В. Ф. Будний. Хутір Дубов'язівку, підпорядкований Сім'янівській сільській Раді, в 1923 році перетворено на центр сільської Ради Конотопського району. В хуторі на той час налічувалось 80 дворів і 368 жителів[4].

У населеному пункті швидко зростала парторганізація. В 1923 році в ній налічувалось 15 комуністів[5], які організовували суботники, змагання за краще виконання відбудовних робіт. Першими помічниками в цих справах були комсомольці.

Передові трудівники гаряче відгукнулися на ленінський призов Комуністичної партії. У 1925 році партійна організація Дубов'язівки збільшилася до 31 комуніста. 17 з них були прийняті під час ленінського призову[6].

На базі цукрового і спиртового заводів 1925 року створено виробничий комбінат, до якого включили радгосп «Дубов'язівський» з площею 3 500 га орної землі. Кому-

---

[1] Ю. Я. Белан. Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 г. К., 1960, стор. 118.
[2] Сумський облдержархів, ф. Р-2361, оп. 1, спр. 47, арк. 35, 36.
[3] Сумський облпартархів, ф. 642, оп. 1, спр. 1, арк. 1.
[4] Список населенных мест Черниговской губернии 1924 г. Чернигов, 1924, стор. 20.
[5] Сумський облпартархів, ф. 404, оп. 1, спр. 717, арк. 156.
[6] Там же, ф. 42, оп. 1, спр. 16, арк. 4.

ністи приділяли багато уваги організації виробництва на комбінаті, зокрема трудовій дисципліні.

Ще 1919 року відкрито двокласну школу, яку через рік перетворено на семирічку. Весною 1923 року при школі виникла піонерська організація. Діяв клуб та бібліотека. В 1923 році при цукровому заводі створено медпункт, який відігравав значну роль в охороні здоров'я робітників, населення.

Розвивалась промисловість. У 1926 році прокладено залізничну вітку від станції Дубов'язівки до цукрового, а пізніше й до спиртового заводу. Це сприяло економічному розвитку підприємств, розгортанню виробництва. Збільшилась кількість робітників. На цукровому заводі працювало 308 і на спиртовому — 88 робітників.

В березні 1928 року Дубов'язівка стала селом і залишилася центром сільради Конотопського району, спочатку Київської, а потім Чернігівської області.

Дедалі міцнів союз робітничого класу і трудового селянства, зокрема в період колективізації сільського господарства. Перед 1929 роком на території Дубов'язівської сільської Ради були створені товариства спільного обробітку землі. В 1930 — 1931 роках на їх основі організовані сільськогосподарські артілі «Більшовик», «Переможець» та ім. Фрунзе. Одним із засновників колгоспу «Більшовик» став бідняк В. П. Лютий. Його трудівники обрали головою. Перший колгоспний трактор повела колишня біднячка А. П. Люта. До кінця 1931 року в Дубов'язівці було колективізовано 128 господарств, а всього їх тут налічувалось понад 400. Куркульство вело ворожу агітацію, приховувало лишки хліба від продажу державі, знищувало худобу. Наполегливе роз'яснення комуністів, робітників і спеціалістів комбінату, вчителів переконало селянську бідноту й середняків у перевагах колгоспного ладу. На кінець першої п'ятирічки колективізація в Дубов'язівці в основному завершилася (1932 р.).

Створені колгоспи були невеликі, недостатньо оснащені технікою. Радянська влада передала артілям села 3 000 га землі, їх обслуговувала Курилівська МТС. Дубов'язівський цукровий завод економічно заохочував колгоспи щодо розширення посівних площ цукрових буряків, готував на своїх курсах ланкових для вирощування цієї культури, широко популяризував досвід відомих у країні п'ятисотенниць М. В. Гнатенко, М. С. Демченко, Г. Д. Кошової. Згодом і в Дубов'язівці з'явилися місцеві п'ятисотенниці.

22 січня 1935 року село Дубов'язівка стало районним центром Чернігівської області, а 10 січня 1939 року, після утворення Сумської області, було включене до її складу. Дубов'язівський райком партії і райвиконком приділяли велику увагу розвитку промисловості й сільського господарства.

Значно більше стали випускати продукції цукровий і спиртовий заводи. В другій п'ятирічці останній реконструювали. З 1935 року робітники включились у стахановський рух. Трудівники цукрозаводу під час виробничого сезону 1935—36 рр. місячні плани виконували на 120 проц.[1]. Спиртозавод у 1936 році виробничі завдання щомісяця перевиконував і одержав понад 1 млн. крб. доходу. На цьому заводі в 1936 році створили комсомольську стахановську зміну. Вона за друге півріччя виконала виробниче завдання на 207 проц. Інші зміни стали виконувати свої норми на 160 проц. Кочегар Іван Пономаренко з переходом на стахановські методи праці працював один замість двох кочегарів. Напередодні 8 березня 1936 року апаратниця-стахановка дріжджувального цеху Уляна Біла виробила за зміну 509 декалітрів спирту проти плану 170 декалітрів[2]. Увесь спиртозавод перейшов на стахановські методи праці й виробниче завдання в березні виконав на 215 процентів.

Розгортався стахановський рух і у відділках бурякорадгоспу «Дубов'язівський». Високої продуктивності праці досягли ланкові Т. Огаркова, Г. Поляченко, свинарка К. Поволоцька, доярка М. Лайкова та інші.

---

[1] Газ. «Ленінський шлях» (Дубов'язівка), 11 лютого 1936 р.
[2] Газ. «Ленінський шлях» 8 березня 1936 р.

Рішення XVIII з'їзду ВКП(б) викликали нову хвилю трудового піднесення. Розпочавши соцзмагання на честь третьої п'ятирічки, свинарка колгоспу ім. Фрунзе Віра Самодай виростила по 24 поросяти від кожної з 10 закріплених свиноматок. Передову трудівницю було затверджено учасницею Всесоюзної сільськогосподарської виставки[1].

Заможніше стали жити трудівники села, вагомішим був трудодень. В передвоєнному 1940 році колгоспники Дубов'язівки в середньому одержали на трудодень по 4,5 кг хліба й по 1 крб. 48 коп. грішми[2].

Міцніла економіка заводів, радгоспу і колгоспів, зростала культура села.

Поліпшилось медичне обслуговування трудящих. Дубов'язівка мала лікарню на 25 ліжок, 2 медпункти, дитячу консультацію, пологовий будинок на 30 ліжок, аптеку.

Напередодні 1917 року тут була лише одна крамниця, а в 1939 році населення Дубов'язівки обслуговували 11 крамниць.

Дубов'язівську семирічку ще в 1935 році реорганізовано в середню школу. В Дубов'язівці й Гамаліївці у 1939 році в школах навчалося 1036 учнів, працювало 38 учителів. Збільшувався книжковий фонд. У 1936 році в бібліотеці Дубов'язівки налічувалось 5100 книжок. Значно зросла кількість читачів: у 1935 році їх було 465, а в 1937 році стало 2588 чоловік[3]. Кожна сім'я передплачувала газети. У вересні 1936 року відкрито звуковий кінотеатр, працював клуб.

У 1937 році дубов'язівці відзначили 100-річчя з дня смерті великого російського поета О. С. Пушкіна, а в 1939 році — 125-у річницю з дня народження поета-революціонера Т. Г. Шевченка.

Мирну працю радянських людей перервали німецько-фашистські загарбники. Багато жителів Дубов'язівки пішли на фронт. Трудівники будували оборонні споруди; евакуювали устаткування заводів у глибокий тил. 11 вересня 1941 року гітлерівці вторглися в Дубов'язівку. Окупанти грабували державні установи й підприємства, колгоспи, жителів. Фашисти розстріляли 15 громадян, 99 чоловік вивезли на каторжні роботи[4]. З перших днів окупації населення вело боротьбу за свободу і незалежність Батьківщини. Почав діяти Дубов'язівський підпільний РК ЛКСМУ. Під час виконання одного із завдань загинув його секретар П. Л. Навальний[5]. Одначе, підпільники-одинаки й окремі групи не припинили своєї діяльності. Поруч з пропагандистською роботою вони провели ряд заходів проти вивозу людей і цінностей до Німеччини, збирання теплих речей. Молодь Дубов'язівки допомагала селянам ховати хліб від окупантів. Комсомольці, робітники мали зв'язок з партизанами сусідніх сіл, допомагали їм продуктами, одежею, передавали розвідувальні дані, йшли в партизани. Робітник-вантажник Дубов'язівського цукрового заводу Ф. І. Куц з лютого 1942 по вересень 1943 року брав участь в операціях Севського партизанського загону ім. Фрунзе[6].

7 вересня 1943 року частини військ Центрального фронту під командуванням генерала армії К. К. Рокоссовського визволили від окупантів ряд населених пунктів, у т. ч. Дубов'язівку.

Господарству села німецько-фашистські загарбники завдали великої шкоди. Гітлерівці зруйнували цукровий завод, середню школу, клуб спиртового заводу, багато жител, господарські будівлі колгоспів. Лише допоміжним цехам спиртового заводу заподіяно матеріальної шкоди на суму близько 665 220 карбованців[7].

Під керівництвом парторганізації (20 комуністів) почалася відбудова господарства села. Трудівники відремонтували електричну станцію цукрозаводу, вели

---

[1] Газ. «Ленінський шлях», 1 травня 1939 р.
[2] Газ. «Ленінський шлях», 1 січня 1941 р.
[3] Газ. «Ленінський шлях», 27 листопада 1936 р., 1 травня 1937 р.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 103, арк. 28.
[5] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3-п, спр. 175, арк. 8, 10.
[6] Там же, ф. 439, оп. 1, спр. 19, арк. 1.
[7] Там же, спр. 38, арк. 1.

відбудовні й ремонтні роботи на спиртовому заводі, пристосовували житлові приміщення, налагодили роботу відділу зв'язку й радіовузла.

Вже 1943 року в селі відновили роботу колгоспи ім. Фрунзе, «Переможець» та «Більшовик». В усіх трьох колгоспах тоді налічувалося 87 голів великої рогатої худоби (з них 19 корів), 45 свиней.

Саме в цей важкий період населення Дубов'язівки одержало хліб та швейні вироби з центральних районів Росії. Йшов сюди ліс з Карелії. Худоба, якої так не вистачало в той час, доставлялася з Саратовської і Оренбурзької областей РРФСР[1] та від трудящих Узбецької РСР[2]. Значною була допомога братніх народів. Крім того, у 1944 році держава асигнувала колгоспам села 395 тис. крб. для придбання техніки й ведення будівництва, відпустила Дубов'язівці 23 тис. крб. на ремонт будинку культури і 150 тис. крб. на відбудову школи.

Жителі села в роки війни самовіддано захищали Радянську Батьківщину. Із 500 дубов'язівців, які служили в Червоній Армії, 105 односельців за ратні подвиги нагороджено орденами й медалями Союзу РСР. Серед них — підполковник А. В. Лантух, капітан І. О. Бровкін, лейтенант Р. П. Сердюченко та інші. 167 дубов'язівців віддали своє життя за честь, свободу і незалежність Батьківщини.

Дубов'язівці гордяться своїм земляком-комуністом Героєм Радянського Союзу майором П. В. Лустою. За мужність і героїзм, проявлені під час визволення міста Фастова, командиру 344-го танкового батальйону 91-ї окремої танкової бригади П. В. Лусті 10 січня 1944 року присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу. 22 квітня 1945 року в битві за Берлін його смертельно поранено. Бойові друзі перевезли тіло загиблого до Києва. В парку Слави поховані останки П. В. Лусти[3].

Свято шанують в Дубов'язівці пам'ять тих, хто загинув у боротьбі за Радянську Вітчизну. В парку, в братській могилі поховано 9 воїнів різних національностей Союзу РСР, які загинули під час визволення населеного пункту від фашистських варварів. Біля могили стоїть скульптурний пам'ятник. Споруджено обеліск на честь уродженців Дубов'язівки, які полягли на різних фронтах Великої Вітчизняної війни. Його відкрито в дні святкування 50-річчя Радянської влади.

Налагоджуючи господарство, дубов'язівці відбудували пошкоджену залізничну колію до обох заводів та заводські майстерні. Почали працювати лікарня, побутовий комбінат, хлібопекарня, торговельні точки, їдальня, лазня. За роки четвертої п'ятирічки (1946—1950) трудівники відбудували й дообладнали цукровий завод, зробили його потужнішим, ніж він був до війни. Переобладнаний спиртовий завод повністю став до ладу в 1944 році, а в 1947 році досяг довоєнного рівня виробництва[4].

Одночасно споруджувалась ТЕЦ при цукровому заводі. У 1950 році на будівництві, в т. ч. й житлового фонду, працювало 1358 чоловік. Велику допомогу робочою силою подали колгоспники. В 1951 році методом народної будови закінчено спорудження двоповерхового приміщення середньої школи на 24 класи.

Під час відбудовного періоду відзначились трудівники соціалістичних ланів. У вирощенні зернових культур першість завоювала радгоспна ланка, очолювана А. Ф. Гребінько, яка виростила по 31,6 цнт зерна з га. А. Ф. Гребінько в 1949 році присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Ланкова М. П. Шпота за одержання високого врожаю жита (26,4 цнт з га) нагороджена орденом Леніна[5]. Відділки радгоспу досягли довоєнного рівня розвитку поголів'я тваринництва в 1948 році[6], а щодо площ, зайнятих під цукровими буряками й зерновими культурами, то вони освоєні в 1949 році.

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2196, оп. 9, спр. 12, арк. 127.
[2] Из истории дружбы украинского и узбекского народов. 1941—1945 гг. Сборник документов и материалов. К., 1968, стор. 112.
[3] І. Т. Гриченко, М. М. Головін. Подвиг, стор. 171—172.
[4] Сумський облпартархів, ф. 439, оп. 1, спр. 38, арк. 15.
[5] Газ. «Ленінський шлях», 6 червня 1948 р.
[6] Сумський облпартархів, ф. 642, оп. 1, спр. 15, арк. 31.

Герой Соціалістичної Праці А. Ф. Гребінько (перша зліва) серед колгоспників. Смт Дубов'язівка, 1973 р.

В 50-х роках усі колгоспи селищної Ради об'єдналися в один — «Шлях до комунізму». Він став економічно міцним господарством. За успіхи в розвитку колгоспного виробництва передові трудівники відзначені державними нагородами. Так, у 1954 році ланкова-буряківник Г. Т. Руденко зібрала по 704 цнт цукрових буряків з гектара на площі 6 га й за це досягнення удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці. Відома трудівниця — активна учасниця громадсько-політичного життя. Її не раз обирали депутатом місцевих Рад. Члени керованої нею ланки Г. К. Скиць і Н. Т. Гавриленко нагороджені орденом Леніна.

Із січня 1957 року Дубов'язівка стала селищем міського типу. 7 червня 1957 року Дубов'язівський район було ліквідовано, а селище включено до складу Конотопського району.

Змагаючись на честь 40-річчя Великого Жовтня, робітники і службовці цукрозаводу подали багато раціоналізаторських пропозицій, з яких 98 впроваджено у виробництво. Завдяки цьому, завод протягом ряду років одержував економію близько 173 400 крб. за сезон цукроваріння. Особливо цінні пропозиції внесли головний механік заводу Й. Ковтуненко, старший хімік М. Сергієнко. Тільки за сезон 1957 року колектив заводу дав близько 200 тис. крб. понадпланових нагромаджень.

Робітники Білозерського відділку радгоспу «Дубов'язівський» у 1957 році одержали добрий урожай озимих культур. На площі 23 га вони виростили озимої пшениці по 39,3 і на такій же площі — жита по 35 цнт на гектарі.

Колгосп у 1957 році запровадив гарантовану оплату тваринникам. На вироблений трудодень кожна доярка одержувала 4 крб. грішми (крім натуральної оплати). Доярки вже тоді користувалися двотижневими оплачуваними відпустками.

Реконструкція, проведена на цукровому заводі, дозволила значно збільшити обсяг його виробництва. Якщо в 1960 році колектив заводу виробив цукру 250,1 тис. цнт, а доход становив 818 тис. крб., то в 1965 році відповідно — 471,7 тис. цнт і 2763,6 тис. крб. Серед колективу заводу розгорнулося змагання за одержання звання ударників та бригад комуністичної праці. Цього високого звання удостоїлася бригада робітників ТЕЦ, очолювана комуністом О. О. Журиленком. У квітні 1963 року таке звання завоювали бригада механічної майстерні (бригадир А. Д. Ярмак) та бригада механізаторів І. П. Кучми. На спиртовому заводі зміні технолога Є. Г. Льовшина ще раніше присвоєно звання колективу комуністичної праці.

Зустрічаючи 50-річчя Радянської влади, робітники обох заводів у 1967 році збільшили випуск продукції на 117,6 — 118 проц. порівняно з 1965 роком. За успіхи у 1966 і в ювілейному 1967 роках багато трудівниць радгоспу удостоєно нагород. Орденом Леніна, а потім орденом Трудового Червоного Прапора нагороджена свинарка С. П. Шепітько, орденом Леніна — доярка Л. Ю. Кулинич. Орденами і медалями відзначено багатьох трудівників колгоспу «Шлях до комунізму».

Колгосп і радгосп Дубов'язівки успішно виконали плани восьмої п'ятирічки. Валовий доход сільгоспартілі за цей час становив 1214 тис. крб., або на 470 тис. крб. більше проти минулої п'ятирічки. В ленінському ювілейному році високих показників досягли доярки радгоспу. Так, О. І. Грищенко від кожної закріпленої за нею 15 корів надоїла по 4354 кг молока. Доярка нагороджена орденом «Знак Пошани». Телятниця радгоспу М. Т. Грицай добилася щодобового приросту ваги кожного із закріплених за нею телят по 834 грами.

Понад 120 трудівників селища за свою самовіддану працю удостоїлися звання ударника комуністичної праці. На цукровому заводі звання колективів комуністичної праці завоювали бригади кочегарів, токарів, слюсарів. На спиртовому заводі всі виробничі й допоміжні бригади (ремонтників, токарів, трубопровідників, будівельників) є бригадами комуністичної праці. Крім того, звання ударників комуністичної праці удостоїлися Л. К. Андрейко, В. Д. Пархоменко, М. В. Маслихов та інші.

32 трудівникам колгоспу «Шлях до комунізму» присвоєно звання ударників комуністичної праці. Серед них — механізатори А. І. Примак, М. П. Удовиченко, бригадир городньої бригади Г. Т. Руденко, доярка О. А. Лисенко, колгоспниці К. С. Динник, Л. Г. Литвин.

У 1970 році 217 дубов'язівців нагороджено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». В тому ж році до районної Книги трудової слави занесено спиртовий завод та середню школу.

Включившись у соціалістичне змагання на честь XXIV з'їзду КПРС і 50-річчя утворення Союзу РСР, робітники на цукровому заводі в 1971 році переробили 166 084 тонни буряків — на 15 172 тонни більше, ніж у 1970 році. В ювілейному 1972 році колектив заводських будівельників достроково здав у експлуатацію комбікормове підприємство потужністю 50 тонн на добу.

Трудівники колгоспу «Шлях до комунізму» в 1971 році на 927 гектарах виростили по 26,9 цнт озимої пшениці з га. Радгосп «Дубов'язівський» у тому ж році зібрав по 30,4 цнт з га цієї культури при плані 27,5 цнт. Навіть у несприятливому щодо кліматичних умов 1972 році робітники радгоспу виростили озимої пшениці по 31,6 цнт з га, а жита — 26 цнт. Доярка колгоспу О. А. Лисенко в ювілейному році надоїла по 3109 кг молока, а доярка радгоспу депутат Верховної Ради УРСР Л. Ю. Кулинич надоїла по 4372 кг молока від кожної фуражної корови.

Партійні і комсомольські організації, радянські працівники і профспілки приділяють велику увагу поліпшенню благоустрою селища і розвитку його культури.

У Дубов'язівці, крім спорудженого 16-квартирного жилого будинку для вчителів і лікарів, господарських, громадських і навчальних приміщень, налічується 480 жилих індивідуальних будинків. Зовсім невпізнанним стало селище. Будинки електрифіковані, радіофіковані, частина їх газифікована та має водяний обігрів.

Зростає торгова мережа Дубов'язівки, поліпшується обслуговування нею населення. Лише за останні роки тут збудовано 10 магазинів, побутовий комбінат. Відкрито їдальні для дорослих і дітей. Дубов'язівський хлібозавод забезпечує своїми виробами не тільки місцевих трудівників, а й жителів частини сіл району.

Нині населення обслуговують лікарня на 90 ліжок, поліклініка, три медичні пункти. Є пологовий будинок, кістково-лікувальний санаторій на 75 ліжок. Працюють 95 лікарів та середнього медичного персоналу.

В селищі — середня й восьмирічна школи. В них працює понад 80 вчителів, навчаються 1200 учнів та близько 75 чоловік робітничої і колгоспної молоді.

За роки Радянської влади з Дубов'язівки вийшло близько 900 спеціалістів з середньою та вищою освітою. Серед них — викладачі вузів, наукові працівники, учителі, агрономи, лікарі, інженери, льотчики.

Перед ленінським ювілеєм у Сім'янівці споруджено будинок культури на 400 місць. У селищі, крім того, є велика бібліотека, клуб при цукрозаводі. На обласному фестивалі художньої самодіяльності, присвяченому 50-річчю утворення Союзу РСР, селищний хор доярок нагороджений дипломом 2-го ступеня, а колгоспний хор — дипломом 1-го ступеня. За творчі культурно-мистецькі зв'язки з російськими трудівниками завідуючий колгоспним будинком культури Б. П. Удовиченко нагороджений Почесною грамотою Курського обкому КПРС, облвиконкому та облпрофради.

Всі успіхи, досягнуті трудівниками селища за роки Радянської влади, стали можливими завдяки керівництву рідної партії великого Леніна, місцевих партійних організацій.

У Дубов'язівці є 9 партійних організацій, що об'єднують 274 комуністи. Найбільша партійна організація — при цукрокомбінаті, яка в 1972 році мала в своєму складі 115 комуністів. Їх активними помічниками є комсомольці. В селищі 10 комсомольських організацій; вони налічують 506 членів ВЛКСМ.

17 червня 1973 року до селищної Ради обрано 99 депутатів, у т. ч. 49 робітників, 31 колгоспник, 19 службовців. Серед обраних — 47 комуністів і 17 комсомольців. У роботі 12 постійних комісій Ради беруть участь 88 депутатів і 333 чоловіки активу. В селищі Рада розглядає і вирішує найважливіші питання господарства, благоустрою, охорони здоров'я, освіти й на ці потреби щороку збільшує асигнування. Коли в 1966 році на соціально-культурні заходи витрачено 375,6 тис. крб., у т. ч. для охорони здоров'я 275,7 та освіти 99 тис. крб., то в 1971 році відповідно — 425,5, 314,0 і 114,5 тис. карбованців.

Дубов'язівка в садах і парках. У центрі селища, в одному з чудових парків 1948 року відкрито пам'ятник генію людства, організатору Комуністичної партії і засновнику Радянської багатонаціональної держави Володимиру Іллічу Леніну.

Озброївшись історичними рішеннями XXIV з'їзду КПРС, трудящі Дубов'язівки під керівництвом партійних організацій вносять свій вклад у справу будівництва комунізму.

Г. М. БОЙКО, П. Ф. РУЧИЦЯ

КАРАБУ́ТОВЕ

Карабутове — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі річки Великого Ромену, при впадінні в неї річки Торговиці, за 25 км від районного центру, за 17 км від залізничної станції Дубов'язівка. Через село проходить автошлях Конотоп—Ромни. Населення — 1160 чоловік. Сільраді підпорядковані села Нехаївка та Озера.

Перша писемна згадка про Карабутове належить до 70-х років XVI ст., коли магнати Корибути-Вишневецькі збудували тут укріплення. Згодом воно стало значним населеним пунктом — у ньому 1638 року налічувалося 600 дворів[1].

Під час визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького польські пани були вигнані з містечка. 1649 року воно стало центром сотні Прилуцького полку[2]. Козаки Карабутівської сотні брали активну участь у визвольній війні.

Карабутове було першим українським містечком на шляху російського посольства, що прямувало до Переяслава. 22 грудня 1653 року козаки Карабутівської сотні виїхали далеко за містечко, щоб урочисто зустріти представників братнього народу, який в тяжку годину прийшов на допомогу Україні. Населення Карабутового палко вітало рішення Переяславської ради про возз'єднання України з Росією, 161 житель містечка присягнув на вірність Росії[3]. Під час зрадницьких дій гетьманів І. Виговського та П. Дорошенка карабутівські козаки залишалися вірними присязі, тому війська обох гетьманів-зрадників двічі (в 1658 і 1669 рр.) спустошували містечко.

У 70-х роках XVII ст. в зв'язку із зменшенням населення Карабутівська сотня була приєднана до Красноколядинської, в складі якої містечко залишалося до середини XVIII ст. Гетьмани роздавали землі разом із селянами козацькій старшині. Карабутовим у різний час володіли різні землевласники, які закріпачували селян та бідних козаків. Карабутове все більше занепадало і з містечка перетворилося на невелике село. З 1722 року Карабутове в складі Батуринської волості підлягало Малоросійській колегії, а в 1727 році перейшло до казни, якій належало понад 20 років. З 1764 року село стало приватним володінням К. Розумовського.

---

[1] Записки Черниговского губернского статистического комитета, кн. 2, вып. 3—4. Чернигов, 1868, стор. 222.

[2] А. Лазаревский. Описание старой Малороссии, т. 3. К., 1902, стор. 269, 292.

[3] Воссоединение Украины с Россией, т. 3, стор. 506, 507, 536.

Потрапивши під владу поміщика, карабутівські селяни прагнули позбутися її і неодноразово подавали про це настійні прохання, але царський уряд не звертав на них уваги.

Життя кріпаків було дуже тяжким. Вони ходили більш як за 15 верстов до Великого Самбора відробляти панщину на гуральні та панському дворі, а також до інших панських економій, розташованих на віддалі близько 50 верстов від Карабутового. 1779 року селяни відмовилися виконувати повинності, за що з ними жорстоко розправилися.

За описом 1853 року, в селі проживало 1282 чоловіка (240 дворів), а землі в їх користуванні було 1887 десятин (пересічно менше ніж по 1,5 десятини на душу). Землі навколо села лежали малородючі. Для їх обробітку селяни не мали достатньої кількості тягла (в них налічувалося 452 голови великої рогатої худоби та 26 коней)[1]. Значна частина карабутівців зовсім не мала землі й змушена була ходити на заробітки.

Першого квітня 1855 року карабутівці разом із жителями інших сіл зібралися на панському дворі й рішуче запротестували проти кріпосницької сваволі, відмовилися відробляти панщину. Організували їх Василь Худенко, Данило Повидиш, Гаврило Чорток та інші[2]. Цей виступ тривав 18 днів. На місце події прибув віцегубернатор з 8 ротами солдатів. Над селянами вчинили жорстоку розправу: трьох поранено багнетами, 40 покарали різками, а 11 чоловік ув'язнили[3].

Напередодні селянської реформи 1861 року Карабутове передано в казну, а його жителі перейшли на становище державних селян. Найбільший наділ у Карабутовому дорівнював 2 десятинам 1800 кв. сажням, менший — 2200 кв. сажням[4]. З 1885 року державні селяни в обов'язковому порядку були переведені на викуп. Протягом 44 років вони мали платити викуп державі за наділи землі.

Обтяжені викупними платежами, селяни шукали додаткових заробітків або продавали свій мізерний наділ більш заможним, а самі йшли в Таврію чи наймалися на промислові підприємства. В селі з'явилися куркулі, які скуповували землю в бідних. Державно-поміщицький і куркульський визиск посилювався. Під час першої російської революції селяни виступали проти поміщиків та куркулів.

Тяжким лихом для населення був неврожай 1905 року, який охопив Конотопський повіт. В Карабутовому зернові культури вродили в середньому по 25 пудів з десятини. Це ще більше погіршило становище селян.

Про освіту, охорону здоров'я та культуру селян панівні класи і місцеві власті не турбувалися. Однокласну трирічну школу в Карабутовому відкрито лише 1891 року[5]. В ній навчалося 60—70 дітей, а закінчували останній клас 7—12. З усіма класами працював один учитель. Більшість дітей лишалась поза школою. У доповідній записці Конотопській земській управі повідомлялося, що в селі дітей 9-річного віку на 1 жовтня 1905 року налічувалося 43, але в школу ніхто з дітей не пішов[6]. Тільки в 1912 році почалося спорудження приміщення для земської початкової школи, яка відкрилася в січні 1914 року.

В селі був один ветеринар. Про здоров'я ж людей ніхто не дбав. 9 грудня 1903 року сход жителів Карабутівської волості просив земську управу відкрити медамбулаторію. Незважаючи на численні просьби і скарги жителів на відсутність медичного обслуговування в селі[7], жодного медичного закладу до Великої Жовтневої соціалістичної революції тут не було відкрито.

---

[1] Записки Черниговского губернского статистического комитета, кн. 2, вып. 3—4, стор. 221.
[2] Сумський облдержархів, ф. 582, оп. 1, спр. 79, арк. 1, 2, 26.
[3] Крестьянское движение в России в 1850—1856 гг. Сборник документов. М., 1962, стор. 467—471.
[4] Чернігівський облдержархів, ф. 143, оп. 1, спр. 588, арк. 6.
[5] Сумський облдержархів, ф. 196, оп. 1, спр. 412, арк. 10.
[6] Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 263, арк. 43.
[7] Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 116, арк. 1, 7.

Становище селян стало ще гіршим під час першої світової війни. На фронт були призвані майже всі дорослі чоловіки. Господарства солдаток без чоловічих рук занепадали. Зросли державні податки, які довершували зубожіння бідняцьких господарств. А тим часом куркулі багатіли, зосереджуючи в своїх руках по 25—37 десятин землі.

На початку березня 1917 року в Карабутовому дізналися про повалення самодержавства. Проте буржуазний Тимчасовий уряд не дав трудящим ні землі, ні миру. Вимоги припинити імперіалістичну війну, розподілити поміщицькі землі лунали й в Карабутовому. 20 квітня 1917 року старшина Карабутівської волості доповідав у повіт, що колишні фронтовики підбурюють селян ділити поміщицькі землі. В селі відбувалися бурхливі сходки й мітинги, які організовували агітатори-більшовики з Конотопа.

Звістка про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції з радістю була зустрінута в Карабутовому. Після встановлення Радянської влади в Конотопі, селяни з активною допомогою конотопських більшовиків в кінці 1917 року встановили в Карабутовому Радянську владу. Але українським буржуазним націоналістам вдалося на деякий час перешкодити радянському будівництву.

В січні 1918 року Радянську владу відновлено, створено волосний ревком, який очолив моряк-балтієць більшовик І. І. Бердицький. Тоді ж організовано сільський партійний осередок (28 комуністів)[1]. Під керівництвом комуністів трудящі почали здійснювати ленінські декрети. Але соціалістичні перетворення були перервані австро-німецькою окупацією. Після краху окупації владу в селі захопили ставленики буржуазно-націоналістичної Директорії. Ревкомівцям і комуністам доводилося працювати в підпіллі, організовуючи маси на збройну боротьбу за Радянську владу. Влітку 1919 року в бою з денікінцями загинув І. І. Бердицький. Частина жителів Карабутового брала активну участь у боротьбі за владу Рад за межами свого села. На фронтах громадянської війни билися карабутівці М. Є. Гуторка, І. К. Рябовіл, П. О. Кліща, М. Ф. Папенко, П. Л. Хижняк та ін. За мужність і відвагу виявлену під час штурму Ішунських укріплень врангелівців у Криму в листопаді 1920 року, червоноармієць М. Є. Гуторка нагороджений орденом Червоного Прапора[2].

Остаточно Радянська влада в Карабутовому встановилася наприкінці 1919 року. До волосного ревкому входило 5 осіб. Головою його обрано В. С. Пришедька[3].

В серпні 1920 року в Карабутовому створено комітет незаможних селян, який очолив П. Пушкар. КНС завершив наділення землею селян, вилучив зайві землі в куркулів, подавав допомогу сім'ям червоноармійців в обробітку землі, організовував допомогу голодуючим Поволжя. В селі для них зібрали 130 тис. карбованців[4].

Радянським активістам доводилося працювати в складних умовах — куркульські банди нападали на село, вбивали і грабували його мешканців. Члени КНС створили збройний загін, який допоміг радянським органам покінчити з бандами.

У березні 1923 року в складі Конотопського округу створено Карабутівський район, який існував до 1926 року. 1924 року в Карабутовому створено комсомольський осередок[5].

З метою поліпшення становища незаможних селян і обмеження куркулів протягом 1924—1925 рр. у селі проведено переrозподіл 3500 га землі. Завдяки цьому середній наділ становив 6 га. За переписом 1926 року, в Карабутовому налічувалося 565 господарств[6]. Однак серед них була значна частина незаможних, які не мали достатньої кількості реманенту й тягла.

---

[1] Борьба трудящихся Черниговщины за власть Советов, стор. 314.
[2] В пламени и славе. Очерки о героях гражданской войны. Симферополь, 1972, стор. 39—45.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-2, оп. 2, спр. 239, арк. 1.
[4] Там же, ф. Р-19, оп. 1, спр. 6, арк. 2.
[5] Сумський облпартархів, ф. 3423, оп. 1, спр. 1, арк. 4, 39.
[6] Населенные пункты Конотопского округа. Конотоп, 1927.

Одним з найважливіших завдань, що стояли перед радянськими органами й громадськістю, була ліквідація неписьменності серед дорослого населення та охоплення всіх дітей шкільного віку навчанням. 1919 року почала працювати семирічна єдина трудова школа. Хата-читальня, відкрита 1920 року, згодом була перетворена в бібліотеку. У 1924 році у пристосованому приміщенні карабутівці влаштували сельбуд. А влітку 1926 року гостинно відчинив двері новоспоруджений клуб — справжнє вогнище культури, де працювали гуртки художньої самодіяльності, читалися лекції, відбувалися збори[1]. Письменні карабутівці стали культармійцями, створили товариство «Геть неписьменність». В 1929—1930 рр. організували навчання великої групи неписьменних і навчили їх грамоти.

Виконуючи рішення XV з'їзду ВКП(б), комуністи й комсомольці, комнезамівці та вчителі роз'яснювали селянам ленінський кооперативний план, переконували, що тільки в колективі здійсниться споконвічна мрія хліборобів про заможне й культурне життя. Восени 1929 року 11 передових комнезамівців створили перший колгосп. В 1931 році організовано кілька дрібних колгоспів, які згодом об'єдналися в три — ім. Косіора, «2-а п'ятирічка» (в Карабутовому) та «Соцпахарь» (в с. Нехаївці). Колективізація в селі завершена 1934 року. Спочатку економіка була слабкою. Найбільший колгосп ім. Косіора мав 70 коней, 50 волів, 24 культиватори, 24 плуги і борони. В користуванні колгоспу було 712 га землі, з них 551 га орної[2].

Значну допомогу карабутівським хліборобам подавали Конотопська, а згодом Курилівська МТС. Політвідділ МТС провів велику організаційну роботу щодо зміцнення керівництва, укомплектування виробничих бригад і ланок, розгортання соціалістичного змагання. Колгоспи ім. Косіора та «2-а п'ятирічка» в 1936 році об'єдналася в один, за ним збереглося ім'я Косіора. Це господарство об'єднувало 400 сімей і стало одним з найбільших в Дубов'язівському районі Чернігівської області, до якого Карабутове віднесено 1935 року. Головою артілі обрали комуніста С. П. Жигира. Значні площі землі виділили під технічні культури — цукрові буряки, тютюн. Колгоспні лани обробляли механізатори МТС. Завдяки цим заходам господарство рік у рік міцніло. Наприкінці 30-х років колгосп добився сталих врожаїв зернових і технічних культур. По 27 цнт озимої пшениці, 46—50 цнт тютюну з гектара одержували передові ланки. Високі врожаї цукрових буряків вирощувала ланка очолювана п'ятисотенницею М. І. Гуторкою. За сумлінну працю передові колгоспники були відзначені урядовими нагородами.

В кожний колгоспний дім прийшов достаток. На трудодень члени артілі ордержували по 6—8 кг зерна і 1—2 крб. грішми. Переможці соціалістичного змагання одержували грошові премії або цінні подарунки.

Про здоров'я селян дбали два медичні працівники, що працювали в медичному пункті, відкритому в селі у перші роки Радянської влади.

В селі не стало неписьменних. Карабутівська семирічка 1938 року реорганізована в середню школу. Завдяки Радянській владі діти селян здобули можливість одержати середню та вищу освіту. Протягом 30-х років понад 20 карабутівців стали агрономами, вчителями, медичними працівниками. Працюючи в колективі, селяни відчули себе будівниками нового суспільства, жваво цікавилися справами всієї країни й міжнародним становищем. До Великого Жовтня тільки вчитель одержував один журнал, а в 1938 році мешканці Карабутового передплачували 470 примірників газет і 40 журналів[3].

Завжди людно було в сільському клубі, який дійсно став місцем культурного відпочинку колгоспників. Тут майже щодня демонструвалися кінофільми або відбувалися вистави та концерти учасників художньої самодіяльності.

Війна перервала мирну працю радянських людей. Понад 200 карабутівців пішли на фронт захищати Вітчизну від німецько-фашистських загарбників. 9 вересня

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-605, оп. 1, спр. 3, арк. 2.
[2] Там же, ф. Р-936, оп. 1, спр. 204, арк. 112.
[3] Газ. «Ленінський шлях» (Дубов'язівка), 5 травня 1938 р.

1941 року село окупували гітлерівці. Тяжкого лиха, знущання та поневірянь зазнали карабутівці в чорні роки фашистської окупації. У конотопській в'язниці загинуло 18 чоловік. Понад 50 молодих мешканців села вивезли до Німеччини на фашистську каторгу. 9 вересня 1943 року гітлерівці схопили 70-річного колгоспника М. Т. Орапка, підозрюючи його в зв'язках з партизанами, примусили вирити яму і розстріляли[1].

Незважаючи на фашистський терор, радянські люди не корились поневолювачам: рятували втікачів з конотопського табору військовополонених, переховували реманент, ухилялися від роботи на окупантів. Час від часу в селі з'являлися антифашистські листівки.

На світанку 13 вересня 1943 року Карабутове визволили від німецько-фашистських окупантів частини 24-го стрілецького корпусу 60-ї армії[2]. В бою за визволення Карабутового й Нехаївки полягли 124 воїни Червоної Армії. Їх поховали в центрі села. В братській могилі лежить син татарського народу — Х. Х. Хасанов. У бою за Нехаївку парторг кулеметної роти 3-го стрілецького батальйону 248-ї окремої курсантської стрілецької бригади Х. Х. Хасанов 10 вересня 1943 року, відбиваючи атаку ворога, знищив 34 фашистів. Але ворог підтягнув резерви і знову атакував батальйон. Тяжко поранений комуніст продовжував бій, стікаючи кров'ю. 17 жовтня 1943 року Х. Х. Хасанову посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Важких втрат зазнало населення Карабутового в роки Великої Вітчизняної війни — близько 150 односельців загинуло, захищаючи Батьківщину. Не повернувся додому і перший комсомольський ватажок О. Г. Свідерський, якому за участь у прориві укріплень Кримського плацдарму, вміле керівництво полком і виявлений героїзм у боях за визволення Криму посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Його ім'ям названо село Углове Бахчисарайського району, одну з вулиць рідного села.

Великими були й матеріальні збитки, завдані окупацією. Гітлерівці знищили колгоспні ферми й все поголів'я тварин, спалили 80 житлових будинків[3].

Одразу після визволення села відновили роботу сільська Рада, правління колгоспу. Вони мобілізували карабутівців на відбудову зруйнованого. Більшість робіт доводилося виконувати вручну. У виконанні польових робіт допомогу подавали учні та вчителі. Була створена бригада теслярів, яка відбудовувала житла колгоспників. З Російської Федерації, Карелії, Узбекистану надходили лісоматеріали, цемент, метал, посівний матеріал, худоба[4].

Вже через два тижні після визволення діти сіли за парти (почала працювати семирічна школа)[5]. В жовтні відкрили бібліотеку.

Як і всі радянські люди, карабутівці прагнули прискорити розгром лютого ворога. На будівництво танкової колони вони зібрали 75 тис. карбованців.

В 1944 році до села повернулося кілька демобілізованих комуністів, відновилася парторганізація[6]. Вона розгорнула широку політико-масову роботу, організовувала суботники та недільники, під час яких розширювали посіви, впорядковували село, ремонтували культосвітні заклади. Відремонтований громадськістю клуб почав працювати влітку 1944 року. Комуністи вникали в усі справи, вели перед як в господарстві, так і в громадській роботі.

Карабутівський колгосп вже 1948 року освоїв довоєнні посівні площі, добився підвищення врожайності зернових культур та цукрових буряків, перевиконав план розвитку тваринництва. В колгоспі пущено електростанцію.

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 103, арк. 28, 68.
[2] Архів МО СРСР, ф. 33, оп. 793756, спр. 51, арк. 17, 18.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-1221, оп. 1, спр. 1, арк. 17.
[4] Из истории дружбы украинского и узбекского народов, стор. 112.
[5] Сумський облдержархів, ф. Р-1221, оп. 1, спр. 1, арк. 13.
[6] Сумський облпартархів, ф. 439, оп. 1, спр. 15, арк. 35.

В 1951 році відбулося об'єднання Карабутівського та Нехаївського колгоспів в одне господарство. З 1957 року воно носило назву «Дружба», а з 1960 — «Прогрес». Велику допомогу колгоспу в цей час подавала держава. Вона виділяла довгострокові кредити, посівний матеріал, худобу, мінеральні добрива, машини, забезпечувала спеціалістами. З кожним роком колгосп ставав все міцнішим. Із місцевих матеріалів збудували сім тваринницьких приміщень, зерносховище на 200 тонн.

В піднесенні продуктивності колгоспного виробництва важливу роль відіграли заходи щодо поліпшення земельних угідь. В 1950—1960 роках з допомогою держави осушено 937 га боліт. На осушених землях одержували з гектара по 40—50 цнт високоякісного сіна, вирощували високі врожаї овочів і цукрових буряків. 1954 року ланка Г. П. Дмитренко виростила по 500 цнт цукрових буряків на гектарі й за ці показники була учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

Протягом 60-х років громадське господарство невпинно зростало. Колгосп придбав 24 трактори, 12 різних комбайнів, 12 автомобілів та багато інших машин, з допомогою яких механізовано майже всі виробничі процеси. Серед колгоспників поширився рух за комуністичну працю. Першою виборола звання колективу комуністичної праці тракторна бригада.

Нині колгосп «Прогрес» — багатогалузеве господарство. В його користуванні 3433 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2292 га орної землі. Є допоміжні підприємства, млин, пилорама. На фермах колгоспу — 1300 голів великої рогатої худоби, 670 свиней, 500 овець.

Постійне зростання доходів колгоспу дозволило перейти на гарантовану грошову оплату праці колгоспників (1966 р.).

З особливим патріотичним піднесенням трудівники села готувалися до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна та XXIV з'їзду КПРС. Соціалістичні зобов'язання, взяті трудящими, були перевищені. 46 колгоспників та п'ять працівників різних установ нагороджені ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». За успішне виконання восьмого п'ятирічного плану чотирьох колгоспників відзначено урядовими нагородами, в т. ч. шофера М. Ф. Гуторку — орденом Трудового Червоного Прапора. Його прізвище занесено на обласну Дошку пошани за успішне виконання підвищених зобов'язань на честь 50-річчя СРСР.

За 1950—1972 рр. значних розмірів досягло колгоспне будівництво — зведено приміщення для громадського поголів'я, автогараж, зерносховище, склад мінеральних добрив. збудовано й обладнано ремонтні майстерні. В 1970 році село підключено до державної електромережі, що дало змогу механізувати трудомісткі процеси колгоспного виробництва, підвищити продуктивність праці.

До всенародного свята 50-річчя утворення СРСР колгосп прийшов з добрими виробничими показниками. Завдяки сумлінній праці колгоспних механізаторів вирощено високий урожай, хоч погодні умови були несприятливими. Передові доярки надоювали по 2300—2425 кг молока від кожної закріпленої за ними корови. З ланів колгоспу «Прогрес» до державних засіків надійшло 8480 цнт зерна, 3208 цнт картоплі. На три місяці раніше строку виконано план здачі державі продуктів тваринництва.

З 1953 року село забудовується за планом. Споруджено 140 добротних будинків, насаджено парк, вулиці обсаджені деревами. Збудовано нове приміщення сільського клубу, два магазини, чайну, будинок побуту, лазню. В селі відкрито відділення зв'язку. Село повністю радіофіковане. В 100 будинках установлені газові плитки. У багатьох колгоспників з'явились холодильники, телевізори, пилососи. Все це докорінно змінило побут села.

Медичне обслуговування здійснюють медпункт, пологовий будинок, Дубов'язівська та Жовтнева дільничні лікарні.

В 1953/1954 навчальному році в Карабутовому відкрито середню школу, тут працювало 17 учителів. За роки існування середню школу закінчило 530 учнів. Понад 40 випускників школи вже здобули вищу освіту або вчаться у вузах.

До послуг трудящих два клуби, дві бібліотеки (загальний фонд понад 16 тис. книг), дві стаціонарні кіноустановки.

Провідну роль у комуністичному вихованні трудящих відіграють дві первинні партійні організації, в яких налічується 48 комуністів. Їм активно допомагає в цій справі комсомольська організація, що об'єднує 26 юнаків і дівчат. З 1956 року видається багатотиражна газета «Колгоспні вісті».

17 червня 1973 року до сільської Ради обрали 35 депутатів, у т. ч. 25 колгоспників, одного робітника, 16 жінок, 16 комуністів, 5 комсомольців. Рада має 5 постійних комісій, у яких бере участь 28 депутатів та 70 чоловік активу. Сільська Рада вирішує питання господарського і соціально-культурного будівництва, благоустрою населеного пункту. У 1971 році бюджет сільради становив 31 тис. крб., з них 13,5 тис. на соціально-культурні заходи.

Трудящі Карабутового під керівництвом партійних організацій натхненно працюють над виконанням історичних рішень XXIV з'їзду КПРС.

О. О. БУРДЮГ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД КОНОТОПСЬКОГО РАЙОНУ

БОЧЕЧКИ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 15 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Дубов'язівка. Дворів — 1176. Населення — 3446 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бондарі, Савойське, Сахни.

У Бочечках розміщена центральна садиба колгоспу ім. Леніна. За ним закріплено 5560 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3500 га орної землі. Колгосп вирощує зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Допоміжні підприємства — цегельний завод, млин. За виробничі успіхи 121 колгоспник нагороджений орденами й медалями, у т. ч. орденом Леніна — бригадир тракторної бригади А. Г. Третяков, голова колгоспу С. І. Волошков та свинарка А. В. Денисенко; орденом Жовтневої Революції — бригадир комплексної бригади А. О. Карпенко. В селі розташоване також лісництво.

Працюють середня школа, де 36 учителів навчають 500 учнів, лісна 8-річна школа (100 учнів, 16 учителів), будинок культури на 400 місць, кінотеатр, три бібліотеки, дільнична лікарня на 50 ліжок, комбінат побутового обслуговування.

На території Бочечківської сільради діють 4 первинні партійні (116 комуністів) та 4 комсомольські (209 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1929 році, комсомольський — у 1923.

Бочечки засновані 1680 року. 1905 року в селі відбувалося заворушення, щоб придушити його, власті кинули сотню карателів. В другій половині грудня 1917 року в Бочечках встановлено Радянську владу.

Під час Великої Вітчизняної війни 820 жителів села билися на фронтах проти німецьких фашистів. За відвагу і мужність, виявлені в боях, 233 чоловіка нагороджені орденами й медалями, серед них І. Ф. Сахно (нині полковник у відставці). 1967 року споруджено меморіал на честь воїнів, що загинули, визволяючи село від німецько-фашистських загарбників, та 510 односельців, які полягли, захищаючи Батьківщину.

В центрі села встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

ВЕЛИ́КИЙ СА́МБІР — село, центр сільської Ради. Розташований за 25 км від районного центру і залізничної станції Конотоп. Дворів — 763. Населення — 1991 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Броди і Кут.

У Великому Самборі міститься центральна садиба колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС. За ним закріплено 6458 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4964 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Колгосп має цегельний завод. На території сільської Ради розміщується дільниця державного торфопідприємства.

В селі є середня школа (335 учнів, 27 учителів), будинок культури на 400 місць, стаціонарна кіноустановка, бібліотека з книжковим фондом 20 тис. примірників. Видається колгоспна багатотиражна газета «За комуністичне село». Медичне обслуговування жителів здійснює сільська лікарня на 25 ліжок.

На території сільради налічується дві первинні партійні (58 комуністів) та дві комсомольські (91 член ВЛКСМ) організації. Партійний осередок виник у червні 1917 року, комсомольський — у 1926 році.

За самовіддану працю 104 трудівники нагороджені орденами й медалями, серед них В. Г. Деркач, В. І. Скорик — орденом Леніна, І. Ф. Доленко — орденом Жовтневої Революції.

Великий Самбір заснований на початку XVI ст. 1779 року мешканці села відмовилися коритися поміщикові. В квітні 1855 року в селі сталося заворушення кріпаків, яке жорстоко придушили власті. В 1905—1907 рр. у Великому Самборі відбулися виступи селян проти поміщиків. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 579 жителів села, з них 451 нагороджено орденами й медалями, 355 чоловік загинули на фронтах, 49 — розстріляли окупанти. На честь загиблих односельців і воїнів-визволителів споруджено меморіальний комплекс.

Уродженець Великого Самбора П. Ю. Ключина (1914—1972) — український радянський байкар.

Поблизу села виявлено давньоруське городище й курганний могильник.

ВИ́РІВКА — село, центр сільської Ради. Лежить по обидва береги річки Куколки (притока Сейму), за 6 км від районного центру, за 1 км від залізничної станції Вирівка. Через село проходить автошлях Конотоп — Батурин. Дворів — 560. Населення — 1640 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Заводське, Лисогубівка, Питомник, Сарнавщина, Таранське.

За радгоспом «Вирівський» закріплено 4629 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1785 га орної землі. Господарство спеціалізується на тваринництві й насінництві.

В селі є 8-річна школа, в якій 27 учителів навчають 292 учнів, клуб, бібліотека, лікарня на 25 ліжок з пологовим відділенням, аптека.

На території сільради діють дві партійні (63 комуністи) та три комсомольські (224 члени ВЛКСМ) організації. Партійна організація у Вирівці створена в 1930, комсомольський осередок виник у 1922 році.

За виробничі успіхи 58 жителів села відзначено урядовими нагородами.

Вирівка відома з 1636 року. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. 1924 року створено перше колективне господарство. На фронтах Великої Вітчизняної війни боронили Батьківщину 420 жителів села, з них 191 чоловік нагороджений орденами й медалями. 137 чоловік полягло смертю хоробрих. Рядовий

Д. Ю. Лазука посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу. На честь загиблих односельців і воїнів, що полягли в боях під час оборони та визволення села, 1956 року споруджено меморіальний комплекс.

У Вирівці народився Я. І. Костенецький (1811—1884) — член таємного студентського революційного товариства Сунгурова. Його перу належать «Спогади про М. Ю. Лермонтова».

В'ЯЗОВÉ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 15 км від районного центру, за 1 км від залізничної станції Дубов'язівка. Через село протікає річка Єзуч. Дворів — 653. Населення — 1998 чоловік. Сільраді підпорядковані села Жигайлівка, Совинка, Червоний Яр.

У В'язовому міститься центральна садиба колгоспу ім. Богдана Хмельницького. За господарством закріплено 5537 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3970 га орної землі. Основний виробничий напрям — тваринництво. Колгосп має близько 2 тис. голів великої рогатої худоби, 15 тис. штук птиці. 90 колгоспників нагороджено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

На території сільради є середня та дві початкові школи (408 учнів, 36 учителів), будинок культури на 250 місць, бібліотека, медпункт. Видається багатотиражна газета «Колгоспним шляхом».

В селі діють дві партійні (49 комуністів) та дві комсомольські (147 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1924, комсомольський — у 1925 році.

Засноване В'язове в другій половині XVII ст. Радянську владу в селі проголошено в грудні 1917 року. Багато жителів села брали участь у бою 1-го Луганського соціалістичного загону під командуванням К. Є. Ворошилова проти німецьких окупантів біля станції Дубов'язівка, що відбувся в березні 1918 року. В 1925 році створено комуну «Маяк». На фронтах Великої Вітчизняної війни билося 968 жителів села, з них 287 чоловік полягли смертю хоробрих. За героїзм, виявлений у боях з німецько-фашистськими загарбниками, 130 односельців нагороджено орденами й медалями. В центрі села стоїть пам'ятник воїнам Радянської Армії, які загинули, визволяючи село.

На околиці с. Червоного Яру виявлено залишки поселення черняхівської культури.

ГРУЗЬКÉ — село, центр сільської Ради. Розташоване на річці Грузькій (притока Єзуча), за 28 км від районного центру. Залізнична станція. Дворів — 815. Населення — 2543 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Дубинка, Землянка і Кросна.

В Грузькому розташовані відділення «Сільгосптехніки» та центральна садиба колгоспу «Дружба», за яким закріплено 7598 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5729 га орної землі. Господарство спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби.

В селі є середня школа, в якій навчаються 459 учнів, працює 31 учитель, консультаційний пункт очно-заочної школи, будинок культури на 400 місць, 2 бібліотеки, лікарня на 25 ліжок.

На території сільради діють три партійні (93 комуністи) і п'ять комсомольських (325 членів ВЛКСМ) організацій. Партійний осередок створено в 1917, комсомольський — у 1920 році.

126 мешканців села нагороджені Ленінською ювілейною медаллю, 12 — відзначені орденами та іншими медалями.

Перша писемна згадка про Грузьке належить до 1668 року. Коли почалася перша російська революція, в 1905 році в Грузькому сталося заворушення проти поміщика. Надісланий загін карателів люто розправився з учасниками виступу.

Радянську владу в Грузькому встановлено в грудні 1917 року. Багато мешканців села вступило до 1-го Луганського соціалістичного загону під командуванням К. Є. Ворошилова і брало участь у бою з німецькими окупантами на станції Дубов'язівка в березні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билися 511 чоловік, з них 271 одержав урядові нагороди. О. Б. Панову посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу, 122 односельці полягли смертю хоробрих. 1953 року в сільському парку встановлено пам'ятник воїнам-визволителям села.

Уродженець Грузького А. Р. Позовний — генерал-майор.

ГУ́ТИ — село, центр сільської Ради. Лежать на лівому березі Сейму, за 12 км від районного центру та залізничної станції Конотоп. Дворів — 304. Населення — 830 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Жолдаки, Кузьки, Новоселівка, Раки.

На території Гутівської сільради розташований колгосп «Україна», за яким закріплено 6500 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3000 га орної землі. В господарстві вирощують зернові й технічні культури, розвинуте птахівництво. За виробничі успіхи 14 колгоспників удостоєні урядових нагород, у т. ч. колишній голова колгоспу, нині завідуючий птахофермою О. О. Макаренко — ордена Жовтневої Революції. Ленінською ювілейною медаллю нагороджено 112 чоловік.

У Гутах є восьмирічна школа, в якій навчається 147 учнів, працює 13 учителів, клуб на 250 місць, бібліотека. Видається колгоспна багатотиражна газета «За високий урожай». Діють медичний пункт, колгоспний пологовий будинок. До послуг населення промтоварний, господарчий і продуктовий магазини.

В сільській партійній організації на обліку 54 комуністи, в трьох селах сільради є комсомольські організації, в них об'єднано 68 членів ВЛКСМ.

Село засновано в середині XVII ст. У серпні 1859 року в селі проїздом побував Т. Г. Шевченко. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни боронили Батьківщину 703 жителі села, 420 з них нагороджено орденами й медалями. Загинуло в боях за Вітчизну 306 чоловік. На честь воїнів-визволителів села від фашистів встановлено пам'ятник.

У Гутах народився Ю. І. Назаренко, член спілки письменників України.

Уродженцеві с. Раків штурману ескадрильї гвардії лейтенанту П. І. Руденку в грудні 1942 року посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ДЕ́ПТІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 29 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Рубанка. Дворів — 926. Населення — 2500 чоловік.

В Дептівці розміщена центральна садиба колгоспу ім. Леніна. За ним закріплено 6249 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5622 га орної землі. В господарстві вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 118 трудівників села нагороджено орденами й медалями, серед них У. Т. Яловенко — орденом Леніна.

Я. В. Стефанович — український революціонер-народник. 1912 р.

У селі є середня школа, в якій навчається 446 учнів і працюють 32 учителі, будинок культури на 400 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

На території сільради діють партійна (39 комуністів) та дві комсомольські (86 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в червні 1917 року, комсомольський — в 1922 році.

Дептівка заснована в 1678 році. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 922 жителі села, з них 160 нагороджено орденами й медалями, 478 чоловік полягли смертю хоробрих. У селі встановлено пам'ятник воїнам-визволителям.

В Дептівці народився Я. В. Стефанович (1853—1915) український революціонер-народник. Уродженцем села є Герой Радянського Союзу П. В. Яценко. Це високе звання йому присвоєно за мужність і відвагу, виявлені в боях під час форсування річки Прип'яті. Нині П. В. Яценко живе в селищі Дмитрівці на Чернігівщині.

ДУХА́НІВКА — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі Сейму, за 30 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Грузьке. Дворів — 575. Населення — 1661 чоловік

Духанівський колгосп «Більшовик» — багатогалузеве господарство. За ним закріплено 3400 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2800 га орної землі. Господарство має допоміжні підприємства — млин, просорушку, пилораму. 75 колгоспників за виробничі успіхи відзначено урядовими нагородами

В селі є 8-річна школа, в якій навчається 207 учнів і працюють 14 учителів, будинок культури на 300 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. На території сільради діють партійна (38 комуністів) та дві комсомольські (39 членів ВЛКСМ) організації. Партійну організацію створено 1932 року, комсомольську — 1930.

Село відоме з середини XVII ст. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року.

Під час Великої Вітчизняної війни в діючій армії перебувало 725 мешканців села, з них 207 чоловік полягли смертю хоробрих. Орденами й медалями нагороджено 62 воїни. На честь бійців Червоної Армії, полеглих за визволення Духанівки, встановлено пам'ятник.

У Духанівці народився український радянський письменник М. П. Титов (1929—1967).

ЖОВТНЕ́ВЕ (до 1925 року — Курилівка) — село, центр сільської Ради. Розташоване за 28 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Дубов'язівка. Дворів — 370. Населення — 1140 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Капітанівка.

В Жовтневому розташовані бригада колгоспу ім. Мічуріна, за нею закріплено 2800 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2390 га орної землі, відділення «Сільгосптехніки». За виробничі успіхи 53 робітники та колгоспники нагороджені орденами й медалями.

В селі діють дві партійні (26 комуністів) та дві комсомольські (171 член ВЛКСМ) організації. Партійний осередок у Курилівці створено 1921, комсомольський — 1924 року.

Курилівка заснована в другій половині XVII ст. В січні 1918 року в селі встановлено Радянську владу. Коли почалася Велика Вітчизняна війна, мешканці Жовтневого піднялися на боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками. На фронт пішло 280 чоловік. Фашисти по-звірячому закатували в Конотопському концтаборі комуніста М. Н. Гену та комсомольця Г. Д. Осадчого. За визволення села від фашистів полягли 28 бійців Червоної Армії. На їхній братській могилі 1956 року встановлено пам'ятник. 117 мешканців Жовтневого за бойові й трудові подвиги нагороджені орденами й медалями, 208 односельців полягли, захищаючи Батьківщину.

КОЗА́ЦЬКЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 23 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Грузьке. Дворів — 1372. Населення — 3963 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Анютине, Бережне, Вовчик, Новомутин та Щекинське.

В селі розміщена центральна садиба колгоспу «Перемога», який спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур та відгодівлі свиней. За колгоспом закріплено 8600 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5585 га орної землі. За успіхи у виконанні планових завдань 11 колгоспників відзначено урядовими нагородами, а колишня трактористка М. А. Євтушенко удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці. 174 жителі села нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є середня та восьмирічна школи, в яких навчається 550 учнів і працює 46 учителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека,

лікарня на 25 ліжок, амбулаторія, аптека, 8 магазинів, майстерня побутового обслуговування.

На території сільради діють три партійні (115 комуністів) та шість комсомольських (200 членів ВЛКСМ) організацій. Партійну організацію створено 1929, комсомольський осередок — 1923 року.

Козацьке відоме з 1667 року.

В 1783 році у відповідь на посилення утисків поміщика селяни спалили маєток і вбили пана. Під час революції 1905—1907 рр. у Козацькому відбулися заворушення.

Радянська влада в Козацькому встановлена в січні 1918 року. Багато мешканців села захищало завоювання трудящих у лавах Першої Кінної та Десятої армій. Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах та в партизанських загонах боролося проти фашистів 1160 жителів села. За 4 км від села в жовтні 1941 року стався перший бій Конотопського партизанського загону «Смерть фашизму» з гітлерівцями. На місці бою встановлено меморіальну дошку. В боротьбі з фашистами загинули 543 жителі села. 342 чоловіка нагороджені орденами й медалями. На братській могилі споруджено пам'ятник воїнам, які полягли, визволяючи село.

Уродженцем Козацького є В. М. Федоров, член КПРС з 1917 року, радянський військовий діяч, учасник I з'їзду КП(б)У, делегат XXII та XXIV з'їздів КПРС.

КОША́РИ — село, центр сільської Ради. Лежать на лівому березі річки Великого Ромену, за 23 км від районного центру і залізничної станції Конотоп. Дворів — 883, населення — 2574 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Андріївське та Нечаївське.

В Кошарах розміщена центральна садиба колгоспу ім. Кірова. Господарство зерно-тваринницького напряму. За ним закріплено 4290 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. орної землі 3804 га. Є допоміжні підприємства — цегельний завод, механічний млин, крупорушка.

126 трудівників села нагороджені Ленінською ювілейною медаллю, 14 — різними орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна — колишня ланкова О. М. Бочкун (нині голова сільради).

У селі є середня школа, в якій 35 учителів навчають 498 учнів, будинок культури на 400 місць, стаціонарна кіноустановка, бібліотека, лікарня на 25 ліжок, аптека.

На території сільради діють дві партійні (65 комуністів) і дві комсомольські (150 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок у Кошарах створено в 1921, комсомольський — у 1926 році.

Кошари засновані в другій чверті XVIII ст. Радянську владу в селі встановлено в другій половині січня 1918 року, ревком очолив учасник штурму Зимового палацу матрос-балтієць Ф. А. Лиховий. У 1919 році чимало селян з Кошар влилося до Конотопського пролетарського загону, який боровся проти петлюрівців. Голова комнезаму І. Ф. Скотар був делегатом IV Всеукраїнського з'їзду Рад (1920 р.). 1923 року в селі створено ТСОЗ «Шлях».

На фронтах Великої Вітчизняної війни боронили Батьківщину 826 чоловік, з них 206 нагороджено орденами й медалями. Смертю хоробрих полягло 442 односельці. На їх честь в 1967 році в центрі села відкрито меморіал. Встановлено також пам'ятник воїнам-визволителям села. 1967 року в Кошарах відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

Уродженцем села є генерал-майор О. І. Дуткін.

Поблизу с. Кошар знайдено крем'яні знаряддя праці доби неоліту, збереглися курган скіфських часів «Черевата могила», а також давньоруські городище та курганний могильник.

КРА́СНЕ (до 1952 року — Графське) — село, центр сільської Ради. Розташоване за 27 км від районного центру і залізничної станції Конотоп. Дворів — 230, населення — 645 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вишневе та Лебедєве.

В Красному розміщена центральна садиба колгоспу ім. Мічуріна. За ним закріплено 5824 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4690 га орної землі. В господарстві вирощують зернові й технічні культури, відгодовують велику рогату худобу.

За високі виробничі показники близько 100 чоловік нагороджено орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна — колишній бригадир П. Я. Олексенко.

В селі є восьмирічна школа (79 учнів, 12 учителів), будинок культури на 250 місць, бібліотека, медичний пункт, відділення зв'язку, магазин.

На території сільради діють дві партійні (67 комуністів) і три комсомольські (92 чл. ВЛКСМ) організації. Партійна організація створена 1930, комсомольський осередок — 1926 року.

Село виникло в 60-х роках XIX ст. (до 1917 року це був хутір, який налічував понад 10 хат). В травні 1903 року відбулася сутичка між бідняками й куркулями, за участь в ній було ув'язнено багатьох бідняків. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. 1926 року селяни об'єдналися в ТСОЗ.

Під час Великої Вітчизняної війни в діючій армії захищали Батьківщину 187 жителів Красного, з них загинуло 105 чоловік. На честь воїнів-визволителів села від німецько-фашистських окупантів встановлено пам'ятник.

МАЛИ́Й СА́МБІР — село, центр сільської Ради. Лежить на річці Малому Ромені за 22 км від районного центру та залізничної станції Конотоп. Дворів — 507, населення — 1468 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Гайки.

В Малому Самборі розташована центральна садиба колгоспу ім. Щорса, за яким закріплено 4987 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3702 га орної землі. Колгосп м'ясо-молочного напряму, вирощує також зернові й технічні культури.

За виробничі успіхи орденами й медалями нагороджено 98 трудівників села.

У селі є 8-річна школа, де 21 учитель навчає 199 учнів, будинок культури на 200 місць з стаціонарною кіноустановкою, бібліотека з книжковим фондом 10 тис. примірників. Медичне обслуговування здійснює медичний пункт та колгоспний пологовий будинок. До послуг трудящих 3 магазини.

На території сільради діють партійна (36 членів КПРС) та дві комсомольські (55 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в червні 1917 року, комсомольський — в 1925 році.

Село Малий Самбір відоме з 1666 року. В 1779 році селяни відмовилися виконувати повинності на користь пана. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Більшовик В. П. Тодор організував з 50 малосамбірців загін, що боровся проти денікінців та петлюрівців, які розстріляли в селі 12 червоноармійців та голову сільської Ради О. І. Оселедця. Під час Великої Вітчизняної війни 378 малосамбірців зі зброєю в руках громили ворога, з них 175 нагороджено орденами й медалями, а І. С. Федорку присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 194 односельці полягли на полях боїв. На честь загиблих у роки громадянської та Великої Вітчизняної воєн в селі посаджено Алею Слави. В 1960 році було споруджено пам'ятник воїнам, які загинули, визволяючи село від німецько-фашистських загарбників.

МЕ́ЛЬНЯ — село, центр сільської Ради. Лежить на річці Сеймі, за 18 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Мельня. Дворів — 393, населення — 1013 чоловік.

В селі розташована центральна садиба колгоспу «14-річчя РСЧА», який спеціалізується на вирощуванні технічних культур і тваринництві. За ним закріплено 3258 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1372 га орної землі. 46 колгоспників та інтелігенції села нагороджені орденами й медалями.

В селі є середня школа, де 22 вчителі навчають 159 учнів, будинок культури на 250 місць, бібліотека, медичний пункт. Населення користується послугами 3 крамниць, побутової майстерні.

На території сільради діють партійна (27 комуністів) та дві комсомольські (69 членів ВЛКСМ) організації. Партійна організація створена 1932, комсомольський осередок — 1922 року.

Мельню засновано в середині XVII ст. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. 240 жителів села воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, з них 77 нагороджені орденами й медалями. 150 односельців загинули в битвах проти гітлерівських загарбників. На честь воїнів, які загинули, визволяючи село від фашистських окупантів, споруджено пам'ятник.

У Мельні народився український радянський хоровий диригент і композитор, заслужений артист УРСР Г. М. Давидовський (1866—1952).

ПІДЛИ́ПНЕ — село, центр сільської Ради. Лежить по обидва береги річки Липки, за 6 км від районного центру і залізничної станції Конотоп. Дворів — 1840, населення — 5343 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Комсомольська Комуна та Лобківка.

Підлипненський радгосп «Червоний Жовтень» користується 4400 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3407 га орної землі. Спеціалізується на овочівництві та птахівництві. Щорічно виробляє близько 2 млн. штук яєць. 62 робітники радгоспу та службовці нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Жовтневої Революції — М. В. Подоляко.

В селі є середня школа, де навчається 537 учнів і працює 40 учителів, будинок культури на 260 місць, бібліотека, медичний пункт.

На території сільради діють дві партійні (49 комуністів) та дві комсомольські (141 чл. ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1924 році, комсомольський — в 1922.

Підлипне виникло в другій половині XVII ст. Радянську владу в селі встановлено наприкінці грудня 1917 року. Бойова дружина з 30 підлипненців у 1918 році боролася з куркульськими бандами та білогвардійцями. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювали 522 односельці, з них загинув 291. Нагороджено орденами й медалями 193 чоловіка. В. М. Воронову присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В Підлипному встановлено пам'ятник воїнам, полеглим за визволення села від окупантів, та обеліск генерал-майору Г. І. Тхору, який загинув у фашистському концтаборі.

Уродженцеві села С. П. Символу присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

ПОПІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 6 км від районного центру і залізничної станції Конотоп. Дворів — 2130, населення — 6194 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Рівчаки, Селище, Тулушка.

В Попівці розміщені спиртовий комбінат, відгодівельний радгосп «Попівський» та центральна садиба радгоспу «Конотопський», за ним закріплено 7767 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5128 га орної землі. Господарство — овочевого та м'ясо-молочного напряму.

Понад 150 працівників села нагороджені орденами та медалями.

В селі є середня, 8-річна та початкова школи (800 учнів, 64 учителі), два клуби, дві бібліотеки, амбулаторія, лікарня на 50 ліжок.

На території сільради діють чотири партійні (105 комуністів) і п'ять комсомольських (236 чл. ВЛКСМ) організацій. Партійний осередок створено в лютому 1920, комсомольський — у 1922 році.

Попівку засновано в першій половині XVII ст. В 1905 році селяни Попівки підтримували страйкуючих робітників Конотопа, збирали для них продукти. 16 грудня почалося заворушення серед селян і робітників гуральні. Селяни намагалися поділити землю куркулів. Місцеві власті викликали каральний загін. Лише в середині лютого 1906 року заворушення було придушено. В листопаді 1917 року в селі проголошено Радянську владу.

1922 року в Попівці створено товариства для спільного обробітку землі та машинне. А в 1924 році демобілізовані червоноармійці організували сільгоспартіль «Гарматник», яка об'єднувала 27 господарств. З перших днів Великої Вітчизняної війни на фронт пішло 2000 чоловік. Фашисти розстріляли 31 радянського активіста. 1103 односельці загинули в боротьбі з гітлерівцями, 1240 чоловік нагороджені орденами та медалями. В центрі села споруджено пам'ятник воїнам, які полягли, визволяючи Попівку від

німецько-фашистських загарбників. Встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Вихідці з Попівки: Є. Ю. Маленко — кандидат історичних наук, П. К. Яременко — доктор філологічних наук, Герой Радянського Союзу М. О. Гуденко.

Поблизу с. Селища виявлено поселення черняхівської культури.

ПРИСЕЙМ'Я — село, центр сільської Ради. Розташоване за 23 км від районного центру, за 4 км від залізничної станції Мельня. Дворів — 117. Населення — 321 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Залізничне, Калишенкове, Любитове, Мар'янівка, Нове, Озаричі, Чорноплатове.

В Присеймі розташована бригада колгоспу «Маяк». За нею закріплено 1530 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 576 га орної землі. Вирощують зернові культури та коноплі, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є клуб, лікарня на 25 ліжок. На території сільради діють чотири партійні (63 комуністи) і чотири комсомольські (119 чл. ВЛКСМ) організації.

Перша згадка про Присейм'я належить до XVII ст. Радянську владу встановлено в першій половині січня 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало проти фашистів понад 1600 жителів Присеймівської сільради, з них 1048 нагороджено орденами й медалями. Загинуло смертю хоробрих 356 чоловік

САЛТИКОВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 22 км від районного центру, за 8 км від залізничної станції Дубов'язівка. Дворів — 347, населення — 1238 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Білоусівка та Рокитне.

Салтиківський колгосп «Правда» — багатогалузеве господарство. За ним закріплено 2856 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1696 га орної землі. За високі виробничі показники 75 трудівників села відзначені урядовими нагородами. Свинарка Білоусівського відділення Дубов'язівського цукрокомбінату С. П. Шепітько 1958 року нагороджена орденом Леніна, а в 1966 році — орденом Трудового Червоного Прапора.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 301 учень, працює 26 учителів, клуб на 200 місць, три бібліотеки, медичний пункт.

На території сільради діють партійна (30 комуністів) та дві комсомольські (94 члени ВЛКСМ) організації. Партійну організацію створено в 1928 році, комсомольський осередок — у 1924.

Салтикове засноване в 20-х роках XIX ст. Радянську владу встановлено в першій половині січня 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билися 389 жителів села, з них 320 нагороджено орденами й медалями, 320 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. 1958 року в селі споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули, визволяючи село.

СОСНІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 12 км від районного центру та залізничної станції Конотоп. Дворів — 664. Населення — 2001 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вільне та Шевченківське.

Колгосп ім. Фрунзе, центральна садиба якого розташована в селі, спеціалізується на відгодівлі свиней. За ним закріплено 7 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5700 га орної землі.

В селі є середня школа, де навчається 355 учнів, працює 33 вчителі, будинок культури на 300 місць, дві бібліотеки, будинок побутового обслуговування, лікарня на 10 ліжок.

На території сільради є дві партійні (63 комуністи) і три комсомольські (142 чл. ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено влітку 1917, комсомольський — у 1926 році.

В. Я. Бабко — активний учасник Жовтневої революції на Україні. 1930 р.

За виробничі успіхи 117 жителів села нагороджені орденами й медалями, серед них орденом Жовтневої Революції — І. А. Кондратенко, який ще в 1935 році одержав орден Трудового Червоного Прапора.

Сосніка відома з початку XVII ст. Під час революції 1905—1907 рр. селяни активно підтримували робітників Конотопа, збирали для страйкуючих продукти. Радянську владу в Соснівці проголошено в листопаді 1917 року. Від рук австро-німецьких окупантів загинули секретар партійного осередку Г. Ф. Семенко та член комітету Ф. Бондар. В лютому 1919 року в селі створена сільськогосподарська комуна ім. Леніна, яка у 1929 році переворилась у колгосп.

В роки Великої Вітчизняної війни 150 жителів села нагороджено орденами та медалями. 247 чол. загинуло в боях за Батьківщину. Уродженцю села підполковнику І. К. Бондарю присвоєно звання Героя Радянського Союзу (загинув на фронті). Він ще під час радянсько-фінської війни був нагороджений орденом Леніна. Встановлено пам'ятник воїнам, що загинули, визволяючи село, стелу з прізвищами соснівців, полеглих на фронтах Великої Вітчизняної війни, та обеліск на честь сільських комуністів, які загинули у 1918 році.

Уродженцем Соснівки є активний учасник Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні В. Я. Бабко.

ТЕРНІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі річки Терну, за 36 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Грузьке. Дворів — 383, населення — 1214 чоловік.

Тернівський колгосп «40-річчя Жовтня» вирощує зернові і технічні культури, має розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За ним закріплено 2956 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2599 га орної землі. З допоміжних підприємств є млин, пилорама, цегельний завод.

За самовіддану працю 67 колгоспників нагороджено орденами й медалями, серед них орденом Леніна — завідуючого свинофермою, делегата III Всесоюзного з'їзду колгоспників М. С. Кульгова.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 180 учнів, працюють 12 вчителів, клуб на 200 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, три магазини.

У Тернівці діють дві партійні (25 комуністів) і дві комсомольські (67 членів ВЛКСМ) організації. Партійна організація в селі створена в 1931, комсомольська — в 1929 році.

Тернівка заснована в XVII ст. Радянську владу в селі встановлено в першій половині січня 1918 року. В роки Великої Вітчизняної війни 291 житель села перебував на фронті, з них 178 полягло на полі бою. 184 чоловіка нагороджено орденами й медалями.

1958 року відкрито пам'ятник воїнам, загиблим в бою за визволення Тернівки.

ХИЖКИ́ — село, центр сільської Ради. Лежать на лівому березі Сейму, за 32 км від районного центру, за 20 км від залізничної станції Грузьке. Дворів — 388, населення — 1015 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Прилужжя.

В Хижках розміщена центральна садиба колгоспу «1 Травня». За ним закріплено 2733 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1250 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуто м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, в якій навчається 105 учнів і працює 12 учителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека, медичний пункт, побутова майстерня.

На території сільради діють партійна (34 члени КПРС) та дві комсомольські (36 членів ВЛКСМ) організації. Партійну організацію створено в 1929 році, комсомольський осередок — у 1923.

Село засноване в першій половині XVII ст. Радянську владу в селі встановлено в другій половині грудня 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися понад 500 жителів села, з них 206 нагороджено орденами й медалями. 202 чоловіка віддали життя за свободу і незалежність Батьківщини. В 1955 році встановлено пам'ятник воїнам, які загинули, визволяючи село, в 1970 році — обеліск на честь полеглих односельців.

Поблизу Хижків збереглися залишки поселення доби неоліту та доби бронзи, городище і поселення скіфського періоду та городище сіверян (VIII—X ст.).

ШАПОВА́ЛІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 10 км від районного центру і залізничної станції Конотоп. Дворів — 380, населення — 1229 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Привокзальне.

В Шаповалівці розміщена центральна садиба колгоспу ім. XX з'їзду КПРС. За ним закріплено 3277 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2471 га орної землі. Господарство — багатогалузеве.

За виробничі успіхи 63 колгоспники нагороджені орденами й медалями.

В селі є восьмирічна школа, в якій 17 учителів навчають 180 учнів, будинок культури на 250 місць, три бібліотеки з книжковим фондом понад 12 тис. примірників.

На території Шаповалівської сільради діють партійна (21 комуніст) і дві комсомольські (49 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок у Шаповалівці створений в червні 1917, комсомольський — в липні 1924 року.

Шаповалівка вперше згадується в документах другої половини XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В роки Великої Вітчизняної війни 561 житель села пішов на фронт. Смертю хоробрих полягло 159 чоловік.

У селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну та воїнам, що загинули, визволяючи село від загарбників.

На околиці Шаповалівки виявлено стоянку доби палеоліту (понад 15 тис. років тому) і поселення доби неоліту (IV тисячоліття до н. е.).

ШЕВЧЕ́НКОВЕ (до 1923 року — Гирявка) — село, центр сільської Ради. Розташоване за 18 км від районного центру і залізничної станції Конотоп. Дворів — 458, населення — 1244 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Саранівка і Торговиця.

В Шевченковому розміщена центральна садиба колгоспу «Ленінець». За ним закріплено 4583 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3517 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є млин, збудований у 1916 році, та цегельний завод.

За сумлінну працю орденами й медалями нагороджено 64 колгоспники та службовці.

У селі є восьмирічна школа, в якій навчається 205 учнів, працює 18 учителів, клуб на 200 місць, бібліотека, шість магазинів, медичний пункт.

На території сільради діють партійна (34 комуністи) і дві комсомольські (79 членів ВЛКСМ) організації.

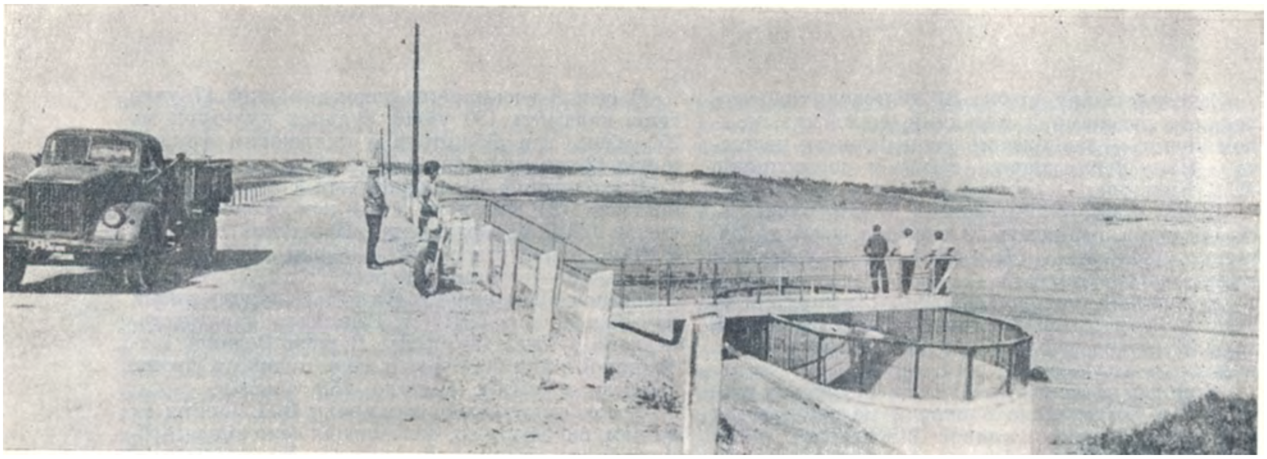
Перша згадка про Гирявку належить до середини XVIII ст.

У 1859 році в Гирявку до родини Лазаревських приїздив Т. Г. Шевченко. На честь цієї події село 10 березня 1923 року перейменовано на Шевченкове. Радянську владу проголошено в Гирявці в листопаді 1917 року.

В лютому 1927 року в селі створено машиннотракторне товариство «Червоний прапор». Під час Великої Вітчизняної війни брали участь у боротьбі проти німецько-фашистських загарбників 512 жителів села, з них нагороджені орденами й медалями 410. За рідну Батьківщину полягло 82 односельці. В 1958 році в селі збудовано пам'ятник Т. Г. Шевченку. В 1960 році встановлено пам'ятник загиблим воїнам-визволителям села.

Поблизу Шевченкового й Саранівки виявлено два городища та курганний могильник часів Київської Русі.

ШПОТІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташоване у верхів'ї річки Сухого Ромену за 35 км від районного центру і залізничної станції Конотоп. Дворів — 265, населення — 847 чоло-

Водоймище поблизу сіл Шпотівки, Жовтневого та ін., збудоване в 1971 році.

вік. Сільраді підпорядковані населені пункти Крупське та Першотравневе.

У Шпотівці розміщена центральна садиба колгоспу XX-річчя Жовтневої революції. За ним закріплено 3477 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2741 га орної землі. Господарство — м'ясомолочного напряму. З допоміжних підприємств є цегельний завод.

За вирощування високих урожаїв зернових культур у 1940 році колгосп нагороджений орденом «Знак Пошани». За високі виробничі показники 92 колгоспники нагороджені орденами та медалями, в т. ч. орденом Леніна — М. М. Шпота, орденом Жовтневої Революції — С. М. Сушко.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 134 учні й працює 15 учителів, будинок культури на 250 місць, торговий комплекс.

На території сільради діють партійна (39 членів КПРС) та три комсомольські (107 членів ВЛКСМ) організації.

Шпотівка виникла в середині XVIII ст. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни захищали Батьківщину 184 жителі села, 65 нагороджені орденами й медалями, 115 чоловік віддали своє життя за свободу і незалежність Батьківщини.

1961 року в селі встановлено пам'ятник воїнам-визволителям, а 1965 — обеліск на честь полеглих односельців.

ЮРІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 33 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Дубов'язівка. Дворів — 327, населення — 1176 чоловік. Сільраді підпорядковані села Михайло-Ганнівка, Пекарі, Турутине, Улянівка, Фесівка.

В Юрівці розміщена центральна садиба колгоспу «Зоря», за яким закріплено 7451 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 6481 га орної землі. Спеціалізується на відгодівлі свиней.

За виробничі успіхи понад 100 жителів села нагороджені орденами й медалями.

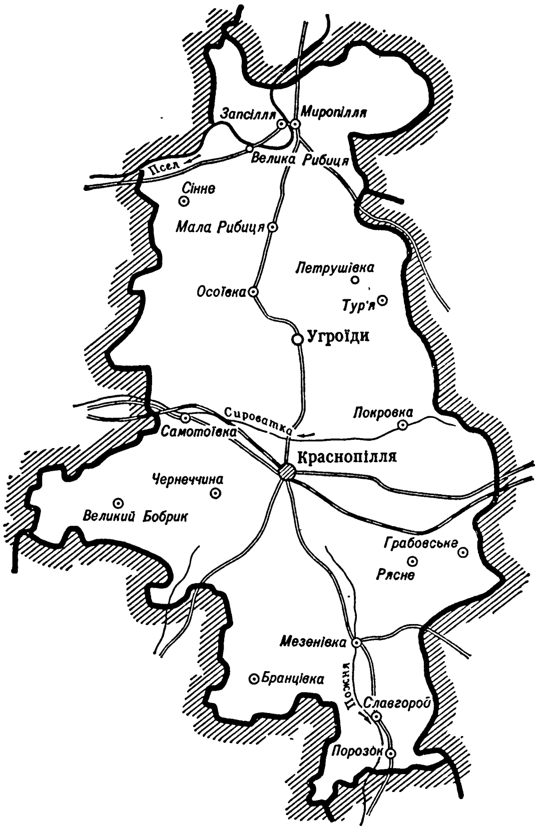
В селі є 8-річна школа, де навчається 153 учні і працює 13 учителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека, медичний пункт.

Юрівка виникла в другій половині XVII століття. Радянську владу встановлено в першій половині січня 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билося 236 жителів села, з них 136 нагороджено орденами й медалями. 144 чоловіка полягло на полі бою.

Поблизу с. Михайло-Ганнівки виявлено поселення доби неоліту.

КРАСНОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

Площа — 1,3 тис. кв. км. Населення — 51 800 чоловік, у т. ч. сільського — 38 600 чоловік. Середня густота населення — 40,3 чоловіка на кв. км. З корисних копалин є торф і вогнетривка глина. 2 селищним і 16 сільським Радам підпорядковано 65 населених пунктів. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, установах працює 68 первинних партійних, 79 комсомольських і 13 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. 4 радгоспи і 17 колгоспів користуються 89,8 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 64 965 га орної землі. В районі є 8 промислових підприємств, дві міжколгоспні будівельні організації, районне об'єднання «Сільгосптехніки». Населення обслуговують 56 медичних закладів. У 49 загальноосвітніх школах (9 середніх, 19 восьмирічних, 19 початкових, а також середній заочній, школі-інтернаті) та музичній навчається 9841 учень. Культурно-освітню роботу ведуть 9 будинків культури, 27 клубів, 57 бібліотек, кінотеатр, є 57 кіноустановок. На території району — музей П. А. Грабовського, 3 краєзнавчі музеї на громадських засадах. У населених пунктах району — 4 пам'ятники В. І. Леніну, пам'ятник П. А. Грабовському, погруддя Героя Радянського Союзу П. П. Мірошниченка і комісара В. Г Волкова, 33 пам'ятники й обеліски вічної Слави воїнам-визволителям і односельцям, які загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни, та 3 пам'ятні знаки, встановлені вздовж шляху степового рейду партизанського з'єднання М. І. Наумова.

КРАСНОПІЛЛЯ

Краснопілля — селище міського типу, залізнична станція. Розташоване в долинах річок Сироватки, Закобиллі й Тонкої, за 40 км від обласного центру. Дворів — 2621, населення — 9000 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Михайлівка, Михайлівське, Новодмитрівка, Таратутине.

Виникнення Краснопілля пов'язане з будівництвом Бєлгородської оборонної лінії, призначеної для захисту південних кордонів Російської держави від грабіж-

ницьких наскоків кримських і ногайських татар. Близько 1640 року спорудили невеличкий острог — укріплення Краснопілля[1]. Будували його й несли сторожову службу російські служилі люди.

Починаючи з 1651 року, поселення швидко зростало. Сюди рушила сила українських селян і козаків — утікачів від польсько-шляхетського гніту. Російський уряд, зацікавлений у залюдненні прикордонних земель, заохочував утікачів селитися в цьому краї.

Наприкінці 50-х років XVII ст. Краснопілля стало сотенним містечком Сумського слобідського полку. З часом дедалі зростало його значення як оборонного пункту, а вже у 1673 році тут виникла чимала фортеця, де мешкало 1136 чоловік[2].

Неодноразово в ті часи Краснопілля зазнавало ворожих нападів. Так, 1659 року татари пограбували й забрали в полон багато населення Краснопільської сотні. Вони нападали на містечко 1663 й 1668 років. Місцеві козаки в складі Сумського полку брали участь у багатьох військових походах проти спільних ворогів українського й російського народів.

В зв'язку з перенесенням кордону Російської держави далеко на південь Краснопілля втрачає значення оборонного пункту.

Після реорганізації 1765 року слобідських полків Краснопілля стало військовою слободою Сумської провінції. За адміністративною реформою 1782 року цю слободу включено до складу Охтирського повіту Харківського намісництва. Після перетворення Харківського намісництва 1796 року в Слобідсько-Українську губернію з наступним перейменуванням її 1835 року в Харківську Краснопілля лишилося волосним центром і на по чатку XX століття.

Від самого початку заселення Краснопілля урядова політика ставила козацьку старшину і духовенство у привілейоване становище, завдяки чому вони прибрали до своїх рук багато земель навколо містечка. Значною мірою до цього спричинилося і скуповування земель розбагатілою полковою та сотенною верхівкою. Розорення внаслідок військових походів та часті неврожаї змушували бідноту позбуватись земельних ділянок. Цим користались сумські полковники Кондратьєви. Так, після голодного 1699 року група краснопільців поступилася за гроші своїми землями Г. Кондратьєву. До 1706 року козацька старшина заволоділа землями російських служилих людей, які на цей час розпродали власні грунти і виїхали звідси.

Із зростанням землеволодінь поглиблюється соціальне розшарування, збільшуються групи населення, феодально залежного від козацької старшини і духовенства. В 1732 році 59 проц. населення становили підпомічники, закріплені за старшиною, 4 проц. — підсусідки й наймані робітники, які не мали своєї власності. Їх експлуатували на різних роботах хазяї — власники дворів. До 18 проц. зросло число селян, які працювали тоді на поміщика по 2 дні щотижня[3].

Позиції панівних класів посилилися в процесі ліквідації полкового устрою. Козацька старшина здобула права дворянства і поряд з духовенством стала найбільшим феодалом. Поручик Янпольський став власником кількохсот десятин землі і 255 кріпаків, протоієрей Успенського собору прибрав до своїх рук хутори Гребельки, Ступівку, Петровський, Ярківський і 114 кріпаків.

В кінці XVIII ст. в Краснопіллі з прилеглими населеними пунктами жило понад 2400 державних селян і близько 800 кріпаків. Через 60 років кількість державних селян збільшилась до 3560 душ, а кріпаків — до 836[4].

Життя селян дедалі гіршало. Все обтяжливішими ставали податки, якими обкладалися державні селяни. З 1776 року по 1824 рік подушна подать зросла

---

[1] Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 153, 189.

[2] Дополнения к актам историческим, собранные и изданные Археографическою комиссиею, т. 9, стор. 297.

[3] Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.) в XVI—XVIII столетии, стор. 268.

[4] Сумський облдержархів, ф. 730, оп. 1, спр. 15, арк. 25, 27—29.

майже у 10 разів. Крім того, їх зобов'язували давати рекрутів у війська, відбувати різні повинності: шляхову, підводну тощо.

Вже в першій чверті XIX ст. вони терпіли через малоземелля. Становище не поліпшилось і після запровадження з 1837 року замість подушної податі оброку із земельної площі і з доходів від промислів. Ще гірше жилося кріпакам. Панщина на початку XIX ст. зросла до 3—4 днів на тиждень.

Напередодні реформи підкраснопільські помістя скупив генерал-майор Е. К. Петерс. У селі Успенці, на хуторі Ступівці та в інших місцях до нього переходить 1282 дес. землі і 284 кріпаки. Його дружина одержала в спадщину хутір Гребельки з 185 дес. землі і 85 кріпаками[1].

Серед навколишніх сіл Краснопілля славилося своїми ярмарками, де продавали сільськогосподарські продукти, коней, велику рогату худобу, вівці, птицю, рибу, сіль, кустарні вироби, тканини, посуд. Товари привозили з Сум, Курська, Рильська, Обояні та інших міст.

Кріпосництво згубно позначилося на культурному розвитку села. 1732 року в слободі існувало три школи, засновані козацькою й сільською громадами. Працювало тут 5 учителів. Кожна з шкіл, як правило, мала по 30—40 учнів. У 1857 році на все село лишилося дві парафіяльні школи[2].

У процесі здійснення реформи 1861 року колишні кріпаки фактично обезземелилися. Після реформи у поміщиків Петерсів було 1358 дес. землі, а у 369 селян — тільки 109 десятин[3].

Краснопільські поміщики, неспроможні господарювати на капіталістичних засадах, незабаром після реформи продали свої помістя в селі Успенці, на хуторах Гребельках, Ступівці ревельському купцеві Карлу Вейссе, який разом з братом у 90-х роках володів 2901 десятиною землі і 1574 дес. лісу[4].

В другій половині XIX — на початку XX ст. Краснопілля поступово зростало. В 1886 році в ньому мешкало 5656 чоловік[5], а в 1913 — 7468.

Брати Вейссе на куплених землях заснували великі економії, де висівали цукрові буряки, вирощування яких потребувало значних трудових затрат. Сотні селян змушені були працювати, одержуючи за робочий день, що тривав улітку до 14 годин, мізерну платню: чоловіки — 60 коп., а жінки — 35 коп. На початку XX ст. оплата знизилась відповідно до 40 і 30 копійок.

Економічному розвитку Краснопілля сприяло прокладення через слободу Бєлгород-Сумської залізниці, будівництво якої почалося 1898 року. Перший поїзд пройшов тут 2 серпня 1901 року. Краснопілля стало станцією цієї залізниці.

Після спорудження залізничної станції багато краснопільців стали перевозити вантажі від станції до цукрових заводів, збудованих в Славгороді, Мезенівці, Угроїдах. Заробітки візників були мізерними.

Прогресуюче зменшення селянських наділів, низькі заробітки призводили до гострої класової боротьби. Після реформи ні на рік не припинялися самовільні порубки лісів.

У серпні 1900 року стався виступ краснопільських селян, коли повірений нащадків Вейссе зробив спробу заорати 16 десятин Ромашевого лугу, де селяни общини віддавна випасали худобу й домашню птицю. 17 серпня, тільки-но з'явилися вейссівські орачі, натовп жінок, озброївшись палицями, не дав їм працювати. Був викликаний поліцейський урядник. Очолені Х. Бесараб, жінки рушили назустріч йому з вигуками: «Луг наш, на луг нікого не пустимо!». 22 серпня сталася сутичка між селянами та десяцькими і соцькими, присланими для придушення виступу. Місцева

[1] Сумський облдержархів, ф. 399, оп. 1, спр. 2, арк. 10, 16; ф. 737, оп. 2, спр. 5, арк. 53, 54.
[2] С. И. Кованько. Описание Харьковской губернии. Х., 1857, стор. 35.
[3] Сумський облдержархів, ф. 737, оп. 2, спр. 5, арк. 53, 54.
[4] Там же, ф. 759, оп. 3, спр. 22, арк. 170, 171.
[5] Там же, ф. 757, оп. 1, спр. 20, арк. 126, 137.

влада жорстоко придушила заворушення. 37 його учасників, притягнутих у цій справі, засуджено до тримісячного арешту, а 3-х — до чотиримісячного тюремного ув'язнення[1].

Особливо зростав селянський рух під час першої російської революції 1905—1907 рр. У листопаді 1905 року відбувся виступ наймитів хутора Петровського. Вони вимагали зменшення робочого дня й збільшення заробітної плати, зрівняння оплати праці жінок і чоловіків, поліпшення харчування, усунення ненависних наглядачів та сторожів, дозволу пасти худобу на полях економії, зменшення орендної плати за землю[2].

Наляканий управитель викликав роту солдатів. Але заробітчани стояли на своєму. В грудні відбувся загальний сход. Поряд з економічними були висунуті й політичні вимоги. Учасники сходу зажадали негайно усунути з посад волосного старшину, писаря й старосту, а також земського начальника й пристава, як таких, що захищають інтереси багатіїв. Заворушення почалися й в інших економіях. Побоюючись народного гніву, власники на свій кошт понад рік утримували в Успенській економії загін козаків. Сповнена ненависті до гнобителів, краснопільська біднота в цей час вирубала майже всі приналежні їм ліси.

Революціонізуючий вплив на краснопільців справляли місцеві залізничники. Дізнавшись про Грудневе збройне повстання московського пролетаріату, вони оголосили страйк на його підтримку.

Піднесенню політичної свідомості селян сприяв приїзд 40 сумських робітників. 11 грудня, прибувши в слободу, вони викривали брехливу суть царського маніфесту від 17 жовтня, підкреслювали спільність інтересів робітничого класу й селянства. Куркулі й крамарі задумали вчинити розправу над посланцями сумських робітників, однак біднота зірвала цей підступний задум.

Напружене становище зберігалося в слободі і економіях протягом наступного 1906 року. Влітку у деяких власників були потравлені сінокоси. Кілька разів відбувалися сутички між біднотою і військовим загоном.

На початку 1907 року влада вдалася до розправи над учасниками революційних заворушень. Двох керівників селянських виступів Плескача й Пилипця поліція кинула за тюремні грати. Сумський окружний суд постановив: зобов'язати краснопільську общину виплатити власникам вирубаних лісів понад 40 тис. крб., що призвело незаможних членів общини до повного розорення.

Після запровадження столипінської реформи прискорилося класове розшарування села. Збільшилася кількість куркульських господарств. 1913 року їм, поміщикам, церквам і Ряснянському монастирю належало 5023 дес. орної землі, а 79,6 проц. бідняцьких господарств — лише 1752 десятини.

Розвиток охорони здоров'я в пореформений період майже не відбувався. Невдовзі після утворення земств відкрилася невеличка дільнична лікарня, в якій працювали 1 лікар, 2 фельдшери, 1 акушерка.

Не здобула після реформи розвитку й народна освіта. 1866 року в слободі лишилась одна парафіяльна школа, яку відвідувало 50 хлопчиків і 12 дівчаток. Єдиним учителем був піп. Коли Охтирське земство поцікавилося, чому так мало дітей вчиться, з села надійшла відповідь: «Через нестатки батьків...»[3]. В 1886 році відкрилася земська початкова школа, яку відвідувало 115 хлопчиків і 13 дівчаток, навчали їх 3 вчителі[4]. Проте й вона мало вплинула на підвищення рівня освіти серед населення. Не маючи змоги регулярно відвідувати заняття, в 1887 році із 131 учня лише 29 складали екзамени, а витримало їх всього 6. У 1905 році відкрилася друга земська по-

[1] Крестьянское движение в России в 1890—1900 годы. Сборник документов. М., 1959, стор. 545, 546, 587.

[2] Е. К. Живолуп. Крестьянское движение в Харьковской губернии в 1905—1907 годах, стор. 100, 101.

[3] Сумський облдержархів, ф. 759, оп. 1, спр. 20, арк. 25, 74, 91.

[4] Там же, ф. 757, оп. 1, спр. 20, арк. 146.

чаткова школа (жіноча), в 1907 році — двокласна земська школа, пізніше — 3 початкові школи. Поява нових шкіл суттєво не поліпшила освітню справу. Майже половина дітей шкільного віку лишалася поза школою. Напередодні першої світової війни тільки 16,4 проц. краснопільців знали грамоту.

В роки першої імперіалістичної війни економічне становище трудящих значно погіршало. Господарства сільської бідноти занепадали через нестачу робочих рук та безперервні реквізиції коней і провіанту для армії. Зростала дорожнеча.

Лютневу революцію населення зустріло, сподіваючись на мир та землю. Але невдовзі трудящі переконалися: будь-які сподівання на поліпшення становища за Тимчасового уряду марні.

Про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції в Краснопіллі стало відомо наприкінці жовтня. Цю звістку трудящі зустріли дуже радо. Широкий відгук серед населення знайшов ленінський Декрет про землю.

Радянську владу в Краснопіллі проголошено на початку січня 1918 року волосним ревкомом. Біднота одержала майно, інвентар і худобу з панських економій. Велась підготовча робота до розподілу поміщицьких та куркульських земель.

На початку квітня 1918 року Краснопілля окупували німецькі війська, закликані буржуазно-націоналістичною Центральною радою. Відновлювалися старі порядки. Тривали безперервні грабежі. Щодня із залізничної станції вирушали до Німеччини поїзди з награбованою продукцією. Жителі Краснопілля не корилися загарбникам. Десятки краснопільців, серед них П. В. Безковорайний, І. А. Котенко, О. М. Міщенко, П. Д. Литвин, І. І. Стрілецький, влилися восени до партизанського загону П. С. Багацького, сформованого в селі Покровці.

В середині грудня партизанський загін К. Г. Лепехи, рухаючись з Миропілля, зайняв Успенку — околицю Краснопілля. Водночас сюди підійшов партизанський загін П. С. Багацького. Об'єднаними силами вони визволили селище від німецько-гайдамацьких військ, захопивши на залізничній станції багато вагонів з добром, награбованим окупантами, зокрема 38 вагонів цукру[1].

Владу в Краснопіллі очолив волосний ревком. Після волосного з'їзду Рад у січні 1919 року обрано волвиконком. До його складу ввійшли Г. Т. Нестеренко (голова)[2], С. Г. Іванов, М. С. Мартиненко та інші.

Відновлення революційного порядку й подання всебічної допомоги Червоній Армії — такі першочергові завдання здійснював ревком, а потім — волвиконком. Активно допомагав їм комітет бідноти, створений наприкінці грудня 1918 року і очолений селянином-бідняком М. І. Данильченком[3]. Вживалося найенергійніших заходів для виконання продрозкладки, велась боротьба з куркулями, які намагалися зірвати хлібозаготівлі.

Земельний відділ волвиконкому й комітет бідноти склали списки безземельних та малоземельних селян і навесні наділили їх землею.

Період мирного життя тривав недовго. З півдня насували банди генерала Денікіна. В липні відбувся масовий вступ селян до Червоної Армії. У цей час в Сумах на Павлівському (нині Червонозоряному) рафінадному заводі було сформовано Краснопільський загін добровольців. Вирушаючи на фронт, бійці загону звернулися до трудящих з закликом приєднатись до них, щоб «захищати Радянську владу червоною гвинтівкою»[4].

Денікінці захопили Краснопілля в середині серпня 1919 року. Вони вчинили жорстоку розправу над населенням, яке активно підтримувало Радянську владу, розстріляли міліціонера В. С. Кононенка та групу полонених червоноармійців. Ні на один день не припинялися реквізиції худоби, хліба, сіна.

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-415, оп. 1, спр. 10, арк. 2.
[2] Харківський облдержархів, ф. Р-443, оп. 1, спр. 2, арк. 43.
[3] Там же, ф. Р-432, оп. 1, спр. 52, арк. 24.
[4] Газ. «Коммуна», 8 липня 1919 р.

Вільно зітхнули трудящі на початку грудня 1919 року, коли до Краснопілля вступили бійці 46-ї дивізії 14-ї армії.

За здійснення невідкладних заходів щодо зміцнення Радянської влади взявся новоорганізований волосний ревком. Ревком долав величезні труднощі, спираючись на підтримку трудящих. Виявлялася постійна турбота про виконання продрозкладки, допомогу сім'ям червоноармійців, а також потерпілим від білогвардійців, про забезпечення шкіл і лікарні дровами.

На початку квітня 1920 року волревком передав свої повноваження обраному на волосному з'їзді Рад волвиконкому, який очолив комуніст О. П. Різниченко. Розгортання радянського будівництва стало більш інтенсивним після утворення того ж місяця волосного комуністичного осередку з 7 чоловік[1]. Опорою волвиконкому й партосередку був волосний комітет незаможних селян, створений у липні 1920 року. Між незаможниками було розподілено 1712 десятин землі. Решта бідняцьких господарств одержала наділи протягом першої половини 1921 року, коли в куркулів відрізали ще 1063 десятини землі.

Незабутньою подією в житті краснопільців стало створення у вересні 1921 року перших колгоспів «Червоний серп» і «Червоний мурашник»[2]. Невеликі були ці господарства: перше об'єднувало 9 дворів, друге — 7. Перші успіхи виявилися скромними. Але дедалі міцніючи, вони власним прикладом переконували селян у перевагах колективного господарювання.

Сільськогосподарські артілі відчували постійну турботу Радянської влади. Підтримка ця не обмежувалася допомогою живим і мертвим інвентарем, передачею їм частини націоналізованих житлових і господарських приміщень. Приділялася увага й організаційному зміцненню колгоспів. За рекомендацією волвиконкому головою артілі «Червоний серп» обрали колишнього голову волвиконкому, здібного організатора Г. Т. Нестеренка.

Щоб залучити найширші маси до участі в громадській праці, відбувалися суботники. У 1920 році успішно пройшли «Тиждень праці» і «Тиждень пораненого червоноармійця», у 1921 — «Тиждень дітей» і «Тиждень допомоги Донбасу».

Близько до серця сприйняли краснопільці тяжке лихо, яке спіткало трудящих Поволжя й Південної України. Після недороду 1921 року населення там голодувало. В Краснопіллі утворилася волосна комісія допомоги голодуючим. Улітку 1922 року вона зібрала 979 пудів продовольства[3].

З утворенням у грудні 1922 року комсомольського осередку молодь енергійно взялась за соціалістичну перебудову села, брала активну участь у здійсненні хлібозаготівель, в організації весняних посівних кампаній, допомагала сім'ям бідняків та червоноармійців ліквідувати неписьменність.

1923 рік приніс істотні зміни в адміністративному статусі Краснопілля. З березня воно — центр новоутвореного Краснопільського району Сумського округу.

За нового адміністративного поділу політичне й господарське життя Краснопілля помітно пожвавилося. Розгорнули діяльність райком партії, райвиконком.

Яскравим виявом інтернаціональних почуттів трудящих Краснопілля і всього району було створення 1923 року районної комісії, що займалась збиранням відрахувань німецьким робітникам, які в цей час вели гострі класові бої[4].

З глибоким сумом зустріли краснопільці звістку про смерть В. І. Леніна. 23 січня 1924 року відбулося траурне засідання президії райвиконкому з участю партійно-радянського активу.

Тривав рух за створення колективних господарств. У 1924 році було засновано третій Краснопільський колгосп «Червоний орач». Розвитку бідняцьких і середняць-

[1] Сумський облпартархів, ф. 199, оп. 1, спр. 1, арк. 77.
[2] Харківський облдержархів, ф. Р-432, оп. 1, спр. 229, арк. 52.
[3] Там же, ф. Р-440, оп. 1, спр. 4, арк. 8, 197.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-32, оп. 3, спр. 2, арк. 176.

ких господарств сприяли сільськогосподарське, меліоративне, бурякове і машинне товариства. 1926 року в селі з'являється перший трактор.

Лісові багатства, якими володіли колись місцеві поміщики, доглядались і примножувались Краснопільським лісництвом. Важливу роль в економічному розвитку відігравала залізнична станція.

Відрадні зміни сталися в системі охорони здоров'я. На кінець 1925 року хворих доглядали 2 лікарі, 2 фельдшери і акушерка. Діяла аптека, працювали дитяча консультація і дитячі ясла на 50 місць.

Вживалося енергійних заходів щодо піднесення рівня освіти. Колишню двокласну школу восени 1920 року перетворили на семирічну. Професійну освіту місцева молодь набувала в художньо-керамічній школі, заснованій у вересні 1920 року.

Серйозна увага приділялася ліквідації майже суцільної неписьменності серед дорослих. 1920 року відкрили школу грамоти. В 1921 році утворено волосну надзвичайну комісію боротьби з неписьменністю, яка організувала в Краснопіллі кілька пунктів лікнепу. На 1926 рік кількість грамотних зросла до 59 процентів.

Розгорталася культурно-масова робота. В Краснопіллі запрацювали сільбуд, хати-читальні, народний театр, бібліотека.

Будівництво нового життя здійснювалося в умовах гострої класової боротьби. 1920 року під час виконання продрозкладки стався куркульський заколот. Краснопільські комуністи разом з міліцією ліквідували його. Добровільний кавалерійський загін, створений волкомнезамом з 16 чоловік, до літа 1921 року знешкодив дві банди, які тероризували населення[1]. Остаточно бандитизм ліквідували наприкінці 1925 року.

На базі трьох існуючих сільськогосподарських артілей в січні 1930 року створюється колгосп «Перше травня».

Протягом перших трьох місяців 1931 року організували ще 5 артілей — ім. Фрунзе, ім. Шевченка, «Червоний степ», ім. XII з'їзду Рад і «8 Березня». Окремі з новоутворених господарств були невеличкими, тому 1932 року колгоспи ім. XII з'їзду Рад і «8 Березня» об'єдналися в один, названий «Перша п'ятирічка».

З 1932 року Краснопілля — центр однойменного району Харківської області, а з 1939 року — Сумської. Селом суцільної колективізації Краснопілля стало в березні 1933 року після утворення на сільських околицях ще трьох колгоспів.

В 1930 році створено Краснопільську МТС[2], яка відіграла значну роль в організаційно-економічному зміцненні колгоспів. Якщо в 1933 році МТС мала 34 трактори і 2 комбайни, то напередодні Великої Вітчизняної війни — 124 трактори і 28 зернових комбайнів. Політвідділ МТС, створений 1933 року, гуртував партійний і комсомольський актив у колгоспах, приділяв велику увагу партійній освіті, добору кадрів.

Значного розмаху набуло соціалістичне змагання. Серед колгоспних трударів ширилося ударництво. В господарстві «Перша п'ятирічка» самовіддано працювали ланкова Г. М. Савченко, конюх В. М. Янков та інші.

Полум'яним пропагандистом соціалістичних перетворень стала районна газета «Колгоспник Краснопільщини», перший номер якої вийшов 23 лютого 1932 року. В 1933—1934 рр. виходила також газета «За більшовицькі колгоспи» — орган політвідділу Краснопільської МТС.

Зростали лави комуністів Краснопілля. 26 первинних партійних організацій працювало в селі напередодні Великої Вітчизняної війни.

Успіхи, досягнуті колгоспами Краснопілля, переконливо свідчили, яким життєдайним є колгоспний лад. Нову хвилю політичного й трудового піднесення викликало соціалістичне змагання за право брати участь у Всесоюзній виставці сільського господарства. Зростали колгоспні врожаї. Якщо колгосп ім. Фрунзе 1938 року зібрав в середньому по 7,5 цнт зернових, а також по 121 цнт цукрових буряків, то в 1939 ро-

[1] Харківський облдержархів, ф. Р-432, оп. 1, спр. 134, арк. 98; спр. 233, арк. 7.
[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 12, спр. 522, арк. 16.

ці — відповідно по 11,2 і 168 цнт. У колгоспах з'явилися великі тваринницькі ферми. Свиноферма колгоспу «Перше Травня» в 1937—1938 рр. одержувала по 17,7 ділового поросяти від кожної свиноматки, а передовий свинар С. І. Петров — по 17,9. На колгоспних ланах відзначалися механізатори Краснопільської МТС. Тракторист І. В. Голота трактором ЧТЗ 1938 року виробив 1006 га умовної оранки.

Краснопільські колгоспи на всю область славилися рибними господарствами. В 1936 році вони виступили ініціаторами риборозведення. На допомогу їм прийшли російські друзі. Радгоспи «Спартак» і «Октябрь» з Курської області щедро ділилися з краснопільцями набутим досвідом.

В 1939 році з Краснопілля в Москву на ВСГВ поїхав один з найбільших в області загін передовиків. Учасниками її стали колгосп ім. Фрунзе, свиноферма колгоспу «Перша п'ятирічка» і завідуючий нею С. І. Петров, бригадир рибного господарства колгоспу «Перша п'ятирічка» Ф. С. Мартиненко, тракторист Краснопільської МТС І. В. Голота і ряд інших виробничників.

У передвоєнний період зростав обсяг промислової продукції. На початку 1930 року засновано торфоартіль «Брат шахтаря». Краснопільські майстри кераміки перейшли працювати на нововідкритий керамічний завод у Михайлівці. Розширювали виробництво маслозавод і промартіль ім. Мікояна, яка випускала харчові вироби, взуттєва артіль, металоремонтна, обозоремонтна, лозоплетільна і черепичногончарна майстерні. 1940 року запрацювали райхарчокомбінат і райпромкомбінат, діяв вальцьовий млин[1].

Поліпшувалося медичне обслуговування населення. Працювала районна лікарня, відкрилися поліклініка, районна санітарно-епідеміологічна станція, два фельдшерські пункти. Діяли дитяча й жіноча консультація, аптека. Подавали допомогу хворим і вели профілактичну роботу серед населення 9 лікарів, 39 чоловік середнього медичного персоналу. Наймолодших мешканців села дбайливо доглядали в дитячих яслах, де було 65 хлопчиків і дівчаток. На початок 1931 року в основному ліквідували неписьменність дорослого населення. Всі діти шкільного віку відвідували школу. В середній, двох семирічних і Успенській початковій школах напередодні Великої Вітчизняної війни навчався 1331 учень[2]. Їм передавали знання 55 учителів.

Провести своє дозвілля, культурно відпочити населення могло в районному будинку культури, в клубі колгоспу «Перша п'ятирічка» і в Успенському сільському клубі. З 1927 року працював районний кінотеатр; зростали фонди районної бібліотеки.

Коли гітлерівці віроломно напали на нашу країну, 1272 краснопільці відразу стали до лав Червоної Армії. Згодом до них приєдналося ще 203 односельці. Колгоспники відправили для потреб армії багато коней і автомашин. Самовіддано працюючи, жінки, підлітки, літні люди вчасно зібрали вирощений урожай. З наближенням ворога вивезли у Воронезьку область трактори Краснопільської МТС. Частина населення, виїхавши на Воронежчину, показувала зразки героїзму на трудовому фронті. Краснопільська комуністка В. Й. Холод очолила колгосп «Комінтерн» в Єлань-Коленовському районі, і невдовзі це господарство стало передовим.

Напередодні окупації у Краснопіллі створюється підпільний райком партії. Для роботи у ворожому тилу залишилися комуністи Н. В. Боярко, Д. В. Власенко, І. М. Лебідь, Й. Г. Гребченко, І. А. та О. А. Коваленки[3].

10 жовтня 1941 року німецько-фашистські варвари увірвалися до Краснопілля. Гітлерівці запровадили в селищі режим кривавого терору, намагаючись залякати радянських людей, зламати їх дух. Шибениці, розстріли, грабежі супроводжували «господарювання» фашистів. Вистеживши партизанську групу, що діяла в Захарів-

---

[1] Газ. «Колгоспник Краснопільщини», 24 квітня 1939 р.; Сумський облдержархів, ф. 2196. оп. 1, спр. 138, арк. 34.

[2] Газ. «Колгоспник Краснопільщини», 30 березня 1940 р.

[3] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3, спр. 214, арк. 1,2.

ських лісах, фашисти 7 листопада 1941 року повісили в Краснопіллі І. А. та О. А. Коваленків, В. І. Бочкіна, Н. В. Боярка. Від фашистських тортур загинув керівник партизанської групи, що діяла в Бобрицьких лісах, колишній голова Великобобрицької сільради Й. Г. Гребченко. 228 краснопільців вивезли окупанти на каторжні роботи до Німеччини, 63 чоловік повісили і розстріляли. Але опір загарбникам наростав. На території району діяв партизанський загін ім. Сталіна, командиром якого був В. А. Литвиненко, а комісаром—М. М. Гончаренко[1]. На початку 1943 року народні месники поблизу станції Краснопілля пустили під укіс німецький воєнний ешелон з військовим спорядженням. Тут знайшли свою загибель майже 200 ворожих солдатів і офіцерів. Згоріли 70 вагонів з військовим спорядженням. 11 лютого 1943 року Краснопілля зайняли партизани з'єднання М. І. Наумова. Вони розігнали німецьку комендатуру, поліцаїв, захопили продовольчі склади, склад з боєприпасами та ешелон з теплим одягом. Продовольство народні месники віддали населенню[2].

Підносила бойовий дух населення Краснопільська підпільна комсомольська організація. Підпільники В. Лампак, О. Боярко та інші вели серед населення антифашистську пропаганду, розповсюджували листівки. Під час перебування у Краснопіллі партизанського з'єднання М. І. Наумова було створено підпільний райком комсомолу.

Час розгрому гітлерівських полчищ наближався. 23 лютого 1943 року радянські війська вигнали окупантів із Краснопілля, але під натиском переважаючих сил ворога змушені були 18 березня відійти. Через село пролягла передова лінія фронту. Коли 8 серпня 232-а стрілецька дивізія під командуванням генерал-майора І. І. Улитіна прорвала ворожу оборону і вступила до Краснопілля, воно лежало в руїнах.

У боях за селище радянські воїни показали зразки мужності й героїзму. Під час боїв за околиці села 9 серпня старший сержант, комсомолець О. М. Калінін, уродженець села Маузерянового Сороківського району Алтайського краю повторив подвиг О. Матросова. Йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Іменем героя названо вулицю в Краснопіллі.

За визволення села загинули 308 солдатів і офіцерів — синів російського, українського та інших братніх народів нашої багатонаціональної країни. Серед них Є. А. Бондаренко, В. М. Мурадов, П. С. Садиков, І. Є. Чупрін, Я. І. Ягофаров.

У лавах Червоної Армії уродженці Краснопілля продовжували громити ворога. За виявлену хоробрість 732 воїни нагороджені орденами й медалями. Випускник Краснопільської середньої школи М. І. Куроєдов за мужність і відвагу під час боїв за визволення Білорусії удостоєний високого звання Героя Радянського Союзу.

678 краснопільців полягли смертю хоробрих у боротьбі за свободу й незалежність соціалістичної Вітчизни. На честь воїнів, що загинули, визволяючи Краснопілля, та його уродженців, полеглих у борні з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни, споруджено меморіальний комплекс, а на околиці села, в Успенці,— пам'ятник.

Одразу ж після визволення населення з ентузіазмом взялося до відбудови. Відновили роботу райком партії, райком комсомолу і райвиконком. З 27 листопада 1943 року краснопільці знову могли читати свою районну газету, яка тепер стала називатися «Перемога».

При відбудові колгоспів основний тягар робіт лягав на жіночі плечі. У найбільшому з краснопільських колгоспів «Перше травня» в 1944 році працювало 282 жінки і тільки 19 чоловіків. Відчувалася нестача керівних кадрів, особливо середньої ланки. Бракувало реманенту. Не вціліло жодної ферми.

Неоціненну допомогу подали в цей час краснопільським колгоспам держава, трудящі братніх союзних республік. На станцію Краснопілля зі сходу прибували

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3, спр. 281, арк. 17,

[2] М. Наумов. Степовий рейд. К., 1964, стор. 222—223.

вагони з посівним матеріалом, худобою. За одне літо 1944 року надійшло 282 голови великої рогатої худоби, 42 свиней, 500 овець[1]. Такі вантажі йшли протягом всього року. Вони розподілялися між колгоспами.

Турбуючись про родини загиблих партизан, Краснопільська сільрада виділила їм в 1944 році без оплати по корові і 50 пудів картоплі. Призначалися значні кредити для будівництва хат. Лише жителі Успенки за три роки одержали з цією метою 100 тис. крб. Крім того, всім забудовникам безплатно надавався лісоматеріал[2].

Трудівники села, усвідомлюючи, що їх ударна праця потрібна фронту, не шкодували сил. Відроджувалися тваринницькі ферми. На кінець 1944 року вони існували у всіх господарствах. Колгоспи «Перша п'ятирічка» і «Перше травня» відбудували й зарибнили ставки.

Краснопільську МТС в 1943 році довелося створювати заново. В короткий строк робітники швидко побудували майстерню для ремонту тракторів, радіаторний цех. Із розрізнених частин склали близько 20 тракторів, 4 комбайни[3]. В 1945 році кількість тракторів зросла до 52, завдяки чому МТС вже виконувала на колгоспних полях основну частину робіт.

У 1948—1949 рр. було повністю освоєно орні землі. На них рясно вродили хліба. Найвищі врожаї збирав колгосп «Перше травня». 1947 року тут одержали по 11,4 цнт зернових, по 250 цнт цукрових буряків, по 85 цнт картоплі з га. Ланкові А. П. Петрова, У. Г. Сумцова, бригадири А. П. Северин, К. Г. Мартиненко виростили по 20,8—24,5 цнт озимої пшениці на гектарі й були нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора.

Ставали до ладу промислові підприємства. Вже у жовтні 1943 року видобувала торф Краснопільська торфоартіль «Брат шахтаря», з 1948 року — торфодільниця Сумської торфоартілі «Прогрес». В 1944 році почали діяти автоколона, промартіль ім. Мікояна, вальцьовий млин, райхарчокомбінат, райпромкомбінат. Запрацював лісопильний завод, згодом деревообробний комбінат.

Налагоджувалося медичне обслуговування колгоспників. 1944 року після часткової відбудови районна лікарня мала 30 ліжок. При ній працювала дитяча й жіноча консультація. У 1948 році споруджено новий корпус лікарні, розрахований на 100 ліжок. Поліклініку краснопільці відбудували 1947 року. В перші ж дні після визволення відкрилися аптека і районна санітарно-епідеміологічна станція.

Чималі труднощі перебороли вчителі, розпочавши 1943/44 навчальний рік. Педагогічний колектив зумів добре налагодити навчальний процес. 1949 року в середній, двох семирічних і початковій школах працювало 66 учителів і навчалося 1764 учні[4]. На перших післявоєнних виборах до Верховної Ради УРСР краснопільці обрали вчителя середньої школи В. Д. Мельникова депутатом Верховної Ради УРСР.

З кінця 1943 року почали діяти клуб і кінотеатр. У 1949 році в селі звели районний будинок культури. Поступово відновлювався книжковий фонд районної бібліотеки. Через рік після визволення вона мала 2 тис. книжок і 350 читачів[5]. Обмінятись досвідом роботи, культурно відпочити педагоги могли в районному будинку вчителя, відкритому в 1948 році.

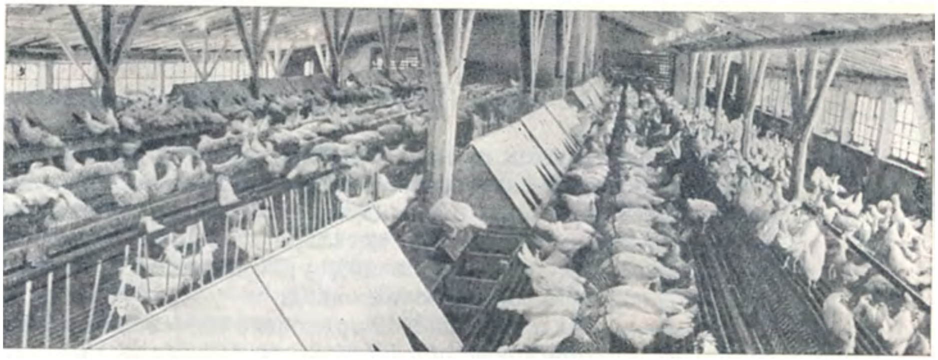
В 1956 році Краснопілля стає селищем міського типу.

З розвитком колгоспів дедалі настійнішою відчувалася потреба їх об'єднання. В 1950 році відбулося перше укрупнення колгоспів, в 1960 — друге. Від 1962 року в Краснопіллі існує один колгосп, названий іменем Володимира Ілліча. Його земельний фонд — 8253 га, з них 4373 га орної землі. Того року колгоспники виростили по 16,3 цнт зернових і по 162 цнт цукрових буряків з га, а через п'ятиріччя — по

---

[1] Газ. «Перемога» (Краснопілля), 7 вересня 1944 р.; газ. «Більшовицька зброя», 8 жовтня 1944 р.
[2] Газ. «Перемога», 10 червня 1948 р.
[3] Сумський облпартархів, ф. 3111, оп. 1, спр. 1, арк. 18.
[4] Газ. «Перемога», 30 жовтня 1949 р.
[5] Газ. «Перемога», 7 вересня 1944 р.

Птахоферма колгоспу ім. Володимира Ілліча. Смт Краснопілля, 1973 р.

21,7 цнт зернових і по 205,7 цнт цукрових буряків. За відповідний період поголів'я великої рогатої худоби збільшилось з 3013 голів до 3532.

Інтенсивно розвивалось птахівництво. В 1959 році почалось спорудження першої в області механізованої птахоферми. 1962 року тут утримувалося 17218 курей.

Змагаючись за гідну зустріч 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, колгоспники збільшили врожайність зернових на 4,9 цнт, цукрових буряків — на 53 цнт, надій на корову — на 604 кг. Грошовий доход в останній рік восьмої п'ятирічки досяг майже 2 млн. крб., оплата людино-дня — 3,7 карбованця.

Новими здобутками в праці ознаменувався початок дев'ятої п'ятирічки. В 1971 році на краснопільських землях колгоспники зібрали по 26,1 цнт зернових з гектара.

Завдяки збільшенню доходів в господарстві стало можливим розгорнути будівництво. Тільки за минулу п'ятирічку споруджено 3 пташники на 20 тис. голів птиці, 3 корівники, свиноферму, майстерню ремонту сільськогосподарської техніки, склад мінеральних добрив, 3 зерносховища тощо. За перші роки дев'ятої п'ятирічки — 2 корівники на 220 голів, конюшню, зерносклад, 3 силососховища, автогараж. Для потреб будівництва в 1965 році пущено цегельний завод потужністю 3 млн. цеглин на рік.

Розвитку колгоспу сприяла широка механізація сільськогосподарських робіт. 1957 року Краснопільська МТС мала 130 тракторів і 55 комбайнів[1]. Після її реорганізації багато сільськогосподарської техніки придбав колгосп. За останні 11 років кількість тракторів зросла з 37 до 45. На колгоспних ланах під час польових робіт працюють 22 комбайни. У господарстві є 33 вантажні, спеціальні і легкові автомашини. На сьогодні тут трудиться 159 механізаторів.

За період з 1950 року докорінно змінилися умови праці тваринників. Тваринництво розвивається на індустріальній основі. Всюди на фермах досконалі механізми, які полегшують людську працю.

Енергію, творчу ініціативу трудівників спрямовує колгоспна партійна організація. В ній — 90 чоловік. Комуністи очолили вирішальні ділянки виробництва. 55 членів партії працюють безпосередньо в полі, на фермах. Надійним помічником партійної організації є комсомольська, яка об'єднує 72 члени ВЛКСМ.

Самовіддана праця трудящих Краснопілля гідно оцінена Комуністичною партією і Радянським урядом. За виконання планів восьмої п'ятирічки доярка М. Г. Шкиря нагороджена орденом Жовтневої Революції. 1970 року 93 передових колгоспників удостоєно медалі «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

З 1970 року поряд з колгоспом ім. Володимира Ілліча тваринницьку продукцію виробляє новостворений Краснопільський відгодівельний радгосп. Після реорганізації МТС в Краснопіллі створено райоб'єднання «Сільгосптехніки». В 1969 році побудовано цех ремонту бурякозбиральних комбайнів, який обслуговує 4 райони області. Зростає автомобільний парк автоколони. Якщо в 1960 році в ній було 70 авто-

[1] Газ. «Перемога», 22 вересня 1957 р.

машин, то в 1972 — 127. З 1957 року розгорнуло діяльність міжколгоспне будівельне управління.

Триває розвиток промислових підприємств, які переробляють місцеву сировину. В 1960—1962 рр. споруджено типове приміщення харчокомбінату. На базі колишнього деревообробного комбінату в 1968 році створено меблевий цех Сумського меблевого комбінату. Став до ладу цегельний завод «Міжколгоспбуду», хлібозавод. Збільшили випуск продукції маслозавод і райпромкомбінат. На початку 1973 року пущено міжколгоспний комбікормовий завод.

Нову хвилю політичного й трудового піднесення викликало серед краснопільців змагання за гідну зустріч 50-річчя утворення СРСР. Колгосп першим у районі завершив польові роботи. Механізатори вийшли переможцями в районі щодо використання тракторів, виробивши на кожен трактор по 1926 га умовної оранки. Достроково виконали ювілейні соціалістичні зобов'язання промислові підприємства.

Зразково налагоджено медичне обслуговування населення. Районна лікарня розширилася до 170 ліжок. У ній хворих доглядають 22 лікарі і 53 чоловіка середнього медичного персоналу. В 1967 році завершено будівництво нового приміщення поліклініки. У Краснопіллі є дитячий комбінат на 140 місць, дитсадок на 50 місць і дитячі ясла на 30 місць.

Всебічно задовольняється прагнення молоді до знань. У 1956 році відкрито другу середню школу. Працює загальноосвітня заочна середня школа. В усіх школах навчаються 1,7 тис. учнів і викладає понад 120 учителів. Коштом колгоспів у 1967 році на околиці селища споруджено піонерський табір на 100 місць. Музичну освіту з 1965 року діти здобувають в місцевій музичній школі.

У години дозвілля краснопільці поспішають до будинку культури. Тут діють гуртки: співочий, драматичний, художнього читання, танцювальний. На його сцені виступали артисти Москви, Києва, Брянська, Калуги, Ворошиловграда, Сум. Крім того, в Краснопіллі діють 2 селищні й колгоспний клуби. З 1966 року відчинилися двері нового широкоекранного кінотеатру «Колос».

Все більше жителів селища стає читачами краснопільських бібліотек. Книжковим фондом районної бібліотеки, який налічує понад 30 тис. книжок, користуються 1,8 тис. чоловік. З 1950 року школярі відвідують районну дитячу бібліотеку. Є бібліотека при будинку вчителя, а також дві селищні бібліотеки. Загальний книжковий фонд всіх бібліотек досягає 105 тис. томів, якими постійно користується 6,5 тис. чоловік. При редакції газети «Перемога» 1965 року створено літературне об'єднання.

Щасливо й заможно живуть краснопільці. В особистому користуванні вони мають 34 легкові автомобілі і 420 мотоциклів. Голубі екрани телевізорів світяться в кожній третій оселі. 1,2 тис. сімей користуються газовими плитками. Вклади краснопільців в ощадній касі становлять майже 3 млн. карбованців.

В боротьбі за дальший розквіт селища приклад показують комуністи й комсомольці. В Краснопіллі діють 33 первинні парторганізації, які об'єднують 648 комуністів. У 24 комсомольських організаціях є 1033 комсомольці. Про авторитет, яким користуються у трудящих партійні і комсомольські організації, свідчить зростання їх лав. Тільки за останні 7 років лави комуністів поповнилися 117 чоловіками[1], а ряди комсомольців — 220 юнаками й дівчатами.

Зростає роль селищної Ради, до якої обрано 120 депутатів — кращих людей Краснопілля. В її складі — 61 робітник, 23 колгоспники, 55 комуністів. Щорічно зростають асигнування, які надходять для розвитку охорони здоров'я, народної освіти й культури. 1971 року з цією метою витрачено 800,5 тис. крб. Через рік ці витрати зросли більш як на 10 процентів.

Селищна Рада багато дбає про впорядкування селища. За ініціативою селищної Ради в останнє десятиліття збудовано стадіон і 6-гектарне водоймище з пляжем, прокладено 8 км тротуарів, озеленено всі вулиці й дороги. Селище повністю електри-

[1] Сумський облпартархів, ф. 55, оп. 28, спр. 16, арк. 7—10.

фіковане. За восьму п'ятирічку трудящі одержали від держави 2083 кв. метрів житлової площі.

В 1961 році на центральній площі Краснопілля відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

Зміцніли дружні зв'язки краснопільців з трудівниками районних центрів суміжних районів Російської Федерації — Красної Яруги і Ракитного Бєлгородської області, Суджі Курської області. Про непорушну дружбу українського й російського народів свідчили торжества з нагоди 300-річчя возз'єднання України з Росією, які тривали в селі протягом 1954 року. У січні в урочистому об'єднаному засіданні райкому партії і райвиконкому взяла участь делегація Красної Яруги.

Відзначення визначних подій спільно з російськими друзями в наступні роки стало традицією. Як найдорожчих гостей зустрічали краснопільці делегацію з Курщини під час святкування 50-річчя Великого Жовтня. За одержання найвищого в Сумській області врожаю зернових гості вручили краснопільцям пам'ятний Червоний прапор Курського обкому КПРС і облвиконкому.

3 грудня 1972 року в Краснопіллі відбулося урочисте засідання, присвячене 50-річчю утворення СРСР. В ньому взяли участь делегації трудящих Рокитнянського району Бєлгородської області і Суджанського району Курської області. Краснопільці в свою чергу їздили до російських братів у Рокитне і Суджу.

Теплі зустрічі, взаємний обмін думками про успіхи в господарській і організаційно-масовій роботі, спільне обміркування планів на майбутнє допомагали швидше долати рубежі п'ятирічок.

Про два славні ювілеї — 50-річчя Великого Жовтня і 50-річчя утворення СРСР — вічно нагадуватимуть алея Дружби в Суджі, насаджена суджанцями й краснопільцями в 1967 році, і парк Дружби в Краснопіллі, теж закладений разом у 1972 році.

Між українськими і російськими трудівниками шириться ділове творче змагання. Колгоспники колгоспу ім. Володимира Ілліча змагаються з хліборобами колгоспу «Дружба» Ракитянського району. Краснопільський райком КП України і райвиконком запровадили перехідні Червоні прапори для колгоспів сусідніх російських районів, які доб'ються найкращих виробничих показників. Суджанці й ракитянці теж запровадили такі прапори для українських друзів.

Селище тричі відвідували журналісти з Болгарії, які вивчали досвід партійного і радянського будівництва, цікавилися господарськими досягненнями. На маслозавод, продукція якого відома й у Чехословаччині, 1966 року приїздили чехословацькі друзі. На хвилюючу маніфестацію дружби перетворилася в березні 1972 року зустріч місцевої молоді і юних в'єтнамців, що навчалися в Сумах.

З селища за роки Радянської влади вийшов великий загін учених, інженерів, агрономів, учителів, військовослужбовців. На флоті продовжує службу адмірал Г. П. Кондратьєв. О. П. Тарасенко став членом Спілки художників України. Уродженцем Краснопілля є спортсмен-важкоатлет, неодноразовий рекордсмен світу, чемпіон XVIII і XIX Олімпійських ігор Л. І. Жаботинський.

Впевнені в реальності намічених планів, пройняті вірою в торжество комуністичних ідеалів, жителі Краснопілля твердо йдуть шляхом, вказаним В. І. Леніним.

Н. П. ГРИЩЕНКО, А. Г. КОСАРЕВ, Г. Т. ПЕТРОВ

МИРОПІЛЛЯ

Миропілля (1968 року до нього приєднано села Пенянку й Студенок) — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Псла, за 40 км від районного центру і за 25 км від залізничної станції Суджа. Дворів — 1968, населення — 5295 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Зелений Гай і Олександрія.

Археологічні пам'ятки свідчать, що територія сучасного села заселялася ще здавна. Тут збереглися залишки сіверянського городища і курганного могильника VIII—X ст. Про розвиток торгівлі того часу свідчить знайдений скарб з 295 арабських монет.

Миропілля засноване близько 1650 року. Першими поселенцями були вихідці з волинського містечка Миропілля, які тікали від польсько-шляхетського гніту. Осідали тут також і вихідці з Росії та Білорусії[1]. Слобода була центром сотні і входила до складу Сумського полку. Спустошливі набіги кримських і ногайських татар примусили перших поселенців будувати укріплення навколо Миропілля, яке стало одним з острогів Бєлгородської оборонної лінії. 1670 року слободі надано статус міста, в якому наступного року проживало 2223 чоловіка[2]. Навколо виникли слободи Пенянка, Студенок, Запсілля. З розширенням поселення 1671 року споруджується т. зв. великий острог. Тут існувала одна, а згодом — дві козацькі сотні. Крім того, в XVII ст. у фортеці перебувало чимало російських служилих людей. Чисельність гарнізону часом сягала 1 тис. чоловік. У боротьбі проти спільного ворога міцніли узи дружби між українським і російським населенням.

Царський уряд, зацікавлений у зміцненні південних кордонів держави, заохочував переселенців заселяти прикордонну смугу, надаючи їм різні пільги. Відбуваючи сторожову службу, вони одержували землю, мали право займатися різними промислами. Крім вільної займанщини, практикувалось і наділення жителів земельними ділянками. Але розподілялися вони нерівномірно. 1671 року сотники одержали наділи по 22,5 десятини, козаки — по 15, міщани — по 12 десятин. Козацька верхівка та церква всіляко утискували рядових козаків, розширяли свої володіння за рахунок общинної землі. Так, заможні козаки Безрученки захопили значну частину земель, що належали Миропільській общині. Жителі скаржилися, що Безрученки їх «б'ють і грабують», але уряд залишив без уваги їхні нарікання і закріпив за багатіями 229,5 десятини землі та 51 десятину лісу[3]. До 300 десятин луків стали власністю сумського полковника Г. Кондратьєва; за межуванням 1671 року місцеві попи одержали по 30 десятин поля і 60 десятин сінокосів. В результаті збільшувався прошарок козаків-підпомічників, підданих селян, підсусідків. Все більшого розвитку набували торгівля і млинарство. У Миропіллі в 1671 році було 2 греблі з 9 млинами. Належали вони сумському полковнику Г. Кондратьєву, місцевому духовенству і заможним козакам, які володіли також і торговими рядами, що налічували 61 крамницю.

Коли кордони Російської держави пересунулися далеко на південь, не стало потреби зберігати фортецю. Руйнувалися укріплення, скорочувався, а згодом і зовсім ліквідувався військовий гарнізон. У Миропіллі та навколишніх слободах 1773 року мешкало 5264 чоловіка. 1765 —1780 рр. місто було центром Миропільського комісарства Сумської провінції. Для управління російським населенням у Миропіллі та на території, йому підпорядкованій, існувала воєводська канцелярія, яка підлягала спершу Курську, а згодом Бєлгороду. З утворенням 1780 року Миропільського повіту Харківського намісництва в місті та повіті існувало одне управління. Воєводську канцелярію було скасовано. З 1797 року Миропілля — заштатне місто, центр однойменної волості Суджанського повіту Курської губернії.

Після ліквідації полкового устрою Слобідської України козацька старшина здобула права дворянства, рядових козаків і підпомічників перевели у стан військових обивателів, а підданих селян покріпачили. Всього у Миропіллі жило 259 кріпаків, 89 проц. миропільців становили військові обивателі[4]. Податки, якими вони обкладалися, ставали дедалі обтяжливішими. До того ж військові обивателі попов-

[1] Памятная книжка Курской губернии на 1894 год. Курск, 1894, стор. 112.

[2] Географическо-статистический словарь Российской империи, т. 3. СПб., 1866; стор. 256; Сборник Харьковского историко-филологического общества, т. 5. X., 1893, стор 184, 185.

[3] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 121, 140, 141.

[4] Памятная книжка Курской губернии на 1894 год, стор. 127.

нювали ряди рекрутів, відбували підводну, шляхову та інші повинності. Вже на початку XIX ст. більшість миропільських селян була малоземельною. Зростали недоїмки. Часто не вистачало хліба до нового врожаю. Становище військових обивателів не поліпшилось і після запровадження у 1837 році оброку з земельної площі і з доходів від промислів замість подушної податі.

Наприкінці XVIII — на початку XIX ст. у Миропіллі досить широко було розвинуте ремісництво. Шевське і ковальське ремесла завезли сюди переселенці з Волині. Поширилися ткацтво й кравецтво, набув розвитку шкіряно-шевський промисел. В 1780 році в ремісницьких майстернях був зайнятий 41 найманий робітник. Частина малоземельних селян працювала на 2 цегельних, кахельному і селітряному заводах. Розвиток ремісництва сприяв пожвавленню торгівлі. Миропілля ставало одним із кустарно-торгових центрів Курської губернії. З кінця XVII ст. у місті щороку відбувалося 3 ярмарки, а з початку XIX ст. їх кількість зросла до 5. Крім ярмарків, двічі на тиждень збиралися базари.

Напередодні селянської реформи 1861 року у Миропіллі проживало 9482 чоловіка. На той час за кількістю населення воно вважалося третім містом губернії (після Курська й Бєлгорода). Наприкінці XVIII ст. у Миропіллі працювали 3 парафіяльні школи, в кожній з яких навчалося по 30—40 дітей. Перед реформою в місті лишилася лише одна школа. Навчаючись у Суджанському повітовому училищі, до Миропілля неодноразово приїжджав М. С. Щепкін — у майбутньому великий російський актор.

Реформа 1861 року зберегла поміщицьке і церковне землеволодіння. Чотирьом церквам належало 1303 десятини землі, 680 десятинами володіли 6 місцевих поміщиків. Селяни ж одержали мізерні наділи, за які мали сплачувати значні гроші. Так, колишні кріпаки поміщика Гевлича одержали по 2,8 десятини на ревізьку душу. Ще менші наділи (по 2,5 десятини на ревізьку душу) одержали колишні військові обивателі, яких після реформи зрівняли з державними селянами. Вже через 20 років після реформи наділ на ревізьку душу колишніх кріпаків зменшився на 0,8 десятини, військових обивателів — на 0,5 десятини. На кожного їдця припадало ще менше— по 1,4 та 1 десятині, а наприкінці XIX — на початку XX ст.— по 0,75 десятини[1].

У пореформений період переважна більшість миропільських селян була втягнута у товарно-грошові відносини. На своїх мізерних наділах вони почали вирощувати тютюн. Досить швидко Миропілля стало центром тютюнового виробництва в губернії. Після запровадження в 1882 році акцизу на продаж тютюну вирощування цієї культури в Миропіллі занепало. Заможні хазяї, маючи достатню кількість робочих рук і коштів, багатіли за рахунок розорення дрібних, економічно слабких селянських господарств. Загальний обсяг скуплених сільськими багатіями земель досяг 1883 року 991 десятини. Крім того, куркулі за безцінь орендували наділи 144 безтяглових господарств[2]. Низький рівень обробітку землі в бідняцьких господарствах призводив до неврожаїв. Хліба у бідняків не вистачало, щоб прогодувати родину. З тяглом на той час стало ще гірше — половина дворів міста не мала коней і опинилася на грані цілковитого зубожіння.

На середину 80-х років промисли стали головним заняттям миропільців, землеробство відступило на другий план. Розвивалися ковальський, ткацький, гончарний та інші промисли. З'явилося багато нових — колісний, шапковий, роговий, ситний та інші. У пореформену добу значного розвитку набули промисли. В. І. Ленін у праці «Розвиток капіталізму в Росії» серед відомих промислових селищ

[1] Сборник статистических сведений по Курской губернии. Отдел хозяйственной статистики, вып. 4. Курск, 1884, стор. 106—109; Очерк деятельности Суджанского уездного земства по развитию кустарных промыслов и описание некоторых из них, ч. 1. Курск, 1902, стор. 30.

[2] Сборник статистических сведений по Курской губернии. Отдел хозяйственной статистики, вып. 4, стор. 106, 107.

і центрів «кустарних» промислів Курської губернії відзначав і Миропілля[1]. Найбільш розвинутий тут був шкіряно-шевський промисел. На початку XX століття ним займалося 863 двори (4467 чоловік). У 19 дворах, зв'язаних з шкіряно-шевським промислом, на початку XX ст. працювали 81 наймит і 133 учні. Решта чинбарів і чоботарів перебувала в повній економічній залежності від місцевих і приїжджих скупників. За 16-годинний робочий день чоботар заробляв близько 40 коп., а чинбар — 60—75 копійок.

Політичне безправ'я, жорстока експлуатація, злидні штовхали бідноту на боротьбу проти гнобителів. 1905 року в місті відбувалися мітинги, на яких миропільці виступали проти самодержавства[2]. Робітники шевської майстерні організували демонстрацію, її учасники несли червоні прапори і співали революційних пісень. Місцеві власті заарештували одного з організаторів революційних виступів. У відповідь зібралася багатолюдна сходка. Її учасники вимагали звільнення арештованого і як заложника взяли пристава[3]. З великим трудом поліція придушила цей виступ. Але заворушення не припинялися. У зв'язку з цим губернатор наказав розмістити в Миропіллі військовий загін. Найбільш активні учасники цих подій, зокрема Ф. Н. Волков, були віддані до суду і заслані до Вологодської губернії.

Селянські виступи у Миропіллі не припинялися і після поразки революції 1905—1907 рр. Біднота боролася проти аграрної реформи Столипіна, адже вихід з общини для малоземельних селян означав цілковите розорення. 7 липня 1912 року, дізнавшись про намір 28 односельців виселитися на відруби, члени Миропільської общини зібралися на сходку, щоб не допустити цього. 10 липня селяни-бідняки рушили на хутір Слушаєв і спалили житла та господарські будівлі, а також витоптали посіви тих, хто хотів одержати відруби. Прибулому загону поліції селяни вчинили опір, під час якого поранили справника[4]. Наступного дня близько 2 тис. селян вийшло в поле, щоб перешкодити виділенню наділів. 12 липня повторилося те ж саме. На виїзді з Миропілля виросли барикади. Біля них сталася сутичка селян з представниками влади. Лише після прибуття до Миропілля стражників з кількох повітів комісія приступила до виділення відрубів. За участь у заворушенні було заарештовано понад 53 чоловіка, зокрема керівників виступу А. М. Крамаренка, Х. М. Лопатку, І. І. Світличного, І. М. Сумцова, Ф. В. Скрипку[5].

Напередодні першої світової війни в місті працювали 3 цегельні заводи, 2 водяні млини і 3 парові млини, якими володіли монастир, а також куркулі. Набула розвитку торгівля. На ярмарках торгували хлібом, сіллю, кіньми, худобою, рибою, шкірами, виробами місцевих майстрів.

Наприкінці XIX ст. з утворенням Миропільської лікарської дільниці населення обслуговували лікар і акушерка. Лікарню на 10 ліжок відкрили в місті тільки в 1904 році. Медичну допомогу в ній подавали лікар, 2 фельдшери та акушерка. Працювала аптека[6]. Однак для надання вчасної кваліфікованої медичної допомоги населенню цього було недостатньо.

В середині 70-х років XIX ст. у місті відкрито земську початкову школу. 1878 року тут були вже чоловіча й жіноча земські початкові школи[7]. На 1912 рік у Миропіллі працювали 9 земських початкових шкіл, двокласне міністерське й приватне жіноче училища. Але більшість дітей з бідняцьких родин через нестатки залиша-

---

[1] В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 3, стор. 386.

[2] Революция 1905—1907 гг. в России. Документы и материалы, ч. 2, кн. 2. М., 1962, стор. 139.

[3] 1905 год в Курской губернии, стор. 76.

[4] Л. Добровольський. Газета «Правда» і робітничий рух на Україні в 1912—1914 р. К., 1960, стор. 66.

[5] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 705, оп. 1, спр. 954, арк. 22, 26; Из истории Курского края. Сборник документов и материалов. Воронеж, 1965, стор. 395—397.

[6] Доклады Суджанского уездного земского собрания XL очередной сессии. Курск, 1905, стор. 93, 103, 104.

[7] Постановления очередного Суджанского уездного земского собрания с 3 по 7 сентября 1878 г. Курск. 1879, стор. 44, 45.

лася поза школою або не закінчувала курсу навчання. 1913 року грамоту знали в Миропіллі лише 30 проц. населення. Перша бібліотека в місті була відкрита тільки 1895 року.

Перша світова війна важким тягарем лягла на плечі трудящого селянства. Господарства занепадали, бо не вистачало чоловічих рук. Підвищилися ціни на товари першої потреби. Наживалися на цьому куркулі, крамарі та поміщики.

Після повалення самодержавства в лютому 1917 року в Миропіллі відбулися багатолюдна демонстрація і мітинг. Червоні прапори замайоріли над миропільськими будівлями[1]. Влада в місті перейшла до органу Тимчасового уряду — волосного громадського комітету. Водночас було створено волосний комітет селянських депутатів. Але життя сільської бідноти, дрібних ремісників не поліпшилося і після Лютневої буржуазно-демократичної революції. До громадського комітету ввійшли переважно представники місцевої буржуазії. Більшість у комітеті селянських депутатів захопили есери. Обидва органи влади всіляко підтримували політику Тимчасового уряду. У вересні, після підвищення цін на хліб, у місті почалися виступи бідноти.

Наприкінці жовтня до Миропілля надійшла звістка про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. На початку січня 1918 року в місті встановлено Радянську владу. Було створено революційну Раду. Проте есери, що проникли до неї, всіляко перешкоджали проведенню в життя декретів Радянського уряду. Колишні солдати-фронтовики рішуче виступили за здійснення ленінських декретів, наполягали очистити Раду від есерів. У лютому більшовики створили партійний осередок. Очолив його В. Г. Волков. Більшовики зміцнили свої позиції у Раді. Втілюючи в життя ленінський Декрет про землю, вони приступили до розподілу поміщицьких земель між сільською біднотою. Було переглянуте куркульське землекористування. Перші заходи радянських органів викликали опір контрреволюційних елементів. У березні 1918 року вони підготували заколот, але він був викритий.

Будівництво нового життя перервала навала австро-німецьких інтервентів. На заклик Курського військового революційного комітету миропільці піднялися на захист влади Рад. Більшовики Миропілля вступили до першого окремого Курського батальйону[2], частина жителів влилася до Суджанського партизанського загону.

Окупанти разом з гайдамаками вступили до Миропілля в середині квітня. Почалися поголовні грабежі мирного населення, численні реквізиції — до Німеччини відправлялися хліб, сало, худоба. У зв'язку з активними діями суджанських партизанів, окупанти змушені були постійно тримати в місті війська[3]. Агітатори-більшовики, які з-за «нейтральної зони» пробиралися до міста, вели широку роз'яснювальну роботу не тільки серед місцевого населення, а й серед солдатів окупаційних військ.

25 листопада 1918 року 2-а Українська повстанська дивізія вступила до Миропілля. 26 листопада відбулося перше засідання Миропільського волосного військово-революційного комітету. Його головою призначили Я. О. Ладного. Військревком очолив боротьбу проти петлюрівців. 7 грудня на пленарному засіданні військревкому і штабу 1-го полку Червоного козацтва відзначалося, що на той час повстанські війська очистили від петлюрівців великий район біля Миропілля. На початку грудня 1918 року до міста прибув 1-й полк Червоного козацтва, яким командував В. М. Примаков. Десятки миропільців пов'язали свою долю з цим полком. У місті була сформована сотня з бійців-інтернаціоналістів — німців, чехів, словаків, угорців, що перейшли на бік революції. Миропільський військревком всіляко сприяв штабу Червоного козацтва у поповненні бойового складу полку, постачанні його кіньми та фуражем[4].

---

[1] Газ. «Курский край», 24 березня 1917 р.
[2] Сумський облдержархів, ф. Р-684, оп. 1, спр. 1, арк. 11, 19.
[3] Гражданская война на Украине, т. 1, кн. 1, стор. 188.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-670, оп. 1, спр. 6, арк. 7, 8, 12; спр. 55, арк. 2—4.

Військово-революційний комітет, комуністичний осередок, що відновив свою роботу 14 грудня, комітет бідноти (створений 10 грудня) основну увагу, насамперед, звернули на подання всебічної допомоги Червоній Армії. Було взято на облік продовольчі й фуражні запаси, а також майно поміщиків, куркулів, крамарів, що втекли з окупантами. 15 грудня відбувся 1-й волосний з'їзд Рад. 146 делегатів вітали російський пролетаріат, трудове селянство, особисто В. І. Леніна і одностайно заявили, що не допустять повернення старих порядків і всі, як один, стануть на захист соціалістичної Вітчизни[1]. На з'їзді обрали волосний виконавчий комітет. Створені при волвиконкомі відділи продовжували роботу, спрямовану на зміцнення Радянської влади в місті та волості. Куркулі намагалися зірвати мобілізацію в Червону Армію. Вони підбурювали новобранців на дезертирство, відмовлялися давати коней. На початку 1919 року контрреволюційні елементи організували заколот. Але органи Радянської влади, підтримані миропільською біднотою, ліквідували його. Для охорони міста і підтримання в ньому революційного порядку сформовано міліцію. Поступово життя нормалізувалося. Біднота одержувала хліб із ссипного пункту. За ініціативою продвідділу жителі міста здали по 5 пудів картоплі з кожного двору і лишки посівного зерна для північних губерній Росії. Земельний відділ здійснив розподіл землі під яровий клин.

У зв'язку з загрозою наступу денікінських військ, у Миропіллі почалася мобілізація до лав Червоної Армії. Першими захищати владу Рад пішли комуністи. Ввірвавшись у середині серпня до міста, денікінці почали дикі розправи над радянськими активістами, мирним населенням. Так, селянин-бідняк Ф. К. Бутенко був розстріляний за те, що кинув в обличчя білогвардійцям: «Ви воюєте за золоті погони»[2]. Денікінці відновили буржуазно-поміщицькі порядки. Білогвардійські частини, що проходили повз Миропілля або стояли тут, відбирали у селян рештки хліба, останню худобу. Серед тих, хто віддав своє життя у боротьбі проти денікінців,— перший миропільський комуніст В. Г. Волков, який загинув, виконуючи партійне доручення у ворожому тилу[3]. 1967 року трудящі Миропілля встановили на його честь пам'ятник.

24 листопада 1919 року частини 46-ї стрілецької дивізії 14-ї армії вибили денікінців з міста. За допомогою політвідділу 46-ї дивізії створено волосний ревком, головою якого призначили комуніста С. В. Петренка. Він же став і волосним військовим комісаром[4]. Відділи ревкому відразу ж взялися налагоджувати господарство в Миропіллі та волості. Першочерговим завданням була допомога частинам Червоної Армії зимовим взуттям, продовольством тощо. До 12 січня 1920 року миропільські чинбарі та шевці виготовили 1500 пар чобіт для бійців 46-ї дивізії 14-ї армії. Міська лікарня подавала допомогу пораненим червоноармійцям.

У січні 1920 року відновив свою діяльність партійний осередок, очолений С. В. Петренком. Через місяць за допомогою комуністів розгорнув діяльність комсомольський осередок[5]. Спираючись на активну підтримку комуністів і комсомольців, революційний комітет у найкоротший час нормалізував життя міста. 27 червня 1920 року відбувся волосний з'їзд Рад, на якому було обрано волосний виконавчий комітет.

1920 року в місті мешкало 13 978 чоловік. З ліквідацією Суджанського повіту 1924 року Миропілля ввійшло до Борисовського повіту Курської губернії, а наступного року — до Грайворонського повіту.

---

[1] Борьба за установление и упрочение Советской власти в Курской губернии. Сборник документов и материалов. Курск, 1957, стор. 244, 245.
[2] Сумський облдержархів, ф. Р-670, оп. 1, спр. 88, арк. 69.
[3] Курская губерния в годы иностранной военной интервенции и гражданской войны (1918—1920). Воронеж, 1967, стор. 160.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-670, оп. 1, спр. 26, арк. 138.
[5] Там же, спр. 121, арк. 16; Образование и деятельность комсомольской организации Харьковщины, стор. 196.

Перехід до непу сприяв зміцненню бідняцько-середняцьких господарств. Уже в 1922 році були відновлені довоєнні посівні площі. В місті працювали 44 кузні, 5 маслобоєнь, 6 просорушок, 2 механічні млини. Знову набув розвитку шкіряно-шевський промисел.

Партійний осередок вів широку масово-політичну роботу щодо популяризації колективного землеробства. Дедалі більше жителів Миропілля вступало до різних колективних об'єднань. По закінченні громадянської війни в місті виникло споживче товариство. Через нього збувалася сільськогосподарська продукція, а також кустарні вироби. Кооперативні крамниці витісняли приватний сектор в торгівлі, пропонуючи жителям більш дешеву і якісну продукцію. 1921 року в Миропіллі створено деревообробну і шевську артілі. Найбідніші кустарі мали в них постійний заробіток. Відчутну допомогу одержували незаможники від сільськогосподарського кредитного товариства «Змичка», що існувало з 1924 року.

Початок колективізації сільського господарства в Миропіллі поклали 8 бідняцьких сімей з приміської слободи Пенянки. 6 березня 1921 року вони заснували колгосп «Зелений гай», головою якого обрали кандидата в члени РКП(б) А. К. Бутенка[1]. Господарство мало 3 коней, 5 плугів, 3 борони. Поступово колгосп міцнів. Чимало зусиль до цього доклали комуністи, яких у березні 1923 року тут було 5 чоловік[2]. Невдовзі господарство об'єднувало вже 16 сімей. Держава виділила колгоспникам культиватор, жатку, сівалку та інший реманент. Весною 1926 року через кредитне товариство «Змичка» колгосп одержав трактор «Фордзон». У квітні 1923 року виникло ще одне колективне господарство «Промінь». Поряд з обробітком землі, члени цієї артілі займалися ковальським і гончарним промислами.

Для залучення широких кіл трудящих до радянського будівництва при волвиконкомі було утворено комісії, які брали найактивнішу участь у збиранні сільськогосподарського податку, забезпеченні паливом і ремонті шкіл та лікарні, організації допомоги сім'ям червоноармійців.

Вже в перші роки Радянської влади сталися зміни в справі охорони здоров'я трудящих. До 35 збільшилася кількість ліжок у лікарні. Працювала також амбулаторія. Обслуговували населення 2 лікарі, 2 фельдшери і 3 акушерки.

Успішно проходила робота щодо ліквідації неписьменності. 1921 року в Миропіллі було 5 початкових і неповна середня школи. Працювало в них 34 вчителі. Органи Радянської влади виявляли повсякденну турботу про найменших громадян Миропілля. 1921 року тут діяли 2 дитячі садки. Серйозна увага приділялася ліквідації неписьменності серед дорослого населення. На початку 1921 року було створено волосну надзвичайну комісію по ліквідації неписьменності. Організовувалися пункти лікнепу, два з них — спеціально для допризовників. Багато уваги приділялося політичній і культурно-освітній роботі серед населення. У 1923 році тут організовано осередок МОДРу. У Миропіллі працювали 4 хати-читальні. З наступного року розгорнули роботу робітничо-селянський клуб, народний театр. Заново довелося створювати бібліотеку, книжковий фонд якої загинув при денікінцях.

Будівництво нового життя проходило в умовах жорстокої класової боротьби. Куркулі намагалися зірвати організацію колгоспу «Зелений гай». Вони з-за рогу стріляли в радянських активістів, грабували населення. Для боротьби з куркульським бандитизмом був створений бойовий загін.

Успіхи в господарській і культурній діяльності трудящі Миропілля пов'язували з ім'ям В. І. Леніна. Дізнавшись про тяжку хворобу В. І. Леніна, вони восени 1923 року надіслали на його ім'я телеграму, в якій щиро вітали вождя світового пролетаріату й висловлювали сподівання, що в «недалекому майбутньому Ілліч знову буде біля керма державної машини і знову вестиме пролетаріат по шляху до світової соціалістичної революції»[3]. Великим болем відгукнулася в серцях трудящого селян-

[1] Курський облдержархів, ф. Р-1739, оп. 1, спр. 104, арк. 1, 2, 6, 9, 34.
[2] Сумський облпартархів, ф. 14, оп. 1, спр. 2, арк. 61, 62.
[3] Там же, арк. 106.

ства смерть В. І. Леніна. В листопаді 1924 року жителі Миропілля взяли участь у збиранні коштів на спорудження пам'ятника Іллічу в Курську.

Про громадську активність жителів Миропілля свідчить збільшення кількості членів партосередку. Якщо 1920 року осередок налічував 6 членів партії, то через 3 роки — 14. У Миропіллі 1924 року було створено волосний партійний комітет[1]. Комуністи широко залучали до роботи комсомольців, осередок яких у 1923 році об'єднував 16 юнаків та дівчат. Вмілою політмасовою роботою комуністи виховували у трудящих почуття радянського патріотизму й пролетарського інтернаціоналізму. 1,3 млн. крб. в березні 1922 року зібрали миропільці для голодуючих Поволжя. У колишньому Білогорському монастирі волвиконком відкрив для дітей, що прибували з Поволжя, дитбудинок. В 1924 році миропільці подали грошову допомогу ленінградським робітникам, потерпілим від повені. Успішно проходили тижні фронту, допомоги сім'ям червоноармійців, селянина та інші.

Президія ВЦВКу, неухильно дотримуючись принципів ленінської національної політики та враховуючи економічне й культурне тяжіння деяких районів Курщини до України, 21 березня 1927 року прийняла рішення про перехід Миропілля й кількох сіл Миропільської волості до складу Української РСР. З вересня того ж року місто стало центром новоутвореного Миропільського району Сумського округу. З 1932 року Миропілля — село і як центр району ввійшло до Харківської, а з 1939 року — до Сумської областей. До кінця 1927 року в Миропіллі виникло 3 сількомнезами — Миропільський, Пенянський і Студенський. Їх роботу скеровував райкомнезам, утворений 12 лютого наступного року. КНС захищали інтереси бідняцько-середняцької маси, брали активну участь у здійсненні всіх політичних і господарських кампаній. Активна підтримка кооперації партійними і радянськими організаціями сприяла зміцненню існуючих товариств і виникненню нових з виробничим ухилом. Наприкінці 1920-х років створюються тваринницько-молочарське, зернове, бурякове, птахівниче, садово-городнє товариства, 2 меліоративні товариства. Все більше кустарів вступали до кооперації. У кінці 20-х років 7,5 тис. чоловік займалося промислами. Восени 1927 року засновано другу шевську артіль «Стяг праці». Держава допомагала майстерням обладнанням, кредитами, замовленнями. За прикладом чоботарів наступного року деревообробники, ковалі, ситники, гончарі, кравці, корзинники об'єдналися в артілі «Перемога», «Прогрес», «Відродження», «Спільна праця», «Власна праця». Залучення сільської бідноти у товариства й артілі сприяло більш активній участі селян у соціалістичному будівництві.

Виконуючи рішення XV з'їзду ВКП(б), комуністи і комсомольці розгорнули велику роз'яснювальну роботу серед трудящих, переконуючи їх у перевагах колективного господарювання над одноосібним. 35 процентів бідняцьких і маломіцних середняцьких господарств у Миропіллі були звільнені від сільськогосподарського податку. Комуністи, комнезамівці та комсомольці села провадили активну роз'яснювальну роботу по залученню бідняцько-середняцьких мас у ТСОЗи. Подаючи приклад, вони першими вступали до них. 1929 року виник ТСОЗ «Широкий лан», згодом ще один — «Червона нива». ТСОЗівські поля добре угноювалися, засівалися тільки протруєним насінням. Товариство «Змичка» допомагало кредитами, а прокатні пункти — сільськогосподарською технікою.

Досягнуті успіхи переконували решту бідняків і середняків у перевагах колективних форм господарювання. Наприкінці 1930 року ТСОЗи почали переходити на статут сільськогосподарських артілей. Весною наступного року в них об'єдналося 42,7 проц. миропільських господарств, а на початок 1932 року — майже всі. Багато уваги приділялося зміцненню керівного складу колгоспів.

Колективізація відбувалася в умовах гострої класової боротьби. Куркулі вдавалися до терористичних актів, знищували громадське добро. Почастішали випадки приховування хліба, зривання хлібозаготівель. Ворожим підступам трудяще селян-

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 14, оп. 1, спр. 2, арк. 14; спр. 4, арк. 56.

ство дало належну відсіч. За рішенням загальних зборів було розкуркулено кілька сімей, а найбільш злісних глитаїв вислано.

В 1934 році миропільські колгоспи було розукрупнено — виділилося 7 сільськогосподарських артілей. Організаційно-господарському зміцненню колгоспів сприяло утворення в 1932 році Миропільської МТС. Кадри механізаторів для машинно-тракторної станції готували спеціальні курси, що працювали тут же. Під осінь 1932 року парк МТС налічував 35 тракторів, а напередодні Великої Вітчизняної війни — 85 тракторів і 28 комбайнів. 3/4 польових робіт виконувалося механізмами. В організаційно-господарському зміцненні колгоспів велику роль відіграв політвідділ, створений при МТС у 1933 році. Працівники політвідділу допомогли зміцнити керівні кадри для колгоспів за рахунок комуністів і комсомольців. Друкований орган політвідділу — багатотиражна газета «Ленінський шлях» на своїх сторінках популяризувала досвід передовиків виробництва, ударницький рух. При політвідділі діяла кущова партійна школа, де навчалися члени й кандидати в члени партії. Самовіддано трудилися механізатори МТС. Тракторист Г. Н. Колотий виробив у 1938—1939 рр. 402 га умовної оранки і став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки у Москві. Такої ж честі були удостоєні механізатори П. М. Литовка, Г. А. Щілинський та інші.

Застосування машин, поліпшення обробітку грунту забезпечили підвищення врожайності зернових і технічних культур, розвиток тваринництва. В кожній артілі були молочнотоварна, вівчарська, птахо- й свиноферми. Із зміцненням економіки колгоспів зростав добробут хліборобів. Колгоспники почали купувати нові меблі, велосипеди, перебудовувати свої хати.

Все більшого розвитку набувала місцева промисловість. З 1930 року в Миропіллі працювали маслозавод, артілі: чоботарсько-лимарська, кравецько-кашкетна, деревометалева й харчова. Було створено райпромкомбінат. Артіль ім. Чкалова виготовляла вози й різну тару. Вироби миропільських майстрів знали далеко за межами району. Крім того, працював у селі державний млин, був автозагін «Союззаготтрансу».

Кооперативна торгівля все більше витісняла приватний сектор. З 1930 року населення постачалося товарами через крамниці ССТ. Напередодні війни в Миропіллі працювало 10 магазинів. Велику увагу партійні та радянські органи приділяли охороні здоров'я трудящих. Лікарня розширилася до 50 ліжок. Крім того, працювали амбулаторія, 4 фельдшерські пункти, дитяча консультація, аптека. Діяли районна санітарно-епідеміологічна станція і протималярійний пункт. У чотирьох колгоспах відкрилися пологові будинки. Населення обслуговували 6 лікарів і 39 чоловік середнього медперсоналу.

Значні зрушення сталися в системі народної освіти. В 1927 році в Миропіллі відкрили другу семирічну школу. Для дітей з віддалених сіл при одній з семирічок 1929 року організували інтернат. Із запровадженням загальної початкової освіти в 1930 році поза школою не лишилася жодна дитина шкільного віку. На базі двох семирічок у 1932 році відкрито середню школу, а через 2 роки у приміських слободах Пенянці й Студенку почали працювати семирічні школи. Понад 100 чоловік відвідували вечірню середню школу. У Миропіллі працював робітфак Київського інженерно-меліоративного інституту. Збільшення пунктів лікнепу до 29 дозволило охопити у 1929 році навчанням усіх неписьменних.

Багатогранним було культурне життя села. У районному і двох сільських клубах відбувалися урочисті збори, проводилися народні свята, проходили олімпіади колгоспного самодіяльного мистецтва. При районному клубі діяла стаціонарна кіноустановка. Працювали районна бібліотека й бібліотеки при сільських клубах.

Почуття гордості викликало в миропільців повідомлення про подвиг їхнього земляка — штурмана М. Х. Гордієнка. 28—29 квітня 1939 року він разом з пілотом В. К. Коккінакі на літаку «Москва» здійснив історичний переліт з Москви через Гренландію до Північної Америки. Батьківщина нагородила його орденом Леніна і медаллю «За відвагу».

22 червня 1941 року гітлерівські полчища підступно вторглися на територію СРСР. Більшість миропільців пішла на фронт. Ті, що залишилися, по-ударному працювали в колгоспах і промислових артілях. Багатий урожай був зібраний вчасно. З наближенням фронту частина населення виїхала в глиб країни. У Чигольський район Воронезької області евакуювали тракторний парк МТС. На колгоспних полях братньої Росії самовідданою працею наближали перемогу над ворогом миропільські механізатори Т. Ф. Соляник, О. П. Патютько, Н. І. Самбурова та інші. Сотні жителів Миропілля працювали на спорудженні протитанкових укріплень. Для підпільної роботи у ворожому тилу й для організації партизанського руху райком партії залишив групу комуністів і комсомольців.

У середині жовтня 1941 року під натиском переважаючих сил гітлерівців на лівий берег Псла в районі Миропілля переправилися підрозділи 293-ї стрілецької дивізії і продовжували вести ар'єргардні бої з окупантами. 19 жовтня фашистські війська увірвалися у село[1] і перетворили його на місце кривавих розправ над трудящими району. 119 чоловік були повішені під аркою на центральній площі, понад 200 чоловік гітлерівці розстріляли, 14 — вкинули живими під лід Псла[2], вивезли на каторгу 159 чоловік. Майже 17 місяців «хазяйнували» фашисти в селі. Вивозилися до Німеччини артільне майно, худоба колгоспників. Населення обкладали численними податками.

Радянські патріоти піднімалися на боротьбу з ненависним ворогом. У навколишніх лісах діяла партизанська група, створена Миропільським райкомом партії. Керував нею М. Я. Рижов. До групи входили комуністи Ф. М. Крамаренко, М. П. Миронченко, І. Х. Абліцов та інші[3]. В нерівному бою, що відбувся в листопаді 1941 року, група зазнала значних втрат, але боротьби не припинила.

Дії партизанів і підпільників активізувалися наприкінці 1942 року. На території Миропільського району сформувався партизанський загін ім. Сталіна, командиром якого був В. А. Литвиненко, а комісаром — М. М. Гончаренко[4]. Народні месники громили гарнізони ворога, нищили його комунікації. Для керівництва молодіжними підпільними організаціями, що діяли в районі, комсомольська організація партизанського з'єднання М. І. Наумова допомогла створити Миропільський підпільний райком ЛКСМУ. Комсомолки Настя й Марія Петренки потай слухали передачі Радінформбюро, розповідали про становище на фронтах, розповсюджували листівки. На початку березня 1943 року фронт наблизився до Миропілля. Тікаючи, фашисти спалили 336 хат жителів села. Людей, що вибігали з палаючих хат, гітлерівці кидали у вогонь[5].

Довгожданий день визволення настав 3 березня 1943 року, коли в село вступили частини 232-ї стрілецької дивізії під командуванням генерал-майора І. І. Улитіна. В боях за Миропілля поліг 181 радянський воїн, серед них росіяни М. С. Павлов, П. Л. Горбунов, азербайджанець П. Р. Камбаров та сини інших братніх народів нашої Вітчизни. Поховані вони в трьох братських могилах. На їх честь трудящі села встановили 3 пам'ятники. Мужньо билися за свободу й незалежність рідної Батьківщини 1423 жителі села на фронтах Великої Вітчизняної війни, з них 506 полягли смертю хоробрих, 589 —нагороджено орденами й медалями. Рядовий П. М. Ковтун удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Під час форсування Дніпра він у числі перших переправився на правий берег річки. Коли поранило командира підрозділу, Ковтун узяв на себе командування. Три доби радянські бійці утримували важливий плацдарм. Вони відбили 17 атак фашистів, знищили 2 роти противника, захопили 2 міномети і 3 кулемети.

---

[1] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза (1941—1945 гг.), стор. 416.

[2] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 1, спр. 106, арк. 1; ф. 14, оп. 1, спр. 28, арк. 19; газ. «Більшовицький колгосп», 3 березня 1945 р.

[3] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3п, спр. 278, арк. 156, 157.

[4] Там же, спр. 281, арк. 17.

[5] Газ. «Більшовицький колгосп», 3 березня 1945 р.

Райком партії, райвиконком, райком комсомолу та Миропільська, Пенянська і Студенська сільради, що відновили роботу одразу ж після визволення, спрямували зусилля трудящих на якнайшвидшу відбудову зруйнованого ворогом господарства. Окупанти розграбували МТС, перетворили на руїни переважну більшість колгоспних будівель, 5 шкільних приміщень, 3 клуби, бібліотеку, лікарню, дитячу консультацію. Всебічну допомогу місцевим органам влади подавав Сумський обком партії, який з березня 1943 року і до розгрому гітлерівців на Курській дузі перебував у Миропіллі. ЦК КП(б)У, надаючи важливого значення зміцненню партійної організації у Миропіллі, надіслав сюди для керівної роботи 28 комуністів[1].

Майже півроку поблизу Миропілля проходила лінія фронту. Не шкодуючи сил, працювали трудящі села, щоб прискорити довгожданий день Перемоги. Під час підготовки до Курської битви щодня по 600—700 чоловік з села працювали на будівництві оборонних споруд. В березні відновили роботу колгоспи. За короткий час працівники МТС відремонтували кілька цехів, зібрали 10 тракторів, які передали 38-й армії Воронезького фронту. До вересня 1943 року райпромкомбінат на замовлення військових частин виготовляв чоботи. Для потреб армії йшла продукція промартілей, маслозаводу і млина.

У надзвичайно тяжких умовах доводилося піднімати з руїн колгоспи. Відсутність достатньої кількості тягла гальмувала освоєння довоєнних посівних площ. За браком сільськогосподарського інвентаря орали переважно коровами. Не вистачало робочих рук. Весь тягар перших років відбудови народного господарства ліг на плечі жінок-трудівниць, людей похилого віку, підлітків. Відроджувати тваринницькі ферми допомогли трудящі братньої Росії. Худоба, що надійшла з Саратовської та Ульяновської областей, поклала початок заснуванню вівцеферм і свиноферм у місцевих колгоспах.

Колгоспні трудівники одержали від держави кредити на будівництво жител і придбання корів. Після повернення у 1944 році з евакуації тракторного парку МТС мала 31 трактор і 4 комбайни. Сільськогосподарська техніка надходила з братньої Росії, насамперед, з міст Владимира й Челябінська. Збільшився обсяг робіт на колгоспних полях. У соціалістичному змаганні, що розгорнулося в районі, приклад подавав тракторист інвалід Великої Вітчизняної війни В. З. Грибиниченко. Він відремонтував розкомплектований трактор, виробив на ньому за рік 861 га умовної оранки, зекономив 1830 кг пального.

Після переможного завершення війни повернулися до села колишні воїни. Збільшення кількості колгоспних кадрів відчутно позначилося на виробництві сільськогосподарської продукції. Поліпшився обробіток грунтів, підвищилася продуктивність праці. 1948 року було відновлено довоєнні посівні площі.

Поступово відроджувалася місцева промисловість. Розгортали виробництво райпромкомбінат, маслозавод, промислові артілі «Шлях до соціалізму», «Перше травня», ім. Чкалова, «Червоний кондитер», «Прогрес».

З перших же днів після визволення серйозна увага приділялася охороні здоров'я трудящих. У березні 1943 року в Миропіллі відновили роботу санітарно-епідеміологічна станція, районна протималярійна станція, амбулаторія, аптека. Невдовзі відкрилася дитяча консультація, стала до ладу районна лікарня на 50 ліжок. У всіх медичних закладах Миропілля на той час було 18 лікарів і 39 чоловік середнього медперсоналу. Вже 1943/44 навчального року працювали середня і 2 семирічні школи. Малята відвідували дитячий садок і ясла. 1944 року в селі було відкрито обласний дитячий будинок. 1943 року в Миропіллі почав працювати районний клуб, агітколектив якого виїздив з концертами й лекціями і в сусідні села. Незабаром відремонтували сільські клуби в Пенянці й Студенку. Вже восени 1943 року прийняла перших відвідувачів районна бібліотека.

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 1, спр. 106, арк. 5; ф. 14, оп. 1, спр. 19, арк. 6.

Підживлення на полях колгоспу «Батьківщина». Миропілля, 1972 р.

Успіхи у відбудові зруйнованого господарства стали можливими завдяки допомозі з боку держави, братніх союзних республік, героїчній праці трудящих Миропілля. Комуністи очолювали найважливіші ділянки колгоспного виробництва. Місцеві партійні організації постійно дбали про ідейно-політичне виховання трудівників села, добір і розстановку кадрів. 1944 року в Миропіллі було 9 первинних партійних організацій, які об'єднували 55 комуністів[1]. Протягом 1946—1948 рр. відновили роботу первинні парторганізації в колгоспах. Діяли також Миропільська, Пенянська й Студенська територіальні парторганізації. 19 первинних парторганізацій села об'єднували у 1949 році 178 комуністів. Вірними помічниками комуністів були комсомольці. Збір продуктів і теплих речей для Червоної Армії, організація допомоги колгоспам під час сівби і жнив, налагодження діяльності районного клубу і районної бібліотеки — з цього починали свою роботу у відбудовний період місцеві комсомольці. В 1944 році вони виступили в області ініціаторами створення фонду для дітей-сиріт.

Жодне з найважливіших питань сільського життя не лишалося поза увагою сільради. На її сесіях та засіданнях виконкому розглядалися питання про виконання держпоставок, якнайшвидше відродження колгоспів, ремонт доріг, завезення палива для шкіл, лікарні тощо. Подавалася постійна допомога сім'ям військовослужбовців, виявлялася турбота про трудовлаштування і пенсійне забезпечення інвалідів Великої Вітчизняної війни. Колгоспникам, робітникам і службовцям, хати яких спалили окупанти, безплатно надавали ліс для будівництва жител. Трудящі села взяли активну участь у зборі коштів на побудову танкових колон «За Радянську Україну» і «Колгоспник Сумщини». Учні й учителі Миропільської середньої школи зібрали 25 тис. крб. на побудову танка «Малятко», за що одержали особисту подяку від Верховного Головнокомандуючого. Коли почалася відбудова Донбасу, миропільці взяли шефство над шахтою «3—3-біс» — заготовляли ліс, збирали продукти, виїздили самі в Донбас, щоб допомогти шахтарям.

Зміцненню економіки колгоспів, підвищенню продуктивності праці в них та матеріального рівня колгоспників сприяло укрупнення колгоспів, що відбулося 1950 року. Замість семи артілей утворилося три. Підвищилася врожайність сільськогосподарських культур, збільшилося поголів'я худоби, рентабельнішим стало тваринництво.

Успіхи господарювання великих колгоспів викликали необхідність дальшого укрупнення артілей. У 1962 році злилися миропільський колгосп «Україна» і пенянський — ім. 40-річчя Жовтня в одне велике господарство «Батьківщина» (1968 року до нього приєднали студенський колгосп «Дружба народів»). Включившись у соціалістичне змагання за гідну зустріч 50-річчя Радянської влади, трудівники колгоспу «Батьківщина» довели у 1967 році врожайність зернових до 21,8 цнт, цукрових буряків — до 228 цнт з га. Набуло розвитку тваринництво. На фермах утримувалося 4300 голів великої рогатої худоби, майже 2 тис. овець і 700 свиней.

Йдучи назустріч 100-річчю з дня народження В. І. Леніна та XXIV з'їзду КПРС, трудящі колгоспу «Батьківщина» взяли на себе підвищені соціалістичні зобов'язання і виконали їх з честю. Розвиток усіх галузей виробництва позначився на грошових доходах колгоспу — в 1970 році вони досягли 2,1 млн. крб. Зростання прибутків і відрахувань до неподільного фонду дали можливість розгорнути капітальне будів-

[1] Сумський облпартархів, ф. 14, оп. 1, спр. 35, арк. 1, 2.

ництво. Споруджено механізований комплекс господарських приміщень птахофабрики, зведено 10 приміщень для великої рогатої худоби, сховище для мінеральних добрив і зерносховище, цегельний завод тощо. Уряд високо оцінив працю миропільських трудівників. 97 передовиків відзначено ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна», 7 — нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Трудового Червоного Прапора — голова колгоспу П. Т. Собина. Завдяки успіхам у господарюванні стало можливим підвищити оплату людино-дня до 3,64 карбованця. Сільськогосподарські угіддя колгоспу становлять 10 812 га, з них 6034 га орної землі. В господарстві працюють 24 спеціалісти з вищою й середньою спеціальною освітою. Основна частина робіт виконується механізаторами. Колгоспні лани обробляють 58 тракторів і 28 комбайнів. Перевезенням вантажів зайнято 22 автомашини. На фермах, у майстернях широко використовується електроенергія.

Новими досягненнями ознаменувалися перші роки дев'ятої п'ятирічки. Між трудівниками села розгорнулося змагання за гідну зустріч 50-річчя утворення СРСР. В 1971 році колгоспники зібрали з кожного гектара по 26 цнт зернових. Кількість курей на птахофермах зросла до 35,2 тис., а виробництво яєць — до 2,4 млн. штук. Господарські приміщення колгоспу «Батьківщина» поповнилися двома телятниками, корівником, яйцесховищем, зерносховищем тощо. У виконанні взятих зобов'язань на дев'яту п'ятирічку колгоспники рівняються на передовиків. Ланковий механізованої ланки М. І. Гордієнко два роки підряд вирощував по 45—52 цнт зерна кукурудзи з га; доярка В. Д. Тарасюк довела надої молока на корову до 3719 кг, телятниця Н. І. Паншина одержувала по 811 грамів щодобового приросту живої ваги телят.

Досягнення в розвитку сільського господарства й культури миропільці пов'язують з мудрою політикою КПРС, животворними ідеями ленінської дружби народів. З року в рік міцніють дружні зв'язки з трудящими сусіднього Суджанського району Курської області. Між колгоспами «Батьківщина» і «Красный маяк» (с. Гуєве) третій рік триває соціалістичне змагання. Колгоспні трудівники обмінюються виробничим досвідом. Миропільці ознайомилися з постановкою економічної роботи у російських друзів, запозичили у них досвід використання землі з урахуванням родючості кожного поля. Колгоспники з «Красного маяка» у свою чергу перейняли в українських побратимів методи механізації тваринницьких комплексів.

На околиці села розташовані майстерні відділення «Сільгосптехніки», в яких працюють 110 чоловік. Працівники відділення забезпечують технічне обслуговування машинно-тракторного парку шести колгоспів. Вони першими в селі включилися в рух за комуністичну працю. Першими звання колективу комуністичної праці завоювали в 1964 році бригада токарів, а згодом і бригада шоферів. Токаря П. С. Петренка в 1971 році нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

З року в рік збільшується обсяг будівництва в колгоспах. Цю роботу виконує «Міжколгоспбуд», створений 1960 року. Обслуговуючи 9 колгоспів, його працівники щороку виконують великий обсяг робіт. За успіхи, досягнуті у восьмій п'ятирічці, слюсар І. І. Терещенко удостоєний ордена Трудового Червоного Прапора.

1960 року на базі промартілей «Жовтень» та ім. Чкалова створено комбінат побутового обслуговування. З 1971 року працює комбінат громадського харчування. Значно підвищився добробут трудівників села. За 1965—1972 рр. близько 230 сімей справили новосілля. Промислові та продовольчі товари можна придбати в 17 крамницях і 5 ларках ССТ.

Учні Миропільської школи-інтернату вивчають автосправу. 1973 р.

Багато уваги приділяється охороні здоров'я трудящих. До 75 збільшилась кількість ліжок у лікарні. При ній діють поліклінічне й стаціонарне відділення, а також жіноча й дитяча консультації. В селі працюють 2 фельдшерсько-акушерські пункти. Постійну медичну допомогу трудівникам села подають 8 лікарів і 34 чоловіка середнього медперсоналу. Найменших жителів села привітно зустрічають у дитячих яслах та дитсадку, що утримуються на кошти держави, а також у колгоспному дитячому комбінаті.

В середній, двох восьмирічних школах і середній школі-інтернаті навчається 1219 хлопчиків та дівчаток, працює 120 учителів та вихователів. Миропільська школа-інтернат є справжнім шкільним містечком з двома навчальними корпусами, п'ятьма гуртожитками, спортивним залом, виробничими майстернями, тваринницькою фермою, теплицею. Влітку вихованці школи відпочивають у піонерському таборі «Берізка». Паралельно з навчанням 106 юнаків набувають спеціальність шофера. Члени учнівської виробничої бригади вчаться вирощувати високі врожаї сільськогосподарських культур, господарювати на тваринницькій фермі. З любов'ю оформлено в цій школі ленінський зал і кімнату бойової слави. Для миропільських дітей 1955 року відкрито сільський будинок піонерів. Гуртки, що працюють при ньому, відвідують 278 хлопчиків і дівчаток.

Наприкінці 1960-х років Миропільський будинок культури став одним з кращих у районі. Хор будинку культури виступав на республіканському фестивалі самодіяльних митців, присвяченому 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, і був відзначений Великою бронзовою медаллю та дипломом третього ступеня. 1971 року цьому колективу присвоєно звання народного. У Миропіллі працюють ще 2 сільські клуби, діють три стаціонарні кіноустановки. Стало традицією обмінюватися самодіяльними концертними програмами сіл Миропілля й Гуєвого. У 1972 році миропільський хор брав участь у суджанському районному святі народної творчості, присвяченому 50-річчю утворення СРСР. На честь цієї дати навесні 1972 року трудівники Миропілля і Гуєвого висадили алеї дружби в обох селах.

Жителі Миропілля користуються послугами трьох бібліотек. З 1950 року працює дитяча бібліотека. 1966 року бібліотеці для дорослих одній з перших у районі присвоєно звання бібліотеки відмінної роботи, а її завідуючій Є. Д. Гончаренко — звання заслуженого працівника культури УРСР.

Уродженцями Миропілля є академік АН УРСР, лауреат Державної премії СРСР, заслужений діяч науки УРСР, доктор фізико-математичних наук Б. Г. Лазарєв; член-кореспондент АН УРСР, доктор технічних наук І. Л. Повх; доктор історичних наук О. І. Пулях, український радянський літературознавець професор А. П. Шамрай, поет А. В. Таран. Чимало вихідців з Миропілля присвятили життя службі в Радянській Армії, серед них генерал-майори М. Х. Гордієнко, Г. Х. Гордієнко, І. Р. Кирпаль.

В боротьбі за втілення в життя історичних рішень XXIV з'їзду КПРС перед ведуть комуністи, депутати сільради, комсомольці. 10 первинних парторганізацій об'єднують 151 комуніста, 5 комсомольських — 359 членів ВЛКСМ. До Миропільської сільської Ради обрано 74 депутати. Депутатам доводиться розглядати досить широке коло питань, які висуває на порядок денний саме життя. Вони дбають про те, щоб Миропілля стало селом високої культури і зразкового громадського порядку. Щорічно зростають асигнування на розвиток охорони здоров'я, народної освіти і культури. В 1971 році на ці заходи витрачено 634,5 тис. крб. Вулиці, дороги систематично впорядковуються, озеленюються. В центрі Миропілля — парк, де височить пам'ятник В. І. Леніну.

Великі зміни сталися в житті Миропілля за роки Радянської влади. Трудівники села, як і всі радянські люди, своєю працею вписують нові сторінки в літопис побудови комунізму в нашій країні.

Ф. П. КАЛИНИЧЕНКО, А. Г. КОСАРЄВ, Г. Т. ПЕТРОВ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНОЇ ТА СІЛЬСЬКИХ РАД КРАСНОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

БРАНЦІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км на південь від районного центру й залізничної станції Краснопілля. Дворів — 360, населення — 1228 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Веселе, Кохане, Лозове (до 1946 року — Попівка), Степ.

На території Бранцівки розміщена центральна садиба колгоспу ім. Паризької комуни, за яким закріплено 3277 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2389 га орної землі. Вирощують зернові, круп'яні й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Допоміжним підприємством колгоспу є цегельний завод. Продукцію його одержують й сусідні колгоспи.

У селі працюють восьмирічна школа, в якій 14 учителів навчають 210 учнів; є клуб на 300 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

У селах Бранцівської сільради є одна первинна партійна та 2 комсомольські організації, які об'єднують 32 комуністи і 79 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено 1922, комсомольський — 1920 року.

Бранцівка заснована в середині XVII століття. Радянську владу в Бранцівці встановлено в січні 1918 року. Перша сільськогосподарська артіль у селі організована 1925 року. У 1930 році на її базі створено колгосп «Паризька комуна». Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників бився 231 житель Бранцівки, 114 з них нагороджено орденами й медалями, 81 — поліг смертю хоробрих. 1957 року в Бранцівці споруджено меморіальний комплекс на честь полеглих воїнів-односельців та 36 радянських воїнів, які загинули в боях за визволення села від гітлерівців.

Уродженцем Лозового є Герой Радянського Союзу І. М. Лебеденко, удостоєний цього звання за вміле командування артилерійським дивізіоном під час форсування Західної Двіни та виявлену при цьому мужність.

ВЕЛИ́КИЙ БО́БРИК — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Бобрика, лівої притоки Сироватки, за 18 км на захід від районного центру й за 7 км від залізничної станції Золотницька. Дворів — 740, населення — 2287 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Івахнівка, Кам'яне, Малий Бобрик, Юсупівка.

На території Великого Бобрика розміщена центральна садиба колгоспу ім. Ілліча, за яким закріплено 4183 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3474 га орної землі. Вирощують зернові, круп'яні й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. 159 передовиків нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна — колгоспники І. С. Курасов, А. І. Татаренко.

У селі працюють середня школа, в якій 38 учителів навчають 547 учнів; будинок культури з залом на 450 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок на 15 ліжок. Є парк, закладений 1815 року.

У селах, підпорядкованих Великобобрицькій сільраді, налічується 2 первинні партійні та 2 комсомольські організації. До їх складу входять 63 комуністи і 144 члени ВЛКСМ. Партійний і комсомольський осередки створені 1920 року.

Великий Бобрик засновано в 1676 році. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 1186 жителів, з них 371 відзначений нагородами, 525 — полягли смертю хоробрих. У запеклих боях за визволення села від гітлерівських окупантів полягло 223 радянські воїни, на честь яких 1965 року споруджено пам'ятник. На увічнення пам'яті загиблих воїнів-односельців жителі села встановили стелу, на якій викарбувані імена полеглих. Уродженцю Малого Бобрика лейтенанту С. С. Гребченку за вміле керівництво взводом, особисту мужність і відвагу, виявлену в боях проти німецько-фашистських загарбників, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Уродженцем Великого Бобрика є генерал-майор Д. І. Литовцев.

1969 року в селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Неподалік села Кам'яного виявлено слов'янське городище сіверян (VIII—X століття), а також давньоруське городище (IX—XIII століття).

ГРАБО́ВСЬКЕ (до 1964 року — Пушкарне) — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км на схід від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 314, населення — 995 чоловік. Сільраді підпорядковане село Високе.

Бригада колгоспу ім. Леніна, що міститься в Грабовському, має 2949 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2393 га орної землі. У господарстві вирощуються зернові й круп'яні культури, цукрові буряки. Напрям у тваринництві — виробництво м'яса й молока. Розвинуте свинарство, птахівництво. За успіхи, досягнуті в розвитку сільського господарства, 11 чоловік відзначені урядовими нагородами, в т. ч. орденом Леніна — тракторист І. П. Огнивенко.

У селі працюють восьмирічна школа, де 14 учителів навчають 207 учнів; є будинок культури з залом на 400 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради є бригадні партійна та комсомольська організації, які об'єднують 32 комуністи і 44 комсомольці. Партійний і комсомольський осередки створено 1923 року.

Засноване село в 70-х роках XVII ст. 1905 року тут відбулося селянське заворушення. Радянську владу в Пушкарному встановлено в січні 1918 року. 1923 року в селі виникла комуна ім. Воровського. На її базі в 1930 році створено колгосп ім. Ворошилова (з 1964 року — ім. Гра-

бовського). На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 410 жителів села, 220 з них полягло смертю хоробрих, 78 — нагороджені орденами й медалями. На увічнення пам'яті 124 радянських воїнів, що загинули в боях за визволення села від фашистів, трудящі Грабовського встановили пам'ятник.

Уродженцем Пушкарного є український поет, публіцист, революціонер-демократ П. А. Грабовський. 1964 року на честь поета село назване Грабовським. Тут відкрито музей і встановлено пам'ятник видатному землякові.

ЗАПСІ́ЛЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Пслі, за 40 км на північ від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 433, населення — 2278 чоловік. Сільраді підпорядковане село Велика Рибиця.

У Запсіллі міститься центральна садиба колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС, за яким закріплено 2142 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1167 га орної землі. Вирощують зернові, круп'яні й технічні культури. Набуло розвитку м'ясо-молочне тваринництво. 50 передовиків удостоєні урядових нагород.

У селі працюють восьмирічна школа, в якій 14 учителів навчають 117 учнів; є будинок культури з залом на 230 місць, бібліотека, дільнична лікарня.

На території сільради — 2 первинні партійні (66 комуністів) та 2 комсомольські організації (30 комсомольців). Партійний і комсомольський осередки створені 1929 року.

Запсілля виникло в 1680 році як козаче поселення. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 834 жителі, з них 116 нагороджено орденами й медалями, 297 чоловік загинули в боях з фашистами. На братській могилі, де поховано 13 воїнів-визволителів, встановлено пам'ятник.

У с. Запсіллі народився П. П. Мірошниченко (1922—1944 рр.)— Герой Радянського Союзу. В ніч на 1 січня 1944 року в боях за с. Печище Гомельської області командир взводу лейтенант П. П. Мірошниченко закрив своїм тілом амбразуру ворожого дзоту, чим забезпечив успіх бойової операції. За цей подвиг мужньому офіцеру посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Село Велика Рибиця є батьківщиною Героя Радянського Союзу Р. А. Шкурка. Уродженцем с. Великої Рибиці є Герой Соціалістичної Праці, ланковий механізованої ланки колгоспу «Червоний Жовтень» (с. Велика Рибиця) А. С. Чепульський.

Поблизу с. Великої Рибиці виявлено поселення скіфських часів, слов'янське городище та поселення сіверян (VIII—X ст.).

МАЛА РИ́БИЦЯ — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Рибиці, за 30 км на північ від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 262, населення — 767 чоловік. Сільраді підпорядковане село Великий Прикіл.

Колгосп «Комунар», центральна садиба якого розміщена у Малій Рибиці, користується 3846 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2677 га орної землі. В рільництві переважає вирощування зернових, круп'яних і технічних культур. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму.

На території села працюють восьмирічна школа, де 12 учителів навчають 116 учнів; є будинок культури з залом на 300 місць, бібліотека, медпункт.

У селах, підпорядкованих Малорибицькій сільраді, є первинна партійна та 2 комсомольські організації, які об'єднують 35 комуністів і 49 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено 1918, комсомольський — 1926 року.

Мала Рибиця заснована у 80-х роках XVII ст. Радянську владу встановлено на початку 1918 року. 395 жителів села боролися на фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах, 124 з них нагороджено орденами й медалями, 225 — віддали життя за свободу і незалежність Батьківщини. 1963 року в селі відкрито пам'ятник на честь загиблих радянських воїнів.

Уродженцю Малої Рибиці С. Г. Рідному за мужність і винахідливість, виявлені в боях з ворогом під м. Гомелем, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. У с. Великому Приколі народився Ф. М. Іскрич — Герой Соціалістичної Праці.

МЕ́ЗЕНІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Пожні, за 18 км на південь від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 565, населення — 2035 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Майське, Новоолександрівка, Птушка і Черемушки.

На території Мезенівки є цукровий завод (збудований 1848 року). На підприємстві працюють 537 робітників та інженерно-технічних працівників. При заводі є радгосп «Мезенівський», центральна садиба якого міститься у с. Мезенівці. Радгосп користується 5276 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4406 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових, круп'яних, технічних культур, а також насіння цукрових буряків. Набуло розвитку м'ясо-молочне тваринництво. 1960 року до радгоспу влився місцевий колгосп «Ударник». На цукровому заводі й у радгоспі працюють 138 чоловік, відзначених за успіхи у труді урядовими нагородами.

У селі — восьмирічна школа, в якій 23 вчителі навчають 316 учнів; є клуб на 400 місць, 2 бібліотеки, дільнична лікарня на 25 ліжок.

У селах Мезенівської сільради налічується одна первинна партійна і 2 комсомольські організації. До їх складу входять 98 комуністів і 108 членів ВЛКСМ. Партійний та комсомольський осередки створені 1920 року.

Мезенівка заснована у середині XVII ст. 26 грудня 1905 року застрайкували робітники місцевого цукрозаводу. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В лютому 1943 року партизани з'єднання М. І. Наумова розгромили в Мезенівці поліцейську дільницю і визволили 20 радянських громадян, засуджених до розстрілу. На

фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників воювали 987 жителів села; 216 з них нагороджено орденами й медалями. Трудящі Мезенівки встановили меморіальні дошки, на яких вписано імена 175 загиблих воїнів-односельців. 89 радянським воїнам, що полягли за визволення села, споруджено пам'ятник.

ОСОЇ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі річки Рибиці, за 22 км на північний захід від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 786, населення — 2393 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Марченки.

На території Осоївки розміщені центральні садиби колгоспів ім. Свердлова та «Хвиля революції». За ними закріплено 5355 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3552 га орної землі. Виробничий напрям цих господарств — вирощування зернових, круп'яних та технічних культур; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є цегельний завод. За самовіддану працю 11 колгоспників нагороджені орденами і медалями, серед них — доярка колгоспу «Хвиля революції» Н. І. Гудим — орденом Леніна.

В Осоївці працюють середня і восьмирічна школи, де 37 учителів навчають 526 учнів: є будинок культури з залом на 400 місць, клуб, бібліотека, дільнична лікарня на 10 ліжок, пологовий будинок, фельдшерський пункт.

На території Осоївської сільради — 3 первинні партійні та 4 комсомольські організації, які об'єднують 89 комуністів і 174 члени ВЛКСМ. Партійний осередок створено 1918, комсомольський — 1925 року.

Осоївка заснована 1654 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В 1922 році тут була організована комуна «Марс», на базі якої 1929 року створено колгосп «Червоний партизан». В роки тимчасової гітлерівської окупації у Тимофіївці (після війни село злилося з Осоївкою) діяла підпільна група, до якої входили 10 чоловік партійного та радянського активу. 582 жителі Осоївки боролися з німецько-фашистськими загарбниками на фронтах Великої Вітчизняної війни, 223 з них відзначені нагородами, 335 — віддали життя за свободу і незалежність Радянської Вітчизни. Осоївка є батьківщиною Героїв Радянського Союзу М. Ф. Змислі, С. П. Коменданта й І. Т. Марченка. В селі 1952 року відкрито пам'ятник 84 радянським воїнам-визволителям, що полягли в боях за село, а у 1972 році встановлено стелу, на якій викарбувано імена загиблих воїнів-односельців.

ПОКРО́ВКА (до 1854 року — Злодіївка) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сироватці, за 15 км на північний схід від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 333, населення — 1053 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Москалівка, Попівка і Степок.

У Покровці міститься центральна садиба колгоспу ім. Багацького, за яким закріплено 4875 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3732 га орної землі. Трудівники колгоспу вирощують зернові, круп'яні й технічні культури. Напрям у тваринництві — виробництво м'яса й молока. У колгоспі є цегельний завод.

П. С. Багацький — командир партизанського загону, активний учасник громадянської війни. Покровка, 1919 р.

У селі — восьмирічна школа, де 12 учителів навчають 140 учнів; є клуб, бібліотека, музей бойової і трудової слави на громадських засадах, фельдшерсько - акушерський пункт.

На території Покровської сільради є одна первинна партійна і 2 комсомольські організації, до складу яких входять 66 комуністів і 62 члени ВЛКСМ. Партійний і комсомольський осередки створені у Покровці 1928 року.

Покровка заснована в 1652 році переселенцями з с. Злодіївки, що на правому березі Дніпра поблизу Трипілля. 1784 року, не витримавши знущань поміщика, кріпаки повстали і розгромили поміщицьке помістя. 13 жовтня для придушення повстання з Харкова прибув батальйон, а з Сум — ескадрон кінного полку. В сутичці, що сталася, було убито 17 та поранено 15 селян. В січні 1918 року в селі було встановлено Радянську владу. 13 жовтня того ж року місцевий селянин-бідняк П. С. Багацький організував у Покровці партизанський загін для боротьби проти австро-німецьких окупантів і гетьманців. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 488 жителів, 162 з них нагороджені орденами й медалями, 212 — полягли смертю хоробрих. 1959 року споруджено меморіал на честь 246 полеглих воїнів-визволителів і загиблих воїнів-односельців.

Уродженцем села є Герой Радянського Союзу Є. П. Багацький.

ПОРОЗО́К — село, центр сільської Ради. Розташований на річці Пожні, за 30 км на південь від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 274, населення — 1007 чоловік. Сільраді підпорядковане село Верхня Пожня.

Колгосп «Родина» (центральна садиба його розміщена у Порозку) користується 2829 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2150 га орної землі. В господарстві переважає вирощування зернових, круп'яних і технічних культур. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму.

На території Порозка працюють восьмирічна школа, де 16 учителів навчають 266 учнів; є будинок культури на 350 місць, бібліотека, дитячі ясла на 70 місць, медпункт.

У селах, підпорядкованих Порозківській сільраді,— первинна партійна і 2 комсомольські організації. До їх складу входять 35 комуністів

і 66 членів ВЛКСМ. Партійний та комсомольський осередки оформилися 1920 року.

Порозок заснований у 1660 році. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В роки тимчасової фашистської окупації в селі Верхній Пожні діяла підпільна патріотична група, яка мала зв'язок з підпільниками сіл Краснопільського та Великописарівського районів. Згодом патріоти влилися до партизанського з'єднання М. І. Наумова.

235 жителів Порозка воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників, 106 з них відзначені бойовими нагородами, 161 — загинув смертю хоробрих. У Порозку встановлено пам'ятник на честь 10 радянських воїнів, що полягли в боях за визволення села від фашистських загарбників.

Уродженець с. Порозка К. М. Сивокозов за одержання високих урожаїв зернових удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

РЯСНЕ́ — село, центр сільської Ради. Розташоване на місці злиття річок Тельонка і Коров'ї, за 18 км на південний схід від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 346. Населення — 1097 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Земляне, Крива, Лісне, П'ятипілля.

На території Рясного розміщена центральна садиба колгоспу ім. В. І. Леніна, за яким закріплено 4342 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3702 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових, круп'яних і технічних культур. Набуло розвитку м'ясо-молочне тваринництво.

У Рясному працюють середня школа, де 21 учитель навчає 282 учні; є будинок культури з залом на 450 місць, бібліотека, дільнична лікарня.

У селах Рясненської сільради є первинна партійна і 2 комсомольські організації, до яких входять 97 комуністів і 142 члени ВЛКСМ. Партійний та комсомольський осередки створено 1920 року.

Рясне виникло в 1670 році. Під час революції 1905—1907 рр. тут відбувалися виступи селян. Радянську владу встановлено в селі в грудні 1917 року. В березні 1922 року сюди переїхала з Адамівського району Оренбурзької області сільськогосподарська комуна, організована Д. З. Хмарським з українських переселенців. Комуні виділили землі колишнього Рясненського чоловічого монастиря. Під час окупації села фашистськими загарбниками тут діяла група патріотів. Під час рейду партизанського з'єднання М. І. Наумова частина підпільників пішла до партизанів. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників воювало 475 жителів Рясного, з них 169 мають урядові нагороди, 228— полягло смертю хоробрих. У селі є пам'ятник 56 радянським воїнам, які загинули в боях за село. Жителі Рясного на честь полеглих воїнів-односельців встановили стелу, на якій викарбувано їх імена.

Вручення пам'ятного прапора Рокитнянського райкому партії та районної Ради депутатів трудящих Бєлгородської області переможцю соціалістичного змагання на честь 50-річчя утворення СРСР — колгоспу ім. Леніна с. Рясного Краснопільського району Сумської області. 1972 р.

САМОТО́ЇВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Сироватці, за 8 км на захід від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 627, населення — 1798 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Воропай, Глибне, Гнатушине, Думівка, Хвойне.

За колгоспом ім. газети «Правда» (центральна садиба його міститься у Самотоївці) закріплено 5283 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3868 га орної землі. Це багатогалузеве господарство, де вирощують зернові, круп'яні й технічні культури та займаються виробництвом м'яса і молока. 59 передовиків колгоспу відзначені урядовими нагородами.

У селі працюють середня школа, в якій 31 учитель навчає 371 учня; є будинок культури з залом на 400 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території Самотоївської сільради — 2 первинні партійні та 2 комсомольські організації, що об'єднують 45 комуністів і 147 членів ВЛКСМ. Партійну організацію створено 1928, комсомольську — 1925 року.

Самотоївка заснована наприкінці XVII ст. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни в боях за визволення села загинуло 253 радянські воїни, на честь яких встановлено пам'ятник. На фронтах проти німецько-фашистських загарбників билися 734 місцеві жителі, 264 з них нагороджено орденами й медалями, 390 — віддали життя за свободу і незалежність Батьківщини.

Самотоївка — батьківщина Героя Радянського Союзу М. Н. Кононенка, удостоєного цього звання за успішне виконання бойових завдань командування в боротьбі з фашистськими загарбниками і виявлені при цьому виняткову мужність і сміливість. Повним кавалером ордена Слави є уродженець с. Думівки М. Г. Кравченко. У селі похований Герой Радянського Союзу І. Г. Удовиченко, який загинув при визволенні с. Верхньої Сироватки.

СІННЕ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км на північний захід від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 239. Населення — 780 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Барилівка, Гнилиця, Грунівка.

На території Сінного розміщена центральна садиба колгоспу ім. Мічуріна, за яким закріплено 3013 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2263 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових, круп'яних і технічних культур; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. На площі 100 га розкинувся колгоспний сад. Господарство має цегельний завод. За самовіддану працю 85 трудівників нагороджено орденами й медалями, в т. ч. шофера колгоспу Д. І. Погрібного — орденом Жовтневої Революції.

У селі працюють початкова школа, будинок культури, бібліотека, медпункт, пологовий будинок, дитячі ясла і садок.

У селах Сіннівської сільради є одна первинна партійна та 2 комсомольські організації. До їх складу входять 53 комуністи і 40 членів ВЛКСМ. Партійний і комсомольський осередки створено 1927 року.

Сінне засноване в 70-х роках XVII ст. Радянську владу в селі встановлено в грудні 1918 року. У квітні 1919 року загальний сход с. Грунівки ухвалив листа В. І. Леніну, в якому просив великого вождя затвердити рішення сходу про відкриття в селі Грунівського селянського ім. тов. В. І. Леніна університету. Прохання селян було задоволено. Під університет виділили колишній будинок князя Барятинського. Але влітку 1919 року денікінці, що захопили Грунівку, зруйнували будинок. 1929 року в Сінному виникла сільськогосподарська артіль «Перше травня». 490 жителів билися проти фашистів на фронтах та в партизанських загонах, 126 з них відзначені нагородами, 236 — загинули смертю хоробрих. На честь 37 полеглих радянських воїнів і воїнів-односельців трудящі Сінного спорудили меморіальний комплекс.

СЛА́ВГОРОД — село, центр сільської Ради. Розташований на річці Коров'їй, за 25 км на південь від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 605, населення — 670 чоловік.

У Славгороді розміщена центральна садиба колгоспу «Комуністична праця», за яким закріплено 3906 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3174 га орної землі. У господарстві вирощуються переважно зернові, круп'яні та технічні культури, а також займаються виробництвом м'яса й молока. Допоміжним підприємством є цегельний завод. За успіхи в розвитку колгоспного виробництва 25 трудівників нагороджено орденами й медалями, серед них — орденом Леніна колгоспники Р. С. Мичак, Н. Є. Шульженець, Л. І. Матукін, М. К. Діброва, О. П. Кузьменко, орденом Жовтневої Революції — бригадир тракторної бригади Г. С. Бесєдін.

У селі працюють середня школа, де 32 вчителі навчають 419 учнів, клуб на 400 місць, бібліотека, дільнична лікарня.

На території Славгородської сільради є 2 первинні партійні та 2 комсомольські організації, які об'єднують 53 комуністи і 151 члена ВЛКСМ. Партійний і комсомольський осередки створено 1920 року.

Село засноване в 1686 році. Під час революції 1905—1907 рр. у Славгороді відбулося заворушення селян. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації в селі діяла патріотична група. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 405 жителів села, 198 з них нагороджені орденами й медалями, 326 — загинули смертю хоробрих. Жителі села спорудили меморіальний комплекс на честь загиблих воїнів-односельців та радянських воїнів, що полягли в боях за визволення Славгорода від фашистських загарбників. Уродженець Славгорода капітан 3-го рангу М. Г. Безпалов за мужність і відвагу, виявлені в боях проти японських мілітаристів, удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

У січні 1945 року уродженець села командир танка гвардії-лейтенант І. І. Хиценко мужньо вступив у нерівний бій з ворожими танками на річці Нареві. Вміло маневруючи, екіпаж під командуванням Хиценка знищив 2 і підбив одну ворожу машину. Згодом запалало ще 2 «тигри», але був підбитий і танк Хиценка. До останнього подиху продовжували вести вогонь по фашистах мужні танкісти у палаючій машині. За виняткову відвагу І. І. Хиценку посмертно присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

ТУР'Я́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Тур'ї, за 20 км на північ від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 171, населення — 515 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Малий Прикіл, Мар'їне, Миропільське, Проходи.

На території Тур'ї міститься центральна садиба колгоспу «Заповіт Леніна», за яким закріплено 2753 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1951 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових, круп'яних і технічних культур; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є млин, крупорушка і пилорама. За успіхи в розвитку колгоспного виробництва 75 передовиків нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна — доярки Г. М. Кучменко і О. М. Опанасенко, механізатор І. П. Опанасенко й голова сільради І. Я. Вакуленко.

У селах Тур'янської сільради є первинна партійна і 2 комсомольські організації, до складу яких входять 22 комуністи та 45 членів ВЛКСМ. Партійну організацію створено 1932 року, комсомольську — у 1925 році.

У Тур'ї працюють восьмирічна школа, де 12 учителів навчають 141 учня: є будинок культури на 300 місць, бібліотека, дитячі ясла на 65 місць, медпункт.

Тур'я заснована в другій половині XVII століття. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників билося 200 жителів села, 58 з них відзначені бойовими

нагородами, 138 — полягли смертю хоробрих. Уродженцем села Мар'їного є Герой Радянського Союзу П. А. Кириченко.

1966 року в селі споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

У селі Проходах в родині кріпаків Щепкіних минуло дитинство великого російського актора М. С. Щепкіна.

УГРОЇ́ДИ — селище міського типу, центр селищної Ради. Розташовані на річці Рибиці, лівій притоці Псла, за 12 км на північ від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 1860, населення — 4200 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Окіп й Петрушівка.

В селищі є цукровий завод (з 1891 року), спиртовий завод. Тут міститься центральна садиба радгоспу «Угроїдський», за яким закріплено 5831 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4462 га орної землі. Вирощуються переважно зернові й технічні культури, а також насіння цукрових буряків; тваринництво м'ясо-молочного напряму. За самовіддану працю 26 чоловік нагороджені орденами і медалями, в т. ч. орденом Леніна — котельник С. І. Мурза і трактористка М. І. Пономарьова.

У селищі працюють середня і 2 початкові школи, де 52 вчителі навчають 902 учнів: є 5 клубів, 4 бібліотеки, лікарня, троє дитячих садків.

На території Угроїдської селищної Ради — 3 первинні партійні та 2 комсомольські організації. До їх складу входять 208 комуністів і 259 членів ВЛКСМ. Партійний і комсомольський осередки створено 1920 року.

Угроїди засновані 1652 року. В 1784 році повсталі селяни розгромили поміщицький маєток і вчинили збройний опір військам, що прибули для придушення виступу. Селян, що брали участь у виступі, жорстоко покарали канчуками. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни та в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 556 жителів селища, 239 з них нагороджені орденами й медалями, 228 — віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В Угроїдах споруджено меморіальний комплекс на честь 35 полеглих радянських воїнів-визволителів та воїнів-односельців.

Уродженцями Угроїдів є Герої Радянського Союзу льотчик старший лейтенант — В. С. Нагорний та рядовий В. В. Трофимов. Цього високого звання Нагорний удостоєний за мужність, виявлену в повітряних боях з ворогом під Сталінградом. Він мав на рахунку 169 бойових вильотів, 59 повітряних боїв, 19 знищених машин. Комсорг роти В. В. Трофимов виявив зразки відваги й мужності в боях поблизу с. Батового Невельського району Брянської області. В. В. Трофимову посмертно було присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

ЧЕРНЕ́ЧЧИНА — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Конопельці, за 8 км на захід від районного центру і залізничної станції Краснопілля. Дворів — 547, населення — 1812 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Виднівка, Гапонівка, Мозкове, Подільське, Хмелівка, Ясенок.

На території Чернеччини розміщена центральна садиба радгоспу «Грязнянський», який користується 3540 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3032 га орної землі. Спеціалізується на вирощуванні насіння цукрових буряків. Крім того, тут вирощуються зернові культури. Працює Грязнянський цукрозавод. У селі ще розташована бригада колгоспу ім. Гагаріна (центральна садиба в Хмелівці). За успіхи у праці 21 передовика радгоспу та колгоспу нагороджено орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна — механізаторів І. О. Дерев'янченка і А. К. Сліпньова.

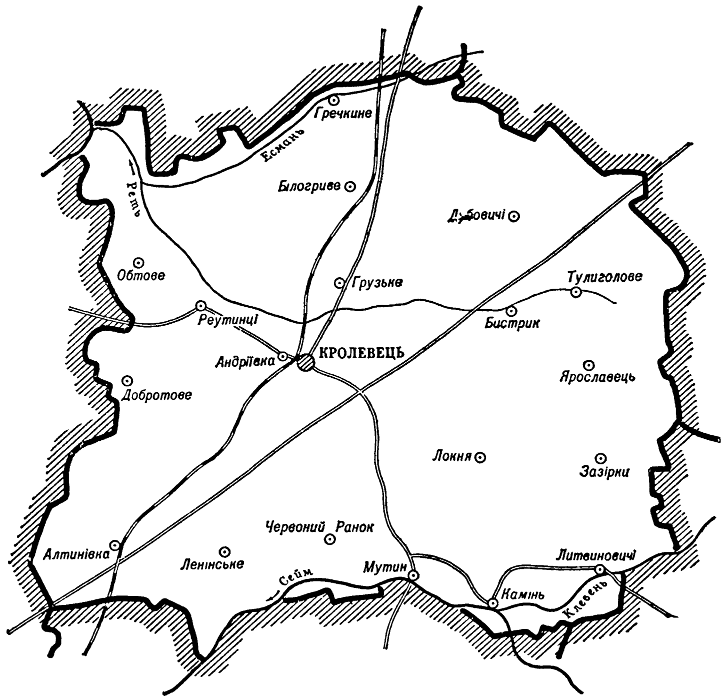
У селі працюють восьмирічна школа, де 26 учителів навчають 327 учнів, клуб, 2 бібліотеки, дільнична лікарня, дитячий садок і ясла.

У селах, підпорядкованих Чернеччинській сільраді, є 3 первинні партійні та 3 комсомольські організації. До їх складу входять 188 комуністів і 216 членів ВЛКСМ. Партійний і комсомольський осередки створено 1920 року.

Село засноване в другій половині XVII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. Проти німецько-фашистських загарбників воювало 885 жителів Чернеччини, 278 з них нагороджені орденами й медалями, 259 — загинули смертю хоробрих. На честь 170 радянських воїнів, що полягли у боях за визволення села, збудовано 2 пам'ятники.

Уродженцем с. Ясенка є М. І. Куроєдов — Герой Радянського Союзу. Цього високого звання він удостоєний 1944 року за мужність і героїзм, виявлені в боях проти німецько-фашистських загарбників під час визволення залізничної станції Орша.

КРОЛЕВЕЦЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,3 тис. кв. км. Населення — 63,6 тис. чоловік, з них сільського — 45 тис. Середня густота населення — 49 чоловік на кв. км. З корисних копалин є торф, глина, будівельний пісок. Міській і 19 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковано 84 населені пункти. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, в установах — 94 первинні партійні, 94 комсомольські і 166 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. 22 колгоспи, 2 радгоспи і державний племінний розсадник користуються 74,8 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 50,6 тис. га орної землі. В районі — 17 промислових підприємств. Населення обслуговують 68 медичних закладів. У 38 загальноосвітніх школах, у т. ч. 14 середніх, 2 середніх вечірніх, 15 восьмирічних і 7 початкових, навчається 9,7 тис. учнів. Крім того, є музична школа. Культурно-освітню роботу ведуть 16 будинків культури, 30 клубів, 47 бібліотек, є 58 кіноустановок. В районі — 9 пам'ятників В. І. Леніну, в 31 населеному пункті — 58 пам'ятників і обелісків вічної Слави на честь воїнів—визволителів і односельців, які загинули в боях проти німецько-фашистських загарбників.

КРОЛЕ́ВЕЦЬ

Кролевець — місто, центр району, розташоване на берегах річки Свидні та її приток Доброї Води і Калища (басейн Десни), за 152 км від обласного центру, на автошляху Москва—Київ. Станція Південно-Західної залізниці. Населення — 18 600 чоловік. Міській Раді підпорядковані населені пункти Дейнечине, Кучеряве й Оверкове.

Кролевець засновано в 1601 році вихідцями з Правобережжя та інших районів України, які шукали порятунку від польсько-шляхетського гніту та татарських нападів[1]. Швидкому зростанню міста сприяло його розташування на перетині двох великих торговельних шляхів, які йшли з Москви на Київ: один через Калугу, Стародуб, Новгород-Сіверський, Ромни, а другий — через Тулу, Орел, Севськ, Глухів і Ніжин.

[1] Географическо-статистический словарь Российской империи, т. 2. СПб., 1865, стор. 794.

Після Деулінського перемир'я 1618 року Чернігово-Сіверщину загарбала шляхетська Польща. Кролевець з навколишніми селами було надано у володіння польському магнату Вишлю. Щоб закріпитися на цій території, польський уряд звів укріплення і розмістив військовий гарнізон. Населення зазнавало тяжкого соціального і національного гноблення. Воно мало сплачувати подимне і поволовщину, а також виконувати роботи на будівництві укріплень і утримувати польський гарнізон. Жителі міста, крім сільського господарства, займалися ремеслом і дрібною торгівлею. У 1644 році Кролевець дістав магдебурзьке право[1]. Але від королівського привілею виграла лише польська шляхта. Трудове населення повинно було сплачувати на користь короля нові податки та виконувати повинності.

З початком визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. польського магната і шляхту було вигнано з Кролевця. У 1648 році він став сотенним містом, а наступного року увійшов до складу Ніжинського полку. Жителі брали активну участь у визвольній війні. У травні 1649 року севські воєводи повідомляли російський уряд, що з Кролевця та інших міст «козаки и всякие деревенские пашенные люди конные и пешие все пошли к запорожскому казачью гетману к Богдану Хмельницькому в сход»[2]. З величезним задоволенням зустріло населення ухвалу Переяславської ради про возз'єднання України з Росією. 14 лютого 1654 року тут склав присягу на вірність Росії 681 чоловік.

Після визвольної війни козаками управляла козацька старшина, міщанами й селянами — магістрат в особі війта, бурмистрів і райців. Козаки були звільнені від податків і відбували військову службу. Міщани й селяни сплачували податки й виконували різні повинності. Поступово козацька старшина прибрала до своїх рук величезні багатства. Вона загарбувала й скуповувала грунти й угіддя у козаків, перетворюючи їх на своїх підданих. Це «скуповування» супроводжувалося насильством, грабежем, а іноді й убивствами. Частина козаків, неспроможна нести військову службу, поповнювала лави селян. Міщани відбували підводну і постоєву повинності, ремонтували шляхи, гатили греблі, утримували військо, а також сплачували різні податки. Селяни Кролевця, переважна більшість яких належала до рангових, поступово закріпачувалися. Щоб уникнути цього, частина з них намагалася переписатися до козацького стану, але гетьманський уряд відмовив їм. У 1783 році селяни були остаточно закріпачені. Рангових селян перетворили на державних. Козацьку старшину прирівняли у правах до російського дворянства. Експлуатація селян стала ще жорстокішою. Вони відбували три дні панщини на тиждень[3]. Трудове населення вело постійну боротьбу з козацькою старшиною та міською верхівкою.

У 1657 році проти гетьмана І. Виговського і групи козацької старшини, які намагалися відірвати Україну від Росії і повернути під владу шляхетської Польщі, вибухнуло повстання, очолюване полтавським полковником М. Пушкарем та кошовим Запорізької Січі Я. Барабашем. Повстання підтримали широкі народні маси, у т. ч. і жителі Кролевця[4]. У спільній боротьбі проти іноземних загарбників гартувалася дружба українського і російського народів. У вересні 1663 року об'єднані сили польських військ, правобережного гетьмана П. Тетері та кримських татар під командуванням польського короля Яна Казимира вдерлися на Лівобережну Україну. Наприкінці року ворогові вдалося загарбати Кролевець. Але на початку лютого 1664 року в місті вибухнуло повстання. Російські війська під командуванням Ромодановського за допомогою населення вщент розгромили королівську гвардію.

---

[1] Географическо-статистический словарь Российской империи, т. 2, стор. 794.

[2] Воссоединение Украины с Россией, т. 2, стор. 201.

[3] Материалы для географии и статистики России. Черниговская губерния, приложение до стор. 149—154.

[4] К. І. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70-х роках XVII ст., стор. 172.

Кролевець було визволено від ворога. 1668 року в місті сталося повстання проти посилення феодально-кріпосницького гніту. Козаки й посполиті відмовилися сплачувати податки та виконувати повинності. Незабаром повстання було придушено. Коли у 1670 році спалахнула селянська війна під проводом С. Т. Разіна, його «прелесні» листи із закликом піднятися на боротьбу проти гнобителів дійшли до Кролевця. Частина жителів міста на чолі з К. Даниловим приєдналася до повстанців і брала участь у здобутті Саратова, Самари, а після поразки під Симбірськом відступила до Царицина. У грудні 1670 року К. Данилова схопили і відправили до Москви. Після лютих катувань йому за особистим розпорядженням царя відрубали руки й ноги, а потім повісили[1]. Населення міста активно виступило проти шведських загарбників в 1708—1709 роках.

Після возз'єднання України з Росією в Кролевці інтенсивно розвивалися сільське господарство, ремесло і торгівля. Шевці, кравці, кушніри, слюсарі, ковалі, котляри, гончарі, ткачі виготовляли різноманітні вироби. Кролевець став одним з найбільших осередків українського народного художнього ткацтва. Ткацький промисел тут був розвинутий ще з часів заснування міста. Ткачі виробляли побутові речі: перебірні рушники, скатерті, хустки, жіночі запаски, а також набивні тканини і килими. Кролевецькі тканини оздоблювалися характерним орнаментом і малюнками, зробленими властивою лише кролевецьким майстрам технікою складного перебору. Кролевецькі вироби широко увійшли в побут українського населення. Видатними майстрами кролевецьких тканин були родина міщан Оболонських, кріпаки К. Бичко, Г. і П. Лисенки, С. Сердеченко[2]. Славилася й продукція гончарів. В місті виготовляли також жовті й зелені кахлі, які мали широкий попит.

У XVIII ст. з посиленням економічних зв'язків найзначнішим на Лівобережній Україні став Кролевецький ярмарок, куди привозили різні товари з Москви, Суздалі, Стародуба, Ніжина, Києва, Гданська і Лейпціга. Продавали тут хліб, худобу, шкіри, тканини, продукцію українських рудень, промислові й ремісничі вироби та ін. В останній чверті XVIII ст. після побудови південних портів цей ярмарок став поступово втрачати своє значення. Але і в першій половині XIX ст. він посідав четверте місце на Україні і мав мільйонні обороти. В 1860 році у місті проживало 7209 чоловік, з них 4040 міщан, 2038 державних і 78 приватновласницьких селян, 110 дворових, 382 дворян і представників духовенства, 189 купців[3].

Дуже повільно розвивалися охорона здоров'я й освіта. У 1655 році в Кролевці відкрили шпиталь, а в 1839 році — лікарню на 25 ліжок, де працювали лише лікар і фельдшер. Була також аптека. З навчальних закладів у XVIII ст. в Кролевці існувала братська школа. У 1811 році почало діяти повітове, а у 1839 році — парафіяльне училище. В них навчалося 99 хлопчиків і викладав один учитель. Діти бідноти не мали можливості здобути освіту. З 46 учнів повітового училища 36 були діти дворян і духовенства, 3 — купців і 7 — заможних міщан та козаків. При повітовому училищі відкрили жіночу школу.

Кролевець — батьківщина одного з перших українських етнографів Г. Калиновського. В XIX ст. місто відвідували і описали у своїх творах російські письменники І. С. Аксаков, М. С. Лєсков та ін. Т. Г. Шевченко кілька разів приїздив до Кролевця. У 1845 році він написав тут портрет Й. Ф. Рудзинського. 25 серпня 1859 року Т. Г. Шевченко приїхав до Кролевця і побував у домі Г. М. Огієвської, сестри своїх друзів Лазаревських[4].

Неодноразово бувала у місті в 1857—1858 рр. Марко Вовчок, де записала кілька народних пісень та приказок.

---

[1] Крестьянская война под предводительством Степана Разина. Сборник документов, т. 2, ч. 1. М., 1957, стор. 392—395.

[2] Історія українського мистецтва, т. 4, кн. 1. К., 1969, стор. 267—270.

[3] Материалы для географии и статистики России. Черниговская губерния, стор. 388, 405—408, табл. 3 до стор. 116—118.

[4] Д. Косарик. Життя і діяльність Т. Шевченка. К., 1955, стор. 215.

В результаті реформи 1861 року економічне становище селян Кролевця не поліпшилося. 105 колишніх дворових позбавили будь-яких засобів до існування, і вони поповнили лави міської голоти. 76 селян, що були ремісниками, перетворили на тимчасовозобов'язаних і примусили виплачувати викупні платежі[1]. У 1866 році було проведено реформу поземельного устрою державних селян, яких у місті налічувалося 2144. Вони одержали земельні наділи, якими користувалися до реформи, але мали сплатити величезні викупні платежі.

У післяреформений період в Кролевці розвивалося промислове виробництво. У місті виникли в основному підприємства для переробки продукції сільського господарства. В 1870 році став до ладу горілчаний завод, на якому працювало 10 робітників. Наприкінці XIX ст. тут діяли також паровий млин, крупорушка, шкіряний завод, друкарня. На кожному з цих підприємств працювало по 4—6 робітників. Становище їх було дуже тяжким. Основним джерелом існування для більшості населення були кустарні промисли. Кількість кустарів-ремісників тут постійно зростала. 1863 року в місті налічувалося 604 ремісники, у т. ч. 208 ткачів. Провідне місце продовжував займати ткацький промисел. Наприкінці XIX ст. тільки на скупника Риндіна працювало 1800 ткачів. Їх заробітки були мізерними. За 14—16-годинний робочий день вони одержували по 30—40 копійок, а місячний заробіток не перевищував 10 крб. Скупники, виплачуючи ткачеві 25—40 коп. за пару рушників, продавали їх за 1,5—5 крб., наживаючи величезні капітали. Вироби кролевецьких ткачів експонувалися на міжнародних ярмарках та виставках і одержували медалі. Після прокладення залізниці Курськ—Київ Кролевецький ярмарок остаточно втратив своє значення і перетворився на місцевий.

Посилилося класове розшарування селян. З них виділилася купка куркулів, які зосередили в своїх руках значні земельні масиви і застосовували найману працю. Більшість селян не могла прогодуватися з свого господарства. Частина їх орендувала землю в багатіїв на кабальних умовах, віддаючи половину врожаю. Значна кількість селян шукала заробітку і ставала наймитами. В останній чверті XIX ст. на бурякових плантаціях цукрозаводчиків Терещенків і Долгоруких, розташованих поблизу Кролевця, широко застосовувалася жіноча праця. Про надзвичайно тяжке становище робітників на цих плантаціях писав В. І. Ленін у праці «Розвиток капіталізму в Росії»[2]. Чоловіче населення виїжджало на заробітки на фабрики й заводи Петербурга, Москви, Києва, Конотопа, Шостки.

Трудящі не мирилися із своїм становищем. На початку XX ст. в Кролевці проводили революційну роботу соціал-демократи, якими керували Поліський комітет РСДРП й Конотопська соціал-демократична організація. З початком першої російської революції 1905—1907 рр. в місті та навколишніх селах розповсюджувалися листівки[3]. Посилилася порубка поміщицьких та куркульських лісів, почалися розгроми економій. Однією з перших була зруйнована економія купця-скупника Риндіна. Селяни роззброювали стражників, поліцейських, поміщицьких управителів і озброювалися самі. 12 грудня селяни навколишніх сіл вирушили до Кролевця, щоб визволити політичних в'язнів. У місті до них приєдналося багато жителів. Трудящі з червоним прапором підійшли до тюрми, де сталася сутичка. Власті кинули проти селян військовий загін, який розігнав їх. Керівників виступу було заарештовано й засуджено на різні строки ув'язнення. Проте революційна боротьба не вщухала і в 1906—1907 рр. Під час проведення столипінської реформи чимало селян виїхало на Амур. У 1913 році в місті налічувалося 16 450 чоловік[4].

Незадовільною була охорона здоров'я. Населення Кролевця й повіту обслуго-

---

[1] Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861—1862 гг. ч. 2, разд. 44. СПб., 1863, стор. 17.

[2] В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 3, стор. 276.

[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1439, оп. 1, спр. 243, арк. 1—99.

[4] Журналы Кролевецкого очередного уездного земского собрания 1913 года. Кролевец, 1914, стор. 123.

вувала земська лікарня на 25 ліжок, в якій працювали 2 лікарі, 2 фельдшери і акушерка. Більшість жителів не знала грамоти. 1875 року тут відкрили жіночу прогімназію, яку перетворили в 1905 році на жіночу гімназію. У 1913 році відкрили чоловічу гімназію. В них навчалося 410 учнів. Двері цих закладів були зачинені для дітей трудящих. Вони здобували освіту в міському (колишнє повітове), земському початковому, відкритому в 1897 році, та церковнопарафіяльному училищах. В них налічувалося 320 учнів. У навчальних закладах працювало 36 учителів. У 1893 році відкрили земську бібліотеку.

В. В. Роменець — головний комісар Чорноморського флоту. 1918 р.

У місті народилися вчений-лісівник, один з основоположників лісової дослідної справи в Росії В. Д. Огієвський (1861—1921); український дермато-венеролог, один з організаторів медичного відділення при Вищих жіночих курсах у Києві С. П. Томашевський (1854—1919); український педагог і діяч народної школи, послідовник К. Д. Ушинського, автор наукових праць і посібників з питань виховання Т. Г. Лубенець (1855—1936).

З початком першої світової війни становище трудящих значно погіршало. Більшість чоловіків мобілізували на фронт. Різко скоротилося виробництво, зросла кількість безробітних. В 1916 році у Кролевці почав працювати евакуйований з Риги механічний завод. Тоді ж збудували консервний завод.

Після повалення самодержавства у Кролевці в середині березня 1917 року виникла Рада робітничих і солдатських депутатів[1]. Головою її обрали матроса Балтійського флоту В. В. Роменця. Він згуртував навколо себе революційну групу з 7 чоловік, яка співчувала більшовикам. Поряд з Радою тут діяли органи буржуазної влади — міська дума і повітове земство, а також комісар Тимчасового уряду. Перший склад Кролевецької Ради відмовився виконувати розпорядження Тимчасового уряду. У відповідь на це повітовий військовий начальник намагався заарештувати В. В. Роменця, але йому вдалося уникнути арешту і виїхати до Петрограда. Він був учасником штурму Зимового палацу[2], а з листопада 1917 по лютий 1918 року — головним комісаром Чорноморського флоту. Тим часом переважну більшість місць у Раді захопили меншовики та есери, які проводили угодовську політику. Влітку 1917 року до Кролевця почали повертатися з тюрем та фронту більшовики та по-більшовицькому настроєні солдати. Для агітаційної роботи до міста прибув член комітету РСДРП(б) Південно-Західного фронту, робітник Київського заводу «Арсенал» Ф. М. Коновалов, якого обрали секретарем Ради. Більшовики рішуче викривали політику Тимчасового уряду, закликали робітників і селян боротися за мир, землю, 8-годинний робочий день.

Трудящі Кролевця радо вітали перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Проте владу на Україні узурпувала буржуазно-націоналістична Центральна рада. Почалася боротьба за встановлення Радянської влади в місті. 7 січня 1918 року в Кролевці відкрився повітовий з'їзд Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів, який затаврував антинародну політику Центральної ради і 14 січня проголосив у повіті Радянську владу. З'їзд прийняв рішення про передачу селянам поміщицьких і церковних земель. Було обрано повітвиконком[3]. У березні 1918 року в зв'язку з наступом на Україну австро-німецьких окупантів повітвиконком передав владу повітовому ревкому, який очолив більшовик В. І. Степаненко (Мороз). Ревком організував партизанський загін на чолі з О. Д. Замулою, який пліч-о-пліч

[1] В. К. Щербаков. Жовтнева революція й роки громадянської боротьби на Чернігівщині. Чернігів, 1927, стор. 17.
[2] Мы видели и слышали Ленина. Воспоминания. Симферополь, 1967, стор. 72.
[3] Журн. «Летопись революции», 1922, № 1, стор. 157.

з загонами київських і московських червоногвардійців брав участь у боях проти німецьких військ.

Наприкінці березня 1918 року німецькі загарбники захопили Кролевець. Вони запровадили жорстокий режим і по-звірячому розправлялися з населенням. Частина більшовиків залишилась у підпіллі, решта відступила до «нейтральної зони», де пізніше влилася до лав 1-ї Української радянської дивізії. Ф. М. Коновалов був призначений комісаром Новгород-Сіверського полку. Боротьбою трудящих Кролевця проти німецьких загарбників та їх прислужників — українських буржуазних націоналістів керував підпільний ревком, створений у квітні. З «нейтральної зони» сюди нелегально прибули більшовики, які проводили агітаційну роботу серед населення. В лісах навколо міста діяли партизанські загони, до складу яких входило чимало жителів міста. Після краху австро-німецької окупації Кролевець 18 листопада захопили петлюрівці. Більшовики викривали зрадницькі дії буржуазно-націоналістичної Директорії. Поблизу міста продовжували діяти партизанські загони.

13 січня 1919 року Новгород-Сіверський полк під командуванням Т. В. Черняка у тісній взаємодії з партизанами визволив Кролевець. У місті розгорнув роботу повітовий ревком, головою якого обрали Ф. М. Коновалова[1]. У січні створили повітову партійну організацію на чолі з В. І. Степаненком[2]. У лютому комсомольці об'єдналися в комсомольську організацію, секретарем якої став Л. М. Болотін[3]. Було організовано комбід на чолі з залізничником Л. І. Демченком. Більшовики Кролевця приступили до здійснення перших соціалістичних перетворень. У лютому—березні 1919 року ревком провів націоналізацію механічного заводу, млинів, механічних майстерень, торговельних лавок, будинків буржуазії. Налагоджувалася робота підприємств. 23 березня відбувся повітовий з'їзд Рад, на якому обрали повітвиконком. Ревком передав йому всю владу в місті і повіті. Під час наступу Денікіна у Кролевці сформували комуністичний загін. Його командиром став комуніст Є. К. Зибін. Багато робітників і селян поповнило лави Червоної Армії.

У вересні 1919 року денікінські банди вдерлися у Кролевець. Почалися масові грабежі й знущання з мирного населення. Бандити встановили у міському саду шибениці, на яких вішали людей. Як повідомляла газета Чернігівського губревкому «Знамя Советов» від 14 грудня, тут було знищено 280 чоловік[4]. Жителі міста й повіту виступили проти білогвардійців. Повсюдно створювалися партизанські загони.

12 листопада 1919 року 9-а кавалерійська дивізія визволила Кролевець. Відступаючи, денікінці зруйнували механічний завод, спалили млини, пограбували державні установи. У місті було створено ревком. Розгорнув роботу повітовий комітет партії. Трудящі під керівництвом комуністів спрямували свої зусилля на ліквідацію господарської розрухи. У квітні ревком передав повноваження повітвиконкому, обраному 3-м повітовим з'їздом Рад[5]. Самовіддана праця трудівників дала значні наслідки. На початку 1920 року почав діяти механічний завод, який виробляв плуги, кінні приводи, сівалки. Відновили роботу механічні майстерні, млини, крупорушки, кузні. 1 травня 1920 року відбувся перший комуністичний суботник. Під час війни з буржуазно-поміщицькою Польщею на заклик комуністів на фронт виїхало 312 чоловік. Жителі Кролевця зібрали 35 тис. крб. і надіслали їх братам-білорусам м. Борисова, зруйнованого польськими інтервентами. У 1920 році, коли Червона Армія громила білогвардійські війська Врангеля, у місті було проведено тиждень допомоги фронту, під час якого зібрано 119 тис. крб. Значною подією було прибуття на агітпоїзді ім. В. І. Леніна голови ВУЦВК Г. І. Петровського, який брав участь у роботі 5-го повітового з'їзду Рад у жовтні 1920 року.

---

[1] ЦДАРА, ф. 999, оп. 1, спр. 12, арк. 26—37.
[2] Сумський облпартархів, ф. 461, оп. 1, спр. 2, арк. 1.
[3] Бойова юність. Спогади про перші кроки комсомолу України. К., 1958, стор. 11.
[4] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 184.
[5] Чернігівський облдержархів, ф. Р-16, оп. 1, спр. 154, арк. 1—8.

На Кролевецькій фабриці художнього ткацтва. 1972 р.

Кролевецький районний будинок культури. 1972 р.

Самодіяльна народна капела бандуристів Кролевецького районного будинку культури. 1972р.

Партійні й радянські органи приділяли велику увагу розвитку промисловості й сільського господарства. 1920 року було створено повітовий раднаргосп. У грудні 1921 року при повітвиконкомі організували постійно діючу економічну нараду, яка розробила заходи до прискорення економічного розвитку Кролевця. Стала до ладу електростанція. Щоб забезпечити місто паливом, почалося видобування торфу на річці Реті. Зусиллями робітників у 1922 році було відбудовано ливарню механічного заводу. В 1923 році підприємство перевели до Конотопа. У 1922 році заснували артіль художньо-декоративного ткацтва «Відродження», яка об'єднувала 8 членів. На кінець відбудовного періоду в Кролевці діяв ряд дрібних промислових підприємств. Найбільш значними з них були майстерня для литва чавунних виробів, 4 цегельні, 22 кузні, 3 круподерні та ін. На підприємствах було зайнято 434 робітники. Частина населення, зв'язана з сільським господарством, успішно сплачувала продподаток. Лише у 1921 році від селян Кролевця й повіту на зсипний пункт надійшло 148 тис. пудів жита. З 1923 року Кролевець став районним центром Конотопського округу Чернігівської губернії.

Трудящі Кролевця підтримали рішення VIII Всеросійського з'їзду Рад, який затвердив договір між РРФСР і УРСР про воєнний і господарський союз між обома республіками. В резолюції пленуму повітового виконкому, який відбувся у січні 1921 року, зазначалося, що постанова з'їзду є основою радянського будівництва Росії і України. Робітники і селяни подавали допомогу голодуючим Поволжя та інших районів країни. 14 травня 1921 року за почином комуністів відбувся суботник на ст. Кролевець, у якому взяло участь 375 чоловік. Було навантажено 15 вагонів ячменю для цих районів. У 1921 році з станції Кролевець відправили у фонд допомоги голодуючим понад 100 тис. пудів жита, 136 пудів ковбаси та багато інших продуктів. Виявляючи почуття пролетарського інтернаціоналізму, кролевчани у 1924 році зібрали кошти у фонд допомоги англійським робітникам-страйкарям і політичним в'язням Польщі.

З великою любов'ю ставилися трудящі Кролевця до В. І. Леніна. 23 січня 1922 року делегати 7-го повітового з'їзду Рад надіслали йому вітальну телеграму. Радянські люди глибоко переживали хворобу Ілліча і зверталися до нього з листами, в яких бажали найшвидшого одужання. 11 жовтня 1922 року збори робітників Кролевецького механічного заводу і 2 листопада учасники 8-ї повітової партійної конференції надіслали В. І. Леніну палке привітання з нагоди одужання та повернення на державний пост[1]. Тяжким горем відгукнулася в серцях трудящих смерть великого вождя. На зборах вони клялися свято виконати його заповіти.

Багато уваги приділялося розвитку охорони здоров'я, освіти й культури. Медичну допомогу населенню подавали районна лікарня на 25 ліжок і поліклініка, в яких працювало 8 лікарів і 11 чоловік з середньою медичною освітою. В Кролевці діяли 3 семирічні і 2 початкові школи. В них у 1925 році налічувалося 1300 учнів і 51 вчитель. Розгорнулася ліквідація неписьменності серед дорослих. Для підготовки вчителів відкрили трирічні педагогічні курси. Зросла кількість культурно-освітніх закладів. Ще у 1919 році почав працювати народний будинок ім. Леніна, а наступного року — театр. У 1921 році відкрили робітничо-селянський клуб, у 1924 році — клуб ім. Жовтневої революції і молодіжний клуб. Завжди було людно в бібліотеці, створеній в 1921 році. Книжковий фонд її становив 8 тис. примірників.

У наступні роки успішно розвивалася промисловість Кролевця. У місті з'явилося кілька державних підприємств: маслозавод, райхарчокомбінат і друкарня. Найбільшим підприємством промислової кооперації була артіль «Метал», створена у 1929 році. У 1934 році їй присвоїли ім'я С. М. Кірова. Тут налічувалося 5 цехів і працювало близько тисячі робітників. Широкого розмаху набув стахановський рух. У 1939 році в артілі 218 робітників здобули звання стахановців. Підприємство виконало план на 130 проц. Кращі виробничники А. М. Івашко, С. Т. Аліфьоров, О. М. Сі-

[1] ЦДАЖР СРСР, ф. 130, оп. 6, спр. 298, арк. 173; В. І. Ленін і український народ, стор. 199.

рий, О. С. Дуля, Є. С. Базалей виконували норми на 200—300 проц. Міцніла й артіль художньо-декоративного ткацтва «Відродження», яку в 1937 році назвали імені 20-річчя Жовтневої революції. В ній працювало 1072 ткачі. У 1939 році підприємство виробило продукції на 6,2 млн. крб. Трудівники артілі активно включилися у стахановський рух. 160 з них стали стахановцями. Ткаля М. І. Гайова виконувала норму на 195—200 проц. Виготовлені нею вироби експонувалися на всесвітніх виставках в Нью-Йорку й Парижі. Ткаля О. Л. Демченко виконувала норму на 200 —300 проц., а вироби її дістали високу оцінку на всесоюзних виставках декоративного ткацтва. У місті діяли також артілі бондарів, шевців, цукерників і кондитерів, промкомбінат. У 1929—1930 рр. на околицях Кролевця було створено колгоспи «Зірка» та ім. Чубаря, а у 1933 році — колгоспи ім. 2-ї п'ятирічки та ім. Горького. Велику допомогу в їх організаційно-господарському зміцненні подавала Кролевецька МТС, організована у 1931 році. Господарства добилися значних успіхів у розвитку сільськогосподарського виробництва. У 1932 році колгосп ім. Чубаря одержав по 10—12 цнт волокна конопель з гектара. Голову цієї артілі М. Г. Нишенка обрали делегатом І Всесоюзного з'їзду колгоспників-ударників. Організаторами соціалістичного будівництва були первинні партійні організації, які в 1940 році об'єднували близько 100 комуністів.

Жителі Кролевця виявляли почуття пролетарської солідарності до трудящих капіталістичних країн. У 1933 році вони надіслали листа Г. Димитрову, висловлюючи протест проти провокаційного Лейпцігського процесу. Трудящі міста взяли активну участь у виборах до Верховної Ради СРСР у 1937 році та Верховної Ради УРСР у 1938 році. В 1939 році під час виборів до місцевих Рад вони віддали свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних. З 1939 року Кролевець увійшов до складу Сумської області.

Дальшого розвитку набули охорона здоров'я, освіта, культура. Була розширена районна лікарня, яка в 1940 році налічувала 50 ліжок. В ній працювало 10 лікарів і 18 чоловік з середньою медичною освітою. У 1940/41 навчальному році в Кролевці діяли 3 середні й 1 семирічна школи, в яких налічувалося 2120 учнів і 148 учителів. Відчинив двері будинок піонерів. У 1933 році створили технікум художнього декоративного ткацтва. На початку 30-х років було ліквідовано неписьменність серед дорослих. З культурно-освітніх закладів працювали районний будинок культури, 2 колгоспні клуби, кінотеатр. Районна бібліотека налічувала понад 12 тис. примірників книжок.

Мирна праця радянських людей була перервана нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз. У Кролевці вже в перші дні Великої Вітчизняної війни на фронт вирушили сотні добровольців. У місті створили загін народного ополчення. Цінне устаткування підприємств, багато майна колгоспів і МТС евакуювали у східні райони країни.

3 вересня 1941 року Кролевець окупували німецько-фашистські загарбники. Тяжкі часи настали для населення. Фашисти пограбували промислові підприємства, державні установи, колгоспи, чинили масові звірства проти мирних громадян. За час окупації кати розстріляли 119 жителів, 541 чоловіка вивезли на фашистську каторгу[1].

Боротьбою трудящих проти німецько-фашистських загарбників керував підпільний райком партії, що діяв з серпня 1941 року по лютий 1942 року[2]. Його очолював К. Г. Онопченко. Підпільний райком партії провів велику роботу по створенню в районі підпільних партійних, комсомольських та інших патріотичних організацій. Організований спочатку невеликий Кролевецький партизанський загін згодом виріс до 241 чоловіка. 13 жовтня 1941 року відбулися перші партійні збори загону в с. Червоному Ранку, де було вироблено план дій. Комуністи звернулися до населення з ві-

[1] Сумський облпартархів, ф. 438, оп. 1, спр. 384, арк. 27.
[2] История Коммунистической партии Советского Союза, т. 5, кн. 1, стор. 688.

дозвою, в якій закликали до рішучої боротьби з ворогом[1]. У лютому 1942 року загін увійшов до складу партизанського з'єднання С. А. Ковпака. Командиром загону був В. М. Кудрявський, комісаром — К. Г. Онопченко. У травні 1942 року в боях з фашистами загинув К. Г. Онопченко. Комісаром загону став І. Г. Токар. Партійна організація загону налічувала 26 членів і 33 кандидати у члени партії. Секретарем її обрали П. М. Дорошенка. Комсомольська організація об'єднувала 89 юнаків і дівчат. Славний бойовий шлях пройшов Кролевецький партизанський загін, який брав участь у всіх рейдах з'єднання С. А. Ковпака. У грудні 1941 року в Кролевці вихованці середньої школи № 1 створили підпільну комсомольську групу «Патріот Батьківщини». Її членами були комсомольці М. Журило, А. Журило, І. Компанієць, В. Павленко, Д. Бузовський. Група випустила й розповсюдила 250 листівок, які повідомляли про становище на фронтах, закликали населення чинити опір фашистським властям і саботувати їх розпорядження. Підпільники підтримували зв'язок з партизанським з'єднанням С. А. Ковпака й одержували від нього листівки[2].

2 вересня 1943 року частини 60-ї армії під командуванням генерал-лейтенанта І. Д. Черняховського визволили Кролевець. У бою за місто відзначилися 22-а, 23-я і 81-а танкові бригади. Першим до міста увірвався танковий екіпаж лейтенанта П. В. Крилова, уродженця м. Кімовська Тульської області. В боях за визволення міста загинули генерал-майор артилерії О. Н. Панков, уродженець с. Тоцького Оренбурзької області, і гвардії майор С. Ю. Литошко з м. Полоцька Вітебської області. На їх могилах встановлено пам'ятники. 1263 жителі билися з ненависним ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни. З них за героїзм і відвагу 639 нагороджено орденами й медалями СРСР. За винятковий мужність і хоробрість командиру ескадрильї капітану І. Ф. Балюку, старшині В. Т. Цимбалу, гвардії старшині танкісту В. М. Майстренку і молодшому лейтенанту, командиру танка Г. А. Виноградову присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 810 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У 1967 році на їх честь споруджено пам'ятник. Дві вулиці названо ім'ям Героїв Радянського Союзу В. Т. Цимбала і Г. А. Виноградова.

Німецько-фашистські загарбники заподіяли Кролевцю великих збитків, сума яких становила 34,5 млн. крб.[3]. З перших днів після визволення почали працювати партійні і радянські органи, які спрямували зусилля трудящих на відбудову господарства. Комуністи й комсомольці особистим прикладом запалювали їх на трудові подвиги. Залізничники Кролевецької дистанції колії за два тижні відбудували колію. Наприкінці вересня відновили роботу промислові артілі «Метал», промкомбінат і ткацька ім. 20-річчя Жовтневої революції. У 1944 році стали до ладу маслозавод, млин, друкарня, райхарчокомбінат, а також кілька підприємств промислової кооперації — артілі цеглярів, торфодобувна, бондарів і шевців. Трудящі всіляко допомагали фронту. Широко розгорнулося соціалістичне змагання за виконання державного плану й фронтових замовлень. Перед у змаганні вели металісти. Артіль «Метал» виконувала воєнні замовлення і випускала запасні частини для тракторів. Чимало членів артілі виконували норми на 250—300 проц. У листопаді 1943 року почала працювати Кролевецька МТС, яка наступного року мала вже 33 трактори. Переборюючи великі труднощі, відроджувалися колгоспи. Завдяки самовідданій праці колгоспників у 1944 році було засіяно 85 проц. орної землі. У відбудові народного господарства велику допомогу подали держава, братній російський народ, трудящі інших союзних республік, які надіслали сировину, верстати і пряжу для підприємств, трактори, сівалки й пальне для МТС, продуктивну худобу для колгоспів. У 1943 — 1944 рр. трудящі міста й району здали у фонд Червоної Армії 10 тис. пудів хліба, внесли на побудову танкової колони «Колгоспник Сумщини» 2,2 млн. крб. Колгоспи міста здали по 1200 цнт зерна. Трудівники міста також допомагали відбудовувати

[1] Сумський облпартархів, ф. 438, оп. 1, спр. 380, арк. 10, 11.
[2] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 289, 290.
[3] Сумський облпартархів, ф. 438, оп. 1, спр. 384, арк. 66, 67.

шахти Донбасу. У 1945 році 57 чоловік було нагороджено медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.».

У роки четвертої п'ятирічки в Кролевці зросли підприємства державної промисловості: маслозавод, райпромкомбінат, райхарчокомбінат і машинно-тракторна майстерня. Розвивалися також підприємства промислової кооперації, найбільшим з яких була артіль «Метал». Дальшого розвитку набули художні промисли. В місті створили міжобласну художню спілку для керівництва артілями художніх промислів Сумської та Чернігівської областей. Крім ткацької, виникла артіль художньої вишивки й килимарства. Розгорнулося змагання за дострокове виконання п'ятирічного плану, яке очолили комуністи. Демобілізований офіцер, ливарник артілі «Метал» І. М. Сірий у 1948 році виконав норму на 250 проц. За самовіддану працю його було удостоєно ордена «Знак Пошани». По дві річні норми виконували токарі Р. В. Садовников і В. І. Чепурний, на 250 проц.— столяр Ф. В. Цимбал, а токар комуніст В. І. Дера у 1949 році завершив виконання двох п'ятирічних планів. Серед ткаль перед у соціалістичному змаганні вела Г. Г. Кошук, яку нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Промислові підприємства міста і МТС достроково завершили п'ятирічний план. Були відбудовані колгоспи. На 1950 рік вони досягли довоєнного рівня виробництва. Тваринники у співдружності з працівниками Українського науково-дослідного інституту тваринництва вивели нову породну групу свиней, що дістала назву кролевецької. В 1950 році міські колгоспи приєднали до економічно потужніших сільських.

Відновили роботу заклади охорони здоров'я, освіти й культури. На 1950 рік у Кролевці діяли районна лікарня, поліклініка і пологовий будинок, де медичну допомогу подавали 18 лікарів і 89 чоловік з середньою медичною освітою. 2496 учнів навчалися в середній та чотирьох семирічних школах і 115 — у школі робітничої молоді. В них працювало 115 учителів. Відновив роботу технікум художніх промислів. Методом народної будови звели районний будинок культури. Працювали районна бібліотека і кілька бібліотек на підприємствах, книжковий фонд яких становив 25 тис. примірників.

У наступні роки Кролевець перетворився на промислове місто. Стали до ладу новий маслозавод і хлібозавод. На базі машинно-тракторної майстерні створили ремонтний завод, райпромкомбінату — багетну фабрику. На місці артілей і кустарних майстерень виникли державні підприємства: арматурний завод, фабрика художнього ткацтва, завод будматеріалів, торфопідприємство. Артілі кравців і шевців увійшли до комбінату побутового обслуговування. Значно розширилися райхарчокомбінат і друкарня. В 1967 році дав першу продукцію консервний завод. Кролевець одержав струм від державної електромережі. Виникло райоб'єднання «Сільгосптехніки». В 1958 році на підприємствах Кролевця розгорнувся рух за комуністичну працю. Застрільниками його виступили металісти. Дальший крок уперед зробила промисловість Кролевця в роки семирічки. Арматурний завод освоїв виробництво емальової кислотолугостійкої арматури, яка експонувалась на Виставці досягнень народного господарства СРСР і Виставці передового досвіду в народному господарстві УРСР. Значних успіхів досягли робітники фабрики художнього ткацтва. Семирічку підприємства міста виконали достроково. Якщо в 1961 році вони виробили промислової продукції на 11 935,7 тис. крб., то в 1965 році — на 18 351 тис. крб. За досягнення у виконанні семирічного плану в 1966 році 43 трудівників підприємств було удостоєно урядових нагород, у т. ч. ткалю Є. А. Коноваленко — ордена Леніна і формувальницю М. К. Сіру — ордена Трудового Червоного Прапора.

З величезним піднесенням зустріли трудящі Кролевця 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. У перших лавах соціалістичного змагання йшли комуністи. Серед промислових підприємств кращих виробничих успіхів досягли колективи фабрики художнього ткацтва, лісгоспзагу, ремонтного заводу, торфопідприємства і райхарчокомбінату. Народні майстри фабрики художнього ткацтва в художніх образах відтворюють характерні особливості радянської дійсності, зберігаючи сти-

льові риси старовинного кролевецького орнаменту. У 1967 році народних майстрів М. Р. Даценко і П. І. Паталах було нагороджено медалями і дипломами лауреатів Всесоюзної виставки народної творчості, П. І. Паталах — золотою, срібною і бронзовою медалями ВДНГ, а головного художника фабрики І. П. Дударя і художницю О. М. Гавруш — бронзовими медалями. Вироби кролевецьких ткачів користуються широкою популярністю в країні і за кордоном. Вони експортуються в інші країни соціалістичної співдружності і багато капіталістичних країн. Фабрика є незмінним учасником міжнародних виставок і ярмарків.

Трудівники Кролевця новими досягненнями зустріли 100-річчя з дня народження В. І. Леніна і розгорнули соціалістичне змагання за дострокове виконання плану восьмої п'ятирічки. 1544 чоловіка відзначено ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». Майстра фабрики художнього ткацтва П. І. Паталах у 1970 році нагороджено золотою медаллю Республіканської виставки народної творчості. Промислові підприємства міста план восьмої п'ятирічки завершили достроково — 20 листопада 1970 року і випустили понад план продукції на 2116 тис. крб. Обсяг їх продукції зріс на 46,1 проц. порівняно з 1965 роком, а продуктивність праці — на 46 проц. За успішне виконання завдань п'ятирічного плану 45 працівників промисловості у 1971 році було нагороджено орденами й медалями, у т. ч. орденом Леніна — формувальницю арматурного заводу Н. І. Глушенко, орденом Жовтневої Революції — бригадира пресувальників цього заводу І. В. Кудрявцева та начальника цеху П. Ф. Івашка, орденом Трудового Червоного Прапора — 10 чоловік, орденом «Знак Пошани» — 16, медалями «За трудову доблесть» і «За трудову відзнаку» — 16 чоловік. За успіхи в розвитку сільськогосподарського виробництва і виконання п'ятирічного плану продажу державі продукції землеробства і тваринництва першому секретарю Кролевецького райкому партії І. Я. Додакову присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Дальшими успіхами у праці відзначили трудящі історичні рішення XXIV з'їзду КПРС. Наполегливо борються вони за втілення в життя планів дев'ятої п'ятирічки. Змагаючись за гідну зустріч 50-річчя утворення СРСР, колективи промислових підприємств перевиконали взяті соціалістичні зобов'язання. Вони достроково виконали план 1972 року і випустили понад план продукції на 534 тис. крб. Першість у соціалістичному змаганні завоювала фабрика художнього ткацтва, яка виконала річний план 20 грудня. Шести її виробам присвоєно державний знак якості. Фабрика нагороджена Почесним Ювілейним знаком ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС. Ткалі Є. Ф. Дудці присвоєно звання заслуженого працівника промисловості Української РСР, а ткаля Ф. Д. Авраменко і крутильниця Г. Я. Коваленко нагороджені Грамотами Президії Верховної Ради УРСР.

В 1966 році створили радгосп «Кролевецький». Це господарство м'ясо-молочного напряму. За ним закріплено 1413 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1222 га орної землі. Рік у рік в радгоспі зростає врожайність культур. У 1972 році тут виробили на 100 га сільськогосподарських угідь по 315,4 цнт молока. Добре працював колектив Державного племінного розсадника для розведення і удосконалення кролевецької породної групи свиней. Свині цієї групи, які відзначаються високими якостями, поширені в Сумській, Чернігівській та Житомирській областях. За участь у виведенні цієї породної групи свиней працівникам племрозсадника П. В. Демкевичу, О. П. Короткому і В. С. Шкодіній у 1954 році було присвоєно звання заслуженого зоотехніка УРСР, головному ветеринарному лікареві району О. С. Сергієнко — звання заслуженого ветеринар-

У центрі м. Кролевця. 1972 р.

Перший секретар Кролевецького райкому КП України Герой Соціалістичної Праці І. Я. Додаков вручає партійний квиток нового зразка трактористці колгоспу «Дружба» с. Білогривого Герою Соціалістичної Праці Є. І. Момот, м. Кролевець. 1973 р.

ного лікаря УРСР. У 1958 році на базі племрозсадника створили державну племінну станцію. Працівники племстанції домоглися значного поліпшення породності поголів'я.

Невпізнанно змінився Кролевець. У місті виросли багатоповерхові будинки. У післявоєнний час споруджено 190 державних житлових будинків площею 27,4 тис. кв. метрів і 1905 індивідуальних. Тут — 28 км брукованих вулиць і 24,5 км тротуарів. Діють водопровід і каналізація. Значна частина будинків газифікована. Невпинно підвищується добробут трудящих, одним із свідчень чого є зростання їх купівельної спроможності. У Кролевці налічується 80 магазинів. У 1971 році товарооборот торговельної мережі збільшився майже на третину проти 1965 року.

Багато зроблено для розвитку охорони здоров'я, освіти й культури. У Кролевці діє районна лікарня на 375 ліжок з 9 відділами, яка міститься у новому приміщенні. Крім того, на арматурному заводі і фабриці художнього ткацтва створено лікарські дільниці, на інших підприємствах — 3 фельдшерські пункти. Є також дитячий протитуберкульозний санаторій. Здоров'я трудящих охороняють 61 лікар і 280 чоловік з середньою медичною освітою. Головному лікареві районної лікарні П. М. Шевчику у 1964 році присвоєно звання заслуженого лікаря УРСР. В місті — 4 середні й 2 восьмирічні школи, в яких навчаються 3389 учнів і працюють 159 учителів. Довгий час директором середньої школи № 1 був заслужений учитель УРСР Д. Ф. Заліський. У Кролевці діють також 2 професійно-технічні училища і музична школа, в якій 16 педагогів навчають 300 дітей. Дошкільнята виховуються в 3 дитячих яслах і 7 садках. До послуг населення будинок культури і широкоекранний кінотеатр, збудовані в 1972 і 1966 рр. Широкого розмаху набула художня самодіяльність. В 1967 році хору будинку культури і в 1969 році капелі бандуристів присвоєно звання самодіяльних народних. Для школярів відкрито будинок піонерів. У місті налічується 24 бібліотеки, книжковий фонд яких становить 207 тис. примірників. У 1971 році створено народний краєзнавчий музей на громадських засадах. Поширенню політичних і наукових знань сприяють первинні організації товариства «Знання», які об'єднують 242 лектори. Працюють також первинні організації Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури, в яких 1750 чоловік. У місті виходить районна газета «Маяк комунізму». У зв'язку з 50-річчям виходу першого номера газети її в 1969 році нагороджено Грамотою Президії Верховної Ради УРСР. У 1948 році в Кролевці встановлено пам'ятник В. І. Леніну і в 1966 році — Т. Г. Шевченку. Тут також у 1957 році споруджено пам'ятник борцям революції і пам'ятник уродженцеві міста, активному учаснику боротьби за владу Рад комуністу В. В. Роменцю.

На нові трудові звершення трудящих Кролевця організовують 53 первинні партійні організації, у яких 1191 комуніст. Надійною опорою партійних організацій є 41 первинна комсомольська організація, в яких налічується 2708 юнаків і дівчат. Значний вклад у господарське і культурне будівництво вносить міська Рада депутатів трудящих. До її складу обрано 60 депутатів, серед них 37 робітників і 23 службовці, 30 комуністів і 11 комсомольців, 26 жінок. Велику роботу проводять 9 постійних комісій міської Ради: промисловості, транспорту і зв'язку, народної освіти, соціально-культурна, торгівлі та громадського харчування, будівництва й благоустрою та ін. Асигнування на соціально-культурні потреби у 1971 році становили 4346,5 тис. крб., тобто збільшилися проти 1966 року на 28,9 процента.

Доброю традицією у Кролевці стали проводи юнаків до лав Радянської Армії. Вони відбуваються в урочистій обстановці, майбутнім воїнам вручають цінні подарунки. Кожного року на арматурному заводі і фабриці художнього ткацтва проводиться посвячення в робітники.

Чуттям єдиної родини в Кролевці живуть і працюють трудящі 21 національності. Рік у рік міцніють їх зв'язки з трудівниками братніх республік Радянського Союзу. Вже багато років жителі міста дружать і змагаються з жителями м. Щигрів Курської області. У дні всенародного свята — 50-річчя утворення СРСР Щигровський райком партії нагородив передові підприємства і окремих виробничників Кролевця пам'ятними Червоними прапорами та сувенірами. В свою чергу Кролевецький райком партії відзначив передовиків Щигрів. Трудящі Кролевця встановили зв'язки з трудящими інших соціалістичних країн. Місто неодноразово відвідували делегації жителів Врачанського округу Народної Республіки Болгарії.

У Кролевці народився, живе і працює український радянський письменник П. Ф. Кочура. Він нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора, «Знак Пошани» і Грамотою Президії Верховної Ради УРСР. Уродженцями міста є поет-кобзар І. С. Іванченко, радянський літературний критик А. Ш. Гурштейн (1895—1941), російський радянський літературознавець М. М. Арденс, російський радянський поет Я. Л. Бєлінський, заслужений діяч мистецтв УРСР К. М. Михайлов (1882—1961). У Кролевці народилися спеціаліст у галузі свинарства, почесний академік ВАСГН ім. В. І. Леніна, Герой Соціалістичної Праці, заслужений діяч науки РРФСР А. П. Редькін (1875—1966); патоморфолог та мікробіолог, професор Ф. З. Омельченко (1865—1924); учений в галузі ветеринарії і медицини, заслужений діяч науки УРСР, професор М. В. Рево (1889—1962); доктор медичних наук, заслужений діяч науки РРФСР, професор О. М. Марій; спеціаліст у галузі моторобудування, лауреат Державної премії СРСР, професор Г. С. Скубачевський; спеціаліст з техніки високих напруг, доктор технічних наук, професор І. К. Федченко; 13 уродженців міста — кандидати наук.

Творчою працею славлять трудящі міста рідну Комуністичну партію й Радянську Вітчизну та вносять свій вклад у будівництво комунізму.

М. М. ГАВРИЛЕНКО, М. Г. СЕРЕЖЕНКО, М. П. СТОЖОК

ДУБО́ВИЧІ

Дубовичі — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Ретику (притока Реті), за 18 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Терещенська і за 1 км від автошляху Москва—Київ. Дворів — 787. Населення — 2356 чоловік.

Дубовичі засновані в XVI ст.[1]. Першими поселенцями тут були козаки і селяни. Після визвольної війни 1648—1654 рр. Дубовичі у складі Лівобережної України возз'єдналися з Росією. Жителі займалися переважно землеробством. Козацька старшина поступово почала захоплювати великі ділянки кращої землі, а бідноті лишилися чагарники. Село входило до Кролевецької сотні Ніжинського полку.

Наприкінці XVII ст. Дубовичі прибрав до своїх рук генеральний військовий суддя В. Л. Кочубей. Після смерті Кочубея, страченого зрадником Мазепою в 1708 році, маєток став власністю його дружини. Вона нещадно експлуатувала селян, чинила над ними самосуд і закатовувала до смерті, а їх землі приєднувала до своїх володінь. Козацька старшина силою перетворювала козаків на кріпаків. У 1781 році тут налічувалося 77 козацьких дворів і 108 дворів кріпаків[2]. Дубовичі у 1782 році увійшли до Тулиголовської волості Глухівського повіту Чернігівського намісництва, з 1796 року — Малоросійської, а з 1802 року — Чернігівської губернії.

---

[1] Историко-статистическое описание Черниговской епархии, кн. 7. Чернигов, 1873, стор. 305.

[2] А. Лазаревский. Описание старой Малороссии, т. 2, стор. 395.

Протягом першої половини XIX ст. земельні володіння Кочубеїв зросли, збільшилася кількість підлеглих їм кріпаків. Напередодні скасування кріпосного права ці поміщики мали у Дубовичах 4 тис. десятин землі і 917 кріпаків. Селяни відбували панщину до 4—5 днів на тиждень. У 1839 році в селі збудували цукровий і горілчаний заводи. У 1842 році почалося будівництво паперової фабрики, на яке зігнали сотні кріпаків. Незабаром підприємство стало до ладу. Тут працювало 200 кріпаків. Їх становище було надзвичайно тяжким. Робочий день починався на світанку і закінчувався пізнього вечора. Непокірних заковували в кайдани і кидали до підземелля панського будинку або віддавали в солдати. 1857 року у селі проживало 3267 чоловік[1].

У 1852 році в Дубовичах відкрили парафіяльну школу. В ній навчалися 19 учнів. Більшість дітей бідноти не була охоплена школою.

Реформа 1861 року не виправдала сподівань селян на поліпшення їх економічного становища. Поміщики лишилися великими землевласниками, а селянське землекористування зменшилося. У квітні в Дубовичах та навколишніх селах сталося заворушення селян, які відмовилися підписати уставну грамоту. Цей виступ власті придушили військовою силою. За уставною грамотою селяни Дубовичів одержали по 2,8 десятини малородючої землі. До того ж їх наділи уклинювалися в поміщицьку землю, що утруднювало доступ до них і негативно впливало на обробіток землі. Вони були позбавлені права користуватися лісами й пасовиськами.

У післяреформений період відбувався дальший процес класового розшарування селян. Переважна більшість селян Дубовичів не мала необхідної кількості землі і змушена була орендувати її у поміщиків та куркулів, при чому за кожну десятину доводилося віддавати власнику половину врожаю і відробляти в його господарстві 3 дні на рік. За оренду пасовиська селянська громада платила поміщику 100 крб. За 20 років після реформи внаслідок розорення селянських господарств земельні наділи переважної більшості селян Дубовичів зменшилися з 2,8 десятини до 2,3 десятини. Значна кількість селян втратила свої наділи. Частина селян і козаків здавала в оренду за безцінь свої землі заможним односельцям й вирушала на заробітки в міста. Важким тягарем лягали на селян викупні платежі. З кожним роком зростала їх недоїмка, а тим часом поміщики Кочубеї мали тут до 2,5 тис. десятин землі. На початку XX ст. кількість жителів у селі перевищила 3,5 тис. чоловік[2].

Тяжке економічне становище й політичне безправ'я викликали гостре незадоволення трудящих. Улітку 1905 року поблизу Дубовичів відбулися сходки селян. Побоюючись революційного виступу, поміщик для охорони маєтку викликав військовий загін. У вересні 1905 року селяни, озброєні вилами, косами і кілками, напали на військовий загін і наблизилися до поміщицької садиби, але карателі відкрили вогонь. Стихійний виступ селян було придушено. 5 активних учасників виступу заарештували і засудили на три роки ув'язнення. Столипінська реформа привела до посилення класового розшарування селянства. Заможні селяни переселилися на хутори і перетворилися на куркулів. Вони дедалі більше утискували сільську бідноту.

Населення Дубовичів не мало медичної допомоги. Лише 1898 року у селі відкрили медамбулаторію. Із закладів освіти тут діяли церковнопарафіяльна і з 1879 року — початкова земська школи, але чимало дітей бідноти через злидні не відвідувало їх.

Перша світова війна привела до загострення класових суперечностей. Близько 150 жителів Дубовичів мобілізували на фронт. Селянські господарства занепадали.

Після повалення царизму трудящі Дубовичів переконалися, що Тимчасовий уряд захищає інтереси буржуазії і поміщиків. Влітку й восени 1917 року біднота села відмовилася виконувати накази властей і стала захоплювати поміщицькі землі.

---

[1] Географическо-статистический словарь Российской империи, т. 2, стор. 137.
[2] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. 7, стор. 343.

Трудящі Дубовичів з радістю зустріли звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Однак владу в селі захопили ставленики буржуазно-націоналістичної Центральної ради. Населення не корилося їм. Селяни перешкодили місцевому лісопромисловцю вивезти лісоматеріал та вигнали його службовців[1].

Наприкінці листопада у Дубовичах було створено підпільний ревком на чолі з П. Т. Ганжою. З ініціативи ревкому організували повстанський загін. У січні 1918 року в селі було встановлено Радянську владу. Почала діяти Рада селянських депутатів, яку очолив П. Л. Сердюк. При ній створили земельну комісію, яка на основі ленінського Декрету про землю почала розподіл поміщицької землі між безземельними й малоземельними селянами.

Наприкінці березня 1918 року Дубовичі загарбали німецькі окупанти, які разом з українськими буржуазними націоналістами чинили терор проти населення. Вони заарештовували радянських активістів, зв'язували дротом руки й відводили до с. Полошок, де кидали у каолінові шахти[2]. Було закатовано голову Ради П. Л. Сердюка, колишнього голову ревкому П. Т. Ганжу та ін. Жителі села піднялися на боротьбу проти ворогів. Вони мужньо билися в лавах партизанських загонів, які діяли в цьому районі. Після краху австро-німецької окупації Дубовичі на початку грудня захопили петлюрівці. Вони запровадили жорстокий режим.

Наприкінці грудня 1918 року Дубовичі визволив Новгород-Сіверський полк 1-ї Української радянської дивізії. У січні 1919 року було обрано сільську Раду, яку очолив Д. С. Бойчун. Сільрада організувала загін, який влився до Новгород-Сіверського полку. Під керівництвом сільради здійснювалося наділення безземельних і малоземельних селян землею, розгорнулася боротьба з бандитизмом. Опорою Радянської влади став комбід, створений у липні 1919 року. Він об'єднав 82 селян-бідняків. Під час наступу військ Денікіна тут сформували Дубовицький полк, до складу якого увійшли партизани навколишніх сіл. Командиром полку було призначено А. Є. Степаненка. На мітингу, що відбувся перед відправкою на фронт, бійці заявили про свою готовність захищати Радянську Україну від білогвардійців.

27 вересня 1919 року денікінці захопили Дубовичі. Вони відновили буржуазні порядки. Жителі організували партизанський загін, який розгорнув боротьбу проти ворога. У жовтні Глухівський партизанський загін на чолі з М. І. Пригарою разом з Дубовицьким партизанським загоном вчинили сміливий напад на денікінський загін у с. Тулиголовому. Не витримавши рішучого удару, білогвардійці в паніці втекли. У цьому бою загинув командир загону М. І. Пригара, якого поховали в Дубовичах.

У грудні 1919 року село було визволене від денікінців. Відновила роботу сільська Рада. Бідноті довелося вести запеклу боротьбу проти куркульських банд, які намагалися перешкодити соціалістичному будівництву. У Дубовичах від рук бандитів загинули більшовик М. Г. Ожог й командир Дубовицького полку А. Є. Степаненко. Незабаром рештки банд були знешкоджені.

Після закінчення громадянської війни трудящі приступили до відбудови господарства. Органи Радянської влади завершили наділення землею безземельних і малоземельних селян. Стали до ладу 4 млини, олійниця. У 1924 році створили сільськогосподарське кредитне товариство, яке розподіляло між селянами державні кредити, посівний матеріал і сільськогосподарські машини. Цього року молодь об'єдналася в комсомольську організацію. Велику роботу провадив комнезам. Трудящі села подали допомогу голодуючим Поволжя. Вони зібрали для них 860 пудів зерна і 1670 пудів картоплі. У 1923 році Дубовичі увійшли до Тулиголовського району Новгород-Сіверського округу, з 1930 року — до Глухівського району, з 1932 року — того ж району Чернігівської області, а з 1939 року — Сумської області.

Багато уваги приділялося розвитку охорони здоров'я, освіти й культури. У 1921 році в Дубовичах відкрили лікарню, де допомогу хворим подавали 3 медич-

[1] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине, т. 2, стор. 478, 479.
[2] Жовтень на Сумщині, стор. 83.

ні працівники. Діяла аптека. Відразу після встановлення Радянської влади тут працювала початкова школа. На її базі в 1923 році створили семирічну. У 1925 році в ній налічувалося 350 учнів і 14 учителів. Розгорнулася ліквідація неписьменності серед дорослих. Активно діяла школа лікнепу. Центром культурно-масової роботи став сельбуд, який відкрили в 1920 році. При ньому працювали гуртки художньої самодіяльності.

У наступні роки в Дубовичах успішно здійснювалося соціалістичне будівництво. Трудящих очолила партійна організація, створена в 1928 році. В ній було 6 членів і 6 кандидатів у члени партії. Секретарем партійної організації став Ф. Я. Харченко[1]. Комнезам, що об'єднував 195 членів, розподіляв між селянами посівний матеріал і грошові позики[2]. Активно працювало споживче товариство, яке налічувало 540 чоловік. Виконуючи рішення XV з'їзду ВКП(б), партійна організація і сільрада розгорнули боротьбу за здійснення колективізації. Помічником комуністів була комсомольська організація, кількість членів якої зросла до 32 чоловік. У 1929 році селяни Дубовичів створили колгосп «12-річчя Жовтня», головою якого обрали С. Я. Гагіна. Весною 1930 року організували ще 4 колгоспи. До колгоспу «12-річчя Жовтня» надійшов перший трактор. Наступного року всі колгоспи об'єдналися в один — ім. 14-річчя Жовтня. У 1933 році колективізацію було завершено.

Рік у рік міцніла економіка колгоспу. З 1937 року він дістав назву ім. Карла Маркса. За господарством закріпили 4870 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2800 га орної землі. Самовіддано працювали колгоспники. В 1937 році найкращих наслідків досягла доярка колгоспу Є. В. Шуба, яка від кожної із закріплених за нею корів надоїла по 1400 кг молока. Ланка І. П. Терещенка зібрала по 17 цнт вівса з гектара. За трудові успіхи знатні доярки Є. В. Шуба і Л. О. Сущенко, свинарки С. П. Бобровицька і П. І. Підсосонна та телятниця С. П. Подорога у 1939 році були учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Агронома колгоспу Л. Т. Оробія було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Велику допомогу колгоспу ім. Карла Маркса подавала Ярославецька МТС. Тракторна бригада, яка працювала на його ланах, систематично перевиконувала свої завдання, за що бригадир І. І. Скоробагатий і кращі трактористи Ф. І. Сердюк та Є. Є. Яценко також стали учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Напередодні війни колгосп перетворився на велике багатогалузеве господарство. У 1940 році було зібрано по 10,5 цнт зернових, 195 цнт картоплі і 250 цнт цукрових буряків з гектара. Надій молока від кожної корови збільшився в середньому до 1705 кг. Зросла оплата трудодня.

Трудящі Дубовичів брали активну участь у суспільно-політичному житті. З великим піднесенням пройшли тут вибори до Верховної Ради СРСР у 1937 році і Верховної Ради УРСР у 1938 році, а також до місцевих Рад у 1939 році. Керівну роль у селі відігравала партійна організація, яка в 1940 році налічувала 12 членів і 5 кандидатів у члени партії. Всі виробничі бригади і ланки колгоспу очолювали комуністи. Передовим загоном молоді була комсомольська організація, яка об'єднувала 47 юнаків і дівчат.

Розвивалися охорона здоров'я, освіта й культура. Медичну допомогу населенню подавала лікарня на 10 ліжок. В ній працювали лікар і 4 чоловіка середнього медперсоналу. До 1935 року неписьменність серед дорослих було ліквідовано. У 1936 році відкрили середню школу. В ній у 1941 році налічувалося 600 учнів і 25 учителів. Своє дозвілля трудящі проводили в клубі на 800 місць.

З гнівом і обуренням зустріли трудящі Дубовичів звістку про розбійницький напад фашистської Німеччини на СРСР. Чимало жителів зі зброєю в руках стали на захист рідної Батьківщини. Частину майна і худоби було евакуйовано в східні райони країни.

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 313, оп. 1, спр. 1, арк. 31.
[2] Сумський облдержархів, ф. Р-305, оп. 1, спр. 89, арк. 134, 135.

На початку вересня 1941 року німецько-фашистські загарбники захопили Дубовичі. Настали тяжкі часи гітлерівської окупації. Фашисти розстріляли 42 чоловіка, серед них радянських активістів: секретаря партійної організації І. О. Гагіна, комсомольців Г. Г. Ковальова, Ф. П. Проценка і В. І. Юрченка. 266 юнаків та дівчат силою вивезли на каторгу до Німеччини, частина з яких загинула[1].

Пам'ятник на місці, де 23 лютого 1942 р. під час гітлерівської окупації відбувся парад партизанів з'єднання С. А. Ковпака, с. Дубовичі. 1972 р.

У вересні 1941 року в Дубовичах було створено партизанську групу, яка влилася до Глухівського партизанського загону. Активну боротьбу з ворогом розгорнула підпільна комсомольська група, організована наприкінці цього року. Очолював її В. П. Тимченко. Група мала радіоприймач і розповсюджувала серед населення повідомлення Радянського інформбюро. В січні 1942 року всі її члени були заарештовані. В. П. Тимченку вдалося втекти, але його затримали в м. Ямполі, жорстоко катували і, не діставши ніяких відомостей, стратили на площі. Члена групи М. І. Сущенка фашисти розстріляли, а кількох чоловік відправили до гітлерівської Німеччини[2]. Під час окупації у селі діяли також 3 інші підпільні групи, які очолювали Н. Н. Ковтун, О. Ф. Дубина і О. І. Кербут. 20 лютого 1942 року до Дубовичів вступило партизанське з'єднання С. А. Ковпака. У день Червоної Армії тут відбулися парад і мітинг. Зранку 23 лютого на площі зібралися жителі і партизани, всюди майоріли червоні прапори. Перед присутніми виступив командир партизанського з'єднання С. А. Ковпак, який поздоровив їх зі святом та розповів про становище на фронтах. Потім народні месники урочистим маршем пройшли повз трибуну. Була також організована трансляція радіопередач з Москви. На місці, де відбувся парад, 1967 року встановлено обеліск.

Гітлерівське командування направило в Дубовичі 105-у угорську дивізію, яка оточила село. Відбувся запеклий бій. Партизани відкинули фашистів, але в ніч на 25 лютого народні месники змушені були залишити Дубовичі[3]. Увірвавшись сюди, карателі закатували 23 чоловіка і пограбували населення. 16 липня 1942 року з'єднання С. А. Ковпака вдруге вступило у Дубовичі. Проти партизанів з Глухова було кинуто німецько-фашистські частини з бронетранспортерами й мінометами. Але народні месники завдали окупантам поразки. У цьому бою загинули партизани Ф. М. Голуб, А. О. Мандрика, І. А. Міхеєв, Р. І. Нахаба, А. І. Лубенець і А. С. Шумейко, яких поховали у братській могилі в урочищі Савчиній долині. У 1962 році тут встановлено обеліск.

1 вересня 1943 року 23-я танкова бригада визволила Дубовичі. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах билося 898 жителів, з них 610 нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцям села генерал-майору І. А. Лесику за вміле керівництво підрозділами стрілецького полку під час форсування Одера та особисту мужність і відвагу, гвардії полковнику І. П. Власенку за виняткову хоробрість і стійкість, вміле здійснення наступальних операцій по розгрому ворога і старшині М. І. Горбачу за надзвичайну мужність і відвагу присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 265 чоловік віддали життя за незалежність Батьківщини. Їм у 1967 році споруджено пам'ятник. У 1956 році встановлено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 103, арк. 26.
[2] Газ. «Зоря комунізму» (Кролевець), 26 червня 1959 р.
[3] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 243, 260—269.

Відразу ж після визволення партійна організація і сільрада спрямували зусилля трудящих на відбудову зруйнованого господарства. Німецько-фашистські загарбники завдали великих збитків Дубовичам. Вони знищили всі господарські приміщення колгоспу, школу, клуб, вивезли худобу. Колгоспникам довелося обробляти лани власними коровами й вручну. Незважаючи на тяжкі умови, трудівники села подавали допомогу фронту. У 1944 році колгосп ім. Карла Маркса здав державі понад план 9336 пудів хліба. Трудящі взяли активну участь у зборі коштів на танкову колону «Колгоспник Сумщини» і внесли на її будівництво близько 24 тис. крб. Вони допомагали також шахтарям Донбасу. Було виділено спеціальні ділянки для посіву проса й картоплі, урожай з яких відправили на підшефну шахту № 1-біс. На відбудову цієї шахти виїхало 16 чоловік. У січні 1945 року колгоспники артілі звернулися до всіх колгоспників Глухівського району із закликом наслідувати їх приклад. Велику допомогу у відродженні господарства Дубовичів подали держава й трудящі братніх республік. Держава виділила посівний матеріал, худобу, ліс, з Поволжя надійшли коні. Протягом 1944—1950 рр. було відбудовано тваринницькі приміщення, 2 млини, споруджено коноплесушарку, волокнотіпальний пункт, лісопильню. На кінець 1950 року відновлено довоєнні посівні площі.

З вересня 1943 року почали роботу заклади охорони здоров'я, освіти й культури. В 1950 році у Дубовичах діяла лікарня на 15 ліжок, в якій працювали лікар і 5 чоловік середнього медперсоналу. В середній школі навчалося 626 учнів, яких виховувало 28 учителів. Активно працював клуб.

Економіка колгоспу ім. Карла Маркса неухильно зростала. Він перетворився на велике сільськогосподарське підприємство. За господарством закріплено 5157 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3279 га орної землі. Машинна база колгоспу має 24 трактори, 7 зернових, 2 силосозбиральні та 10 інших комбайнів, 17 автомашин. На фермах, обладнаних новітнім устаткуванням, утримується понад тисячу голів великої рогатої худоби, 3250 свиней і 458 овець.

Розгорнувши соціалістичне змагання на честь знаменних дат — 50-річчя Радянської влади і 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, історичного XXIV з'їзду КПРС, колгоспники досягли значних результатів. У 1971 році вони зібрали по 19,4 цнт зернових, по 181,6 цнт картоплі, по 267,3 цнт цукрових буряків і по 250,2 цнт овочів з гектара; на 100 га сільськогосподарських угідь виробили по 81,3 цнт м'яса. Було перевиконано план продажу державі цих сільськогосподарських культур. Комуністична партія і Радянський уряд високо оцінили досягнення трудівників. 14 колгоспників нагороджено орденами Радянського Союзу: свинарок М. С. Копу і К. П. Ковальчук та комбайнера Л. Ю. Єфименка — орденом Леніна, свинарку Л. І. Коломієць — орденами Леніна і Жовтневої Революції, агронома Т. Л. Харченка, колишнього голову колгоспу П. В. Шпаченка і бригадира тракторної бригади М. М. Юрченка — орденом Трудового Червоного Прапора, 7 чоловік — орденом «Знак Пошани». За багаторічну працю на фермі та успіхи у виробництві (одержує по 33 ділових поросят від кожної свиноматки) в 1966 році удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці свинарка К. П. Ковальчук. 120 чоловік відзначені медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». Новими успіхами відзначили трудящі знаменну дату — 50-річчя утворення СРСР. У 1972 році було зібрано по 19,4 цнт зернових, по 188 цнт картоплі і по 267 цнт цукрових буряків з гектара, на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 91,7 цнт м'яса. За виробничі успіхи тракториста В. П. Власенка нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора, ланкового Г. В. Коломійця, ланка якого зібрала по 283 цнт картоплі з гектара, удостоєно золотої медалі ВДНГ.

З 1959 року Дубовичі увійшли до складу Кролевецького району. За роки Радянської влади село невпізнанно змінилося. Воно добре впорядковане. У післявоєнний час тут зведено двоповерхову школу, двоповерховий будинок для вчителів, побудовано та перебудовано 443 будинки колгоспників. Дубовичі електрифіковано і під-

ключено до державної електромережі. До послуг трудящих — 6 магазинів, комбінат побутового обслуговування. Товарооборот торговельної мережі у 1971 році становив 2570 тис. крб. проти 1443 тис. крб. у 1966 році.

Значна увага приділяється охороні здоров'я трудящих. Було розширено лікарню, яка має 25 ліжок. В ній працюють 3 лікарі і 7 чоловік з середньою медичною освітою. Невпинно підвищується освітній рівень трудящих. У Дубовичах є середня школа. 1972 року в ній навчалося 450 учнів і налічувалося 30 учителів. За роки Радянської влади 1750 жителів Дубовичів здобули середню та вищу освіту, з них 157 стали вчителями, 21 — агрономами, 18 — зоотехніками, 55 — офіцерами Радянської Армії. Центром культурно-масової роботи є клуб. При ньому створено хоровий і драматичний гуртки, духовий оркестр. Книжковий фонд бібліотеки дорівнює 13 тис. примірників. Активно працює первинна організація товариства «Знання», яка налічує 32 чоловіка. У 1966 році в селі споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

Велику організаторську й масово-політичну роботу проводять 2 первинні партійні організації, що об'єднують 80 комуністів. Значну роль відіграють 2 первинні комсомольські організації, що складаються з 122 юнаків і дівчат. На успішне виконання завдань господарського і культурного будівництва колгоспників мобілізує сільська Рада. Вона складається з 35 депутатів, серед них 23 колгоспники, 4 робітники, 8 представників інтелігенції, 19 комуністів і 5 членів ВЛКСМ, 16 жінок. Сільрада має 5 постійних комісій: господарську, фінансову, культури та ін. Зростають асигнування на соціально-культурні потреби. У 1971 році вони становили 133 тис. крб., тобто збільшилися проти 1966 року на 23,3 процента.

Уродженцем Дубовичів є Д. Й. Мажуга (1885—1962) — відомий конструктор опалювальних котлів, самоук.

Трудящі села докладають всіх зусиль, щоб достроково виконати дев'ятий п'ятирічний план.

Ф. П. КАРАБУТ

КА́МІНЬ

Камінь — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Сейму, за 25 км від районного центру і залізничної станції Кролевець. Дворів — 487. Населення — 1465 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Заруддя й Петрівка.

Місцевість, де розташований Камінь, була заселена вже у VIII—X ст., свідченням чого є виявлений поблизу села сіверянський могильник[1].

Камінь засновано в першій половині XVII ст.[2]. До 1648 року селом володів польський магнат П. Пісочинський. В період визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. Камінь було визволено з-під польсько-шляхетського гніту. Частина жителів стала козаками. Село ввійшло до складу Глухівської сотні Ніжинського полку.

В 1664 році Камінь приписано до гетьманського двору. Внаслідок загарбання і «скуповування» земель козаків тут виникли володіння представників козацької старшини і Мутинського монастиря. Як видно з опису Новгород-Сіверського намісництва 1779—1781 рр., у селі налічувалося 93 двори й проживало 142 дорослі жителі чоловічої статі. Із загальної кількості дворів 39 були козаків і 53 кріпаків[3].

[1] Д. Самоквасов. Северянская земля и северяне по городищам и могилам. М., 1908, стор. 40; Археологічні пам'ятки Української РСР, стор. 299.
[2] Генеральное следствие о маетностях Нежинского полка 1729—1730 гг., Чернигов, 1901, стор. 63.
[3] Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779—1781), стор. 368, 369.

Козаки поділялись на виборних і підпомічників. Виборні відбували військову службу і користувалися певними пільгами: мали власну землю і були звільнені від податків. Підпомічники постачали їм все необхідне для походів — коней, зброю, провіант. Кріпаки відробляли панщину до 4 днів на тиждень і сплачували натуральний податок. Сума податку не регламентувалася і залежала від сваволі пана. Крім того, селяни мали давати йому певну кількість плодів, вироби домашнього ремесла та ін. 1788 року в селі налічувалося 665 жителів[1]. Наприкінці XVIII — в першій половині XIX ст. в умовах розкладу феодально-кріпосницької системи посилилися гніт і сваволя кріпосників. Поміщики дістали право без суду засилати непокірних селян до Сибіру. Погіршення становища викликало невдоволення селян, і вони піднялися на боротьбу проти гнобителів. У 70—80-х роках XVIII ст. у Кролевецькому повіті неодноразово перебував народний месник С. Гаркуша. В 1782 році після нападу на маєток воронізького поміщика Холодовича він побував поблизу Каменя[2]. У 20-х роках XIX ст. кріпаки Каменя і навколишніх сіл вчиняли напади на садиби місцевих поміщиків, за що кількох селян заслали до Сибіру. У 1782 році село увійшло до Мутинської волості Кролевецького повіту Новгород-Сіверського намісництва, з 1796 року — Малоросійської, а з 1802 року — Чернігівської губернії.

Справжнім пограбуванням для селян Каменя була реформа 1861 року. За уставною грамотою селяни поміщиків Фененків одержали по 2 десятини 1800 сажнів землі, а тим часом до реформи на одну ревізьку душу припадало близько 4 десятини. За ці мізерні наділи вони повинні були сплатити велику суму викупних платежів. Подібні розміри земельних наділів одержали й селяни інших землевласників[3].

У пореформений період посилився процес класового розшарування селян. За даними 1883 року, в Камені було 208 селянських господарств, з них 3 безземельні, 12 мали лише невеликі присадибні ділянки, 77 — від 1 до 5 десятин, 75 — від 5 до 10 десятин. Водночас зростало поміщицько-куркульське землеволодіння. У поміщиків Фененків налічувалося 1040 десятин землі. 40 господарств володіли від 10 до 100 десятин землі. Це були куркулі, які жорстоко пригноблювали бідноту. Переважна більшість селян не була забезпечена худобою[4]. Понад 100 селянських господарств орендували землю в поміщиків, куркулів на умовах половинщини і відробітків. Багато селян, не маючи землі і робочої худоби, наймитували в куркульських господарствах. Частина селян вирушала на заробітки за межі села.

Жорстока експлуатація викликала велике невдоволення бідноти. У 1902—1905 рр. в Камені селяни неодноразово підпалювали урожай хліба і сіна в маєтку поміщиці Маркович. Під час революції 1905—1907 рр. у селі відбулися сходки селян, на яких вони вимагали розподілу поміщицької землі. Селяни чинили самовільні порубки панського лісу, зробили спробу напасти на поміщицьку економію. Боротьба проти поміщиків не припинялася і в роки реакції.

Населення Каменя не мало медичної допомоги. В 1864 році у селі відкрили парафіяльну школу, але заняття відбувалися на квартирі дяка. Згодом побудували шкільне приміщення. У 1883 році серед місцевих жителів ледве вміли читати й писати лише 28 чоловік. У школі навчалося 24 учні, з них одна дівчина. В 1884 році відкрили школу для дівчаток. Проте за браком місць і через злидні в 1913 році майже 300 дітей шкільного віку лишалося поза школою.

Після Лютневої революції посилилася боротьба селян за землю. В Камені за вимогою сільського сходу поміщики зменшили орендну плату. Проте влітку під час збирання врожаю вони при підтримці властей Тимчасового уряду намагалися нав'язати попередні умови. Це викликало рішучий протест селян. Вони переконалися, що контрреволюційний Тимчасовий уряд не дасть їм ні землі, ні миру.

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 206, оп. 1, спр. 1755, арк. 190.
[2] І. О. Гуржій. Семен Гаркуша, стор. 23, 24.
[3] Чернігівський облдержархів, ф. 143, оп. 1, спр. 260, арк. 19.
[4] Материалы для оценки земельных угодий, т. 15. Кролевецкий уезд. Чернигов, 1887, стор. 148, 149, 183, 216, 217.

Великий Жовтень став поворотним пунктом у житті трудящих. Почалася боротьба за встановлення в Камені Радянської влади. З фронтів імперіалістичної війни до села повернулися по-більшовицькому настроєні солдати, які згуртували навколо себе бідноту і створили земельний комітет для розподілу між селянами поміщицької землі. У січні 1918 року тут було встановлено Радянську владу і створено Даду селянських депутатів. Органи Радянської влади почали здійснення ленінського Рекрету про землю, взяли на облік землю поміщиків і куркулів та розгорнули підготовку до наділення нею безземельних і малоземельних селян.

Наприкінці березня 1918 року Камінь захопили німецькі загарбники, разом з якими повернулися українські буржуазні націоналісти. Вони встановили режим терору і грабунків. У селі почала діяти підпільна група, яку очолював комуніст П. І. Сущенко. Восени 1918 року було створено партизанський загін, до якого вступило 20 селян-бідняків. Після краху австро-німецької окупації в Камінь 18 листопада 1918 року вдерлися петлюрівці. Частина жителів вступила до Мутинського партизанського загону і боролася проти військ буржуазно-націоналістичної Директорії. Радянську владу у Камені було відновлено 14 січня 1919 року[1]. На загальних зборах обрали сільську Раду. Її очолив Я. А. Скиба, який у червні того ж року пішов добровольцем у Червону Армію, був комісаром полку 46-ї дивізії і загинув на фронті. В лютому було створено партійну організацію, що налічувала 18 комуністів і співчуваючих. Очолив її П. І. Сущенко, якого одночасно обрали членом Кролевецького ревкому. Партійна організація і сільська Рада проводили розподіл поміщицько-куркульської землі між безземельними і малоземельними селянами, боролися з куркульським бандитизмом, організовували допомогу сім'ям бідноти. У травні поблизу Каменя в с. Морозівці було засновано сільськогосподарську артіль «Грозное»[2].

Улітку 1919 року під час наступу Денікіна чимало трудящих Каменя добровільно вступило до Червоної Армії. Комуністи, обговоривши написаний В. І. Леніним лист ЦК РКП(б) «Всі на боротьбу з Денікіним!», у повному складі рушили на боротьбу з білогвардійцями. Всього протягом червня — липня на фронт виїхало 22 добровольці. Жителі Каменя всіляко допомагали частинам Червоної Армії, які зайняли оборону на Сеймі. Вони під вогнем ворога показували місця переправи і броди через річку, постачали продовольство. Смертю героїв у боротьбі з білогвардійцями загинули місцеві жителі Й. Н. Могила, С. П. Пилипенко, А. М. Скиба, І. С. Стрибуль та багато інших.

14 жовтня 1919 року в Камінь вдерлися денікінські банди, але на початку грудня їх було вигнано. У селі створили ревком, який розгорнув боротьбу з куркульським бандитизмом. 2 лютого 1920 року відбулися вибори до сільської Ради. Відновила роботу партійна організація. У червні організували комнезам, до якого увійшло 26 селян-бідняків. Головою його обрали А. М. Овчаренка[3]. Комнезам і сільрада проводили організаторську й масово-політичну роботу. Вони завершили розподіл землі між безземельними й малоземельними селянами, допомагали виконувати продрозверстку, виділяли селянам посівний матеріал і реманент, допомагали сім'ям червоноармійців обробляти поля.

В результаті громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції господарству Каменя було заподіяно великих збитків. У його відбудові трудівникам села значну допомогу подали робітники Кролевця. Під час проведення тижня селянина у вересні 1920 року вони виділили 20 пудів заліза. З міста прибуло кілька ковалів, які відремонтували сільськогосподарський інвентар. За допомогою робітників також відкрили кузню і прокатний пункт. Жителі Каменя подали допомогу голодуючим Поволжя. Було створено комісію, яка зібрала по 1 пуду хліба від кожного двору

---

[1] ЦДАРА, ф. 999, оп. 1, спр. 12, арк. 26—37.
[2] Історія колективізації сільського господарства Української РСР, т. 1, стор. 127.
[3] Чернігівський облдержархів, ф. Р-16, оп. 1, спр. 188, арк. 10.

і надіслала у фонд допомоги їм, а 28 селян з Воронезької і Самарської губерній знайшли гостинний притулок у селі. Одними з перших у повіті селяни Каменя сплатили продподаток. Комуністам всіляко допомагала комсомольська організація, що виникла в 1923 році. Навесні цього року було створено сільськогосподарське кредитне товариство, яке надавало селянам кредити, забезпечувало їх насінням, сільськогосподарськими машинами. Всі успіхи в будівництві нового життя трудящі пов'язували з ім'ям В. І. Леніна. З великою скорботою зустріли вони звістку про смерть улюбленого вождя. На зборах жителі села дали клятву свято виконувати його заповіти. З 1923 року Камінь став селом Кролевецького району.

Чимало було зроблено для налагодження охорони здоров'я, розвитку освіти й культури. Медичну допомогу населенню Каменя подавали працівники Мутинського медпункту і лікарі Кролевця. Почала діяти початкова школа. Розгорнулася ліквідація неписьменності серед дорослих. Успішно працювала школа лікнепу. Комсомольці допомогли обладнати клуб, при якому організували драматичний гурток.

Бідніші селяни дедалі більше розуміли, що шляхом дрібного одноосібного господарства не вийти із злиднів. У 1928 році 16 селян об'єдналися в ТСОЗ. Куркулі всіляко намагалися перешкодити розвитку колгоспного руху, але всі їх підступи було викрито. У лютому 1930 року організували колгосп «Новий шлях», до якого вступило 42 проц. селян. Камінь посів друге місце в районі у здійсненні колективізації. В березні завершили суцільну колективізацію. На цей час налічувалося 3 колгоспи: «Новий шлях», «Червона Армія» та «Перше травня».

Колгоспи Каменя рік у рік міцніли і були серед передових у районі. Вони спеціалізувалися на вирощуванні зернових і технічних культур, особливо конопель. Колгосп «Новий шлях» за великі успіхи у вирощуванні насіння конопель (по 11,6 цнт з гектара) у 1940 році став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Демонстрували свої досягнення і кілька ланок (19 колгоспників) цього колгоспу, які добилися рекордних урожаїв конопель. Серед них ланки М. М. Овчаренко, що зібрала по 14,9 цнт з гектара, К. Ю. Завадської — по 14,5 цнт, М. В. Тищенко — по 12,7 цнт, У. Д. Шелудько — по 12 цнт з гектара. Доход господарства збільшився до 1 млн. крб. Значних успіхів досягла артіль «Червона Армія». Виконуючи взяті соціалістичні зобов'язання, колгоспники вирощували по 13,1 цнт зернових, по 17 цнт ячменю й по 27 цнт проса з гектара. Доход артілі становив 326 тис. крб. У 1940 році колгосп був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Збільшилася оплата праці колгоспників. У 1940 році вони одержали на трудодень по 3,4 кг хліба, 5 кг картоплі та грішми по 3 крб. 10 копійок.

Дальшого розвитку набули охорона здоров'я, освіта й культура. 1933 року в Камені відкрили медпункт, який обслуговували 2 працівники середнього медперсоналу. Тоді ж початкову школу перетворили на семирічну. В ній у 1940 році навчалося понад 300 учнів і працювало 28 учителів. Завершили ліквідацію неписьменності серед дорослих. Велику культурно-масову роботу розгорнув клуб, який в 1937 році перейшов у нове приміщення.

Мирна праця 22 червня 1941 року була перервана вторгненням німецько-фашистських загарбників. На заклик партії і уряду захищати Вітчизну в перші дні війни на фронт пішли близько 300 жителів Каменя. Близько 500 чоловік вступило до народного ополчення.

5 вересня 1941 року Камінь захопили фашисти. З перших днів окупації загарбники вдалися до масових репресій. Кати повісили радянських патріотів — партизанів І. Г. Чечеля і Г. І. Кирієнка. За час окупації було закатовано 26 радянських громадян, на фашистську каторгу до Німеччини вигнано понад 300 юнаків і дівчат. Трудящі піднялися на боротьбу. У селі діяли 3 підпільні групи, які очолювали Г. К. Іванова, П. І. Кравцова і Т. Г. Передерій. 27 односельців разом з головою колгоспу «Новий шлях» комуністом П. І. Подурем'я вступило до Кролевецького партизанського загону, який в лютому 1942 року увійшов до складу партизанського

з'єднання С. А. Ковпака і разом з ним пройшов героїчний шлях.

5 вересня 1943 року частини 70-ї гвардійської стрілецької дивізії визволили Камінь. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога бився 501 житель Каменя, з них 124 за бойові подвиги нагороджено орденами й медалями СРСР. 285 чоловік загинуло смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. У 1967 році в Камені споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців, а також односельців, що полягли на фронтах війни. Свято шанують жителі пам'ять про партизанів, закатованих фашистами. У 1950 році на могилі партизана І. Г. Чечеля встановлено пам'ятник.

Партизанки з'єднання С. А. Ковпака — уродженки сіл Каменя, Литвиновичів, Мутина й Ворголя. 1942 р.

Німецько-фашистські загарбники залишили на місці Каменя руїни. Гітлерівці пограбували колгоспи. Вони спалили приміщення тваринницьких ферм та інших громадських будівель, вивезли 350 голів великої рогатої худоби, 300 овець та 100 свиней. Зруйнували електростанцію, радіовузол, спалили 40 житлових будинків. З перших днів після визволення відновили діяльність партійна організація й сільська Рада. Долаючи труднощі, колгоспники відроджували господарство і подавали допомогу фронту. Вони дружно й організовано провели першу післявоєнну сівбу і збирання врожаю. На танкову колону «Колгоспник Сумщини» було зібрано 150 тис. крб. Після переможного завершення війни до мирної праці повернулися демобілізовані воїни. Вже у 1945 році колгоспи села виконали план хлібоздачі і розвитку тваринництва. Колгосп «Новий шлях» здав у фонд Червоної Армії понад план 700 цнт хліба.

У відбудові господарства колгоспникам Каменя подали допомогу держава й трудящі братніх республік. Так, у 1944 році з Курської області сюди надійшов посівний матеріал. Наступного року держава відпустила кредит для придбання 50 голів племінної худоби, надіслала обладнання для електростанції. Завдяки цьому і наполегливій праці трудівників колгоспи відновили своє господарство і досягли довоєнного рівня. В 1950 році три артілі села об'єдналися в одне господарство — колгосп ім. Жданова.

Розгорнули роботу заклади охорони здоров'я, освіти й культури. Відразу ж після визволення відкрили медпункт. Медичну допомогу подавали лікар і 3 чоловіка з середньою медичною освітою. Відновилися заняття в семирічній школі. У 1950 році в ній навчалося 310 учнів і працювало 22 вчителі. 1945 року колгоспники відремонтували клуб. При ньому створили гуртки художньої самодіяльності: драматичний, музичний і художнього читання. До послуг жителів була бібліотека.

У наступні роки колгосп ім. Жданова досяг значних успіхів. Це велике багатогалузеве господарство, за яким закріплено 3677 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1530 га орної землі. У колгоспі споруджено 13 корівників, свинарників і телятників, обладнаних автопоїлками і кормоцехами. Є кілька майстерень для ремонту техніки, потужний млин, цегельний завод. На всіх ділянках колгоспного виробництва широко запроваджена механізація і електрифікація виробничих процесів. Тут налічується 60 електродвигунів, 24 трактори, 14 комбайнів, 19 автомашин та багато іншої сільськогосподарської техніки.

Завдяки правильній організації праці і високій культурі землеробства колгосп рік у рік добивається великих урожаїв зернових і технічних культур, високих показників у розвитку тваринництва. В 1961 році він зібрав врожай зернових по 25,2 цнт з гектара. Друга комплексна бригада, очолена комуністом В. О. Бичком, виростила 180-пудовий врожай озимої пшениці на площі 76 га. За досягнуті успіхи В. О. Бичок і секретар партійної організації колгоспу А. С. Герасименко були нагороджені срібними медалями Виставки досягнень народного господарства СРСР. Свинарка П. П. Щиренко, яку в 1958 році нагородили орденом Трудового Червоного Прапора, неодноразово була учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР й нагороджена медалями Головвиставкому. Під керівництвом партійної організації розгорнувся рух за комуністичну працю. В 1964 році тваринницькій фермі № 1 і кільком ланкам було присвоєно звання колективів комуністичної праці, а 20 виробничникам — звання ударників комуністичної праці. На базі ферми № 2 створили школу передового досвіду доярок. Виконуючи рішення березневого (1965 року) Пленуму ЦК КПРС, колгосп вийшов на перше місце в районі по виробництву молока на 100 га сільськогосподарських угідь (412 цнт) і по надоях на фуражну корову. Було вирощено по 285 цнт цукрових буряків на гектарі. В 1966 році голова колгоспу І. А. Скиба й доярка К. Д. Бичок були нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора.

Включившись у соціалістичне змагання на честь 50-річчя Великого Жовтня, трудівники колгоспу ім. Жданова взяли підвищені зобов'язання і виконали їх з честю. Значно зріс доход господарства, який в 1967 році становив 842,7 тис. крб. У 1968 році на один людино-день свинарка одержала по 4 крб. 31 коп., механізатор — 5 крб., інші колгоспники — 3 крб. Дальшого розмаху набуло соціалістичне змагання в період підготовки до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Трудівники зібрали в 1970 році по 25 цнт зернових і 300 цнт цукрових буряків, виробили на 100 га сільськогосподарських угідь по 70 цнт м'яса і 500 цнт молока. 90 чоловік було нагороджено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

Колгосп ім. Жданова план восьмої п'ятирічки виконав по продажу державі зернових на 103,3 проц., цукрових буряків — на 116,4 проц. Перевиконано планові завдання продажу картоплі, овочів, конопель, м'яса і молока. Передовиками в соціалістичному змаганні стали механізовані ланки І. С. Тромана, яка зібрала по 216 цнт картоплі і 326 цнт цукрових буряків з гектара, і Г. І. Мужичка, яка зібрала стільки ж цукрових буряків з гектара. Самовіддана праця колгоспників високо відзначена урядом. Орденом Трудового Червоного Прапора нагороджені І. С. Троман, В. О. Бичок, ланкова Г. Т. Бузовська, орденом «Знак Пошани» — коваль А. Я. Котляр. Трудове піднесення охопило колгоспників напередодні XXIV з'їзду КПРС. В 1970 році райком КП України і виконком районної Ради депутатів трудящих присвоїли колгоспу ім. Жданова звання господарства високої культури землеробства, а бригаді № 2 у квітні 1971 року передали на вічне зберігання пам'ятний Червоний вимпел.

У першому році дев'ятої п'ятирічки врожайність зросла до 31,5 цнт з гектара. Знаменну дату — 50-річчя утворення СРСР — трудящі села зустріли дальшими успіхами. У 1972 році колгосп ім. Жданова, який зібрав по 231 цнт картоплі з гектара (при зобов'язанні 230 цнт) та виконав план продажу її державі на 181,9 проц., став переможцем у соціалістичному змаганні серед колгоспів району. Йому було вручено пам'ятний Червоний прапор райкому КП України і виконкому районної Ради депутатів трудящих. Високо відзначено і працю окремих колгоспників. Бригадира тракторної бригади І. С. Тромана нагороджено орденом Леніна, ланкову Г. М. Горілу і ланкового А. Є. Юрченка — орденом Трудового Червоного Прапора, бригадира комплексної бригади І. С. Назаренка — орденом «Знак Пошани». Тваринницькій фермі № 2 було присвоєно звання колективу комуністичної праці і 38 колгоспникам — звання ударників комуністичної праці.

Хлібороби Каменя у 1968 році встановили дружні зв'язки з трудівниками кол-

госпу ім. Островського Щигровського району Курської області і діляться з ними своїм досвідом вирощування картоплі. В 1972 році до села приїздила делегація братів-росіян, яку гостинно зустріли трудівники колгоспу ім. Жданова. У січні 1973 року делегація з Щигровського району вдруге відвідала цей колгосп, де ознайомилась з досвідом роботи механізованих ланок. На честь 50-річчя утворення СРСР Щигровський райком КПРС і виконком районної Ради депутатів трудящих нагородили Почесними грамотами агронома колгоспу ім. Жданова І. А. Скибу і медсестру Г. М. Дячок.

Невпізнанно змінився Камінь за Радянської влади. Протягом післявоєнних років село майже повністю перебудовано. Тут споруджено лікарню, медпункт, водолікарню, нове приміщення школи, майстерню побутового обслуговування та ін. Колгоспники живуть у нових добротних будинках. У дев'ятій п'ятирічці передбачено спорудити водопровід і забрукувати вулиці. Цей план вже втілюється в життя. Камінь електрифіковано й радіофіковано. До послуг жителів 5 магазинів, товарооборот яких у 1971 році був майже у 2 рази більше в порівнянні з 1966 роком. У кожну сім'ю прийшов достаток.

На новий щабель піднялися охорона здоров'я, освіта й культура. Медичну допомогу населенню подають лікарня на 25 ліжок, медпункт і водолікарня, в яких працюють 2 лікарі і 8 чоловік середнього медперсоналу. У селі є середня школа, в якій налічується 348 учнів і 28 вчителів. У клубі з залом на 400 місць демонструються кінофільми, читаються лекції, виступають учасники художньої самодіяльності. Тут є 2 бібліотеки з книжковим фондом понад 10,7 тис. примірників. Первинна організація товариства «Знання» об'єднує 22 лектори. Правління колгоспу і партійна організація видають багатотиражну газету «Присеймська правда».

Увійшли в побут населення Каменя нові обряди: проводи зими, зустріч весни, а також проводи юнаків до лав Радянської Армії.

На трудові звершення трудящих спрямовують 2 первинні партійні організації, які об'єднують 50 членів партії. Комуністи очолюють всі важливі ділянки колгоспного виробництва. Значну роль у вихованні підростаючого покоління відіграють 2 первинні комсомольські організації, в лавах яких 113 юнаків і дівчат. Велику роботу проводить сільська Рада. Вона складається з 35 депутатів, серед них 23 колгоспники, 4 робітники і 8 представників інтелігенції, 18 членів партії і 7 комсомольців, 16 жінок. Сільрада має 6 постійних комісій: сільськогосподарську, шляхову, планово-бюджетну, соціально-культурну та ін. Зростають асигнування на соціально-культурні потреби. В 1971 році вони становили 133,3 тис. крб., тобто збільшилися проти 1966 року на 19,8 процента.

Трудящі села самовіддано працюють, щоб внести свій вклад у розвиток економіки і культури нашої країни.

М. П. СТОЖОК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД КРОЛЕВЕЦЬКОГО РАЙОНУ

АЛТИ́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і за 1 км від автошляху Москва—Київ. Залізнична станція. Дворів — 1008. Населення — 2947 чоловік.

В Алтинівці міститься колгосп ім. Горького, за яким закріплено 5560 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4401 га орної землі. Вирощують зернові культури, картоплю й цукрові буряки; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працюють заводи залізобетонних конструкцій і цегельний.

У селі є середня школа, в якій налічується 417 учнів і 31 учитель, будинок культури на 400 місць, 2 бібліотеки, лікарня на 25 ліжок, медамбулаторія.

В Алтинівці — 3 первинні партійні (70 комуністів) і 3 комсомольські (130 комсомольців) організації. Партійний осередок створено 1919, комсомольський — в 1920 році.

За самовіддану працю 218 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Алтинівка відома з першої половини XVII ст. Під час першої російської революції 1905—1907 рр. у селі відбулися заворушення селян. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. У 1921 році було створено комуну ім. Калініна. У роки німецько-фашистської окупації гітлерівці закатували в Алтинівці 136 радянських активістів. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 950 жителів, з них за мужність і відвагу 680 нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцю села І. С. Демиденку за хоробрість і стійкість, виявлені в боях проти німецько-фашистських загарбників, у 1943 році присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 380 чоловік віддали життя, захищаючи Вітчизну. В Алтинівці споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців, а також односельців, які загинули на фронтах війни.

Уродженцями Алтинівки є геолог і палеонтолог, доктор геологічних наук Г. І. Молявко і доктор медичних наук О. П. Карапата.

АНДРІ́ЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Рудці (притока Реті), біля районного центру і залізничної станції Кролевець. Дворів — 471. Населення — 1723 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Артюхове, Боцманів, Гуляєве, Ніжинське й Поділове.

В Андріївці міститься центральна садиба колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС, за яким закріплено 2964 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2007 га орної землі. Вирощують кормові культури; спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби.

У селі є восьмирічна школа, в якій налічується 213 учнів і 22 вчителі, будинок культури на 400 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — 3 первинні партійні (62 комуністи) і 4 комсомольські (82 комсомольці) організації. Комсомольський осередок створено в 1930, партійний — в 1936 році.

За виробничі успіхи 25 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, з них ланкову Г. М. Максименко — орденом Жовтневої Революції.

Андріївка виникла в середині XVII ст. Під час першої російської революції 1905—1907 рр. у селі відбулися селянські заворушення. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації гітлерівці закатували 10 радянських активістів. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 218 жителів, з них 145 за героїзм і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 131 чоловік віддав життя за свободу й незалежність Батьківщини. В Андріївці споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців, а також односельців, які загинули на фронтах війни.

У 1947 році встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

БИ́СТРИК — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Реті, за 12 км від районного центру і залізничної станції Кролевець, за 1 км від автошляху Київ—Москва. Дворів — 521. Населення — 1451 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Безкровне, Ковбасине, Марухи, Папкине, Прогрес, Ретик, Соломашине, Срібровщина й Червона Гірка.

У Бистрику міститься центральна садиба колгоспу ім. Шевченка, за яким закріплено 4407 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3125 га орної землі. Вирощують зернові культури, картоплю й цукрові буряки; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює цегельний завод.

В селі є середня школа, в якій налічується 405 учнів і 31 учитель, будинок культури на 400 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок, медамбулаторія.

На території сільради — первинні партійна (53 комуністи) і 2 комсомольські (117 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — в 1923 році.

За трудові успіхи 192 трудівники нагороджено орденами й медалями СРСР, у т. ч. свинарку Г. Т. Ткаченко — орденом Леніна.

Бистрик засновано в середині XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. У селі діяв партизанський загін, який боровся проти німецьких окупантів і петлюрівців. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 416 жителів, з них 406 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 243 чоловіка полягли смертю хоробрих. У Бистрику споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визво-

лення села від гітлерівців, і пам'ятник односельцям, які віддали життя на фронтах війни.

Уродженцем села є український радянський поет П. С. Рудь (1910—1942).

БІЛОГРИ́ВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного центру і за 2 км від залізничної станції Брюловецький. Дворів— 100. Населення — 294 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Бошівка, Жукове, Луч, Медведеве, Пасіка, Перемога, Сажалки, Хрещатик й Шлях.

У Білогривому міститься центральна садиба колгоспу «Дружба», за яким закріплено 2066 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1561 га орної землі. Вирощують зернові культури й картоплю; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є середня школа, в якій налічується 259 учнів і 24 вчителі, будинок культури на 270 місць, 2 бібліотеки, медпункт, пологовий будинок.

На території сільради — первинні партійна (32 комуністи) і 2 комсомольські (91 комсомолець) організації. Партійний і комсомольський осередки створено в 1928 році.

За самовіддану працю 68 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР. Трактористці Є. І. Момот присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Білогриве відоме з 1862 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти гітлерівських загарбників билися 113 жителів, з них 45 за героїзм і відвагу нагороджені орденами і медалями СРСР. 32 чоловіка полягли в боях за Радянську Батьківщину. У Білогривому споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців, а також односельців, які загинули на фронтах війни.

ГРЕ́ЧКИНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Есмані (притока Десни), за 18 км від районного центру і за 4 км від залізничної станції Пиротчино. Дворів — 146. Населення — 357 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Васильківщина, Воронцове, Дідівщина, Заріччя, Пиротчине й Піонерське.

У Гречкиному міститься центральна дільниця Пиротчинського торфопідприємства, за 1 км від села — торфобрикетний завод, а у с. Дідівщині — крохмальний.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 105 учнів і працює 11 учителів, будинок культури на 200 місць, бібліотека, медамбулаторія, пологовий будинок.

На території сільради — 2 первинні партійні (38 комуністів) і 4 комсомольські (52 комсомольці) організації. Партійний і комсомольський осередки створено в 1927 році.

За самовіддану працю 16 трудівників нагороджено орденами і медалями СРСР. Трактористці торфопідприємства Н. З. Ступак присвоено звання Героя Соціалістичної Праці.

Гречкине засноване в XIX ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 127 жителів, з них 121 за виявлені мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 41 чоловік поліг смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. У Гречкиному встановлено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

ГРУЗЬКЕ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від районного центру і залізничної станції Кролевець. Дворів — 378. Населення — 1008 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мостище й Тарасівка.

В Грузькому міститься центральна садиба колгоспу ім. Фрунзе, за яким закріплено 1761 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1268 га орної землі. Вирощують зернові культури і картоплю; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, в якій налічується 138 учнів і 14 учителів, будинок культури на 200 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (16 комуністів) і 2 комсомольські (33 комсомольці) організації. Комсомольський осередок створено в 1926, партійний — в 1934 році.

За самовіддану працю 29 трудівників нагороджено орденами і медалями СРСР, серед них свинарку Г. О. Колесник — орденом Леніна.

Грузьке засноване в 60-х роках XVII ст. Назву воно дістало від річки Грузької (притока Реті). У 1905 році в селі відбувалися сходки селян. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації у Грузькому діяла підпільна група, яку очолював М. Т. Боб. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 220 жителів, з них 107 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 127 чоловік полягли за свободу й незалежність Батьківщини. У Грузькому споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців, а також односельців, які загинули на фронтах війни.

ДО́БРОТОВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і залізничної станції Кролевець. Дворів — 397. Населення — 1063 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Терехове.

У Добротовому міститься колгосп «Вперед», за яким закріплено 3004 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2144 га орної землі. Вирощують зернові культури, картоплю й цукрові буряки; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 144 учні і працює 15 учителів, будинок культури на 400 місць, 2 бібліотеки, фельдшерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — 2 первинні партійні (38 комуністів) і 5 комсомольських (52 комсомольці) організацій. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — в 1921 році.

За виробничі досягнення 45 трудівників нагороджено орденами і медалями СРСР.

Добротове засноване у XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фрон-

У центрі с. Ленінського. 1972 р.

тах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 504 жителі, з них за виявлену мужність 305 нагороджено орденами й медалями СРСР. 198 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У Добротовому споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

ЗАЗІ́РКИ — село, центр сільської Ради, розташоване по берегах річки Борголу (притока Клевені), за 30 км від районного центру і залізничної станції Кролевець. Дворів — 467. Населення — 1386 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Калашинівка і Новоселиця.

У Зазірках міститься центральна садиба колгоспу «Заозерний», за яким закріплено 3188 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2247 га орної землі. Вирощують зернові і технічні культури, картоплю; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 277 учнів і працює 23 вчителі, будинок культури на 400 місць, бібліотека, фельдшерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — 2 первинні партійні (66 комуністів) і 2 комсомольські (50 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1922, партійний — в 1925 році.

За виробничі успіхи 70 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, з них орденом Леніна — колишнього голову колгоспу О. Є. Іванова, ланкову К. Г. Лубенець і бригадира П. І. Чуйка.

Зазірки відомі з першої половини XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації 154 жителі Зазірок, Калашинівки і Новоселиці у 1941 році створили партизанський загін, який у лютому 1942 року увійшов до складу партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака і пройшов бойовий шлях від Путивля до Карпат. Тут діяли також 5 підпільних груп, які очолювали Є. Ф. Божко, М. К. Висоцька, Д. М. Макаренко, П. І. Вернигор і С. В. Афанащенко. За активну допомогу партизанам гітлерівці у червні 1942 року знищили с. Новоселицю і живцем спалили 29 членів сімей партизанів. На фронтах Великої Вітчизняної війни, в підпіллі і партизанських загонах проти фашистів билися 464 жителі, з них 181 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 286 чоловік полягли за свободу і незалежність Батьківщини. У Зазірках споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців, а також односельців, які загинули на фронтах війни, та обеліск на честь односельців-партизанів.

ЛЕ́НІНСЬКЕ (до 1922 р.— Спаське) — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Алтинівка і за 3 км від автошляху Москва—Київ. Дворів — 861. Населення — 2616 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Лапшине й Майорівка.

У Ленінському міститься центральна садиба колгоспу ім. Леніна, за яким закріплено 5074 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3155 га орної землі. Вирощують зернові культури, картоплю й цукрові буряки; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює міжколгоспний цегельний завод.

В селі є середня школа, в якій налічується 453 учні і 41 учитель, будинок культури на 400 місць, 2 бібліотеки, народний музей В. І. Леніна, лікарня на 25 ліжок, медамбулаторія.

На території сільради — 3 первинні партійні (67 комуністів) і 4 комсомольські (163 комсомольці) організації. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — в 1920 році.

За самовіддану працю 95 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Спаське виникло в XVI ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. У 1922 році жителі Спаського на зборах прийняли рішення про перейменування села на Ленінське. Їх прохання задовольнив 7-й Кролевецький повітовий з'їзд Рад. У 1959 році тут відкрито пам'ятник В. І. Леніну, а в 1970 році на місці, де відбулися збори селян, встановлено обеліск. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 505 жителів, з них 170 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. У боротьбі з ворогом віддали життя 336 чоловік. У Ленінському споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців, а також односельців, які загинули на фронтах війни.

Поблизу Ленінського виявлено городище часів Київської Русі.

ЛИТВИ́НОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Клевені, за 35 км від районного центру і залізничної станції Кролевець. Дворів — 412. Населення — 1336 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Антонівка й Борголь.

У Литвиновичах міститься центральна садиба колгоспу ім. Ковпака, за яким закріплено 3857 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2374 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є середня школа, в якій навчається 305 учнів і працює 27 учителів, будинок культури на 450 місць, лікарня на 25 ліжок, медамбулаторія.

На території сільради — 2 первинні партійні (69 комуністів) і 2 комсомольські (103 комсомольці) організації. Комсомольський осередок створено в 1924, партійний — в 1928 році.

За трудові успіхи 148 працівників нагороджено орденами і медалями СРСР.

Литвиновичі відомі з XVI ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації в с. Ворголі у 1941 році було створено партизанський загін під командуванням С. Ф. Кириленка. Комісаром загону був М. О. Москаленко, якого в 1944 році призначили заступником командира по політчастині 1-ї Української партизанської дивізії ім. двічі Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака. У жовтні 1941 року цей загін увійшов до складу Путивльського об'єднаного партизанського загону. На початку 1942 року партизаном громадянської війни М. І. Павловським було створено партизанську групу, яка також влилася до Путивльського об'єднаного партизанського загону. У Литвиновичах діяли 2 підпільні групи на чолі з Г. І. Калачевською і Ф. І. Храмушею, у Ворголі — 4 підпільні групи, які очолювали М. В. Лавринець, Ю. І. Лавринець, В. С. Москаленко і Т. К. Бородач. За активну участь населення у партизанському русі фашисти спалили Литвиновичі і закатували 92 його жителі. У 1967 році їм встановлено пам'ятник. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 454 жителі, з них за мужність і відвагу 400 нагороджено орденами й медалями СРСР. 207 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Вітчизни. У Литвиновичах споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців, а також односельців, які загинули на фронтах війни.

У 1965 році встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку.

Поблизу сіл Литвиновичів і Ворголя виявлено поселення доби неоліту, городище та поселення скіфських часів, городище, поселення та 2 могильники сіверян (VIII—X ст.) і 2 давньоруські городища. Одне з них розташовано в центрі Литвиновичів, друге — на околиці Ворголя, що є залишками зруйнованого в 1283 році татарами міста Ворлога (Ворогла).

ЛО́КНЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Локні (притока Клевені), за 18 км від районного центру і залізничної станції Кролевець. Дворів — 354. Населення — 1165 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Загорівка й Ярове.

У Локні міститься центральна садиба колгоспу «Ленінський шлях», за яким закріплено 2260 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1656 га орної землі. Вирощують зернові культури, картоплю й цукрові буряки; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 170 учнів і 18 учителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека, фельдшерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — 2 первинні партійні (61 комуніст) і 5 комсомольських (113 комсомольців) організацій. Партійний і комсомольський осередки створено в 1919 році.

За самовіддану працю 52 трудівники нагороджено орденами і медалями СРСР, серед них голову колгоспу І. І. Бруяка і свинарку П. М. Піскун — орденом Леніна.

Локня заснована в середині XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 226 жителів, з них за мужність і відвагу 83 нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцеві Локні гвардії капітану А. К. Алексєєву за вміле керівництво батальйоном і утримання плацдарму під час форсування Дніпра у 1944 році присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 154 чоловіка віддали життя за свободу і незалежність Вітчизни. Їм споруджено пам'ятник.

МУ́ТИН — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Сейму, за 19 км від районного центру і залізничної станції Кролевець. Дворів — 908. Населення — 2555 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Горохове, Жабкине, Кащенкове, Кубахове, Малинове, Отрохове й Хоменкове.

У Мутині міститься центральна садиба колгоспу «Україна», за яким закріплено 4992 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2726 га орної землі. Вирощують зернові культури, картоплю й цукрові буряки; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працюють цегельний завод і хлібозавод райспоживспілки.

В селі є середня школа, де налічується 403 учні і 33 вчителі, будинок культури на 300 місць, 2 бібліотеки, лікарня на 25 ліжок, медамбулаторія.

В. Є. Самко — повний кавалер ордена Слави, уродженець с. Мутина. 1964 р.

На території сільради —2 первинні партійні (71 комуніст) і 2 комсомольські (115 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — в 1924 році.

За виробничі досягнення 106 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, з них голову колгоспу П. С. Приходька — орденом Леніна, головного агронома В. Я. Ляховку — орденом Жовтневої Революції.

Мутин виник у першій половині XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. У селі діяв партизанський загін, який вів боротьбу з німецькими окупантами й петлюрівцями. Під час німецько-фашистської окупації у Мутині створили 2 підпільні групи, які очолювали М. П. Хожай і Є. С. Гапич. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 944 жителі, з них за мужність і відвагу 278 нагороджено орденами й медалями СРСР. В. Є. Самко — повний кавалер ордена Слави. 433 чоловіка віддали своє життя в боротьбі з фашистами. У Мутині споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців, і пам'ятник односельцям, які полягли на фронтах війни.

О́БТОВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Реті (притока Десни), за 15 км від районного центру і залізничної станції Кролевець. Дворів — 873. Населення — 2583 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Губарівщина й Погорілівка.

В Обтовому міститься центральна садиба колгоспу «Зоря комунізму», за яким закріплено 4242 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2600 га орної землі. Господарство вирощує зернові культури, картоплю й цукрові буряки; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює цегельний завод.

У селі є середня школа, в якій налічується 561 учень і 38 учителів, будинок культури на 400 місць, 2 бібліотеки, лікарня на 25 ліжок, медамбулаторія.

На території сільради — 3 первинні партійні (76 комуністів) і 3 комсомольські (158 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — в 1920 році.

За самовіддану працю 105 трудівників нагороджено орденами і медалями СРСР, серед них заслужену вчительку УРСР М. К. Іваницьку — орденом Леніна. Колишньому директору школи Г. М. Ільченку присвоєно звання заслуженого вчителя УРСР.

Обтове відоме з середини XVII ст. Під час першої російської революції 1905—1907 рр. в селі відбулися заворушення і збройні виступи селян. Вони взяли участь у нападі на кролевецьку тюрму, відмовилися виконувати повинності, сплачувати податки й обрали селянський комітет. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 554 жителі, з них за мужність і героїзм 248 нагороджено орденами й медалями СРСР. 382 чоловіка полягли смертю хоробрих. В Обтовому споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців, і пам'ятник односельцям, які віддали життя на фронтах війни.

У 1967 році встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

На околицях с. Погорілівки виявлено 5 неолітичних поселень, поселення доби бронзи та городище скіфських часів.

РЕУ́ТИНЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Реті , за 7 км від районного центру і залізничної станції Кролевець. Дворів — 468. Населення — 1873 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Грибаньове.

У Реутинцях міститься центральна садиба колгоспу «Родина», за яким закріплено 1939 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1410 га орної землі. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, картоплю; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 196 учнів і викладає 15 учителів, вечірня середня школа сільської молоді на 120 учнів та професійно-технічне училище, будинок культури на 300 місць, 3 бібліотеки, 2 фельдшерські пункти, пологовий будинок.

На території сільради — 2 первинні партійні (41 комуніст) і 3 комсомольські (335 комсомольців) організації. Партійний і комсомольський осередки створено в 1921 році.

За самовіддану працю 67 трудівників нагороджено орденами і медалями СРСР. В. П. Черняку присвоєно звання заслуженого вчителя УРСР.

Реутинці засновано на початку XVII ст. У 1905 році місцеві жителі розгромили поміщицьку економію і брали участь у збройному нападі на кролевецьку тюрму, щоб визволити політичних в'язнів. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації в Реутинцях діяла підпільна група, яку очолювала Х. І. Борсук. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 240 жителів, з них 157 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 149 чоловік віддали життя за свободу і незалежність Батьківщини. В Реутинцях споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів — визволителів села від гітлерівців, а також односельців, які загинули на фронтах війни.

ТУЛИ́ГОЛОВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Реті, за 18 км від районного центру і залізничної станції Кролевець, за 2 км від автошляху Москва—Київ. Дворів — 742. Населення — 2524 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Головнине.

У Тулиголовому міститься центральна садиба колгоспу ім. Кірова, за яким закріплено 4330 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3730 га орної землі. Вирощують зернові культури, картоплю й цукрові буряки; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 372 учні й 27 учителів, будинок культури на 400 місць, 2 бібліотеки, медамбулаторія, пологовий будинок.

На території сільради — 2 первинні партійні (62 комуністи) і 2 комсомольські (84 комсомольці) організації. Партійний і комсомольський осередки створено в 1920 році.

За самовіддану працю 111 трудівників нагороджено орденами і медалями СРСР.

Тулиголове виникло в першій половині XVII ст. Під час першої російської революції 1905—1907 рр. у селі відбулися заворушення

селян. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. У 1928 році створено колгосп «Червоний трудовик». Під час німецько-фашистської окупації у Тулиголовому діяла підпільна група, яку очолювала Н. Р. Козинець. 55 підпільників і радянських активістів загинули від рук фашистських катів. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників бився 421 житель, з них 173 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцеві села капітану Г. І. Меншупу за вміле керівництво батальйоном, особисту хоробрість і мужність, виявлені під час форсування Дніпра, у 1944 році присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 248 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У Тулиголовому споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, що визволили село від гітлерівців, і односельців, які загинули на фронтах війни, а також обеліск партизанської Слави.

У селі виявлене городище часів Київської Русі.

ЧЕРВО́НИЙ РА́НОК (до 1922 р.— Божок) — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і залізничної станції Кролевець. Дворів — 448. Населення — 1410 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Буйвалове, Веселі Гори, Заболотове, Миколаєнкове, Мирне, Неровнине й Свидня.

У Червоному Ранку міститься центральна садиба колгоспу ім. Мічуріна, за яким закріплено 3297 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1727 га орної землі. Вирощують зернові культури, картоплю й цукрові буряки; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює цегельний завод.

В селі є середня школа, в якій налічується 268 учнів і 25 учителів, будинок культури на 350 місць, 2 бібліотеки, фельдшерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — 3 первинні партійні (75 комуністів) і 4 комсомольські (166 комсомольців) організації. Партійний й комсомольський осередки створено в 1919 році.

За виробничі успіхи 87 трудівників нагороджено орденами і медалями СРСР, серед них свинарку Н. С. Калій — орденами Леніна і Жовтневої Революції, голову колгоспу І. С. Журавля — орденом Леніна.

Божок відомий з середини XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. У 1921 році організовано комуну «Ранок». Під час німецько-фашистської окупації у Червоному Ранку в жовтні—листопаді 1941 року перебував Кролевецький підпільний райком партії. Тут було створено партизанську групу в складі 10 чоловік, яка згодом влилася до Кролевецького партизанського загону. У селі діяла також підпільна група на чолі з М. Т. Тригуб. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти фашистів билися 409 жителів, з них 233 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 196 чоловік віддали життя за свободу і незалежність Батьківщини. У Червоному Ранку споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, що визволили село від гітлерівців, і односельців, які загинули на фронтах війни, а також обеліск воїнам-визволителям.

Поблизу сіл Заболотового і Червоного Ранку виявлено 3 неолітичні поселення, городище скіфських часів, 2 слов'янські поселення — перших століть н. е. та сіверян VIII—X ст., а також поселення часів Київської Русі.

ЯРОСЛА́ВЕЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і залізничної станції Кролевець. Дворів — 735. Населення — 2248 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Покровське.

У Ярославці міститься центральна садиба колгоспу ім. Щорса, за яким закріплено 3956 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3271 га орної землі. Вирощують зернові культури, картоплю й цукрові буряки; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює міжколгоспний цегельний завод.

В селі є середня школа, в якій налічується 471 учень і 39 учителів, будинок культури на 450 місць, 2 бібліотеки, лікарня на 25 ліжок, медамбулаторія.

На території сільради — 2 первинні партійні (59 комуністів) і 2 комсомольські (157 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — в 1926 році.

За самовіддану працю 218 жителів нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них ланкового механізованої ланки В. Г. Литвина — орденом Леніна.

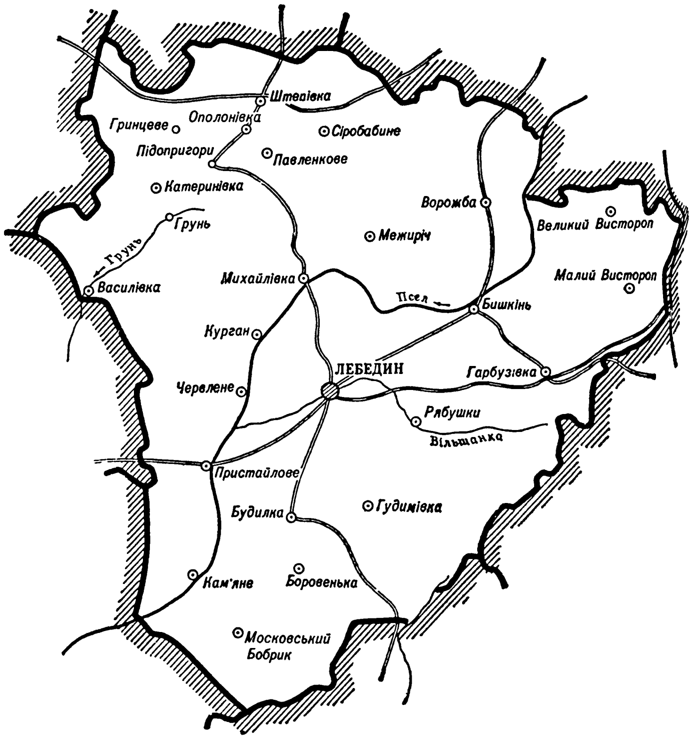
Ярославець засновано в першій половині XVII ст. У період першої російської революції 1905—1907 рр. у селі відбулися заворушення селян. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації в Ярославці діяла підпільна група, яку очолювала К. П. Шкамерда. 26 підпільників і радянських активістів загинули в катівнях гестапо. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 629 жителів, з них 497 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 333 чоловіка полягли смертю хоробрих. У Ярославці споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, що визволили село від гітлерівців, і односельців, які загинули на фронтах війни, а також пам'ятник воїнам-визволителям.

Уродженцем Ярославця є український радянський актор і театральний педагог П. Т. Коваленко.

У селі виявлене городище часів Київської Русі.

23 3-205

ЛЕБЕДИНСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,7 тис. кв. км. Населення — 79 тис. чоловік, у т. ч. сільського — 50,4 тис. чоловік. Середня густота — 48 чол. на кв. км. Міській та 22 сільським Радам підпорядкований 171 населений пункт. У районі 107 партійних, 122 комсомольські та 164 профспілкові організації. В економіці провідне місце займає сільське господарство. За чотирма радгоспами, радгоспом-технікумом і 17 колгоспами закріплено 109 325 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 89 473 га орної землі. Промислових підприємств налічується 18. Населення обслуговують 69 медичних закладів. У 50 загальноосвітніх школах (у т. ч. 13 середніх, 24 восьмирічних, 13 початкових) навчається понад 13 тис. учнів, працюють 1009 учителів. Є ще вечірня та заочна середні школи, дві спеціальні школи-інтернати, радгосп-технікум, медичне і педагогічне та два професійно-технічні училища. Культосвітню роботу ведуть 16 будинків культури, 39 клубів, 49 бібліотек, три музеї. В селах району встановлено два пам'ятники В. І. Леніну, 104 пам'ятники і обеліски Слави воїнам-визволителям та односельцям, які загинули в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни.

ЛЕБЕДИ́Н

Лебедин — місто районного підпорядкування. Розташований по обидва береги річки Вільшанки, за 47 км від обласного центру. Залізнична станція — Лебединська. Місто з'єднане дорогою з автошляхом Суми—Київ. Населення — 29 934 чоловіка. Міській Раді підпорядковані населені пункти Куданівка, Олексенкове, Токарі.

На території міста виявлено знаряддя праці, посуд епохи бронзи (ІІ тис. до н. е.), а також рештки поселення черняхівської культури (ІІ—VІ ст.), які свідчать про давнє заселення цих місць[1].

[1] Труды Харьковской комиссии по устройству XIII археологического съезда в г. Екатеринославе. Х., 1905, стор. 24; Археологія, т. 1, стор. 165.

Лебедин як слобода заснований у 1654 році[1] переселенцями з Правобережної України, які, рятуючись від гніту польської шляхти, втікали до Росії. Назва слободи пішла від однойменного озера, що знаходиться поблизу. В 1658 році населення Лебедина поповнилося новими переселенцями. Слободу перебудували. Лебедин було віднесено до Сумського полку як сотенне містечко, що звалося «Лебяжий город».

В перші десятиліття існування Лебедин, як і інші полкові та сотенні міста Слобожанщини,— військовий опорний пункт у боротьбі проти турецько-татарської агресії. Як свідчить документ 1678 року, Лебедин було обнесено дубовим частоколом, тут налічувалося 20 башт, причому 11 з них мали проїзні ворота. На озброєнні гарнізону було 9 гармат вагою від 11 до 47 пудів, 88 мушкетів і 5 «пищалей затинних»[2].

За описом 1785 року «місто. . . з трьох боків оточене земляним валом, заввишки до 3 сажнів і таким же завширшки. Для прикриття чотирьох кутових батарей насипний вал, заввишки в 1 сажень, в'їхати до фортеці можна було з чотирьох боків; із сходу на захід місто перетинала річка Вільшанка, берег якої разом з валом підвищувався до чотирьох сажнів»[3].

Жителі Лебедина були наділені землею, лісами та сіножатями, т. зв. дачами, за користування якими мали виконувати військову службу. Крім землеробства, вони займалися ремеслами і торгівлею. В 1689 році на річці Вільшанці збудовано водяний млин. У 60—80-х роках XVII ст. основна маса українських поселенців у Лебедині поділялася на козаків полкової та міської служби. В 1681 році в місті налічувався 2061 чоловік, з них козаків полкової служби — 403, міської служби — 553, російських пушкарів — 16 чоловік.

В другій половині XVII ст. чітко виявилася майнова нерівність серед козацько-селянського населення. Старшина намагалася в будь-який спосіб привласнити землі бідніших козаків, а їх самих перетворити на «підданих» (кріпаків). Постійна сторожова служба, часті походи відривали козаків від господарства, тому вони були неспроможні забезпечити себе, убожіли, розорювалися. Через це наприкінці XVII ст. встановилася практика «підмоги». Підпомічники повинні були матеріально забезпечувати козаків полкової служби під час походів необхідним спорядженням, продовольством і грошима. Вони також обслуговували в поході козацький обоз. Підпомічники закріплювалися за старшиною і козаками поіменним розписом. Зовсім зубожілі козаки, які втратили землю й житло, мешкали при дворах заможніших і працювали на них. Їх називали підсусідками.

З початку XVIII ст. переважну більшість мешканців Лебедина віднесено до категорії підпомічників. За переписом 1732 року, в місті проживало старшин і полкових козаків — 519, представників духовенства — 135, підпомічників — 3022, підсусідків 153, прислуги — 223, кріпосних селян, що належали старшині,— 84 чоловіка, всього 4136 осіб чоловічої статі[4].

Посилення експлуатації слобожан в другій половині XVII — першій половині XVIII ст. викликало загострення класової боротьби. Трудящі виступали проти козацької старшини, духовенства, царських воєвод. Боротьба виливалася у різні форми.

Так, в 1662 році, незважаючи на погрозливі царські грамоти про розправу з учасниками народного повстання в Москві («Мідний бунт»), торгові люди в Лебедині відмовилися продавати товари за знецінені мідні гроші. В 1659 році населення Лебедина

---

[1] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 99.

[2] Дополнения к Актам историческим, собранные и изданные Археографическою комиссиею, т. 9, стор. 295—296.

[3] Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 442.

[4] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 370, 382—383.

виступило проти військ І. Виговського, а в 1668 році витримало облогу кримських татар і гетьмана Брюховецького, а також Дорошенка, які зрадили інтереси народу і разом з іноземними загарбниками грабували міста й села України[1].

1680 року гадяцькому полковникові було передано землі лебединських пушкарів. Хоч лебединці написали скаргу, цю землю від них відібрали. Тоді ж почалася тяжба жителів Лебедина і прилеглих сіл з служилими людьми с. Кам'яного за угіддя. Присланий для розв'язання її путивльський воєвода жорстоко розправився з лебединцями[2].

Масовою формою протесту проти феодально-кріпосницького гніту були переселення і втечі зубожілих козаків і селян. Всупереч суворим заборонам вони направлялися на окраїни Російської держави. Незважаючи на заходи уряду, вживані для спіймання збіглих, у 50-х роках XVIII ст. втечі козаків помітно збільшилися. Поширеними формами протесту нерідко були подавання скарг, порубки поміщицьких лісів. У Лебедині 1764 року самовільно рубали ліс полкового обозного.

Тяжкою була і козацька служба. В донесенні лебединського сотника військовому начальству в 1681 році з-під Бишкіня (Зміївського), де будувалась нова укріплена лінія, зазначалося: «Козаки наші. . . в запасах оскуділи дуже. . ., вони бідні, роздягнені і хворі, і їсти нічого, і коням корму немає. А з домівок прислати нічого за убозтвом. В минулому році в нас у Лебедині. . . посад вигорів і від тієї пожежі хлібом оскуділи дуже. І тепер стояти тут на заставі нам стало неможливо»[3]. Про зубожіння козаків у XVIII ст. свідчать багато документів. Водночас складалася певна група заможних. Заможні козаки займалися господарством і торгівлею, а замість себе наймали людей на козацьку службу за 7—10 крб. на рік.

Під час Північної війни 1700—1721 рр. у Лебедині розташовувалися частини російської армії. З 20 листопада по 26 грудня 1708 року тут перебував цар Петро І, який готував армію до вирішального бою з шведами. 3—4 грудня він провів у Лебедині військову раду[4].

В 1765 році полковий козацький устрій замінено губернським управлінням. Козаки були позбавлені привілеїв і переведені до податкового стану військових обивателів, які стояли близько до державних селян.

З 1780 року Лебедин — повітове місто Харківського намісництва. Після ліквідації намісництва в 1796 році Лебедин увійшов до складу Охтирського повіту, а в 1802 році знову став повітовим містом Слобідсько-Української (з 1835 року — Харківської) губернії.

У другій половині XVIII ст. прискорився розвиток ремесла й торгівлі. Істотно збільшилася кількість ремісників у Лебедині. 1773 року їх налічувалося 274, а в 1796—1507 чоловік. Це були ткачі, шевці, калачники, ковалі, шаповали тощо. Всі ремісники об'єднувалися в цехи. За даними 1780 року, Лебединський повіт за кількістю ремісників займав одне з перших місць у Харківському намісництві[5]. Значного розвитку набуло млинарство. В 1785 році тут діяли чотири млини. Частина жителів Лебедина їздила на Дон по рибу, а також до Перекопу по сіль. В місті налічувалося понад 30 крамниць. Тричі на рік в Лебедині відбувалися ярмарки[6].

Помітно змінювався соціальний склад населення. Стан міщан поповнювався за рахунок селян, що займалися різними промислами. Так, 1783 року 188 селян були записані в міщани. В Лебедині 1785 року налічувалося 4046 мешканців чоловічої

---

[1] Городские поселения в Российской империи, т. 5, ч. 1. СПб., 1865, стор. 367.

[2] Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.) в XVI—XVIII столетии, стор. 95, 97—98.

[3] Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 459—460.

[4] Письма и бумаги императора Петра Великого, т. 8, вып. 2. М., 1951, стор. 1002—1003.

[5] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, ч. 1, стор. 100.

[6] Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1888 год. Х., 1888, стор. 74.

статі, з них міщан було 571 чол. А через 18 років відповідно 5187 і 1597 чоловік[1]. Однак переважну частину жителів міста (75 проц.) становили військові обивателі.

За полкового устрою частина дітей лебединців навчалася в школах-хатах, що знаходились при церковних дворах. Грамоти навчали дячки. В 1732 році в місті діяли 4 такі школи, в кожній з них було до 30 школярів. В другій половині XVIII ст. школи були закриті, зате церков налічувалось в Лебедині 13[2].

Архітектурною пам'яткою XVIII ст. що збереглася до нашого часу, є дерев'яна Воскресенська церква, збудована в 1748 році.

В першій половині XIX ст. Лебедин був типовим провінціальним містом. Він опинився осторонь головних торговельних шляхів країни, що привело до сповільнення його економічного розвитку. За першу половину XIX ст. населення Лебедина зросло лише на одну п'яту. В місті налічувалося близько двох тисяч дерев'яних будинків і тільки три кам'яні. Великим лихом були спустошливі пожежі та епідемії хвороб. У 1831 році від холери померло 240, а в 1848 році — 468 чоловік[3]. І це не випадково — на 10 тис. мешканців був один лікар і лікарня на 8 ліжок.

В 1847 в Лебедині було 8277 військових обивателів і 2454 міщан. Крім сплати податків, вони виконували квартирну повинність (приймали на постій солдатів). Поміщицьких селян (дворових) налічувалось 97 чоловік[4]. Основними заняттями залишалися хліборобство й тваринництво, дальшого розвитку набули садівництво й баштанництво. Розширювались площі під посівами кукурудзи, картоплі, цукрових буряків. Але врожаї були низькі. Десятина орної землі давала в середньому 7 крб. прибутку.

Продовжували існувати кустарні промисли. В середині XIX ст. в місті працювали підприємства: селітряне, свічкове, три салотопні, три крохмальні, бровар, три водяні млини, 66 вітряків[5]. Найбільш поширеними ремеслами були плетіння та фарбування шерстяних поясів і пошиття плахт. У Лебедині налічувалося п'ять красилень. Лебединські пояси славилися далеко за межами губернії. Мешканці Лебедина збували щороку понад 70 тис. кольорових поясів на суму до 50 тис. карбованців у Ромни, Кролевець, Чернігів, Курськ і навіть у Москву та Нижній Новгород[6]. Торгівля в місті переважно була дрібною. Тут налічувалося 113 лавок. Щотижня відбувалися два торги, щороку — чотири невеликі ярмарки.

З 1806 року в Лебедині діяло повітове училище. Майже двадцять років воно містилося в приватному будинку, поки були виділені кошти на спорудження спеціального приміщення[7]. В 1845 році в училищі навчалося 99 підлітків, працювало 5 учителів. На початку 1858 року при повітовому училищі відкрито публічну бібліотеку. У парафіяльних школах, які відновилися в середині XIX ст., а також у приватних, 1863 року грамоті навчалося 76 дітей. В 1860 році прогресивна громадськість створила недільну школу, в якій навчання було безплатним. Але через два роки власті закрили школу.

З Лебедина вийшов ряд діячів науки і культури XVIII—XIX ст., зокрема В. Я. Джуньковський (1767—1826) — український історик медицини, перекладач і бібліограф та Ф. П. Мойсеєнко (Моїсеєнков, 1754—1781) — перший український мінералог. У червні 1859 року, подорожуючи по Україні, до Лебедина завітав Т. Г. Шевченко. Місцеве населення влаштувало поетові теплу зустріч. Він зупинився у бра-

---

[1] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 405, 406.

[2] Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1888 год, стор. 74.

[3] «Журнал министерства внутренних дел», 1838, № 8, стор. 335.

[4] Военно-статистическое обозрение Российской империи, т. 12, ч. 1, Харьковская губерния, стор. 232.

[5] Харківський облдержархів, ф. 3, оп. 166, спр. 295, арк. 378.

[6] Материалы для статистики Российской империи, издаваемые при статистическом отделении Совета Министров Внутренних Дел, т. 1. СПб., 1839, стор. 97.

[7] ЦДІА СРСР, ф. 733, оп. 49, спр. 85, арк. 2; спр. 88, арк. 65.

тів Максима і Олексія Михайловичів Залеських. За переказами, у діда Залеських Федора гостював колись і видатний український просвітитель, філософ і поет Г. С. Сковорода[1]. В Лебедині Т. Г. Шевченко зробив кілька ескізів і намалював олією три невеликі картини, які подарував М. Залеському. Нині в будинку по вулиці Михайлівській, де перебував поет, створено народний краєзнавчий музей і встановлена меморіальна дошка. В 1964 році на Інтернаціональній площі встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку (скульптор Я. Красножон).

Скасування кріпосного права сприяло прискоренню розвитку економіки Лебедина і повіту. В перші десятиріччя пореформеного періоду нові значні підприємства виникали головним чином в повіті. Тут на початку 80-х років налічувалося 32 підприємства (2019 робітників), а у Лебедині — 9 підприємств (14 робітників)[2]. Темпи розвитку промисловості міста значно прискорилися після прокладення залізничної лінії Лебедин — Боромля (1895 р.). В 1912 році більш значними підприємствами міста були дві цегельні, два парові млини, механічна майстерня, електростанція, дві друкарні. На них працювало 210 робітників (в повіті — 2860)[3]. Але в промисловості міста і повіту продовжувало переважати дрібне кустарне виробництво. В останній третині XIX — на початку XX ст. в Лебедині збільшилася кількість шевців, кравців, ковалів, бондарів. А виробництво шерстяних поясів поступово зникло. У 1912 році в Лебединському повіті налічувалося майже 4 тис. кустарів. Значного розвитку тут набуло виробництво ткацьких верстатів і розчісувальних гребінок до них[4].

Проте в економіці Лебедина й повіту переважало сільське господарство, в якому була зайнята більша частина населення. Велике поміщицьке землеволодіння в повіті залишалось і на початку XX століття. Селяни терпіли від безземелля (на душу припадало в середньому 0,6 десятини). Вони змушені були орендувати на кабальних умовах землю (в Лебединському повіті була найвища по губернії орендна плата), працювати наймитами в поміщиків та куркулів або переселятися в інші губернії. Лише за 1907—1910 рр. з Лебединського повіту виїхало близько 11 тис. чоловік. За даними першого загального перепису населення Російської імперії, в містечку проживав 14 301 чоловік[5].

В 1881 році в Лебедині виник народницький гурток, проте скоро жандарми заарештували всіх його членів. З Лебедина вийшли активні народники 80-х років І. В. Калюжний та М. В. Калюжна. Брат і сестра були засуджені царським урядом на каторгу. На знак протесту проти знущання з політичних в'язнів у 1889 році вони покінчили самогубством.

На початку XX ст. у Лебедині та повіті почастішали виступи робітників та селян. Коли почалася перша російська революція, селянський рух у Лебединському повіті набрав широкого розмаху, на що звернув увагу В. І. Ленін[6]. В травні — червні 1905 року боротьба селян проти поміщиків виявлялася в різних формах. Вони подавали петиції уряду, ставили вимоги поміщикам про зниження орендної плати, громили і підпалювали поміщицькі економії, рубали панські ліси, пасли худобу на панських землях. Сільськогосподарські робітники проводили страйки, вимагали підвищення оплати праці. Для придушення цього руху в Лебединський повіт було прислано до 30 підрозділів з драгунських і козачих полків, а також спеціальна слідча комісія[7]. Однак, протягом 1905 року революційний рух у місті і повіті наростав. 16 грудня 1905 року лебединці намагалися визволити з в'язниці одного з селян-

---

[1] П. Жур. Третя зустріч. К., 1970, стор. 39—42.
[2] Харьковский календарь и памятная книжка на 1885 г. Х., 1884, стор. 219 (табл.).
[3] А. Н. Опацкий. Фабрично-заводская промышленность Харьковской губернии и положение рабочих, стор. 131, 132.
[4] Статистический справочник по Харьковской губернии. Х., 1914, стор. 96, 97.
[5] Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г., т. 46. Харьковская губерния. СПб., 1904, стор. 27; Статистический справочник по Харьковской губернии, стор. 24.
[6] В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 10, стор. 294.
[7] Сумський облдержархів, ф. 2362, оп. 1, спр. 16, арк. 51.

ських керівників. Загін солдатів і поліції не зміг розігнати людей, на допомогу власті викликали драгунів, які пустили в хід шаблі. Тоді лебединці почали озброюватися кілками і голоблями, стали будувати барикаду, вдарили на сполох. Драгуни двічі розганяли натовп, але після цього він збирався ще більший, хоч поранених холодною зброєю і потоптаних кіньми було багато. Власті жорстоко придушили цей виступ, багатьох учасників його заарештували[1].

К. М. Горячов — один з активних учасників революційного руху в Лебедині. 1917 р.

В 1906—1907 рр. боротьба трудящих продовжувалась, але в значно менших масштабах. У місті і повіті розповсюджувалися більшовицька література і листівки («Програма РСДРП», «Наймана праця і капітал» К. Маркса, «До сільської бідноти» В. І. Леніна та ін.)[2]. В липні 1907 року застрайкували 60 робітників вальцьового млина, вимагаючи збільшення заробітної плати і зменшення робочого дня[3].

Зростання міста, населення вимагало поліпшення медичного обслуговування, але воно було недостатнім. У 1912 році в Лебедині працювало 5 лікарів, 10 фельдшерів, лікарня мала 30 ліжок. Щороку в місті й повіті від скарлатини, коклюшу, дифтериту, тифу і дизентерії гинуло понад тисячу чоловік[4].

У місті з'явилося кілька нових навчальних та культурно-освітніх закладів. 1869 року відкрито жіноче училище, яке в наступному році перетворено на жіночу 4-класну прогімназію, а в 1903 році — гімназію. В 1906 році при ній було відкрито 8-й педагогічний клас[5]. Цього ж року розпочалося навчання в чоловічій гімназії. В обох гімназіях навчання було платним, тому навчалися в них, головним чином, діти заможних батьків. У Лебедині були також міське чотирикласне, три парафіяльні двокласні і три початкові училища. В них навчалося 580 учнів, що становило менше половини дітей шкільного віку. В 1901 році в місті було відкрито кабінет для читання, який через два роки перетворено на публічну бібліотеку.

Перша імперіалістична війна, що розпочалася 1914 року, призвела до дальшого погіршення становища робітників і селян. Від продуктивної праці була відірвана більшість робочих рук. Увесь тягар війни і розрухи ліг на плечі трудящих мас. Різко підвищилися ціни на сільськогосподарські продукти і товари широкого вжитку. Численні мобілізації до армії, збільшення податків і повинностей, безсоромна спекуляція торгівців викликали гнівний протест населення. Доведені до відчаю голодні люди не раз чинили розправу над крамарями. В травні 1916 року 400 новобранців розгромили в Лебедині булочну і кілька крамниць[6]. Війна, нав'язана царизмом народові, викликала все більше невдоволення трудящих, яке згодом переросло у революційне піднесення.

Про Лютневу буржуазно-демократичну революцію трудящі дізналися 28 лютого. 4 березня 1917 року солдати, що перебували на залізничній станції в Лебедині, відмовилися виїхати на фронт, розігнали жандармів. Наступного дня

---

[1] Харківський облдержархів, ф. 3, оп. 287, спр. 2881, арк. 105, 106.
[2] Сумський облдержархів, ф. 2362, оп. 1, спр. 11, арк. 237—240; О. Г. Михайлюк. Більшовики України в боротьбі за селянство (1905 — лютий 1917), стор. 63.
[3] Робітничий рух на Україні в роки реакції (червень 1907 р.— жовтень 1910 р.). Збірник документів. К., 1965, стор. 297.
[4] Харьковский календарь на 1914 год. X., 1913, стор. 60, 61, 64.
[5] «Журналы XXXXIV/XVII очередного Лебединского уездного земного собрания 30 сентября, 1, 2 и 3 октября 1908 года с приложениями». Лебедин, 1909, стор. 625—626.
[6] О. Г. Михайлюк. Більшовики України в боротьбі за селянство (1905 — лютий 1917), стор. 132.

в центрі міста відбувся масовий мітинг трудящих та солдатів. Його учасники роззброїли поліцію і визволили з тюрми політичних в'язнів[1]. 13 березня була створена Рада робітничих депутатів, яка згодом реорганізувалась у Раду робітничих та селянських депутатів. Рада, в якій переважали службовці земської управи — меншовики та есери — підтримувала повітовий громадський комітет, орган Тимчасового уряду. Сподівання трудящих на припинення кровопролитної війни й одержання землі, не здійснилися.

Більшовицькі ідеї в маси несли К. М. Горячов, І. П. Жолдак, Ю. І. Базавлук, М. Н. Демченко та ін., що розгорнули роботу щодо організації профспілок. Результати цієї роботи виявилися під час першотравневої демонстрації трудящих міста, яка пройшла під більшовицькими лозунгами: «За мир без анексій і контрибуцій!», «Буржуїв — в окопи!», «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!»[2].

У серпні 1917 року в Лебедині відбувся багатолюдний мітинг, на якому промовці закликали бойкотувати Державну нараду, яку скликав Тимчасовий уряд з метою консолідації контрреволюційних сил.

Звістка про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції швидко долинула до Лебедина. Вона викликала велику радість трудящих, які виступили проти місцевої буржуазії. Але в цей час владу захопили ставленики буржуазно-націоналістичної Центральної ради[3].

З метою посилення політичної діяльності серед мас, Харківський комітет РСДРП(б) у другій половині жовтня надіслав до Лебедина більшовиків (уродженців міста) Ф. І. Грищенка, Я. К. Зорича, Д. Н. Бур'яна, а в листопаді — свого представника М. К. Бушева[4]. З їх допомогою в місті відбулися мітинги і збори трудящих, учасники яких таврували націоналістично-контрреволюційний характер Центральної ради та вимагали переобрання місцевої Ради. Незважаючи на опір буржуазно-націоналістичних елементів, меншовиків та есерів, 20 листопада ухвалено рішення: «Вітати владу Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів і Раду Народних Комісарів, як справжню владу трудящих». Далі в резолюції вказувалося, що Україна повинна бути республікою трудового народу, а не буржуазною[5].

21 листопада 1917 року обрано повітовий партійний комітет на чолі з Ф. І. Грищенком. Комітет спрямував діяльність більшовиків на роз'яснення масам ленінських декретів про мир і землю, переобрання місцевої Ради, створення загонів Червоної гвардії. Місцева контрреволюція викликала з Богодухова військові частини Центральної ради. На початку грудня 1917 року під тиском переважаючих сил ворога щойно створені червоногвардійські загони залишили місто. Але вже наприкінці місяця з допомогою харківських червоногвардійців під командуванням матроса Є. Губіна гайдамаків Центральної ради було вигнано з міста. Для захисту завоювань трудящих було створено ще один червоногвардійський загін (командир — П. Г. Денисенко). 26 грудня 1917 року на зборах молоді міста проголошено утворення міської організації Спілки соціалістичної молоді.

4 січня 1918 року переобрана Лебединська Рада робітничих і солдатських депутатів взяла владу в свої руки[6]. Її очолив Д. Н. Бур'ян. Партійна організація разом з Радою створила революційний штаб (начальник М. Н. Демченко). Протягом січня — березня створювалися органи Радянської влади в повіті, проводилися повітовий та волосний з'їзди Рад, на підприємствах запроваджувався 8-годинний робочий день, вживалися заходи до поліпшення житлових умов трудящих, налагоджувалася культосвітня робота. Виконуючи волю трудового селянства, більшовики

---

[1] Бойова юність, стор. 64.
[2] Жовтень на Сумщині, стор. 57—59.
[3] Бойова юність, стор. 65.
[4] Харьков в 1917 году. Воспоминания активных участников Великой Октябрьской социалистической революции. Х., 1957, стор. 71, 72.
[5] Боротьба за перемогу Радянської влади на Україні, стор. 205—207.
[6] Жовтень на Сумщині, стор. 121.

міста організували розподіл поміщицьких земель, реманенту та худоби. Зросла роль профспілок, роботою яких керували комуністи І. Ф. Чирва та А. Є. Мальованенко[1]. Загони Червоної гвардії ліквідували спроби контрреволюційних офіцерів, націоналістів і куркулів вчинити заколоти проти Радянської влади в місті й повіті. Радянське будівництво перервала австро-німецька окупація.

Х. М. Фролов — активний учасник громадянської війни. Фото 1924 р.

За пропозицією В. І. Леніна 25 лютого 1918 року губернським і повітовим Радам було надіслано телеграфний запит про ставлення до нових умов миру, пред'явлених німецькими імперіалістами. З Лебедина тоді ж була надіслана відповідь: «Терміново. Петроград, Раді Народних Комісарів. Лебединська Рада приєднується до резолюції негайного підписання миру. Рада Депутатів»[2]. Наказ голосувати за затвердження Брестського мирного договору одержав від трудящих Лебединського повіту делегат Надзвичайного IV Всеросійського з'їзду Рад С. І. Білогубець. Разом з тим Лебединська Рада ухвалила рішення продовжувати боротьбу з німецькими імперіалістами і Центральною радою всіма доступними засобами[3]. Терміново формувалися загони для відсічі ворогу. Лебединцям у цій справі подала підтримку група харківських більшовиків на чолі з В. Л. Вахрушевим. На фронт відправився Лебединський полк (500 чоловік), а незабаром ще бойовий загін (50 чоловік)[4]. Однак сили були нерівні, і радянські частини змушені були відступати. 5 квітня окупанти вдерлися до Лебедина. Вони разом з українськими буржуазними націоналістами почали «наводити порядок», грабувати населення і вивозити народне добро, проводити масові арешти і розстріли.

Для організації відсічі загарбникам в підпіллі були залишені комуністи Ю. І. Базавлук, І. І. Лисянський, Ф. Є. Басанець, Я. Ф. Козій та ін. Вони розповсюджували листівки, піднімали народ на партизанську боротьбу. Вже на початку жовтня до складу підпільних організацій міста і повіту входило близько 100 комуністів. Уродженець с. Семенівки Лебединського повіту комуніст Х. М. Фролов (1892—1940) боровся за встановлення Радянської влади в м. Орлі. Під час австро-німецької окупації він нелегально добрався до Лебедина і разом з двоюрідним братом А. І. Фроловим створив партизанський загін із 40 бійців. Користуючись широкою підтримкою трудового селянства, партизани наводили жах на окупантів та їх пособників. Загін виріс до 100 чоловік і згодом у складі Лебединського радянського кавалерійського полку воював на багатьох фронтах громадянської війни. Х. М. Фролов був нагороджений орденом Червоного Прапора[5]. Крім цього загону, в повіті діяли ще партизанські загони І. І. Лисянського та К. К. Шумила.

Після краху австро-німецької окупації владу в Лебедині захопили петлюрівці. 22 січня 1919 року Лебедин визволили 9-й полк 2-ї Української радянської дивізії і місцеві партизанські загони[6]. Як тимчасовий орган Радянської влади почав діяти повітовий ревком на чолі з Ю. І. Базавлуком. Для боротьби з контрреволюційними елементами була створена повітова Надзвичайна комісія на чолі з Д. Н. Бур'яном. Їй підпорядковувалися кінні загони А. І. Фролова та К. К. Шумила. Налагоджувалася робота підприємств, відкривалися школи, бібліотеки. В Лебедині почала виходити газета «Крестьянин и рабочий». Населення збирало продовольство

[1] Жовтень на Сумщині, стор. 68.
[2] ЦДАЖР СРСР, ф. 130, оп. 2, спр. 1116, арк. 43; журн. «Архіви України», 1972, № 2, стор. 55.
[3] Жовтень на Сумщині, стор. 70.
[4] М. И. Куличенко. Большевики Харьковщины в борьбе за власть Советов (1918—1920 гг.), стор. 22.
[5] Сумський облдержархів, ф. Р-685, оп. 1, спр. 264, арк. 1—2.
[6] Гражданская война на Украине, т. 2, кн. 1, стор. 590.

для голодуючих дітей Петрограда і Москви[1]. Проте мирний перепочинок був недовгим — на Україну вторглися денікінці.

Трудящі Лебедина знову піднялися на захист здобутків Жовтня. Всіх комуністів мобілізували на боротьбу проти Денікіна. Було створено 1-й Лебединський пролетарський полк, який налічував 500 багнетів, 150 шабель. Його очолив активний борець за владу Рад С. І. Білогубець. Незабаром було сформовано і 3-й Лебединський зведений полк[2]. Населення здавало продовольство для Червоної Армії.

Під тиском переважаючих сил білогвардійців, озброєних та споряджених державами Антанти, частини Червоної Армії змушені були тимчасово відступити. 4 серпня 1919 року денікінці захопили Лебедин. В місті встановився режим терору. Радянських активістів жорстоко переслідували, молодь насильно мобілізовували до білої армії.

Партійна організація залишила у підпіллі комуністів П. М. В'юнника, І. Михна, І. Козлова. Через лінію фронту для підпільної роботи в Лебединський повіт було прислано Т. Шушуру, Г. Сукачова, Т. Павленка. Створені ними партизанські загони громили ворогів з тилу. Партизанський загін П. М. В'юнника на початку жовтня здійснив вдалий напад на Лебедин і 4 дні втримував місто, а 3 грудня 1919 року до Лебедина вступила 41-а дивізія Червоної Армії. Радянська влада встановилася остаточно.

Діяльність партійних і державних органів спрямовувалася на подолання післявоєнної розрухи. Однією з важливих форм залучення мешканців Лебедина до відбудови народного господарства були суботники й недільники. 8 лютого 1920 року за кілька годин навантажили у вагони 4 тис. пудів палива. З великим піднесенням, співаючи революційних пісень, працювали лебединці на недільнику й 1-го травня. Вже у вересні 1920 року відновили роботу три цегельні, дьогтьовий завод, ливарно-слюсарна майстерня. Працювали також хімічна лабораторія, що виготовляла медикаменти, торфорозробка й кілька дрібних майстерень. Налагоджували роботу культосвітні заклади — Пролетарський будинок, народний університет. Відзначаючи 3-ю річницю Великого Жовтня, лебединці створили спеціальний фонд ім. Жовтневої революції, до якого відрахували семиденний заробіток і продовольчий пайок[3]. На знак солідарності з англійськими шахтарями в червні 1921 року в повіті проведено місячник допомоги англійським страйкарям.

Для допомоги волосним партійним осередкам виділили 35 комуністів, які щотижня виїздили в села, допомагали сільському активу очищати від ворожих елементів радянські установи, проводити агітаційно-масову роботу, відкривати бібліотеки, читальні, клуби. З їх участю створювалися комітети незаможних селян.

1922 року в Лебедині створено міську партійну організацію, яку очолив Я. Ф. Козій, наступного року оформилася комсомольська організація. З 1922 року видавалася газета комнезамів «Серп і Молот». Протягом 1921—1922 рр. лебединські комуністи створили в селах повіту п'ять комун.

Коли значна частина Поволжя потерпіла від посухи, селяни Лебединського повіту зібрали для голодуючих 50 486 пудів продовольства та близько 44 тис. пудів посівного матеріалу, прийняли 500 голодуючих дітей.

За вмілу організаторську роботу й успішне виконання продовольчого податку 1922 року Лебединський повітвиконком нагороджений Червоним прапором Харківського губвиконкому[4].

Разом з усім українським народом лебединці прагнули до тісного об'єднання з братньою Радянською Росією. На І Всесоюзний з'їзд Рад, який проголосив утворення СРСР, вони послали делегатом голову повітвиконкому В. Н. Конотопа[5].

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-1319, оп. 1, спр. 2, арк. 6, 67.
[2] Нариси історії Харківської обласної партійної організації. Х., 1970, стор. 283.
[3] Харківський облдержархів, ф. Р-203, оп. 1, спр. 113, арк. 66.
[4] Там же, спр. 248, арк. 171.
[5] ЦДАЖР СРСР, ф. 1235, оп. 9, спр. 26, арк. 79, 80.

Після адміністративної реформи 1923 року Лебедин протягом семи років як районний центр входив до Сумського округу, в 1930—1932 роках підпорядковувався республіканським органам влади, а потім віднесений до Харківської області. З 1939 року входить до Сумської області.

Парторганізація і міська Рада наполегливо працювали над дальшим розвитком промисловості. В наступні роки стали до ладу електростанція, лісопильний завод, млин, крупорушка, ливарно-механічна майстерня[1]. Крім підприємств, були створені промартілі «Теплоенергія», «Новий побут», шевська, кравецька, деревообробна, лозова, кашкетна та ін.[2] На той час майже п'ята частина населення Лебедина була охоплена різними формами кооперації.

Населення міста обслуговувала районна лікарня, в якій працювало 4 лікарі. На кінець відбудовного періоду в Лебедині діяли шість початкових та семирічна школи, а також дитячий будинок.

В період індустріалізації в Лебедині пущено цегельню та маслозавод, розширено виробництво підприємств, що існували раніше. Питома вага державної промисловості в місті досягла 40 проц. Лебединці схвально зустріли першу державну позику індустріалізації, і до 7 листопада 1927 року всі облігації були реалізовані. 70 комсомольців поїхали працювати на шахти Донбасу. Чимало мешканців міста трудилися на новобудовах країни.

Лебединські комуністи докладали немало зусиль до виконання рішень XV з'їзду ВКП(б). 1929 року вони організували ТСОЗ «Вперед до соціалізму», який наступного року перетворено на сільськогосподарську артіль. У колгоспі було 23 комуністи, там створили окремий партійний осередок. На початку 1933 року в Лебедині створено ще два колгоспи[3]. Робітники допомагали здійснювати суцільну колективізацію в районі. З цією метою в грудні 1930 року в села виїхало 95 чоловік. Робітники механічних майстерень взяли шефство над селом Курган-Озаком. У розвитку колгоспного будівництва велику роль відіграла Лебединська МТС, створена наприкінці 1930 року. Вона мала 40 тракторів. Зачинателем стахановського руху серед механізаторів виступила тракторна бригада, очолювана Лисенком. Зразки високопродуктивної праці показували тракторні бригади Уляни Коротич та комсомольця Я. М. Шульги.

В стахановський рух включилися й лебединські колгоспники. Комсомолець І. Т. Хобот з колгоспу «Червона Зоря» (с. Токарі) одержував рекордні надої молока від кожної фуражної корови. За це його нагороджено орденом Леніна. І. Т. Хобот, учасник ВСГВ 1940 року, був удостоєний Великої золотої медалі виставки. В той же час починалася трудова слава М. Х. Савченко. Колгоспниця з артілі «За заповітами Леніна», колишня наймичка О. М. Удовиченко почала змагатися з уславленою п'ятисотенницею Марією Демченко. Своїми трудовими досягненнями вона стала відомою всій країні. Трудящі Лебединського району обирали її делегатом VII Всесоюзного з'їзду Рад, II Всесоюзного з'їзду колгоспників-ударників. О. М. Удовиченко була членом ЦВК СРСР[4].

1934 року в Лебедині створено державний племінний розплідник, опорним пунктом якого була тваринницька ферма приміського колгоспу «Червона зоря». Після кількарічних творчих пошуків виведена нова лебединська порода худоби, яка поєднувала кращі якості швіцької та сірої (степової) української порід. За успіхи в розвитку тваринництва колгосп «Червона зоря» 1939 року нагороджений дипломом 2-го ступеня ВСГВ.

Протягом перших п'ятирічок зросла й промисловість Лебедина — стали до ладу моторемонтний завод, райпромкомбінат, збільшилися виробничі потужності під-

[1] Харківський облдержархів, ф. Р-203, оп. 1, спр. 902, арк. 2.
[2] Сумський облдержархів, ф. Р-715, оп. 1, спр. 141, арк. 10, 75, 76.
[3] Газ. «За колективізацію» (Лебедин), 29 березня 1933 р.
[4] Газ. «Соціалістичне життя» (Лебедин), 5 березня 1935 р.

приємств, які переробляли сільськогосподарську продукцію. Наприкінці 30-х років кількість робітників міста зросла в 10 разів (порівняно з 1929 роком). На всіх підприємствах були стахановці, які виконували більш як по дві норми.

З величезним політичним піднесенням пройшли в Лебедині перші вибори до Верховної Ради СРСР. Своїм депутатом до Ради Національностей лебединці обрали О. М. Линника, колишнього наймита, ветерана громадянської війни, кавалера ордена Червоного Прапора.

В 30-х роках істотно поліпшилося медичне обслуговування мешканців міста, яке здійснювали районна лікарня, міська поліклініка, п'ять фельдшерських пунктів.

На вищий щабель піднялася й народна освіта — відкрито три середні й чотири семирічні школи, а початкова залишилася тільки одна. В школах 137 учителів навчали 3358 учнів. У двох дитячих будинках виховувалося 310 дітей, працювала школа для глухонімих. Для народного господарства й культури готували кадри педтехнікум, відкритий в 1930 році, сільськогосподарське училище (з 1929), школа медичних сестер (з 1937 р.) і професійно-технічна (з 1928 р.). В цих навчальних закладах працювало понад 50 викладачів. 1940 року на базі педтехнікуму створено Лебединський учительський інститут, при якому відкрили заочний відділ.

Велику культосвітню та виховну роботу проводили міський клуб, районний будинок культури і створені при них художні самодіяльні колективи. Крім цього, в Лебедині були музична школа, два кінотеатри, три бібліотеки.

Широко пропагувала досягнення народного господарства й культури, мобілізовувала трудящих на виконання рішень партії та уряду районна газета «За колективізацію», що почала видаватися в травні 1930 року.

Віроломний напад фашистської Німеччини на СРСР викликав гнів і обурення трудящих міста, прагнення якнайшвидше розгромити лютого ворога. Близько 600 комуністів відразу пішли на фронт. Життя міста було підпорядковане інтересам оборони Вітчизни. Виконання планових завдань на 120—200 проц. стало звичайним на кожному підприємстві Лебедина. Бригадир тракторної бригади комуніст С. С. Придатченко підготував 47 дівчат-трактористок, які заступили фронтовиків. Не чекаючи жнив, колгосп «Вперед до соціалізму» виконав план хлібоздачі із запасів минулих років. Разом з колгоспниками на збирання врожаю виходило близько тисячі робітників і службовців та 2500 учнів.

Одночасно проводилася велика організаційна робота щодо створення народного ополчення, підпільних груп і партизанських загонів. Державне й колгоспне майно, худобу вивозили в глиб країни.

Червона Армія після тяжких боїв 11 жовтня 1941 року залишила Лебедин. А вже наступного дня в місті стояли шибениці, встановлені окупантами. Гітлерівці намагалися жорстоким терором насадити «новий порядок». Лебединці розгорнули партизанську боротьбу. В жовтні почав діяти партизанський загін (командир — К. Г. Карпов). В ньому перебував і секретар підпільного обкому КП(б) України О. І. Антонов. Спочатку в загоні налічувалося 37 бійців, а потім загін поповнився червоноармійцями, що виходили з оточення. Народні месники здійснили кілька бойових операцій проти окупантів та поліцаїв. Підпільники розповсюджували в місті антифашистські листівки, зведення Радінформбюро. На відзнаку XXIV річниці Великого Жовтня в Лебедині та багатьох селах району патріоти вивісили червоні прапори. Окупанти посилили терор. У фашистських катівнях загинуло 387 чоловік.

Лебединський партизанський загін. 1941 р.

15 грудня 1941 року партизани розгромили каральний загін гітлерівців, що рухався до с. Кам'яного. 24—25 березня 1942 року стався запеклий бій партизанів з ворожим батальйоном на Михайлівському шляху. Тоді загинув заступник командира П. С. Романов, а в бою біля с. Ревків — командир К. Г. Карпов. Після його смерті командиром став М. О. Камай. На початку квітня партизани вели тривалі бої з переважаючими силами ворога. 5 травня 1942 року майже всі партизани загинули. Схоплений фашистами секретар підпільного обкому КП(б)У О. І. Антонов був закатований[1]. Але боротьба проти загарбників тривала. З травня 1942 року в Лебедині почала діяти підпільна група, очолювана комуністом С. П. Роєнком. Вона мала два радіоприймачі. Група збирала розвідувальні дані, розповсюджувала серед населення листівки із зведеннями Радінформбюро. В лютому 1943 року патріоти створили збройний загін, який вів боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками на території району аж до приходу Червоної Армії. Цього ж місяця через Лебединський район пройшло з'єднання партизанів на чолі з М. І. Наумовим, яке розгромило німецький аеродром, знищило чимало солдатів та офіцерів ворога. Партизани визволили з таборів радянських військовополонених, які поповнили ряди народних месників[2].

К. Г. Карпов — командир Лебединського партизанського загону.

Розвиваючи наступ, війська Воронезького фронту під командуванням Героя Радянського Союзу генерала армії М. Ф. Ватутіна підійшли до Лебедина. 19 серпня 1943 року до міста вступила 309-а стрілецька дивізія (командир Герой Радянського Союзу генерал-майор В. Д. Лев). За визволення Лебедина віддали своє життя немало радянських бійців, серед них: розвідники сержанти Анатолій Волох і Микола Білозерцев, які першими вступили на вулиці міста. Їм посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Багато лебединців відзначилися на фронтах Великої Вітчизняної війни, чотирьох з них удостоєно звання Героя Радянського Союзу. За вміле командування танковим батальйоном під час прориву оборони противника та визволення польських міст Жирардува і Сохачева в лютому 1945 року Д. А. Карабану посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Він похований у м. Жирардуві. Рядовому Г. М. Калиниченку це почесне звання присвоєно за виняткову хоробрість, виявлену в боях за визволення Естонії. Молодший лейтенант М. І. Лисунов відзначився, коли форсували Дніпро. Високого звання Героя Радянського Союзу командування удостоїло льотчика-винищувача капітана М. П. Логвиненка, на бойовому рахунку якого було 245 бойових вильотів, 76 повітряних боїв. Нині майор запасу М. П. Логвиненко працює в Києві. 1745 лебединців загинули на фронтах. У родині М. С. Гарбар з семи синів, які захищали Вітчизну, не повернулося п'ять.

За період тимчасової окупації міста фашисти знищили будинок культури, школу, бібліотеку, радіовузол, вивезли на каторгу до Німеччини 504 чоловіка.

З перших днів після визволення райком партії та міська Рада мобілізували трудящих на ліквідацію наслідків окупації. Відразу почав працювати лісгосп, згодом — три кузні, лісопильний цех. Протягом року відновили роботу млин, крупорушка, авторемонтна, кравецька та швейна майстерні, колгосп «Вперед до соціалізму».

1 вересня 1943 року в приміщеннях, що вціліли, почали працювати три семирічні та дві початкові школи. Розпочалися також заняття й в учительському

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3п, спр. 229, арк. 118, 119.
[2] М. І. Наумов. Степовий рейд, стор. 132—140.

Бригадир тракторної бригади колгоспу ім. Леніна Герой Соціалістичної Праці Я. М. Шульга серед учасників другого Всесоюзного конкурсу молодих механізаторів — учнів сільських професійно-технічних училищ. Лебедин, 1972 р.

Середня школа № 6. Лебедин, 1972 р.

В одному з цехів Лебединської фабрики пластмасової фурнітури. 1972 р.

інституті. Відкрили міський музей та районну бібліотеку.

Радянські люди прагнули прискорити остаточний розгром ворога, докладали зусиль для подання допомоги фронту. Колгосп «Вперед до соціалізму» восени 1943 року передав у фонд Червоної Армії 187 цнт зерна, 8 цнт картоплі, десятки цнт овочів[1].

На допомогу в той тяжкий час прийшла держава, союзні республіки. Наприкінці 1943 року з Саратовської області реевакуйована Лебединська МТС. З Липецька та Курська МТС одержала запасні частини для тракторів, пальне. Сільські трудівники Курської області допомогли посівним матеріалом. Згодом з Горького сюди надійшли автомашини, а з Молдавської РСР місцеві колгоспи одержали коней. Кожен механізатор прагнув працювати якнайпродуктивніше. За високі показники колектив Лебединської МТС був нагороджений перехідним Червоним прапором Наркомзему СРСР.

1946 року знатний бригадир Я. М. Шульга обраний депутатом Верховної Ради СРСР, а в наступному році йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Незважаючи на великі труднощі, успішно відроджувалося сільськогосподарське виробництво. 1949 року колгоспи повністю освоїли всю площу орної землі, добилися стабільних урожаїв. Наступного року в одне господарство об'єдналися всі лебединські колгоспи та «Червона зоря» (с. Токарі). Йому присвоєно ім'я В. І. Леніна. Ця багатогалузева артіль у 1950 році обробляла близько 5 тис. га землі, мала фруктовий сад (понад 300 га), зарибнений ставок площею 50 га, цегельню, лісопильний завод, кілька тваринницьких ферм, майже 250 бджолосімей тощо. Вже через рік після укрупнення в колгоспі ім. Леніна зібрано багатий урожай: по 114 пудів пшениці на площі 280 га, по 256 цнт цукрових буряків з га. На кожну фуражну корову надоєно по 2650 літрів молока. Прибуток колгоспу досяг 3 млн. крб. Праця колгоспників була високо оцінена партією й урядом. 42 чоловіка нагороджено орденами й медалями.

---

[1] Газ. «Соціалістичне життя», 5 вересня 1943 р.

Вулиця Карла Маркса в Лебедині. 1973 р.

Немало зусиль докладено до відродження тваринництва, особливо порідної великої рогатої худоби. Тут було виведено Лебединську породу великої рогатої худоби, яка тепер відома не тільки в СРСР, а й у багатьох зарубіжних країнах. За виведення нової породи директору Лебединського держплемрозплідника Г. П. Кириченку і зоотехніку С. М. Гайдашу було присуджено Державну премію СРСР.

Слава лебединських тваринників поширилася по всій Україні. Комуністка М. Х. Савченко виступила ініціатором соціалістичного змагання за високі надої молока. В 1948 році вона надоїла по 6334 кг молока від кожної закріпленої корови, за це М. Х. Савченко удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці. Наприкінці 50-х років знатна доярка довела надій молока до 8905 кілограмів. Їй вдруге присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. З 1962 року М. Х. Савченко завідує тваринницькою фермою. При фермі колгоспу ім. Леніна створена школа передового досвіду, в якій навчалося кілька тисяч молодих доярок області й республіки[1]. М. Х. Савченко — автор книги «25 років на фермі».

За великі заслуги перед Батьківщиною М. Х. Савченко нагороджена трьома орденами Леніна, орденами Жовтневої Революції, Трудового Червоного Прапора. М. Х. Савченко була делегатом XX—XXII з'їздів КПРС. На XVIII—XXIV з'їздах Комуністичної партії України обиралася членом ЦК. Депутат Верховної Ради УРСР 2—8-го скликань.

Після завершення відбудовного періоду в Лебедині діяло близько 20 промислових підприємств, найбільшими з них були швейна фабрика та фабрика пластмасової фурнітури, створена на базі промартілі «3-я п'ятирічка».В наступні роки більшість підприємств реконструювали, устаткували новим обладнанням. 1961 року на базі механічних майстерень торфопідприємства створено завод верстатних вузлів. Базою заводу поршневих кілець стали авторемонтні майстерні. В обладнанні підприємства новітньою технікою брали участь підприємства РРФСР, Білорусії, республік Прибалтики та Вірменії. Тепер вироби Лебединського заводу одержують автотранспортні підприємства всіх республік СРСР. В місті пущено також ліжковий, плодоконсервний, комбікормовий, калібрувальний та будівельних матеріалів заводи. Всього в 1972 році в Лебедині працювало 30 промислових підприємств, будівельних і транспортних організацій. Всі вони одержують енергію від державної мережі, до якої місто підключено 1965 року. Робітники підприємств систематично допомагають трудівникам колгоспних ланів у спорудженні й обладнанні тваринницьких приміщень, обладнанні майстерень і виготовленні запасних частин.

---

[1] Газ. «Будівник комунізму» (Лебедин), 3 лютого 1972 р.

Заслужений учитель УРСР директор Лебединського дитячого будинку Л. П. Венжега серед вихованців.

Великими виробничими успіхами відзначали трудящі Лебедина знаменні дати — 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. В кожному виробничому колективі є ударники комуністичної праці, раціоналізатори. За результатами змагання на честь ленінського ювілею до обласної Ленінської книги трудової слави занесені фабрика пластмасової фурнітури, молочна ферма колгоспу ім. Леніна й доярка Н. І. Грушка. Звання колективів комуністичної праці завоювали 86 бригад, 25 цехів, 4 дільниці, ударника — 2550 робітників. Звання кращого за професією удостоєно близько 290 чол., «майстер — золоті руки» — 14 передовиків виробництва. Завдання восьмого п'ятирічного плану робітники Лебедина виконали 3 листопада 1970 року. Успішно завершили п'ятирічку колгоспи і радгоспи району. Особливо значних досягнень добилися тваринники. Понад 130 доярок надоювали від кожної закріпленої корови по 4—5 тис. кг молока. Як і раніше, найвищої продуктивності тваринництва добивається ферма, очолювана М. Х. Савченко.

За перевиконання завдань 8-ї п'ятирічки доярка Н. І. Грушка удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці; орденом Леніна нагороджені слюсар районного відділення «Сільгосптехніки» В. Ю. Притько, доярка К. П. Леухіна; орденом Жовтневої Революції нагороджений перший секретар Лебединського РК КП України делегат XXIV з'їзду КПРС М. С. Ковтуненко. Наладник заводу поршневих кілець М. С. Замор'ьонов обирався делегатом XXIV з'їзду КП України.

Успішно виконавши завдання першого року дев'ятої п'ятирічки, лебединці стали на трудову вахту на честь 50-річчя утворення СРСР. На місяць раніше строку виконали плани колективи фабрики пластмасової фурнітури, м'ясокомбінату, відділення «Сільгосптехніки», члени бригад комуністичної праці швейної фабрики. Незважаючи на несприятливі погодні умови 1972 року, колгосп ім. Леніна одержав з гектара по 29 цнт зернових, працівники ферми домоглися середнього надою на фуражну корову 4536 кг молока. Доярка К. П. Леухіна надоювала більш як 6200 кг. Профтехучилище, що готує працівників сільського господарства, нагороджене Ювілейною Почесною грамотою ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР та Укрпрофради.

Значною подією в житті Лебедина був другий Всесоюзний конкурс молодих механізаторів, присвячений 50-й річниці утворення СРСР. В кінці червня 1972 року 68 переможців республіканського змагання в Російській Федерації, Білорусії, Грузії, Молдавії та інших республіках приїхали до Лебедина, щоб виборювати першість. Дні конкурсу перетворилися в справжнє свято дружби радянських народів.

Завдяки росту економіки зростало й впорядкувалося й саме місто. Заасфальтовано центральні вулиці й площі, скрізь посаджені декоративні дерева й кущі. Лише за восьму п'ятирічку зведено 15 багатоповерхових будинків, вузол зв'язку, готель, типові приміщення шкіл, гуртожитків, будинків культури. Близько 5 тис. квартир забезпечено скрапленим газом.

За післявоєнні роки значно поліпшилося медичне обслуговування лебединців. У місті є лікарня на 450 ліжок, поліклініка та 11 медичних пунктів. Про здоров'я трудящих дбають 329 чол. середнього медперсоналу та 102 лікарі, серед яких заслужені лікарі УРСР Г. К. Сизова та Т. Я. Синепол.

Діти лебединців навчаються в 11 загальноосвітніх школах (у т. ч. 3 середні). Є вечірня та заочна середні школи, школа-інтернат для глухонімих, педагогічне, медичне, професійно-технічне училища, музична, бухгалтерська та автомобільна

Герої Соціалістичної Праці і кавалери ордена Леніна
Лебединського району. 1972 р.

Промисловий свинокомплекс колгоспу ім. Дзержинського села Підліснівки Сумського району. 1972 р.

Птахоферма колгоспу «Перемога» села Кургана Лебединського району. 1972 р.

Череда корів лебединської породи. 1972 р.

школи. У Лебедині — 4350 учнів. Педагогічний колектив налічує 340 чоловік, у т. ч. заслужені вчителі УРСР О. С. Любивий, М. Ф. Зінич, Л. П. Венжега, А. Г. Жук.

У місті — 2 будинки культури, кінотеатр, районна, міська та дитяча бібліотеки, близько 30 клубів, державний краєзнавчий музей, будинок-музей Т. Г. Шевченка, музей В. І. Леніна в середній школі № 1. При районному будинку культури працює самодіяльний театр.

При редакції районної газети «Будівник комунізму» (до 1962 р.— «Соціалістичне життя») створено літературне об'єднання.

У змінах, що відбулися в житті міста за післявоєнний період, велика заслуга 71 первинної партійної організації, що об'єднують 1783 члени КПРС. Найактивнішими їх помічниками є 4462 члени ВЛКСМ, які входять до 57 первинних організацій. Значна роль у господарському й культурному житті Лебедина належить міській Раді депутатів трудящих. До її складу 1973 року обрано 100 депутатів, у т. ч. 50 комуністів, 18 комсомольців. Серед депутатів — 62 робітники, 33 службовці, 5 колгоспників, 43 жінки. Більшість свого бюджету міська Рада витрачає на розвиток комунально-житлового господарства, освіти, охорони здоров'я.

В Лебедині народився радянський партійний і державний діяч М. Н. Демченко. З Лебедина вийшли доктор біологічних наук М. В. Доленго (Клоков), російський радянський письменник М. М. Ляшко, професори М. М. Милостанов, Т. Я. Балаба, М. Г. Котляренко, кандидат історичних наук, проректор Чернівецького Державного університету В. М. Курило, український радянський мистецтвознавець С. А. Таранушенко, народний артист СРСР Б. Р. Гмиря (1903—1972), заслужений зоотехнік УРСР П. С. Калениченко.

Трудящі Лебедина, натхнені історичними рішеннями XXIV з'їзду КПРС, успішно борються за виконання завдань дев'ятої п'ятирічки.

М. О. ГУРІН, Є. Д. ДЕМЧЕНКО, В. П. ШЕВЧЕНКО

МЕЖИ́РІЧ

Межиріч — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км на північ від районного центру і залізничної станції Лебединська. Дворів — 1420. Населення — 3596 чоловік. Межиріцькій сільраді підпорядковане село Гостробури.

Межиріч засновано 1642 року між річками Пслом і Олешнею, на місці давнього Городецького городища, козаками — вихідцями з Правобережної України[1]. Для захисту населення від кримських татар тут було збудовано фортецю з сторожовими баштами і бійницями. З 1658 року Межиріч став сотенним містечком Сумського слобідського полку. 1732 року в містечку налічувалося 702 двори і проживало 2663 душі чоловічої статі. До 1712 року у фортеці постійно перебував гарнізон[2]. Козаки охороняли південні кордони Російської держави від грабіжницьких нападів кримських і ногайських татар. Межиріцька сотня в складі Сумського полку брала участь у Північній війні 1700—1721 рр. Крім сторожової служби, козаки займалися землеробством. У містечку розвивалися промисли — селітровий, гончарний, тютюновий.

Наприкінці XVII — на початку XVIII ст. посилився феодально-кріпосницький гніт. В 30-х роках XVIII ст. тут налічувалося 494 виборні козаки, 1744 підпомічники, 335 робітних людей[3] з числа розорених козаків. Не маючи свого госпо-

---

[1] Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 497, 498.

[2] А. З. Мышлаевский. Крепости и гарнизоны Южной России в 1718 году. СПб., 1897, стор. 59—61.

[3] Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 504.

дарства, останні наймитували у заможних козаків, працювали на місцевих селітрових, соляних та інших промислах. Так, у сотника Маркова і підпрапорного Лисенка працювало 17 чоловік, у підпрапорного Штепи — 22. Селян визискувало також і духовенство. В містечку налічувалося 8 церков, був Предтечинський монастир. Землю, що їм належала, обробляли робітні люди. Працювали вони і в господарствах місцевих попів. Становище їх майже нічим не відрізнялося від життя кріпаків.

У другій чверті XVIII ст. у містечку все більшого розвитку почали набувати товарно-грошові відносини. Поряд із землеробством розвивалися ремесла: бондарське, ткацьке, кравецьке, ковальське. Частина жителів займалася відхожими промислами — чумацтвом і солеварінням на Бахмутських промислах. Тричі на рік у Межирічі влаштовувалися ярмарки, двічі на тиждень — базари. Торгували металевими виробами, худобою, хлібом, гончарним посудом, полотном тощо.

1765 року козацьке самоврядування Слобідської України було ліквідовано. Виборних козаків і підпомічників позбавили козацьких привілеїв і перевели до стану військових обивателів. Їх обклали подушним податком. Наступ на козацькі права, посилення феодально-кріпосницького гніту викликали незадоволення військових обивателів. У березні 1767 року, під час виборів довіреної особи до Сумських провінціальних зборів, вони виступили за ліквідацію подушного податку з дітей віком до 7 років, за відновлення козацької служби. Але місцеві власті лишили все це поза увагою. На військових обивателів були покладені нові повинності — ремонт мостів і гусарських конюшень у Сумах, доставка лісоматеріалів для спорудження фортець, будівництво самих фортець в Олександрівську, Бахмуті, Азові, Таганрозі, Кременчуці та інших місцях, де селяни знаходилися в тяжких умовах і чимало з них вмирало від хвороб.

У другій половині XVIII ст. Межиріч являв собою досить великий населений пункт. 1773 року в ньому налічувалося 743 двори і мешкало 7209 чоловік. За соціальним станом населення було неоднорідним. Тут проживало 6350 військових обивателів, 507 т. зв. підданих поміщицьких селян, 105 монастирських селян, 40 колишніх козацьких старшин, 154 духовні особи і 53 військовослужбовці та цивільні чини[1]. З числа військових обивателів провадився рекрутський набір до гусарських полків. Крім того вони повинні були надавати постій солдатам, перевозити війська своїм гужовим транспортом.

Посилення феодально-кріпосницького гніту, дальше загострення суперечностей викликало серед найбідніших верств населення протест. Документи за 70-і роки XVIII ст. свідчать, що в Сумському гусарському полку були непоодинокими випадки дезертирства рекрутів. Селяни вчиняли порубки поміщицьких лісів, утікали на Дон та Волгу. Жителі Межиріча брали участь і в селянській війні під проводом Пугачова. Так, у березні 1775 року Саратовська воєводська канцелярія вислала етапом до Харкова цілу групу слобожан, учасників повстання. Серед них були С. Федоров та С. Підлісний з Межиріча[2].

В липні 1777 року в Межирічі завершилося генеральне межування, згідно з яким за поміщиками Штепою, Армашевським та іншими закріпили в спадкове володіння державну землю, а також землі з колишнього козацького фонду. Продовжуючи збільшувати свої володіння, поміщики й духовенство силоміць захоплювали громадські угіддя, що призводило до скорочення розміру подушного землекористування у військових обивателів. З невеликих клаптиків землі, оброблюваних примітивним реманентом, бідняки збирали низькі врожаї. Чимало військових обивателів, щоб прогодувати родину, вдавалися до ремесел. У другій половині XVIII ст. гончарний цех об'єднував 46 ремісників, кравецький — 45, ткацький — 40, ковальський — 17. А всього у містечку налічувалося 1772 року 447 ремісників.

---

[1] Сборник Харьковского историко-филологического общества, т. 2. Х., 1890, стор. 264, 352.

[2] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 436.

Влітку 1797 року Межиріч став державною слободою Сумського округу. Військові обивателі підлягали Сумському суду, а ремісники й міщани — Охтирській міській ратуші. Через 5 років слобода як центр волості увійшла до Лебединського повіту Слобідсько-Української губернії. Наприкінці XVIII ст. місцеве населення зобов'язали вирощувати тутові сади. Шовкова пряжа мала надходити до казни в рахунок сплати державних податків. Але розведення шовкопрядів не набуло розвитку. Сади швидко запустіли. Малоземелля (наділ на ревізьку душу не перевищував 3 десятин), віддаленість наділів (нерідко вони були за 20—25 км від слободи) призвели до того, що хліборобство не забезпечувало видатків. Придбання реманенту коштувало дорожче від вартості землі, а зібрана продукція з наділу не окупала затрат праці. Селянам ніде було взяти грошей на сплату оброчного податку. Щоб якось вийти з становища, вони почали вирощувати на своїх землях тютюн і збувати його на ярмарках через скупників. Частина селян змушена була шукати заробітку на стороні. Вони йшли на Дон, Волгу та в інші місця Росії. Широко застосовувалася в Межиричі праця кріпаків у винокурінні, яким займалися місцеві поміщики. На початку XIX ст. в слободі працювали 2 солодові заводи. Тяжке становище переважної більшості селянства ускладнювалося частими (1821 р., 1833 р., 1848 р.) стихійними лихами (посухами, пожежами), епідеміями (1831 р., 1848 р.). Тільки 1831 року від холери загинуло майже 100 чоловік, а посушливого 1848 року від тієї ж хвороби померло 226 чоловік[1].

Напередодні реформи Межиріч являв собою типовий населений пункт Слобожанщини. Житлові, адміністративні будинки були дерев'яними під солом'яними стріхами. Медичного закладу в слободі не було. У виняткових випадках допомогу подавали працівники військового госпіталю. Лише 1855 року в Межиричі було відкрите міністерське початкове училище. 6 червня 1859 року, їдучи до Лебедина, у Межиричі побував Т. Г. Шевченко.

Після скасування кріпосного права на колишніх військових обивателів поширилося «Положення про державних селян». Поміщицькі селяни та військові обивателі у Межиричі одержали по півтори десятини землі на ревізьку душу, тобто вдвічі менше, ніж вони мали до реформи. Дворові люди взагалі не одержали ніякого наділу. Протягом двох років вони залишалися тимчасовозобов'язаними і продовжували працювати в поміщицьких маєтках. За десятину селянин мав сплатити суму, що в 4 рази перевищувала ринкову ціну. З цієї причини кілька чоловік відмовилися від наділів. У громадське користування були виділені земля та угіддя, за які селяни вносили до казни оброчний податок. Із загальної суми платежів Межиріцької громади він становив 44 проц. Крім того, селяни сплачували різні платежі й податки. Тільки податок з десятини землі дорівнював майже 69 проц. її прибутковості.

Розвиток капіталістичних відносин на селі у пореформені часи прискорив процес обезземелення та соціального розшарування на селі. Непосильні державні повинності призвели до розорення більшості селянських господарств. Так, у 1879 році в Межиричі на 1864 селянські двори припадало всього 574 коней та 60 пар волів. Не маючи тягла й реманенту, селяни здавали землю в оренду, а самі або йшли у найми до поміщиків та куркулів, або вдавалися до ремесел і кустарних промислів, або залишали село, шукаючи роботи на стороні. 1881 року в Межиричі наймитувало понад 200 селян[2]. За рахунок зубожіння основної частини населення збагачувалася заможня верхівка села. Чималу кількість землі мали багатії Дігтярі, Шумило, Коломієць та інші. Малоземелля, безземелля, жорстокий визиск штовхали сільську бідноту до боротьби. 11—14 червня 1905 року відбувся виступ селян. Вони захопили сіножаті, пасовиська і ліс, що належали куркулям. У виступі взяло участь 600 чоловік[3].

---

[1] Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 504.
[2] О положении сельского хозяйства и земства в Харьковской губернии. Х., 1885, стор. 20, 21.
[3] 1905 год на Украине. Хроника и материалы, т. 1. Январь—сентябрь. Х., 1926, стор. 259.

Напередодні першої світової війни в Межирічі налічувалося 1900 дворів з населенням 12 тис. чоловік. Працював цегельний завод, на якому було зайнято 15 робітників; діяли млин, 41 вітряк, 2 крупорушки; торгувало кілька крамниць. Ці невеличкі підприємства були побудовані на кошти кредитного товариства, заснованого тут 1909 року сільською буржуазією. Ринкового значення набрав у Межирічі гончарний промисел. Понад 100 гончарів виробляли посуд, який розходився по всьому повіту.

До 1901 року в Межирічі не було жодного медичного закладу. Час від часу сюди навідувався фельдшер з Ворожби. 1901 року в селі відкрито фельдшерський пункт, а через 8 років — лікарську дільницю, яка обслуговувала 13,6 тис. чоловік. Медичну допомогу подавали лікар, 2 фельдшери, акушерка. Через нестачу коштів (на хворого відпускалося 14,2 коп. на рік) та обмаль медикаментів населення не одержувало належної медичної допомоги. Особливо це відчувалося під час масових захворювань. Так, протягом 1901—1903 рр. від скарлатини та дифтериту в селі померло майже 50 чоловік. У 1900 році однокласне училище перетворили на двокласне. Крім нього, тут працювали однокласне училище, 4 церковнопарафіяльні школи. При двокласному училищі в 1897 році заснували бібліотеку.

Перша світова війна призвела до дальшого розорення селянських господарств— більшість годувальників було мобілізовано в армію, бідняцькі земельні наділи позаростали бур'яном. Підскочили ціни на товари першої потреби. Революційно настроєні солдати, які після поранення поверталися додому, роз'яснювали селянам, що у війні зацікавлені тільки багатії. Вони знайомили односельців з програмою більшовиків. Після повалення самодержавства в селі у березні 1917 року був створений волосний тимчасовий громадський комітет, до якого ввійшли представники сільської буржуазії. Сподівання селян на одержання землі та закінчення війни не здійснилися . У селі проходили сходки бідноти, на яких виступали прибулі з Лебедина більшовики. Вони викривали зрадницьку політику есерів, меншовиків і українських буржуазних націоналістів. Демонстрація, яка відбулася 1 травня, показала, що селянська біднота цілком підтримує більшовицькі лозунги й засуджує контрреволюційну політику Тимчасового уряду та Центральної ради.

Ранком 27 жовтня 1917 року до села надійшла звістка про перемогу Жовтневого збройного повстання в Петрограді. Відбувся багатолюдний мітинг, на якому трудяще селянство гаряче обговорювало питання про перехід влади до рук народу. Солдати-фронтовики І. Г. Хвостенко, І. Й. Лисенко, К. К. Шумило, І. С. Покутній та інші, що повернулися додому, взяли активну участь у революційних перетвореннях на селі. Радянську владу в Межирічі встановлено на початку січня 1918 року. Волревком очолив уродженець села, робітник Миколаївського цукрозаводу І. І. Лисянський[1]. Насамперед волревком приступив до здійснення ленінського Декрету про землю. Члени земельного комітету взяли на облік землю і розпочали роботу щодо перегляду розмірів земельних наділів. Перші заходи волревкому викликали шалений опір куркулів. Вони саботували розпорядження волревкому, підбурювали селян виступати проти його рішень, погрожували розправою активістам, всіляко перешкоджали заготівлям продовольства для Червоної гвардії та промислових центрів.

Початок революційних перетворень на селі перервали австро-німецькі окупанти, які захопили Межиріч у ніч з 3 на 4 квітня. Підняли голову куркулі. Почалися розправи над радянськими активістами. До Німеччини вивозилися зерно, худоба. В липні 1918 року І. І. Лисянський створив підпільну групу з комуністів і співчуваючих РКП(б), яка згодом стала ядром Межиріцького партійного осередку[2]. Волосний ревком, що пішов у підпілля, для боротьби з окупантами й гетьманцями влітку сформував партизанський загін. До нього влилося близько 40 чоловік. У листопаді кайзерівські війська залишили село, але владу в ньому захопила контр-

[1] Жовтень на Сумщині, стор. 73.
[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 257, оп. 1, спр. 31, арк. 29.

революційна Директорія. В листопаді раптовим нападом на петлюрівську комендатуру, що містилася в Межирічі, партизани зірвали проведення примусової мобілізації селян у «січовики». На початку 1919 року частини 2-ї Української радянської дивізії вигнали петлюрівців з села.

І. І. Лисянський — уродженець Межиріча, активний учасник громадянської війни. 1918 р.

Радянську владу в Межирічі було відновлено в січні 1919 року. Для боротьби з контрреволюцією волосний ревком, очолений І. І. Лисянським, сформував спеціальний загін, командиром якого призначили К. К. Шумила. По селу проводився запис добровольців до лав Червоної Армії. У лютому оформився волосний партійний осередок. На середину березня партосередок налічував у своєму складі 45 чоловік[1], серед них 15 членів партії, решта — кандидати в члени партії та співчуваючі. Комуністи очолили боротьбу з бандитизмом, саботажем, спекуляцією. Партосередок спільно з ревкомом прийняв ряд рішень щодо обмеження куркульського землекористування. Поновилася робота по наділенню селян землею. Багато уваги приділялося виконанню планів продрозверстки. Комуністи села все більше залучали молодь до громадського життя.

Коли постала загроза денікінщини, волосний партійний осередок звернувся із закликом до всіх активістів волості вступити у Лебединський пролетарський полк і в його лавах захищати владу Рад. У серпні 1919 року Межиріч захопили денікінці, які відновили буржуазно-поміщицькі порядки на селі. Вони відібрали у селян землю, переслідували радянських активістів. Та «хазяйнували» вони тут недовго. Вже 29 листопада частини 365-го стрілецького полку вигнали білогвардійців із Межиріча. Того ж дня на сільській площі відбувся багатолюдний мітинг. У прийнятій резолюції селяни зазначили: «З радістю вітаємо вступ Червоної Армії і повернення Радянської влади, влади селян і робітників, влади рідної по духу і плоті»[2]. 29 листопада було обрано волревком[3], який розгорнув широку роботу щодо зміцнення Радянської влади на селі. Одним з основних питань було питання про землю. Багато уваги приділялося допомозі Червоній Армії продовольством, фуражем. Земельна комісія провела підготовку до перерозподілу наділів. Згідно з законом Всеукрревкому від 5 лютого 1920 року безземельним і малоземельним селянам Межиріча виділили 160 десятин землі (з розрахунку 1,5 десятини на їдця). В березні в заможних господарствах були реквізовані надлишки великої рогатої худоби.

Навесні 1920 року відбувся волосний з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, на якому обрали волосний виконавчий комітет. Велику допомогу членам волвиконкому в соціалістичній перебудові села подавали межирічські комуністи. За активною їх участю в травні 1920 року організовано комсомольський осередок. Очолив його колишній батрак, партизан громадянської війни І. І. Донченко[4]. Першочерговим завданням волвиконкому, партійного та комсомольського осередків була всебічна допомога Червоній Армії. На боротьбу з польськими інтервентами та врангелівцями з Межиріча пішло 311 добровольців. Населення збирало і надсилало для потреб фронту продовольство, одяг. Волвиконкому та партосередку чималу допомогу в цьому подав волосний КНС, заснований у червні 1920 року.

Після закінчення громадянської війни трудящі Межиріча почали відбудову зруйнованого господарства. Багатогранною в той час була робота КНС. Комнеза-

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 30, оп. 1, спр. 5, арк. 2.
[2] Сумський облдержархів, ф. Р-60, оп. 2, спр. 17, арк. 1, 2.
[3] Там же, арк. 2, 5, 7.
[4] Газ. «Будівник комунізму», 14 жовтня 1967 р.

мівці організували прийом дітей з охоплених голодом центральних губерній Росії. Завдяки проведеному в 1921 році перерозподілу куркульських земель бідняки одержали додатково ще 112 десятин землі[1]. Бідняцьким господарствам та сім'ям червоноармійців подавалася допомога у проведенні польових робіт. Значну увагу приділяли волвиконком, партосередок і КНС кооперуванню селян та об'єднанню їх у колективні господарства. В Межирічі працювали сільське споживче товариство (ССТ) та сільське кредитне товариство. На базі останнього було створено радгосп, якому виділили 35 десятин землі[2]. Крім того, кредитне товариство 1920 року побудувало в селі паровий млин і шкіряний завод. Комнезамівці стежили за виконанням договорів по найму бідняків куркулями. Вони слідкували також за тим, щоб куркульські елементи не проникали в кооперативні об'єднання. Волосний КНС очолював талановитий організатор, комуніст І. І. Лисянський — людина, цілком віддана справі революції. На І Всеукраїнському з'їзді КНС, що відбувся у 1920 році, його обрали членом Центрального комітету КНС[3]. Д. З. Мануїльський оголосив на з'їзді лист І. І. Лисянського, в якому той розповідав про роботу КНС Межиріцької волості, боротьбу незаможників за соціалістичні перетворення на селі[4].

Великою перешкодою в ліквідації господарської розрухи і будівництві нового життя був куркульський бандитизм. Вороги вдавалися до терористичних актів проти сільських активістів, радянських працівників. Від їх рук загинув П. П. Лисенко, член волосної земельної комісії. Куркулі неодноразово вчиняли замах на І. І. Лисянського, а в ніч з 12 на 13 листопада 1920 року спалили мужнього комуніста разом з дружиною в його хаті. Тієї ж ночі бандити вбили помічника начальника міліції комсомольця В. Солоху[5], зруйнували шкіряний завод. Партійний і комсомольський осередки, волосний виконком і комнезам з участю широких трудящих мас подолали опір куркулів.

В умовах гострої класової боротьби радянські органи під керівництвом комуністів робили перші кроки в галузі охорони здоров'я, культурного будівництва. У селі працювала лікарська дільниця. 1921 року, в зв'язку з епідемією чуми, було відкрито лікарню. Налагоджувалася робота шкіл. Все більше дітей і підлітків сідали за парти. Якщо в 1921 році у семи трудових школах набували знань 680 учнів, то вже 1925 року навчанням було охоплено 800 дітей. В школах працювало 19 учителів. 1923 року виникла Межиріцька піонерська організація. Для малят організували двоє дитячих ясел. Гостро постало питання про ліквідацію неписьменності серед дорослого населення, 48,4 проц. якого у 1921 році не знали грамоти. В листопаді 1923 року почали діяти пункти лікнепу. Організована з молоді бригада культармійців влаштовувала концерти, лекції на антирелігійні теми, доповіді про становище в країні. Кошти, виручені за платні вистави, йшли на культурне будівництво. З 1921 року в селі працювало дві бібліотеки, 6 хат-читалень[6]. Органи Радянської влади всіляко сприяли залученню широкого кола населення до громадсько-політичного життя. Своєю активністю виділялася колишня батрачка, учасниця громадянської війни, член КНС Є. К. Дергачова. Вона неодноразово обиралася делегаткою на районні та окружні з'їзди КНС, а в 1930 році — на 7-й Всеукраїнський з'їзд КНС.

Завдяки великій організаторській роботі комуністів, комсомольців, членів КНС у селі створювалося все більше кооперативних товариств, колективних об'єднань. Протягом 1923—1928 рр. виникли кооперативні товариства — садово-городнє, тваринницьке, торф'яно-меліоративне, машинно-тракторне. Почали діяти коваль-

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-60, оп. 2, спр. 18, арк. 254.

[2] Там же, арк. 254 зв.

[3] Комітети незаможних селян України (1920—1933). Збірник документів і матеріалів. К., 1968, стор. 92.

[4] Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919—1920), стор. 24, 25.

[5] М. И. Куличенко. Большевики Харьковщины в борьбе за власть Советов (1918—1920 гг.), стор. 228; газ. «Серп и молот», 28 травня 1921 р.

[6] Сумський облдержархів, ф. Р-60, оп. 2, спр. 18, арк. 255.

сько-слюсарно-колісна артіль «Кустар», артілі шевців, деревообробників. Працював цегельний завод, перетворений згодом на промислово-кооперативну артіль «XIX-річчя Жовтня».

Виконуючи рішення XV з'їзду партії, комуністи Межиріча розгорнули підготовчу роботу серед населення щодо суцільної колективізації селянських господарств. З членів партійного та комсомольського осередків, КНС, депутатів сільради створили ініціативну групу. Її члени вели роз'яснювальну роботу серед жителів Межиріча, викривали провокаційні дії куркулів. Щоб покінчити з малоземеллям, КНС протягом 1926—1927 рр. переселив 57 селянських господарств, що об'єднували 300 чоловік, на землі Катеринівської сільської Ради Штепівського району. Великі зрушення сталися в житті села наприкінці 20-х років. 25 травня 1927 року в Межирічі створено 4 ТСОЗи, до яких увійшло 80 сімей. Активними організаторами цих товариств були селяни-бідняки Ю. Г. Денисенко, М. Є. Сорока, П. Х. Галат, Г. Я. Любивий, І. І. Донченко та інші[1]. ТСОЗ ім. І. І. Лисянського став ядром першого колгоспу, який 1929 року об'єднав понад 45 проц. господарств, що налічувалися в селі. Суцільна колективізація завершилася в селі у березні 1931 року. Було створено 5 колгоспів — ім. К. Є. Ворошилова, ім. І. І. Лисянського, ім. Т. Г. Шевченка, «8 Березня», «9 Січня». Всю увагу територіальна партійна організація (з 1933 року були створені колгоспні партійні організації), сільська Рада, правління колгоспів зосереджували на зміцненні економіки колгоспів, підготовці необхідних кадрів. Відкрилися курси, де готували механізаторів, ланкових, бригадирів. Поля межиріцьких колгоспів обслуговувала Лебединська МТС.

З року в рік зміцнювалася економічна й технічна база місцевих артілей. У колгоспі ім. Т. Г. Шевченка протягом 1931—1936 рр. споруджено три ферми для великої рогатої худоби, свинарник, млин, гараж, клуб. Колгосп придбав три вантажні автомашини. Артіль ім. І. І. Лисянського досягла значних успіхів у розвитку зернового господарства й громадського тваринництва. Вже 1939 року колгоспи ім. Шевченка та ім. І. І. Лисянського експонували на Всесоюзній сільськогосподарській виставці в Москві племінну велику рогату худобу. Передові доярки колгоспу ім. Т. Г. Шевченка П. І. Литвиненко та М. І. Чичина були відзначені Великою срібною медаллю ВСГВ.

Зростала громадсько-політична активність населення. Як народні свята пройшли дні перших виборів до Верховної Ради СРСР в грудні 1937 року, до Верховної Ради УРСР — в червні 1938 року та місцевих Рад депутатів трудящих — у грудні 1939 року.

Межиріцька лікарська дільниця проводила значну роботу по профілактиці захворювань. Медичну допомогу подавали лікар, 3 фельдшери, 2 акушерки. Крім того, в село систематично приїжджали працівники районної лікарні. За роки перших п'ятирічок сталися зрушення і в галузі освіти та культури. В 1929 році відбувся перший випуск учнів семирічної школи, роком пізніше відкрила двері друга семирічка. 1938 року в Межирічі почала працювати середня школа. 1938 року в межиріцьких школах 34 вчителі навчали понад 900 учнів. На 1935 рік неписьменність у селі була ліквідована. Межиріцькі трудівники проводили своє дозвілля у двох сільських та трьох колгоспних клубах. Тут виступали гуртки художньої самодіяльності — хоровий, драматичний, музичний. Побували у Межирічі театральні митці з Харкова й Сум. Любителі книг користувалися послугами 7 бібліотек — 4 колгоспних, сільської та 2 шкільних.

Тяжким випробуванням для радянського народу стала війна, нав'язана фашистською Німеччиною. З кожної родини проводжали на фронт або батька, або сина, чоловіка чи брата. У колгоспах залишилися працювати, головним чином, жінки, літні колгоспники, підлітки. З наближенням фронту назріла необхідність якнайшвидшої евакуації колгоспного майна та худоби у глибокий тил. Напружено

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-720, оп. 1, спр. 4, арк. 21 зв.

працювали комуністи, готуючись до цього відповідального завдання. Евакуація розпочалася в середині серпня. Для боротьби з ворогом наприкінці вересня на околиці Межиріча була закладена партизанська база підпільної партійної групи з с. Миколаївки-Вирівської (нині — Жовтневе). Керував цією групою уродженець Межиріча Т. С. Кошовий[1].

У ніч з 9 на 10 жовтня 1941 року фашисти захопили село. За час окупації вони стратили 21 чоловіка, серед них членів підпільної групи Т. С. Кошового, жителів села С. Г. Сіробабу, І. І. Донченка, І. І. Суховія, Д. Ф. Крамара, І. Ф. Сіробабу, активістів періоду колективізації П. О. Худолія, І. М. Скляренка, секретаря сільської Ради П. М. Синицю та інших. До фашистського рабства було вивезено 253 чоловіка. Але ні терор, ні звірства окупантів не похитнули віру радянських людей у перемогу. Патріоти чинили опір — підтримували зв'язки з партизанами, подавали їм допомогу, молодь розповсюджувала серед населення зведення Радянського Інформбюро та листівки. В районі колишнього хутора Пашки, що біля Межиріча, партизани загону ім. Сталіна (командир К. Г. Карпов) знищили у жовтні 1941 року автомашину з німецькими солдатами[2].

2 вересня 1943 року частини 180-ї стрілецької дивізії 40-ї армії та 202-го танкового полку визволили Межиріч від гітлерівців. 1150 жителів села мужньо захищали Батьківщину на фронтах Великої Вітчизняної війни, 558 з них полягли смертю хоробрих, понад 300 — відзначені бойовими урядовими нагородами. Командиру взводу протитанкових рушниць гвардії лейтенанту комсомольцю П. В. Парфилову за винятковий героїзм, виявлений під час прориву оборони німців на території Польщі в районі Наревського плацдарму та при розгромі Бромберзького угруповання ворога, посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Полковник В. О. Троян нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденом «Вітчизняної війни» 1-го ступеня та багатьма бойовими медалями.

Фашисти завдали селу значних збитків — зруйнували господарські будівлі артілей, початкову школу, лікарню, сільський клуб, спалили 19 хат колгоспників. З перших днів визволення відновила свою роботу сільрада, яка мобілізувала трудящих на відбудову господарства. Відроджені колгоспи ім. Лисянського, ім. Шевченка, ім. Ворошилова, «8 Березня» та «9 Січня» не мали жодного комбайна, трактора. Необхідно було відновлювати поголів'я громадського тваринництва. Артіль ім. Т. Г. Шевченка 1944 року мала всього 7 коней і корову, колгосп ім. І. І. Лисянського на кінець 1945 року — 20 робочих коней та 6 корів. Не кращим було становище й в інших господарствах. За таких складних умов колгоспники взялися виконувати державні плани. Люди виявили справжній трудовий героїзм під час осінніх польових робіт 1943 року та у весняну посівну кампанію наступного року. Орали власними коровами, більшість зораної землі було засіяно й зібрано врожай вручну. Зерно на поля доставляли на плечах жінки та підлітки.

Настав довгожданий День Перемоги. Вчорашні воїни повернулися до села й включилися в роботу по дальшому відрожденню колгоспів. Наприкінці 1945 року відновили свою роботу партійні організації у колгоспах ім. І. І. Лисянського та ім. Т. Г. Шевченка. Комуністи поширювали і впроваджували у виробництво досвід передовиків. У посушливий 1946 рік вони, працюючи на вирішальних ділянках колгоспного виробництва, згуртували навколо себе трудящих села. Бригада з колгоспу ім. Т. Г. Шевченка, яку очолював комуніст М. О. Марченко, одержала в 1947 році врожай зернових по 13 цнт з га, в колгоспі ім. І. І. Лисянського бригада комуніста Т. Ф. Приходька зібрала по 14 цнт з га[3]. Долаючи труднощі, колгоспники боролися за кожний кілограм хліба. Партійні організації разом з правліннями колгоспів і зоотехніками дбали про комплектування ферм великої рогатої худоби тва-

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3п, спр. 277, арк. 65.
[2] Там же, ф. 29, оп. 1, спр. 34, арк. 57.
[3] Там же, ф. 1852, оп. 1, спр. 2, арк. 31; ф. 1874, оп. 1, спр. 1, арк. 7.

ринами породної групи. Завдяки героїчним зусиллям трудівників села в 1949 році посівні площі в межиріцьких колгоспах досягли довоєнного рівня. Чимала заслуга в цьому належить Михайлівській МТС. На полях артілей ім. І. І. Лисянського, ім. Т. Г. Шевченка та ім. К. Є. Ворошилова працювало в ті тяжкі роки 5 тракторів.

Вирішуючи питання відбудови народного господарства, партійні організації, сільрада одночасно приділяли велику увагу питанням охорони здоров'я, освіти, культури. В 1944 році було відбудовано лікарню. Роком раніше відновили роботу дві з чотирьох шкіл — середня й початкова. Навчання проводилося у дві зміни. У 1947 році почали працювати ще дві початкові школи, з яких одну наступного року перетворили на семирічну. У 1943 році відновив роботу клуб колгоспу ім. Т. Г. Шевченка, а через рік після відбудови — клуб колгоспу ім. І. І. Лисянського. Згодом при клубах відкрилися бібліотеки. Багато уваги приділялося житловому будівництву. В 1949 році в селі звели 10 будинків для сімей, що не мали своїх домівок. Крім того, відремонтували 38 будинків колгоспників. До послуг жителів Межиріча були відкриті швейна і кравецька майстерні. У селі працювали два млини, 9 магазинів сільського споживчого товариства.

Дальший розвиток сільськогосподарського виробництва гальмувала роздрібненість межиріцьких колгоспів. Протягом 1950—1951 рр. відбулося об'єднання місцевих господарств. Було утворено 2 колгоспи — «Червона Україна» та ім. В. І. Чапаєва. Завдяки самовідданій праці колгоспників, допомозі держави та шефів—робітників Лебединського заводу поршневих кілець і торф'яної артілі «Теплоенергія» значно поліпшилася механізація трудомістких процесів. Комуністи, депутати сільради зосередили головну увагу на підвищенні врожайності всіх культур, збільшенні продуктивності праці та зниженні собівартості продукції. У 1958 році валовий збір зерна зріс у півтора раза проти 1953 року. Зростало поголів'я худоби. З 1965 року колгоспи Межиріча перейшли на грошову оплату праці. В усіх бригадах і фермах запровадили внутрігосподарський розрахунок.

У роки восьмої п'ятирічки в артілях «Червона Україна» та ім. В. І. Чапаєва збирали в середньому по 25 цнт озимої пшениці з га. 1970 року межиріцькі колгоспи одержали 569 тис. крб. чистого прибутку. Зростання неподільного фонду колгоспів дало можливість збільшити виробничі фонди та капіталовкладення. В обох колгоспах працювали 51 трактор, 22 комбайни, 21 вантажна машина. Збудовано було чотирирядні корівники, свинарники, вівчарню, зерносховище, склади для мінеральних добрив, водонапірні башти та інші господарські приміщення. Будівництво нових ферм і механізація основних виробничих процесів дали змогу колгоспам збільшити поголів'я худоби. 1970 року на фермах обох господарств утримувалося понад 3,2 тис. голів великої рогатої худоби, 2,8 тис. свиней, 1,5 тис. овець. За самовіддану працю групу колгоспників відзначено урядовими нагородами. Доярка В. В. Любива удостоєна ордена Леніна, доярка К.Т. Чередниченко — ордена Трудового Червоного Прапора, 127 передовиків нагороджені ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

Партійна та громадські організації разом з сільською Радою і правлінням колгоспів мобілізували сільських трудівників на виконання планів дев'ятої п'ятирічки, накреслених XXIV з'їздом КПРС. Виходячи з інтересів виробництва, члени колгоспів «Червона Україна» та ім. В. І. Чапаєва в лютому 1972 року вирішили об'єднатися в одне господарство — ім. В. І. Чапаєва. Головою колгоспу обрали агронома кавалера ордена Леніна комуніста П. М. Іванченка. За господарством закріплено 8815 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5009 га орної землі. В колгоспі набуває розвитку виробництво м'ясо-молочної продукції. З метою зміцнення кормової бази для тваринництва 1969 року на державні кошти почалися меліоративні роботи на зволожених луках. З окультурнених ділянок уже в 1971 році одержали по 40—45 цнт сіна з гектара.

Другий рік дев'ятої п'ятирічки трудівники села завершили успішно. Колгосп перевиконав план продажу зерна та м'яса державі. Незважаючи на несприятливі

погодні умови, колгоспники доклали всіх зусиль, щоб соціалістичні зобов'язання, взяті на честь 50-річчя утворення Союзу РСР, були також перевиконані. Зернових одержали з га по 27,5 цнт замість запланованих 26 цнт; кукурудзи вирощено на кожному гектарі 36,1 цнт (замість 33 цнт, що планувалися). Дотримали свого слова і тваринники — вони надоїли на корову по 2915 кг молока, виробили на 100 га сільгоспугідь по 82,7 цнт м'яса.

Колгосп ім. Чапаєва має дружні економічні зв'язки з Чепецьким і Федорівським ліспромгоспами Кіровської області, колгоспом «Октябрь» Семенівського району Горьковської області, Няндомським ліспромгоспом Архангельської області. Російські трудівники надсилають для колгоспних будов лісоматеріали, від українських друзів одержують насіння конюшини та інших трав, а також переймають досвід їх вирощування.

Промислові підприємства, розташовані в Межирічі, на основі підвищення продуктивності праці, ефективного використання обладнання, запровадження нової техніки і технології з року в рік добиваються виконання планів виробництва та реалізації продукції. На місцевих підприємствах працюють 268 робітників. На 83 проц. механізовано роботу в Межиріцькому лісництві. Щорічно проводиться насадження як у зоні лісництва, так і на непридатних для сільськогосподарського використання землях колгоспу ім. В. І. Чапаєва. Цегельний завод № 2 Лебединського заводоуправління будівельних матеріалів виробляє щорічно понад 5 млн. штук цегли. Торфодільниця торфопідприємства видобуває понад 7 тис. тонн торфу. 1970 року став до ладу гончарний цех райпромкомбінату, де виробляють гончарний посуд і сувеніри.

Рік у рік поліпшується добробут сільських трудівників. Місячна зарплата чабанів становить 80 крб., доярок і механізаторів — 110 крб., свинарок — 130 крб. Індивідуальні забудовники споруджують добротні будинки, криті бляхою, шифером, черепицею. Село повністю радіофіковано й електрифіковано. В 1972 році створено дві дільниці роздрібно-торговельних підприємств, які разом мають 16 магазинів, автолавку. Працюють сільська пекарня, цех безалкогольних напоїв. До послуг трудящих — кравецька майстерня, їдальня.

Добре налагоджено медичне обслуговування населення. В селі є лікарня з пологовим відділенням, амбулаторія з стоматологічним кабінетом, аптека. Працюють 2 лікарі і 15 медпрацівників з середньою освітою. При лікарні є машина швидкої допомоги. Малята виховуються в трьох дошкільних закладах.

У середній і восьмирічній школах 45 учителів навчають 603 учні. Школи мають обладнані кабінети й майстерні. При середній школі учні заклали фруктовий сад. Юні натуралісти неодноразово були учасниками Виставки передового досвіду в народному господарстві. З випускників Межиріцької середньої школи 218 стали вчителями, 28 — агрономами і зоотехніками, 12 — лікарями та іншими спеціалістами. У Межирічі народилися професор І. О. Калашник, доктор медичних наук О. І. Кудіна.

Культосвітні заклади Межиріча проводять плідну роботу по комуністичному вихованню трудівників села. У Межирічі є сільський будинок культури ім. І. І. Лисянського, сільський клуб ім. Т. Г. Шевченка, 2 бригадні клуби, 3 профспілкові червоні кутки, народний краєзнавчий музей. Перед жителями Межиріча виступають учасники художньої самодіяльності. Самодіяльні колективи демонструють свою майстерність перед трудівниками сусідніх сіл Михайлівки, Ворожби, Лифиного, Груні. До Межиріча приїжджають сусідні самодіяльні колективи та професіональні митці з Сум. Працівники сільської бібліотеки організовують літературні вечори, читацькі конференції. У польових станах працюють бібліотеки-пересувки. В 1972 році населення Межиріча передплатило 3975 примірників газет та журналів. Первинна організація товариства «Знання» знайомить жителів села з досягненнями науки, пропагує політичні знання. У побут села ввійшли нові обряди і традиції — вшанування передових людей праці, проводи до лав Радянської Армії, проводи зими.

Керівною і спрямовуючою силою трудівників села є 2 партійні організації, які на 1972 рік налічували 97 комуністів. Їм в усьому допомагали 3 комсомольські організації, що об'єднували 155 членів ВЛКСМ. У селі в трьох школах основ марксизму-ленінізму, двох семінарах з основ комуністичного виховання підвищують свій ідейно-політичний рівень понад 140 комуністів, комсомольців і безпартійних.

Депутати сільської Ради, а їх тут 51 чоловік, приділяють велику увагу питанням господарського розвитку підприємств, колгоспу, шкіл, лікарні, культурно-освітніх закладів та благоустрою села. 1972 року на дальший розвиток охорони здоров'я було витрачено 59,7 тис. крб., на потреби шкіл — 94,2 тис. крб. У шести постійних комісіях сільради працюють 106 активістів.

У скверах Межиріча височать три пам'ятники: комуністу І. І. Лисянському і два — воїнам, які полягли в боях з гітлерівськими загарбниками, визволяючи від них територію сіл, що підпорядковуються Межиріцькій сільраді, в роки Великої Вітчизняної війни. На честь полеглих воїнів-односельців встановлено меморіальну дошку, на яку занесено їх прізвища.

Трудящі села наполегливо борються за виконання взятих соціалістичних зобов'язань, щоб бути гідними продовжувачами справи тих, хто в героїчній боротьбі за нове життя заклав основи революційних, бойових і трудових традицій.

М. Ф. СОРОКА

ШТЕ́ПІВКА

Штепівка — село, центр сільської Ради, розташоване за 32 км від районного центру, у межиріччі Псла й Сули. Через село проходить автошлях Суми — Київ. Дворів — 529. Населення — 1622 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Гутницьке, Руда.

Штепівка заснована близько 1670 року переселенцями з Правобережної України, які тікали від польсько-шляхетського феодального гніту. Спершу поселення називалося слободою Степівкою (від слова «степ»). Свою сучасну назву воно дістало від прізвища сотника Сумського полку І. Штепи, якому цар подарував у 1670 році землі між річками Пслом і Сулою[1]. Завдяки вигідному географічному положенню село зростало досить швидко: 1705 року воно мало 40 дворів, 1732 року — 99 дворів і 599 жителів, а в 1773 році тут налічувалося 1616 чоловік. Спочатку жителі Штепівки були вільними. Але поступово сотник І. Штепа, а згодом його нащадки різними засобами почали закріпачувати селян, зменшувати їхні наділи. Наприкінці XVIII ст. Штепи володіли 5192 десятинами землі[2].

У XVIII — на початку XIX ст. жителі Штепівки займалися переважно хліборобством і тваринництвом, особливо поширене було грубошерсне вівчарство. Розвивалися ремесла: гончарство, кушнірство, ткацтво та ін. Серед селян виділились ремісники — теслярі, бондари, столяри. Двічі на рік у селі відбувалися ярмарки, де торгували великою рогатою худобою, вівцями, вовною, коноплями, хлібом, ремісничими виробами. Діяли дві невеликі селітроварні, які виникли ще на початку XVIII століття.

Становище селян було надзвичайно тяжким. Крім панщини, яка в гарячу пору жнив досягала 4—5 днів на тиждень, вони виконували різні феодальні повинності — лагодили шляхи, греблі, несли сторожу в панських дворах тощо. Багато страждань завдавали їм стихійні лиха, зокрема епідемії. Так, 1831 року від холери померло

---

[1] Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 600.

[2] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины. XVII—XVIII вв., стор. 176.

16 чоловік, а 1848 — 30. У селі не було ні лікарні, ні лікарів. Зате 1811 року відкрили нову церкву, будівництво якої коштувало 35 тис. карбованців.

Скасування кріпосного права в 1861 році не полегшило економічного становища селян Штепівки. Згідно з уставними грамотами 178 селян поміщиці Похвисневої одержали 471 десятину землі, тобто близько 2,6 десятини на ревізьку душу. За душовий наділ вони мали сплачувати щороку великий викуп і відробляти різні повинності. Селяни інших поміщиків одержали ще менші наділи[1].

Численні прямі й непрямі податки та викупні платежі набагато перевищували доходи селян, що призводило до їх зубожіння й розорення. Крім того, безперервно відбувалося подрібнення селянських наділів внаслідок виділення нових сімей. За офіційними даними 1881 року, розмір душового наділу коливався від 1,5 до 2 десятин. Щоб якось прогодуватися, біднота змушена була шукати заробітків на стороні.

Безземелля, поміщицька й куркульська експлуатація, жахливі умови життя штовхали селян на боротьбу за свої права. Під час революції 1905—1907 рр., коли особливо посилився аграрний рух, виступили й штепівські селяни. Вони випасали свою худобу на поміщицьких сіножатях і посівах, на сходках вимагали повернути захоплені поміщиками й куркулями луки й вигони, підвищити плату за роботу, знизити орендну плату за землю[2]. 10 червня 1905 року робітники економії Данилова висунули вимогу збільшити платню й поліпшити харчування. Коли робітникам відмовили, вони припинили роботу, а 12 червня в економії згорів великий амбар з хлібом. До Штепівки прибуло 2 взводи драгунів. 17 червня біля будинку Штепівської волосної управи зібралося близько півтори тисячі селян Штепівської, Павленківської і Вільшанської волостей. Сходка перетворилася на мітинг. Промовці закликали не просити у панів землі, а ділити її самим. У Штепівку із Сум прибув у супроводі солдатів харківський губернатор. Сходку розігнали. Були поранені, 6 чоловік заарештовано. Однак виступи селян тривали. Озброївшись киями, вони проганяли поміщицьких охоронців з пасовищ і пускали туди свою худобу, самовільно скошували панські сіножаті, вивозили снопи з панського лану до своїх дворів[3].

Столипінська аграрна реформа посилила розшарування села, загострила класові суперечності. 1908 року в Штепівській волості проживало 6075 селян, а засівали вони всього 1708 десятин землі. Селяни багатьох сіл, у т. ч. й Штепівки, скаржилися в Державну думу й спеціальним комісіям на поміщицьку кабалу й тяжке економічне становище. Але це нічого не допомогло. Культура землеробства лишалася низькою. Селяни в кращому разі дотримувалися трипілля, а то й двопілля (без чорного пару). 1911 року в Штепівці створено кредитне товариство. Кредити надавалися для придбання сільськогосподарських машин. Звичайно, в цьому були зацікавлені насамперед куркулі. Селяни-бідняки не мали змоги користуватися послугами товариства.

Тільки в січні 1905 року в Штепівці була відкрита лікарня на 16 ліжок з одним лікарем і фельдшером. У 1911 році при ній створили інфекційне відділення на 8 місць[4]. До кінця 80-х років XIX ст. в селі не було приміщення для школи, хоч перша згадка про її існування належить до 1732 року. Дітей заможних селян навчав дяк у приватній хаті. Навчалося 10—12 дітей на все село. 1884 року відкрито початкове народне училище, яке відвідували тільки 35 дітей. На початку 900-х років у Штепівці створено бібліотеку-читальню. Але письменних у селі було дуже мало, про бібліотеку ніхто не дбав, і вона ледь животіла. На кошти губернського й повітового земств у 1887 році відкрито ремісниче училище, де навчалося 10 хлопчиків. Школа готувала ковалів, столярів, слюсарів. 1899 року число учнів зросло до 28.

---

[1] Харківський облдержархів, ф. 16, оп. 6, спр. 38, арк. 1—3; спр. 139, арк. 3.
[2] 1905 год на Украине. Хроника и материалы, т. 1, стор. 258, 259.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 16, арк. 28—29.
[4] Доклады уездной управы очередному Лебединскому земскому собранию 1911 года по техническому отделу. Лебедин, 1912, стор. 191, 192.

На початку березня 1917 року в Штепівці стало відомо про повалення самодержавства. Селяни сподівалися, що скінчиться війна і вони одержать землю. Але Тимчасовий уряд і не думав вирішувати ці питання. Тому з великою радістю і піднесенням зустріли трудящі села звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції і утворення робітничо-селянського уряду на чолі з В. І. Леніним. Поміщики, боячись народного гніву, втекли. 29 грудня 1917 року в Штепівці відбувся багатолюдний мітинг, учасники якого прийняли рішення: вся влада має перейти до рук народу; вимагати негайного укладення миру без анексій і контрибуцій; всі землі й підприємства повинні належати трудящому народу; обеззброїти місцевих багатіїв. На початку січня 1918 року в Штепівці було встановлено Радянську владу й обрано ревком[1]. Наприкінці місяця створено партійний осередок.

Соціалістичну перебудову села перервали кайзерівські війська, які в першій половині квітня 1918 року окупували всю Харківщину, в т. ч. Штепівку[2]. З допомогою Центральної ради, а потім гетьманського уряду загарбники відновили дореволюційні порядки. На селян було накладено величезні податки, почалися реквізиції. Окупанти забирали хліб, худобу. Після краху австро-німецької окупації на Україні, на початку грудня владу захопила буржуазно-націоналістична Директорія. В селі посилилися терор і сваволя націоналістів.

Наприкінці грудня 1918 року почалося визволення Харківщини від петлюрівців. У перших числах січня 1919 року бійці об'єднаного повстанського загону під командуванням П. Багацького та К. Лепехи разом з партизанами загону Х. Фролова визволили Штепівку. В селі була відновлена Радянська влада, створено волосний ревком на чолі з С. П. Луговиком. Утвердивши революційний порядок, ревком у лютому 1919 року передав свої повноваження волосному виконавчому комітету, який насамперед розподілив між біднотою поміщицьке майно й землю. Але головним його завданням була організація допомоги Червоній Армії.

Влітку 1919 року на Україну посунули полчища денікінців. У липні вони захопили Штепівку. Поміщики, що повернулися з білогвардійцями, забрали в селян землю, інвентар. Скрізь лютували каральні загони. Почалися жорстокі розправи й переслідування тих, кого підозрювали в прихильності до Радянської влади.

Після запеклих боїв під Охтиркою, Харковом, Лебедином бійці Червоної Армії за допомогою партизанів під командуванням Х. Фролова на початку грудня 1919 року визволили від білогвардійців весь Лебединський повіт. У Штепівці знову був створений волосний ревком. У квітні 1920 року він передав владу волвиконкому, який очолив місцевий селянин більшовик Д. Ю. Шевченко[3]. В зміцненні Радянської влади й налагодженні мирного життя в Штепівці важливу роль відігравав партійний осередок. Вірним помічником комуністів була комсомольська організація, що виникла 1920 року. 1921 року в Штепівській волості було впорядковано селянське землекористування. Всі господарства одержали землю залежно від кількості членів сім'ї.

Перехід до мирного будівництва здійснювався в складних умовах післявоєнної розрухи. Партійний осередок і волвиконком у травні — червні 1920 року провели кілька трудових тижнів, під час яких селяни заготовляли паливо, лагодили дороги, мости, допомагали біднякам споруджувати будинки, збирали продукти для Червоної Армії. У червні 1920 року в селі створено комітет незаможних селян. Комнезам багато зробив для забезпечення бідняцьких господарств інвентарем та посівним матеріалом. Разом з комсомольцями комнезамівці оточили піклуванням сім'ї червоноармійців, допомагали біднякам виорати землю, збирати врожай тощо. Коли в повіті лютували банди Махна, комуністи, члени КНС і комсомольці організували загін, вели розвідку й подавали всіляку допомогу частинам Червоної Армії в боротьбі з бандитизмом.

У зв'язку з адміністративно-територіальною реформою 1923 року Штепівка стала районним центром Сумського округу.

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 32, арк. 8.
[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 1125, оп. 1, спр. 3, арк. 191.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-970, оп 1, спр. 16, арк. 8.

Протягом 1920—1925 рр. трудящі Штепівки добилися помітних успіхів у відбудові господарства, зруйнованого війною та інтервенцією. На кінець відбудовного періоду посівні площі в Штепівці досягли рівня 1913 року. Поліпшився обробіток землі. В селі створено агрономічний та ветеринарний пункти.

Партійний осередок і сільрада дбали про розвиток охорони здоров'я й освіти. В селі розширено лікарню, в якій працювали 2 лікарі, 2 фельдшери, 2 медсестри й акушерка. В 1925 році Штепівську трирічну школу перетворено на чотирирічну, а згодом на семирічну, для якої споруджено нове приміщення. Побудовано сельбуд. Комсомольці за допомогою вчителів організували гуртки, де навчали грамоти неписьменних. При сельбуді створили бібліотеку, що налічувала 4687 книжок. Працювала також юридична консультація[1].

Новим етапом в історії Штепівки були 1926—1941 рр. На соціалістичний шлях розвитку ставало сільське господарство. 1926 року в селі створено кілька кооперативних товариств: споживче, сільськогосподарське, садово-городницьке, тваринницьке, бурякове й машинове. Комуністи, комсомольці, комнезамівці вели серед селян широку масово-політичну роботу, роз'яснювали їм переваги колективної праці. Навесні 1930 року виникла сільськогосподарська артіль ім. Т. Г. Шевченка, яку очолив комуніст А. К. Улановський. Першими до неї вступили комуністи й члени КНС. За колгоспом було закріплено 554 га землі. Він мав 60 плугів, 9 сівалок, 9 жаток і 6 молотарок[2]. У 1930 році створено ще дві артілі: ім. Дзержинського й «Друга п'ятирічка». На початку 1931 року колективізацію в Штепівці в основному завершено. В організаційно-господарському зміцненні колгоспів велику роль відіграла Штепівська МТС, створена 1932 року. В колгоспному виробництві почали впроваджувати багатопільну сівозміну, спорудили кілька приміщень для худоби.

Значну допомогу жителям Штепівки в справі соціалістичної перебудови господарства подавали робітники промислових підприємств Лебедина, Сум, Харкова. Вони виділяли бригади для ремонту сільськогосподарської техніки, допомагали придбати складні машини, провадили в селі агітаційну роботу. Штепівські комуністи організували соціалістичне змагання серед колгоспників і робітників МТС. 1940 року бригадир тракторної бригади комсомолка М. Горобець була учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. За 2 роки на кожний 15-сильний трактор вона виробила по 896,5 га (проти 625 га за планом).

Поступово змінювалося обличчя Штепівки. Тут споруджено двоповерховий будинок райвиконкому, введено в дію електростанцію, що дала струм громадським і житловим будинкам, маслозавод, друкарню. Колишня земська лікарня була повністю переобладнана, кількість ліжок у 1941 році збільшилася до 60[3]. Працювали дитячі ясла, садки. 1935 року семирічну школу реорганізовано в десятирічну. Зведено будинок культури, який мав стаціонарну кіноустановку, бібліотеку, читальний зал. При будинку культури працювали різні гуртки.

Розбійницький напад гітлерівської Німеччини на нашу країну перешкодив здійсненню мирних планів радянських людей. На захист Батьківщини стали й штепівці. Чоловіки призовного віку пішли на фронт. Майже все доросле населення працювало на спорудженні оборонних укріплень. Штепівський РК КП(б)У і райвиконком організували евакуацію майна колгоспів і МТС. 28 вересня 1941 року гітлерівські танкові й моторизовані дивізії групи Гудеріана, що рвалися до Сум, захопили Штепівку. Щоб відбити цей важливий вузол шляхів, радянське командування послало в район Штепівки 2-й кавалерійський корпус (командир — генерал-майор П. О. Бєлов) і 1-у гвардійську моторизовану дивізію полковника А. І. Лизюкова (колишня Московська пролетарська). На підтримку їм прийшли танкова бригада, 5-а резервна кавалерійська й 1-а гвардійська стрілецька дивізії. Бій почався в середині дня

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-32, оп. 1, спр. 93, арк. 21, 24; спр. 127, арк. 132.
[2] Там же, ф. Р-1381, оп. 1, спр. 3, арк. 33.
[3] Сумський облпартархів, ф. 133, оп. 1, спр. 6, арк. 49.

1 жовтня і закінчився тільки о другій годині ночі 2 жовтня. Дві німецькі дивізії групи Гудеріана перестали існувати[1].

Пам'ятник на місці героїчних боїв частин Червоної Армії з німецько-фашистськими загарбниками восени 1941 р., с. Штепівка. 1971 р.

В цьому бою виявили мужність і відвагу тисячі радянських людей. Багато бійців і командирів нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу. Танкісти Т. М. Шашло та М. П. Криворотов удостоєні звання Героя Радянського Союзу. В пам'ять про стійкість і хоробрість танкістів на околиці села в листопаді 1968 року встановлено монумент: на високому п'єдесталі навічно завмер танк Т-34. На монументі викарбовані слова з «Пісні про Штепівку» О. І. Безименського:

Стереть не сумеют
любые года
Октябрьский тот бой величавый.
И песня о Штеповке
будет всегда
Былиной геройства и славы!

Ворог підтягнув свіжі сили, і 8 жовтня Штепівка була окупована вдруге. Настали тяжкі дні фашистської неволі. Сільську молодь під дулами автоматів гнали до Німеччини в рабство. За роки окупації із Штепівки було вивезено 217 чоловік[2]. Багатьох активістів, у т. ч. й секретаря РК ЛКСМУ Х. Іщенка, гітлерівці розстріляли[3]. Фашисти забирали в селян хліб, худобу, рубали й палили сади, виганяли жінок і дітей з житла, а хати перетворювали на казарми для солдатів.

Населення Штепівки всіляко чинило опір окупантам: ховало або знищувало худобу, фураж, продовольство, відмовлялося виконувати накази поневолювачів. На початку 1942 року уповноважений Штепівського районного відділку міліції М. С. Колос, залишений райкомом партії, організував у селі підпільну групу, яка висаджувала в повітря мости, на залізничній станції Вири отруїла зерно, що його окупанти хотіли вивезти до Німеччини, допомагала радянським парашутистам. У липні 1943 року фашисти натрапили на слід групи. М. С. Колос героїчно відстрілювався, а останню кулю зберіг для себе. На його могилі в с. Валіївці (тепер Білопільського району) встановлена меморіальна дошка. Тут ніколи не в'януть квіти.

3 вересня 1943 року війська Воронезького фронту визволили Штепівку від окупантів. Із сльозами радості зустрічали жителі радянських воїнів. Тих, хто загинув у бою, поховали в центрі села. На двох братських могилах 1958 року встановлено пам'ятники. Серед бійців, що віддали життя за Штепівку, 47 росіян, 25 українців, сини інших братніх народів — Р. Мурадханов, З. Алієв, Н. Ахаєв, Н. Бабаєв та інші.

На різних фронтах Великої Вітчизняної війни відважно билися з німецько-фашистськими загарбниками 326 жителів села, з них 148 нагороджені орденами й медалями. М. С. Улановського за мужність і відвагу, виявлені під час форсування річки Одера, удостоєно звання Героя Радянського Союзу. 178 чоловік загинули смертю хоробрих.

За час окупації фашисти зруйнували або спалили будинки районних і сільських установ, шкільні приміщення, МТС, пошту, лікарню, будинок культури, 203 житлові будинки. Штепівський РК КП(б)У, райвиконком і сільрада мобілізували трудящих на відбудову господарства. Були відновлені всі три колгоспи: ім. Шевченка,

[1] Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 1, стор. 263.
[2] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 103, арк. 51.
[3] Сумський облпартархів, ф. 133, оп. 1, спр. 28, арк. 6.

Політінформація на молочнотоварній фермі радгоспу «Новопетрівський», с. Штепівка. 1973 р.

ім. Дзержинського та «Друга п'ятирічка». Уже в жовтні 1943 року зорано 2593 га ріллі. В усіх колгоспах налічувалося всього 318 голів великої рогатої худоби, 16 робочих коней. Доводилося запрягати в плуги дійних корів[1].

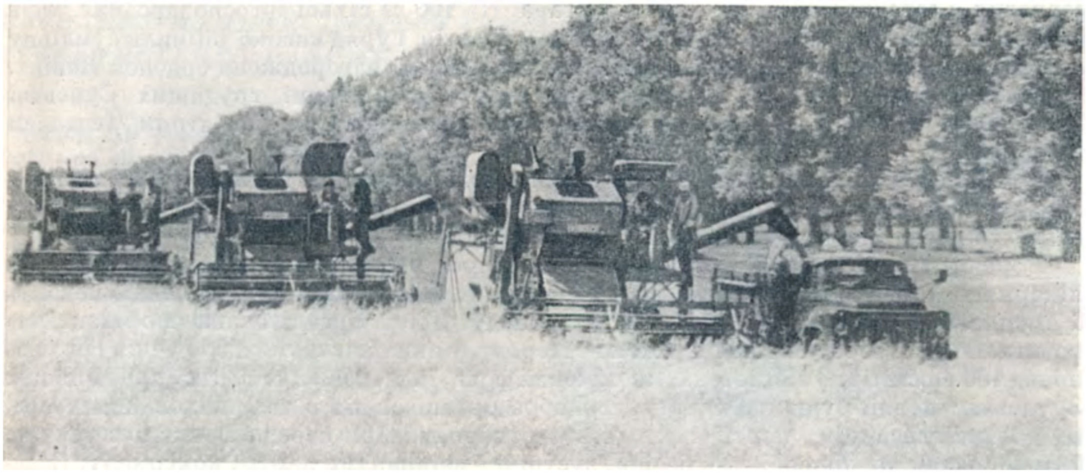
У січні 1944 року із Саратовської області з евакуації повернулися в Штепівську МТС трактори й трактористи. В майстернях були встановлені верстати, які дала держава. Робітники-стахановці А. Овчаренко, П. Шевченко, Л. Курасов працювали по 14—16 годин на ремонті тракторів. Вони самі виготовили окремі деталі, яких не вистачало для завершення ремонту. План весняної сівби в 1944 році було виконано на 125 проц. Трудящі Штепівки працювали під девізом: «Зробити якомога більше для допомоги фронту». 1944 року хлібороби району зібрали на будівництво танкової колони «Колгоспник Сумщини» 1731 тис. крб. і передплатили третю державну воєнну позику на 2117 тис. карбованців[2].

Велику роботу щодо швидкої ліквідації наслідків війни й відбудови господарства проводили партійна організація і сільська Рада. Вони своєчасно викривали та ліквідували недоліки в керівництві окремими галузями господарства, мобілізували хліборобів на використання внутрішніх резервів. Протягом п'яти післявоєнних років у селі споруджено громадські приміщення, стали до ладу електростанція, маслозавод і цегельня, зводилися житлові будинки, посаджено нові парки й сквери, відбудовано лікарню та аптеку. Відкрилися середня школа, будинок культури.

Нові завдання, поставлені перед сільським господарством країни партією і урядом, вимагали дальшого зміцнення колгоспів, їх матеріальної бази. Одним із шляхів розв'язання цих завдань було об'єднання артілей. 1953 року в Штепівці з трьох господарств створено одне — ім. Шевченка. Парторганізація колгоспу вміло поєднувала масово-політичну роботу з господарською діяльністю. Колгоспні агітатори й пропагандисти добивалися, щоб кожен колгоспник розумів і усвідомлював політику Комуністичної партії. У 1957 році артіль виконала план виробництва м'яса на 198 проц., молока — на 129 проц. і посіла перше місце в районі. З 1953 до 1958 року прибутки її виросли з 520,8 тис. крб. до 1707,7 тис. крб. Голова колгоспу С. М. Чариков був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. Бойовим помічником парторганізації в усіх справах були комсомольці. На фермах створено комсомольсько-молодіжні бригади, в рільничих бригадах—комсомольсько-молодіжні ланки. Понад 100 штепівських комсомольців у 1956—1957 рр. виїхали на будівництво шахт Донбасу. В 1959 році комсомольці й молодь взяли активну участь у спорудженні шосе Штепівка — Лебедин[3].

За роки наступних п'ятирічок колгосп «Більшовик» (до 1962 року—ім. Шевченка) перетворився на велике багатогалузеве господарство. За ним було закріплено 3072 га землі. В 1965 році трудівники колгоспу виростили найвищий у районі врожай: зернових культур — по 26,7 цнт з гектара, буряків — по 282 цнт. За досягнуті успіхи в 1965 році бригадир рільничої бригади Р. І. Антоненко і комбайнер І. С. Батраченко нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора, тракторист І. Я. Шимко — орденом «Знак Пошани». 17 членам тракторної бригади, яку очолював комуніст М. С. Сухоставець, надано звання ударника комуністичної праці.

[1] Сумський облпартархів, ф. 133, оп. 1, спр. 6, арк. 10.
[2] Там же, спр. 28, арк. 6.
[3] Там же, ф. 29, оп. 1, спр. 301, арк. 47,81; оп. 3, спр. 21, арк. 4.

Збирання врожаю в радгоспі «Новопетрівський», с. Штепівка. 1973 р.

В післявоєнні роки успішно розвивалося господарство радгоспу «Новопетрівський». 1956 року в ньому налічувалося 165 голів великої рогатої худоби (при плані 140 голів), 885 свиней. Урожай зернових становив по 25,2 цнт з гектара. Радгосп поділив перше місце в районі з колгоспом ім. Леніна.

Йдучи назустріч 100-річному ювілею В. І. Леніна, всі виробничі колективи розгорнули змагання на честь цієї знаменної дати й добилися дальших успіхів у праці. За досягнення в передювілейному змаганні колгосп «Більшовик» був занесений до обласної Ленінської книги трудової слави і нагороджений Дипломом Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС та пам'ятним ювілейним Прапором. 73 трудівники Штепівки нагороджені медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». Серед нагороджених бригадир А. А. Улановський, комплексна бригада якого виростила по 34,1 цнт зернових з гектара на площі 508 га; доярки Г. В. Батраченко та О. В. Шимко — вони надоїли в середньому по 4055 кг молока від кожної закріпленої за ними корови.

Завдяки правильній організації праці, самовідданій роботі хліборобів села план восьмої п'ятирічки колгосп «Більшовик» виконав достроково. В 1970 році колгоспники зібрали в середньому по 31,3 цнт озимої пшениці з гектара й посіли перше місце в районі. За досягнуті успіхи велику групу штепівських передовиків удостоєно орденів і медалей, у т. ч. голову колгоспу «Більшовик» П. М. Іванченка нагороджено орденом Леніна, бригадира тракторної бригади М. С. Сухоставця і тесляра радгоспу П. І. Букату — орденом Жовтневої Революції, директора радгоспу І. П. Беркала, робітницю радгоспу К. О. Мірошниченко та секретаря колгоспної парторганізації М. З. Негребу — орденом Трудового Червоного Прапора.

Протягом восьмої і першого року дев'ятої п'ятирічки розвивалися всі галузі сільського господарства, зміцнювалися неподільні фонди колгоспу «Більшовик», розширювалося капітальне будівництво. В 1965—1971 рр. споруджено відгодівельний пункт на тисячу голів свиней, корівник на 200 голів, склад мінеральних добрив, тракторний стан з гаражем, майстерню, будинки для механізаторів тощо.

У січні 1972 року в Штепівці на базі колгоспу та радгоспу створено перший відділок радгоспу «Новопетрівський». Господарство має 3063 га землі, в т. ч. 2039 га орної. Машинно-тракторний парк налічує 29 тракторів, 5 зернових комбайнів та багато іншої техніки. У відділку радгоспу працюють 330 робітників, серед яких 41 удостоєний звання ударника комуністичної праці. Включившись у змагання на честь 50-річчя утворення СРСР, трудівники радгоспу в ювілейному 1972 році виростили

зернових у середньому по 29,6 цнт з гектара. На 100 га сільськогосподарських угідь виробили по 560 цнт молока і 143,8 цнт м яса. Партія і уряд високо оцінили сумлінну працю хліборобів: помічника бригадира А. Ф. Оверка нагороджено орденом Леніна. Курський обком партії за успіхи, досягнуті в змаганні трудящих Сумської і Курської областей, нагородив радгосп «Новопетрівський» пам'ятним Червоним прапором.

Міцніла економіка села — змінювався його зовнішній вигляд. У Штепівці — близько 600 упорядкованих будинків. Село повністю електрифіковане й радіофіковане. До послуг трудящих — 13 магазинів і ларків.

Значні зміни сталися в галузі охорони здоров'я трудящих. У селі виросло ціле лікарняне містечко на 60 стаціонарних місць. Медичну допомогу населенню подають 6 лікарів і 31 чоловік середнього медперсоналу. Добре організована профілактична робота. В селі є середня школа і школа-інтернат, у яких навчається 500 учнів і працює понад 100 вчителів, 3 бібліотеки, книжковий фонд їх перевищує 22 тис. примірників. Збудовано новий будинок культури. Добре організовано в селі виховання молоді на кращих традиціях партії і радянського народу. При середній школі є кімната бойової слави, де проводяться бесіди, зустрічі з ветеранами партії, комсомолу, Великої Вітчизняної війни. На соціально-культурні заходи в 1971 році сільрада асигнувала 295,6 тис. крб., що на 52,7 тис. крб. більше в порівнянні з 1966 роком.

Провідну роль у господарському й культурному житті Штепівки відіграють комуністи й комсомольці. На території сільради працюють 4 первинні партійні й 3 комсомольські організації, які об'єднують 138 комуністів і 287 членів ВЛКСМ. Повновладним господарем села є Рада депутатів трудящих, до якої обрано 35 депутатів, у т. ч. 22 робітники. Серед обранців народу — 17 комуністів. У складі Ради працює 9 постійних комісій, які займаються питаннями виробництва, благоустрою, охорони здоров'я, освіти, виховання молоді тощо.

Керовані Комуністичною партією, трудящі Штепівки успішно здійснюють завдання дев'ятої п'ятирічки.

М. К. ГАДЯЦЬКА, Д. П. КОСТЕНКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ЛЕБЕДИНСЬКОГО РАЙОНУ

БИШКІ́НЬ — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі Псла, за 12 км від районного центру, за 8 км від залізничної станції Рябушки. Дворів — 666. Населення — 1747 чоловік. Сільраді підпорядковані села Овдянське, Ревки, Щетини.

Місцевий колгосп ім. Карла Маркса — багатогалузеве господарство. За ним закріплено 4772 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3136 га орної землі. Колгосп має млин.

За високі виробничі показники нагороджені: орденом Жовтневої Революції — ветеран колгоспу К. М. Ткаченко, орденом Трудового Червоного Прапора — комбайнери М. Ф. Коваленко, М. М. Улько, Ленінською ювілейною медаллю — 77 чоловік.

У Бишкіні є восьмирічна школа, в якій навчаються 220 учнів, працюють 18 учителів, клуб, бібліотека.

На території сільради діють партійна (62 комуністи) й дві комсомольські (58 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок виник у 1920, комсомольський — в 1923 році.

Село засновано в 1678 році вихідцями із Зміївського повіту. В січні 1918 року в Бишкіні встановлено Радянську владу. Під час Великої Вітчизняної війни всі здатні носити зброю пішли на фронт. 186 чоловік відзначені урядовими нагородами, 176 полягли, захищаючи Батьківщину. В бою за визволення Бишкіня від німецько-фашистських окупантів загинув сержант О. М. Сергєєв. Йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 1959 року в селі встановлено пам'ятник воїнам-визволителям і полеглим односельцям.

БОРОВЕ́НЬКА — село, центр сільської Ради. Лежить на річці Боровеньці, за 15 км від районного центру, за 20 км від залізничної станції Лебединська. Дворів — 574. Населення — 1656 чоловік. Сільраді підпорядковані села Березове. Бурівка, Круте й Семенівка.

В селі розташована бригада колгоспу «За заповітами Леніна». За нею закріплено 3506 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2846 га орної землі. Господарство — рослинницько-тваринницького напряму. За досягнуті успіхи в розвитку тваринництва завідуюча фермою О. О. Смітія одержала орден Леніна, доярка Є. Г. Кривейченко — орден Трудового Червоного Прапора.

В селі є восьмирічна й початкова школи (180 учнів, 21 учитель), будинок культури на 250 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

У партійній організації — 45 комуністів, у комсомольській — 22 члени ВЛКСМ. Партійна організація створена в 1930, комсомольська — в 1924 році.

Перша писемна згадка про село належить до 1636 року. Радянську владу в Боровеньці встановлено в січні 1918 року. Мешканці с. Семенівки в 1918 році створили партизанський загін, який героїчно бився з австро-німецькими окупантами, петлюрівцями та білогвардійцями. Очолювали його односельці Х. М. та А. І. Фролови. За бойові заслуги під час громадянської війни Х. М. Фролов нагороджений орденом Червоного Прапора.

Д. М. Хоменко — повний кавалер ордена Слави, уродженець села Бурівки. 1971 р.

Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах проти гітлерівців билося 450 мешканців села, в партизанських загонах — 10, А. І. Фролов командував партизанським загоном, що діяв на території району. За мужність, виявлену в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, урядовими нагородами відзначено 87 чоловік. Смертю хоробрих полягли 252 односельці. В селі споруджено меморіальний комплекс на честь полеглих односельців та воїнів, що загинули, визволяючи Боровеньку від окупантів.

БУДИ́ЛКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 11 км від районного центру і залізничної станції Лебединська. Через село проходить автошлях. Дворів — 1418. Населення — 3895 чоловік. Сільраді підпорядковані села Гарбарі, Глушівка, Грабці, Дремлюги, Куличка, Селище, Софіївка, Тимофіївка, Чернецьке.

Будильський колгосп «Україна» — багатогалузеве господарство. За ним закріплено 5970 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4010 га орної землі. Колгосп має цегельний і трав'яного борошна заводи, птахофабрику (розводить індиків), млин, пилораму. В селі також розміщені центральна садиба відгодівельного радгоспу «Будильський», спиртовий комбінат, відділення Лебединського торфопідприємства. За трудові успіхи 40 трудівників Будилки нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна колгоспниця О. Ф. Березова та ланкова Є. Л. Хелемеля.

В селі є середня школа (450 учнів, 60 учителів), два клуби, дві бібліотеки, лікарня на 50 ліжок, три майстерні побутового обслуговування, 8 магазинів.

На території сільради діють п'ять партійних (106 комуністів) та чотири комсомольські (198 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створений у 1919, комсомольський — у 1920 році.

Село засновано в 30-х роках XVII ст. вихідцями з Правобережної України. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В 1923 році створено комуну «Червоний стяг». На фронтах Вели-

кої Вітчизняної війни воювало понад 900 мешканців села. За тимчасової німецько-фашистської окупації у Будилці діяла підпільна антифашистська група, очолювана інструктором райкому партії В. Т. Карповим. Гітлерівці розстріляли 11 жителів села, понад 2100 вивезли на каторжні роботи в Німеччину. За ратні подвиги 125 чоловік відзначено орденами й медалями, І. К. Гриценко удостоєний звання Героя Радянського Союзу. 506 односельців полягли, захищаючи Батьківщину. На їх честь встановлено обеліск Слави. Споруджено також пам'ятник воїнам, які загинули за визволення села.

ВАСИЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 35 км від районного центру і залізничної станції Лебединська. Дворів — 1014. Населення — 3342 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Мирне, Новосільське, Помірки, Руське, Савониха, Тирло, Хорол.

Радгосп «Василівський» вирощує племінних свиней. За господарством закріплено 5743 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5030 га орної землі. В селі також працює сирзавод.

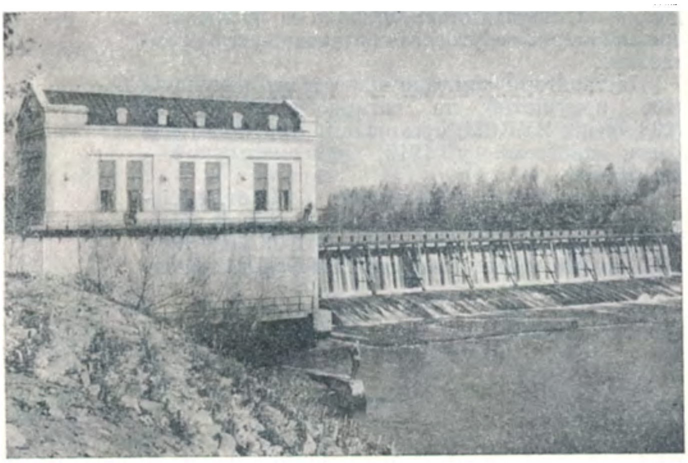
За самовіддану працю 131 трудівник села відзначений урядовими нагородами, зокрема орденом Леніна — бригадир тракторної бригади П. І. Попов та свинарка Н. І. Гец, орденом Жовтневої Революції — бригадир Ф. П. Шершень і директор радгоспу В. Т. Сокол, орденом Трудового Червоного Прапора — свинарка К. Г. Ліпльова.

В селі є середня школа, в якій навчаються 474 учні й працюють 35 учителів, будинок культури, бібліотека, лікарня на 40 ліжок.

На території сільради працюють чотири партійні (138 комуністів) і чотири комсомольські (250 членів ВЛКСМ) організації. Партійна організація створена в 1926, комсомольська — в 1920 році.

Василівка заснована у 80-х роках XVII ст. У 1774 році відбувся виступ селян проти поміщика. В березні 1865 року селяни відмовилися сплачувати викупні платежі, виступ було придушено військами. Улітку 1905 року застрайкували 300 робітників економії, вимагаючи підвищити заробітну плату, поліпшити харчування, зменшити робочий день до 12 годин. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. Захищаючи завоювання трудящих, смертю хоробрих поліг на Далекому Сході комісар партизанського загону ім. К. Лібкнехта, уродженець Василівки Н. О. Євдан.

Ворожбянська колгоспна ГЕС. 1965 р.

Під час Великої Вітчизняної війни 504 мешканці села воювали на фронтах, 98 з них нагороджені орденами й медалями, М. Т. Усику присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 320 односельців полягли, захищаючи Батьківщину. Для увічнення пам'яті полеглих односельців і воїнів, що загинули, визволяючи село від гітлерівців, споруджено меморіальний комплекс.

Уродженцями Василівки є генерали А. О. Євдан та І. С. Ткаченко.

ВЕЛИ́КИЙ ВИ́СТОРОП — село, центр сільської Ради. Розташоване за 30 км від районного центру, за 8 км від залізничної станції Боромля. Дворів — 849. Населення — 2346 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гатка, Глибоке, Грядки, Залізничне, Липняк, Лісне, Молочне, Перелiски, Супруни.

У Великому Висторопі розміщено три відділки радгоспу-технікуму ім. П. С. Рибалка, цегельний завод. Серед мешканців села — 87 нагороджених орденами й медалями, зокрема орденом Леніна — О. О. Коваленко та Р. Г. Крамар.

В селі є восьмирічна школа, в якій 15 учителів навчають 220 учнів, будинок культури на 350 місць, дві бібліотеки, медичний пункт.

В селі діє партійна (5 комуністів) та комсомольська (21 член ВЛКСМ) організації. Вони створені в 1919 році.

Село засноване на початку XVII ст. Під час революції 1905—1907 рр. переважна більшість мешканців Великого Висторопа брала участь у селянському русі. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. У липні 1921 року засновано колгосп «Пролетарський прогрес». Під час Великої Вітчизняної війни 260 односельців полягли, захищаючи Батьківщину. За мужність, виявлену в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, 80 чол. відзначено урядовими нагородами. В центрі села споруджено меморіальний комплекс на честь воїнів-визволителів і полеглих односельців.

ВОРОЖБА́ — село, центр сільської Ради. Лежить по обидва береги ріки Псла, за 22 км від районного центру і залізничної станції Лебединська. Дворів — 1619. Населення — 2374 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Басівщина, Валки, Даценківка, Кердилівщина, Лифине, Лободівщина, Патріотівка, Петренкове, Пісківка, Старонове, Ступки, Хильков, Червоне.

У Ворожбі розташована центральна садиба колгоспу ім. Жданова. За колгоспом закріплено 12 618 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 7262 га орної землі. Господарство — насіннєвого напряму з розвинутим тваринництвом. Є цегельний та комбікормовий заводи.

За трудові успіхи 55 колгоспників відзначені урядовими нагородами, в т. ч. орденом Жовтневої Революції — В. Т. Мовчан, орденом Трудового Червоного Прапора — Г. В. Сема, С. П. Мовчан. Голова колгоспу М. В. Улько за активну участь у поширенні наукових і політичних знань удостоєний звання заслуженого працівника культури УРСР.

У селі є середня та дві восьмирічні школи (учнів — 675, учителів — 65), професійно-технїч-

Т. Шевченко. У Лихвині. Олівець. 1859 р.

не училище, що готує механізаторів сільського господарства, будинок культури на 500 місць, дві бібліотеки, лікарня на 30 ліжок, пологовий будинок, аптека.

На території сільради працюють три партійні (140 комуністів) та п'ять комсомольських (528 комсомольців) організацій. Партійний осередок виник у 1920, комсомольський — у 1921 році.

Радянську владу у Ворожбі встановлено в січні 1918 року. На території Ворожбянської волості виник партизанський загін, який очолював В. Д. Діденко. В травні 1918 року цей загін об'єднався з загоном Х. М. Фролова. Під час Великої Вітчизняної війни в селі діяла патріотична група (з січня до березня 1943 р.). Батьківщину боронили на фронтах 1408 мешканців Ворожби, 685 з них полягли смертю хоробрих. На увічнення пам'яті загиблих односельців та воїнів, які полягли, визволяючи село від німецько-фашистських загарбників, споруджено меморіальний комплекс.

Біля Ворожби виявлені городища скіфське (VII—III ст. до н. е.) та сіверянське (VIII—X ст.).

У с. Лифиному 1859 року перебував Т. Г. Шевченко. Тут поет написав вірш «Ой на горі ромен цвіте», намалював кілька краєвидів.

ГАРБУЗІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 20 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Боромля. Дворів — 398. Населення — 972 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Караван, Панченки, Савенки, Ситники, Стеблянки, Тучі, Харченки, Яроші.

В Гарбузівці розміщена центральна садиба колгоспу «Радянське село». За ним закріплено 2460 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1872 га орної землі. Господарство — зерно-молочного напряму. Є допоміжні підприємства — цегельний завод, млин, пилорама.

На території сільради працюють восьмирічна та дві початкові школи (152 учні, 14 учителів), будинок культури на 250 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В партійній організації налічується 32 комуністи, в двох комсомольських організаціях — 32 члени ВЛКСМ.

За трудові успіхи 40 мешканців села відзначені урядовими нагородами, серед них орденом Леніна — Я. М. Панченко.

Гарбузівку засновано в першій половині XIX ст. Радянську владу в селі встановлено у січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни на фронт пішли 293 мешканці сіл Гарбузівської сільради, з них 122 нагороджені орденами й медалями. Багато селян воювало в партизанському загоні (командир — К. Г. Карпов, заступник—житель села П. С. Романов). 11 грудня 1941 року гітлерівці вчинили розправу над радянськими патріотами, які допомагали партизанам. Фашисти спалили село Клюшники, розстріляли 11 чоловік, у т. ч. партизана-комсомольця Володю Клюшника. 165 односельців полягли, захищаючи Батьківщину.

В Гарбузівці встановлено пам'ятник загиблим воїнам-визволителям, у с. Ситниках — обеліск на честь юного партизана В. Клюшника.

Уродженець Гарбузівки В. Г. Стеблянко — Герой Соціалістичної Праці (живе в Донбасі).

ГУДИ́МІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 10 км від районного центру і залізничної станції Лебединська. Дворів — 582. Населення — 170 чоловік. Сільраді підпорядковані села Вершина, Груньки, Забуги, Іщенки, Калюжне, Корчани, Ляшки, Радчуки, Топчії, Тригуби, Черемухівка.

В Гудимівці розміщена бригада колгоспу ім. Мічуріна (центральна садиба в с. Калюжному), за яким закріплено 5999 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4125 га орної землі. Господарство зерно-тваринницького напряму. Колгосп має допоміжні підприємства — цегельний завод, млин, олійницю.

В Гудимівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

В селі працюють 54 комуністи і 87 комсомольців. Партійна організація створена в 1927, комсомольська — в 1924 році.

За трудові успіхи звання Героя Соціалістичної Праці удостоєні голова колгоспу С. А. Руденко

Механізована посадка лісу на терасах у колгоспі ім. Мічуріна, с. Калюжне. 1973 р.

та бригадир Г. О. Криницький, орденом Трудового Червоного Прапора нагороджені бригадири М. С. Корчан та А. П. Співак, Ленінською ювілейною медаллю відзначено 112 мешканців сіл Гудимівської сільради.

Перша письмова згадка про Гудимівку належить до 1732 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах билися 438 мешканців села, 162 з них нагороджені орденами й медалями. 260 односельців полягли, захищаючи Батьківщину.

КАМ'ЯНЕ́ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Псла, за 25 км від районного центру і залізничної станції Лебединська. Дворів — 857. Населення — 1594 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Боброве, Зелений Гай, Курди, Чернишки.

У селі розташована центральна садиба колгоспу «Дружба». Основний виробничий напрям — рільництво. За господарством закріплено 6232 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. орної землі — 3697 га. Колгосп має два млини, цегельний завод, крупорушку, пилораму.

В Кам'яному працюють середня школа (280 учнів, 21 учитель), клуб, бібліотека.

На території сільради є партійна (43 комуністи) і три комсомольські (176 членів ВЛКСМ) організації. Партійна організація створена в 1929, комсомольська — в 1927 році.

Серед трудівників села 125 чоловік нагороджено орденами й медалями, зокрема орденом Трудового Червоного Прапора — комбайнери Я. П. Цекало, Г. І. Андрущенко, доярка Г. І. Головатька.

Перша письмова згадка про «місто Кам'яне і слободу Кам'яну» належить до 1647 року. Під час революції 1905—1907 рр. сталося селянське заворушення. З учасниками виступу жорстоко розправився загін драгунів, викликаний куркулями. Радянську владу в Кам'яному встановлено 3 січня 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни за зв'язок з партизанами фашисти розстріляли 7 мешканців села. 100 чоловік вивезено на каторжні роботи в Німеччину.

За мужність, виявлену в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, 94 чоловіка нагороджено орденами й медалями. 235 односельців полягли на полі бою. На увічнення їх пам'яті, а також воїнів, що загинули, визволяючи Кам'яне від окупантів, у селі споруджено меморіальний комплекс.

Уродженці Кам'яного М. Д. Бірюк та О. М. Лапоногов стали кандидатами наук.

Поблизу Кам'яного в урочищі Городищі збереглися залишки городищ і поселення сіверян та давньоруських часів.

КАТЕРИ́НІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 35 км від районного центру і залізничної станції Лебединська. Дворів — 499. Населення — 1803 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Великі Луки, Верхнє, Грунь, Довге, Жовтневе, Корінне, Олексіївка.

Місцевий колгосп «Червона зірка» — зернотваринницького напряму. За ним закріплено 4692 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3879 га орної землі. Колгосп має цегельний завод. 13 колгоспників відзначено урядовими нагородами, серед них бригадир А. Г. Кравець — орденом Жовтневої Революції.

У селі є восьмирічна школа (учнів — 140, учителів — 14), будинок культури на 200 місць, бібліотека.

В партійній організації на обліку 72 комуністи, в трьох комсомольських — 128 членів ВЛКСМ. Партійна організація створена в 1930, комсомольська — в 1929 році.

В письмових джерелах село вперше згадується в документах XVIII ст. У 1774 році в Катеринівці та Груні відбулися селянські заворушення. Радянську владу в Катеринівці встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни мешканці села мужньо боролися з загарбниками, 43 чоловіка відзначені урядовими нагородами. Уродженцеві с. Груні С. Л. Індику присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 48 полягли смертю хоробрих. На честь загиблих земляків і воїнів-визволителів у селі споруджено меморіальний комплекс.

Поблизу Катеринівки міститься заповідник Михайлівська цілина — відділ Українського державного степового заповідника АН УРСР. Тут росте понад 400 видів трав.

КУРГА́Н (до 1946 року — Курган-Озак) — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Псла, за 10 км від районного центру і залізничної станції Лебединська. Дворів — 536. Населення — 1564 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Кулики, Лозово-Грушеве, Олександрівка, Плетньове.

За колгоспом «Перемога» закріплено 4041 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3184 га орної землі. Основний виробничий напрям — рільництво й птахівництво. Колгосп має цегельний завод, дві пилорами, пасіку.

За виробничі успіхи орденом Леніна нагороджений бригадир А. П. Білоцерківець, орденом Трудового Червоного Прапора — завідуючий птахофермою С. Ю. Дрогало (він був учасником ВДНГ у 1971 році), Ленінською ювілейною медаллю відзначено 74 чоловіка.

В селі є восьмирічна школа, в якій 18 учителів навчають 188 учнів, клуб на 350 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради є партійна (61 комуніст) і дві комсомольські (89 членів ВЛКСМ) організації. Партійна і комсомольська організації створені в 1929 році.

В письмових джерелах село вперше згадується 1647 року. Під час революції 1905—1907 рр. бідні селяни виступали проти куркулів. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни в боротьбі з фашистами полягли 254 мешканці сіл Курганської сільради. Для увічнення їх пам'яті споруджено меморіальний комплекс. Встановлено пам'ятник воїнам, які полягли, визволяючи село.

Уродженець села М. О. Гурін став кандидатом історичних наук.

Поблизу села виявлено сіверянське городище Озак (VIII—X ст.).

МАЛИ́Й ВИ́СТОРОП — село, центр сільської Ради. Лежить у долині річки Висторопу, за 32 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Боромля. Дворів — 397. Населення — 1038 чоловік.

В селі розташований радгосп-технікум ім. П. С. Рибалка, який готує агрономів, зоотехніків, ветеринарних фельдшерів.

У Малому Вистороні є восьмирічна школа (143 учні, 12 учителів), клуб, бібліотека, музей бойової слави 3-ї Гвардійської танкової армії, якою командував уродженець села, двічі Герой Радянського Союзу, маршал бронетанкових військ П. С. Рибалко.

Сільська партійна організація, створена в 1920 році, налічує 104 комуністи, в двох комсомольських організаціях 445 комсомольців.

Перша писемна згадка про село належить до 1695 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 232 мешканці села, з них 86 удостоєні орденів і медалей. 162 односельці полягли смертю хоробрих. Для увічнення пам'яті захисників Батьківщини в селі споруджено меморіальний комплекс, встановлено пам'ятники: партизанам-односельцям, монумент танкістам 3-ї Гвардійської танкової армії та П. С. Рибалку.

МИХА́ЙЛІВКА — село, центр сільської Ради. Лежить по обидва береги Псла, за 10 км від районного центру й залізничної станції Лебединська. Дворів — 613. Населення — 1763 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Байрак, Криничкн, Парфили, Першотравневе, Степне, Шумили.

Радгосп «Михайлівський» спеціалізується на розведенні племінних великої рогатої худоби та свиней. За господарством закріплено 7242 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4843 га орної землі.

У Михайлівці є середня школа, в якій навчаються 425 учнів і працюють 39 учителів, будинок культури на 400 місць, дві бібліотеки, лікарня на 25 ліжок.

На території сільради — дві партійні (94 комуністи) та чотири комсомольські (205 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — в 1922 році.

Доярці радгоспу М. Г. Гец присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Орденом Леніна відзначені М. О. Ровенська та Г. Ф. Париченко, орденом Трудового Червоного Прапора — Г. Й. Ільченко, В. Н. Молибога, М. Я. Меша, Г. С. Харченко, орденом Жовтневої Революції — В. С. Бовтенко та С. І. Зеленський, 128 трудівників села нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Михайлівку засновано у 1675 році. В травні 1905 року михайлівські селяни піднялися на боротьбу з поміщиками, разом з мешканцями інших сіл вони розгромили п'ять поміщицьких маєтків. Радянську владу в Михайлівці встановлено в січні 1918 року. В період Великої Вітчизняної війни 619 мешканців села боронили Батьківщину, з них 287 нагороджені орденами й медалями, а І. П. Шумилов та М. М. Дрикалович удостоєні звання Героя Радянського Союзу.

Сільмаг у с. Московському Бобрику. 1973 р.

323 односельці полягли на полі бою, 26 розстріляли окупанти. Для вшанування пам'яті загиблих односельців і воїнів-визволителів споруджено меморіальний комплекс.

МОСКО́ВСЬКИЙ БО́БРИК — село, центр сільської Ради. Лежить на річці Бобрику, за 26 км від районного центру і залізничної станції Лебединська. Дворів — 705. Населення — 1400 чоловік. Сільраді підпорядковані села Березів Яр, Влізьки, Мигулин, Мигулин Другий, Пашкине.

Колгосп «За заповітами Леніна» — багатогалузеве господарство. За ним закріплено 3836 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3237 га орної землі. Є допоміжні підприємства — млин, олійниця, цегельний завод, пилорама.

У селі працюють середня (313 учнів, 24 вчителі) та вечірня школи, будинок культури на 400 місць, народний краєзнавчий музей, бібліотека, медичний пункт і пологовий будинок.

На території сільради — дві партійні (114 комуністів) і три комсомольські (208 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок засновано 1920 року, комсомольський — 1925.

За трудові успіхи багатьох мешканців села відзначено урядовими нагородами, зокрема орденом Леніна — М. І. Некипілого, орденом Жовтневої Революції — Я. М. Єфросиніна, орденом Трудового Червоного Прапора — С. Л. Камчатну, Ленінською ювілейною медаллю — 117 чоловік.

Перша письмова згадка про село належить до 1645 року. Під час першої російської революції селяни неодноразово виступали проти поміщиків, на їх придушення власті присилали військові частини. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 485 мешканців села, з них 77 нагороджені орденами й медалями, 269 загинули. На увічнення пам'яті полеглих в селі споруджено меморіальний комплекс.

Уродженцем с. Березового Яру є генерал-майор М. І. Чередниченко

ОПОЛО́НІВКА — село, центр Гринцівської сільської Ради. Розташована за 35 км від районного центру і залізничної станції Лебединська.

Дворів — 126. Населення — 452 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Гамаліївка, Гринцеве, Дмитрівка, Дружне, Ключинівка, Комісарівка, Ленінське, Миронівщина, Новопетрівка, Підсулля, Протопопівщина, Яснопілля.

В Ополонівці розташована центральна садиба колгоспу ім. Енгельса. За ним закріплено 5095 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4502 га орної землі. Господарство спеціалізується на відгодівлі свиней. Колгосп має млин, пилораму, крупорушку, олійницю.

В селі є восьмирічна школа, в якій 18 учителів навчають 246 учнів, будинок культури на 300 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради є партійна (48 комуністів) і три комсомольські (149 членів ВЛКСМ) організації.

Ополонівка заснована на початку XX ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни, в жовтні 1941 року, поблизу села 175-й гвардійський мотострілецький полк знищив багато гітлерівців. 442 мешканці сільради билися на фронтах, з них 158 відзначені орденами й медалями. 284 односельці полягли смертю хоробрих. На честь загиблих воїнів Червоної Армії встановлено пам'ятник.

ПАВЛЕ́НКОВЕ — село, центр сільської Ради. Лежить на березі річки Груні, за 25 км від районного центру і залізничної станції Лебединська. Дворів — 127. Населення — 403 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Бойки, Букати, Галушки, Грицини, Дігтярі, Кищики, Косенки, Майдаки, Мартинці, Марусенкове, Падалки, Підопригори, Радянське, Сіренки, Скляри, Тарасівка.

В Павленковому розміщений відділок радгоспу «Новопетрівський».

Понад 60 робітників радгоспу відзначено урядовими нагородами, серед них орденом Леніна — А. С. Крятова, орденом Жовтневої Революції — П. Г. Буката. Трактористові Г. М. Зубку присвоєно звання заслуженого механізатора УРСР.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчаються 300 учнів і працює 21 учитель, клуб на 150 місць, бібліотека, медичний пункт.

В сільській партійній організації на обліку 52 комуністи, в двох комсомольських — 50 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створений в 1917, комсомольський — у 1925 році.

Павленкове вперше згадується в письмових джерелах 1654 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билося 433 мешканці села, 70 з них нагороджені орденами й медалями. 197 односельців полягли смертю хоробрих. На їх честь споруджено меморіальний комплекс.

Уродженцеві с. Майдаків І. С. Зубку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ПРИСТА́ЙЛОВЕ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Псла, за 12 км від районного центру і залізничної станції Лебединська. Дворів — 542. Населення — 1024 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Барабашівка, Гірки, Маськи, Шевченкове.

В Пристайловому розташована центральна садиба колгоспу «Вперед». За ним закріплено 4444 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2993 га орної землі. Господарство рослинницько-тваринницьке. Є цегельний завод, млин, слюсарна майстерня.

В селі працюють восьмирічна школа (180 учнів, 15 учителів), будинок культури на 350 місць, бібліотека, медичний пункт, пологовий будинок.

На території сільради є партійна (41 комуніст) і дві комсомольські (60 членів ВЛКСМ) організації.

За трудові успіхи орденами й медалями відзначено 28 чоловік, у т. ч. доярку В. Я. Плішиву — орденом Трудового Червоного Прапора.

Пристайлове засноване в 50-х роках XVII ст. переселенцями з Подніпров'я. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни жителі села допомагали партизанам. На фронтах воювали 574 односельці, з них 341 відзначений урядовими нагородами, 233 полягли смертю хоробрих. На честь загиблих бійців Червоної Армії у селі споруджено меморіальний комплекс.

Уродженцями села є кандидати наук В. П. Минак, М. В. Лобода, І. І. Дрига, В. Ф. Кобець.

Поблизу колишнього с. Новотроїцького (нині частини Пристайлового) виявлено поселення черняхівської культури, в урочищі Городищі повністю досліджено городище сіверян (VIII—X ст.), на якому виявлено залишки понад 50 жител, близько 100 господарських та виробничих споруд, землеробські знаряддя, зброю, бронзові та срібні прикраси. Подібне городище виявлено й поблизу с. Гірок.

РЯБУ́ШКИ — село, центр сільської Ради. Лежать по обидва береги річки Вільшанки, за 15 км від районного центру, за 4 км від залізничної станції Рябушки. Дворів — 906. Населення — 1685 чоловік. Сільраді підпорядковані села Костів, Курилівка, Північне, Семиротівка.

В Рябушках розташована центральна садиба колгоспу ім. Куйбишева. Господарство спеціалізується на виробництві свинини. За колгоспом закріплено 5889 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4990 га орної землі. Є цегельний завод.

Серед колгоспників є 87 відзначених урядовими нагородами, зокрема, орденом Леніна — доярка Г. С. Дерев'янко, орденом Трудового Червоного Прапора — комбайнер В. Н. Бурик, свинарка Є. В. Гетьман, доярки В. А. Хилько, Г. Ф. Васильченко.

В селі є середня та початкова школи (350 учнів, 25 учителів), будинок культури на 250 місць, бібліотека, амбулаторія.

На території сільради є партійна (64 комуністи) і дві комсомольські (130 комсомольців) організації. Партійний та комсомольський осередки створені в 1918 році.

Село засновано в 1765 році. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися 720 мешканців села, 98 з них нагороджені орденами й медалями, а Г. М. Калиниченко удостоєний звання Героя

Радянського Союзу. 483 односельці полягли смертю хоробрих. У 1956 році в селі встановлено пам'ятник полеглим воїнам.

СІРОБА́БИНЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 25 км від районного центру і залізничної станції Лебединська. Дворів — 91. Населення — 237 чоловік. Сільраді підпорядковані села Голубівка, Грамине, Деркачі, Коломійці, Маньки, Новостепанівка, Покутне, Семени, Федірки, Філонівщина, Шияни.

В селі міститься бригада колгоспу ім. Шевченка (центральна садиба в Голубівці). За господарством закріплено 4888 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4462 га орної землі. Основний виробничий напрям — тваринництво.

За виробничі успіхи орденом Леніна нагороджений завфермою В. Т. Сіробаба, орденом Жовтневої Революції — П. О. Вакула, орденом Трудового Червоного Прапора — Г. П. Вакула.

В Сіробабиному працюють восьмирічна школа (92 учні, 10 учителів), клуб на 200 місць, бібліотека, медичний пункт.

На території сільради є партійна (48 комуністів) і три комсомольські (129 членів ВЛКСМ) організації.

Село засновано в першій половині XVIII ст.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 95 мешканців села воювали на фронтах, 15 з них нагороджені орденами й медалями, 65 полягли смертю хоробрих. На честь воїнів Червоної Армії в селі споруджено меморіальний комплекс.

ЧЕРВЛЕ́НЕ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Псла, за 8 км від районного центру й залізничної станції Лебединська. Дворів — 283. Населення — 770 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Грушеве, Новоселівка, Радькове, Чижове.

В Червленому розміщена центральна садиба колгоспу ім. Першого травня. За ним закріплено 3567 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2844 га орної землі. Господарство зерно-бурякового й м'ясо-молочного напряму.

П'ять колгоспників нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Трудового Червоного Прапора — С. А. Смага.

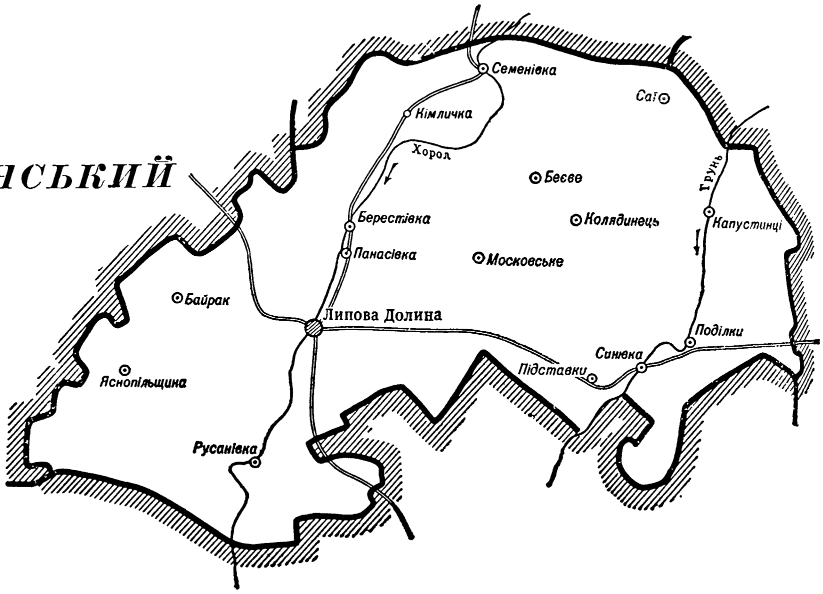
В селі є восьмирічна та початкова школи (182 учні, 18 учителів), клуб на 250 місць, бібліотека, медичний пункт і пологовий будинок.

На території сільради налічується дві партійні (39 комуністів) і дві комсомольські (57 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1925 році.

Червлене засновано в другій половині XVII ст. запорізькими козаками. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. З мешканців Червленого був створений загін, який боровся з різними бандами. Командував загоном Я. С. Швидкий. 1919 року денікінці розстріляли голову ревкому Г. О. Зміяка.

Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах воювало 230 мешканців села, з них 180 полягло на полі бою. 58 фронтовиків нагороджено орденами й медалями. 31 мешканця села розстріляли німецько-фашистські окупанти. 1969 року на місці розстрілу встановлено пам'ятник жертвам фашизму. В Червленому є також пам'ятник борцям за Радянську владу та меморіальний комплекс на честь полеглих односельців і воїнів — визволителів села.

ЛИПОВОДОЛИНСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 881,6 кв. км. Населення — 33 тис. чоловік, з них сільського 29,2 тис. чоловік. Середня густота населення — 41 чоловік на кв. км. Селищній та 14 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковано 78 населених пунктів. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, в установах є 52 первинні партійні, 63 комсомольські і 79 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. 2 радгоспи і 17 колгоспів користуються 74 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 65 тис. га орної землі. Працюють 5 промислових підприємств. Населення обслуговує 32 медичні заклади. У 39 загальноосвітніх школах, у т. ч. 11 середніх, заочній середній, 11 восьмирічних, 16 початкових навчається 5,6 тис. учнів. Є музична школа і сільськогосподарський технікум. Культурно-освітню роботу ведуть 11 будинків культури, 35 клубів, 33 бібліотеки. Діють 53 кіноустановки. В районі — 6 пам'ятників В. І. Леніну. Споруджено 20 пам'ятників та обелісків вічної Слави на честь воїнів-визволителів і воїнів-односельців, які загинули в боях проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни.

ЛИ́ПОВА ДОЛИ́НА

Липова Долина — селище міського типу, центр району, розташоване при злитті річок Хоролу та Липівки (басейн річки Псла), за 91 км від обласного центру і за 32 км від залізничної станції Ромни, на автошляху Ромни — Гадяч. Населення — 6090 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Веселе, Галаєвець, Калінінське, Легуші, Побиванка, Сидоренкове, Червона Долина, Червоногірка, Чирвине, Шатравине, Шматкове.

Липова Долина виникла у першій половині XVII ст. Назва її походить від річки Липівки. У цей час село належало одному з найбільших магнатів Я. Вишневецькому. У 1647 році тут налічувалося 150 дворів[1]. Жителі зазнавали тяжкого соціального й національного гноблення.

---

[1] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. Полтава, 1914, стор. 189; Памятная книжка Полтавской губернии на 1865 год, стор. 13.

Населення Липової Долини брало активну участь у визвольній війні українського народу 1648—1654 рр. Село було визволено від польсько-шляхетського панування і увійшло до Миргородського полку. В січні 1654 року 171 чоловік присягли на вірність Росії[1].

Коли 1658 року біля Липової Долини з'явилися татари — спільники зрадника гетьмана І. Виговського, жителі вчинили їм упертий опір. Але сили були нерівні. Татарським загонам вдалося захопити і пограбувати село. Влітку 1677 року в Липовій Долині об'єдналися війська російського воєводи Г. Ромодановського та гетьмана І. Самойловича і звідси вирушили під Чигирин проти турецько-татарських орд[2]. Під час Північної війни жителі села допомагали російським військам, боролися проти шведських загарбників і прибічників ворога українського народу Мазепи.

З другої половини XVII ст. Липовою Долиною володіли представники козацької старшини. Вони силою відбирали у козаків землю і переводили їх на становище залежних селян.

У 1764 році Катерина II подарувала Липову Долину К. Розумовському. Селяни відбували до 4 днів панщини на тиждень. З 1802 року село стало волосним центром Глинського, а наступного року — Гадяцького повіту Полтавської губернії. В середині століття тут налічувалося 520 дворів і 4236 жителів[3]. Переважна більшість землі (5,5 тис. десятин) належала поміщикам Туманським. Селяни користувалися невеликими наділами, з яких ледве могли прогодуватися.

У 1840 році в Липовій Долині відкрили парафіяльну школу, але багато дітей бідноти через нестатки не відвідувало її. У селі в 1838 році під час подорожі по Україні зупинявся великий російський композитор М. І. Глінка.

Селянська реформа не поліпшила економічного становища селян. За мізерні наділи малопридатної землі вони мали сплатити великі викупні платежі. Липоводолинці економічно були пограбовані.

Розвиток капіталістичних відносин супроводжувався класовим розшаруванням селянства. Основна маса селян розорялася, а купка куркулів скуповувала їх землю і зосередила у своїх руках по кілька десятків десятин. У 1910 році 119 заможних господарств володіли 2367 десятинами землі. Водночас 295 господарств мали від 1 до 5 десятин, 139 господарств — від 5 до 9. У частини селянських родин не було своїх хат. У 1884 році таких налічувалось 23, в 1910 — їх кількість зросла до 50[5]. Селяни-бідняки змушені були йти у найми до багатіїв. За важку працю з ранку й до ночі вони одержували мізерну плату. 1910 року з Липової Долини на поденних роботах працювало 110 чоловіків і 26 жінок. Деякі з них йшли на заробітки у міста, інші шукали порятунку в переселенні. Частина селян займалася ремеслом. У 1884 році в селі налічувалося 187 ткачів, 36 шевців, 65 теслярів, 25 чинбарів, 25 кравців, 5 бондарів. Після столипінської реформи посилився процес розшарування селян. Бідняки, не маючи робочої худоби і грошей для сплати податків, змушені були за безцінь продавати свої наділи та йти на заробітки.

Трудящі не мирилися з своїм становищем. Під час першої російської революції 1905—1907 рр. у Липовій Долині відбулося заворушення селян. Весною 1905 року безземельні й малоземельні селяни зібралися на подвір'ї волосного правління і стали вимагати розподілу поміщицьких та куркульських земель.

Царизм не дбав про охорону здоров'я й освіту трудящих. Лише наприкінці XIX ст. у Липовій Долині відкрили фельдшерський пункт, який обслуговував насе-

---

[1] Воссоединение Украины с Россией, т. 3, стор. 541.

[2] Літопис Самовидця. К., 1971, стор. 124, 126.

[3] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. 7, стор. 429; Памятная книжка Полтавской губернии на 1865 год, стор. 55

[4] ЦДІА СРСР, ф. 577, оп. 30, спр. 14, арк. 2, 8.

[5] Третья подворно-хозяйственная перепись в Полтавской губернии 1910 г. Роменский уезд. Полтава, 1913, стор. 62—98; Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. 4. Полтава, 1885, стор. 137; Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии. Полтава, 1910, стор. 11.

лення всієї волості. У селі діяла церковнопарафіяльна школа. В 1904 році стала працювати двокласна школа, де навчалися переважно діти заможних селян. Основна маса жителів не знала грамоти. У 1910 році письменні, включаючи й тих, хто вмів лише писати своє прізвище, становили 20,5 процента населення.

Тяжко позначилася на становищі селян перша світова війна.Багатьох чоловіків забрали на фронт. Трудящі терпіли злигодні. Загострилися класові суперечності.

Після Лютневої революції у Липовій Долині діяв земельний комітет, який почав відбирати землю у поміщиків і куркулів. Проте куркульська зграя жорстоко розправилася з тими, хто взяв у цьому участь. Трудящі переконалися, що контрреволюційний Тимчасовий уряд не дасть їм ні миру, ні землі, ні хліба.

З великою радістю трудящі Липової Долини зустріли звістку про перемогу Жовтневого збройного повстання в Петрограді. У січні 1918 року в селі було встановлено Радянську владу. Почав діяти волревком, який на основі ленінського Декрету про землю розгорнув підготовку до наділення селян землею. За допомогою Гадяцького повітового ревкому у поміщиків було відібрано землю та інші засоби виробництва, а в сільських глитаїв — надлишки землі, реманенту, худоби.

Проте початок нового життя перервав наступ австро-німецьких військ, закликаних на Україну контрреволюційною Центральною радою. Наприкінці березня 1918 року окупанти захопили село[1]. Інтервенти разом з українськими буржуазними націоналістами тероризували й грабували населення. Трудящі селяни піднялися на боротьбу. У серпні 1918 року в Липовій Долині було створено партизанський загін під командуванням А. І. Левона. До загону ввійшло чимало селян-бідняків Липової Долини та сусідніх сіл Панасівки і Берестівки. Загін здійснив ряд бойових операцій проти ворога, визволив з тюрми селян-бідняків, засуджених окупантами до страти, вигнав з маєтків поміщиків. Після краху німецької окупації село захопили петлюрівці.

На початку лютого 1919 року Липову Долину визволили частини Червоної Армії. Відновилася Радянська влада, почав діяти волревком. Він відібрав у поміщиків та куркулів і передав бідноті понад 3 тис. десятин землі, багато живого тягла й реманенту. Активну участь у радянському будівництві брав комітет бідноти, створений тут у квітні 1919 року. В серпні 1919 року Липову Долину захопили денікінці. Вони реставрували старі порядки і вчинили звірячу розправу над сільськими активістами. Були страчені голова комбіду с. Кимлички Й. І. Лелюх та кілька інших селян-незаможників. Та недовго довелося лютувати білогвардійцям. 30 листопада 1919 року повстансько-партизанські загони Полтавщини визволили село. Відновив роботу волревком, якому підпорядковувались Панасівський та Московський сільревкоми[2]. До складу волревкому увійшли С. Т. Семиліт (голова), С. П. Близнюк, І. Й. Шаповал та ін[3]. У травні 1920 року було створено комнезам. Волревкому й комнезаму довелось працювати в надзвичайно складних умовах. У волості діяли куркульські банди, які чинили опір заходам Радянської влади. У січні 1921 року в село вдерлася банда махновців, яка разом з місцевими куркулями закатувала міліціонера І. Т. Рогозу, А. К. Тарана та інших активістів. Незабаром банди було ліквідовано.

Трудящі Липової Долини приступили до відбудови господарства. Наприкінці 1921 року було обрано сільську Раду, яку очолив комуніст Ю. І. Вилей[4]. Велику роботу розгорнув партійний осередок, створений цього ж року. На початок 1922 року він об'єднував 7 членів партії. Секретарем осередку обрали Д. П. Лукаша[5]. Під керівництвом комуністів активізував свою діяльність комнезам, до якого входило понад 40 чоловік. У 1922 році почав діяти комсомольський осередок[6].

[1] Гражданская война на Украине, т. 1, кн. 1, стор. 76.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-1865, оп. 1, спр. 144, арк. 5.
[3] Там же, ф. Р-3872, оп. 1, спр. 59, арк. 23.
[4] Сумський облпартархів, ф. 442, оп. 1, спр. 203, арк. 7.
[5] Там же, арк. 1.
[6] Полтавський облдержархів, ф. Р-99, оп. 1, спр. 205, арк. 2.

Важливим завданням було піднесення економіки села. На цей час кожний двір одержав у середньому по 5 десятин землі. Куркульське землеволодіння обмежили. Значну допомогу селянським господарствам подавало сільське споживче товариство. Через нього бідняки й середняки одержували необхідний сільськогосподарський реманент і насіння для посіву.

З великим сумом жителі Липової Долини сприйняли звістку про смерть В. І. Леніна. Під час ленінського призову партійна організація поповнилася новими комуністами і налічувала 7 членів і 7 кандидатів у члени партії.

З 1923 року село стало районним центром Роменського округу.

Багато уваги приділялося розвитку охорони здоров'я, освіти й культури. Заходами Радянської влади у Липовій Долині відкрито медичну дільницю, на базі якої у 1923 році створили районну лікарню. В ній на кінець відбудовного періоду медичну допомогу подавали 1 лікар і 3 чоловіка з середньою медичною освітою. В 1919 році почала діяти початкова школа, яку незабаром перетворили на семирічну. В ній 1925 року навчалося 293 учні й працювало 9 учителів. Розгорнулася ліквідація неписьменності серед дорослих. У 1924 році тут налічувалося 4 гуртки лікнепу, де оволодівало грамотою 150 чоловік. У 1921 році в селі почав працювати клуб на 150 місць, а в 1927 році відкрили райсельбуд на 300 місць. Діяли також хата-читальня і бібліотека з книжковим фондом 2740 примірників.

У грудні 1927 року XV з'їзд ВКП(б) проголосив курс на колективізацію сільського господарства. Виконуючи рішення з'їзду, комуністи й комсомольці Липової Долини посилили роз'яснювальну роботу серед трудового селянства. На допомогу їм прийшли посланці робітничого класу — робітники-двадцятип'ятитисячники. У 1929 році в селі створили сільськогосподарську артіль «Повстанець», яка об'єднала 70 господарств. За нею закріпили 300 га сільськогосподарських угідь. У 1930 році колгоспний рух набув масового характеру. Було організовано ще 7 сільськогосподарських артілей: «Комсомолець», «Перше травня», ім. Будьонного, «Більшовик», ім. Горького, ім. Крупської та ім. Щорса. Соціалістична перебудова здійснювалась у процесі жорстокої класової боротьби. Куркулі ховали хліб, застосовували терор проти активістів. Від їх рук загинули голова виконкому сільської Ради М. Т. Жван, посланець робітників Харкова Павлюк та інші. Ім'ям одного з організаторів колгоспного будівництва у селі М. Т. Жвана жителі назвали вулицю селища. Проте підступи куркулів не могли затримати впевненої ходи нового життя. Селяни дедалі більше переконувались у перевагах колективної праці. Велику роль в організаційно-господарському зміцненні артілей відіграла Липоводолинська МТС, створена в 1930 році. Цього ж року в Липовій Долині було організовано радгосп ім. Калініна, за яким закріпили 2852 га сільськогосподарських угідь.

Перемога колгоспного ладу докорінно змінила економіку, соціальні відносини й культуру села. На колгоспних ланах з'явились трактори, комбайни, вантажні автомашини. Колгоспи, особливо «Більшовик», ім. Крупської, ім. Горького, стали економічно міцними господарствами з розвинутим рільництвом і тваринництвом. У 1935 році середня врожайність зернових у колгоспах Липової Долини становила 10—12 цнт., а тютюну — 15 цнт з гектара. Радгосп ім. Калініна мав 90 голів великої рогатої худоби (у т. ч. 40 корів), 190 овець, 200 свиней. Значного розмаху набув стахановський рух. У 1936—1938 рр. стахановцями стали І. Прилипа, М. Бибка, О. Куць, Г. Івахно, П. Ровко, О. Федірко, У. Прихідько та багато інших. Підвищилася оплата праці колгоспників. Вони одержували в середньому до 2 кг зерна і до 3 крб. грішми на трудодень. Велика заслуга у цих успіхах партійної організації, яка в 1939 році налічувала 25 членів і кандидатів у члени партії. З великим піднесенням трудящі Липової Долини зустріли прийняття нової Конституції і проведення перших виборів до Верховної Ради СРСР, Верховної Ради УРСР та місцевих Рад. До Верховної Ради Української РСР тоді було обрано голову колгоспу ім. Луначарського с. Кимлички О. І. Киву (нині пенсіонерка, жителька Липової Долини). 1931 року село увійшло до складу Ромен-

ського району, 1935 року стало районним центром Харківської, а з 1939 року — Сумської області.

Розвивалися охорона здоров'я, освіта й культура. У Липовій Долині діяла районна лікарня на 35 ліжок, в якій налічувалося 2 лікарі і 5 чоловік з середньою медичною освітою. Напередодні Великої Вітчизняної війни у селі працювала середня школа. В ній 30 вчителів навчали 685 дітей. Було ліквідовано неписьменність серед дорослих. Своє дозвілля трудящі проводили у 2 клубах. Тут діяли і 2 бібліотеки, книжковий фонд яких становив 3 тис. примірників. У побут і культуру жителів увійшли кіно, радіо, газети й журнали.

Мирна творча праця радянських людей 22 червня 1941 року була перервана віроломним нападом фашистської Німеччини на СРСР. Разом з усім радянським народом на захист Вітчизни стали й трудящі Липової Долини. Багато чоловіків пішло на фронт. Їх замінили жінки й підлітки, які працювали з подвоєною енергією. Було створено народне ополчення, куди ввійшло чимало комуністів і комсомольців. Частину майна колгоспів і МТС було евакуйовано у глиб країни.

22 вересня 1941 року гітлерівці захопили Липову Долину. Настали тяжкі дні німецько-фашистської окупації. Уже в перші дні фашисти повісили тут 21 чоловіка, серед них Т. Семиліта, І. Коваленка, Я. Клеця, В. Бахмата та його сина, багатьох розстріляли, а невідомого військовополоненого живцем закопали в землю. Всього в селі Липова Долина закатовано 82 чоловіка, вивезено у рабство до фашистської Німеччини 194 жителів села[1]. Від кривавих рук гітлерівців загинула партизанська група, залишена за завданням райкому партії[2]. У гестапо закатовано колишнього секретаря райкому комсомолу, поета Ф. Г. Швіндіна (1913—1942), який був членом цієї групи. Проте звірства гітлерівців не залякали радянських людей. Вони саботували заходи фашистських властей і чинили опір окупантам.

9 вересня 1943 року Липову Долину визволив стрілецький полк, яким командував росіянин полковник А. Д. Дмитрієв. Першим у село увірвався танк під командуванням білоруса Г. Тиріна. Близько 1200 жителів билися проти ненависного ворога на фронтах війни, з них 100 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 250 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У 1952 році в селищі встановлено пам'ятник на честь радянських воїнів, які загинули в бою за визволення його від гітлерівців.

Окупанти заподіяли великих збитків населенню Липової Долини. Колгоспи і радгосп були вщент пограбовані. Не вистачало техніки, коней. Трудящі, долаючи труднощі, приступили до відбудови господарства. Колгоспники обробляли поля власними коровами і перевиконували норми виробітку. Відновила роботу МТС. Зусиллями її працівників до кінця 1943 року було зібрано 20 тракторів і 5 комбайнів. Керовані комуністами (їх у селі 1946 року налічувалося 89) трудівники Липової Долини поступово заліковували рани, заподіяні фашистами. Велику допомогу у відродженні господарства подала держава й трудящі братніх республік. Держава виділила грошові кредити і техніку, з братніх республік надійшла худоба. На 1950 рік було освоєно довоєнні посівні площі. Цього року колгосп «Більшовик» зібрав по 16,7 цнт зернових з гектара. Ще вищих показників добився радгосп ім. Калініна. Кращі бригади виростили по 26 цнт пшениці з гектара. У господарстві налічувалося 587 голів великої рогатої худоби і 360 свиней. Постійно зростав машинний парк МТС. У 1946 році став до ладу промкомбінат з цехами ковальським, деревообробним, кравецьким і чоботарським. На підприємстві розгорнулося соціалістичне змагання.

Відновили роботу заклади охорони здоров'я, освіти й культури. В 1950 році у Липовій Долині діяли районна лікарня і 2 фельдшерсько-акушерські пункти. Медичну допомогу населенню подавали 5 лікарів і 10 чоловік з середньою медичною освітою. В 1948 році було відбудовано приміщення середньої школи. У 1950 році

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 103, арк. 33; ф. Р-2445, оп. 1, спр. 22, арк. 7.
[2] М. И. Наумов. Степной рейд. К., 1968, стор. 151.

тут працювали середня й семирічна школи, в яких 41 учитель навчав 747 учнів. Культурно-освітню роботу проводили районний будинок культури, 2 клуби й 2 бібліотеки (для дорослих і дитяча) з книжковим фондом 7200 примірників.

На початку 50-х років 8 колгоспів Липової Долини об'єдналися у два — «Більшовик» та ім. Крупської. Це сприяло зміцненню їх економіки, підвищенню продуктивності сільськогосподарського виробництва. Зросли й зміцніли партійні організації колгоспів, які налічували відповідно 17 і 20 комуністів. У 1957 році в колгоспі «Більшовик» на 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено по 42 цнт м'яса і по 225 цнт молока, а середній надій молока від кожної корови досяг 2248 кг. Свинарка колгоспу ім. Крупської Є. М. Хекало одержала по 21 поросяті від кожної свиноматки. За успіхи в розвитку сільськогосподарського виробництва групу працівників Липової Долини у 1958 році було нагороджено орденами й медалями, серед них першого секретаря райкому партії В. І. Бердицького — орденом Леніна.

У 1962 році обидва колгоспи об'єдналися в один — ім. Горького, який став великим багатогалузевим господарством. За ним закріплено 6149 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4380 га орної землі. Технічна база колгоспу складається з 38 тракторів, 11 зернових і 6 бурякозбиральних комбайнів, 28 автомашин та іншої техніки. Побудовано нові тваринницькі приміщення, де всі трудомісткі процеси механізовано, створено велику птахоферму — фабрику для виробництва яєць і пташиного м'яса. Зміцніла економіка радгоспу ім. Калініна. Це господарство м'ясомолочного напряму. За ним закріплено 6002 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5294 га орної землі. На полях радгоспу працювали 43 трактори, 22 зернові та інші комбайни, 42 автомашини. На фермах утримувалось 2529 голів великої рогатої худоби, 2513 свиней, понад 13 тис. штук птиці. У Липовій Долині працюють районне об'єднання «Сільгосптехніки», «Міжколгоспбуд № 14», підприємства для обробки дерева, виробництва залізобетонних конструкцій, шиферу, цегельний завод, маслозавод, хлібозавод, інкубаторна станція, яка щорічно постачає 400 тис. курчат.

В обстановці трудового й високого політичного піднесення трудящі Липової Долини зустріли 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, XXIV з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Значних успіхів досягнуто в роки восьмої п'ятирічки. У колгоспі ім. Горького врожай зернових зріс з 16 до 19 цнт з гектара. План виробництва м'яса виконано на 129 проц., яєць — на 147,3 проц. Значно підвищилась продуктивність тваринництва: надій молока на фуражну корову в середньому досяг 2250 кг. Завдяки цьому зросли доходи колгоспу, які становили 1,4 млн. крб. Радгосп ім. Калініна за цей період набагато перевиконав план продажу державі хліба, а також м'ясомолочної продукції.

За самовіддану працю 30 трудівників було нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них свинарку радгоспу ім. Калініна М. П. Соболевську і голову колгоспу ім. Горького П. С. Воронцова — орденом Леніна, ланкову колгоспу ім. Горького М. І. Ганжу, доярку С. Я. Ємець, телятницю Є. І. Мнішенко, бригадира механізованої ланки О. С. Грицая, механіка М. А. Скорохода, ланкову радгоспу ім. Калініна З. А. Стеценко, токаря райоб'єднання «Сільгосптехніки» В. П. Федчуна, начальника «Міжколгоспбуду № 14» О. Ф. Наумка, вчительку географії середньої школи А. С. Машир — орденом Трудового Червоного Прапора. 117 чоловік відзначено ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

З новою силою розгорнулося соціа-

Обробіток цукрових буряків на полях колгоспу ім. Горького, смт Липова Долина. 1972 р.

Святкування Дня молоді, Липова Долина. 1972 р.

лістичне змагання у роки дев'ятої п'ятирічки і особливо на честь знаменної дати 50-річчя утворення СРСР. У 1971 році в колгоспі ім. Горького вирощено по 24,6 цнт зернових і по 150 цнт картоплі з гектара; на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 66,4 цнт м'яса і по 251,4 цнт молока. Працівники радгоспу ім. Калініна одержали по 28,1 цнт зернових і по 150 цнт картоплі з гектара; виробили на 100 га сільськогосподарських угідь по 44,5 цнт м'яса і по 326 цнт молока. Ще кращих результатів добилися трудівники Липової Долини у другому році дев'ятої п'ятирічки. Широкого розмаху набув рух за комуністичну працю. Першими звання колективів і ударників комуністичної праці були удостоєні бригада мулярів «Міжколгоспбуду № 14» на чолі з Г. М. Чайкою, ланка М. Г. Ганжі з колгоспу ім. Горького, слюсар райоб'єднання «Сільгосптехніки» О. М. Курочка, доярки радгоспу ім. Калініна О. Ф. Прихідько і О. А. Кутова й колгоспу ім. Горького О. Г. Рисенко і М. М. Корнієнко. Крім того, ці звання в 1972 році присвоєно трьом колективам і 34 трудівникам. Колгоспники і працівники радгоспів постійно відчувають допомогу трудящих братніх республік.

Невпізнанно змінилася Липова Долина за роки Радянської влади. У 1962 році вона стала селищем міського типу. Багато зроблено для його благоустрою. За післявоєнний час тут збудовано 7208 кв. метрів житлової площі державного фонду і 357 індивідуальних будинків. У 1967 році споруджено лікарняне містечко, будинок культури на 450 місць. До послуг жителів — комбінат побутового обслуговування, 10 промислових і продовольчих магазинів, універмаг, 4 їдальні, ресторан.

Великі зрушення відбулися в розвитку охорони здоров'я, освіти й культури.

У двоповерхових корпусах лікарняного містечка містяться лікарня з різними відділеннями й поліклініка. Медичну допомогу подають 15 лікарів і 66 чоловік з середньою медичною освітою. У селищі працюють середня, 2 восьмирічні і 3 початкові школи, в яких налічується 940 учнів і 78 учителів. З 1965 року діє заочна середня школа. Розширилася мережа дитячих закладів. Дошкільнята виховуються у дитячому комбінаті і 3 дитячих садках. Завжди людно в районному будинку культури і 3-х клубах. При них активно працюють гуртки художньої самодіяльності, які охоплюють 260 чоловік. У селищі є 5 кіноустановок. Велику роботу провадять 8 первинних організацій товариства «Знання» (177 членів) і 13 первинних організацій Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури (1294 члени).

У 1950 році встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Провідну роль у громадсько-політичному житті селища відіграють 18 первинних партійних організацій, в яких налічується 200 комуністів. Їх помічником є 20 комсомольських організацій, в яких — 500 юнаків і дівчат. Багато уваги господарському і культурному будівництву приділяє селищна Рада депутатів трудящих. Вона складається з 82 депутатів, серед них 38 робітників, 14 колгоспників і 30 представників інтелігенції, 34 комуністи і 12 комсомольців, 37 жінок. Селищна Рада має постійні комісії: планово-бюджетну, сільськогосподарську, культурно-освітню, шляхового будівництва й благоустрою, торгівлі і громадського харчування та інші. Рік у рік зростають асигнування на соціально-культурні заходи. У 1971 році вони становили 142 тис. крб., тобто збільшилися проти 1966 року на 46,5 процента.

Здійснюючи рішення XXIV з'їзду КПРС, трудящі Липової Долини докладають всіх зусиль, щоб досягти нових успіхів у комуністичному будівництві.

Б. Л. КОРОГОД, Ф. О. КУРИШКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ЛИПОВОДОЛИНСЬКОГО РАЙОНУ

БАЙРА́К — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км від районного центру, за 30 км від залізничної станції Ромни і за 4 км від автошляху Липова Долина — Ромни. Дворів — 390. Населення — 1370 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Довга Лука, Липівське, Туневе.

На території села розміщена центральна садиба колгоспу «Ясна зірка», за яким закріплено 3758 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3456 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 78 трудівників села нагороджено орденами і медалями СРСР, з них І. В. Хекало, М. Д. Рогинський — орденом Леніна, Л. П. Віниченко — орденом Жовтневої Революції.

В селі є середня школа, в якій навчається 268 учнів і працює 25 учителів, бібліотека, будинок культури із залом на 300 місць, дитсадок на 50 місць, фельдшерсько-акушерський пункт.

У підпорядкованих сільраді населених пунктах є партійна (37 комуністів) і 2 комсомольські (163 члени ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1930, комсомольський — у 1927 році.

Село Байрак засноване в першій половині XIX ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 418 жителів села. З них 230 чоловік нагороджено орденами й медалями СРСР, 133 чоловіка загинули смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. В 1952 році в Байраці встановлено пам'ятник воїнам, полеглим у бою за його визволення від гітлерівських загарбників.

У 1964 році в селі споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

БЕ́ЄВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру і за 40 км від залізничної станції Гадяч. Дворів — 257. Населення — 1228 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Беєве-Доярське, Беєве-Комуна, Куплеваха, Олещенкове.

На території Беєвого — центральна садиба колгоспу ім. Кірова, за яким закріплено 3318 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3096 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Тут працює цегельний завод. За самовіддану працю 69 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, з них Л. М. Гелеверя — орденом Леніна.

В селі є середня школа, в якій 22 вчителі навчають 183 учнів, клуб, бібліотека, дитячий садок на 90 місць.

У підпорядкованих сільраді населених пунктах налічується 2 партійні (47 комуністів) і 2 комсомольські (82 члени ВЛКСМ) організації. Партійний і комсомольський осередки створені в 1930 році.

Село виникло в кінці XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В роки Великої Вітчизняної війни жителі села вели активну боротьбу проти німецько-фашистських загарбників. У 1942 році в Беєвому сформувалась патріотична підпільна група з 14 чоловік, якою керував А. П. Половець. На фронтах і в партизанських загонах проти гітлерівців билися 305 жителів села. З них 232 нагороджено орденами й медалями СРСР, 203 чоловіка загинули смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. 1967 року в селі споруджено пам'ятник-обеліск на честь загиблих воїнів, які брали участь у його визволенні від фашистів.

В центрі Беєвого встановлені пам'ятники С. М. Кірову й Т. Г. Шевченку.

Уродженцями села є Ф. К. Глух, прокурор Української РСР, та члени Спілки письменників України М. М. Омельченко і В. М. Омельченко.

БЕРЕСТІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і за 33 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 364. Населення — 1208 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Кимличка, Яловий Окіп.

На території Берестівки розміщена центральна садиба колгоспу «Прапор Леніна», за яким закріплено 7238 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 6685 орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 87 трудівників села нагороджено орденами й медалями СРСР, з них А. Й. Діжкало — орденом Леніна.

В селі є середня школа, в якій навчається 256 учнів і працює 29 учителів, будинок культури на 350 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

У підпорядкованих сільраді населених пунктах налічується 2 первинні партійні (84 комуністи) і 3 комсомольські (259 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено 1929, комсомольський — 1924 року.

Берестівку засновано в першій половині XVII ст. В грудні 1904 року в селі виникли революційний комітет і бойова група, очолювана селянином К. І. Болтавою. 2 квітня 1905 року під час мітингу сталася сутичка між селянами й жандармами. У січні 1906 року арештували Б. Ф. Вишневського, К. І. Болтаву, К. С. Прилипка, С. С. Литвиненка. Царські карателі засудили Б. Ф. Вишневського та К. І. Болтаву до розстрілу. К. І. Болтаві розстріл замінили семи роками каторжних робіт. В зв'язку з 50-річчям першої російської революції К. І. Болтаву нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Радянську владу в селі встановлено у січні 1918 року. В роки Великої Вітчизняної війни в Кимличці діяла підпільна група в кількості 7 осіб. У 1942 році члени групи були заарештовані й розстріляні гітлерівцями. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських

загонах проти німецько-фашистських загарбників боролися 365 жителів села. З них 197 нагороджені орденами і медалями СРСР, 170 чоловік загинули смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини.

В 1949 році тут відкрито спільний пам'ятник воїнам-визволителям і воїнам-односельцям, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

Уродженцем Берестівки є Герой Радянського Союзу Г. М. Шевченко.

В 1954 році в селі споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

КАПУ́СТИНЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 45 км від районного центру і за 26 км від залізничної станції Лебедин. Дворів — 632. Населення — 1736 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гришки, Клюси, Тарасенки.

На території Капустинців розміщена центральна садиба колгоспу «Ленінський шлях», за яким закріплено 4255 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3721 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Тут працює цегельний завод. За самовіддану працю 67 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, в т. ч. К. В. Клюса — орденом Леніна, Ю. Г. Жогло — орденом Жовтневої Революції.

У селі є середня школа, в якій 25 учителів навчають 326 учнів, будинок культури на 350 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

В підпорядкованих сільраді населених пунктах налічується 2 партійні (75 комуністів) і 2 комсомольські (165 членів ВЛКСМ) організації. Партійний і комсомольський осередки створені в 1922 році.

Капустинці засновано в другій половині XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 469 жителів села. З них 258 нагороджено орденами й медалями СРСР, 289 чоловік загинуло смертю хоробрих за свободу і незалежність Батьківщини. 1953 року в селі споруджено пам'ятник воїнам, які полягли в бою, визволяючи Капустинці від гітлерівців. У 1967 році тут встановлено меморіальну дошку загиблим у 1941—1945 рр. воїнам-односельцям.

Уродженцем Капустинців є доктор медичних наук П. В. Бірюков.

Поблизу села Капустинців виявлено слов'янське городище сіверян (VIII—X ст. н. е.).

Будинок культури села Московського. 1970 р.

КОЛЯ́ДИНЕЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 28 км від районного центру і за 35 км від залізничної станції Гадяч. Дворів — 622. Населення — 1957 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Великий Ліс, Вовкове, Греки, Колісники, Костяни, Рибаси.

На території Колядинця розміщена центральна садиба колгоспу «Комунар», за яким закріплено 4087 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3559 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 106 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них М. М. Авраменка — орденом Леніна.

У селі є середня школа, в якій навчається 275 учнів і працює 26 учителів, будинок культури на 450 місць, дві бібліотеки, фельдшерсько-акушерський пункт.

В підпорядкованих сільраді населених пунктах налічується 2 партійні (69 комуністів) і три комсомольські (207 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1929, комсомольський — у 1925 році.

Колядинець засновано в першій половині XIX ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В роки Великої Вітчизняної війни в селі діяла підпільна група (1941—1942 рр.). На фронтах і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 497 жителів села. З них 241 нагороджено орденами й медалями СРСР, 269 чоловік загинули смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. 1963 року в селі споруджено пам'ятник воїнам, полеглим у бою під час його визволення від німецько-фашистських окупантів, а в 1971 році встановлено меморіальну дошку воїнам-односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Уродженцем Колядинця є Герой Радянського Союзу І. М. Леусенко.

МОСКО́ВСЬКЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і за 55 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 600. Населення — 1851 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Аршуки, Воропаї, Перемога, Стягайлівка, Хоменкове.

На території села розміщена центральна садиба колгоспу «Заповіт Ілліча», за яким закріплено 4002 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3707 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 157 трудівників села нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них Г. Ю. Дериземлю, М. Я. Моша — орденом Леніна, А. М. Русанівський удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

В селі є середня школа, в якій навчається 325 учнів і працює 26 учителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека, медпункт.

У підпорядкованих сільраді населених пунктах налічується 2 партійні (47 комуністів) і 2 комсомольські (185 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1939, комсомольський — у 1930 році.

Село Московське виникло в кінці XIX ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 328 жителів села. З них 189 нагороджено орденами й медалями СРСР, 192 чоловіка загинули смертю хоробрих за свободу і незалежність Батьківщини. В 1957 році споруджено пам'ятник В. І. Леніну. В Московському відкрито пам'ятник воїнам-визволителям села і воїнам-односельцям, які загинули в боях за Радянську Батьківщину.

Уродженцем Московського є Герой Радянського Союзу М. С. Синько, а села Хоменкового — український радянський художник і поет Н. Х. Онацький (1875—1940).

ПАНА́СІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від районного центру і за 30 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 374. Населення — 1172 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Йовине, Липівка, Столярове.

На території Панасівки розміщена центральна садиба колгоспу «Зоря», за яким закріплено 3384 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3025 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює цегельний завод. За самовіддану працю 98 трудівників села нагороджено орденами й медалями СРСР, з них В. С. Підлужного — орденом Леніна.

У селі є восьмирічна школа, в якій 16 учителів навчають 138 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

У підпорядкованих сільраді населених пунктах є партійна (35 комуністів) і 2 комсомольські (99 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1938, комсомольський — у 1922 році.

Панасівка заснована в другій половині XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 412 жителів села. З них 203 нагороджено орденами й медалями СРСР, 189 чоловік загинули смертю хоробрих за свободу і незалежність Батьківщини. В Панасівці споруджено пам'ятник воїнам-визволителям села від гітлерівців та встановлено меморіальну дошку на честь воїнів-односельців, які полягли в боях за Радянську Батьківщину.

ПІ́ДСТАВКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від районного центру, за 22 км від залізничної станції Гадяч. Дворів — 360. Населення — 1060 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Мельникове.

На території Підставок розміщена центральна садиба колгоспу «Великий Жовтень», за яким закріплено 2588 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2174 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 56 трудівників села нагороджено орденами й медалями СРСР, з них В. І. Ралко — орденом Леніна.

В селі — восьмирічна школа, в якій навчається 212 учнів і працює 16 учителів, клуб на 350 місць, фельдшерсько-акушерський пункт.

У підпорядкованих сільраді населених пунктах є партійна (45 комуністів) і 2 комсомольські (64 члени ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1937, комсомольський — у 1925 році.

Підставки засновані в другій половині XVII століття. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 246 жителів села. З них 77 чоловік нагороджено орденами й медалями СРСР, 159 чоловік загинули смертю хоробрих за свободу і незалежність Батьківщини. В селі встановлено пам'ятник воїнам, полеглим в бою за його визволення від гітлерівських загарбників.

ПОДІ́ЛЬКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км від районного центру і за 30 км від залізничної станції Лебедин. Дворів — 366. Населення — 1029 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти — Велика Лука, Весела Долина, Коломійцева Долина, Потопиха.

На території Подільків розміщена центральна садиба колгоспу «За комунізм», за яким закріплено 5474 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 4621 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 86 трудівників села нагороджено орденами й медалями СРСР, з них П. П. Киселя — орденом Леніна, О. М. Валюха — орденом Жовтневої Революції.

У селі є середня школа, в якій навчається 225 учнів і працює 26 учителів, будинок культури на 600 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

У підпорядкованих сільраді населених пунктах налічується 2 партійні (65 комуністів) і 2 комсомольські (155 членів ВЛКСМ) організації. Партійний і комсомольський осередки створені в 1930 році.

Подільки засновані в кінці XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 615 жителів села. З них 329 нагороджено орденами й медалями СРСР, 287 чоловік загинули смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. Під час війни за допомогу партизанам гітлерівці розстріляли 10 патріотів Подільків, а двох піонерів Потописької школи — Івана Золотоверха і Петра Русакова — замучили. В Подільках споруджено пам'ятник на честь воїнів, загиблих в бою за визволення села від німецько-фашистських загарбників. Піонерам Івану Золотоверху і Петру Русакову односельці встановили пам'ятник-обеліск у селі Потописі.

РУСА́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру і за 18 км від залізничної станції Веніславівка. Дворів — 539. Населення — 1813 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бухалове, Лучка, Рубанове, Сотникове.

На території Русанівки розміщена центральна садиба колгоспу «Зоря комунізму», за яким закріплено 4522 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3918 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює цегельний завод. За самовіддану працю 25 трудівників села нагороджено орденами й медалями СРСР.

У селі є середня школа, в якій 21 учитель навчає 292 учнів, будинок культури на 350 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок. У підпорядкованих сільраді населених пунктах налічується 2 партійні (54 комуністи) і 2 комсомольські (161 член ВЛКСМ) організації. Партійний осередок у селі створений в жовтні 1920 року, комсомольський — в січні 1923 року.

Русанівка заснована в другій половині XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 598 жителів села. З них 357 чоловік нагороджено орденами й медалями СРСР, 224 чоловіка загинули смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. 1967 року в Русанівці встановлено пам'ятник воїнам-односельцям, загиблим у боротьбі проти гітлерівців.

В селі Русанівці народився український радянський літературознавець і критик, член-кореспондент АН УРСР, секретар Спілки письменників СРСР Л. М. Новиченко.

САЇ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 33 км від районного центру. Дворів — 300. Населення — 927 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Антоненкове, Голуби, Карпці, Мар'янівка, Нестеренки, Рудоман, Товсте.

На території Саїв розміщена центральна садиба колгоспу ім. Шевченка, за яким закріплено 4409 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3845 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Колгосп має цегельний завод. За самовіддану працю 113 трудівників села нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них Ф. М. Клюс — кавалер ордена Леніна, І. М. Бойку присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

У селі є середня школа, в якій навчається 340 учнів і працює 29 учителів, будинок культури на 400 місць, лікарня на 25 ліжок, бібліотека.

У підпорядкованих сільраді населених пунктах є партійна (60 комуністів) і 2 комсомольські (164 члени ВЛКСМ) організації. Партійний і комсомольський осередки створені в 1934 році.

Саї засновані в першій половині XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В роки Великої Вітчизняної війни в селі діяла підпільна патріотична група. На фронтах війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 698 жителів села. З них 90 нагороджено орденами й медалями СРСР, 341 чоловік загинув за свободу і незалежність Радянської Батьківщини. В селі споруджено пам'ятник воїнам, які загинули за його визволення, встановлено меморіальну дошку на честь воїнів-односельців, полеглих в боротьбі проти гітлерівців.

СЕМЕ́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру і за 30 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 287. Населення — 1037 чоловік. Сільраді підпорядкована Новосеменівка.

В Семенівці розміщена центральна садиба колгоспу «Червоний лан», за яким закріплено 3451 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3120 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуто м'ясо-молочне тваринництво. Колгосп має цегельний завод. За самовіддану працю 91 трудівника нагороджено орденами й медалями СРСР.

У селі є восьмирічна школа, в якій навчається 207 учнів і працює 18 учителів, будинок культури на 400 місць, дві бібліотеки, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради налічується 2 партійні (48 комуністів) і 2 комсомольські (104 члени ВЛКСМ) організації. Партійний осередок у Семенівці створено в 1930, комсомольський — у 1925 році.

Село засноване в XVII ст. У 1709 році на полях Семенівки між російськими і шведськими військами відбулися бої. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 522 жителі села. З них 175 нагороджено орденами й медалями СРСР, 174 чоловіка загинули смертю хоробрих за свободу і незалежність Батьківщини. В селі споруджено пам'ятник воїнам, загиблим у бою за його визволення від німецько-фашистських загарбників, встановлена меморіальна дошка воїнам-односельцям, полеглим в боротьбі проти фашистів.

СИНІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру і за 25 км від залізничної станції Гадяч. Дворів — 520. Населення — 2345 чоловік. Сільраді підпорядковане село Довжик.

На території Синівки — відділення «Сільгосптехніки», розміщена центральна садиба колгоспу ім. Леніна, за яким закріплено 2961 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2486 га орної землі. За самовіддану працю 65 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, у т. ч. С. Д. Плиска — орденом Жовтневої Революції.

У селі є сільське професійно-технічне училище, де навчається 150 слухачів, середня школа, в якій здобувають освіту 270 учнів, працюють 27 учителів, будинок культури на 500 місць.

В селах сільради налічується 5 партійних (113 комуністів) і 5 комсомольських (699 членів ВЛКСМ) організацій. Партійний осередок створено 1923, комсомольський — 1924 року.

Синівка вперше згадується в 1669 році. Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни жителі села вели активну боротьбу проти німецько-фашистських загарбників. У 1942 році в Синівці сформувалась підпільна патріотична група, якою керував О. М. Фащенко. Комсомолець-підпільник М. Артюх організував молодіжну диверсійну групу з 12 чоловік, яка в лютому 1943 року знищила 5 ворожих автомашин з військовим вантажем та близько 20 німецьких солдатів і офіцерів. На фронтах війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 311 жителів. З них 258 нагороджено орденами й медалями СРСР, 165 чоловік загинули смертю хоробрих за свободу і незалежність Батьківщини. В селі встановлено обеліск на честь загиблих воїнів-визволителів і пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли в боротьбі проти гітлерівців.

В Синівці споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

ЯСНОПІ́ЛЬЩИНА — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і за 20 км від залізничної станції Біловоди. Дворів — 135. Населення — 410 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бугаївка, Грабщина, Іванівка, Коцупіїв Степ, Коцупіївка, Кулябчене, Макіївське, Яганівка.

На території Яснопільщини розміщена центральна садиба колгоспу ім. Чкалова, за яким закріплено 3080 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2872 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 56 трудівників села нагороджено орденами й медалями СРСР, з них Г. П. Барбар — орденом Леніна, Я. Я. Ізюменко — орденом Жовтневої Революції.

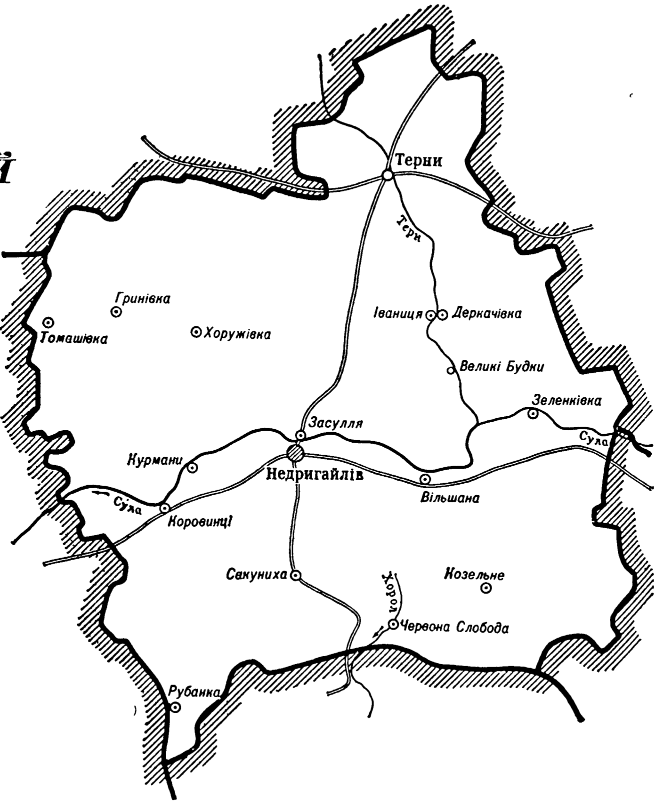
У селі є восьмирічна школа, в якій навчається 146 учнів і працює 12 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

У підпорядкованих сільраді населених пунктах налічується 2 партійні (70 комуністів) і 4 комсомольські (116 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок у селі створено 1939, комсомольський — 1923 року.

Яснопільщину засновано на початку XIX ст. В червні та грудні 1905 року в Іванівці відбулися селянські заворушення. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 289 жителів Яснопільщини. З них 97 нагороджено орденами й медалями СРСР, 150 чоловік загинуло смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. В селі споруджено пам'ятник на честь воїнів, які загинули за його визволення від гітлерівців, встановлено меморіальну дошку воїнам-односельцям, які полягли в боротьбі проти фашистів.

Неподалік села Іванівки виявлено поселення доби неоліту (IV тисячоліття до н. е.).

НЕДРИГАЙЛІВСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1035 кв. км. Населення — 47,8 тис. чоловік, з них сільського — 36 тис. Середня густота населення — 47 чоловік на кв. км. З корисних копалин є глина, торф, будівельний пісок. 2 селищним і 14 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковано 115 населених пунктів. На підприємствах, у радгоспі, колгоспах, в установах — 62 первинні партійні, 81 комсомольська і 102 профспілкові організації. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. 20 колгоспів і радгосп користуються 79,7 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 68,9 тис. га орної землі. В районі — 11 промислових підприємств. Населення обслуговують 47 медичних закладів. У 49 загальноосвітніх школах, у т. ч. 8 середніх, 16 восьмирічних, 25 початкових, навчається 7569 учнів. Крім того, є музична школа та її філіал, де навчається 198 учнів. Культурно-освітню роботу провадять 12 будинків культури, 44 клуби, 55 бібліотек, є 54 кіноустановки. В районі — 9 пам'ятників В. І. Леніну. У 29 населених пунктах споруджено 33 пам'ятники та обеліски вічної Слави на честь воїнів—визволителів і односельців, які загинули в боях проти німецько-фашистських загарбників.

НЕДРИГА́ЙЛІВ

Недригайлів — селище міського типу, центр району, розташоване на лівому березі річки Сули (притока Дніпра), за 70 км від обласного центру, за 40 км від залізничної станції Ромни, на автошляху Київ — Суми. Населення — 5400 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Вакулки, Віхове, Луки й Пушкарщина.

Поблизу Недригайлова на правому березі річки Сули виявлене городище часів Київської Русі[1].

Недригайлів засновано в 30—40-х роках XVII ст. вихідцями з Лівобережної і Правобережної України[2]. Територія, де виник він, належала Російській дер-

[1] Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве, 1899, т. 1. М., 1901, стор. 432—433.
[2] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 42.

жаві. Згідно з розмежуванням російсько-польських кордонів, яке відбулося 1647 року, містечко лишилося у її складі. Із посиленням польсько-шляхетського гніту на Україні у середині XVII ст. збільшився приплив українського населення в межі Росії, у т. ч. і до Недригайлова. Серед перших жителів були й російські селяни-втікачі.

У середині XVII ст. в Недригайлові було збудовано фортецю з потужними укріпленнями, в якій розміщувався численний гарнізон. Містечко стало важливим оборонним пунктом і відігравало значну роль у захисті Слобідської України від польсько-шляхетських загарбників та нападів кримських татар. З кінця 50-х років XVII ст. Недригайлів — сотенне містечко Сумського полку. Приплив поселенців до нього дедалі зростав. Певний час царський уряд визнавав за ними право на самоврядування, дозволяв безоброчно користуватися відведеними землями, надавав право безмитно торгувати вином, пивом і медом. 1660 року в Недригайлові і присілку Ольшанці проживало 489 козаків, 992 міщан і «пашенних» людей[1]. Козаки відбували військову службу та підлягали козацькій сотенній і полковій владі. Міщанами і селянами управляла ратуша. Поступово козацька старшина стала примушувати козаків і «пашенних» людей виконувати повинності: заготовляти сіно для війська, лагодити мости, надавати підводи для перевезення урядовців. Населення займалося землеробством, скотарством, а також бортництвом. Значну роль відігравали млинарство і гуральництво. Ремісники виробляли вози, гончарний посуд; поширеним було кравецьке ремесло. Продукти сільського господарства і вироби ремісників продавали на місцевому та навколишніх торгах, які відбувалися щотижня.

Земля у Недригайлові розподілялась за принципом вільної займанщини, що підтверджувалося царськими грамотами. Проте, починаючи з останньої третини XVII століття, тут виникло поміщицьке землеволодіння. Чималим землевласником стала церква, якій було надано царським урядом 302 десятини землі. В руках окремих старшин зосередилися володіння до 100 десятин. Зростання землеволодіння козацької старшини та церкви посилило залежність від них рядових козаків і селян. Козаки не становили однорідної маси: вони поділялися на виборних і підпомічників. Виборні козаки відбували військову службу, а підпомічники забезпечували їх провіантом і грошима. Більшість підпомічників не мала свого господарства і жила при заможних козацьких сім'ях, тобто перебувала на становищі підсусідків.

Під час Північної війни населення Недригайлова виявило виняткову мужність і стійкість у боротьбі проти шведських загарбників і зрадника Мазепи. У грудні 1708 — січні 1709 рр. гарнізон фортеці, що складався з російських солдатів і українських козаків, вчинив героїчний опір шведським військам і прибічникам Мазепи. Жителі містечка заявили, що швидше смерть приймуть, ніж ворога пустять. Всі атаки загарбників було відбито.

Протягом XVIII ст. у Недригайлові зросла кількість населення. У 80-х роках в містечку налічувалося 503 двори, 7 казенних будівель і проживало 2970 чоловік[2]. За соціальним складом це були козаки, міщани і селяни. Вони займалися переважно землеробством. Тут діяли 2 винокурні й кілька млинів. Значного розвитку набули ремесла: чинбарство, виробництво сукна, полотна і взуття. Частина жителів займалась чумацьким промислом. Розширилася торгівля. Наприкінці XVIII ст. тут відбувалися 3 ярмарки на рік, де продавали різні товари: хліб, м'ясо, худобу, шкіру, а також сукно, плис, полуплис, ситець та ін. На середину XIX ст. у Недригайлові налічувалося 65 млинів, працювали миловарний завод і 2 медоварні. Зросла кількість чумаків. Основну масу населення становили державні селяни. Вони зазнавали жорстокого гноблення. Селяни сплачували в казну подушне і постачали царській

[1] К. І. Стецюк. Вплив повстання Степана Разіна на Україну. К., 1947, стор. 49.
[2] Словарь географический Российского государства, ч. 4, отд. 1. М., 1807, стор. 512; Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 547.

армії худобу, провіант та фураж. У 1837 році замість подушного було запроваджено оброк із земельної площі та прибутків від промислів. Селяни брали участь в антифеодальних виступах. У 1767 році вони разом з гайдамаками розгромили маєток поміщика М. Головкіна, що містився у сусідньому селі Костянтинові. Після ліквідації слобідських полків Недригайлів з 1765 року — містечко Сумської провінції Слобідсько-Української губернії, з 1780 року — центр Недригайлівського повіту Харківського намісництва, з 1796 року — центр Недригайлівської волості Лебединського повіту Слобідсько-Української, а з 1835 року — Харківської губернії. У 1850 році в ньому проживало 5249 чоловік[1].

На початку XIX ст. у Недригайлові почало діяти парафіяльне училище, в якому налічувалося тільки 22 учні.

Під час скасування кріпосного права основні принципи реформи 1861 року були поширені на державних селян. За указом 1866 року за державними селянами Недригайлова закріпили земельні наділи в розмірі 2,6 десятини на ревізьку душу в безстрокове користування[2]. За ці мізерні наділи вони мали сплатити великий оброк. 1885 року державних селян перевели на обов'язковий викуп, який вони мали сплачувати протягом 44 років, і зрівняли з рештою селян.

У післяреформений період відбувався дальший процес розшарування селян. Переважна більшість їх розорялася, а купка куркулів багатіла. Селяни-бідняки продавали землю купцям і куркулям, перетворюючись на сільськогосподарських робітників. У той же час землевласник Русаков мав поблизу містечка на хуторі Овечому 500 десятин землі і винний завод, купець Калугін на хуторі Перетічках — економію і винний завод. Чимало збіднілих селян залишало свої домівки і вирушало на заробітки до промислових центрів Донбасу та в інші місця.

Безземелля й політичне безправ'я породжували гостре незадоволення селян. Під час революції 1905—1907 рр. Лебединський повіт, до якого входив Недригайлів, був охоплений селянським рухом[3]. Жителі містечка відмовлялися сплачувати податки, знищували майно куркулів, вчиняли потрави їх посівів. За підпал садиби міського пристава кількох селян було засуджено до тюремного ув'язнення, а потім відправлено на заслання. В роки реакції загострилися класові суперечності. Переважна більшість селянських господарств мала по 1,5—2,5 десятини землі[4]. Такі селяни змушені були орендувати церковну землю на умовах відробітку і високої натуральної оплати (до половини врожаю). Частина селян Недригайлова у 1908 році продала землю і переселилась на Урал. Але, не знайшовши кращої долі, через кілька років багато з них повернулося додому.

Жителі Недригайлова не одержували необхідної медичної допомоги. У містечку працювали лише 2 фельдшери. В 1913 році відкрили лікарську дільницю з одним лікарем. На початку XX ст. тут діяли 2 церковнопарафіяльні школи (для хлопчиків і дівчаток), а також міське початкове народне училище, в яких навчалося 275 учнів. Переважна більшість населення була неписьменною. У 1912 році письменних серед чоловіків налічувалося 25 проц., а серед жінок — 7 проц. З 1897 року працювала бібліотека.

Великим лихом для трудящих Недригайлова стала перша світова війна. Становище селян-бідняків дедалі більше погіршувалось. До армії було мобілізовано усіх чоловіків, здатних носити зброю. Реквізовано значну кількість коней. Через відсутність палива зупинився паровий млин.

На початку березня 1917 року до Недригайлова дійшла звістка про повалення самодержавства. Селяни-бідняки почали вимагати передачі їм церковної і куркульської землі. У травні на волосному сході вони обрали земельний комітет, який взяв на облік орендовану землю і відібрав ту частину церковної землі, яка не була віддана в

[1] Военно-статистическое обозрение Российской империи, т. 12, ч. 1, стор. 245—246.
[2] Земельные наделы крестьян Харьковской губернии, стор. 76.
[3] Ф. Є. Лось. Революція 1905—1907 років на Україні, стор. 190, 193.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-182, оп. 1, спр. 218, арк. 5, 6.

оренду. В економії Калугіна на хуторі Перетічках відбувся виступ сільськогосподарських робітників, які вимагали підвищення заробітної плати. Цей виступ було придушено військовою силою. Трудові селяни Недригайлова переконалися, що буржуазний Тимчасовий уряд не здійснить їх одвічних прагнень одержати землю. Серед них розповсюджувалися більшовицькі газети, в яких публікувалися настанови В. І. Леніна з аграрного питання: про конфіскацію поміщицької землі і безоплатну передачу її селянам. Ці газети надходили в містечко з Тернів, де був один з пунктів розповсюдження більшовицької літератури в Лебединському повіті.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції трудящі Недригайлова піднялися на боротьбу за встановлення Радянської влади. Проте владу тут захопили ставленики буржуазно-націоналістичної Центральної ради. Робітники і селяни містечка рішуче виступили проти неї. У першій половині січня 1918 року у Недригайлові було встановлено Радянську владу. Почала діяти волосна Рада селянських депутатів[1]. Розгорнулася підготовка до здійснення ленінського Декрету про землю: наділення землею безземельних і малоземельних селян. Під час наступу кайзерівських військ частина жителів влилася до Червоної Армії і хоробро билася проти ворога.

Наприкінці березня 1918 року до Недригайлова вдерлися німецькі загарбники, закликані Центральною радою. Окупанти і українські буржуазні націоналісти запровадили жорстокий режим. Вони розправлялися з радянськими активістами, грабували населення і розоряли його постійними реквізиціями. Трудящі піднялися на боротьбу. У квітні до містечка повернувся з Одеси після військової служби більшовик Ф. Я. Даниленко. Під його керівництвом створили підпільну групу. Але незабаром Ф. Я Даниленка було схоплено і кинуто до лебединської тюрми. Після краху австро-німецької окупації владу тут у листопаді 1918 року захопили петлюрівці. Трудящі активно виступали проти націоналістичної контрреволюції.

У січні 1919 року частини Червоної Армії визволили Недригайлів. У містечку було відновлено Радянську владу. Почав діяти волревком, головою якого став Ф. Я Даниленко. Цього ж року було створено партійну і комсомольську організації[2]. Після проведення у лютому волосного з'їзду Рад розгорнули діяльність волвиконком[3] на чолі з Д. С. Немцевим і комітет бідноти. Партійна організація і органи Радянської влади вжили заходів до наділення землею безземельних й малоземельних селян. Коли влітку 1919 року над країною нависла нова загроза — почався наступ військ Денікіна, 60 жителів, передусім комуністи і комсомольці, добровільно вступили до Червоної Армії. При наближенні ворога до містечка ще тисяча чоловік влилася до її лав.

У серпні 1919 року Недригайлів захопили денікінці. Білогвардійці відновили дореволюційні порядки і вдалися до кривавого терору. Вони стратили активних борців за Радянську владу В. П. Камай, М. І. Сінельника та ін. У цей час було створено партизанський загін, який увійшов до складу Тернівського партизанського загону. Об'єднаний загін, крім збройної боротьби з ворогом, виконував важливе завдання ЦК КП(б)У і доставляв зброю для партизанських загонів, що діяли в тилу ворога.

Наприкінці листопада 1919 року Червона Армія вигнала білогвардійців. Почав роботу волревком, при якому створили відділи: земельний, народної міліції, продовольства й постачання, військовий. У квітні 1920 року волосний з'їзд Рад обрав волвиконком. У червні створили комнезам[4], головою якого став комуніст Ф. А. Мацюк. Під керівництвом партійної організації волвиконком і комнезам у 1920 році завершили наділення землею безземельних і малоземельних селян. Органи Радянської влади направляли добровольців на боротьбу проти польських інтервентів, забезпечували виконання продрозверстки, організовували допомогу сім'ям червоно-

[1] Сумський облпартархів, ф. 10, оп. 2, спр. 27, арк. 4.
[2] Там же, ф. 30, оп. 1, спр. 2, арк. 107.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-4020, оп. 1, спр. 3, арк. 1, 6.
[4] Там же, ф. Р-3988, оп. 1, спр. 1, арк. 2.

армійців. 1 травня відбувся комуністичний суботник, в якому взяло участь 3 тис. жителів.

Після закінчення громадянської війни партійна організація спрямувала зусилля трудящих на відбудову зруйнованого господарства. У 1922 році були націоналізовані млини. В результаті наділення селян землею зросла кількість середняцьких господарств. Трудящі селяни із задоволенням зустріли рішення уряду про заміну продрозверстки продподатком. Держава виділила їм на пільгових умовах сільськогосподарський реманент і насіння. Трудящі Недригайлова подавали допомогу голодуючим Поволжя та інших районів країни і надсилали туди продовольство. У містечку було також розміщено групу дітей з цих районів Радянської Росії. Радянське будівництво відбувалося в умовах боротьби з куркульськими бандами Махна, які неодноразово нападали на Недригайлів. Вони жорстоко розправлялися з населенням, грабували його. Від рук куркульських недобитків загинули 11 радянських активістів, серед них голова комнезаму Г. К. Токаренко, працівник міліції П. А. Міщенко та ін. Незабаром куркульські банди було знешкоджено. Партійна організація роз'яснювала селянам переваги колективного господарювання. Активну участь у соціалістичному будівництві брали також комсомольці. В 1923 році було створено сільськогосподарське кредитне товариство, яке надавало селянам державні кредити, і сільське споживче товариство. Значну роль у кооперуванні господарств відіграло товариство взаємодопомоги, що виділяло гроші і посівний матеріал[1]. Було створено також прокатний пункт, для якого держава надіслала сільськогосподарські машини, і майстерню для їх ремонту. Цього року поблизу Недригайлова в с. Костянтинові засновано комуну ім. В. І. Леніна, до якої вступило також чимало його жителів. З 1923 року Недригайлів став центром однойменного району Роменського округу, з 1932 року — Чернігівської, а з 1939 року — Сумської області.

Місцеві органи влади багато уваги приділяли розвитку охорони здоров'я, освіти й культури. Відразу ж після встановлення у Недригайлові Радянської влади трудящі дістали безплатну медичну допомогу. Було відкрито медамбулаторію і дитячу консультацію, в яких працювали лікар, фельдшер і акушерка. Спочатку тут діяла початкова школа. У 1922 році її перетворили на семирічну. На кінець відбудовного періоду у школі налічувалося 350 учнів і 13 учителів. Важливим завданням була ліквідація неписьменності серед дорослих. Було організовано кілька груп лікнепу. Активну роботу розгорнули райсельбуд і бібліотека.

Виконуючи рішення XV з'їзду ВКП(б), партійна організація і радянські органи влади розгорнули роботу, спрямовану на здійснення колективізації сільського господарства. В 1929 році було створено колгосп «Червоний хлібороб», головою якого обрали Г. О. Захарченка. Селяни відгукнулися на заклик зборів активу, де обговорювалося питання про масову колективізацію. У 1930 році організували ще кілька колгоспів. Згодом на базі цих колгоспів створили два: «Червоний хлібороб» і «Друга п'ятирічка». Колективізація здійснювалася в умовах жорстокої класової боротьби. Куркулі ховали хліб, підпалювали колгоспне майно, тероризували активістів. У комуні ім. В. І. Леніна в 1930 році під час проведення загальних зборів пострілами у вікно було вбито комсомольців І. К. Тютюнника і А. З. Рябушка. Проте всі намагання ворогів перешкодити соціалістичним перетворенням зазнали краху. Велику роль в організаційно-господарському зміцненні колгоспів відіграла Курманівська МТС, створена у селі в 1932 році, а також її політвідділ. В МТС налічувалося 10 тракторів. У 1933 році було завершено колективізацію.

Організаторська робота партійних і радянських органів дала плідні наслідки. Господарства успішно справлялися з посівом і збиранням врожаю. У 1935 році в колгоспі «Червоний хлібороб» зібрали по 16 цнт пшениці і по 200 цнт цибулі з гектара. Тут збудували 2 приміщення для худоби, зерносховище і коноплесушарку.

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 37, оп. 1, спр. 4, арк. 9.

Добре працювала ланка комсомолки М. І. Пилипенко з колгоспу «Червоний хлібороб», яка в 1936 році зібрала по 90 цнт махорки з гектара. Ланки Ф. А. Сокрути і У. С. Таранченко виростили по 250—300 цнт цибулі з гектара. В колгоспі «Друга п'ятирічка» одержали врожай пшениці по 17 цнт з гектара, за що його було занесено на районну Дошку пошани. У 1937 році колгосп «Червоний хлібороб» назвали ім'ям Дзержинського, з нього виділився колгосп ім. Кірова. В 1940 році в господарствах збільшилася врожайність озимої пшениці до 25 цнт, жита — до 22 цнт з гектара. Колгоспники успішно виконали план хлібопоставок і одержали на трудодень по 4 кг зерна та по 2 крб. 20 коп. грошима. Колгоспник А. Ф. Булава заробив 3 тис. кг зерна. Бригадир четвертої бригади колгоспу ім. Дзержинського Т. П. Коровинський за високий урожай конопель у 1939 році став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки і відзначений медаллю Головвиставкому. Учасником виставки 1940 року були колгосп «Друга п'ятирічка», а також колгоспники А. І. Токар і Т. П. Захарченко. Працівника цього колгоспу Г. П. Гордієнка за активну роботу по лісонасадженню в 1940 році нагородили орденом «Знак Пошани». Колгоспи Недригайлова були серед передових в області. Збільшився парк МТС, який напередодні війни налічував 57 тракторів, 19 комбайнів та іншу сільськогосподарську техніку. У 1932 році став до ладу овочесушильний завод. На підприємстві широко розгорнувся стахановський рух. Робітниці Т. Ткаченко і М. Стовбир, включившись у соціалістичне змагання, систематично виконували норми виробітку на 150 процентів.

Жителі Недригайлова брали активну участь у суспільно-політичному житті. Вони гаряче схвалили резолюцію VII конгресу Комінтерну про створення єдиного фронту боротьби проти фашизму і підготовки війни. Виявляючи інтернаціональну солідарність, трудящі подали матеріальну допомогу борцям республіканської Іспанії. Трудівники колгоспу ім. Кірова, обговорюючи проект нової Конституції СРСР, відзначили, що Комуністична партія і Радянська держава вивели селянство на шлях заможного колгоспного життя. З великою політичною активністю пройшли вибори до Верховної Ради СРСР у 1937 році, Верховної Ради УРСР у 1938 році і місцевих Рад у 1939 році. Депутатом Ради Національностей Верховної Ради СРСР було одностайно обрано передову колгоспницю С. Т. Хоменко. Населення активно підтримувало заходи Радянського уряду, спрямовані на зміцнення обороноздатності країни. Тут працювали районні організації Тсоавіахіму і Червоного Хреста.

Розвивалися охорона здоров'я, освіта й культура. В Недригайлові у 1941 році діяли медамбулаторія, жіноча і дитяча консультації, пологовий будинок. Медичну допомогу подавали 2 лікарі, 2 фельдшери і 5 акушерок. Стаціонарне лікування хворих здійснювала лікарня, що розташовувалася в с. Вільшані. Діяла також санепідстанція, в якій працювали лікар і 4 фельдшери. У 1934 році семирічну школу перетворили на середню. Перший випуск її відбувся в 1937 році. Напередодні Великої Вітчизняної війни в ній налічувалось 700 учнів і працювало 40 учителів. На початку 30-х років завершили ліквідацію неписьменності. У 1933 році відкрили вечірній робітфак Ніжинського інституту соцвиховання. Осередками культури стали районний будинок культури з стаціонарною кіноустановкою і бібліотека. Високого рівня виконання досягли оркестр народних інструментів і театралізована капела, створені при будинку культури. Виходила районна газета «Колективіст-ударник».

22 червня 1941 року почалася Велика Вітчизняна війна. З перших її днів трудящі виявили високу політичну і трудову активність. Багато жителів добровільно вступили до лав Червоної Армії і зі зброєю в руках захищали Батьківщину. Організовано було проведено збирання врожаю. З наближенням фронту техніку, худобу та інше майно колгоспів і МТС евакуювали в Саратовську область.

22 вересня 1941 року німецько-фашистські загарбники захопили Недригайлів. Настали тяжкі дні фашистської окупації. Гітлерівські кати замучили понад 200 місцевих жителів, понад 500 юнаків і дівчат вивезли на каторгу до Німеччини. Ще до фашистської окупації райком партії вжив заходів для створення партійного

підпілля і партизанського загону. Було підібрано людей, заготовлено зброю і організовано явочні квартири. Група партизанів на чолі з комуністом А.К. Калиниченком у грудні 1941 року напала на німецько-фашистську заставу в с. Великих Будках. Було знищено 19 гітлерівських солдатів. Проте ворог влаштував облаву на народних месників. Багато з них загинуло, у т. ч. П. Г. Бондаренко, який бився до останнього. Гітлерівцям вдалося розкрити партизанські явочні квартири. Вони закатували в різних місцях району 470 чоловік, серед них 26 комуністів. Дізнавшись, що М. М. Омесенко та його син І. М. Омесенко зберігають для партизанів зброю, фашисти стратили мужніх патріотів. В районі була створена і активно діяла підпільна комсомольська організація в кількості 14 чоловік[1]. Від рук фашистських загарбників загинули комсомолки О. Г. Сидоренко, З. М. Логинова, В. М. Рідкошеєнко, патріотка Г. С. Капура. У серпні 1942 року ЦК КП(б)У для організації партійного підпілля і партизанського руху направив у Недригайлівський район колишнього секретаря райкому партії І. Д. Решетняка, членів партії О. І. Щебетуна і Т. В. Рогулю. Було створено підпільний райком партії, який діяв по квітень 1943 року. Його очолив І. Д. Решетняк[2]. Підпільний райком проводив агітаційну роботу серед населення, організував партизанський загін ім. Кірова, який розгорнув боротьбу проти фашистів. Командиром загону став О. І. Щебетун, комісаром — І. Д. Решетняк. У січні 1943 року цей загін увійшов до складу партизанського з'єднання під командуванням М. І. Наумова, яке здійснило рейд по степових областях України. 10 квітня 1943 року біля с. Шляхової Кіровоградської області відбувся запеклий бій з переважаючими силами гітлерівців. Хоробро билися партизани. Комісар Недригайлівського загону І. Д. Решетняк, вставши на весь зріст, повів у бій бійців. Партизанам вдалося відкинути ворога. У цьому нерівному бою віддали життя 42 народні месники з'єднання, у т. ч. І. Д. Решетняк. На вшанування пам'яті загиблих у Шляховій споруджено пам'ятник. Під час рейду загинув також командир загону О. І. Щебетун.

8 вересня 1943 року 167-а Сумська стрілецька дивізія під командуванням генерал-майора І. І. Мельникова у взаємодії з 232-ю Сумською дивізією під командуванням генерал-лейтенанта І. І. Улитіна визволила Недригайлів. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 1500 жителів, з них 425 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 467 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У 1969 році споруджено меморіальний пам'ятник, на якому викарбувані їх імена. На братській могилі борців за Радянську владу в період громадянської війни і воїнів, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців, у 1954 році встановлено пам'ятник.

Відразу ж після визволення від німецько-фашистських загарбників у Недригайлові відновили діяльність партійні і радянські органи. Під їх керівництвом розгорнулася відбудова зруйнованого господарства. Фашисти завдали селу збитків на суму 35 млн. крб. Вони знищили колгоспні будівлі та інвентар, вивезли худобу, зруйнували овочесушильний завод, приміщення школи і культурно-освітніх закладів. Поступово колгоспи «Друга п'ятирічка», ім. Дзержинського та ім. Кірова відроджувалися. Одночасно трудящі всіляко допомагали фронту, надсилаючи для Червоної Армії продовольство. Було організовано збір коштів на будівництво танкової колони «Колгоспник Сумщини» і зібрано 102 тис. крб. Велику допомогу у відбудові господарства Недригайлова подали держава і трудящі братніх республік. Держава виділила колгоспам кредити для будівництва господарських приміщень і мінеральні добрива. Вони одержали свиноматок з Саратовської і Тамбовської областей, овець — з Чуваської і Дагестанської АРСР та Узбецької РСР[3]. У 1944 році відновила роботу Курманівська МТС, яка одержала 10 тракторів та інші сільсько-

[1] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 290.
[2] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3, спр. 229, арк. 53, 143; спр. 273, арк. 89, 114.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-1969, оп. 1, спр. 4, арк. 64; Сумський облпартархів, ф. 37, оп. 2, спр. 8, арк. 37.

господарські машини з Російської Федерації. На кінець 1950 року господарства освоїли всі довоєнні площі і перевищили довоєнний рівень розвитку тваринництва. У 1946 році став до ладу овочесушильний завод, який рік у рік збільшував виробництво.

Відновили роботу заклади охорони здоров'я, освіти й культури. У Недригайлові почали діяти лікарня і медамбулаторія. В них 1950 року працювали 6 лікарів і 25 чоловік середнього медперсоналу. В листопаді 1943 року відремонтували приміщення середньої школи. В ній у 1950 році налічувалося 950 учнів і 60 учителів. Відкрили будинок культури.

У 1950 році на базі трьох колгоспів було створено одне господарство — ім. Дзержинського. За ним закріпили 4944 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4283 га орної землі. У господарстві вирощують зернові культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Об'єднання позитивно позначилось на розвитку колгоспної економіки. У 1954 році було освоєно квадратно-гніздовий метод садіння картоплі й кукурудзи, застосовувалося роздільне збирання хлібів. Основні сільськогосподарські роботи було механізовано. На фермах запроваджено автопоїлки, транспортери для очищення приміщень, кормозапарники. Господарство одержало електроенергію від державної електромережі, застосовувалися електродоїння корів та електрострижка овець.

Протягом останнього двадцятиріччя колгосп досяг значних успіхів. Урожайність озимої пшениці рік у рік зростала. Якщо в 1951 році вона становила 12 цнт з гектара, то в 1971 році досягла 28 цнт. Збільшилося поголів'я великої рогатої худоби. У 1972 році тут налічувалося 2406 голів. 1963 року створили птахофабрику, яка щорічно дає 2 млн. штук яєць. За роки восьмої п'ятирічки і два роки дев'ятої зросло виробництво молока і м'яса. У 1972 році на 100 га сільськогосподарських угідь виробили по 365 цнт молока. Доход колгоспу досяг 1,5 млн. крб. Оплата людино-дня підвищилась до 3,5 крб. Щомісячна заробітна плата механізаторів становить 130 крб., доярок — 120 крб. Колгоспні поля обробляє потужна техніка: 34 трактори, 10 комбайнів, 18 автомашин та багато інших сільськогосподарських машин. Ці досягнення — наслідок великої організаторської роботи, проведеної комуністами, і самовідданої праці трудівників. У 1958 році ланка Г. Б. Прокопенко зібрала по 350 цнт цукрових буряків з гектара, за що ланкову нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Широко розгорнулося соціалістичне змагання на честь 50-річчя Радянської влади і 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Включившись у соціалістичне змагання на ознаменування 50-річчя Радянської влади, комбайнер В. П. Таранченко у 1966 році зібрав зернові на площі 460 га і намолотив 7700 цнт зерна. Його удостоєно ордена Леніна. За сумлінну працю 149 колгоспників було відзначено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». Трудовими успіхами зустріли трудящі XXIV з'їзд КПРС. Передових доярок Г. Р. Олійник і Р. Ю. Склярову та колгоспника М. С. Плахотного у 1971 році нагороджено орденом «Знак Пошани». Тракторній бригаді № 1 присвоєно звання колективу комуністичної праці. Добре працював колгоспник Д. І. Захарченко, якого обрали делегатом республіканського з'їзду колгоспників 1969 року. Трудівники перевиконали зобов'язання, взяті до знаменної дати — 50-річчя утворення СРСР. Велику допомогу колгоспам району подає станція для боротьби з хворобами тварин. Головного ветлікаря її М. С. Ханталіна у 1971 році було нагороджено орденом Жовтневої Революції.

За післявоєнні роки в Недригайлові зросла промисловість. На овочесушильному заводі створено цехи плодоовочевих консервів і сухого картопляного пюре. Працівники Недригайлівського овочесушильного заводу обмінюються досвідом роботи з колективом Шебекінського овочесушильного заводу Бєлгородської області. Впровадження нової техніки і підвищення кваліфікації робітників зумовило зростання продуктивності праці. Рік у рік збільшується випуск товарної продукції. Значним підприємством є районне об'єднання «Сільгосптехніки». Його майстерні

У цеху плодоовочевих консервів овочесушильного заводу, смт Недригайлів. 1973 р.

обладнано новим устаткуванням. Постійно збільшується обсяг виконаних робіт. У 1972 році він становив 2 726 тис. крб. Цього року делегація робітників та інженерно-технічних працівників об'єднання побувала в районному об'єднанні «Сільгосптехніки» м. Азова Ростовської області. Російські друзі щиро поділилися досвідом роботи. Успішно трудиться колектив «Міжколгоспбуду», створеного в 1956 році. В 1964 році став до ладу маслозавод. Якщо спочатку він переробляв 8 тис. тонн молока на рік, то в 1972 році переробив 22 тис. тонн. Підприємство встановило тісні зв'язки з Пловським заводом «Смычка» Тульської області, який поставив йому апарати для одержання високожирних вершків. У селищі діють також база «Заготскотовідгодівля» і контора Недригайлівського лісництва.

Працівники промислових підприємств широко розгорнули соціалістичне змагання на честь 50-річчя Радянської влади, 100-річчя з дня народження В. І. Леніна і XXIV з'їзду КПРС. За високі виробничі показники і систематичне перевиконання норм виробітку слюсаря районного об'єднання «Сільгосптехніки» Г. М. Бута і начальника сушильного цеху овочесушильного заводу Н. П. Гордієнко нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора, трьох трудівників — орденом «Знак Пошани». 25 переможців соціалістичного змагання відзначено ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна», а бригаді мулярів «Міжколгоспбуду» присвоєно ім'я XXIV з'їзду КПРС. Колективи підприємств селища новими трудовими успіхами зустріли 50-річчя утворення СРСР і перевиконали взяті зобов'язання. 6 бригадам присвоєно звання колективів комуністичної праці і 70 робітникам —ударників комуністичної праці. Серед переможців соціалістичного змагання є представники різних національностей: росіянин Ф. Ф. Примак, українець М. Є. Ткаченко, білоруска Л. Я. Петренко, туркмен Овезмурат Курбанов. Працівники підприємств перевиконали плани двох років дев'ятої п'ятирічки.

У 1958 році Недригайлів віднесено до категорії селищ міського типу. У повоєнний час в селищі здійснено велике будівництво. Тут споруджено чотириповерховий будинок, де розмістилися партійні і радянські установи; районний будинок культури на 450 місць, кінотеатр «Україна» на 500 місць, лікарню, шкільний корпус на 420 місць, будинок побуту, стадіон. Побудовано 6820 кв. метрів державної житлової площі і 900 індивідуальних житлових будинків. До послуг населення 18 магазинів, товарооборот яких у 1972 році збільшився удвічі проти 1965 року. Є також комбінат побутового обслуговування.

Значних успіхів досягнуто у розвитку охорони здоров'я, освіти й культури. У Недригайлові діють лікарня на 100 ліжок і поліклініка, обладнані найновішою апаратурою. Є також санепідстанція. Медичну допомогу подають 20 лікарів і 66 чоловік середнього медперсоналу. За сумлінну працю лікаря М. Г. Обідейка нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. У селищі працює середня школа. В ній у 1972 році налічувалося 1177 учнів і 75 учителів. Для школярів відкрито будинок піонерів. Дошкільнята виховуються в яслах-садку на 140 місць. Велику культурно-масову роботу проводить районний будинок культури. При ньому діють народний університет культури, гуртки художньої самодіяльності: танцювальний, драматичний, хоровий, вокальний та ін. Хоровому колективу у 1967 році присвоєно звання самодіяльного народного хору. Жителів обслуговують 8 бібліотек з книжковим фондом 62 тис. примірників. Активну роботу проводять 3 первинні організації товариства «Знання», що об'єднують 60 лекторів, і 23 первинні органі-

зації Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури. Виходить районна газета «Світло Жовтня».

У життя населення увійшли нові обряди: проводи юнаків до лав Радянської Армії, комсомольські весілля, а також проводи зими і зустріч весни.

В авангарді трудящих Недригайлова йдуть комуністи. На підприємствах, в колгоспі і установах працюють 23 первинні партійні організації, які об'єднують 430 членів і кандидатів у члени партії. Їх помічниками є 23 первинні комсомольські організації, в яких 890 юнаків і дівчат. Велику роль у господарському і культурному будівництві відіграє селищна Рада депутатів трудящих. Вона складається з 89 депутатів, серед них 43 робітники, 15 колгоспників і 31 представник інтелігенції, 41 член КПРС і 14 комсомольців, 41 жінка. Селищна Рада має 7 постійних комісій: благоустрою та будівництва, промисловості, зв'язку і транспорту, соціалістичної законності, планово-бюджетну, сільськогосподарську, культурно-освітню. Постійно зростають асигнування на соціально-культурні заходи. У 1971 році вони становили 1792,4 тис. крб., тобто на 20,8 проц. більше , ніж у 1966 році.

Трудящі Недригайлова докладають всіх зусиль, щоб внести свій вклад у справу побудови комунізму в нашій країні.

П. І. БИЦЕНКО, М. Ю. ДЕМЧЕНКО

ТЕРНИ́

Терни — селище міського типу, центр селищної Ради. Лежать на річці Терні (притока Сули), за 20 км від районного центру, за 29 км від залізничної станції Білопілля. Через селище проходить автошлях Суми — Конотоп. Населення — 6400 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Бабакове, Володимирівка, Гострий Шпиль, Долина, Ківшик, Мазне, Озерне, Русівщина, Холодне, Ціпка, Черепівка і Шматове.

Територія селища заселена в глибоку давнину. На південь від Тернів (за 6 км) виявлено залишки давньоруського міста В'єханя[1], а біля с. Холодного — поселення та склад посуду черняхівської культури.

Слобода Терни заснована в 1652 році в основному вихідцями з різних кінців України. В 1657 році тернівці скаржилися царю на утиски одного з путивльських поміщиків, який намагався відібрати у них землю, а самих записати своїми підданими, та просили прийняти їх на козацьку полкову службу. Після повторної скарги царський уряд, зацікавлений в заселенні краю козаками, задовольнив їх прохання. Жителі слободи дістали козацькі привілеї і разом з путивльськими служилими людьми несли городову службу. На деякий час тернівці ще уникли закріпачення. В «Опису Тернівської волості» за 1678 рік зазначалось, що у Тернах налічувалось понад 700 дворів.

Під час війни з шведськими загарбниками тернівці у 1708—1709 рр. активно допомагали російським військам. 19 листопада 1708 року в селі побував Петро І, який вибирав місце для дислокації військ. Повертаючись з-під Полтави, цар знову зупинився у селі, де на честь перемоги в Полтавській битві заклав дерев'яну церкву.

В 1727 році Катерина І подарувала Терни в приватне володіння, і їх мешканців перетворили на кріпаків. Після ліквідації полкового устрою (1765 р.) Терни віднесено до Сумської провінції Харківського намісництва. 1778 року в Тернах налічувалось понад 3930 кріпаків, що належали двом поміщикам, і 55 вільних селян[2].

Закріпачення селян викликало загострення класової боротьби. Одним з її виявів на Лівобережжі й Слобідській Україні в 70—80-х роках XVIII ст. були ви-

[1] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. 7, стор. 71; Археологічні пам'ятки Української РСР (Короткий список), стор. 305.

[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 339, оп. 1, спр. 1814, арк. 89.

ступи селян, які очолював народний месник Семен Гаркуша. В повстанських загонах С. Гаркуші активну участь брали жителі Тернів, серед них Яків Косий, Оникій Недонищенко і найближчий соратник Гаркуші Роман Босенко. Повстанці створили у селі один з своїх опорних пунктів[1].

Протягом 20—30-х років XIX ст. обидва тернівські поміщики, пристосовуючись до умов економічного розвитку, заснували винокурний, два селітряні та цукровий заводи[2]. В 1854—1856 рр. останній було реконструйовано, і виробництво цукру-піску зросло до 10 тис. пудів за сезон.

Реформа 1861 року не поліпшила економічного становища селян. Згідно з уставною грамотою 1182 колишні кріпаки одного з поміщиків одержали 2758 десятин землі — по 2 десятини 800 кв. сажнів на ревізьку душу. За цю землю вони мали сплачувати щороку по 7880 крб. викупних платежів — утричі дорожче ринкової ціни. Селян позбавили конче необхідних їм луків і лісів, які лишалися власністю поміщика. До того ж, останньому відійшли кращі землі, а селянська земля була гіршою і розкиданою клинами. 52 дворових зовсім не одержали земельних наділів, а на 15 селян так оформили документи, що вони нібито добровільно відмовилися від земельних наділів[3]. У другому маєтку такі ж жебрацькі наділи одержав 1261 селянин[4]. Грабіжницькі умови реформи викликали велике невдоволення селян. У травні 1861 року в обох маєтках почалися заворушення. Відставний унтер-офіцер П. Приходько читав селянам невідомо ким складений «маніфест». У ньому зазначалося, що «земля поміщицька надається селянам, а поміщикам залишаються очерети, болота, щоб було де гніздиться, як нечистим», що поміщик повинен сам обробляти поле, а землі повинен мати стільки ж, скільки й селянин. Селян закликали не відбувати панщини. Читання «маніфесту» супроводжувалось загальним схваленням, сміхом і відмовою селян працювати на пана. П. Приходька заарештували й віддали до суду. Незважаючи на репресії, застосовані проти учасників заворушення, близько 5 тис. тернівських селян понад два тижні не виходили на роботу[5].

Розвиток капіталізму прусським шляхом прирікав селян на злиденне існування. Одержавши мізерні земельні наділи, за які потрібно було протягом 49 років сплачувати викупні платежі, більшість тернівських селян не могла існувати з свого господарства і мусила йти на заробітки. Працювали в основному в економіях поміщика Щербатова, який прибрав до своїх рук не тільки другий тернівський маєток, а й маєтки в сусідніх селах. У 1881 році він володів 9 економіями загальною площею землі 9386 десятин і 1687 десятинами лісових угідь. На нього працювали не тільки тернівці, а й селяни навколишніх сіл: Ганнівки, Хоружівки, Товстої. В економіях нещадно експлуатували робітників і селян, обраховували їх, урізували кількість платних робочих днів, у непогожі дні платили неповністю. Пристосоване до умов капіталістичного розвитку, багатогалузеве (рільництво, тваринництво, виробництво цукру і спирту), господарство було одним з двох найбільших господарств у Харківській губернії. Воно забезпечувало власникові великі прибутки. Із середовища селян виділились сільські глитаї, частина їх поєднувала заняття сільським господарством з торгівлею.

Скасування кріпосного права було поштовхом до розвитку промисловості. Розширилися підприємства для виробництва селітри, цегли і спирту. Пожвавилася торгівля. В 1864 році в Тернах відбувалося 4 ярмарки, у 80-х роках — вже 5 ярмарків і 2 базари, де торгували тютюном, сіллю, рибою, м'ясом і хлібом. Хліб скуповували білопільські купці, а потім вивозили його за кордон.

---

[1] І. О. Гуржій. Семен Гаркуша, стор. 19—30.
[2] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, ч. 1, стор. 437.
[3] ЦДІА СРСР, ф. 577, оп. 45, спр. 1016, арк. 3, 5, 7, 29, 50, 51.
[4] Харківський облдержархів, ф. 16, оп. 6, спр. 42, арк. 1—19.
[5] Н. Н. Лещенко. Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 года, стор. 190, 191, 360.

У червні 1905 року в містечку відбулися виступи робітників і селян. Робітники вимагали підвищення заробітної плати й запровадження 8-годинного робочого дня, селяни — розподілу поміщицької землі. Рух селян за землю широко розгорнувся в селах Тернівської волості. Селянські виступи власті жорстоко придушили, а в Тернах розмістили військовий загін.

Внаслідок столипінської аграрної реформи зміцнювалися господарства місцевих куркулів. Вони скуповували землі зубожілих селян, завдяки чому в їх руках зосередилося до 3 тис. десятин. Намагаючись зробити господарства більш прибутковими, куркулі застосовували сільськогосподарські машини, кращі сорти насіння, закладали дослідні ділянки. Кредитне товариство, створене у 1909 році, надавало багатіям кредити і через свій прокатний пункт допомагало машинами. Багатів і поміщик, що перетворився на капіталіста. Одночасно основна маса селян була на межі жебрацтва, бо лишалася без землі, решта ледве зводила кінці з кінцями. Частина тернівців, шукаючи кращої долі, переселилася в Томську губернію[1]. Але чимало з них повернулося назад і перетворилося на жебраків.

На початку XX ст. у Тернах діяли два парові млини і п'ять цегелень, які належали місцевим багатіям та поміщикові. Після реконструкції в 1913 році зросла потужність цукрового заводу. На підприємстві було зайнято 435 робітників. Вони працювали по 12 годин, без вихідних, одержуючи за цю виснажливу працю 5,5 крб. на місяць.

Мешканці Тернів не мали потрібної медичної допомоги. Лише в 1871 році до містечка приїхав перший лікар. У 1876 році відкрили амбулаторію з приймальною палатою на 3 ліжка. У 1913 році побудували приміщення лікарні на 20 ліжок та інфекційне відділення. В них працювали лікар, фельдшер і акушерка.

Сталися деякі зміни в культурному житті. У 1864 році було відкрито початкове народне училище, в якому у 1903 році навчалось 166 дітей, серед них 28 дівчаток. У 1904 році завершили будівництво приміщення училища на 300 місць. Ще одне початкове народне училище почало працювати в 1913 році. В обох училищах тоді навчалося 355 дітей. Цього було недостатньо, адже в Тернах, за даними перепису 1897 року, мешкало 7313 чоловік[2]. Біднота лишалася неписьменною й дітей своїх учити не мала змоги. У 1897 році засновано бібліотеку, в якій налічувалось 594 примірники книг.

Згубно позначилася на жителях Тернів перша світова війна. Сотні хліборобів були відірвані від своїх господарств. Сім'ї безземельних і малоземельних селян опинилися в особливо тяжкому становищі. А багатії роздували ціни на хліб, цукор, м'ясо.

Коли тернівці дізналися про повалення самодержавства, робітники цукрового заводу організували мітинг, на якому були й селяни. 1 травня 1917 року в Тернах відбулася багатолюдна демонстрація робітників і селян, яка закінчилась мітингом. До присутніх звернувся кадровий робітник Київського заводу «Арсенал» більшовик І. М. Михно. Він проголосив: «Геть імперіалістичну війну! Ленін закликає переходити від буржуазної революції до соціалістичної. За владу Рад!»[3].

У серпні 1917 року в Тернах створена організація РСДРП(б). Керівником її став Я. П. Прядка[4], який в 1909 році за революційну діяльність був заарештований і засланий на три роки у Пермську губернію. Більшовики викривали політику буржуазно-поміщицького Тимчасового уряду. Вони створили в містечку пункт, куди з Харкова доставлялась і звідти розповсюджувалась більшовицька преса. Під впливом агітації більшовиків робітники цукрового заводу добилися права

---

[1] Переселенческое движение из Харьковской губернии в 1909 году. Х., 1910, стор. 61.

[2] Первая всеобщая перепись населения Российской империи, стор. 253.

[3] Газ. «Ленінська правда», 22 вересня 1962 р.

[4] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине, т. 2, стор. 167; Труды Харьковского инженерно-строительного института, вып. 22. Х., 1962, стор. 7.

 27 3-205

на 8-годинний робочий день. За пропозицією більшовиків у серпні приступила до розподілу поміщицької землі комісія, обрана на сільському сході.

Тільки-но до містечка надійшла звістка про Велику Жовтневу соціалістичну революцію, в листопаді тернівці надіслали через Харківський військово-революційний комітет привітання В. І. Леніну: «Від імені Тернівської організації РСДРП (більшовиків) ми гаряче вітаємо владу Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів і будемо стійко боротися за цю народну революційну владу. Всі селяни містечка Терни шлють привіт вождю тов. Леніну за його щиросердну роботу на благо найбідніших селян і робітників»[1]. Тоді ж в Тернах встановили Радянську владу, створили ревком, до якого ввійшли Я. П. Прядка, І. М. Михно та ін. Одним з першочергових завдань, здійснених ревкомом, було формування червоногвардійського загону. Ревком конфіскував поміщицький маєток, землю, робочу худобу та інвентар розподілив між селянами-бідняками. Через кілька днів під контроль ревкому було взято цукровий завод. Однак наприкінці січня 1918 року місцеві куркулі вчинили заколот. Вони роззброїли червоногвардійців, убили Я. П. Прядку. І. М. Михнові вдалося врятуватися, він виїхав до Харкова і повернувся звідти з червоногвардійським загоном, який придушив цей заколот.

Під час наступу австро-німецьких військ у червоногвардійських загонах, які вели бої з загарбниками на дільниці Ворожба — Конотоп, було багато жителів Тернів[2]. Захопивши містечко в середині квітня 1918 року, окупанти примусили селян повернути панське майно і наклали на них 2 млн. крб. контрибуції. Для боротьби з австро-німецькими загарбниками І. М. Михно створив Тернівський партизанський загін. Він нападав на німецько-гайдамацькі війська, зривав наміри окупантів заготовляти продовольство і фураж. Князь Щербатов, що повернувся в обозі ворожих військ, просив у телеграмі до штабу німецького корпусу збільшити кількість солдатів, бо населення «вороже настроєно проти економії та влади». Штаб корпусу надіслав сюди роту солдатів з двома кулеметами[3]. Після того, як до влади дірвалася Директорія, петлюрівці захопили містечко.

Наприкінці грудня 1918 року в Тернах відновили Радянську владу. Тимчасовий перепочинок було використано для її зміцнення та налагодження господарського життя. У травні 1919 року відбулись вибори волвиконкому, відновила роботу партійна організація. В цьому ж місяці у Тернах почав діяти районний партійний комітет — один з семи, створених в повіті. Для боротьби проти денікінських військ був створений Тернівський партизанський загін, до якого ввійшло 150 чоловік. Очолив його І. М. Михно. У вересні 1919 року загін розгорнув бойові операції.

Захопивши у серпні Терни, денікінці чинили насильства над населенням, грабували його, вішали радянських людей. Тоді загинули І. М. Саса, А. І. Шкрьоба, А. І. Шестопал та інші радянські активісти. Партизанський загін неодноразово нападав на денікінців, перешкоджав їм проводити масові грабежі. Для боротьби з партизанами до містечка прибув білогвардійський дроздовський полк. У цей час до Тернів з півночі пробився загін регулярних частин Червоної Армії. У жорстокому бою він розгромив добірний денікінський полк. 23 захисники революції, які полягли у цьому бою, були потім поховані в братській могилі в центрі Тернів. У 1920 році тут встановили пам'ятник.

На початку грудня 1919 року в Тернах знову замайорів червоний прапор. Щоб прискорити остаточний розгром ворогів революції, тернівці збирали для Червоної Армії продовольство. Партійна організація, що складалася тоді з 32 чоловік, вела роз'яснювальну роботу, допомагала виконувати продрозверстку. В лютому 1920 року молодь створила комсомольську організацію[4]. У червні 1920 року створено волосний

---

[1] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 57.
[2] Жовтень на Сумщині, стор. 70.
[3] Журн. «Літопис революції», 1928, № 2, стор. 79.
[4] Сумський облпартархів, ф. 30, оп. 1, спр. 23, арк. 48.

і сільський комнезами, членами яких стали 770 чоловік. Комнезами організували допомогу сім'ям червоноармійців у обробітку полів, забезпечували їх посівним матеріалом. У багатіїв відібрали 2329 десятин землі, 250 коней, 100 корів, 75 хат і розподілили між сім'ями червоноармійців і бідняків[1]. Нелегко було відновлювати сільське господарство, адже третина тернівців були бідняками, чверть — не мала ніякого реманенту. На допомогу прийшла держава, яка надала селянам-біднякам позику грошима і насінням, виділила для них реманент. Тоді ж завершили наділення землею тих, хто її потребував. У жовтні і листопаді 1920 року комуністи організували недільники, під час яких вкривали бурти буряків та завозили дрова для цукрового заводу, і тиждень допомоги фронту. Створювали кооперативи, які працювали під безпосереднім керівництвом комуністів.

Налагодженню мирного життя намагалися перешкодити бандити, які в 1921 році посилили свої безчинства. Для боротьби з бандитами комнезам створив загін, що складався переважно з комсомольців. У першій половині 1921 року на містечко тричі нападали махновці. Тернівці свято бережуть пам'ять про російських братів, які подали їм допомогу у боротьбі з класовим ворогом. У центрі села поховано 17 червоноармійців-росіян, а також місцевих жителів — секретаря волвиконкому О. В. Докторова і члена КНС, начальника міліції Л. М. Руденка, які загинули в бою з махновцями. Л. М. Руденко з перших днів Великої Жовтневої соціалістичної революції брав участь у барикадних боях в Москві і був нагороджений Московською Радою робітничих і солдатських депутатів іменним золотим годинником.

Безмежне горе охопило трудящих, коли до них дійшла звістка про смерть В. І. Леніна. У березні 1924 року відбулися збори жінок, учасники яких запевнили Комуністичну партію, що вони йтимуть шляхом, вказаним великим учителем[2].

З 1923 по 1930 рік Терни були центром району. В лікарні працювало 25 медпрацівників, у т. ч. 9 лікарів. Одну з початкових шкіл перетворили на семирічну. У ній та чотирьох початкових школах у 1921 році навчалося 540 дітей і працювало 25 учителів. Приміщення лікарні і шкіл були капітально відремонтовані. Для надання допомоги безпритульним дітям і організації роботи з ними створили Товариство друзів дітей і клуб «Юний ленінець». Щоб ліквідувати неписьменність серед дорослих, організували лікнепи. Відчинив двері клуб ім. Карла Маркса, при якому діяли гуртки художньої самодіяльності. Відкрили також кінотеатр, дві бібліотеки та 32 хати-читальні.

1923 року став до ладу цегельний завод. Цукровий завод і економії перетворилися на єдине господарство з Тернівським, Хоружівським і Черепівським відділками радгоспу. Розгорнулися ремонтні роботи на цукровому заводі, для чого одержали державний кредит. У 1925 році підприємство стало до ладу. За виробничий сезон цього року тут перероблено 283,5 тис. цнт цукрових буряків.

Селяни Тернів дедалі більше усвідомлювали необхідність переходу на колективні форми господарювання. В 1926 році 23 бідняки об'єдналися у ТСОЗ[3]. Організаторська робота комуністів була успішною. В 1926—1928 рр. створено робітничий кооператив, сільськогосподарське, кредитне, буряківниче, машинно-тракторне, меліоративне, тваринницьке товариства, промислову артіль для переробки зерна. В квітні 1929 року селяни-бідняки створили сільськогосподарську артіль «Соціалістичний шлях», головою її став О. М. Домарацький, а наприкінці року тернівці почали масово вступати до колгоспів. Завдяки цьому в Тернах виникли колгоспи ім. Леніна, ім. Будьонного, «Червоний партизан», «Комсомолець України», ім. Петровського та ін. буряко-зернового та м'ясо-молочного напряму. У 1931 році створено Тернівську машинно-тракторну станцію. Велику допомогу колгоспам у їх господарсько-організаційному зміцненні подав політвідділ МТС. Куркулі чинили впертий

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-60, оп. 2, спр. 46, арк. 1, 4, 5, 25.
[2] Там же, ф. Р-32, оп. 3, спр. 54, арк. 29.
[3] Там же, оп. 1, спр. 116, арк. 33.

Фрагмент меморіалу на честь односельців, що загинули в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, смт Терни. 1972 р.

опір колективізації, вчиняли замахи на активістів. У грудні 1932 року від їх рук загинув колгоспник Ф. Я. Ємцов.

Економіка колгоспів постійно зміцнювалася. В 1932 році колгоспи «Комсомолець України» та ім. Будьонного включились у Всесоюзний конкурс за кращу врожайність цукрових буряків і одержали премії. Все більше робіт в колгоспах виконувала МТС, яка в 1935 році мала 58 тракторів, 2 комбайни, 143 жатки та інші сільськогосподарські машини. Поступово у колгоспників вироблялося нове ставлення до праці, міцніла трудова дисципліна. Широкого розмаху набув стахановський рух. Ланкова колгоспу «Червоний партизан» О. П. Забіла одержала в 1937 році по 398 цнт цукрових буряків, ланкова колгоспу «Комсомолець України» К. М. Донець — по 400 цнт з гектара. Рік у рік підвищувалась врожайність усіх культур, у більш стислі строки і при вищій якості проводились сільськогосподарські роботи. У число передових вийшли колгоспи ім. Петровського, «Червоний партизан» і «Комсомолець України». За одержання високого врожаю вівса—по 29,1 цнт з гектара колгосп ім. Петровського у 1939 році став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

Зросли потужності цукрового заводу, реконструйованого в 1933 році. На підприємстві широко розгорнулось ударництво, стахановський рух. Одними з перших звання стахановців добилися робітники В. Ф. Соколов і С. Т. Красько, які значно перевиконали виробниче завдання 1936 року. Робітник О. Я. Яценко став працювати на п'яти центрифугах замість двох, виконуючи норму на 242 проценти.

З 1930 року Терни входили до Улянівського району Сумського округу, а з 1932 року — Харківської області.

Розвивалися охорона здоров'я, освіта і культура. У Тернах працювала лікарня на 25 ліжок, в якій налічувалося 3 лікарі і 17 чоловік середнього медперсоналу.

При семирічній школі № 1 у 1930 році створено робітфак Харківського ветеринарного інституту. В 1936 році цю школу реорганізовано на середню. Справжніми вогнищами культури стали два клуби і 5 бібліотек. Діяли також 2 кіноустановки. У 1935 році урочисто відкрили пам'ятник В. І. Леніну.

З перших днів Великої Вітчизняної війни трудящі Тернів стали працювати, не покладаючи рук. Найбільш цінне обладнання заводу, сільськогосподарські машини, худобу евакуювали в східні райони країни. Ще до загарбання Тернів фашистами тут створено підпільну організацію. На початку жовтня 1941 року, коли фронт проходив по річці Терну, 15-річний В. Булах доставляв червоноармійцям відомості про розташування ворожих військ.

9 жовтня 1941 року німецько-фашистські загарбники вдерлися у Терни. Вони розстріляли 58 радянських людей, вивезли на каторгу до Німеччини 67 юнаків та дівчат. Серед закатованих були вчителька С. О. Беновицька, радянські активісти С. А. Кубрак, П. М. Докторов, Л. П. Шмат, юний патріот В. Булах та багато інших. На початку 1942 року гестапівці натрапили на слід підпільників, заарештували їх і після жорстоких катувань стратили. Врятувався лише Р. Є. Тищенко[1].

6 вересня 1943 року 30-й стрілецький корпус з 130-им і 563-ім винищувальними протитанковими полками визволив Терни. В боях за село віддали своє життя 215 радянських воїнів, серед них росіяни О. Г. Копаєв і І. І. Юхневич, казах Шубай Кандибаєв, узбек Саре Хаїтов, башкир Захір Фаттахов. Герої поховані в братських могилах, на яких ніколи не в'януть квіти.

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3, спр. 279, арк. 5—6.

Відступаючи, німецько-фашистські загарбники зруйнували цукровий завод, пограбували господарство колгоспів і радгоспу, на великій площі знищили ліси, спалили багато хат.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з ненависним ворогом билося понад 2 тис. жителів Тернів, з них 795 нагороджені орденами й медалями СРСР. 890 чоловік віддали життя за Радянську Вітчизну. На їх честь у 1972 році споруджено меморіал.

Після визволення трудящі Тернів з великим ентузіазмом приступили до відбудови господарства. Тернівці брали активну участь у збиранні подарунків для 38-ї армії, яка визволила Сумщину, та коштів на танкову колону «Колгоспник Сумщини». Поступово піднімались з руїн радгосп і місцеві колгоспи: ремонтувались ферми, відновлювалось тваринництво, освоювались довоєнні посівні площі. Комсомольсько-молодіжні ланки колгоспу «Червоний партизан» У. Біловол і Г. Рисованої виростили в 1944 році по 400 цнт цукрових буряків на гектарі.

Держава виділила колгоспам лісоматеріали, машини і кредити. В 1948 і 1949 роках ланкова радгоспу цукрокомбінату М. О. Кащенко за одержання високих урожаїв пшениці та насіннєвих цукрових буряків двічі нагороджена орденом Леніна, ланкові А. В. Галака, А. К. Ховрич, М. І. Мазна, бригадир І. С. Глазько — орденом Трудового Червоного Прапора. В 1950 році на базі 8 колгоспів створили три — ім. Чапаєва, «Україна» і «Перше травня».

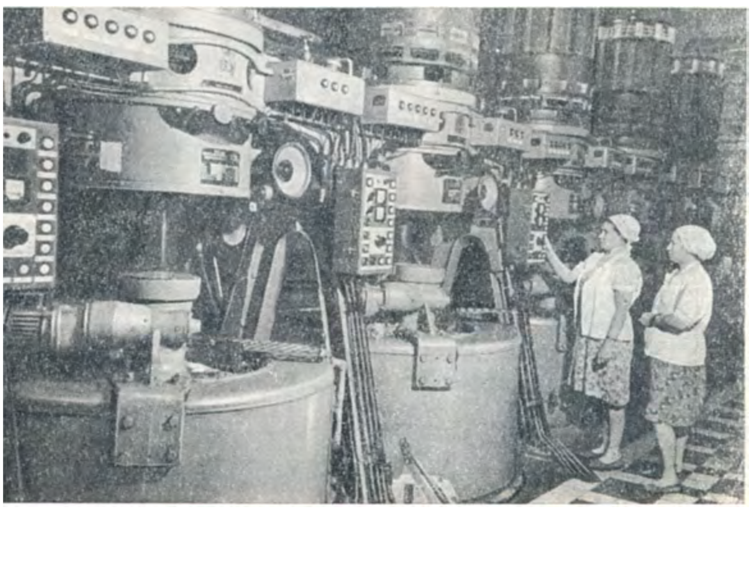
Відбудовуючи цукровий завод, одночасно його реконструйовували. В 1947 році широко розгорнулося соціалістичне змагання. Виконання планових завдань на 140—170 проц. стало звичайним явищем, а окремі бригади перевиконували їх вдвоє. На цукрокомбінаті налічувалось 118 стахановців і 315 ударників праці[1]. 1949 року завод почав виробляти продукцію.

На кінець четвертої п'ятирічки в Тернівській лікарні працювало 5 лікарів і 17 середніх медпрацівників. Діти навчалися в середній, семирічній, трьох початкових школах. З 1948 року працювала школа робітничої молоді. 1950 року в школах навчалося 1500 учнів і працювало 85 вчителів. Культурно-освітню роботу проводили два клуби, бібліотеки з книжковим фондом 16 тис. примірників, 10 хат-читалень і червоних кутків.

У наступному двадцятиріччі зміцніли колгоспи. В результаті укрупнення в Тернах створилося два господарства — ім. Чапаєва та «Перше травня» — буряко-зернового і м'ясо-молочного напряму. За першим закріплено 5697 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4779 га орної землі, за другим — 1931 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1678 га орної землі. Радгосп «Тернівський», що входить до складу цукрокомбінату, вирощує насіння цукрових буряків, має розвинуте тваринництво. За ним закріплено 2433 га сільськогосподарських угідь, з них 2325 га орної землі. За період 1951—1971 рр. урожай зернових у колгоспі ім. Чапаєва зріс до 24,4 цнт з гектара, виробництво м'яса до 101 цнт, молока до 415 цнт на 100 га сільгоспугідь, у радгоспі — м'яса до 139,8 цнт, молока до 644 центнерів.

У колгоспах, на цукрокомбінаті та в Тернівському відділенні «Сільгосптехніки» проводиться інтенсивне будівництво. За післявоєнний період побудовано 27 ферм для худоби, 3 тракторні майстерні, 3 гаражі, 4 зерносклади, а також силосні спо-

В одному із цехів цукрового заводу, смт Терни. 1972 р.

[1] Сумський облпартархів, ф. 170, оп. 1, спр. 15, арк. 77.

руди, криті токи та ін. Зросла технічна оснащеність господарств. На полях працюють 123 трактори, 30 зернових та 40 інших комбайнів, 140 автомашин. Рік у рік зростали грошові доходи. Колгосп ім. Чапаєва 1970 року одержав понад 2 млн. крб. прибутку, колгосп «Перше травня» — 569 тис. карбованців. Ще кращих успіхів досягли трудівники селища, виконуючи соціалістичні зобов'язання на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Колгосп ім. Чапаєва восьмий п'ятирічний план виконав за чотири роки, колгосп «Перше травня» та радгосп перевершили планові завдання. Серед трудівників цукрового комбінату 129 ударників комуністичної праці, 19 бригадам, цехам і фермам присвоєно звання колективів комуністичної праці, 9 чоловік удостоєно звання «майстер золоті руки», 12 — «майстер тваринництва». Цукровий завод докорінно реконструйовано й автоматизовано, завдяки чому п'ятирічний план виробництва цукру значно перевиконано.

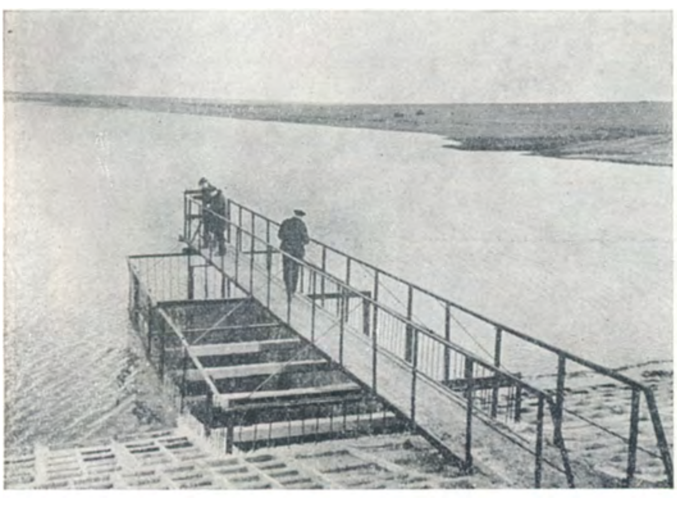
Самовіддана праця трудівників високо оцінена урядом. За успіхи, досягнуті у соціалістичному змаганні на честь 50-річчя Радянської влади, цукровий комбінат нагороджено пам'ятним Червоним прапором Сумського обкому КП України, облвиконкому та обласної ради профспілок. Цукрокомбінат і колгосп ім. Чапаєва стали переможцями передювілейного змагання 1970 року в районі, нагороджені Ленінською Ювілейною Почесною Грамотою ЦК КП України, Ради Міністрів УРСР, Президії Верховної Ради Української РСР та Української республіканської ради професійних спілок[1] і занесені до обласної Ленінської книги трудової слави, а також до Книги трудових подарунків Сумщини XXIV з'їзду КПРС і обласної Дошки пошани. Орденом Леніна нагороджені бригадир колгоспу ім. Чапаєва О. І. Боженко, свинарка радгоспу М. П. Красько, орденом Жовтневої Революції — бригадир колгоспу ім. Чапаєва С. І. Степаненко. Понад 200 чоловік відзначено Ленінською ювілейною медаллю. Понад 10 років колгоспом ім. Чапаєва керує Г. І. Троян, якому випала честь бути делегатом XXIV з'їзду КПРС, Третього Всесоюзного з'їзду колгоспників. У 1971 році йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Тернівський цукровий комбінат з 1961 року очолює Г. І. Євтушенко. Його заслуги відзначено орденами Леніна, Жовтневої Революції і Трудового Червоного Прапора.

Трудовий ентузіазм працівників є запорукою успішного виконання рішень XXIV з'їзду КПРС і завдань дев'ятої п'ятирічки. В 1972 році колгоспи ім. Чапаєва і «Перше травня» перевиконали плани продажу хліба державі. За досягнення в соціалістичному змаганні на честь 50-річчя утворення СРСР орденом Леніна нагороджено бригадира колгоспу ім. Чапаєва І. П. Мойсеєнка.

1957 року Терни віднесено до категорії селищ міського типу. Спочатку вони входили до Білопільського району, а з 1965 року — до Недригайлівського. Багато зроблено для благоустрою селища, поліпшення побутового обслуговування і житлових умов трудящих. Тут споруджено будинок культури цукрокомбінату, клуб колгоспу «Перше травня», приміщення трьох шкіл, дитячого комбінату, трьох дитячих ясел, 6 магазинів, будинку механізатора. Розгорнулося житлове будівництво. У селищі зведено 23 державні та 353 індивідуальні житлові будинки. Прокладено 5 тис. кв. метрів тротуарів. У центрі Тернів закладено парк. До послуг жителів 24 спеціалізовані магазини, їдальня, ресторан.

Тернівська лікарня на 45 ліжок обладнана найновішим устаткуванням. Медичну допомогу подають 6 лікарів і 34 чоловіка середнього медперсоналу.

Рибне господарство колгоспу ім. Чапаєва, смт Терни. 1972 р.

[1] Газ. «Правда Украины», 9 квітня 1970 р.

Тепер в селищі є середня, дві восьмирічні та музична школи, в яких навчається 1180 учнів і викладає 92 вчителі. За післявоєнний час 1763 юнаків і дівчат здобули середню освіту, сотні — вищу і середню спеціальну.

Своє дозвілля жителі проводять у двох будинках культури, в десяти бібліотеках (книжковий фонд — 34,5 тис. примірників). При будинку культури цукрового заводу працюють гуртки художньої самодіяльності, в яких беруть участь понад 100 чоловік. 1968 року в селищі відкрили дитячий театр «Барвінок». Є три стаціонарні кіноустановки. Місцева організація товариства «Знання» об'єднує 78 лекторів, а чотири первинні організації Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури — 394 чоловіка. Картини місцевого художника П. П. Литвинцева експонувалися в Києві та Софії на виставках, присвячених 100-річчю з дня народження В. І. Леніна.

На нові трудові звершення трудящих Тернів спрямовують 300 комуністів, об'єднаних у восьми первинних партійних організаціях, та 480 комсомольців (10 організацій). 113 кращих трудівників обрано до селищної Ради депутатів трудящих, серед них 59 робітників, 21 колгоспник і 33 службовці, 52 члени КПРС і 18 комсомольців, 51 жінка. Активно працюють 9 постійних комісій селищної Ради. У 1971 році асигнування на соціально-культурні потреби становили 382,1 тис. крб., тобто зросли проти 1966 року на 62,3 процента.

Уродженцями Тернів є доктор ветеринарних наук професор Д. Д. Логвинов і соліст Київського державного академічного театру опери та балету УРСР ім. Т. Г. Шевченка заслужений артист УРСР А. Ю. Мокренко.

Достаток, культура, радість і щастя прийшли в оселі тернівців. Це дали їм Радянська влада й Комуністична партія.

В. А. ДАНИЛЕНКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД НЕДРИГАЙЛІВСЬКОГО РАЙОНУ

ВІЛЬША́НА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Сули, за 10 км від районного центру і за 50 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 842. Населення — 2426 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Білоярське. Весногірське, Немудруї, Реви, Рудка, Фартушине, Філонове й Шаповалове.

У Вільшані міститься центральна садиба колгоспу ім. Леніна, за яким закріплено 5085 га сільськогосподарських угідь, у т.ч. 4442 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працюють відділення «Сільгосптехніки». автопідприємство, райхарчокомбінат, цегельний завод.

В селі є середня й початкова школи, в яких налічується 759 учнів і 57 учителів, будинок культури на 500 місць, бібліотека, дільнична лікарня на 35 ліжок.

На території сільради — 7 первинних партійних (136 комуністів) і 7 комсомольських (411 комсомольців) організацій. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — в 1922 році.

За самовіддану працю 150 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них слюсаря С. Й. Павленка — орденом Жовтневої Революції.

Вільшана відома з 1609 року. Під час революції 1905—1907 рр. у селі відбулися заворушення селян. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Активними борцями за Радянську владу тут були Ф. Т. Коломієць і М. Л. Тимченко, яких за бойові подвиги нагороджено орденом Червоного Прапора. Під час німецько-фашистської окупації у Вільшані з вересня по грудень 1941 року діяла партизанська група у кількості 38 чоловік, командиром якої був А. К. Калиниченко. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 450 жителів, з них за мужність і відвагу 260 нагороджено орденами й медалями СРСР. 300 чоловік полягли смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. У Вільшані споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців, і пам'ятник односельцям, які віддали життя на фронтах війни.

В 1967 році встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Поблизу с. Рудки знайдено кам'яні знаряддя праці доби бронзи.

ГРИНІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км від районного центру і за 57 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 236. Населення — 713 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Беседівка, Зелена Діброва, Кубраки, Маршали, Нелени, Острівне, Польове й Якименки.

У Гринівці міститься центральна садиба колгоспу ім. Кірова, за яким закріплено 2648 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2219 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є середня школа, в якій навчається 236 учнів і працює 20 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — 4 первинні партійні (79 комуністів) і 7 комсомольських (213 комсомольців) організацій. Партійний осередок створено в 1921, комсомольський — в 1929 році.

За сумлінну працю 9 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них свинарку Н. І. Мурку — орденом Леніна.

Гринівка відома з другої половини XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 136 жителів, з них 73 за виявлені мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 78 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У Гринівці споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Поблизу с. Беседівки виявлено поселення доби бронзи, досліджено ранньослов'янське поселення III—VI ст. н. е. (знайдено 2 наземні житла). Тут же, а також біля сіл Гринівки і Якименків виявлено 3 поселення черняхівської культури.

ДЕРКАЧІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Терну (притока Сули), за 24 км від районного центру і за 65 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 412. Населення — 1142 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Великі Будки й Городище.

У Деркачівці міститься центральна садиба колгоспу «Зоря», за яким закріплено 5370 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4517 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 172 учні і 14 учителів, клуб, бібліотека, лікарня на 35 ліжок, пологовий будинок.

На території сільради — первинні партійна (49 комуністів) і 3 комсомольські (154 комсомольці) організації. Партійний і комсомольський осередки створено в 1919 році.

За самовіддану працю 5 трудівників нагороджено орденами і медалями СРСР.

Перша писемна згадка про Деркачівку належить до 1730 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 405 жителів, 203 з них за виявлену мужність нагороджено орденами й медалями СРСР. 125 чоловік віддали своє життя за свободу й незалежність Батьківщини, серед них генерал-майор Ф. П. Король. У Деркачівці встановлено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Уродженцем с. Городища є український радянський письменник П. Й. Капельгородський (1882—1942).

Поблизу сіл Великих Будок і Городища виявлено поселення, городище та курганний могильник ранньоскіфських часів (VI—V ст. до н. е.), на околиці Городища, крім того, поселення сіверян (VIII—X ст.) та городище площею 3,5 га — залишки давньоруської фортеці, згаданої в літопису під назвою В'яхань (В'єхань, Явъхань) під 1147 і 1149 роками.

ЗАСУ́ЛЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Сули, за 2 км від районного центру і за 42 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 222. Населення — 707 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Баба, Берізки, Бродок, Дігтярка, Дремове, Кореневе, Коринське, Кулішівка, Терешки, Холодний Яр, Цибуленки.

У Засуллі міститься центральна садиба колгоспу ім. Шевченка, за яким закріплено 4956 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4179 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є початкова школа, клуб, бібліотека. Медичну допомогу населенню подає лікарня, що міститься у Недригайлові.

На території сільради — первинні партійна (62 комуністи) і 2 комсомольські (92 комсомольці) організації. Комсомольський осередок створено в 1929, партійний — в 1934 році.

За сумлінну працю 23 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, з них К. Ф. Лаптура і К. П. Бригиду — орденом Леніна.

Засулля засноване наприкінці XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 105 жителів, з них 41 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 73 чоловіка віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У Засуллі споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Поблизу с. Кулішівки в 1839 році було знайдено скелет мамонта. На цьому місці встановлено пам'ятний знак. Неподалік с. Засулля виявлено курганний могильник скіфських часів.

ЗЕЛЕ́НКІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і за 28 км від залізничної станції Вири. Дворів — 230. Населення — 710 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Жовтоніжки, Комишанка, Кушніри, Лікарівщина, Мірки, П'ятидуб й Сороколітове.

У Зеленківці містяться 2 бригади колгоспу «Іскра» (центральна садиба — у с. Комишанці), за яким закріплено 4068 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3477 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 95 учнів і працює 12 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (55 комуністів) і 3 комсомольські (88 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — в 1924 році.

За самовіддану працю 11 трудівників нагороджено орденами й медалями.

Зеленківка відома з другої половини XIX ст. Під час революції 1905—1907 рр. у селі відбулися заворушення селян. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 144 жителі, з них 81 нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцеві с. Комишанки рядовому В. К. Шаповалу за героїзм, виявлений під час форсування Дніпра, у 1944 році присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 63 чоловіка віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У Зеленківці встановлено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

ІВА́НИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру і за 55 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 277. Населення — 747 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Зелене, Клин і Чемоданівка.

В Іваниці міститься центральна садиба колгоспу «Россия», за яким закріплено 2797 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2505 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, в якій налічується 127 учнів і 12 учителів, будинок культури на 350 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (35 комуністів) і 2 комсомольські (78 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1921, комсомольський — в 1922 році.

За успіхи в праці 15 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них колгоспницю В. Т. Єщенко — орденом Леніна.

Іваниця відома з другої половини XIX ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації в селі діяла група партизанів. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога билися 247 жителів, з них 197 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 106 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В Іваниці споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Уродженцем с. Зеленого є генерал-лейтенант Б. С. Шульженко.

КОЗЕ́ЛЬНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру і за 65 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 228. Населення — 708 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гаврики, Добринівка, Кинашове, Саєве, Тимченки й Черці.

У Козельному міститься центральна садиба колгоспу ім. Фрунзе, за яким закріплено 5885 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5392 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є середня школа, в якій налічується 381 учень і 27 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (49 комуністів) і 3 комсомольські (186 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1927, партійний — в 1928 році.

За самовіддану працю 17 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, з них свинарку Х. М. Заїку та заступника голови колгоспу М. Г. Горяна — орденом Леніна.

Козельне відоме з 1778 року. Під час революції 1905—1907 рр. у селі відбулися заворушення селян. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 236 жителів, з них за мужність і відвагу 92 нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцеві Козельного генерал-майору авіації М. І. Денисенку за вміле керівництво частинами під час форсування Дніпра у 1943 році присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 107 чоловік полягли смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. У Козельному споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, що визволили село від гітлерівців, і односельців, які загинули на фронтах війни.

КОРО́ВИНЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сулі, за 13 км від районного центру і за 27 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 896. Населення — 2672 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Бороданове, Відрадне, Гай, Дігтярівка, Зелений Гай, Жовтневе, Калинів Яр, Малі Будки, Меркотанове, Мухувате, Перекір, Ракова Січ, Симанове, Тимощенкове, Тютюнникове, Юхти й Ярмоленкове.

У Коровинцях міститься центральна садиба колгоспу «Комінтерн», за яким закріплено 7402 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 6067 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працюють цегельний та коноплняний заводи.

В селі є середня й початкова школи, в яких налічується 622 учні і 46 учителів, будинок культури з залом на 450 місць, клуб, 2 бібліотеки, народний музей, лікарня на 50 ліжок, медамбулаторія.

На території сільради — 4 первинні партійні (132 комуністи) і 6 комсомольських (343 комсомольці) організацій. Комсомольський осередок створено в 1924, партійний — в 1927 році.

За виробничі досягнення 207 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, у т. ч. ланкову А. С. Ріпу — орденами Леніна і Жовтневої Революції, голову колгоспу І. Н. Ялового, заступника голови колгоспу П. Є. Бондаренка і ланкову Л. Ф. Михайленко — орденом Леніна. Телятниці О. С. Сердюк і бригадиру тракторної бригади І. І. Залозному присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. У середній школі працює заслужена вчителька УРСР Є. І. Юхта.

Коровинці відомі з XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 345 жителів, з них 249 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 243 чоловіка віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. У Коровинцях споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, що визволили село від гітлерівців, і односельців, які загинули на фронтах війни, а також пам'ятник визволителям.

О. С. Сердюк — Герой Соціалістичної Праці, телятниця колгоспу «Комінтерн», с. Коровинці. 1959 р.

В 1967 році встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Уродженцем с. Малих Будок є кандидат історичних наук Є. М. Савченко.

Поблизу сіл Гаю, Коровинців та Малих Будок виявлено і деякі частково досліджено: поселення доби пізнього палеоліту (понад 15 тис. років тому), 3 поселення доби бронзи, поселення та 2 курганні могильники скіфських часів, а також ранньослов'янські — 3 поселення черняхівської культури II—VI ст. н. е. (на одному з них — в Коровинцях — знайдено склад гончарного посуду та залізне чересло) та 2 могильники — VII—VIII ст. і сіверян (VIII — X століть).

КУРМАНИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сули, за 8 км від районного центру і за 35 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 349. Населення — 1060 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Березняки, Голубці й Костянтинів.

У Курманах міститься центральна садиба колгоспу ім. Калініна, за яким закріплено 3173 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2674 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 239 учнів і 18 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, медпункт.

На території сільради — первинні партійна (51 комуніст) і 2 комсомольські (74 комсомольці) організації. Партійний і комсомольський осередки створено в 1921 році.

За самовіддану працю 11 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Перша писемна згадка про Курмани належить до початку XVII ст. У 1861 року тут і в с. Костянтинові відбулися заворушення селян. Їх було придушено військовою силою. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 137 жителів, з них 64 за виявлені мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 83 чоловіка полягли за свободу

й незалежність Батьківщини. У Курманах встановлено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

Уродженцем села є український радянський поет Д. Г. Білоус.

На околиці с. Костянтинова виявлено курганний могильник скіфських часів та давньоруське городище.

РУБА́НКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 19 км від районного центру і за 42 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 154. Населення — 443 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Овеча й Шкроботи.

У Рубанці міститься центральна садиба колгоспу «Нове життя», за яким закріплено 1697 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1543 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 97 учнів і працює 12 учителів, будинок культури на 250 місць, бібліотека, медпункт.

На території сільради — первинні партійна (20 комуністів) і 2 комсомольські (50 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1929, партійний — в 1946 році.

За самовіддану працю 5 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Рубанка заснована у першій половині XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 135 жителів, з них 42 за виявлені мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 75 чоловік полягли смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. У 1959 році у Рубанці встановлено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

В 1964 році споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

САКУНИ́ХА — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру і за 47 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 306. Населення — 835 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Баранове, Велика Діброва, Гавришеве, Кірове й Лахнівщина.

У Сакунисі міститься центральна садиба колгоспу «Победа», за яким закріплено 2465 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2280 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 143 учні і 11 учителів, клуб, бібліотека, медпункт.

На території сільради — 2 первинні партійні (41 комуніст) і 3 комсомольські (93 комсомольці) організації. Комсомольський осередок створено в 1927, партійний — в 1938 році.

За виробничі успіхи 6 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Сакуниха відома з початку XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 239 жителів, з них 86 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 117 чоловік полягли смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. У Сакунисі споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, що визволили село від гітлерівців, і односельців, які загинули на фронтах війни.

ТОМАШІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 23 км від районного центру і за 37 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 422. Населення — 1216 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Закроївщина, Коритище, Косенки й Омеляни.

У Томашівці міститься центральна садиба колгоспу «Колос», за яким закріплено 2644 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2102 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює цегельний завод і механічний млин.

В селі є середня школа, в якій налічується 244 учні і 27 учителів, будинок культури на 500 місць, бібліотека, медамбулаторія, пологовий будинок.

На території сільради — 2 первинні партійні (37 комуністів) і 3 комсомольські (139 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — в 1920 році.

За самовіддану працю 11 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, з них голову колгоспу В. П. Корнієнка і бригадира комплексної бригади В. П. Пилипенка — орденом Леніна.

Перша писемна згадка про Томашівку належить до 20-х років XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 322 жителі, з них за мужність і відвагу 109 нагороджено орденами й медалями СРСР. 140 чоловік полягли смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. У Томашівці споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців, і пам'ятник односельцям, які віддали життя на фронтах війни.

У 1967 році встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

ХОРУ́ЖІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і за 52 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 630. Населення — 1687 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Біж, Дараганове, Лаврове, Омелькове й Спартак.

У Хоружівці міститься центральна садиба колгоспу «Родина», за яким закріплено 6701 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5885 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює механічний млин.

В селі є середня школа, в якій налічується 362 учні і 29 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, дільнична лікарня на 25 ліжок, пологовий будинок.

На території сільради — первинні партійна (50 комуністів) і 2 комсомольські (209 комсомоль-

ців) організації. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — в 1924 році.

За самовіддану працю 15 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них механіка М. І. Бакляка і пташницю К. Ю. Діхтяренко — орденом Леніна.

Перша писемна згадка про Хоружівку датується 1708 роком. Під час революції 1905—1907 рр. у селі відбувся виступ сільськогосподарських робітників. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. У 1924 році створено сільськогосподарську комуну «Спартак». На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 565 жителів, з них за мужність і відвагу 277 нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцеві села гвардії старшому сержанту В. Т. Цису за хоробрість і відвагу, виявлені в боях на Дніпрі, у 1944 році присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 297 чоловік полягли смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. У Хоружівці споруджено 2 пам'ятники радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

У 1967 році відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

В селі народився український радянський поет О. Я. Ющенко.

ЧЕРВО́НА СЛОБОДА́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км від районного центру і за 54 км від залізничної станції Ромни. Дворів — 190. Населення — 575 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Горького й Мелешківка.

У Червоній Слободі міститься центральна садиба колгоспу ім. Ілліча, за яким закріплено 3071 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2841 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, в якій налічується 157 учнів і 14 учителів, клуб, бібліотека, медпункт.

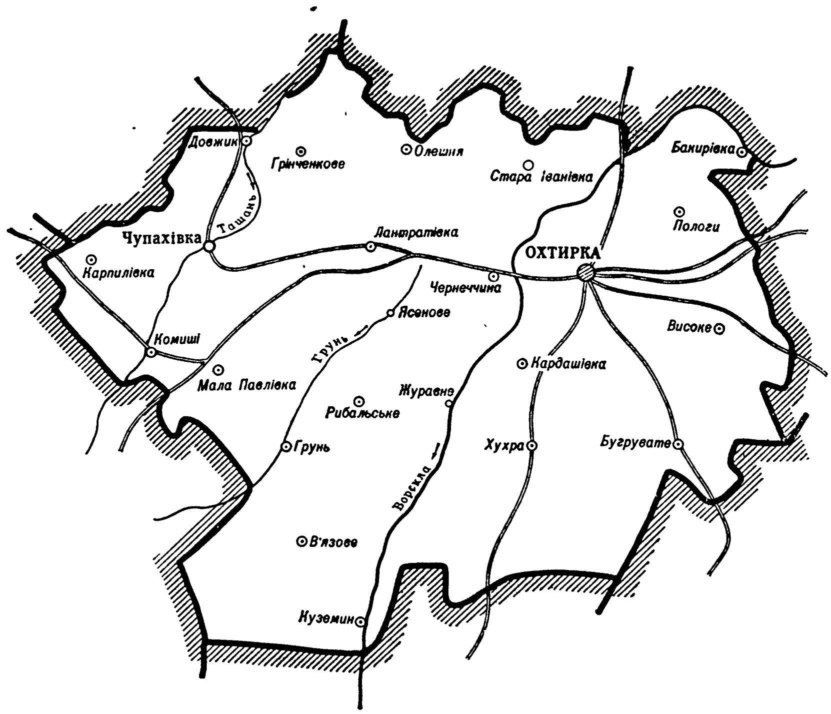
На території сільради — первинні партійна (49 комуністів) і 3 комсомольські (69 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1926, партійний — в 1944 році.

За самовіддану працю 48 трудівників нагороджено орденами й медалями СРСР.

Червона Слобода відома з початку XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 132 жителі, з них 74 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями СРСР. 72 чоловіка полягли за свободу й незалежність Батьківщини. У Червоній Слободі споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

В 1967 році встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

ОХТИРСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,3 тис. кв. км. Населення—92,5 тис. чоловік, з них сільського — 46 тис. Середня густота населення — 72,3 чоловіка на кв. км. З корисних копалин є нафта й природний газ, глини та кварцитовий пісок. Міській, селищній та 19 сільським Радам підпорядковано 101 населений пункт. У районі працюють 112 партійних, 117 комсомольських, 176 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За двома радгоспами, 18 колгоспами й дослідно-селекційною станцією закріплено 83,1 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 68 749 га орної землі. В районі 23 промислові підприємства. Населення обслуговують 62 медичні заклади. У 62 загальноосвітніх школах (у т. ч. 12 середніх, 29 восьмирічних, 21 початковій) і двох спеціальних середніх навчаються 14 475 учнів, працюють 1196 учителів. Крім цього, є опорний пункт Українського заочного політехнічного інституту, профтехучилище, музична школа. Культосвітню роботу ведуть 68 будинків культури, 7 клубів, 76 бібліотек. Є 78 кіноустановок. У районі — 13 пам'ятників В. І. Леніну. В 46 населених пунктах споруджено 65 пам'ятників та обелісків Слави воїнам-визволителям і односельцям, що загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками у роки Великої Вітчизняної війни.

ОХТИ́РКА

Охтирка — місто районного підпорядкування, розташоване на річці Ворсклі, за 83 км від обласного центру. Залізнична станція. Через Охтирку проходить автошлях Суми—Харків. Населення — 42,4 тис. чоловік.

Територія міста була заселена здавна. Тут виявлено поселення доби мезоліту (13—8 тис. років тому), два неолітичні (IV—III тисячоліття до н. е), одне — доби бронзи (II тисячоліття до н. е.) та одне ранньоскіфських часів (VI—IV ст. до н. е.). Поблизу міста є кілька сіверянських городищ і поселень VIII—X ст. та часів Київської Русі[1].

[1] Археологія, т. 1, стор. 126—127; Советская археология, т. 16. М., 1952, стор. 39.

За російсько-польською угодою 1647 року Охтирка відійшла від Росії. Дальший розвиток міста пов'язаний з масовим переселенням жителів Подніпров'я на південно-східні окраїни Російської держави. Зокрема, в 1654 році в Охтирці оселилася велика група втікачів з Правобережної України. До 1657 року сюди прибуло 446 сімей (1574 чоловіка)[1].

Після запровадження на території Слобідської України полкового устрою Охтирка стала військовим, господарським і адміністративним центром Охтирського полку. У складі російської армії полк брав активну участь у боротьбі з турецько-татарською агресією, в кримських походах 1687, 1689 років.

З часу свого виникнення й до першої половини XVIII ст. Охтирка відігравала роль військового стратегічного пункту на південно-східному кордоні Російської держави. Взимку 1708—1709 рр. територія Охтирського полку стала ареною запеклої боротьби з шведськими загарбниками. В місті було збільшено гарнізон і зміцнено укріплення. Щоб прикрити шлях на Бєлгород і Харків, Петро I передислокував значну частину російської армії з Сум до Охтирки, а потім на південь, до Богодухова. В січні 1709 року, коли Карл XII почав зосереджувати військо поблизу Котельви, Петро I направив до Охтирки головні сили піхоти і 4 лютого прибув сам у розташування військ. Після битви під Опішнею значні шведські сили переправилися на лівий берег річки Ворскли і почали рух на Охтирку. 8 лютого вони зайняли с. Хухру, але не наважилися штурмувати фортецю[2]. Охтирські козаки й селяни активно допомагали російським військам у розгромі загарбників.

Після ліквідації полкового устрою 1765 року Охтирка стала центром провінції Слобідсько-Української губернії, 1780—1796 рр.— Охтирського повіту Харківського намісництва, в 1797 році — повітовим містом Слобідсько-Української (з 1835 року Харківської) губернії.

Виникнувши як військове укріплення, Охтирка швидко перетворилася на осередок ремесла й торгівлі. Вже у XVII ст. широкого розвитку набули бджільництво, млинарство, ткацтво, бондарство, шевство. 1773 року в Охтирці проживало 11 015 чоловік, з них 281 займалися ремеслом. В 1796 було вже 545 ремісників. 1718 року в Охтирці виникла перша в Росії тютюнова мануфактура, до якої було приписано кілька сіл (944 селянські двори). Проте мануфактура виявилася нерентабельною, і в 1727 році казна продала її приватним особам. У другій половині XVIII ст. вона остаточно занепала. В Охтирці були також гута, що виробляла посуд і віконне скло, та цегельний завод. Щорічно в Охтирці відбувалося 4 ярмарки, на які приїжджали купці з Курська, Воронежа, Тули, Полтави, Ніжина та інших міст. Торгували тут сукнонними й шовковими виробами, кіньми, рогатою худобою, рибою, сіллю, хлібом, скляним, залізним і дерев'яним посудом[3].

З кінця XVII ст. в Охтирці набуло розвитку декоративно-прикладне мистецтво. Місцеві майстри виготовляли кахлі з квітковим орнаментом, що нагадував килимові візерунки. Далеко за межами Слобожанщини були відомі охтирські килими[4].

Економічний розвиток Слобідської України взагалі, і зокрема Охтирки, супроводжувався невпинним зростанням поміщицького землеволодіння й закріпаченням козацької бідноти. В 1732 році в Охтирському полку був 1631 підсусідок, що становило 6,3 проц. усіх козаків. Поміщики Перехрестови мали 1421 кріпака, Лесевецькі — 2194. Великим землевласником був охтирський Троїцький монастир. У 80-х роках XVIII ст. в різних селах Охтирського і Краснокутського повітів йому належало 5774 десятини землі.

---

[1] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 382.

[2] Письма и бумаги императора Петра Великого, т. 9, вып. 2. М., 1952, стор. 567, 573, 642, 669, 673, 674.

[3] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 259, 261, 328—334, 357, 400—405.

[4] Історія українського мистецтва, т. 3, стор. 334, 336.

Слобожани чинили опір старшині, яка поступово перетворювалася на поміщиків. У 1679 році охтирці відмовилися коритися полковнику І. Перехрестову, поранили генерала Г. Косогова, який прибув, щоб придушити заворушення. З великими зусиллями бєлгородський воєвода «втихомирив» їх. Однак заворушення тривали до 1704 року[1]. В червні 1759 року поблизу міста діяло кілька загонів гайдамаків, у одному з них налічувалося понад двадцять чоловік.

В Охтирці 1675 року відкрита перша на Слобожанщині школа. В 1732 році в Охтирці при церквах було чотири школи. 1790 року відкрито народне училище, а пізніше — парафіяльне й повітове. В 1837 році тут налічувалося 5 навчальних закладів, в яких працювало 18 учителів і навчалось 339 учнів. Основна маса дітей шкільного віку лишалася поза школою. В першій половині XIX ст. у місті діяла невеличка лікарня[2].

Уродженцем Охтирки є український і російський гравер Г. Сребреницький (1741—1773). Тут народився і навчався в повітовому училищі український поет Я. І. Щоголів (1823—1898).

Незважаючи на певний економічний і культурний розвиток, Охтирка все ж залишалася поселенням сільського типу. В першій половині XIX ст. в ній було 2460 дерев'яних будинків і лише 7 кам'яних. У 1837 році з 14 205 жителів міста 10 582 займалися сільським господарством[3]. Після скасування кріпацтва пожвавився економічний розвиток міста. Тут виникли невеликі підприємства, де виробляли свічки, мило, цеглу, обробляли шкіри. В 1894 році побудовано два парові млини, на яких працювало 98 чоловік. На 1903 рік в Охтирці існували 2 друкарні, 6 цегельних і 2 миловарні заводи, воскобійня, 2 заводи воскових свічок, 4 млини, ковбасна фабрика та бойня[4]. У 1907 році виник чавуноливарний завод. Всього в 1912 році на охтирських підприємствах налічувалося понад 200 робітників[5]. Переважну більшість населення становили селяни й дрібні ремісники.

Під час революції 1905—1907 рр. в Охтирці активізувався селянський рух, були випадки порубки поміщицьких лісів. У листопаді 1905 року селяни розгромили двір Троїцького монастиря[6].

Царські власті не дбали про охорону здоров'я і освіту трудящих. У місті діяла лише одна повітова лікарня на 60 ліжок. Зате було 40 шинків, 13 церков і монастир. Наприкінці XIX — на початку XX ст. в Охтирці відкрилося кілька нових навчальних закладів: у 1871 році — чоловіча прогімназія, перетворена 1900 року на гімназію, в 1875 році — жіноча прогімназія, в 1899 — жіноче парафіяльне училище й чоловіче початкове училище[7]. Працювала також бурса. Більшість цих закладів мала становий характер, кількість учнів у них була обмежена, тому на кінець XIX ст. лише 30,9 проц. мешканців знали грамоту, в т. ч. серед жінок — 16,2 проц. Видатний український поет-революціонер П. А. Грабовський, який в 1874—1878 рр. навчався в Охтирській бурсі, а в 1882—1885 рр. періодично жив у місті під гласним наглядом поліції, в статті «О развитии школьного образования в Ахтырском уезде Харьковской губернии» писав: «училищные здания представляли из себя в большинстве случаев сырые, грязные полуразвалившиеся хижины или же ютились под одной кровлей с расправами и кабаками; отапливались они крайне плохо, никогда не ремонтировались, оставались без всякого присмотра и более служили источником всякого рода заразных болезней, нежели рассадниками народного образования...»[8].

---

[1] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 417.

[2] Материалы для статистики Российской империи. СПб., 1839, стор. 136, 138.

[3] Там же, стор. 114, 126.

[4] Харьковский календарь на 1904 год. X., 1903, стор. 39—41.

[5] Список фабрик и заводов Российской империи. СПб., 1912, стор. 121.

[6] Харківський облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 41, арк. 19.

[7] ЦДІА СРСР, ф. 1287, оп. 28, спр. 752, арк. 32—39.

[8] П. Грабовський. Зібрання творів у 3-х томах, т. 3. К., 1960, стор. 7.

І. Ф. Гончаренко — керівник охтирських більшовиків. Фото 1917 р.

Близько півстоліття працював в Охтирці вчителем український краєзнавець О. Д. Твердохлібов (1840—1918). Він опублікував багато праць, створених на місцевому матеріалі. Це, зокрема, «Охтирський повіт напередодні XIX віку», «Охтирка», «Котельва», «Ще про Гаркушу» та ін., записав кілька народних дум і пісень. З Охтирки вийшов український агроном, професор А. Г. Терниченко (1882—1927).

Звістка про повалення самодержавства активізувала суспільно-політичне життя Охтирки. Поряд з органами Тимчасового уряду, які очолював повітовий комісар, 9 квітня 1917 року була створена Рада робітничих і солдатських депутатів.

У редакційній статті «Пролетарія» за 9 травня більшовики закликали селян в союзі з робітничим класом боротись проти поміщиків, відбирати у них землю, не чекаючи Установчих зборів. На заклик більшовиків утворювати Ради селянських депутатів чи волосні земельні революційні комітети робітники Охтирки брали активну участь у створенні Рад і роботі на селі.

Наприкінці травня в Охтирці оформилась більшовицька група в складі 10 чоловік. Керівником її став робітник І. Ф. Гончаренко.

В умовах двовладдя більшовики Охтирки чимало зробили, щоб привернути маси на свій бік. Вони роз'яснювали ідеї ленінської партії, викривали антинародну політику Тимчасового уряду.

Під час корніловського заколоту контрреволюційні сили Охтирки намагалися розгромити більшовицьку групу і розігнати Раду. Місцева буржуазія створила збройний загін. Але більшовики зірвали плани контрреволюції. На початку вересня група комуністів, очолювана С. А. Романенком і П. Козобродом, роззброїла контрреволюціонерів. Під керівництвом більшовиків Рада запровадила 8-годинний робочий день і повела боротьбу з спекуляцією. Наприкінці вересня більшовики організували загін Червоної гвардії.

Дізнавшись про перемогу Жовтневого збройного повстання в Петрограді, охтирські більшовики 10 листопада провели надзвичайні збори охтирської організації РСДРП(б), які обрали повітовий революційний комітет на чолі з І. Ф. Гончаренком[1]. Ревком оголосив додатковий набір добровольців до загону Червоної гвардії. Почалася напружена боротьба за встановлення Радянської влади в місті і повіті.

Після проголошення І Всеукраїнським з'їздом Рад України Республікою Рад, 29 грудня 1917 року, збори робітників, селян і солдатів, що повернулися з фронту, схвалили рішення передати владу не лише в місті, а й у повіті Охтирській Раді робітничих, солдатських і селянських депутатів[2].

Охтирський ревком з перших днів існування почав здійснювати ленінський Декрет про землю. Було обліковано всі землі, що підлягали конфіскації, а також сім'ї, що потребували землі. Однак здійснення цих заходів перервав наступ австро-німецьких військ. У місті формувалися військові загони, до яких на 8 березня 1918 року записалося 150 чоловік[3]. Значна частина охтирців вступила до полку Червоного козацтва, який під командуванням В. М. Примакова з запеклими боями відступав через Охтирку на Харків. Для організації на місцях партизанських загонів і диверсійних груп у березні з Харкова в Охтирський повіт було відряджено 15 чоловік на чолі з В. М. Михєєнком. 2 квітня німецькі війська захопили Охтирку. Почалися грабежі й насильства. Для боротьби з окупантами був створений підпіль-

[1] Жовтень на Сумщині, стор. 75—76.
[2] Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні, т. 2, стор. 97.
[3] Гражданская война на Украине, т. 1, кн. 1, стор. 28.

ний ревком, до нього ввійшли В. С. Залавський, І. В. Доля та інші, а також партизанські загони під командуванням О. Г. Васильченка і М. Н. Лазаренка, які діяли в місті й на території повіту. Підпільники й партизани знищували окупантів, зривали заходи німецького командування, перешкоджали вивезенню худоби й хліба.

Після краху австро-німецької окупації владу в Охтирці в грудні захопили ставленики буржуазно-націоналістичної Директорії. Але 22 січня 1919 року 9-й полк 2-ї Української радянської дивізії визволив місто від петлюрівців. Відновилася діяльність ревкому. 26 січня обрано повітовий виконком, у ньому переважали більшовики. В січні оформилась повітова комсомольська організація, яка розгорнула роботу серед молоді[1]. В березні на базі колишніх партизанських загонів сформувався Охтирський радянський полк[2]. До нього ввійшли майже всі комсомольці міста. Проте мирний період тривав недовго. В червні наблизилися денікінські війська, і в Охтирці оголосили воєнний стан. На початку серпня під натиском переважаючих сил ворога радянські частини відступили, залишивши в Охтирці групу партійних працівників на чолі з О. Морозом. На території повіту діяли загони повстанців. Денікінці жорстоко розправлялися з активними борцями за владу Рад, розстрілювали без суду й слідства. В серпні вони схопили й закатували О. Мороза, розстріляли також групу комсомольців[3].

Завдяки переможному наступу Червоної Армії 4 грудня бійці 65-го полку 41-ї стрілецької дивізії визволили Охтирку від денікінців[4]. За участю політвідділу 41-ї стрілецької дивізії був створений тимчасовий військово-революційний комітет Охтирського повіту. Головою обрали О. Г. Васильченка. 8 грудня створено повітову робітничо-селянську міліцію. Першорядним завданням ревкому була організація допомоги Червоній Армії. 12 грудня 1919 року призначено тимчасове бюро повітового партійного комітету в складі 5 чоловік, яке дбало про розстановку партійних сил, створення низових осередків.

Комітету довелося працювати в надзвичайно складних умовах. Не вистачало кадрів, бракувало досвіду, в повіті діяли банди. Харківський губком допоміг комітету зміцнити партійний апарат і розгорнути радянське будівництво. 15 квітня 1920 року IV повітовий з'їзд Рад обрав повітвиконком на чолі з Фірсовим, головою Охтирського волосного виконавчого комітету Рад став С. К. Світличний[5].

Оформлялися громадські організації. Зростали лави комсомольців. У серпні 1920 року обрано волосний комітет незаможних селян. Першим його головою був Я. Г. Позняков, якого в листопаді вбили бандити.

Партійні, радянські та громадські організації спрямовували всю свою діяльність на зміцнення влади трудящих і революційної законності, на організацію громадських і політичних кампаній. Лише протягом 1920 року в місті проведено тижні праці, допомоги найбіднішим селянам. Регулярно проходили тижні допомоги фронту і сім'ям червоноармійців. Коли почали наступати польські інтервенти, комсомольці повіту сформували молодіжний червоноармій-

Перша рота Охтирського радянського полку. 1919 р.

[1] Образование и деятельность комсомольской организации Харьковщины. 1917—1920, стор. 30.

[2] Нариси історії Харківської обласної партійної організації, стор. 269.

[3] З історії комсомольських організацій Сумщини, стор. 25.

[4] ЦДАРА, ф. 3705, оп. 2, спр. 1, арк. 324, 395.

[5] Харківський облдержархів, ф. Р-432, оп. 1, спр. 76, арк. 11.

ський загін і відправили його на фронт. Всього з Охтирки до Червоної Армії пішло 700 добровольців[1].

Делегат І Всесоюзного з'їзду Рад І. М. Лабаторін. 1923 р.

Нормальній роботі партійних і державних організацій перешкоджали залишки куркульських банд, які особливо активізувалися влітку 1920 року. Діяльну участь у боротьбі з бандитизмом взяли комсомольці й комнезамівці. 12 жовтня 1920 року був сформований ескадрон незаможників, який, з'єднавшись із сумським і лебединським загонами, створив Охтирський полк незаможних селян, яким командував О. Г. Васильченко[2]. До кінця 1921 року в Охтирському повіті банди повністю ліквідовано. За успішну боротьбу проти бандитизму постановою ВУЦВК Охтирський повіт нагороджено Червоним прапором, а О. Г. Васильченка і М. Н. Лазаренка — орденом Червоного Прапора[3].

У зв'язку з адміністративно-територіальною реформою 1923 року Охтирка стала центром округу. В 1925 році він був розформований, і місто відійшло до Харківського округу як центр Охтирського району. З 1932 року — районний центр Харківської області, а з 1939 року — Сумської.

Після закінчення громадянської війни партійна організація, в якій налічувалося 80 комуністів, та радянські органи зосередили всю увагу на питаннях господарського й культурного будівництва, виховання трудящих у дусі колективізму.

Трудящі Охтирки палко підтримали ленінську ідею створення багатонаціональної союзної держави. Їхні делегати на VII Всеукраїнському з'їзді Рад М. І. Бондарєв і М. В. Дружинін проголосували за негайне втілення її в життя. Голова Охтирського повітвиконкому І. М. Лабаторін і секретар повіткому комсомолу Ф. Д. Фебенко разом з делегатами усіх національних республік на І Всесоюзному з'їзді Рад ухвалювали Договір про утворення СРСР і Декларацію про утворення СРСР[4].

З початку відбудовного періоду партійні та радянські органи міста головну увагу зосередили на раціональному використанні наявних дрібних підприємств. Завдяки націоналізації утворився державний сектор промисловості міста, який у 1921 році складався з двох цегельних заводів, млина, бойні, крупорушки, овочесушарні та міської електростанції[5]. У період непу в Охтирці діяли дрібні кустарні підприємства, що виробляли чавунне литво, цеглу, гончарний та жерстяний посуд, канати, сідла, діжки, свічки, шкіри та ювелірні прикраси. На всіх підприємствах працювало 498 робітників.

В результаті запровадження в життя ленінського Декрету про землю селянські наділи пересічно становили 4, 8 десятини. Але багато господарств не мали достатньо реманенту і робочої худоби, щоб обробити землю. Велику допомогу біднякам подали комітет незаможних селян, різні кооперативні товариства, створювані в цей час. Через них надавалися кредити, машини, здійснювався збут сільськогосподарської продукції.

В цей період відбулися значні зрушення в галузі охорони здоров'я. Якщо напередодні революції в місті існувала одна лікарня на 60 ліжок, то в 1925 році — три лікарні на 118 ліжок. Збільшилась і кількість медичного персоналу.

В 1920 році в Охтирці відкрито педтехнікум і народну музичну школу. Наприкінці відбудовного періоду в місті діяло 12 шкіл (у т. ч. одна семирічна), в яких

---

[1] Нариси історії Харківської обласної партійної організації, стор. 294.
[2] Краеведческие записки Ахтырского краеведческого музея, вып. 2. Ахтырка, 1961, стор. 18.
[3] Газ. «Голос незаможника», 22 жовтня 1921 р.
[4] ЦДАЖР СРСР, ф. 1213, оп. 9, спр. 27, арк. 25; спр. 34, арк. 4.
[5] Статистика Украины. Серия IX. Статистика промышленности, т. 1. Фабрично-заводская промышленность Украины в 1921 году, вып. 1. Х., 1923, стор. 5, 70, 93, 114, 118.

працювало 74 вчителі і навчалося 2428 учнів. Для ліквідації неписьменності серед дорослих відкрили школи й пункти лікнепу. В колишньому Троїцькому монастирі 1923 року створили дитячу колонію, в якій виховувалося понад 900 дітей, серед них — майбутній український радянський поет П. М. Воронько.

Поступово складалася мережа культосвітніх закладів. У лютому 1920 року відкрився Охтирський краєзнавчий музей, навесні — молодіжний клуб «Юний пролетар» та «Пролетарська драматична студія», на основі якої був створений пересувний театр. Популярні були також хорова капела і духовий оркестр. В Охтирці 1927 року від кобзаря І. Чернігівця записана одна з перших народних дум про В. І. Леніна «Хто ж той Сокіл, товариші!». Крім щоденної газети «Известия», в Охтирці видавався журнал «Трудова освіта», орган повітового відділу народної освіти (вийшло 20 номерів). У березні 1923 року відкрився партійно-професійний клуб.

У відповідності з рішеннями XIV з'їзду ВКП(б) будувалися сучасні промислові підприємства й в Охтирці. На базі невеличкої ливарної майстерні створено чавуноливарний завод (пізніше — ливарно-механічний). У 1935 році завод уже випускав продукцію 37 найменувань[1]. У січні 1932 року розпочалося будівництво труболиварного заводу, який 30 листопада дав першу продукцію[2]. Паралельно відбувалося кооперування дрібних приватних підприємств. Протягом 1926—1930 рр. виникли промислові артілі: взуттєва «XIII років Жовтня», швейна «8 Березня», деревообробна ім. С. М. Кірова.

Розвивалися харчова й легка промисловість. На базі броварні створено пивоварний завод, наприкінці 30-х років стала до ладу взуттєва, в 1940 році — швейна фабрики. Швейна фабрика була оснащена 135 універсальними машинами. Тут працювало близько 300 робітників. Фабрика виробляла продукцію на суму 2,5 млн. крб. на рік.

Кінець 20-х — початок 30-х років став переломним періодом у житті хліборобського населення Охтирки. Члени КНС створювали ініціативні групи для організації колгоспів, боролися з куркулями, готували кадри керівників колективних господарств[3]. Під час масової колективізації на околицях міста виникло 8 колгоспів. Це були дрібні господарства з невеликою кількістю землі й реманенту. Створена в 1931 році Охтирська МТС подавала значну допомогу колгоспам не тільки машинами. Її політвідділ зміцнив колгоспи кадрами. Протягом 30-х років МТС стала великим підприємством. Її машинний парк з 34 тракторів зріс до 118 тракторів, 32 комбайнів, 47 молотарок, 28 двигунів тощо. П'ять кращих механізаторів були учасниками Всесоюзної наради передовиків сільського господарства в 1935 році. Всі вони відзначені урядовими нагородами, зокрема орденом Леніна — І. А. Гнида.

Досягнення в галузі економіки зумовили дальше трудове піднесення серед робітників і колгоспників Охтирки. Тут значного поширення набув стахановський рух. В авангарді його йшли комуністи, загін яких на цей час зріс більш як у 8 разів. У 1936 році стахановцями стали третина робітників труболиварного заводу і половина — ливарно-механічного[4]. В усіх справах комуністам допомагали комсомольська організація (в її лавах

В день пуску труболиварного заводу, м. Охтирка, 30 листопада 1932 р.

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2310, оп. 1, спр. 2, арк. 82.

[2] Газ. «Соціалістична перебудова» (Охтирка), 12 лютого 1933 р.

[3] Газ. «Соціалістична перебудова», 2 січня 1931 р.

[4] Сумський облпартархів, ф. 26, оп. 1, спр. 53, арк. 16.

налічувалося понад 2500 членів ВЛКСМ) і районна газета «Соціалістична перебудова», яка підтримувала й пропагувала все нове, передове на виробництві і в побуті.

Райком партії та райвиконком багато уваги приділяли поліпшенню охорони здоров'я. В 1935 році значно розширено районну лікарню, згодом відкрили протитуберкульозний диспансер.

Сталися значні зрушення і в розвитку освіти й культури. В 1932 році одна із семирічок була перетворена на середню школу, а напередодні війни в Охтирці працювало чотири середні, три семирічні й дві початкові школи (близько 3 тис. учнів, 199 вчителів). Зросла мережа і середніх спеціальних навчальних закладів. Крім педагогічного технікуму, діяли медичний (з 1929 року) та індустріальний (пізніше — технікум механізації сільського господарства), відкритий 1930 року. До середини 30-х років неписьменність серед дорослого населення в основному ліквідували. Районний будинок культури (з 1932 року) став справжнім центром культосвітньої роботи в місті. Важливу роль у розвитку культури відігравали бібліотека, краєзнавчий музей, клуби. 1930 року розпочав діяльність Робітничо-селянський пересувний український драматичний театр Харківщини (нині — Тернопільський обласний український драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка). В його репертуарі були п'єси багатьох радянських драматургів. За виставу «Останні» М. Горького театр 1937 року на республіканському огляді одержав першу премію. В ньому працював О. М. Льдов — тепер заслужений артист УРСР.

З гнівом і обуренням зустріли трудящі Охтирки повідомлення про віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. Всі чоловіки призовного віку пішли на фронт. Під керівництвом партійних організацій перебудовувалася на воєнний лад місцева промисловість. Труболиварний завод у короткі строки організував виробництво корпусів для мін і снарядів. Швейна фабрика переключилася на пошиття військового обмундирування. Із співробітників районної лікарні був сформований медсанбат.

Коли над містом нависла загроза фашистської окупації, було вивезено в глиб країни устаткування ливарно-механічного і труболиварного заводів та МТС. Підприємства евакуювали до Ульяновська, Кірова, а колгоспи — до Воронезької, Саратовської і Челябінської областей, дитячий будинок — до Самарканда[1]. Росіяни, комі, узбеки як брати зустріли охтирців.

14 жовтня 1941 року фашисти захопили Охтирку. Перед відходом наших військ райком партії сформував партизанські загони (командири загонів І. Є. Горобець, М. М. Фененко), але вони не змогли розгорнути широких бойових дій — більшість патріотів загинула в перші місяці. В нерівному бою полягли й закинуті в тил ворога для створення партизанського загону Д. Я. Кащеєв та І. П. Завірюха.

Життя завмерло в окупованому місті — не працювали школи, магазини, лікарня. Гітлерівці почали грабувати населення, розправлятися з активістами. В центрі міста вони повісили групу вчителів, у дворі млина вирили дві величезні ями, які заповнили трупами. В зруйнованому приміщенні кінотеатру від знущань, холоду й голоду гинули радянські військовополонені. Всього за час окупації фашисти закатували 2234 чоловіка, 479 вивезли на каторгу до Німеччини.

У місті діяла розвідгрупа, створена штабом Південно-Західного фронту, яку очолював охтирський робітник П. А. Михайленко. Радисткою в групі була російська дівчина Люба Лебедєва (Ася), надіслана сюди восени 1941 року штабом. До групи входила також Є. С. Голубенко. Л. Лебедєва влаштувалася в комендатурі прибиральницею, і всі добуті дані передавала у штаб фронту. В ніч на 19 квітня 1942 року гестапівці схопили Михайленка, Голубенко й Лебедєву (вони загинули в гестапівських катівнях).

Тисячі охтирців билися на фронтах Великої Вітчизняної війни. Серед них М. Ф. Дьяков — учасник героїчної оборони Брестської фортеці, дивізією, що

---

[1] Из истории дружбы украинского и узбекского народов. 1941—1945 гг., стор. 28.

обороняла Мамаїв курган у Сталінградській битві, командував уродженець Охтирки генерал-майор М. П. Батюк, який загинув у 1943 році. За бойові заслуги в боротьбі з гітлерівськими загарбниками В. Д. Шандиба нагороджений орденом Слави трьох ступенів.

Після розгрому німецьких військ під Сталінградом передові частини Воронезького фронту 23 лютого 1943 року визволили Охтирку від фашистів. Але ворог підтягнув свіжі сили, і 11 березня радянські війська знову залишили місто. В першій половині серпня 1943 року правий фланг Воронезького фронту наблизився до Охтирки, біля якої гітлерівці зосередили великі сили. Розгорілися запеклі бої. Місто кілька разів переходило з рук у руки[1]. Безпосередню участь у боях за Охтирку взяли частини 20-го стрілецького корпусу (командир генерал-майор М. І. Бірюков) та ін. з'єднання. За період з 16 до 24 серпня льотчики 2-ї повітряної армії, громлячи охтирське угруповання ворога, зробили 7900 бойових вильотів, провели 205 повітряних боїв і збили 182 фашистські літаки.

Герої Радянського Союзу Г. М. Головін (зліва), М. Б. Багіров.

Пліч-о-пліч з українцями тут билися росіяни А. Ф. Прошкін, М. П. Тараканов, узбеки А. Вахабов, Арипов, казах Дуйсагалієв, удмурт В. А. Сидоров та представники багатьох інших національностей Радянської країни. За мужність і відвагу, виявлені в боях на охтирській землі, були удостоєні звання Героя Радянського Союзу О. М. Гайдаш, Г. М. Головін, І. А. Терещук, М. Б. Багіров, В. А. Сидоров, В. А. Жуков і О. Барданов.

Жителі міста допомагали воїнам-визволителям усім, чим могли, часто ризикуючи життям. 11 серпня 1943 року в бою над містом був збитий літак молодшого лейтенанта Н. В. Весьолкіна. Льотчик викинувся з палаючої машини на парашуті, приземлився на околиці Охтирки біля будинку С. Ф. Ков'ярової. Радянська жінка подала контуженому льотчикові першу допомогу і сховала до приходу своїх частин[2]. За патріотичний вчинок С. Ф. Ков'ярова відзначена медаллю «За бойові заслуги».

Остаточно Охтирка була визволена від окупантів 25 серпня 1943 року. За період майже дворічної окупації фашисти завдали величезної шкоди господарству міста. Вщент зруйнували всі промислові підприємства, 309 житлових будинків, шкільні приміщення, лікарню, пошкодили 168 будинків[3]. Збитки перевищили 24 млн. крб. Незважаючи на тяжке становище, трудящі міста включилися в патріотичний рух допомоги фронту. За короткий час вони внесли на побудову танкової колони «Охтирчанин на Сумщині» понад мільйон крб.[4]. Танкова колона була передана 1-му Українському фронту.

Одразу ж після визволення міста почалася відбудова господарства. Всього у вересні 1943 року в місті діяло 11 підприємств місцевої промисловості. Наприкінці року стала до ладу МТС. Широко розгорнулася відбудова ливарно-механічного заводу, і через рік вже стали до ладу п'ять його цехів. 15 квітня 1944 року дав першу продукцію труболиварний завод, пізніше перетворений на завод «Сільгоспмаш». Робітники, інженерно-технічні працівники, керовані комуністами, працювали не шкодуючи сил, щоб найскоріше загоїти рани, завдані фашистським нашестям.

---

[1] Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 2. К., 1968, стор. 118.

[2] История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941—1945, т. 3. М., 1961, стор. 291.

[3] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 1, спр. 133, арк. 5.

[4] Сумський облпартархів, ф. 26, оп. 2, спр. 39, арк. 6.

У 1946 році на ливарно-механічному заводі налічувалося близько 250 передовиків. Завдяки самовідданій праці трудящих промисловість Охтирки вже в 1949 році досягла довоєнного рівня.

Успішно відбудовувалося й сільське господарство. Держава надавала колгоспам кредити для контрактації худоби і капітального будівництва, встановлювала пільги по обов'язкових поставках. До 1948 року колгоспи освоїли довоєнні посівні площі. За високі виробничі показники в 1947 році 14 чоловік удостоєні урядових нагород, з них ордена Леніна — працівники МТС М. Д. Данилич, А. О. Квітчастий, І. Й. Кривенко.

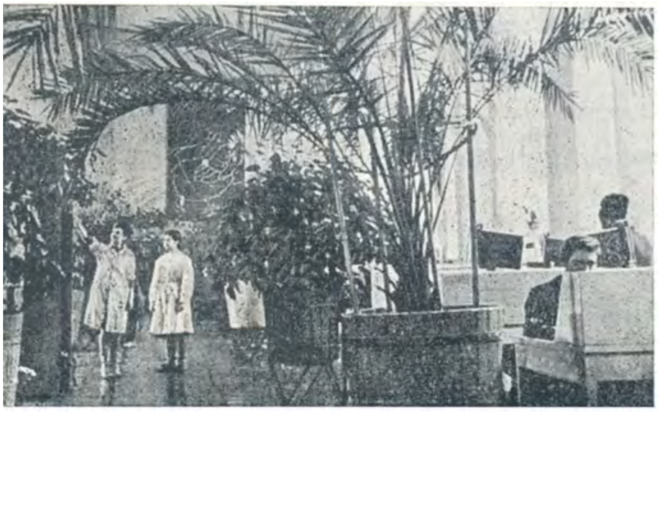
Вживалося термінових заходів до відбудови медичних закладів, комунального господарства. Протягом року було відремонтовано 25 тис. кв. метрів житлового фонду. Через два місяці після визволення працювали вже лікарня, дитяча консультація і протитуберкульозний диспансер. Організовано кілька суботників і недільників, щоб упорядкувати місто, зокрема насаджено 35 тис. дерев[1].

Робітники меблевої фабрики виготовили для шкіл меблі. Було відремонтовано шкільні приміщення. Для дітей фронтовиків та сиріт райпромкомбінат пошив взуття. Завдяки цьому всі діти шкільного віку сіли за парти. В 1943/1944 навчальному році в педагогічному училищі налічувалося 183 учні, в медичному — 127[2]. 1943 року відновили роботу районний будинок культури, міський кінотеатр і краєзнавчий музей, повернувся з евакуації Державний український драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка (колишній Робітничо-селянський пересувний драматичний театр Харківщини). Знову почали діяти гуртки художньої самодіяльності. Хоровий колектив будинку культури був відзначений на республіканських оглядах 1945 і 1947 років.

Ще більших успіхів добилися трудящі Охтирки в роки наступних п'ятирічок. Ливарно-механічний завод на початку 60-х років перетворений на завод «Промзв'язок». Він став одним з найбільших у Радянському Союзі серед заводів такого типу. 1958 року завод мав виробничі площі в 2,8 раза більші, ніж до війни, обсяг його продукції зріс у 34 рази. Завод освоїв 50 видів нових складних виробів. В 1972 році номенклатура продукції заводу включала понад 300 найменувань. Завод удостоєний Дипломів 1-го і 2-го ступенів ВДНГ, а 25 інженерно-технічних працівників і робітників нагороджені золотими, срібними та бронзовими медалями ВДНГ. Колективу підприємства присвоєно звання комуністичного. 1966 року його нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Завод підтримує виробничі контакти з підприємствами усіх братніх республік. З Російської Федерації, Білорусії, Казахстану, Грузії, Вірменії, Латвії, Естонії підприємство одержує метал, електрообладнання, лісоматеріали тощо. В свою чергу, завод поставляє їм засоби механізації та обладнання для підприємств зв'язку. Продукція, виготовлена охтирцями, здобула визнання не тільки в нашій країні — вона експортується в 28 країн світу. На заводі побували спеціалісти з Куби, Польщі, Чехословаччини, Угорщини. Працівники заводу виїжджали для подання допомоги та обміну досвідом у Чехословаччину, Польщу, Румунію, Болгарію.

Електромонтажна дільниця цеху № 20 Охтирського ордена Трудового Червоного Прапора заводу «Промзв'язок». 1970 р.

Рік у рік зростали потужності і поліпшувалася якість виробів інших підприємств Охтирки. На міжнародній виставці сільськогосподарських машин у Москві восени 1966 року завод «Сільгоспмаш» удостоєний золотої медалі і Диплома 1-го ступеня. Завод медичних меблів, створений у 50-х роках

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 26, оп. 2, спр. 13, арк. 8.

[2] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 1, спр. 139, арк. 5.

на базі колишньої меблевої фабрики, тоді ж нагороджений Дипломом 3-го ступеня Міністерства паперової, целюлозної та деревообробної промисловості УРСР. Протягом 60-х років у 2,1 раза зріс обсяг продукції швейної фабрики, яка спеціалізується на пошитті верхнього чоловічого одягу та одягу для школярів. Охтирська взуттєва фабрика виробляє дитяче взуття. Її вироби експонувалися на багатьох промислових виставках, а також на міжнародних ярмарках у Генуї і Лейпцигу. Охтирський комбінат хлібопродуктів є одним з найбільших на Україні. Пивний завод, райхарчокомбінат, м'ясокомбінат, маслозавод, фабрика художніх виробів, завод будівельних матеріалів, райпромкомбінат, райпобуткомбінат також успішно виконують планові завдання. З пуском у 1959 році Охтирської ТЕЦ у районі створено власну енергетичну базу. В 1967 році ТЕЦ включена в Харківську енергосистему.

Голова колгоспу ім. Петровського Герой Соціалістичної Праці Ф. С. Муратов (зліва) і голова колгоспу «Червона зоря» Герой Соціалістичної Праці І. П. Огреб. Охтирка, 1973 р.

На базі нафтових та газових родовищ, відкритих поблизу сіл Качанівки, Рибальського та Хухри, 1961 року створено Охтирський нафтопромисел. Качанівське родовище зв'язане з Охтиркою нафто- та газопроводами. Ведуться роботи щодо повної газифікації міста.

В 1950 році чотири міські колгоспи: ім. Г. І. Петровського, «Червоний пахар», «Червоний партизан» та «Комсомолець» об'єдналися в один колгосп ім. Г. І. Петровського. В 1958 році до нього ввійшов також колгосп «Шлях до комунізму», а в 1972 році — колгосп «Іскра» (с. Пологи). Об'єднання колгоспів дало змогу краще використати резерви, поліпшити культуру землеробства, розширити капітальне будівництво. Колгосп нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. За останні 10 років прибутки зросли майже в 3,5 раза. Середній урожай зернових у восьмій п'ятирічці становив 31,1 цнт з гектара, цукрових буряків — 280 цнт. Тваринницькі ферми повністю механізовано. В 1972 році колгосп мав 54 трактори, 29 комбайнів різних типів, 30 автомашин. Очолює колгосп Ф. С. Муратов. За самовіддану працю та вміле керівництво господарством він нагороджений двома орденами Леніна, орденом Жовтневої Революції, йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Значних успіхів досяг також колгосп «Червона зоря», створений в 1950 році на базі артілей «Радсело», «Нове життя», «Певний шлях» і «Червоний комунар». Господарство спеціалізується на виробництві курячих яєць. Птахоферма колгоспу розрахована на 24 тис. штук птиці з виробництвом яєць до двох мільйонів на рік. У 1972 році колгосп мав 33 трактори, 17 різних комбайнів, 31 автомашину. Голова колгоспу І. П. Огреб нагороджений орденами Леніна і Трудового Червоного Прапора, а в 1971 році йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Нову хвилю політичного і трудового піднесення у трудящих міста викликала підготовка до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Виробничі колективи брали підвищені соціалістичні зобов'язання, які з честю виконали. За трудові досягнення багатьох охтирців відзначено урядовими нагородами. Звання Героя Соціалістичної Праці присвоєно бригадирові колгоспу «Червона зоря» М. М. Бездрабку. Орденом Леніна нагороджені слюсар заводу «Промзв'язок» К. І. Задніпровський, робітниця швейної фабрики О. Г. Ганжа, бригадири колгоспу ім. Г. І. Петровського І. М. Бова і І. П. Ткаченко, зоотехнік І. Д. Попінака, ланковий колгоспу «Червона зоря» М. П. Кисіль, 15 передовиків відзначено орденом Трудового Червоного Прапора. На честь 50-річчя Радянської влади колгосп «Червона зоря» був нагороджений пам'ятним Червоним прапором ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС, завод «Промзв'язок» — пам'ятним Червоним прапором Міністерства зв'язку СРСР і ЦК профспілки пра-

цівників зв'язку, райпобуткомбінат — пам'ятним Червоним прапором ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради. З неменшим піднесенням працювали охтирці, ставши на трудову вахту на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Всі виробничі колективи виконали свої соціалістичні зобов'язання, 2180 чоловік було відзначено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

За успішне виконання плану восьмої п'ятирічки звання Героя Соціалістичної Праці удостоєний старший майстер управління бурових робіт І. П. Мазур, орденом Леніна нагороджені робітниця швейної фабрики Г. Д. Пилипенко, робітник заводу «Сільгоспмаш» М. А. Шрамко, слюсар заводу «Промзв'язок» М. С. Громак, бригадир колгоспу «Червона зоря» В. О. Ткаченко, бригада якого протягом тривалого часу вирощує зернових по 32 цнт на гектарі, цукрових буряків — 292 цнт, соняшнику — 26 цнт, і доярка колгоспу ім. Петровського Т. Є. Пахоленко, що надоювала від корови в середньому по 4469 кг молока на рік; орденом Жовтневої Революції — майстер взуттєвої фабрики А. М. Голець, слюсар заводу «Сільгоспмаш» Ф. Т. Мащенко, машиніст нафтогазодобувного управління Ф. М. Дейко, директор заводу «Промзв'язок» З. П. Гафанович, тракторист І. Й. Кімлик та бригадир І. П. Ткаченко з колгоспу ім. Петровського; 36 чоловік нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Готуючи гідну зустріч 50-річчю утворення СРСР, трудівники Охтирки виконали підвищені зобов'язання, завершивши виробничі плани 29 грудня 1971 року. На 3 млн. крб. реалізовано понадпланової продукції.

За успіхи, досягнуті в змаганні на честь 50-річчя СРСР, Охтирське управління бурових робіт нагороджене Ювілейним Почесним знаком ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС.

Невпізнанною за післявоєнні роки стала Охтирка. Більшість підприємств міститься в нових, сучасних корпусах. Озеленено і впорядковано вулиці й площі. Поліпшилося побутове обслуговування населення. Протягом останніх 15 років зведено 47 багатоповерхових та 700 індивідуальних житлових будинків. Розгорнулися газифікація й теплофікація міста. На початку 1973 року 1120 квартир користувалися природним газом, понад 5 тис. квартир — газобалонними установками.

У місті є 46 магазинів і 27 кіосків, ресторан, чайна, 7 їдалень. За останні п'ять років товарооборот зміпторгу і райспоживспілки зріс у півтора раза.

У місті є районна лікарня на 515 ліжок, дитяча лікарня, водолікарня. В цих закладах працюють 90 лікарів і 400 чоловік середнього медперсоналу. Влітку діти трудящих оздоровлюються в чотирьох піонерських таборах, розташованих на мальовничих берегах Ворскли, для малюків створюються оздоровчі майданчики, для старшокласників — табори праці й відпочинку.

В Охтирці створені всі умови для навчання і виховання підростаючого покоління. Тут є п'ять середніх, п'ять восьмирічних і початкова школи, школа-інтернат, вечірня і заочна школи. В них навчається 7799 учнів і працюють 426 учителів. Крім того, є технікум механізації і електрифікації сільського господарства, медичне училище, міське профтехучилище, дитяча музична школа. При заводі «Промзв'язок» створено опорний пункт Українського заочного політехнічного інституту. Для наймолодших охтирців відкрито 20 дитячих ясел і садків.

Мережу культурно-освітніх закладів Охтирки становлять районний будинок культури, два палаци культури (заводу «Промзв'язок» і колгоспу ім. Г. І. Петровського), два колгоспні і два профспілкові клуби, два кінотеатри, дві районні й дві міські бібліотеки, будинок учителя, будинок піонерів, краєзнавчий музей. У середній школі № 1 створено клуб інтернаціональної дружби ім. Е. Тельмана. При будинку культури організовано драматичний театр. В 1959 році йому надано звання народного. Популярний самодіяльний художній колектив будинку вчителя. Для спортивних занять у місті є стадіон на 1500 місць, 2 спортивні зали, 7 баскетбольних і 14 волейбольних майданчиків.

Провідну роль у досягненнях трудящих міста відіграють 2600 комуністів, об'єднаних в 78 первинних партійних організаціях, та 5500 комсомольців.

Важливий вклад у господарське і культурне життя Охтирки вносить міська Рада депутатів трудящих. У її складі 140 депутатів (з них 60 жінок). Серед обранців народу 70 комуністів.

56 років тому почала виходити районна газета, яка тепер називається «Прапор перемоги». В 1967 році газета нагороджена Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Міцно ввійшли в життя охтирців нові радянські обряди: урочиста реєстрація шлюбу і новонароджених громадян, свято проводів зими і зустрічі весни. Учасники художньої самодіяльності районного будинку культури влаштовують новорічні щедрівки.

Свято зберігають жителі Охтирки пам'ять про воїнів, що віддали своє життя за свободу й незалежність Батьківщини. На кошти охтирських колгоспів у 1965 році там, де відбувалися запеклі бої на заключному етапі Курської битви, споруджено великий меморіал — Курган бойової слави (архітектор Б. Бердник, скульптор Н. Дерегус), до 50-річчя Великого Жовтня збудовано Монумент безсмертя (архітектор Б. Бердник, скульптор К. Годулян). У місті встановлено пам'ятники героям громадянської та Великої Вітчизняної воєн. Стали традицією урочисті зустрічі молоді Охтирки й Харкова на Кургані бойової слави.

В Охтирці збереглася цінна пам'ятка архітектури XVIII ст.— Покровський собор, споруджений у 1753—1763 рр. за участю російського архітектора Д. В. Ухтомського, під керівництвом архітектора С. Дудницького.

Охтирка дала країні ряд учених, митців, діячів культури. За роки Радянської влади з міста вийшли такі вчені, як український радянський економіст, член-кореспондент АН УРСР О. О. Нестеренко (народився в Пристані — тепер околиця міста), український радянський археолог, доктор історичних наук М. Я. Рудинський (1887—1968), доктор медичних наук Б. Я. Задорожний, кандидат історичних наук С. Т. Попов, член Спілки художників України І. К. Мандрика, народний артист СРСР П. С. Білинник, радянська співачка заслужений діяч мистецтв РРФСР, професор Московської державної консерваторії Є. Ф. Петренко (1880—1951).

Під керівництвом комуністів трудящі Охтирки успішно виконують усі завдання, поставлені сучасним етапом будівництва комуністичного суспільства.

Б. Л. КОРОГОД, С. О. МАНОЙЛЕНКО, П. Д. ХОРОШУН

ЧУПА́ХІВКА

Чупахівка — селище міського типу (з 1956 року), центр селищної Ради. Лежить по обидва береги річки Ташані, за 29 км від районного центру і залізничної станції Охтирка. Через селище проходить автошлях Охтирка—Лебедин. Населення — 4100 чоловік. Селищній Раді підпорядковані села Коновалик, Оленинське та Софіївка.

Чупахівка заснована наприкінці 30-х років XVII ст. переселенцями з Правобережної України та російськими служилими людьми. За користування землею переселенці відбували сторожову службу. В перші роки заселення краю землеробством займалися мало (через часті набіги татар). Слобожани пасли худобу, полювали, займалися рибальством та бортництвом. У другій половині XVII ст. почало складатися землеробське господарство, яке спочатку велося за перелоговою системою, потім — за трипільною. Вирощували зернові культури. Розводили також сади, вирощували городину та баштанні культури. Одночасно розвивалися різні промисли — млинарство, гуральництво, ткацтво, чинбарство тощо.

З 50-х років XVII ст., коли було сформовано козацькі слобідські полки, Чупахівка входила до Охтирського полку як село.

Життя козаків було нелегким. Тягар військово-сторожової служби, утиски з боку старшини та її намагання загарбати їхні землі й покріпачити вільних слобожан, а також сваволя царських воєвод породжували невдоволення, призводили до класових сутичок. Багато хто з поселенців йшов на Дон[1]. Особливо масовими стали втечі мешканців Чупахівки наприкінці 30-х років XVIII ст., внаслідок чого село майже зовсім обезлюдніло — в ньому залишилось тільки 18 дворів. Після ліквідації полкового устрою Слобожанщини майже всі мешканці села потрапили в кріпосну залежність від поміщиків.

З 1780 року Чупахівка входила до Лебединського повіту, який до 1796 року був у складі Харківського намісництва, з 1797 Слобідсько-Української, з 1835 року — Харківської губернії.

В надрах феодального ладу поступово розвивався капіталізм. У першій половині XIX ст. поміщики почали будувати підприємства, на яких використовували працю своїх кріпаків. За даними 1846 року, в Чупахівці діяли винокурний і селітряний заводи, які давали власникам досить великі прибутки[2]. 1851 року поміщик збудував у селі цукровий завод[3]. Це було примітивне підприємство, де застосовувалася ручна праця кріпосних селян. За рік вироблялося на ньому всього 120—150 пудів цукру, що забезпечувало тільки потреби поміщицького маєтку.

Життя селян було злиденним. Виснажлива праця, нестатки і відсутність медичної допомоги призводили до різних захворювань — у Чупахівці не раз спалахували епідемії. 1831 року в селі від холери померло 76, а 1848 — 53 чоловіка.

Внаслідок грабіжницьких умов реформи 1861 року економічне становище колишніх кріпаків залишалося й далі тяжким. За 1012 дес. землі вони мали виплатити поміщику 63 123 крб.[4]. У 1864 році поміщик відрізав від селянських наділів 371 дес. уже засіяної землі, заборонив селянам користуватися водопоєм, а в 1867 році під виглядом стягнення недоїмки домігся вилучення в них 49 коней і 3 корів. Селяни скаржилися губернаторові, а коли він покарав тих, хто подавав скаргу, від імені громади написали цареві. В скарзі вони писали, що всі кращі землі в селі залишилися за поміщиком, навіть навколо їхніх садиб все зорано, їм нікуди випустити курку, не кажучи вже про худобу й коней, а селянські наділи за 8 верст від села. Лебединський повітовий справник побив уповноважених, які добивалися справедливого вирішення справи[5]. Ніякої допомоги не одержали селяни і з Петербурга. За капіталізму процес обезземелення поглибився — у 80-х роках на кожний двір припадало пересічно 3 десятини землі[6]. Через малоземелля й безземелля селяни терпіли злидні аж до Жовтневої революції.

В пореформений період в Чупахівці виникали нові підприємства. 1863 року споруджено пивоварний завод, але він існував недовго. В 70—80-х роках цукровий завод, що перейшов до акціонерного товариства, після реконструкції став потужним підприємством, з досконалим, як на той час, технічним обладнанням. На ньому працювало понад 400 робітників. Наприкінці 80-х років Чупахівський завод виробляв понад 200 тис. пудів цукру за сезон. Акціонерному товариству належало 3700 десятин землі. Щоб розширити свої володіння, воно намагалося прибрати селянські землі, що призводило до гострих конфліктів[7]. На початку XX ст. прибутки акціонерів становили близько 1 млн. крб. У селі були також дві цегельні й три парові млини[8]. Розвивалася й торгівля — щорічно відбувалися три ярмарки.

---

[1] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 42—43, 55, 61, 74, 77—78.

[2] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, ч. 1, стор. 436.

[3] Памятная книжка Харьковской губернии. Х., 1862, стор. 68.

[4] ЦДІА СРСР, ф. 577, оп. 45, спр. 963, арк. 8.

[5] Крестьянское движение в России в 1861—1869 гг. Сборник документов. М., 1964, стор. 491—492.

[6] Памятная книжка Харьковской губернии на 1865 год. Х., 1865, стор. 174.

[7] Крестьянское движение в России в 1890—1900 годы, стор. 378.

[8] Харьковский календарь на 1914 год. Х., 1913, стор. 48—50.

Становище робітників, що працювали на підприємствах та на бурякових плантаціях, було надзвичайно тяжким. Вони одержували мізерну зарплату. Власники зовсім не турбувалися про охорону праці робітників. За свідченням фабричного інспектора Харківського округу, 1885 року на Чупахівському цукровому заводі сталося 27 нещасних випадків. Сезонні сільськогосподарські робітники жили в жахливих антисанітарних умовах. Вони мешкали в бараках з довгими рядами дерев'яних нар, застелених соломою, яка кишіла паразитами. Харчування було непоживним — пісний борщ, пшоняна каша[1]. Виснажені робітники часто хворіли. «Однією з причин захворювань гострим туберкульозом в даній місцевості є праця на бурякових плантаціях. Вересень і жовтень — місяці найбільш інтенсивної роботи за несприятливих умов праці і ночівлі дають значну кількість захворювань легень»,[2] — констатував фабричний інспектор.

Під час першої російської революції мешканці Чупахівки піднялися на боротьбу з визискувачами. На знак протесту проти розстрілу царськими військами мирної демонстрації в Петербурзі 9 січня 1905 року застрайкували робітники Чупахівського цукрового заводу. Вони також вимагали підвищення заробітної плати. Налякана адміністрація заводу скоротила робочий день з 13 до 10 годин і трохи підвищила зарплату.

За робітниками піднялися й селяни. 13 червня 1905 року вони висунули перед Чупахівською економією вимогу платити в косовицю не з четвертої, а з третьої копиці, погрожуючи в разі відмови забрати все сіно. Водночас селяни почали пасти свою худобу на сінокосах економії та сусідніх поміщиків. У зв'язку з заворушенням наприкінці червня 1905 року до Чупахівки були введені два взводи драгунів[3].

Медичне обслуговування коштувало дорого й було доступним в основному заможному населенню. Чупахівська лікарська дільниця охоплювала три волості (19 населених пунктів). На 15 тис. мешканців у 1910 році налічувалося лише чотири медпрацівники[4].

У 70-х роках XIX ст. повітове земство відкрило в Чупахівці початкове училище. 1891 року в училищі було 97 учнів і 4 вчителі. Однак переважна більшість дітей не могла здобути навіть початкової освіти. Та й ті, що навчалися, не всі закінчували школу, щороку з училища вибувало 20—30 учнів. 1911 року в училищі було 140 учнів, з них закінчили повний курс навчання лише 24. 1899 року в Чупахівці відкрита публічна бібліотека. На той час її книжковий фонд становив 626 томів.

У роки першої світової війни населення Чупахівки переживало величезні труднощі. Більшість чоловіків була відправлена на фронт. З перших місяців війни закрилось училище, в ньому розмістили госпіталь. На заводі та в економії працювало багато підлітків, їх примушували виконувати тяжкі роботи по 10—12 годин на добу.

З одержанням звістки про повалення самодержавства в селі відбувся мітинг, скрізь були знищені царські портрети, роззброїли поліцію. В серпні — вересні 1917 року селяни почали засівати землі Чупахівської економії, що змусило адміністрацію просити захисту в губернського комісара Тимчасового уряду[5].

Радо зустріли трудящі села перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції і проголошення України Республікою Рад у грудні 1917 року. Лебединська організація більшовиків роз'яснювала жителям Чупахівки декрети Радянської влади. В кінці грудня з допомогою харківських червоногвардійців повіт був очищений від гайдамаків, і в селах почали створювати органи Радянської влади.

---

[1] Охтирський краєзнавчий музей, спр. 12, арк. 1.

[2] Журнал Ахтырского уездного земского собрания за 1907 г. Ахтырка, 1908, стор. 6.

[3] Революция 1905—1907 гг. на Украине, т. 2, ч. 1, стор. 334.

[4] Отчет о составе и деятельности земской медицины в Лебединском уезде за 1910 год. Лебедин, 1911, стор. 13.

[5] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 46.

На початку січня 1918 року робітники цукрового заводу обрали колегію, якій доручалось управління заводом, встановили 8-годинний робочий день. З числа передових робітників організували охорону заводу. Одночасно створили волосний ревком, який взяв під свій контроль землі економії. Частину землі роздали селянам-біднякам, а на основному масиві створили радгосп, який складався з трьох відділків: Чупахівського, Оленинського й Духівничанського. В селі розгорнулась культурно-освітня робота: читались лекції, влаштовувались антирелігійні диспути, молодіжні вечори[1].

Лебединський повітовий комітет РСДРП(б) 2 лютого 1918 року створив на Чупахівському цукровому заводі партійний осередок.

В кінці березня 1918 року село захопили австро-німецькі окупанти. Багато робітників і селян Чупахівки пішли до лав Червоної Армії захищати здобутки Великої Жовтневої соціалістичної революції, інші вступили до партизанського загону, організованого братами Харитоном та Андрієм Фроловими за завданням лебединського більшовицького підпілля. Загін діяв на території повіту, руйнуючи ворожі комунікації, перешкоджаючи вивозити награбоване майно до Німеччини. Окупанти повісили колишнього моряка — партизана Якова Душенка. Це викликало нову хвилю народного гніву.

Після краху австро-німецької окупації на території повіту на деякий час встановилася влада Директорії. На початку січня 1919 року об'єднані сили сумських і лебединських партизанів визволили Чупахівку та ін. села від петлюрівців. Влада перейшла до ревкому. Він наділяв селян землею, налагодив роботу заводу.

Відбудова народного господарства була знову перервана цього року навалою білогвардійської армії Денікіна. В червні 1919 року чупахівці для відсічі ворогові сформували кінний загін, до якого увійшли активісти села. Однак йому довелося відступити з Червоною Армією. На початку серпня денікінці захопили село і зразу ж розпочали грабежі й жорстокі репресії. Вони розстріляли волосного військового комісара більшовика П. П. Кращенка та багатьох інших активістів[2]. Проте недовго протрималися денікінці в селі. На початку грудня 1919 року Червона Армія визволила Чупахівку. 13 грудня створено волосний революційний комітет, який в січні 1920 року реорганізовано у волвиконком. Головою волвиконкому став Х. І. Різниченко. Було обрано також Чупахівську сільську Раду, головою якої став П. Федченко[3]. В лютому 1920 року оформилася комсомольська організація. Першим секретарем її був П. Т. Нагорний, колишній наймит. Партійний осередок Чупахівки в цей час налічував 5 членів і 2 кандидатів[4]. Влітку 1920 року в Чупахівці організовано комітет незаможних селян. Під керівництвом комуністів радянські і громадські організації завершили наділення селян землею, подавали допомогу бідноті й сім'ям червоноармійців. У першій половині 1920 року повністю відремонтували, забезпечили паливом і підготували до виробничого сезону цукровий завод[5]. В лютому 1921 року створили цукрокомбінат, до складу якого, крім заводу, входив і радгосп.

Трудовій діяльності жителів Чупахівки перешкоджав куркульський бандитизм. 10 травня 1921 року до села вдерлася банда Махна. Махновці пограбували завод, його склади. Від їх кривавих рук загинуло 18 червоноармійців та радянських активістів. Наступного дня на світанку махновці були вибиті з села Лебединською частиною особливого призначення. Місцеві банди не раз нападали на Чупахівський цукровий завод, але їх наскоки відбивала охорона заводу[6], якій активно допомагали сільські комсомольці. 19 червня 1921 року від рук бандитів загинули

---

[1] Жовтень на Сумщині, стор. 70.
[2] Охтирський краєзнавчий музей, спр. 14, арк. 15.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-60, оп. 2, спр. 190, арк. 6, 8—16, 21; оп. 1, спр. 75, арк. 34.
[4] Сумський облпартархів, ф. 30, оп. 1, спр. 10, арк. 17.
[5] Там же, спр. 28, арк. 9.
[6] ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 1, спр. 689, арк. 6.

червоноармійці волосного військкомату М. Волков, Т. Мостовий, С. Кураленко, В. Гутенко. Пізніше в боях з бандитами загинув начальник місцевої міліції Бублик, похований в центрі Чупахівки. Наприкінці року з бандами було покінчено.

В результаті адміністративно-територіальної реформи 1923 року Чупахівка стала центром району, який увійшов до Охтирського, а з 1925 року — до Сумського округу. Після ліквідації округів Чупахівка, як і інші районні центри, підпорядковувалася безпосередньо республіканським органам влади, а з 1932 по 1939 рік входила до Охтирського району Харківської області. В 1939 році Чупахівка в складі Охтирського району відійшла до новоутвореної Сумської області.

На початку 1924 року в парторганізації району налічувалося 18 комуністів. Під час ленінського призову лави її зросли до 48 чоловік. Районна комсомольська організація в жовтні 1924 року налічувала 69 членів ВЛКСМ[1]. Створення районних партійних та радянських органів сприяло пожвавленню господарського і культурного будівництва. На кінець 1924 року Чупахівський цукровий завод за обсягом виробництва досяг довоєнного рівня, а 1927 року виробництво цукру збільшилося на 50 проц., патоки — на 80[2]. Для підготовки кваліфікованих робітників з 1923 року при заводі діяла школа фабрично-заводського навчання. 12 її вихованців за путівками комсомолу було послано на робітфаки, згодом вони стали кваліфікованими спеціалістами народного господарства.

Протягом відбудовного періоду певних успіхів досягло і сільське господарство. Запровадження продовольчого податку стимулювало матеріальну заінтересованість селян у збільшенні виробництва сільськогосподарських продуктів. Цьому сприяло й розгортання кооперації. 1925 року сільськогосподарською та споживчою кооперацією було охоплено більше третини чупахівських селян. А на кінець 20-х років у районі було дев'ять товариств взаємодопомоги, в них налічувалося 842 члени[3]. Зароджувалася й вища форма кооперації — виробнича. 1923 року в Чупахівці організовано сільськогосподарську артіль «Прогрес», в якій об'єдналося 69 чоловік. Артіль користувалася 50 десятинами землі, мала 8 коней і 7 корів[4]. Головою колгоспу обрали колишнього матроса, активного борця за Радянську владу Д. М. Никоненка.

В Чупахівці 1925 року відкрито районну лікарню. Поступово змінювалося культурне обличчя села. Діти навчалися в двох початкових і семирічній школах. Організували товариство «Геть неписьменність!», у селі діяло сім пунктів лікнепу. Почали працювати клуб, бібліотека, книжковий фонд якої становив 3 тис. примірників. На кінець відбудовного періоду в селі діяли поштово-телеграфне відділення, телефонна станція, ветеринарний та агропункти.

В період індустріалізації було реконструйовано й розширено цукровий завод. На кінець першої п'ятирічки завод систематично перевиконував планові завдання. В 1932 році почалося будівництво вузькоколійки, яка з'єднала завод з селами Олешнею і Комишами, наступного року — з Охтиркою. Таким чином була вирішена проблема підвезення сировини і вивезення готової продукції. Неухильно зростали виробничі потужності заводу. Якщо в 1932 році тут вироблялося 57,1 тис. цнт цукру[5], то в 1938 — 220 тис. центнерів.

Курс на колективізацію сільського господарства, визначений XV з'їздом ВКП(б), селяни Чупахівки активно підтримали, адже вони мали яскравий приклад переваг колективного господарювання. Артіль «Прогрес» невпинно зміцнювалась. Вона обробляла 3 тис. га землі, мала понад 500 коней, 65 дійних корів, 112 овець, 87 бджолосімей[6]. Колгоспники збудували добротні стайні, корівники та ін. приміщення. Постійно поповнювалися й лави членів артілі — на початок

[1] Сумський облпартархів, ф. 214, оп. 1, спр. 6, арк. 91, 119.
[2] Там же, ф. 27, оп. 1, спр. 2, арк. 65.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-32, оп. 1, спр. 203, арк. 177.
[4] Харківський облдержархів, ф. Р-185, оп. 2, спр. 296, арк. 13.
[5] Сумський облдержархів, ф. Р-203, оп. 1, спр. 9, арк. 56.
[6] Газ. «Соціалістична перебудова», 1 квітня 1931 р.

1931 року їх вже налічувалося понад 740. А коли почалася суцільна колективізація, на території сільради виникло ще три колгоспи: «Селянин», «Шлях Шевченка» й «Нове життя». Щоб допомогти новим господарствам, при Чупахівському цукрокомбінаті створили кінно-тракторну станцію, яку 1931 року перетворено на МТС. Вона мала 34 трактори, якими обробляла землі колгоспів, розташованих на території 15 сільських Рад[1]. Політвідділ МТС допоміг колгоспам впровадити бригадний метод праці, нормування й відрядну оплату праці, підготувати кадри, а також пропагував передовий досвід. Газета політвідділу «Колективіст» широко висвітлювала патріотичний рух за підвищення продуктивності праці, що розгорнувся в період другої п'ятирічки. Трудівники МТС показували зразки ударної праці— тут налічувалося 127 ударників[2] (усього колектив складався з 345 чоловік). Чупахівська МТС наприкінці 30-х років обслуговувала 40 колективних господарств, її машинно-тракторний парк складався з 102 тракторів, 24 комбайнів[3].

Багато трудівників радгоспу і колгоспів Чупахівської сільради включилися у рух п'ятисотенниць. Ланкова колгоспу «Шлях Шевченка», делегат II Всесоюзного з'їзду колгоспників-ударників У. М. Буряк за високі врожаї зернових і технічних культур нагороджена орденом Леніна. В 1939 році доярка радгоспу К. Ю. Юхименко відзначена орденом «Знак Пошани».

Медперсонал Чупахівської лікарні в 30-х роках складався з 14 чоловік, у т. ч. двох лікарів.

У 1934 році на базі семирічки в Чупахівці створено середню школу. Крім неї, була ще одна початкова. В обох школах працювало 37 вчителів, навчалося 840 учнів. Книжковий фонд чотирьох бібліотек становив 15 тис. примірників.

З початком Великої Вітчизняної війни мешканці Чупахівки, як і всі радянські люди, стали на захист Батьківщини. Жінки і підлітки прийшли на зміну чоловікам. Під час збирання врожаю влітку 1941 року в полі машини працювали по 20 годин на добу. Для збирання сіна і хліба були залучені учні старших класів, домогосподарки, члени сімей робітників заводу й радгоспу. За короткий час евакуювали цукровий завод до м. Беково Пензенської області. Радгосп евакуювали спочатку до Воронезької області, а в липні 1942 року — до Киргизької РСР. Техніку МТС вивезли в Совєтський район Саратовської області. Місцеві жителі привітно зустріли трудівників з України і зробили все можливе для їх нормальної праці і побуту.

На початку жовтня 1941 року німецькі війська вдерлися до Чупахівки. Вони встановили режим терору й грабежу. На каторжні роботи до Німеччини примусово вивезли 156 чоловік. В березні 1942 року штаб партизанського руху на Україні направив до Охтирського району розвідувально-диверсійний загін, в складі якого були й працівники Чупахівського цукрозаводу О. І. Овчаров, Я. С. Шумило, П. М. Бойко, М. Ф. Литвиненко та А. Я. Волошенко[4]. Але зрадники виказали радянських розвідників. Перших чотирьох гітлерівці схопили і розстріляли, а Волошенко загинув, відстрілюючись до останнього. Мешканці Чупахівки всіляко підтримували партизанську групу, створену з червоноармійців, що потрапили в оточення. В лютому 1943 року партизани визволили село, але під натиском фашистів і поліцаїв через кілька днів змушені були відійти в ліси[5].

23 лютого 1943 року радянські війська визволили Чупахівку від німецько-фашистських загарбників, та через два тижні змушені були її залишити. З ними пішло багато місцевих патріотів, які влилися до регулярної армії і продовжували боротьбу з німецькими загарбниками на фронті. 25 серпня 1943 року Чупахівка остаточно визволена. В бою за село полягли 83 радянські воїни, які поховані в братській могилі в центрі Чупахівки. Серед них росіянин А. Ф. Губанов, українець

[1] Сумський облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 136, арк. 32; ф. 26, оп. 1, спр. 23, арк. 5.
[2] Там же, ф. 26, оп. 1, спр. 36, арк. 1.
[3] Охтирський краєзнавчий музей, спр. 16, арк. 1.
[4] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3, спр. 87, арк. 3.
[5] Там же, арк. 5.

К. С. Руденко, білорус Я. Д. Арешкевич, киргиз К. Асанов, узбек Р. Багалієв, вірменин Г. Бежанян та представники інших народів СРСР. 1955 року на братській могилі встановлено пам'ятник. Боронили Батьківщину на фронтах Великої Вітчизняної війни 557 чупахівців. 185 односельців полягли на полі бою, серед них — колишній робітник цукрового заводу, ветеран громадянської війни генерал-майор П. Я. Коваленко. 240 чупахівців нагороджено орденами і медалями, а Д. М. Хоменко став повним кавалером ордена Слави.

Після визволення села відновлена сільська Рада розгорнула роботу щодо відбудови господарства й організації допомоги фронту. З ініціативи працівників Чупахівського цукрокомбінату в лютому 1944 року в Охтирському районі проведено збір коштів на будівництво танкової колони «Охтирчанин на Сумщині». Працівники комбінату внесли понад 200 тис. карбованців.

Держава асигнувала 2 млн. крб. на відбудову цукрового заводу, і в сезон 1943/1944 року завод вже дав продукцію. Почала надходити із східних областей техніка. В 1946 році автоколона заводу одержала 25 автомашин. Поступово впорядковувався внутрізаводський транспорт. У 1947 році завод уже перевиконав план. 1950 року він переробляв 10 тис. цнт буряків на добу, що відповідало довоєнному рівню виробництва.

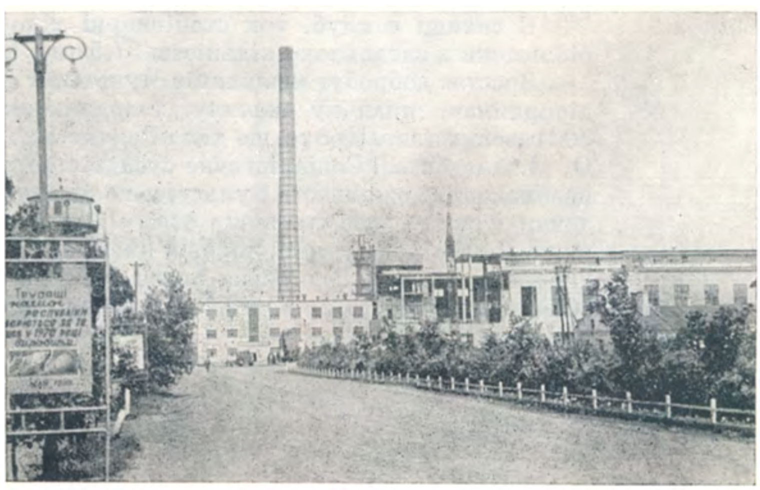
Внаслідок окупації в особливо тяжкому становищі опинилася МТС. Фашисти вщент зруйнували приміщення майстерень, вивезли верстати, динамомашину, спалили частину машинного парку. Робітники із запчастин склали двигун, відремонтували кілька тракторів і зорали 926 га колгоспних ланів. Завдяки державним асигнуванням і трудовому ентузіазму вже 1945 року зросла технічна озброєність МТС. На кінець четвертої п'ятирічки тут налічувалося 20 тракторних бригад, які мали в своєму розпорядженні 72 трактори і систематично перевиконували планові завдання.

Радгосп Чупахівського цукрокомбінату вже в 1944 році повністю освоїв довоєнні площі, а в 1947 році тракторний парк радгоспу досяг довоєнного рівня. Ланкова радгоспу Г. Н. Самохіна за одержання 31,1 цнт з га жита на площі 21,8 га в 1948 році удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці. Наприкінці четвертої п'ятирічки в радгоспі досягли високих надоїв молока — по 4 тис. кг на фуражну корову.

Держава всіляко сприяла зміцненню колгоспів. 1945 року артілі «Прогрес» і «Селянин» були повністю звільнені від податків. У разі потреби колгоспам знижували розміри обов'язкових поставок м'яса і молока, надавали кредити. Це давало можливість усі кошти артілей спрямовувати на відродження господарства. 1948 року колгосп «Нове життя» на площі 22 га зібрав по 16,5 цнт озимої пшениці. «Шлях Шевченка» в 1949 році зібрав з гектара по 159 цнт цукрових буряків, що було на той час найвищим урожаєм в Охтирському районі.

Успішно подолавши труднощі післявоєнних років, мешканці Чупахівки не тільки відбудували зруйноване господарство, а й досягли дальших успіхів. 1960 року почалася реконструкція цукрового заводу. Його обладнано насосами, виготовленими в Білорусії і Молдавії, пресами і вакуум-фільтрами з РРФСР, з Удмуртії надійшли вагони і тепловози, з Узбекистану — турбогазодувки. Завдяки цьому значно збільшився випуск продукції. Якщо в 1941 році завод переробляв 10,4 тис. цнт буряків за добу, то в 1972 — 18 тис. центнерів. За самовіддану працю

Цукровий завод, смт Чупахівка, 1969 р.

Є. І. Коров'яківська — доярка радгоспу «Чупахівський», якій у 1972 році присвоєно звання «Краща доярка Сумської області».

багатьох робітників заводу відзначено урядовими нагородами, зокрема орденом Леніна — апаратника В. А. Буряка.

З 1963 року в селищі працює відділення «Сільгосптехніки».

Швидкими темпами розвивається сільське господарство. На початку 1951 року колгосп «Шлях Шевченка» приєднався до колгоспу «Прогрес». Це дало можливість централізувати матеріальні та людські ресурси і ширше розгорнути капітальне будівництво. Протягом 50-х років зміцніли й інші артілі. А в 1959 році чупахівські колгоспи були перетворені на відділки радгоспу. Вони спеціалізуються на вирощуванні зернових, цукрових буряків та виробництві продуктів тваринництва. Радгосп — один з розплідників лебединської породи корів. Зоотехніку І. К. Згурському за розведення й вдосконалення цієї породи присуджено Державну премію СРСР й присвоєно звання заслуженого зоотехніка УРСР. За систематичне перевиконання планових завдань і дострокове завершення восьмої п'ятирічки багатьох трудівників Чупахівки відзначено урядовими нагородами. Орден Леніна одержали комбайнер С. П. Кубатка, доярки А. А. Кваша та Є. І. Коров'яківська; орден Жовтневої Революції — шофер Ф. М. Лисовенко. 147 чоловік нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

За післявоєнні роки невпізнанною стала Чупахівка. Віднесення її до категорії селищ міського типу сприяло дальшому розвитку, поліпшенню благоустрою. Велику роботу щодо цього здійснює селищна Рада депутатів трудящих, 50 проц. складу якої — робітники. В 1960 році в селищі збудована електростанція, яка повністю задовольняє виробничі й культурно-побутові потреби в електроенергії.

Протягом 60-х років проведена реконструкція вулиць, прокладено асфальтовані тротуари, широко розгорнулося житлове будівництво. Зведено також приміщення лікарні, дитячого садка, двох магазинів, хлібозаводу. З ініціативи партійної і комсомольської організацій цукрозаводу поблизу селища на 35 га закладено лісопарк. Мешканців Чупахівки і навколишніх сіл обслуговують 33 магазини.

Медичне обслуговування трудящих здійснюють лікарня на 25 ліжок, амбулаторія та два фельдшерсько-акушерські пункти. Всього в них працює 19 чол., у т. ч. 4 лікарі. Завдяки регулярним профілактичним заходам та поліпшенню культурно-побутових умов населення вже багато років в селищі немає випадків інфекційних захворювань.

Тепер у Чупахівці діє середня школа (1958 року семирічку об'єднали з середньою). В ній 60 вчителів навчають 940 учнів. Близько 2 тис. юнаків та дівчат вже закінчили її. Багато з них здобули вищу освіту і працюють у різних галузях народного господарства.

В селищі є клуб, три стаціонарні кіноустановки (одна широкоекранна), три бібліотеки з загальною кількістю 37,5 тис. книжок.

Зростає добробут мешканців Чупахівки. Майже кожна сім'я має телевізор чи радіоприймач, пральну машину, холодильник. У будинках робітників встановлено 500 газових плит. Про те, що дала Радянська влада трудящим, яскраво свідчить сім'я О. М. Алексєєва. Соціалістичне суспільство не тільки дало їй заможне життя, а й необмежені можливості культурного розвитку. Всі діти О. М. Алексєєва — три дочки і син — здобули вищу освіту і працюють інженерами та вчителями. Робітниця Л. П. Прокопенко, чоловік якої загинув на фронті, лишилася з двома малими дітьми на руках. Радянська влада не тільки допомогла виростити дітей, а й дала обом вищу освіту. Син Юрій став інженером, Станіслав — артистом.

Життям трудових колективів Чупахівки керують чотири партійні організації, які налічують 214 комуністів, та дві комсомольські (438 членів ВЛКСМ).

У 20-х роках на Чупахівському заводі деякий час працював М. Л. Духов (1904—1964), згодом конструктор радянських танків, член-кореспондент АН СРСР, генерал-лейтенант інженерно-технічної служби, тричі Герой Соціалістичної Праці, лауреат Ленінської і п'яти Державних премій СССР.

Як і всі радянські люди, мешканці Чупахівки урочисто відзначили славний ювілей в житті нашої багатонаціональної Батьківщини — 50-річчя створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. На честь знаменної дати робітники цукрокомбінату виконали підвищені соціалістичні зобов'язання. Члени первинної організації товариства «Знання» читали односельцям лекції про утворення СРСР, дружбу народів, соціалістичний інтернаціоналізм, а колективи художньої самодіяльності провели кілька вечорів, у програмі яких знайшла відображення багатонаціональна культура народів нашої країни.

За роки будівництва соціалістичного суспільства Чупахівка із відсталого села перетворилася на квітуче селище. Будівництво комуністичного суспільства відкриває перед його трудівниками нові перспективи.

Б. Л. КОРОГОД, М. Я. ЛЕБЕДИНСЬКИЙ, І. О. ШУДРИК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ОХТИРСЬКОГО РАЙОНУ

БА́КИРІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Ворскли, за 13 км від районного центру і за 11 км від залізничної станції Кириківка. Дворів — 208, населення — 547 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Залісне й Литовка.

В Бакирівці міститься центральна садиба колгоспу ім. Дзержинського, за яким закріплено 2262 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1328 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових культур і цукрових буряків та м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є млин, олійниця, пилорама.

В селі працюють початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

За успіхи в розвитку господарства й культури 54 чоловіка нагороджено орденами й медалями.

На території сільради — одна первинна партійна організація, яка об'єднує 27 комуністів, і дві первинні комсомольські організації, що налічують 50 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1945 році, комсомольський — в 1926.

Бакирівка відома з 1685 року. В 1750 й 1880 рр. тут відбулися виступи селян проти поміщиків. Радянська влада встановлена в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 117 жителів Бакирівки, з них 59 за мужність і героїзм нагороджено орденами й медалями, 58 — віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В с. Бакирівці відкрито меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, що загинули в серпні 1943 року в боях за визволення села від окупантів, і односельців, полеглих за свободу й незалежність Вітчизни в 1941—1945 роках.

Біля с. Литовки знайдено знаряддя праці доби бронзи (II тисячоліття до н. е.).

БУГРУВА́ТЕ (до 1918 р.— Парфилівка) — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру. Дворів — 337, населення— 1204 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Восьме Березня, Іллічівка, Сонячне.

У Бугруватому міститься центральна садиба колгоспу ім. Постишева, за яким закріплено 6588 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5547 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Допоміжні підприємства — млин, олійниця, дві пилорами. За успіхи в розвитку сільськогосподарського виробництва 38 передовиків нагороджені орденами й медалями, з них орденом Леніна П. І. Колодяжний, К. Ф. Улько, орденом Жовтневої Революції — Г. Я. Гриненко.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 137 учнів і викладає 12 вчителів, будинок культури на 250 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

На території сільради — 2 первинні партійні організації (94 комуністи) й 4 комсомольські (223 члени ВЛКСМ). Партійний осередок створено в 1929 році, комсомольський — в 1923.

Село відоме з другої половини XIX ст. Радянська влада встановлена в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 147 жителів Бугруватого, 72 за мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями, 56 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В селі споруджено меморіальний комплекс: пам'ятник на братській могилі воїнів, що полягли в боях за визволення села від фашистських загарбників, і стели, на яких викарбовані імена загиблих односельців.

В 1967 році встановлено пам'ятник П. П. Постишеву. 1969 року в центрі села відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

В с. Сонячному розміщена Іванівська дослідно-селекційна станція цукрових буряків, заснована в 1897 році.

ВИСО́КЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і залізничної станції Охтирка. За 1 км від села проходить автошлях Суми—Харків. Дворів — 93, населення — 371 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вербове, Веселий Гай, Кудряве.

У Високому — центральна садиба колгоспу ім. Горького, за яким закріплено 3100 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2656 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. На території села працює спиртозавод, заснований 1903 року.

В селі — восьмирічна школа, де налічується 220 учнів і 15 учителів, будинок культури на 350 місць, бібліотека, медпункт. На території сільради розташована обласна психіатрична лікарня на 920 ліжок. У ній працює 35 лікарів та 142 чоловіка середнього медперсоналу.

За успіхи в розвитку сільського господарства, освіти, охорони здоров'я 47 чоловік нагороджено орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна колишнього голову колгоспу П. Я. Попова та чабана А. Т. Череду.

У селах сільради — 4 первинні партійні організації, які об'єднують 106 комуністів, і 4 комсомольські, що налічують 291 члена ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1929 році, комсомольський — в 1931.

Село Високе засноване в першій половині XVIII ст. Радянська влада встановлена в грудні 1917 року. В 1924 році в с. Високому створено відділення комуни «Червона зірка», центральна садиба якої розташовувалася в с. Сосонці Староіванівської сільради. Під час Великої Вітчизняної війни брали участь у боях проти німецько-фашистських загарбників 59 жителів села, з них 31 чоловік за мужність і героїзм нагороджений орденами й медалями, 28 полягли смертю хоробрих. У селі побудовано пам'ятник воїнам, що загинули, визволяючи с. Високе від фашистських окупантів.

У 1967 році відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

В'ЯЗОВЕ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 42 км від районного центру. Дворів — 493, населення — 1158 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Рубани, Скелька, Шабалтаєве.

У В'язовому міститься центральна садиба колгоспу «Жовтень», за яким закріплено 3060 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2844 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових культур і цукрових буряків. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств у колгоспі є цегельний завод, пилорама, дві столярні майстерні, млин.

У селі працюють восьмирічна школа, в якій налічується 189 учнів і 17 учителів, будинок культури на 250 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

За успіхи в розвитку сільського господарства, освіти й охорони здоров'я 116 чоловік нагороджено орденами й медалями. О. Г. Косовський і М. П. Рубан удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці.

На території сільради — первинна партійна організація (65 комуністів) і 3 комсомольські (90 комсомольців). Партійний осередок виник 1929 року, комсомольський — 1923.

В'язове відоме з другої половини XVII ст. Його назва походить від дерев в'язів, які переважали в місцевих лісах. Радянська влада встановлена в грудні 1917 року. Під час Великої Вітчизняної війни в боях з фашистськими загарбниками брали участь 477 жителів села, з них 212 чоловік за стійкість і відвагу нагороджено орденами й медалями. Лейтенанту В. П. Симону за виявлену мужність і вміле керівництво підрозділом під час форсування Західної Двіни і утримання плацдарму на її березі присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 265 чоловік загинули смертю хоробрих. На їх честь у селі споруджено пам'ятник. Радянським воїнам, що полягли в боях за визволення В'язового від гітлерівців, встановлено обеліск Слави й пам'ятник на братській могилі. В 1967 році відкрито обеліск на братській могилі борців за Радянську владу.

Поблизу с. Скельки виявлено давньоруське поселення XII століття.

ГРІ́НЧЕНКОВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 40 км від районного центру. Дворів — 108, населення — 413 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Всадки, Грунька, Піонер, П'яткине й Розсохувате.

У Грінченковому міститься центральна садиба колгоспу ім. Луначарського, за яким закріплено 2990 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2307 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових культур і цукрових буряків. За досягнення в колгоспному виробництві 26 чоловік нагороджено орденами й медалями.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 202 учні й працює 12 учителів, клуб, бібліотека, медпункт.

На території сільради — первинна партійна організація, яка об'єднує 42 комуністи, й дві комсомольські, що налічують 49 комсомольців. Партійний осередок створено в 1946 році, комсомольський — у 1929.

Грінченкове відоме з другої половини XVII ст. Радянська влада в селі встановлена в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни билися з гітлерівськими загарбниками на різних фронтах 106 жителів Грінченкового, з них 50 чоловік за мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями. 47 чоловік полягли смертю хоробрих. За тимчасової німецько-фашистської окупації в Розсохуватому був створений партизанський загін під командуванням Я. А. Міщенка. Загін базувався в Тростянецьких лісах. У 1942 році він потрапив у засідку. Майже всі народні месники загинули в бою з карателями.

ГРУНЬ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Груні, за 25 км від районного центру. Дворів — 1067, населення — 3031 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Аврамківщина й Шолудьки.

В Груні міститься центральна садиба колгоспу «Перше травня», за яким закріплено 4042 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3329 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств колгосп має цегельний завод. У селі працюють відділення «Сільгосптехніки», цех Охтирського маслозаводу, консервний цех харчокомбінату, цех фабрики художніх виробів, відділення «Міжколгоспбуду», лісництво, хлібозавод.

У селі є середня школа, в якій навчається 606 учнів і працює 40 учителів, восьмирічна школа-інтернат на 320 учнів, будинок культури на 500 місць і 3 колгоспні бригадні клуби, 4 стаціонарні кіноустановки, 5 бібліотек. У будинку культури створено кімнату-музей видатного письменника-гумориста Остапа Вишні. В селі працює дільнична лікарня на 50 ліжок і медамбулаторія.

За успіхи в розвитку господарства, освіти й охорони здоров'я 115 жителів села нагороджено орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна — Д. Я. Білоусова і Т. В. Іванюту.

На території сільради — 4 первинні партійні організації (107 комуністів) і 4 комсомольські (291 член ВЛКСМ). Партійний і комсомольський осередки створено 1919 року.

Вперше в писемних джерелах Грунь згадується у 1665 році. 1905 року тут відбувся страйк робітників місцевої економії. Поміщики змушені були просити допомоги у властей. Радянська влада встановлена в грудні 1917 року. Під час німецької окупації у 1918 році в селі виникла підпільна група, яка потім стала ядром партизанського загону, що діяв на території Охтирського й Зіньківського повітів. Улітку 1919 року для боротьби з денікінцями організовано загін з 60 чоловік, який влився в частини Червоної Армії. В 1924 році в Груні було створено ТСОЗ «Згода», в якому об'єдналися 103 господарства. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 513 жителів Груні, з них 105 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями. Особливо відзначився в боях з окупантами льотчик старший лейтенант А. М. Дегтяренко. Лише навесні 1942 року за три з половиною місяці він зробив 39 бойових вильотів і знищив 12 літаків

противника. Він вивіз на своїй машині з окупованої ворогом території тяжко пораненого льотчика О. П. Маресьєва. За надзвичайну хоробрість і стійкість А. М. Дегтяренку присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 295 жителів села полягли смертю хоробрих. За тимчасової окупації в селі було створено дві підпільні групи, які невдовзі перетворилися на партизанські загони. Бійці першого загону (командир П. Я. Кульомза, комісар С. І. Куц) всі загинули в нерівному бою з карателями. Другий загін діяв у Вовчанських лісах на Харківщині. В Груні споруджено пам'ятник радянським воїнам-визволителям.

У 1958 році встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Грунь — батьківщина Остапа Вишні (П. М. Губенка) — видатного українського радянського письменника, сатирика й гумориста. На хуторі Чечві біля Груні народився Василь Чечв'янський (В. М. Губенко) — український радянський письменник-гуморист. Вихідцем з Груні є також І. Т. Кіясь — Герой Соціалістичної Праці.

ДО́ВЖИК — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км від районного центру і за 22 км від залізничної станції Лебединська. Дворів — 433, населення — 1423 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Бузовик та Буро-Рубанівка.

У Довжику — центральна садиба колгоспу «Більшовик», за яким закріплено 3883 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3408 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств у колгоспі є млин, олійниця і цегельний завод.

Працюють восьмирічна школа, в якій налічується 206 учнів і 13 учителів, будинок культури на 200 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

За успіхи в розвитку сільського господарства, освіти, охорони здоров'я 86 чоловік нагороджено орденами й медалями, в т. ч. орденом Жовтневої Революції — бригадира тракторної бригади П. Б. Хоменка.

На території сільради — первинна партійна організація (56 комуністів) і три комсомольські (91 член ВЛКСМ). Партійний осередок створено в 1933 році, комсомольський — у 1923.

Довжик заснували вихідці з с. Олешні в 1708 році. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 282 жителі Довжика, майже всі вони за відвагу нагороджені орденами й медалями, 204 чоловіка загинули смертю хоробрих. У Довжику відкрито меморіальний комплекс: пам'ятники воїнам-визволителям і стели, на яких викарбовані імена односельців, що загинули в боях з фашистськими загарбниками.

Поблизу с. Буро-Рубанівки знайдено два скарби крем'яних знарядь доби неоліту, а біля с. Довжика виявлено поселення і курганний могильник ранньоскіфських часів (VII—VI ст. до н. е.).

КАРДАШІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Відстань до районного центру — 5 км, до залізничної станції Охтирка — 6 км. Дворів — 123, населення — 463 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Буймерівка, Гай-Мошенка, Михайленкове, Мошенка, Підлозіївка.

В Кардашівці розташована бригада колгоспу ім. Постишева (центральна садиба в с. Бугруватому). З допоміжних підприємств є млин, олійниця. За успіхи в розвитку сільського господарства 32 жителі села нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна — Г. В. Катрич, Є. Й. Катрич, М. В. Огреб.

Діють початкова школа, клуб, бібліотека, медпункт.

На території сільради працює 33 комуністи, які на обліку в Бугруватській партійній організації, і одна первинна комсомольська організація, що об'єднує 17 членів ВЛКСМ. Партійний і комсомольський осередки створені в 1924 році.

Село відоме з другої половини XVII ст. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 42 жителі села, з них 24 за мужність і героїзм нагороджені орденами й медалями, 18 чоловік загинули смертю хоробрих. У селі відкрито пам'ятник радянським воїнам, що полягли в боях за визволення Кардашівки від німецько-фашистських окупантів.

КАРПИ́ЛІВКА (до 1917 р.— Іскрівщина) — село, центр сільської Ради, розташоване за 48 км від районного центру. Дворів — 94, населення — 697 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Гусарщина, Миколаївка.

В Карпилівці міститься бригада колгоспу «Заповіти Ілліча» (центральна садиба в с. Комишах).

У селі є восьмирічна школа, де налічується 124 учні й 10 учителів, клуб, бібліотека, медпункт.

За досягнення в розвитку господарства й культури села 34 чоловіка нагороджені орденами й медалями.

У селах сільради працює 27 комуністів і 15 комсомольців, які на обліку в комишанських колгоспних організаціях. Партійний осередок створено в 1924 році, комсомольський — в 1929.

Карпилівка відома з першої половини XVII ст. Радянська влада в селі встановлена у грудні 1917 року. Перший колгосп організовано в 1924 році. Під час Великої Вітчизняної війни 133 жителі Карпилівки билися з ворогом на різних фронтах, 48 чоловік за мужність і героїзм нагороджені орденами й медалями, 105 — загинули за свободу й незалежність Батьківщини. В селі встановлено пам'ятники радянським воїнам-визволителям і односельцям, що полягли в боях з фашистами.

КОМИШІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Ташані, за 45 км від районного центру. Дворів — 499, населення — 1636 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Лимареве, Овчаренки, Озера, Перелуг.

У Комишах міститься центральна садиба колгоспу «Заповіти Ілліча», за яким закріплено

5150 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4627 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств у колгоспі є вальцьовий млин, олійниця, цегельний завод. За успіхи в розвитку сільського господарства 92 колгоспники нагороджені орденами й медалями.

В селі працюють середня школа, в якій налічується 413 учнів і 29 учителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека, дільнична лікарня на 25 місць.

На території сільради — первинна партійна організація (51 комуніст) і дві комсомольські (214 членів ВЛКСМ). Партійний і комсомольський осередки створено в 1930 році.

Комиші відомі з першої половини XVII ст. Радянська влада встановлена в грудні 1917 року. Під час Великої Вітчизняної війни 256 жителів села билися з ворогом на різних фронтах. 7 чоловік входили до складу Грунського партизанського загону. За мужність і героїзм 90 чоловік нагороджено орденами й медалями, 166 — полягли смертю хоробрих у боях з німецько-фашистськими загарбниками. На їх честь у селі встановлено обеліск Слави. 1958 року відкрито пам'ятник радянським воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

КУЗЕ́МИН — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Ворскли, за 45 км від районного центру. Дворів — 836, населення — 2061 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Буди й Парасковеньки.

У Куземині міститься центральна садиба колгоспу «Ленінська іскра», за яким закріплено 5452 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4429 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств колгосп має 2 цегельні заводи, млин, олійницю. В селі міститься цех Охтирської державної фабрики художніх виробів.

У селі є середня школа, в якій налічується 323 учні й 24 вчителі, школа-інтернат, будинок культури, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

За успіхи в розвитку сільського господарства й освіти 32 чоловіка нагороджені орденами й медалями, з них орденом Леніна — вчителька К. Ф. Столиченко.

На території сільради — 2 первинні партійні організації, які об'єднують 123 комуністів, 3 комсомольські, що налічують 194 члени ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1919 році, комсомольський — в 1920.

Вперше в писемних джерелах Куземин згадується в 1665 році. Радянська влада встановлена у грудні 1917 року. Під час Великої Вітчизняної війни билися з загарбниками на різних фронтах 688 жителів Куземина, з них 442 загинули смертю хоробрих. За мужність і відвагу 246 чоловік нагороджено орденами й медалями. Льотчику-винищувачу майору В. Д. Шаренку за хоробрість і високу бойову майстерність, виявлені в повітряних боях з окупантами, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В Куземині на будинку школи, де вчився Шаренко, встановлена меморіальна дошка. В селі споруджено меморіальний комплекс: пам'ятник радянським воїнам-визволителям, стели, на яких викарбовані імена односельців, що загинули в боях з фашистами, й обеліск на честь борців за владу Рад у селі.

Поблизу с. Буд виявлено поселення скіфських часів, тут же та біля с. Куземина — курганний могильник і два городища сіверян (VIII—X ст.).

ЛАНТРА́ТІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру. Дворів — 161, населення — 548 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Духовниче й Новопостроєне.

У Лантратівці міститься центральна садиба колгоспу ім. Щорса, за яким закріплено 1915 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1739 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств колгосп має ремонтну майстерню, млин, кузню, пилораму.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 96 учнів та 11 учителів, будинок культури на 300 місць, бібліотека, медпункт, пологовий будинок.

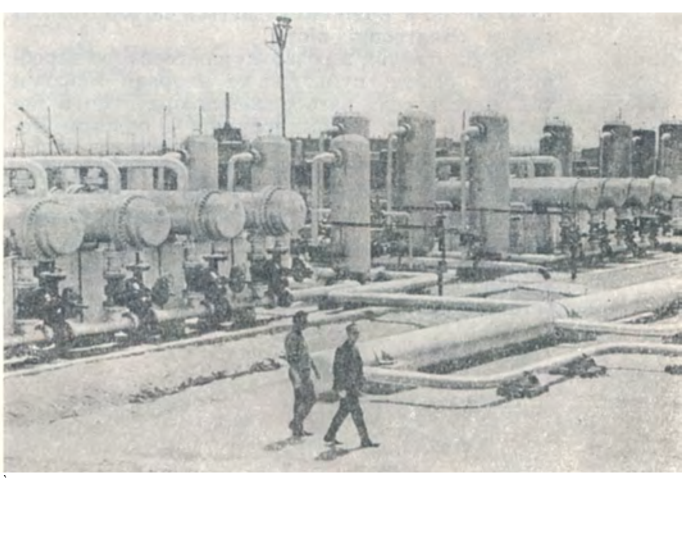
За досягнення в розвитку колгоспного виробництва, освіти й охорони здоров'я 63 чоловіка нагороджені орденами й медалями.

На території сільради — первинна партійна організація і три комсомольські, які об'єднують 27 комуністів і 49 комсомольців. Партійний осередок створено в 1946 році, комсомольський — в 1929.

Лантратівка відома з першої половини XVIII ст. Радянська влада в селі встановлена в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 130 жителів Лантратівки, з них 40 за мужність і героїзм нагороджено орденами й медалями, 52 чоловіка загинули смертю хоробрих. У селі встановлено пам'ятник радянським воїнам, що полягли в боях за визволення Лантратівки від гітлерівців.

МАЛА́ ПА́ВЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км від районного центру. Дворів — 455, населення — 1504 чоловіка. Сіль-

На Качанівському родовищі нафти. 1972 р.

раді підпорядковані населені пункти Бурячиха, Жовтневе, Закаблуки, Качанівка, Козачий Яр, Кударі, Неплатине, Обертень.

У Малій Павлівці розташована центральна садиба колгоспу ім. Ворошилова, за яким закріплено 3415 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2915 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є цегельний завод, млин, олійниця. З 1961 року почалась експлуатація Качанівського нафтового родовища.

За досягнення в розвитку колгоспного виробництва 35 чоловік нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна М. В. Антонова, Є. Г. Дейко, О. Т. Левченко, Ф. Г. Олефіренко; орденом Жовтневої Революції — І. Л. Шелест та С. О. Дейко. Колишньому голові колгоспу М. І. Храпачу присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

У Малій Павлівці є восьмирічна школа, в якій налічується 349 учнів і 22 учителі, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинна партійна організація (42 комуністи) і три комсомольські (89 членів ВЛКСМ). Партійний осередок створено в 1938 році, комсомольський — в 1920.

Мала Павлівка відома з другої половини XVII ст. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 147 жителів села билися з ворогом на різних фронтах. За мужність і відвагу 61 чоловіка нагороджено орденами й медалями, 86 — загинули смертю хоробрих. У селі споруджено пам'ятник радянським воїнам, полеглим у боях за визволення Малої Павлівки від німецько-фашистських загарбників.

ОЛЕ́ШНЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру. Дворів — 483, населення — 2216 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Горяйстівка, Комарівка, Лисе, Нове, Пасіки й Садки.

В Олешні міститься центральна садиба колгоспу ім. Свердлова, за яким закріплено 4647 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3841 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є цегельний завод, млин.

У селі — середня школа, в якій навчається 419 учнів і працює 30 учителів, будинок культури на 350 місць, бібліотека, дільнична лікарня на 35 місць. У колгоспі видається багатотиражна газета «Колгоспні вісті».

За досягнення в розвитку колгоспного виробництва, освіти, культури та охорони здоров'я 161 житель села нагороджений орденами й медалями, в т. ч. 12 колгоспників — орденом Леніна.

На території сільради — первинна партійна організація (96 комуністів) і три комсомольські (89 членів ВЛКСМ). Партійний осередок створено в 1928 році, комсомольський — в 1920.

Вперше в писемних джерелах Олешня згадується під 1638 роком. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. На фронтах

С. І. Долгий — Герой Радянського Союзу, уродженець с. Олешні.

Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 625 жителів села, з них 425 полягли смертю хоробрих. 198 чоловік за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями. Старшому сержанту С. І. Долгому, командиру гармати, який загинув на бойовому посту, але не пропустив ворожі танки, у вересні 1943 року посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Його ім'ям названа одна з вулиць у рідному селі. В Олешні споруджено два пам'ятники й два обеліски Слави радянським воїнам, що загинули в боях за визволення села від фашистських загарбників.

Біля с. Комарівки знайдено поселення часів Київської Русі.

ПОЛО́ГИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км від районного центру та залізничної станції Охтирка. Дворів — 426, населення — 1004 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Корабельське й Манчичі.

У Пологах розміщена виробнича дільниця колгоспу ім. Петровського (центральна садиба в м. Охтирці). Дільниця має допоміжні підприємства: млин, пилораму, ремонтну майстерню.

У селі є восьмирічна школа, в якій налічується 169 учнів і 12 учителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

За успіхи в розвитку сільського господарства, освіти й охорони здоров'я 50 жителів села нагороджено орденами й медалями.

На території сільради працюють 29 комуністів, які на обліку в первинній організації колгоспу ім. Петровського, і 34 комсомольці, об'єднані в одну первинну організацію. Партійний осередок створено 1933 року, комсомольський — 1923.

Село виникло в середині XIX ст. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року. Під час Великої Вітчизняної війни 224 жителі села билися з німецько-фашистськими загарбниками на різних фронтах. За мужність і героїзм 62 чоловіка нагороджено орденами й медалями, 162 — віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В селі побудовано меморіальний комплекс: пам'ятник радянським воїнам, що загинули в боях за визволення Пологів від гітлерівців, та стели, на яких викарбовані імена односельців, що полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни.

РИБА́ЛЬСЬКЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру. Дворів — 166, населення — 472 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Бандури, Бі-

дани, Гнилиця, Жолоби, Івахи, Молодецьке, Пластюки, Шаповалівка.

На території Рибальського розміщена центральна садиба колгоспу «Радянська Україна», за яким закріплено 3602 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3163 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є цегельний завод, млин, олійниця, пилорама та механічна майстерня.

У селі — восьмирічна школа, в якій навчається 279 учнів і працює 13 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

За успіхи в розвитку колгоспного виробництва та освіти 83 чоловіка нагороджені орденами й медалями, з них орденом Леніна — ланкова Н. М. Середа, делегат III Всесоюзного з'їзду колгоспників, орденом Жовтневої Революції — тракторист І. Ф. Ковпак.

На території сільради — первинна партійна організація (72 комуністи) і три комсомольські (104 члени ВЛКСМ). Партійний осередок створено в 1927 році, комсомольський — у 1923.

Рибальське виникло в першій половині XIX ст. Радянська влада встановлена в грудні 1917 року. Під час Великої Вітчизняної війни 148 жителів села билися з ворогом на різних фронтах, понад 100 чоловік за мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями, 62 чоловіка загинули смертю хоробрих. За зв'язок з партизанами 25 жителів села закатували гестапівці. В Рибальському встановлено пам'ятник на честь радянських воїнів, що загинули в боях за визволення села від фашистів.

СТАРА́ ІВА́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Ворскли, за 12 км від районного центру. Дворів — 184, населення — 458 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Будне, Вільхове, Климентове, Піски, Поціл, Сосонка.

У Старій Іванівці міститься центральна садиба колгоспу ім. Димитрова, за яким закріплено 1790 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1324 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових культур і цукрових буряків. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є цегельний завод, 3 млини, олійниця. За успіхи в розвитку колгоспного виробництва 69 чоловік нагороджено орденами й медалями, з них орденом Леніна — Є. С. Овчаренко і Г. М. Орєхова. Колгоспниця з с. Будного М. О. Голець удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 113 учнів і працює 10 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. У с. Климентовому діє будинок відпочинку.

На території сільради — одна первинна партійна організація і 3 комсомольські, які об'єднують 32 комуністи й 44 комсомольці. Партійний осередок створено 1923 року, комсомольський — 1926.

Відома Стара Іванівка з другої половини XVII ст. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 186 жителів села билися з ворогом на різних фронтах, з них 103 загинули смертю хоробрих, 83 чоловіка за мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями. Г. К. Задорожному, який відзначився під час форсування Дніпра у вересні 1943 року, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В селі споруджено меморіальний комплекс: пам'ятник воїнам-визволителям і стели, на яких викарбовані імена односельців, полеглих у боях з гітлерівцями.

Поблизу Старої Іванівки виявлено поселення доби бронзи (II тисячоліття до н. е.), а поблизу села Сосонки — городище скіфського часу (V—III ст. до н. е.) та давньоруське городище й курганний могильник IX—XIII століть.

ХУ́ХРА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Хухри, за 12 км від районного центру і за 16 км від залізничної станції Охтирка. Дворів — 778, населення — 2407 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Лутище, Перемога, Пилівка, Українка.

За колгоспом ім. Леніна, центральна садиба якого міститься в Хухрі, закріплено 6703 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5298 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є цегельний завод, млин, олійниця. В 1963 році на околиці села відкрито нафтогазове родовище «Рибальське». З червня 1965 року працює Рибальський нафтогазовий промисел.

У Хухрі є середня школа, в якій налічується 436 учнів і 31 учитель, будинок культури на 350 місць, бібліотека, дільнична лікарня на 25 ліжок.

За успіхи в розвитку сільського господарства, освіти й охорони здоров'я 165 чоловік нагороджено орденами й медалями, голову колгоспу ім. Леніна М. С. Чоботарьова — орденом Леніна та орденом Жовтневої Революції.

На території сільради — дві первинні партійні організації (112 комуністів) і три комсомольські (197 членів ВЛКСМ). Партійний і комсомольський осередки створено в 1918 році.

Відоме село з другої половини XVII ст. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року. В 1918 році в селі був організований партизанський загін, яким командував М. Н. Лазоренко. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 740 жителів села, з них 293 чоловіка за мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями, 447 — загинули смертю хоробрих. У Хухрі споруджено меморіальний комплекс: пам'ятник радянським воїнам-визволителям і стели, на яких викарбовані прізвища загиблих односельців.

На околиці с. Хухри виявлено неолітичне поселення з майстернею крем'яних знарядь, досліджено залишки поселення доби бронзи, передскіфських та скіфських часів (VIII—IV ст. до н. е.). Поблизу сіл Пилівки та Українки знайдено поселення скіфських часів і давньоруське городище, а біля с. Лутища — давньоруські списи.

ЧЕРНЕ́ЧЧИНА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Ворскли, за 9 км від районного центру і за 12 км від заліз-

ничної станції Охтирка. Дворів — 490, населення — 3372 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Борзівщина, Доброславівка, Журавне, Попелівщина, Риботень і Ясенове.

За колгоспом «Комунар», центральна садиба якого міститься в Чернеччині, закріплено 5403 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3782 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових культур і цукрових буряків. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є 2 цегельні заводи, млин, олійниця й пилорама.

В Чернеччині працюють восьмирічна школа, в якій навчається 349 учнів і викладає 23 вчителі, будинок культури на 400 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт і пологовий будинок.

За успіхи в розвитку сільського господарства, освіти, охорони здоров'я 89 чоловік нагороджені орденами й медалями, з них орденом Леніна П. Х. Гопко, В. В. Воронько; голова колгоспу Д. І. Абакумов — двома орденами Леніна та орденом Жовтневої Революції.

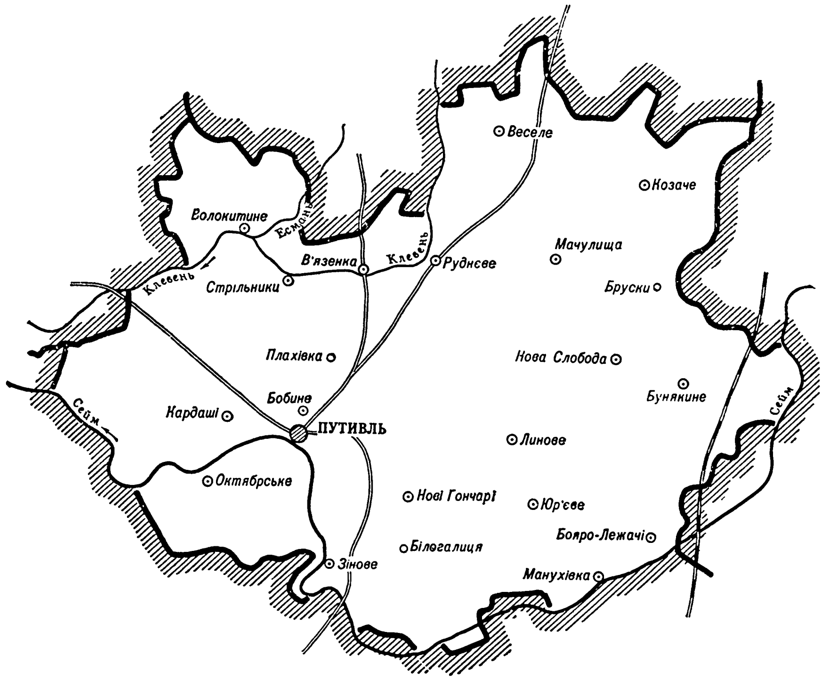
На території сільради — одна первинна партійна організація (94 комуністи) й 4 комсомольські (197 членів ВЛКСМ). Партійний осередок створено в 1923 році, комсомольський — в 1927.

Чернеччина заснована в другій половині XVII ст. У 1880 році тут відбулося селянське заворушення. Радянська влада в селі встановлена у грудні 1917 року. Перше колективне господарство — комуну «Жовтневий ранок» створено в 1923 році. Під час Великої Вітчизняної війни 353 жителі Чернеччини брали участь у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками. З них 175 загинули смертю хоробрих. 178 чоловік за мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями. Капітану М. В. Пилипенку, який відзначився під час форсування Дніпра, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Його ім'ям названа одна з вулиць Чернеччини. В селі споруджено меморіальний комплекс: пам'ятник воїнам-визволителям і стели, на яких викарбовані прізвища односельців, полеглих у боях з гітлерівцями.

У Чернеччині народився П. М. Воронько — український радянський поет.

На околиці с. Риботня виявлено неолітичне поселення, а поблизу сіл Чернеччини та Журавного — поселення доби бронзи, могильник і поселення: скіфських часів, слов'янське (VII—VIII ст.) і 3 сіверянські (VIII—X ст.), а також давньоруське городище та могильник, що має 2 тис. курганів.

ПУТИВЛЬСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,1 тис. кв. км. Населення — 50,7 тис. чоловік, з них сільського — 34,3 тис. Середня густота населення на кв. км — 46 чоловік. Міській та 18 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковано 103 населених пункти. На підприємствах, у радгоспі, колгоспах, установах — 76 первинних партійних, 87 комсомольських і 134 профспілкових організацій. В економіці району провідне місце належить сільському господарству. У районі — 8 промислових підприємств. За радгоспом і 25 колгоспами закріплено 75,4 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 51,7 тис. га орної землі. Населення обслуговують 62 медичні заклади. У 53 загальноосвітніх школах (7 середніх, 24 восьмирічних і 22 початкових) навчаються 8,1 тис. учнів. Є педагогічне й професійно-технічне училища, плодотехнікум, музична школа. Культурно-освітню роботу ведуть 66 будинків культури і клубів, 43 бібліотеки, 64 кіноустановки. На території району встановлено 8 пам'ятників В. І. Леніну. В 29 населених пунктах споруджено 34 пам'ятники на братських могилах, а в 19 — обеліски вічної Слави та меморіали на честь воїнів-визволителів та односельців, які загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками на фронтах Великої Вітчизняної війни.

ПУТИ́ВЛЬ

Путивль — місто районного підпорядкування, центр однойменного району. Розташований на правому березі річки Сейму, притоки Десни, за 100 км на північний захід від Сум та за 22 км від залізничної станції Путивль. Населення — 16 400 чоловік.

Місцевість навколо Путивля була заселена ще в IV тисячолітті до н. е. Неподалік нього виявлено поселення доби неоліту та бронзи, городище скіфського часу та ранньослов'янське поселення перших століть н. е., а на території міста — сіверянське (VIII—X ст.) та два давньоруські (XI—XIII ст.) поселення, які й поклали початок Путивлю. В XII ст. він був феодальною вотчиною новгород-сіверських князів Ольговичів і найбільшим містом у Посейм'ї. Вперше Путивль згадується

під 1146 роком у зв'язку з усобицями між князями Святославом Ольговичем та Ізяславом Мстиславичем. Князь Ізяслав після тривалої облоги захопив Путивль, який належав Святославу, і пограбував його. Княжий двір Святослава на той час обслуговували 700 кабальних челядників. Лише в льохах тут зберігалося 5 тис. пудів меду, 80 корчаг вина тощо. Є згадки про шитий золотом одяг, книги та багато іншого добра[1]. Місто було добре укріплене ровами і валами та кам'яними стінами, залишки яких подекуди збереглися в північній частині міста. Під час археологічних розкопок тут виявлено місце княжого двору з залишками жител і дев'ятьма погребами XII ст., а також фундамент кам'яного храму того ж часу. Жорстокі князівські усобиці продовжувались і після того, як Путивль був знову повернутий Святославу.

У квітні 1185 року новгород-сіверський князь Ігор Святославич, син Святослава Ольговича, домовившись зі своїми союзниками, виступив з Новгорода-Сіверського через Путивль на половців, залишивши за надійними стінами путивльської фортеці свою дружину Єфросинію Ярославну. Вісімнадцятирічний син Ігоря — Володимир очолив передовий загін руського війська. Після того, коли князь Ігор потрапив у полон, половці на чолі з ханом Гзою спалили села навколо Путивля і обложили його, зруйнувавши острог біля самого міста. Але Путивль вистояв. Половці змушені були відступити. Однак всі тяготи війни лягли на плечі смердів і горожан. Сіверська земля була спустошена, обезлюднена, села й міста випалені. Ігорів похід став історичною основою геніальної пам'ятки давньоруської літератури «Слова о полку Ігоревім». З Путивлем пов'язана й одна з найпоетичніших сторінок цієї поеми — славнозвісний плач Ярославни.

В умовах дальшого розвитку феодальних відносин на Русі в другій половині XII ст. тривало дальше роздроблення Сіверської землі. Путивль став стольним містом удільного князівства. Ослаблені феодальними міжусобицями, роздрібнені давньоруські князівства не могли стримати навали монголо-татар, які 1239 року спустошили уділи Сіверської землі. Монголо-татарське нашестя ослабило руські землі, призвело до занепаду господарство. Скориставшись цим, литовські феодали близько 1356 року захопили Чернігово-Сіверщину разом з містами Черніговом, Путивлем та іншими.

Наприкінці XIV ст. було проведено поділ українських земель на повіти й волості. З того часу Путивль став повітовим центром Литовської держави[2]. 1500 року місто, визволене російськими військами, ввійшло до складу Російської держави. На той час це було значне торгове місто, з яким вели жваву торгівлю коломенські й можайські купці[3]. Московський князь Василій III Іванович віддав Путивль в уділ князю Василеві Шем'яці, але 1523 року відібрав, ліквідувавши таким чином останнє удільне князівство, а в місто призначив воєводу. В дру-

Церква в Путивлі (XII ст.). Реконструкція Ю. С. Асєєва за розкопками В. А. Богусевича.

[1] Полное собрание русских летописей, т. 2, стор. 333, 334; Археологія, т. 15. К., 1963, стор. 166—174.

[2] Д. І. Мишко. Соціально-економічні умови формування української народності. К., 1963, стор. 31.

[3] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. 2, стор. 612.

гій половині XVI ст. на Путивльщині поширюється помісне землеволодіння. Землі, якими раніше користувалося посадське населення, роздавалися служилим людям у тимчасове користування. 1594 року лише боярські діти (розряд дрібних феодалів) одержали 2049 десятин нив і перелогів[1]. Виділення земель у маєтне володіння сприяло класовому розшаруванню населення міста, покріпаченню селян.

«Плач Ярославни». Ілюстрація В. Фаворського до «Слова о полку Ігоревім».

З першої чверті XVI ст. Путивль став однією з головних фортець, яка захищала південні кордони Російської держави від нападів литовських феодалів, польської шляхти і кримських татар. Побудований з каменю путивльський кремль мав на озброєнні гармати. Чисельність путивльського гарнізону становила 1500 і більше чоловік. Перші відомості про спільну боротьбу українського й російського народів проти турецьких і татарських набігів згадуються в історичних джерелах середини XVI ст. У 1556 році два загони російських ратників і путивльських козаків вирушили в розвідку по Дону й Дніпру, щоб «добывать языков и проведывать про крымского хана». До дніпровського загону приєдналися 300 черкасько-канівських козаків. Об'єднаними силами вони завдали поразок туркам і татарам під Іслам-Керменем і Очаковом[2].

Місто дуже потерпіло під час Лівонської війни. Литовські феодали й польська шляхта нещадно спустошували все на своєму шляху. Тільки М. Вишневецький спалив понад десяток міст, і серед них Чернігів та Путивль[3].

Тяжкий феодально-кріпосницький гніт, що особливо посилився наприкінці XVI — на початку XVII ст., викликав масові повстання селян і вилився у селянську війну під проводом І. Болотникова. Почалася вона влітку 1606 року повстанням низів Путивля. Найближчим соратником Болотникова був путивлянин Ю. Беззубцев. З міста розсилалися у всі кінці Росії «листи» до боярських холопів із закликами приєднатися до повсталих[4]. Під час походу на Москву І. Болотников тримав постійний зв'язок з Путивлем. Навіть з Поволжя сюди доставляли полонених бояр і воєвод, над якими чинили суд[5]. Навесні 1607 року на допомогу обложеному в Калузі Болотникову з Путивля виступили загони Лжепетра — донського козака Ілейки, що назвався сином царя Федора Івановича[6].

В роки польської інтервенції на початку XVII ст. місто було захоплене шляхтою, але за умовами Деулінського перемир'я 1618 року знову відійшло до Росії. В той час тут налічувалося 700 пустих дворів, покинутих жителями ще за часів польської інтервенції. Після перемир'я посадські люди почали повертатися до своїх домівок. Становище посадських було дуже тяжким — крім того, що землю у них відбирали для маєтностей, Молчанський монастир також захопив частину земель і заснував на них дві слободи. За посадськими людьми залишилися тільки двори і городи. Щоб прохарчуватися, вони змушені були вдаватися до допоміжних засобів існування — ремесел, промислів. Деякі займалися дрібною торгівлею[7]. В 20-х роках XVII століття у Путивлі з 237 існуючих у той час лавок і крамниць посадським належало лише 27. Місто поступово відбудовувалося,

[1] Г. Н. Анпилогов. Новые документы о России конца XVI — начала XVII вв., стор. 122.
[2] Д. И. Эварницкий. История запорожских казаков, т. 2. СПб., 1895, стор. 22.
[3] В. А. Голобуцкий. Запорожское казачество, стор. 93, 94.
[4] И. И. Смирнов. Восстание Болотникова (1606—1607 гг.). М., 1951, стор. 137, 495.
[5] Городские поселения в Российской империи, т. 3. СПб., 1863, стор. 40.
[6] Д. И. Эварницкий. История запорожских казаков, стор. 181, 182.
[7] П. Смирнов. Посадские люди и их классовая борьба до середины XVII в., т. 1. М.-Л., 1947, стор. 207, 208.

укріплювалося й перетворювалося в значний торговельний центр — 77 крамниць, 200 торгових лавок і трактирів налічувалося в Путивлі в першій половині XVII ст. Розвивалися найрізноманітніші ремесла — ковальське, теслярське, бондарське, шевське та інші. Багато лиха населенню Путивльщини завдавали татарські набіги. В листопаді—грудні 1645 року татари підійшли до самого міста, його не захопили, але спустошили багато сіл навколо нього[1].

Під час російсько-польської війни 1632—1634 рр. польська шляхта розпочала воєнні дії в напрямку Путивля і 14 травня 1633 року обложила місто. Путивльські воєводи писали, що поляки «шанцы и туры под город и под острог подкопали... и с тех шанцев по городу беспрестанно стреляли зажигательными ядрами и нарядными стрелами... и воду у путивльских людей отняли и приступали жестокими приступы с приметы многажды»[2]. Гарнізон і населення мужньо захищали місто. Польські війська так і не змогли захопити Путивль.

Посилення польсько-шляхетського гніту на українських землях було причиною переселення козаків і селянства на територію Слобідської України. Путивльський воєвода Плещеєв в червні 1638 року писав царю, що кілька тисяч кріпаків князя Вишневецького прибули з Гадяча до Путивля[3]. Російський народ по-братньому приймав українців. Особливо посилився процес переселення українців та частково білорусів на присеймські землі у 1648—1654 рр. У березні 1649 року до Путивля приїхав українець Ф. Середенко з листом від 500 чоловік, в якому вони просили російського царя «на вечное житье и землями устроить...». Менше, ніж через 2 тижні до міста прибули український полковник І. Дзиковський, його сотники та 2 тис. козаків Чернігівського полку[4]. Царський уряд був зацікавлений зміцнити за рахунок переселенців південні кордони держави.

Через Путивль здавна проходив торговельний шлях з України до Москви. Завдяки цьому він перетворився на значний економічний, торговий, адміністративний і військовий центр півдня Росії. Путивльські купці вели жваву торгівлю з містами Лівобережжя — Переяславом, Ніжином, Миргородом, Ромнами та багатьма іншими. Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. Путивль був одним з пунктів, через який Російська держава подавала економічну й військову допомогу українському народові. 21 березня 1649 року Посольський приказ зобов'язав путивльського воєводу Плещеєва не брати мита з українських торгових людей.

У Путивльському повіті та інших окраїнних повітах українські купці закуповували для селянсько-козацького війська хліб, сіль, військове спорядження. Наскільки значними були закупки хліба для України у Путивльському повіті свідчить лист путивльського воєводи Прозоровського, який у грудні 1649 року писав у Москву, що в Путивлі не можна купити хліба для казни, бо він «пошол в литовскую сторону»[5], тобто на Україну. За посередництвом путивльських воєвод Б. Хмельницький здійснював свої зносини з Москвою. 1 листопада 1653 року до Путивля прибуло велике посольство на чолі з боярином В. В. Бутурліним, яке направлялося до Переяслава на Раду, що мала вирішити питання про возз'єднання України з Росією. Майже 2 місяці воно перебувало в Путивлі. 20 грудня посольство вирушило з міста до Переяслава.

Після укладення мирних договорів у 1681 році з Туреччиною та в 1686 році з Польщею місто втратило значення фортеці. У 80-х роках XVII ст. у Путивлі налічувалося близько 4 тис. жителів. 1779 року місто відійшло від Бєлгородської

---

[1] А. Г. Слюсарський. Слобідська Україна, стор. 92.

[2] Акты Московского государства, т. 1. СПб., 1890, стор. 503; В. А. Голобуцкий. Запорожское казачество, стор 213.

[3] Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, т. 8. СПб., 1861, стор. 16; Воссоединение Украины с Россией, т. 1, стор. 246, 247.

[4] Воссоединение Украины с Россией, т. 3, стор. 203.

[5] Воссоединение Украины с Россией, т. 2, стор. 297.

губернії і ввійшло як повітове місто до Курського намісництва (з 1797 року — Курської губернії).

Все більше посилювався феодально-кріпосницький гніт. У 50-х роках XIX ст. понад 36 тис. десятин землі і 5422 кріпаків мав у Путивльському повіті та за його межами князь Барятинський, поміщику Черепову належало 18 тис. десятин землі й 3630 кріпаків; до 7 тис. десятин землі і 1800 кріпаків належало Головіну[1]. Посилення поміщицької експлуатації, дальше загострення класових суперечностей призводило до антифеодальних виступів. Найбільш значний з них відбувся в жовтні 1849 року. Повстання, в якому взяло участь 10 тис. селян, охопило весь Путивльський повіт. Для його придушення на територію повіту було введено чотири кавалерійські ескадрони і запроваджено воєнний стан. Найбільш активних учасників повстання заарештували[2].

Напередодні реформи 1861 року в Путивлі налічувалося 6169 чоловік, з яких 1762 були державними селянами[3]. Після реформи указом 1866 року за ними закріпили за сплату оброку в безстрокове користування земельні наділи, які були у них ще до реформи. Становище селян значно погіршилося після 1885 року, коли їх в обов'язковому порядку перевели на викуп. У пореформений період економіка Путивля розвивалася досить повільно, бо місто було осторонь залізниць і не мало будь-якої сировинної бази. Наприкінці XIX ст. тут діяли 13 дрібних підприємств — салотопні, по переробці шкір і тютюру. Зайнято на них було 40 робітників. Крім того, в Путивлі діяли крупорушки й маслобойні. У місті переважали ремісничі майстерні, в яких працювали 1885 майстрів, 580 робітників і 460 учнів. Як і раніше, помітне місце в економіці Путивля посідала торгівля. Торгували хлібом, прядивом, конопляним сім'ям, худобою та полотном місцевого виробництва. В місті відбувалися 4 річні ярмарки та 2 щотижневі базари.

З розвитком капіталізму дрібні ремісничі майстерні занепадали. На ринках все частіше з'являлися більш дешеві фабричні вироби, з якими ремісничі не могли конкурувати. Заробіток чорнороба, а також робітника, що не мав кваліфікації, дорівнював 50—80 коп. на день. Капіталістичні відносини поширилися й у сільському господарстві. Селяни все більше розуміли, що здобути землю і позбутися пут поміщицької кабали вони зможуть лише в союзі з робітничим класом.

Чималу роль у пробудженні класової свідомості найбідніших верств населення відіграла Путивльська група РСДРП, що виникла наприкінці 1903 року. Путивльські соціал-демократи встановили зв'язок з Курською соціал-демократичною організацією. Путивльська група була однією з найактивніших у Курській губернії[4]. Гектограф та нелегальну літературу, що належали групі, переховували в одному з будинків по вулиці Соборній (нині — Карла Маркса, № 28). Листівки, випущені місцевими соціал-демократами, закликали трудящих міста й сіл повіту до боротьби проти експлуататорів, за встановлення демократичної республіки. Так, у листівці, що була розповсюджена в місті у жовтні 1905 року, йшлося про підтримку трудящим населенням Жовтневого всеросійського політичного страйку й організацію демонстрації під лозунгом повалення царизму. 26 жовтня робітники, ремісники та учнівська молодь з червоними прапорами вийшли на демонстрацію. Проти них було кинуто козаків, які нагаями розігнали демонстрантів[5].

Більшовики готувалися до збройної боротьби. Була створена бойова дружина[6]. Путивльські соціал-демократи активізували роботу в грудневі дні 1905 ро-

[1] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. 2, стор. 617.

[2] Крестьянское движение в России в 1826—1849 гг. Сборник документов. М., 1961, стор. 637, 815.

[3] Курский край. Сборник по природе, истории, культуре и экономике Курской губернии. Курск, 1925, стор. 78.

[4] 1905 год в Курской губернии, стор. 94; Л. Матусевич, А. Казарин. 1905 год в Курской губернии. Курск, 1941, стор. 20.

[5] Курський облдержархів, ф. 10, оп. 15, спр. 16, арк. 164, 165.

[6] Е. Г. Нефедовский. Путивль, стор. 44.

ку. 12 грудня 1905 року під керівництвом групи РСДРП трудящі міста спільно з дружинниками обложили поліцейське управління. Відбулася сутичка з поліцією. 13 грудня селяни вирубали близько 50 десятин лісу Молчанського монастиря і погрожували розділити все його майно. На прохання єпископа генерал-губернатор прислав до монастиря збройну охорону. Після грудневих подій 1905 року до міста прибули три козачі сотні, яких не виводили звідси до 1907 року. Почалися арешти.

Але група РСДРП не припиняла роботу. У червні 1906 року вона звернулася до селян з відозвою: «Брати-селяни! Брати голодні! Покиньте ви спати. Вас багато, ви — сила, їх мало, їх — купка. Беріть приклад з ваших братів — робітників. Створюйте і ви спілки...»[1]. У січні 1907 року напередодні виборів у Державну думу соціал-демократи закликали виборців голосувати за представників від народу — захисників інтересів робітників і селян. Путивльська група РСДРП, незважаючи на репресії з боку властей, діяла й у роки реакції і тільки влітку 1910 року була розгромлена поліцією[2].

1897 року в місті проживало 12,8 тис. чоловік, з яких (за даними 1893 року) 45 проц. становили міщани, 42 проц.— селяни. Путивль на той час мав непривабливий вигляд — з 3472 житлових будинків тільки 177 були кам'яними, лише 26 проц. міських вулиць забруковано. Місто не мало каналізації, водопроводу. Понад 40 вулиць освітлювали тільки 100 гасових ліхтарів. На початку XX ст. тут працювали лікарня й аптека. Низький рівень охорони здоров'я призводив до високої смертності, особливо серед дітей. Лише 1861 року з 888 новонароджених померло 123. Крім того, у тому ж році померло 168 дітей віком від 1 до 5 років і 50 дітей — віком від 6 до 10 років.З навчальних закладів у місті були жіноча прогімназія, 3 початкові школи. Переважна більшість бідняцьких дітей залишалася поза школою. Діяла бібліотека-читальня.

Трудяще населення міста з надією зустріло Лютневу буржуазно-демократичну революцію. Та незабаром воно переконалося, що Тимчасовий уряд захищає інтереси буржуазії й поміщиків. Створена в червні повітова Рада робітничих і солдатських депутатів[3], більшість місць у якій захопили есери, підтримувала політику, яку проводив уряд Керенського.

Радо вітали трудящі Путивля перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. 1 грудня за ініціативою більшовиків Путивльська Рада робітничих і солдатських депутатів створила військово-революційний комітет[4], до якого ввійшло 6 чоловік. Очолював військревком робітник-більшовик І. Я. Гузєєв. Того дня в місті було встановлено Радянську владу. Земська повітова управа звернулася по допомогу до Центральної ради. 10 грудня до Путивля прибув т. зв. курінь смерті. Члени військово-революційного комітету та більшовики пішли в підпілля. Трудяще населення міста відмовлялося визнавати владу Центральної ради. На засіданні підпільного військревкому 1 січня 1918 року було прийнято рішення терміново роз'їхатися по волостях повіту і проводити агітаційну роботу серед селян та солдатів-фронтовиків, щоб вони 12 січня з'явилися зі зброєю в руках у розпорядження ревкому. На допомогу трудящим прийшов Перший московський загін особливого призначення під командуванням А. Знаменського, який уже 10 січня вибив з міста гайдамаків.

12 січня 1918 року перший повітовий з'їзд Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів проголосив відновлення Радянської влади в місті й повіті. На з'їзді було обрано виконком Ради, головою якого став Т. П. Хільченко. В середині лютого Рада робітничих, селянських і солдатських депутатів, одержавши від командуючого 5-ю Українською армією Р. Ф. Сіверса телеграму, в якій йшлося про організа-

[1] Курський облдержархів, ф. 10, оп. 15, спр. 16, арк. 26, 559.

[2] Е. Г. Нефедовский. Путивль, стор. 49.

[3] Борьба за установление и упрочение Советской власти в Курской губернии, стор. 55, 78; Е. Г. Нефедовский. Путивль, стор. 51.

[4] П. І. Гарчев. Червона гвардія на Сумщині, стор. 11, 12.

цію загонів Червоної гвардії і відправку їх на фронт під Конотоп для боротьби з наступаючими кайзерівськими військами, звернулася до населення Путивльського повіту із закликом стати грудьми на захист революції. На заклик відгукнулося близько 3 тис. чоловік. Було створено надзвичайну трійку, яку згодом реорганізували в штаб по формуванню Червоної гвардії. Організований Путивльський червоногвардійський загін очолили С. А. Шитіков та Т. П. Хільченко. В березні путивльські червоногвардійці разом з 1-м партизанським Луганським соціалістичним загоном під командуванням К. Є. Ворошилова вирушили з Ворожби на фронт.

І. Я. Гузєєв — голова Путивльського військревкому в 1917 році.

Австро-німецькі окупанти 24 квітня захопили місто. Почалися грабежі. Зі станції Путивль до Німеччини відправлялися ешелони награбованого добра. Переслідувалися радянські активісти. 23 травня 1918 року газета «Правда» повідомляла, що в Обояні й Путивлі було розстріляно 130 чоловік. Більшовики, які пішли в підпілля, очолили боротьбу проти окупантів і гетьманців. Наприкінці вересня на Шалигинському цукровому заводі було створено підпільний Путивльський ревком. Тоді ж організувався Перший Путивльський партизанський загін у складі 1 тис. чоловік. Командиром загону став Г. І. Коняєв. Ядро загону становили більшовики міста. Партизани діяли в контакті з загонами Грайворонського, Рильського та Суджанського повітів.

В останніх числах листопада Перший Путивльський партизанський загін визволив Путивльщину від окупантів, але владу в місті захопили петлюрівці. 3 грудня Путивльський підпільний ревком у відозві «До громадян Путивльського повіту» повідомив населення, що влада в повіті належить тільки йому, ревком знаходиться на Шалигинському заводі, й ніякі розпорядження будь-яких інших властей недійсні[1]. 16 січня 1919 року путивльські партизани вибили з міста петлюрівців. Наступного дня відбулися перші організаційні збори комуністів повіту, на яких обрано повітовий партійний комітет у складі 5 чоловік. 21 січня було створено повітревком, до якого увійшло 17 чоловік[2]. 2 лютого вийшов перший номер органу Путивльського комітету РКП(б) газети «Красный Путивль». Селянами Пригородної слободи взимку було організовано першу в повіті сільськогосподарську комуну.

Наприкінці літа, коли ускладнилося становище у зв'язку з наступом денікінських військ, у Путивлі було сформовано комуністичний батальйон, який з боями відступив у вересні в напрямку Глухова. Місто захопили денікінці. Білогвардійці відновили буржуазно-поміщицькі порядки, відбирали у населення продовольство, проводили масові репресії, розгромили сільськогосподарську комуну[3]. Було розстріляно братів Нестеренків, батька і сина Бабичевих, П. І. Лаврова, Д. Георгієвського та інших[4]. 14 листопада частини Червоної Армії визволили Путивль від денікінців. У місті відновилася Радянська влада. На другому повітовому з'їзді Рад, що відбувся одразу ж після вигнання білогвардійців, було обрано повітовий виконком. При ньому створили відділи соціального забезпечення, праці, народної освіти, охорони здоров'я, фінансів, землеробства. Наприкінці листопада 1919 року організовано Путивльський повітовий комітет РКСМ. Першим його секретарем стала Н. Ю. Бутова. Активно працював серед молоді завідуючий політосвітою Путивль-

[1] Борьба за установление и упрочение Советской власти в Курской губернии, стор. 243.
[2] Газ. «Красный Путивль», 2 лютого 1919 р.
[3] Е. Г. Нефедовский. Путивль, стор. 59.
[4] Курський облдержархів, ф. Р-2565, оп. 1, спр. 8, арк. 11—58; спр. 11, арк. 1, 26, 27; спр 12, арк. 1—3, 53; спр. 23, арк. 1—60; спр. 25, арк. 1—54.

ського повіткому РКСМ Є. Л. Файнберг (згодом — секретар ЦК комсомолу Узбекистану, а у 1935—1937 рр.— секретар ЦК ВЛКСМ).

Населення Путивля всіляко підтримувало Червону Армію. На боротьбу з внутрішніми й зовнішніми ворогами Радянської влади йшли сотні добровольців. На фронт відправляли теплий одяг, продовольство. В особливо тяжкий для молодої республіки Рад час добровольцями на фронт записувалися всі комуністи призовного віку[1].

У той час, коли на фронтах громадянської війни відстоювалися завоювання Великого Жовтня, повітовий виконавчий комітет разом з комуністами робив перші кроки в соціалістичному будівництві. 20 лютого 1919 року Курський губраднаргосп для відбудови народного господарства виділив Путивльському повітовому раднаргоспу 100 тис. крб.[2]. Господарство Путивля було вкрай розорене роками імперіалістичної та громадянської воєн. Населення міста скоротилося до 7 тис. чоловік. У дрібних ремісничих майстернях працювало всього 38 робітників.

Зразу ж після закінчення громадянської війни в Путивлі і повіті почалася відбудова народного господарства. Цією роботою керував повітовий партійний комітет. Серед його членів найбільш активними були І. Я. Гузєєв і член партії з 1907 року К. Я. Бауман (згодом радянський партійний діяч). У Путивлі він працював з листопада 1919 року по серпень 1920 року. Спочатку Бауман керував відділом народної освіти, а потім його обрали головою повітвиконкому. Важливу роль у підтримці бідняцьких та маломіцних середняцьких господарств відігравали товариства взаємодопомоги. Стали виникати прокатні пункти машин; селяни могли одержати там сортове насіння, добрива, будівельні матеріали. У 1920 році виник ТСОЗ «Соціалістична культура». В роки непу набула розвитку місцева промисловість. 1923 року в Путивлі налічувалося вже 79 невеликих промислових підприємств.

Повітовий комітет партії багато уваги приділяв партійному будівництву на селі. В ряди партії приймали передових людей, відданих Радянській владі. Для молодих комуністів та сільського активу організовувалися школи політграмоти. На XI Курській губернській партконференції відмічалося, що школами політграмоти в повіті охоплено 400 членів партії[3]. Важливу роль у політичному вихованні трудящих відіграла радпартшкола, відкрита 1922 року. Її випускники направлялися на партійну, радянську та політосвітню роботу.

Активними помічниками повітової парторганізації були комсомольці. Багато роботи провели вони в голодні 1920 і 1921 роки. 1921 року до Путивля з голодуючого Поволжя прибуло 525 дітей. Для них у місті організували 6 дитбудинків. Шефство над ними взяли комсомольці. Робітники та службовці Путивля відраховували для дітей частину своєї зарплати. На 1 вересня 1921 року в комісію допомоги голодуючим надійшло 12 тис. пудів зерна і 5 млн. крб.[4]. Значну увагу радянські органи приділяли розвитку охорони здоров'я, освіти, культури. На кінець відбудовного періоду медичну допомогу населенню міста подавали 4 лікарі, 3 фельдшери, акушерка. Працювала лікарня. Турботою й піклуванням були оточені діти. Для них уже 1920 року відкрили 2 дитячі садки й 4 дитячі будинки для дітей-сиріт. В 1920 році відкрито 8 шкіл 1-го ступеня, 3 школи 2-го ступеня. Навчанням було охоплено 1449 дітей, працювало 85 учителів. Через 3 роки відчинили двері 2 дев'ятирічні школи, профтехшкола, педагогічні курси. Проводилася велика робота по ліквідації неписьменності серед дорослого населення міста. З метою підготовки інструкторів влітку 1920 року почали діяти спеціальні курси. Трудящі Путивля мали змогу подивитися вистави у народному театрі, двох клубах. У місті працювало 5 бібліотек.

---

[1] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 283; газ. «Курская правда», 24 жовтня 1920 р.

[2] Газ. «Волна» (Курск), 20 лютого 1920 р.

[3] С. Зданович. Карл Бауман. М., 1967, стор. 22.

[4] Бюллетень Путивльского укома РКП(б) к десятой партконференции, 14 серпня 1923 р.; газ. «Курская правда», 6 вересня 1921 р.

Відкриття пам'ятника С. А. Ковпаку в Путивлі. Вересень 1971 р.

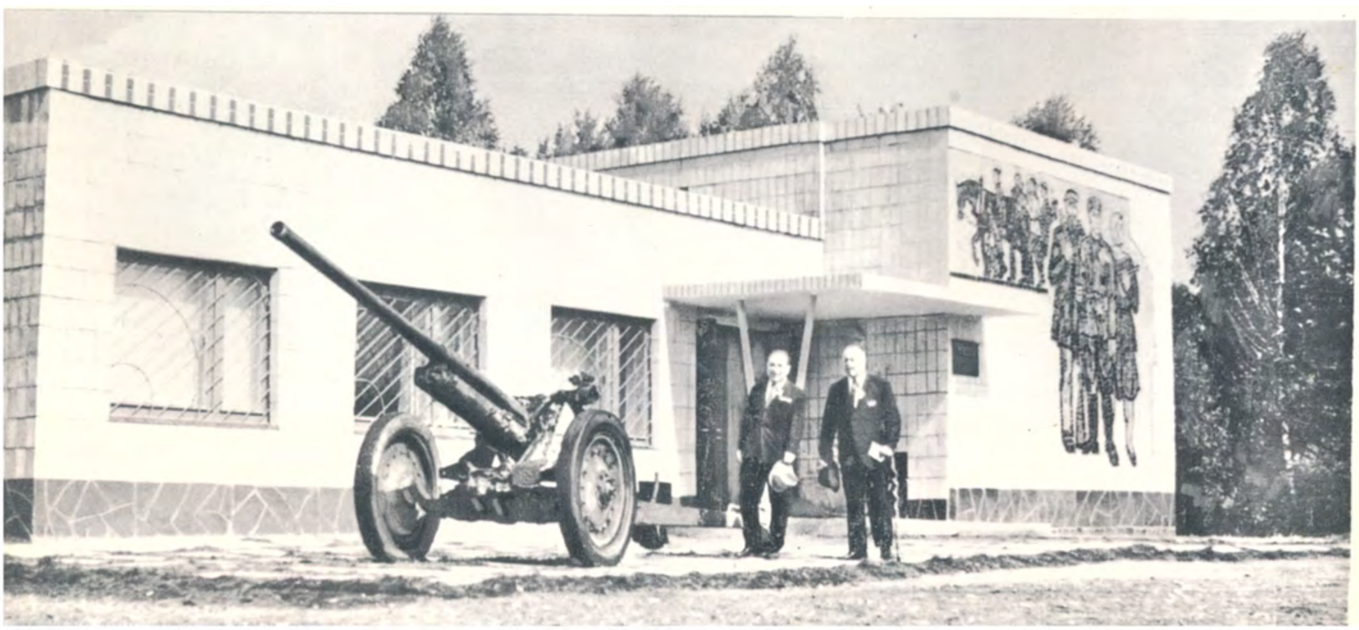

Перший бій у Спадщанському лісі. Діорама. 1971 р.

Командування з'єднання сумських партизанів: С. А. Ковпак, С. В. Руднєв, Г. Я. Базима. Червень 1943 р.

Музей партизанської слави у Спадщанському лісі. 1972 р.

1926 року, згідно з постановою ВЦВКу, Путивль був переданий до складу УРСР. Місто ввійшло як центр району до Глухівського округу (1932 року відійшло до Чернігівської, а з 1939 року до Сумської областей). Після відбудови народного господарства місцеві партійні та радянські органи спрямовували всі зусилля на дальший розвиток місцевої промисловості. У 1929 році збудовано маслозавод, де в 1933 році працювало 173 робітники. У 1932 році дав першу продукцію сушильний завод. Зайнято на ньому було 400 чоловік. Працювали в Путивлі райпромкомбінат, 4 промартілі, вальцьовий млин, підприємства, що виробляли будматеріали. Соціалістичне змагання, яке розгорнулося в роки першої п'ятирічки, було виявом зрослої політичної активності й свідомості трудящих. Перед у змаганні вели комуністи. На Путивльському маслозаводі приклад у праці показували комуністи В. В. Масленников, Н. Н. Олексіна, К. М. Асмьоткіна, М. М. Боєва. По-стахановському працювали не лише окремі виробничники, а й цілі колективи. Так, звання стахановського 1936 року завоював маслоцех. Цьому колективу вручено перехідний Червоний прапор тресту м'ясо-молочної промисловості УРСР. Стахановський рух поширився й серед робітників сушильного заводу. Перехідний Червоний прапор тресту «Укрпромплодоовоч» завоювала стахановська зміна, де майстром була Н. Г. Чайковська. Вона обиралася депутатом міської та районної Рад депутатів трудящих. На цьому підприємстві переможцями соціалістичного змагання стали десятки передовиків виробництва.

Керуючись настановами XV з'їзду ВКП(б), районна партійна організація, міськрада багато уваги приділяли залученню селян до колективних господарств. 1929 року на околиці Путивля була організована артіль «Свобода». Після об'єднання її у 1930 році з ТСОЗом «Соціалістична культура» створено колгосп «Культура». Очолив господарство посланець Дніпропетровської партійної організації двадцятип'ятитисячник Т. С. Будаговський. Вирішальне значення в економічному зміцненні колгоспу відіграла Путивльська МТС, організована у 1932 році.

Міська Рада чимало уваги приділяла дальшому благоустрою міста. Вулиці обсаджувалися молодими деревами. Восени 1939 року завершилося будівництво шосейної дороги довжиною 22 км і моста через ріку Сейм. Завдяки цьому місто з'єдналося з залізничною станцією Путивль. Перед Великою Вітчизняною війною в Путивлі діяли районні лікарня та поліклініка, санепідстанція, дитяча консультація. Середній медперсонал готувала медична школа. Працювали десятирічка, 2 неповні середні школи, вечірня школа для дорослих, школа радгоспних бригадирів, технікуми плодоовочевий та педагогічний. До послуг населення в місті були будинок культури, 2 бібліотеки, будинок учителя. Для школярів відкрили будинок піонерів. Працював краєзнавчий музей.

Коли почалася Велика Вітчизняна війна трудящі Путивля, як і всі радянські люди, стали на захист Батьківщини. З призовних пунктів мобілізовані й добровольці йшли на фронт. Навколо міста розгорнулося будівництво оборонних споруд. Для боротьби з диверсантами було організовано винищувальний батальйон під командуванням колишнього голови районної Ради Тсоавіахіму С. В. Руднєва. Його заступником та начальником штабу призначили колишнього директора Путивльської неповної середньої школи № 3 Г. Я. Базиму.

На початку вересня 1941 року бої розгорнулися на території району. 10 вересня радянські війська залишили Путивль[1]. Багато лиха й горя завдали гітлерівці за час окупації. За два роки вони розстріляли і повісили 3282 жителі Путивля й району. Понад 150 путивлян вивезли на фашистську каторгу. Матеріальні збитки, завдані окупантами, становили майже 380 млн. карбованців[2].

Радянські люди піднімалися на боротьбу з ненависним ворогом. У вересні 1941 року створено підпільний райком партії, секретарем якого призначили І. І. Висоцького, а в місті була створена підпільна молодіжна організація. Керувала нею комсо-

[1] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 88.
[2] Путивльський райдержархів, ф. 55, оп. 2, спр. 41, арк. 1.

молка В. Д. Георгієвська[1] (після визволення пішла на фронт, в квітні 1945 року загинула в бою за м. Бауцен). Путивльські підпільники підтримували зв'язок з партизанами. Вони врятували життя двом тяжкопораненим радянським льотчикам М. М. Калініну та М. Г. Воскресенському, літаки яких були підбиті фашистами у повітряному бою під Путивлем. Радянські патріоти подали їм необхідну медичну допомогу, а після одужання переправили на Велику землю[2].

18 жовтня 1941 року, створені у вересні партизанські загони С. А. Ковпака, С. В. Руднєва та С. Ф. Кириленка, об'єдналися у Спадщанському лісі в один Путивльський партизанський загін. Командиром його став колишній голова Путивльської міськради С. А. Ковпак, комісаром — С. В. Руднєв, начальником штабу — Г. Я. Базима. Обране партбюро очолив колишній завідуючий оргвідділом Путивльського РК КП(б)У Я. Г. Панін. Перший бій партизанів відбувся 19 жовтня, коли в Спадщанський ліс увірвалися два ворожі танки. Одну з машин народні месники захопили, а друга підірвалася на міні. Протягом жовтня — листопада партизани провели ще декілька успішних бойових операцій. Важкий бій витримали ковпаківці 1 грудня 1941 року. Фашисти сконцентрували навколо Спадщанського лісу близько 3 тис. солдатів й офіцерів, яких підтримували артилерійським і мінометним вогнем. Протягом дня партизани мужньо відбивали атаки ворога, а опівночі вийшли в рейд у напрямку Брянських лісів. У цьому бою смертю хоробрих загинули комуністи В. В. Іллін, І. Т. Челядін та комсомолець М. А. Воробйов. Радянські люди поповнювали ряди народних месників, щоб зі зброєю в руках громити ненависного ворога. Протягом зими 1941—1942 рр. загін виріс у з'єднання партизанських загонів Сумської області. Очолило його командування колишнього Путивльського загону. На 22 люте 1942 року воно складалося з загонів: Путивльського, Глухівського, Шалигінського, Кролевецького, Конотопського. До штабу Сумського партизанського з'єднання від путивльських підпільників надходили цінні розвіддані. Зв'язок із з'єднанням підтримувався через Радія Руднєва[3]. 26 травня 1942 року партизани визволили Путивль від німецько-фашистських загарбників і майже дві доби утримували його в своїх руках. Уже 1942 року з'явилися народні пісні, де оспівувалися ратні подвиги ковпаківців. В одній з пісень, яка співалася на слова поета-партизана П. С. Рудя, говорилося:

> ... ходили назустріч боям
> На страх і загибель лихим ворогам,
> Як била катів богатирська рука
> Під сивим Путивлем, де Сейм протіка[4].

За час героїчного рейду від Путивля до Карпат ковпаківці з боями пройшли по тилах ворога багато тисяч кілометрів, розгромили більше 80 гарнізонів противника, знищили понад 25 тис. фашистських солдатів і офіцерів. В жорстокому бою з німецько-фашистськими загарбниками в Карпатах смертю хоробрих поліг комісар Сумського партизанського з'єднання генерал-майор С. В. Руднєв. Йому посмертно було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Звання двічі Героя Радянського Союзу удостоєний С. А. Ковпак.

У Сумському партизанському з'єднанні проти гітлерівських загарбників боролися представники багатьох національностей Радянського Союзу — росіяни, українці, білоруси, грузини, вірмени, азербайджанці, казахи, комі, туркмени, ойроти.

Під час перебування партизанів у Старій Гуті до з'єднання влилася велика

---

[1] С. А. Ковпак. Солдати Малої землі, стор. 79, 80.
[2] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3, спр. 281, арк. 27.
[3] С. В. Руднев. Легендарный рейд (Дневник о Карпатском рейде. Письма). Ужгород, 1967, стор. 184.
[4] Т. Строкач. Наш позивний — свобода. К., 1964, стор. 64.

група угорців-антифашистів на чолі з лейтенантом Габором. Поряд з ковпаківцями воювали чехи, німці, поляки. Одному з них, німцю Р. Клейну присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

3 вересня 1943 року після запеклих боїв частини 121-ї Рильської дивізії під командуванням генерал-майора І. І. Лодигіна визволили Путивль від фашистів. Радісно зустріли воїнів Червоної Армії путивляни. На вул. Куйбишева, де проходили радянські війська, та на Гузєєвській площі стихійно виникали мітинги. 5,5 тис. путивлян відважно боролися проти ворога на фронтах Великої Вітчизняної війни, близько 530 з них полягли смертю хоробрих, майже 2 тис.— відзначені орденами й медалями. В. І. Приходцеву — уродженцю с. Кубера, що підпорядковане Путивльській міській Раді, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Серед захисників Брестської фортеці був путивлянин І. Д. Панарін.

І. Д. Панарін — учасник оборони Брестської фортеці. 1941 р.

Одразу ж після визволення Путивля відновили свою роботу райком партії, райвиконком, міськрада. Вже в жовтні почали працювати школи, плодоовочевий технікум, лікарня, пошта, телеграф, магазини. Щоб прискорити розгром ненависного ворога, трудящі міста та району в 1944 році з своїх заощаджень внесли 4,5 млн. крб. на танкову колону «Колгоспник Сумщини».

Після переможного закінчення Великої Вітчизняної війни у відбудовчу роботу включилися демобілізовані воїни. На початку 1946 року був пущений у дію сушильний цех плодозаводу. До 1 жовтня 1945 року колектив Путивльської МТС виконав річне завдання. Механізатори відремонтували 43 трактори, 10 молотарок та інший сільськогосподарський реманент. Протягом 1946—1947 рр. повністю відбудовано плодозавод. Велику допомогу подавала держава. Тільки на відбудову й реконструкцію місцевої промисловості у 1947 році було витрачено з державного бюджету майже 657 тис. крб. Ставали до ладу медичні та культосвітні заклади. В травні 1946 року відкрив двері Путивльський будинок піонерів. Наступного року в місті працювали вже всі лікувально-профілактичні заклади, було відкрито рентген-кабінет. Багато уваги приділялося озелененню міста. Лише в 1948 році трудящі міста висадили на вулицях 30 тис. дерев. 1950 року відбудовчі роботи у місті в основному було завершено.

В роки четвертої п'ятирічки путивльські підприємства значно збільшили випуск продукції. По-ударному працювали трудівники міста. На плодозаводі у 1949 році 160 робітників із загальної кількості 201 перевиконували виробничі норми. З ентузіазмом трудилися колективи й інших підприємств Путивля — маслозаводу, артілі «Індпошиття», райхарчокомбінату. Широкого розмаху набрав рух за раціоналізацію та комплексну механізацію виробничих процесів. На маслозаводі ввели потокову лінію; на плодозаводі реалізація однієї лише пропозиції слюсаря М. Н. Стегнищева вивільнила трьох робітників і дала 7500 крб. економії.

Випуск продукції на плодозаводі (з 1954 р.— консервний завод) зріс за 1951—1955 рр. майже в 1,5 раза. Поліпшилася якість продукції. З Вірменії, Воркути на адресу заводу надійшли листи, у яких висловлювалася подяка за якість одержаної продукції. І в наступні роки колектив консервного заводу удосконалював техніку й технологію виробництва. До ладу стали фабрикатний та консервний цехи. Завдяки впровадженню рацпропозиції слюсаря О. А. Дацька та старшого електрика О. А. Тельонкова було реконструйовано овочесушильний цех і здійснено механізацію всього технологічного процесу. За їх кресленнями сконструйовано й встановлено потокову лінію доочистки і транспортування овочів. Однією з передових на підприємстві стала бригада комуністичної праці фабрикатного цеху, очолювана

депутатом Сумської обласної Ради С. Ф. Боєвою. 1961 року дівчата виступили з рацпропозицією щодо упаковки готової продукції. Впровадження цієї пропозиції дало підвищення продуктивності праці у 1,5—2 рази. Члени бригади брали активну участь у громадській роботі. Так, Г. Суховєєва та К. Єфремова були членами групи сприяння народному контролю; В. Бєляєва брала активну участь в агітколективі, обиралася членом комітету комсомолу. С. Ф. Боєва була секретарем комсомольської організації заводу.

Реконструкція Путивльського маслозаводу почалася у 1959 році. Почав випускати продукцію цех сухого молока та продуктів широкого вжитку тощо. На підприємстві розгорнувся рух за звання ударника комуністичної праці. Його завоював одним з перших кавалер ордена Леніна В. Г. Касперович та інші. У лютому 1963 року дав першу продукцію Путивльський біозавод, у червні наступного — хлібозавод. Працює побуткомбінат. Місто має широку мережу підприємств громадського харчування.

1960 року створено радгосп, який спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби і свиней. У господарстві є 1031 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 918 га орної землі. За рік у радгоспі відгодовується 1200 голів великої рогатої худоби та 6 тис. свиней. На радгоспних полях вирощують зернові культури, картоплю, багаторічні трави.

Підприємства Путивля успішно завершили завдання восьмого п'ятирічного плану. В останньому році п'ятирічки розгорнулося соціалістичне змагання за гідну зустріч 100-річчя з дня народження В. І. Леніна та XXIV з'їзду КПРС. За успішне виконання взятих соціалістичних зобов'язань 50 передовиків промисловості й сільського господарства відзначені орденами і медалями. Серед них орденом Леніна нагороджено О. М. Орєхова, орденом Жовтневої Революції — В. О. Бурсова, Т. І. Жогу, П. П. Бикова, орденом Трудового Червоного Прапора — 12 чоловік.

Успішно справилися трудящі Путивля з виробничими планами перших двох років дев'ятої п'ятирічки. Обсяг реалізованої продукції збільшився на 31,6 проц., а план валової продукції виконано на 103 проценти.

Багаторічна дружба триває між трудящими двох районів — Путивльського й Льговського Курської області. Між підприємствами і колгоспами укладаються договори на соціалістичне змагання, хід виконання яких систематично перевіряється. Під час підготовки й відзначення славного ювілею — 50-річчя створення СРСР — міста Льгов і Путивль обмінялися делегаціями. 20 передовиків з Путивльського району були відзначені почесними грамотами Льговського райкому партії й райвиконкому. Від імені Путивльського райкому партії та райвиконкому Пам'ятний червоний прапор вручено колективу пенського заводу ім. Карла Лібкнехта. Міста-побратими обмінялися пам'ятними подарунками.

Кінотеатр «Ярославна», м. Путивль. 1971 р.

В місті широкими темпами йде житлове будівництво. Тільки за 1972 рік тут зведено 40-квартирний будинок, гуртожиток для студентів педучилища та інше. Всього на житлове й комунальне будівництво 1972 року було витрачено 654,1 тис. крб. Про зростаючий добробут путивлян свідчить товарообіг міського споживчого товариства — 1972 року він становив 16,1 млн. крб. До мережі медичних закладів міста входять районна лікарня з поліклінічним відділенням, дитяча лікарня, дитяча консультація, кістковотуберкульозний санаторій, санепідемстанція та інші. Медичну допомогу

населенню міста подають 44 лікарі та 192 середні медпрацівники. Малята виховуються у чотирьох дитячих садках і яслах.

Сучасний Путивль є значним культурним центром області. В місті працюють 7 загальноосвітніх шкіл (4 середні, 2 восьмирічні, початкова). Охоплюють вони понад 3713 учнів, яких навчають 187 вчителів, серед них заслужена вчителька УРСР А. М. Витєсова. Середня школа № 1, де вчився Радій Руднєв, названа ім'ям юного партизана. 1560 чоловік набувають знань у Путивльському педагогічному училищі ім. С. В. Руднєва, Путивльському плодотехнікумі, міському професійно-технічному училищі № 9. Крім того, у місті діє Путивльська сільськогосподарська бухгалтерська школа. Для юних громадян міста є будинок піонерів, дитяча бібліотека, музична школа.

Своє дозвілля трудящі Путивля проводять у будинку культури. В місті працюють широкоекранний кінотеатр «Ярославна», 5 бібліотек, краєзнавчий музей та інші культурно-освітні заклади. Визначними архітектурними пам'ятками міста є Молчанський монастир (заснований у 70-х роках XVI ст.), Спасо-Преображенський собор (збудований в першій половині XVII ст.) і Миколаївська церква (дата спорудження —1770 р.). Вони збереглися й перебувають під охороною держави. Встановлено в місті пам'ятники двічі Герою Радянського Союзу С. А. Ковпаку та Герою Радянського Союзу С. В. Руднєву. Уродженцями Путивля є російські революціонери, народники, одні з організаторів «Землі і волі», члени виконавчого комітету «Народної волі» О. Д. Михайлов (1855-1884) та О. І. Баранников (1858-1883). У місті народилися академік АН УРСР П. О. Свириденко, доктор медичних наук, професор В. С. Брежнєв доктор сільськогосподарських наук М. П. Дяченко, доктор медичних наук О. І. Мєщанінов.

Авангардна роль в економічному й культурному житті міста належить парторганізаціям, що налічують у своїх рядах 1247 комуністів, які завжди на найвідповідальніших ділянках виробництва. Вірними помічниками комуністів є комсомольці, яких у Путивлі 3830 чоловік. Чималу роль у житті міста відіграє районна газета «Ленинский путь». За плідну роботу по вихованню трудящих у дусі пролетарського інтернаціоналізму та мобілізації їх на виконання завдань господарського й культурного будівництва і в зв'язку з 50 річчям випуску першого номера газету у 1969 році нагороджено Грамотою Президії Верховної Ради УРСР. Багатогранною є робота міськради. До складу 7 постійно діючих комісій входять 50 депутатів, серед яких 25 комуністів, 9 членів ВЛКСМ. До своєї роботи депутати Ради залучають широке коло активістів. З бюджету на 1972 рік виділені значні кошти на дальший розвиток охорони здоров'я (811,7 тис. крб.), освіти (1953, 8 тис. крб.). Введено в дію міський стадіон.

За роки Радянської влади місто розквітло, щасливо й радісно живуть його трудівники — активні будівники комунізму.

Ю. П. МАЗУРЕНКО, П. С. П'ЯТИШКІН

НОВÁ СЛОБОДÁ

Нова Слобода — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру і за 11 км від роз'їзду Шечкове. Дворів — 932. Населення — 3437 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Лісне, Партизанське, Свобода.

Територія сучасного села і його околиць була заселена ще з IV тис. до н. е. Тут виявлені поселення доби неоліту та бронзи, городище скіфських часів, 4 ранньослов'янські поселення перших ст. н. е., а також городище й курганний могильник часів Київської Русі[1].

[1] Материалы и исследования по археологии СССР, вып. 70. М.,1959, стор. 19; Археологічні пам'ятки Української РСР (Короткий список), стор. 293, 294, 300, 304; Археологічні пам'ятки УРСР, т. 3, стор. 297.

Уперше село Слобода згадується в царській грамоті 1593 року, за якою його приписано до Молчанського монастиря міста Путивля. На той час у селі, яке 1592 року зазнало нападу кримських татар, налічувалося всього 8 дворів. Селяни на користь монастиря відбували тяжкі феодальні повинності. 1606 року знедолене населення Слободи взяло участь в антифеодальному повстанні під керівництвом Болотникова[1]. Після поразки повстанців у 1607 році, царський уряд вчинив над ними жорстоку розправу. Багато з них було страчено, кинуто до в'язниці, а частину «неблагонадійних» передано Молчанському монастирю для «нагляду» і «виправлення». Монастирські власті оселили їх у Слободі й сусідніх селах Линовому та Калищах.

В роки польської інтервенції проти Росії на початку XVII ст. село не раз грабували й спустошували шляхетські війська. У 1653 році Слободу приписали до Софроніївської пустині, яку незабаром перетворили на однойменний монастир. Щоб мати досить робочої сили, монастир скуповував кріпаків у різних районах Росії та Білорусії і оселяв їх у селі, що в середині XVIII ст. називалося вже Новою Слободою. Жили тут українці, росіяни, білоруси. Переважна більшість населення працювала в господарстві Софроніївського монастиря: обробляла поля, доглядала худобу, заготовляла сіно, трудилася на лісорозробках, виготовляла цеглу, будувала монастирські споруди. Довгі осінні й зимові вечори жінки пряли, навесні ткали та білили полотно, частину якого мусили віддавати ченцям. Крім того, жителі села, які користувалися землею, платили монастирю т. зв. десятину (від збіжжя, вилову риби, збору меду і воску тощо). Убогими були господарства селян-кріпаків. Далеко не кожне мало коня або корову. В третини селян, крім хатини та невеличкої садиби, нічого не було. Ченці знущалися з кріпаків, за найменшу провину чи непокору їх запрягали в сохи і примушували орати землю, висилали до Сибіру, віддавали в рекрути. За тяжку долю новослобідців земляки звали «горюнами»[2].

Внаслідок проведення в 1764 році секуляризації (конфіскації) значної частини церковних і монастирських земель кріпаків Нової Слободи було переведено до розряду економічних селян, а в першій половині XIX ст.— державних селян. Після реформи 1861 року новослобідці юридично вийшли з підлеглості монастиря. Але вони за одержані наділи (по 3 десятини на ревізьку душу) щороку мали вносити в казну викупні платежі. У 60-х роках 250 сімей (майже третина населення) не мали коней, а з часом вони поступово втратили і землю, яка опинилася в руках куркулів. Розорені селяни йшли до них у найми. На початку 90-х років у куркульських господарствах, яких в селі налічувалося близько ста, було від 15 до 30 десятин землі, працювало по 2—3 наймити. Багато новослобідців пішло у «відхід» — сезонними робітниками на плантації й цукрові заводи Терещенка, а також в промислові центри — Київ, Юзівку, Тулу, Москву. У 1903 та 1908 роках близько 50 сімей переселилися до Томської губернії.

В селі йшла запекла класова боротьба, яка особливо загострилася на початку XX ст. Під час першої російської революції 1905—1907 рр. у Новій Слободі революційну роботу провадила Путивльська група РСДРП, яка розповсюджувала серед селян нелегальну літературу, листівки із закликами виступити проти самодержавства і великих землевласників. Однак «святим отцям» шляхом умовлянь і залякувань вдалося втримати селян від активних революційних виступів.

Сільська біднота жила в злиднях і темряві, масово вмирала від пошестей, бо позбавлена була медичної допомоги. З кінця XIX ст. у Софроніївському монастирі працювала лікарня, але вона обслуговувала лише ченців. 1883 року в Новій Слободі відкрито однокласну парафіяльну школу, де навчалось 30 дітей, а наприкінці XIX ст.—земську трикласну школу, яку відвідувало близько 50 хлопчиків і дівча-

---

[1] И. И. Смирнов. Восстание Болотникова (1606—1607 гг.), стор. 169. 171.

[2] М. М. Рябинин. История о Путивле, уездном городе Курской губернии. Путивль, 1911, стор. 135.

ток. Більшість дітей шкільного віку не могла здобути навіть початкову освіту. Царські урядовці й монастир турбувалися більше про спорудження нової церкви, ніж про школу. Під час будівництва храму з новослобідців без кінця брали гроші, примушували підвозити матеріали.

Різко погіршало економічне становище трудящих Нової Слободи під час першої світової імперіалістичної війни. Більшість працездатних чоловіків мобілізували на фронт. Скоротилися посівні площі, почався голод. З фронтів сім'ї одержували сумні вісті про каліцтво й загибель близьких. Обурення населення зростало. Коли до села дійшла звістка про Лютневу революцію, у селян з'явилась надія на краще життя. Але буржуазний Тимчасовий уряд не дав їм ні землі, ні миру. У вересні 1917 року в Курську відбувся губернський з'їзд Рад робітничих і селянських депутатів[1]. Нову Слободу, як волосний центр (з XIX ст.) Путивльського повіту Курської губернії, на ньому представляли М. М. Воронін (нині колгоспний пенсіонер) та Ф. І. Черняков. Повернувшись з Курська, вони на сільському сході розповіли односельцям про роботу губернського з'їзду, зустрічі на ньому з більшовиками Москви, про більшовицьку програму переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції новослобідці на початку грудня 1917 року встановили в селі Радянську владу, обрали волвиконком. Його головою став більшовик М. Є. Малютін — житель села Калищі Новослобідської волості, бідняк, у минулому шахтар Донбасу[2]. Волвиконком почав розподіл серед трудящих селян монастирських і поміщицьких земель. У Софроніївського монастиря тоді відібрали 4 тис. десятин, якими він володів лише на території Новослобідської волості. Сільська біднота й середняки палко дякували Радянській владі за здійснення їх віковічної мрії.

Проте вже в квітні 1918 року Нову Слободу окупували австро-німецькі інтервенти, в обозі яких прийшли й війська буржуазно-націоналістичної Центральної ради. Почалася жорстока розправа над бідняками-активістами села, пограбування жителів. Разом з робітниками і селянами Путивльського повіту на боротьбу з інтервентами й бандами т. зв. гайдамаків піднялися і новослобідці. До Першого Путивльського партизанського загону Г. І. Конєєва, що базувався в Шалигинському цукровому заводі, вступили М. Є. Малютін, П. К. Сапєгін, Д. Є. Черняков та інші. Цей загін у січні 1919 року брав участь у визволенні Нової Слободи від інтервентів та банд українських буржуазних націоналістів. Коли на початку серпня 1919 року Нову Слободу захопили денікінські війська, її жителі знову піднялися на партизанську боротьбу.До загонів народних месників поліського краю вступили К. Ф. Черняков, А. Я. Коптєв, П. С. Примін, П. Ф. Черняков, Й. Т. Черняков та інші. Житель Нової Слободи Д. Є. Черняков очолив партизанський загін, створений в селі Ходійковому Рильського повіту (нині Глушківський район Курської області), який успішно боровся проти денікінців. Восени 1919 року в бою під Хутором-Михайлівським Д. Є. Черняков загинув[3].

Частини Червоної Армії та партизанські загони краю в листопаді 1919 року визволили Нову Слободу від денікінців. У селі відновилася Радянська влада. Було створено волревком, а у січні 1920 року пройшли вибори до волвиконкому. Очолив його більшовик М. Є. Малютін. Тоді ж створено партійний осередок. На 25 березня 1920 року він налічував 10 комуністів, а в листопаді 1922 року — 14 членів РКП(б), які обрали бюро партосередку[4]. У вересні 1922 року створено комсомольський осередок. Комуністи, члени волвиконкому провадили велику організаційно-масову, господарську, виховну, культосвітню роботу. Вже влітку 1920 року в селі діяв прокатний

---

[1] Борьба за установление и упрочение Советской власти в Курской губернии, стор. 78.
[2] Там же, стор. 475.
[3] Сумський облпартархів, ф. 460, оп. 1, спр. 151, арк. 106.
[4] Там же, арк. 75.

пункт, який забезпечував селян сільськогосподарськими машинами й реманентом. Через споживче товариство селяни на пільгових умовах купували плуги, борони, віялки, збрую, речі домашнього вжитку. Комуністи та комсомольці брали активну участь у боротьбі проти сільських багатіїв, які будь-що намагалися перешкодити зміцненню влади трудящих. Восени 1922 року куркулі по-звірячому вбили воєнкома П. К. Сапєгіна.

Та підступи класових ворогів не могли зірвати будівництво нового життя. Під впливом соціалістичної дійсності, наполегливої виховної роботи комуністів дедалі зростали класова свідомість селян, почуття відповідальності за долю всієї країни. Переконливим свідченням цього була їхня турбота про голодуючих трудящих Поволжя. На початку вересня 1922 року партосередок і волвиконком організували збір продовольства, а 27 вересня на заготівельний пункт вже вирушила червона валка з 500 пудами хліба. Для безпритульних і дітей, які прибували з районів, охоплених голодом, в монастирських приміщеннях було створено трудову колонію.

Зважаючи на тяжке становище в країні з продовольством, партійні й радянські органи докладали багато зусиль до швидкого піднесення культури землеробства, підвищення врожайності полів. У серпні 1923 року за пропозицією партосередку на Всеросійську сільськогосподарську виставку було направлено Х. А. Чернякова для запозичення передового досвіду і запровадження його в селянських господарствах[1].

Сільвиконком дбав про налагодження медичного обслуговування населення, про підвищення освітнього й культурного рівня сільських трудівників. 1922 року в Новій Слободі відкрито лікарню на 30 ліжок, а за 2 роки до того — початкову школу, яку відвідувало 169 дітей. Для ліквідації неписьменності й малописьменності дорослого населення (1923 року з 2347 жителів не вміли писати й читати 1089 чоловік[2]) створили гуртки лікнепу. Було організовано культурно-освітній гурток, бібліотеку. У 1922 році почав працювати сельбуд, при якому діяв самодіяльний драматичний колектив.

На початку 1924 року Радянську країну спіткало велике горе — вмер В. І. Ленін. 22 січня на траурному мітингу селяни поклялися бути вірними ленінським заповітам. Під час ленінського призову п'ять чоловік вступило до лав Комуністичної партії, 7 — до комсомолу. Виконуючи ленінські заповіти, комуністи села розгорнули наполегливу роботу щодо залучення бідняцько-середняцьких мас до кооперації. Велику допомогу в цьому їм подавав КНС, створений 1926 року. 1928 року сільське споживче товариство вже налічувало 811 членів, з них 398 — бідняків[3]. Того ж року 25 бідняцьких господарств об'єдналися в сільськогосподарську артіль «Новый быт». Головою першого колективного господарства обрали І. Г. Подшивайлова. Навесні 1929 року члени артілі успішно провели сівбу зернових та інших культур, а влітку зібрали добрий для даної місцевості врожай — по 62 пуди зерна з кожного гектара. Селяни-одноосібники, пересвідчившись у перевагах колективної праці, один за одним вступали до артілі. Слідом за біднотою до колгоспу пішли й середняки. Восени 1929 року в Новій Слободі виникла друга сільськогоспьдарська артіль «Первое мая», а в 1930 році — ще чотири і колективізацію селянських господарств було завершено.

Наступного року в колгоспах «Новый быт», «Свободный труд», «Первое мая» були створені партійні осередки. Комуністи показували приклад самовідданої праці, вели перед у соціалістичному змаганні, докладали багато зусиль до зміцнення колективних господарств. У 1930—1931 рр. колгоспи села за допомогою державних кредитів придбали сільськогосподарський реманент, худобу, спорудили господарські приміщення. В березні 1932 року шість колгоспів села об'єдналися в один «Мировая

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 460, оп. 1, спр. 226, арк. 44.
[2] Там же, спр. 299, арк. 17.
[3] Там же, ф. 5, оп. 1, спр. 77, арк. 47.

революция». Держава закріпила за ним 3854 га сільськогосподарських угідь, з них 1812 орної землі, 398 лісу, 527 га сіножатей. Того ж року на артільних ланах з'явилися перші трактори Новослобідської МТС. Протягом 1932—1933 рр. колгосп збудував дві ферми, ремонтну майстерню тощо. Було зведено будинки колективіста й тваринників.

Міцніла змичка міста й села. Між колгоспниками артілі «Мировая революция» та робітниками Харкова й шахтарями Донбасу існували шефські зв'язки. Новослобідці також підтримували тісні стосунки з робітничими колективами Путивля. Зміцненню колгоспного ладу чинили опір куркулі та підкуркульники, які пролазили до колгоспу, розкрадали громадське добро, псували реманент. 1932 року в розпал збирання врожаю куркулі вивели з ладу молотарку, косарку, спалили сушарку для конопель. Виконуючи волю колгоспників, сільська Рада і райвиконком вислали з Нової Слободи куркульські родини.

З кожним роком міцніло господарство артілі. 1933 року було зібрано зернових пересічно по 15,5 цнт, конопель — трести — 12, цукрових буряків — 300 цнт з га; удій молока на корову становив у середньому 2 тис. кг. Колгоспники одержали на трудодень по 2,7 кг зерна. В другій половині 30-х років колгосп перетворився на досить розвинуте багатогалузеве господарство, яке вирощувало зернові, городні й технічні культури. За допомогою вчених Всесоюзного науково-дослідного інституту конопель (м. Глухів) на полях артілі виведено новий сорт конопель — «Новослобідський кряж». За високі врожаї конопель — 14 цнт волокна та 12 цнт насіння з га — колгосп був удостоєний високої честі брати участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці 1939 року.

Розвивалися садівництво, бджільництво, молочне й м'ясне тваринництво, особливо вівчарство. На колгоспній вівцефермі налічувалося понад 2 тис. овець. В 1939 році колгосп «Мировая революция» першим у районі став мільйонером. У другій половині 30-х років він збудував електростанцію на 45 квт, радіовузол, а також школу, клуб тощо.

Змінювався зовнішній вигляд Нової Слободи. Колгоспники на свої дедалі зростаючі прибутки (у 1940 році, наприклад, вони одержали на трудодень по 2,5 кг хліба і по 3 крб.) споруджували добротні будинки. 1938 року в центрі села встановлено пам'ятник В. І. Леніну, біля якого на честь знаменних дат і революційних свят відбувалися мітинги, демонстрації. Невпинно поліпшувалося побутове, медичне й культурне обслуговування населення. Працював сільмаг, було відкрито колгоспні дитячі ясла. Новослобідців обслуговувала сільська лікарня, її медичний персонал складався з 9 чоловік, які мали вищу й середню спеціальну освіту. З 1932 року в селі діяла середня школа, де 32 вчителі навчали й виховували 650 дітей. У 1935 році у Новій Слободі були хата-читальня, бібліотека, при клубі діяли хоровий і драматичний колективи художньої самодіяльності, створено оркестр народних інструментів. Кожний день вільної колективної праці приносив радість і щастя.

Та мирну працю перервав напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. У перші дні війни близько 100 новослобідців пішли до лав Червоної Армії. З наближенням фронту було організовано евакуацію техніки, худоби та інших матеріальних цінностей колгоспу в глиб країни. На початку вересня жителі споруджували окопи й протитанкові рови. З 24 вересня по 3 жовтня на підступах до Нової Слободи точилися запеклі бої. Радянські воїни героїчно відбивали численні атаки гітлерівців[1]. В останньому бою особливо відзначився лейтенант Бариба, який шквальним кулеметним вогнем знищив багато живої сили ворога. Гітлерівці підпалили сарай, звідки лейтенант вів вогонь, але тяжко поранений герой не залишив кулемета і згорів біля нього.

Вдершись 3 жовтня до села, фашисти запровадили в ньому найжорстокіший режим терору. Вони стратили 20 сільських активістів, близько 100 жителів села ви-

---

[1] Г. Я. Базима. Слідами великого рейду. К., 1959, стор. 33.

везли на каторжні роботи до Німеччини. Новослобідці не скорилися ворогові, і кожний, хто міг тримати в руках зброю, йшов у партизанський загін С. В. Руднєва, що спочатку базувався в Новослобідському лісі, а пізніше об'єднався із загоном С. А. Ковпака. Першими в ряди народних месників вступили Х. А. Черняков, Т. А. Сапєгін, К. Ф. Черняков. В самому селі діяла підпільна група, яку очолював голова Новослобідської сільради І. І. Висоцький. Сумський обком КП(б)У призначив його секретарем Путивльського підпільного райкому партії. Та, йдучи до Путивля для зв'язку з підпільниками, він підірвався на міні, був привезений для лікування у місто і там зрадником виданий фашистам. Після загибелі І. І. Висоцького керівництво місцевим підпіллям взяло на себе командування Путивльським об'єднаним партизанським загоном.

Населення Нової Слободи, як і жителі багатьох інших сіл, активно допомагало народним месникам. Підпільники села передавали партизанам розвідувальні дані про ворога, переховували їх, допомагали продуктами харчування. Про тісний зв'язок новослобідців з ковпаківцями свідчить такий факт. 10 червня 1942 року каральний загін поліцаїв заарештував у Новій Слободі кілька радянських патріотів. Підпільники повідомили про це партизанів. Наступного дня народні месники на чолі з П. С. П'ятишкіним знищили 32 поліцаї й звільнили заарештованих. У відповідь фашисти прямою наводкою з танків та самохідних гармат обстріляли село термітними снарядами, перетворивши його на згарище. Жителі мусили мешкати в льохах і наспіх зроблених землянках.

Наприкінці червня населення з радістю дізналося, що ковпаківці знову перебазувалися в Новослобідський ліс. Першого липня в селі відбувся мітинг, на який зібралося близько тисячі жителів. Після мітингу велика група новослобідців пішла в ліс до партизанів. У з'єднанні С. А. Ковпака було сформовано дев'яту роту, до складу якої ввійшли мешканці сіл Нової Слободи, Бунякиного, Бивалиного. Окупанти намагалися будь-що покінчити з партизанами. 3 липня 1942 року фашисти оточили Новослобідський ліс. Три дні не вщухав бій. Особливо запеклим він був 6 липня. Найбільше відзначилася група Г. І. Замули. На одній з найважливіших ділянок вона вщент розгромила фашистів, допомогла загонові прорватися з ворожого оточення. Але сам Г. І. Замула загинув смертю хоробрих. Розлютовані невдачею, гітлерівці вдерлися в Нову Слободу й почали розстрілювати жителів з автоматів, кулеметів, кидали гранати в льохи й землянки, де лежали хворі та ховались діти й старики, кололи їх багнетами. Того дня було вбито 586 новослобідців. Частина жителів згоріла в огні. Врятувалися лише ті, хто встиг сховатися в лісі або яру. За період окупації вороги завдали селу величезних збитків: повністю знищили всі колгоспні будівлі, в т. ч. електростанцію, майстерню, тваринницькі приміщення, спалили школу, лікарню та всі житлові будинки; вивезли до Німеччини 150 голів великої рогатої худоби, 112 коней, понад 1000 тонн хліба.

2 вересня 1943 року частини 121-ї стрілецької дивізії під командуванням генерал-майора І. І. Лодигіна визволили Нову Слободу від німецько-фашистських загарбників. До села повернулися уцілілі жителі й відразу ж взялися за його відбудову. Копали землянки, розчищали завали. Одночасно провадилися осінні польові роботи. Військові частини виділили для відновленого колгоспу кількох коней. Завдяки піклуванню Комуністичної партії і Радянського уряду в 1944 році на полях колгоспу «Мировая революция» з'явились перші трактори щойно відбудованої Новослобідської МТС. Проте матеріальна база колгоспу лишалася слабкою. На початку 1945 року господарство мало лише 20 корів.

9 травня 1945 року прийшов довгожданий День Перемоги. 660 воїнів і партизанів повернулися в село, 600 учасників Великої Вітчизняної війни нагороджено орденами й медалями, зокрема, партизана М. Ф. Подшивайлова — орденом Леніна. Загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками 340 жителів. Після закінчення війни в Новій Слободі створено партійну організацію з 9 членів ВКП(б), відновлено комсомольську організацію. Під керівництвом партійної

організації успішно відбудовували господарство артілі. Протягом 1946—1947 рр. на виділені державою кредити колгосп побудував 6 стаєнь, корівник, телятник, свинарник, пташник, 3 зерносховища, придбав локомобіль, 2 двигуни, 32 плуги, чотири вантажні автомашини тощо. Вже у 1947 році було відновлено всі посівні площі, а до 1950 року поголів'я худоби досягло довоєнного рівня. Колгоспні ферми налічували на той же час 677 голів великої рогатої худоби, 745 свиней і овець, близько 1,1 тис. штук птиці, з кожного гектара було зібрано по 8,3 цнт зернових і по 164,5 цнт цукрових буряків. Колгосп значно перевиконав план здачі державі хліба й цукрової сировини. У 1950 році до колгоспу «Мировая революция» приєдналися дві артілі, розташовані на території Новослобідської сільради. За об'єднаним господарством закріплено 6866 га сільгоспугідь, в т. ч. 3504 га орної землі.

За роки четвертої п'ятирічки змінився зовнішній вигляд Нової Слободи. Замість землянок зведено нові будинки, добротні господарські будівлі. Працювали сільська лікарня, семирічна школа, в якій налічувалося 520 учнів і 27 учителів, сільська бібліотека. В клубі, як і в довоєнний час, демонструвалися кінофільми, самодіяльні артисти виступали з виставами, концертами.

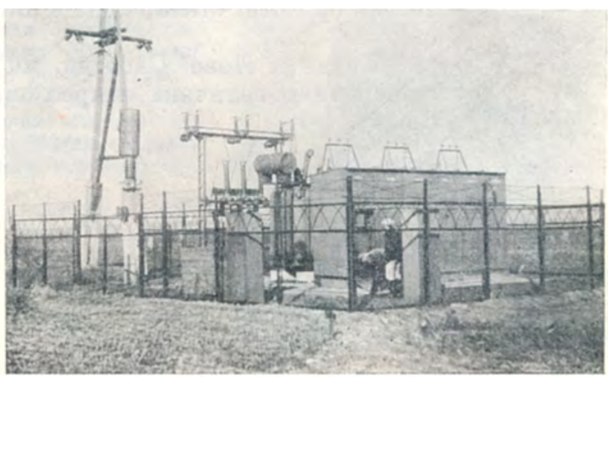
У наступний період економіка села розвивалася прискореними темпами. В 1951 році споруджено колгоспну електростанцію, цегельний завод. Це дало змогу артілі вести велике будівництво. Зростала культура землеробства, збільшувалося колгоспне стадо. В 1960 році артіль вже мала 920 голів великої рогатої худоби, 1200 свиней. Того ж року від рослинництва і тваринництва колгосп одержав прибуток у 4,7 млн. крб. (за тогочасним масштабом цін).

У першій половині 60-х років масовим став у селі рух за комуністичну працю. За звання ударників комуністичної праці змагалося 316 колгоспників. Першими його вибороли комбайнери І. М. Агілов та П. К. Гудимов, які щороку швидко й без врат збирали високі врожаї зернових. Звання колективів комуністичної праці удостоїлися рільнича бригада № 4, садово-городня, бригада мулярів, колектив цегельного заводу та інші. Колгосп значно збільшив збір зерна, технічних культур та овочів. Так, у 1964 році врожай цукрових буряків становив 288 цнт з га, овочів — 152 цнт. Колгоспники успішно виконали план восьмої п'ятирічки й підвищені соціалістичні зобов'язання, взяті на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. У 1970 році доходи артілі перевищили 1,5 млн. крб., а середньомісячний заробіток її трудівників дорівнював 83 крб. (проти 76 крб. у 1968 році). 17 квітня все село вийшло на ленінський суботник, під час якого виконано робіт на 1,8 тис. крб., які були передані у фонд дострокового виконання восьмої п'ятирічки.

Напередодні ювілею в селі відкрили Ленінську кімнату, яку в день 100-річчя з дня народження В. І. Леніна відвідали всі трудівники села. Новослобідська Ленінська кімната — одна з найкращих у районі. Натхненні історичними рішеннями XXIV з'їзду КПРС, колгоспники з великим запалом працюють у роки дев'ятої п'ятирічки. У рік славного 50-річного ювілею утворення Союзу РСР вони, незважаючи на посуху, зібрали непоганий урожай зернових, з честю виконали план продажу державі сільськогосподарських продуктів.

У селі провадиться велике капітальне й житлове будівництво. З допомогою державних кредитів і власним коштом колгосп спорудив електромлин, три типові корівники і стільки ж свинарників, відгодівельний майданчик для свиней. 1972 року в господарстві, яке спеціалізується на розведенні й відгодівлі птиці, головним чином водоплавної, здано в експлуатацію пташник на 5 тис. качок, а до 1975 року стане до ладу цілий комплекс на 75 тис. штук. Зведено будинок механізатора, шестиквартирний житловий будинок для спе-

Нова Слобода. Підстанція лінії електропередачі. 1972 р.

ціалістів сільського господарства, дитячі ясла, будинок культури із залом на 450 місць та багато інших будівель різного призначення. За генеральним планом забудови села споруджується торговельний центр, типове приміщення середньої школи на 640 учнів, світлі й просторі будинки колгоспників.

Багато уваги приділяється поліпшенню побутового, медичного й культурного обслуговування населення, дальшому розвитку освіти. До послуг жителів — 7 магазинів, побутовий комбінат, лікарня на 35 ліжок, в якій хворих обслуговують 28 медичних кваліфікованих працівників. У середній та двох початкових школах навчаються 766 учнів, працюють 37 учителів. За роки Радянської влади 980 новослобідців здобули середню освіту, 150 — вищу. Нині в селі трудяться 95 представників інтелігенції. Це — вчителі, медичні працівники, інженери, агрономи, економісти, механіки, зоотехніки. Більшість з них — уродженці села. Понад 300 новослобідців працює в різних галузях народного господарства. Приклад скромної трудівниці М. І. Агілової свідчить про те, як цінують в нашій країні людей праці, як завдяки піклуванню Комуністичної партії і Радянської влади з них виростають чудові спеціалісти. Свинарка М. І. Агілова за одержання по 19—23 поросяти від кожної свиноматки нагороджена орденом Леніна. Працюючи на фермі, вона заочно навчалась у Новослобідській середній школі. Після її закінчення вступила до Полтавської школи партійно-господарського активу, а потім заочно закінчила Вищу партійну школу при ЦК КПРС. Була головним агрономом сусіднього колгоспу, а нині вона очолює колгосп «Коммунистический путь» Путивльського району. Трудівники колгоспу «Мировая революция» невпинно підвищують свою кваліфікацію, навчаються в місцевій економічній школі, механізатори й тваринники — в школах передового досвіду. Культурні запити колгоспників задовольняють будинок культури, 2 клуби, в яких працюють самодіяльні гуртки, 5 бібліотек.

Величезні зміни, що сталися в Новій Слободі за роки Радянської влади,— наслідок піклування Комуністичної партії і Радянського уряду, наполегливої роботи партійної та комсомольської організацій, депутатів Новослобідської сільської Ради, всіх трудівників села. 1973 року парторганізація села налічувала 65 комуністів. 193 комсомольці Нової Слободи об'єднані в дві організації ЛКСМУ. 1973 року до складу сільської Ради обрано 41 депутат, серед них 6 робітників, 23 колгоспники, 12 представників інтелігенції, 19 жінок, 20 комуністів, 6 членів ВЛКСМ. При Раді працюють 5 постійних комісій: сільськогосподарська, культурно-освітня, благоустрою, торговельно-побутова та бюджетно-фінансова. Приділяючи багато уваги дальшому розвитку освіти й культури, Рада виділила з бюджету 1973 року для цієї мети 12,1 тис. карбованців.

У селі урочисто відзначають День Перемоги 9 травня, вшановують тих, хто віддав своє життя за свободу і щастя радянських людей, за їх світле комуністичне майбутнє. Щороку у пам'ятні дні новослобідці й гості з інших місць збираються біля побудованого в селі меморіального комплексу, на плитах якого вирізьблено імена односельців, що загинули в боротьбі з ворогом у роки Великої Вітчизняної війни, увічнено пам'ять 586 жінок, стариків і дітей, яких німецько-фашистські недолюдки вбили й спалили живцем 7 липня 1942 року. До підніжжя меморіалу і пам'ятника воїнам-визволителям, на братську могилу, де захоронено останки відважного захисника Нової Слободи лейтенанта Бариби та військкома П. К. Сапєгіна, покладаються вінки й квіти. Ветерани війни ведуть екскурсії по місцях боїв за село, розповідають про мужність радянських воїнів і партизанів, показують гостям пам'ятні стели, одна з яких стоїть при в'їзді в село, друга — в Новослобідському лісі.

Трудящі Нової Слободи, як і всі радянські люди, самовіддано працюють над здійсненням величних накреслень XXIV з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу.

А. А. ПОГРІБНИЙ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ПУТИВЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

БО́БИНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 2 км на північний схід від районного центру і за 25 км від залізничної станції Путивль. Дворів — 114, населення — 373 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Аляб'єве, Воронівка, Мазівка, Новослобідське, Оріхівка, Пищикове, Плахівка, Почепці, Соловйове, Товченикове.

За колгоспом «Победа» (центральна садиба у с. Бобиному) закріплено 3020 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1900 га орної землі. Вирощують тут зернові культури. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний. За трудові досягнення 5 передовиків колгоспного виробництва нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна — голова колгоспу І. В. Бондаренко.

У селі працюють початкова школа, клуб, бібліотека, медпункт, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території, підпорядкованій Бобинській сільській Раді, є 2 первинні партійні (до них входять 55 комуністів) та 3 комсомольські організації. Партійний осередок створено 1929, комсомольський — 1926 року.

Село засноване в другій половині XVII ст. У січні 1918 року в Бобиному встановлено Радянську владу. 13 жителів села воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, 8 з них полягли смертю хоробрих, 5 — нагороджені орденами і медалями. На честь радянських воїнів, що загинули, визволяючи село від гітлерівських окупантів, встановлено пам'ятник.

БОЯ́РО-ЛЕЖАЧІ́ (давня назва — Боярські Лежачі) — село, центр сільської Ради. Розташовані на правому березі Сейму, за 22 км на південний схід від районного центру і за 7 км від залізничної станції Ворожба. Дворів — 300, населення — 1069 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дорошівка, Кружок, Рівне.

У селі розміщена центральна садиба колгоспу «Більшовик». За колгоспом закріплено 4833 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2671 га орної землі. Вирощуються переважно зернові й технічні культури, тваринництво — м'ясо-молочного напряму. Серед восьми нагороджених за успіхи у сільськогосподарському виробництві орденом Леніна відзначені голова колгоспу Ф. Т. Роспутченко та завідуюча тваринницькою фермою М. П. Чумакова.

На території Бояро-Лежачів є десятирічна школа, де 20 учителів навчають 242 учні. Працюють пологовий будинок, медичний пункт, клуб, сільська бібліотека, 3 магазини, павільйон побуту.

У селах, підпорядкованих Бояро-Лежачівській сільраді, є одна первинна партійна та 3 комсомольські організації, до складу яких входять 63 комуністи і 185 членів ВЛКСМ. Партійний осередок оформився 1926 року, комсомольський — у 1924 році.

Село відоме з 1648 року. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. 1930 року куркулі по-звірячому вбили секретаря комсомольського осередку М. Д. Манжосова (1971 року на його честь у Бояро-Лежачах встановлено обеліск). На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 350 місцевих жителів, 107 з них полягли смертю хоробрих, 270 — відзначені нагородами. У селі встановлено пам'ятник на честь радянських воїнів, що загинули в боях за визволення Бояро-Лежачів від фашистів.

Біля села Дорошівки виявлено поселення доби неоліту (IV—III тис. до н. е.), бронзи (II тис. до н. е.), скіфських часів (VII—III ст. до н. е.), слов'янський курганний могильник сіверян (VIII—X ст.) та залишки давньоруського городища (IX—XIII століть).

БУНЯ́КИНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км на схід від районного центру і за 3 км від залізничної станції Шечкове. За 3 км від Бунякиного протікає ріка Сейм. Дворів — 262, населення — 1127 чоловік. Сільраді підпорядковані також населені пункти Бруски, Бувалине, Гірки.

На території Бунякиного міститься центральна садиба колгоспу «Соцтруд», за яким закріплено 3880 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2450 га орної землі. В колгоспі вирощуються зернові й технічні (коноплі, цукрові буряки) культури. Напрям у тваринництві — виробництво м'яса й молока. З допоміжних підприємств є цегельний завод. У Бунякиному працює коноплняний завод (заснований 1930 року), на якому зайнято 105 робітників і службовців.

У Бунякиному — восьмирічна школа, де 18 учителів навчають 257 учнів; клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території Бунякинської сільради є 2 первинні партійні та 3 комсомольські організації, які об'єднують 63 комуністи і 88 членів ВЛКСМ. Партійну організацію створено 1930, комсомольську — 1932 року.

Село засноване в другій половині XVI ст. У січні 1918 року в Бунякиному встановлено Радянську владу. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації у селі діяла підпільна патріотична організація, створена в грудні 1941 року. До складу групи входило 9 чоловік, яких очолював комсомолець Л. Чечоткін. Патріоти збирали розвідувальні дані для ковпаківців. 1942 року підпільники влилися до партизанського загону С. А. Ковпака. В лавах ковпаківців воювало 50 жителів села. Колишній керівник бу-

Пам'ятник юному партизанові Льоні Чечоткіну. Бунякине, 1971 р.

някинського підпілля Л. Чечоткін став розвідником. У бою за с. Пигарівку, що відбувся 28 квітня 1942 року, він своєчасно доставив боєприпаси, які здобув у тилу ворога. Забезпечуючи успішне виконання завдання командування щодо ліквідації партизанами ворожого гарнізону, Чечоткін знищив бойову охорону окупантів поблизу Старої Гути. В бою за це село відважний розвідник був смертельно поранений. Його ім'ям названо піонерську дружину Бунякинської восьмирічної школи, на шкільному подвір'ї встановлено пам'ятник, а на будинку школи — меморіальну дошку. В селі 1942 року неодноразово зупинявся партизанський загін С. А. Ковпака. Жителі Бунякиного радо зустрічали народних месників, подавали допомогу продуктами харчування, одягом, взуттям. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти ворога 430 мешканців села, 117 з них віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини, 234 — відзначені нагородами. Вшановуючи пам'ять радянських воїнів, які полягли за визволення села від гітлерівців, жителі Бунякиного встановили їм пам'ятник.

Поблизу сіл Бунякиного та Гірок виявлено поселення доби неоліту та бронзи, городище скіфських часів і сіверянське VIII—X ст., а також 2 давньоруські городища й курганний могильник.

ВЕСЕ́ЛЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 24 км на північний схід від районного центру і за 10 км від залізничної станції Баничі. Дворів — 370, населення — 1179 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мишутине, Рев'якине, Шулешівка.

У селі міститься центральна садиба колгоспу ім. Чапаєва, за яким закріплено 3792 га землі, у т. ч. 2447 га орної. Виробничий напрям — вирощування зернових і технічних культур. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

На території села є восьмирічна та початкова школи, 2 клуби, бібліотека, медичний пункт.

У селах Веселівської сільради є 3 первинні партійні та 4 комсомольські організації, до складу яких входять 69 комуністів і 106 членів ВЛКСМ. Партійна організація створена 1932, комсомольська — 1924 року.

Село засноване в першій половині XVII ст. У січні 1918 року встановлено Радянську владу. 28 лютого 1942 року у Веселому відбувся бій партизанів з'єднання С. А. Ковпака з переважаючими силами фашистів. Ворог відступив, втративши 600 солдатів і офіцерів. В роки гітлерівської окупації в с. Мишутиному діяла підпільна патріотична група, очолювана С. Г. Максимовим. 278 жителів Веселого билися проти німецько-фашистських загарбників на фронтах Великої Вітчизняної війни, 105 з них полягли смертю хоробрих, 72 — нагороджені орденами й медалями. На увічнення пам'яті радянських воїнів, що загинули в боях за село, трудящі Веселого спорудили пам'ятник. На місці битви ковпаківців з окупантами встановлено стелу.

ВОЛОКИ́ТИНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Клевені та її притоки Есмані, за 16 км на північ від районного центру і за 10 км від залізничної станції Баничі. Дворів — 343, населення — 995 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Кочерги, Кубареве, Щербинівка.

На території Волокитиного розміщена центральна садиба колгоспу ім. Куйбишева, за яким закріплено 5136 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2955 га орної землі. Вирощують зернові, круп'яні й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За трудові досягнення доярку В. Ф. Сєдих нагороджено орденом Жовтневої Революції.

В селі — восьмирічна школа, де 15 учителів навчають 164 учнів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. В центрі Волокитиного на площі 24 га розкинувся парк, закладений ще в 1829—30 рр. Тут збереглися Золоті ворота, споруджені в 60-х роках минулого століття.

У селах Волокитинської сільради є первинна партійна і 3 комсомольські організації. До їх складу входять 64 комуністи та 59 членів ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село належить до 1684 року. У першій половині XIX ст. поміщик Міклашевський побудував у селі фабрику, де виготовлялися вироби з фарфору. Сировину доставляли з місцевих кар'єрів. Чудові вироби, творцями яких були кріпаки-умільці, стали експонатами багатьох художніх музеїв нашої країни. Наприкінці 1825 року в селі був заарештований декабрист А. Ф. Бригген. Після закінчення строку заслання до Сибіру він повернувся у Волокитине. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації села гітлерівці розстріляли 265 чоловік — жінок, літніх людей і дітей, 175 жителів села вивезли на каторжні роботи до Німеччини. У Щербинівці діяла підпільна комсомольська група з п'яти чоловік. 1943 року на їх слід натрапили фашисти, члени групи були заарештовані й розстріляні. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 386 жителів Волокитиного, 209 — загинули, 156 — нагороджено орденами й медалями. На честь полеглих воїнів-визволителів трудящі села встановили обеліск. На увічнення пам'яті загиблих воїнів-односельців споруджено меморіальний комплекс. З листопада 1944 року до липня 1945 року уродженець Волокитиного командир гармати старший сержант П. П. Матющенко знищив 3 ворожі танки, транспортер, багато солдатів і офіцерів. 26 січня Матющенко загинув смертю хоробрих. Поховано його в угорському місті Дунафельдвар. За мужність і відвагу, виявлені в боях проти фашистів, П. П. Матющенку посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Уродженцем Волокитиного є заслужений артист УРСР В. А. Войтенко.

Поблизу села виявлено городище, поселення і курганний могильник сіверян (VIII—X століть).

В'ЯЗЕ́НКА (давня назва — В'язівка) — село, центр сільської Ради. Розташоване на правому березі річки Клевені, за 12 км на північ від районного центру і за 32 км від залізничної стан-

ції Путивль. Дворів — 195, населення — 560 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вегерівка, В'ятка, Котівка, Окіп, Роща, Ховзівка.

За колгоспом «Росія» (з 1931 по 1963 — ім. Будьонного), центральна садиба якого міститься у В'язенці, закріплено 4491 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2734 га орної землі. В господарстві вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За трудові успіхи відзначено урядовими нагородами 70 передовиків, у т. ч. Т. Н. Клименко та Н. С. Кріпку — орденом Леніна.

У В'язенці — восьмирічна школа, де 11 учителів навчають 217 учнів. Директором школи працює заслужений учитель УРСР О. Н. Корольов. Є в селі клуб, бібліотека, медпункт.

На території В'язенської сільради — 2 первинні партійні та 3 комсомольські організації, до складу яких входять 39 комуністів і 44 члени ВЛКСМ. Партійний і комсомольський осередки створено 1929 року.

Засноване село в першій половині XVII ст. Щоб позбутися феодальної залежності, майже все населення 1708 року втекло з села. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час гітлерівської окупації у с. Ховзівці діяла підпільна група з 24 чоловік. Очолював групу Т. І. Кравцов. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билися 112 в'язенців, 61 з них загинув, 95 — нагороджені орденами й медалями. В селі є пам'ятник полеглим радянським воїнам-визволителям, а поблизу В'язенки встановлено стелу на честь бойових дій партизан-ковпаківців.

1939 року споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

Біля с. Ховзівки виявлено поселення та городище скіфських часів, а також поселення й городище сіверян (VIII—X століть).

ЗІНО́ВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км на південний схід від райцентру і за 10 км від залізничної станції Путивль. Дворів — 115, населення — 335 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Білогалиця, Жари, Козлівка, Курдюмове, Латишівка, Пересипки, Пішкове, Понизівка, Сонцеве, Харівка, Чаплищі, Червоне Озеро, Щокине.

Колгоспи «Путь Ленина» (центральна садиба його міститься в с. Червоному Озері) та «Красное знамя» (центральна садиба розміщена у с. Зіновому) мають 5314 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3420 га орної землі. Вирощують зернові і технічні (коноплі, цукрові буряки) культури; набуло розвитку м'ясо-молочне тваринництво. 7 передовиків сільського господарства за трудові досягнення нагороджено орденами й медалями, в т. ч. П. В. Рибкіна, О. Б. Касьяненко та О. Ф. Пилєва — орденом Леніна.

У селах Зінівської сільради є 3 первинні партійні та 4 комсомольські організації, які об'єднують 64 комуністи і 79 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено 1926 року, комсомольський — у 1928 році.

У Зінівській восьмирічній школі 17 учителів навчають 147 учнів. Є в селі будинок культури, бібліотека. Працює фельдшерський пункт.

Село засноване в другій половині XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билося проти фашистів 104 жителі села, 53 з них загинули смертю хоробрих, 38 — нагороджені орденами й медалями. У селі Зіновому встановлено пам'ятник полеглим воїнам-визволителям села, а також споруджено меморіальний комплекс на честь односельців, які загинули під час Великої Вітчизняної війни. В роки тимчасової гітлерівської окупації в с. Білогалиці у будинку Є. Є. Деркача була явочна квартира партизанів з'єднання С. А. Ковпака.

Поблизу сіл Зінового, Козлівки, Латишівки, Пересипки, Харівки виявлено залишки неолітичного поселення, 4 поселення та курганний могильник доби бронзи, 2 поселення скіфських часів, 6 ранньослов'янських поселень перших ст. н. е., одне — сіверян (VIII—IX ст.). Знайдено скарб ювелірних прикрас VII—VIII ст. Користуючись черепами з могильника, розташованого біля с. Харівки, М. М. Герасимов зробив скульптурні портрети людей доби бронзи.

КАРДАШІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км на північний захід від районного центру і за 28 км від залізничної станції Путивль. Дворів — 46, населення — 175 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Голубкове, Зозулине, Іллінське, Красне, Плотникове, Пруди, Сафонівка, Селезнівка, Спадщина, Суворове, Трудове, Чорнобровкине.

На території села міститься виробнича бригада колгоспу ім. Шевченка (центральна садиба його знаходиться в с. Прудах). За колгоспом закріплено 2685 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1588 га орної землі. В господарстві вирощуються зернові й технічні (коноплі, цукрові буряки) культури; тваринництво — м'ясо-молочного напряму. За трудові успіхи 6 передовиків нагороджені орденами й медалями.

У Кардашах працюють початкова школа (восьмирічна — у с. Сафонівці), клуб, бібліотека, медпункт.

У селах Кардашівської сільради є 2 первинні партійні та 3 комсомольські організації, які об'єднують 55 комуністів і 32 члени ВЛКСМ. Партійну організацію створено 1936, комсомольську — 1932 року.

Село засноване в другій половині XVI ст. В січні 1918 року в Кардашах було встановлено Радянську владу. 1929 року організовано ТСОЗ, 1931 року — колгосп ім. Шевченка. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації гітлерівці розстріляли 24 чоловіка. Радянські патріоти допомагали продовольством бійцям Путивльського партизанського загону С. А. Ковпака. Крім того, вони передавали народним месникам розвідувальні дані. На території, підпорядкованій Кардашівській сільраді, розкинувся Спадщанський ліс — заповідник республіканського значення. Тут споруджено меморіальний комплекс «Партизани Сумщини» До комплексу входять монумент і музей партизанської Слави, землянки, братська могила, де встановлено пам'ятник на честь партизанів, що загинули під час боїв у Спадщанському лісі. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти ворога билися 299 жителів села, 103 з них полягли смертю хоробрих, 160 — відзначені нагородами.

Поблизу сіл Красного та Прудів виявлено рештки ранньослов'янських поселень перших століть н. е., а неподалік сіл Чорнобривкиного та П'ятишкиного (злилося згодом із Чорнобривкиним) — 2 сіверянські поселення (VIII—X. ст.).

КОЗА́ЧЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 33 км на північний схід від районного центру і за 7 км від залізничної станції Неонилівка. Дворів — 204, населення — 684 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Малушине та Сімейкине.

На території Козачого розміщена центральна садиба колгоспу ім. Чкалова, за яким закріплено 2915 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1937 га орної землі. Вирощують зернові, круп'яні й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 7 трудівників колгоспу нагороджено орденами й медалями.

У Козачому працюють середня школа, в якій 19 учителів навчають 223 учнів, будинок культури із залом на 200 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

У селах, підпорядкованих Козаченській сільраді, є 2 первинні партійні та 3 комсомольські організації. До їх складу входять 48 комуністів і 85 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено 1921, комсомольський — 1928 року.

Козаче засноване в другій половині XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. За період тимчасової німецько-фашистської окупації гітлерівці розстріляли 10 жителів, у т. ч. чотирьох піонерів; на каторжні роботи до Німеччини вивезли 28 чоловік. У Козачому діяли 2 підпільні групи, на базі яких згодом було організовано другий Шалигінський партизанський загін ім. Леніна. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти ворога билися 136 жителів села, 77 з них полягли смертю хоробрих, 95 — нагороджені орденами й медалями. Трудящі села, на увічнення пам'яті радянських воїнів, що полягли в боях за визволення Козачого від гітлерівців, спорудили пам'ятник.

ЛИНО́ВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км на схід від районного центру і 18 км від залізничної станції Тьоткіно Дворів — 527, населення — 1683 чоловіка.

У селі міститься центральна садиба колгоспу «Парижская коммуна», за яким закріплено 3651 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1753 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; набуло розвитку м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є цегельний завод. За трудові досягнення 15 передовиків відзначені урядовими нагородами.

У селі працюють восьмирічна школа, в якій 15 учителів навчають 321 учня, бібліотека, медичний пункт.

У Линовому є первинна партійна та 2 комсомольські організації, які об'єднують 33 комуністи і 35 членів ВЛКСМ. Партійна й комсомольська організації створені 1932 року. Перша письмова згадка про село належить до 1593 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти ворога билося 269 жителів села, 75 з них віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини, 175 — відзначені урядом бойовими нагородами. У Линовому є пам'ятник на честь полеглих радянських воїнів-визволителів.

Поблизу села виявлено городище скіфського періоду (VI—III ст. до н. е.).

МАНУ́ХІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі річки Сейму, за 28 км на північний захід від районного центру і за 10 км від залізничної станції Ворожба. У Манухівці — 309 дворів, населення — 873 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Іванівка.

На території села розміщена бригада колгоспу «Большевик» (центральна садиба у с. Бояро-Лежачах). За досягнуті успіхи 5 колгоспників нагороджені орденами й медалями, в їх числі орденом Леніна — доярки М. П. Чумакова і М. М. Кучмеєва.

У селах Манухівської сільради є первинна партійна та комсомольська організації. Партійний осередок створено 1926, комсомольський — 1924 року.

У Манухівці працюють восьмирічна школа, де 13 учителів навчають 177 учнів, клуб, бібліотека, медпункт.

Село вперше згадується в історичних джерелах 1718 року. Радянська влада в Манухівці встановлена в січні 1918 року. 296 жителів Манухівки воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, 120 з них віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини, 36 — за бойові заслуги відзначені орденами й медалями.

На околиці Манухівки виявлено залишки неолітичного поселення (IV тисячоліття до н. е.), а поблизу Іванівки — 3 поселення доби бронзи (II тисячоліття до н. е.).

МАЧУ́ЛИЩА — село, центр сільської Ради, розташоване за 24 км на північний схід від районного центру і за 15 км від залізничної станції Неонилівка. Дворів — 197, населення — 516 чоловік. Сільраді підпорядковане село Уцькове.

В Мачулищі міститься центральна садиба колгоспу «Дружба», за яким закріплено 4772 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3296 га орної землі. Із зернових і технічних культур у колгоспі вирощуються пшениця, жито, ячмінь, гречка, коноплі, цукрові буряки; тваринництво — м'ясо-молочного напряму. 13 передовиків колгоспного виробництва відзначені урядовими нагородами, в т. ч. доярка Г. І. Дегтярьова — орденом Жовтневої Революції.

На території села працюють восьмирічна школа, де 11 учителів навчають 177 учнів, клуб на 200 місць, бібліотека, медпункт.

У селах Мачулищанської сільради є первинна партійна та 2 комсомольські організації, до складу яких входять 26 комуністів і 40 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено 1926, комсомольський — 1927 року.

Село засноване в першій половині XVIII ст. У січні 1918 року в Мачулищі встановлено Радянську владу. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації гітлерівці розстріляли 9 жителів села, 23 вивезли на каторжні роботи до Німеччини. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 154 жителі села, 76 з них полягли смертю хоробрих, 95 — відзначені бойовими на-

городами. На увічнення пам'яті загиблих радянських воїнів-визволителів трудящі Мачулищі встановили пам'ятник.

НОВІ ГОНЧАРІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 9 км на схід від районного центру і за 17 км від залізничної станції Путивль. Дворів — 79, населення — 227 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бородине, Князівка, Мінакове, Плаксине, Сахарове, Сиром'ятникове, Старі Гончарі, Ширяєве.

Колгоспи ім. Карла Маркса (центральна садиба його розміщена в с. Мінаковому) та ім. Щорса (центральна садиба у с. Ширяєвому) користуються 3882 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2739 га орної землі. У господарствах вирощують зернові й технічні (коноплі, цукрові буряки) культури. Напрям у тваринництві — виробництво молока й м'яса. За високі показники у вирощуванні зернових і технічних культур та підвищенні продуктивності тваринництва в колгоспі ім. Щорса 46 чоловік нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна — колгоспниці Х. М. Нікітіна, В. П. Чернякова, А. Г. Чернякова, В. С. Бородіна. У колгоспі ім. Карла Маркса нагороджено 4 чоловіка.

Працюють восьмирічна школа, де 16 учителів навчають 139 учнів, клуб, бібліотека, медпункт.

Нові Гончарі вперше згадуються в письмових джерелах 1781 року. В січні 1918 року в селі встановлено Радянську владу. За роки тимчасової німецько-фашистської окупації в яру, що неподалік села Мінакового, гітлерівці розстріляли понад 500 чоловік — військовополонених і жителів з різних місць Путивльського району. 1957 року на цьому місці споруджено 12-метровий обеліск на честь загиблих. 56 жителів села були учасниками Великої Вітчизняної війни, 29 з них полягли за свободу й не залежність Батьківщини, 32 — відзначені бойовими нагородами.

Уродженцем Сиром'ятникового є О. Б. Панов, якому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Поблизу сіл Ширяєвого та Старих Гончарів виявлено поселення доби бронзи, 2 великі городища й поселення скіфських часів. На Ширяєвському городищі досліджено залишки жител та господарських споруд (VI—IV ст. до н. е.).

ОКТЯБРСЬКЕ (до 1928 року — Ушивка) — село, центр сільської Ради, розташоване за 2 км від річки Сейму, за 6 км на південний захід від районного центру та за 15 км від залізничної станції Путивль. Дворів — 366, населення — 1165 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Корольки та Скуносове.

За колгоспом «Путь Ильича», центральна садиба якого міститься в Октябрському, закріплено 2130 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1043 га орної землі. Вирощують зернові й технічні (коноплі, цукрові буряки) культури, займаються городництвом. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. За трудові успіхи 3 чоловіка відзначені урядовими нагородами.

У селах Октябрської сільради є 2 первинні партійні та 4 комсомольські організації, які об'єднують 56 комуністів і 37 членів ВЛКСМ. Партійну організацію створено 1930, комсомольський осередок — 1923 року.

В селі працюють восьмирічна школа, де 14 учителів навчають 170 учнів; є сільський клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, дитячі ясла.

Село засноване в першій половині XVIII ст. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. В роки тимчасової німецько-фашистської окупації гітлерівці розстріляли 17 жителів села, 19 — вивезли на каторжні роботи до Німеччини. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 235 жителів Октябрського, 222 з них полягли смертю хоробрих, 58 — нагороджені бойовими орденами й медалями. У 1957 році споруджено пам'ятник радянським воїнам, що загинули в боях за визволення Октябрського від гітлерівських загарбників.

1967 року в селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Біля Октябрського, Корольків та Скуносового виявлено 10 поселень доби неоліту та 5 — доби бронзи. На одному з неолітичних поселень поблизу Скуносового проведено розкопки.

РУДНЄВЕ (до 1962 року — Берюх) — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км на північний схід від районного центру і за 27 км від залізничної станції Путивль. Дворів — 296, населення — 965 чоловік. Сільраді підпорядковане село Нове Життя.

В Рудневому міститься центральна садиба колгоспу «Заря», за яким закріплено 2500 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1778 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових культур. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. За трудові успіхи 5 колгоспників відзначені урядовими нагородами, в т. ч. механізатор М. А. Чумаков — орденом Леніна.

В Рудневому працюють восьмирічна школа, в якій 14 учителів навчають 181 учня, клуб на 200 місць, бібліотека, медичний пункт.

У селах Рудневської сільради є 2 первинні партійні та 2 комсомольські організації, які об'єднують 31 комуніста і 45 членів ВЛКСМ. Партійний осередок у Рудневому створено 1920, комсомольський — 1922 року.

Село засноване в другій половині XVI ст. Під час першої російської революції 1905—1907 рр. у Берюсі відбулося селянське заворушення, яке жорстоко придушили викликані поміщиком карателі. В січні 1918 року в селі встановлено Радянську владу. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації місцеві жителі активно допомагали партизанам загону С. А. Ковпака продуктами харчування, одягом. У селі було 6 явочних квартир для партизанів. 367 жителів Берюха воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, 108 з них віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини, 189 — відзначені орденами та медалями. На увічнення пам'яті радянських воїнів, які полягли в боях за визволення села від фашистських окупантів, трудящі Руднєвого встановили обеліск Слави.

Уродженцем с. Мойсіївки (злилося з с. Берюхом) є С. В. Руднєв (1899—1943 рр.) — активний учасник і організатор партизанського руху на

Україні в роки Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу, генерал-майор. У 1962 році на честь прославленого земляка селу присвоїли його ім'я.

СТРІ́ЛЬНИКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 10 км на північ від Путивля і за 32 км від залізничної станції Путивль. Дворів — 252, населення — 726 чоловік. Сільраді підпорядковані села Іванівське, Кагань, Нова Шарпівка, Ротівка, Стара Шарпівка, Яцине.

За колгоспом ім. Жданова, центральна садиба якого розміщена в Стрільниках, закріплено 3007 га землі, у т. ч. 1824 га орної. Вирощують зернові культури. Напрям у тваринництві — виробництво молока та м'яса. Допоміжним підприємством колгоспу є цегельний завод. За трудові успіхи 7 передовиків сільського господарства відзначені урядовими нагородами.

У Стрільниках працюють середня школа, де 21 учитель навчає 226 учнів, клуб, бібліотека, стаціонарна кіноустановка, медпункт, пологовий будинок.

На території, підпорядкованій Стрільниківській сільраді, є 2 первинні партійні та 4 комсомольські організації. До їх складу входять 65 комуністів і 122 члени ВЛКСМ. Партійну організацію створено 1930, комсомольський осередок — 1920 року.

Село вперше згадується в історичних джерелах 1654 року. Радянська влада у Стрільниках встановлена в січні 1918 року. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації жителі села всіляко допомагали партизанам з'єднання С. А. Ковпака. 25 березня 1942 року народні месники розгромили фашистський гарнізон у Стрільниках. У селах Яциному та Ротівці діяли 2 підпільні організації. За час окупації гітлерівці розстріляли 12 чоловік місцевого населення, 116 — вивезли на каторжні роботи до Німеччини. 327 жителів села були учасниками Великої Вітчизняної війни, 180 з них полягли смертю хоробрих, 180 нагороджені орденами й медалями. В селі споруджено пам'ятник радянським воїнам, що загинули в боях за його визволення від фашистів. На честь полеглих воїнів-односельців жителі Стрільників встановили обеліск Слави.

1962 року в Стрільниках встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Уродженцем с. Ротівки є Ф. Ф. Опадчий — лауреат Ленінської премії, льотчик-випробувач, Герой Радянського Союзу.

Поблизу сіл Ротівки та Старої Шарпівки виявлено поселення неолітичне та доби бронзи, а також 2 давньоруські городища.

Ю́Р'ЄВЕ (давні назви — Юр'ївка, Шмільське) — село, центр сільської Ради, розташоване за 19 км на південний схід від районного центру і за 33 км від залізничної станції Путивль. У Юр'євому — 311 дворів, населення — 918 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Волинцеве, Волинцівське, Первомайське.

На території села міститься центральна садиба колгоспу «Комунар», за яким закріплено 3292 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2128 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових і технічних культур; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Колгосп неодноразово був учасником ВСГВ у Москві та ВДНГ. За досягнуті успіхи 12 передовиків колгоспного виробництва нагороджені орденами й медалями. Серед них — колишній голова колгоспу А. Я. Бутов удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці, ордена Леніна — механік колгоспу В. І. Богданов.

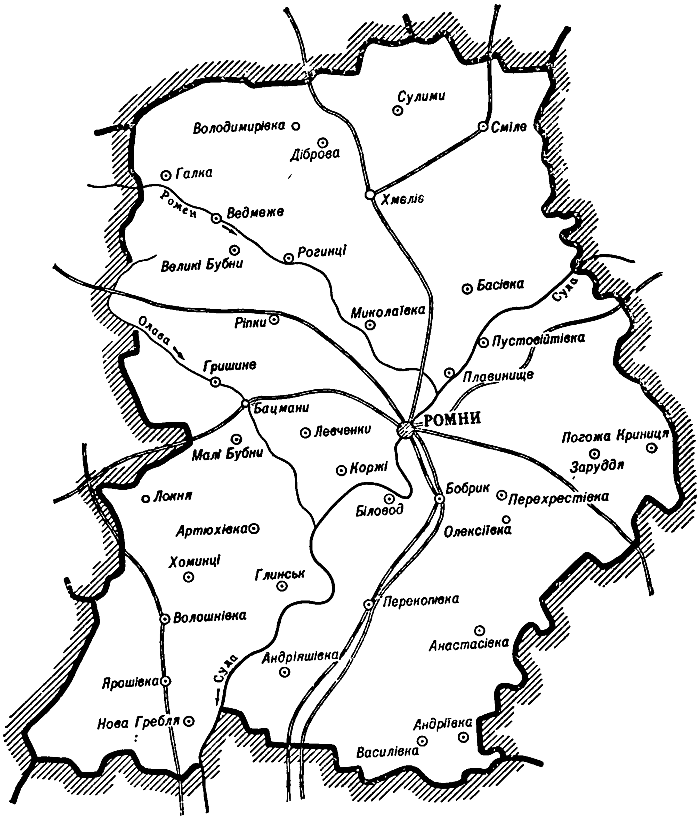
У Юр'євому працюють середня школа, де 25 учителів навчають 265 учнів; є будинок культури на 500 місць, сільська бібліотека, медпункт.

У селах, підпорядкованих Юр'ївській сільраді, є 2 первинні партійні та 3 комсомольські організації. До їх складу входять 71 комуніст і 184 члени ВЛКСМ. Партійна організація виникла 1932, комсомольська — 1930 року.

Село згадується вперше у письмових джерелах 1648 року. Під час революції 1905—1907 рр. у Юр'євому відбулися селянські заворушення. Радянську владу в Юр'євому встановлено у січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 268 чоловік, 104 з них віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини, 136— відзначені орденами й медалями. В їх числі сержант М. Т. Васильченко, за виявлену в боях за Берлін мужність і відвагу, удостоєний звання Героя Радянського Союзу. В селі на честь радянських воїнів, що загинули, визволяючи Юр'єве від окупантів, встановлено пам'ятник.

Поблизу сіл Юр'євого та Волинцевого виявлено численні залишки поселень: 3 — неолітичні, 6 — доби бронзи, 2 — скіфських часів, одне — ранньослов'янське перших століть н. е., одне — сіверян та давньоруське (IX—XIII ст.). Розкопано й досліджено слов'янське поселення та могильник VII—VIII ст. (знайдено близько 20 жител і 19 поховань) та сіверянське городище VIII—X століття.

РОМЕНСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,9 тис. кв. км. Населення — 73.4 тис. чоловік. Середня густота населення — 66 чоловік на кв. км. З корисних копалин є торф, нафта, газ, промислові глини, пісок, гіпс, кухонна й калійна солі, мергель, діабаз, буре вугілля. 33 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковано 153 населені пункти. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, установах — 160 первинних партійних, 175 комсомольських і 278 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За трьома радгоспами й 33 колгоспами закріплено 143,4 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 115,6 тис. га орної землі. В районі 27 промислових підприємств. Населення обслуговують 112 медичних закладів. У 91 загальноосвітній школі, в т. ч. 27 середніх, 38 восьмирічних, 26 початкових, навчається 17,4 тис. учнів і працює 1373 вчителі. Крім того, діють 4 вечірні й одна заочна школи робітничої молоді. В районі є сільськогосподарський та індустріальний технікуми, медичне та 2 професійно-технічні училища, музична школа, палац піонерів. Культосвітню роботу ведуть 27 будинків культури, 51 клуб, 104 бібліотеки, 4 краєзнавчі музеї. Є 86 кіноустановок. У районі — 12 пам'ятників В. І. Леніну. В 46 населених пунктах споруджено 63 пам'ятники та обеліски Слави воїнам-визволителям і односельцям, що загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни.

РОМНИ́

Ромни — місто обласного підпорядкування (з 1962 р.), центр району, залізнична станція, розкинулося на правому березі річки Сули (лівої притоки Дніпра), біля впадіння в неї річки Великого Ромна. Відстань до м. Сум— 100 км. Населення — 49,3 тис. чоловік.

Місцевість, де розташоване місто Ромни, була заселена вже в VI—V ст. до н. е. Свідченням цього є виявлений тут курганний могильник скіфських часів. На околицях Ромен досліджено також слов'янське городище сіверян, що існувало у VIII—X ст. (від якого походить назва роменської археологічної культури). На території міста, крім того, збереглися залишки давньоруського могильника (на якому розкопано 4 поховання) та два городища.

Вперше Ромни згадуються під назвою Ромен у «Повчанні» Володимира Мономаха, записаному в літопису під 1096 роком, де розповідається про похід князя проти половецьких ханів Аепи та Боняка[1]. Тоді місто Ромен входило до Переяславського князівства. Можливо, Ромен, як і багато інших міст Київської Русі, в середині XIII ст. було зруйноване монголо-татарами.

Нове поселення виникло в XV ст. На початку XVI ст. в документах згадується Старе й Нове Руменське. Наприкінці XVI ст. Ромни згадуються у Воскресенському літопису як значний оборонний пункт на півдні Російської держави. На початку XVII ст. Ромни вже були чималим укріпленим містом. Тут налічувалося близько 300 дворів ремісників, торговців, селян та ін.[2] Навколо нього виникли дрібні поселення. Кількість жителів міста швидко зростала за рахунок переселенців з Правобережної України, що тікали від гніту польських феодалів.

За Деулінським перемир'ям 1618 року до Польщі відійшла майже вся Чернігово-Сіверщина, в т. ч. й місто Ромни. Характерним прикладом сваволі польських магнатів можуть служити дії Я. Вишневецького. 14 травня 1644 року він на чолі великого озброєного загону напав на Ромни, незадовго до цього віддані польським королем надворному маршалку О. Казановському, і силою зброї утримував місто, грабував його, знущався над беззахисним населенням. Навіть король змушений був поступитися перед магнатом[3]. Ромни стали власністю Вишневецького. На місці старих оборонних споруд Вишневецький побудував замок, в якому розташував військовий гарнізон. На території замку на березі Сули стояв палац, укріплений ровами й валами. У місті жили міщани, козаки й селяни. Багато роменських козаків і міщан займалися ремеслами, зокрема виробляли поташ, тканини, взуття, залізні знаряддя праці тощо. Були й майстри-золотарі. Велася жвава торгівля сіллю, вовною, тканинами, худобою, зерном, горілкою, тютюном, зброєю та порохом. Був навіть спеціальний торговий двір, де зупинялися приїжджі купці й торговці.

Жителі платили феодалові грошову й натуральну ренту, виконували різні повинності. Найбільш експлуатованою частиною населення були посполиті. Для польської шляхти селянин був не людиною, а «бидлом». Вона відверто паплюжила українську мову, культуру, звичаї.

Під час селянсько-козацького повстання на Україні в 1637 році населення Ромен брало участь у боротьбі проти польської шляхти. Після придушення повстання частина міщан і козаків покинула місто і переселилася в Росію. Я. Вишневецький звернувся до путивльського воєводи з листом, щоб той наказав виловити втікачів. Але намагання Я. Вишневецького повернути людей і припинити втечі були марними.

Коли почалася визвольна війна українського народу 1648—1654 рр., активну участь у ній взяли й жителі Ромен. У травні 1648 року вони вигнали війська Вишневецького. Сам Вишневецький разом зі своїми посіпаками втік на Правобережжя. Місто стало центром козацької сотні Миргородського полку. Роменська сотня брала активну участь у всіх боях селянсько-козацького війська проти польсько-шляхетських загарбників. У 1651 році після підписання Білоцерківської угоди на Подніпров'ї вибухло селянське повстання проти польської шляхти. 1652 року воно охопило Полтавщину (район міст Прилук і Ромен)[4]. Коли в березні 1652 року біля Ромен появився великий загін королівських військ, населення озброїлось і не впустило ворога.

Ромни відігравали чималу роль у розвитку економічних і політичних зв'язків між Україною та Росією. На ярмарки в Ромни часто приїжджали торгові люди

[1] Известия археологической комиссии, вып. 65. Птг., 1918, стор. 128; Коротке звідомлення Всеукраїнського археологічного комітету за археологічні досліди року 1926. К., 1927, стор. 14; Полное собрание русских летописей, т. 1. Лаврентиевская летопись. Л., 1928, стор. 250.

[2] ЦДАДА, Белгородский стол, № 2, арк. 125—131.

[3] П. В. Михайлина. Міста України в період феодалізму. Чернівці, 1971, стор. 12.

[4] Історія Української РСР, т. 1. К., 1967, стор. 225.

з різноманітними товарами, роменські купці торгували в російських містах. Під час переговорів про возз'єднання України з Росією через Ромни їздили українські й російські посли з листами Богдана Хмельницького та російського царя[1]. Жителі Ромен радо зустріли рішення Переяславської ради 1654 року про возз'єднання України з Росією.

Після 1654 року згідно з царською грамотою Ромни з селами та угіддями, що належали до міста, потрапили під владу генерального писаря запорізького війська І. Виговського. Ставши гетьманом, І. Виговський разом з частиною козацької старшини, яка додержувалася польської орієнтації, намагався відірвати Україну від Росії і відновити польсько-шляхетське панування. Це викликало обурення серед широких народних мас. Навесні 1658 року на Полтавщині вибухнуло народне повстання, один з осередків якого був у с. Поділках (30 верст від Ромен). Тут зібралося близько двох тисяч повстанців на чолі з козаком Л. Клименком. У листах, розповсюджуваних серед жителів міста й навколишніх сіл, повстанці писали, що виступають проти гетьманського уряду й незабаром рушать на Ромни знищувати старшинську адміністрацію, яка пішла на зговір з польською шляхтою. У відповідь на це найманці І. Виговського влітку 1659 року захопили й спалили Ромни[2]. Але невдовзі місто було відбудоване. В 60—70-х роках XVII ст. тут постійно перебували козацькі загони, які охороняли його від нападів польської шляхти й турецько-татарських загарбників. Козаки брали активну участь у боротьбі проти військ польського короля Яна Казимира в 1663—1664 рр. і в Чигиринських походах російських та українських військ у 1677—1678 роках.

Під час Північної війни Ромни опинилися в зоні активних бойових дій. Прихильники зрадника Мазепи допомогли шведським загарбникам 18 листопада 1708 року зайняти місто. Король Карл XII розташував тут свою штаб-квартиру. Однак спільні дії російських військ і козацько-селянських загонів не давали шведам спокою. Жителі чинили опір ворогові, ховали продукти харчування, худобу, вбивали окупантів. 16 грудня 1708 року Карл XII мусив залишити Ромни і вирушив до Гадяча. Через два дні у місто вступили російські війська. 3 січня 1709 року шведи знову з'явилися під Ромнами й почали штурм. Втративши до 2 тис. чоловік убитими і стільки ж пораненими, вони 7 січня знову оволоділи містом, у якому перебували до квітня 1709 року[3].

Протягом першої половини XVIII ст. Ромнами володіли поміщики Маркевичі, а роменський сотник підлягав лубенському полковникові. Після запровадження на Слобожанщині повітів 1763 року Ромни стали повітовим центром Лубенського полку. В 1764 році в місті проживало 4319 чоловік, у т. ч. 927 міщан, 1317 козаків, 1969 селян та 106 чоловік духовенства. 790 чоловік займалися ремеслами, 137 — торгівлею. В місті працювали цегельний завод, 2 пивоварні, 5 солодовень, 346 крамниць. Щорічно в Ромнах відбувалися чотири великі ярмарки, на які доставлялися товари з інших міст України, Росії та Білорусії. Найбільший, Іллінський ярмарок, був відомий далеко за межами України, він тривав до трьох тижнів. Ромни славилися вирощуванням і переробкою тютюну. Виробництво його особливо поширилось у другій половині XVIII ст. Тоді в місті було створено тютюнову контору[4].

Значну частину населення Ромен у другій половині XVIII — на початку XIX ст. становили покріпачені селяни, які відбували панщину, що доходила до 3—4 днів на тиждень, та інші феодальні повинності. В грудні 1751 року селяни приміського села Засулля відмовилися відбувати повинності на користь поміщиці М. Маркевич. Спроба силою примусити їх підкоритися привела до заворушення, яке було жор-

[1] Воссоединение Украины с Россией, т. 2, стор. 263—265, 410, 411; т. 3, стор. 287, 381.
[2] Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, т. 7. СПб., 1872, стор. 299.
[3] Е. В. Тарле. Северная война и шведское нашествие на Россию. М., 1958, стор. 296.
[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. 12. Полтава, 1893, стор. 15.

стоко придушене. На Роменщині деякий час діяв загін народного месника Семена Гаркуші. В лютому 1784 року Гаркушу та кількох його товаришів схопили в Ромнах царські урядовці. Після жорстоких катувань його засудили й заслали на каторгу. На знак протесту проти гноблення селяни часто підпалювали поміщицькі садиби. У 1796 році 17-річна кріпачка М. Лопуцинова спалила поміщицький будинок. За це суд присудив її до биття різками й заслання до Сибіру[1]. 1809 року відбулося заворушення серед поденних робітників, які працювали на брукуванні вулиць. Вони вимагали від місцевих властей збільшити плату з 30 до 35 коп. на день[2].

У 1781 році Ромни стали повітовим центром Чернігівського намісництва, з 1796 року Малоросійської, а з 1802 року — Полтавської губернії. На початку XIX ст. Ромни були частково перебудовані. Тоді прокладено нові вулиці: Полтавську й Московську, почалося спорудження будинків міського типу. 1830 року побудовано дерев'яний міст через річку Сулу. В місті виникли нові невеликі кустарні підприємства, зокрема, чотири цегельні та кахельний заводи. З 1800 року діяла також мануфактура, яка виробляла щороку понад 30 тис. аршинів тканини і 1500 хусток. Мануфактура мала 50 верстатів, на ній працювало 86 вільнонайманих робітників[3]. 1835 року став до ладу механічний завод, де виробляли молотарки, віялки, соломорізки, крупорушки, плуги, борони. На заводі була обладнана майстерня, яка виготовляла вози, карети й брички.

Напередодні реформи 1861 року Ромни мали 4 площі, 22 вулиці, 54 провулки. Будинки були в основному одноповерхові дерев'яні. Населення становило 5553 чоловіка, в т. ч. 2796 міщан, 1083 селянини, 648 купців і торговців, 353 військові, 250 чоловік духовенства та ін. Серед міщан ремісників було 275 чоловік, робітників — 402.

Ще в першій половині XVIII ст. в Ромнах при соборній церкві існувала школа, де дітей навчали читати церковнослов'янською мовою. На початку XIX ст. діяли 4 парафіяльні школи, які відвідували переважно діти заможних козаків, міщан та купців. У 1806 році відкрито повітове училище, перетворене 1851 року на дворянське. Але більшість населення міста була неписьменною. У гостинному дворі, побудованому в 1804 році, були книжкові крамниці. Під час ярмарків до міста приїжджали театральні трупи.

Перший театр у Ромнах, побудований місцевим поміщиком В. А. Полетикою наприкінці XVIII ст., проіснував до 1835 року. Того ж року купець І. С. Терновець збудував другий театр, який діяв до 1851 року. В театрі ставилась вертепна драма, часто виступали приїжджі театральні трупи І. Штейна, Калиновського, кріпосна трупа Хорвата з Харківщини[4]. В 1818, 1819 і 1829 роках в роменському театрі виступав великий російський актор М. С. Щепкін. В 1845 році в складі однієї з кріпосних труп тут виступав видатний український актор К. Т. Соленик, талант якого високо цінував Т. Г. Шевченко[5].

Ромни — батьківщина багатьох відомих діячів мистецтва й культури. Тут народилися маляр та різьбяр по дереву А. І. Атович, а також художник Г. А. Стеценко (1710—1781), автор багатьох картин і портретів. Одним з кращих творів Г. А. Стеценка є «Мадонна», що експонується у Роменському історико-краєзнавчому музеї. Багато років у Ромнах працювали збирач документів з історії України XVI—XVIII ст. В. Г. Полетика (1765—1845), видатний український і російський філолог О. О. Потебня (1835—1891).

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 51, оп. 1, спр. 581, арк. 1, 2.

[2] Полтавщина. Збірник статей, т. 2. Полтава, 1927, стор. 189.

[3] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, ч. 1, стор. 286—287.

[4] Ф. Д. Николайчик. Ильинская ярмарка в Ромнах. Полтава, 1907, стор. 20—23, 51—59.

[5] Є. П. Кирилюк, Є. С. Шабліовський, В. Є. Шубравський. Т. Г. Шевченко. Біографія. К., 1964, стор. 143, 147.

Реформа 1861 року не принесла роменським селянам справжньої волі, не полегшила їх економічного становища. В руках поміщиків лишилося 87,8 проц. усієї приватновласницької землі. Мізерні наділи, що їх одержали селяни, не могли забезпечити навіть напівголодного існування сім'ї. 103 селянські господарства жили тільки з поденної роботи, із 198 дворів щороку ходили на заробітки в інші міста. Понад 850 чоловік виїхали з Ромен у пошуках засобів існування[1].

Скасування кріпосного права прискорило розвиток капіталізму. В 1873 році стала до ладу Лібаво-Роменська залізниця. В 1888 році її продовжили до м. Кременчука. В другій половині XIX ст. працювали заводи: винокурний (з 1865 р.), шкіряний, миловарний (1870—1895 рр.), спиртоочисний (з 1879 р.), солодовий (з 1881 р.), дві тютюнові фабрики. На механічному заводі введено в дію ливарний цех. 1874 року закінчено спорудження паровозного депо. Виникнення нових підприємств зумовило приплив робочої сили й збільшення кількості населення міста, яке з 1858 до 1897 року зросло майже у три рази і становило 16 200 чоловік.

Умови життя й праці робітників промислових підприємств були надзвичайно тяжкі. Робочий день тривав 13—14 годин. Особливо жахливі умови були на тютюнових фабриках, де налічувалося 340 робітників, з них 23 підлітки[2]. Вкрай низькою була заробітна плата. Так, чорнороби на підприємствах одержували в середньому 4 крб. на місяць, жінки й підлітки — ще менше[3]. Значну частину заробітку поглинали штрафи.

Жорстока експлуатація, політичне безправ'я, всілякі утиски, тяжкі умови життя трудящих сприяли розгортанню революційно-демократичного руху. 1878 року в Ромнах виник перший революційний народницький гурток, але за доносом провокатора він був викритий. Наприкінці 1879 року виник ще один революційний народницький гурток. Члени його вели революційну пропаганду серед робітників і молоді, розповсюджували одержану з Петербурга народницьку літературу, зокрема прокламації «К русскому народу», «Русскому обществу от революционеров», листки «Народной воли» та ін. Гуртківці підтримували зв'язки з народниками Гадяча, Глухова, станції Бахмач, обмінювалися з ними літературою. В липні 1883 року поліція розгромила роменський гурток.

У Ромнах провів дитячі роки і жив улітку 1891 року та під наглядом поліції в 1897—1899 рр. Ю. Д. Мельников, один з організаторів перших марксистських гуртків на Україні. 1897 року він за допомогою робітників роменського депо виготовив раму для верстата підпільної друкарні, в якій друкувалась газета «Вперед» київської соціал-демократичної групи «Рабочее дело». Незважаючи на тяжку хворобу, Ю. Мельников підтримував зв'язки з київськими революціонерами та редакцією газети «Вперед»[4], вів серед роменських робітників пропаганду марксистських ідей, передавав їм революційну літературу, вчив конспірації. Під його керівництвом у депо був створений нелегальний робітничий гурток. У 1902 році розпочала роботу Роменська група РСДРП. 1904 року вона налічувала кілька десятків чоловік. Того ж року група ввійшла до складу Поліського комітету РСДРП, який стояв на ленінських позиціях.

Роменські соціал-демократи були тісно зв'язані з робітниками підприємств. Вони викривали імперіалістичний характер російсько-японської війни, розповідали про події в країні. Група мала гектограф та свою печатку. Лише за 8 місяців 1904 року її члени розповсюдили 18 назв листівок і брошур Поліського комітету Російської соціал-демократичної робітничої партії. В 1905 році група

---

[1] Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861—1862 гг., ч. 2. СПб., 1863, стор. 44.

[2] Фабрично-заводская промышленность России. Перечень фабрик и заводов. Справочник, т. 1. СПб., 1897, стор. 850.

[3] Історія робітничого класу Української РСР, т. 1, стор. 82.

[4] Д. Мишко, П. Шморгун. Ювеналій Дмитрович Мельников. К., 1970, стор. 9, 16, 69, 130—133.

організувала святкування 1 Травня. На багатьох підприємствах міста відбулися мітинги.

Під впливом революційної пропаганди в Ромнах у червні 1905 року відбулися антивоєнні виступи; на початку жовтня застрайкували робітники багатьох підприємств. З 11 до 17 жовтня роменські робітники взяли участь у Жовтневому всеросійському політичному страйку. 18 жовтня, коли стало відомо про царський маніфест, у Ромнах відбулася багатолюдна демонстрація. Були звільнені політичні в'язні.

Після придушення Грудневого збройного повстання в Москві реакція перейшла в наступ. І все ж, незважаючи на репресії, 7 січня 1906 року в місті знову відбулася демонстрація, яку зустрів загін козаків і поліції. 8 серпня 1906 року застрайкували робітники чавуноливарного заводу. Вони вимагали поліпшення житлових умов, збільшення в 1,5 раза плати за понаднормову роботу. В скарзі фабричному інспектору робітники писали, що живуть у казармі, де протягом місяця не міняють підстилку. Хліб їм дають з гнилого борошна, риба гнила, суп з черв'яками й тарганами[1].

Роменські соціал-демократи підтримували зв'язки з Конотопською групою та Полтавським комітетом РСДРП. Вони одержували нелегальну літературу й розповсюджували її серед робітників. 9 березня 1907 року в Ромнах на поштамті поліція конфіскувала кілька пакетів з газетою «Пролетарий». Восени 1907 року, коли посилився наступ реакції, Роменська група РСДРП була розгромлена.

Напередодні першої світової війни в місті було кілька здебільшого невеликих промислових підприємств. На чавуноливарному, ректифікаційному заводах, трьох заводах газованої і фруктової води, тютюновій фабриці, друкарні та восьми млинах були парові двигуни. У місті налічувалося 618 ремісників. У Ромнах та на околицях торгували 334 крамниці, було кілька контор, які вели оптову торгівлю. 1910 року в місті проживало 15 739 чоловік[2].

На початку XX ст. в Ромнах і повіті працювало 9 лікарів і 22 фельдшери та акушерки. На одного лікаря припадало 16 770 чоловік. У 1907 році побудовано земську повітову лікарню на 70 ліжок, відкрито амбулаторію і дві приймальні палати для залізничників, де медичну допомогу подавав лише один лікар.

У місті працювали реальне училище (відкрите 1887 року), жіноча гімназія (відкрита в 1867 році), міське трикласне училище та 5 церковнопарафіяльних шкіл[3]. Однак діти трудящих могли вчитися тільки в початкових школах, бо плата за навчання в реальному училищі та жіночій гімназії була високою. У 1910 році кількість письменних серед чоловіків становила 32 проц., серед жінок — 24 проценти[4].

З 1882 року в Ромнах існував аматорський театр. Того ж року в ньому дебютувала в ролі Одарки в п'єсі Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці» корифей української сцени Г. П. Затиркевич-Карпинська (1855—1921 рр.). 1907 року роменські любителі створили в місті «Російсько-українське вокально-музично-драматичне товариство», яке в 1912 році налічувало 66 чоловік. Тільки за один рік драматична трупа поставила 15 вистав, переважно українські класичні п'єси.

Коли почалася перша світова війна, промислове виробництво в місті різко скоротилось. У зв'язку з нестачею кваліфікованої робочої сили, палива та сировини закрилися цегельний і спиртовий заводи, паровий млин та кілька інших підприємств[5]. До міста прибуло багато біженців та поранених. Не вистачало продоволь-

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 320, оп. 1, спр. 232, арк. 167—169; спр. 415, арк. 32, 33; спр. 438, арк. 237, 240, 813: ф. 575, оп. 1, спр. 197, арк. 55—57.

[2] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 г., Роменский уезд, стор. 16—17, 254—268, 297.

[3] Списки учебных заведений ведомства министерства народного просвещения к 1 января 1912 г. СПб., 1912, стор. 81.

[4] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 г. Роменский уезд, стор. 2, 3.

[5] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 575, оп. 1, спр. 747, арк. 71, 134.

ства, промислових товарів, росла дорожнеча. В 1915 році почалася епідемія холери, від якої загинуло багато людей.

Як тільки в Ромнах стало відомо про повалення самодержавства, на підприємствах почалися збори й мітинги, виникали професійні спілки та фабрично-заводські комітети. Більшовицьку групу очолили М. І. Галаган — активний учасник подій 1905 року, П. Є. Глушко та Є. П. Хоменко, що повернулися з фронту. Місцева буржуазія організувала громадський комітет, який підтримував комісара Тимчасового уряду. В середині березня 1917 року в місті була створена Рада робітничих і солдатських депутатів, але в ній переважали меншовики та представники буржуазно-націоналістичних партій.

Керуючись рішеннями VII (Квітневої) конференції РСДРП(б), більшовики міста посилили боротьбу за маси. Вони часто виступали на мітингах і зборах, де роз'яснювали політику більшовицької партії, влаштували святкування 1 Травня. У місцевій Раді створилася фракція більшовиків, яка складалася, головним чином, з фронтовиків, що повернулися додому.

З радістю зустріли трудящі Ромен повідомлення про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, але владу в місті захопили ставленики буржуазно-націоналістичної Центральної ради. Після І з'їзду Рад України (11—12 грудня 1917 року), який проголосив Україну Радянською республікою, ще більше загострилася боротьба між трудящими масами та експлуататорами. 31 грудня 1917 року «Селянська спілка» скликала в Ромнах повітовий з'їзд селян і підготувала для схвалення наказ про підтримку політики Центральної ради. В роботі з'їзду взяли участь колишні фронтовики, серед них були й більшовики, які розповіли присутнім про ІІ Всеросійський з'їзд Рад і прийняті ним декрети, викрили зрадницьку роль Центральної ради та буржуазно-націоналістичної «Селянської спілки». Розпропаговані делегати вигнали прибічників спілки. Більшовики посилили агітацію у 18-у запасному полку, завдяки чому більшість його солдатів пішла за ними[1]. 7 січня 1918 року в Ромни вступили революційні загони харківських робітників, які разом з роменськими робітниками вигнали з міста ставлеників Центральної ради. А через три дні відбувся перший повітовий селянський з'їзд, який проголосив встановлення Радянської влади в повіті й обрав ревком. Головою повітового військово-революційного комітету став більшовик П. Ф. Ткаченко. Комітет зосередив у своїх руках всю владу в місті[2].

На початку березня 1918 року на зборах роменських більшовиків була організаційно оформлена місцева організація РСДРП(б). До її складу входило 24 чоловіка. Серед них найбільш активними були С. Н. Гвоздецький, П. Ф. Ткаченко, І. П. Савченко, М. М. Крутень. Під керівництвом парторганізації та ревкому почалося здійснення соціалістичних перетворень. Поміщицькі та великі куркульські господарства було конфісковано, землю й майно передано сільській бідноті. З робітників організовано червоногвардійський загін у складі 200 чоловік, який допомагав ревкому забезпечити революційний порядок. Поступово нормалізувалося життя міста.

Дальше розгортання соціалістичного будівництва перервав наступ кайзерівських військ. Переважаючі сили німецьких загарбників зламали оборону об'єднаних загонів Червоної гвардії у районі Конотоп — Ромни. 22 березня 1918 року Ромни були окуповані. Почалися репресії, грабежі, насильство. В перші ж дні загарбники видали наказ, що всіх, хто розповсюджуватиме більшовицькі листівки, чекає смертна кара[3]. Тільки з 23 березня до 27 травня з Роменського повіту було вивезено до Німеччини 8 тис. пудів зерна й борошна, багато худоби. Закрилися підприємства й школи. Але трудящі міста не скорилися ворогові. Роменська більшовицька організація пішла в підпілля. Керівником її з першого дня окупації став залізничник

[1] С. М. Королівський. Перша Всеукраїнська селянська конференція. Х., 1958, стор. 28—29.

[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 356. оп. 2, спр. 1, арк. 8—9.

[3] Сумський облдержархів, ф. 52, оп. 6, спр. 37, арк. 9.

С. С. Щучка — керівник Роменської більшовицької організації. Фото 1918 р.

більшовик С. С. Щучка. Підпільники-більшовики вели серед населення агітацію, підтримували тісний зв'язок з партизанськими загонами навколишніх сіл, добували для них зброю, забезпечували агітаторів нелегальною літературою. 21 липня 1918 року залізничники Роменського вузла приєдналися до загального страйку залізничників України. Страйк тривав майже місяць. Гетьманцям і окупантам вдалося натрапити на слід роменських більшовиків. 29 вересня були заарештовані С. С. Щучка і кілька членів організації[1]. Але більшовики продовжували діяти. Вони ще енергійніше стали готувати повстання проти ворога. В місті був створений партизанський загін.

Наприкінці листопада 1918 року об'єднані загони партизанів м. Ромен, сіл Глинська та Ведмежого вигнали німецьких окупантів. У місті розпочав роботу військово-революційний комітет. Але, скориставшись перевагою сил, владу в Ромнах захопила буржуазно-націоналістична Директорія.

Трудящі Ромен під керівництвом більшовиків розгорнули боротьбу за відновлення Радянської влади. 4 грудня 1918 року повстали політичні в'язні тюрми. Вони роззброїли варту й вийшли на волю. Спираючись на партизанські загони, партійна організація почала працювати напівлегально, готувати сили для розгрому петлюрівців. Робітники, все трудяще населення підтримували більшовиків. 22 січня 1919 року, ще до підходу частин Червоної Армії, спільними силами партизанських загонів, що діяли на Роменщині, петлюрівці були вибиті з міста. Влада знову перейшла до рук революційного комітету[2].

На початку березня 1919 року відбулися перші вибори до Роменської міської Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів. З 50 обраних — 45 були комуністами. Тоді ж був обраний і повітвиконком, якому ревком передав усі свої повноваження. Головним завданням органів Радянської влади була організація допомоги Червоній Армії і трудящим промислових центрів. Лише 20 травня 1919 року загін продармійців конфіскував у спекулянтів на станції Ромни тисячу пудів хліба. В місті були націоналізовані підприємства, великі магазини, налагоджувалася робота шкіл. На тютюновій фабриці виник перший комсомольський осередок. Почала виходити газета «Известия» — орган Роменського повітового виконавчого комітету.

Влітку 1919 року з півдня рушили полчища денікінців. Робітники роменських підприємств збиралися на мітинги, запевняли Радянський уряд, що всі як один стануть на захист революції. У місті було створено комуністичну роту, що ввійшла до складу 46-ї стрілецької дивізії під командуванням героя громадянської війни І. Ф. Федька, а також молодіжний загін, який 17 червня 1919 року вирушив на фронт. 18—19 липня 1919 року в Ромнах перебував інструкторсько-агітаційний поїзд ім. В. І. Леніна, на якому прибув до Ромен С. В. Косіор.

18 серпня 1919 року денікінці підійшли до міста. Після запеклих боїв наступного дня білогвардійці захопили Ромни й відновили дореволюційні порядки. Вони по-звірячому закатували й розстріляли понад 500 комуністів та радянських активістів. Переслідували навіть тих, кого запідозрювали в прихильності до Радянської влади. І все ж, незважаючи на терор, підпільна партійна організація вела серед трудящих велику агітаційну роботу. Комуністи систематично інформували жителів про становище на фронтах, про життя Радянської Росії, закликали їх саботувати розпорядження денікінців, готуватися до остаточного розгрому ворога. В селах За-

[1] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 82—83.
[2] Жовтень на Сумщині, стор. 113, 114.
[3] Газ. «Известия» (Ромни), 20, 22, 23 липня 1919 р.

суллі, Глинську, Хоминцях діяли партизанські загони, які вели рішучу боротьбу з білогвардійцями[1].

Спільним ударом 3-ї Особливої червоної кавалерійської бригади 12-ї армії та партизанів 29 листопада 1919 року Ромни були визволені. 2 грудня 1919 року влада в місті й повіті перейшла до новоствореного повітового військово-революційного комітету, головою якого став І. М. Лихвар. Тимчасовий комітет Роменської повітової партійної організації та ревком провели велику роботу щодо забезпечення громадського порядку. 5 грудня створено радянську робітничо-селянську міліцію. Вживалися заходи щодо боротьби з спекуляцією, поліпшення постачання Червоної Армії та населення хлібом. До громадсько-політичного життя активно включилася молодь. 31 грудня 1919 року в місті створено комітет Комуністичної Спілки Молоді. 16 січня відбулася перша повітова партійна конференція. Вона розглянула важливі питання життя міста й повіту. На конференції був обраний повітовий партійний комітет.

Наприкінці грудня 1919 року при повітовому ревкомі почала працювати Рада народного господарства, яка обстежила і взяла на облік промислові підприємства, запаси палива, сировини. В боротьбі з епідемією тифу допомогли трудящі Москви — вони надіслали медикаментів на 1,5 млн. крб. У квітні 1920 року за ініціативою комуністів і комсомольців у повіті проведено тиждень фронту й праці[2]. Він закінчився 1 травня суботником, у якому взяло участь майже півтори тисячі чоловік. 9 грудня 1920 року до Ромен вдруге прибув інструкторсько-агітаційний поїзд ім. В. І. Леніна, його очолював Г. І. Петровський. Поїзд гаряче зустріли трудящі міста. Г. І. Петровський взяв участь у роботі повітового з'їзду комнезамів, який відбувся 10 грудня 1920 року[3].

Становлення Радянської влади в Ромнах і повіті проходило в складних умовах. Під час наступу польських загарбників активізувалися куркульські банди. На початку 1921 року довелося вести боротьбу й з махновською бандою Щуся. Роменський повітовий комітет партії направив проти банд загін, очолюваний Ф. К. Лисенком. 11 січня 1921 року в Ромнах проїздом побував командуючий збройними силами України М. В. Фрунзе, який висловив подяку роменському загону за боротьбу з бандами. Протягом 1922—1923 рр. бандитизм у повіті було ліквідовано.

В листопаді 1921 року обрано міську Раду робітничих, селянських і червоноармійських депутатів та повітвиконком, якому ревком передав свої повноваження. За роки іноземної воєнної інтервенції та громадянської війни народне господарство міста було зруйноване: не працювали завод сільськогосподарських машин, тютюнові фабрики, більшість млинів та інші підприємства. На 1 листопада 1923 року було понад 1700 безробітних.

Трудящі Ромен, незважаючи на тяжке економічне становище в місті, гаряче відгукнулися на звернення Радянського уряду допомогти голодуючим Поволжя та південних губерній України. 1500 дітей з Поволжя та півдня України було розміщено в дитячих будинках міста й повіту, проведено місячник допомоги дітям з голодуючих губерній. У 1921—1922 рр. на Донбас відправлено три вагони з одягом і взуттям; допомогли трудящим Ленінграда, де в 1924 році була велика повінь[4].

Під керівництвом партійної організації трудящі доклали багато зусиль до відбудови господарства міста. Вже 1924 року почали давати продукцію ливарно-механічний, цегельний, 3 шкіряні й пивоварний заводи, 2 тютюнові фабрики, де працювало близько 900 чоловік. Механічні майстерні було об'єднано з меблевими, розширено й механізовано тютюнову і взуттєву фабрики. Роменський комітет боротьби з безробіттям, заснований 1924 року, провів значну роботу для ліквідації

[1] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 1, спр. 40, арк. 2—25.
[2] Сумський облпартархів, ф. 442, оп. 1, спр. 11, арк. 203.
[3] Газ. «Голос селянина» (Ромни), 12 грудня 1920 р.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-223, оп. 1, спр. 82, арк. 840; ф. Р-224, оп. 1, спр. 4, арк. 136.

Комсомольський осередок Роменського машинобудівного заводу. 1924 р.

безробіття, зокрема, він об'єднав в артіль 30 кустарів, які мали ручні шкарпетко-панчішні в'язальні машини. Згодом ця артіль стала називатися майстернею, а 1927 року на її базі створено державну текстильно-галантерейну фабрику (з 1971 р. — гардино-тюлева).

Впорядковувалося комунальне господарство Ромен: почала безперебійно працювати місцева електростанція, було відремонтовано мости, шляхи, тротуари, комсомольці посадили парк. На вулицях встановлено електричні ліхтарі. Відкрилися лікарня на 110 місць, протитуберкульозний диспансер, робітнича поліклініка, три аптеки. В місті працювало 15 лікарів.

Поліпшувався стан освіти. Тільки в 1923 році на народну освіту було витрачено 45 863 крб., що становило 9,4 проц. загальної суми окружного бюджету. Тоді в місті було 6 семирічних шкіл, у яких навчалося 3100 учнів і працювало 188 учителів, 409 чоловік молоді навчалися в профшколі, фабрично-заводському училищі та на профкурсах. У жовтні 1920 року відкрито робітничо-селянський університет[1]. Широко розгорнулася робота щодо ліквідації неписьменності. В 10 школах лікнепу навчалося грамоти 295 чоловік. У 1923 році створено перші загони юних піонерів-спартаківців. Початок їм поклав осередок при дитячому будинку.

Значні зрушення сталися і в галузі культури. Широкого розмаху набула художня самодіяльність. Активну участь у ній брав С. Й. Шкурат (1886—1973), пізніше заслужений артист РРФСР та народний артист УРСР. У 1920 році аматори заснували капелу, якій з 1923 року присвоєно ім'я М. Д. Леонтовича. Того ж року на основі драматичного колективу створено українську трупу, з якої починається історія Роменського робітничо-селянського пересувного театру. Фундатором та режисером його був І. П. Кавалерідзе, згодом відомий український скульптор і кінорежисер, народний артист УРСР. Театр існував до 1932 року. В місті працювало 6 клубів, кінотеатр. 1920 року відкрито краєзнавчий музей і центральну бібліотеку.

За новим адміністративно-територіальним поділом 1923 року Ромни — центр Роменського округу і району. Його населення становило 22 100 чоловік.

З болем і сумом зустріли трудящі Ромен повідомлення про смерть організатора Комуністичної партії і засновника Радянської держави В. І. Леніна. Під час ленінського призову до лав партії вступили найбільш віддані й стійкі сини та дочки робітничого класу. На червень 1925 року партійна організація району налічувала в своїх лавах 479 членів і 190 кандидатів у члени партії. У Ромнах було 14 партосередків. Зростала й комсомольська організація. У листопаді 1927 року на VII окружній партійній конференції виступив з доповіддю Г. І. Петровський. Він розповів її делегатам про шляхи дальшого розгортання соціалістичного будівництва в країні.

В період індустріалізації значного розвитку в місті набула промисловість. 1926 року стало до ладу стандартно-будівельне підприємство «Укрсільгоспоб'єднання». Згідно з планами перших п'ятирічок побудовано плодоконсервний завод (1929 р.), нову електростанцію (1931 р.), реконструйовано й розширено чавуноливарний завод, який став випускати інкубатори, а з 1937 року перейшов на виробництво папероріза льних машин і дістав назву машинобудівного. Було механізовано меблеву фабрику, що існувала як самостійне підприємство з 1930 року. Валова продукція промислових підприємств у 1938 році була втричі більшою, ніж у 1932 році. В другій п'ятирічці поблизу міста, біля гори Золотухи, вперше на Лівобережній

[1] Сумський облпартархів, ф. 442, оп. 1, спр. 11, арк. 48.

Україні знайдено нафту. В 1936 році три свердловини поклали початок Роменському нафтопромислу. Велику допомогу в пошуках родовищ нафти, у їх розробці подали азербайджанські нафтовики.

Партійні, комсомольські та профспілкові організації міста широко розгорнули на підприємствах рух ударників, соціалістичне змагання за дострокове виконання п'ятирічних планів. На всіх підприємствах створювалися ударні бригади. В 1935—1936 рр. набув поширення стахановський рух. Першими стахановцями в місті стали слюсар взуттєвої фабрики М. С. Шемшура, коваль машинобудівного заводу Є. А. Греченко, робітниця плодоконсервного заводу Г. Кухно. Вони виконували змінні норми на 120—150 проц. і здавали продукцію високої якості. На 1 грудня 1940 року Роменська взуттєва фабрика виконала річний план випуску валової продукції на 122 проц. й була нагороджена двома перехідними Червоними прапорами — Наркомату легкої промисловості УРСР та обллегпрому. Трудівники паровозного депо станції Ромни вийшли переможцями в соціалістичному змаганні і зайняли друге місце на Південній залізниці.

Райком партії та райвиконком[1] велику увагу приділяли соціалістичним перетворенням на селі. 1933 року на постійну роботу в колгоспи виїхало 120 комуністів і комсомольців. Колективи підприємств здійснювали шефство над колгоспами. Зокрема, робітники машинобудівного заводу допомагали трьом засульським артілям, взуттєва фабрика «Скороход» — колгоспам с. Бобрика, залізничники — колгоспам с. Перекопівки. Вони посилали в артілі кваліфікованих робітників, які ремонтували сільськогосподарську техніку, вели роз'яснювальну та культурно-масову роботу.

За роки перших п'ятирічок змінився й зовнішній вигляд міста. Виросли нові вулиці, перші триповерхові будинки, почалося будівництво водогону, більшість вулиць була забрукована. Розширилися заклади охорони здоров'я. Протягом 1926—1941 рр. у місті відкрито водолікарню, дитячу лікарню на 35 ліжок, поліклініку, психоневрологічну лікарню республіканського значення.

Багато було зроблено для розвитку освіти й культури. На початок 1939 року неписьменність у місті ліквідовано повністю. Здійснювався закон про загальне обов'язкове початкове навчання. Відкрилися річні курси удосконалення вчителів, які відвідували 125 чоловік. У місті налічувалося 5 середніх шкіл, неповна середня й 2 початкові. В 1940 році в 8—10 класах навчалось 1593 чоловіка. Працювали спеціальні навчальні заклади: агрономічна школа, школа механізації сільського господарства, фармацевтичний технікум, фельдшерсько-акушерська школа, фабрично-заводське училище, вечірня школа робітничої молоді та школа підготовки колгоспних кадрів. У 1932 році відкрито міський будинок культури, при якому організовано самодіяльний драматичний театр, хоровий і танцювальний гуртки. Численні гуртки художньої самодіяльності діяли у восьми профспілкових клубах. Працювали бібліотека для дорослих, міська й районна дитячі бібліотеки, будинок піонерів, 2 кінотеатри. З підвищенням культурного рівня трудящих зростав попит на книжки. Якщо в 1927—1928 рр. у Ромнах була одна книгарня, то в 1940 році — вже 3 та 5 книжкових кіосків.

Г. І. Петровський виступає перед трудящими м. Ромен. 1927 р.

[1] З вересня 1930 до лютого 1932 р. Ромни були районним центром, безпосередньо підпорядкованим республіканським органам влади, лютий 1932 — жовтень 1932 — районний центр Харківської області, жовтень 1932 — січень 1939 — районний центр Чернігівської області, з січня 1939 — районний центр Сумської області.

У Ромнах деякий час працювали український радянський художник В. М. Коровчинський (1890—1949 pp.), який 1948 року подарував міському музею понад 30 своїх полотен, та український радянський художник і поет І. К. Пархоменко (1870—1940 pp.). Він один з перших виконав з натури портрет В. І. Леніна.

З гнівом і обуренням зустріли трудящі міста повідомлення про підступний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. На масових мітингах робітники, колгоспники, радянська інтелігенція заявили, що не пошкодують сил і життя для розгрому ворога. Тих, хто пішов на фронт, замінили жінки, пенсіонери, підлітки. Робітники Роменського залізничного депо до середини липня досягли виробітку п'яти змінних норм. Підхопивши почин москвичів та ленінградців, трудящі міста й району почали збір коштів у фонд оборони. На 15 серпня 1941 року до місцевої контори Державного банку вони внесли 120 тис. крб., чимало коштовних речей[1]. Райком КП(б) У та міська Рада депутатів трудящих очолили перебудову промисловості міста на воєнний лад. Кілька приміщень шкіл та громадських будинків переобладнали на госпіталі. Навколо міста споруджувались укріплення. На початку вересня створено народне ополчення та винищувальний загін і запроваджено загальне військове навчання населення. Тисячі роменських жінок і дівчат готувалися стати санітарками, вивчали правила протиповітряної оборони.

10 вересня 1941 року гітлерівці захопили Ромни[2]. Бійці 233-го полку військ НКВС і підрозділи 2-го кавалерійського корпусу вели бій з переважаючими силами ворога, але відбити місто не вдалось.

Фашистські загарбники запровадили в Ромнах жорстокий окупаційний режим. Почалися арешти й розстріли. На території міста й району гітлерівці розстріляли й закатували близько 7 тис. чоловік. У Ромнах створили чотири табори військовополонених, де вони поступово гинули від голоду, хвороб та нелюдських умов життя[3].

Однак радянські люди не припиняли боротьби з ворогом. Патріоти вчинили на підприємствах кілька диверсій, спалили млин, вивели з ладу нафтові свердловини Роменської нафтопромрозвідки, на платформі залізничної станції Ромни спалили військово-поштовий літак. На початку 1942 року група комсомольців-патріотів роздобула радіоприймач, слухала передачі з Москви й розповсюджувала серед населення зведення Радінформбюро. Підпільники налагодили й підтримували зв'язок з партизанськими загонами, що діяли в Сумській та Чернігівській областях. До них приєднався загін з роменців та втікачів з таборів військовополонених. Зв'язкові підпільників і партизанів були в різних установах окупантів, завдяки чому багато радянських людей врятовано від смерті й фашистської каторги.

Окупація Ромен тривала два роки і п'ять днів. За цей час населення міста зменшилось на 13 340 чоловік. Смертність дітей досягла 70 проц. З міста і району на фашистську каторгу було вигнано 1925 чоловік, переважно молоді[4]. Фашисти спалили й зруйнували в Ромнах 407 будівель, висадили в повітря два парові млини, електростанцію, залізничний вокзал, паровозне й вагонне депо, тютюнову фабрику, складські приміщення колишнього торгового ряду по вул. Шевченка, будинок середньої школи № 1, кінотеатр, будинок піонерів.

У ніч на 15 вересня 1943 року з півночі до міста підійшли частини 3-ї гвардійської танкової армії (командир генерал-лейтенант П. С. Рибалко). Водночас зі сходу на Ромни вели наступ 167-а Сумська та 163-я гвардійська стрілецькі дивізії. Першою командував генерал-майор І. І. Мельников, другою — генерал-майор Ф. В. Карлов (обом надано звання почесних громадян міста). 16 вересня 1943 року Ромни були визволені. 163-я гвардійська стрілецька дивізія, яка відзначилась у боях за місто, дістала найменування «Роменської». Столиця нашої Батьківщини Москва салюту-

---

[1] Газ. «Прапор Жовтня» (Ромни), 7 серпня 1941 р.
[2] И. Х. Баграмян. Так начиналась война. М., 1971, стор. 319.
[3] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 203—209, 253.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 1, арк. 1—9.

вала доблесним військам Воронезького фронту 20 артилерійськими залпами. Мужність і відвагу під час боїв за місто виявили солдати 529-го полку. Особливо відзначився М. О. Шарабарін. Він сміливо кинувся на міст через річку Сулу, вогнем з автомата знищив фашистську варту й обороняв захоплений міст, поки не підійшли його товариші. Згодом за форсування Дніпра М. О. Шарабаріну присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу. Смертю хоробрих загинув у бою за Ромни командир полку літаків-винищувачів Герой Радянського Союзу М. З. Варчук.

Наступного дня після визволення міста почали працювати райком КП(б)У, районна та міська Ради депутатів трудящих. Вони приділяли велику увагу відновленню роботи партійних та комсомольських організацій, розстановці кадрів на місцях, забезпеченню трудящих житлом та продуктами харчування. Міська Рада та партійні організації мобілізували зусилля роменців на відбудову підприємств і установ. Через тиждень після вигнання фашистів стала до ладу перша черга електростанції, 21 листопада 1943 року дали нафту роменські нафтовики. На початку 1944 року відновили роботу тютюнова фабрика, друкарня, маслозавод, машинобудівний завод. На відбудову промисловості Ромен союзний уряд виділив 3 млн. крб. Крім того, братні республіки надіслали машини, сировину, направили на роботу кваліфікованих спеціалістів. Так, у липні 1944 року на Роменський машинобудівний завод прибула група інженерів та робітників Рибінського заводу поліграфічних машин. Рибінці надіслали також 15 одиниць устаткування, трудящі Горького — перший дизель. Роменська текстильно-галантерейна фабрика одержала з Ногинська 32 стрічкоткацькі верстати, 42 верстати надіслали для фабрики ленінградці, 46 — завод ім. Фрунзе м. Шуї Івановської області. Для швейної фабрики прибули машини з Новосибірська, Ленінграда, Орла, Горького. Багато допомогли трудящі Азербайджанської та Вірменської братніх республік[1]. Для міської електростанції ленінградці надіслали потужні дизелі. 15 жовтня 1943 року почала знову видаватися районна газета «Прапор Жовтня», яка висвітлювала на своїх сторінках хід відбудови господарства, розповідала про досвід передовиків виробництва, соціалістичне змагання.

Трудящі Ромен всіляко допомагали Червоній Армії. Вже в 1943 році вони зібрали у фонд оборони більш як 10 млн. крб. В 1944 році передали державі на побудову танкової колони «Колгоспник Сумщини» 3,35 млн. крб. На фронт відправляли посилки, теплий одяг, білизну. Особливо тісний зв'язок підтримували роменці з 163-ю гвардійською стрілецькою Роменсько-Київською дивізією, бійці якої зібрали й переслали через Роменський філіал держбанку 66,5 тис. крб. для допомоги дітям фронтовиків[2].

Близько 4 тис. жителів Ромен брали участь у боях з фашистами на різних фронтах Великої Вітчизняної війни. З них 2067 чоловік нагороджено орденами й медалями. Особливо відзначилися контр-адмірал В. М. Лозовський, під командуванням якого було потоплено 9 ворожих кораблів і підводний човен; майор Л. В. Кудаковський, що вміло командував підрозділом під час форсування Західної Двіни під безперервним вогнем гітлерівців; автоматник П. А. Мосієнко, який виявив мужність і стійкість при розширенні плацдарму на західному березі Одера — всім їм присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Цього високого звання удостоєно також генерал-лейтенанта Ю. А. Науменка, полковника П. С. Барабаша й майора К. С. Давиденка за чітке виконання завдань командування, вміле ведення бою і виявлені при цьому особисту мужність і відвагу[3].

Відразу після визволення відновили роботу лікувальні заклади, п'ять середніх і три семирічні школи, в яких працювало 203 вчителі. Частина шкіл провадила заняття в пристосованих приміщеннях. У 1944 році відкрито краєзнавчий музей,

[1] Газ. «Прапор Жовтня», 15 березня 1945 р.
[2] Газ. «Прапор Жовтня», 6 вересня 1944 р.
[3] І. Т. Гриченко, М. М. Головін. Подвиг, стор. 33, 89, 141, 169, 189, 195.

Вулиця Леніна в Ромнах. 1973 р.

почали роботу районний будинок культури та профспілкові клуби, кінотеатр, дитяча бібліотека. Для дітей-сиріт відкрито дитячий будинок. Жителька Ромен комуністка О. А. Деревських (1902—1959) взяла на виховання 48 дітей-сиріт різних національностей і виростила їх активними будівниками комуністичного суспільства. За цей подвиг уряд нагородив її орденом Трудового Червоного Прапора.

Після переможного закінчення Великої Вітчизняної війни прискорилися темпи відбудови народного господарства міста. Цьому сприяло повернення до мирної праці багатьох кваліфікованих робітників. За роки четвертої п'ятирічки промислові підприємства були відбудовані й реконструйовані на новій технічній основі, завдяки чому планові п'ятирічні завдання виконали за 4 роки. Машинобудівний завод освоїв випуск нових паперорізальних машин, на взуттєвій фабриці механізовано більшість процесів.

На підприємствах широко розгорнулося соціалістичне змагання за відмінну якість продукції. Далеко за межами міста були відомі імена новаторів виробництва: кращого модельника машинобудівного заводу І. П. Скибенка, який за післявоєнне п'ятиріччя виробив 11 річних норм, бригадира комсомольської бригади текстильно-галантерейної фабрики О. Г. Хижняк та ін. Групу передовиків підприємства за трудові заслуги в роки четвертої п'ятирічки нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу.

В роки наступних п'ятирічок головне місце у випуску промислової продукції та її реалізації посідали підприємства легкої та харчової промисловостей. 1955 року створено шкіряно-взуттєвий комбінат, до складу якого ввійшли взуттєва фабрика «Скороход» і шкірзавод, що сприяло підвищенню продуктивності праці. Значно збільшився випуск паперорізальних машин, запасних частин до тракторів та автомобілів, металовиробів. Тривали реконструкція й оснащення роменських підприємств новим устаткуванням за рахунок внутрішніх резервів і нагромаджень. Так, у 1958 році за рахунок надпланових прибутків побудовано новий корпус швейної фабрики. Виробництво шкіряно-взуттєвого комбінату й швейної фабрики переведено на конвейєрну систему.

Протягом 1959—1970 рр. виникли нові підприємства, обладнані сучасними машинами: в 1961 році почав випускати продукцію завод автоматичних телефонних станцій, механічні ремонтні майстерні переросли в завод «Тракторозапчастина», споруджено макаронний цех харчокомбінату й холодильник м'ясокомбінату. Завод паперорізальних машин 1968 року перейменовано на завод «Поліграфмаш», на якому працює понад тисячу робітників. У створенні й удосконаленні машин беруть участь науково-дослідні інститути Москви, Ленінграда. Окремі деталі завод одержує з Талліна, Ташкента, Мінська, Куйбишева, Горького, Іжевська. Паперорізальні машини частково виготовляються на експорт.

До 1970 року в місті завершено будівництво 17 об'єктів промислового призначення. Серед них новий корпус взуттєвої фабрики, хлібокомбінат, друкарня. Важливе господарське значення мало підключення району до державної системи енергопостачання. З 1967 року місто одержує струм від Зміївської ТЕЦ. Роменські транспортники повністю забезпечили перевезення сировини, ґотової продукції, буді-

вельних матеріалів. За добу Роменський залізничний вузол переробляє понад 6 тис. тонн вантажів. Значно збільшився парк вантажних автомашин. За добу вони перевозять у середньому 3,3 тис. тонн вантажів.

За почином робітників депо Москва-Сортувальна в місті під керівництвом партійних організацій розгорнулося змагання за звання колективів та ударників комуністичної праці. Першими це високе звання в 1959 році завоювали дільниця модельників змінного майстра Г. А. Ошурка з ливарного цеху заводу «Поліграфмаш» і колектив міської електростанції. На 1 січня 1972 року звання колективу комуністичної праці мали 21 цех, 163 бригади, 55 дільниць. На підприємствах та в установах міста працювало 3650 ударників комуністичної праці.

Велике свято радянського народу — 100-річчя з дня народження В. І. Леніна — роменці зустріли новими трудовими досягненнями. У місті розгорнулося соціалістичне змагання за гідну зустріч цієї визначної дати. Завдяки самовідданій праці виробничих колективів план восьмої п'ятирічки промислові підприємства Ромен виконали достроково. Понад план випущено продукції більш як на 14,7 млн. крб. За успішне виконання взятих зобов'язань 300 передовиків промисловості, сільського господарства, культури, освіти й охорони здоров'я були нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу, з них 63 чоловіка — орденом Леніна, 10 чоловік — орденом Трудового Червоного Прапора. 2164 роменці в дні Ленінського ювілею нагороджені медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

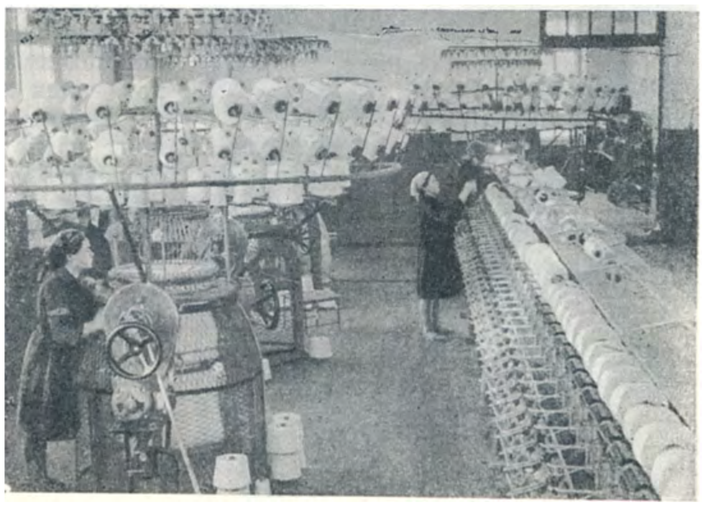
Дальшому піднесенню виробництва сприяло масове соціалістичне змагання на честь 50-річчя утворення СРСР. Трудівники міста успішно справилися з виробничою програмою перших двох років дев'ятої п'ятирічки. За цей час вироблено на 1,9 млн. крб. надпланової продукції. Переможця ювілейного змагання — колектив гардино-тюлевої фабрики — нагороджено Почесною Грамотою ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР та Укрпрофради. 40 передовиків підприємств міста нагороджено орденами й медалями.

Сьогодні Ромни — одне з великих міст Сумщини. Вони дають 7,1 проц. промислової продукції області. 27 підприємств виробляють за рік продукції на 112,2 млн. крб., це в шість разів більше в порівнянні з 1950 роком. Велика увага приділяється технічному прогресу. З початку дев'ятої п'ятирічки на підприємствах впроваджено 63 механізовані та потокові лінії, 6 автоматичних ліній і десятки нових, прогресивних технологічних процесів, встановлено 1400 одиниць високопродуктивних верстатів. Місцеві підприємства одержують матеріали, сировину, обладнання з 53 міст братніх радянських республік. Продукція їх відправляється у 18 міст Радянського Союзу.

Керівну роль у багатогранному політичному, господарському й культурному житті Ромен відіграють 95 первинних партійних організацій, які об'єднують 3043 комуністи. На кожному підприємстві створено міцне ядро з комуністів, ветеранів праці, які є основою колективу. Вірним помічником партійних організацій, їх найближчим резервом є шеститисячний загін комсомольців. За досягнення комсомольсько-молодіжних колективів та комсомольських організацій, здобуті у змаганні на честь 50-річчя ВЛКСМ, ЦК ЛКСМУ нагородив Роменську комсомольську організацію пам'ятним Червоним прапором.

Традиційним стало змагання виробничих колективів Ромен і Бурині. Роменці й буринці зобов'язалися підвищити продуктивність праці, прискорити техніч-

На гардино-тюлевій фабриці, м. Ромни. 1972 р.

Пам'ятник героям революції. Скульптор І. Кавалерідзе. 1921 р.

ний прогрес, поліпшити економічні показники кожного трудового колективу. З 1966 року розгорнулося соціалістичне змагання Ромен з містом Бялою Слатіною Врачанського округу Народної Республіки Болгарії. Зв'язки з болгарськими друзями дедалі міцніють.

Невпізнанними стали Ромни за післявоєнні роки. Тут споруджено будинок міськкому партії, міської та районної Рад депутатів трудящих, готель, широкоекранний кінотеатр, районний будинок культури, автовокзал. Місто прикрасили п'ятиповерхові житлові будинки з магазинами, кафе, їдальнями. Вулиці обсаджені декоративними деревами.

Поліпшилося комунальне обслуговування населення. В місті прокладено ще 5 км водопроводу, в 2260 квартирах обладнано газобалонні установки. До Ромен підведено газопровід. Він поклав початок газифікації міста природним газом Великобубнівського нафтогазового родовища. До послуг трудящих — 110 побутових майстерень різного призначення. Значно зросла мережа торговельних підприємств. За останні три роки відкрито 4 нові магазини, триповерховий універмаг. Товарооборот роздрібної торгівлі в 1972 році становив 36140,9 тис. карбованців.

У місті діють центральна районна, залізнична й дитяча лікарні, міська стоматологічна та дитяча поліклініки, протитуберкульозний, онкологічний диспансери, санітарно-епідеміологічна станція, 5 аптек. Міські лікарні розраховані на 1405 місць. Тут працюють 157 лікарів і 614 чоловік середнього медперсоналу. В 1971 році на охорону здоров'я з бюджету міськради було витрачено 3090,7 тис. карбованців.

Величезні зміни сталися в галузі освіти. В місті — 19 загальноосвітніх та спеціальних навчальних закладів. У 15 школах — восьми середніх, п'яти восьмирічних та двох школах робітничої молоді вчаться 6847 учнів і працюють 436 учителів[1], серед них заслужені вчителі УРСР В. Я. Науменко й С. М. Семенов. В індустріальному та сільськогосподарському технікумах налічується 1448 учнів, у технічному училищі — 596. Протягом 1945—1973 рр. 8 тис. жителів міста здобули вищу освіту. Діють музична та дитяча спортивна школи. Міська Рада на народну освіту в 1971 році асигнувала 3159,1 тис. крб., на 271,7 тис. крб. більше, ніж у 1966 році.

Народний артист УРСР С. Й. Шкурат з піонерами, м. Ромни. 1971 р.

При культосвітніх закладах Ромен працюють численні гуртки художньої самодіяльності. Дуже популярний серед трудящих міста й області вокальний колектив районного будинку культури, якому 1967 року присвоєно почесне звання заслуженого самодіяльного хору УРСР. Звання народного присвоєно оркестру народних інструментів районного будинку культури. Далеко за межами міста і району відомий співець народних дум та пісень, кобзар Є. О. Адамцевич (1904—1972), автор кількох музичних творів. У місті живе М. Д. Бажанов — член спілки письменників України.

Велику культурно-масову роботу ведуть бібліотеки, яких у місті 5, крім відомчих. Книжковий фонд їх становить понад 111 тис. примірників. Бібліотеки влаштовують читацькі конференції, диспути, зустрічі з письменниками, книжкові виставки до ювілейних дат тощо.

[1] Народне господарство Сумської області. Статистичний збірник, стор. 447, 453, 459.

Багатий у Ромнах історико-краєзнавчий музей. Його експонати, розміщені в 15 залах, розповідають про природу, історію, культуру, розвиток народного господарства Роменського та сусідніх районів. У музеї — близько 300 творів образотворчого мистецтва місцевих самодіяльних та професійних митців.

Ю. І. Дудін — депутат Верховної Ради СРСР. 1973 р.

Значну роль у господарському й культурному будівництві Ромен відіграє міська Рада депутатів трудящих, до якої обрано 161 депутата, з них 106 — робітники промислових підприємств. Серед обранців народу — 80 комуністів, 72 депутати — жінки. При міськраді працюють 14 постійно діючих комісій, які в своїй роботі спираються на широкий громадський актив, що налічує 353 чоловіка. Міська Рада розглядає і вирішує питання промислового виробництва, розвитку охорони здоров'я, освіти, благоустрою міста та інші. Депутатом Верховної Ради СРСР роменці обрали свого земляка почесного громадянина міста Ю. І. Дудіна, який є постійним представником Ради Міністрів Української РСР при Раді Міністрів СРСР, до Верховної Ради УРСР — лікаря-хірурга Т. Г. Неліну.

З Ромен вийшло чимало відомих діячів науки й культури. Тут народилися, провели своє дитинство та юнацькі роки А. Ф. Йоффе (1880—1960) — видатний учений-фізик, академік, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Державної премії СРСР та Ленінської премії. Ім'я його присвоєно Роменській середній школі № 2; О. О. Борисяк (1872—1944) — радянський геолог і палеонтолог, академік; М. М. Губергріц (1886—1951) — український терапевт, академік АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР; О. Я. Таїров (1885—1950) — російський радянський режисер, народний артист РРФСР.

У місті є пам'ятники В. І. Леніну, споруджений у 1936 році, героям революції, відкритий 1921 року, Т. Г. Шевченку, у 1954 році встановлено пам'ятник Богдану Хмельницькому. 1966 року на кошти, зібрані комсомольцями, побудовано пам'ятник радянському письменнику М. О. Островському, в 1969 році — обеліск на честь комсомольців 20-х років.

Трудящі Ромен своєю повсякденною самовідданою працею вносять гідний вклад у виконання історичних накреслень XXIV з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу.

С. Д. ДУЛЯ, А. А. КРИЧЕВСЬКИЙ

ГЛИНСЬК

Глинськ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Сули, за 40 км від районного центру. Дворів — 810, населення — 2373 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Заруднівка, Сурмачівка, Чеберяки.

На території Глинська археологи виявили рештки поселення доби неоліту (IV тисячоліття до н. е.) та бронзи (II тисячоліття до н. е.), городище й курганний могильник скіфських часів (VIII—III ст. до н. е.), а також городище сіверян (VIII—IX ст.) та часів Київської Русі. Поблизу Сурмачівки та Чеберяків виявлено 2 курганні могильники періоду скіфів[1].

[1] Археологічні пам'ятки Української РСР. Короткий список, стор. 291, 297, 302; Археологічні пам'ятки УРСР, т. 2. К., 1949, стор. 145.

Глинськ відомий з 1446 року, коли він належав родоначальникові князів Глинських Лексаді. Назва села походить від невеличкої річки Глиняка, що протікає через село. Після возз'єднання України з Росією Глинськ став сотенним містечком Миргородського, з 1680 року — Лубенського полку[1].

В другій половині XVII—XVIII ст. жителі Глинська займалися, головним чином, хліборобством. Вирощували також тютюн, який збували роменським промисловцям. Розвинуте було садівництво, особливо вирощування т. зв. глинських слив-угорок, які мали великий попит на ярмарках у Ромнах. Частина населення займалася ремеслами. В містечку існували цехи хлібний, м'ясницький, гончарний, кушнірський, шевський, колісницький. У XVIII ст. далеко за межами містечка стали відомі глинські гончарі, що виготовляли високоякісну цеглу, кахлі, різноманітний посуд. Ремісницькі вироби знаходили попит на ярмарках у Ромнах, Лохвиці, Лубнах, Прилуках, Золотоноші.

Найбільш експлуатованою частиною населення були посполиті. Про їх тяжке становище свідчить скарга на сотника Жуковського, якому в першій половині XVIII ст. належав Глинськ. Селяни писали гетьманському уряду, що сотник «многіє здирства затіває, роботизни немилостивії накладає, також розбої великії чинить, мало до смерті іних поприбивав»[2].

Після ліквідації полкового устрою в 1782 році Глинськ став повітовим містом Чернігівського намісництва. За адміністративним поділом 1802 року як волосний центр він увійшов до складу Полтавської губернії й був залишений поза штатом. У середині XIX ст. населення Глинська становило 1807 душ чоловічої статі, в т. ч. міщан — 329, козаків — 735, державних селян — 650, поміщицьких селян — 88. У місті було 495 дерев'яних будинків, ратуша. Щороку відбувалося 4 ярмарки[3]. Діяло парафіяльне училище, в якому навчалося близько 30 учнів.

У результаті проведення реформи 1861 року близько 150 ревізьких душ Глинська та прилеглих хуторів одержали 22 десятини присадибної та 188 десятин польової землі (в середньому по 1,4 десятини на душу), за яку вони мали заплатити 9509 крб. 68 коп. викупу. Тимчасовозобов'язані селяни повинні були відробляти по 52 літні та 32 зимові чоловічі дні[4].

Після реформи економічне становище селян залишилося тяжким. З одержаних мізерних наділів вони не могли навіть прогодуватися, а треба було заплатити викупні платежі й численні податки. Їх наділи поступово переходили до рук куркулів. На початку XX ст. з 671 двору в Глинську безкінних було 438 дворів, однокінних — 147, і лише 12 куркулів мали від 3 до 8 коней і землі від 20 до 40 десятин. Не легшим було становище глинських ремісників. За даними 1894 року, в місті налічувалося 56 господарств гончарів, що мали 42 десятини землі, з них 11 засівали менше десятини і лише одне господарство сіяло понад 6 десятин. Щоб якось проіснувати, глинські селяни й ремісники йшли на відхожі промисли. Наприкінці 90-х років близько 300 сімей щороку шукали заробітку на стороні.

Безземелля, жорстока експлуатація викликали обурення селян. Під час революції 1905—1907 рр. трудящі Глинська виступили проти поміщиків і глитаїв. 21 листопада 1905 року в місті відбулася селянська сходка, на яку зібралося 200 чоловік. 17 вересня 1906 року група революційно настроєних селян влаштувала в урочищі Яруватому мітинг, на якому промовці роз'яснювали селянам справжню суть політики царського уряду, доводили, що землю й свободу можна здобути лише рево-

---

[1] А. Шафонский. Черниговского наместничества топографическое описание. К., 1851, стор. 541.

[2] В. Барвинский. Крестьяне в Левобережной Украине в XVII—XVIII вв. Х., 1909, стор. 187.

[3] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, ч. 2. Полтава, 1849, стор. 80, 81, 370; ч. 3. Полтава, 1852, стор. 351, 352.

[4] ЦДІА СРСР, ф. 577, оп. 30, спр. 2162, арк. 3; спр. 2170, арк. 13, 26.

люційним шляхом[1]. Про події в Глинську стало відомо поліції. Наприкінці вересня 1906 року заарештували активних учасників мітингу. Всі вони були заслані до Сибіру.

Столипінська аграрна реформа посилила зубожіння й класове розшарування селян. У 1910 році з 608 господарств Глинська 225 зовсім не мали землі, 99 — орендували її. Ремеслами займалися 150 господарств. Глинськ, хоч і вважався містом, лишався поселенням сільського типу. Промислових підприємств не було. В 1910 році з 602 будинків тільки один був кам'яний. Вулиці не освітлювалися. Лише в 1905 році в місті з'явився лікар, у 1910 році діяла земська лікарня на 15 ліжок, яка обслуговувала й села волості.

Наприкінці XIX ст. більш як на 3,5 тис. жителів міста діяли народне училище (149 учнів) і дві церковнопарафіяльні школи (95 учнів). Деякий час існувало вище початкове училище (20 учнів), при якому працювали дворічні курси вчителів[2]. Звичайно, ці навчальні заклади не могли охопити всіх дітей шкільного віку. 1899 року в Глинську відкрито школу гончарного виробництва, де навчалося 28 хлопчиків. На все місто існувала лише одна бібліотека, заснована 1898 року. В березні 1912 року відкрито публічну бібліотеку, але через кілька місяців за розпорядженням полтавського губернатора її закрили.

Нового лиха й страждань завдала трудящим Глинська перша світова імперіалістична війна. Більшість чоловіків мобілізували на фронт. У селян реквізували тягло. Господарства занепадали, значно скоротилися посівні площі. Через нестачу робочої сили занепало й місцеве кустарне виробництво. Серед населення Глинська наростало невдоволення. Поліцейський пристав зазначав у середині 1916 року, що жителі ненавидять поліцію, погрожують покінчити з властями після закінчення війни.

Про повалення самодержавства в Глинську стало відомо на початку березня 1917 року. Через деякий час у місті був створений комітет, який мав намір приступити до розподілу поміщицьких земель[3]. Однак органи буржуазного Тимчасового уряду стали на перешкоді цьому.

Глинська біднота гаряче вітала перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, та владу в місті захопили ставленики буржуазно-націоналістичної Центральної ради, які вживали всіх заходів, щоб придушити боротьбу селян за проведення в життя Декрету про землю. Після проголошення України Радянською республікою боротьба проти Центральної ради посилилась. На початку січня 1918 року за допомогою революційного загону харківських робітників у повіті встановлено Радянську владу. 10 січня створено Глинський ревком, який насамперед розподілив частину поміщицьких земель між безземельними й малоземельними господарствами.

Дальше розгортання радянського будівництва перервав наступ німецьких загарбників. Наприкінці березня 1918 року вони захопили Глинськ і разом з буржуазними націоналістами встановили режим кривавого терору. В місті лютував каральний загін куркуля Капусти. У травні він заарештував і кинув до роменської в'язниці колишніх фронтовиків більшовиків М. Крутеня, М. Тимченка, М. Сулиму, С. Скибу. У селян відібрали землю та майно й примусили платити велику контрибуцію.

Наприкінці червня 1918 року до Глинська прибув представник Полтавського підпільного комітету РКП(б), з участю якого в середині липня 1918 року організаційно оформився партійний осередок у складі 8 чоловік[4]. Основним завданням більшовики вважали розгортання партизанської боротьби проти окупантів. Вони

---

[1] Сумський облдержархів, ф. 157, оп. 1, спр. 122, арк. 109.
[2] Там же, ф. 129, оп. 2, спр. 97, арк. 65—66.
[3] Сумський облпартархів, ф. 10, оп. 2, спр. 81, арк. 10.
[4] Там же, арк. 11—12.

Група глинських партизанів. 1919 р.

організували партизанський загін, командиром якого став П. Титаренко. 17 жовтня 1918 року партизани обеззброїли гетьманську варту в Глинську, зайняли волосне правління і створили ревком у складі В. Булави, А. Пучка та інших, який відновив у місті Радянську владу. На початку листопада 1918 року в районі хутора Олави відбувся бій між гетьманцями й партизанами. Гетьманці були розбиті й відступили до Ромен, а глинські партизани на станції Ріпки з'єдналися з ведмежівськими. Об'єднаним загоном командував А. Мазоха, колишній солдат, який за участь у революційних подіях 1905 року просидів 12 років у в'язниці. Проте ще понад місяць партизанам довелося вести боротьбу проти петлюрівців. Лише наприкінці січня 1919 року частини Червоної Армії з допомогою партизанів вибили їх з повіту, в т. ч. і з Глинська. В місті було відновлено Радянську владу і створено ревком. Велику роль у зміцненні Радянської влади відіграв комітет бідноти. Він контролював виконання законів Радянського уряду, допомагав продзагонам вилучати хліб у куркулів. Улітку для боротьби з денікінцями, які наступали з півдня, Глинський ревком та комбід сформували загін добровольців із 120 чоловік і відправили його на фронт[1].

17 серпня 1919 року білогвардійці захопили Глинськ. Підвела голову місцева контрреволюція. Почалися знову арешти й грабежі. Денікінці 11 разів провадили повальні обшуки, під час яких забирали все, що потрапляло під руку. У листопаді 1919 року партизанський загін під командуванням Д. М. Слюсаревського вибив денікінців з Глинська і протягом 10 днів утримував його. Але сили були нерівні. Вороги захопили багатьох партизанів у полон і по-звірячому розправилися з ними. Загинули брати Гаврило, Дмитро і Гнат Савченки, Юхим та Степан Даники, Григорій і Семен Королі, Петро та Йосип Сльоза, Д. Манько, І. Тягнибіда, П. Кабак, М. Гвоздик[2] та інші. 29 листопада 1919 року спільним ударом 3-ї Особливої кавалерійської бригади та місцевих партизанів Глинськ був визволений від білогвардійців[3]. 8 грудня 1919 року в місті створено військово-революційний комітет на чолі з Р. Пучком. Глинські партизани влилися до лав Червоної Армії. За рішенням повітового ревкому Глинському ревкому було передано 5 тис. крб. для подання допомоги населенню, яке потерпіло від білогвардійського терору.

В березні 1920 року відбулися вибори до Глинської Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, якій ревком передав усю повноту влади. У квітні відновив роботу партійний осередок[4]. Комуністи спрямували зусилля трудящих на подолання післявоєнної розрухи. Особлива увага приділялася боротьбі з епідеміями, забезпеченню шкіл та лікарень паливом. Сім'ям червоноармійців та біднякам допомогли посівним матеріалом. У вересні 1920 року Глинська Рада та партосередок провели тиждень селянина, під час якого відремонтовано 13 будинків, багато господарських споруд, велику кількість сільськогосподарського реманенту бідноти та середняків. Тоді ж організовано споживче товариство.

Радянське будівництво здійснювалося в умовах гострої класової боротьби. Восени 1920 року активізувалася куркульська банда, яка тероризувала населення. В грудні 1920 року за допомогою загонів Червоної Армії бандитизм у волості ліквідовано.

---

[1] Газ. «Комуна», 12 липня 1919 р.
[2] Сумський облдержархів, ф. Р-178, оп. 1, спр. 71, арк. 27; спр. 66, арк. 38.
[3] Гражданская война на Украине, т. 2, стор. 603.
[4] Сумський облпартархів, ф. 442, оп. 1, спр. 21, арк. 17.

Багато зробив для налагодження мирного життя комітет незаможних селян, створений наприкінці 1920 року. Члени КНС виявляли в куркулів надлишки хліба й розподіляли його між біднотою, організовували спільний обробіток землі і збирання врожаю. Всі члени партосередку входили до КНС. 1920 року виникла перша сільськогосподарська артіль «Червона зірка» (з 1924 р.— ім. Шмідта), яка мала 10 десятин землі[1].

Разом з комсомольським осередком, створеним у липні 1921 року, КНС провів збір коштів і хліба для голодуючих Поволжя та південних губерній України. Від Глинської волості було відправлено вагон хліба. У вересні 1922 року в Глинську відкрито дитячий будинок для дітей-сиріт з голодуючих губерній. Всі села волості здали для дитбудинку по 300 аршинів полотна та 30 ряден[2], переселенцям з Поволжя надали притулок, допомогли пережити тяжкий час. Для бійців Червоної Армії комсомольці й молодь зібрали понад 100 кожухів.

У 1923 році,в зв'язку з проведенням адміністративно-територіальної реформи, Глинськ віднесено до категорії сіл. Тоді ж він став районним центром Роменського округу. 1935 року район ввійшов до складу Чернігівської області, 1939 року — Сумської. 1959 року Глинський район ліквідовано, а село як центр сільради приєднано до Роменського району.

Сільська Рада і партійний осередок головну увагу приділяли відбудові й піднесенню сільського господарства. Глинський КНС організував машинне товариство, допоміг сільській бідноті відремонтувати інвентар, посівна комісія вживала всіх заходів, щоб кожен клаптик землі незаможників не лишився незасіяним. У селі виникло також гончарне кооперативне товариство, пожвавішала торгівля. 1925 року товарооборот споживчої кооперації у 2,5 раза перевищував товарооборот приватних крамниць.

Сталися значні зрушення в галузі освіти й культури. На кінець відбудовного періоду в Глинську працювала семирічна школа, в якій навчалося 360 учнів. При школі була бібліотека, що налічувала понад 2,5 тис. книжок. Діяло професійно-технічне училище, створене в 1920 році, в якому 1925 року навчалося 45 учнів і працювало 7 учителів[3], відкрито школу та пункти лікнепу, хату-читальню, комуністичний робітничий клуб, яким керував партосередок, і три бібліотеки. Наприкінці року виникли культосвітні організації, які об'єднували молодь. Вони створили клуб, де працювали драматичний, хоровий, музичний та бібліотечний гуртки.

Після XV з'їзду ВКП(б) в Глинську, як і в усій країні, розгорнувся рух за колективізацію сільського господарства. Партійний і комсомольський осередки, КНС вели роз'яснювальну роботу серед населення. Наочним прикладом переваг колективного господарювання була артіль «Незаможник» (колишня ім. Шмідта), яка зростала рік у рік. У 1926 році вона мала 75 десятин землі, у 1929 році — вже 300 десятин. У березні 1930 року виникла ще одна сільськогосподарська артіль — ім. 8 Березня[4]. На кінець 1933 року колективізацію в Глинську в основному завершено; в селі було 4 колгоспи: ім. Литвинова, ім. Будьонного, «Червоний господар» та «Нова зірка». Організаційно-господарському зміцненню артілей сприяло поповнення керівних органів комуністами й комсомольцями та широке розгортання соціалістичного змагання. Уже в 1935 році колгоспи зібрали в середньому по 12 цнт зернових з гектара. По вирощуванню тютюну одне з перших місць у районі посів колгосп ім. Будьонного.

Серед трудівників Глинська широкого розвитку набув стахановський рух. 1936 року в селі змагалося 15 колгоспних ланок. Ланки М. Рябушко, Н. Литвиненко, Х. Слюсаренко, М. Олійник, П. Швайки одержували високі сталі врожаї цукрових

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-41, оп. 1, спр. 3, арк. 569.
[2] Там же, ф. Р-224, оп. 1, спр. 140, арк. 275, 284.
[3] Статистичний довідник по Полтавщині на 1925 р. Полтава, 1925, стор. 42.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-170, оп. 1, спр. 353, арк. 1, 16.

буряків та тютюну. Зокрема, ланка М. Рябушко з колгоспу ім. Литвинова щороку вирощувала по 300 цнт цукрових буряків та по 55 цнт тютюну з кожного гектара закріпленої за нею площі. Невпинно поліпшувався добробут колгоспників. У 1940 році вони одержали на трудодень по 4 кг зерна та по 1 крб. грішми.

Розгорнула виробництво промартіль «Червоний керамік», створена в середині 30-х років на базі гончарного кооперативного товариства. В 1940 році вона давала 200 тис. штук черепиці, 100 тис. штук вогнетривкої цегли та багато високоякісного гончарного посуду[1].

Глинськ забудовувався новими, добротними будинками. В селі споруджено дільничну лікарню, в 1937 році відкрито пологовий будинок. З 1930 року село було радіофіковане й частково електрифіковане. В 1936 році семирічна школа перетворена на середню, яку відвідували близько 500 учнів, діяв дитячий будинок. На базі профтехучилища в 1930 році створено склофарфоровий технікум, що готував кадри для керамічної промисловості. Напередодні Великої Вітчизняної війни неписьменність серед дорослих в основному ліквідовано. 1935 року відкрито вечірню школу для молоді, створено 2 політшколи, які відвідувало 63 комсомольці.

Віроломний напад фашистської Німеччини на нашу країну перервав мирну працю радянських людей. Трудящі Глинська разом з усім народом стали на захист соціалістичної Вітчизни. Переважна більшість чоловіків пішла до лав Червоної Армії, решта жителів працювала не покладаючи рук, щоб вчасно зібрати багатий урожай. Коли постала безпосередня загроза окупації, для організації підпільної роботи в тилу ворога була залишена група комуністів: І. А. Кузьменко, С. І. Луцій, Д. П. Пазенко, В. Т. Мелешко, С. Д. Галай, Л. Д. Кашуба та ін.— всього 13 чоловік. У серпні 1941 року затверджено підпільний райком КП(б)У в складі трьох чоловік[2].

10 вересня 1941 року фашисти захопили Глинськ і встановили режим кривавого терору. Вже в перші дні окупації загинули завідуючий парткабінетом Ю. К. Маруня, директор школи О. Я. Жура, редактор районної газети «Більшовик» С. Д. Даник, одні з перших колгоспників Я. Г. Покушалов і В. Т. Мелешко та ін. Всього фашистські кати стратили 25 жителів Глинська, 281 чоловіка вивезли на каторгу до Німеччини[3]. На узліссі урочища Олександрівки поховано 260 чоловік — активістів та колгоспників Глинська й навколишніх сіл, розстріляних на цьому місці.

Ні катування, ні розстріли не зламали радянських людей. Члени підпільної групи вели серед населення агітаційну й роз'яснювальну роботу. Трудящі Глинська ховали хліб, продукти, саботували заходи окупантів. У січні 1942 року фашистам вдалося натрапити на слід підпільників. 8 чоловік заарештували й розстріляли. Загинув і член підпільного райкому партії С. І. Луцій. У лютому 1942 року райком організував другу групу, до складу якої ввійшло 25 чоловік. Вона мала радіоприймач, видавала підпільну газету «Бий окупантів!» (згодом — «Партизанські вісті»), друкувала й розповсюджувала листівки, влаштовувала диверсії. Патріоти спалили міст через Сулу, виводили з ладу машини, молотарки[4].

Відважно билися з ворогом жителі Глинська й на фронтах Великої Вітчизняної війни. У лавах Червоної Армії перебувало понад тисячу чоловік, з них 260 загинули смертю хоробрих. За мужність і героїзм 629 чоловік нагороджено орденами й медалями. Особливо відзначився лейтенант Г. Волнянський, артилерійський підрозділ якого наприкінці жовтня 1941 року мужньо захищав підступи до м. Тули. Артилеристи знищили 14 фашистських танків. Ворог не пройшов. Г. Волнянський посмертно нагороджений орденом Леніна.

Глинськ був визволений від німецько-фашистських окупантів 16 вересня 1943 року частинами 340-ї стрілецької дивізії 50-го стрілецького корпусу. Гітле-

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 6, оп. 1, спр. 112, арк. 27.

[2] Там же, ф. 4, оп. 3-п, спр. 229, арк. 144; спр. 278, арк. 224, 225.

[3] Сумський облдержархів, ф. Р-170, оп. 10, спр. 2-а, арк. 8; ф. Р-2191, оп. 1, спр. 103, арк. 25.

[4] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3-п, спр. 229, арк. 145; спр. 90, арк. 2—7.

рівці завдали селу величезних збитків. Вони зруйнували більшу частину господарських будівель, понад три чверті жител, знищили або вивезли худобу й майно колгоспів. Робочої худоби залишилося 20 проц. (до рівня 1941 року), в т. ч. продуктивної — лише 8 проц. Посівна площа скоротилася в порівнянні з 1940 роком у 2,5 раза. Повністю були зруйновані місцева електростанція, кінотеатр, клуб, школа, бібліотека. Загальна сума збитків перевищила 2 млн. карбованців[1].

Парторганізація й сільрада вживали всіх заходів, щоб у найкоротші строки відродити громадське господарство. Люди працювали, не шкодуючи сил. Незважаючи на гостру нестачу робочої сили, машин, до початку грудня 1943 року колгоспи повністю обмолотили хліб і виконали хлібопоставки державі. Трудящі Глинська чим могли допомагали рідній Червоній Армії розбити ворога. До середини 1944 року вони зібрали 175 тис. крб. на будівництво танкової колони «Колгоспник Сумщини»[2]. Майже на 250 тис. крб. передано подарунків бійцям Червоної Армії та дітям-сиротам.

Глинський сільвиконком створив постійні будівельні бригади, які ремонтували й споруджували будинки насамперед потерпілим під час окупації і сім'ям військовослужбовців. Тільки в колгоспі ім. Будьонного в 1945 році зведено 5 і відремонтовано 12 будинків. У 1945 році відновив роботу дитячий будинок, де виховувалися близько 200 сиріт.

Самовіддано трудилися хлібороби на колгоспних ланах. В артілі ім. Будьонного 7 косарів та 13 жінок-жниць у 1944 році зібрали врожай на 175 гектарах. Особливо відзначилися сімдесятирічні в'язальниці М. Разін та П. Рябко, які виконували норму на 140 проц. Колгоспи ім. Литвинова та ім. Куйбишева завершили збирання врожаю за 12 робочих днів. На відбудову шахт Донбасу та заводів Маріуполя з Глинська виїхало 120 комсомольців[3].

Велику допомогу у відбудові господарства Глинська та району надала держава. Крім кредитів, лише в 1945—1946 рр. колгоспи одержали 10 900 цнт насіння зернових культур, понад 9 тис. цнт фуражу, 208 голів коней, 165 голів продуктивної худоби. Надходив будівельний матеріал. Уже в 1948 році відбудовано 442 житлові будинки, 563 виробничі приміщення й 123 культурно-побутові заклади. На турботу партії та уряду трудящі відповідали ще вищою трудовою активністю. В колгоспах розгорнулося соціалістичне змагання, яке очолили комуністи. До 1948 року повністю відновлено довоєнні посівні площі. Кожен з колгоспів мав по 4 тваринницькі ферми, причому поголів'я великої рогатої худоби перевищило рівень 1940 року на 13 процентів.

На кінець четвертої п'ятирічки певних успіхів досягли промислова артіль «Червоний керамік», яка план 1949 року виконала на 258 проц., і торфартіль, що була однією з передових в області,— в 1948 році вона посіла друге місце.

Поряд з відбудовою господарства налагоджувалося й медичне обслуговування населення, розвивалася народна освіта. В 1948 році вже працювали районна лікарня на 50 ліжок, пологовий будинок, амбулаторія, дитяча консультація. В 1944 році відкрилися середня школа, на початку 1948 року зробив перший набір учнів індустріальний технікум.

У 1950 році в Глинську на базі 5 дрібних артілей створено колгосп ім. Свердлова. За ним закріплено 4699 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2913 га орної землі. Об'єднання колгоспів зміцнило економічну базу господарства, що дозволило розширити капітальне будівництво. В колгоспі споруджено цегельний завод, електростанцію. Почалася механізація тваринницьких ферм. І все ж окремі ділянки господарства ще відставали. Партійна організація й правління колгоспу вжили ряд організаційних заходів, була зроблена перестановка кадрів, частина з них замінена більш кваліфікованими, замість рільничих бригад створено комплексні. Доко-

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-170, оп. 10, спр. 2-а, арк. 7, 24.
[2] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 1, спр. 473, арк. 22.
[3] Там же, оп. 3, спр. 231, арк. 59.

рінно перебудовано й роботу правління. Поліпшилася політико-виховна робота серед колгоспників. Центр агітаційно-масової роботи перемістився в бригади. Для підвищення кваліфікації кадрів у колгоспі відкрито школу передового досвіду, курси й семінари з агротехніки та конкретної економіки. Вже в 1965 році там навчалося 50 чоловік. Значно зросла культура землеробства. В колгоспі запроваджено десятипільну польову сівозміну, прогресивну агротехніку, комплексну механізацію виробничих процесів, підібрано кращі сорти зернових культур. 1965 року рівень механізації в рільництві досяг 85 проц.[1] Було намічено шляхи дальшого розвитку тваринництва. Завдяки вжитим заходам у 1966 році колгосп одержав урожай зернових по 21,3 цнт з гектара, в т. ч. озимої пшениці — по 32,6 цнт, вироблено на 100 га угідь по 407 цнт молока, по 67,5 цнт м'яса. 10 кращих колгоспників за трудові успіхи відзначені високими урядовими нагородами, зокрема, орден Трудового Червоного Прапора вручено дояркам В. Д. Біжик, О. М. Костоглод, голові колгоспу М. І. Калевичу, механізаторові В. Д. Фуртату.

Хлібороби села активно включились у рух за комуністичну працю. Першими ударниками комуністичної праці стали кращі механізатори колгоспу О. П. Дорогокупля, М. Й. Трохименко, А. А. Гук, які денні норми виконували на 115—120 проц. Завдяки самовідданій праці колгоспників, постійному контролю з боку партійної організації основні завдання восьмої п'ятирічки були виконані колгоспом за 4 роки 9 місяців. Понад план державі продано 2223 тонни зерна, 1940 тонн молока, 219 тонн м'яса. За досягнуті успіхи передовиків нагороджено орденами й медалями, з них орденом Леніна — доярку А. М. Дорогокуплю.

Новими виробничими досягненнями зустріли колгоспники 50-річчя утворення СРСР. Незважаючи на несприятливі погодні умови, вони виростили в 1972 році в середньому по 24 цнт зернових з гектара, а друга комплексна бригада зібрала по 26 цнт зернових і по 270 цнт цукрових буряків з гектара[2].

Високі прибутки колгоспу дозволили розширити матеріально-технічну базу господарства, вести велике капітальне будівництво. В 1972 році в колгоспі було 10 комбайнів різних типів, 33 трактори, 17 автомашин та багато іншої техніки. Тільки за восьму п'ятирічку побудовано 2 кормоцехи, телятник на 200 голів, будинок тваринників та ін. Колгоспний цегельний завод, крім цегли, виготовляє кільця для криниць, високоякісну черепицю, гончарний посуд. Значно підвищилась оплата праці колгоспників. Середня місячна зарплата їх становить понад 110 карбованців.

Вироби гончарного цеху колгоспу ім. Свердлова, с. Глинськ. 1973 р.

Нині Глинськ — велике впорядковане село. Його широкі вулиці забудовано за останні 10 років добротними, критими шифером, черепицею та залізом будинками. В побуті трудівників стали звичними холодильники, пральні машини, телевізори, сучасні меблі тощо. До послуг населення будинок побуту й 17 спеціалізованих магазинів і ларків.

Сільрада велику увагу приділяє охороні здоров'я населення. В селі діє лікарня на 100 ліжок, де працює 9 лікарів і 47 чоловік середнього медперсоналу. Колгоспників, які потребують санаторного лікування, колгосп забезпечує путівками.

Значного розвитку набули освіта й культура. В середній школі навчається понад 360 дітей і працює 20 досвідчених педагогів. Школа має добре обладнані кабінети та майстерні. Для дітей з сусідніх сіл є гуртожиток. У 1968 році замість Глинського дитячого будинку відкрито школу-інтернат. Того ж року до Глинська з Ромен переведено сільське професійно -технічне училище, яке щороку випускає близько 400 спеціалістів для сільського господарства району.

---

[1] М. І. Калевич. Колгосп подолав відставання. Х., 1966, стор. 8, 15, 17—27.

[2] Газ. «Комуністичним шляхом» (Ромни), 8 грудня 1972 р.

Центром культмасової роботи є будинок культури, при якому працюють гуртки художньої самодіяльності. Тут влаштовуються концерти, лекції, зустрічі з ветеранами праці та Великої Вітчизняної війни. Глинська бібліотека налічує 30,8 тис. примірників книжок.

Провідна роль у виробничій діяльності та культурному житті села належить комуністам, яких понад 100 чоловік, об'єднаних у 5 первинних партійних організацій. Понад 500 комсомольців колгоспу, школи, профтехучилища є надійною опорою в роботі партійної організації села.

До сільської Ради депутатів трудящих обрано 43 депутати, з них 19 колгоспників. Серед обранців народу — 22 комуністи. При сільраді діють 5 постійних комісій, які регулярно розглядають важливі питання виробництва, побуту й культури села, підтримують тісний зв'язок з громадськими організаціями.

Керуючись рішеннями XXIV з'їзду КПРС, трудящі Глинська добиваються все нових успіхів у творчій праці, вносять гідний вклад у справу будівництва комунізму.

О. М. ДЯЧЕНКО, Г. А. ТРОНЕНКО

СМІЛЕ

Сміле — село, центр сільської Ради, розташоване за 27 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 1804. Населення — 4417 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Червоне.

Поблизу Смілого виявлено курганний могильник скіфських часів.

Село заснували в першій половині XVII ст. вихідці з Правобережної України, які тікали від сваволі польської шляхти. Особливо багато переселилося сюди козаків з м. Смілої. Уперше в письмових джерелах Сміле згадується в 1648 році як сотенне містечко Лубенського полку. 1653 року воно ввійшло до складу Миргородського полку, а в 1658 році — знову до Лубенського. В січні 1654 року жителі Смілого присягали на вірність союзу з Росією і лишилися вірними цьому союзу. Вони виступили проти зрадника І. Виговського, який хотів знову віддати Україну під владу шляхетської Польщі. Не визнали сміляни в 1669 році й владу турецького ставленика — гетьмана Дорошенка[1].

Під час шведської навали в 1708—1709 рр. Сміле стало ареною жорстоких боїв. 19 листопада 1708 року біля містечка російські війська під командуванням О. Меншикова з допомогою міщан і козаків завдали шведським загарбникам поразки. Скориставшись тим, що Меншиков з військами відійшов, шведи знову наблизилися до Смілого й отаборилися тут. Тоді жителі вночі впустили до містечка двотисячний загін російських військ, який наступного дня ранком атакував королівських драгунів. Підкріплення, прислане Карлом XII, допомогло завойовникам оволодіти Смілим, але населення там уже не було: воно відступило разом з російськими військами. Розлючені інтервенти спалили містечко[2].

Сміляни підтримували ватажка повстанських загонів Семена Гаркушу, який в 70—80-х роках XVIII ст. вів боротьбу проти феодально-кріпосницького гноблення. Козаки й селяни давали притулок йому та його товаришам, допомагали переправлятися в інші місця.

У зв'язку з ліквідацією полкового устрою 1782 року Сміле як центр волості ввійшло до складу Конотопського повіту Новгород-Сіверського намісництва, 1791—1796 рр.— Чернігівського намісництва, 1797—1802 рр.— Роменського повіту Малоросійської, з 1802 року — Полтавської губернії. Наприкінці XVII ст. у містечку

---

[1] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение, стор. 88, 101, 104.

[2] В. Є. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 рр. К., 1951, стор. 131, 132.

налічувалося 1038 дворів, у т. ч. виборних козаків — 150, підпомічників — 559, підданих Києво-Печерської лаври — 266, державних селян — 15, різночинців і підсусідків — 45 дворів. Населення займалося переважно землеробством (вирощували зернові й тютюн), скотарством, а також ремеслами. Тут було 135 кравців і кушнірів, 100 шевців, 70 ткачів, 7 гончарів. Кравці, чинбарі й шевці об'єднувалися в цехи. Розвивався чумацький промисел. Щопонеділка збирався базар, 4 рази на рік — ярмарки[1].

В 1760 році в містечку відкрито парафіяльну школу, де навчалися переважно діти заможних козаків. До школи приймали тільки хлопчиків, яких дяк учив читати й писати. В 1837 році при одній із церков засновано парафіяльне училище, перетворене 1843 року на волосне.

Після скасування кріпацтва економічне становище селян мало змінилося. Вони повинні були платити оброк, а згодом викупні платежі, численні податки. До того ж, біля Смілого їм виділили по 3/4 десятини землі, решта наділів знаходилася за 17 верст від містечка. Обробляти віддалені ділянки було дуже важко. З цього користувалися місцеві багатії, які орендували у селян землю за дуже низьку плату. Безземелля змушувало бідноту вдаватися до різних ремесел, йти на відхожі промисли.

В другій половині XIX ст. у Смілівській волості було значно більше ремісників, ніж в інших волостях Роменського повіту. За подвірним переписом у 1888 році в Смілому налічувалося 260 ткачів, 35 чинбарів, 300 чоботарів, 200 кравців, 12 ковалів, 50 теслярів. Крім них, були шаповали, шорники, візники, цегельники, пічники, канатники, лудильники, позолотники.

З розвитком кустарного й промислового виробництва посилився процес соціального розшарування населення. Виділилася багата верхівка кустарів, лихварів, скупників. Більшість кустарів жила в тяжких умовах. Так, ткачі працювали по 14—15 годин на добу, а заробляли по 15—20 коп. на день. Їхні хати були заставлені верстатами, постійно стояла курява, багато хворіло на туберкульоз. У 1888 році 78 сімей не мали власного кутка[2]. Частина дрібних кустарів розорювалась і йшла в найми. Так, у господарстві Кумейка працювало 4 робітники, які щорічно виготовляли близько 500 пар чобіт, а платив він їм лише по 30—40 крб. на рік. На початку XX ст. в Смілому виникли невеликі приватні заводи: черепичний, шкірообробний, салотопний, миловарний, газованих вод, а також паровий млин, крупорушка, олійниця.

Серед населення містечка зростало невдоволення, посилювалися революційні настрої. Широкий відгук мали події революції 1905—1907 рр. 13 і 18 грудня 1905 року в містечку відбулися масові мітинги, на яких трудящі рішуче вимагали землі, поліпшення свого становища. Губернатор прислав стражників, щоб заарештувати активних учасників мітингів. Але сміляни вдарили в дзвони на сполох, сотні людей вийшли на вулиці, і власті не могли нічого вдіяти.

Напередодні першої світової війни Сміле лишалося глухим невеличким містечком. На дуже низькому рівні була народна освіта й культура. 1864 року в початковому училищі налічувалося тільки 100 учнів. На початку XX ст. кількість шкіл у містечку збільшилася: тут діяли 3 сільські училища й 4 церковнопарафіяльні школи. Але з 7,6 тис. жителів навчалося лише 530 дітей. В 1911 році створена безплатна народна бібліотека. В 1885 році в містечку була лікарня, яка обслуговувала Сміле й навколишні села[3].

В березні 1917 року до Смілого дійшла звістка про скинення царя. В містечку відбувся багатолюдний мітинг. Промовці, підтримані присутніми робітниками й селянами, вимагали негайного припинення війни, розподілу поміщицьких земель. Мітинги й сходки відбувались і в наступні місяці. Солдати, що почали повертатися

[1] Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779—1781), стор. 524—525.

[2] С. И. Лысенко. Очерки домашних промыслов и ремесел Полтавской губернии, вып. 2. Роменский уезд. Одесса, 1900, стор. 59—61, 77, 80, 88, 89, 116, 191.

[3] Сумський облдержархів, ф. 128, оп. 1, спр. 42, арк. 13; ф. 109, оп. 1, спр. 6, арк. 1.

в село, а також учителі, які підтримували більшовицькі заклики, викривали реакційну суть Тимчасового уряду й націоналістичну політику буржуазної Центральної ради, доводили трудящим, що лише влада Рад може дати мир, землю, справжню свободу.

Трудяще населення Смілого палко вітало перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. До містечка все більше поверталося солдатів, які очолили боротьбу бідноти проти ставлеників Центральної ради. На початку січня 1918 року в Смілому було встановлено Радянську владу, створено ревком, до складу якого ввійшли І. Ф. Мірошниченко (голова), В. П. Кравченко, Д. П. Бурлай та ін. 12 лютого обрано волвиконком, якому ревком передав свої повноваження. Волвиконком запровадив робітничий контроль на місцевому шкіряному заводі й зобов'язав власників негайно розпочати виробництво, заборонив порубку колишніх державних та приватних лісів, реквізував у куркулів надлишки хліба й розподілив його серед населення[1].

Дальше розгортання соціалістичного будівництва перервав наступ австро-німецьких загарбників. Коли наблизився фронт, у містечку, за рішенням повітової партійної організації, створено збройний загін. 24 березня 1918 року кайзерівські війська захопили Сміле[2]. Німецькі загарбники встановили жорстокий окупаційний режим. Почалися переслідування активних учасників боротьби за Радянську владу. На початку грудня 1918 року об'єднані сили партизанських загонів Роменщини визволили від окупантів повіт, у т. ч. й Сміле. Але владу захопила буржуазно-націоналістична Директорія. 22 січня 1919 року об'єднані роменські збройні загони вигнали петлюрівців. У Смілому одразу почав діяти ревком, очолюваний І. Ф. Мірошниченком.

Ревком вживав усіх заходів, щоб швидше налагодити господарське й культурно-освітнє життя, подавав матеріальну допомогу біднякам, охороняв революційний правопорядок, допомагав здійснювати продрозверстку. Куркулі, петлюрівські недобитки вдавалися до провокацій, залякування і навіть убивств, аби перешкодити зміцненню Радянської влади. Так, по-звірячому був убитий міліціонер Н. І. Туманов, який разом з активом реквізував у куркулів надлишки зерна.

Мирний перепочинок тривав недовго — почався наступ денікінських військ. Ревком знову створив збройний загін, який очолив бідняк О. І. Романовський. Після сутички з ворогом загін відступив у ліси й вів партизанську боротьбу проти білогвардійців. 19 серпня 1919 року денікінці захопили Сміле. Почалися масові арешти й грабежі. Від рук білогвардійців загинули радянські активісти І. А. Щербань, Ф. Д. Жила, Р. І. Макаренко, Ф. Г. Сахно, І. А. Козицький, І. П. Козир. Понад 3 місяці вороги тероризували населення. На початку грудня 1919 року 3-я кавалерійська бригада разом з партизанами Роменщини визволила Сміле від денікінців.

Волревком, що відновив роботу, вживав заходів до нормалізації життя. Зокрема, було відкрито хату-читальню, розширено лікарню. В січні 1920 року в містечку організовано партійний осередок, який разом з волревкомом робили все можливе, щоб допомогти Червоній Армії. З 31 січня до 7 лютого проведено тиждень фронту, під час якого серед населення зібрано чимало одягу, продуктів та грошей[3]. Багато смілян влилося до лав Червоної Армії.

Надійним помічником комуністів у проведенні соціалістичних перетворень став комсомольський осередок, створений наприкінці січня 1920 року[4]. В березні 1921 року він налічував уже 16 членів. Комсомольці брали активну участь у ліквідації неписьменності серед дорослого населення, організували кілька гуртків художньої самодіяльності. Лише в лютому 1920 року драмгуртківці показали три нові вистави, а виручені гроші передали у фонд Червоної Армії.

---

[1] ЦДАЖР УРСР, ф. 956, 1918, оп. 1, спр. 1, арк. 8, 9, 13, 14, 21.
[2] Документы о разгроме германских оккупантов на Украине в 1918 году. М., 1942, стор. 39.
[3] Газ. «Известия» (Ромни), 4 лютого, 18 березня 1920 р.
[4] З історії комсомольських організацій Сумщини, стор. 23.

На початку березня 1920 року у волості відбулися вибори до сільських Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. 15 березня волосний з'їзд Рад обрав волвиконком, який очолив О. І. Романовський. Волревком передав усю повноту влади волвиконкому. Багато допоміг у зміцненні Радянської влади волосний комітет незаможних селян, створений у грудні 1920 року. Зокрема, чимало уваги приділялося забезпеченню сільської бідноти посівним матеріалом і сільськогосподарським інвентарем, організації виробничих товариств кустарів та сільськогосподарських колективів.

Налагодженню мирного життя в Смілому перешкоджали залишки петлюрівських банд, що діяли в повіті. Щоб зберегти народне добро, комуністи, комсомольці й комнезамівці встановили нічне чергування. А коли в січні 1921 року поблизу містечка з'явилися махновські банди, був створений збройний загін. Приєднавшись до Роменського загону, він допоміг червоноармійцям розгромити махновців. Щоб якнайшвидше покінчити з бандитизмом, до району бойових дій Червоної Армії прибув командуючий збройними силами на Україні і в Криму М. В. Фрунзе. Він відвідав Сміле, зустрівся з бійцями Роменського й Смілівського загонів, висловив їм подяку за допомогу в розгромі банд.

Після закінчення громадянської війни партійний осередок, волвиконком і КНС головну увагу зосередили на подоланні розрухи. Поступово відновлювали роботу промислові підприємства. В 1923 році вже працювало 13 кузень, вальцьовий млин, 12 вітряків. Розвивався кустарний промисел, особливо шкіряне й кожушне виробництво. 1922 року організовано споживче товариство «Сокіл», сільськогосподарське кредитне товариство, а 1924 року — виробничо-побутове товариство інвалідів «Червоний селянин»[1].

Трудящі Смілого гаряче відгукнулися на заклик Радянського уряду допомогти голодуючим Поволжя і степових губерній України, а також робітникам промислових центрів. Волвиконком створив комітет допомоги голодуючим, який у перші ж дні свого існування зібрав 92 пуди хліба, 6 пудів картоплі, понад мільйон карбованців грошима. В лютому 1921 року комітет успішно провів збір продовольства й одягу для робітників, що працювали на відбудові Донбасу.

У зв'язку з адміністративно-територіальною реформою з березня 1923 року Сміле віднесено до категорії сіл. Тоді ж воно стало районним центром Роменського округу. В лютому 1931 року Смілівський район ліквідовано, с. Сміле ввійшло до Недригайлівського району, а з 8 лютого 1935 року — знову стало районним центром. 1 червня 1960 року після ліквідації району село ввійшло до складу Роменського району.

Партосередок і сільська Рада важливого значення надавали політичному вихованню трудящих. 1924 року почали працювати політичні й атеїстичні гуртки. Сталися зрушення в галузі освіти й культури. У селі працювали дві початкові й семирічна школи, навчанням охоплено всіх дітей шкільного віку. Лише в семирічній школі 1925 року налічувалося 15 учителів і 631 учень. У 1919 році створено першу радянську бібліотеку, в якій було 90 книжок, а в 1925 році вона мала вже 1300 книжок і 287 читачів. Відкрито сельбуд, працювали гуртки художньої самодіяльності.

У період розгортання будівництва соціалізму успішно розвивалися кооперативні форми господарства. В серпні 1927 року організовано товариство «Кожушник», в яке об'єдналися 13 кустарів. А через рік воно налічувало вже 150 чоловік. У жовтні 1928 року шевці об'єдналися в товариство «Чоботар». Розвивалася і кооперативна торгівля. На 1 вересня 1929 року сільське споживче товариство налічувало 1200 членів. У 1929 році приватника остаточно витіснено з торгівлі[2].

На соціалістичний шлях розвитку ставало й сільське господарство. 1926 року в Смілому виник перший ТСОЗ «Незаможник». У листопаді — грудні 1927 року

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-274, оп. 1, спр. 466, арк. 55, 90.
[2] Сумський облпартархів, ф. 36, оп. 1, спр. 20, арк. 18, 33, 46, 49.

створено садівничі товариства «Червона зірка» й «Економшлях», які об'єднували 65 дворів і 44 га землі. В 1928 році організувалися ще три ТСОЗи — «Соцнезаможник», «Жовтень» і «До кращого життя», які налічували 40 дворів і понад 250 га землі. 1929 року в селі почалася масова колективізація. Партійний осередок, що налічував 16 комуністів, очолив рух за об'єднання селянських господарств. На весну 1930 року в Смілому створено 4 колгоспи: «Незаможник», «Економічний шлях», ім. Шевченка, «Допомога», що об'єднали 17 проц. дворів і 29 проц. орної землі. Першими вступили до колгоспів комуністи, комнезамівці й комсомольці.

Колективізація господарств здійснювалася в умовах гострої класової боротьби. Куркулі агітували селян не вступати до колгоспів, вдавалися до погроз, шантажу. Велику допомогу в організації артілей подали посланці робітничого класу з Луганська й Полтави. На кінець 1930 року в Смілому вже було 6 колгоспів, на які припадало 44,8 проц. орної землі. В 1935 році повністю завершено колективізацію. Вся орна земля була закріплена за артілями ім. Кірова, ім. Косіора, ім. Сталіна, «Червона Армія», «XVII партз'їзд» і «Життя вперед». В організаційно-господарському зміцненні колгоспів багато допомогла Протасівська МТС, створена в 1932 році. На поля вийшла потужна техніка.

Рік у рік зростала творча активність трудівників села, розгорталося соціалістичне змагання, широкого розмаху набув стахановський рух. Так, на честь 20-ї річниці Жовтня 8 ланок колгоспу «Життя вперед» зібрали рекордний у районі врожай тютюну — по 45—50 цнт з га. Ланка І. М. Білогай колгоспу ім. Сталіна виростила по 24,5 цнт ячменю з гектара. Розширилася механізація колгоспного виробництва. Якщо 1934 року було механізовано 24 проц. всіх процесів, то 1937 — 65 проц[1]. У 1940 році Протасівська МТС мала вже 57 тракторів і 22 комбайни[2]. Із зміцненням економіки колгоспів поліпшувався добробут хліборобів. У передвоєнні роки вони одержували на трудодень тільки зерна по 5—6 кілограмів.

У 1937 році під час збирання врожаю в Смілівський район прибув перший секретар ЦК КП(б)У С. В. Косіор. Він завітав до артілі ім. Косіора, яка посідала одне з перших місць у районі по врожайності зернових, зустрівся з трудівниками села, розповів про шляхи дальшого розвитку колективних господарств.

З кожним роком збільшувався обсяг виробництва промислових артілей. У 1931 році артілі «Кожушник» і «Чоботар» об'єдналися в одну — «Кожушник-чоботар», а у вересні 1937 року шевці виділились і утворили нову артіль «Коопшвейник».

Значні зміни сталися у галузі охорони здоров'я і в культурному житті Смілого. Сільська лікарня була перетворена на районну. Кількість ліжок у ній збільшилася з 35 до 50. В передвоєнні роки тут працювало 3 лікарі і 10 медсестер. Велика увага приділялася ліквідації неписьменності. В 1927 — 1928 рр. 50 культармійців навчили грамоти близько тисячі чоловік. 1933 року неписьменність в основному ліквідовано. В 1935 році на базі семирічної школи створено середню, для якої 1937 року побудовано нове двоповерхове приміщення. При сільському будинку культури працювали різні гуртки, влаштовувалися районні огляди художньої самодіяльності.

Громадськість села, вшановуючи пам'ять загиблих у боротьбі за Радянську владу, в 1929 році встановила на їх честь пам'ятник. У 1937 році напередодні святкування 20-річчя Жовтня відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

З гнівом і обуренням зустріли трудящі Смілого повідомлення про віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. Чоловіки призовного віку влилися до лав Червоної Армії. Їх замінили жінки, літні люди, підлітки, які працювали не покладаючи рук, щоб вчасно зібрати багатий урожай. Коли наблизився фронт, районні партійні й радянські організації почали евакуацію населення, вивезли в глиб країни частину техніки й худоби. Для боротьби з ворогом був створений партизанський загін. 10 вересня 1941 року німецько-фашистські загарбники окупували село.

---

[1] Газ. «Соціалістичні лани» (Сміле), 1 жовтня, 7 жовтня 1937 р.

[2] Сумський облдержархів, ф. Р-2196, оп. 1, спр. 113, арк. 10, 12.

Вони грабували населення, забирали й вивозили хліб, худобу, переслідували активістів. Від рук гітлерівських катів загинуло 46 жителів села, в т. ч. залишені для організації партизанської боротьби О. І. Романовський, П. Т. Перепльотник, П. Ю. Циганенко, П. Г. Перепічай, М. І. В'язовченко. 285 юнаків та дівчат загарбники вивезли на каторжні роботи до Німеччини.

Однак ні катування, ні розстріли не залякали смілян. Вони всіляко саботували розпорядження окупантів. Узимку 1943 року гітлерівці вирішили всі трактори, що залишилися в МТС, послати з трактористами до фронту для перевезення військового спорядження. Трактористи зіпсували в дорозі всі машини. Коли радянські війська підходили до села, окупанти зігнали в колишнє приміщення магазину близько тридцяти чоловік, щоб наступного дня вивезти їх або стратити. Але односельці вночі знешкодили варту й випустили всіх на волю.

8 вересня 1943 року 534-й стрілецький полк 121-ї стрілецької дивізії під командуванням підполковника І. Г. Ладигіна зав'язав бій за село. Нищівного удару ворогові завдали 1-й батальйон, яким командував капітан В. С. Брем, і 3-й батальйон (командир капітан Дмитрієв). На ранок 9 вересня село було повністю очищене від гітлерівців[1]. Під час визволення його відзначилися бійці росіяни Рудников, Тяпін, Биков, Тебеньов, Городинов, білорус Ходиревський, узбек Ісмуратов та ін. 80 радянських солдатів і офіцерів, що загинули в боях за село, поховані в братських могилах, які дбайливо доглядають сміляни. 1948 року воїнам-визволителям встановлено пам'ятник. 737 жителів Смілого захищали свободу й незалежність Батьківщини на різних фронтах, з них 212 чоловік за мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями, 375 — загинули смертю хоробрих. На їх честь у селі споруджено пам'ятник Слави.

Німецько-фашистські окупанти завдали селу великої шкоди. Вони спалили приміщення школи, будинок відділення зв'язку, 27 будинків колгоспників, дощенту знищили машинно-тракторний парк і устаткування МТС. Відступаючи, спалили хліб у копах. Збитки, заподіяні господарству села, становили 5 млн. карбованців.

Одразу ж після визволення Смілівського району відновили роботу партійні й радянські установи. Органи влади та правління колгоспів подали велику допомогу потерпілим під час окупації, сім'ям військовослужбовців та інвалідам Великої Вітчизняної війни. 389 сім'ям у районі надано разову грошову допомогу в сумі 146 тис. крб., 6875 сімей одержали 3476 цнт харчових продуктів, 91 — безплатно корову, сотням сімей видали одяг, взуття, паливо, будівельно-ремонтний матеріал[2].

Долаючи труднощі воєнного часу, хлібороби села гаряче взялися за відбудову господарства. Працівники Протасівської МТС у 1945 році виробничий план виконали на 149 проц. Особливо великих успіхів добилася тракторна бригада Я. Я. Омельченка, яка вже 1944 року виконала роботи на 2 тис. га проти плану 1,4 тис. гектарів.

Значних успіхів досягли трудящі села у відбудові й дальшому розвитку господарства за роки четвертої п'ятирічки. В 1949 році колгоспи повністю освоїли довоєнні посівні площі, зросло в 2,5 раза поголів'я великої рогатої худоби, в 5 разів — поголів'я свиней. Відновили роботу харчокомбінат, вальцьовий млин. Артіль «Коопшвейник» та «Кожушник-чоботар» план 1949 року виконали на 147 процентів.

Поряд з відбудовою господарства відновлювали роботу медичні й культурно-освітні заклади. Незабаром після визволення відкрилися районна лікарня, поліклініка, дитяча консультація. На кінець 1950 року в лікувальних закладах села налічувалося 61 чоловік медперсоналу. Наприкінці вересня 1943 року сіли за парти учні середньої і двох початкових шкіл. 1950 року лише в середній школі було 36 учителів і 750 учнів. У вересні 1943 року при будинку культури почала діяти стаціонарна кіноустановка, організовано різні гуртки[3]. Активна учасниця художньої самодіяльності О. П. Жила — нині заслужена артистка УРСР.

---

[1] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні, стор. 425.
[2] Сумський облпартархів, ф. 36, оп. 1, спр. 51, арк. 7.
[3] Там же, арк. 12; спр. 121, арк. 78, 80, 98.

У 1950 році відбулося об'єднання колгоспів. На базі артілей ім. Леніна, ім. Кірова та ім. Червоної Армії створено колгосп ім. Леніна. Колгоспи «XVII партз'їзд», «Життя вперед» об'єдналися з колгоспом ім. Сталіна. Об'єднання дало можливість краще використати техніку, підвищити продуктивність праці.

У липні 1960 року обидва колгоспи — ім. Сталіна та ім. Леніна об'єдналися в один, якому дали назву «Прогрес», а в січні 1962 року до нього приєднався Протасівський колгосп «Жовтень». Новостворене господарство в 1972 році мало 7 тис. га землі, в т. ч. 4,9 тис га орної. Машинно-тракторний парк налічував 38 тракторів, 22 комбайни різних типів, 23 автомашини. Господарство мало 22 великі механізовані тваринницькі приміщення, цегельний завод. Усі виробничі приміщення електрифіковано.

Виконуючи рішення XXIII з'їзду КПРС, партійна організація і правління колгоспу велику увагу приділяли структурі посівних площ. Провідними культурами стали озима пшениця й кукурудза, як найбільш урожайні й прибуткові. Лише за роки восьмої п'ятирічки, прагнучи ознаменувати 100-річчя з дня народження В. І. Леніна новими досягненнями, трудівники колгоспу добилися збільшення виробництва зерна на 27 проц., цукрових буряків на 51 проц., молока й м'яса більш як на 20 проц. Продуктивність праці за цей період зросла на 78 процентів.

Включившись у змагання за гідну зустріч 50-річчя утворення СРСР, колгоспники, незважаючи на несприятливі кліматичні умови 1972 року, відзначили другий рік дев'ятої п'ятирічки новими успіхами. Вони зібрали по 252 цнт цукрових буряків з гектара, а бригада комуніста В. І. Лютого — по 327 цнт. Бригада П. К. Яременка виростила зернових по 26,5 цнт з гектара. Тваринники одержали по 2,4 тис. кг молока від кожної корови.

Кращі з тих, хто самовідданою працею забезпечує невпинне піднесення колгоспного виробництва, нагороджені орденами й медалями Союзу РСР. За період з 1958 до 1971 року 26 трудівників удостоєно урядових нагород, зокрема ордена Леніна — голову колишнього колгоспу ім. Сталіна Ф. П. Бабина, голову колгоспу «Прогрес» М. Г. Сарану, ордена Жовтневої Революції — секретаря парткому В. Г. Стадника, ордена Трудового Червоного Прапора — чабана М. Д. Гречку, головного зоотехніка В. І. Білоножка, телятницю Г. М. Бартиш, бригадира тракторної бригади О. Ф. Передерія, трактористку Г. С. Мануху, 99 колгоспників нагороджені Ленінськими ювілейними медалями. 11 трудівникам за багаторічну сумлінну працю в колгоспному виробництві присвоєно почесне звання заслуженого колгоспника.

В селі працює кілька державних і міжколгоспних підприємств та організацій, яким належить значна роль в економічному розвитку Смілого. Багато зробила для підвищення рівня сільськогосподарського виробництва Протасівська МТС, на базі якої 1958 року створено РТС, а 1962 року — відділення «Сільгосптехніки». Відділення має типову майстерню, 54 автомашини, 19 тракторів. Механізатори «Сільгосптехніки», включившись у змагання на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, успішно виконали виробничі плани восьмої п'ятирічки.

Далеко за межами району відомий Смілівський маслозавод. Тут виробляють масло, різні види сиру, бринзу, казеїн. За зміну завод переробляє лише молочних вершків півтори тонни. Діють кілька підприємств побутового призначення. 1955 року промислова артіль «Кожушник-чоботар» об'єдналася з артіллю «Коопшвейник». Нове підприємство дістало назву «Дружба народів». У 1961 році на його базі створене Смілівське відділення райпобуткомбінату, яке має два швейні, взуттєвий, шубний цехи, майстерні слюсарну й ремонту годинників, перукарню,

Бригада швидкої медичної допомоги перед виїздом на виклик, с. Сміле. 1969 р.

ремонтно-будівельну бригаду. В 1958 році створено комбінат комунальних підприємств.

Велику увагу розвитку господарства, громадсько-політичного й культурного життя приділяють 6 первинних партійних організацій, які об'єднують 148 комуністів, і сільська Рада. До сільради обрано 65 депутатів, у т. ч. 10 робітників і 35 колгоспників. Серед обранців народу — 28 комуністів; 28 депутатів — жінки. Рада дійово здійснює контроль за роботою колгоспу, правильним використанням земель, за дотриманням законодавства. Надійними помічниками комуністів у здійсненні накреслень партії є 7 первинних комсомольських організацій, які налічують 325 членів ВЛКСМ.

За післявоєнні роки значно змінилося Сміле, стало іншим життя його трудівників. Сільські вулиці прикрасилися новими, добротними будинками. Тільки протягом 1966—1971 рр. споруджено 220 житлових будинків. У центрі села виріс парк, посаджений учнями середньої школи. В 1967 році на честь 50-річчя Радянської влади на кошти колгоспу зведено будинок культури на 600 місць. Село повністю електрифіковане й радіофіковане. З районним центром має автобусне сполучення. 1947 року в центрі села встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

У селі працюють кілька продуктових і промтоварних магазинів, спеціалізовані магазини взуття, готового одягу, меблів, лісоматеріалів, господарчих і культтоварів, 4 їдальні обслуговують трудящих за місцем роботи. Одним з показників зростання добробуту населення є збільшення товарообороту торговельних підприємств. Якщо в 1966 році споживче товариство реалізувало товарів на 1,8 млн. крб., то в 1970 році— на 2,5 млн. карбованців.

Жителі села забезпечені висококваліфікованою медичною допомогою. Тут є лікарня, поліклініка, протитуберкульозний диспансер, дитяча консультація, бактеріологічна лабораторія, діє пункт швидкої допомоги. В медичних закладах працює 7 лікарів і 39 чоловік середнього медперсоналу. 1960 року створено інтернат для інвалідів війни та праці. Асигнування на охорону здоров'я в 1971 році становили 204,3 тис. крб., тобто на 62,2 тис. крб. більше в порівнянні з 1966 роком.

Розвивається освіта, зростає культурний рівень трудівників села. Всі діти шкільного віку вчаться в школах, яких у селі чотири: середня, 2 восьмирічні й початкова. При середній школі є інтернат на 40 учнів. З 1962 року працює вечірня школа сільської молоді. В 1971 /72 навчальному році в школах налічувалося 754 учні й 60 учителів, серед них заслужений учитель УРСР В. І. Лисенко. За період з 1944 до 1971 року середню школу закінчили 1800 юнаків та дівчат.

Центром культурно-освітньої роботи став будинок культури. Тут влаштовують лекції, тематичні вечори й концерти, діють гуртки художньої самодіяльності. Працюють дві бібліотеки — для дорослих і дитяча. Книжковий фонд їх становить близько 20 тис. примірників. У багатьох смілян є власні бібліотеки. 1962 року в селі створено народний краєзнавчий музей. З 1966 року в колгоспі виходить багатотиражна газета «Прогрес».

Міцно в життя села ввійшли нові сімейно-побутові звичаї та обряди. Зокрема, традиційними стали урочиста реєстрація шлюбу, надання імені дитині. Разом із свідоцтвом про народження батькам вручають пам'ятний листок, спеціальний заповіт для дитини, який мають оголосити їй в день повноліття.

Трудящі Смілого докладають усіх зусиль, щоб достроково виконати завдання дев'ятої п'ятирічки і зробити свій внесок у побудову комунізму в нашій країні.

М. Т. МОСКАЛЕЦЬ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД РОМЕНСЬКОГО РАЙОНУ

АНАСТА́СІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 23 км від районного центру, за 9 км від залізничної станції Біловод і автошляху Суми — Київ. Дворів — 328, населення — 958 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дмитрівка, Закубанка, Новопетрівка, Остапенкове, Попівщина, Саханське, Світівщина, Якимовичі.

В Анастасівці розміщена центральна садиба колгоспу ім. Калініна, за яким закріплено 6035 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5353 га орної землі. У господарстві вирощують переважно зернові культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. В 1971 році в Анастасівці створено спеціалізоване господарство по відгодівлі свиней. За досягнення в розвитку колгоспного виробництва 73 чоловіка нагороджено орденами й медалями, в т. ч. М. Є. Шеденка та М. Я. Богатиренка — орденом Леніна, П. М. Деріх — орденом Жовтневої Революції.

В селі є восьмирічна школа, де налічується 143 учні й 12 учителів, клуб, бібліотека, медичний пункт, колгоспний пологовий будинок.

На території сільради — одна первинна партійна (61 комуніст) і 3 комсомольські (94 члени ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1923, комсомольський — у 1922 році.

Анастасівка відома з кінця XVII ст. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни бився з німецько-фашистськими загарбниками 261 житель Анастасівки, з них 59 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями, 97 чоловік загинули смертю хоробрих. У селі встановлено пам'ятник радянським воїнам-визволителям і льотчиці К. І. Зеленко, яка перша з жінок у 1941 році здійснила таран фашистського літака і загинула в повітряному бою поблизу Анастасівки.

В Анастасівці народився К. Р. Білошниченко (1895—1945) — генерал-майор Радянської Армії.

АНДРІ́ЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 40 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Андріяшівка та автошляху Суми — Київ. Дворів — 289, населення — 833 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Тарасівка, Холодник.

В Андріївці міститься центральна садиба колгоспу ім. Шевченка, за яким закріплено 3354 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2503 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури. Тваринництво — молочно-м'ясного напряму. За досягнення в розвитку колгоспного виробництва 116 передовиків нагороджено орденами й медалями.

В селі є середня школа, де навчається 201 учень і працює 20 учителів, клуб, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

На території сільради — одна первинна партійна й 2 комсомольські організації, які об'єднують 20 комуністів і 94 комсомольців. Партійний осередок створено в 1931, комсомольський — у 1923 році.

Андріївка відома з кінця XVIII ст. Радянська влада в селі встановлена в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни захищали свободу й незалежність Батьківщини 218 жителів Андріївки, з них 69 нагороджено орденами й медалями, 103 чоловіка загинули смертю хоробрих. В Андріївці встановлено пам'ятник радянським воїнам, що полягли в боях за визволення села від гітлерівців.

У 1967 році в селі встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку.

АНДРІЯ́ШІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 27,5 км від районного центру. Через село проходить залізниця Бахмач — Кременчук та автошлях Суми — Київ. Дворів — 868, населення — 2700 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гудими, Кринички, Луценкове, Мельники, Новицьке, Червона Балка.

На території Андріяшівки розміщена центральна садиба колгоспу «Комунар», за яким закріплено 4771 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3220 га орної землі. Вирощують переважно зернові й технічні культури. Розвинуте молочно-м'ясне тваринництво. В селі працюють відділення «Сільгосптехніки» й приймальний бурякопункт Лохвицького цукрового комбінату. За трудові успіхи 113 передовиків виробництва нагороджено орденами й медалями.

В селі є середня школа, в якій навчається 480 учнів і працює 40 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, медична амбулаторія, пологовий будинок.

На території сільради — 6 первинних партійних і 5 комсомольських організацій, які об'єднують 127 комуністів і 212 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1929, комсомольський — у 1920 році.

Вперше Андріяшівка згадується в Переписних книгах 1666 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В 1923 році організоване перше товариство спільного обробітку землі, на основі якого в 1924 році створено артіль ім. Рози Люксембург. На фронтах Великої Вітчизняної війни боролися проти німецько-фашистських загарбників 632 місцеві жителі, за мужність і відвагу 269 чоловік нагороджено орденами й медалями, 147 чоловік загинули смертю хоробрих. В Андріяшівці встановлено пам'ятник радянським воїнам, які полягли в боях за визволення села від гітлерівців.

АРТЮХІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 19,5 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 295, населення — 916 чоловік. Сільраді підпорядковані села Лісківщина й Шумське.

В селі міститься центральна садиба колгоспу «Дружба», за яким закріплено 3970 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2629 га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур та молочно-м'ясному тваринництві. Колгосп має млин, крупоруш-

ку, цегельний завод. За виробничі досягнення 43 чоловіка нагороджено орденами й медалями, в т. ч. доярку Є. К. Катрич і комбайнера О. С. Верещака — орденом Леніна, доярку Є. Я. Гук — двома орденами Леніна.

І. Д. Запорожченко — український радянський поет-кобзар, уродженець с. Артюхівки. Фото 1930 р.

В Артюхівці працюють восьмирічна школа, де налічується 121 учень і 13 учителів, бібліотека, будинок культури на 450 місць, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинна партійна (24 комуністи) й 2 комсомольські (32 члени ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1931, комсомольський — у 1925 році.

Артюхівка відома з кінця XVIII ст. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни захищали свободу й незалежність Батьківщини 273 жителі Артюхівки, з них 70 нагороджені орденами й медалями, 136 чоловік загинули. У селі встановлено пам'ятник радянським воїнам, що полягли в боях за визволення Артюхівки від гітлерівців.

У селі народився й жив (1872—1932) український радянський поет-кобзар І. Д. Запорожченко. Уродженцями Артюхівки є також генерал-майор Радянської Армії Р. А. Микитенко, доктор історичних наук Й. Т. Щербина та кандидат філологічних наук, член Спілки письменників України Г. А. Нудьга.

Поблизу с. Шумського виявлено кургани скіфського часу (VI—III ст. до н. е.) та слов'янське городище сіверян (VIII—X ст.). Біля с. Артюхівки — курганний могильник часів Київської Русі.

БАСІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 178, населення — 563 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Бессарабка, Велика Бутівка, Великі Будки, Вощилиха, Гаї, Залуцьке, Заріччя, Ліски, Пшінчине, Холодне.

У Басівці міститься центральна садиба колгоспу «Правда», за яким закріплено 5560 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3326 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури. Розвинуте молочно-м'ясне тваринництво й птахівництво. За успіхи в розвитку громадського господарства 153 колгоспники нагороджені орденами й медалями, з них свинарка М. Т. Плиска — орденом Леніна, голова колгоспу І. І. Півторак — орденом Жовтневої Революції.

В селі є середня школа, де навчається 301 учень і працює 20 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — одна первинна партійна (61 комуніст) і 4 комсомольські (176 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок засновано в 1931, комсомольський — у 1927 році.

Вперше в історичних документах Басівка згадується в 1729 році. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з фашистськими загарбниками 92 жителі Басівки, з них 36 нагороджені орденами й медалями, 56 чоловік загинули смертю хоробрих. У Басівці встановлено пам'ятник радянським воїнам, що полягли в бою за визволення села від гітлерівців.

Поблизу с. Басівки виявлено кургани доби бронзи (II тисячоліття до н. е.), кілька курганних могильників, поселень та городищ скіфських часів (VII—III ст. до н. е.). Одне з них, біля с. Басівки, належить до найбільших на Придніпров'ї (площа його 170 га). Біля сіл Великих Будок та Басівки знайдено три слов'янські городища.

БІЛОВО́Д — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Біловод та автошляху Суми—Київ. Дворів — 336, населення — 982 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Біловодське, Веселий Степ, Марківське, Москалівка, Попівка.

У Біловоді міститься центральна садиба колгоспу ім. Щорса, за яким закріплено 4897 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3284 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури. В галузі тваринництва колгосп спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби. За високі показники в колгоспному виробництві 70 чоловік нагороджено орденами й медалями, в т. ч. Г. І. Дикача — орденом Жовтневої Революції.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 150 учнів і працює 15 учителів, будинок культури на 500 місць, бібліотека, медичний пункт, пологовий будинок.

На території сільради — 3 первинні партійні (60 комуністів) і 3 комсомольські (60 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — у 1928 році.

Вперше в історичних джерелах Біловод згадується в 1729 році. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Перше колективне господарство організоване в 1922 році Д. П. Михайликом і названо «Михайлівська сільськогосподарська артіль». Під час Великої Вітчизняної війни відстоювали свободу й незалежність Батьківщини на різних фронтах 293 жителі Біловода, з них 78 за мужність і героїзм нагороджені орденами й медалями, 98 чоловік загинули смертю хоробрих. У селі споруджено меморіальний комплекс: пам'ятник воїнам-визволителям і стели, на яких викарбовані імена односельців, що полягли в боях з фашистами.

У Москалівці народився М. О. Макаренко (1877—1936) — український археолог і мистецтвознавець.

Поблизу с. Попівки виявлено курганний могильник скіфських часів (VII—III ст. до н. е.).

БО́БРИК — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сули, за 10 км від районного центру і за 2 км від залізничної

станції Біловод. Через село проходить автошлях Суми—Київ. Дворів — 703, населення — 2057 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Лукашове й Новокалинівка.

В Бобрику міститься центральна садиба колгоспу «Комуніст», за яким закріплено 3719 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2581 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури. Розвинуте молочно-м'ясне тваринництво й птахівництво. В колгоспі є цегельний завод потужністю 1200 тис. штук цегли на рік. За досягнення в розвитку сільського господарства 87 передовиків колгоспного виробництва нагороджено орденами й медалями, в т. ч. А. С. Гришка — орденом Леніна.

В селі є середня школа, де налічується 468 учнів і 43 вчителі, клуб, бібліотека, працює історико-краєзнавчий музей на громадських засадах, медпункт і пологовий будинок.

На території сільради — 2 первинні партійні й 2 комсомольські організації, які об'єднують 53 комуністів і 126 комсомольців. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — у 1929 році.

Село Бобрик відоме з кінця XVIII ст. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Перше колективне господарство — комуна ім. Михайлика створена в 1920 році. 1922 року організована сільськогосподарська артіль «Михайликівська». Під час Великої Вітчизняної війни на різних фронтах билися з фашистськими загарбниками 350 жителів села, з них 65 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями. 193 чоловіка полягли смертю хоробрих. На їх честь односельці встановили обеліск Слави. В селі споруджено також пам'ятник радянським воїнам-визволителям і танкістам, які загинули під час оборони села в 1941 році.

В 1957 році в селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

ВАСИ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 36 км від районного центру, за 8 км від автошляху Суми—Київ і за 10 км від залізничної станції Андріяшівка. Дворів — 237, населення — 728 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Братське, Вилецьке, Чисте.

У Василівці міститься центральна садиба колгоспу ім. Фрунзе, за яким закріплено 3502 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2744 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури. Розвинуте молочно-м'ясне тваринництво. За успіхи в колгоспному виробництві 54 чоловіка нагороджені орденами й медалями.

У селі працюють восьмирічна школа, де 13 учителів навчають 157 учнів, клуб, бібліотека, медичний пункт.

На території сільради — одна первинна партійна (30 комуністів) і 3 комсомольські (76 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1931, комсомольський — у 1927 році.

На місці сучасного села на початку XIX ст. виникли два хутори — Зарудний та Герасимівка. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. В 1919 році жителя Зарудного, активного борця за встановлення Радянської влади в селі, Василя Яременка схопили денікінці й розстріляли. Хутори Зарудний і Герасимівка в січні 1928 року були перейменовані на село Василівку. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з фашистськими загарбниками 248 жителів села, з них 40 нагороджені орденами й медалями, 106 чоловік загинули смертю хоробрих. У Василівці встановлено пам'ятник радянським воїнам, які полягли в боях за визволення села від гітлерівців. У 1967 році відкрито пам'ятник М. В. Фрунзе.

ВЕДМЕ́ЖЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 29 км від районного центру та автошляху Суми—Київ і за 12 км від залізничної станції Талалаївка. Дворів — 426, населення — 1150 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Косарівщина й Хрещатик.

У Ведмежому міститься центральна садиба колгоспу «40-річчя Жовтня», за яким закріплено 6892 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3948 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових і технічних культур і молочно-м'ясне тваринництво. Колгосп має цегельний завод. За досягнення в колгоспному виробництві 78 чоловік нагороджено орденами й медалями.

В селі є середня школа, де навчається 250 учнів і працює 30 учителів, будинок культури на 530 місць, бібліотека, медичний пункт. За 3 км від Ведмежого розташована дослідна станція «Сульське дослідне поле» Гідромеліоративного інституту АН УРСР.

На території сільради працюють 2 первинні партійні і 3 комсомольські організації, які об'єднують 47 комуністів і 169 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — у 1922 році.

Ведмеже відоме з середини XVIII століття. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. Під час німецької окупації 1918 року створено партизанський загін. 1925 року в селі виникли перші колгоспи «Ясний промінь» і «Червоний прапор». На фронтах Великої Вітчизняної війни захищали свободу й незалежність Батьківщини 259 жителів Ведмежого, з них 61 за мужність і героїзм нагороджено орденами й медалями, 104 чоловіка загинули смертю хоробрих. У селі встановлено пам'ятник радянським воїнам — визволителям від фашистів.

Поблизу с. Ведмежого виявлено групу курганів доби бронзи (II тисячоліття до н. е.), курганний могильник скіфських часів (в т. ч. курган Весела Могила), слов'янське городище сіверян (VIII—X ст.) та давньоруські городище й курганний могильник.

ВЕЛИ́КІ БУБНИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від районного центру і за 6 км від залізничної станції Рогинці. Дворів — 580, населення — 1760 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Матлахове та Посад.

У Великих Бубнах міститься центральна садиба колгоспу «Червоний прапор», за яким закріплено 6208 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3896 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових і технічних культур і молочно-м'ясне тваринництво. В березні 1971 року на околиці села почала дава-

ти нафту свердловина Великобубнівського нафтопромислу. За успіхи в розвитку сільського господарства 205 передовиків виробництва нагороджені орденами й медалями.

В селі — середня школа, де навчається 330 учнів і працює 28 учителів, клуб, бібліотека, лікарня на 55 ліжок, медпункт.

На території сільради — 2 первинні партійні (72 комуністи) й 4 комсомольські (203 члени ВЛКСМ) організації. Партійний і комсомольський осередки створено в 1920 році.

Село відоме з кінця XVIII ст. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Понад 500 жителів Великих Бубнів брали участь у боротьбі проти німецько-фашистських загарбників на фронтах Великої Вітчизняної війни, з них 115 за мужність і героїзм нагороджено орденами й медалями, 176 чоловік загинули смертю хоробрих. Встановлено пам'ятник радянським воїнам — визволителям села від гітлерівців.

У 1957 році відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

ВОЛО́ШНІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 44 км від районного центру й за 18 км від залізничної станції Андріяшівка та автошляху Суми—Київ. Дворів — 509, населення — 1476 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Губарівщина.

На території Волошнівки міститься центральна садиба колгоспу ім. Кірова, за яким закріплено 4097 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3145 га орної землі. Вирощують переважно зернові й технічні культури. Розвинуте молочно-м'ясне тваринництво. В селі працює механічний млин і ремонтно-механічна майстерня районного відділення «Сільгосптехніки».

В селі є середня школа, в якій навчається 300 учнів і працює 27 учителів, клуб, бібліотека, медпункт, пологовий будинок.

За трудові успіхи 40 жителів села нагороджено орденами й медалями, в т. ч. директора школи Є. І. Кушнір — орденом Леніна.

На території сільради — первинна партійна (31 комуніст) і 2 комсомольські (134 члени ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1931, комсомольський — у 1921 році.

Волошнівка відома з кінця XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. 474 жителі Волошнівки захищали свободу й незалежність Батьківщини на фронтах Великої Вітчизняної війни, з них 172 чоловіка полягли смертю хоробрих. За мужність і героїзм 88 чоловік нагороджено орденами й медалями. В селі встановлено пам'ятник радянським воїнам — визволителям села від гітлерівців.

Поблизу с. Волошнівки виявлено курганний могильник скіфських часів (VI—III ст. до н. е.).

ГА́ЛКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Талалаївка. Дворів — 355, населення — 1009 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Коробчине й Плужникове.

У Галці розміщена центральна садиба колгоспу ім. Куйбишева, за яким закріплено 4097 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3104 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових і технічних культур, а також молочно-м'ясне тваринництво. За досягнення в розвитку сільського господарства 64 чоловіка нагороджені орденами й медалями.

В селі працює восьмирічна школа, в якій налічується 156 учнів і 13 учителів, клуб, бібліотека, медпункт, пологовий будинок.

На території сільради — одна первинна партійна (31 комуніст) і 2 комсомольські (57 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1935 році, комсомольський — у 1927.

Село Галка відоме з кінця XVIII ст. Радянська влада в селі встановлена в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 189 жителів Галки захищали Батьківщину на різних фронтах, з них 36 чоловік за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями, 96 чоловік полягли смертю хоробрих. Споруджено пам'ятники радянським бійцям, що загинули в роки громадянської війни й воїнам — визволителям села від гітлерівців. У 1967 році встановлено пам'ятник В. В. Куйбишеву.

Неподалік с. Галки виявлено давньоруські городище й курганний могильник.

ГРИ́ШИНЕ (до 1931 року — Гаврилівка) — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 413, населення — 1143 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Королівщина, Миколаївське, Салогубівка, Чижикове.

В Гришиному міститься центральна садиба колгоспу «Шлях до комунізму», за яким закріплено 6935 га землі, у т. ч. 4984 га орної. Вирощують зернові й технічні культури. Розвинуте птахівництво й молочно-м'ясне тваринництво. За досягнення в колгоспному виробництві 194 чоловіка нагороджено орденами й медалями.

В селі є середня школа, де налічується 252 учні й 23 вчителі, будинок культури на 350 місць, бібліотека, медпункт.

На території сільради працюють первинна партійна й 4 комсомольські організації, які об'єднують 62 комуністів і 182 членів ВЛКСМ. Партійний і комсомольський осередки створено в 1923 році.

Село засноване наприкінці XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. 1923 року створено перше колективне господарство — комуну «Мирна праця». В 1931 році від рук куркулів загинув активіст комуніст Григорій Сім'я. Того ж року Гаврилівку було перейменовано на Гришине. На могилі Г. Сім'ї встановлено обеліск. Під час Великої Вітчизняної війни билися з фашистськими загарбниками на різних фронтах 379 жителів Гришиного, з них 101 нагороджено орденами й медалями, 128 чоловік загинули смертю хоробрих. На їх честь односельці встановили пам'ятник. За тимчасової німецько-фашистської окупації майже все село було спалене, 330 юнаків і дівчат вивезено на каторжні роботи до Німеччини. Учасника партизанського руху вчителя Я. Я. Короткого гітлерівці повісили, а вчителя Л. Я. Ігнатенка разом з сім'єю спалили живцем.

У Гришиному народився О. О. Потебня (1835—1891) — видатний український і російський філолог.

ДІБРО́ВА — селище, центр Володимирівської сільської Ради, розташоване за 29 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 154, населення — 496 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Володимирівка, Дзеркалька, Рокити, Федотове.

В Діброві міститься центральна садиба радгоспу «Рокити», за яким закріплено 3118 га землі, в т. ч. 2384 га орної. Вирощують зернові й технічні культури. Тваринництво — молочно-м'ясного напряму. За трудові успіхи 75 передовиків виробництва нагороджено орденами й медалями.

В селищі є середня школа, в якій навчається 285 учнів і працює 22 вчителі, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — одна первинна партійна (42 комуністи) й дві комсомольські (88 членів ВЛКСМ) організації.

Селище Діброва виникло в 1929 році. На фронтах Великої Вітчизняної війни боролися проти німецько-фашистських загарбників 83 чоловіка, з них 11 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями, 36 чоловік загинули смертю хоробрих.

ЗАРУ́ДДЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 221, населення — 578 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Велике, Горові Ковалі, Мале, Червоногвардійське, Яри.

У Заруддї міститься центральна садиба колгоспу ім. XX партз'їзду, за яким закріплено 3596 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2932 га орної землі. Вирощують переважно зернові й технічні культури. Розвинуте молочно-м'ясне тваринництво. За досягнення в розвитку колгоспного виробництва 56 чоловік нагороджено орденами й медалями.

В селі є восьмирічна школа, де навчається 121 учень і працює 11 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — одна первинна партійна (36 комуністів) і 2 комсомольські (48 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1939, комсомольський — у 1926 році.

Заруддя відоме з початку XIX ст. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з фашистськими загарбниками 198 жителів Заруддя, з них 36 нагороджені орденами й медалями, 109 чоловік загинули смертю хоробрих. У Заруддї споруджено пам'ятник воїнам, які полягли в боях за визволення села від гітлерівців.

КОРЖІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 411, населення — 1035 чоловік. Сільраді підпорядковані села Зеленівщина, Піски, Садове, Ярмолинці.

У Коржах міститься центральна садиба колгоспу «Україна», за яким закріплено 6892 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3974 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових культур, молочно-м'ясне тваринництво. Розвинуте птахівництво. За високі показники в колгоспному виробництві 85 чоловік нагороджено орденами й медалями, з них телятницю Є. М. Косушко — орденом Леніна.

В селі є середня школа, де налічується 155 учнів і 22 учителі, будинок культури на 350 місць, бібліотека, медпункт. Виходить багатотиражна газета «Вперед».

На території сільради — одна первинна партійна (52 комуністи) й 2 комсомольські (99 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1933, комсомольський — у 1927 році.

Село Коржі відоме з кінця XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з фашистськими загарбниками 256 жителів села, з них 31 за мужність і відвагу нагороджений орденами й медалями, 123 чоловіка загинули смертю хоробрих. На їх честь односельці встановили пам'ятник. Споруджено також пам'ятник радянським воїнам, які полягли в боях за визволення села від гітлерівців.

Біля сіл Коржів та Ярмолинців виявлено 2 курганні могильники скіфських часів (VII—III ст. до н. е.), поселення черняхівської культури (II—VI ст.) та давньоруське городище.

ЛЕВЧЕ́НКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 181, населення — 470 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Довгополівка, Кропивинці, Москівщина, Овлаші.

У Левченках міститься центральна садиба колгоспу «8 Березня», за яким закріплено 3924 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2441 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури. Розвинуте молочно-м'ясне тваринництво й птахівництво. За успіхи в розвитку колгоспного виробництва 70 чоловік нагороджено орденами й медалями, в т. ч. М. О. Луту — орденом Жовтневої Революції.

В селі є восьмирічна школа, де навчається 133 учні й працює 13 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради працюють одна первинна партійна й 3 комсомольські організації, які об'єднують 38 комуністів і 61 комсомольця. Партійний і комсомольський осередки створено в 1937 році.

Левченки відомі з 1716 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни бився з фашистськими загарбниками 91 житель села, з них 18 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями, 68 чоловік загинули смертю хоробрих.

МАЛІ́ БУ́БНИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 304, населення — 782 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Бацмани.

В Малих Бубнах розміщена центральна садиба колгоспу ім. Браташа, за яким закріплено 4172 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2713 га орної землі. Виробничий напрям господар-

ства — вирощування зернових і технічних культур, а також молочно-м'ясне тваринництво. За досягнення в розвитку колгоспного виробництва 68 чоловік нагороджено орденами й медалями.

У селі є восьмирічна школа, де налічується 80 учнів і 13 учителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека, амбулаторія, пологовий будинок.

На території сільради — одна первинна партійна й 2 комсомольські організації, які об'єднують 26 комуністів і 31 комсомольця. Партійний і комсомольський осередки створено в 1920 році.

Малі Бубни відомі з кінця XVIII ст. Під час революції 1905—1907 рр. у селі відбулося селянське заворушення. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. За німецької окупації 1918 року та навали денікінців жителі організували збройний загін для боротьби з ворогами, який очолював Д. О. Браташ. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з фашистськими загарбниками 260 жителів Малих Бубнів, з них 50 за мужність і героїзм нагороджені орденами й медалями, 122 чоловіка полягли смертю хоробрих.

У с. Бацманах народився М. О. Максименко (1870—1941) — український радянський юрист, член-кореспондент АН УРСР.

МИКОЛА́ЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 295, населення — 833 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Горове, Житнє, Калинівка, Погреби.

В Миколаївці міститься центральна садиба колгоспу «Маяк», за яким закріплено 6230 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3404 га орної землі. Вирощують зернові культури, а також цукрові буряки й м'яту. Розвинуте молочно-м'ясне тваринництво. За трудові досягнення 70 колгоспників нагороджено орденами й медалями, трьом з них І. Є. Токарю, М. І. Ковган та Г. У. Богуславець присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

У Миколаївці є середня школа, де навчається 182 учні і працює 20 учителів, клуб, бібліотека, медичний пункт, пологовий будинок.

На території сільради — одна первинна партійна (82 комуністи) й 4 комсомольські (161 член ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1933, комсомольський — у 1919 році.

Миколаївка заснована наприкінці XVII ст. 1905 року тут відбулося селянське заворушення. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з фашистськими загарбниками 192 жителі Миколаївки, з них 64 за хоробрість і відвагу нагороджені орденами й медалями. Уродженцю с. Житнього гвардії підполковнику Г. М. Прокопенку за зразкове виконання бойових завдань і виявлену при цьому мужність присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 88 чоловік загинули смертю хоробрих.

Поблизу с. Миколаївки виявлено курганний могильник скіфських часів.

НОВА́ ГРЕ́БЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 43 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 327, населення — 791 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Голенка, Залатиха, Першотравневе.

У Новій Греблі міститься бригада колгоспу ім. Мічуріна (центральна садиба в с. Голенці), за яким закріплено 5920 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4036 га орної землі. Вирощують переважно зернові й технічні культури. Розвинуте молочно-м'ясне тваринництво. За досягнення в колгоспному виробництві 106 чоловік нагороджено орденами й медалями.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 113 учнів і 12 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — одна первинна партійна (44 комуністи) і 3 комсомольські (82 члени ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1923, комсомольський — у 1921 році.

Село відоме з кінця XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни билися з фашистськими загарбниками на різних фронтах 120 жителів Нової Греблі, з них 43 за мужність і героїзм нагороджені орденами й медалями, 66 чоловік загинули смертю хоробрих. Встановлено пам'ятник радянським воїнам — визволителям села від гітлерівців.

Уродженцем села є І. Х. Овдієнко — кандидат географічних наук.

ПЕРЕКО́ПІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сули, за 22 км від районного центру. Через село проходить залізнична лінія Бахмач—Кременчук та автошлях Суми—Київ. Дворів — 802, населення — 2049 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бурбине та Губське.

У Перекопівці міститься центральна садиба колгоспу ім. Жданова, за яким закріплено 4823 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3619 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових і технічних культур і молочно-м'ясне тваринництво. Розвинуте птахівництво. В селі працює колгоспний цегельний завод потужністю 1,5 млн. штук цегли на рік. За досягнення в розвитку колгоспного виробництва 132 чоловіка нагороджено орденами й медалями.

У селі є середня школа, де 34 вчителі навчають 342 учні, будинок культури на 450 місць, при якому працює університет культури, бібліотека; лікарня на 35 ліжок, амбулаторія. З 1956 року виходить багатотиражна газета «Перемога».

На території сільради працюють одна первинна партійна й 2 комсомольські організації, які об'єднують 47 комуністів і 130 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — у ~~1919~~ ~~році~~.

Перекопівка відома з кінця XVIII ст. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 411 жителів Перекопівки билися з фашистськими загарбниками на різних фронтах, 77 чоловік за мужність і героїзм нагороджені орденами й медалями, 225 чоловік загинули смертю хоробрих. У 1967 році встановлено пам'ятник А. О. Жданову.

У Перекопівці народився А. О. Потебня (1838—1863) — український революціонер-демократ.

ПЕРЕХРЕ́СТІВКА — село, центр Олексіївської сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 409, населення — 1303 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Бойкове, Житянське, Зюзюки, Кашпури, Кузьменкове, Левондівка, Малярівщина, Олексіївка, Савойське, Стовпівщина, Чередниківщина, Шкурківщина.

На території Перехрестівки розміщена центральна садиба радгоспу ім. Леніна, за яким закріплено 5325 га землі, в т. ч. 2804 га орної. У господарстві вирощують елітні й першу репродукцію насіння зернових культур, картоплі, багаторічних трав. Допоміжна галузь — м'ясо-молочне тваринництво. За трудові успіхи 74 передовики радгоспу нагороджені орденами й медалями, в т. ч. П. Д. Татенко — орденом Жовтневої Революції.

В селі працюють середня школа, в якій налічується 301 учень і 28 учителів, клуб, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

На території сільради — 3 первинні партійні й 6 комсомольських організацій, які об'єднують 152 комуністів і 208 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1929, комсомольський — у 1924 році.

Вперше в історичних документах Перехрестівка згадується в 1865 році. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни боролися проти німецько-фашистських загарбників 109 жителів села, з них за мужність і відвагу 35 чоловік нагороджено орденами й медалями, 62 чоловіка загинули смертю хоробрих.

У 1967 році в селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

ПЛАВИ́НИЩЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 9 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 261, населення — 902 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Борозенка, Загребелля, Кононенкове, Сененкове.

В Плавинищі розміщена центральна садиба колгоспу «Вперед до комунізму», за яким закріплено 3406 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1683 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури. Розвинуте молочно-м'ясне тваринництво. На території села діє міжколгоспний цегельний завод. За досягнення в сільськогосподарському виробництві 79 колгоспників нагороджено орденами й медалями, з них Г. В. Шамрай і Т. Д. Козлову — орденом Леніна.

В селі є восьмирічна школа, де навчається 148 учнів і працює 12 учителів, клуб, бібліотека, медпункт.

На території сільради — одна первинна партійна (42 комуністи) і 2 комсомольські (60 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1933, комсомольський — у 1924 році.

Уперше в історичних документах Плавинище згадується в 1709 році. Радянська влада в селі встановлена в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з фашистськими загарбниками 250 жителів Плавинища. За героїзм і мужність 108 чоловік нагороджено орденами й медалями. 142 віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини.

Б. І. Сукачов — Герой Соціалістичної Праці, бригадир колгоспу «Більшовик», с. Пустовійтівка. Фото 1969 р.

В 1970 році в селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Поблизу Плавинища виявлено курганний могильник скіфських часів.

ПОГО́ЖА КРИНИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 321, населення — 799 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти — Галенкове, Розумакове, Яковенкове.

В Погожій Криниці міститься центральна садиба колгоспу ім. Тельмана, за яким закріплено 3826 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3187 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури. Тваринництво — молочно-м'ясного напряму. За високі показники в колгоспному виробництві 55 чоловік нагороджено орденами й медалями.

В селі є середня школа, де налічується 204 учні й 19 учителів, клуб, бібліотека, медпункт, пологовий будинок.

На території сільради працюють одна первинна партійна й 2 комсомольські організації, які об'єднують 30 комуністів і 109 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1934, комсомольський — у 1927 році.

Село відоме з 1886 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 238 жителів Погожої Криниці, з них 87 нагороджено орденами й медалями, 112 чоловік загинули смертю хоробрих. Встановлено пам'ятник радянським воїнам — визволителям села від гітлерівців.

ПУСТОВІ́ЙТІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 11 км від районного центру та залізничної станції Ромни. Дворів — 621, населення — 1783 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Вовківці, Герасимівка, Зінове, Іщенки, Правдюки, Скрипалі, Шилівське.

У Пустовійтівці розміщена центральна садиба колгоспу «Більшовик», за яким закріплено 8122 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5389 га орної землі. Вирощують переважно зернові й технічні культури. Тваринництво — молочно-м'ясного напряму. Колгосп має цегельний завод. За досягнення в колгоспному виробництві 81 чоловіка нагороджено орденами й медалями. Бригадирові тракторної бригади Б. І. Сукачову присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

В селі — середня школа, де налічується 349 учнів і 27 учителів, будинок культури на 550 місць, бібліотека, лікарня на 35 ліжок, медичний пункт.

На території сільради працюють одна первинна партійна й 3 комсомольські організації, які

об'єднують 80 комуністів і 192 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1928, комсомольський — у 1925 році.

Село відоме з початку XVIII ст. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 574 жителі Пустовійтівки билися з німецько-фашистськими загарбниками на різних фронтах. За мужність і героїзм 102 чоловіка нагороджено орденами й медалями. 282 — віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. Встановлено пам'ятники загиблим односельцям і радянським воїнам — визволителям села від гітлерівців.

Поблизу с. Герасимівки виявлено поселення доби неоліту. Тут же та біля сіл Вовківців і Пустовійтівки досліджено кілька груп скіфських курганів. У кургані Старшій Могилі та Безіменному кургані заввишки 19 метрів знайдено поховання вождів племені. При одному з них (Старша Могила) виявлено 2 залізні мечі, 3 бойові сокири, 4 списи, сагайдак із стрілами, залізний панцир тощо. При другому — крім зброї, золоті та срібні прикраси і посуд.

РІ́ПКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру. У селі — залізнична станція Рогинці. Дворів — 263, населення — 680 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти В'юнне, Мокіївка.

У Ріпках міститься бригада колгоспу «Радянська Армія» (центральна садиба в с. Мокіївці). Земельні угіддя колгоспу становлять 3322 га, в т. ч. орна земля — 2 тис. га. Вирощують переважно зернові й технічні культури. Тваринництво — молочно-м'ясного напряму. За досягнення в розвитку колгоспного виробництва 63 чоловіка нагороджено орденами й медалями.

В селі є початкова школа, клуб, бібліотека, медпункт.

На території сільради — одна первинна партійна (25 комуністів) і одна комсомольська (24 члени ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1931, комсомольський — у 1920 році.

Ріпки відомі з кінця XVIII ст. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни билися з фашистськими загарбниками на різних фронтах 193 жителі Ріпок, з них 43 за мужність і героїзм нагороджені орденами й медалями, 77 чоловік загинули смертю хоробрих. На братській могилі радянських воїнів, що полягли в боях за визволення села, встановлено пам'ятник.

Уродженець Ріпок Д. І. Мазур служив матросом на крейсері «Аврора». В 1941 році гітлерівці розстріляли його.

РОГИ́НЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км від однойменної залізничної станції і за 15 км від районного центру. Дворів — 632, населення — 1590 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Авраменкове й Овчаренкове.

У Рогинцях міститься центральна садиба колгоспу ім. Леніна, за яким закріплено 5346 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3274 га орної землі. Вирощують переважно зернові й технічні культури. Тваринництво — молочно-м'ясного напряму. Колгосп має ремонтні майстерні, пилораму, механічний млин. За досягнення в розвитку сільського господарства 67 чоловік нагороджено орденами й медалями.

В селі працюють восьмирічна школа, де налічується 190 учнів і 17 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, медпункт, пологовий будинок .

На території сільради — одна первинна партійна й 2 комсомольські організації, які об'єднують 27 комуністів і 65 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — у 1919 році.

Уперше в історичних джерелах Рогинці згадуються в 1865 році. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 488 жителів села, з них 52 за мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями, 152 чоловіка загинули смертю хоробрих. У селі встановлено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в боях за визволення села від гітлерівців.

У 1957 році споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

У Рогинцях народилися А. Г. Тріщинський — доктор медичних наук, В. В. Діденко — кандидат історичних наук і В. С. Яременко — народний артист СРСР.

Поблизу с. Рогинців у глиняній посудині знайдено скарб з 150 римських монет (II ст. до н. е.).

СУЛИМИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 258, населення — 846 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Коновали та Щебетуни

У Сулимах міститься центральна садиба колгоспу «Перше травня», за яким закріплено 3812 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3162 га орної землі. Виробничий напрям господарства — вирощування зернових і технічних культур, а також молочно-м'ясне тваринництво. За високі показники в колгоспному виробництві 86 чоловік нагороджено орденами й медалями.

В селі є восьмирічна школа, де налічується 215 учнів і 13 учителів, клуб, бібліотека, медичний пункт, пологовий будинок.

На території сільради — первинна партійна (45 комуністів) і 2 комсомольські (61 член ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1929, комсомольський — у 1926 році.

Сулими засновані в другій половині XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 199 жителів Сулимів захищали свободу й незалежність Батьківщини на різних фронтах. За мужність і героїзм, виявлені в боях з окупантами, 48 чоловік нагороджено орденами й медалями; 98 — загинули смертю хоробрих. Встановлено пам'ятник радянським воїнам — визволителям села від фашистів.

ХМЕЛІ́В — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 722, населення — 2175 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Заклимок, Касянове, Солодухи, Томине.

На території Хмельова міститься центральна садиба радгоспу ім. Федька, за яким закріплено 6904 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4637 га орної землі. Радгосп спеціалізується на вирощуванні й переробці м'яти. Розвинуте молочно-м'ясне тваринництво. За досягнення в розвитку сільськогосподарського виробництва 78 чоловік нагороджено орденами й медалями.

У Хмельові є середня школа, де навчається 378 учнів і працює 31 учитель, будинок культури на 450 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

На території сільради працюють 2 первинні партійні й 2 комсомольські організації, які об'єднують 56 комуністів і 127 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — у 1921 році.

Вперше Хмелів згадується на початку XVIII ст. Під час революції 1905—1907 рр. відбулися виступи селян проти поміщиків. У вересні 1906 року дійшло до збройної сутички з поліцією. Радянська влада в селі встановлена в січні 1918 року. 1924 року в Хмельові створено сільськогосподарську комуну. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з німецько-фашистськими окупантами 713 жителів Хмельова, за мужність і відвагу 197 чоловік нагороджено орденами й медалями. І. К. Северину, який відзначився під час форсування Дніпра, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 217 чоловік загинули смертю хоробрих. У селі встановлено меморіальний комплекс: пам'ятник воїнам-визволителям і стели, на яких викарбовані імена загиблих односельців.

Уродженцеві Хмельова П. О. Вовні за героїзм і мужність, виявлені в боротьбі з білофіннами в 1940 році, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Вихідцем із Хмельова є І. Ф. Федько (1897—1939) — радянський військовий діяч, командарм 1-го рангу. За бойові подвиги в роки громадянської війни він нагороджений чотирма орденами Червоного Прапора. В 1967 році йому в селі встановлено пам'ятник.

Поблизу с. Хмельова виявлено курганний могильник скіфських часів (VI—III ст. до н. е.).

ХОМИ́НЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 385, населення — 1113 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дубина й Локня.

В Хоминцях міститься центральна садиба колгоспу ім. Ілліча. Земельні угіддя його становлять 6337 га, в т. ч. орна земля — 4339 га. Вирощують переважно зернові й технічні культури. Тваринництво молочно-м'ясного напряму. На території с. Хоминців з 1960 року працює цегельний завод потужністю 1,4 млн. штук цегли на рік. За досягнення в розвитку колгоспного виробництва 66 чоловік нагороджено орденами й медалями.

В селі є восьмирічна школа, де навчається 130 учнів і працює 11 учителів, клуб, бібліотека, медпункт, пологовий будинок.

На території сільради — одна первинна партійна (51 комуніст) і 3 комсомольські (126 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1921, комсомольський — у 1922 році.

Хоминці відомі з кінця XVIII ст. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 318 жителів Хоминців билися з ворогом на різних фронтах, з них 61 за мужність і героїзм нагороджено орденами й медалями, 108 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В Хоминцях споруджено пам'ятник радянським воїнам, що загинули в боях за визволення села від фашистських загарбників.

У 1958 році в селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

У Хоминцях народився В. Т. Скляр — доктор технічних наук.

ЯРОШІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 44 км від районного центру і залізничної станції Ромни. Дворів — 373, населення — 1094 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Верхнє й Нижнє.

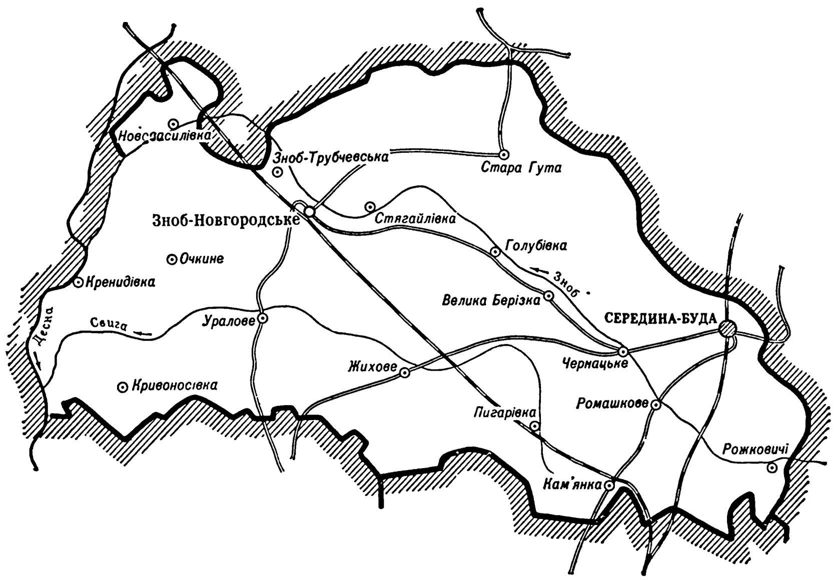
В Ярошівці міститься центральна садиба колгоспу «Червоний партизан», за яким закріплено 4053 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2935 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури. Розвинуте молочно-м'ясне тваринництво. В селі працює цегельний завод «Міжколгоспбуду» потужністю один млн. штук цегли на рік. За досягнення в колгоспному виробництві 59 чоловік нагороджено орденами й медалями, з них доярку О. С. Віниченко — орденом Леніна.

В селі — восьмирічна школа, де навчається 155 учнів і працює 11 учителів, клуб, бібліотека, медпункт.

На території сільради — одна первинна партійна (22 комуністи) й 2 комсомольські (42 члени ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1931, комсомольський — у 1930 році.

Ярошівка відома з кінця XVIII ст. Радянська влада в селі встановлена в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 258 жителів села захищали Батьківщину на різних фронтах. За мужність і героїзм, виявлені в боротьбі з фашистськими загарбниками, 49 чоловік нагороджено орденами й медалями, 109 чоловік загинуло смертю хоробрих. У Ярошівці встановлено пам'ятник радянським воїнам, що полягли в боях за визволення села від гітлерівців.

СЕРЕДИНО-БУДСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,1 тис. кв. км., населення — 33,3 тис. чоловік, з них міського — 10,2 тис. Середня густота населення 33 чоловіка на кв. км. З корисних копалин є торф, крейда. Міській, селищній і 16 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковано 83 населені пункти. На підприємствах, у колгоспах, установах — 71 первинна партійна, 71 комсомольська й 112 профспілкових організацій. За 22 колгоспами закріплено 69,2 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 48 тис. га орної землі. У районі — 12 промислових підприємств. Населення обслуговують 42 медичні заклади. У 38 загальноосвітніх школах, у т. ч. 9 середніх, 15 восьмирічних, 14 початкових, навчається 7,5 тис. учнів. Є музична школа. Культурно-освітню роботу провадять 9 будинків культури, 29 клубів, 45 бібліотек, є 2 кінотеатри і 49 кіноустановок. У районі — 3 пам'ятники В. І. Леніну. В 44 населених пунктах споруджено пам'ятники та обеліски вічної Слави на честь воїнів-визволителів і односельців, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

СЕРЕДИ́НА-БУ́ДА

Середина-Буда — місто районного підпорядкування, центр району, розташоване над річкою Бобрик (басейн р. Десни). В місті залізнична станція Зернове. Населення — 7600 чоловік. Міськраді підпорядковані населені пункти Винторівка, Красний Прогрес, Полянка, Рудак, Свердлова, Сорокине, Хлібороб, Шалимівка.

Середина-Буда заснована у другій половині XVII ст. старообрядцями[1], які переселилися з Росії на територію Стародубського полку. Сюди втікали також кріпаки з Правобережної України[2].

В кінці XVII ст. Середина-Буда стала значним поселенням, яке 1689 року гетьман Мазепа віддав своєму прибічникові А. Гамалію. На початку XVIII ст. Середина-Буда перейшла в розряд рангових сіл. Її жителі, посполиті, платили грошові та інші податки. З 1663 по 1781 рр. населений пункт перебував у складі Новгород-Сіверської

---

[1] А. Лазаревский. Описание старой Малороссии, т. 1, стор. 233, 234.
[2] И. С. Абрамов. Поездка в Стародубье. СПб., 1910, стор. 2, 3.

сотні Стародубського полку[1]. Понад сто років Середина-Буда була селом, а з другої половини 80-х років XVIII ст. цей населений пункт став містечком.

На початку XVIII ст. під час воєнних дій проти шведських загарбників у Середині-Буді деякий час перебував з військами Петро I[2].

Після ліквідації Стародубського полку містечко було в складі Новгород-Сіверського намісництва. 1764 року Середину-Буду віддали «на стіл» П. Румянцеву.

В другій половині XVIII ст. Середина-Буда стала значним торговим центром, тут були розвинуті деякі промисли, зокрема винокуріння. Збільшувалися населення та кількість дворів. На кінець XVIII ст. у Середині-Буді було 8 козацьких та 383 двори рангових селян.

Відбувався процес соціального розшарування населення, посилювалось закріпачення рангових селян, трудящі маси дедалі більше зубожіли й потрапляли в залежність від багатіїв. Вони змушені були продавати свої двори з городами за безцінь. Знедолені селяни і міщани виступали проти гнобителів. Не маючи змоги власними силами придушити їх опір, 1792 року місцевий управитель просив прислати у містечко загін козаків.

Після ліквідації Новгород-Сіверського намісництва Середина-Буда ввійшла до складу Малоросійської губернії, а з 1802 року — Чернігівської губернії.

Під час Вітчизняної війни 1812 року містечко виставило для захисту від наполеонівських військ 109 чоловік, озброїло та забезпечило їх обмундируванням і продовольством[3].

З першої половини XIX ст. більш прискорено розвивалися ремесла й торгівля. Економічний розвиток господарства зумовлював зростання містечка. В 1858 році тут було 473 двори й проживало 4674 чоловіки.

В дореформений період в Середині-Буді більшість населення не могла здобувати освіту. Перше парафіяльне училище відкрили 1844 року. Його відвідували кілька десятків дітей багатіїв та чиновників. Так, у 1860 році в училищі навчався лише 51 учень. Існувала ще невеличка бібліотека-читальня.

Реформа 1861 року прискорила розвиток капіталізму, посилилася класова диференціація населення. Велика частина сільськогосподарських угідь, лісів, садів, лук стала власністю заможної частини селян і міщан. Бідні селяни і міщани наймитували, йшли працювати на промисли, підприємства.

У другій половині XIX ст., крім трьох миловарних підприємств, почали діяти чотири олійні та шкіряний заводи, паровий вальцьовий млин. В 1895 році засновано коноплетіпальний завод, де працювали 24 робітники.

Становище серединобудських робітників було важким. Робочий день тривав 10—13 годин. За виснажливу працю одержували вони мізерну плату. Так, на шкіряному заводі робочий день тривав 12 годин, а заробітна плата становила 7 крб. на місяць[4].

На початку XX ст. у Середині-Буді діяло 20 невеликих підприємств. Багато жителів займалося ремеслами. З місцевої сировини вироблялися шкіряні товари, конопляна олія, борошно, пиломатеріали тощо. Розвинуті були ремесла — ковальське, шевське, кравецьке, бондарське, слюсарне тощо.

На основі розвитку ковальського ремесла і металообробки в містечку зосередилася значна кількість кваліфікованих робітників, зокрема котельників. Голод і злидні змушували їх шукати долі в інших місцях. Тому частина робітників з сім'ями виїхала на постійну роботу в промислові центри, інші сезонно працювали в Курській, Полтавській, Подільській губерніях по ремонту обладнання цукрових і спиртових заводів та інших підприємств харчової промисловості.

З побудовою вузькоколійної залізниці Ворожба — Середина-Буда (1895 р.),

[1] Календарь Черниговской губернии на 1888 год. Чернигов, 1887, стор. 112, 113.
[2] Памятная книжка Черниговской губернии. Чернигов, 1862, стор. 380.
[3] Український народ у Вітчизняній війні 1812 року, стор. 34, 35.
[4] ЦДІА СРСР, ф. 20, оп. 12, спр. 242, арк. 120, 130, 172.

а пізніше ділянки Навля — Конотоп ширококолійної залізниці Москва—Київ (1905—1907 рр.), швидко почала розвиватися лісообробна промисловість. В цей період з місцевої станції Зернове відправлялося щоденно близько 30—35 вагонів деревини. В 1912 роді було побудовано невеликий завод деревних плит. Після спорудження на початку XX ст. вузькоколійної залізниці Зернове—Стара Гута ще більше посилилася розробка лісових масивів.

Частина населення займалася сільським господарством, зокрема городництвом і садівництвом. Більшість селян і міщан не мала своєї землі й змушена була орендувати її за дуже високу плату в куркулів. Орендна плата за десятину землі 1905 року дорівнювала 133 проц. її доходності.

Жорстока експлуатація, тяжкі умови праці й життя штовхали трудящих Середини-Буди на боротьбу проти гнобителів. Під час революції 1905—1907 рр. жителі містечка взяли участь у селянських заворушеннях, зокрема в розгромі Хутір-Михайлівського цукрового заводу, рубали поміщицький ліс, розбирали в поміщицьких економіях худобу й реманент. Для придушення революційних виступів до Середини-Буди було прислано війська.

З розвитком господарства зростала й розширювалась Середина-Буда. 1910 року в ній проживало 6290 чоловік, у т. ч. 431 селянин та 5329 міщан[1]. Тут було 823 будинки, з них 16 кам'яних.

Чотири початкові школи відвідували 155 учнів, тобто 4,5 проц. дітей шкільного віку. Більшість дітей не мала можливості закінчити й початкову школу через тяжке матеріальне становище їх батьків. Не кращим було й медичне обслуговування. У містечку з шеститисячним населенням були один лікар, фельдшер та акушерка.

Імперіалістична війна значно підірвала господарство містечка. Жорстока експлуатація, безземелля, голод і злидні ще більше посилили страждання трудящих та їх рішучість до боротьби проти ненависного царизму.

Під час Лютневої буржуазно-демократичної революції в Середині-Буді відбувалися мітинги, збори, демонстрації[2]. Влада в містечку деякий час належала міській думі, в складі якої переважали представники буржуазних і дрібнобуржуазних шарів населення. В другій половині 1917 року з участю рядових дислокованого тут артилерійського дивізіону та солдатів, які повернулися з фронту, було створено Раду робітничих і солдатських депутатів.

З великою радістю трудящі серединобудці зустріли звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Проте дума, спираючись на залишки поліції, уламки органів Тимчасового уряду, які спілкувалися з представниками контрреволюційної Центральної ради, продовжувала тримати владу в своїх руках. 8 січня 1918 року відбулося засідання Ради робітничих і солдатських депутатів разом з 400 представниками трудящих і солдатів гарнізону. На засіданні виступили промовці в солдатських шинелях з вимогою ліквідувати середино-будську думу. Увечері 9 січня місцеву думу було розпущено і встановлено Радянську владу[3]. Вся повнота влади перейшла до Ради робітничих і солдатських депутатів. Та широко розгорнути радянське будівництво в цей час не було змоги.

Буржуазно-націоналістична Центральна рада закликала на Україну австро-німецькі війська. 21 квітня 1918 року німецькі окупанти та націоналістичні банди зайняли Середину-Буду. Окупанти й буржуазні націоналісти вдалися до терору проти радянського активу, почали грабувати населення. На початку травня 1918 року, відповідно до умов перемир'я між Радянською Росією і німецьким командуванням, Середина-Буда зосталася за демаркаційною лінією, в «нейтральній зоні».

В цей час Новгород-Сіверський повітовий комітет партії більшовиків пішов у підпілля і почав організовувати боротьбу з ворогом. З цією метою члени комітету

[1] Чернігівський облдержархів, ф. 145, оп. 1, спр. 686, арк. 57.
[2] Борьба трудящихся Черниговщины за власть Советов, стор. 430.
[3] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 70.

С. В. Ромченко, М. Г. Салай, Л. Д. Печенко та інші прибули в Середину-Буду, де зустрілися з В. Н. Боженком, який займався в «нейтральній зоні» формуванням партизанських загонів і відправкою їх в окуповані райони України. Під час цієї зустрічі було створено повітовий військово-революційний комітет, до якого увійшли В. Н. Боженко, С. В. Ромченко, Л. Д. Печенко, М. Г. Салай, Г. Л. Богданов. Деякий час ревком очолював В. Н. Боженко, а згодом — С. В. Ромченко (Звонов)[1].

«Нейтральна зона», зокрема Середина-Буда, стали місцем створення загонів для боротьби з німецькими окупантами і контрреволюцією. В районі Середини-Буди формувалися партизанські групи і загони з усієї північної України. В травні 1918 року сюди прибув уповноважений Всеукраїнського бюро по керівництву повстанською боротьбою С. І. Петриківський (Петренко), який очолив штаб об'єднаних повстанських військ.

Для керівництва організацією партизанських загонів і формування частин Червоної Армії в Середину-Буду влітку 1918 року неодноразово приїжджали члени ВЦВРК С. В. Косіор, Артем (Ф. А. Сергеєв), А. С. Бубнов, В. П. Затонський, Ю. М. Коцюбинський[2]. В Середині-Буді часто були і працювали за завданням ЦВРК М. О. Щорс, М. Г. Кропив'янський, Т. В. Черняк, В. М. Ісакович.

У вересні—жовтні 1918 року на території Середини-Буди сформовані Таращанський і Ніжинський полки[3]. В кінці вересня тут створено 1-у Українську повстанську дивізію, штаб якої спочатку розміщався на станції Зернове.

У зв'язку з тим, що повітове місто Новгород-Сіверський у той час ще тримали в своїх пазурях кайзерівці і гетьманці, 13 жовтня 1918 року в Середині-Буді було скликано делегатів з навколишніх сіл на районний з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, який обрав тимчасовий повітовий виконком. З'їзд також обговорив питання про радянське, господарське і культурне будівництво. Він зобов'язав повітовий виконком націоналізувати промислові підприємства, розподілити землю згідно з декретом Радянської влади, організувати постачання населення необхідними товарами[4].

В кінці листопада 1918 року зібрався другий повітовий з'їзд Рад, який обрав новий виконком. Його очолив Г. Є. Бородулін. Повітовий виконком повністю складався з комуністів[5]. 22 листопада 1918 року повітвиконком затвердив рішення колегії Середино-Будської повітової ради народного господарства про націоналізацію в містечку найбільш значних заводів, залізничної вітки Зернове — Стара Гута, лісового й дров'яного складів[6].

Ініціаторами всіх соціалістичних перетворень в Середині-Буді стали комуністи, яких на кінець 1918 року налічувалось понад 20 чоловік. Секретарем партійної організації працював Г. Є. Бородулін. З учнівської молоді в кінці 1918 року в містечку створили організацію юних комуністів, що налічувала 30 членів[7].

Середино-Будський повітовий виконавчий комітет продовжував свою роботу до 1 лютого 1919 року, а вже 2 лютого він переїхав до Новгород-Сіверська, визволеного від кайзерівців та гайдамаків. В містечку почав діяти міський виконком, до складу якого увійшли комуністи Г. Є. Бородулін (голова), Д. Ю. Гончаров, А. Л. Шевельов та ін. Для допомоги фронту комуністи створили добровільний загін у складі 28 бійців на чолі з Ф. О. Галінським і Д. А. Заплаткіним[8]. На початку березня 1919 року керівник партійної організації Середини-Буди Г. Є. Бородулін брав участь у роботі III з'їзду КП(б)У і III Всеукраїнського з'їзду Рад.

---

[1] Жовтень на Сумщині, стор. 102.
[2] Там же, стор. 105.
[3] Спогади про Перший з'їзд КП(б)У, стор. 159—172.
[4] Борьба трудящихся Черниговщины за власть Советов, стор. 139, 140.
[5] Сумський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 1, арк. 4.
[6] Борьба трудящихся Черниговщины за власть Советов, стор. 229.
[7] Сумський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 1, арк. 4; спр. 2, арк. 7.
[8] Там же, спр. 7, арк. 68—74.

У квітні 1919 року в Середині-Буді організували комуністичний загін, до складу якого входили 50 комуністів і співчуваючих. Члени загону дбали про порядок у містечку, на залізничній станції. Вони рішуче викривали саботажників, які намагалися зірвати відправку хлібних вантажів для голодуючого населення північних районів Росії. Боротьбу з ворожими елементами Середино-Будська парторганізація часто провадила разом з парторганізаціями і робітниками сусідніх районів братньої РРФСР, зокрема об'єднуючись із севськими комуністами[1].

Партійна організація і міська Рада продовжували роботу щодо відбудови народного господарства, організації допомоги фронту, по розвитку освіти і культури. Ще в листопаді 1918 року в Середині-Буді відкрито дев'ятимісячні курси лікнепу. На них було зараховано 130 профспілкових активістів. У кінці 1919 року відкрито 6 шкіл, у яких навчалося 856 учнів і працював 31 учитель[2], школу для дорослих, а також перший комуністичний клуб. Клуб мав великий зал, де читали лекції, проводили мітинги і збори. Тут виступали колективи художньої самодіяльності. 1920 року в Середині-Буді було вже 7 шкіл, музична школа, в яких 46 учителів навчали 844 учнів, працювали три самодіяльні театри, синематограф, два дитячі садки, дитячий будинок[3].

У важкі роки громадянської війни Народний комісаріат освіти РРФСР подавав матеріальну допомогу як Наркомосу України, так і безпосередньо губернським і повітовим відділам освіти. 20 січня 1919 року колегія Наркомосу РРФСР, розглянувши прохання Середино-Будського повітового відділу народної освіти про фінансову допомогу, ухвалила видати йому 1 млн. крб. для виплати зарплати вчителям Середини-Буди і повіту[4].

У 1919 році партійна організація Середини-Буди, що складалася з 51 комуніста, направила половину свого складу на фронт для боротьби проти військ Денікіна. В зв'язку з безпосередньою загрозою загарбання містечка денікінцями, був організований ревком, який допомагав постачати військові частини продовольством, фуражем, кінним транспортом тощо. Після того, як минула загроза вторгнення полчищ Денікіна, ревком під керівництвом партійної організації приступив до відбудови народного господарства. Набули поширення комуністичні суботники. В листопаді 1919 року, коли не вистачало палива, партійна організація спрямувала зусилля трудящих на комуністичні суботники заготівлі дров[5]. 17 жовтня 1920 року проведено суботник на залізничній станції Зернове. В ньому брали участь 150 робітників заводу «Зоря».

Бойовим помічником партійної організації у всіх починаннях були комсомольці, загін яких у 1921 році налічував 38 юнаків і дівчат. В комсомольській організації працювало 4 комуністи[6].

У перші роки відбудовного періоду здійснювалося відродження місцевої промисловості. 1920 року розпочали роботу олійний завод разом з млином, взуттєва майстерня, завод «Зоря», де виробляли сільськогосподарські знаряддя. Тут було зайнято 208 робітників.

Налагоджуючи роботу націоналізованих підприємств, трудящі долали значні труднощі. Так, на Зерново-Кочубеївській залізничній вітці було розкрито саботаж деяких її керівників й ліквідовано розкрадання народного добра. В зв'язку з цим 21 березня 1920 року Середино-Будський партком надіслав телеграму на ім'я В. І. Леніна і Ф. Е. Дзержинського, в якій повідомляв, що місцевими організаціями зроблено все необхідне для ліквідації злочинних дій на Зерново-Кочубеївській вітці й нормальну роботу щодо вивезення палива відновлено. Колектив заводу «Зоря»

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 4, арк. 29; спр. 7, арк. 9.
[2] Чернігівський облдержархів, ф. Р-593, оп. 1, спр. 174, арк. 11.
[3] Там же, арк. 32; ф. Р-912, оп. 1, спр. 194, арк. 2.
[4] С. К. Гутянський. В. І. Ленін і культурне будівництво на Україні. К., 1965, стор. 86.
[5] Сумський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 4, арк. 107, 109.
[6] З історії комсомольської організації Сумщини, стор. 48.

брав участь у відбудові Донбасу, відрядивши туди в липні 1921 року бригаду кваліфікованих котельників[1].

Економічний і культурний розвиток Середини-Буди ще більш пожвавився, коли вона в 1923 році стала районним центром спочатку в складі Новгород-Сіверського, а з 1925 року Глухівського округу. Почали діяти райком партії, райвиконком, райком комсомолу та інші районні організації.

22 січня 1924 року в Середині-Буді стало відомо про величезну втрату — смерть В. І. Леніна. 26 січня відбулися траурні загальні збори членів КП(б)У, КСРМУ спільно з профспілковою організацією. Трудівники поклялися, що згуртувавшись навколо Комуністичної партії, вони доведуть до переможного кінця всі заповіти і починання дорогого вождя[2].

Трудящі наполегливо працювали, здійснюючи відбудову і реконструкцію підприємств. В кінці 1925 року тут діяли шкірзавод, два млини з просорушкою, два цегельні заводи, хлібопекарня, дві невеликі електростанції потужністю 40 квт кожна та інші підприємства[3].

З розвитком економіки зростало й населення Середини-Буди. На 17 грудня 1926 року тут налічувалось 1513 господарств, а населення становило 7257 чоловік[4].

Набирала темпів розвитку місцева промисловість. 1934 року на базі невеликого заводу «Зоря» створено промислову артіль. Очолив її досвідчений працівник С. І. Подобєдов, який розробив нову систему котлів, й артіль розпочала їх виробництво для «Теплоенергобуду» м. Москви. Згодом артіль «Зоря» було перетворено на серединобудське підприємство «Котломосбуд». Реорганізоване підприємство мало змогу перебудувати цехи, запровадити нову техніку. Це дало можливість успішно виконувати й перевиконувати норми виробітку. Розвивались ударництво, стахановський рух. У другій п'ятирічці стахановці-ковалі І. Ф. Гончаров, Ф. Лоскутов, Д. С. Шабальов, З. Я. Марков виконували норми на 150—220 проц.[5] В ці роки створюються артілі «Промоб'єднання», яка виготовляла одяг, взуття, кондитерські вироби, фруктові води, випікала хліб, ім. В. Куйбишева (з 1935 року виготовляла меблі), «Харчовик» та інші.

Реалізуючи рішення XV з'їзду ВКП(б), Середино-Будський райпартком, партійна організація селища згуртували трудівників на боротьбу з куркульством. Ворожі дії куркулів були знешкоджені.

Навесні 1929 року в Середині-Буді було створено дві сільськогосподарські артілі — ім. Свердлова та «Красный прогресс». Перша з цих артілей об'єднувала 23 сім'ї та користувалася 412 га землі. Пізніше до артілі ім. Свердлова вступили селяни с. Рудака. Господарство зміцніло і швидко розвивалось. У 1932 році колгосп ім. Свердлова вже мав 34 коней, 44 корови, 40 свиней, а також 3 сівалки, 3 косарки, молотарку, млин з механічним двигуном, крупорушку. Були збудовані корівник, свинарник і стайня. Колгоспники одержали на трудодень по 1,6 кг зерна, 3,5 кг картоплі й 1,1 крб. грішми. В 1937 році ще більш зросли прибутки колгоспу. Його трудівники мали на трудодень по 4,5 кг зерна і 5 кг картоплі. Сім'я Є. Є. Сильченка заробила 3578 кг жита, 511 кг пшениці, 306 кг проса і 4088 кг картоплі[6].

Колгосп «Красный прогресс» організовано з переселенців-бідняків села Нової Гути. Організаторами його були комнезамівці М. Ю. Банний, І. Ф. Тарасенко та інші. З 1935 року і до Вітчизняної війни головою колгоспу працював енергійний і досвідчений господарник І. М. Сидоренко. З перших років створення господарство мало тваринницько-зерновий напрям. Вівцеферма колгоспу у 1937—1938 рр. одержала

[1] Сумський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 12, арк. 8—12; спр. 18, арк. 30, 31.
[2] В. І. Ленін і український народ, стор. 851.
[3] Сумський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 120, арк. 54, 57.
[4] Список населених місцевостей Глухівщини. Глухів, 1927, стор. 8.
[5] Газ. «Колхозная правда» (Середина-Буда), 23 лютого 1938 р.
[6] Газ. «Колхозная правда», 22 листопада 1937 р.

на 100 вівцематок по 150 ягнят. За такі успіхи колгосп удостоєний диплома другого ступеня Всесоюзної сільськогосподарської виставки. 1939 року учасницею Виставки була свинарка К. П. Малярова, яка одержала 18,5 ділових поросят на свиноматку.

Значно зросли культура землеробства і врожаї колгоспу «Красный прогресс». Так, польова бригада М. К. Ремісника в 1939 році зібрала по 15,2 цнт озимої пшениці, по 14,2 цнт ярової пшениці, по 14,6 цнт ячменю, по 16,7 цнт вівса, і по 20 цнт проса з га[1]. Таких високих урожаїв поліська земля раніше не знала.

Допомогу в обробітку полів, розвитку тваринництва і організаційно-господарському зміцненні колгоспів селища подавала створена в 1931 році Чернацька МТС. На початку 1937 року вона мала 54 трактори та багато іншої сільськогосподарської техніки.

В січні 1939 року Середину-Буду переведено до складу новоствореної Сумської області.

У селищі виросли нові житлові і громадські будівлі. Значну частину квартир трудящих було радіофіковано, вони освітлювалися електрикою. Розвинулася мережа лікувально-профілактичних закладів: працювали терапевтична лікарня, відкрита 1936 року, поліклініка, пологовий будинок, фельдшерсько-акушерський пункт, аптека.

Майже закінчено було ліквідацію неписьменності. 1940 року в Середині-Буді діяли 3 середні школи. Великим авторитетом користувався вчитель М. Ф. Кругляк, який першим серед працівників шкіл Середино-Будського району нагороджений орденом Леніна. Трудящі відвідували 2 кінотеатри, районний будинок культури, 4 профспілкові клуби, червоні кутки. Бібліотека в травні 1940 року обслуговувала 2442 читачів[2].

Заможно й культурно жили серединобудці. Та мирне життя радянських людей перервав у 1941 році віроломний напад гітлерівської Німеччини. В селищі відбулися масові мітинги трудящих, сформували винищувальний батальйон. В Червону Армію пішло понад тисячу чоловіків. В колгоспах і на підприємствах їх місця зайняли жінки й підлітки.

З наближенням ворога евакуювали в глибокий тил матеріальні цінності, машини й обладнання, частину населення. Ще у вересні 1941 року було створено підпільний райком партії на чолі з Г. Я. Літмановичем[3]. Організували партизанський загін, проводилися бойові навчання з групами майбутніх партизанів, створювали для них бази. Командиром партизанського загону було призначено учасника громадянської війни І. М. Антипченка. 30 вересня 1941 року партизанський загін у складі 102 чоловік, у т. ч. 80 комуністів, перебазувався в урочище Високу Гряду (7—8 км від Старої Гути).

10 жовтня 1941 року в Середину-Буду увірвалися німецько-фашистські окупанти[4]. Почалися розстріли, грабежі мирного населення. Тоді ж відбувся перший бій Середино-Будського партизанського загону з гітлерівцями. Під час нерівного бою загинули 15 народних месників, активних комуністів і комсомольців. Фашисти розстріляли секретаря підпільного райкому партії і комісара партизанського загону Г. Я. Літмановича. Але на цьому боротьба середино-будських партизанів не припинилася. Частина з них перейшла лінію фронту і влилася в ряди діючої Червоної Армії, а решта залишилася в підпіллі й продовжувала боротьбу проти окупантів.

Радянські патріоти не підкорилися фашистським загарбникам. Всі чоловіки, які були здатні носити зброю, пішли в партизанські загони. На території Середино-Будського району діяли кілька місцевих партизанських загонів, партизани з'єднань С. А. Ковпака, О. М. Сабурова та інші[5].

---

[1] Газ. «Колхозная правда», 18 січня 1940 р.
[2] Газ. «Колхозная правда», 5 травня 1940 р.
[3] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3, спр. 229, арк. 98.
[4] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 418.
[5] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 68, оп. 1, спр. 2, арк. 42.

Велике значення для розвитку партизанського руху, піднесення бойового духу трудящих Середини-Буди мала операція 19 листопада 1941 року, здійснена групою партизанів на чолі з О. М. Сабуровим на залізничній станції Зернове. Партизани захопили станцію, спалили нафтобазу, знищили багато гітлерівців, зруйнували телеграфно-телефонні лінії[1].

26 березня 1942 року в селі Василівці (біля Старої Гути) створили Середино-Будський партизанський загін «За Батьківщину», командиром якого став І. П. Федоров, комісаром Й. Д. Сень, начальником штабу Х. Т. Кудояр. Через два місяці після організації загону в ньому налічувалося 450 партизанів, а у жовтні серед них було 49 комуністів[2].

Командування партизанськими з'єднаннями і загонами в кінці квітня 1942 року провело запобіжний контрудар по угрупованнях ворога в Чернацькому, Пигарівці, Середині-Буді, на станції Зернове. Гарнізони гітлерівців були розгромлені. У цій операції активну участь брав і Середино-Будський загін «За Батьківщину». Цей загін разом з партизанами з'єднань С. А. Ковпака і О. М. Сабурова створював групи самооборони по боротьбі з німецько-фашистськими окупантами. Партизани відновлювали Радянську владу, колгоспи у багатьох селах району. В Середино-Будському районі було виведено з ладу залізничну магістраль, а рух по ній припинено майже на весь час окупації[3].

Влітку того ж року партизанський загін «За Батьківщину» контролював більше половини території Середино-Будського району. Загін складався з 500 бійців, мав на озброєнні автомати, кулемети, міномети, гармати.

26 жовтня 1942 року Середино-Будський партизанський загін «За Батьківщину» в складі з'єднання О. М. Сабурова вирушив у рейд на Правобережну Україну, де здійснив понад 50 бойових операцій і диверсійних нападів на військові комунікації, гарнізони ворога та поліцейські дільниці. Окупанти зазнали великих втрат в живій силі та бойовій техніці. Партизани захопили великі трофеї і роздали населенню близько тисячі тонн продовольства й сотні голів худоби. За період рейду в загін влилося понад 400 народних месників[4]. Командиром загону в рейді був І. П. Федоров, а комісаром — Л. Є. Кизя.

Ще перед виходом у рейд партизанського загону «За Батьківщину» був затверджений новий склад підпільного райкому партії, який очолили Й. Д. Сень, Ф. П. Бабін, Л. Є. Кизя.

23 жовтня 1942 року Середино-Будський підпільний райком партії на хуторі Скрипкіні (поблизу Старої Гути) створив другий партизанський загін (командир Й. Д. Сень, комісар Ф. П. Бабін). У травні 1943 року новий загін налічував 130 партизанів, у т. ч. 28 комуністів. Народні месники знищили кілька тисяч ворожих солдатів і офіцерів, зруйнували 10 км залізничного полотна, підірвали 7 залізничних і шляхових мостів, пустили під укіс 9 військових ешелонів з гітлерівцями й технікою, підірвали 9 паровозів, 102 вагони, 132 платформи з танками й автомашинами[5].

В березні 1943 року виник третій Середино-Будський партизанський загін, у якому було 92 чоловіка (командир С. Д. Кавера, комісар Г. О. Шевцов).

Поряд з проведенням бойових операцій підпільний Середино-Будський райком партії провів значну організаційну і політичну роботу серед партизанів і населення. Ним було проведено в 1942—1943 рр. 36 партійних та 28 комсомольських зборів, розповсюджено 7 тис. примірників газет і 15 тис. листівок[6].

3 вересня 1943 року частини 65-ї армії Центрального фронту визволили Середину-Буду.

---

[1] А. Н. Сабуров. Силы неисчислимые. М., 1967, стор. 138—144.
[2] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 196.
[3] Там же, стор. 257.
[4] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 68, оп. 1, спр. 2, арк. 42.
[5] Сумський облпартархів, ф. 91, оп. 1, спр. 2, арк. 1—2.
[6] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 198.

Державна комісія встановила, що німецько-фашистські загарбники в Середині-Буді вбили 1478 чоловік, повісили 15, вигнали на каторжні роботи в гітлерівську Німеччину 371, замучили 600 військовополонених[1]. Серед розстріляних — Г. Є. Бородулін — учасник революції 1905—1907 рр. і громадянської війни.

Окупанти завдали селищу великих матеріальних збитків: зруйнували завод «Зоря», шкірзавод, залізничну станцію Зернове, млин з олійницею, приміщення адміністративних установ, магазинів, лісгоспу, будинок профспілок, клуб піонерів, дві школи, кінотеатр, 59 житлових будинків, господарства колгоспів, МТС[2].

Після визволення Середини-Буди трудящі під керівництвом районної партійної організації, яка налічувала 38 комуністів, активно включилися у відбудову зруйнованого війною народного господарства. В жовтні 1943 року почали працювати райком партії, райвиконком. Розпочали роботу школи, лікарня, поліклініка, клуб, магазини. Незабаром відновили роботу електростанція, залізнична станція, цегельний завод, шкірзавод, маслозавод, млин, відбудували господарські приміщення колгоспів.

Працівники залізничної станції Зернове вже в кінці листопада 1943 року відправляли та приймали поїзди, що безперервно рухалися з вантажами для фронту. За трудовий героїзм, проявлений під час відбудови залізничної станції Зернове, забезпечення її ритмічної роботи в умовах війни начальника станції М. М. Редіна нагороджено орденом Леніна.

Держава подала велику допомогу Середино-Будському району і райцентру. За постановою Ради Народних Комісарів УРСР і ЦК КП(б)У від 16 вересня 1944 року Середино-Будському району були виділені худоба, трактори, плуги, сівалки, молотарки, а також велика кількість будівельних матеріалів. Трудівникам району і селища допомагали трудящі братніх республік.

В 1944 році почав працювати райпромкомбінат[3]. У наступному році було створено чотири промартілі: ім. XVIII партз'їзду (випускала харчові вироби), різнопромислову «5 грудня», швейну «Промоб'єднання» та «Лісохімія», що виробляла дьоготь, скипидар, деревне вугілля.

9 травня 1945 року настав світлий день Перемоги. В цю перемогу внесли свій значний вклад й серединобудці. В лавах Червоної Армії проти лютого ворога боролися 1126 односельців. За відвагу і героїзм, проявлені в боях проти німецько-фашистських загарбників, 638 серединобудців нагороджено орденами і медалями СРСР. На фронтах і під час партизанської боротьби смертю хоробрих загинули 364 чоловіка. В Середині-Буді та її околицях від рук фашистів полягло близько 3 тис. радянських громадян.

Вшановуючи пам'ять загиблих, у серединобудському парку «Мирщина» 1972 року збудували меморіальний комплекс на вшанування пам'яті партизанів, жертв фашизму, 265 червоноармійців і командирів, які віддали своє життя в 1943 році під час визволення Середини-Буди від німецько-фашистських загарбників.

Меморіальний комплекс, споруджений на честь воїнів, що полягли в боях за визволення міста, та земляків, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни. Середина-Буда, 1972 р.

В першу половину 1945 року на відбудову житла витрачено 51 тис. крб. В цьому році створено новий радіовузол на 2 тис. точок. За період 1945—1950 рр. збудовано маслозавод, новий залізничний вокзал, відновлено діяльність «Котломосбуду», до якого повернулися після війни кваліфіковані кадри й колектив зріс до 450 робітників.

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 101, арк. 43.

[2] Сумський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 393, арк. 1.

[3] Газ. «Колхозная правда», 8 березня 1944 р.

Голова колгоспу ім. Свердлова, Герой Соціалістичної Праці Г. В. Дубинін проводить засідання правління, с. Середина-Буда, 1972 р.

Значний вклад у відбудову господарства внесли колгоспники. Незважаючи на труднощі післявоєнного часу, колгосп «Красный прогресс» уже в 1944 році засіяв 362 га зернових, продав державі 877 цнт зерна, 301 цнт картоплі, 167,8 цнт овочів. Навіть у неврожайному 1946 році колгосп «Красный прогресс» достроково виконав державні плани здачі хліба, картоплі, овочів, молока й сіна. Успішно справився колгосп з планом розвитку тваринництва на 1946 рік. Так, по великій рогатій худобі він був виконаний на 116, свинях — 160 та вівцях — на 174 проценти[1].

Швидкими темпами зростала економіка селища в 50—60-х роках. На місці «Котломосбуду», річна потужність якого становила 300 тонн металоконструкцій, згодом збудували завод нестандартного металургійного обладнання і металоконструкцій, який з квітня 1961 року став називатись Середино-Будським заводом монтажних заготовок (СЗМЗ).

На базі артілей ім. XVIII партз'їзду та «5 грудня», створено побуткомбінат. Тепер в Середині-Буді працюють райхарчокомбінат, сортовий млин, а також цех переробки овочів. На території Середини-Буди розміщено міжколгоспну будівельну організацію, майстерні райоб'єднання «Сільгосптехніка», лісгоспзаг, маслозавод.

Широко розгорнуто в місті рух за комуністичну працю. На підприємствах і в установах Середини-Буди 1972 року було 29 бригад й 383 ударники комуністичної праці.

Включившись у соціалістичне змагання за дострокове виконання планів дев'ятої п'ятирічки, готуючи гідну зустріч 50-річчю утворення Союзу РСР, серединобудці досягли значних успіхів в розвитку економіки міста. Так, у 1972 році на заводі СЗМЗ за рік вироблено різноманітної продукції на 5,3 млн. крб. проти 2151 тис. крб. на початку 1966 року. В тому ж році міський побутовий комбінат випустив продукції та зробив послуг населенню на 390 тис. карбованців.

За роки восьмої п'ятирічки нових успіхів домоглися колгоспи. Урожаї зернових становили вже пересічно по 14—16 цнт з га, а в окремих польових бригадах — по 20—22 цнт. Було досягнуто чималих успіхів і у виробництві тваринницької продукції. В артілі ім. Свердлова 1969 року вироблено по 54 цнт, а в колгоспі «Красный прогресс» по 45 цнт м'яса на 100 га сільськогосподарських угідь, молока — відповідно 402 і 324 цнт. Збільшення прибутків дало змогу спорудити нові механізовані свинарники, корівники, птахофабрику та придбати значну кількість сільськогосподарської техніки.

Зміцнення колгоспної економіки забезпечило постійне зростання добробуту трудівників. У 1969 році оплата праці колгоспників артілі ім. Свердлова становила в середньому на день 2,89 крб., а колгоспу «Красный прогресс» — 2,75 крб. За досягнення високих показників у розвитку сільськогосподарського виробництва бригадира рільничої бригади А. І. Олійника нагороджено орденом Леніна.

В лютому 1970 року сільгоспартілі ім. Свердлова і «Красный прогресс» об'єдналилися в одну, якій було присвоєно ім'я Я. М. Свердлова. Після об'єднання цей колгосп став багатогалузевим господарством, яке користується 5227 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 3489 га орної землі. Зміцніла технічна база колгоспу. 1972 року колгосп мав 9 комбайнів, 31 трактор, 24 вантажні автомашини, на яких

---

[1] Газ. «Колхозная правда», 21 вересня 1946 р.; 7 листопада 1946 р.

У середній школі. Розповідь про ходаків до В. І. Леніна. Середина-Буда. 1971 р.

працював великий загін механізаторів. Керівництво всіма галузями виробництва здійснюють 15 кваліфікованих спеціалістів сільського господарства.

У колгоспі три первинні парторганізації, в яких на обліку 68 комуністів. Під їх керівництвом працюють комсомольські організації, що об'єднують 22 члени ВЛКСМ.

В 1971 році за визначні досягнення у виробництві сільськогосподарської продукції та перевиконання планів продажу її державі багато трудівників колгоспу відзначено орденами й медалями СРСР. Орденом Леніна нагороджений бригадир комплексної бригади І. Ю. Полозок. Голова колгоспу Герой Соціалістичної Праці Г. В. Дубинін удостоєний ордена Жовтневої Революції.

Включившись у соціалістичне змагання на честь 50-річчя утворення СРСР, трудящі Середини-Буди перевиконали план другого року дев'ятої п'ятирічки.

За останні роки Середина-Буда, яка 1964 року стала містом районного підпорядкування, значно змінила своє обличчя. Тут з'явилося понад 50 багатоповерхових житлових будинків, нові приміщення школи, залізничної станції, будинки культури. Лише за роки восьмої п'ятирічки побудовано 6 багатоповерхових та 75 індивідуальних житлових будинків, готель і лазню, два дитячі комбінати, приміщення середньої школи на тисячу учнівських місць тощо. Місто повністю електрифіковане. Автобусні маршрути зв'язують його з Сумами, Шосткою, Дружбою та з більшістю населених пунктів району та області.

Все місто потопає в зелені фруктових садів та декоративних дерев. В центрі міста створено бульвар, на якому височить пам'ятник В. І. Леніну.

У Середині-Буді багато уваги приділяється охороні здоров'я трудящих. Нині в місті є районна лікарня на 250 ліжок, поліклініка, дитяча й жіноча консультації, протитуберкульозний диспансер на 50 ліжок, здоровпункт, санепідстанція, аптека. У 1972 році в закладах охорони здоров'я міста працювало 150 медичних працівників, в т. ч. 30 лікарів.

Зріс рівень освіти й культури. За післявоєнні роки повністю було відбудовано і розширено мережу шкіл. В місті діють дві середні школи, вечірня середня школа робітничої молоді, дві початкові й музична школи, в яких навчаються 1600 учнів, працюють 115 вчителів. Серед них — заслужені вчителі Української РСР М. О. Кравченко, Н. Ф. Мельник. Трудящі проводять своє дозвілля у районному будинку культури та будинку культури заводу монтажних заготовок (кожен на 600 місць). Вони мають змогу брати участь у гуртках художньої самодіяльності — хоровому, драматичному, танцювальному та інших. Жіночий ансамбль «Полісяночка» відомий далеко за межами району. В місті є два широкоекранні кінотеатри на 650 місць і кілька кіноустановок.

Добре працюють бібліотеки міста: районна, книжковий фонд якої становить 33 тис. томів, її послугами користуються 2939 читачів, та дитяча, читачами якої є 3385 учнів. Крім того, є 10 бібліотек у колгоспі, на підприємствах і у школах Середини-Буди.

До послуг трудящих — пошта, телеграф і телефон з міжміським переговорним пунктом. Повагою серед зв'язківців користується оператор поштового зв'язку, ударник комуністичної праці Т. Г. Тарасенко, 1958 року нагороджена орденом «Знак Пошани».

У місті 31 первинна партійна організація. Вони об'єднують 606 членів партії. Під керівництвом комуністів активно працюють 17 первинних комсомольських організацій, які об'єднують 332 членів ВЛКСМ.

До міської Ради обрано 50 депутатів, працює 7 постійно діючих комісій. Серед них особливою активністю відзначаються комісії благоустрою, промислова та культури й народної освіти.

Серед уродженців Середини-Буди І. Т. Мільченко — доктор медичних наук, професор Куйбишевського медінституту; В. І. Гончаров — лауреат Ленінської премії, Л. П. Петрунькін — лауреат Державної премії.

Трудящі міста наполегливо працюють над втіленням у життя історичних накреслень XXIV з'їзду КПРС, завдань дев'ятої п'ятирічки.

О. Д. ТОМЧУК

ЗНОБ-НОВГОРО́ДСЬКЕ

Зноб-Новгородське — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на лівому березі річки Зноби (Знобівки), притоки Десни, за 36 км від районного центру. В селищі — залізнична станція Чигинок. Населення — 2600 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Кустине, Люте, Стародубове.

Село Зноба (пізніше Зноб-Новгородське) засноване у XVI ст. козаками, які втекли від гніту польських панів. Перед визвольною війною українського народу 1648—1654 рр. село входило до складу Новгород-Сіверського повіту Чернігівського воєводства, з другої половини XVII ст. — до складу Новгород-Сіверської сотні Ніжинського, а з 1663 року — Стародубського полку[1].

В 1717 році гетьман І. Скоропадський віддав Знобу новгород-сіверському протопопу. В селі в цей час було 22 козацькі й 37 селянських дворів та 20 хат безземельних селян (бобилів)[2].

У 80-х роках XVIII ст. козацьких дворів у Знобі налічувалось 34, селянських—44, підсусідків—27.

Внаслідок скасування в 1782 році старого адміністративно-політичного устрою на Лівобережній Україні і створення намісництв Зноба входила до Погарського повіту Новгород-Сіверського намісництва. З 1796 до 1802 року вона у складі Новгород-Сіверського повіту Малоросійської, а з 1802 року — Чернігівської губернії.

Після 1783 року, коли на Лівобережній Україні юридично було закріплено кріпосне право, посполиті й підсусідки залишилися кріпаками в своїх власників, а козаків прирівняли до державних селян. За даними ревізії 1794 року, в селі Знобі налічувалось 326 кріпосних ревізьких душ, які належали 5 дворянам.

Скасування кріпосного права у 1861 році не полегшило економічного становища селян Зноби (Зноб-Новгородського). Вони одержали мізерні наділи землі — до 4-х десятин піщаних і супіщаних грунтів на двір. Ліси, сіножаті, більшість пасовиськ належали поміщикам. І після реформи колишні кріпаки залежали від поміщиків, багатіїв. Трудівники села знемагали від малоземелля та тягаря викупних платежів й змушені були орендувати землю в поміщиків на кабальних умовах. Орендар-половинник мав доставити половину врожаю в садибу поміщика. Орну землю знобновгородці в поміщиків орендували ще й на інших умовах. За одну десятину, взяту під жито, селянин мав віддати третину врожаю і відробити три кінні дні, а за десятину землі під гречку — третину врожаю і відробити три піші дні. Якщо ж поміщик здавав в оренду землю великими ділянками, селяни мали віддати йому третину врожаю. Крім того, за кожні 4 десятини, взяті в оренду, треба було зорати десятину поміщику, засіяти її своїм зерном, зібрати, звезти жниво в економію та змолотити його. Сіножаті й пасовиська селяни Зноб-Новгородського теж орендували в поміщиків.

[1] А. Лазаревский. Описание старой Малороссии, т. 1, стор. 11—13.
[2] Там же, стор. 230.

Невеликі земельні наділи селян на початок XX ст. стали ще меншими. Вкрай збідніле селянство розорювалося, а куркулі багатіли, скуповуючи землі в бідноти. Поміщицька й куркульська кабала, політичне безправ'я викликали боротьбу місцевих трудівників проти гнобителів.

Селяни Зноб-Новгородського брали участь у революційних подіях 1905—1907 років. Вони намагалися подати в суд на поміщика, який захопив 200 десятин селянської землі, а коли їх вимоги не були задоволені, селяни виступили проти нього, захоплювали поміщицьку землю, рубали ліс.

У Зноб-Новгородському, де наприкінці XIX ст. мешкало 1227 чоловік, працювала тільки одна трикласна церковнопарафіяльна школа з одним учителем. Навчалося в ній 30—40 дітей. Лише небагатьом вдалося здобути початкову освіту. Більшість населення не знала грамоти. Ніхто не дбав про медичну допомогу, лікували людей знахарки й костоправи.

Великим тягарем на плечі селян лягла перша світова війна. Понад 100 зноб-новгородців були мобілізовані на фронт, селянські господарства лишилися без основної робочої сили. Податки, реквізиція властями коней, худоби для царської армії розорювали селян до краю.

Коли перемогла в країні Лютнева буржуазно-демократична революція, селяни Зноб-Новгородського та інших сіл волості обрали головою волосної Ради селянських депутатів свого ватажка Ф. П. Старикова, який ще до 1917 року був на заробітках у Донбасі, де разом з робітниками боровся проти експлуататорів.

Звістка про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції була радісно зустрінута трудящими Зноб-Новгородського, проте в Новгород-Сіверському повіті продовжували хазяйнувати поміщики й куркулі, яких підтримував чернігівський губернський комісар Тимчасового уряду. Волосні земельні комітети, де орудували куркулі, і не збиралися розподіляти землю. Дізнавшись з газет «Деревенская беднота» та «Известия» про перші декрети Радянської влади, зокрема Декрет про землю, селяни Зноб-Новгородського послали делегатом у Петроград Ф. П. Старикова, якому доручили зустрітися з В. І. Леніним.

У Петрограді Ф. П. Стариков та інші селяни-ходаки з Новгород-Сіверщини спочатку побували в наркома землеробства О. Г. Шліхтера, а потім у В. І. Леніна, який щиро розмовляв з ними й направив із запискою до редакції газети «Деревенская беднота». Тут Ф. П. Стариков розповів ще про засилля в їхніх місцях поміщиків, торговців-спекулянтів, які грабують та обдурюють народ, сказав він і про те, що край їх дуже темний, бідний і хліба в ньому мало через селянське безземелля[1].

Повернувшись з Петрограда в Зноб-Новгородське, Ф. П. Стариков виступив на селянському сході й повідомив про зустріч з В. І. Леніним і ленінський Декрет про землю, закликав ділити поміщицькі землі, створювати комуни. Перед селянами виступили прибулі з міста більшовики, які скерували революційно настроєну селянську масу на ліквідацію органів буржуазно-поміщицької влади. Наприкінці січня 1918 року в Зноб-Новгородському було встановлено Радянську владу, обрано ревком. Весною селяни розподілили поміщицьку землю.

Під час кайзерівської окупації України Зноб-Новгородське лишилося в «нейтральній зоні». Навесні 1918 року в селі створено комітет бідноти, першим головою якого став О. П. Ганжа. Комбід відіграв значну роль у здійсненні революційних перетворень у Зноб-Новгородському: розподіляв землю, хліб та сільськогосподарські знаряддя, дбав про постачання продовольством робітничих центрів країни й Червоної Армії, провадив значну роботу, згуртовуючи батраків, сприяв зростанню їхньої свідомості, класової солідарності.

В «нейтральній зоні», зокрема в Зноб-Новгородському та навколишніх селах, формувався полк Червоного козацтва В. М. Примакова, добровольцями якого були жителі села О. Я. Жир, Ф. К. Снітко, А. Ф. Швей та інші.

[1] «Український історичний журнал», 1968, № 4, стор. 101, 102.

По закінченні громадянської війни багато односельців-партизанів і червоноармійців повернулися до Зноб-Новгородського. Вони справляли значний вплив на активізацію всього громадського життя в селі. Одностайним схваленням на початку січня 1923 року зустріли трудящі Зноб-Новгородського рішення I Всесоюзного з'їзду Рад про утворення Союзу РСР. Загальні збори громадян села одноголосно прийняли резолюцію, в якій заявили, що допомагатимуть розвиткові і зміцненню братнього об'єднання народів[1].

Щоб наблизити радянський апарат до мас для успішного розгортання відбудови й реконструкції народного господарства, у березні 1923 року був здійснений перехід до нового адміністративно-територіального поділу. За ним село Зноб-Новгородське ввійшло до складу Середино-Будського району Новгород-Сіверського округу Чернігівської губернії[2], а після ліквідації губерній у 1925 році — до Середино-Будського району Глухівського округу.

Середино-Будський райком партії і райвиконком приділяли увагу Зноб-Новгородському, роботі сільради, комнезаму та інших громадських організацій.

У соціалістичній перебудові села велику роль відігравала Зноб-Новгородська сільська Рада. При ній були створені 4 комісії: земельна, благоустрою й санітарії, культурно-освітня, господарсько-бюджетна, які залучали селян до радянського будівництва[3]. Місцева Рада й комнезам гуртували бідноту села на боротьбу з куркульством, допомагали сім'ям червоноармійців, інвалідам, незаможним селянам, вдовам, сиротам, організовували суботники.

На 1 січня 1924 року в КНС налічувалося 46 членів, а 1925 року їх було вже 81. Комнезам налагодив тісні зв'язки з середняками села, вони спільно обробляли землю, приділяли увагу й ремонту мостів, колодязів тощо. У Зноб-Новгородському під час відбудовного періоду були створені сільськогосподарське товариство, споживча кооперація, комітет товариської взаємодопомоги, товариства «Геть неписьменність» і «Культзмичка».

В січневі дні 1924 року трудящі Зноб-Новгородського з великим болем у серці почули сумну звістку про смерть і похорон улюбленого вождя В. І. Леніна. На загальних зборах села вони поклялися втілювати в життя всі його заповіти.

Трудівники Зноб-Новгородського продовжували будувати нове життя. Зростали громадські фонди всіх сільськогосподарських, кооперативних та інших організацій. Зокрема, сільськогосподарський кооператив, що об'єднував 132 пайовиків, відав шкіряним заводом і паровим млином. Дрібні підприємства, водяний та вітряні млини були в розпорядженні Зноб-Новгородського споживчого товариства, яке у 1924 році налічувало до 200 пайовиків. Кредитне товариство мало сівалки, сортувалки та інше сільськогосподарське знаряддя.

Доброю школою виховання селянства стали загальні збори громадян села, які розглядали важливі питання. Наприклад, 17 серпня 1924 року загальні збори селян обговорили питання про ліквідацію неписьменності, роботу хати-читальні та обрали культкомісію[4]. А у вересні 1924 року одні з таких зборів присвятили підготовці до дня урожаю.

Неписьменність була серйозною перешкодою на шляху до нового життя. 1924 року в Зноб-Новгородському з 2005 чоловік у віці від 18 років і старше налічувалося 190 письменних. Тоді ж у селі відкрили пункт ліквідації неписьменності, згодом реорганізований у школу лікнепу. Вже під кінець 1924 року тільки з членів КНС школу лікнепу відвідував 31 чоловік. У 1925 році в селі працювала початкова школа, в якій викладали 4 вчителі і навчалося 133 учні.

Зростала культура трудівників Зноб-Новгородського. Побільшало читачів бібліотеки, передплачувались газети й журнали. При хаті-читальні працював

[1] Сумський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 72, арк. 99.
[2] Административно-территориальное деление Украины. Х., 1923, стор. 41.
[3] Сумський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 72, арк. 65.
[4] Там же, спр. 70, арк. 61.

актив з 25 чоловік. Вони випускали стінну газету, керували гуртками (політичним, хоровим, драматичним), організовували лекції, доповіді, читки газет, бесіди[1].

Розвиткові бідняцьких і середняцьких господарств значну допомогу надавала держава. Тільки в 1927—1928 рр. сільгоспбанк виділив на придбання робочої худоби і сільськогосподарського реманенту більш як 11 тис. карбованців.

Подією в житті села було створення 8 листопада 1930 року Зноб-Новгородського партійного осередку в складі 4 комуністів, секретарем якого обрали К. Г. Горєлова. В цей час було створено й комсомольський осередок. Вже на перших своїх зборах комуністи розглянули питання про підготовку до колективізації у селі, створили ініціативну групу, членам якої дали конкретні завдання щодо проведення роз'яснювальної роботи серед селян. Колективізації чинили запеклий опір куркулі. В 1930 році вони намагалися зірвати хлібозаготівлю, вдалися до агітації проти колгоспів. Але з допомогою комуністів, комсомольців, бідняків ці ворожі дії були знешкоджені, куркульство ліквідовано як клас.

У 1931 році в Зноб-Новгородському почали працювати радгосп «Зноба» і артіль «Пробудження». Спочатку сільгоспартіль була невеликим господарством, яке об'єднувало 12, а через рік 40 дворів. В 1932—1933 рр. у радгоспі створено партійний осередок, а в колгоспі — партійну групу[2]. Вплив комуністів на розвиток радгоспно-колгоспного будівництва посилився.

До 1933 року в селі в основному завершилася суцільна колективізація. Створена того року у селі Кустині артіль 1934 року приєдналася до колгоспу «Пробудження». Об'єднане господарство користувалося 958 га орної землі та 266 га сіножатей.

Сільськогосподарське виробництво оснащувалося машинами також за рахунок Хильчицької МТС, яка 1935 року мала близько 30 тракторів. Крім того, на оранці в колгоспі «Пробудження» працювало від 150 до 180 коней. Колгоспники побудували бригадні стайні, стандартний пташник тощо.

Поліпшилась агротехніка вирощування сільськогосподарських культур, підвищилась їх урожайність, зокрема провідної культури колгоспу — конопель. Розвинулося громадське тваринництво та підвищилася його продуктивність. Надої молока становили 1300 кг на фуражну корову. В колгоспі на початку 1941 року було 230 голів великої рогатої худоби, 400 овець, 170 свиней.

За господарські успіхи і вчасне виконання державних зобов'язань у 1934 році артіль «Пробудження» одержала районний перехідний Червоний прапор[3]. Міцнів колгосп, зростали і його люди — справжні майстри високих урожаїв. Зразки праці на соціалістичних ланах показували перші стахановці К. К. Забело, І. П. Ковальов, Н. О. Мороз, О. С. Тагліна та інші.

В 1935 році артіль «Пробудження» перейменовано на колгосп ім. Калініна. Тоді ж ліквідовано радгосп «Зноба».

З 1932 року село Зноб-Новгородське входило до складу Середино-Будського району, а з 1935 року — Хильчицького району Чернігівської області, а з січня 1939 року воно — в складі Сумської області.

З серпня 1941 року Зноб-Новгородське — районний центр.

Чималу увагу приділяли питанням розвитку культури. У 20-х—30-х роках в селі працювала семирічна школа, в якій навчалося близько 300 учнів. 1935 року в Зноб-Новгородському збудовано кінотеатр, а в 1938 році замість невеликої хати-читальні споруджено будинок культури. В селі в 30-х роках відкрито медичний пункт, де трудилися 3 лікарі і 6 чоловік середнього медперсоналу, розпочато будівництво лікарні, завершити його перешкодила війна.

Віроломний напад німецько-фашистських загарбників порушив мирну працю трудящих. Разом з усім радянським народом жителі Зноб-Новгородського підня-

[1] Сумський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 72, арк. 65; спр. 78, арк. 26.
[2] Там же, спр. 346, арк. 22, 26.
[3] Там же, спр. 376, арк. 96.

лись на захист соціалістичної Батьківщини. Всі чоловіки призовного віку влилися до лав Червоної Армії.

10 вересня 1941 року Зноб-Новгородське окупували гітлерівці[1]. Окупанти по-звірячому розправлялися з населенням. Але ні розстріли, ні шибениці не могли зломити волелюбний дух радянських людей. Вони чинили героїчний опір будь-яким заходам німецьких окупантів, знищували ворога та його ставлеників. Більшість жителів села пішла на фронт або в партизанські загони.

З перших днів окупації боротьбу трудящих проти гітлерівців очолив Хильчицький підпільний райком партії (секретар О. К. Коньков)[2]. Райком діяв до 1943 року[3]. Під його керівництвом 2 жовтня 1941 року з активу партійних і радянських працівників створили партизанський загін. Частина партизанів цього загону в лютому 1942 року влилась до складу Ямпільського загону. Коли група зноб-новгородських партизанів значно зміцніла, 9 травня 1942 року вона знову відокремилась в самостійний загін. Командиром цього загону був М. В. Таратуто, комісаром С. Д. Сорока, начальником штабу Д. А. Зубок. 3 липня 1942 року загін назвали ім'ям Щорса.

У липні 1942 року німецько-фашистські окупанти намагалися проникнути у Брянські ліси і знищити там основні сили партизанів. Розгорілися жорстокі бої у районі Зноб-Новгородського. Партизани загону ім. Щорса разом з месниками інших загонів 26 липня відбили кілька атак фашистів, які, відступаючи, залишили на полі бою 100 убитих, 8 кулеметів, 2 гармати, штабні документи тощо[4].

У вересні 1942 року загін ім. Щорса став частиною партизанського з'єднання М. С. Сабурова і вирушив у рейд на Правобережну Україну. В жовтні 1943 року партизанський загін був перетворений на окреме партизанське з'єднання ім. Щорса (командир М. В. Таратуто, комісар М. М. Бугров), яке діяло до лютого 1944 року[5].

За час своєї діяльності Зноб-Новгородський загін ім. Щорса пройшов по тилах ворога 2732 км бойового шляху, провів 35 наступальних і оборонних боїв з ворогом, здійснив понад 150 диверсійних актів, внаслідок чого пущено під укіс 70 військових ешелонів, висаджено 23 мости, знищено 46 німецьких танків, 185 автомашин, 12 військових складів, убито понад 8 тис. гітлерівців.[6] Багатьох командирів та бійців загону за героїзм, проявлений у боях, нагороджено орденами й медалями СРСР. Серед них М. В. Таратуто, Д. А. Зубок, Г. В. Ковальов, М. Тарасов, М. Гуленок та інші.

Хоробро билися з ворогом партизани-комсомольці. Організація ЛКСМУ Зноб-Новгородського партизанського загону налічувала 150 чоловік. За час окупації комсомольська організація загону залучила до лав народних месників і направила в рейд 120 комсомольців та понад 200 чоловік молоді. Комсомольці під керівництвом комуністів створили лекторську групу, працювали агітаторами в населених пунктах, випускали й розповсюджували листівки[7].

7 вересня 1943 року частини Червоної Армії визволили Зноб-Новгородське від німецько-фашистських загарбників. Великих збитків завдали окупанти: спалили майже все село (залишилось тільки 12 будинків), знищили усі громадські будівлі колгоспу, лікарню, дощенту зруйнували МТС та пограбували її обладнання[8].

Після визволення запрацювали райком партії і райвиконком, які очолили трударів на відбудові Зноб-Новгородського. Відновили роботу школи, клуб та інші заклади.

---

[1] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 415.
[2] Нариси історії Комуністичної партії України, стор. 491.
[3] История Коммунистической партии Советского Союза, т. 5, кн. 1, стор. 688.
[4] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 236—237.
[5] Там же, стор. 405—406.
[6] Сумський облпартархів, ф. 298, оп. 2, спр. 29, арк. 18.
[7] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 285—286.
[8] Сумський облпартархів, ф. 298, оп. 2, спр. 29, арк. 15.

У винятково складних умовах довелось відроджувати господарство колгоспу ім. Калініна. Не вистачало тяглової сили, техніки, спеціалістів, не було продуктивної худоби. На весь район залишилось 5 тракторів, 48 голів великої рогатої худоби, а свині й вівці були повністю винищені[1]. Спочатку жителі села змогли обробити тільки 30 проц. посівної площі.

16 вересня 1944 року Рада Народних Комісарів Української РСР і Центральний Комітет КП(б)У прийняли постанову «Про надання допомоги колгоспам Зноб-Новгородського і Середино-Будського районів, які потерпіли від німецько-фашистської окупації». Колгоспам було додатково виділені трактори та інші сільськогосподарські машини, промислові товари, робоча й продуктивна худоба, будівельні мама-матеріали[2]. В колгоспі ім. Калініна почалось спорудження громадських будівель, відновлювалось стадо корів та іншої худоби.

Запам'ятався знобновгородцям день 9 травня 1945 року, коли стало відомо про переможне завершення війни. Свій внесок у перемогу зробили й жителі села: 246 чоловік билися з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни, 220 з них нагороджено орденами й медалями СРСР. Близько 40 були партизанами, 10 народних месників удостоєні урядових нагород. На фронтах Вітчизняної війни смертю хоробрих загинуло 113 односельців; борючись з окупантами в тилу, своє життя за Батьківщину віддали 15 партизанів.

Для вшанування пам'яті загиблих воїнів-односельців і тих, хто визволяв село в 1943 році, у населеному пункті споруджено (1952 р.) пам'ятник.

Повернулися до села фронтовики. В 1945 році створені партійна (12 комуністів) і комсомольська (15 членів ВЛКСМ) організації. Під керівництвом партійної організації розгорнулася відбудова артільного господарства. Розширились посівні площі, поліпшувалась агротехніка, підвищувалася продуктивність праці. Якщо в 1946 році валовий збір зернових культур сільгоспартілі становив 538 цнт., то вже у 1947 році він збільшився в 6 разів — до 3187 цнт, а в 1950 році — до 5 839 цнт. У 1947 році колгосп ім. Калініна освоїв довоєнні посівні площі. 1950 року в колгоспі одержано найвищий у районі післявоєнний урожай озимого жита. На кожному з 40 га його зібрали по 21 цнт. У тому ж році вперше за післявоєнний період знобновгородці посіяли озиму пшеницю, урожай якої становив 18 цнт з гектара[3].

Швидко відновлювалось і зростало поголів'я великої рогатої худоби .В 1946 році налічувалось всього 43 голови великої рогатої худоби, а до 1950 року колгоспне стадо становило 210 голів. Добре розвивалися й інші галузі тваринництва. Перед вели кращі трудівники. Так, свинарка колгоспу, депутат районної Ради В. Сес у 1953 році від 9 свиноматок одержала 126 поросят. Грошові доходи колгоспу від однієї свиноматки, закріпленої за В. Сес, становили 2600 крб. Всього ж у 1953 році колгосп одержав від тваринництва 200 тис. крб., або в 9 разів більше, ніж у 1952 році[4].

Збільшувались грошові доходи й від інших галузей господарства. Якщо в 1946 році вони становили 35 881 крб., то в 1950 році — 80 375 карбованців.

10 вересня 1950 року у селі відбулося свято врожаю, яке згодом стало традиційним. Відкрили районну сільськогосподарську виставку.

Радісно відзначили знобновгородці велике свято — 300-річчя возз'єднання України з Росією. 21 травня 1954 року відбувся великий мітинг, де були присутні гості — делегація трудящих сусіднього Трубчевського району Брянської області РРФСР. У великому святковому концерті взяли участь понад 400 самодіяльних митців. Тоді ж у Трубчевський район виїжджала делегація знобновгородців, яка взяла участь у святкових торжествах на землі братнього російського народу. Були організовані взаємні поїздки передовиків виробництва для обміну досвідом роботи в галузі сільського господарства.

---

[1] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 254
[2] Там же,стор. 370—371.
[3] Сумський облпартархів, ф. 298, оп. 9, спр. 2, арк. 41; оп. 11, спр. 57, арк. 19.
[4] Там же, оп. 15, спр. 1, арк. 41.

Ставали до ладу в Зноб-Новгородському нові підприємства: у 1953 році маслозавод, цегельний завод з виробничою потужністю 2,5 млн. штук цегли на рік, у 1958 році двоповерховий вальцьовий млин. А коли в 1959 році стали до ладу цех безалкогольних напоїв і ковбасний цех, створили харчокомбінат.

Завдяки самовідданій праці робітників і колгоспників та поданій державою допомозі село збудували заново. Тільки за період з 1945 по 1958 рік тут зведено 33 комунальні і 808 індивідуальних будинків, відкрили відділення зв'язку, ветеринарну лікарню; пущено хлібозавод, побудували інтернат, аптеку, стадіон тощо.

У зв'язку із зростанням Зноб-Новгородського, збільшенням його населення 16 червня 1961 року його віднесено до категорії селищ міського типу. В 1962 році селище переведено до Середино-Будського району.

Народні контролери перевіряють готовність сільськогосподарської техніки до весняної сівби. Колгосп «Маяк», смт Зноб-Новгородське. 1973 р.

В 60-х рр. економіка колгоспу «Маяк» (до 1963 р.— колгосп ім. Калініна) розвивалася ще швидшими темпами. Валовий збір зерна з 10 234 цнт у 1961 році збільшився до 13 257 цнт у 1965 році, коли колгосп одержав по 22,5 цнт озимої пшениці. План продажу державі молока в 1965 році виконано на 130 і м'яса — на 120 проц. Грошові прибутки за один лише 1965 рік зросли на 68 тис. крб. і становили 250 тис. карбованців.

Нове трудове й політичне піднесення серед трудящих Зноб-Новгородського викликали підготовка до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції і до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Так, колектив маслозаводу план восьмої п'ятирічки виробництва валової продукції виконав на 108,4 проц. У 1970 році підприємство виготовило продукції на 403 тис. крб. більш як у 1965 році. Добре попрацювали трудівники колгоспу «Маяк». Вони виконали план виробництва картоплі на 132,2 проц., м'яса — на 119, молока — на 105,1 проц. Перевиконані були плани продажу державі зерна та інших сільськогосподарських продуктів.

Значно поліпшилась технічна оснащеність виробництва. Колгосп має 11 тракторів, 10 автомашин, 4 зернові й 3 картоплезбиральні комбайни. Господарство повністю електрифіковане.

За досягнуті успіхи у виконанні завдань п'ятирічки ряд передовиків колгоспу відзначено урядовими нагородами: тваринник Г. Д. Шкут нагороджений орденом Жовтневої Революції, голова колгоспу Ф. М. Міцура — орденом Трудового Червоного Прапора, колгоспниця С. Л. Мороз — орденом «Знак Пошани».

У післявоєнні роки зростали лави комуністів. Нині 160 комуністів об'єднані в 10 партійних організаціях.

Багато зробила щодо благоустрою й оформлення населеного пункту селищна Рада, до якої обрано 35 депутатів. При виконкомі Ради створено постійні комісії — фінансово-бюджетну, сільськогосподарську, культури й народної освіти, шляхового будівництва та благоустрою.

Тільки з 1966 по 1971 рік прокладено 3 тис. кв. метрів тротуарів, 3 км водопроводу. За цей час споруджено приміщення для підстанції електромережі, 2 гуртожитки, близько 70 житлових будинків. Селище повністю електрифіковане і радіофіковане.

Певних успіхів досягнуто у медичному обслуговуванні населення. Тут є лікарня на 125 ліжок, поліклінічне відділення, жіноча консультація.

Добре працює колектив середньої школи. За період з 1960 по 1971 рік школу закінчило 69 учнів із золотими та срібними медалями, а всього за післявоєнний період середню освіту здобули близько 1,5 тис. чоловік.

Ще 1966 року у Зноб-Новгородському відкрито професійно-технічне училище № 9, яке готує трактористів-машиністів. Училище має добру матеріально-технічну базу. Тут працює 48 викладачів та майстрів виробничого навчання. За 6 останніх років підготовлено понад 2 тис. кваліфікованих спеціалістів для сільського господарства.

В 1971 році у Зноб-Новгородському споруджено будинок культури на 400 місць. При ньому працюють хор учителів, який здобув першість у районі, та інші колективи художньої самодіяльності. В селищі 4 бібліотеки з книжковим фондом близько 60 тис. примірників. Послугами бібліотек користується майже 2 тис. чоловік.

Загін інтелігенції селища налічує 62 вчителі, 11 лікарів, 50 чоловік середнього медперсоналу. Вчителі, лікарі та інші спеціалісти беруть активну участь у громадському житті селища. Первинна організація товариства «Знання» об'єднує 28 лекторів.

Велике трудове піднесення серед трудящих Зноб-Новгородського викликала постанова ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу РСР». Партійні і профспілкові організації широко розгорнули соціалістичне змагання за дострокове виконання виробничих завдань. 1972 року колгосп «Маяк», що змагається з колгоспом «Рассвет» Суземського району Брянської області, виконав план продажу зерна державі на 116 проц., картоплі — на 106, м'яса — на 117 і молока — на 100 проц. Тракторна бригада цього господарства (бригадир О. В. Татаринов) здобула перше місце в районі.

Колектив станції Чигинок у ювілейному році виконав план перевезення вантажів на 148 проц. ПМК-147 провела значні роботи щодо поліпшення луків та пасовиськ і підвищення родючості земель. Тільки за два роки дев'ятої п'ятирічки осушено понад 400 га земель, виконані культурно-технічні роботи на площі 1082 га, створено культурних пасовиськ 497 га, видобуто торфу 15 800 тонн.

Як і всі радянські люди, трудящі селища самовіддано працюють над втіленням у життя величних накреслень XXIV з'їзду КПРС. Трудівники колгоспу «Маяк» зобов'язалися одержати в 1973 році — вирішальному році дев'ятої п'ятирічки — по 160 цнт картоплі з га, 58 цнт м'яса і 273 цнт молока на 100 га сільгоспугідь, значно збільшити продаж сільськогосподарських продуктів державі. В селищі розпочато будівництво коноплезаводу з комплексом адміністративно-побутових і житлових приміщень, яке буде завершено 1974 року.

Невпізнанним стало селище за роки Радянської влади. Трудящі Зноб-Новгородського докладають усіх зусиль для дальшого розвитку його економіки й культури.

І. Т. КАЧАН

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД СЕРЕДИНО-БУДСЬКОГО РАЙОНУ

ВЕЛИ́КА БЕРІ́ЗКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і за 10 км від залізничної станції Перемога. Дворів — 71. Населення — 211 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Дуболісся, Лукашенківське, Новий Світ, Перемога, Троїцьке, Ясна Поляна.

У Великих Берізках міститься центральна садиба колгоспу «Зоря», за яким закріплено 2700 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1804 га орної землі. Вирощують зернові, картоплю, розвинуте тваринництво. За самовіддану працю 5 колгоспників відзначено урядовими нагородами, у т. ч. С. С. Бєлопольського — орденом Жовтневої Революції. Є клуб, бібліотека, медпункт. Партійна організація (утворена в січні 1918 р.) налічує 30 комуністів, комсомольська організація (утворена 1923) — 26 членів ВЛКСМ.

Село засноване на початку XVIII ст. У 1905 і 1912 рр. робітники цукроварні влаштували страйки. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На початку 1918 року була утворена комуна. Її очолив А. І. Усиков — один із ходаків до В. І. Леніна в листопаді 1917 р. У роки громадянської війни діяв партизанський загін. На фронтах і в партизанських загонах в роки Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 204 уродженці села, з них 112 чоловік загинули. За мужність і відвагу, виявлені в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, 50 воїнів і партизанів нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцю села Г. О. Рогачевському присвоєно звання Героя Радянського Союзу. За активну допомогу населення партизанам гітлерівці спалили село і розстріляли, а також спалили живими понад 300 чоловік. У 1967 році у селі відкрито меморіал, на плитах якого викарбовано імена односельців, загиблих у бою з гітлерівцями.

ГОЛУБІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру і за 8 км від залізничної станції Перемога. Дворів — 123. Населення — 360 чоловік. Сільраді підпорядковані села Заріччя, Лісне, Поділи, Поліське, Сибилівщина.

На території Голубівки розміщена центральна садиба колгоспу ім. Кірова, який має в користуванні 2741 га сільськогосподарських угідь, у. т. ч. 2173 га орної землі. Вирощують зернові, картоплю, коноплі, розвинуте тваринництво. За успіхи в праці 5 колгоспників відзначені урядовими нагородами.

У селі є восьмирічна школа (15 учителів і 110 учнів), клуб, бібліотека, медпункт. Партійна організація (створена в 1924 р.) об'єднує 26 комуністів, дві комсомольські організації — (перша комсомольська організація створена 1926 р.) — 44 члени ВЛКСМ.

Голубівку засновано на початку XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 р. Сільськогосподарську артіль організовано 1923 р. У боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни брали участь 250 жителів, з них 200 загинули. За мужність і відвагу, виявлені на фронтах і в тилу ворога, 45 односельців нагороджені орденами й медалями СРСР. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації в 1941—1942 рр. у селі діяв загін самооборони. У 1972 році відкрито пам'ятник односельцям, які загинули в боях з гітлерівцями. Поблизу с. Голубівки виявлено городище та могильник часів Київської Русі.

ЖИ́ХОВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Перемога. Дворів — 333. Населення — 1170 чоловік. Сільраді підпорядковані села Гутко-Ожинка, Красичка, селище Нова Спарта.

У Жихові міститься центральна садиба колгоспу ім. Ульянова, за яким закріплено 6300 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4014 га орної землі. Вирощують зернові, картоплю, розвинуте тваринництво. За самовіддану працю 11 колгоспників нагороджено орденами й медалями СРСР, у т. ч. І. М. Мельника і М. К. Тимошенко — орденом Леніна.

Є середня школа (37 учителів і 429 учнів), клуб, бібліотека, два медпункти. На території сільради дві партійні (86 комуністів) і три комсомольські (251 чл. ВЛКСМ) організації.

Перша згадка про Жихове належить до початку XVII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. У роки Великої Вітчизняної війни на фронтах і в партизанських загонах боролися з ворогом 447 жителів села, загинуло 375 чоловік. Нагороджено орденами й медалями СРСР 150 чоловік. Уродженцю села А. Л. Тітенку присвоєно звання Героя Радянського Союзу. На честь односельців, які полягли у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, у 1959 році споруджено пам'ятник.

Уродженцем Жихового є активний учасник партизанської боротьби на Україні в роки Великої Вітчизняної війни, комісар партизанського з'єднання, радянський історик Л. Є. Кизя.

ЗНО́Б-ТРУБЧЕ́ВСЬКА — село центр сільської Ради, розташоване за 40 км від районного центру і за 5 км від залізничної станції Чигинок. Дворів — 358. Населення — 817 чоловік. Сільраді підпорядковані села Карпеченкове, Кудоярове, Любахове, Улиця.

У Зноб-Трубчевській міститься центральна садиба колгоспу «Червоний партизан», який має в користуванні 3134 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1825 га орної землі. Вирощують зернові, картоплю, коноплі; тваринництво м'ясо-молочного напряму. За успіхи в праці 4 колгоспники відзначені урядовими нагородами.

У селі є восьмирічна школа (20 учителів, 246 учнів), клуб, бібліотека, медпункт. На території сільради — 2 партійні (49 комуністів) і 3 комсомольські (69 членів ВЛКСМ) організації.

Зноб-Трубчевська заснована у XVI ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. У роки

Великої Вітчизняної війни з німецько-фашистськими загарбниками боролися понад 498 односельців, з них 275 загинули, 208 чоловік нагороджені орденами й медалями СРСР. 1962 року споруджено пам'ятник загиблим воїнам і партизанам-односельцям.

КА́М'ЯНКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру і за 2,5 км від залізничної станції Вирішальний. Дворів — 267. Населення — 775 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Високосів, Камінське, Курган, Лужки, Мохове, Пилипи.

У Кам'янці міститься центральна садиба колгоспу ім. Шевченка, за яким закріплено 2636 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2000 га орної землі. Вирощують зернові, картоплю, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. 10 кращих колгоспників нагороджені орденами й медалями СРСР.

Є восьмирічна школа (12 учителів, 141 учень), клуб, бібліотека, медпункт. Партійна організація налічує 27 комуністів, дві комсомольські — 37 членів ВЛКСМ.

Село відоме з XVIII ст. Його назва походить від Кам'яних озер, де бере початок річка Свіга. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. У роки Великої Вітчизняної війни на фронтах і в партизанських загонах билися з ворогом понад 350 чоловік, з них 180 полягли смертю хоробрих. 113 воїнів і партизанів удостоїлися урядових нагород. На честь загиблих односельців-воїнів і партизанів відкрито пам'ятник.

КРЕНИ́ДІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 47 км від районного центру і за 10 км від залізничної станції Чигинок. Дворів — 271, населення — 723 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Василівське, Кім, Мефодівка, Українське, Червоне.

Колгосп «Прогрес» має у користуванні 3204 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1985 га орної землі. Спеціалізується на вирощуванні зернових, картоплі й конопель, тваринництво — м'ясо-молочного напряму. За успіхи в розвитку сільського господарства 12 колгоспників нагороджено орденами й медалями СРСР, у т. ч. О. Г. Барабаша — орденом Леніна.

У Кренидівці працюють восьмирічна школа (13 учителів, 170 учнів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. На території сільради — 2 партійні (77 комуністів) і 2 комсомольські (96 членів ВЛКСМ) організації.

Село засноване у другій половині XVII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. У роки Великої Вітчизняної війни з німецько-фашистськими загарбниками боролися 273 уродженці села, з них 98 загинули. 45 учасників війни відзначені урядовими нагородами. Уродженцям с. Мефодівки Г. Г. Есаулко і Ф. Г. Компанійцю присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В селі Кренидівка споруджено меморіальний комплекс.

КРИВОНО́СІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 57 км від районного центру і за 20 км від залізничної станції Чигинок. Дворів — 235. Населення — 717 чоловік. Сільраді підпорядковані села Боровичі, Таборище, Хильчичі.

За колгоспом ім. Леніна, центральна садиба якого міститься в селі, закріплено 4380 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2540 га орної землі. Вирощують зернові, картоплю, коноплі, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 15 колгоспників нагороджено орденами й медалями СРСР, у т. ч. механіка колгоспу О. І. Величка — орденом Леніна.

Є початкова школа, будинок культури на 350 місць, бібліотека, лікарня (25 ліжок). На території сільради — 3 партійні (94 комуністи) і 4 комсомольські (97 членів ВЛКСМ) організації.

Село засноване в другій половині XVII ст. У 1905 році сталося селянське заворушення проти поміщика. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. В роки Великої Вітчизняної війни на фронтах і в партизанських загонах билися з ворогом 202 чоловіка, з них 120 загинуло. 295 воїнів і партизанів удостоїлися урядових нагород. Під час тимчасової фашистської окупації гітлерівці розстріляли 50 жителів села. В 1959 році в селі відкрили пам'ятник загиблим воїнам і партизанам-односельцям, а в 1965 році — обеліск жертвам фашизму.

На околицях с. Боровичів виявлено 9 поселень доби неоліту та доби бронзи.

НОВОВАСИ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 54 км від районного центру і за 4 км від станції Зноб. Дворів — 247. Населення — 678 чоловік.

Колгосп «12 років Жовтня» має у своєму користуванні 1286 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 852 га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових, картоплі, розведенні м'ясо-молочного тваринництва. 5 передовиків колгоспного виробництва відзначені урядовими нагородами.

У Нововасилівці є восьмирічна школа (13 учителів і 150 учнів), клуб, бібліотека, медпункт. Партійна організація (створена у грудні 1926 р.) об'єднує 21 комуніста, дві комсомольські організації — 27 членів ВЛКСМ. Перша комсомольська організація була створена в 1919 році.

Село виникло в 1904 році. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. У роки Великої Вітчизняної війни на фронтах і в партизанських загонах воювали 219 жителів, з них 104 загинули. 60 воїнів і партизанів за мужність, виявлену у боях з ворогом, нагороджені орденами й медалями СРСР. У 1941—1943 рр. у Нововасилівці розташовувалися штаби ряду партизанських загонів і з'єднань. У селі відкрито обеліск на честь загиблих партизанів.

О́ЧКИНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 55 км від районного центру і за 18 км від залізничної станції Чигинок. Дворів — 296. Населення — 832 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Журавка, Красноярське.

За колгоспом «Червоний травень» закріплено 1961 га сільськогосподарських угідь, у т. ч.

1275 га орної землі. Вирощують зернові, картоплю, коноплі, розвинуте тваринництво. У селі з 1929 року працює коноплезавод. За самовіддану працю 15 робітників і колгоспників нагороджено орденами й медалями СРСР.

У Очкиному є восьмирічна школа (14 учителів, 156 учнів), будинок культури на 230 місць, бібліотека, медпункт. На території сільради — 3 партійні (70 комуністів) і 5 комсомольських (76 членів ВЛКСМ) організацій. Перший партосередок створено в 1923 році.

Село засноване у першій половині XVII ст. Радянська влада встановлена на початку 1918 року. В Червоній Армії і партизанських загонах билися з фашистами 230 жителів села, з них 113 загинуло. За мужність, виявлену у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, 80 чоловік нагороджено орденами й медалями СРСР. У 1967 році відкрито меморіал, на плитах якого викарбовані імена загиблих на війні односельців.

Поблизу Очкиного виявлено поселення доби неоліту та бронзи.

ПИГАРІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і за 2 км від залізничної станції Вирішальний. Дворів — 310. Населення — 971 чоловік. Сільраді підпорядковані села Луг, Новосовське, Ріг, Хрещикове.

У Пигарівці міститься центральна садиба колгоспу «Шлях до комунізму», за яким закріплено 3770 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3180 га орної землі. Вирощують зернові, картоплю, коноплі, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За трудові успіхи 8 колгоспників удостоєні урядових нагород.

Є середня школа (24 учителя, 352 учня), клуб, бібліотека, лікарня (25 ліжок). На території сільради — 2 партійні (43 комуністи) і 2 комсомольські (148 членів ВЛКСМ) організації. Першу комсомольську організацію створили 1924 року.

Село виникло у першій половині XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах і в партизанських загонах з ворогом боролися 325 жителів, з них понад 100 загинуло. 130 воїнів і партизанів відзначені урядовими нагородами. Уродженець с. Пигарівки І. П. Корявко удостоєний звання Героя Радянського Союзу. На честь односельців — воїнів і партизанів, загиблих у роки війни, в 1957 році споруджено пам'ятник.

РОЖКО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру Середина-Буда і залізничної станції Зернове. Дворів — 240. Населення — 814 чоловік. Сільраді підпорядковані села Нововолодимирівка, Порохань, Ситне.

У Рожковичах міститься центральна садиба колгоспу «Дружба», за яким закріплено 6300 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5296 га орної землі. Колгосп спеціалізується на вирощуванні зернових культур, картоплі, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 14 передовиків колгоспного виробництва нагородили орденами й медалями СРСР, у т. ч. О. Ф. Горелову — орденом Леніна, Й. Д. Безпалова — орденом Жовтневої Революції.

Є середня школа (30 учителів, 484 учні), клуб, бібліотека, медпункт. На території сільради 2 партійні (55 комуністів) і 3 комсомольські (140 членів ВЛКСМ) організації. Комсомольська організація утворена в 1925 році, партійна організація — 1927 року.

Село засноване в другій половині XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В роки Великої Вітчизняної війни на фронтах і в партизанських загонах воювали 217 жителів, з них 110 загинуло. За ратні подвиги 84 воїни нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу. У 1958 році споруджено пам'ятник на честь загиблих червоноармійців і партизанів.

РОМА́ШКОВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Шалимівка. Дворів — 293. Населення — 900 чоловік. Сільраді підпорядковані села Демченкове, Лісова Поляна, Сміле.

У Ромашковому міститься центральна садиба колгоспу ім. Жданова, за яким закріплено 2500 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1940 га орної землі. Вирощують зернові, картоплю, коноплі, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Два передовики колгоспного виробництва нагороджені орденами й медалями СРСР.

Є восьмирічна школа (11 учителів, 140 учнів), клуб, бібліотека, медпункт. У складі партійної організації 19 комуністів, комсомольських організацій 2—36 членів ВЛКСМ.

Село виникло на початку XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах і в партизанських загонах воювали понад 300 жителів, з них понад 100 загинули. 40 воїнів і партизанів відзначені урядовими нагородами. В 1967 році відкрито пам'ятник воїнам Радянської Армії, які загинули в боях за визволення села, і односельцям, що полягли в боротьбі проти гітлерівців.

СТАРА́ ГУ́ТА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру і за 18 км від залізничної станції Чигинок. Дворів — 274. Населення — 766 чоловік. Сільраді підпорядковані села Василівка, Гаврилова Слобода, Гаврилове, селище Зелений Гай, Нова Гута.

У Старій Гуті міститься центральна садиба колгоспу «Заповіти Ілліча», за яким закріплено 2002 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1160

На полях колгоспу ім. Жданова, с. Ромашкове, 1969 р.

га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових культур, картоплі, конопель, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За високі показники у праці 10 колгоспників нагороджені орденами й медалями СРСР.

У Старій Гуті є восьмирічна школа (12 учителів, 158 учнів), клуб, бібліотека, лікарня на 25 ліжок. У складі партійної організації 34 комуністи, в трьох комсомольських організаціях — 78 членів ВЛКСМ. Перший партосередок засновано 1921 року.

Перша згадка про село належить до кінця XVII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. На фронтах і в партизанських загонах у роки Великої Вітчизняної війни воювали проти німецько-фашистських загарбників 548 жителів, з них 227 загинули смертю хоробрих. За мужність, виявлену в боях з ворогом, 128 чоловік відзначені урядовими нагородами. За активну допомогу населення партизанам гітлерівці у 1942 році повністю спалили село. 1971 року відкрито меморіальний комплекс на честь загиблих радянських воїнів — визволителів села і односельців, що полягли у боротьбі з ворогом.

СТЯГА́ЙЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від райцентру і за 4 км від залізничної станції Чигинок. Дворів — 162. Населення — 496 чоловік. Сільраді підпорядковане село Білоусівка.

За колгоспом ім. Чкалова, центральна садиба якого розміщена у Стягайлівці, закріплено 2293 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1671 га орної землі. Вирощують зернові культури, картоплю, коноплі, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 4 колгоспники відзначені урядовими нагородами.

У Стягайлівці є восьмирічна школа (12 учителів, 116 учнів), клуб, бібліотека, медпункт. У складі партійної організації — 20 комуністів, у двох комсомольських організаціях — 43 члени ВЛКСМ.

Село засноване в першій половині XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах і в партизанських загонах билися з ворогом 176 жителів, з них 96 загинули. 60 односельців — воїнів і партизанів нагороджені орденами й медалями СРСР. 1957 року радянським воїнам — визволителям села від німецько-фашистських загарбників споруджено пам'ятник.

УРА́ЛОВЕ (до 1922 р.— Олтар) — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км від районного центру і за 10 км від залізничної станції Чигинок. Дворів — 505. Населення — 1445 чоловік. Сільраді підпорядковані села Рудня і Чигин.

В Ураловому міститься центральна садиба колгоспу «Росія», за яким закріплено 4200 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2400 га орної землі. Вирощують зернові культури, картоплю, коноплі, тваринництво м'ясо-молочного напряму. За трудові успіхи 50 колгоспників нагороджено орденами й медалями СРСР, у т. ч. агронома М. Я. Круглика — орденом Леніна і голову колгоспу Г. І. Шевцова — орденом Жовтневої Революції.

В селі є середня школа (27 учителів, 418 учнів), будинок культури на 400 місць, бібліотека, медпункт, пологовий будинок. На території сільради 3 партійні (70 комуністів) і 4 комсомольські (198 членів ВЛКСМ) організації. Перший комсомольський осередок — з 1926 року.

Село виникло в першій половині XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В роки громадянської війни в селі було створено партизанський загін. У роки Великої Вітчизняної війни на фронтах і в тилу ворога боролися з німецько-фашистськими загарбниками 690 жителів, з них 337 загинули. Понад 300 односельців нагороджено орденами й медалями СРСР. 1971 року відкрито меморіальний комплекс на честь загиблих воїнів і партизанів.

На території села Рудні знайдено крем'яну зброю доби бронзи.

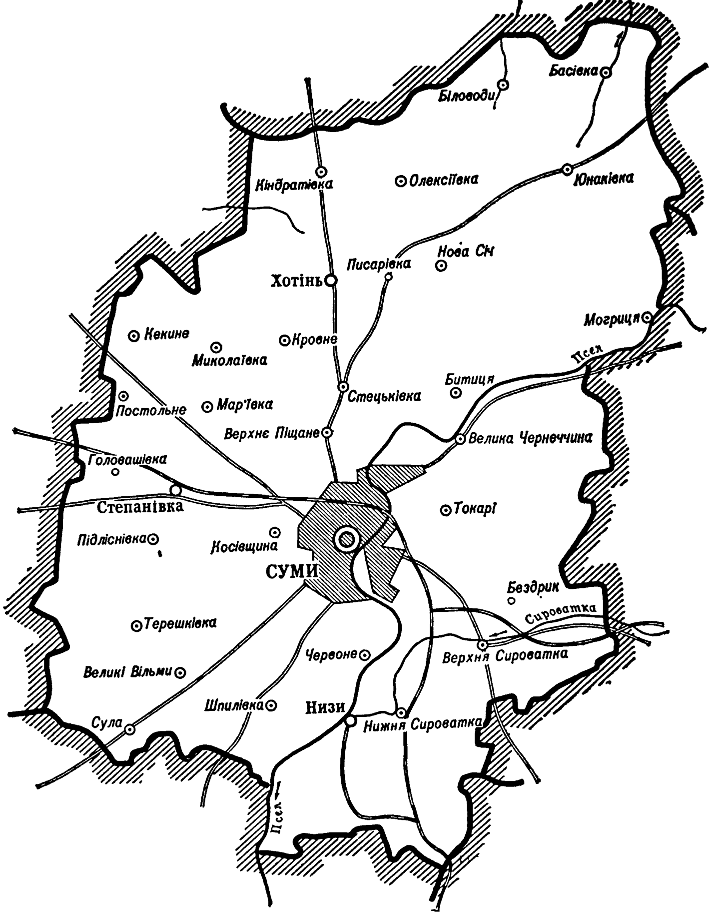
ЧЕРНА́ЦЬКЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру та залізничної станції Зернове. Дворів — 495. Населення — 1422 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Уборок.

У Чернацькому міститься центральна садиба колгоспу «Червоний Жовтень», за яким закріплено 4395 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3200 га орної землі. Колгосп спеціалізується на вирощуванні зернових культур, картоплі, конопель, тваринництво — м'ясо-молочного напряму. За самовіддану працю 18 колгоспників нагороджені орденами й медалями СРСР.

Є середня школа (27 учителів і 305 учнів), будинок культури на 400 місць, бібліотека, медпункт. Партійна організація налічує 35 комуністів, дві комсомольські — 158 членів ВЛКСМ. Комсомольський осередок створено 1924 року, партійний — 1926 року.

Село засноване на початку XVII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. У роки Великої Вітчизняної війни на фронтах і в партизанських загонах воювали 378 жителів, з них 227 загинуло. За мужність і відвагу, виявлені у боротьбі проти ворога, 150 жителів нагороджені орденами й медалями СРСР. У 1971 році відкрито меморіальний комплекс на честь загиблих червоноармійців і партизанів.

СУМСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,8 тис. кв. км. Населення — 81,8 тис. чоловік, з них сільського—70,6 тис. Середня густота населення — 44,3 чоловіка на кв. км. З корисних копалин є торф, промислові глини, кварцовий пісок. З селищним і 25 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковано 151 населений пункт. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, установах — 93 первинні партійні організації, 126 комсомольських і 187 профспілкових. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За 8 радгоспами і 22 колгоспами закріплено 119,4 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 99,5 тис. га орної землі. В районі — 15 промислових підприємств. Населення обслуговують 85 медичних закладів. У 60 загальноосвітніх школах, у т. ч. 13 середніх, 34 восьмирічних і 13 початкових, навчається 12,1 тис. учнів і працює 996 учителів. Культурно-освітню роботу ведуть 22 будинки культури, 48 клубів, 72 бібліотеки. Є 75 кіноустановок. У районі — 6 пам'ятників В. І. Леніну. В 26 населених пунктах споруджено 28 пам'ятників воїнам-визволителям, у 16 — обеліски Слави односельцям, що загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни.

ХОТІНЬ

Хотінь — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване за 20 км від Сум, з яким сполучене автошляхом. Населення — 3200 чоловік. Селищній Раді підпорядковане село Писарівка.

Хотінь відома з другої половини XVII ст. В царській грамоті, даній у квітні 1703 року полковникові А. Г. Кондратьєву, вказано, що село Хотінь заселене його батьком, полковником Сумського слобідського полку Г. Кондратьєвим у 1689 році

і передане синові у спадщину. Тоді тут існувала церква, двір полковників, млин і жило «черкас вольних людей» 50 чоловік[1].

У першій половині XVIII ст. населення Хотіні було вже в основному закріпачене. За переписом 1732 року в селі налічувалося 115 дворів (791 житель), з них 112 дворів підданих (768 кріпаків). Власник села жорстоко визискував селян. У 1753 році на знак протесту проти гніту вони вирубали поміщицький ліс[2].

Наприкінці XVIII ст. по всій Росії прокотилася хвиля селянських заворушень. Наляканий ними цар Павло I у квітні 1797 року видав указ «Про непримушення селян працювати в неділю». 1 червня 1797 року в Хотіні після церковної відправи писар зачитав селянам цей указ і додав від себе, що піддані повинні працювати на пана всією сім'єю, не виключаючи десятирічних, 3 дні. Тоді обурені селяни демонстративно залишили церкву, а кріпаки П. Саченко, Є. Мічманенко, Є. Гайовенко, М. Колодченко, К. Ларченко й І. Товстуненко заявили, що вони зовсім відмовляться підкорятися поміщиці. Ініціатори виступу були заарештовані. П. Саченка покарали канчуками і вислали до Сибіру, інших нещадно висікли[3].

З 1835 року, коли було створено Харківську губернію, Хотінь ввійшла як центр волості до складу Сумського повіту. В той час селом володіли поміщики Бутурліни. В 40—50-х роках у їх маєтку були вже цегельний і цукровий заводи, на яких працювали кріпаки. Селяни відбували панщину, що в гарячу пору жнив доходила до 4—5 днів на тиждень, і платили поміщикові натуральну ренту.

За рахунок жорстокої експлуатації кріпаків власник маєтку наприкінці XVIII— на початку XIX ст. побудував розкішний архітектурний ансамбль. Споруджений він був за проектом російського зодчого Джакомо Кваренгі, представника російського класицизму. Головний палац мав 87 парадних покоїв. Крім нього, були бокові двоповерхові флігелі та численні служби. Архітектор Г. І. Лукомський. відвідавши в 1914 році Хотінь, писав, що цей ансамбль має право зайняти перше місце серед найкращих садиб південної Росії[4]. У 1869 і 1871 роках на запрошення С. Г. Строганова (тодішнього власника маєтку) Хотінь відвідав російський живописець-пейзажист Ф. О. Васильєв. На основі етюдів, зроблених тут, він написав картину «Мокра лука». 1871 року в Хотіні побував художник І. М. Крамськой. Тут він працював над картиною «Майська ніч», створив етюдний портрет «Голова селянина», малюнок «Село Хотінь» та інші[5].

Під час проведення реформи 1861 року власнику Хотіні полковнику П. Бутурліну належало 878 ревізьких душ. Згідно з уставною грамотою землю мали одержати 835 душ, у користуванні яких до 1861 року була 2921 десятина землі. За Положенням 19 лютого селяни одержали тільки 2505 десятин, або 3 десятини на ревізьку душу. Таким чином поміщик відрізав у селян 416 десятин, причому кращої землі[6].

Наприкінці 60-х років маєток «Хотінь» площею 15 тис. десятин, поділених на 9 економій, перейшов до графів Строганових. Маєток являв собою велике капіталізоване господарство з десятипіллям, штучним лісорозведенням на площі 300 десятин та плодорозсадником, кінським заводом, двома винокурними (заснованими в 1863 і 1882 рр.), трьома цегельними та вапняним заводами, олійницею, великим водяним млином і сукновальнею. В маєтку працювали ковальська, слюсарна, ливарна та лимарна майстерні. А навкруги цього багатющого маєтку тулилися злиденні наділи колишніх кріпаків. Наприкінці XIX ст. селяни мали орної землі по 1 десятині 2257 кв. сажнів на душу чоловічої статі. Щоб прогодувати сім'ю і заплатити

---

[1] Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 395—396; Сборник Харьковского историко-филологического общества, т. 13, стор. 214.

[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 760, спр. 1077, арк. 2.

[3] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 440—441.

[4] Г. И. Лукомский. Старинные усадьбы Харьковской губернии, ч. 1. Птг., 1917, стор. 18, 96—100.

[5] Ю. Ступак. Крамськой і Україна. К., 1971, стор. 13, 14, 21, 24.

[6] Харківський облдержархів, ф. 16, оп. 6, спр. 471, арк. 1—5.

численні податки й викупні платежі, вони орендували землю в поміщиків та куркулів на досить важких умовах — з половини врожаю або за відробітки. Але й це не поліпшувало їхнього становища. Доводилося йти на заробітки на цукрові або винокурні заводи, в поміщицькі економії.

За тяжку виснажливу працю від зорі до зорі Строганови платили дорослому робітникові на власних харчах 15 крб. на місяць, підлітку — від 1 до 1,5 крб. Жінки-поденниці одержували від 25 до 35 коп. Все це обурювало трудящих, штовхало їх на боротьбу проти гнобителів. У жовтні 1905 року селянський рух охопив усю Хотінську волость. Селяни випускали худобу на панські посіви, підпалювали в економіях сіно й солому, вирубували ліс. Тоді ж застрайкували робітники сільськогосподарських майстерень Строганових. Управитель, переконавшись, що власними силами й засобами він не зможе примусити робітників відновити роботу, викликав каральний загін, але й це не вплинуло на страйкуючих. Рух ширився. До робітників приєдналися селяни.

Загальні збори селян відбулися в Кіндратівці, Хотіні, Кровному та інших селах[1]. Страйк перекинувся не тільки на сусідні економії, а й на Корчаківській та Юнаківський маєтки. 17 грудня 1905 року в Хотіні відбувся мітинг, учасники якого вирішили взяти маєток Строганової під контроль і керівництво ним передати Хотінському комітету Всеросійської селянської спілки.

Становий у донесенні повітовому справнику від 5 листопада 1905 року вказував на причини руху: «Страйк цей, хоч і пояснюється робітниками тим, що вони бажають надбавки платні як місячним, так і поденним, врешті-решт зводиться до малоземелля і має характер аграрного руху, яким керують агітатори з місцевого населення»[2]. Після придушення Грудневого збройного повстання в Москві багатьох учасників революційного руху в Хотінській волості було заарештовано.

Місцеві власті зовсім не дбали про медичне обслуговування й освіту народних мас. Наприкінці XIX — на початку XX ст. в Хотіні існував лише фельдшерський пункт. На кілька десятків тисяч населення волості не було жодного лікарняного ліжка. В селі діяло земське початкове училище.

Перша світова війна призвела до ще більших злиднів трудящих Хотіні. Скоротилися посіви, багато сімей лишилися без годувальників, зростала дорожнеча. Зокрема ціни на жито за два воєнні роки зросли вдвічі.

На початку березня 1917 року в Хотіні стало відомо про повалення самодержавства. Селяни, переконавшись, що поміщики не віддадуть їм землі, почали самі ділити панську землю й майно. Власник Хотінського маєтку Лещинський 16 серпня 1917 року телеграфував губернському комісарові Тимчасового уряду, що селяни самовільно забрали землю під озимі, сумський продкомітет роздає селянам жито. 29 вересня 1917 року управляючий конторою Хотінського маєтку повідомляв, що селяни й робітники Степної економії забрали 533 ящики цукрових буряків, а в Піщаній — 200 ящиків. Забирають і реманент. Прислані драгуни не могли нічого вдіяти[3].

Трудящі Хотіні гаряче вітали перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. 9 листопада 1917 року в Хотіні створено Раду селянських депутатів. Головою її обрали О. Чайку. На першому засіданні Ради було вирішено взяти під контроль поміщицький маєток і організувати дружину для охорони його[4]. Втіленню в життя цих рішень всіляко перешкоджали ставленики буржуазно-націоналістичної Центральної ради, куркулі. Однак робітники й сільська біднота перемогли. 29 грудня 1917 року в Хотіні встановлено Радянську владу й створено ревком.

---

[1] 1905 рік на Сумщині, стор. 96, 97.

[2] Революция 1905—1907 гг. на Украине, т. 2, ч. 1, стор. 484—485.

[3] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 45.

[4] Харьков и Харьковская губерния в Великой Октябрьской социалистической революции, стор. 261.

Розгортанню соціалістичних перетворень перешкодили кайзерівські війська, які наприкінці березня захопили Хотінь і відновили владу поміщиків. Почалися реквізиції й грабежі. У селян забирали хліб, худобу. Внаслідок пожежі загинув Хотінський архітектурний ансамбль, уцілів лише один з бокових флігелів (зараз там міститься середня школа). В жовтні 1918 року в районі сіл Троїцького та Кіндратівки сформувався повстанський загін, що складався з жителів сіл Хотіні, Біловод, Костянтинівки, Кіндратівки, Писарівки та ін. Цей загін діяв проти німецьких окупантів, які відступали по шляху Суджа—Юнаківка—Писарівка—Суми. В середині грудня 1918 року загін разом з юнаківськими повстанцями під командуванням М. П. Андріяшенка визволили від німецьких окупантів всю північно-східну частину повіту. Наприкінці грудня 1918 року з Хотіні були вибиті й петлюрівці. В селі відновлено Радянську владу і створено ревком, який наприкінці місяця передав усі свої повноваження новообраній Раді селянських і солдатських депутатів[1]. Сільрада й партійний осередок, організований у жовтні 1918 року, розподілили між селянами поміщицьку землю та інвентар, провадили велику роботу, щоб допомогти Червоній Армії продуктами харчування та фуражем.

Трудящі села активно підтримували Радянську владу. 11 травня 1919 року тут відбулися збори представників сільських Рад Хотінської волості. Збори закликали «всі сили вжити до того, щоб завойована кров'ю і потом селян земля не перейшла знову до нових ворогів — гнобителів-панів, поміщиків і куркулів»[2].

Але над молодою Країною Рад нависла нова небезпека — з півдня наступали денікінці. В серпні 1919 року вони захопили Хотінь. Знову почалися реквізиції і переслідування активних борців за Радянську владу. Однією з форм боротьби робітників і селян проти білогвардійців був зрив мобілізації у денікінську армію. Мобілізовані селяни, незважаючи на те, що їм загрожував розстріл, тікали в ліси й створювали партизанські загони. Такий загін виник і в Хотіні[3]. Партизани нападали на обози денікінців, гальмували постачання їх військ, здобували у ворогів зброю й спорядження. 7 грудня 1919 року частини Червоної Армії вигнали денікінців з Хотіні. Знову було створено волревком на чолі з О. П. Сорокою. Ревком насамперед вжив усіх заходів для охорони майна колишньої економії. Спеціальна комісія організувала збір хліба для Червоної Армії[4]. На початку 1920 року відновив діяльність партосередок, який серйозну увагу приділяв зміцненню Радянської влади у волості. 23 березня 1920 року волосний з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів обрав Хотінський волвиконком, якому ревком передав владу.

Важливу роль у налагодженні мирного життя в Хотіні відіграв комітет незаможних селян, організований на початку серпня 1920 року. Комнезам провів перерозподіл землі, допоміг селянській бідноті інвентарем, насінням, лісоматеріалами, сім'ї червоноармійців забезпечив паливом, створив фонд взаємодопомоги, взяв активну участь у відкритті хати-читальні, навколо якої гуртувалися найсвідоміші елементи села, в організації суботників, у проведенні тижня трудового фронту, під час якого було відремонтовано шлях Стецьківка—Хотінь. У вересні 1920 року стала до ладу Хотінська ремонтно-механічна майстерня. Вона виконувала різні ремонтні роботи, виробляла в невеликій кількості (за браком металу та палива) сільськогосподарські знаряддя: плуги, борони та ін. Одночасно робітники майстерні включились у відбудову винокурних заводів у селах Іволжанському й Стецьківці.

У зв'язку з проведенням адміністративно-територіальної реформи в березні 1923 року Хотінь стала центром району Сумського округу, з 1930 до 1935 року вона входила до складу Білопільського району, з 1935 до 1963 року знову була райцентром.

Під керівництвом партосередку в серпні 1923 року розгорнув роботу Хотінський осередок КСМУ. Комсомольці пропагували серед селян ленінські настанови, допо-

---

[1] М. И. Куличенко. Большевики Харьковщины в борьбе за власть Советов, стор. 69.
[2] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 124.
[3] М. И. Куличенко. Большевики Харьковщины в борьбе за власть Советов, стор. 171.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-2340, оп. 1, спр. 7, арк. 2, 3: оп. 2, спр. 13, арк. 38.

магали в роботі комнезаму й райвиконкому. Поступово залучалися до громадської роботи й жінки.

Після закінчення громадянської війни була відновлена сільськогосподарська артіль «Перша Хотінська», створена ще на початку 1918 року (у зв'язку з німецькою окупацією вона тоді проіснувала недовго). В 1923 році артіль мала 68 десятин землі, 10 плугів, 12 борін, жатку, 2 сівалки, віялку, 11 коней[1]. 1926 року «Першу Хотінську» перейменували на артіль «Червоний прапор».

Держава допомагала трудовому селянству не тільки відбудувати сільське господарство, але й піднести його продуктивність. Велику роль у цьому відіграло кредитування незаможників. У 1924—1925 рр. Хотінське кредитне товариство одержало від Держбанку майже 30 тис. крб. і видало кредити 898 жителям Хотіні та району (в т. ч. 426 членам КНС). Селяни витратили ці гроші на будівництво, придбання робочої худоби, сільськогосподарського реманенту. На кінець відбудовного періоду значно збільшився товарооборот споживчого товариства. Під час перевиборів правління в 1927 році куркулі намагалися провести своїх ставлеників. Однак комнезамівці дали їм відсіч. До правління були обрані представники бідноти й середняків.

У відбудовний період органи Радянської влади та комнезам великих зусиль докладали, щоб поліпшити охорону здоров'я, роботу шкіл, культосвітніх закладів. У січні 1920 року в Хотіні відкрито лікарню. Семирічна школа була укомплектована вчительськими кадрами. Комсомольці налагодили роботу лікнепу, організували «червону хату», залучали молодь до участі в громадському житті села. Передплачувалося 35 примірників газет, влаштовувалися колективні читки, найбільш свідомих комнезамівців комуністи рекомендували до вступу в партію.

Керуючись рішеннями XV з'їзду ВКП(б), комуністи й члени КНС розгорнули широку агітацію за кооперування селянських господарств. Наочним прикладом переваг колективного господарювання була артіль «Червоний прапор». У грудні 1928 року Хотінський райвиконком відзначав, що в колгоспі значно зросли власні кошти, поліпшилося матеріальне становище колгоспників. Саме завдяки цьому лише протягом 1928 року до артілі вступило 28 господарств[2]. Восени 1929 року в Хотіні проведено день колективізації, організовано районну виставку досягнень у тваринництві та рільництві. Тоді ж у селі створено новий ТСОЗ. На початку 1930 року хотінську артіль назвали ім'ям К. Є. Ворошилова.

Колективізація в селі здійснювалася в умовах гострої класової боротьби. Куркулі агітували не вступати до колгоспу, вдавалися навіть до терору. 1933 року від рук ворогів загинув один з ветеранів артілі ім. Ворошилова Я. П. Чаленко.

Багато допомогла колгоспу в організаційно-господарському зміцненні Хотінська МТС, створена 1930 року на базі ремонтної майстерні. У 1936 році вона мала понад 100 тракторів і комбайнів.

У Хотіні і в усьому районі широкого розмаху набув стахановський рух. Райком партії і райвиконком організували агротехнічне навчання ланкових-стахановок та бригадирів. Проводилися стахановські п'ятиденки, сільські й кущові зльоти стахановців-буряківників. Завдяки розгортанню масових форм соціалістичного змагання колгосп ім. Ворошилова в передвоєнні роки одержував сталі врожаї — озимої пшениці по 22 цнт, проса по 20,5 цнт, цукрових буряків не нижче 220 цнт з гектара[3]. У виробничому й громадському житті Хотіні значне місце посідала комсомольська організація. Однією з перших послідовниць П. Ангеліної у Хотінському районі стала трактористка МТС комсомолка Н. Мужицька, першою п'ятисотенницею — ланкова комсомолка П. Скрипченко.

Швидко змінювалось обличчя Хотіні. В селі працювала лікарня. В травні 1930 року почав передачі місцевий радіовузол. Тоді ж жителі села порушили кло-

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-35, оп. 1, спр. 16, арк. 18, 73.
[2] Там же, ф. Р-32, оп. 3, спр. 96, арк. 115.
[3] Сумський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 10, арк. 16.

потання про закриття церкви та перетворення її на будинок колективіста. Президія Хотінського райвиконкому задовольнила це прохання. В 1935 році семирічну школу реорганізовано в середню. В ній навчалося 310 учнів і працювало 19 учителів. 1934 року за ініціативою комсомольської організації уперше в районі проведено художню олімпіаду, яка сприяла розгортанню культурно-масової роботи в колгоспі та на підприємствах.

Підступний напад фашистської Німеччини на СРСР перервав мирну працю трудящих Хотіні. Чоловіки призовного віку пішли до лав Червоної Армії, щоб зі зброєю в руках захищати Батьківщину. Коли наблизився фронт до села, райком партії та виконком районної Ради організували вивезення до Воронезької області тракторів, обладнання МТС, колгоспної худоби. 15 жовтня 1941 року фашистські загарбники окупували Хотінь і почали встановлювати тут «новий порядок». Та хотінці не скорилися ворогові. В селі був створений партизанський загін, командиром якого став секретар райкому партії С. С. Звягін, комісаром — член бюро підпільного райкому І. К. Козолуп, залишені для організації підпілля. Хотінський, Сумський та Охтирський партизанський загони допомогли вийти з оточення підрозділам Червоної Армії. Згодом Хотінський загін перейшов на територію Курської області й виконував завдання 40-ї армії[1]. Гітлерівцям вдалося схопити розвідника цього загону Ф. О. Прийменка та зв'язкову О. М. Шовкопляс. Обоє були закатовані. Загинули смертю хоробрих і С. С. Звягін та І. К. Козолуп. Невдовзі після окупації в Хотіні виникла підпільна партійна організація, яка налічувала 25 чоловік. Очолили її А. І. Зякун і М. Я. Пороскун. Діяв у селі й підпільний райком комсомолу. Патріоти розповсюджували серед населення листівки й повідомлення Радянського інформбюро, розповідали радянським людям правду про становище на фронтах[2].

Мужньо громили ворога хотінці на фронтах Великої Вітчизняної війни. В лавах Червоної Армії перебувало 482 жителі села, з них 293 загинули смертю хоробрих, 162 чоловіка за мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями. О. І. Просянику, який відзначився під час форсування річки Одера, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Він був учасником історичного параду Перемоги на Красній площі в червні 1945 року. За хоробрість і стійкість, виявлені в боях за визволення Конотопа, Бахмача, під час форсування Дніпра, звання Героя Радянського Союзу удостоєно також О. О. Ройченка й уродженця с. Писарівки М. П. Гальченка (обох посмертно).

2 вересня 1943 року бійці 675-го стрілецького полку 38-ї армії Воронезького фронту визволили Хотінь від окупантів. Одразу відновили роботу районна Рада депутатів трудящих і партійна організація. Під їх керівництвом трудящі Хотіні взялися відроджувати зруйноване господарство. Гітлерівці завдали великої шкоди селу. Вони спалили лікарню, клуб, бібліотеку, приміщення МТС, маслозаводу, 147 дворів колгоспників. Сума збитків становила 5,5 млн. крб. У лютому 1944 року повернулася з евакуації і розпочала роботу МТС. Завдяки допомозі держави вона мала 45 тракторів. У селі вдалося скласти з розбитих тракторів і тягачів ще 12 машин. До 12 квітня 1944 року робітники МТС закінчили лагодження реманенту. Ремонтувати доводилося просто неба, не було ні верстатів, ні обладнання. І все ж у 1944 році Хотінська МТС виконала план тракторних робіт на 115 проц[3]. Приміщення МТС жителі Хотіні спорудили методом народної будови. За короткий строк вони звели цехи, майстерні капітального ремонту, склад запчастин і матеріалів, нафтобазу, три житлові будинки, контору. Обладнання для майстерень дали держава й братні республіки. Все це сприяло швидшому відродженню господарства колгоспів. Уже в 1944 році Хотінська артіль ім. Ворошилова зібрала зернових у середньому по 10,5 цнт з гектара.

---

[1] В. М. Полохов. Партийная организация Сумской области в период Великой Отечественной войны. 1941—1945 гг. Сумы, 1963, стор. 11.

[2] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 295.

[3] Сумський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 35, арк. 2.

Вулиця Леніна в Сумах. 1972 р.

Пам'ятник Т. Г. Шевченкові у Ромнах. Скульптор І. П. Кавалерідзе. 1972 р.

Вулиця Карла Маркса в Шостці. 1972 р.

Одночасно з відбудовою господарства трудящі села робили все можливе, щоб допомогти Червоній Армії розгромити ворога. В 1944—1945 рр. робітники, колгоспники, службовці Хотіні зібрали на будівництво танкової колони «Колгоспник Сумщини» 249 тис. крб. Комсомольська організація тільки готівкою здала 80 тис. крб. Комсомольці й молодь села засівали ділянки землі, врожай з яких ішов у фонд оборони. Завдяки наполегливій праці хліборобів колгосп ім. Ворошилова план хлібозаготівель у 1944 році виконав на 106,3 проц.[1]. Восени 1945 року за ініціативою райкому комсомолу створено 8 комсомольсько-молодіжних бригад, які обмолотили врожай з 6100 гектарів. На честь 28-ї річниці Жовтня було організовано комсомольську валку для вивезення хліба державі. В ній взяли участь 74 комсомольці, які за два дні (7 і 8 листопада) вивезли понад тисячу центнерів зерна. Для допомоги дітям-сиротам вони зібрали 24 тис. крб., а також полотно, білизну, теплий одяг.

Хотінська сільрада велику увагу приділяла створенню умов для нормальної роботи лікарні, середньої школи, бібліотеки. Були відремонтовані приміщення, організовувалися недільники, під час яких завозили паливо. Щоб усі діти могли ходити до школи, сільрада створила фонд всеобучу. В 1949 році він становив понад 10 тис. крб. Це допомогло уникнути відсіву учнів.

Незважаючи на те, що в 1949 році колгосп ім. Ворошилова повністю освоїв орні землі, хліборобам довелося долати багато труднощів. У господарстві не вистачало робочих рук, після окупації колгосп не мав робочої худоби, громадське тваринництво було довгий час збитковим. Здійснюючи рішення вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС, уже в 1954 році ланка буряківників П. Ф. Мачули одержала врожай по 262 цнт з гектара на площі 9,6 га, а ланка К. П. Шабаль — по 272 цнт на площі 8,9 гектара.

Партійна організація, правління колгоспу, яке в 1955 році очолив тридцятитисячник комуніст Г. І. Носко, багато зробили для піднесення господарства артілі. Було створено міцну кормову базу, завдяки чому зросла продуктивність тваринництва. Вже в 1956 році колгосп перевиконав план надою молока і продав державі додатково 42 тонни молока і 16 тонн м'яса. Зміцнювалась і матеріальна база артілі. Протягом 1950—1958 рр. споруджено корівник на 100 голів, свинарник на 200 голів, напіввідкриті відгодівельні майданчики, механізовано пилораму, кормоцех. 1959 року завершено електрифікацію господарства.

В 1960 році бюро Хотінського райкому КП України схвалило ініціативу партійної організації та правління колгоспу «За комунізм» (1958 року артіль ім. Ворошилова було перейменовано) про переобладнання існуючих свинарників на безстаночне утримання свиней, що давало можливість збільшити місткість свинарників-відгодівельників майже втричі. В результаті вже в першому кварталі 1960 року колгосп здав державі 99 цнт свинини. Значно зросли й врожаї зернових культур. Прибутки колгоспу в 1960 році становили близько 3 млн. крб. (у тогочасному обчисленні).

За роки восьмої п'ятирічки колгосп перетворився на велике прибуткове господарство. Основна галузь — тваринництво м'ясо-молочного напряму. За колгоспом закріплено 4785 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3216 га орної землі. Протягом 1966—1971 рр. колгоспники одержували зернових у середньому по 24,6 цнт, цукрових

Спеціалізовані майстерні районного об'єднання «Сільгосптехніки», смт. Хотінь. 1973 р.

[1] Сумський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 87, арк. 13, 15.

У читальному залі бібліотеки, смт Хотінь. 1973 р.

буряків — по 239 цнт, картоплі — по 106 цнт з гектара. В 1972 році колгосп мав 1460 голів великої рогатої худоби, з них 550 корів, 3930 свиней. Грошові доходи перевищили 1 млн. крб. Рік у рік зміцнюється матеріально-технічна база колгоспу. Машинно-тракторний парк його налічує 35 тракторів, 13 комбайнів, 14 автомашин та багато іншої техніки.

За самовіддану працю 98 трудівників колгоспу удостоєні високих урядових нагород, з них ордена Леніна бригадир тракторної бригади Ф. Є. Білокур. 90 чоловік за високі показники в соціалістичному змаганні, присвяченому 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, нагороджено Ленінською ювілейною медаллю. Свинарці Є. І. Біловодській, дояркам Л. З. Мисник і О. І. Грек присвоєно звання почесного колгоспника.

На честь 50-річчя утворення Союзу РСР хлібороби Хотіні підготували гідні дарунки. Незважаючи на несприятливі кліматичні умови в 1972 році, трудівники колгоспу «За комунізм» виростили в середньому по 25 цнт зернових з гектара. Рільнича бригада № 1 (бригадир В. А. Подойменко) одержала по 25,3 цнт зернових[1]. Механізована ланка О. Я. Зінченка зібрала понад 210 цнт картоплі з кожного гектара.

Значну роль у розвитку господарства села відіграє відділення «Сільгосптехніки», створене в 1961 році. Протягом 1961—1971 рр. значно розширено його виробничі площі (зараз на підприємстві 12 цехів), встановлено нове обладнання, споруджено гараж. Відділення має 33 автомашини.

В Хотіні розташоване міжколгоспне будівельне управління № 8. До складу його входять цегельний завод, який виробляє 2,5 млн. штук цегли щорічно, вапняний завод, бетонний цех, що дає 200 тонн залізобетону на рік, столярна майстерня, лісопильний цех.

З кожним роком Хотінь упорядковується. 1968 року її віднесено до категорії селищ міського типу. Тільки за восьму п'ятирічку споруджено 80 індивідуальних будинків, перукарню, лазню. Центральна вулиця забудовується восьми- та шістнадцятиквартирними будинками. В селищі працюють хлібозавод, цех безалкогольних напоїв і ковбасний цех, комбінат побутових послуг, автоматична телефонна станція, відділення Сумського промислового та державного банків. Селище повністю електрифіковане. В побут жителів ввійшли газові плити, холодильники, пральні машини. До послуг населення — 16 магазинів і ларків Хотінського споживчого товариства. Протягом 1966—1971 рр. відкрито новий універмаг, продовольчий, книжковий, господарчий магазини, магазин культтоварів, їдальню.

Старі люди ще пам'ятають, як важко було колись одержати в Хотіні кваліфіковану медичну допомогу. А зараз тут працює лікарня на 50 ліжок з фізіотерапевтичним, хірургічним, гінекологічним, дитячим, стоматологічним, рентгенологічним кабінетами, зубопротезна майстерня. Хворих обслуговують 58 чоловік медперсоналу, в т. ч. 9 лікарів. У 1971 році на охорону здоров'я жителів селища було асигновано 134,8 тис. карбованців.

У Хотінській середній школі 30 вчителів з вищою та середньою спеціальною освітою навчають понад 500 учнів. Школа має добре обладнані навчальні кабінети, ленінський зал, де щороку свій перший урок слухають першокласники. З 1963 року в селищі працює професійно-технічне училище, яке готує механі-

[1] Газ. «Вперед» (Суми), 12 і 31 жовтня 1972 р.

заторів широкого профілю для господарств області. За час свого існування училище випустило понад 2 тис. спеціалістів.

Трудящі Хотіні мають де й відпочити. В мальовничому куточку парку над ставом стоїть двоповерховий будинок культури, споруджений у 1960 році. Тут є просторе фойє, зал для глядачів на 450 місць. При будинку культури працюють агіткультбригада, кілька гуртків художньої самодіяльності. Часто в гості до хотінців приїздять артисти Сумського обласного музично-драматичного театру ім. Щепкіна, Сумської державної філармонії, театрів Києва та міст Російської Федерації. Значну культурно-масову роботу провадять дві бібліотеки — для дітей та дорослих, книжковий фонд яких становить 47 тис. примірників.

Хотінці свято шанують пам'ять радянських воїнів, що загинули в боях за селище. В 1959 році на братській могилі споруджено пам'ятник. Того ж року відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

На підприємствах, у колгоспі та в установах діють 8 первинних парторганізацій, у складі яких 202 комуністи, з них понад 160 чоловік працюють безпосередньо на виробництві. 8 первинних комсомольських організацій об'єднують 742 членів ВЛКСМ. Для підвищення ідейного рівня комуністів та комсомольців у Хотіні працює сільський парткабінет, при місцевій школі — постійний теоретичний семінар, в організаціях селища — 12 шкіл партійної освіти. Всю повноту влади в Хотіні здійснює селищна Рада депутатів трудящих. До її складу обрано 57 депутатів, з них 25 робітників і 19 колгоспників. Серед обранців народу — 28 комуністів.

Партійна організація й селищна Рада провадять активну й різноманітну роботу щодо мобілізації трудящих на виконання завдань дев'ятої п'ятирічки.

Г. А. ТРОНЕНКО

ЮНАКІВКА

Юнаківка (стара назва Юноківка) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Локні, за 35 км від м. Сум, на автошляху Суми—Суджа (Курської області). До найближчої залізничної станції Суджа — 25 км. Дворів — 1022. Населення — 2685 чоловік. Сільраді підпорядковані села Наталівка, Садки, Тарасівка.

Заснована Юнаківка в період інтенсивного заселення Слобожанщини. В 1685 році на землях сумського сотника С. Юнока оселилися вихідці з Волині, які тікали від польсько-шляхетського гніту. Від прізвища власника земель і пішла назва слободи — Юноківка. Родючі грунти, багаті луки й пасовиська, ліси приваблювали переселенців. Під час шведської навали в 1708—1709 рр. сюди переселилася частина жителів Ромен[1]. За короткий час невеличка слобода перетворилася на значний населений пункт. Якщо в 1730 році тут налічувалося 2490 жителів, то в 1790—5907 чоловік.

Юнаківка спершу входила до складу Сумської сотні Сумського полку, з 1780 року — до Сумського повіту Харківського намісництва, з 1796 року вона — волосний центр того ж повіту Слобідсько-Української, а з 1835 року — Харківської губернії.

Переселенці відразу потрапляли в феодальну залежність. Сотник С. Юнок, який в 1684 році володів угіддями по річці Локні і в різних урочищах, швидко прибрав до своїх рук також довколишні незаймані землі. В 1727 році його син продав слободу разом з підданими князю М. Голіцину. Виснажлива підневільна праця викликала протест серед кріпаків, поширеною формою якого стали втечі. З утікачів у другій половині XVIII ст. утворився досить великий повстанський загін, керував ним селя-

[1] Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 387.

нин Кулик. Повстанці нападали на поміщицькі садиби. Царські війська розгромили загін, а самого Кулика четвертували в Суджі. Було наказано навіть вирубати ліс, в якому знаходились повстанці.

Становище кріпаків з кожним роком погіршувалось. Якщо на початку XIX ст. вони відробляли панщину 3 дні на тиждень, то напередодні реформи 1861 року селянинові надавалося лише 6 днів на місяць для роботи на своїй ділянці. Кріпак вважався річчю, яку можна було купити й продати. Так, 1843 року князь продав на цукроварні графу Бобринському тисячу чоловік. Стихійні лиха погіршували й без того тяжке становище селян. У 1834, 1839 і 1840 роках через неврожай у селі був голод. Часто спалахували епідемії. У 1831 році від холери померло 130 чоловік, а в 1848 —243 чоловіка[1].

Користуючись дешевою робочою силою, поміщик розгорнув прибуткове промислове виробництво. 1832 року в селі діяли суконна фабрика й селітряний завод. Невдовзі стали до ладу килимна фабрика й цукровий, пивоварний та цегельний заводи. Лише на суконній фабриці працювало 326 кріпаків. Продукція збувалася здебільшого в межах губернії[2]. Юнаківка була одним із головних торгових центрів повіту. Тут щонеділі відбувалися базари, 4 рази на рік — ярмарки. У селі була парафіяльна школа, в якій у 1841—1861 рр. налічувалось 50 учнів. Навчали дітей дяк і піп.

Для особистих розваг і для втіхи гостей Голіцини утримували театр, хор і оркестр, де акторами були кріпаки. 1810 року в цьому театрі М. С. Щепкін дивився спектакль за п'єсою Сумарокова «Приданое обманом». Вистава справила на нього незабутнє враження.

На час скасування кріпацтва князю А. Голіцину належало 9,5 тис. десятин землі і 7312 кріпаків у Юнаківці, Могриці, Битиці та Костянтинівці. Реформа 1861 року не врятувала селян від злиднів. Середній наділ на ревізьку душу становив 2,3 десятини[3]. Частина селян була звільнена від кріпацтва без землі. Зросла кількість безземельних і за рахунок селян, колись проданих графу Бобринському. Тепер вони повернулися на рідні місця й заселили цілу вулицю Калинку. Щоб проіснувати, їм доводилось орендувати в поміщика землю на кабальних умовах або йти на відхожі промисли. У 80-х роках XIX ст. в Юнаківській волості в середньому з кожних 100 дворів паспорти брали жителі 64 дворів. У цей час стають поширеними кустарні промисли, особливо чинбарський, кушнірський, шевський, ковальський, кравецький.

Позбавлений після скасування кріпацтва дарової робочої сили, поміщик закрив підприємства. В 1891 році купець Хомовський відкрив у селі прядильно-ткацьку фабрику, яка виробляла парусину, мішковину, брезент, полотно тощо. На початку XX ст. діяли також водяний і 3 парові млини, 8 крупорушок, 5 олійниць і понад 70 вітряків. Всі вони належали місцевим куркулям.

У 1893 році власник маєтку Мюнстер продав юнаківські землі власникові цукрозаводу сусіднього села Кияниці Лещинському. Обурені селяни—близько 500 чоловік, які орендували ці землі,— напали на садибу Мюнстера, розламали кам'яну огорожу, побили вікна й погрожували вбити управителя. На умовляння попів, волосного старшини та урядника ніхто не зважав. Для придушення селянського виступу в Юнаківку прибув з поліцейським загоном повітовий справник. Арешт двох селян — активних учасників виступу—ще більше загострив обстановку. Становище ставало настільки загрозливим, що губернатор послав у село чотири ескадрони драгунів. Почалась жорстока розправа над населенням. За наказом справника було заарештовано й ув'язнено 19, а всього притягнуто до відповідальності 33 чоловіка[4].

---

[1] Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 3, стор. 390.
[2] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, ч. 1, стор. 438.
[3] Земельные наделы крестьян Харьковской губернии, стор. 110.
[4] М. Н. Лещенко. Класова боротьба в українському селі в епоху домонополістичного капіталізму, стор. 261.

Злидні й безземелля примушували бідноту шукати кращої долі в далеких краях. Ширився переселенський рух. Лише протягом 1904—1908 рр. з Юнаківської волості до Сибіру переселилося 385 чоловік — 2,1 проц. всього населення[1].

У переддень першої російської революції в Юнаківку почала проникати соціал-демократична агітація. В селі 1902 року виник революційний гурток, члени якого налагодили зв'язок з Сумською соціал-демократичною групою, відвідували нелегальні сходки сумських робітників[2].

Хвиля революційних виступів селян, що прокотилася по країні в 1905—1907 рр., захопила і Юнаківку. Селяни-бідняки, зокрема Я. Г. Горох та І. Г. Горох, вели активну пропаганду, спрямовану проти існуючого ладу. Наймити почали вимагати повернення грошей, що стягували з них як штрафи протягом останніх 15 років. Коли в сусідніх панських маєтках (у Хотіні, Кровному, Миколаївці) на початку жовтня 1905 року застрайкували робітники, вимагаючи підвищення заробітної плати, юнаківці теж оголосили страйк[3]. Після опублікування маніфесту 17 жовтня в Юнаківці відбулися масові збори селян, на яких промовці доводили, що цар обманює народ, що селянам уряд не дав ні політичних свобод, ні рівності, ні землі. Потім учасники зборів пройшли з червоним прапором через село. 26 жовтня 1905 року біля Юнаківського волосного правління знову відбулася сходка селян, у якій взяли участь близько трьох тисяч чоловік. У листопаді 1905 року, коли запалала панська садиба, селяни відмовились гасити пожежу. В наступні дні дійшло до кривавих сутичок з поліцією.

Щоб придушити революційний рух, власті протягом грудня 1905 року — січня 1906 року провели в селі масові арешти. Найенергійніші ватажки селянської бідноти були вислані до Сибіру. Але 22 січня 1906 року в Юнаківці знову відбувся багатолюдний мітинг. Улітку тривали випаси й потрави на панських землях, юнаківські селяни вимагали від поміщиці повернення грошей, що були взяті як викупні платежі за землі й штрафи за потрави[4]. На кінець року посилився наступ реакції, селянські виступи було придушено.

Тяжка, виснажлива праця, недоїдання призводили до масових захворювань і великої смертності, особливо дітей. Земська лікарня на 15 ліжок, відкрита 1888 року, до 1909 року не мала навіть лікаря. Вона не могла подати вчасно потрібну медичну допомогу. У 1888 році тифом у селі хворіло 107 чоловік, у 1909 — 183 чоловіка[5].

Невдовзі після скасування кріпацтва в Юнаківці відкрито земську школу для хлопчиків, у 1871 році —земську жіночу школу, а в 1881 — двокласну міністерську школу. Будувалися школи переважно на кошти, зібрані серед населення. Спорудження будинку двокласної школи коштувало 15 тис. крб., з них 11 тис. крб. внесли юнаківські селяни. Оскільки земські чоловіча й жіноча школи розташовувались у непридатних для навчання приміщеннях, їх теж перевели в новий будинок. Невдовзі становище ще погіршилось — у новій школі став осідати фундамент, стіни розповзалися в різні боки. Вести тут далі заняття було небезпечно. В 1906 році для шкіл довелося наймати хати[6]. Більшість селянських дітей через бідність батьків була позбавлена можливості навчатися, багато дітей залишали школу. Так, у 1894 році земську чоловічу школу закінчила лише п'ята частина учнів. У 1897 році вміли читати й писати всього близько 20 проц. населення[7]. В 1899 році в Юнаківці

[1] Переселение крестьян из Харьковской губернии, вып. 3. Х., 1910, стор. 92.

[2] Искровские организации на Украине, стор. 338.

[3] Революция 1905—1907 гг. на Украине, т. 2, ч. 1, стор. 484.

[4] М. П. Лещенко. Селянський рух на Україні в роки першої російської революції, стор. 113.

[5] Отчет о составе и деятельности земской медицины Сумского уезда за 1909 год. Сумы, 1910, стор. 50.

[6] Отчет о состоянии начальных народных училищ в Сумском уезде Харьковской губернии за 1906 г. Сумы, 1907, стор. 4—6.

[7] Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г., т. 46, Харьковская губерния, стор. 1.

земство відкрило бібліотеку, в 1911 році — другу. Книжковий фонд їх становив лише 625 примірників, з яких значна частина були книжки релігійного змісту.

Перша світова війна посилила зубожіння селян. Більшість чоловіків мобілізували на фронт. Неодноразові реквізиції позбавили бідняцькі господарства тягла. Невпинно зростала дорожнеча. Все це викликало новий масовий виступ юнаківської бідноти в 1916 році. Вранці 17 травня на подвір'ї економії Лещинської зібралося до 300 робітниць. Повідомлення управителя, що їм платитимуть на прополці цукрових буряків по 45 копійок, а не по 50, як раніше, викликало різке невдоволення жінок, у переважній більшості солдаток. Не погодившись працювати на таких умовах, вони побили вікна в одному з будинків на подвір'ї і рушили додому. Через день становий пристав арештував сім селянок — організаторів виступу. Дізнавшись про це, майже всі жителі села зібралися біля волосної управи, вимагаючи звільнення заарештованих. Справник з 17 стражниками, які приїхали з Охтирки, намагалися розігнати натовп, але селяни зустріли їх градом каміння. Місцеві власті мусили звільнити жінок. Розгніване населення, вирішивши розправитись з крамарями-спекулянтами, розгромило дощенту їхні крамниці. Однак виступ селян було придушено[1].

Трудящі Юнаківки з надією зустріли звістку про перемогу Лютневої революції. Та марними виявилися сподівання на припинення війни й справедливий розподіл землі. Назрівали нові заворушення. В серпні 1917 року біднота захопила сінокоси й озимі поля в маєтку Лещинської і відмовилася виконувати розпорядження властей. Значний вплив на селян Юнаківки справляла більшовицька група, яка існувала на Кияницькому цукровому заводі, а також сумські більшовики.

Масове політичне піднесення викликало серед трудящих повідомлення про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Найзаповітніші мрії бідноти ставали реальністю. Юнаківські селяни відразу приступили до здійснення ленінського Декрету про землю. 29 жовтня, зібравшись на сходку, вони заявили про цілковиту підтримку Ради Народних Комісарів на чолі з В. І. Леніним. Щоб запобігти розкраданню народного добра — лісів, худоби та реманенту, учасники сходки ухвалили негайно відібрати все це в поміщиків і передати в розпорядження волосного земельного комітету. Для охорони майна призначили варту з сільської бідноти[2].

Незважаючи на опір куркулів і ставлеників буржуазно-націоналістичної Центральної ради, в грудні 1917 року в Юнаківці встановлено Радянську владу і створено Раду селянських депутатів, яку очолив Г. О. Халиченко. З перших кроків діяльності Рада твердо стала на захист інтересів трудового населення. З січня 1918 року біднякам відпускалось із хлібних запасів по пуду зерна на душу в місяць[3]. Розподілялися поміж біднотою панські землі, майно з садиб.

Дальше розгортання соціалістичних перетворень перервав наступ німецьких військ, покликаних Центральною радою. У квітні 1918 року вони окупували Юнаківку. Повернулася поміщиця Лещинська. У селян забрали майно, землю, примушували виплачувати контрибуцію. Постійні реквізиції призводили до цілковитого розорення населення, а за найменший вияв протесту окупанти розстрілювали.

Однак трудящі села не скорилися ворогам. Ціле літо через юнаківські ліси ночами пробиралися в «нейтральну зону» повстанці з окупованої німцями України. До них приєднувались юнаківці. Зокрема, в партизанському загоні К. Г. Лепехи були М. Р. Мачуленко, М. П. Мироненко, М. М. Юрченко. Матрос М. П. Андріяшенко, який повернувся до рідного села в жовтні 1918 року, почав створювати повстанський загін з юнаківської бідноти. Повстанці завдавали відчутних втрат німецьким і гетьманським військам. Через місяць у загоні налічувалося 120 бійців[4].

---

[1] П. Т. Щербина. Робітничий клас України та його революційна боротьба в 1914—1917 роках. К., 1963, стор. 252, 253.

[2] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине, т. 2, стор. 119.

[3] Газ. «Наш голос», 26 січня 1918 р.

[4] Сумський облдержархів, ф. Р-684, оп. 1, спр. 5, арк. 116; спр. 109, арк. 5; спр. 130, арк. 9; спр. 154, арк. 1, 2; спр. 338, арк. 3.

Радянські війська підійшли до Юнаківки 3 грудня 1918 року. Протягом двох тижнів село перебувало в прифронтовій зоні. В цей час тут велися переговори між командуванням радянських військ і представниками німецьких частин відносно нейтралітету останніх. У селі містився й пункт обміну полоненими. 18 грудня німці залишили село. Наступного дня сюди вступили частини 1-ї бригади 2-ї Української радянської дивізії. Разом з радянськими військами хоробро бився за визволення Сум, Ромен, Києва юнаківський повстанський загін. В Києві він влився до 21-го Українського радянського полку[1].

Одразу після визволення в селі створено ревком, який на початку 1919 року передав владу волосному виконкому. Органи Радянської влади всі сили спрямували на відновлення революційного порядку й подання всебічної допомоги Червоній Армії в розгромі контрреволюції. Велику роль у цьому відіграв партійний осередок, організований навесні 1919 року. Волвиконком і партосередок насамперед взяли на облік усі запаси продовольства й фуражу, найбідніше населення забезпечили хлібом та іншими продуктами, безперервно постачали дровами школи, лікарню. Земельний відділ розподілив землі для ярового клину. Успішно здійснювалася продрозверстка.

Але з півдня наступали денікінці. В середині серпня 1919 року вони підійшли до Юнаківки. Понад місяць територія Юнаківської волості була місцем тяжких, кровопролитних боїв частин 14-ї армії з білогвардійцями. Саме село вісім разів переходило з рук у руки. Заволодівши Юнаківкою, денікінці в перші ж дні розстріляли члена волвиконкому комуніста А. Ф. Шматченка і ще 6 радянських активістів. У населення відбирали фураж, продовольство. Побори, гужова повинність та постої військ вкрай розоряли селянські господарства. Наприкінці листопада 1919 року частини 14-ї армії вибили білогвардійців з Юнаківки.

Новостворений ревком подав допомогу сім'ям, що потерпіли від білогвардійців, розподілив між безземельними й малоземельними селянами поміщицьку землю. Діяльність волревкому продовжив волвиконком, обраний 26 березня 1920 року. 4 січня 1920 року був відновлений партійний осередок, до якого ввійшли комуністи Я. І. Лишенко, М. І. Єременко, О. І. Плющенко, Т. П. Порічанський та ін.[2]. За участю юнаківських комуністів у лютому 1920 року організовано комсомольський осередок. Комсомольці вели роботу щодо комуністичного виховання молоді, залучали її до культурно-освітньої роботи, організовували недільники, під час яких юнаки й дівчата допомагали сім'ям червоноармійців, заготовляли паливо для шкіл та лікарні. У вересні 1920 року комсомольський осередок уже налічував 48 чоловік[3].

У липні 1920 року в Юнаківці створено комітет незаможних селян, головою якого обрали П. В. Буланду. Комнезам допомагав сільській бідноті і сім'ям червоноармійців насінням, реманентом, провів розподіл сінокосів, узяв на облік приватні й кооперативні підприємства, влаштовував мітинги, спектаклі, відкрив дитячий майданчик.

Мирній праці трудящих Юнаківки перешкоджали бандитські зграї, які діяли в навколишніх лісах і тероризували населення. Спільними зусиллями комуністів, комсомольців, комнезамівців, усіх сільських активістів місцеві банди були розбиті. Але 19 січня 1921 року до села вдерлися махновські недобитки. Вони по-звірячому закатували радянського активіста С. М. Перерослого, продкомісара І. Г. Половинку та інших — всього 22 чоловіка, пограбували магазини, знищили майно в радянських установах. Коли махновці втекли, переслідувані ударною групою військ Червоної Армії, жертви бандитського терору з почестями були поховані на сільському майдані. Після наскоку махновців знову підвели голову рештки місцевих банд. Для охорони села прибув загін червоноармійців. З комуністів і комнезамівців сформувалася бойова дружина. В серпні 1923 року бандитизм у волості повністю ліквідовано[4].

---

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-684, оп. 1, спр. 42, арк. 14; спр. 338, арк. 1, 3.
[2] Там же, ф. Р-2340, оп. 2, спр. 36, арк. 12, 14; спр. 53, арк. 14, 34.
[3] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 294.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-88, оп. 1, спр. 52, арк. 50, 51.

Близько до серця сприйняли трудівники села голод, який переживало в 1921—1922 рр. населення Поволжя і південних губерній України через неврожай. Вони провели збір коштів, продовольства й одягу для голодуючих дітей, що прибули з Поволжя й півдня України, відкрили дитячий будинок на 30 місць. Ще 40 дітей-сиріт знайшли притулок у жителів Юнаківки й навколишніх сіл[1].

У зв'язку з проведенням адміністративно-територіальної реформи з 1923 року Юнаківка стала районним центром Сумського округу. 1930 року вона ввійшла до складу Миропільського району, 1957 року — Хотінського, а з 1963 року — Сумського району.

Райком партії і райвиконком, райком комсомолу доклали багато зусиль, щоб швидше подолати розруху. На кінець відбудовного періоду вже засівалася вся земля. Знову працювали парові млини. 1920 року створено споживче й сільськогосподарське кредитне товариства. Згодом виникли тваринницьке й бурякове товариства.

Поступово поліпшувалося медичне обслуговування населення. Кількість місць у лікарні в 1925 році досягла 25. При ній відкрилися амбулаторія і зуболікарський кабінет. Хворих обслуговували 3 лікарі, 2 фельдшери й акушерка. Відкрито аптеку. Велику увагу органи влади приділяли народній освіті. В селі працювали три початкові школи. В 1924 році одна з них перетворена на семирічну. 1925 року в них налічувалося понад 650 учнів і 15 учителів. Для ліквідації неписьменності ще 1920 року відкрито школу грамотності для дорослих, але цього було не досить. Особливо багато попрацювали комсомольці. За їх участю виявлено всіх неписьменних. Одержавши від учителів поради, як краще вести заняття, вони навчили багатьох односельців читати й писати. В результаті в 1926 році письменність серед чоловіків зросла до 62 проц., а серед жінок — до 40 проц.[2] Сталися зрушення і в галузі культури. З 1920 року в селі працювала хата-читальня, бібліотека, в 1921 році відкрито сельбуд, де діяли музичний і драматичний гуртки.

Після XV з'їзду ВКП(б) в селі почався масовий рух селян за колективізацію сільського господарства. Незважаючи на шалену антирадянську агітацію й погрози куркулів, в Юнаківці організовано два великі колгоспи «Вперед» і «Жовтень». Перший з них об'єднував 480 господарств, другий — 340. За колгоспами було закріплено 2276 га землі. В організації та зміцненні артілей велику роль відіграли партійні та комсомольські осередки. Партійний осередок колгоспу «Вперед» у цей час налічував 7 чоловік, а комсомольський — 25. У колгоспі «Жовтень» працювало 6 комуністів і 37 комсомольців. Члени комнезаму не тільки першими вступили до колгоспу, а й залучали до нього бідноту й середняків. 89 комнезамівців у колгоспі «Вперед» і 132 — у колгоспі «Жовтень» стали цементуючим ядром молодих колективних господарств[3].

Багато труднощів довелося долати колгоспникам. Не вистачало також інвентаря, тяглової сили. Колгоспи мали всього 4 колісні трактори. А головне, не було досвідчених кадрів для керівництва такими великими господарствами. Тому на початку 1933 року з двох юнаківських колгоспів утворено чотири — «Жовтень», «Червона Армія», «Більшовик» та ім. XVII партз'їзду.

Важливе значення для дальшого розвитку колгоспів мало створення в 1934 році Юнаківської МТС. Спершу її тракторний парк складався з 27 машин, але вже через півроку він зріс до 49. В 1940 році МТС мала 89 тракторів і 20 зернових комбайнів. Чималу допомогу артілям у налагодженні господарства подав політвідділ МТС. При ньому діяли кущова партійна школа і партійна школа підвищеного типу, де комуністи вивчали марксистсько-ленінську теорію, поглиблювали політичні знання.

Поступово зміцнювалась економічна база колгоспів — зростали врожаї зернових, овочевих і технічних культур, розширювалися тваринницькі ферми.

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-693, оп. 1, спр. 125, арк. 6, 40, 51.
[2] М. Авдієнко. Письменність людності України, стор. 130.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-712, оп. 1, спр. 20, арк. 121, 125.

В 1940 році в артілі «Червона Армія» утримувалося 88 голів великої рогатої худоби і понад 100 свиней. Такі ж ферми існували і в інших господарствах. Рік у рік збільшувалися доходи колгоспників. Серед трудівників колгоспних ланів значного поширення набув стахановський рух. Тракторист Юнаківської МТС С. К. Ярошенко виробив трактором ХТЗ 652 га умовної оранки, за що в 1940 році був нагороджений Малою срібною медаллю Всесоюзної сільськогосподарської виставки[1]. 11 трактористів двічі завойовували право бути учасниками ВСГВ.

У 1936 році в Юнаківці створено автоколону, яка мала 40 вантажних автомашин. Вона багато допомагала колгоспам під час збирання врожаю. В 1929 році кустарі об'єдналися в артіль «Червоний кустар». Артіль виробляла вози, сани, колеса, діжки. Діяв державний вальцьовий млин. У селі працювало три великі магазини. Щонеділі відбувалися колгоспні базари.

Поліпшилась охорона здоров'я населення. Кількість ліжок у лікарні збільшилася до 30. Відкрито дитячу консультацію. В селі працювало 6 лікарів і 14 чоловік середнього медичного персоналу.

До середини 30-х років у Юнаківці ліквідовано неписьменність. 1934 року на базі семирічної й початкових шкіл створено середню. В 1940 році в ній навчалося 1140 учнів і працювало 50 учителів. 1928 року відкрито школу промислово-кустарного навчання, яка готувала для підприємств області ковалів, ливарників, теслярів, слюсарів. Тут працювало 12 викладачів. Щороку школу закінчували 80 чоловік. За ініціативою комсомольської організації молодь обладнала приміщення, де драмгуртківці майже щомісяця показували нову виставу. Населення обслуговувала бібліотека, в якій налічувалося понад 4 тис. книжок. Силами молоді в селі був посаджений парк.

Коли гітлерівська Німеччина віроломно напала на Радянський Союз, усі військовозобов'язані чоловіки й жінки пішли до лав Червоної Армії. Ті, що залишилися, не шкодували сил, щоб вчасно зібрати врожай на колгоспних полях, евакуювати на схід худобу, машини. Гітлерівці хотіли з ходу захопити Юнаківку, але тут їх зустрів загін червоноармійців, які прикривали відхід своїх частин. Командував взводом москвич П. Й. Купцов. Та сили були нерівні. 19 жовтня фашисти окупували село[2]. Почалися грабежі й насильства. Гітлерівці забирали худобу, птицю, домашні речі. За невиконання розпоряджень окупаційних властей вбивали без суду й слідства. Фашистські кати повісили колгоспника О. П. Молошного, розстріляли Б. І. Бондаренка з сином Дмитром, А. Я. Куксенка. Всього закатували 54 чоловіка. Однак ніщо не могло залякати радянських людей. Юнаківці ухилялися від примусових робіт на ворога, палили хліб, щоб не дістався йому.

Ризикуючи життям, учителька Н. П. Федорова та її мати Д. О. Федорова восени 1941 року, коли радянські війська залишили село, взяли до себе тяжко пораненого командира взводу П. Й. Купцова, якого принесли його фронтові друзі. Радянські жінки, незважаючи на те, що в селі шастали фашисти й поліцаї, виходили П. Й. Купцова. За мужність Н. П. Федорова нагороджена медаллю «За бойові заслуги».

В січні 1942 року в селі виникла підпільна антифашистська група з 15 чоловік. Організатором її і керівником був комуніст М. М. Гончаренко, залишений для підпільної роботи в тилу ворога. В будинку О. Х. Козупиці було встановлено радіоприймач. Невдовзі серед населення вже розповсюджувалися листівки, які розповідали правду про героїчну боротьбу Червоної Армії, про становище на фронтах, закликали до боротьби з ворогом. За ініціативою і безпосередньою участю юнаківських підпільників антифашистські групи виникли в навколишніх селах. Через рік підпільники створили партизанський загін ім. Сталіна, командиром якого став В. А. Литвиненко, комісаром — М. М. Гончаренко[3]. Загін діяв на території Сумського, Миропільського й Краснопільського районів Сумської області.

[1] Газ. «Більшовицька зброя», 16 квітня 1940 р.
[2] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 420.
[3] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3п, спр. 281, арк. 17.

Хоробро билися юнаківці з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни. Навічно в пам'яті нащадків залишаться командир мотострілецького батальйону майор А. С. Мачуленко, який виявив високі зразки героїзму в боях за Берлін, і командир підрозділу кулеметників сержант М. Й. Охріменко, що першим із своїм підрозділом форсував Дніпро в районі Вишгорода. Обом їм присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу. Всього за мужність і відвагу, виявлені в боротьбі з окупантами, нагороджено 213 жителів Юнаківки. 269 чоловік віддали своє життя за свободу й незалежність Батьківщини.

Чорні дні фашистської окупації закінчилися 7 березня 1943 року[1]. Бійці 167-ї стрілецької дивізії під командуванням генерал-майора І. І. Мельникова визволили Юнаківку від гітлерівських загарбників. У боях за село смертю хоробрих полягли сини російського народу Т. Т. Іванкін, М. М. Запурдаєв, І. В. Рукін — всього 90 чоловік. На братській могилі, де поховані відважні воїни, ніколи не в'януть квіти.

Юнаківці енергійно взялися відроджувати зруйноване війною господарство. Було відновлено колгоспи «Жовтень», «Червона Армія», «Більшовик» та ім. XVII партз'їзду. У кожній артілі створено партійний актив, який розгорнув роботу щодо налагодження колгоспного виробництва. Труднощі доводилося переборювати величезні. Не вистачало робочих рук, не було чим обробляти землю і засівати її, пустували тваринницькі ферми. Так, колгосп «Жовтень» мав після визволення 15 кінних плугів, 24 борони, віялку, 9 робочих коней. Не краще було в інших артілях. Та труднощі не лякали хліборобів. Зібравши посівний матеріал серед населення і використавши на польових роботах, крім коней і волів, корів колгоспників, всі артілі в 1944 році виконали план весняної сівби на 102,6 проц.[2] Шляхом контрактації молодняка у колгоспників, робітників і службовців у 1944 році відтворено тваринницькі ферми в усіх артілях.

Відроджувати колгоспи допомагала держава. Вона виділила кредити для контрактації худоби, на відбудову зруйнованих фашистами тваринницьких приміщень, придбання сільськогосподарського реманенту. В 1944 році кожен з юнаківських колгоспів одержав по 6—8 тис. карбованців.

Колгоспи Саратовської та Ульяновської областей допомогли Юнаківській артілі ім. XVII партз'їзду відновити поголів'я вівцеферми, а артілі «Жовтень» — поголів'я свиноферми. У відбудові МТС і автоколони величезну допомогу подали трудящі Російської Федерації. З Ростова-на-Дону надходили комбайни, з Челябінська — трактори, з Москви й Горького — автомашини. Навесні 1944 року МТС мала 21 трактор, у 1947 році кількість тракторів зросла до 47 (у 15-сильному обчисленні).

Силами жителів села та вчителів у 1943 році відбудовано школу, де почалися заняття. Невдовзі відкрито клуб та бібліотеку. Налагоджувалося медичне обслуговування населення.

У 1950 році чотири колгоспи Юнаківки й колгосп ім. Петровського хутора Петровського об'єдналися в одне господарство — ім. Ульянова. За колгоспом було закріплено 5685 га землі, з них 5173 га орної. Об'єднання артілей дало змогу продуктивніше використовувати техніку, раціональніше розставити кадри. В колгоспі ім. Ульянова одразу була створена парторганізація, яка налічувала 19 комуністів[3]. Більшість з них працювала безпосередньо у виробництві.

Після реорганізації МТС у 1958 році колгосп придбав багато сільськогосподарської техніки, що допомогло поліпшити обробіток землі. Рік у рік зростала врожайність сільськогосподарських культур. Зокрема, протягом восьмої п'ятирічки врожайність зернових з гектара збільшилася з 19,9 цнт до 24,4 цнт, цукрових буряків — з 200 цнт до 240 цнт. Включившись у всенародне змагання на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна і за гідну зустріч XXIV з'їзду КПРС, хлібороби Юна-

---

[1] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 420.
[2] Сумський облпартархів. ф. 1168, оп. 1, спр. 2, арк. 15.
[3] Там же, ф. 3628, оп. 1, спр. 1, арк. 22.

ківки в 1971 році зібрали в середньому з гектара по 33,4 цнт озимої пшениці, по 28,5 цнт проса, по 14,3 цнт гречки, по 124,2 цнт картоплі.

Значних успіхів досяг колгосп і в галузі тваринництва. За 1950—1972 рр. у колгоспі збудовано 16 тваринницьких ферм. У 1960 році став до ладу механізований широкогабаритний птахокомбінат. З кожним роком збільшувалося поголів'я худоби в колгоспі. Лише протягом 1971 року кількість великої рогатої худоби зросла з 2093 до 2332 голів. На свинофермі утримується 232 свиней, на птахокомбінаті — близько 50 тис. курей. Колгоспники створили міцну кормову базу, запроваджують передовий досвід, що сприяє значному підвищенню продуктивності тваринництва. Так, виробництво молока на кожну корову за роки восьмої п'ятирічки зросло з 1899 до 2537 кг. Доярка комуністка Г. Ю. Банник надоїла в середньому по 3176 кг молока від кожної з 22 закріплених за нею корів. У 1971 році колгосп ім. Ульянова виробив на 100 га сільськогосподарських угідь по 41 цнт м'яса і 342 цнт молока. Щорічне зростання виробництва сільськогосподарської продукції і її реалізації зумовило збільшення прибутків колгоспу, які за роки восьмої п'ятирічки зросли на 150 тис. крб. і досягли близько півмільйона крб. Відповідно зросла й оплата людино-дня. В 1972 році вона становила 3,4 карбованця.

За високі показники в роботі 9 колгоспників удостоєні урядових нагород, зокрема орденом Трудового Червоного Прапора нагороджено завідуючого птахофермою Ф. І. Бутенка, пташницю Т. П. Турченко, бригадира комплексної бригади П. І. Бендрика. 51 колгоспникові вручено Ленінську ювілейну медаль.

Нову хвилю трудового піднесення викликало змагання на честь 50-річчя утворення СРСР. Правління колгоспу й партком запровадили для переможця змагання пам'ятний Червоний вимпел, завоювала його молочнотоварна ферма № 5, якою завідує О. О. Біла. Сумлінно працювали й механізатори. Незважаючи на несприятливі кліматичні умови 1972 року, механізована ланка О. П. Косенка виростила рекордний для Юнаківки врожай картоплі — по 160 цнт на кожному з 60 гектарів. Механізатор комуніст І. В. Швець щодня виконував норми не менш як на 200 проц. О. П. Косенко та І. В. Швець удостоєні урядових нагород[1].

Зміцнення економіки колгоспу забезпечило зростання неподільних фондів, збільшився обсяг капітального будівництва. Машинно-тракторний парк господарства налічує 46 тракторів, 12 зернових, 8 бурякових, 3 силосозбиральні комбайни, 27 автомашин, 34 сівалки та багато іншої техніки. Велику роль у розвитку господарства відіграло завершення в 1960 році електрифікації виробництва. У 1972 році в господарстві працювало понад 150 електромоторів. За роки восьмої п'ятирічки споруджено пилораму, механізовану столярну майстерню, водоймище, пожежне депо, автогараж з майстернями, тракторо-ремонтну майстерню та ін. За два роки

Механізатори колгоспу ім. Ульянова вивчають систему поливу пасовищ колгоспу «Красный маяк» Курської області. 1972 р.

Дитячий садок «Малятко» колгоспу ім. Ульянова, с. Юнаківка. 1973 р.

[1] Газ. «Ленінська правда», 24 грудня 1972 р.

Куточок М. С. Щепкіна в будинку культури ім. Щепкіна, с. Юнаківка. 1973 р.

дев'ятої п'ятирічки побудовано майстерню для ремонту сільськогосподарської техніки, пташник на 6 тис. штук птиці, корівник на 200 голів, зерносклад, склади для зберігання мінеральних добрив і пально-мастильних матеріалів. У кожному польовому таборі є будинки механізатора.

Великим підприємством стало відділення «Сільгосптехніки», створене 1961 року після реорганізації РТС. Трудяться тут 122 робітники й службовці. Матеріальною базою підприємства є добре обладнана майстерня, яка повністю забезпечує можливість технічного обслуговування машинно-тракторного парку шести колгоспів. На підприємстві організовано механізований загін для поліпшення родючості грунтів, є автопарк, що налічує 25 машин. План восьмої п'ятирічки відділення виконало достроково. Протягом 1966—1970 рр. здійснено понад 6 млн. км автоперевезень при плані 5,2 млн. З 1972 року почалася спеціалізація на ремонті тракторів МТЗ та буряконавантажувачів. Робітники відділення «Сільгосптехніки» першими в селі включились у змагання за почесне звання ударника комуністичної праці. В 1964 році його присвоїли 4 виробничникам, зокрема слюсареві Т. Д. Зайченку, удостоєному згодом ордена Жовтневої Революції, і токареві В. П. Лишенку, нагородженому орденом «Знак Пошани». 1972 року звання ударника комуністичної праці присвоєно 16 робітникам.

Важливу роль у відбудові й дальшому розвитку господарства села відіграла автоколона. В 1967 році вона мала 77 вантажних автомашин. У 1968 році її переведено в с. Кияницю. 1968 року в Юнаківці відкрито філіал районного побутового комбінату із столярним та бетонним цехами й пилорамою. Тут налічується 92 робітники. За трудові успіхи чотирьох з них удостоєно звання ударника комуністичної праці.

Рік у рік розширюється житлове будівництво. Тільки протягом 1966—1972 рр. у селі споруджено 161 будинок. Це просторі, добротні будинки, криті шифером або черепицею, обставлені новими, сучасними меблями. Звичними в побуті колгоспників стали холодильники, пральні машини, телевізори. Поліпшило обслуговування населення Юнаківське споживче товариство. В 7 магазинах і 3 ларках жителі можуть придбати потрібні промислові й продовольчі товари. За восьму п'ятирічку товарооборот торговельних підприємств зріс на 34 проценти.

Широкого розвитку набула система охорони здоров'я. При лікарні відкрито терапевтичний, стоматологічний і гінекологічний кабінети. Кількість місць зросла до 40. Хворих обслуговують 3 лікарі і 15 чоловік середнього медперсоналу. В селі є дитячий комбінат на 90 місць, збудований на кошти колгоспу, й дитячі ясла.

Всі діти шкільного віку вчаться. Середню школу відвідує 514 учнів, їх навчає 48 учителів. Класи забезпечені необхідним для навчання приладдям. Партійна й комсомольська організації велику увагу приділяють поліпшенню навчально-виховного процесу. Стали традиційними зустрічі з школярами сусіднього російського міста Суджі, під час яких учні обмінюються концертами, змагаються з різних видів спорту. Великий інтерес у молоді викликають вечори зустрічі з учасниками Великої Вітчизняної війни, ветеранами праці. Багато молоді з Юнаківки навчається у вузах і технікумах. Лише за останні 10 років понад 60 чоловік здобули вищу освіту.

В 1966 році в селі споруджено будинок культури, якому дано ім'я Щепкіна. Тут чудові кімнати відпочинку, зал на 420 місць, радіовузол, кімнати для занять гуртків художньої самодіяльності, стаціонарна кіноустановка. При будинку культури діють хоровий і драматичний гуртки, оркестр народних інструментів, духовий оркестр. Частими гістьми юнаківців бувають актори Сумського обласного музично-драматичного театру ім. Щепкіна. Приїздили сюди Червонопрапорний ансамбль пісні й танцю Київського військового округу, Київська капела бандуристів, ансамбль танцю з м. Фрунзе, артисти естради з Калуги та багато ін. У будинку культури часто виступають з лекціями члени місцевого відділення товариства «Знання».

Юнаківська бібліотека, книжковий фонд якої досяг 10 тис. примірників, налічує 1110 читачів. Їй першій у районі присвоєно звання бібліотеки відмінної роботи. В 1968 році відкрито сільський народний історико-краєзнавчий музей, що має понад 2 тис. експонатів.

Ініціаторами всіх важливих починань у селі є комуністи. Чотири первинні партійні організації об'єднують 173 комуністів. У п'яти первинних комсомольських організаціях налічується 226 комсомольців. Важливу роль у житті села відіграє сільська Рада, до якої обрано 39 депутатів, з них 5 робітників, 25 колгоспників. Серед обранців народу — 18 комуністів. Сільрада дбає про благоустрій села, перевіряє роботу підприємств, закладів охорони здоров'я, школи тощо. За ініціативою сільради посаджено парк на 30 тис. дерев, прокладено 10 км шосейної дороги. За відмінну роботу в 1972 році Юнаківська сільрада була занесена на обласну Дошку пошани.

В 1972 році розгорнулося змагання між колгоспом ім. Ульянова і колгоспом ім. XX з'їзду КПРС на Суджанщині. 15 квітня 1972 року під час Всесоюзного комуністичного суботника населення Юнаківки разом з трудівниками Сумського й Суджанського районів взяло участь у закладанні Діброви дружби на межі Сумської і Курської областей. На сільський фестиваль самодіяльного мистецтва, присвячений 50-річчю утворення СРСР, до Юнаківки приїздили з концертом самодіяльні митці з колгоспу ім. XX з'їзду КПРС Суджанського району. Потім юнаківці їздили до них з концертом-відповіддю.

Уродженцями села є генерал-лейтенант Г. М. Лишенко і доктор медичних наук В. О. Бєльський.

Свято шанують юнаківці пам'ять борців за Радянську владу. В 1969 році біля братських могил загиблих у роки громадянської війни та в боях за визволення села від гітлерівців споруджено меморіальний комплекс.

Великі й світлі перспективи Юнаківки. Її трудівники самовіддано трудяться, щоб здійснити накреслення XXIV з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу.

Г. Т. ПЕТРОВ, Я. В. ШУЛЬЖЕНКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ ТА СІЛЬСЬКИХ РАД СУМСЬКОГО РАЙОНУ

БАСІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км від районного центру і за 18 км від залізничної станції Суджа. Дворів — 351. Населення — 802 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Локня й Новеньке.

За місцевим колгоспом ім. Енгельса закріплено 4157 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3664 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств колгосп має два млини, олійницю, ремонтну майстерню.

У селі є восьмирічна школа, в якій навчається 93 учні і працює 11 вчителів, будинок культури на 350 місць, бібліотека, медпункт.

На території сільради — 2 первинні партійні (69 комуністів) і 3 комсомольські (55 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1922, комсомольський — у 1923 році.

Вперше в історичних документах Басівка згадується в 1743 році. З 1760 до 1770 року поблизу села діяв загін повстанців-кріпаків, яким керував Кулик. У 1770 році загін розгромили царські війська, а самого Кулика страчено в м. Суджі. В 1866 році селяни відмовилися сплачувати викупні платежі. Радянську владу в Басівці встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з німецько-фашистськими загарбниками 446 жителів Басівки, з них 94 за мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями. Кулеметникові П. О. Тесленку й сержанту Г. О. Коптилову, які відзначилися під час форсування Дніпра, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 239 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В селі споруджено меморіальний комплекс на честь загиблих воїнів-визволителів і односельців.

Уродженцем Басівки є генерал-майор О. Ф. Михайленко.

БИ́ТИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Псла, за 18 км від м. Сум. Дворів — 263, населення — 677 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вакалівщина, Зелений Гай, Микільське й Пушкарівка.

За місцевим колгоспом ім. Калініна закріплено 2498 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1464 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових культур і м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств колгосп має цегельний завод, млин, олійницю, пилораму, деревообробні та ремонтні майстерні. На території сільради працює Микільське лісництво з лісопереробним цехом й лісокультурним господарством.

У селі є восьмирічна школа, в якій налічується 104 учні й 14 учителів, будинок культури на 260 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

У селах сільради працюють 2 первинні партійні й 3 комсомольські організації, які об'єднують 45 комуністів і 55 комсомольців. Партійний осередок створено в 1921, комсомольський — у 1925 році.

Битиця відома з 1700 року. Назва села походить від назви річки Битиці, яка протікала через село. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 463 жителі села, з них 359 загинули смертю хоробрих. 267 чоловік за бойові заслуги нагороджено орденами й медалями. Старшому сержанту командиру гармати І. О. Єременку за мужність і стійкість, виявлені в боях з ворогом на литовській землі, і сержанту О. Р. Лазенку, який відзначився під час форсування Десни, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Цього високого звання удостоєно також уродженця с. Пушкарівки М. С. Майдана й уродженця с. Вакалівщини В. Л. Новака. За тимчасової окупації в селі діяла підпільна група, очолювана П. З. Хомовським. У лютому 1943 року в Битиці знаходився штаб партизанського з'єднання М. І. Наумова. У селі встановлено пам'ятник радянським воїнам-визволителям.

У Пушкарівці народився О. М. Савич (1810—1883) — вітчизняний астроном і математик, академік Петербурзької АН.

Поблизу Битиці виявлено поселення скіфо-сарматських часів (IV—II ст. до н. е.), слов'янське городище VII—VIII ст., а біля Зеленого Гаю — городище, поселення і курганний могильник сіверян (VIII—X ст.).

БІЛОВО́ДИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 40 км від м. Сум, за 25 км від залізничної станції Суджа. Через село протікає річка Біловоди. Дворів — 315, населення — 818 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Веселівка, Водолаги, Журавка, Семенівка.

У Біловодах міститься центральна садиба колгоспу ім. Щорса, за яким закріплено 5948 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5200 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Розвинуте молочно-м'ясне тваринництво.

У селі є середня школа, де навчається 314 учнів і працює 23 вчителі, клуб, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

За досягнення в розвитку колгоспного виробництва й охорони здоров'я 8 чоловік нагороджено орденами й медалями. За сумлінну працю на ниві охорони здоров'я фельдшер І. Р. Борисенко удостоєний ордена Леніна.

На території сільради — первинна партійна і 2 комсомольські організації, які об'єднують 68 комуністів і 139 комсомольців. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — у 1921 році.

Засновані Біловоди близько 1680 року козаками-переселенцями з Правобережжя. У 1905 році відбулися селянські заворушення в Біловодах і Журавці. Радянська влада встановлена в грудні 1917 року. Під час німецької окупації

восени 1918 року в селі був створений партизанський загін на чолі з Й. Т. Харченком. Перше колективне господарство «Прогрес» організоване 1922 року. Під час Великої Вітчизняної війни 560 жителів села билися з ворогом на різних фронтах, з них 320 загинули смертю хоробрих. За ратні подвиги понад 200 чоловік нагороджені орденами й медалями. В селі встановлено пам'ятник радянським воїнам-визволителям. У с. Веселівці живе Герой Радянського Союзу Я. О. Власюков, який відзначився під час форсування Дніпра в 1943 році.

ВЕЛИ́КІ ВІ́ЛЬМИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від м. Сум і за 10 км від залізничної станції Торопилівка. Дворів — 79, населення — 278 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бульбівщина, Великий Яр, Грицаківка, Дослідне, Єлисеєнкове, Крупникове, Любачеве, Москалівщина, Никонці, Павлючки, Симонівка, Шапошникове.

У Великих Вільмах міститься бригада колгоспу ім. Фрунзе (центральна садиба в с. Терешківці). З допоміжних підприємств бригада має цегельний завод, млин і механічну майстерню.

На території сільради розташована Сумська сільськогосподарська дослідна станція. За виробничі успіхи 17 чоловік нагороджено орденами й медалями, з них доярку П. Д. Гальменко — орденами Леніна й Трудового Червоного Прапора.

В селі є восьмирічна й початкова школи, в яких навчається 259 учнів і працює 29 учителів, будинок культури на 350 місць, бібліотека, 3 медичні пункти.

На території сільради — 2 первинні партійні (141 комуніст) і 6 комсомольських (166 членів ВЛКСМ) організацій. Партійний осередок створено в 1924, комсомольський — у 1930 році.

Село відоме з першої половини XVIII ст. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року. Під час Великої Вітчизняної війни билися з фашистами на фронтах 90 жителів села, з них 85 нагороджено орденами й медалями. 43 чоловіка загинуло смертю хоробрих. На їх честь у селі встановлено пам'ятник.

У Грицаківці народився Ф. Ю. Шерстюк — доктор історичних наук, у Шапошниковому (колишній хутір Стрілиця) — український радянський драматург, театрознавець і педагог Я. А. Мамонтов (1888—1940).

ВЕЛИ́КА ЧЕРНЕ́ЧЧИНА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Псла, за 9 км від районного центру і залізничної станції Суми. Дворів — 1063, населення — 3097 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вільшанка, Липняк, Хомине.

У Великій Чернеччині міститься центральна садиба й дві виробничі бригади колгоспу ім. Орджонікідзе. Сільськогосподарські угіддя його становлять 3104 га, в т. ч. орна земля — 1613 га. Колгосп спеціалізується на вирощуванні овочів. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є цегельний завод. На території села розташовані вапнозавод, райпромкомбінат та швейна майстерня Сумського побуткомбінату.

Я. А. Мамонтов — український радянський драматург.

В селі є середня школа, в якій налічується 634 учні і 42 вчителі, будинок культури на 260 місць, бібліотека, лікарня на 35 ліжок.

За трудові успіхи 25 чоловік нагороджено орденами й медалями.

На території сільради — 3 первинні партійні й 5 комсомольських організації, які налічують 60 комуністів і 236 комсомольців. Партійний осередок створено 1929, комсомольський — 1924 року.

Заснована Велика Черневчина на початку XVIII ст. Навесні 1905 року в селі виник революційний гурток. У жовтні 1905 року відбувся страйк робітників поміщицької економії.

Радянська влада в селі встановлена в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 794 жителі Великої Черневчини, з них 237 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями. В. Д. Литвиненко, який відзначився в боях під Києвом, удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Понад 400 чоловік полягли смертю хоробрих. За тимчасової фашистської окупації гітлерівці спалили або зруйнували майже всі житлові будинки, перетворили на руїни колгоспні й громадські будівлі. Закатували голів колгоспів М. Г. Купрієнка та Н. М. Білокоза і голову сільради М. А. Кравченка, спалили живими М. Клименка та І. П. Книша. 26 лютого 1943 року каральний загін розстріляв 10 чоловік з хутора Вільшанки і 26 чоловік з хутора Зеленого Гаю. У Великій Черневчині встановлено пам'ятник радянським воїнам, що загинули в боях за визволення села від гітлерівців.

У селі живе заслужена вчителька УРСР Л. В. Феденко.

На околиці с. Великої Черневчини є залишки поселень доби бронзи та скіфських часів.

ВЕ́РХНЯ СИРО́ВАТКА — село, центр сільської Ради, розташоване по обидва береги річки Сироватки (що й дало назву селу), за 12 км від м. Сум, на автошляху Суми — Харків. За 5 км від села — залізнична станція Баси. Дворів — 1332, населення — 4377 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бездрик, Залізняк, Захарівське, Новоселиця, Стінка.

У Верхній Сироватці розміщений колгосп «Маяк», за яким закріплено 6173 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4660 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств колгосп має млин, олійницю, майстерню для ремонту сільськогосподарських машин, цегельний завод. За успіхи, досягнуті в розвитку колгоспного виробництва, 21 чоловіка нагороджено орденами й медалями.

В селі є середня школа, в якій навчається 766 учнів і працює 38 учителів, будинок культури на 350 місць, бібліотека, лікарня на 60 ліжок.

На території сільради — 4 первинні партійні (125 комуністів) і 5 комсомольських (296 членів ВЛКСМ) організацій. Партійний і комсомольський осередки створено в 1920 році.

Верхня Сироватка відома з 1653 року. В 1784 році селяни розгромили поміщицький маєток. Відбулася збройна сутичка з військами, присланими в село властями. Виступ було жорстоко придушено. Радянську владу в селі встановлено в грудні 1917 року. Перше колективне господарство «Праця» організовано 1923 року. Під час Великої Вітчизняної війни 765 жителів села билися з ворогом на різних фронтах, з них 276 за мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями. С. П. Красію за хоробрість і стійкість, виявлені під час форсування Десни й Дніпра, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 685 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В селі споруджено пам'ятники воїнам-визволителям і односельцям, що загинули в боях з фашистами.

У Верхній Сироватці живе заслужена вчителька УРСР Т. О. Ольшанська. Уродженцем с. Залізняка є І. Ю. Бочкін (1895—1919) — активний учасник боротьби за владу Рад на Сумщині.

КІНДРА́ТІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від м. Сум і за 25 км від залізничної станції Глушково Курської області. Дворів — 655, населення — 1273 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Андріївка, Золотарівка, Костянтинівка, Перше Травня.

У Кіндратівці розміщена центральна садиба колгоспу ім. Кірова, за яким закріплено 5191 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4612 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств колгосп має цегельний завод, вальцьовий млин і олійницю. За досягнення в розвитку колгоспного виробництва 15 чоловік нагороджено орденами й медалями, з них І. В. Прийменко та С. Ф. Хижняк — орденом Леніна, М. С. Скорику присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 224 учні й працює 15 учителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека, медпункт, пологовий будинок.

На території сільради — 2 первинні партійні й 3 комсомольські організації, які об'єднують 47 комуністів і 99 комсомольців. Партійний осередок створено в 1926, комсомольський — у 1924 році.

Кіндратівка відома з другої половини XVIII ст. У 1907 році в селі відбувся страйк сільськогосподарських робітників. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Поблизу села Кіндратівки в 1918 році діяв партизанський загін, який вів боротьбу проти німецьких окупантів та гетьманців. Перша сільськогосподарська артіль ім. К. Лібкнехта створена в 1922 році. В роки Великої Вітчизняної війни 638 жителів села перебували в лавах Червоної Армії. 163 чоловіка за мужність і героїзм нагороджені орденами й медалями. М. Г. Докашенку за зразкове виконання бойових завдань командування присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 303 чоловіка загинули смертю хоробрих. У селі встановлено пам'ятник радянським воїнам, які полягли в боях за визволення села від гітлерівців.

Уродженцем с. Андріївки є Герой Радянського Союзу М. К. Лихобаба.

КОСІВЩИ́НА — село, центр сільської Ради, розташоване за 3 км від м. Сум. Дворів — 266, населення — 1048 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Василівщина, Гайок, Ганнівка, Закумське, Кононенкове, Липовий Яр, Малі Вільми, Надточієве, Солідарне, Чернецьке.

В Косівщині міститься центральна садиба радгоспу «Ганнівський», за яким закріплено 3503 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2884 га орної землі. Це багатогалузеве високомеханізоване господарство з добре розвинутим рільництвом, овочівництвом і садівництвом. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. За досягнення в розвитку сільського господарства 379 передовиків виробництва нагороджені орденами й медалями, з них орденом Леніна — М. А. Скусинець, Л. М. Говорун, І. І. Копейчик, Г. С. Макаров; свинарці Є. Я. Богодушко присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

В селі є восьмирічна школа, де навчається 160 учнів і працює 19 учителів, будинок культури на 360 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинна партійна (104 комуністи) і 2 комсомольські (61 член ВЛКСМ) організації. Партійний і комсомольський осередки створено в 1929 році.

Косівщина відома з другої половини XVIII ст. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 240 жителів Косівщини билися з ворогом на різних фронтах, з них 59 за бойові заслуги нагороджено орденами й медалями, 27 чоловік загинули смертю хоробрих. У селі побудовано пам'ятник радянським воїнам-визволителям.

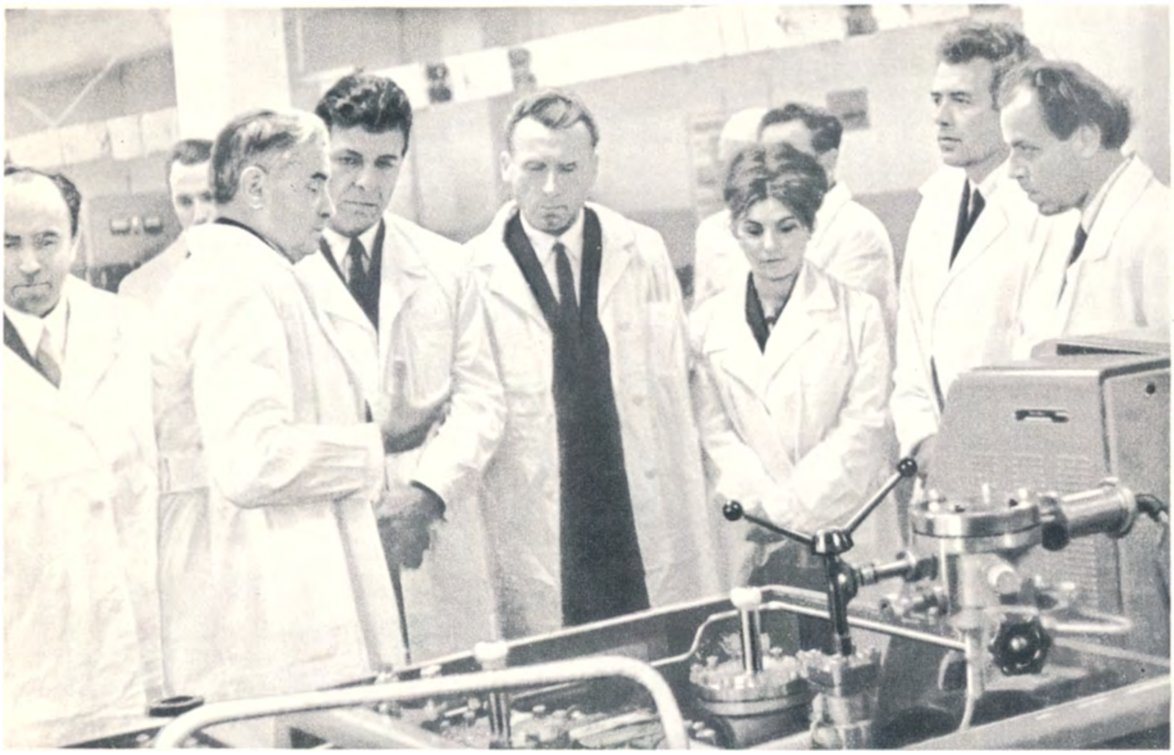
У травні 1889 року в Косівщині перебувала на лікуванні Леся Українка. В 1971 році тут відкрито народний меморіальний музей письменниці.

КРО́ВНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від м. Сум, за 13 км від залізничної станції Головашківка. Дворів — 597, населення — 1231 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Руднівка й Шарапівка.

У Кровному розміщена центральна садиба колгоспу ім. Куйбишева, за яким закріплено 2793 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2388 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств колгосп має млин, механічну й деревообробну майстерні. За трудові успіхи голову колгоспу Я. Ф. Михайличенка нагороджено орденом Леніна.

Зустріч самодіяльних митців Курської і Сумської областей в діброві «Дружба» на межі РРФСР і УРСР біля села Юнаківки. Російські друзі пригощають чаєм своїх українських товаришів. 1972 р.

Делегація Врачанського округу Народної Республіки Болгарії на Сумському заводі електронних мікроскопів ім. 50-річчя ВЛКСМ. 1971 р.

Представники Бобруйського машинобудівного заводу ім. В. І. Леніна і Сумського насосного заводу, що змагаються між собою, обмінюються досвідом роботи. 1972 р.

Вклейка надрукована на
Книжковій фабриці «Комуніст»

В селі є восьмирічна школа, де навчається 185 учнів і працює 14 учителів, клуб, бібліотека, два медпункти.

На території сільради — первинна партійна (43 комуністи) й 2 комсомольські (100 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — у 1920 році.

Село Кровне засноване в 1689 році. В 1905 і в 1906 рр. у Кровному відбулися виступи селян проти поміщика, які були жорстоко придушені карателями. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час німецької окупації селяни розгромили поміщицький маєток. До села прибув загін карателів і нещадно розправився з селянами. Кількох чоловік забили насмерть. Під час Великої Вітчизняної війни 617 жителів Кровного перебувало в лавах Червоної Армії і в партизанських загонах. За мужність і відвагу 237 чоловік нагороджено орденами й медалями. 256 чоловік загинули смертю хоробрих. На їх честь односельці заклали в центрі села сквер і спорудили пам'ятник, на якому викарбовані імена полеглих.

МИКОЛА́ЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від м. Сум і за 12 км від залізничної станції Головашівка. Дворів — 702, населення — 1021 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Грузьке, Капітанівка, Манжосівка, Спаське.

У Миколаївці міститься центральна садиба колгоспу «Вперед», за яким закріплено 4968 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4485 га орної землі. Господарство спеціалізується на виробництві свинини на промисловій основі. За сумлінну працю в сільському господарстві 46 чоловік нагороджені орденами й медалями, з них орденом Леніна — М. С. Красуля, Н. Р. Миколаєнко, І. М. Бедлинський; орденом Жовтневої Революції — М М. Коропченко; М. І. Кузнецов, В. С. Миколаєнко, О. М. Швед удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 230 дітей і працює 19 учителів, будинок культури на 250 місць, бібліотека, дільнична лікарня на 25 ліжок.

На території сільради — первинна партійна й 2 комсомольські організації, які об'єднують 55 комуністів і 114 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — у 1922 році.

Вперше в історичних документах Миколаївка згадується в 1730 році. В 1905 році тут відбулося селянське заворушення. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Перша сільськогосподарська артіль «Трудовий селянин» створена в 1921 році. На фронтах Великої Вітчизняної війни 508 жителів Миколаївки перебували в лавах Червоної Армії. За мужність і героїзм 110 чоловік нагороджено орденами й медалями. 325 миколаївців загинули смертю хоробрих. У селі споруджено пам'ятник радянським воїнам, що полягли в боях за визволення села від гітлерівців.

МО́ГРИЦЯ (до початку XVIII ст.— Куликівщина) — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру та залізничної станції Суми. Дворів — 505, населення — 1592 чоловіка. Сільраді підпорядковані селища Лісне й Червоний Степ.

У Могриці міститься центральна садиба колгоспу ім. Петровського, за яким закріплено 3960 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2745 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Тваринництво — молочно-м'ясного напряму. За досягнення в розвитку колгоспного виробництва 6 трудівників села нагороджено орденами й медалями.

В селі є восьмирічна школа, де навчається 213 учнів і працює 14 учителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека, медична амбулаторія, пологовий будинок.

На території сільради — первинна партійна (45 комуністів) і 2 комсомольські (48 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — у 1926 році.

Село Могриця відоме з кінця XVII ст. У 1905 році відбувся виступ селян проти поміщиків. Радянська влада встановлена в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 415 жителів Могриці, з них 190 загинули смертю хоробрих, 180 чоловік нагороджено орденами й медалями. Старшому лейтенанту М. С. Лиховиду за зразкове виконання бойових завдань командування присвоєно звання Героя Радянського Союзу. За тимчасової фашистської окупації в Могриці діяла підпільна антифашистська група. В селі споруджено пам'ятник воїнам — визволителям від гітлерівців.

Поблизу с. Могриці виявлено городище та поселення сіверян (VIII—X ст.).

НИ́ЖНЯ СИРО́ВАТКА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сироватки, за 18 км від районного центру. В селі — залізнична станція Сироватка. Дворів — 1808, населення — 5901 чоловік.

У селі — два колгоспи ім. Луначарського та «Ленінський шлях», за якими закріплено 9643 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 6881 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. За трудові успіхи 25 передовиків виробництва нагороджені орденами й медалями, в т. ч. орденом Леніна В. М. Гєлета, Я. Й. Хоменко, П. В. Уманський. М. Т. Лободі, О. Й. Хоменко, О. М. Божко та В. Є. Шкурат присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

В Нижній Сироватці є середня й 2 восьмирічні школи, в яких навчається 813 учнів і працює 58 учителів, будинок культури й два клуби на 750 місць, 5 бібліотек, лікарня на 60 ліжок, медпункт, амбулаторія.

На території сільради — 4 первинні партійні (101 комуніст) і 6 комсомольських (278 членів ВЛКСМ) організацій. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — у 1920 році.

Нижня Сироватка заснована 1659 року. В 1905 році в селі відбулися виступи селян проти поміщиків, навесні 1915 року — масове заворушення проти першої світової імперіалістичної війни. Радянська влада в селі встановлена в січні 1918 року. В 1923 році засновано першу сільськогосподарську артіль «Селянин-трудівник». На фронтах Великої Вітчизняної вій-

ни билися з ворогом 1024 жителі Нижньої Сироватки, з них 375 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями. М. О. Гриненко, який відзначився під час форсування Дніпра, удостоєний звання Героя Радянського Союзу. 527 чоловік загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками. В селі споруджено два пам'ятники воїнам-визволителям і два меморіальні комплекси із стелами, на яких викарбовані імена односельців, полеглих у боях з фашистами. В центрі села побудовано обеліск на честь комсомольців, які загинули від рук бандитів 18 березня 1923 року.

Тут живе Герой Радянського Союзу А. І. Палієв.

На території Нижньої Сироватки знайдено скарб, що складався з 206 арабських монет VIII—IX століть.

НИЗИ́ (до середини XIX ст.— Низ) — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на лівому березі річки Псла, за 30 км від м. Сум і за 7 км від залізничної станції Сироватка. Дворів — 1345, населення — 3800 чоловік. Селищній Раді підпорядковане село Дзержинське.

В селищі розташовані цегельний завод і Низівський цукрокомбінат, до складу якого входять цукровий завод (заснований 1841 року), радгосп, що має два відділки, й відгодівельний тваринницький пункт. У с. Дзержинському міститься комплексна бригада радгоспу. За радгоспом закріплено 2796 га сільськогосподарських угідь, з них 1918 га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні бурякового насіння та м'ясо-молочному тваринництві.

У Низах є середня школа, в якій налічується 540 учнів і 37 учителів, клуб, бібліотека, дільнична лікарня на 25 ліжок.

За успіхи в розвитку народного господарства, освіти й охорони здоров'я 19 чоловік нагороджено орденами й медалями. Серед них орденом Леніна — М. З. Бруньов, орденом Жовтневої Революції — Г. П. Кравченко.

На території селищної Ради працюють 3 первинні партійні (143 комуністи) й 3 комсомольські (245 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1922, комсомольський — у 1921 році.

Низи відомі з 1662 року. В листопаді 1905 року на цукровому заводі відбувся страйк робітників, який було придушено. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 709 жителів селища билися з ворогом на різних фронтах, з них 270 за хоробрість і героїзм нагороджені орденами й медалями, 296 — загинули смертю хоробрих. У селі споруджено меморіальний комплекс і 2 пам'ятники: воїнам-визволителям і загиблим односельцям. 1966 року відкрито пам'ятник голові сількомнезаму І. П. Саєнку, вбитому куркулями в 1929 році.

У 1967 році встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Протягом 1871—1879 рр. майже щоліта в Низах відпочивав П. І. Чайковський. У селищі в 1965 році створено народний меморіальний музей П. І. Чайковського.

Уродженець Низів К. П. Бабченко брав участь у повстанні на броненосці «Потьомкін».

НОВА́ СІЧ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру і залізничної станції Суми. Дворів — 266, населення — 779 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Варачине, Іволжанське, Кияниця, Корчаківка, Пролетарське, Радянське, Храпівщина, Червонопрапорне.

У Новій Січі розташований відділок радгоспу цукрокомбінату ім. Кірова (центральна садиба в селищі Кияниці). За радгоспом закріплено 5338 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4830 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування насіння цукрових буряків. Допоміжні галузі — м'ясо-молочне тваринництво й вирощування зернових культур. У селищі Іволжанському працює винно-розливний завод, заснований у 1882 році. В с. Кияниці з 1866 року діє цукровий завод.

В Новій Січі є середня школа, де налічується 500 учнів і 40 учителів, клуб, бібліотека, медичний пункт.

За трудові успіхи 20 чоловік нагороджено орденами й медалями, з них орденом Леніна — доярку М. Д. Бойко, орденом Жовтневої Революції — бригадира слюсарів цукрозаводу П. Ю. Ступаченка; телятниці У. В. Грицаєнко присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

На території сільради — 5 первинних партійних і 3 комсомольські організації, які об'єднують 212 комуністів і 239 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — у 1928 році.

Нова Січ заснована в другій половині XVIII ст. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 265 жителів Нової Січі перебували в лавах Червоної Армії і 15 чоловік — у партизанському з'єднанні М. І. Наумова. За мужність і героїзм 172 чоловіка нагороджено орденами й медалями, 76 — загинули смертю хоробрих. У селі встановлено пам'ятник радянським воїнам, що полягли в боях за визволення села від фашистських загарбників. За тимчасової окупації в с. Корчаківці діяла підпільна група.

ОЛЕКСІ́ЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від м. Сум і за 20 км від залізничної станції Глушкове. Дворів — 231, населення — 738 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Володимирівка й Новомиколаївка.

В Олексіївці розміщена центральна садиба колгоспу «Перемога», за яким закріплено 3740 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3435 га орної землі. Господарство спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 82 учні й працює 10 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

За трудові успіхи 120 жителів села нагороджено орденами й медалями.

На території сільради — первинні партійна й 3 комсомольські організації, які об'єднують 45 комуністів і 74 комсомольців. Партійний осередок створено в 1935, комсомольський — у 1930 році.

Вперше в історичних документах Олексіївка згадується в 1897 році. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни на різних фронтах і в партизанських загонах боролися проти німецько-фашистських загарбників 239 жителів села, з них 106 чоловік за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями. І. М. Садовському, який відзначився під час форсування Дніпра в 1943 році, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 123 чоловіка загинули смертю хоробрих. У селі встановлено пам'ятник радянським воїнам — визволителям від гітлерівців.

У 1965 році відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

У селі народився В. П. Короткоручко — доктор біологічних наук.

ПІДЛІ́СНІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від м. Сум і за 7 км від залізничної станції Торопилівка. Дворів — 170, населення — 570 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Білоусівка, Головашівка, Любиме, Миловидівка, Новомихайлівка, Новосуханівка, Олександрівка, Степне.

У Підліснівці розташована центральна садиба колгоспу ім. Дзержинського, за яким закріплено 5014 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4575 га орної землі. Господарство спеціалізується на виробництві свинини на промисловій основі. За успіхи в розвитку сільського господарства колгосп нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора, 75 чоловік — орденами й медалями, в т. ч. голову колгоспу Г. І. Доценка — орденами Леніна й Жовтневої Революції; бригадирові тракторної бригади Ф. Й. Назаренку присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

В с. Новосуханівці діє спиртовий завод, заснований 1900 року.

В селі є восьмирічна школа, де 14 учителів навчають 190 дітей, будинок культури на 450 місць, бібліотека, медпункт.

На території сільради — 3 первинні партійні (96 комуністів) і 6 комсомольських (199 членів ВЛКСМ) організацій. Партійний і комсомольський осередки створено 1924 року.

Підліснівка заснована в 1696 році. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. В 1922 році виникла сільськогосподарська артіль ім. Шевченка. Під час Великої Вітчизняної війни билися з фашистськими загарбниками на різних фронтах 152 жителі села, з них 70 чоловік за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями, 52 — загинули смертю хоробрих. У Підліснівці з листопада 1941 року до березня 1942 року діяла підпільна антифашистська організація, яку очолював П. П. Червяков. У селі споруджено меморіальний комплекс: пам'ятник воїнам-визволителям і стела, на якій викарбувані імена односельців, полеглих у боях з гітлерівцями.

В 1965 році відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

ПІЩА́НЕ — село, центр Верхньопіщанської сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру й залізничної станції Суми і за 5 км від автошляху Суми — Курськ. Дворів — 392, населення — 1311 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Верхнє Піщане, Житейське, Кирияківщина.

В Піщаному міститься центральна садиба радгоспу «Червоний партизан», за яким закріплено 1480 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1014 га орної землі. Радгосп спеціалізується на відгодівлі свиней. За успіхи в розвитку сільського господарства 13 передовиків виробництва нагороджено орденами й медалями.

В селі є восьмирічна школа, де налічується 180 учнів і 13 учителів, будинок культури на 450 місць, 2 бібліотеки, фельдшерсько-акушерський пункт.

Первинна партійна організація налічує 30 комуністів, 2 первинні комсомольські організації об'єднують 24 комсомольців. Партійний осередок створено в 1931, комсомольський — у 1922 році.

Піщане відоме з другої половини XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Перша сільськогосподарська артіль «Трактор» створена в 1922 році. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 246 жителів села, з них 118 загинули смертю хоробрих, 87 чоловік за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями. В селі споруджено меморіальний комплекс на честь радянських воїнів-визволителів і односельців, що загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками.

Поблизу Верхнього Піщаного виявлено давньоруські городища та два курганні могильники.

ПОСТО́ЛЬНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від Сум і за 6 км від залізничної станції Головашівка. Дворів — 87, населення — 312 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бурчак, Кекине, Лікарське, Степаненкове.

В Постольному міститься центральна садиба колгоспу ім. Димитрова, за яким закріплено 3447 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3125 га орної землі. Вирощують зернові культури й цукрові буряки. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. За виробничі успіхи 43 чоловіка нагороджено орденами й медалями.

Діти трудящих Постольного навчаються в Лікарській середній школі. У селі є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — 2 первинні партійні (57 комуністів) і 4 комсомольські (154 члени ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1938, комсомольський — у 1930 році.

Постольне засноване на початку XVIII ст. Перші поселенці створювали постоялі двори на шляху із м. Сум до Білопілля, звідси й походить назва села. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 88 жителів Постольного перебувало у лавах Червоної Армії, з них 38 загинуло в боях з гітлерівцями, 52 чоловіка за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями.

Уродженцями Кекиного є член-кореспондент АН УРСР І. Є. Коробчанський (1895—1956) і член Спілки художників УРСР С. О. Луньов.

СЕВЕРИ́НІВКА—село, центр Мар'ївської сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і за 7 км від залізничної станції Торопилівка. Дворів — 112, населення — 380 чоло-

вік. Сільраді підпорядковані населені пункти Васюківщина, Вербове, Гриценкове, Загірське, Линтварівка, Мар'ївка, Над'ярне, Перехрестівка, Рогізне, Склярівка, Соколине, Софіївка, Стеценкове, Трохименкове, Шевченкове.

В Северинівці міститься центральна садиба колгоспу ім. Чапаєва, за яким закріплено 5408 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4729 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму.

У селі працюють восьмирічна школа, де налічується 209 учнів і 15 учителів, клуб, бібліотека, медпункт.

За досягнення в розвитку сільського господарства, освіти й охорони здоров'я 73 жителі Северинівки нагороджені орденами й медалями, з них В. А. Курасов та бригадир П. О. Суяров — орденом Леніна.

На території сільради — первинна партійна і 4 комсомольські організації, які об'єднують 69 комуністів і 158 комсомольців. Партійний осередок створено в 1930, комсомольський — у 1926 році.

Северинівка заснована в першій половині XVIII ст. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 59 жителів Северинівки билися з ворогом на різних фронтах, з них 24 загинули смертю хоробрих. 49 чоловік за бойові подвиги нагороджено орденами й медалями. Уродженцеві с. Мар'ївки П. П. Іванову й уродженцеві с. Склярівки Л. Є. Полякову присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

СТЕПА́НІВКА — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване за 16 км від м. Сум, на шляху Суми — Конотоп, за 4 км від залізничної станції Головашівка. Дворів — 1345, населення — 4200 чоловік. Селищній Раді підпорядковані села Глиняне й Торопилівка.

В селищі розміщена центральна садиба колгоспу ім. Жданова, за яким закріплено 2382 га землі, у т. ч. 2230 га орної. Господарство спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби. На території селища розташовані Комсомольський відділок радгоспу й Сумсько-Степанівський цукрозавод (заснований 1893 року), а також пересувна механізована колона № 81, цех заводу залізобетонних виробів, управління механізованих робіт і автобаза тресту «Сумсільбуд».

У Степанівці працюють середня, восьмирічна й початкова школи, в яких 50 учителів навчають 780 учнів, будинок культури на 490 місць, робітничий клуб, 2 бібліотеки, дільнична лікарня на 50 місць, 2 медпункти.

За трудові успіхи 32 жителі селища нагороджені орденами й медалями, з них орденом Леніна Н. П. Мировицька й М. К. Семенець, орденом Жовтневої Революції — М. І. Яценко.

На території селищної Ради — 9 первинних партійних і 9 комсомольських організацій, які об'єднують 318 комуністів і 530 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1920, комсомольський — у 1923 році.

Заснована Степанівка 1670 року. В 1905 році тут відбулося селянське заворушення. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Першу сільськогосподарську артіль створено в 1923 році. Під час Великої Вітчизняної війни у лавах Червоної Армії і в партизанських загонах перебувало 638 жителів Степанівки. 263 чоловіка загинули смертю хоробрих. За бойові подвиги в боротьбі з фашистськими загарбниками 517 чоловік нагороджено орденами й медалями. Старшині І. М. Мацаку за хоробрість і відвагу, виявлені в боях за розширення плацдарму на правому березі Дніпра в 1943 році, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Гвардієць розвідник Г. М. Юнак — повний кавалер ордена Слави. На братській могилі радянських воїнів, що загинули в боях за визволення села від гітлерівців, встановлено пам'ятник. Споруджено також меморіальний комплекс на честь воїнів-визволителів і односельців, полеглих на фронтах війни.

Г. М. Юнак — повний кавалер ордена Слави, уродженець смт Степанівки. Фото 1964 р.

Житель Степанівки І. К. Греков був активним учасником страйку на Ленських золотих копальнях 1912 року. В 1965 році його нагороджено орденом Леніна.

СТЕЦЬКІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташована на річці Олешні, за 10 км від впадіння її в річку Псьол. Відстань до районного центру й залізничної станції Суми — 15 км. Дворів — 1522, населення — 4268 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Кардашівка, Радьківка, Рибці, Світляківщина.

В Стецьківці міститься центральна садиба колгоспу ім. Горького, за яким закріплено 3541 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3016 га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових культур і відгодівлі великої рогатої худоби. На території села розташовані 2 цегельні заводи, спиртзавод, заснований 1835 року, комбікормовий завод, олійниця, плодоконсервний цех Сумського плодоконсервного заводу, звірогосподарство облспоживспілки.

У селі працюють середня й восьмирічна школи, де налічується 792 учні й 63 вчителі, будинок культури на 350 місць, клуб, 2 бібліотеки, дільнична лікарня на 25 ліжок, медпункт, амбулаторія.

За досягнення в розвитку колгоспного виробництва, освіти й охорони здоров'я 96 чоловік нагороджено орденами й медалями.

На території сільради — 6 первинних партійних (141 комуніст) і 7 комсомольських (181 член ВЛКСМ) організацій. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — у 1929 році.

Село засноване в 1659 році переселенцями з Правобережної України (перша назва його — Олешенка). Радянську владу встановлено в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 816 жителів села,

з них понад 500 чоловік загинули смертю хоробрих. За бойові подвиги і відвагу 475 чоловік нагороджено орденами й медалями. Капітану С. А. Сидоренку присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В селі споруджено меморіальний комплекс: пам'ятник радянським воїнам-визволителям та обеліск із стелою односельцям, полеглим у боях з окупантами.

СУЛА́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру і залізничної станції Суми. Дворів — 68, населення — 206 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Доценківка, Дрібнівщина, Зелена Роща, Липівка, Нечаївка, Орлине, Печище.

В селі міститься бригада колгоспу ім. Фрунзе (центральна садиба в с. Терешківці). За виробничі успіхи 14 чоловік нагороджено орденами й медалями, з них доярку Г. А. Гончаренко — орденом Леніна.

Діти трудящих с. Сули навчаються в Печищанській восьмирічній школі. У селі є клуб, бібліотека. Медичну допомогу жителям Сули забезпечують Печищанський та Зеленорощинський медичні пункти.

На території сільради — первинна партійна (43 комуністи) й 3 комсомольські (180 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1927, комсомольський — у 1925 році.

Сула заснована на початку XX ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 673 жителі Сульської сільської Ради перебували в лавах Червоної Армії, з них 192 загинули в боях з гітлерівцями, 135 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями. В 1968 році в с. Сулі споруджено пам'ятник односельцям, полеглим у боях з фашистами.

ТЕРЕШКІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від м. Сум і за 15 км від залізничної станції Торопилівка. Дворів — 360, населення — 976 чоловік. Сільраді підпорядковане село Буцикове.

У Терешківці міститься центральна садиба колгоспу ім. Фрунзе, за яким закріплено 9886 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 8534 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури. Тваринництво — молочно-м'ясного напряму. Розвинуте птахівництво.

В селі є середня школа, в якій налічується 360 учнів і 25 учителів, будинок культури на 350 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

За трудові успіхи понад 100 чоловік нагороджені орденами й медалями, з них орденом Леніна — В. П. Бутова, Є. Н. Стеценко, П. І. Туренко.

На території сільради — 2 первинні партійні (49 комуністів) і 2 комсомольські (163 члени ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1922, комсомольський — у 1923 році.

Терешківка відома з кінця XVII ст. Під час революції 1905—1907 рр. тут відбулося селянське заворушення. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни на різних фронтах билися з ворогом 280 жителів Терешківки, з них 200 загинули смертю хоробрих. За мужність і відвагу 76 чоловік нагороджено орденами й медалями.

ТОКАРІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру. Дворів — 640, населення — 2452 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Зацарне й Червона Діброва.

В Токарях розміщена центральна садиба колгоспу «Україна», за яким закріплено 3951 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2086 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. За трудові успіхи 6 чоловік нагороджено орденами й медалями.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 291 учень і працює 23 вчителі, будинок культури на 180 місць, клуб, 2 бібліотеки, медичний пункт.

На території сільради — первинна партійна й 3 комсомольські організації, які об'єднують 37 комуністів і 78 комсомольців. Партійний осередок створено в 1923, комсомольський — у 1925 році.

Вперше в історичних документах Токарі згадуються під 1732 роком. Радянську владу в селі встановлено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни 576 жителів села билися з німецько-фашистськими загарбниками на різних фронтах і в партизанських загонах, з них 172 загинули смертю хоробрих. 493 чоловіка за бойові подвиги нагороджені орденами й медалями. У селі споруджено пам'ятник радянським воїнам, що полягли в боях за визволення села від фашистів.

У 1760-х роках у Малій Черневчині, яка нині злилася з с. Токарями, деякий час жив український філософ і поет Г. С. Сковорода.

Поблизу с. Токарів виявлено поселення та знайдено дерев'яний плуг скіфських часів (VI — IV ст. до н. е.).

ЧЕРВО́НЕ (до 1930 року — Старе Село) — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від м. Сум і за 6 км від залізничної станції Сироватка. Дворів — 777, населення — 1776 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Барвінкове, Гірне, Жовтневе, Прудок.

У Червоному міститься центральна садиба радгоспу «Сумський», за яким закріплено 6945 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. орної землі — 5187 га. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур та садівництві. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі працює восьмирічна школа, в якій налічується 307 учнів і 25 учителів, клуб, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

За трудові успіхи 33 чоловіка нагороджено орденами й медалями.

На території сільради — 2 первинні партійні й 3 комсомольські організації, які об'єднують 118 комуністів і 78 комсомольців. Партійний осередок створено в 1922, комсомольський — у 1920 році.

Село засноване 1642 року. В 1905 році тут відбувся виступ селян проти поміщика. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Пер-

ше колективне господарство — артіль «Успіх» засновано в 1923 році. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 620 жителів Червоного, з них 290 чоловік за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями, 230 — загинули смертю хоробрих. У селі споруджено меморіальний комплекс: пам'ятник радянським воїнам-визволителям і стела з прізвищами односельців, що загинули в боях з гітлерівцями.

Уродженцем Червоного є генерал-майор авіації Г. П. Лаврик.

Поблизу с. Прудка виявлено поселення скіфських часів.

ШПИ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру і за 20 км від залізничної станції Суми. Дворів — 548, населення — 1730 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бровкове, Визирівка, Мазне, Облоги, Ополонське, Харківщина.

У Шпилівці міститься відділок радгоспу «Сумський». На території села працює цегельний завод.

У селі є восьмирічна школа, в якій 25 учителів навчають 202 учні, клуб, бібліотека, медпункт.

За трудові успіхи 44 чоловіка нагороджено орденами й медалями, з них орденом Леніна — доярку Г. Д. Срібняк.

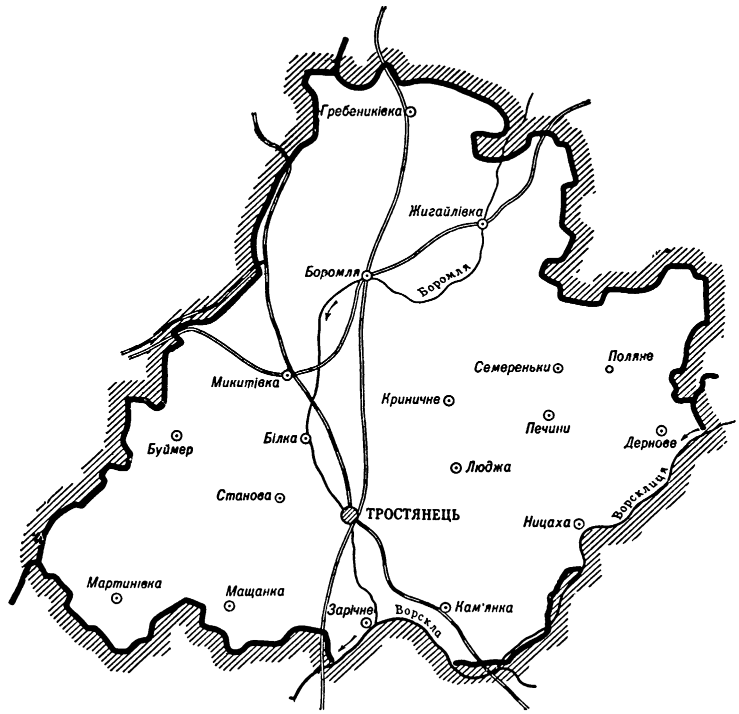
На території сільради — 2 первинні партійні й одна комсомольська організації, які об'єднують 26 комуністів і 47 комсомольців. Партійний осередок створено в 1929, комсомольський — у 1924 році.

Шпилівка заснована в 1697 році. В 1905 році відбувся виступ селян проти поміщиків. Наприкінці грудня 1917 року в селі встановлено Радянську владу. Під час Великої Вітчизняної війни 298 жителів села билися з ворогом на різних фронтах, з них 170 загинули смертю хоробрих, 215 чоловік за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями. В селі споруджено меморіальний комплекс: пам'ятник воїнам-визволителям і стела, на якій викарбовані прізвища односельців, що полягли в боях з фашистами.

Уродженцем Шпилівки є М. Г. Лисенко (1906—1972) — український радянський скульптор, народний художник СРСР.

Неподалік Шпилівки виявлено городище, поселення та курганний могильник сіверян (VIII—X ст.), давньоруське городище й поселення (X—XI ст.), а також скарб ювелірних виробів і арабських монет X—XI століття.

ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1065 кв. км. Населення — 55,5 тис. чоловік, з них сільського — 35,1 тис. Середня густота населення — 52 чоловіка на кв. км. З корисних копалин є торф. Міській та 17 сільським Радам підпорядковано 55 населених пунктів. У районі 81 партійна, 87 комсомольських і 105 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За двома радгоспами й 14 колгоспами закріплено 62,5 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 50,1 тис. га орної землі. Промислових підприємств — 13. Населення обслуговують 32 медичні заклади. В 41 загальноосвітній школі (у т. ч. 12 середніх, 18 восьмирічних, 11 початкових) і двох спецшколах навчається 8,6 тис. учнів, працюють 723 учителі. Культурно-освітню роботу ведуть 11 будинків культури, 38 клубів, 46 бібліотек, 3 музейні кімнати, є 57 кіноустановок. У районі — 5 пам'ятників В. І. Леніну. В кожному населеному пункті споруджено пам'ятники та обеліски вічної Слави на честь воїнів-визволителів і односельців, які загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни.

ТРОСТЯНЕ́ЦЬ

Тростянець — місто районного підпорядкування (з 1940 року), центр району. Лежить на річці Боромлі, за 59 км від обласного центру (по автостраді Харків—Суми — 60 км). Залізнична станція — Смородине. Населення — 20 410 чоловік. Міській Раді підпорядковане с. Смородине.

Територія міста була заселена ще у VIII—X ст., про що свідчать виявлені в його околицях городище й курганний могильник сіверян[1]. Поселення Тростянець виникло в 50-х роках XVII ст. під час нової хвилі переселення селян та козаків з Правобережної України на Слобожанщину, зумовленої відновленням панування польської шляхти на Україні після битви під Берестечком. Назва поселення походить від одноименної річки Тростянки.

Землями навколо Тростянця спочатку на рівних підставах володіли обидві частини його жителів – козаки й посполиті. Однак козацька старшина прагнула

[1] Археологічні пам'ятки Української РСР (Короткий список), стор. 301.

захопити кращі володіння. Охтирський полковник І. І. Перехрестов у 1672 і 1682 рр. добився від царського уряду дозволу на володіння великими землями по річці Тростянці[1]. Підтриманий царськими властями І. І. Перехрестов наприкінці XVII ст. привласнив землі в Тростянці та навколишніх селах і закріпачив значну кількість не тільки селян, а й козаків свого полку. 1704 року Тростянець разом з іншими селами відійшов до державних маєтностей. У листопаді 1720 року цар передав Тростянець своєму духівникові Т. Надаржинському[2]. Його спадкоємці повністю закріпачили жителів села. Цьому сприяла реформа слобідських полків (1732—1737 рр.), за якою мешканці Слобожанщини, крім духовенства та невеликої кількості козаків, були записані кріпаками поміщиків. У 1732 році в Тростянці, крім козаків, налічувався 941 підданий. Всього було 369 хат, осібно виділялися панський будинок та дерев'яна церква. В 1744 році розпочалося будівництво кам'яної церкви, яка збереглася й досі[3]. Великий інтерес являє побудований у 1749 році «Круглий двір». Він використовувався для господарських потреб поміщика. В баштах «Круглого двору» жили кріпосні артисти балету і цирку. Посеред двору була обладнана циркова арена. З 1700 року в Тростянці діяла церковна школа, яку щороку закінчувало 2—3 учні (діти багатіїв)[4]. Головним заняттям жителів у той час залишалося землеробство. Селяни відбували дво- або триденну панщину, виконували інші повинності, зокрема підводну. Жорстока експлуатація, утиски викликали з їх боку стихійний протест, його поширеною формою були втечі до інших місць. 1732 року 24 жителі села відмовилися працювати на спорудженні нової лінії укріплень і залишили Тростянець. Погоні вдалося повернути лише одного з них.

До 1765 року Тростянець належав до Охтирського полку, 1765—1780 рр.— Охтирської провінції Слобідсько-Української губернії, 1780—1796 рр.— Охтирського повіту Харківського намісництва, з 1797 року — село Слобідсько-Української (з 1835 року Харківської) губернії.

Через втечі селян, тяжке матеріальне становище населення Тростянця у XVIII ст. зростало повільно. 1783 року в селі проживало 1217 кріпаків, кілька десятків сімей козаків, духовенства і торговців. Поміщик збудував цегельний завод, олійницю, магазин. На цей час селяни Тростянця були остаточно закріпачені.

Наприкінці XVIII — в першій половині XIX ст. прискорився розвиток промисловості в селі, пожвавилася торгівля. 1832 року в Тростянці працював поміщицький мідний завод, що виробляв куби й труби. 1846 року тут діяли винокурний, пивоварний, селітряний заводи та полотняна фабрика[5]. Наступного року власник села побудував ще цукровий і рафінадний заводи, на яких застосовувалася праця 200 кріпаків. Понад тисячу місцевих селян по 4—5 днів на тиждень працювали в панській економії[6].

За реформою 1861 року в Тростянці було звільнено 982 кріпаків і 48 дворових. Вони мусили викупити 2519 десятин малопридатної землі, за яку протягом 49 років сплатити (разом з процентами) 130 513 крб.[7]. Право рибної ловлі, користування пасовиськами лишалося за поміщиком. Позбавлені угідь, обтяжені викупними платежами, селяни швидко убожіли. Бідняки за безцінь продавали наділи, а самі наймалися на підприємства або до багатіїв. Ті селяни, які вели своє господарство, також не могли з нього прожити й мусили ходити на заробітки.

Прискорений розвиток капіталізму після реформи помічався й у Тростянці. На початку 60-х років тут налічувалося шість заводів: два цукрові (пісковий та

---

[1] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 94, 152.

[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 27, оп. 1, спр. 19, арк. 1—3.

[3] К. П. Щелков. Историческая хронология Харьковской губернии, стор. 105.

[4] Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.) в XVI—XVIII столетии, стор. 226.

[5] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, ч. 1, стор. 423, 436.

[6] Харківський облдержархів, ф. 16, оп. 7, спр. 12, арк. 45, 46.

[7] ЦДІА СРСР, ф. 577, оп. 45, спр. 16, арк. 8.

рафінадний), два спиртові, селітряний та цегельний. В Тростянці було 392 двори, в яких мешкало 2150 чоловік[1]. Дальшому розвитку промисловості Тростянця сприяло завершення в 1877 році будівництва залізниці, яка зв'язала його з Харковом і Сумами. Тут збудували станцію Смородине. В 1889 році став до ладу винокурний завод, у 1896 — вальцьовий млин. Крім цих підприємств, ще були майстерні при цукрових заводах, екіпажна фабрика (з 1892 року), лісопильний і паркетний заводи.

На плантаціях цукрозаводчика. 1912 р.

Власник цукрових заводів та його спадкоємці були також великими землевласниками, вони скупили понад 40 тис. десятин землі. Лише в Тростянці їм належало понад 24 тис. десятин. В економії був кінний завод, де вирощували бельгійських ваговозів і метисів клейдесдальських[2].

Підприємці жорстоко експлуатували малоземельних і безземельних селян, які наймитували в них, або брали землю в оренду (здавали 400—500 десятин щороку). На заводах і в економії налічувалося 2500 робітників. Управителями були переважно іноземці. На цукрових заводах, у вальцьовому млині робочий день тривав 12 годин. Працювали у дві зміни з перервою на 1 годину. На інших підприємствах робочий день продовжувався з 6 години ранку до 6 години вечора. Заробітна плата становила пересічно 12—18 крб. на місяць. У гонитві за великими прибутками адміністрація мало звертала уваги на техніку безпеки, що призводило до нещасних випадків. У 1892 році на Тростянецькому цукровому заводі 38,5 проц. робітників дістали виробничі травми[3]. Покалічених, як правило, звільняли з роботи без будь-якої допомоги.

Експлуатація, жахливі умови життя викликали обурення робітників, і вони ставали на шлях економічної, а згодом і політичної боротьби. Під впливом революційних подій в центрі Росії у вересні 1905 року відбувся шестиденний страйк робітників цукрового заводу, до яких приєдналися також наймити економії й мешканці навколишніх сіл. Вони вимагали запровадження 8-годинного робочого дня, підвищення заробітної плати, поліпшення умов праці. Страйк придушив Охтирський кавалерійський полк. Найактивніші учасники страйку М. Залавський, І. Зайденшнер, В. Зубченко були заслані до Сибіру. В листопаді припинили роботу залізничники станції Смородине. На мітингах вони виголошували промови, в яких закликали змінити існуючий лад. Страйкуючі залізничники 7 січня 1907 року прогнали жандармів і адміністрацію. Царські власті жорстоко розправилися з страйкуючими. Організатори виступу були віддані до суду[4].

У роки столипінської реакції та першої світової війни Тростянець лишався убогим селом з населенням 8 тис. чоловік. Управителі маєтку мало дбали про здоров'я населення. Крім невеликої лікарні, в Тростянці були ще приватна лікарня на двоє ліжок та медичний пункт на станції Смородине.

На низькому рівні була й народна освіта. Земське двокласне училище, церковнопарафіяльна школа, однокласне училище та приватна школа для підготовки до вступу у вищі навчальні заклади не могли охопити навчанням усіх дітей шкільного віку.

---

1 Списки населенных мест Российской империи, вып. 46. Харьковская губерния. СПб., 1869, стор. 23.

2 Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. 7, стор. 321, 322.

3 Свеклосахарное производство в санитарном отношении. СПб., 1892, стор. 119.

4 ЦДІА СРСР, ф. 336, оп. 1, спр. 1676, арк. 2.

Мальовнича природа Тростянця і його околиць приваблювала митців. У 1864 році тут побував студент Петербурзької консерваторії, згодом великий російський композитор П. І. Чайковський. У Тростянці він написав свій перший симфонічний твір — увертюру до драми О. М. Островського «Гроза»[1]. 1889 року в Тростянці побував великий російський письменник А. П. Чехов. У 1883—1885 рр. відвідував село український поет, революціонер-демократ П. А. Грабовський.

Коли прийшла звістка про перемогу Лютневої революції, робітники цукрового заводу й ремонтних майстерень влаштували маніфестацію. В березні 1917 року було обрано Раду робітничих і селянських депутатів, але в ній переважали представники дрібнобуржуазних партій.

Розвитку революційної боротьби в Тростянці сприяла діяльність харківських та охтирських більшовиків. Завдяки їх агітації революційно настроєні трудящі стали активно підтримувати більшовиків, передові робітники вступали до РСДРП(б)[2]. Широкого розмаху набув профспілковий рух на підприємствах села. В червні 1917 року створено профспілкову організацію ремонтних майстерень (300 чоловік)[3]. Профспілки наполегливо обстоювали інтереси трудящих.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, під впливом ленінського Декрету про землю, у Тростянці розгорнулася боротьба проти ставлеників буржуазно-націоналістичної Центральної ради, яка узурпувала владу на Україні. Створений у листопаді 1917 року волосний земельний комітет почав ділити поміщицькі землі[4].

Наприкінці грудня 1917 року в Тростянці встановлено Радянську владу[5]. 12 січня 1918 року обрано 105 депутатів до волосної Ради робітничих і селянських депутатів та виконком з 16 чоловік. До нього ввійшли більшовики Г. Бондаренко (голова), В. Столяренко, П. Ложечник, Д. Півненко, О. Головченко та інші. Тростянецька волосна Рада визнавала єдиною законною владою на Україні Радянську владу. В цей же час у Тростянці створено партійний осередок[6].

У квітні 1918 року Тростянець окупували австро-німецькі загарбники. Багато жителів села пішло до партизанського загону, яким командував більшовик О. Г. Васильченко. Після краху німецької окупації владу в Тростянці захопили петлюрівці. Їх банди грабували й тероризували населення. Партизанський загін на чолі з О. Г. Васильченком наприкінці грудня 1918 року вибив з села ворога. В січні 1919 року створено ревком. 19 лютого відбувся з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів Тростянецької волості, який обрав волосний виконком. З'їзд надіслав привітання В. І. Леніну[7]. Відновив свою роботу партійний осередок. Почав працювати клуб, вийшли перші номери газети «Тростянецькі вісті». Всі заходи партійного осередку і волвиконкому активно підтримували робітники цукрового заводу. Вони зібрали 18 тис. крб., 500 пудів борошна, 30 пудів цукру, 62 пуди картоплі й 45 пудів пшениці для дітей Радянської Росії[8]. Але мирний перепочинок був недов-

Будинок, у якому в 1864 році жив великий російський композитор П. І. Чайковський, м. Тростянець. 1971 р.

[1] Г. Тюменєва. Чайковський і Україна. К., 1955, стор. 9.

[2] Газ. «Соціалістична праця» (Тростянець), 7 листопада 1930 р.

[3] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 27.

[4] Сумський облдержархів, ф. Р-2443, оп. 1, спр. 1, арк. 50.

[5] Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні, т. 2, стор. 97.

[6] М. И. Куличенко. Большевики Харьковщины в борьбе за власть Советов, стор. 45.

[7] Сумський облдержархів, ф. 2362, оп. 1, спр. 22, арк. 29.

[8] Ю. Ю. Кондуфор. Робітничі продовольчі загони України в 1919 році. Х., 1953, стор. 95.

гим: 7 серпня 1919 року до села вдерлися денікінці. Вони по-звірячому закатували комуніста П. С. Тарянпка, розстріляли активного борця за Радянську владу — робітника цукрового заводу Я. Г. Півненка. Перед смертю він сказав: Я знаю, ви мене сьогодні вб'єте, але народ вам не вбити, революція переможе!»[1]. Жителі Тростянця свято бережуть світлу пам'ять про більшовика. Ім'ям Я. Г. Півненка названо цукровий завод, на якому він працював, машинобудівний завод, школу ФЗН і вулицю міста.

На початку грудня 1919 року бійці 41-ї стрілецької дивізії під командуванням Ю. Сабліна визволили Тростянець. У складі цієї дивізії було чимало уродженців села, серед них — начальник штабу стрілецької бригади М. Ф. Харченко. 6 грудня створено волосний ревком, його очолив комуніст П. І. Зубченко. Наприкінці місяця обрано партком на чолі з М. Ф. Харченком[2]. В січні 1920 року створено комсомольську організацію села, до складу якої ввійшло 15 робітників, 6 селян і 10 учнів[3].

Молодь Тростянця взяла активну участь у боротьбі з польськими інтервентами і врангелівськими військами. Сформований тростянецькими комсомольцями загін «Юний комунар» героїчно бився на Південному фронті. Газета Охтирського повітового комітету КП(б)У 8 серпня 1920 року повідомляла, що за мужність, виявлену в боротьбі проти Врангеля, 6 комсомольців з Тростянця занесені на золоту Дошку пошани. Один з них — М. Щербак очолював комсомольську організацію Тростянця в 1921 — 1923 рр. (тоді в ній налічувалося 40 чоловік). У 1921 році створено партійний осередок на цукровому заводі, в 1923 — комсомольський.

Партійні та комсомольські організації, ревком, а згодом сільська Рада залучали до відбудови господарства села робітників, селян, молодь. Насамперед було завершено націоналізацію підприємств, землі, лісів[4].

Нарощував темпи цукровий завод. У 1921 році тут вироблено 1360 пудів цукру, а в 1926 — понад 600 тис. пудів. Продуктивність праці за цей час зросла на 155 проц. На заводі працювало 600 робітників. На цей час повністю були відбудовані спиртовий, цегельний, паркетний заводи, млин.

Вживалися заходи для налагодження медичного обслуговування населення. На початку 20-х років у Тростянці діяла лікарня, де працювали лікар і два фельдшери, медичний пункт на станції Смородине. За допомогою шефів — Харківської школи охорони материнства — цукровий завод відкрив у 1923 році дитячий садок. Радянські органи та громадські організації багато зробили для налагодження народної освіти. Працювали три школи (2 семирічки й початкова). 1921 року відкрито сільськогосподарську школу, в двох її класах навчалося 39 учнів[5]. При цукровому заводі ім. Я. Г. Півненка з 1922 року діяла школа ФЗН. У селянському клубі працювали драматичний і хоровий гуртки. Книжковий фонд бібліотеки в 1923 році становив 900 примірників.

У лютому 1923 року Тростянець став селищем міського типу. За даними 1926 року, тут проживало 7300 чоловік[6].

З 1925 по 1930 рік Тростянець входив до складу Сумського округу, в 1930—1932 рр. він — районний центр, підпорядкований республіканським органам влади. В 1932—1939 рр. Тростянецький район входив до Харківської області, потім — до Сумської.

Значні зміни сталися в економічному й культурному житті Тростянця під час довоєнних п'ятирічок. На базі паркетного заводу швидко виріс деревообробний комбінат потужністю 350 тис. кв. метрів паркету на рік, виробництво якого порівняно з 1913 роком зросло в три рази. В 1939 році півторатисячний колектив робітників

[1] Газ. «Ленінська правда» (Тростянець), 14 червня 1957 р.
[2] Сумський облпартархів, ф. 38, оп. 1, спр. 2, арк. 80, 128.
[3] Образование и деятельность комсомола Украины в годы гражданской войны. Документы и материалы. К., 1959, стор. 276.
[4] Сумський облпартархів, ф. 38, оп. 1, спр. 2, арк. 127, 128.
[5] ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 2, спр. 1480, арк. 1—3.
[6] ЦДАЖР УРСР, ф. 5, оп. 2, спр. 1168, арк. 38.

комбінату виконав річний план на 106 проц[1]. Майже в два рази, порівняно з 1917 роком, збільшив виробництво цукровий завод, переробляючи за добу 8,5 тис. цнт буряків. На 105—112 проц. виконували річні плани колективи спиртового й маслозаводу, станції Смородине. Широкого розмаху набув стахановський рух, який очолили партійні організації. На підприємствах Тростянця працювало в 1938 році 2500 стахановців і ударників. Комуніст Т. Я. Іщенко на поліровці деталей виконував норму на 170—175 проц., полірувальниця Н. М. Турченко — на 160—165 проц. Систематично перевиконувала норми на цукровому заводі стахановська комсомольська зміна М. І. Моянського, нагородженого в 1936 році орденом «Знак Пошани».

Підготовка кваліфікованих кадрів, впровадження раціоналізаторських пропозицій сприяли підвищенню продуктивності праці, поліпшенню її умов. На деревообробному комбінаті І. П. Смолянський удосконалив токарно-копіювальний верстат, підвищивши його продуктивність на 150 проц., стахановець І. Д. Ложечник поліпшив процес заготовки деталей для стільців, розробивши систему шаблонів, головний інженер спиртового заводу розробив метод безперервного шумування.

Частина мешканців Тростянця в довоєнний час працювала в сільському господарстві. В ході масової колективізації вони об'єдналися в колгоспи «Червоний партизан», «Шлях до соціалізму», «Хвиля революції» і «3-й рік п'ятирічки» (останні три в 1931 році об'єдналися в колгосп «Більшовик»)[2]. Їх землі обробляли механізатори Тростянецької МТС, заснованої 1930 року, тоді ж створено бурякорадгосп. За короткий час господарства досягли високих виробничих показників. У 1940 році колектив бурякорадгоспу виростив урожай зернових по 25,4 цнт на га, середній надій молока на корову становив 3814 літрів. 80 передовиків виробництва завоювали право бути учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки в 1941 році[3]. Зросли врожаї зернових у 1938—1939 рр. і в тростянецьких колгоспах.

Удосконалюючи методи керівництва економічним, політичним і культурним життям, зростала й міцніла партійна організація селища. 1940 року в ній налічувалося близько 500 комуністів. Важливим знаряддям мобілізації мас на соціалістичне будівництво стала газета «Соціалістична праця» (з 1939 року — «Ленінська правда»), яка почала виходити 1 жовтня 1930 року.

За допомогою громадськості селищна Рада здійснила великі роботи щодо благоустрою Тростянця. Для цього щороку держава асигнувала 50—60 тис. крб.[4] Чудовий парк ім. Горького, впорядкований сквер, забруковані головні вулиці, прокладені по них тротуари, нові приміщення школи № 2 та житлові будинки змінили вигляд Тростянця. 1 травня 1938 року відкрито пам'ятник В. І. Леніну. В липні 1940 року Тростянець став містом. Значно поліпшилося медичне обслуговування населення. Діяли лікарня, поліклініка, два медичні пункти.

Значні зрушення сталися в розвитку освіти й культури трудящих. Три семирічні й початкова школи за роки довоєнних п'ятирічок перетворилися на середні[5], крім них, працювала ще початкова школа. Готували робітничі кадри школи ФЗН, що діяли при цукровому заводі та при деревообробному комбінаті й сільськогосподарська школа. В районній бібліотеці налічувалося 25 тис. книг. Були ще бібліотеки на станції Смородине та в двох школах. Заслуженою популярністю користувався духовий оркестр цукрового заводу.

З перших днів Великої Вітчизняної війни жителі Тростянця стали на захист соціалістичної Батьківщини. Чоловіки, здатні носити зброю, пішли на фронт. Жінки, старі й підлітки збирали й вивозили в глиб країни врожай, евакуювали устаткування деревообробного комбінату та спиртового заводу на Урал, школи ФЗН — до м. Куйбишева.

---

[1] Газ. «Ленінська правда», 1 січня 1940 р.
[2] Газ. «Соціалістична праця», 3 грудня 1931 р.
[3] Газ. «Ленінська правда», 5 березня 1941 р.
[4] Газ. «Ленінська правда», 13 квітня 1941 р.
[5] Газ. «Ленінським шляхом», 30 травня 1967 р.

10 жовтня 1941 року Тростянець окупували німецькі фашисти. Вони розстріляли й повісили 157 жителів міста, 280 вивезли на каторжні роботи до Німеччини. Загарбники зруйнували цукровий і спиртовий заводи, деревообробний комбінат, лісодослідну станцію, 137 будинків, 4 школи, знищили паровозний і вагонний парк.

Радянські патріоти піднялися на боротьбу з лютим ворогом. У вересні 1941 року створена підпільна комсомольсько-молодіжна група. Вона діяла під керівництвом підпільного райкому ЛКСМУ, до складу якого входили А. Таран (секретар), О. С. Лук'яненко, В. Радченко, Г. В. Соболь, І. Ф. Бєловол, І. К. Ярмош. Підпільники виконували доручення командування партизанського загону ім. Котовського, що діяв певний час на території району, розповсюджували радянські листівки та брошури. Члени бойової групи І. Ярмош, В. Генін, Л. Яковенко та інші здійснювали диверсії на залізниці Харків—Суми, зокрема підірвали залізничний міст поблизу станції Скрягівка. Взимку 1942 року група І. Ярмош налагодила зв'язок з радянськими парашутистами, що висадилися біля с. Червоного, постачала їм продукти, допомагала здійснювати бойові операції[1].

9 серпня 1943 року частини 40-ї армії Воронезького фронту визволили Тростянець від гітлерівців. У боях за місто відзначилися танковий батальйон під командуванням капітана І. В. Шухляєва, який раптово вибив німців з станції Смородине, захопивши 8 паровозів, 4 ешелони, визволив понад 2,5 тис. військовополонених[2] та винищувально-протитанковий артилерійський полк під командуванням В. Б. Борсоєва. Полк знищив 19 ворожих танків, 5 самохідних гармат, кілька автомашин[3].

За мужність, виявлену в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками на фронтах, нагороджено орденами й медалями понад 2 тис. жителів Тростянця, 21 чоловік — за участь у партизанському русі. Уродженець Тростянця І. М. Яковенко, який працював другим секретарем Луганського міськкому партії, очолив підпільний Луганський обком (а також і міськком) партії. І. М. Яковенко загинув 15 вересня 1942 року[4].

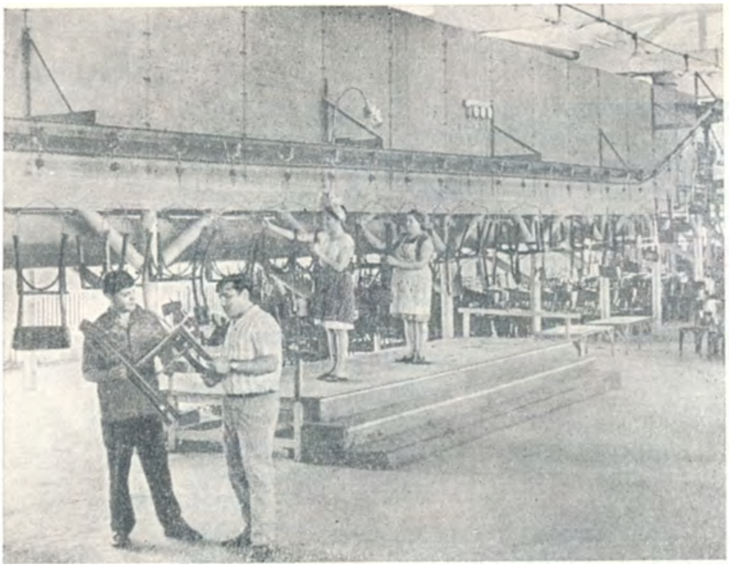
На знак глибокої пошани до світлої пам'яті радянських воїнів, полеглих у боях за Батьківщину, в Тростянці на двох братських могилах встановлено пам'ятники, споруджено меморіальний комплекс.

У визволеному місті відновили роботу радянські та партійні органи, які доклали всіх зусиль, щоб налагодити мирне життя. Завдяки державним асигнуванням, які надавалися в першу чергу медичним та культосвітнім закладам, вже наприкінці 1943 року діяли лікарня, школи, клуб, дитячі ясла. Пущено міський водогін. Очолені комуністами жителі Тростянця почали відроджувати зруйноване господарство. Трудовий героїзм виявили залізничники. Вони в стислі строки відбудували колії, 63 стрілочні переводи, 62 колійні будинки, 27 залізничних мостів, 34 службові й технічні споруди. Прагнучи допомогти Червоній Армії швидше розгромити ворога, залізничники зібрали у фонд оборони 200 тис. крб., за що одержали подяку від Верховного Головнокомандуючого[5]. Комсомольці міста оточили чуйним піклуванням госпіталі. Їм висловив подяку штаб 1-го Українського фронту[6].

1945 року колектив Смородинського відділку завоював перехідний Червоний прапор Південної залізниці. Добре працювали паровозники депо Смородине. Тут середня продуктивність праці за 1947 рік досягла 182 проц[7]. План залізничних перевезень вантажів на четверту п'ятирічку тростянецькі залізничники виконали достроково. Високих показників добився машиніст А. О. Гурін, який 1952 року став водити одним паровозом по два состави. Його бригаді першій присвоєно звання ко-

---

[1] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 286, 287.
[2] Архів МО СРСР, ф. 673, оп. 439523, спр. 1, арк. 20, 21.
[3] Гвардии полковник Борсоев, Герой Советского Союза. Улан-Удэ, 1966, стор. 156.
[4] АІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 14, спр. 176, арк. 5, 6.
[5] Газ. «Ленінська правда», 19 березня 1944 р.
[6] Сумський облпартархів, ф. 38, оп. 1, спр. 61, арк. 27.
[7] Газ. «Ленінська правда», 1 січня 1948 р.

Деревообробний комбінат. Автоматична лінія електростатичного фарбування, м. Тростянець. 1972 р.

лективу комуністичної праці. Нині він машиніст-інструктор, кавалер орденів Леніна і Жовтневої Революції, має звання заслуженого залізничника УРСР. А. О. Гуріна обирали депутатом Верховної Ради УРСР сьомого — восьмого скликань.

Завдяки допомозі братніх республік швидкими темпами відбудовувалась промисловість. Із Курганської області до Тростянця надійшли деревообробні верстати, з Вологди, Кірова, Свердловська — верстати й лісоматеріали. Вже наприкінці 1945 року став до ладу деревообробний комбінат. За четверту п'ятирічку на ньому створена власна теплоенергетична база, переведене на індивідуальні електроприводи технологічне устаткування, механізовано вивантаження круглого лісу, реконструйовано сушильні камери, споруджено гнутомеблевий (стільцевий) цех і охолоджувальні приміщення. В п'ятій п'ятирічці виробництво меблів зросло в три рази.

Справжній трудовий героїзм виявили робітники на відбудові цегельного й цукрового заводів, у налагодженні роботи машиноремонтних майстерень цукрового заводу, які з 1946 року стали окремим підприємством. За час четвертої п'ятирічки колектив машиноремонтних майстерень освоїв виробництво тракторних лопат, відцентрових насосів. Тут були зроблені вперше безперервно діюча центрифуга, транспортер «Ленінець», мішалка «Русселя». Головному інженерові майстерень комуністу Є. В. Литвинову за створення тракторної лопати присуджено Державну премію СРСР.

Відбудували своє господарство бурякорадгосп та колгоспи. На початку 50-х років колектив бурякорадгоспу вирощував по 22,2 цнт озимої пшениці на га, надоював по 4600 кг молока від фуражної корови. За досягнення цих показників бурякорадгосп був учасником ВСГВ у 1954 році. Колгоспи «Більшовик» (у 1950 р.) і «Червоний партизан» (у 1954 році) були об'єднані з сусідніми колгоспами — ім. Жданова та «Путь Ленина» і стали їх бригадами.

У відбудовний період міськрада і міськком партії значну увагу приділяли розвитку освіти, культури, поліпшенню медичного обслуговування населення. Тут працювали лікарня, поліклініка, 3 фельдшерсько-акушерські пункти, двоє дитячих ясел.

На той час у Тростянці діяли дві середні, дві семирічні та початкова школи, які охоплювали навчанням 2500 дітей. Крім того, 500 учнів навчалося в двох школах ФЗН та агрошколі[1]. Відкривсь кінотеатр. Відновили роботу міський клуб, районна бібліотека, в ній 1947 року налічувалося 10 тис. книжок. У цей період широко розгорнулася радіофікація міста, а також села Смородиного. Під час підготовки до святкування 30-річчя перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції мешканці міста спорудили пам'ятник В. І. Леніну[2].

Середина 50-х років — початок перетворення Тростянця на промислове місто. Розширюються ремонтно-технічні майстерні, згодом вони стають машинобудівним заводом. Тепер це високомеханізоване підприємство, яке виробляє насоси, буртонакривачі, мановакуумфільтри, сатураційні установки, машини для калібрування насіння, — всього 45 видів машин. На території колишнього спиртового заводу на-

[1] Газ. «Ленінська Правда», 25 січня 1948 р.
[2] Газ. «Ленінська правда», 7 листопада 1947 р.

прикінці 50-х років збудували електротехнічний завод. Це підприємство (з 1968 року — «Електропобутприлад») одночасно налагоджувало виробництво продукції не тільки господарсько-побутового призначення, а й промислового — високоамперних рубильників, перемикачів, магнітних пускачів тощо. На заводі механізовано трудомісткі процеси, впроваджується прогресивна технологія. В 1972 році він виробив продукції на суму близько 7 млн. карбованців.

Швидко зростав деревообробний комбінат. Розширилися виробничі площі, зросли потужності паркетного, ремонтно-механічного цехів, механізовано транспортні та вантажно-розвантажувальні процеси. На підприємстві освоєно випуск нових видів меблів, створено цех, що випускає товари широкого вжитку.

В Тростянці діють також цукровий завод, комбінат хлібопродуктів, створений на базі вальцьового млина, два цегельні заводи, маслозавод, промкомбінат, комбінат побутового обслуговування, харчокомбінат, друкарня, авторемонтне підприємство, лісгоспзаг, відділення «Сільгосптехніки», міжколгоспне будівельне управління, завод елітного насіння цукрових буряків, комбікормовий завод.

Працівники Червоно-Тростянецької лісодослідної станції (створеної 1923 року) досліджують такі проблеми, як водоохоронна роль лісу, фізико-механічні властивості деревини, різні системи й способи вирубки лісу.

Обсяг валової продукції підприємств Тростянця за 60-і роки подвоївся, а заводу «Електропобутприлад» зріс у 5,5 раза, машинобудівного — в 4,5 раза. Семирічний і восьмий п'ятирічний плани всіма підприємствами виконані достроково.

Авангардом 13-тисячного робітничого загону Тростянця є 1680 комуністів, об'єднаних у 56 первинних парторганізаціях. 340 бригад удостоєно звання колективів комуністичної праці. За успіхи в соціалістичному змаганні на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна до обласної Книги трудової слави занесені деревообробний комбінат, бригада штампувальників заводу «Електропобутприлад», машиніст депо Смородине І. Н. Логвин. 2643 передовики змагання міста і району нагороджені медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

50-річчя утворення СРСР трудящі підприємств Тростянця відзначили достроковим виконанням плану другого року 9-ї п'ятирічки, реалізувавши продукції на 307 тис. крб. понад план. Переможця соціалістичного змагання — комбінат хлібопродуктів — нагороджено Ювілейною Почесною грамотою ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР та Української Ради профспілок.

Серед мешканців Тростянця — 30 кавалерів ордена Леніна, це — залізничники В. І. Задніпровський, З. Т. Радченко, К. Л. Соломаха, робітник деревообробного комбінату К. Я. Будник та інші. Орденом Жовтневої Революції нагороджений бригадир заводу «Електропобутприлад» В. Г. Борика.

Важлива роль у житті Тростянця належить міській Раді. До її складу 17 червня 1973 року обрано 72 депутатів. Добре працює комісія соціалістичної законності, очолює її персональний пенсіонер — член КПРС з 1919 року П. В. Бутко. Питання житлового будівництва й благоустрою міста завжди в полі зору депутатів. Тільки протягом 1966—1972 рр. зведено 9 багатоквартирних та 339 індивідуальних будинків. З кінця 1960 року місто одержує електроенергію від державної мережі, почав діяти водопровід. Жителі Тростянця користуються скрапленим газом (4015 установок). У місті є універмаг, 66 магазинів, 25 ларків, 14 їдалень, ресторан.

Значно поліпшилась охорона здоров'я трудящих. Тут є лікарня на 100 ліжок,

В урочищі Нескучному біля Тростянця. 1971 р.

медичні пункти на всіх підприємствах і в школах, санепідстанція, госпіталь інвалідів Великої Вітчизняної війни. Населення обслуговують 78 лікарів і 325 працівників з середньою медичною освітою. Лікареві А. С. Маркову присвоєно звання заслуженого лікаря УРСР, він нагороджений орденом Леніна.

В чотирьох середніх, восьмирічній, вечірній, заочній та спеціальній школах навчаються 4818 учнів. Педагогічний колектив — 290 вчителів, серед них директор середньої школи № 2 комуністка М. І. Слєпова, заслужена вчителька УРСР. З 1964 року в місті відкрито дитячу музичну школу.

До послуг трудящих 8 бібліотек — районна бібліотека ім. Лесі Українки для дорослих (35 тис. книжок), районна дитяча, технічної книги, бібліотеки на підприємствах та в школах.

У Тростянці є стадіон. Працює 30 спортивних колективів, які охоплюють 6 тис. чоловік. Серед кращих спортсменів — М. Я. Березін, чемпіон Української РСР 1972 року з лиж, М. П. Гончаренко — призер першості України з ковзанів у 1969 році.

При районному будинку культури та клубах підприємств працюють гуртки художньої самодіяльності.

На республіканській виставці творів прикладного мистецтва, присвяченій 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, картини тростянецького художника І. Я. Слабоспицького відзначені дипломом 2-го ступеня республіканського оргкомітету, і в складі художньої виставки УРСР експонувалися в Болгарії і НДР.

З Тростянця вийшли М. В. Серебряков (народж. 1879 р.) — активний учасник революційного руху, заслужений діяч науки РРФСР; В. О. Добровольський (1884—1963) — український радянський вчений в галузі загального машинобудування, заслужений діяч науки і техніки РРФСР. У місті народився М. К. Йосипенко (1912) — український радянський театрознавець, доктор мистецтвознавства.

За роки Радянської влади колишнє село Тростянець перетворилося на промислове місто з високим рівнем освіти й культури.

В. В. ДІДЕНКО, М. Й. ПРОЦЕНКО, Г. І. ШЕЛЕСТ

БОРÓМЛЯ

Боромля — село, центр сільської Ради, розташоване на автошляху Харків—Суми, за 18 км від районного центру, за 8 км від однойменної залізничної станції. Дворів — 2037. Населення — 5099 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Вовків, Мозкове, Новгородське, Пархомівка, Першотравневе й Шевченків Гай.

Боромля заснована в 1659 році вихідцями з Правобережної України, що втекли від утисків польської шляхти і оселилися на землях Російської держави на Бєлгородській оборонній лінії[1]. Територія, де розташувалося містечко, знаходилась у прикордонній смузі і зазнавала нападів кримських татар. Тому населення подбало про оборону. Як свідчить опис 1665 року, в Боромлі проживало 870 чоловік, а саме містечко являло собою фортецю. Воно було укріплене дубовими стінами з 5 баштами і обкопане ровом завширшки 3 сажні і завглибшки 2 сажні. Багато людей жило за його межами в посаді, який також було укріплено. Тут налічувалося 5 гармат і 408 ядер до них. Місцевий гарнізон складався з 200 чоловік. В Боромлі розвивались землеробство й скотарство. Частина жителів займалася ремеслом. Містечко було центром двох сотень Охтирського полку.

Населення не було соціально однорідним. Разом з рядовими козаками сюди переселилися представники козацької старшини і українських феодалів. Жалувана

[1] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 121.

грамота царського уряду від 19 грудня 1659 року не всіх переселенців наділила в однаковій мірі орною землею, лісами і сінокосами[1]. Поступово, спираючись на військову та адміністративну владу, козацька старшина прибирала до своїх рук общинні землі і закріпачувала козаків. На початку XVIII ст. частину землі і угідь у козаків Боромлі загарбав охтирський полковник Перехрестов. Не відставав від нього боромлянський сотник К. Ємельянов, який відібрав у одного з козаків землю, млин і худобу. На кожну ревізьку душу на той час у містечку припадало в середньому по 4,6 десятини землі.

З 1734 року Боромля стала військовою слободою, де знаходилось комісарське управління. Посилився процес закріпачення. У 1767 році тут налічувалось 469 кріпаків. Панщина зросла до 3—4, а іноді й 6 днів на тиждень. Поряд із землеробством розвивалися ремесла і промисли. Жителі займалися гончарством, чоботарством, кравецтвом, ткацтвом, теслярством, ковальством, а також млинарством. Особливого розвитку набуло гончарство, що зумовлювалося наявністю покладів високоякісної глини. Керамічний посуд продавали не лише на місцевих ярмарку і базарах, а й у Тростянці та Сумах. Широкого розмаху набув чумацький промисел. Боромлянські чумаки ходили до Москви, Нижнього Новгорода, Маріуполя та в інші міста. Населення слободи наприкінці XVIII — на початку XIX ст. досить швидко зростало і на 1801 рік становило 7 тис. чоловік. Після ліквідації полкового устрою Боромля з 1765 року входила до Охтирського повіту Слобідсько-Української губернії, з 1780 року — Харківського намісництва, з 1797 року — Слобідсько-Української губернії, а з 1835 року стала волосним центром Харківської губернії.

Жителі Боромлі не одержували медичної допомоги. Повільно розвивалася освіта. На початку XVIII ст. тут діяла школа, яка не мала навіть спеціального приміщення. Дітей навчав дяк. Лише в 1812 році у слободі відкрили парафіяльне училище, де налічувалося 28 хлопчиків.

Внаслідок реформи 1861 року селяни Боромлі були пограбовані. Вони одержали мізерні наділи землі, за які мали сплатити великий викуп. Так, поміщик Влизьков виділив своїм селянам 44 десятини малородючої землі. 19 селян поміщика Лукашова одержали 26,5 десятини землі[2].

У післяреформений період в Боромлі з'явилися невеликі підприємства. У 1864—1865 рр. тут діяли цегельний і селітровий заводи, 3 винокурні, вальцьовий паровий млин, 120 вітряків. Чотири рази на рік відбувалися ярмарки і 2 рази на тиждень — базари. Чимало жителів займалося гончарним промислом. Поглибилося класове розшарування. Переважна більшість селян, не маючи достатньої кількості землі, потрапляла в залежність від поміщиків і куркулів, поповнювала лави наймитів. Куркулі скуповували землю селян-бідняків. Деякі куркульські господарства зосередили від 100 до 300 десятин землі. Значною кількістю землі володіли 4 церкви, яким належали 215,5 десятини найкращої орної землі, великі ділянки лісу й сінокосу. Одночасно земельні наділи основної маси селян не перевищували 2—3 десятин. Частина селян зовсім не мала землі[3]. Безземельна і малоземельна селянська біднота від сходу до заходу сонця гнула спину в поміщицьких і куркульських господарствах та на церковних землях. За день важкої праці наймити одержували по 20—30 копійок. Багато збіднілих селян йшли на заробітки за межі містечка. У 1904 році населення його становило 11,9 тис. чоловік[4].

Велике обурення викликала у трудящих Боромлі звістка про криваву розправу з робітниками Петербурга у січні 1905 року. В середині січня в містечку відбулася сходка селян, на якій вони вшанували пам'ять жертв царизму. Промовці закликали відібрати землю в поміщиків та віддати тим, хто її обробляє. Після мітингу селяни

---

[1] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., стор. 23, 24, 130.
[2] Харківський облдержархів, ф. 16, оп. 2, спр. 65, арк. 1, 4.
[3] Земельные наделы крестьян Харьковской губернии, стор. 1, 5, табл. 1.
[4] Города России в 1904 году, стор. 228, 229.

вирушили до поміщицького маєтку Линтварової, поділили хліб, худобу й птицю та знищили конторські книги із записами селянських боргів. У травні тут було розповсюджено листівки Харківської організації РСДРП[1]. Під час здійснення столипінської аграрної реформи куркулі намагалися виділитися на відруби за рахунок общинних земель. Проти такого пограбування виступила переважна більшість селян.

Трудящі Боромлі не мали необхідної медичної допомоги. У 1904 році всю волость обслуговувала одна лікарня на 10 ліжок, де працювали лікар, 2 фельдшери та акушерка. За таких умов з 100 новонароджених 60—70 вмирало, не доживши й до року. На 1904 рік у містечку діяли 2 земські школи — для хлопчиків і дівчаток, в яких налічувалося 5 учителів. Переважна більшість селян через злидні не могла навчати своїх дітей. У 1913 році неписьменні становили 78 проц. населення. У 80-х роках XIX ст. тут кілька разів побував революціонер-демократ П. А. Грабовський.

Перша світова війна завдала багато лиха трудящим Боромлі. Більше половини чоловіків мобілізували на фронт. Селянські господарства розорялися постійними реквізиціями хліба, коней і возів. Значно зменшились посівні площі. Користуючись таким становищем, куркулі за безцінь скуповували наділи бідняків та багатіли. У квітні 1915 року, коли сюди приїхав землемір, щоб виділити землю для куркулів, відбувся виступ жінок-солдаток. Вони заявили, що не дозволять цього зробити до повернення з війни своїх чоловіків, і побили одного з куркулів.

Після повалення царизму трудящі Боромлі швидко переконалися, що Тимчасовий уряд не дасть їм ні землі, ні миру. На початку травня 1917 року тут відбулося заворушення селян. Вони почали захоплювати поміщицьку землю[2].

З великою радістю зустріли трудящі Боромлі звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Проте владу тут захопили ставленики буржуазно-націоналістичної Центральної ради. Наприкінці грудня 1917 року у містечку було встановлено Радянську владу і створено ревком[3]. Його очолив комуніст П. І. Шостак. Ревком проводив роботу по роз'ясненню селянам рішень II Всеросійського з'їзду Рад, керував розподілом поміщицьких земель і реманенту, вів боротьбу з куркульством, формував збройні загони.

У квітні 1918 року Боромлю захопили німецькі війська. Окупанти запровадили режим грабунку і насильства. Щодня вони відправляли на залізничну станцію награбоване майно і вивозили його до Німеччини. Разом із загарбниками повернулися поміщики, які відібрали у селян землю і реманент. Трудящі активно боролися проти ворога. Після краху австро-німецької окупації владу захопили петлюрівці.

На початку січня 1919 року в Боромлі було відновлено Радянську владу. Розгорнув діяльність ревком. У квітні створили комбід на чолі з бідняком Я. В. Гузенком[4]. Безземельні і малоземельні селяни знову одержали землю. Ревком і комбід організували збір продовольства для Червоної Армії, подавали допомогу біднішим селянам посівним матеріалом і реманентом.

Та мирний перепочинок тривав недовго. У серпні 1919 року Боромлю захопили денікінці. Вони жорстоко розправились з організаторами Радянської влади. Було розстріляно члена комбіду Л. В. Глущенка та ряд інших радянських активістів. Білогвардійці відновили дореволюційні порядки, грабували мирне населення й знущалися з нього.

У першій половині грудня 1919 року частини 41-ї стрілецької дивізії визволили Боромлю від ворога. Чимало місцевих жителів вступило до Червоної Армії і виявило

---

[1] Харьков и Харьковская губерния в первой русской революции 1905—1907 годов, стор. 92, 93.

[2] Не впізнати тебе, Сумщино!, стор. 24.

[3] Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні, т. 2, стор. 97.

[4] Сумський облпартархів, ф. 10, оп. 2, спр. 176, арк. 5; М. И. Куличенко. Большевики Харьковщины в борьбе за власть Советов, стор. 112, 113.

мужність та відвагу. На початку 1920 року в Боромлі створено партійну організацію, до якої входило 8 комуністів. Секретарем її обрали М. М. Задесенця[1]. В березні оформилася комсомольська організація у складі 8 юнаків і дівчат. Секретарем її став М. Й. Тищенко[2]. Комуністи й комсомольці роз'яснювали трудящим політику партії та Радянської держави, допомагали виконувати продрозверстку, проводили тижні допомоги Червоній Армії, боролися з бандитизмом. У березні було обрано сільську Раду, а у липні створено комнезам. Сільрада і комнезам завершили наділення землею безземельних і малоземельних селян, сімей червоноармійців і вдів, які одержали по 2,9 десятини, вели боротьбу з куркульськими бандами. Куркулі намагалися чинити опір заходам Радянської влади, ховали хліб та інші продукти. Було проведено перевірку наявності у них хліба, організовано хлібну валку для здачі державі.

Партійна організація спрямувала зусилля трудящих Боромлі на відбудову господарства. Сільрада і комнезам організовували збирання продподатку, надавали кредити і щомісячну грошову допомогу незаможним селянам, забезпечували їх лісом і паливом, здійснювали землевпорядкування. Селяни Боромлі ставали на шлях кооперування. У 1924 році було створено кілька ТСОЗів. Найбільш міцним з них був ТСОЗ «Червоний орач», в якому об'єдналося 55 сімей бідняків[3]. Активно діяло сільське споживче товариство. Крім того, виникли кооперативні артілі: шевців, чинбарів, для виготовлення сільськогосподарського реманенту. Жителі села подали допомогу голодуючим Поволжя. Вони прийняли до себе близько 400 сімей з цього району. Величезним болем відгукнулась у серцях трудящих звістка про смерть В. І. Леніна. На зборах вони продемонстрували свою відданість справі Ілліча.

З 1923 року Боромля стала районним центром Сумського округу.

Велика увага приділялася розвитку охорони здоров'я, освіти й культури. Розширилася лікарня, яка налічувала 20 ліжок. Відкрили також дитячу консультацію, пологове відділення, аптеку. Медичну допомогу подавали 2 лікарі і 7 працівників середнього медперсоналу. У 1920 році почали працювати семирічна і 3 початкові школи. Розгорнулася ліквідація неписьменності серед дорослих. Було створено кілька шкіл лікнепу, регулярно проводилися тижні «Геть неписьменність!». З культурно-освітніх закладів діяли сельбуд, 4 хати-читальні і бібліотека.

Виконуючи настанови XV з'їзду ВКП(б), трудящі Боромлі приступили до здійснення колективізації сільського господарства. Весною 1928 року було створено колгосп «Червона поляна», який об'єднав 30 дворів. Його головою обрали селянина-бідняка комуніста І. Ф. Лісняка. Держава передала колгоспу трактор. Господарство міцніло, демонструючи переваги над одноосібними. Зростали лави комуністів і комсомольців. Партійна організація, яка у 1929 році об'єднувала 30 членів партії, і комсомольська, де налічувалося 68 юнаків і дівчат, спрямовували селян на проведення дальшої колективізації. У 1930 році виникли ще 4 колгоспи: «Шлях Леніна», «Червоний орач», «Нове життя» та ім. Сталіна[4]. У 1934 році було завершено суцільну колективізацію. Велику роль в організаційно-господарському зміцненні колгоспів відіграли МТС, створена в 1929 році, та її політвідділ. Оскільки у Боромлі проживало 12 тис. чоловік, тут у 1932 році створили 3 сільські Ради. Напередодні війни в селі налічувалося 9 колгоспів. Зросла врожайність сільськогосподарських культур. Продуктивнішим стало тваринництво. Підвищилася оплата праці колгоспників. У 1940 році вони одержали в середньому по 5 кг зерна і по 1 крб. грошима на трудодень. Збільшився машинний парк МТС, в якому у той час налічувалося 28 тракторів, 10 комбайнів та багато іншої сільськогосподарської техніки. З 1930 року працювала артіль «Трудовий шлях», яка виробляла вози й лозові меблі. У 1929 році Боромлянський район

[1] Сумський облпартархів, ф. 10, оп. 2, спр. 176, арк. 2.
[2] Там же, ф. 199, оп. 1, спр. 3, арк. 52; ф. 10, оп. 2, спр. 176, арк. 2.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-489, оп. 1, спр. 3, арк. 40.
[4] Сумський облпартархів, ф. 43, оп. 1, спр. 6, арк. 15.

було ліквідовано і Боромля увійшла до складу Тростянецького району Сумського округу, з 1932 року — Харківської і з 1939 року — Сумської області.

Розвивалися охорона здоров'я, освіта й культура. Медичну допомогу населенню подавали лікарня на 40 ліжок, дитяча консультація та аптека. В них працювали 2 лікарі й 13 чоловік середнього і молодшого медперсоналу. Значно підвищився освітній рівень населення. Вже на 1933 рік було ліквідовано неписьменність серед дорослих. У 1929 році спорудили нове приміщення семирічної школи. 1934 року відкрили середню школу, якій через 2 роки присвоїли ім'я В. І. Леніна. Біля школи встановлено пам'ятник Іллічу. Напередодні війни тут працювали середня, 2 семирічні і 2 початкові школи, в яких налічувалося 800 учнів і 32 вчителі. Своє дозвілля жителі проводили в клубі на 400 місць, збудованому у 1937 році. Діяли 3 бібліотеки, книжковий фонд яких становив 8 тис. примірників.

Мирна праця радянського народу була перервана нападом фашистської Німеччини. В перші дні Великої Вітчизняної війни чимало жителів Боромлі вступило до лав Червоної Армії, а ті, що лишилися, самовіддано працювали. У липні—серпні 1941 року було зібрано врожай і достроково виконано план хлібоздачі. Трудівники здавали гроші у фонд оборони країни. Так, працівники МТС в перші дні війни внесли у цей фонд близько 3 тис. крб. Коли наблизився фронт, колгоспну худобу й сільськогосподарську техніку МТС вивезли у східні райони країни.

15 жовтня 1941 року німецько-фашистські загарбники вдерлися в Боромлю. Окупанти намагалися кривавим терором залякати трудящих. В перші дні окупації від рук гітлерівських катів загинули комуністи і радянські активісти Г. І. Задесенець, П. Ф. Липченко, брати М. К. і Г. К. Германи, Д. Г. Минаєнко, Я. Т. Ніколенко і В. Ф. Новгородський, залишені для організації партизанської боротьби. Фашисти зігнали сюди з сусіднього села Чернеччини 32 мирних жителів, переважно підлітків, і всіх розстріляли, звинувативши у зв'язках з партизанами. За роки фашистської окупації було закатовано 39 жителів Боромлі. Понад 300 юнаків та дівчат силоміць вивезено на каторжні роботи до Німеччини, де більшість з них загинула.

Трудящі не підкорилися ворогові. Вони саботували розпорядження фашистських властей, вступали до партизанських загонів, забезпечували народних месників продовольством, надавали притулок червоноармійцям, які потрапили в оточення. За допомогу партизанам фашисти розстріляли П. Ф. Мельника, О. С. Волдіну і Л. Л. Галенка[1].

10 серпня 1943 року частини 2-го танкового корпусу після жорстоких десятиденних боїв визволили Боромлю. В боях за село хоробро билися сини різних народів Радянського Союзу, серед них — молдаванин А. О. Юлло, литовець Л. Будінас, вірмен О. Т. Мурадян, узбек Б. К. Кашимбаєв та багато інших. Понад 560 радянських воїнів віддали тут своє життя. Свято шанують пам'ять про них жителі Боромлі. На братських могилах у 1958 і 1964 рр. встановлено 4 пам'ятники, а у 1972 році — меморіальні дошки з іменами загиблих. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти ненависного ворога боролися 1209 жителів Боромлі, з них 575 за бойові подвиги нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцеві села В. Г. Скриньку за мужність і відвагу, виявлені під час захоплення переправи через річку Варту, у 1945 році присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 468 чоловік полягли в боях за свободу й незалежність Батьківщини.

Гітлерівські загарбники пограбували колгоспи, зруйнували приміщення середньої школи, дитячої консультації, клубу, багато житлових будинків, відібрали у колгоспників 1300 корів, 350 свиней та інше майно. Відразу ж після визволення відновили роботу 3 сільські Ради і партійні організації колгоспів. Почалася відбудова господарства. Трудящі, очолені комуністами, працювали під лозунгом: «Все для фронту, все для остаточної перемоги над ворогом!». У березні 1944 року почала роботу Боромлянська МТС. Велику допомогу у відбудові господарства подали держава

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3п, спр. 277, арк. 39—41.

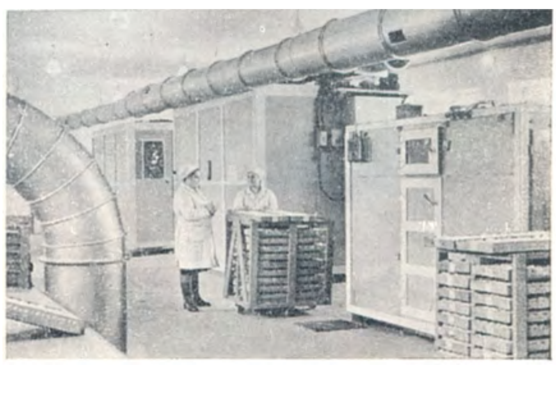
і братні народи. У 1944 році держава направила колгоспам Боромлі посівний матеріал і понад 100 коней. Боромлянська МТС одержала 5 тракторів, сівалки та інші сільськогосподарські машини. У 1946 році вона мала 15 тракторів, 4 комбайни, 11 молотарок. Трактористи-комсомольці Боромлянської МТС О. Буденний, М. та І. Шаповалови у 1948 році виробили по 600 га умовної оранки на тракторі і зекономили по 490 кг пального, виконавши річний план на 160 проц. Всі ці заходи і самовіддана праця трудівників дали свої наслідки. Колгоспи систематично виконували плани хлібопоставок. На кінець 1950 року повністю було освоєно довоєнні площі.

Відновили роботу заклади охорони здоров'я, освіти й культури. Було проведено ремонт довоєнного приміщення лікарні і збудовано нове на 35 ліжок. Відразу після визволення почали працювати середня, 2 семирічні та початкова школи. У 1950 році в них налічувалося 602 учні і 33 вчителі. Активну роботу розгорнули культурно-освітні заклади — клуб і бібліотека.

Значних успіхів досягли трудящі Боромлі у наступні роки. За одержання високих урожаїв зернових і технічних культур агронома колгоспу ім. С. М. Кірова І. А. Калашника та бригадира колгоспу ім. Червоної Армії С. Г. Буденного у 1953 році було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Дальшому розвитку сільськогосподарського виробництва сприяло об'єднання колгоспів. У 1961 році на їх базі було створено 2 великі господарства — «Маяк» і «Гігант». За колгоспом «Маяк» закріплено 8141 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4870 га орної землі. Його машинна база складається з 56 тракторів, 32 комбайнів, 57 автомашин та іншої сільськогосподарської техніки. За колгоспом «Гігант» закріплено 8336 га сільськогосподарських угідь, з них 4886 га орної землі. Тут налічується 54 трактори, 24 комбайни, 35 автомашин тощо.

Трудовими звершеннями зустріли колгоспники 50-річчя Великого Жовтня. Трудівники колгоспів «Маяк» і «Гігант» перевиконали взяті соціалістичні зобов'язання. Дальшими успіхами у праці відзначили колгоспники 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. У колгоспі «Маяк» в 1970 році було зібрано по 22,5 цнт зернових і по 220 цнт цукрових буряків з гектара, від фуражної корови в середньому надоєно по 2750 кг молока. Свинарка Г. П. Доценко одержала по 19 ділових поросят від кожної свиноматки. У колгоспі «Гігант» городник В. П. Сумець при плані 100 цнт виростив по 151,4 цнт городини з гектара. Колгоспники успішно перевиконали план восьмої п'ятирічки. У колгоспах «Маяк» і «Гігант» вирощено по 22,5 і 25,1 цнт зернових і по 220 цнт цукрових буряків з гектара, на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 409 і 336 цнт молока. На фермах колгоспу «Маяк» утримується понад 3 тис. голів великої рогатої худоби і 2,5 тис. голів свиней, у колгоспі «Гігант»— 2,6 тис. голів великої рогатої худоби і 2 тис. свиней. Широко розгорнулося соціалістичне змагання на честь XXIV з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. З новими досягненнями трудящі завершили два роки дев'ятої п'ятирічки. У колгоспі «Маяк» урожайність зернових становила 24,3 цнт, цукрових буряків—276 цнт з гектара, від кожної фуражної корови надоєно по 2774 кг молока, на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 72,7 цнт м'яса і по 451 цнт молока. Майже таких показників досягли і в колгоспі «Гігант». Серед тваринників тут перед веде ферма № 1, яку очолює делегат XXIV з'їзду КПРС М. М. Бакай. Збільшення виробництва сільськогосподарської продукції зумовило зростання прибутків колгоспів і підвищення оплати людинодня. У 1972 році доходи колгоспів «Маяк» і «Гігант» становили 2,1 і 1,4 млн. крб., на один людино-день колгоспники одержували по 3,5 і 3,1 крб. Велике трудове піднесення викликало святкування знаменної дати — 50-річчя утворення СРСР. Взяті соціалістичні зобов'язання були з честю виконані. Доблесна праця 30 передовиків колгоспного виробництва відзначена урядовими нагородами. В колгоспі «Маяк»

На міжколгоспній інкубаторній станції, с. Боромля. 1973 р.

свинарку Г. П. Доценко удостоєно орденів Леніна і Трудового Червоного Прапора, механізатора М. П. Коваленка — ордена Леніна, бригадира тракторної бригади № 2 М. П. Шаповала — орденів Жовтневої Революції і Трудового Червоного Прапора, голову колгоспу П. Т. Холодова — ордена Жовтневої Революції, доярку М. В. Пшеничну — ордена Трудового Червоного Прапора, 2 працівників — ордена «Знак Пошани». В колгоспі «Гігант» голову колгоспу О. І. Курмаза нагороджено орденом Жовтневої Революції, механізатора М. Ф. Полуляха, доярку Н. Ф. Різник, механізаторів О. С. Савочку й Д. П. Шатравенка, комбайнера С. І. Сумця — орденом Трудового Червоного Прапора, 2 трудівників — орденом «Знак Пошани». 211 чоловік відзначено Ленінською ювілейною медаллю. У колгоспі трудиться Герой Соціалістичної Праці В. Н. Ройко, яка одержала це звання у 1948 році, працюючи в с. Мозковому Краснопільського району. Її ланка виростила тоді по 34 цнт жита з гектара.

У Боромлі діють кілька підприємств, які виробляють продукції на суму 1 млн. крб. на рік. Серед них—пересувна механізована колона № 145, що здійснює меліоративні роботи, і створена на базі промислової артілі «Трудовий шлях» лозомеблева фабрика, яка виготовляє столи, шафи і стільці. Підприємства оснащені сучасним устаткуванням. За успішне завершення плану восьмої п'ятирічки і виконання особистих зобов'язань на 160 проц. робітницю лозомеблевої фабрики О. Ф. Вов'янко у 1971 році нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. У селі працюють також 2 цегельні заводи, інкубаторна станція і комбінат побутового обслуговування.

Багато уваги приділяється благоустрою Боромлі. У повоєнний час тут здійснено велике будівництво. У 1965—1972 рр. зведено 500 житлових будинків. Село електрифіковано й радіофіковано. До послуг населення 18 магазинів, буфетів і ларків. За багаторічну відмінну працю завідуючу кафе К. В. Кошман нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Значно поліпшилося медичне обслуговування населення. У Боромлі діють лікарня на 55 ліжок і 2 фельдшерські пункти. Медичну допомогу трудящим подають 5 лікарів, 27 працівників середнього і 30 молодшого медперсоналу. У селі працюють середня й восьмирічна школи, в яких налічується понад 900 учнів і 62 вчителі. Завжди людно в будинку культури, відкритому в 1960 році. При ньому створено гуртки художньої самодіяльності. Книжковий фонд 6 бібліотек становить 30 тис. примірників. Активну роботу проводить первинна організація товариства «Знання», яка об'єднує 59 лекторів. Діє також первинна організація Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури, яка налічує 73 чоловіка. У 1967 році в селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

На нові трудові звершення трудящих Боромлі спрямовують комуністи. У селі — 8 первинних партійних організацій, в яких налічується 208 членів і кандидатів у члени партії. Передова молодь об'єднана у 8 первинних комсомольських організацій, в яких 269 юнаків і дівчат. Питаннями господарського і культурного будівництва займається сільська Рада. Вона складається з 91 депутата, серед них 15 робітників, 56 колгоспників, 20 службовців, 46 комуністів і 22 комсомольці, 39 жінок. Сільська Рада має 9 постійних комісій. Рік у рік зростають асигнування на соціально-культурні потреби. У 1971 році вони становили 286,7 тис. крб. Голову виконкому сільської Ради О. В. Билинку у 1971 році нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Уродженцями Боромлі є Герой Соціалістичної Праці механізатор Б. І. Сукачов, генерал-майор інженерно-технічної служби, професор В. Д. Кириченко.

Трудящі села самовіддано працюють, щоб втілити в життя історичні накреслення Комуністичної партії.

М. П. РОМАНІКА

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ТРОСТЯНЕЦЬКОГО РАЙОНУ

БІ́ЛКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру і за 2,5 км від залізничної станції Скрягівка. Дворів — 1200. Населення — 3706 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Новоселівка, Олексине.

В Білці розміщена центральна садиба колгоспу ім. Володимира Ілліча, за яким закріплено 4376 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3500 га орної землі. Господарство спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби. Вирощують зернові й технічні культури. Діють також цегельний завод, млин, олійниця і майстерня ремонту сільськогосподарської техніки.

В селі є середня школа, де навчаються 580 учнів і працюють 45 учителів, будинок культури на 460 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок, пологовий будинок.

На території сільради — 3 первинні партійні (89 комуністів) і 2 комсомольські (126 комсомольців) організації. Партійний осередок створено 1919 року, комсомольський — 1923 року.

За виробничі успіхи 185 трудівників відзначено орденами й медалями, серед них колгоспника С. С. Кулібабу — орденом Леніна і орденом Жовтневої Революції, бригадира О. П. Волошина — орденом Леніна, голову колгоспу П. В. Підгірного — орденом Жовтневої Революції.

Перша писемна згадка про Білку належить до 1675 року. В період революції 1905—1907 рр. відбувся виступ селян, які вимагали повернення землі, відібраної поміщиком. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 500 жителів, з них 157 нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцеві Олексиного О. М. Куцу за мужність і героїзм, виявлені під час форсування Дніпра, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 316 чоловік віддали життя за незалежність Батьківщини. На вшанування їх пам'яті 1967 року встановлено обеліск. 1955 року споруджено пам'ятник воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

БУ́ЙМЕР — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Рябушки. Дворів — 233. Населення — 768 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Зубівка, Радгоспне, Світайлівка, Скрягівка.

В Буймері розміщено центральну садибу колгоспу ім. Карла Маркса, за яким закріплено 5969 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3897 га орної землі. З допоміжних підприємств діють також механічний млин і олійниця.

В селі є середня школа, в якій налічується 236 учнів і 24 вчителі, будинок культури на 300 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

На території сільради — первинні партійна (69 комуністів) і 3 комсомольські (86 комсомольців) організації. Партійний осередок створено 1918 року, комсомольський — 1929.

За трудові успіхи 58 трудівників відзначено орденами й медалями.

Перша писемна згадка про Буймер датується 1740 роком. 1905 року в селі відбулося заворушення. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 290 жителів, з них 195 нагороджено орденами і медалями СРСР. Уродженця Буймера Г. С. Шаповала за героїзм і відвагу, виявлені під час захоплення і утримання плацдарму на правому березі Дніпра, удостоєно звання Героя Радянського Союзу. 186 чоловік полягли за незалежність Батьківщини. На їх честь 1967 року встановлено обеліск. 1958 року споруджено пам'ятник воїнам, які загинули в бою за визволення села від гітлерівців. У 1972 році встановлено пам'ятник Карлу Марксу.

ГРЕБЕНИКІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 40 км від районного центру і за 20 км від однойменної залізничної станції. Дворів — 254. Населення — 921 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Братське, Градське, Набережне, Холодове, Шаблине.

На виборчій дільниці в день виборів до Верховної Ради СРСР 14 червня 1970 р., с. Гребениківка.

В Гребениківці розміщено центральну садибу колгоспу ім. Шевченка, за яким закріплено 3409 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2279 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 277 учнів і працює 24 вчителі, допоміжна школа-інтернат (130 учнів і 26 вчителів та вихователів), будинок культури на 300 місць, 2 бібліотеки, кімната-музей, медпункт.

На території сільради — первинні партійна (42 комуністи) і 3 комсомольські (122 комсомольці) організації. Комсомольський осередок створено 1920, партійний — 1932 року.

За трудові успіхи 157 трудівників відзначено орденами і медалями, з них зоотехніка Є. А. Данько, колгоспника П. П. Луценка, голову колгоспу Г. А. Пташниченка — орденом Леніна, колгоспника П. А. Пташниченка — орденом Жовтневої Революції, В. К. Павличенку присвоєно звання заслуженого вчителя УРСР і Є. А. Данько — заслуженого зоотехніка УРСР.

Перша писемна згадка про Гребениківку належить до 1732 року. Селяни брали активну участь у революційних подіях 1905 року.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 310 жителів, 86 з них нагороджено орденами і медалями СРСР. Уродженцеві Гребениківки командиру відділення рядовому П. С. Тимченку і уродженцям Набережного рядовим Г. І. Левченку і С. П. Овчарову за мужність і відвагу, виявлені під час форсування Дніпра, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Уродженця Гребениківки командира кулеметної обслуги, старшого сержанта І. Я. Яковенка за героїзм, виявлений у боях з ворогом під час розширення Кримського плацдарму, також удостоєно звання Героя Радянського Союзу. Його ім'ям названо маяк поблизу Керчі і одне з сіл на Керченському півострові. 204 чоловіка загинули в боях за незалежність Батьківщини. У 1959 році споруджено пам'ятник воїнам, які полягли в бою за визволення села від гітлерівців. 1971 року в селі встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку.

ДЕ́РНОВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині колишньої річки Дернівки, за 25 км від районного центру і залізничної станції Смородине. Дворів — 417. Населення — 1283 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Рябівка.

В Дерновому розташована центральна садиба колгоспу ім. Жданова, за яким закріплено 2155 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1565 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств діє цегельний завод.

У селі є середня школа, в якій навчаються 298 учнів і працюють 27 учителів, будинок культури, бібліотека, лікарня на 35 ліжок, медамбулаторія.

На території сільради — первинні партійна (36 комуністів) і 2 комсомольські (115 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено в 1934, партійний — у 1937 році.

За самовіддану працю 159 трудівників відзначено орденами і медалями.

Перша писемна згадка про Дернове належить до 1668 року. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. У 1928 році жителі села організували комуну. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 330 жителів, 100 з них нагороджені орденами й медалями СРСР. 300 чоловік віддали життя за незалежність Батьківщини. У селі 1963 року споруджено пам'ятник воїнам, що загинули, визволяючи село від фашистів в роки Великої Вітчизняної війни.

ЖИГА́ЙЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Боромлі, за 27 км від районного центру і за 18 км від залізничної станції Боромля. Дворів — 548, населення — 1655 чоловік.

У Жигайлівці міститься колгосп ім. Леніна, за яким закріплено 7446 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4652 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Працює цегельний завод.

В селі є середня школа, в якій налічується 302 учні і 25 учителів, клуб, бібліотека, лікарня на 25 ліжок, пологовий будинок.

На території сільради 2 первинні партійні (51 комуніст) і 2 комсомольські (124 комсомольці) організації. Партійний і комсомольський осередки створено в 1920 році.

За трудові успіхи 26 трудівників відзначено орденами і медалями, з них голову колгоспу Ф. П. Стояновського — орденом Леніна. В селі проживає колишня телятниця Герой Соціалістичної Праці Г. А. Панченко.

Жигайлівка заснована у 70-х рр. XVII ст. Селяни брали активну участь у революції 1905—1907 років. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 450 жителів, 87 з них нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженець села сержант С. Н. Шульга за героїзм і відвагу, виявлені під час форсування річки Одеру, удостоєний звання Героя Радянського Союзу. 360 чоловік віддали життя за незалежність Батьківщини. У 1972 році в селі споруджено меморіальний комплекс і 3 пам'ятники на честь воїнів, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни. 1964 року встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Поблизу с. Жигайлівки знайдено скарб римських монет (І ст. до н. е.), а також 2 срібні посудини ранньовізантійської роботи (IV—V ст. н. е.).

ЗАРІ́ЧНЕ (до 1924 року — Боголюбове, з 1924 до 1957 — Петрівське) — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Ворскли, за 7 км від районного центру і за 9

км від залізничної станції Смородине. Дворів — 140, населення — 339 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Лучка.

В Зарічному розміщено відділок відгодівельного радгоспу «Тростянецький» (центральна садиба — в с. Мащанці). З допоміжних підприємств діють млин і майстерня ремонту сільськогосподарського інвентаря.

За виробничі досягнення 8 трудівників відзначено орденами і медалями.

Село засновано у XVII ст. Радянську владу встановлено 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти гітлерівських загарбників билися 100 жителів, 30 з них нагороджено орденами й медалями СРСР. 44 чоловіка полягли смертю хоробрих. У 1958 році споруджено обеліск воїнам, які загинули в бою за визволення села від німецько-фашистських загарбників.

На околиці с. Зарічного виявлено поселення скіфських часів, а також 3 городища, 2 поселення та 2 курганні могильника часів Київської Русі.

КАМ'ЯНКА — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Ворскли, за 12 км від районного центру. Залізнична станція — Бакирівка. Дворів — 722, населення — 1985 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Кам'янецьке.

В Кам'янці розміщено центральну садибу колгоспу ім. Ватутіна, за яким закріплено 4344 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2159 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Діє також цегельний завод.

У селі є середня школа, в якій навчається 305 учнів і працює 25 учителів, клуб, бібліотека, лікарня на 25 ліжок, пологовий будинок.

На території сільради — первинна партійна (42 комуністи) і 4 комсомольські (39 комсомольців) організації. Комсомольський осередок створено 1927, партійний — 1930 року.

Перша писемна згадка про Кам'янку датується 1660 роком. Селяни брали активну участь у революції 1905—1907 рр. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. Одним з активних організаторів Радянської влади в селі був Я. Г. Північенко, якого розстріляли денікінці в м. Тростянці. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 250 чоловік, 55 з них нагороджено орденами й медалями СРСР. 146 чоловік полягли за незалежність Вітчизни. У 1958 році споруджено пам'ятник воїнам, які загинули під час визволення села від гітлерівців.

Поблизу сіл Кам'янки та Кам'янецького виявлено 2 городища скіфських часів.

КРИНИ́ЧНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і залізничної станції Смородине. Дворів — 248, населення — 780 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Лісне, Машкове, Радомля.

В Криничному міститься відділок радгоспу «Північнківський» (центральна садиба — в м. Тростянці). Спеціалізується на вирощуванні сортового насіння цукрових буряків. З допоміжних підприємств діють млин і майстерні ремонту сільськогосподарської техніки.

У селі є восьмирічна школа, в якій навчаються 115 учнів і працюють 10 учителів, будинок культури на 300 місць, 3 бібліотеки, медпункт.

На території сільради — 2 первинні партійні (40 комуністів) і 1 комсомольська (13 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1930, комсомольський — у 1929 році.

За виробничі успіхи 30 трудівників відзначено орденами й медалями, серед них робітницю радгоспу А. Ф. Люльку — орденом Леніна.

Перша писемна згадка про Криничне датується 1693 роком. У квітні 1765 року з села втекло 150 кріпаків. Між втікачами і загоном, що їх переслідував, сталася збройна сутичка. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 290 жителів, 100 з них нагороджені орденами й медалями СРСР. 170 чоловік загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни. У 1958 році споруджено 2 пам'ятники воїнам, які віддали життя в боротьбі з гітлерівцями.

ЛЮ́ДЖА — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру і залізничної станції Смородине. Дворів — 558, населення — 1852 чоловіка.

В Люджі розташовано центральну садибу колгоспу «Рассвет», за яким закріплено 4064 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3324 га орної землі. Вирощують зернові культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є восьмирічна й початкова школи, в яких налічується 234 учні і 23 вчителі, будинок культури, клуб, бібліотека, лікарня, медпункт, пологовий будинок.

На території сільради — первинні партійна (59 комуністів) і 2 комсомольські (66 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1925, комсомольський — у 1920 році.

За виробничі успіхи 78 чоловік відзначено орденами й медалями.

Перша згадка про Люджу належить до 1664 року. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 250 жителів, з них за бойові подвиги 27 нагороджено орденами й медалями СРСР. 162 чоловіка віддали життя за свободу й незалежність Вітчизни. У 1957 році споруджено два пам'ятники на честь загиблих воїнів, що визволяли село від німецько-фашистських загарбників.

МАРТИ́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Ворскли, за 25 км від районного центру і залізничної станції Смородине. Дворів — 528, населення — 1736 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Артемо-Растівка, Золотарівка, Хмелівець.

В Мартинівці розташовано центральну садибу колгоспу «Жовтень», за яким закріплено 5459 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3139 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринни-

цтво. З допоміжних підприємств діють цегельний завод і майстерня ремонту сільськогосподарських машин.

У селі є восьмирічна школа, в якій навчаються 119 учнів і працюють 13 учителів, клуб, бібліотека і медпункт.

На території сільради — первинні партійна (55 комуністів) і комсомольська (48 комсомольців) організації. Партійний і комсомольський осередки створено в 1929 році.

За самовіддану працю 12 трудівників відзначено орденами й медалями.

Перша писемна згадка про Мартинівку належить до 1708 року. В грудні 1905 року відбувся виступ селян проти поміщика. Радянську владу встановлено у 1918 році. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 405 жителів, 122 з них за бойові заслуги нагороджено орденами й медалями СРСР. 348 чоловік полягло за незалежність Вітчизни. У 1955 році споруджено пам'ятник воїнам — визволителям і односельцям, які загинули в боротьбі з гітлерівцями.

МАЩА́НКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і залізничної станції Смородине. Дворів — 230. Населення — 513 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Братське.

У Мащанці розташована центральна садиба відгодівельного радгоспу «Тростянецький», за яким закріплено 2500 га землі, у т. ч. 2100 га орної. Господарство спеціалізується на відгодівлі свиней та великої рогатої худоби.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчаються 150 учнів і працюють 12 учителів, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — первинні партійна (28 комуністів) і 2 комсомольські (54 комсомольці) організації. Партійний осередок створено в 1925, комсомольський — у 1936 році.

За виробничі досягнення 22 трудівники відзначено орденами і медалями.

Мащанка відома з середини XVIII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації населення Братського подавало активну допомогу партизанам. Гітлерівські кати вщент спалили село й знищили 58 радянських громадян. У районі Мащанки в 1943 році діяла група розвідників під командуванням Г. А. Свічкаря. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах 230 жителів билися з ненависним ворогом, 120 з них за бойові заслуги нагороджено орденами й медалями СРСР. 92 чоловіка віддали життя за незалежність Батьківщини. У 1957 році споруджено пам'ятник воїнам, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни. 1970 року в селі зведено пам'ятник В. І. Леніну. 1973 року збудовано меморіальний комплекс на честь односельців, що загинули в боротьбі з фашистами.

МИКИ́ТІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру. Дворів 226, населення — 626 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вишневе, Грузьке, Хвощова.

В Микитівці міститься третя бригада колгоспу ім. Володимира Ілліча (центральна садиба — в с. Білці).

У селі є восьмирічна школа, в якій налічується 107 учнів і 10 учителів, клуб, бібліотека, медпункт.

На території сільради — первинні партійна (17 комуністів) і 3 комсомольські (37 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1928, комсомольський — в 1929 році.

За сумлінну працю 10 трудівників відзначено орденами й медалями. Доярці У. В. Бережній присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Микитівка відома з 1712 року. Радянську владу встановлено у лютому 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 315 жителів, з них за виявлені мужність і відвагу 130 нагороджено орденами й медалями, 182 чоловіка полягли за незалежність Батьківщини. У 1967 році споруджено меморіальний комплекс на честь воїнів, що загинули під час Великої Вітчизняної війни. 1967 року у Микитівці встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

НИЦА́ХА — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Ворсклиці, за 20 км від районного центру. Дворів — 368, населення — 1402 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Калинівка, Новоукраїнка.

У Ницасі міститься центральна садиба колгоспу «Восход», за яким закріплено 3493 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2368 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Діють також цегельний завод, млин, пилорама, майстерня ремонту сільськогосподарської техніки.

Є восьмирічна школа, в якій налічується 246 учнів і 16 учителів, бібліотека, фельдшерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — первинні партійна (43 комуністи) і 2 комсомольські (48 комсомольців) організації. Комсомольський осередок засновано в 1919 році, партійний — в 1939 році.

За виробничі успіхи 12 трудівників відзначено орденами і медалями, з них бригадира тракторної бригади І. І. Краснікова — орденом Леніна і тракториста Д. В. Краснікова — орденом Жовтневої Революції.

Ницаха заснована в другій половині XVII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. В 1925 році організовано комуну «Нова зоря». На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 400 жителів, з них 83 нагороджено орденами і медалями РСР. Уродженцеві села молодшому сержанту Т. Я. Яковлеву за відвагу й мужність, виявлені в боях з гітлерівцями, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 215 чоловік віддали життя за незалежність Батьківщини. На вшанування їх пам'яті 1971 року споруджено меморіальний комплекс.

Поблизу Ницахи виявлено поселення доби пізньої бронзи, городище скіфських часів, а також 2 давньоруські городища, поселення та великий курганний могильник.

ПЕЧИ́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і залізничної станції Смородине. Дворів — 387. Населення — 1141 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Савелове.

В Печинах розташована центральна садиба колгоспу «Красное знамя», за яким закріплено 2248 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1826 га орної землі. Вирощують зернові і технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Діє також цегельний завод.

Тут є восьмирічна школа, в якій 16 учителів навчають 167 учнів, клуб, бібліотека, медпункт.

На території сільради — первинні партійна (28 комуністів) і 2 комсомольські (53 комсомольці) організації. Партійний осередок створено в 1924, комсомольський в 1929 році.

За високі показники в праці 10 трудівників відзначено орденами і медалями, з них робітницю лісництва Ф. Д. Тітареву — орденом Леніна.

Печини засновано в другій половині XVIII ст. В період революції 1905—1907 рр. населення піднялося на боротьбу проти гнобителів. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 210 жителів, 35 з них нагороджено орденами й медалями СРСР. 122 чоловіка віддали життя за незалежність Батьківщини. У 1967 році встановлено пам'ятник воїнам, що загинули в бою за визволення села від гітлерівців.

СЕМЕРЕ́НЬКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру і залізничної станції Смородине. Дворів — 600, населення — 2070 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Поляне.

У Семереньках розміщено бригаду колгоспу «Дружба» (центральна садиба у с. Поляному), за яким закріплено 3446 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2703 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 300 учнів і 25 учителів, медпункт, пологовий будинок, клуб, бібліотека.

На території сільради — первинні партійна (54 комуністи) і комсомольська (56 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1924, комсомольський у 1926 році. За виробничі успіхи 175 трудівників відзначено орденами й медалями.

Перша писемна згадка про Семереньки датується 1678 роком. В червні 1817 року відбувся виступ кріпаків. Радянську владу встановлено у лютому 1918 року. 1922 року організовано комуну. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 580 жителів, з них за виявлені мужність і відвагу 310 нагороджено орденами й медалями СРСР. 270 чоловік полягли за незалежність Батьківщини. У 1957 році споруджено пам'ятник воїнам, що загинули у боях за визволення села від фашистських окупантів.

СТАНО́ВА — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від районного центру і залізничної станції Смородине. Дворів — 420. Населення — 1277 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Оводівка, Тучне.

У Становій міститься виробнича дільниця колгоспу ім. Карла Маркса (центральна садиба — в с. Буймері). Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств діють млин і маслобійка.

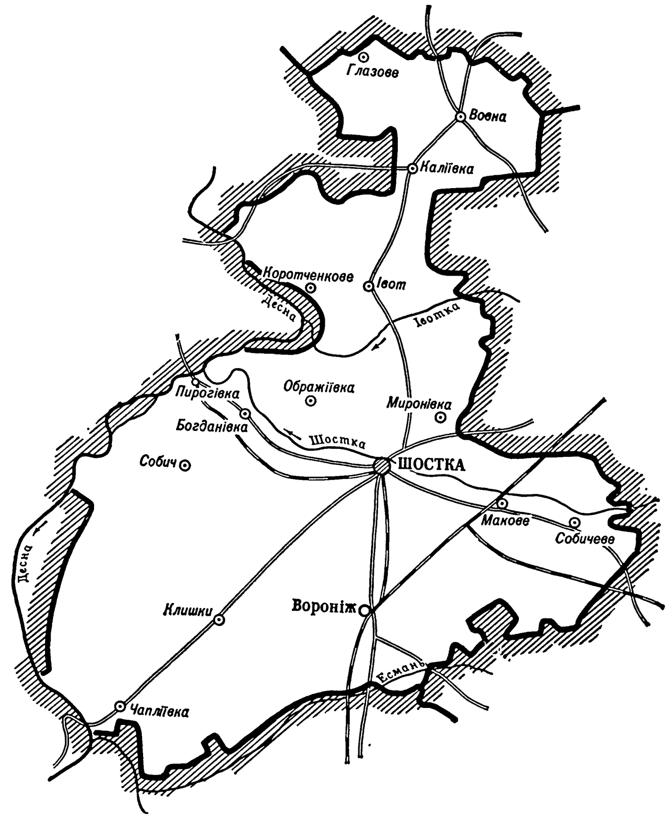
Є восьмирічна школа, в якій навчаються 182 учні і працюють 15 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі — первинна партійна (12 комуністів) і 1 комсомольська (20 комсомольців) організації. Партійний осередок створено в 1929, комсомольський — у 1930 році.

За самовіддану працю 19 трудівників відзначено орденами й медалями СРСР, з них доярку М. Є. Жабко, колгоспника І. Ю. Кияшка, робітників радгоспу О. С. Піддубину, З. П. Цілуйка — орденом Леніна.

Станова заснована на початку XVIII ст. В період революції 1905—1907 рр. селяни неодноразово виступали проти поміщика. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах проти німецько-фашистських загарбників билися 210 жителів, 54 з них нагороджено орденами й медалями СРСР. 120 чоловік загинуло за незалежність Вітчизни. На вшанування їх пам'яті 1957 року встановлено обеліск. В селі є пам'ятник, зведений 1958 року на честь воїнів, що полягли, визволяючи Станову від фашистських окупантів.

ШОСТКИНСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,2 тис. кв. км. Населення — 38,7 тис. чоловік, з них сільського — 29,5 тис. Середня густота населення — 33 чоловіка на кв. км. З корисних копалин є торф, промислові глини, кварцовий пісок. Селищній та 13 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковано 36 населених пунктів. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, установах є 46 первинних партійних, 65 комсомольських і 78 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За 4 радгоспами і 19 колгоспами закріплено 76 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 58,4 тис. га орної землі. В районі — 7 промислових підприємств. Населення обслуговують 33 медичні заклади. В 28 загальноосвітніх школах, у т. ч. 9 середніх, 14 восьмирічних і 5 початкових, навчається 5,8 тис. учнів і працює 490 вчителів. Діє музична школа. Культосвітню роботу ведуть 10 будинків культури, 21 клуб, 33 бібліотеки. Є 36 кіноустановок. У районі — 2 пам'ятники В. І. Леніну. В с. Ображіївці встановлено погруддя тричі Героя Радянського Союзу І. М. Кожедуба, в с. Коротченковому — пам'ятник партійному й державному діячеві Д. С. Коротченку. В 23 населених пунктах споруджено 23 пам'ятники на братських могилах воїнів-визволителів, у 6 населених пунктах — пам'ятники й обеліски вічної Слави односельцям, які загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни.

ШО́СТКА

Шостка — місто обласного підпорядкування (з 1939 р.), центр району, розташоване на річці Шостці, притоці Десни, за 209 км від Сум. Залізнична станція на лінії Терещенська — Пирогівка, що зв'язана з магістраллю Москва—Київ. Населення — 65,3 тис. чоловік.

Поблизу Шостки виявлено крем'яні знаряддя праці доби пізнього палеоліту (15 тис. років тому).

У другій половині XVI ст. в малопрохідних лісних місцях на півночі Чернігівщини почали селитися втікачі від панської сваволі. Так виникло селище Локотки, що є частиною сучасної Шостки. Після возз'єднання України з Росією село Локотки

ввійшло до складу Воронізької сотні Ніжинського полку. Населення займалося переважно хліборобством. На річці Шостці козацька старшина побудувала млини, на яких мололи зерно, а також селітру й вугілля для виробництва пороху, валяли сукно й повсть. Кустарним способом виробляли селітру і в сусідніх селах. Проте транспортування її до порохових заводів коштувало дорого, тому на початку XVII ст. були відкриті на місцях приймальні пункти селітри. В 1737 році за розпорядженням сенату на річці Шостці почалося спорудження порохового заводу. Через 2 роки він став до ладу. Поряд з ним виник посад Шостка, де селилися «робітні люди», козаки й міщани. Спочатку завод мав місцеве значення. В 1771 році його передано відомству головної канцелярії артилерії та фортифікації[1].

Працювали на заводі здебільшого солдати та рекрути, майстри з багатьох російських, білоруських та прибалтійських губерній. Багато хто з солдат після закінчення строку служби залишався тут на все життя. 1784 року в посаді жило 360 чоловік. Після ліквідації полкового устрою Шостка з 1782 року ввійшла до Новгород-Сіверського намісництва, з 1796 року — в складі Глухівського повіту до Малоросійської, з 1802 року — Чернігівської губернії.

Важливу роль Шосткинський пороховий завод відіграв під час Вітчизняної війни 1812 року — тут було виготовлено 25 тис. пудів чорного пороху[2], в зв'язку з чим зросла кількість працюючих на підприємстві. Поруч нього відведено «квадратну версту» з чотирма заставами, які утворювали міську смугу, де селилися робітники. 1830 року почалося спорудження в посаді кам'яних будинків. У 1837 році збудовано кам'яне приміщення госпіталю з аптекою. Поступово Шостка зростала як промисловий центр. Особливо зросла її роль в період Кримської війни — за три роки обсяг продукції порохового заводу збільшився в 6 разів. У 1855 році було вироблено 134 тис. пудів пороху, що становило 43 проц. продукції всіх порохових заводів Росії[3]. 1848 року почав діяти капсульний завод. Наприкінці 60-х років на ньому було зайнято понад 300 робітників.

Умови праці на заводах були надзвичайно тяжкими. Робота тривала вдень і вночі. З робітниками поводилися жорстоко. Вони скаржились у військове відомство, що їх змушують починати працю дуже рано, не дозволяють брати з собою хліба й не випускають обідати, по закінченні робочого дня посилають на інші роботи, жорстоко б'ють і не сплачують зароблених грошей[4]. Та адміністрація була глуха до нужд робітників. Чиновники обкрадали їх. Ні про яку охорону праці чи техніку безпеки не могло бути й мови. На заводі часто траплялися вибухи, внаслідок чого багато робітників гинуло або зазнавало тяжких травм. У 1830 році, наприклад, під час вибуху загинуло 13 чоловік, а в 1855—1879 рр. на заводі сталося сім великих аварій, під час яких загинули десятки робітників. Найпоширенішою формою протесту проти нестерпних умов праці й безправ'я були втечі. Але втікачів часто ловили, били різками, шпіцрутенами й знову відправляли на завод. Так, погонич коней П. Ширяєв за втечу був проведений крізь стрій шість разів і покараний 1000 ударів шпіцрутенів[5]. Покарання шпіцрутенами солдатів чи робітників вважалося звичайним явищем на заводі, рідко хто уникав цієї екзекуції.

Жорстока експлуатація, недоїдання, злидні підривали здоров'я робітників. Вони часто хворіли, а єдиний у посаді лазарет, де налічувалося всього п'ять медичних працівників, не міг забезпечити навіть вчасної невідкладної допомоги. Переважна більшість населення була неписьменною. Загальноосвітніх шкіл не існувало. 1820 року при заводі відкрили школу, яка готувала робітників різних спеціальностей.

---

[1] Материалы для географии и статистики России. Черниговская губерния, стор. 362.

[2] Столетие Шостенского порохового завода (1771—1871). СПб., 1871, стор. 47, 48, 81.

[3] П. М. Лукьянов. История химических промыслов и химической промышленности России до конца XIX века, т. 5. М., 1961, стор. 301.

[4] Історія робітничого класу Української РСР, т. 1, стор. 30.

[5] П. М. Лукьянов. История химических промыслов и химической промышленности России до конца XIX века, т. 5, стор. 119, 259, 260, 563.

У другій половині XIX ст., у зв'язку з потребою зміцнювати армію, Шосткинський завод був реконструйований. Завдяки удосконаленню технологічних процесів уже в 1887 році вироблено 80 тис. пудів пороху, переважно нових сортів. Тоді ж створено хімічну лабораторію і технічну бібліотеку. Дальшому збільшенню виробництва й зростанню селища сприяло відкриття в 1893 році залізниці, яка з'єднала Шостку з промисловими центрами Росії. У селищі швидко збільшувалася кількість населення. За даними перепису 1897 року в ньому проживало 4382 чоловіка.

Тяжка виснажлива праця, система штрафів, які поглинали значну частину заробітків, політичне безправ'я пробуджували класову свідомість трудящих селища. Перший стихійний виступ робітників Шосткинського заводу відбувся 4 жовтня 1900 року. Адміністрація відмовилась укласти орендні договори на експлуатацію ділянок землі, де стояли будинки робітників. Обурені робітники побили представників адміністрації. Загін поліції, що прибув на завод, придушив цей виступ. Багато його учасників заарештували й засудили до тривалого тюремного ув'язнення[1].

У політичному вихованні робітників певну роль відіграла соціал-демократична організація, створена в селищі восени 1900 року студентом М. О. Шевелкіним, що мала назву «Організовані робітники шосткинських заводів». До неї ввійшло 50 чоловік. У 1901—1902 рр. члени організації розповсюджували прокламації, в яких закликали робітників виступити проти самодержавства, вимагали 8-годинного робочого дня, страхування робітників. Була розповсюджена також брошура «Перше травня», видана в 1901 році редакцією газети «Искра». В Шостку «Искра» надходила з Конотопа, Чернігова, Петербурга та інших міст, а також з-за кордону на адресу військовослужбовців М. Г. Павловського та О. А. Карпенка-Логвинова[2].

В 1902 році організація провела першу маївку. Місцеві власті викликали, крім розквартированого, ще один батальйон солдатів. Про цю подію газета «Искра» писала: «Настрій робітників збуджений. Стріляли в знахабнілого майстра Криворученка. Арештів не було. Вперше організований рух набрав відкритого характеру»[3]. Навесні 1902 року поліції вдалося встановити імена найактивніших членів соціал-демократичної організації і заарештувати їх. 20 чоловік було притягнуто до суду, серед них робітників І. С. Аксененка, С. П. Жданова, В. П. Максименка, лікаря В. М. Сидорова, який мав зв'язок з агентом газети «Искра» І. І. Радченком, та інших. Але організація продовжувала свою діяльність. У спеціальних листівках, випущених нею наприкінці квітня 1903 року під час підготовки до маївки, повідомлялося про робітничий рух у Росії та про тяжке становище робітників Шостки. Листівки закликали: «Хай живе Російська соціал-демократична робітнича партія!»[4].

Хвиля революційних виступів, що прокотилася по країні в 1905—1907 рр., захопила й Шостку. Особливо зросла революційна активність робітників після Жовтневого всеросійського політичного страйку. Під впливом боротьби трудящих Росії робітники селища в листопаді 1905 року організували масовий страйк, приводом до нього стало звільнення одного з робітників порохового заводу. Багато допоміг в організації страйку створений у 1905 році «Союз робітників Шосткинського порохового заводу», до якого ввійшли й соціал-демократи. Був обраний комітет Союзу в складі 5 чоловік, очолив його робітник Г. Ткаченко. Страйкарі вимагали усунення з посади полковника Іванова, чиновника Мартинова та начальника заводу, про що надіслали три телеграми царському прем'єр-міністру Вітте. Але керівництво заводу відмовилося задовольнити вимоги робітників. Тоді 22 листопада вони припинили роботу й зібралися на мітинг, де склали вимоги до адміністрації і вирішили послати до м. Конотопа

[1] ЦДІА СРСР, ф. 1405, оп. 102, спр. 9180, арк. 1—15.
[2] Переписка В. И. Ленина и редакции газеты «Искра» с социал-демократическими организациями в России. 1900—1903 гг., т. 1. М., 1969, стор. 543; т. 3, стор. 674, 705.
[3] Газ. «Искра», 1 липня 1902 р.
[4] ЦДІА СРСР, ф. 1405, оп. 530, спр. 341, арк. 153.

своїх делегатів, щоб заручитися підтримкою трудящих залізничних майстерень[1]. Через два дні з Конотопа прибули 4 делегати. Вони запропонували припинити цей страйк і готуватися до всеросійського. Наступного дня робітники почали працювати, а опівдні адміністрація заводу звільнила кількох робітників у т. ч. й Г. Ткаченка, які їздили до Конотопа. Обурені робітники 12 грудня 1905 року знову припинили роботу й обрали страйковий комітет у складі 15 осіб на чолі з Г. Ткаченком[2].

Шосткинських страйкарів підтримали селяни, які прислали до селища своїх представників й допомогли продуктами харчування. Відбувалися мітинги й демонстрації з червоними прапорами. 14 грудня проходила антиурядова демонстрація, в якій взяли участь також учні міського народного училища. Демонстранти співали революційних пісень. Адміністрація заводу звільнила всіх, хто не працював у грудні, але страйк тривав. Залізнична станція, електростанція й водокачка теж не працювали. Робітники заявили, що захищатимуть свої права силою, навіть з допомогою зброї.

Адміністрація заводу викликала додаткові війська, які 21 грудня силою зброї спробували примусити робітників працювати, але вони не підкорилися, тоді драгуни почали їх бити. Про це дізналися селяни навколишніх сіл і прийшли на допомогу робітникам, та організаторів страйку вже заарештували. Біля квартири станового пристава зібралося близько тисячі робітників і селян, вони вимагали звільнення заарештованих. Солдати відкрили по них стрілянину, були поранені, найактивніших учасників виступу кинули за грати[3]. 23 грудня в селищі знову відбулася демонстрація. Поліція розігнала її, а потім облила народний дім гасом і підпалила. Всіх, хто намагався гасити пожежу, карателі били нагаями.

Після придушення виступу в Шостці царські власті жорстоко розправилися з його учасниками. В 1906 році Г. Ткаченка, С. Максимовського, Г. Сулиму та інших учасників виступу вислали до Тобольської й Вологодської губерній, багатьох віддали до військово-окружного суду[4]. Почалися звільнення з роботи, складалися «чорні» списки, куди заносилися прізвища страйкарів та співчуваючих. У зв'язку з масовими арештами соціал-демократична організація довгий час не діяла.

Незважаючи на чорносотенний розгул, у 1909 році до Шостки надходили газети «Пролетарий» і «Социал-демократ». Важливу роль у пробудженні класової свідомості робітників відіграла газета «Правда». В липні 1914 року вона писала в передовій статті про тяжке становище робітників Шосткинського порохового заводу й закликала їх виступити на боротьбу з самодержавством[5].

Напередодні першої світової імперіалістичної війни при пороховому заводі діяв лазарет, у селищі — амбулаторія. Тут працювали 2 лікарі й 8 фельдшерів, які обслуговували й навколишні села. Звичайно, вони не могли забезпечити необхідну медичну допомогу населенню. Переважна більшість жителів була неписьменною. В 1864 році школу при заводі закрили. Того ж року почала діяти приватна школа, але плата за навчання була високою, тому для дітей робітників ця школа була недоступна. Лише 1904 року в селищі відкрито трикласне народне училище, 1899 — невелику бібліотеку.

Імперіалістична війна посилила реакцію. В Шостці провадились обшуки й арешти «неблагонадійних». Виробництво пороху в цей час різко зросло. Збільшилась і кількість робітників за рахунок мобілізованих селян, яких тут чекала тяжка, підневільна праця. Після запровадження понаднормових робіт тривалість робочого дня стала фактично необмеженою. День у день росла дорожнеча, а заробітна плата лишалася низькою. Все це викликало незадоволення. На заводі працювало багато

[1] Революция 1905—1907 гг. в России. Документы и материалы. Высший подъем революции 1905—1907 гг., ч. 3, кн. 1, стор. 612, 613.

[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 380, оп. 2, спр. 30, арк. 346.

[3] М. Н. Лещенко. Селянський рух на Україні в роки першої російської революції, стор. 163.

[4] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 580, оп. 2, спр. 30, арк. 405, 406, 458—462, 471.

[5] Газ. «Правда», 29 липня 1914 р.

петроградських робітників, серед яких були й більшовики. В результаті більшовицької агітації в жовтні 1915 року застрайкували 170 робітників-будівельників, у грудні 1916 року зупинилися головні цехи порохового заводу. В ніч на 22 січня 1917 року на вулицях з'явилися більшовицькі листівки, які закликали трудящих кінчати війну з німцями, а починати воювати з своїм справжнім ворогом — царем та урядом[1].

Звістка про перемогу Лютневої революції швидко дійшла до Шостки. 5 березня відбулася демонстрація робітників і службовців порохового заводу, в якій взяло участь 8 тис. чоловік. Тоді ж була створена Шосткинська Рада робітничих і солдатських депутатів[2]. Одночасно почали діяти адміністративні органи Тимчасового уряду. Більшовики Шостки вийшли з підпілля. Вони організовували мітинги й збори, де розповідали про Леніна, про партію більшовиків, викривали контрреволюційну суть політики угодовських партій, що захопили керівництво в Шосткинській Раді робітничих і солдатських депутатів[3]. У березні були створені профспілки металургів, хіміків і конторських робітників. Робітники під керівництвом більшовиків В. Яровицького, Г. Петруненка, П. Безкровного вели роз'яснювальну роботу серед населення. На початку травня головою Шосткинської Ради став В. Яровицький. Крім нього, ще п'ять більшовиків було обрано депутатами. 5 червня 1917 року була оформлена партійна організація, під впливом якої посилився процес більшовизації Ради.

З радістю зустріло населення звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Більшовики організували 8 листопада багатолюдний мітинг. У селищі була проголошена Радянська влада. Учасники мітингу вітали соціалістичну революцію, уряд робітників, селян та солдатів і закликали пильно оберігати завойовану владу[4]. В боротьбі за зміцнення Радянської влади трудящим Шостки довелося переборювати шалений опір буржуазії. До селища прибув загін «вільних козаків» Центральної ради. Незважаючи на розгул контрреволюції, робітники створювали бойові дружини й загони Червоної гвардії. На допомогу українському народові для боротьби з контрреволюцією наприкінці 1917 року прибули до Шостки загони петроградських і московських робітників. Спільними зусиллями 14 січня 1918 року загін Центральної ради був вибитий із Шостки. Вся влада перейшла до Ради робітничих і солдатських депутатів[5].

Рада насамперед запровадила восьмигодинний робочий день. Вживалися заходи до нормалізації життя в селищі. В березні 1918 року кайзерівські війська наблизилися до Шостки. Загони Червоної Армії під командуванням А. І. Ремньова, які відступали з Києва, мали завдання затримати наступ німецьких окупантів, щоб евакуювати устаткування й цінності Шосткинського порохового заводу. Але 24 березня 1918 року в селищі спалахнув контрреволюційний заколот[6]. Загін Червоної Армії під командуванням А. І. Ремньова за допомогою новгород-сіверських червоногвардійців під командуванням М. В. Ромченка і місцевих робітників протягом двох днів придушили заколот. З порохового заводу було відправлено для Червоної Армії 40 тис. пудів пороху, а також евакуйовано 35 вагонів цінного обладнання. На початку квітня селище захопили німецькі війська.

Трудящі Шостки піднялися на боротьбу проти іноземних загарбників. У партизанському загоні, створеному в квітні 1918 року більшовиками Д. С. Коротченком і Т. В. Черняком, воювало багато жителів селища. В серпні 1918 року партизани висадили в повітря пороховий склад, у вересні розгромили німецький загін і його штаб у с. Дробишеві, захопили на Десні пароплав «Рассвет» зі зброєю. 18 грудня

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 317, оп. 1, спр. 6053, арк. 6.
[2] Борьба трудящихся Черниговщины за власть Советов, стор. 429.
[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 317, оп. 1, спр. 6072, арк. 30—39, 46.
[4] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 56.
[5] Большевистские организации Украины в период установления и укрепления Советской власти (ноябрь 1917 — апрель 1918 гг.). Сборник документов и материалов. К., 1962, стор. 472.
[6] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 26, оп. 1, спр. 38, арк. 3.

1918 року Новгород-Сіверський полк під командуванням Т. В. Черняка визволив Шостку від німецьких окупантів[1]. У селищі була відновлена Радянська влада і створений ревком, до складу якого ввійшли П. Безкровний, Ф. Степанов, С. Ткаченко, В. Яровицький та ін. Відновила роботу партійна організація, яка в січні 1919 року налічувала 75 комуністів, а в червні — вже 159 членів партії і 404 співчуваючих, об'єднаних у 6 осередків. З кожним днем посилювався вплив більшовиків. Заводоуправління складалося повністю з комуністів, створено профспілкові організації металістів, хіміків, техніків та ін. Почали діяти партійна школа й комуністичний клуб. Вірним помічником комуністів став комсомольський осередок, заснований на початку 1919 року. В червні він уже об'єднував 204 чоловіка[2].

Перші комсомольці Шостки. 1919 р.

Здійснення соціалістичних перетворень відбувалося в умовах жорстокої класової боротьби. В навколишніх лісах діяли куркульські банди. Партійна організація, органи Радянської влади, підтримувані населенням, створили в селищі збройний загін. Комуністи були в стані постійної бойової готовності, діяли трійка й надзвичайний штаб. Наприкінці лютого 1919 року до Шосткинського комуністичного загону в Глухові відправлено поповнення з комуністів і співчуваючих у кількості 50 чоловік.

Але незабаром нависла нова небезпека — почався наступ денікінських полчищ. У відповідь на заклик Комуністичної партії «Всі на боротьбу з Денікіним!» до лав Червоної Армії влилися 657 комуністів і безпартійних робітників Шостки. В липні 1919 року в селищі оголошено надзвичайний стан. Під натиском переважаючих сил радянські війська у вересні залишили місто. Безробіття, злидні, голод, дорожнечу, жорстокий терор принесли на своїх багнетах білогвардійці. Влада їх протрималася недовго — в листопаді частини 14-ї армії визволили Шостку. Знову розгорнули роботу ревком і партійна організація, які робили все можливе для налагодження мирного життя. Стали до ладу пороховий і лісообробний заводи. На підприємствах було запроваджено 8-годинний робочий день, поліпшилось постачання населення продуктами харчування, велася боротьба з епідемією тифу, що косив людей. На базі заводського лазарету в селищі відкрито повітову[3] лікарню на 100 ліжок, де працювали 3 лікарі й 8 фельдшерів. Організовано також 6 фельдшерських пунктів і аптеку. У лютому 1920 року була обрана Шосткинська Рада робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, якій ревком передав усю повноту влади. Почали діяти профспілкові та комсомольські організації. 5—7 жовтня відбувся перший повітовий з'їзд Рад, на якому обрали виконком[4].

Шосткинський селищний і повітовий комітети партії розгорнули роботу, спрямовану на відбудову господарства, розширення діючих підприємств. За активною участю комсомольської організації (у травні 1920 року вона налічувала 104 чоловіка) були проведені суботники, під час яких упорядковувалися двори, вулиці, збирали металобрухт. Лише в квітні й травні 1920 року трудящі Шостки відпрацювали понад 44 тис. годин.

На початку 20-х років становище в Шосткинському повіті було напруженим. У навколишніх селах діяли куркульські банди, які хотіли захопити місто. В зв'язку

[1] Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, стор. 88.
[2] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 26, оп. 1, спр. 38, арк. 10, 74—77; спр. 154, арк. 1—4; Сумський облпартархів, ф. 461, оп. 1, спр. 34, арк. 8.
[3] У серпні 1920 р. створено Шосткинський повіт.
[4] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 26, оп. 1, спр. 154, арк. 1—4, 6, 7; спр. 177, арк. 16—21.

з цим усім комуністам і комсомольцям видали зброю, створено батальйон частин особливого призначення (ЧОП) під командуванням І. І. Пересипкіна. Незабаром банди в повіті були розгромлені.

Партійні й радянські органи спрямували всі зусилля трудящих на подолання післявоєнної економічної розрухи. Секретарем Шосткинського повітового комітету КП(б)У в 1921—1923 рр. працював Д. С. Коротченко, видатний партійний і радянський діяч. Під керівництвом партійного комітету й повітвиконкому промислові підприємства переходили на випуск мирної продукції. Механічні майстерні Шосткинського заводу почали виготовляти сільськогосподарський інвентар, стали до ладу млин при пороховому заводі, лісопилка, відкрито кілька пекарень[1]. За високі показники у відбудові господарства робітника порохового заводу В. Ф. Нестеренка в 1923 році нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора України. На кінець відбудовного періоду в Шостці працювали одне державне промислове підприємство й 15 кооперативних.

Трудящі Шостки гаряче відгукнулися на звернення В. І. Леніна до українського селянства допомогти голодуючим Поволжя і трудящим промислових центрів. Тільки в жовтні—листопаді 1921 року до Саратова й на Донбас було відвантажено 30 тис. пудів зерна й 75 тис. пудів картоплі. Відділ народної освіти виділив 45 тис. крб. на ремонт шкіл Поволжя.

Одностайно схвалили робітники селища ленінську ідею створення багатонаціональної радянської держави. Делегатами на VII Всеукраїнський з'їзд Рад вони послали голову Шосткинського повітвиконкому М. В. Майбороду, слюсаря порохового заводу О. А. Піхунова й голову волвиконкому І. С. Гоя, які разом з іншими делегатами голосували за Декларацію про утворення СРСР. М. В. Майборода й О. А. Піхунов були делегатами І Всесоюзного з'їзду Рад.

Тяжкою втратою для шосткинців, як і для всіх трудящих, була смерть В. І. Леніна. Жителі міста й навколишніх сіл зібралися на траурний мітинг. Усі промовці запевняли партію і уряд у безмежній відданості справі соціалізму. Робітники подавали заяви про вступ до партії. Під час ленінського призову партосередок Шосткинського заводу зріс на 95 чоловік. У центральному сквері 1926 року встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

У зв'язку з проведенням адміністративно-територіальної реформи в березні 1923 року Шосткинський повіт був ліквідований, Шостка стала районним центром Новгород-Сіверського округу, в 1925 році — Глухівського округу. 1924 року Шостку віднесено до категорії міст. У той час у ній налічувалося 8828 жителів.

На кінець відбудовного періоду значно поліпшився стан охорони здоров'я та освіти. 1925 року в місті були лікарня на 100 ліжок, амбулаторія, поліклініка, в яких налічувалося понад 100 медичних працівників, з них 22 лікарі. У семирічній і трьох початкових школах навчалися 1254 учні й викладали 37 учителів. У хіміко-механічному технікумі було 434 студенти. При ньому працював робітфак, де навчалося 137 чоловік. З 1921 року працювала профтехшкола, на її базі в 1923 році відкрито індустріальний технікум, який пізніше став хіміко-технологічним технікумом, де в 1925 році налічувалося 20 викладачів і 256 учнів[2]. У місті діяв трирічний робітничий університет. Для ліквідації неписьменності серед дорослого населення створено дві школи лікнепу й вечірні курси для робітників заводу. Багато комсомольців, переважно учні політехнікуму, навчали грамоти жителів прилеглих сіл. У народному будинку й робітничому клубі працювали бібліотеки, періодично демонструвалися кінофільми, діяли гуртки художньої самодіяльності, народний самодіяльний театр. Було відкрито дві книгарні. Велику роль у розгортанні соціалістичного будівництва відіграла газета «Последний бой», орган повітового партійного комітету, що виходила з жовтня 1920 року.

---

[1] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 26, оп. 1, спр. 177, арк. 2; спр. 1422, арк. 1, 2.

[2] Чернігівський облдержархів, ф. Р-812, оп. 1, спр. 1, арк. 4; Сумський облпартархів, ф. 221, оп. 1, спр. 50, арк. 35.

Робітниця фабрики кіноплівки, депутат Верховної Ради УРСР першого скликання В. А. Хондожко серед піонерів, м. Шостка. 1938 р.

Виконуючи рішення XIV з'їзду ВКП(б), трудящі Шостки активно включилися в соціалістичну перебудову господарства. За постановою уряду 1929 року на базі порохового заводу почалося спорудження кіноплівкової фабрики. Це була одна з ударних будов першої п'ятирічки. З багатьох міст Радянського Союзу сюди приїздили спеціалісти, надходили будматеріали, устаткування. Коли французькі спеціалісти відмовилися за короткий строк виконати комплекс робіт щодо обладнання фабрики (урядовий строк був жовтень 1931 року), райком партії прийняв рішення про громадський буксир. На ділянках були створені партосередки. Районна комсомольська організація взяла шефство над будівництвом. Провадилися декадники, розгорнулося соціалістичне змагання. Районна газета «Заря» й багатотиражна «Радянська кіноплівка» систематично висвітлювали хід соціалістичного змагання, досвід передових будівельників і монтажників. Завдяки вжитим заходам будівництво й обладнання фабрики закінчено набагато раніше, ніж намічали іноземні спеціалісти. В жовтні вона стала до ладу діючих [1], а 1934 року випустила 50 млн. метрів чорно-білої плівки. В 1939 році вона виробляла вже 100 млн. метрів плівки й досягла проектної потужності. Вживалися заходи до забезпечення підприємства кадрами. На початок 1931 року було підготовлено через систему фабзавучу та індивідуального навчання 1500 спеціалістів.

За роки довоєнних п'ятирічок у Шостці збудовано кілька підприємств місцевої промисловості: хлібокомбінат, цегельний завод, торфопідприємство, організовано промартіль «Зоря», розширено лісопилку. Партійні й профспілкові організації очолили боротьбу трудящих за успішне виконання п'ятирічних планів розвитку народного господарства. На підприємствах розгорнулося соціалістичне змагання за освоєння виробничих потужностей, найбільш повне оволодіння технікою й технологією виробництва. В другій п'ятирічці широкого розвитку набув стахановський рух. Так, робітники кіноплівкової фабрики О. Жабко, Ф. Федоров, М. Чвертка та інші систематично виконували виробничі завдання на 200—300 проц. Виникли стахановські бригади. 1936 року на фабриці працювало по-стахановському 400 чоловік. Десятки стахановців виховала комуніст В. А. Хондожко. 1938 року її обрали депутатом Верховної Ради УРСР першого скликання. Слюсаря А. Ф. Коротича за багаторічну високопродуктивну працю нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Всього на підприємствах міста на початок 1936 року налічувалося 1266 стахановців [2].

Завдяки правильній організації роботи, розгортанню соціалістичного змагання трудових колективів обсяг промислового виробництва лише протягом 1938—1939 рр. збільшився на 57 проц. У 1940 році промисловість міста дала надпланових нагромаджень понад 17 млн. крб. Були виконані всі планові завдання п'яти місяців 1941 року [3].

[1] Газ. «Кино», 1 листопада 1931 р.
[2] Газ. «Заря» (Шостка), 1 січня і 1 листопада 1936 р.
[3] Сумський облпартархів, ф. 149, оп. 1, спр. 7, арк. 25, 27; спр. 13, арк. 16.

Змінився й зовнішній вигляд Шостки. За шість передвоєнних років споруджено 134 громадські будівлі та 1403 індивідуальні будинки. Тільки протягом 1939—1940 рр. площа міста збільшилася на 224 гектари. Міська Рада багато уваги приділяла упорядкуванню й озелененню вулиць і шляхів. В 1940 році в місті жило 30 тис. чоловік.

Значно поліпшилась охорона здоров'я населення. У лікарні на 245 місць та інших медичних закладах у 1940 році налічувалося 160 медпрацівників. На мальовничому березі Десни щороку діяли три великі піонерські табори. Зросла мережа загальноосвітніх шкіл. Напередодні Великої Вітчизняної війни в 2 середніх і 5 неповних середніх школах міста працювало 210 учителів і навчалося 3843 учні. Діяли школа ФЗУ та 2 технічні училища. В 1929 році хіміко-механічний технікум перетворено на хіміко-технологічний інститут, який працював до 1934 року і з 1939 до 1941 року. Тут налічувалося близько 800 студентів. На початку 30-х років споруджено палац культури ім. Карла Маркса із залом на 950 місць та будинок культури ім. Куйбишева — на 500 місць. При палаці культури працювала музична школа. До міста приїздили на гастролі обласний театр ім. Щепкіна, колективи московського Великого театру опери та балету, артистів київських та ленінградських театрів, театру музичної комедії Кабардино-Балкарії та інші.

Успіхи в соціалістичному будівництві та розвитку культури стали можливими завдяки організаційній і виховній роботі, яку вели комуністи. На підприємствах і в установах Шостки 1940 року налічувалося 56 первинних партійних організацій, які об'єднували 1091 комуніста[1].

Мирну творчу працю радянських людей перервав віроломний напад фашистів на Радянський Союз. З перших днів війни чоловіки призовного віку пішли на фронт. Їх замінили жінки, пенсіонери, підлітки. Трудящі глибоко усвідомлювали небезпеку, що нависла над країною. Вже в липні 1941 року в Шостці створено ополчення, до якого першими вступили комуністи й комсомольці. Для боротьби з фашистськими парашутистами організовано винищувальні загони[2], командирами яких були С. У. Єресь, Ф. Н. Парамонов, О. Макєєв. Пізніше ці загони влилися до частин Червоної Армії.

Промисловість міста була переведена на виробництво воєнної продукції. Скрізь йшла напружена праця. Робітники не виходили з цехів по півтори-дві зміни. У серпні, коли наблизився фронт, почалася евакуація підприємств і населення. Для організації боротьби з окупантами створено підпільний райком КП(б)У. Очолили його секретар міськкому партії К. Ю. Трало і секретар райкому О. П. Озеров. Був сформований партизанський загін, на базі якого під час окупації діяв підпільний райком партії. До загону ввійшов партійно-радянський актив, зокрема Л. І. Мандрус, Ф. С. Коротченко, М. Ю. Савін, Ф. Т. Булатников, М. С. Макаров, І. К. Смичок, І. О. Артюхов та багато інших. Командиром загону став К. Ю. Трало, комісаром — О. П. Озеров.

Наприкінці серпня передові частини ворога прорвалися до Десни й захопили плацдарм на її лівому березі біля Шостки[3]. Вночі 27 серпня на околиці міста розгорівся бій між передовими загонами танкових частин ворога і радянськими бійцями 293-ї стрілецької дивізії під командуванням комбрига П. П. Лагутіна. Героїчно билися радянські воїни, але сили були нерівні. Під час захисту рідного міста загинули партизанські розвідники Л. О. Соломко, Я. В. Омельченко, А. К. Федорченко.

Для тих, що залишилися в Шостці, настали страшні дні окупації, рабських умов існування, грабежів і терору. За найменший вияв протесту розстрілювали без суду й слідства. Від рук фашистів та їх посіпак загинуло 1198 чоловік. На каторгу до Німеччини було вивезено 6 тис. юнаків та дівчат.

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 149, оп. 1, спр. 6, арк. 2; спр. 12, арк. 122.
[2] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 67.
[3] История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941—1945, т. 2, стор. 105.

Восени 1941 року ворог намагався танковими групами нанести удар з району Шостки на Орел і далі на Москву. Тому розгортання в цьому районі партизанської боротьби, організація диверсій на комунікаціях мали особливе значення. Крім Шосткинського, тут діяли кілька інших загонів народних месників. Партизани пускали під укіс ешелони на залізничних лініях Кролевець—Терещенська, Шостка—Ямпіль. Протягом вересня—листопада народні месники знищили 10 вантажних автомашин, висадили в повітря два мости й колію на перегонах Макове—Глухів і Шостка—Терещенська. 21 листопада 1941 року відбувся бій партизанів з карателями. Ворог втратив 15 солдатів і офіцерів і змушений був відступити[1]. В загоні організували прийом зведень Радінформбюро, які розповсюджували серед населення. Партизани тримали тісний зв'язок з містом. О. І. Ласко, О. Й. Петренко, П. О. Литвиненко, Н. С. Сердюк, Ю. П. Остапенко, О. Р. Кокоровець, А. Куликова, Л. О. Овсієнко, Д. К. Шамрай та багато інших були зв'язковими партизанів. У червні 1942 року одна група партизанів Шосткинського загону на чолі з Ф. Тиднем та І. Смичком приєдналася до партизанського з'єднання С. А. Ковпака, друга — на чолі з К. Тралом та О. Озеровим — до з'єднання О. М. Сабурова, в якому Шосткинський підпільний райком партії діяв до кінця 1942 року.

На початку 1943 року під керівництвом підпільного обкому КП(б)У створено Шосткинський підпільний райком комсомолу, який залучав молодь до партизанських загонів, провадив через комсомольців широку політмасову роботу й антифашистську пропаганду, зривав заходи окупаційних властей. Райком організував підпільну комсомольську групу з 8 чоловік, яка незабаром налічувала вже 40 чоловік. Керував нею колишній учень В. Єфименко[2]. Члени групи збирали й передавали партизанам дані про розміщення в Шостці штабу, радіостанції, складів боєприпасів та пального, збирали й переправляли партизанам зброю, влаштовували диверсії. В Локотках вони допомогли 60 чоловікам уникнути фашистської каторги.

За рішенням Сумського обкому партії наприкінці 1942 року в партизанському з'єднанні, яким командував Я. І. Мельник, сформовано другий Шосткинський партизанський загін. Командиром його призначили голову Собичівської сільради О. П. Смика, комісаром — директора Шосткинського торфопідприємства А. С. Корчика. В лютому 1943 року загін налічував уже 40 бійців. Партизани вели бої з окупантами в районі населених пунктів Свеси, Хутора-Михайлівського, Білиці, Степного, Орлівки та ін. В одному з боїв 8 лютого 1943 року між Свесою і Марчихиною Будою народні месники розгромили загін карателів, які втратили 37 чоловік убитими. Наприкінці лютого Шосткинський загін влився в загін ім. Сталіна.

Рзгромивши фашистські війська на Курській дузі, Червона Армія почала загальний наступ за визволення України. 2 вересня 1943 року 10-й і 25-й полки 6-ї гвардійської стрілецької дивізії під командуванням генерал-майора Д. П. Онуприєнка зав'язали бій за Шостку. Наступного дня вона була визволена[3]. Сотні жителів вийшли зустрічати переможців. Радості їх не було меж. Вдалося частково погасити пожежі й врятувати деякі будинки та майно. Відступаючи, фашистські загарбники зруйнували всі підприємства, установи, 80 проц. житлового фонду. Загальна сума збитків, що їх завдали окупанти господарству міста, перевищила 283,6 млн. крб., жителям — понад 40 млн. карбованців[4].

Під час визволення міста мужність і відвагу виявили воїни різних національностей: росіянин М. А. Петров, карел Н. Т. Омелін, казахи К. Ауходієв та Ж. А. Єлиусов, українець Г. М. Шевченко, яким пізніше присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Воїни, що загинули в боях за місто, поховані в братській могилі в парку палацу культури ім. Карла Маркса. В 1965 році тут встановлено пам'ятник.

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3п, спр. 213, арк. 227, 228.
[2] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 288.
[3] Там же, стор. 180.
[4] Сумський облпартархів, ф. 149, оп. 1, спр. 35, арк. 1; спр. 61, арк. 9—10.

Одразу після визволення відновили роботу міськком і райком партії, міська Рада і райвиконком, які провели значну роботу щодо мобілізації трудящих на відбудову господарства. В жовтні 1943 року вже працювали ковбасна фабрика, п'ять млинів, пекарня, швейна й взуттєва майстерні. Завдяки асигнуванням держави в липні 1944 року стала до ладу фабрика кіноплівки[1]. Відкрилися лікарня на 160 ліжок, протитуберкульозний диспансер, амбулаторія, дитяча консультація. В жовтні 1943 року розпочали роботу дві середні й чотири семирічні школи, а в 1944 році — хіміко-технологічний технікум. 1943 року в центрі міста знову встановлено пам'ятник В. І. Леніну, який робітники заводу сховали від фашистів під час окупації.

Жителі Шостки внесли й свій вклад у перемогу над ворогом. Вони допомагали ремонтувати танки, гармати, за що одержали подяку від Військової Ради Центрального фронту. Збирали гроші в фонд Червоної Армії, надсилали подарунки бійцям на фронт. На побудову танкової колони «Колгоспник Сумщини» шосткинці внесли 528,5 тис. крб.[2] 3915 жителів міста воювали на різних фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах, з них 1612 загинули смертю хоробрих. За мужність і відвагу 1364 чоловіка нагороджені орденами й медалями. Командиру танкового батальйону майору М. Г. Ляху за вміле керівництво підрозділом у боях під час Вісло-Одерської операції і командиру авіаескадрильї капітану С. В. Петренку за зразкове виконання бойових завдань командування і виявлені при цьому стійкість і відвагу присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Цього високого звання удостоєно (посмертно) також старшого лейтенанта М. О. Колодка. 28 червня 1944 року стрілецька рота під його командуванням на підручних засобах форсувала річку Березіну. Розгорівся запеклий бій з гітлерівцями. Подолавши опір ворога, радянські воїни закріпилися на зайнятому рубежі. Завдяки їх успішним діям через Березіну переправились основні сили полку. В 1943 році в бою з окупантами загинув О. Ф. Кшенський. Ще 1940 року за мужність і відвагу, виявлені в боротьбі з білофіннами, йому було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни, завдяки широкому розгортанню соціалістичного змагання, організаторами й активними учасниками якого були комуністи й комсомольці, самовідданій праці всіх трудящих міста, відбудова господарства йшла більш швидкими темпами. В 1945 році фабрика кіноплівки вже випустила 14 млн. погонних метрів плівки[3]. 1947 року почалося освоєння кольорових матеріалів. Обладнання для підприємства давали москвичі, ленінградці, казанці. Допомогли російські побратими й кадрами. Ленінград, Воронеж, Ростов-на-Дону прислали інженерів. 1948 року фабрика дала першу партію кольорової плівки, а наступного року перевершила довоєнний рівень випуску продукції. На підприємствах були створені комсомольсько-молодіжні бригади, які постійно перевиконували виробничі завдання. Так, по п'ять денних норм давали бригади М. О. Велиховської, О. П. Глушки. Поширився рух багатоверстатниць. У 1950 році понад 700 робітників міста працювали в рахунок п'ятої п'ятирічки. Всього в змаганні брало участь 96 проц. робітників.

У 1949 році в Шостці почалося будівництво заводу «Натуркаучук», на базі якого 1953 року створено завод хімічних реактивів. Відбудовувалися й житлові будинки. За роки четвертої п'ятирічки зведено багато нових будинків загальною площею 44 тис. кв. метрів.

Протягом 1951—1972 рр. Шостка перетворилася на велике промислове місто. Стали до ладу нові підприємства, повністю реконструйовані фабрика кіноплівки (з 1957 року — хімічний завод) та завод хімічних реактивів. У 1959—1965 рр. на хімзаводі побудовано і введено в дію чотири нові цехи, на заводі хімреактивів — три. Це дало можливість збільшити виробництво продукції майже втричі. 1966 року завод хімічних реактивів один з перших у республіці перейшов на нову систему плану-

---

[1] Сумський облпартархів, ф. 149, оп. 1, спр. 77, арк. 59.
[2] Там же, спр. 36, арк. 8, 25; спр. 82, арк. 51.
[3] Газ. «Зоря», 2 вересня 1946 р.

вання. Слідом за ним почали здійснювати економічну реформу колективи інших підприємств.

Великого розмаху набув рух за комуністичне ставлення до праці. На кінець 1965 року в ньому брало участь понад 18 тис. робітників. 240 дільниць і цехів, 419 бригад були удостоєні звання колективу комуністичної праці, 4888 робітників — звання ударника комуністичної праці[1]. Першими в місті завоювали це звання робітники хімічного заводу комуністи І. Т. Заїко, В. І. Шахов, О. І. Овчинников.

А. І. Хондожко — Герой Соціалістичної Праці, апаратниця хімічного заводу, м. Шостка. 1972 р.

Ударники комуністичної праці виявляли резерви, шукали додаткові шляхи збільшення виробництва продукції. Робітниці хімічного заводу Н. С. Жилінська, В. Є. Олійник та Н. Ф. Кривошей виступили ініціаторами збільшення норм виробітку за рахунок раціональнішого використання робочого часу. Понад 700 робітників наслідували їх приклад. Все це сприяло значному підвищенню продуктивності праці. 1966 року за високі виробничі показники в семирічці 159 чоловік нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу. Ордена Леніна удостоєні апаратники хімзаводу О. Й. Волкогон, Г. Я. Осипенко, І. П. Усов, слюсар О. І. Іванов, бригадир комбінату залізобетонних виробів М. Г. Залозний та бригадир 3-го будівельного управління Л. М. Гриценко[2].

Включившись у всенародне змагання за гідну зустріч 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, кожен цех, кожна зміна, бригада брали підвищені соціалістичні зобов'язання. Завдяки самовідданій праці виробничих колективів промислові підприємства міста план восьмої п'ятирічки виконали достроково — 18 вересня 1970 року і дали продукції понад план на 26 млн. крб. За досягнення в роботі 524 передовики нагороджені орденами й медалями. Завод хімічних реактивів, якому 1969 року присвоєно звання колективу комуністичної праці, виконав п'ятирічку 14 квітня 1970 року, збільшивши обсяг виробництва в 2,5 раза, за що був нагороджений Ленінською Ювілейною Почесною Грамотою ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС.

Значних успіхів добився й хімічний завод. Виробництво кінофотоплівки протягом 1966—1970 рр. зросло на третину, магнітної стрічки — майже в два рази, поліпшилась якість продукції. 1970 року на основі заводу створено хімкомбінат. Багато допомагає колективу підприємства в удосконаленні технологічних процесів філіал Державного науково-дослідного інституту «Хімфотопроект», який міститься в Шостці. Створено на комбінаті й громадський науково-дослідний інститут. Близько 500 інженерів і техніків підприємства працюють над вирішенням проблем, пов'язаних з підвищенням ефективності виробництва й поліпшенням якості продукції[3]. В тому, що марка комбінату «Свема» дістала визнання в інших країнах, великий внесок трудівників багатьох братніх республік. Сировину й устаткування комбінату постачають близько 150 підприємств Радянського Союзу. За досягнення у восьмій п'ятирічці комбінат 1971 року нагороджено орденом Жовтневої Революції. Робітники комбінату П. О. Рогутько, А. І. Хондожко та інженер Б. П. Гнівуш удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці.

Нове трудове й політичне піднесення серед шосткинців викликали рішення XXIV з'їзду КПРС, Директиви по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1971—1975 роки. Колективи підприємств міста ретельно обмірковували кожен пункт плану, кожну цифру, шукали резерви, щоб збільшити випуск

[1] Сумський облпартархів, ф. 149, оп. 30, спр. 5, арк. 127, 128.
[2] Там же, оп. 29, спр. 1, арк. 60; оп. 32, спр. 1, арк. 103.
[3] Газ. «Ленінська правда», 16 квітня 1972 р.

Вручення Ювілейного Почесного знака ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС Шосткинському заводу хімічних реактивів. 1972 р.

продукції. Завдяки вмілому керівництву партійних організацій, творчій активності робітників, інженерно-технічних працівників державний план ювілейного 1972 року підприємства виконали 19 грудня. Понад план випущено й реалізовано продукції на 4515 тис. крб. За два роки дев'ятої п'ятирічки обсяг промислового виробництва зріс на 32,1 проц. За високі показники у всесоюзному соціалістичному змаганні на честь 50-річчя утворення СРСР колектив заводу хімічних реактивів у 1972 році нагороджений Ювілейним Почесним знаком ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС, а хімічному комбінату присвоєно ім'я 50-річчя СРСР.

У післявоєнні роки в Шостці широко розгорнулося капітальне й житлове будівництво. Для забезпечення зростання будівельних робіт у грудні 1960 року в місті був створений трест «Шостхімбуд», який веде будівництво в Шостці й п'яти сусідніх районах. У 1972 році колектив будівельників тресту налічував 4 тис. чоловік. Обсяг робіт, виконаних ним, перевищив 25 млн. крб., що в 2 рази більш, як у 1961 році. Тільки протягом 1965—1972 рр. споруджено будинок Рад, будинок піонерів, універмаг, будинок зв'язку, клуб «Супутник», 9 дитячих садків та ін. Збудовано 432 тис. кв. метрів житла. Виросли нові вулиці Комуністична, Кірова, Горького, площа 50-річчя Великого Жовтня. Понад 8 тис. сімей відсвяткували новосілля. 1967 року на площі Леніна споруджено меморіальний комплекс і запалено вогонь вічної Слави на честь героїв громадянської та Великої Вітчизняної воєн.

Багато зроблено для благоустрою Шостки. З кожним роком розширюються каналізаційна й водопровідна мережі. 1961 року місто одержало газ. Упорядковуються й озеленюються вулиці. На річці Шостці обладнано пляж, який став улюбленим місцем відпочинку трудящих улітку.

До послуг населення 88 магазинів, 36 підприємств громадського харчування, 108 кіосків. Товарооборот роздрібної торгівлі протягом 1970—1972 рр. збільшився на 6,3 млн. крб. і становив 48 млн. карбованців.

Поліпшилося медичне обслуговування трудящих Шостки. У місті — 5 лікарень, електроводолікарня та 12 інших лікувальних закладів, де налічується близько півтори тисячі медичних працівників, у т. ч. 165 лікарів. За самовіддану працю лікарям С. С. Бодиві та І. М. Скрипко присвоєно звання заслуженого лікаря УРСР. Асигнування на охорону здоров'я в 1971 році становили 2805,6 тис. карбованців.

Досягнуто певних успіхів і в галузі освіти. В місті — 13 середніх і 2 восьмирічні школи, де навчаються 11 тис. учнів і викладають 513 учителів. Серед них заслужені вчителі УРСР М. Я. Усердова і О. Г. Малець. Працюють 4 школи робітничої молоді. Створені всі умови, щоб юнаки й дівчата могли здобути спеціальну середню та вищу освіту. В місті є хіміко-технологічний технікум з вечірнім відділенням, де навчається 1,5 тис. чоловік, 4 професійно-технічні училища, опорний пункт Харківського політехнічного інституту. Кожен третій житель Шостки вчиться. Тільки на хімічному комбінаті за роки восьмої п'ятирічки 106 робітників одержали диплом інженера, 335 — техніка.

Важливу роль у вихованні нової людини відіграють культосвітні заклади. В Шостці працюють палац культури ім. Карла Маркса, два будинки культури. Понад 6 тис. робітників і службовців міста — активні учасники художньої самодіяльності.

Високою виконавською майстерністю відзначається народний ансамбль танцю будинку культури ім. Жданова (керівник заслужений діяч культури УРСР А. І. Хрипунов) та народний театр палацу культури ім. Карла Маркса. В місті — 34 бібліотеки, книжковий фонд яких перевищує 1,5 млн. примірників. Є широкоекранний кінотеатр «Родина» і 3 стаціонарні кіноустановки.

Міськком КП України велику увагу приділяє ідейно-політичному вихованню трудящих. На підприємствах, в установах, навчальних закладах працює 286 політичних шкіл і теоретичних семінарів, де навчається більше 6 тис. чоловік. Понад 5 тис. чоловік підвищує свій політичний рівень у мережі комсомольського навчання і 3 тис. чоловік — в економічних школах. Працюють народні університети культури, права, хімічних знань та ін. Значну роботу провадить міське відділення товариства «Знання». В його хімічній, технічній, історико-партійній секціях налічується 520 лекторів — спеціалістів з різних галузей знань. Про минуле й сучасне Шостки розповідають експонати народного історико-краєзнавчого музею.

М. О. Алексєєв — один з найстаріших діячів Комуністичної партії Радянського Союзу, Герой Соціалістичної Праці.

Активним бойовим помічником міськкому й райкому КП України, міської і районної Рад депутатів трудящих є газета «Советское Полесье», яка виходить тиражем понад 25 тис. примірників. За плодотворну роботу в справі комуністичного виховання трудящих, мобілізації їх на виконання завдань господарського й культурного будівництва 27 листопада 1971 року, в зв'язку з 50-річчям виходу першого номера, газету нагороджено Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Дедалі більше входять у побут нові обряди і звичаї. Стали традиційними вшанування героїв праці, посвячення молодого поповнення в робітники, урочиста реєстрація шлюбу та новонароджених, свято серпа й молота, проводи зими й зустрічі весни, урочисті проводи на пенсію, комсомольські весілля тощо.

Значний вклад у розвиток економіки й культури Шостки вносять комуністи. В 1972 році на підприємствах і в установах міста налічувалося 5600 членів і кандидатів у члени КПРС, об'єднаних у 65 первинних організацій. Надійним помічником їх у мобілізації трудящих на виконання накреслень партії є 13-тисячний загін комсомольців. Комуністи, всі шосткинці пишаються тим, що їх земляк М. О. Алексєєв (1873—1972) — відомий партійний і радянський діяч, член КПРС з 1897 року. Під керівництвом В. І. Леніна він працював у редакції газети «Искра». З другого з'їзду РСДРП М. О. Алексєєв — більшовик-ленінець. У роки Великої Жовтневої соціалістичної революції — він активний борець за встановлення Радянської влади в Сибіру. Після закінчення громадянської війни Алексєєв—на відповідальній партійній роботі. В 1962 році йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

В господарському, суспільно-політичному й культурному житті Шостки велика роль належить міській Раді депутатів трудящих, до якої обрано 208 депутатів, з них 137 робітників, 71 представник інтелігенції. Серед обранців народу — 104 комуністи. 94 депутати — жінки. Рада у своїй діяльності спирається на широкий громадський актив. У роботі 14 постійних комісій беруть участь 190 громадян. Питання вироб-

Кімната для відпочинку в одному з цехів хімічного комбінату, м. Шостка. 1972 р.

39 3-205

ництва, побуту, культури, освіти, охорони здоров'я, благоустрою міста весь час у полі зору міськради.

Рік у рік міцніють культурні зв'язки колективів Шостки з митцями братніх республік. На честь 50-річчя утворення СРСР ансамбль народного танцю палацу культури ім. Жданова був гостем м. Курська. В жовтні 1972 року колектив хімкомбінату приймав у себе делегацію кіностудії «Білорусьфільм» та Курського комбінату штучного волокна. Шосткинці обмінювалися радіопередачами з містом Железногорськом Курської області. Трудящі Шостки підтримують зв'язок з трудящими болгарського міста Оряхово Врачанського округу. Дружні стосунки у шосткинських хіміків установилися з колективами заводу «Форта» угорського міста Ваца, чехословацького заводу «Фотохема» міста Градец Кралове, з фабрикою «Агфа» Німецької Демократичної Республіки. Тільки в 1971 році хімічний комбінат відвідало понад 20 делегацій зарубіжних країн.

Згідно з генеральним планом реконструкції й забудови Шостки, розрахованим на 25 років, центральна частина міста, Артемівський район і Локотки становитимуть єдиний міський масив з багатоповерховими будинками. Навколо заводів буде створено захисні зелені зони.

Трудящі міста хіміків упевнено дивляться в майбутнє. Самовідданою працею вони вносять гідний вклад у виконання планів дев'ятої п'ятирічки.

М. В. МІРОШНИЧЕНКО, В. Ф. ПУСТОВОЙТОВ

ВОРО́НІЖ

Вороніж — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване по обидва береги невеликої річки Осоти, за 2 км від залізничної станції Терещенська. Населення — 9,2 тис. чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Курдюмівка й Мисиків.

Територія сучасного Воронежа була заселена з давніх часів. Поблизу нього знайдено крем'яні знаряддя праці доби пізнього палеоліту (15 тис. років тому); виявлено поселення: доби бронзи, скіфських часів, слов'янське VII—VIII ст. та давньоруський курганний могильник. Вважають, що саме тут існувало згадане в літопису під 1177 роком місто Вороніж[1].

На початку XVII ст. там, де було стародавнє місто, виник хутір Вороніж. Розташований біля шляху, яким жителі присеймських сіл їздили в Новгород-Сіверський, хутір швидко зростав і під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. був уже значним населеним пунктом. 1654 року він став сотенним містечком Ніжинського полку.

Після возз'єднання України з Росією вороніжці не раз виступали спі́льно з братами-росіянами проти іноземних загарбників. Так, 21 лютого 1664 року поблизу Воронежа відбулася битва російських військ та українських козацьких полків з військами шляхетської Польщі, які на чолі з королем Яном Казимиром вторглися на Лівобережну Україну. Протягом 1669—1672 рр. Вороніж розширився, був обгороджений валом з брамами Глухівською і Клишківською (залишки цих укріплень збереглися до нашого часу). Наприкінці XVII ст. містечко передано «на армату», тобто селяни й козаки повинні були сплачувати спеціальні натуральні й грошові податки на утримання військової артилерії.

Під час Північної війни (1700—1721 рр.) Воронізька козацька сотня брала активну участь у боротьбі з шведськими загарбниками, а жителі містечка постачали російській армії продукти й фураж.

[1] Полное собрание русских летописей, т. 1. СПб., 1846, стор. 385.

У XVIII ст., незважаючи на те, що Вороніж став досить великим містечком, основним заняттям населення лишалося хліборобство. Значного розвитку набули ремесла, винокуріння й торгівля. Особливо розвивалося ткацтво — у 1749 році ткацький цех об'єднував 109 чоловік. Існували також кравецький, ковальський і гончарний цехи. Три рази на рік збиралися великі ярмарки, куди приїздили купці з Глухова, Ромен, Хорола, Новгорода-Сіверського, Рильська, Севська, Путивля, Стародуба.

З кожним роком посилювався процес закріпачення селян. Селянські двори й угіддя почала захоплювати козацька старшина. Так, у 1728 році за універсалом гетьмана Д. Апостола у Воронежі половина дворів перейшла в залежність до козачого осавула Гамалії. 1752 року 30 селянських дворів одержав у володіння бунчуковий товариш Чуйкевич. За переписом 1779—1781 рр. у Воронежі налічувалося 281 козацьке господарство, у т. ч. 220 підпомічників, 193 господарства посполитих, які належали різним власникам, і 96 сімей підсусідків[1]. Всього жителів було 7899 чоловік.

Наприкінці XVIII ст. селяни Воронежа були остаточно покріпачені. Поміщики могли їх купувати, продавати, дарувати як худобу. Так, у ревізьких сказках за 1782 рік зазначено, що поміщик Писаревич купив кріпака С. М. Іванова, а його дочку одержала в придане дружина поміщика[2]. Нелегким було становище й робітників гуральні. Крім кріпаків, тут працювали воронізькі міщани. Як видно з їхньої скарги, надісланої 1784 року генерал-губернатору П. Румянцеву-Задунайському, прикажчики нещадно експлуатували їх, вдаючись раз у раз до тілесних покарань, багатьох калічили.

У зв'язку з скасуванням полкового устрою Вороніж як центр волості ввійшов до складу Глухівського повіту Новгород-Сіверського намісництва, 1796 року — в складі того ж повіту до Малоросійської, а 1802 року — новоствореної Чернігівської губернії.

Прагнення Наполеона поневолити народи Росії викликало відсіч жителів Воронежа, як і всієї країни. На початку Вітчизняної війни з мешканців містечка й навколишніх сіл був сформований 4-й козацький полк, який у складі російської армії брав активну участь у боях проти французьких загарбників[3].

Розклад феодально-кріпосницького ладу й розвиток капіталістичних відносин у країні в першій половині XIX ст. позначився й на господарстві Воронежа. В 50-х роках тут почали діяти цукрові заводи Драгневич і Мерперта, а також три винокурні заводи, що належали місцевим поміщикам[4]. Працювали на них, головним чином, кріпаки. Робочий день на заводах тривав 15—16 годин. Робітники, особливо кріпаки, були позбавлені людських прав. Підприємці часто чинили над ними свій суд і розправу. Посилилася експлуатація селян. У середині XIX ст. панщина в гарячу пору жнив доходила до п'яти днів на тиждень. Жили кріпаки в напівтемних, убогих хатинах.

Скасування кріпосного права 1861 року зробило селян особисто вільними, але економічне становище їх не поліпшилося. Згідно з уставними грамотами 28 кріпаків поміщика Туманського одержали 84 десятини 1660 сажнів надільної землі, а 33 кріпаки поміщиці Львошиної — лише 59 десятин 325 сажнів. За цю землю вони мали сплатити протягом 49 років 3657 крб. 40 коп. По 1 десятині 1880 сажнів на ревізьку душу одержали селяни поміщиків Александровичів[5], причому селяни були позбавлені випасів і вигонів для худоби.

Одержавши невеликі клапті землі, з яких не можна було навіть прогодувати сім'ю, колишні кріпаки мусили орендувати землю в поміщиків, здебільшого з поло-

[1] Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779—1781 рр.), стор. 374, 375.
[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 437, оп. 1, спр. 147, арк. 11, 23.
[3] Журн. «Киевская старина», 1906, т. 44, стор. 12.
[4] Материалы для географии и статистики России. Черниговская губерния, стор. 305, 338.
[5] ЦДІА СРСР, ф. 577, оп. 47, спр. 73, арк. 14; спр. 102, арк. 22; спр. 146, арк. 23.

вини. Селянська земля майже не удобрювалась, існувало трипілля, врожай жита, який збирали селяни, становив у середньому 30—33 пуди з десятини.

Безземельні, щоб не померти з голоду, йшли в найми до поміщиків чи куркулів або на відхожі промисли.

Збільшення кількості вільних робочих рук сприяло розвитку промислових підприємств. Так, 1885 року на цукровому заводі братів Терещенків працювало вже 509 робітників. Крім двох цукрових заводів, у містечку діяв хімічний завод, збудований у 1897 році, який виробляв сульфати й соляну кислоту. Працювали робітники по 12—13 годин на добу, а одержували 5—6 крб. на місяць. Дуже поширена була на підприємствах система штрафів, які поглинали значну частину заробітної плати.

Тяжкі умови життя й праці, сваволя підприємців та їхніх прикажчиків штовхали робітників на боротьбу за свої права. Під час революції 1905—1907 рр. у містечко й на залізничну станцію часто приїздили представники соціал-демократичних робітничих організацій Конотопа й Шостки, які вели революційну пропаганду. Під впливом агітації і революційних подій у країні восени 1905 року відбувся страйк робітників цукрового заводу й залізничної станції, в грудні робітники створили бойові групи самооборони. Але страйк було придушено. Однак невдовзі знову почалися виступи робітників. 8 липня 1906 року в містечку відбувся багатолюдний мітинг. Промовці викривали антинародну політику царського уряду й закликали робітників до боротьби проти самодержавства. За участь у мітингу було заарештовано 13 чоловік. Це обурило робітників. Вони намагалися звільнити заарештованих, але озброєний конвой не дав здійснити цей намір. 25 вересня робітники напали на поліцейську дільницю. Власті терміново викликали загін козаків і поліції. Під час збройної сутички загинув селянин Я. С. Іващенко, двох чоловік поранено[1].

Незважаючи на певне промислове зростання, наприкінці XIX — на початку XX ст. Вороніж лишався глухим, занедбаним волосним містечком. Будинки були дерев'яні, вулиці не освітлювалися, не замощувались. Особливої шкоди здоров'ю жителів і їхньому господарству завдавав хімічний завод. Через їдкий дим гинуло дві третини врожаю городів і садів, нічим було дихати[2]. Місцеві власті фактично не дбали про медичне обслуговування населення. Приймальна палата, що містилася в непристосованому приміщенні, мала тільки два ліжка. Один лікар і акушерка, які обслуговували близько 7 тис. жителів містечка й навколишні села, не могли вчасно подати медичну допомогу. Не поліпшила становище й невеличка лікарня, відкрита наприкінці XIX століття.

Переважна більшість населення була неписьменною. Наприкінці XIX ст. у Воронежі існувало 3 церковнопарафіяльні школи. У 1898 році відкрито двокласне земське, в 1908 році — двокласне міністерське училища. Проте ці навчальні заклади не могли охопити навчанням усіх дітей шкільного віку. Багато з них, особливо діти бідноти, не ходили до школи, бо треба було допомагати в господарстві, а часто не мали в що одягнутися. Частина дітей залишала школу.

Тяжкі випробування принесла трудящим Воронежа перша світова війна. Чоловіків призовного віку мобілізували, зростала дорожнеча, не вистачало продовольства й товарів широкого вжитку. До містечка поверталися поранені й покалічені, а через станцію Терещенська проходили нові й нові ешелони на фронт. Це породжувало ненависть до війни, до існуючого ладу.

Коли у Воронежі стало відомо про повалення самодержавства, робітники й селяни сподівалися, що закінчиться війна, будуть розподілені поміщицькі землі. Але час минав, земля лишалась у тих же власників, не змінювалося й становище робітників. Тому з великою радістю зустріли трудящі містечка звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції і створення робітничо-селянського уряду на чолі з В. І. Леніним. Скрізь відбувалися багатолюдні мітинги. Населення гаряче підтримувало перші декрети Радянської влади про мир і землю. Та владу захопили

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1439, оп. 1, спр. 456, арк. 21—57; спр. 469, арк. 21.
[2] Чернігівський облдержархів, ф. 145, оп. 1, спр. 308, арк. 6, 7.

ставленики Центральної ради. На початку січня 1918 року воронізькі робітники й селяни розігнали місцеві органи Центральної ради, проголосили в містечку Радянську владу, створили ревком, який очолив І. А. Паляничка, й народну міліцію. Ревком конфіскував і розподілив серед селян поміщицькі землі, інвентар, тяглову силу, на заводах запровадив робітничий контроль.

Для зміцнення Радянської влади до Воронежа на початку 1918 року прибули представники петроградських і конотопських більшовиків матрос М. І. Павловський і робітник А. С. Банний. У містечку була обрана Рада робітничих, солдатських і селянських депутатів, її головою став М. І. Павловський. Проте дальші революційні перетворення перервала навала німецьких інтервентів, які у квітні 1918 року захопили Воронiж і відновили дореволюційні порядки. Частина населення вступила до партизанського загону або влилася до лав Червоної Армії. Окупанти грабували жителів — забирали хліб, худобу, майно. Селянина С. Потебню, який вчинив опір, убили[1].

Після краху австро-німецької окупації на Україні Воронiж наприкінці листопада 1918 року захопили війська буржуазно-націоналістичної Директорії, але в середині грудня 3-й Новгород-Сіверський полк під командуванням Т. В. Черняка визволив містечко від петлюрівців. Тоді ж було обрано волвиконком, головою якого став М. П. Копитинський. Волвиконком повів боротьбу з контрреволюціонерами, спекулянтами, організував допомогу Червоній Армії продуктами й фуражем. На цукровому заводі залишалося 50 тис. пудів цукру, який не встигли вивезти окупанти й петлюрівці. 11 вагонів було відправлено робітникам Москви, решту передано у фонд Червоної Армії і для потреб населення[2]. На початку 1919 року організаційно оформився партійний осередок, у березні — комсомольський, які разом з місцевими органами Радянської влади вживали всіх заходів до налагодження мирного життя.

Улітку над молодою Країною Рад нависла нова небезпека — з півдня наступали денікінці, які у вересні 1919 року захопили Воронiж. Але вже в листопаді 406-й полк 46-ї дивізії 14-ї армії визволив містечко[3]. Одразу був створений ревком, а 21 грудня обрано волвиконком, якому ревком передав владу.

Становлення Радянської влади проходило в умовах жорстокої класової боротьби. Навколо лютували куркульські банди. Для боротьби з ними при виконкомі створено загін самооборони й волосний відділ міліції, організовано також загін частин особливого призначення, командиром його став В. С. Холодовський. На початку березня 1920 року відновив свою діяльність партійний осередок. Наприкінці 1921 року бандитизм у волості ліквідовано.

Партосередок і волвиконком мобілізували всі зусилля трудящих на подолання післявоєнної розрухи. Партосередок організував суботники на цукровому заводі і в містечку, тиждень допомоги фронту, тиждень червоноармійця, тиждень селянина[4]. Комітет незаможних селян (створений у серпні 1920 року) здійснив перерозподіл землі, допоміг сільській бідноті й сім'ям червоноармійців посівним матеріалом, а також придбати інвентар і робочу худобу. За ініціативою комуністів проведено тижні допомоги цукровикам, під час яких трудящі відбудовували завод, зруйнований денікінцями, проклали залізничну вітку до станції Терещенська. 1922 року підприємство стало до ладу, а наступного року виробництво цукру майже досягло довоєнного рівня.

Волосний виконком багато зробив для налагодження медичного обслуговування. У перші роки після закінчення війни замість приймальної палати створено лікарню на 10 ліжок, а на кінець відбудовного періоду в містечку відкрито ще амбулаторію, діяла лікарня при цукровому заводі. Значні зрушення протягом відбудовного періоду відбулись і в галузі освіти та культури. Якщо в 1919 році в містечку існувала

[1] ЦДАЖР УРСР, ф. 1216, оп. 1, спр. 103, арк. 134.
[2] ЦДАРА, ф. 999, оп. 1, спр. 4, арк. 1.
[3] ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 4, спр. 203, арк. 23.
[4] Там же, арк. 15.

одна школа, то в 1924 році вже три. Крім того, діяли профспілкові курси, дворічна сільськогосподарська школа. 1920 року відкрито бібліотеку, хату-читальню, при заводі — робітничий клуб[1]. Партійна й комсомольська організації, комнезам багато уваги приділяли ліквідації неписьменності серед дорослого населення, були створені гуртки лікнепу, комсомольці провадили також поодиночно-групове навчання.

У відповідь на звернення Раднаркому РРФСР до селян України допомогти голодуючим Поволжя, які потерпіли через недорід, і робітникам промислових центрів Воронізьке товариство виділило 500 тис. крб., 100 дітей з Поволжя взяли на утримання жителі містечка.

У 1920 році Вороніж увійшов до складу новоствореного Шосткинського повіту Чернігівської губернії. 1923 року в зв'язку з проведенням адміністративно-територіальної реформи він увійшов до Шосткинського району. Тоді його віднесено до категорії сіл.

Важливим етапом у розвитку Воронежа були довоєнні п'ятирічки. На соціалістичний шлях стало сільське господарство. Комуністи, комсомольці, члени КНС роз'яснювали селянам, що злиднів можна позбутися тільки шляхом колективного господарювання. У квітні 1929 року перші 47 родин об'єдналися в колгосп «Серп і молот». Згодом виникла друга сільськогосподарська артіль «Жовтень», а в лютому 1930 року 94 проц. селян Воронежа стали колгоспниками або членами ТСОЗів. Навесні 1930 року в селі було 11 колективних господарств. Найбільше з них — «Перше травня» — об'єднувало 132 господарства. За ним закріплено 2268 га землі. Артіль мала 98 коней, 132 вози і стільки ж однокінних плугів. У здійсненні колективізації велику допомогу подали робітники цукрового заводу й учителі.

З кожним роком зростали й міцніли артілі. Наприкінці 30-х років частина колгоспів об'єдналася — з 11 їх стало 8. Щоб забезпечити колективні господарства відповідними кадрами, у Воронежі відкрито агроекономічний технікум, а також курси для підготовки голів колгоспів та керівників сільськогосподарських гуртків. Важливу роль в організаційно-господарському зміцненні артілей відіграла машинно-тракторна станція, створена 1931 року[2]. В 1937 році МТС мала вже 38 тракторів. Після організації в 1933 році політвідділу, МТС стала центром політичного й господарського керівництва колгоспами.

Серед хліборобів широко розгорнулося соціалістичне змагання, яке очолили комуністи, значного поширення набули стахановський рух і рух п'ятисотенниць. Завдяки самовідданій праці колгоспників артіль «Перше травня» в 1939 році виростила по 18 цнт бобових з кожного гектара. Колгоспи «20-річчя Жовтня» та «Серп і молот» добилися 100-пудових урожаїв озимої пшениці.

Значне місце в господарстві Воронежа посідав цукровий завод. Поліпшення технології виробництва зумовило підвищення продуктивності праці. Більшість робітників стала на стахановську вахту і виконувала виробничі завдання більш як на 130 проц. У 1936 році завод виробив уже 116 120 цнт цукру. 1927 року Вороніж одержав струм від Шосткинської ТЕЦ, що допомогло механізувати окремі трудомісткі роботи в колгоспах.

За роки довоєнних п'ятирічок змінився й зовнішній вигляд Воронежа. Виросли нові, добротні будинки, впорядковано вулиці й двори. В хатах колгоспників і робітників засяяли лампочки Ілліча. 1938 року Вороніж віднесено до категорії селищ міського типу.

Сільська Рада дбала про розвиток охорони здоров'я, освіти, культури. Протягом 30-х років розширено лікарню до 25 місць, відкрито пологовий будинок, поліклініку, дитячу консультацію. В медичних закладах налічувалося 4 лікарі й 10 чоловік середнього медперсоналу. В селищі працювали середня, семирічна й 3 початкові школи, в яких 48 учителів навчали 1200 учнів. Діяли два клуби, бібліотека.

---

[1] Список населенных мест Черниговской губернии 1924 г., стор. 83.
[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 12, спр. 522, арк. 16.

Гнів і обурення у трудящих Воронежа викликав розбійницький напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. З перших днів війни більшість чоловіків влилася до лав Червоної Армії. Жінки, підлітки, старі люди працювали, забуваючи про перепочинок, щоб вчасно зібрати врожай. 27 серпня гітлерівці захопили Вороніж. Настали чорні дні окупації. Фашисти пограбували МТС, колгоспи, в селян забрали хліб, продукти, прирікаючи їх на голод. За найменший вияв протесту, за порушення якогось наказу властей розстрілювали без суду й слідства. Вони закатували 64 жителі селища, на каторгу до Німеччини вивезли 342 чоловіка, переважно молоді.

Але трудящі Воронежа не скорилися ворогові. Наприкінці 1941 року в селищі виникла підпільна комсомольська група, яку очолив Ю. Кордя, студент Івановського енергетичного інституту. Потрапивши пораненим в оточення, він добрався до рідного Воронежа. Разом з В. Адаменком та іншими товаришами склали радіоприймач, слухали голос Москви і розповсюджували серед населення зведення Радінформбюро. Гітлерівцям удалося натрапити на слід групи. Вони заарештували Ю. Кордю й В. Адаменка і після жорстоких катувань у липні 1942 року розстріляли.

Після поразки на Курській дузі під нищівними ударами Червоної Армії гітлерівські полчища покотилися на захід. 2 вересня 1943 року війська 6-ї гвардійської стрілецької дивізії під командуванням генерал-майора Д. П. Онупрієнка визволили Воронiж[1]. Одразу розгорнули роботу партійні і радянські органи. Вони насамперед організували допомогу Червоній Армії. У фонд оборони колгоспники здавали гроші, продукти, теплі речі. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в лавах народних месників самовіддано билися з ворогом 3100 жителів Воронежа, з них 568 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. За стійкість і відвагу 3050 чоловік нагороджено орденами й медалями. Особливо відзначився льотчик, полковник М. А. Клочко, якому за зразкове виконання завдань командування і виявлену при цьому мужність присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Партійна організація і селищна Рада докладали всіх зусиль, щоб швидше ліквідувати наслідки фашистської окупації. У 1944 році став до ладу цукровий завод, який того ж року дав країні 54,9 тис. цнт цукру[2]. Запровадження нової технології, широке розгортання соціалістичного змагання серед робітників заводу зумовило значне збільшення випуску продукції в наступні роки. Вже в 1948 році завод виробив на 10 тис. цнт цукру більше, ніж у 1939 році.

Успішно велася відбудова Воронізької МТС. Держава надіслала запасні частини, й механізатори власними силами відремонтували 20 тракторів. Протягом 1945—1946 рр. МТС одержала ще 5 тракторів. 1944 року всі воронізькі колгоспи впорались вчасно з весняною сівбою. Колгоспам держава допомогла насінням зернових і технічних культур. Тільки артіль «Перше травня» в 1944 році одержала близько 50 тонн насіння. Того року першим закінчив сівбу колгосп «Пролетарський», який був занесений на районну Дошку пошани.Після тимчасової фашистської окупації в колгоспах майже не лишалося продуктивної худоби. Колгоспи братніх республік надіслали воронізьким господарствам 46 коней, 116 корів, 42 вівці, 91 свиноматку. Поповнювалися колгоспні тваринницькі ферми й шляхом контрактації худоби в населення. В 1944 році вони мали 728 голів[3].

Відбудова господарства Воронежа значно прискорилася, коли після переможного закінчення війни повернулися до мирної праці фронтовики. Держава надала колгоспам довгострокові кредити. Уже 1947 року колгоспне виробництво досягло довоєнного рівня. У 1950 році проведено об'єднання артілей — з восьми створено чотири великі колгоспи: «Перше травня», «Дружба народів», «Заветы Ильича» та ім. Леніна. Це дало змогу раціональніше використати техніку, кошти, розширити капітальне будівництво, поліпшити культуру землеробства. За колгоспами

[1] Архів МО СРСР, ф. 1056, оп. 1, спр. 10, арк. 222; оп. 418, спр. 6, арк. 331.
[2] Сумський облпартархів, ф. 25, оп. 1, спр. 95, арк. 43.
[3] Там же, спр. 84, арк. 87.

закріплено 9600 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 7320 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Колгосп «Перше травня» спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби.

Протягом 1950—1972 рр. воронезькі колгоспи стали високорозвинутими механізованими господарствами. Вони мають 66 тракторів, 56 комбайнів різних типів, 34 автомашини та багато іншої техніки. В господарствах працюють 253 електромотори. Всі трудомісткі процеси механізовано.

Важливе значення для розвитку й зміцнення колгоспів мало широке розгортання руху за комуністичну працю і соціалістичного змагання на честь визначних дат у житті країни — 50-річчя встановлення Радянської влади, 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, а також за гідну зустріч XXIV з'їзду КПРС. Щоб забезпечити виконання планів восьмої п'ятирічки, в колгоспах було впроваджено комплексну механізацію, створено спеціальні механізовані ланки для вирощування картоплі й цукрових буряків. Партійна організація й правління колгоспів багато уваги приділяли втіленню в життя досягнень науки й передового досвіду. В результаті наполегливої праці хліборобів усі чотири колгоспи повністю виконали план восьмої п'ятирічки. За 1965—1970 рр. прибутки колгоспу «Дружба народів» зросли з 66,7 тис. крб. до 402 тис. крб., або в шість разів, колгоспу «Перше травня» — в сім разів, колгоспу «Заветы Ильича» — в п'ять разів, колгоспу ім. Леніна — в три рази.

За успіхи, досягнуті в розвитку сільськогосподарського виробництва й виконання восьмої п'ятирічки, 10 трудівників колгоспів удостоєні урядових нагород, з них комбайнер В. В. Дудко нагороджений орденом Леніна, тракторист І. Г. Карнаух і доярка М. І. Сичевська — орденом Трудового Червоного Прапора. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 47 трудівників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Невпізнанно змінився цукровий завод. Протягом 1960—1970 рр. підприємство повністю реконструйовано — всі парові двигуни замінені на електричні, встановлено потужне обладнання, перебудовано основний корпус заводу. На реконструкцію держава щороку асигнувала в середньому по 400 тис. крб. На адресу заводу з Російської Федерації надходили вакуум-апарати й парові котли, з Вірменії — компресори, з Латвії — прилади, з Казахської РСР — електромагнітні стабілізатори. Включившись у всенародне змагання на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна і за гідну зустріч XXIV з'їзду КПРС, план 1970 року завод виконав на 103,2 проц. За високі показники в роботі 35 передовиків нагороджено Ленінською ювілейною медаллю. Трьом бригадам, які очолюють В. С. Бардаков, В. Д. Лукашок та І. В. Четверик, присвоєно звання бригад комуністичної праці.

Новими трудовими досягненнями зустріли хлібороби й робітники Воронежа 50-річчя утворення СРСР. Незважаючи на несприятливі кліматичні умови, колгосп «Дружба народів» виростив у другому році дев'ятої п'ятирічки зернових по 16,7 цнт, картоплі — по 165 цнт з кожного гектара, колгосп ім. Леніна — по 14 цнт зернових і по 155 цнт картоплі. Бригадир садово-городньої бригади колгоспу «Дружба народів» Р. Т. Нерода, бригада якої виростила по 189 цнт овочів з кожного гектара, і комбайнер цього ж колгоспу В. М. Ночевний, що скосив 745,6 га зернових, нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора.

Успіхи в розвитку економіки зумовили підвищення матеріального добробуту трудящих. У селищі виросли нові будинки, які потопають у зелені садів. Центральні вулиці заасфальтовано, на околиці споруджено став з водним дзеркалом 23 га. Шосткинський РК КП України, районна Рада депутатів трудящих разом з селищ-

Новий універмаг. Воронiж. 1973.

ною Радою та підприємствами й колгоспами накреслили ряд заходів щодо дальшого благоустрою Воронежа, які вже здійснюються. Споруджено двоповерхове приміщення універмагу, 16-квартирний житловий будинок, гуртожиток для робітників цукрового заводу, хлібозавод. Розпочато будівництво комбінату побутового обслуговування, поліклініки.

Селищна Рада багато зробила для поліпшення охорони здоров'я трудящих. За післявоєнний період споруджено приміщення лікарні на 50 ліжок, дитячої консультації, пологового будинку. В медичних закладах працює 10 лікарів і понад 50 чоловік середнього медперсоналу. За самовіддану працю лікарі І. М. Ліщинський та Й. К. Лосачков нагороджені орденом Леніна.

В селищі працює 2 середні й 2 восьмирічні школи, в яких навчається близько 2 тис. учнів і викладає понад 100 вчителів. За визначні заслуги в комуністичному вихованні підростаючого покоління вчителю І. Л. Круку й директору середньої школи С. Т. Дяденку присвоєно звання заслуженого вчителя УРСР, Н. М. Матюхіну нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Багато випускників шкіл здобули середню спеціальну й вищу освіту, а М. А. Портянко, Л. П. Купраш, М. Є. Протасей — кандидати наук.

У 1943 році була створена районна бібліотека, основою її фонду стали книжки, подаровані жителями, а також надіслані бібліотеками Барнаула, Куйбишева, Свердловська. Нині в селищі працює 6 бібліотек з книжковим фондом 81 тис. примірників. У Воронежі є три будинки культури, які мають стаціонарні кіноустановки, кімнати для роботи різних гуртків. Діють також три колгоспні клуби.

В усіх досягненнях господарського й культурного життя селища велика заслуга 10 первинних партійних організацій, що об'єднують 295 комуністів. Надійними помічниками їх є комсомольці, яких у селищі налічується 410 чоловік, об'єднаних у 13 первинних організацій. Значну роль у розвитку Воронежа відіграє селищна Рада депутатів трудящих, до якої обрано 120 депутатів, з них 60 робітників, 22 колгоспники. Серед обранців народу — 57 комуністів. 54 депутати — жінки. У своїй роботі Рада спирається на широкий громадський актив. Вона розглядає й вирішує найважливіші питання життя селища — розвитку промисловості, колгоспного виробництва, охорони здоров'я, благоустрою, освіти тощо.

У Воронежі зберігається пам'ятка архітектури XVIII ст. Михайлівська церква, побудована у стилі барокко українським архітектором І. Г. Григоровичем-Барським.

Уродженцем Воронежа є І. С. Абрамов (1874—1960) — фольклорист, етнограф, краєзнавець і літературознавець. Крім українського фольклору й етнографічного матеріалу, І. С. Абрамов збирав матеріали про народні звичаї та побут російського й грузинського народів, їхні пісні, легенди, перекази.

Трудящі селища докладають усіх зусиль для втілення в життя рішень партії і уряду. спрямованих на дальший розвиток радянського суспільства, яке будує комунізм.

М. А. АНДРЄЄВ, М. П. СТОЖОК, П. О. ШАМАТРІН

КОРО́ТЧЕНКОВЕ

Коротченкове (до 1969 року — Погрібки) — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Десни, за 17 км від районного центру і залізничної станції Шостка. Дворів — 742, населення — 1030 чоловік.

Уперше Погрібки згадуються в царській грамоті 1552 року. За Деулінським перемир'ям 1618 року село відійшло до Польщі. В першій половині XVIII ст. ним

володіли монахи-домініканці, а після возз'єднання України з Росією — монахи чернігівського монастиря. В 1679 році Погрібки були передані генеральному бунчуковому Є. Лизогубу[1]. Село входило до Глухівської сотні Ніжинського полку. Після ліквідації полкового устрою воно в складі Івотської волості ввійшло до Новгород-Сіверського намісництва, з 1796 року — в складі тієї ж волості Новгород-Сіверського повіту — до Малоросійської, а з 1802 року — Чернігівської губернії. За переписом 1779—1781 рр. у селі налічувалося 36 дворів, у т. ч. виборних козаків — 4 двори, підпомічників — 16, посполитих монастиря — 3 і підсусідків 3 двори. Селяни займалися хліборобством, а також вирощували коноплі, виробляли оливу[2].

Під час Північної війни, коли шведські загарбники посунули на Україну, жителі Погрібків всіляко підтримували російську армію. Селяни постачали хліб, овочі, а місцеві козаки брали участь в обороні Новгорода-Сіверського[3]. У Погрібках деякий час розташовувалася штаб-квартира Петра I.

У зв'язку з секуляризацією монастирських земель 1786 року піддані монастиря стали державними селянами. Вони сплачували податки в казну й відбували різні повинності—підводну, шляхову, постійну та ін. Після скасування кріпацтва селяни одержали мізерні наділи, по суті, непридатної для обробітку болотистої землі. «На піску хоч який-небудь хліб та родить, на припаді (болотна земля) сам бог не угодить»,— справедливо казали вони. З 1863 року селян перевели на оброк, з 1885— на викуп, який вони мали сплачувати протягом 44 років.

Наприкінці XIX ст. в Погрібках налічувалося 205 дворів і 1386 жителів[4]. Більше половини селянських господарств мали земельні наділи від 1,5 до 3 десятин. Щоб прогодувати сім'ю і заплатити податки, селяни змушені були орендувати землю в поміщиків та куркулів. За оренду вони віддавали третину врожаю, відробляли кілька днів на тиждень і ще сплачували певну суму від копи. Польова земля майже не удобрювалася, тому середня врожайність жита становила тільки 22 пуди з десятини[5].

Багато бідняків залишали своє убоге господарство і йшли працювати на Шосткинський пороховий завод або на заробітки в поміщицькі економії півдня України. Тяжке економічне становище й політичне безправ'я зумовлювали посилення революційних настроїв серед селян. Коли 22 листопада 1905 року в Шостці почався страйк, звістку про нього принесли робітники, що повернулися в село. В грудні селяни Погрібків брали активну участь у підготовці походу в Шостку для подання допомоги робітникам заводу.

Напередодні першої світової війни Погрібки лишалися глухим поліським селом, з кривими вузькими вуличками, убогими хатинами, з непрохідними болотами навкруги. Злидні, недоїдання створювали сприятливий грунт для пошесних захворювань, а по медичну допомогу треба було їхати до повітового міста. Більшість населення не знала грамоти. Тільки в 1899 році відкрито церковнопарафіяльну школу, яка містилася в звичайній селянській хаті, в 1905 році — земську, де навчалися діти заможних батьків. Бували випадки, коли староста виганяв із школи учнів, батьки яких не сплатили земських податків.

Після Лютневої революції селяни сподівалися, що одержать землю, але органи Тимчасового уряду й не думали вирішувати це питання. В село поверталися революційно настроєні солдати, які знали про партію більшовиків, про Леніна. Вони вели широку агітацію серед населення. З радістю зустріли жителі Погрібків звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції і створення робітничо-

[1] Генеральное следствие о маетностях Нежинского полка. 1729—1730, вып. 1, стор. 32.
[2] Опис Новгород-Сіверського намісництва, стор. 372.
[3] В. С. Шутой. Борьба народных масс против нашествия армии Карла XII. 1700—1709, стор. 276, 277.
[4] А. А. Русов. Описание Черниговской губернии, т. 2, стор. 147.
[5] Материалы для оценки земельных угодий, т. 12, стор. 64.

селянського уряду на чолі з В. І. Леніном. На початку січня 1918 року в Погрібках встановлено Радянську владу[1].

Під час австро-німецької окупації України село опинилося в «нейтральній зоні». Для боротьби з загарбниками в Погрібках організовано партизанський загін, який очолив Д. С. Коротченко. Партизани підтримували тісний зв'язок з військовим загоном петроградських робітників, що перебував у той час у Новгороді-Сіверському. За розпорядженням командира загону матроса Власкіна російські брати допомогли партизанам зброєю. Коли окупанти захопили Новгород-Сіверський, погрібчанський загін утримував оборону на Десні, щоб не допустити ворога на лівий берег. Улітку 1918 року за наказом В. Н. Боженка загону було видано 100 гвинтівок, кулемет і достатню кількість патронів і гранат[2]. У серпні погрібчанські партизани об'єдналися з партизанами сусідніх сіл і в грудні під командуванням Д. С. Коротченка взяли участь у наступі на Новгород-Сіверський, захопили на Десні пароплав «Рассвет» з німецькими солдатами й гетьманцями, розгромили німецький гарнізон у маєтку поміщиці Рогальської біля села Дробишева[3]. Після вигнання німецьких окупантів і ґетьманців з Новгород-Сіверської землі партизани влилися в регулярні частини Червоної Армії.

20 листопада 1918 року в Івотській волості була створена партійна організація в складі 8 чоловік, куди входили жителі Погрібків Д. С. Коротченко й О. С. Мойсеєнко. В січні 1919 року виник партійний осередок у Погрібках, очолив його О. С. Мойсеєнко. Працювати доводилося в складних умовах. У навколишніх лісах діяли куркульські банди, які тероризували населення, і все ж селяни йшли за комуністами. На початку 1919 року в селі організовано комітет бідноти, головою якого обрали Д. П. Стегайла. Земельна комісія розподілила між селянами землю. Виникло споживче товариство. Налагоджувалася культурно-освітня робота, відкрилися бібліотека, хата-читальня, сельбуд. За ініціативою комуністів Н. І. Теслюкової, Д. П. Стегайла і Л. П. Фролова у квітні 1919 року створено першу сільськогосподарську артіль, яка налічувала 32 чоловіка працездатних[4].

Дальшому розгортанню соціалістичних перетворень перешкодив наступ денікінців, які у вересні 1919 року захопили село. Однак їх влада тут протрималася недовго — в жовтні Червона Армія вибила білогвардійців. У селі було відновлено Радянську владу й обрано сільську Раду. З серпня 1920 року Погрібки в складі Івотської волості відійшли до новоутвореного Шосткинського повіту, з 1923 року — до Шосткинського району Новгород-Сіверського округу.

Партійний осередок і сільрада вживали всіх заходів для подолання післявоєнної розрухи. Значну допомогу їм подавали шосткинські робітники. Під час суботників і недільників вони брали участь у ремонті хат, зруйнованих денікінцями, організовували мітинги, концерти. Шосткинський пороховий завод допоміг будівельними матеріалами. Активним провідником політики партії і Радянської влади в селі став комітет незаможних селян, створений улітку 1920 року. Він організував взаємодопомогу під час проведення польових робіт, допомагав бідноті придбати реманент, худобу, захищав бідняків від експлуатації куркулів[5]. У 1921 році в селі відкрито медичний пункт, де працювали фельдшер і акушерка.

Надійним помічником партійного осередку й КНС була комсомольська організація, створена 1921 року. Комсомольці залучали молодь села до участі в громадсько-політичному житті, вели культурно-масову роботу, брали активну участь у ліквідації неписьменності. У 1925 році в селі працювали початкова школа й школа лікнепу.

---

[1] Шосткинський райдержархів, ф. 110, оп. 1, спр. 3, арк. 2.
[2] Там же, арк. 3, 4.
[3] Г. Стунгур. Герой громадянської війни Тимофій Черняк. К., 1961, стор. 32.
[4] Історія колективізації сільського господарства Української РСР, т. 1, стор. 127.
[5] Сумський облпартархів, ф. 221, оп. 1, спр. 179, арк. 66, 67; Сумський облдержархів, ф. Р-556, оп. 1, спр. 13, арк. 23, 28, 33, 37, 38, 68, 81.

Після XV з'їзду ВКП(б) перед партійним осередком і КНС постало особливо важливе завдання — здійснення колективізації в селі. В грудні 1928 року на зборах партосередку, який налічував 19 комуністів, на зборах КНС та на загальному сході селян широко обговорювалися питання колгоспного будівництва. Тоді ж комуністи ухвалили організувати колективне господарство. На початку 1929 року в селі був створений колгосп «Червоний партизан», до якого першими вступили комуністи й комнезамівці. В 1931 році виникла друга артіль «Волна революции», яка того ж року об'єдналася з артіллю «Червоний партизан»[1]. Очолив колгосп Д. А. Фатун.

В організаційно-господарському зміцненні колгоспу значну роль відіграли робітники Шостки. Вони допомагали в проведенні польових робіт, ремонтували інвентар, вели масово-політичну роботу серед колгоспників. У 1932—1933 рр. колгосп «Червоний партизан» мав найвищі показники в районі, за що одержав перехідний Червоний прапор Шосткинського РК КП(б)У. В 1935 році колгосп зразково провів весняну сівбу, одержав по 15 цнт пшениці, 12 цнт ячменю та 150 цнт картоплі з гектара. В 1936 році артілі вручено акт на вічне користування землею. За господарством було закріплено 3435 га землі[2].

Колгоспники рік у рік добивалися нових успіхів у піднесенні всіх галузей виробництва, зростав прибуток господарства. Якщо в 1938 році він становив 112 тис. крб., то в 1940 — 141,6 тис. крб. Колгоспники одержували на трудодень по 3 кг хліба, по 10—12 кг картоплі та інші сільськогосподарські продукти. Сім'я колгоспника П. Фролова, яка виробила 1500 трудоднів, одержала близько 5 тонн хліба, 10 тонн картоплі, мед, овочі та інше.

За другу п'ятирічку були створені сприятливі економічні умови для дальшого розвитку господарства. В 1938 році артіль мала 300 коней, понад 200 корів, 1000 овець, 120 бджолосімей, побудувала добротні господарські приміщення. Голова правління колгоспу Ф. С. Коротченко 1939 року був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

Серед хліборобів широкого розмаху набуло соціалістичне змагання. Колгосп «Червоний партизан» змагався з артіллю с. Івота. Колгоспники боролися за одержання високих урожаїв зернових і технічних культур. Виросли справжні майстри сільськогосподарського виробництва. Імена таких людей, як С. М. Рудий, Д. Г. Клещенко, Є. К. Коротченко та багатьох інших, були відомі далеко за межами села. В 1940 році молочнотоварна ферма колгоспу брала участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці[3].

Поліпшилось медичне обслуговування населення, зріс культурний рівень села. Тут була вже лікарня на 7 ліжок, де налічувалося 5 медпрацівників. 1932 року початкову школу перетворено на семирічну. В 1940 році в ній навчалося понад 200 учнів і працювало 9 учителів. Багато жителів здобули середню й вищу освіту. За самовіддану працю вчитель П. І. Теслюков був нагороджений орденом Леніна.

Мирну творчу працю радянських людей перервала навала гітлерівських орд, які 30 серпня 1941 року захопили село.Настали страшні дні фашистської неволі. Майже всі чоловіки призовного віку пішли на фронт, багато влилося в партизанський загін, серед них голова колгоспу Ф. С. Коротченко і один з організаторів колгоспу І. С. Фролов. Жителі села допомагали партизанам, постачали їм продукти харчування, були зв'язковими, збирали потрібні відомості про ворога.

5 вересня 1943 року частини 6-ї гвардійської стрілецької дивізії під командуванням генерал-майора Д. П. Онупрієнка визволили Погрібки від фашистських загарбників[4]. Одразу ж відновили роботу сільська Рада й правління колгоспу. Відкрилися лікарня, амбулаторія, клуб, бібліотека, почалися заняття в школі.

[1] Шосткинський райдержархів, ф. 110, оп. 1, спр. 3, арк. 20.
[2] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 17, арк 252.
[3] Газ. «Зоря», 24 лютого і 28 травня 1940 р.
[4] Архів МО СРСР, ф. 417, оп. 10564, спр. 388, арк. 138—144.

Ліквідуючи наслідки окупації і війни, колгоспники водночас робили все, що могли для остаточної перемоги над ворогом. Вони виділяли продукти у фонд Червоної Армії — на кінець 1943 року тільки картоплі здали 430 цнт. Збирали також гроші на побудову танкової колони «Колгоспник Сумщини», посилали воїнам подарунки тощо.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 223 жителі села, з них 147 віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. 173 чоловіка за стійкість і відвагу нагороджені орденами й медалями. Особливу мужність і героїзм виявив сержант М. Н. Фролов. Під час форсування річки Одера він першим з роти переправився на протилежний берег. Своїм кулеметом Фролов відбив шість ворожих атак, знищив близько 100 фашистів. Гітлерівці спрямували на нього самохідну гармату. Підпустивши її близько, гвардієць підвівся й кинув зв'язку протитанкових гранат. Самохідка зупинилась, оповита полум'ям. У нерівному бою він був смертельно поранений. 17 квітня 1945 року йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Односельці свято шанують його пам'ять. У Коротченківській середній школі ім'ям Фролова названо одну з піонерських дружин.

Партійна організація і сільрада мобілізували всі зусилля трудящих на відбудову господарства. Важко довелося хліборобам у перші післявоєнні роки. Фашисти зруйнували колгосп, забрали 456 голів великої рогатої худоби і коней, спалили господарські будівлі. Збитки, заподіяні окупантами, становили близько 1,5 млн. крб.[1] Після вигнання загарбників у колгоспі лишилося 10 коней, машин не було, тому колгоспники орали поле власними коровами. Завдяки допомозі держави, яка надала довгострокові кредити й надіслала 25 коней та насіння основних культур, і самовідданій праці хліборобів у 1947 році колгосп відновив посівні площі, валові збори зернових і технічних культур досягли довоєнного рівня. Наполегливо працювали в ці роки тваринники. Так, у 1947 році доярка С. Козлова надоїла понад 2 тис. кг молока від кожної корови, свинарка Є. Шепель одержала від кожної свиноматки по 12 ділових поросят.

У 1950 році колгоспи «Червоний партизан» та ім. Другої п'ятирічки (с. Свірж) об'єдналися в один, якому дали назву «Більшовик». Головою колгоспу обрали К. О. Цибенка, який до того часу працював начальником управління Міністерства сільського господарства УРСР. 1956 року до колгоспу «Більшовик» приєдналася артіль ім. Кірова (с. Остроушки Новгород-Сіверського району). Тепер господарство мало 5668 га землі, в т. ч. орної — 3351 га, сіножатей і пасовищ — 1022 гектари.

Об'єднання колгоспів дало можливість раціональніше використати кошти, техніку. Правління колгоспу розробило заходи щодо поліпшення грунтів. У заплавах річок Івотки та Десни було осушено близько 300 га заболочених земель. Колгоспники спорудили 8 ставків, підняли грунтові води. Замість маловрожайних ярих пшениці та ячменю розширювалися посіви озимої пшениці, кукурудзи, бобових культур. 1951 року почали вирощувати кормовий люпин[2], який приніс колгоспу заслужену славу. Лише в 1953—1954 рр. артіль надіслала понад 200 тонн насіння люпину колгоспам не тільки України, а й Литви, Чувашії, Смоленської та Ярославської областей.

Для розвитку всіх галузей господарства партійна організація і правління колгоспу велику увагу приділили впровадженню комплексу агротехніки, повнішому використанню землі. Протягом 1951—1955 рр. посівні площі під озимою пшеницею зросли в шість разів. Значне місце в сівозміні посіли коноплі. Для поліпшення організації роботи й трудової дисципліни у виробничих бригадах були створені партгрупи. В результаті вжитих заходів валовий збір зерна за п'ятирічку зріс у два рази, грошові прибутки — більш як у 10 разів. У 50-х роках колгосп кілька разів був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

Значних успіхів досягла артіль і в галузі тваринництва. Молочні ферми поповнювалися високопродуктивними коровами лебединської та холмогорської порід,

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 17, арк. 254, 255, 257.
[2] К. О. Цибенко. Другий рік без трудодня. К., 1959, стор. 5, 17, 18.

Голова колгоспу «Більшовик» Герой Соціалістичної Праці К. О. Цибенко серед колгоспників. 1966 р.

свиноферми — поголів'ям свиней кролевецької породи. Була створена міцна кормова база. Для худоби колгосп побудував добротні приміщення, обладнані автонапувалками, підвісними дорогами, електродоїльними агрегатами. Але вирішальну роль у розвитку громадського тваринництва відіграли кадри доярок і свинарок. Правління колгоспу організувало трирічні зоотехнічні курси, на яких працівники ферм вивчали основи зоотехніки й передовий досвід кращих тваринників області. Колгосп відвідала двічі Герой Соціалістичної Праці доярка М. Х. Савченко. Її послідовницями стали доярки М. П. Шевцова, М. П. Кліщенко, М. Р. Отрошко, Г. А. Коротченко та багато інших, які надоювали по 2—3 тис. кг молока за рік від кожної закріпленої за ними корови[1]. За самовіддану працю в 1958 році 17 колгоспників удостоєно урядових нагород, зокрема ордена Трудового Червоного Прапора доярок М. П. Шевцову, М. П. Кліщенко, М. Р. Отрошко. Голові колгоспу К. О. Цибенку присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці. Він обирався депутатом Верховної Ради СРСР IV, V й VI скликань.

Виробничі успіхи, яких добився колгосп у 50-і роки, стали міцною базою для дальшого піднесення громадського виробництва й зростання добробуту колгоспників. Партійна організація і правління колгоспу головну увагу приділили питанням спеціалізації виробництва й підвищенню його ефективності. З цією метою в бригадах і на фермах запроваджено госпрозрахунок, позмінну роботу. Систематично працюють школа механізаторів і курси підвищення кваліфікації з різних галузей. З 1960 року колгосп за власний рахунок посилає молодь учитися до вузів і технікумів.

Ще більших успіхів досяг колгосп за восьму п'ятирічку. Значно зросла культура землеробства. Внесення органічних і мінеральних добрив порівняно з 1953 роком збільшилося майже втричі, завдяки чому різко підвищилася врожайність зернових і технічних культур. Включившись у всенародне змагання за гідну зустріч 100-річчя з дня народження В. І. Леніна і XXIV з'їзду КПРС, хлібороби колгоспу «Більшовик» в останньому році восьмої п'ятирічки зібрали зернових більш як по 22 цнт з гектара, на окремих ділянках — до 40 цнт з гектара, картоплі — по 200 цнт, овочів — 230 цнт. Середній удій на кожну корову становив понад 2 тис. кг, а доярка М. М. Юр'єва надоїла від кожної з 22 закріплених за нею корів по 3503 кг молока, доярка А. І. Попелуха — по 3095 кілограмів.

За високі показники в соціалістичному змаганні другій тракторній та садово-городній бригадам і молочнотоварній фермі вручені ювілейні прапори. 85 колгоспників нагороджено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». За досягнення у восьмій п'ятирічці 6 чоловік нагороджено орденами й медалями, з них бригадира тракторної бригади А. Д. Замулу — орденом Леніна, голову колгоспу А. Т. Мисенка — орденом Жовтневої Революції, його заступника А. Г. Ольховика й доярку М. М. Юр'єву — орденом Трудового Червоного Прапора.

Новими досягненнями зустріли хлібороби 50-річчя утворення СРСР. Незважаючи на несприятливі кліматичні умови 1972 року, вони одержали пшениці по 18,4 цнт з гектара, а на окремих площах — 29—30 цнт, жита — 23,3 цнт, картоплі — понад 200 цнт з гектара. Колгосп достроково виконав план продажу державі м'яса, молока та інших продуктів.

Розвиток колгоспного виробництва, зростання доходів і капіталовкладень забезпечили створення міцної матеріально-технічної бази. В 1972 році господарство

[1] К. О. Цибенко. Другий рік без трудодня, стор. 107.

Пам'ятник Д. С. Коротченку. 1971 р.

мало 38 тракторів, 7 комбайнів різних типів, 30 вантажних автомашин, понад 100 електромоторів та багато іншої техніки. Повністю механізовано тваринницькі ферми, на коноплезаводі, побудованому в 1957 році, механізовано найбільш трудомісткий процес — замочування конопель. Завершено спорудження зрошувальної системи, побудовано кормоцех, нові приміщення для худоби, сховище для фруктів та ін. Виросли кадри механізаторів, спеціалістів сільського господарства. Активно працює на землеробській ниві сім'я Козлових: комуніст О. П. Козлов — механізатор, його син Павло, комсомолець — тракторист. Їх батько й дід — П. Ф. Козлов тепер на пенсії, а його другий син П. П. Козлов — голова колгоспу ім. Леніна Шосткинського району. В колгоспі працює близько 30 чоловік з вищою й спеціальною середньою освітою.

Розвиток економіки колгоспу створив умови для переходу на гарантовану оплату трудодня, а з 1957 року колгосп «Більшовик» перейшов на гарантовану грошову щомісячну оплату праці. В 1972 році вона становила 3,24 крб. за кожен людино-день.

Всі питання колгоспного виробництва вирішує правління колгоспу разом з партійною організацією, яка в 1972 році налічувала 65 комуністів. В 1967 році створено партком. Надійними помічниками комуністів є комсомольська організація, яка об'єднує понад 40 членів ВЛКСМ, профспілкова організація, жіноча рада.

Колгосп підтримує широкі виробничі зв'язки з колгоспами та промисловими підприємствами братніх республік: з Білорусії він одержує високосортне насіння зернових, з Російської Федерації — машини й механізми. Колгоспам цих республік він постачає насіння трав.

Невпізнанним стало за післявоєнні роки село. Воно повністю перебудоване. Виросли широкі зелені вулиці, добротні будинки, криті бляхою чи шифером. 1969 року його перейменовано на Коротченкове на честь уродженця села видатного партійного й радянського діяча, Голови Президії Верховної Ради УРСР, Героя Соціалістичної Праці Д. С. Коротченка (1894—1969).

Значні зрушення сталися в галузі охорони здоров'я й освіти. В селі є лікарня на 50 місць, приміщення для якої збудоване на кошти колгоспу. Тут налічується понад 20 медпрацівників, у т. ч. 2 лікарі. 1953 року семирічну школу перетворено на середню. В ній навчається 232 учні й працює 21 учитель. За останні 10 років 86 випускників школи здобули вищу й середню спеціальну освіту. В 1972 році тільки на кошти колгоспу у вузах і технікумах навчалося 20 дітей колгоспників.

Центром культурно-освітньої роботи став палац культури, зал якого розрахований на 550 місць. Тут працюють хоровий, драматичний, танцювальний та спортивний гуртки, що охоплюють майже всю колгоспну молодь. Книжковий фонд сільської, трьох колгоспних і шкільної бібліотек становить 18 510 примірників.

Велику роль у господарському й культурному розвитку Коротченкового відіграє сільська Рада депутатів трудящих, до якої обрано 35 депутатів, з них 18 комуністів. Серед обраних — 16 жінок. У своїй роботі Рада спирається на широкий громадський актив. На сесіях вона розглядає найважливіші питання життя села — виробництва, благоустрою, дотримання соціалістичної законності.

У відповідь на постійне піклування партії трудівники села докладають усіх зусиль, щоб з честю виконати накреслення XXIV з'їзду КПРС, внести свій вклад у створення матеріально-технічної бази комунізму.

М. В. МІРОШНИЧЕНКО, В. М. ПЕТРЕНКО, М. П. СТОЖОК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ШОСТКИНСЬКОГО РАЙОНУ

БОГДА́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Пирогівка. Дворів— 535, населення — 1645 чоловік. Сільраді підпорядковано населені пункти Богданка, Ковтунове, Пирогівка й Чорні Лози.

На території Богданівки розміщена центральна садиба радгоспу ім. Богдана Хмельницького, за яким закріплено 4961 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2710 га орної землі. Вирощують переважно зернові й технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є середня школа, в якій навчається 308 учнів і працює 23 вчителі, будинок культури на 300 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території сільради — 3 первинні партійні й 4 комсомольські організації, які об'єднують 75 комуністів і 106 членів ВЛКСМ. Партійний і комсомольський осередки створено в 1919 році.

За самовіддану працю 129 трудівників села нагороджено орденами й медалями, з них директор радгоспу А. Я. Бабич — орденами Жовтневої Революції і Трудового Червоного Прапора.

Богданівка заснована в середині XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах билися проти німецько-фашистських загарбників 450 жителів Богданівки, з них 370 за мужність і героїзм нагороджено орденами й медалями. Старшому сержанту Г. І. Великоконю присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 237 чоловік полягли смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. В селі встановлено пам'ятник на честь радянських воїнів, що загинули в боях за визволення села від гітлерівців.

Поблизу с. Пирогівки знайдено два поселення доби неоліту (IV—III тисячоліття до н. е.) та слов'янський могильник перших століть нашої ери.

У Богданці в 50—60-х роках XIX ст. жив і працював К. Д. Ушинський, видатний вітчизняний педагог, основоположник педагогічної науки і народної школи в Росії. У селі створено музей К. Д. Ушинського і встановлено йому пам'ятник.

ВО́ВНА — село, центр сільської Ради, розташоване за 40 км від районного центру і за 25 км від залізничної станції Хутір-Михайлівський. Дворів — 390, населення — 170 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дібровка, Залісся і Калиновець.

На території Вовни розміщена центральна садиба колгоспу «Путь Ильича», за яким закріплено 4540 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2836 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За трудові успіхи 57 чоловік нагороджено орденами й медалями.

У селі є середня школа, в якій навчається 280 учнів і працює 22 вчителі, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території сільради — 3 первинні партійні й 4 комсомольські організації, які об'єднують 81 комуніста і 174 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1924, комсомольський — у 1920 році.

Село Вовна відоме з середини XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах билися проти німецько-фашистських загарбників 394 жителі Вовни, з них 338 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями. Полковникові П. Н. Беляснику присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 156 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. В селі споруджено меморіальний комплекс на честь загиблих односельців і воїнів-визволителів.

У 1963 році встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Поблизу сіл Вовни й Дібровки виявлено два поселення доби неоліту (IV—III тисячоліття до н. е.).

ГЛА́ЗОВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 40 км від районного центру і за 25 км від залізничної станції Чигинок. Дворів — 389, населення — 1163 чоловіка.

На території Глазового розміщена центральна садиба колгоспу ім. Кірова, за яким закріплено 4091 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2372 га орної землі. Вирощують переважно зернові й технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 92 передовиків нагороджено орденами й медалями.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 155 учнів і 11 учителів, будинок культури на 150 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території села — первинна партійна (36 комуністів) і 2 комсомольські (66 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1926, комсомольський — у 1923 році.

Глазове відоме з 1654 року. В 1904 році тут відбулося селянське заворушення. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах боролися проти німецько-фашистських загарбників 437 жителів Глазового, з них 398 за відвагу і героїзм нагороджено орденами й медалями. 180 чоловік полягли смертю хоробрих. В селі встановлено пам'ятник на честь радянських воїнів, які загинули в боях за визволення села від гітлерівців.

ІВО́Т — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і залізничної станції Шостка. Дворів — 614, населення — 1574 чоловіка.

На території Івота розміщена центральна садиба колгоспу «Прогрес», за яким закріплено 5970 га сільськогосподарських угідь, у т. ч.

Осінній пейзаж. 1972 р.

На річці Пслі. 1973 р.

Річка Сейм. 1973 р.

Яблуня, що має 12 стовбурів. Село Андріївка Кролевецького району. 1971 р.

3692 га орної землі. Вирощують переважно зернові й технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво й птахівництво. За самовіддану працю 42 передовики колгоспного виробництва нагороджені орденами й медалями.

У селі є середня школа, в якій налічується 250 учнів і 20 учителів, будинок культури на 350 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На території села — 2 первинні партійні й 3 комсомольські організації, які об'єднують 36 комуністів і 100 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1918, комсомольський — у 1922 році.

Село Івот відоме з другої половини XVI ст. В 1904 й 1905 рр. тут відбулися селянські заворушення. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах боролися проти німецько-фашистських загарбників 208 жителів Івота, з них 168 за мужність і героїзм нагороджено орденами й медалями, 255 чоловік полягли смертю хоробрих. В Івоті встановлено пам'ятник радянським воїнам — визволителям села від гітлерівців.

Поблизу Івота виявлено поселення доби неоліту.

КАЛІЇ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру і за 18 км від залізничної станції Хутір-Михайлівський. Дворів — 198, населення — 553 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Гудівщина.

На території Каліївки розміщена центральна садиба колгоспу ім. Мічуріна, за яким закріплено 3121 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1906 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 69 учнів і 9 учителів, будинок культури на 250 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

За самовіддану працю 43 трудівників села нагороджено орденами й медалями.

На території сільради — первинна партійна (20 комуністів) і 2 комсомольські (32 члени ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1934, комсомольський — у 1930 році.

Каліївка заснована в першій половині XVII ст. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах боролися проти німецько-фашистських загарбників 110 жителів Каліївки, з них 50 за відвагу й мужність нагороджено орденами й медалями, 80 чоловік полягли смертю хоробрих. У селі споруджено меморіальний комплекс на честь загиблих односельців і воїнів-визволителів.

КЛИ́ШКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Терещенська. Дворів — 1617, населення — 4478 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Заболотне, Московське, Солотвине, Холодівщина.

На території Клишок розміщені центральні садиби колгоспів «Перемога», «Октябрь» та ім. Шевченка, за якими закріплено 13 668 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 9037 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. В селі працює районне об'єднання «Сільгосптехніки».

У Клишках є середня, восьмирічна й початкова школи, в яких налічується 672 учні й 55 учителів, 2 будинки культури на 500 місць, 3 бібліотеки, дільнична лікарня на 25 ліжок.

За успіхи в розвитку колгоспного виробництва, освіти й охорони здоров'я 61 чоловіка нагороджено орденами й медалями. Завідуючій сільською бібліотекою О. П. Рахинській присвоєно звання заслуженого працівника культури УРСР.

На території сільради — 6 первинних партійних (172 комуністи) й 7 комсомольських (218 членів ВЛКСМ) організацій. Партійний і комсомольський осередки створено в 1919 році.

Клишки засновані наприкінці XVI ст. Навесні 1861 року тут відбувся виступ селян, обурених грабіжницьким характером реформи. 1905 року знову відбулося селянське заворушення. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах боролися проти німецько-фашистських загарбників 1159 жителів Клишок, з них 873 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями, 552 чоловіка загинули смертю хоробрих. За тимчасової окупації на території сільради діяла підпільна антифашистська група. У Клишках встановлено пам'ятник радянським воїнам, які полягли в боях за визволення села від гітлерівців.

Неподалік Клишків знайдено знаряддя праці доби бронзи .

МА́КОВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Макове. Дворів — 340, населення — 814 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гамаліївка й Гукове.

На території Макового розміщена центральна садиба колгоспу «Комунар», за яким закріплено 3531 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1885 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 32 передовики колгоспного виробництва нагороджені орденами й медалями.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 86 учнів і 11 учителів, будинок культури на 200 місць, бібліотека, медичний пункт.

На території сільради — первинна партійна (17 комуністів) і 2 комсомольські (40 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1934, комсомольський — у 1925 році.

Макове засноване в другій половині XVII ст. У 1708 році селяни відмовилися відбувати повинності на користь власника села. В 1905—1907 рр. відбулися селянські заворушення. Радянську владу встановлено в грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах боролися проти німецько-фашистських загарбників 232 жителі Макового, з них 43 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями. Лейтенанту-танкісту С. П. Бідненку, який відзначився в боях за Бер-

40 3-205

лін і Прагу, присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 111 чоловік полягли смертю хоробрих за свободу й незалежність Батьківщини. За тимчасової окупації у селах Маковому й Гуковому діяли підпільні антифашистські групи. В Маковому споруджено пам'ятник радянським воїнам — визволителям села від гітлерівців.

МИРО́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Шостка. Дворів — 804, населення — 2630 чоловік.

На території Миронівки розміщена центральна садиба радгоспу «Зоря», за яким закріплено 6749 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3094 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій налічується 167 учнів і 19 учителів, будинок культури на 150 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

За трудові успіхи 30 жителів села нагороджені орденами й медалями.

На території села — 2 первинні партійні (83 комуністи) й 3 комсомольські (68 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1928, комсомольський — у 1927 році.

Миронівка відома з кінця XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах боролися проти німецько-фашистських загарбників 379 жителів Миронівки, з них 90 за мужність і героїзм нагороджено орденами й медалями, 270 чоловік полягли смертю хоробрих. У Миронівці встановлено пам'ятник радянським воїнам, що загинули в боях за визволення села від гітлерівців.

Погруддя тричі Героя Радянського Союзу І. М. Кожедуба, с. Ображіївка, 1972 р.

ОБРАЖІ́ЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км від районного центру й за 11 км від залізничної станції Шостка. Дворів — 840, населення — 2707 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Красулине.

На території Ображіївки розміщений другий відділок радгоспу «Зоря» (центральна садиба в с. Миронівці). За самовіддану працю 17 передовиків виробництва нагороджено орденами й медалями.

У селі є середня школа, в якій налічується 376 учнів і 30 учителів, будинок культури на 250 місць, бібліотека, медичний пункт.

На території сільради працює партійна група, яка входить до первинної партійної організації радгоспу «Зоря». 2 первинні комсомольські організації об'єднують 68 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1918, комсомольський — у 1921 році.

Ображіївку засновано в 1669 році. Радянська влада встановлена в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах боролися проти німецько-фашистських загарбників 1117 жителів села, з них 610 за відвагу і героїзм нагороджено орденами й медалями, 713 чоловік полягли смертю хоробрих. В Ображіївці встановлено пам'ятник радянським воїнам — визволителям села від фашистів.

Уродженцями Ображіївки є тричі Герой Радянського Союзу І. М. Кожедуб і Герой Радянського Союзу П. С. Бочек.

У центрі Ображіївки встановлено погруддя І. М. Кожедуба, а на будинку школи — меморіальну дошку.

СО́БИЧ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і за 6 км від залізничного роз'їзду Червоно-Український. Дворів — 937, населення — 2872 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Лісне.

На території Собича розміщена центральна садиба колгоспу «Червона Україна», за яким закріплено 5290 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3591 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є середня школа, в якій налічується 537 учнів і 40 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок, медпункт.

За самовіддану працю 122 трудівників нагороджено орденами й медалями, з них орденом Леніна — бригадира тракторної бригади М. Г. Жирного.

На території сільради — первинна партійна (72 комуністи) і 2 комсомольські (134 члени ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — у 1922 році.

Вперше в історичних джерелах Собич згадується 1552 року. Радянську владу встановлено

в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах боролися проти німецько-фашистських загарбників 685 жителів Собича, з них 188 нагороджено орденами й медалями. 372 чоловіка полягли смертю хоробрих. У селі встановлено пам'ятник односельцям, що загинули в боях з фашистами, й радянським воїнам-визволителям.

СО́БИЧЕВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км від районного центру і за 7 км від залізничної станції Макове. Дворів — 390, населення — 985 чоловік.

На території Собичевого розміщена центральна садиба колгоспу «Іскра», за яким закріплено 5614 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3476 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 15 передовиків виробництва нагороджені орденами й медалями.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 124 учні і працює 15 учителів, будинок культури на 400 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На території села — первинна партійна (21 комуніст) і 2 комсомольські (20 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено в 1934, комсомольський — у 1936 році.

Собичеве відоме з першої половини XVI ст. Під час революції 1905—1907 рр. тут відбулися селянські заворушення. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах боролися проти німецько-фашистських загарбників 460 жителів села, з них 65 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями. 161 чоловік поліг смертю хоробрих. За тимчасової окупації в селі діяла підпільна антифашистська група. Тут споруджено пам'ятник радянським воїнам—визволителям села від гітлерівців.

У селі народився І. І. Дорошенко — член спілки письменників України, доктор філологічних наук.

Біля с. Собичевого знайдено залізну лускоподібну кольчугу і шолом.

ЧАПЛІЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру і за 23 км від залізничної станції Терещенська. Дворів — 1189, населення — 3708 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бензики й Тиманівка.

На території Чапліївки розміщена центральна садиба колгоспу ім. Ілліча, за яким закріплено 8965 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 5460 га орної землі. Вирощують переважно зернові культури й цукрові буряки. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму.

В селі є середня і восьмирічна школи, в яких налічується 683 учні і 54 вчителі, будинок культури на 340 місць, дві бібліотеки, лікарня на 25 ліжок, амбулаторія, фельдшерсько-акушерський пункт.

За досягнення в розвитку господарства села 43 чоловіка нагороджені орденами й медалями, а Н. М. Жижневській присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

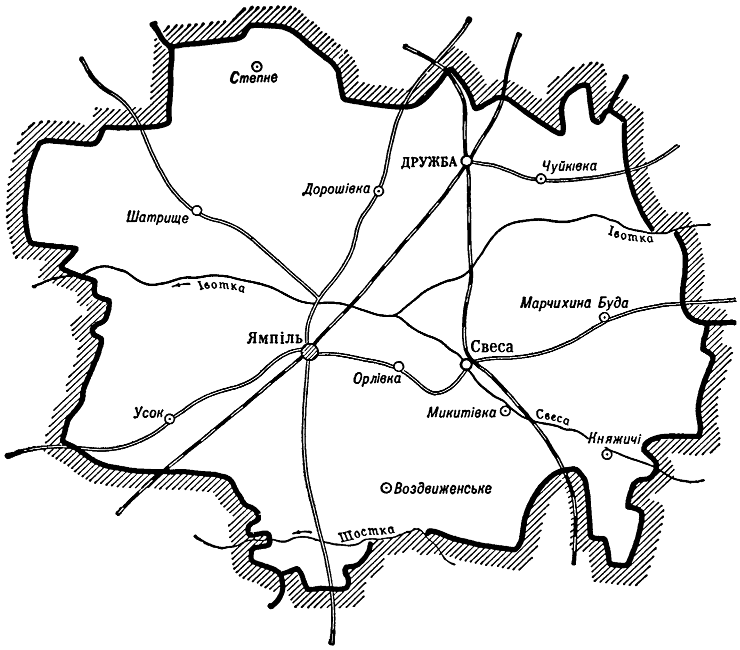
На території сільради — 2 первинні партійні й 5 комсомольських організацій, які об'єднують 125 комуністів і 309 членів ВЛКСМ. Партійний осередок створено в 1919, комсомольський — у 1923 році.

Чапліївка заснована в 50-х роках XVII ст. У 1905 році тут відбулося селянське заворушення. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах боролися проти німецько-фашистських загарбників 1313 жителів Чапліївки, з них 570 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями, 505 чоловік полягли смертю хоробрих. За тимчасової окупації в Чапліївці й Тиманівці діяли підпільні антифашистські групи. В Чапліївці споруджено пам'ятник односельцям, які загинули в боях з фашистськими окупантами, та воїнам — визволителям села від гітлерівців.

У 1971 році відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

Біля Чапліївки виявлені поселення доби неоліту (IV тисячоліття до н. е.), бронзи (II тисячоліття до н. е.) та скіфських часів.

ЯМПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 943,5 кв. км. Населення — 46,2 тис. чоловік, з них міського — 21,6 тис. Середня густота населення — 49 чоловік на кв. км. Міській, двом селищним та 10 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковано 69 населених пунктів. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, установах працюють 73 первинні партійні, 87 комсомольських і 114 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За 2 радгоспами і 14 колгоспами закріплено 53 603 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 40 964 га орної землі. У районі — 14 промислових підприємств. Населення обслуговує 31 медичний заклад. У 34 загальноосвітніх школах, у т. ч. 10 середніх, 15 восьмирічних, 9 початкових, навчається 7523 учні. Є музична школа, радгосп-технікум. Культурно-освітню роботу ведуть 9 будинків культури, 29 клубів, 34 бібліотеки; є 48 кіноустановок. В районі — 7 пам'ятників В. І. Леніну. В населених пунктах споруджено 69 пам'ятників та обелісків вічної Слави на честь воїнів-визволителів і односельців, які загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни.

ЯМПІЛЬ

Ямпіль — селище міського типу, центр району, розкинулося на р. Івоті (притока Десни) і р. Студенці (притока Івоти), за 6 км від залізничної станції Янпіль і 178 км від обласного центру. Населення — 4,4 тис. чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Діброва, Івотка, Імшана, Неплюєве, Октябрщина, Привокзальне, Прудище, Ростов.

Місцевість, де розташований населений пункт, була заселена в давні часи — тут виявлено поселення доби пізнього неоліту (III тис. до н. е.)[1].

Вперше у письмових джерелах населений пункт згадується 1654 року під назвою Клин. Така назва існувала до 1674 року, доки тодішній власник не перейме-

[1] Інститут археології АН УРСР, науковий архів, ВУАК, ф. 309/8, стор. 17.

нував його на Янпіль (пізніше наз. Ямпіль). З 1673 року він був власністю українських гетьманів та російських вельмож, які тяжко експлуатували населення. Якщо 1736 року з 39 козацьких дворів убогими були 12, то 1781 року з 297 козацьких дворів убогих налічувалося 149. Кількість підсусідків за цей час зросла з 3 до 79. Поміщику І. Неплюєву належало 229 селянських дворів. Панам-кріпосникам допомагала визискувати селян церква. В Ямполі — невеликому містечку — в другій половині XVIII ст. налічувалося три церкви, десяток церковнослужителів. Але школи для селянських дітей не існувало.

В 1836 році в Ямполі відкрито паперову фабрику. Власник її поміщик І. Неплюєв використовував тут кріпацьку працю. 78 кріпаків виготовляли папір, який славився далеко за межами повіту. Кріпаки працювали також на його млинах, винокурнях і цукроварнях.

Напередодні реформи 1861 року у Ямпільському поміщицькому маєтку налічувалося 1500 кріпаків. Серед них були хлібороби, а також ремісники різних професій — муляри, каретники та інші. З 456 кріпацьких господарств половина володіла деяким тяглом, 101 двір лишався безкінним, а 90 мали лише садибу. В середньому на ревізьку душу припадало 2,5 десятини землі (в т. ч. орної, сіножатей і присадибної)[1]. Мізерні земельні наділи, відсутність худоби в більшості селян, панщина й поміщицька сваволя, постійний голод і злидні — такою була доля трудящих ямпільців.

Реформа 1861 року, хоч формально й звільняла селян від особистої залежності й ненависної панщини, однак залишила їх в економічній залежності від поміщиків та місцевих лихварів. Таке становище викликало протест з боку трудівників. У квітні 1861 року селянські заворушення охопили ряд сіл Глухівського, Конотопського й Кролевецького повітів. Заворушення виникли і в ямпільській економії, в маєтку Міклашевських, спадкоємців Неплюєва[2].

Селяни Ямполя були дощенту пограбовані. Кращі орні землі та інші угіддя відійшли до поміщиків та сільських багатіїв. Селянам дісталися мізерні наділи, які дуже дорого обійшлися їм[3]. Бідняцькі селянські господарства розорювалися, а куркулі, скуповуючи їх землі, багатіли. Бідняки змушені були за безцінь наймитувати. Селяни відмовлялися платити викупні платежі за землю, відкрито проявляли незадоволення. В лютому 1873 року в с. Імшані, що за 3—4 км від Ямполя, відбулися масові виступи селян. Ці виступи підтримували ямпільці. Було вчинено опір поліції, що намагалася продати селянське майно за недоїмки. Чернігівський губернатор розквартирував тоді у селі дві роти солдатів для наведення «порядку»[4].

Перша російська буржуазно-демократична революція 1905—1907 рр. знайшла відгук у Ямполі. На посилення революційних настроїв трудящих містечка впливали виступи робітників Шостки, Конотопа, Хутора-Михайлівського, Свеси. В Ямполі та навколишніх селах більшовики розповсюджували революційні прокламації та брошури, розпочалися селянські виступи. Селяни вимагали виведення поліції та військ[5], самовільно рубали поміщицький ліс. Налякані заворушеннями, поміщики викликали каральні загони. В дні масових виступів 1905 року до Ямполя приїздив із загоном козаків (для покарання «винних») начальник Чернігівського губернського жандармського управління[6].

---

[1] Приложения к трудам редакционных комиссий для составления положения о крестьянах, выходящих из крепостной зависимости. Сведения о помещичьих имениях, т. 6. СПб., 1860, стор. 6, 7.

[2] Крестьянское движение в России в 1857 — мае 1861 гг. Сборник документов. М., 1963, стор. 695.

[3] П. А. Зайончковский. Отмена крепостного права в России. М., 1954, стор. 125, 207.

[4] Крестьянское движение в России в 1870—1880 г. Сборник документов. М., 1968, стор. 495.

[5] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1439, оп. 1, спр. 390, арк. 81.

[6] И. Г. Дроздов. Аграрные волнения и карательные экспедиции в Черниговской губернии в годы первой революции 1905—1906 гг., стор. 174.

Біднота Ямполя виступала проти столипінської реформи, справедливо вбачаючи в ній засіб дальшого посилення експлуатації з боку куркулів. Так, у травні 1913 року на селянській сходці ямпільці одностайно заявили про свою незгоду виділятися на хутори[1].

За царизму основна маса населення містечка була позбавлена будь-яких політичних прав, зазнавала сваволля поміщиків, царських чиновників, попів і куркулів. Ніхто не дбав про освіту.

Крім двох церковнопарафіяльних шкіл, існуючих в Ямполі з 30-х років XIX ст., у 1866 році було відкрито земське сільське училище, з дуже невеликим контингентом учнів. Навіть у 1872 році в ньому навчався лише 61 чоловік[2]. Шкільні приміщення не відповідали своєму призначенню: це були брудні, погано освітлені селянські хатини. Тільки в 1885 році при училищі відкрили бібліотеку, але книжками користувалося лише 90 чоловік — 25 учнів і 65 мешканців Ямполя. Навчалися в школах переважно діти заможних селян і міщан.

Трудящі Ямполя схвально зустріли повалення самодержавства.

У день свята 1 Травня 1917 року в містечку відбувся мітинг, де виступали більшовики з Конотопа й Шостки. Промовці закликали: «Геть війну! Вся влада Радам! Земля селянам!».

Широку агітаційну роботу на Ямпільщині активно проводив Т. М. Красняк. За пропаганду революційних ідей серед солдатів він був засуджений і засланий на каторгу. Повернувшись із заслання навесні 1917 року додому, Т. М. Красняк згуртував навколо себе революційно настроєну селянську бідноту, викривав антинародну політику Тимчасового буржуазного уряду.

Перемога Жовтневого збройного повстання 1917 року в Петрограді, проголошення України республікою Рад у грудні 1917 року відкрили шлях до встановлення влади Рад і на Ямпільщині.

Радянську владу в Ямполі встановлено 1 січня 1918 року. Тоді ж було обрано Ямпільський волвиконком (голова М. Ф. Мазур). Волвиконком розгорнув підготовку до проведення розподілу поміщицьких земель. Але мирна праця тривала недовго. У квітні 1918 року австро-німецькі окупанти захопили Ямпіль. З допомогою терору і звірячих розправ вони намагалися відновити владу поміщиків і капіталістів. Гайдамаки схопили і розстріляли в Ямполі активного учасника боротьби за владу Рад К. Ф. Мазура.

З перших днів кайзерівської окупації трудящі почали створювати партизанські загони для боротьби з ворогами. Керували партизанським рухом уповноважений Радянського уряду України В. Н. Боженко і військово-революційний комітет повіту, які знаходилися в Середині-Буді, а пізніше — в с. Степному[3]. Активними організаторами партизанських загонів були більшовики Т. М. Красняк, Т. С. Чепик, А. І. Євдокименко та інші.

Біднота ненавиділа насаджуваний німецькими окупантами і гайдамаками кривавий режим і всіляко допомагала партизанам. Ямпільці забезпечували їх продовольством, одягом, лікували поранених, повідомляли про розташування ворожих військ, поповнювали партизанські загони. У загін, яким командував уродженець Ямполя, член КПРС з 1917 року Ю. К. Біленький, селяни йшли цілими сім'ями. Так, сім'я Москаленка з 12 чоловік у повнім складі пішла в партизани. В цьому ж загоні воювали брат О. К. Біленького Віктор і сестра Софія та багато інших. З кожним днем зростали сили загону. В серпні 1918 року в ньому було вже понад 500 чоловік[4]. Партизани робили сміливі бойові напади на кайзерівців і гетьманців. Багато ямпільців влилося в Таращанський та Богунський полки.

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1439, оп. 1, спр. 1482, арк. 27.
[2] Журн Земский сборник Черниговской губернии. Чернигов, 1899; № 12; стор. 9, 24.
[3] Жовтень на Сумщині, стор. 102, 103.
[4] Газ. «Зоря» (Ямпіль), 6 вересня 1931 р.

Партизани-ямпільці І. П. Москаленко, І. О. Іванченко, Т. М. Красняк, Т. С. Чепик, С. Ф. Хоровський, С. А. Костенко та ряд інших під командуванням Ю. К. Біленького у квітні 1918 року здійснили сміливий напад на німецький гарнізон, розташований у Ямполі. Партизани знищили десятки кайзерівців і гайдамаків, захопили багато зброї та боєприпасів. Провівши вдалу операцію, загін відійшов до села Шатрищі, щоб підготуватись до нових боїв.

На початку серпня 1918 року розгорнувся загальний наступ партизанських загонів на німецько-гайдамацькі гарнізони. Перші бої були успішними. На Ямпіль і Хутір-Михайлівський наступали партизани під командуванням В. Н. Боженка. Ямпіль був тимчасово визволений. На знак пошани до уславленого партизанського командира і його бійців селяни подарували В. Н. Боженку три вишиті сорочки і коня[1]. 16 листопада радянські війська разом з партизанськими загонами остаточно вигнали німецьких окупантів і гетьманців і відновили в Ямполі Радянську владу.

Під керівництвом волревкому й комітету бідноти (голова С. К. Єрмоленко) здійснювались перші соціалістичні перетворення. У березні 1919 року в Ямполі було створено партійну групу в складі одного члена партії і 20 співчуваючих[2]. Влітку значну роботу щодо зміцнення Радянської влади, боротьби з контрреволюцією провадив партосередок інженерного батальйону 46-ї дивізії Червоної Армії[3]. Але будівництво нового життя знову було перерване. Наступали денікінці. Члени ревкому і радянський актив Ямполя пішли на фронт, в партизанські загони.

В кінці вересня 1919 року денікінці захопили Ямпіль. Озвірілі білогвардійці почали масові репресії, відбирали в населення землю, продукти харчування, майно. Та на початку листопада 1919 року Червона Армія, підтримана партизанськими загонами, остаточно визволила Ямпіль.

Партійна група очолила боротьбу з бандитизмом, організувала трудящих Ямполя на відбудову народного господарства. Волвиконком націоналізував цегельні, дьогтярні, млини, олійниці, крупорушки, що належали місцевим багатіям. Створений у 1920 році комітет незаможних селян (КНС) вживав заходів, щоб наділити землею і реманентом безземельних та малоземельних селян, а також допомагав вести боротьбу з бандитизмом, ліквідувати неписьменність.

У зв'язку із загрозливим становищем, що створилося на промислових підприємствах через відсутність палива взимку 1921 року, при волвиконкомі було створено волосну надзвичайну комісію для організації місячника заготівлі й вивезення лісу та дров.

Партійна організація роз'яснювала суть ленінської нової економічної політики, спрямовувала роботу КНС на залучення селянства до радянського будівництва та організацію допомоги голодуючим трудівникам Поволжя. КНС і перші профспілки відіграли важливу роль у залученні жінок-трудівниць до участі в громадсько-політичному житті. Жінки-активістки брали участь в роботі волосного виконкому. За їх допомогою відбулося кілька суботників і тижнів допомоги фронту, сім'ям червоноармійців.

Після ленінського призову в партію значно зросли ряди комуністів та комсомольців. Сільський партійний осередок Ямполя в 1926 році налічував 23 члени й кандидати у члени партії, осередок Ямпільського лісообробного заводу — 10 членів і кандидатів у члени партії. У 1925 році було 15 комсомольців. 1926 року при лісозаводі створили перший політичний гурток, в якому навчалось 20 чоловік, і перший агітколектив[4].

Ямпіль у середині 20-х років став значним населеним пунктом. 1926 року в ньому було 922 господарства і проживало 4326 жителів.

---

[1] Жовтень на Сумщині, стор. 104.
[2] Сумський облпартархів, ф. 297, оп. 1, спр. 1, арк. 27.
[3] ЦДАРА, ф. 1426, оп. 1, спр. 33, арк. 166.
[4] Сумський облпартархів, ф. 221, оп. 1, спр. 181, арк. 138, 141, 302, 379, 387

Радянську і господарську роботу ускладнювали куркульсько-націоналістичні банди, які діяли в середині 20-х років на Ямпільщині. На боротьбу з ними було мобілізовано групу комуністів і комсомольців. З їх допомогою в 1928 році бандитів було знешкоджено.

Ямпільські комуністи значну увагу приділяли залученню молоді до лав ВЛКСМ. Комсомольська організація Ямполя зросла на 18 чоловік за рахунок робітничої молоді, наймитів та селян-бідняків. У березні 1929 року комсомольці Ямполя виступили ініціаторами створення першої тракторної колони «Комсомол Глухівщини» і зробили перший внесок — 50 крб. Делегати районного з'їзду Рад Ямпільщини підтримали цю ініціативу і також внесли на будівництво тракторної колони 101 крб. 50 коп.[1] Цей почин ямпільських комсомольців широко підхопили трудящі Глухівського округу.

Відразу після відновлення Радянської влади у Ямполі відкрили семирічну та початкову школи. Вчителі не тільки вчили дітей, а й ліквідовували неписьменність серед дорослих, разом з сільським активом читали лекції для населення на агрономічні та антирелігійні теми, влаштовували вечори художньої самодіяльності. На початку 20-х років були відкриті сельбуд і хата-читальня при лісозаводі.

Велика увага приділялася у ті часи ліквідації дитячої безпритульності. Святкуючи 5-у річницю Великого Жовтня, трудящі Ямполя з великою радістю доповідали В. І. Леніну про відкриття будинку для дітей, батьки яких загинули в боях за Радянську владу. На зборах було одностайно прийнято рішення присвоїти будинку ім'я великого вождя. В листі до В. І. Леніна трудящі Ямполя писали: «Дорогий вождь! В день великого свята 5-х роковин Жовтневої революції у містечку Ямпіль відкрито дитбудинок Вашого імені. Волвиконком від імені населення, що бере участь в торжествах з приводу відкриття дитбудинку, шле Вам палкий привіт[2]».

Сільське господарство було малопродуктивним. Так, жита збирали всього 40—50 пудів з десятини. Вживалися різні заходи для підвищення врожайності, готувалися кадри. У березні 1925 року в Ямполі відкрили сільгоспкурси, на яких навчалося 80 хліборобів[3].

Під час першої п'ятирічки розгорнувся колгоспний рух. Велику роль у пропагуванні рішень XV з'їзду ВКП(б) відігравали комуністи, комнезамівці. В день 10-х роковин КНС в 1930 році активних комнезамівців відзначили урядовими нагородами й почесними грамотами. Зокрема робітника-столяра І. О. Іванченка, партизана громадянської війни, було нагороджено Почесною Грамотою УРСР[4].

Куркулі виступали проти організації колгоспів. Проте їм не вдалося загальмувати рух вперед. Трудове селянство сміливо ставало на соціалістичний шлях господарювання. В 1930—1931 рр. у Ямполі організували п'ять колгоспів: «Перша п'ятирічка», «8 Березня», ім. Куйбишева, ім. Чапаєва, «Червонокутська зірка». Ямпільські колгоспи вирощували зернові культури, картоплю й коноплі. В 1931 році тут було збудовано коноплепереробне підприємство та маслозавод[5].

В 1931 році сільгоспартілі почала обслуговувати Ямпільська МТС. Колгоспники, робітники підприємств та інтелігенція під керівництвом партійних організацій розгорнули соціалістичне змагання за дострокове виконання завдань перших п'ятирічок. Серед колгоспників ширився рух ударників, з 1935 року — стахановський рух. Першими стахановцями колгоспного виробництва стали Н. І. Кобрись, М. М. Чвертка, М. З. Заярний та інші.

Промислові підприємства, колгоспи, МТС в передвоєнні роки мали вже значні досягнення. В МТС, наприклад, в 1935 році на кожен трактор було вироблено по 506 га, а в 1938 році — по 744 га умовної оранки. За визначні успіхи в роботі 7 лю-

---

[1] Газ. «Червоне село» (Глухів), 29 березня 1929 р.
[2] В. І. Ленін і український народ, стор. 262.
[3] Газ. «Красное знамя», 7 березня 1925 р.
[4] Сумський облдержархів, ф. Р-556, оп. 16, спр. 23, арк. 32.
[5] Газ. «Зоря» (Ямпіль), 4 квітня 1931 р.

того 1939 року були нагороджені орденами «Знак Пошани» директор Ямпільської МТС Г. П. Завадський і тракторист С. С. Голуб[1].

Постійна увага приділялася культурному будівництву. Поряд з початковими та семирічними школами у Ямполі в 1933 році почала працювати середня школа, для якої згодом збудували нове приміщення. В 30-х роках спорудили електростанцію і встановили стаціонарну кіноустановку. Значну культурно-освітню роботу проводила бібліотека, в книжковому фонді якої налічувалось близько 50 тис. книжок. Працювали будинок культури, будинок піонерів, дитячий садок. Багато уваги приділялося благоустрою — насаджувалися парки й сквери, квітники.

Ямпільці з честю несли службу в лавах Червоної Армії, мужньо захищали кордони соціалістичної Вітчизни. 27 лютого 1940 року у боях з білофіннами смертю героя загинув уродженець Ямполя, стрілець-радист Я. А. Цвілодуб. На місці загибелі героя нині височить пам'ятник. На прохання трудящих Виборзького району Ленінградської області село Кауколемпіла перейменоване на Цвілодубове[2].

Грізні роки Великої Вітчизняної війни стали важким випробуванням для всього населення Ямполя. 28 серпня 1941 року німецько-фашистські війська захопили Ямпіль. Але радянські кіннотники 21-ї кавалерійської дивізії під командуванням сина туркменського народу полковника Якуба Кулієва 10 вересня 1941 року визволили селище. Кілька днів бійці утримували Ямпіль, відбиваючи численні атаки ворога й затримуючи таким чином просування фашистських військ.

Німецько-фашистські загарбники з перших днів окупації Ямполя намагалися шляхом терору й катувань поставити радянських людей на коліна, перетворити їх на рабів. Гітлерівські бандити грабували в населення хліб, продукти, домашню птицю й худобу. Часто ці безчинства супроводжувалися вбивствами мирного населення. Тільки в лютому 1943 року фашисти розстріляли 100 жителів. За два роки окупації вони вбили 580 чоловік, а 300 примусово відправили на каторжні роботи до Німеччини[3]. В катівнях гестапо загинули радянські патріоти М. П. Білик, О. І. Бистрова, С. С. Коршок, С. К. Єрмоленко.

Але ні розстріли, ні жорстокі катування не могли залякати ямпільців і припинити зростання рядів народних месників.

Боротьбою в тилу ворога керував Ямпільський підпільний райком партії, який діяв з жовтня 1941 до травня 1943 року[4]. Його очолював Д. Д. Красняк. Були створені підпільні партійні й комсомольські організації, патріотичні групи. Якщо в червні—липні 1942 року райком керував лише однією партійною (58 комуністів) і однією комсомольською (32 комсомольці) організаціями, то в серпні — вже трьома парторганізаціями. Через спеціальних зв'язкових-розвідників райком провадив велику роботу серед населення, мав безпосередній зв'язок з підпільним ЦК КП(б)У[5].

В листопаді 1941 року перший секретар Ямпільського підпільного райкому партії Д. Д. Красняк та член райкому С. М. Гнибіда створили в Хінельському лісі, на кордоні Сумської і Курської областей, партизанський загін, що спочатку складався з 27 чоловік. Першим бойовим випробуванням загону було висадження у повітря залізничного мосту між Ямполем і Хутором-Михайлівським 23 грудня 1941 року. День у день загін зростав. До нього йшли здебільшого місцеві жителі, часто навіть цілими сім'ями: 48-річний колгоспник К. М. Турков пішов у партизани разом з 17-річним сином Іваном, ветеринарний фельдшер І. Олійник — з дружиною Ганною, синами Павлом і Антоном та дочкою Любою. Відважною розвідницею загону була жителька Ямполя Н. Г. Марчевська. З лютого 1942 року загін називався «За

[1] Соціалістична Сумщина, стор. 49, 50.
[2] К. Горбачевич, И. Стрелков, Е. Хабло. Славные имена. Л., 1965, стор. 244—245.
[3] Сумський облдержархів, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 103, арк. 52.
[4] История Коммунистической партии Советского Союза, т. 5, кн. 1, стор. 688.
[5] Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 1, стор. 479.

Д. Д. Красняк — секретар Ямпільського підпільного райкому КП(б)У, комісар партизанського загону «За Родину». 1941 р.

Родину». Його командиром став С. М. Гнибіда, комісаром — Д. Д. Красняк. Влітку того року в загоні налічувалось 250 чоловік, а в листопаді 432 чоловіка[1]. В селах району підпільний райком і командування загоном створили широку мережу партизанських явок і резервів.

В липні 1942 року загін «За Родину» здійснив успішний напад на німецький гарнізон у Ямполі. Незважаючи на шалений вогонь гітлерівців, партизани увірвалися в селище. В цій операції знищили два ворожі склади з боєприпасами, друкарню; чимало хліба було роздано населенню. 29 грудня 1942 року подібний напад здійснено на гарнізон місцевої поліції в с. Орлівці. Тут було конфісковано все зерно, підготовлене до вивезення в Німеччину[2]. Німецько-фашистським загарбникам за час окупації не вдалося вивезти жодного пуда хліба з сіл Ямпільського району, який контролювали партизани. Урожай 1942 року був повністю використаний для потреб партизанських загонів і населення. Партизани разом з місцевими жителями заготовили й зберегли до 20 тис. пудів хліба, який згодом, після визволення, передали Червоній Армії[3].

На початку березня 1943 року Ямпіль було визволено регулярними частинами Червоної Армії, куди влилися й партизани. Однак, 20 березня радянські війська змушені були відступити. Ямпільці відродили партизанський загін. У травні — червні точилися запеклі бої загону з окупантами у Брянських лісах та в межиріччі Десни й Неруси. Там, на землі братнього російського народу, стоячи пліч-о-пліч з російськими побратимами проти переважаючих сил гітлерівців, героїчно загинула майже половина бійців загону, його командир С. М. Гнибіда та комісар Д. Д. Красняк[4].

Після весняно-літніх боїв частини Червоної Армії 5 вересня 1943 року звільнили Ямпіль від фашистських загарбників. Населення радо зустрічало своїх визволителів — воїнів 75-ї гвардійської стрілецької дивізії.

Жителі Ямполя внесли гідний вклад у всенародну боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками.

1681 чоловік воював на фронтах, десятки у партизанських загонах, в підпіллі. 1345 воїнів були нагороджені бойовими орденами й медалями, серед них 50 партизанів Ямпільського загону. 550 чоловік загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни та борючись проти ворогів у тилу ворога.

Уродженець Ямполя А. Л. Ключко 8 вересня 1941 року у бою під Москвою повторив безсмертний подвиг М. Ф. Гастелло. Посмертно комуніст А. Л. Ключко нагороджений орденом Леніна. Уродженцем Ямполя є полковник А. П. Черторизький, який з перших днів війни командував 27-ю стрілецькою бригадою, а у вересні 1944 року став командиром 10-ї піхотної дивізії Війська Польського.

Трудящі Ямполя свято шанують пам'ять про тих, хто віддав життя за свободу й незалежність Батьківщини. Про важкі бої початку війни нагадує пам'ятник, споруджений ямпільцями прославленим кіннотникам, які загинули під час оборони селища у вересні 1941 року. В центрі Ямполя встановлено обеліск, на якому викарбувані слова: «Керівникам підпільного райкому партії і партизанського загону «За Родину» Красняку Д. Д., Гнибіді С. М., Макаренку І. Г. та їх бойовим побратимам, які загинули в боротьбі за свободу і незалежність нашої Батьківщини».

---

[1] «Український історичний журнал», 1966, № 6, стор. 73—75.

[2] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 128. 144.

[3] Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 1, стор. 503.

[4] «Український історичний журнал», 1966, № 6, стор. 76.

Зведено пам'ятник на братській могилі загиблих радянських воїнів-визволителів. Тут захоронено 814 солдатів та офіцерів. Серед них — росіяни М. Ф. Френкін, В. Є. Безчин, Я. К. Широков, українець В. Я. Циганок та інші.

Величезних руйнувань зазнало селище під час війни. Німецько-фашистські окупанти пограбували і спалили коноплезавод, маслозавод, лісгосп, МТС, чотири колгоспи, знищили приміщення шкіл, бібліотек і клубів. Всього окупанти заподіяли матеріальних збитків на суму 1292 тис. карбованців.

Переборюючи труднощі, ямпільці під керівництвом партійної організації та селищної Ради відбудували народне господарство. Вони також активно допомагали фронту. В лютому 1944 року від жителів селища надійшло понад тисячу карбованців на будівництво танкової колони[1].

Вже у січні 1945 року були відбудовані всі колгоспи, МТС і школи. Хоч не вистачало тяглової та робочої сили, колгоспники Ямполя з допомогою держави в 1945 році своєчасно засіяли ниви й зібрали врожай[2].

Механізатори Ямпільської МТС за зиму 1944 року відремонтували наявні трактори, плуги та іншу сільськогосподарську техніку. За кермо трактора сіли 70 дівчат-трактористок. План тракторних робіт того року МТС виконала на 132 проценти.

Відбудова народного господарства району прискорювалась завдяки братній допомозі великого російського народу. До Ямпільської МТС надходили трактори, комбайни з Московської, Саратовської, Владимирської та інших областей. Держава подавала допомогу колгоспам кредитами, посівним матеріалом.

Успішно розвивалися ямпільські підприємства: райпромкомбінат, коноплезавод, інкубаторна станція, маслозавод. Райпромкомбінат у 1950 році завоював першість у змаганні серед промкомбінатів області. Переможцеві змагання було вручено перехідний Червоний прапор області.

Виконком селищної Ради разом з постійно діючими комісіями (бюджетною, сільськогосподарською, народної освіти, охорони здоров'я, благоустрою, торгівлі, шляховою) та активом селища приділяли значну увагу благоустрою Ямполя, розвитку освіти й культури.

У 1950 році в районі відбулося об'єднання колгоспів. Ямпільські артілі ім. Кірова та ім. Куйбишева об'єдналися в одну — ім. Кірова, а колгоспи «Червонокутська зірка» і «Ударник» — в артіль ім. Чапаєва. В 1959 році колгоспи ім. Кірова та ім. Чапаєва об'єдналися в один — «Дружба» (з 1964 року має назву «Україна»).

В 1954 році урочисто відзначено 300-річчя возз'єднання України з Росією. Були проведені зустрічі з делегаціями трудящих Курської, Брянської і Могильовської областей, відбулися лекції і бесіди про віковічну дружбу братніх народів, урочисті вечори й масова святкова демонстрація трудящих селища.

З кожним роком зміцнювалася економіка промислових підприємств і колгоспу Ямполя. Зростали виробничі успіхи промислових підприємств.

Великих успіхів досягли трудящі Ямполя в роки восьмої п'ятирічки. Ямпільське районне об'єднання «Сільгосптехніки» перевиконало виробничі плани. Слюсар-електрик М. Т. Верховець був удостоєний ордена Трудового Червоного Прапора за ударну комуністичну

Об'єднаний номер газет «Шлях комунізму», (Ямпіль), «Знамя коммунизма» (Навля), «Сцяг камунізма» (Костюковичі), 20 липня 1972 р.

Шлях комунізму
В одному строю, однією дорогою
Навіки разом
Знамя коммунизма
Там, де гриміли бої
Сцяг камунізма

[1] Сумський облдержархів, ф. Р-1302, оп. 1, спр. 10, арк. 19.
[2] Сумський облпартархів, ф. 1356, оп. 5, спр. 2, арк. 90.

працю в п'ятирічці. Колективи маслозаводу, районного побутового комбінату, лісгоспу, «Міжколгоспбуду», залізничної станції Ямпіль достроково виконали свої п'ятирічні плани. Добре відзначився в праці колектив бригади залізничників, очолюваний Героєм Соціалістичної Праці С. П. Дзюбою. Його бригаді присвоєно звання колективу комуністичної праці.

Розвивалося далі колгоспне господарство. Якщо в першому році восьмої п'ятирічки до колгоспної каси надійшло 406 тис. крб., то в останньому її році — 631 тис. крб. Чистий прибуток колгоспу зріс більш як удвічі. Значних виробничих показників добились тваринники колгоспу. В 1970 році на кожні 100 га сільськогосподарських угідь вони виробили по 34,2 цнт м'яса і по 237,5 цнт молока. Виробництво яєць на кожні 100 га посівів зернових зросло до 73,7 тис. штук.

За успіхи, досягнуті в розвитку сільськогосподарського виробництва і виконанні плану восьмої п'ятирічки, передовики колгоспу удостоєні високих урядових нагород. Ветеран колгоспного виробництва тракторист артілі «Україна» М. Є. Гребенюк нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. Понад 300 ямпільців удостоєні медалі «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». Ювілей вождя став всенародним святом.

З великим ентузіазмом ямпільці включились у соціалістичне змагання на честь XXIV з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. Трудящі Ямполя гаряче схвалили й підтримали накреслену партією бойову програму робіт у дев'ятій п'ятирічці. Державні плани першого року дев'ятої п'ятирічки Ямпільський коноплезавод за обсягом реалізації продукції виконав на 100, маслозавод — на 101,4 процента.

В авангарді змагання за дострокове виконання планів дев'ятої п'ятирічки іде колгосп «Україна». В 1965—1972 рр. він став багатогалузевим господарством. Провідна галузь колгоспу — птахівництво. Всі основні виробничі процеси в колгоспі механізовані.

Колгосп «Україна» в 1971 році мав значні успіхи. Більш як по 20 цнт на круг зібрали озимої пшениці та ячменю. Урожай картоплі становив 147,7 цнт з га, а механізована ланка П. Ф. Мартиненка виростила по 168 цнт з га замість 150 цнт, передбачених зобов'язанням.

Соціалістичні зобов'язання — взяті на честь 50-річчя утворення Союзу РСР — колгосп «Україна» виконав успішно. Урожайність картоплі в 1972 році становила 155 цнт з га. Найкращих показників по вирощуванню картоплі — 171,6 цнт з га — добився ланковий механізованої ланки М. А. Банник. Ім'я цього передового механізатора занесено на районну Дошку пошани. Надоєно молока на фуражну корову по 1810 кг. Тваринники колгоспу на місяць раніше виконали зобов'язання по виробництву м'яса: при річному завданні 1306 цнт вони виробили його — 1401 цнт. На 111,7 проц. виконано зобов'язання по продажу м'яса державі і на 111,1 проц. по продажу яєць.

Ямпільці разом з трудящими району змагаються з колективами трудівників Навлінського району Брянської області Російської Федерації і Костюковицького району Могильовської області Білоруської РСР. В дні святкування 50-річчя Союзу РСР відбулися зустрічі делегацій цих районів, випущено об'єднаний номер газет.

Зросли й набули великого досвіду 21 партійна організація Ямполя. В колгоспі «Україна», на промислових підприємствах, в установах і навчальних закладах працюють 311 комуністів. Їх активними помічниками є 706 членів ВЛКСМ.

Фойє кінотеатру «Салют». Ямпіль, 1973 р.

Ямпільська селищна Рада депутатів трудящих, яка через 81 депутата (з них комуністів 38) та постійні комісії з численним активом (120 чоловік) керує господарським та соціально-культурним будівництвом, дбає про благоустрій селища, мобілізовує трудящих на боротьбу за піднесення культури.

За роки Радянської влади красивим і впорядкованим став Ямпіль. Тільки за восьму п'ятирічку в селищі збудовано вісім житлових двоповерхових будинків і один чотириповерховий адміністративний корпус та інші приміщення. Невпинно зростає індивідуальне житлове будівництво. За ці роки заасфальтовано кілька кілометрів вулиць, прокладено тротуари загальною площею близько 10 тис. кв. метрів. Реконструйовано лінії електроосвітлення, повністю розв'язане питання щодо водопостачання.

Багато зроблено для поліпшення побуту трудящих. До 700 квартир підведено газ. Введено в дію АТС на 500 номерів. В селищі відкрито побутовий комбінат, універмаг, сім магазинів, працює їдальня, чайна, перукарня.

Значні зміни сталися в розвитку медичного обслуговування населення. Якщо до революції в Ямполі був лише невеликий медичний пункт, де працював один лікар, кілька фельдшерів і одна акушерка, то в 1972 році у селищі діяли поліклініка, лікарня на 135 ліжок, пологовий будинок, працювали 11 лікарів і 52 чоловіка середнього медперсоналу.

Діти трудівників селища навчаються у початковій і двох середніх школах. Є школа робітничої молоді. Всього у школах навчаються близько 1000 учнів і працюють понад 80 учителів. З 1971 року відкрито станцію юних натуралістів.

В середній школі № 2 працює клуб інтернаціональної дружби «Факел». Тісна дружбаріднить членів цього клубу з піонерами РРФСР, Латвії, Молдавії, Вірменії, Грузії.

В Ямполі споруджено будинок культури на 450 місць, при якому працюють 7 гуртків художньої самодіяльності, що охоплюють близько 180 чоловік. На території селища працює 9 бібліотек з загальним фондом понад 96 тис. книжок. Великою популярністю користуються учительський хор і хор медичних працівників.

Уродженцями Ямполя є доктор геолого-мінералогічних наук, професор С. І. Набоко, доктор біологічних наук, професор Д. Г. Кудлай, заслужений винахідник Української РСР Л. Є. Пахомова.

Трудящі Ямполя, як і всі радянські люди, активні учасники виконання величних накреслень КПРС по будівництву комунізму.

І. М. ЛЯШКО, Н. О. ЯНЧЕНКО

ДРУ́ЖБА

Дружба (до кінця 1962 року — Хутір-Михайлівський) — місто районного підпорядкування, розташоване за 20 км від районного центру. Залізнична станція Хутір-Михайлівський. Населення — 9,4 тис. чоловік. Міській Раді підпорядковане село Довжик.

Місто лежить на межі трьох братніх республік — РРФСР, УРСР та БРСР. Його сучасна назва уособлює споконвічну дружбу російського, українського та білоруського народів. У минулому тут було три населених пункти: Журавка, Юрасівка (засновані на початку другої половини XVII ст.[1]) та Хутір-Михайлівський, що вперше згадується 1855 року в зв'язку із спорудженням цукроварні[2]. Ці насе-

[1] А. Лазаревский. Описание старой Малороссии, т. 2, стор. 487, 488.

[2] Географическо-статистический словарь Российской империи, т. 3, стор. 264; Материалы для географии и статистики России, Черниговская губерния, стор. 338.

лені пункти знаходилися поблизу один від одного і входили до Марчихино-Будської волості Глухівського повіту Чернігівської губернії.

Становище селян напередодні реформи 1861 року було дуже тяжким. Вони відробляли панщину по 4—6 днів на тиждень. Більшість землі навколо Хутора-Михайлівського належала поміщикам. Лише один із них — цукрозаводчик Терещенко мав 1500 десятин найкращих земельних угідь. Тим часом 250 селян Журавки і Юрасівки користувалися близько 950 десятинами супісків. Після реформи 1861 року журавчани і юрасівці стали вільними, але їх економічне становище не поліпшилося. Поміщики Кочубей і Терещенко відрізали третину наділів у хліборобів. Внаслідок цього тільки в Терещенка землеволодіння збільшилося до 2282 десятин. Малоземельні селянські господарства розорювалися. Їх землі скуповували куркулі. У 80-х роках XIX ст. селяни-бідняки мали на двір по 3—4 десятини малородючої землі, а куркулі-глитаї вже встигли прибрати до своїх рук по 25—35 десятин на двір. Беземелля гнало бідняків на заробітки до місцевої цукроварні.

В Хуторі-Михайлівському, крім цукроварні, працювала гуральня. В 1861 році цукроварню перебудували з вогневої на парову[1] й поряд з цукром-піском почали виробляти рафінад (за рік близько 200 тис. пудів). Потреби підприємств вимагали нового транспортного сполучення. В кінці 60-х років до Хутора-Михайлівського прокладено вузькоколійну вітку від колії Вороніж—Зернове. З часом Хутір-Михайлівський став залізничною станцією.

На цукровому заводі в кінці XIX ст. працювало 517 робітників[2]. Робочий день тривав 12,5 годин. За свою важку працю робітники одержували мізерну плату: чоловіки — 5, а жінки — 3 крб. на місяць[3]. Поширеними були штрафи. Переважна більшість робітників жила в брудних бараках і пристосованих для житла сараях. Жорстока експлуатація, тяжкі умови праці й життя, політичне безправ'я штовхали робітників на шлях революційної боротьби.

В 1905 році під безпосереднім впливом політичних страйків робітників і селянського руху в центральних губерніях Росії робітники й селяни Хутора-Михайлівського піднялися на боротьбу проти поміщиків і підприємців. В ніч на 23 лютого 1905 року робітники й селяни Журавки, Юрасівки, Свеси та інших населених пунктів розгромили цукровий завод і економію Терещенка в Хуторі-Михайлівському[4].

Для придушення виступу з кіннотою прибули чернігівський губернатор і начальник жандармського управління. 27 лютого власті заарештували 86 журавчан[5]. Наступного дня жандарми зігнали жителів Журавки, Чуйківки, Юрасівки й Марчихиної Буди в Хутір-Михайлівський для масової розправи, після чого 168 чоловік царські карателі віддали до суду[6]. В 1906 році цукровий завод було відбудовано. Робочий день скоротили до 10 годин, але зарплата залишилася низькою. Робітники не припиняли боротьби. На трудящих Хутора-Михайлівського значний вплив мала Конотопська соціал-демократична організація. Нею серед робітників і селян Хутора-Михайлівського, Журавки, Юрасівки була розповсюджена, зокрема, листівка «До товаришів сільських робітників і селян», яка закликала повалити самодержавство. 17 червня 1906 року понад 300 робітників з Хутора-Михайлівського прибули до Свеси, де, об'єднавшись з трудівниками місцевих заводів і селянами, спільно провели мітинг. На ньому промовці закликали до згуртування сил та негайного виступу проти поміщиків і самодержавства[7]. 18 січня 1907 року хутір-михайлівські

---

[1] История Михайловского рафинадного завода. К., 1905, стор. 15; Материалы для географии и статистики России. Черниговская губерния, стор. 338.

[2] Список фабрик и заводов Европейской России, стор. 708.

[3] Материалы для географии и статистики России, Черниговская губерния, стор. 330.

[4] М. Н. Лещенко. Селянський рух на Україні в роки першої російської революції, стор. 87.

[5] Революция 1905—1907 гг. на Украине, т. 2, ч. 1, стор. 125—136.

[6] Л. В. Олійник, О. Т. Гора. Селянський рух на Чернігівщині в 1905—1907 рр., стор. 46—49.

[7] ЦДІА УРСР, ф. 1439, оп. 1, спр. 808, арк. 24.

робітники застрайкували. Вони вимагали зменшити кількість робочих днів до 24 на місяць при восьмигодинному робочому дні, збільшити зарплату на 10 крб., вивести козаків з населеного пункту.

В 1907 році здано в експлуатацію залізничну магістраль Москва—Київ. Вона пролягла через Хутір-Михайлівський, перетнула тут лінію Гомель—Ворожба й утворила залізничний вузол. Збільшилась кількість залізничників, серед яких чимало було революційно настроєних робітників.

У роки столипінської реакції і революційного піднесення при Хутір-Михайлівському цукровому заводі була організована лікарняна каса, через яку конотопські й глухівські більшовики провадили роботу серед місцевих робітників. Напередодні першої світової війни на заводі працювало 1960 робітників, у т. ч. 640 жінок[1]. Місячна зарплата чоловіків становила 7—11 крб., а жінкам платили значно менше. Під час війни ще тяжче жилося сім'ям, які втратили своїх годувальників.

Охорони праці робітників та умов для їх лікування майже не було. Освіта перебувала на низькому рівні. Хутір-Михайлівський мав лише трирічну школу. Дітей навчав один учитель. У 1912 році школу закінчили тільки 2 хлопчики і 4 дівчинки. В 1913 році в ній навчалося 48 учнів, але закінчили її далеко не всі.

Звістку про повалення царизму робітники і селяни Хутора-Михайлівського, Журавки, Юрасівки зустріли з великим піднесенням. Революційну роботу тут провадили більшовики Глухівщини. Вони роз'яснювали Квітневі тези В. І. Леніна і рішення VII (Квітневої) Всеросійської конференції РСДРП(б)[2]. Агітаційну роботу вели також матроси й солдати, які приїздили сюди з фронту.

Трудящі Хутора-Михайлівського і навколишніх сіл палко вітали перемогу Жовтневого збройного повстання в Петрограді. Залізничники станції, зібравшись на мітинг, схвалили ленінські декрети, закликали трудящих подавати всіляку допомогу Радянській владі. Та буржуазно-націоналістична Центральна рада, яка узурпувала владу на Україні, стала головною перешкодою у боротьбі трудящих за владу Рад.

В той тяжкий період на допомогу українському народу прийшов російський пролетаріат. В кінці листопада 1917 року на Україну прибув І Московський загін Червоної гвардії під командуванням А. О. Знаменського[3]. Просуваючись на бронепоїздах з Брянська в напрямі Сум, він підтримав повстання місцевих залізничників проти Центральної ради і, після дводенного бою, 27 грудня 1917 року визволив Хутір-Михайлівський[4] від націоналістичних «куренів смерті». Тоді ж (27.XII 1917 р.) на станції відбулися збори трудящих населеного пункту, які встановили Радянську владу, обрали Раду залізничників, що в тих умовах виконувала функції ревкому, а пізніше її склад увійшов до обраного трудівниками розширеного ревкому. Та коли червоногвардійські бронепоїзди відбули за своїм маршрутом, вороги знову захопили населений пункт. Ревком переїхав на станцію Зернове. Курсуючи на залізничних лініях, загін А. О. Знаменського вдруге 6 січня 1918 року[5] після короткочасного бою визволив Хутір-Михайлівський. Командування загону 7 січня 1918 року повідомило: «Нині Михайлівський хутір зовсім очищено від гайдамаків»[6].

Повернувся Хутір-Михайлівський ревком. Для охорони заводу він створив червоногвардійський загін. Була організована заводська профспілка цукровиків і переобрано завком, до якого ввійшли А. І. Євдокименко, Г. І. Сидоренко та інші робітники[7]. Незважаючи на саботаж старих спеціалістів, ревком і завком домоглися пуску цукрового заводу.

---

[1] Фабрики и заводы всей России, стор. 981.
[2] Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні, т. 2, стор. 190.
[3] Шаги Октября. Только факты, стор. 254.
[4] Там же.
[5] Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні, т. 1. К., 1967, стор. 292.
[6] Там же, стор. 292.
[7] Газ. «Известия», 21 січня 1918 р.

Подаючи допомогу петроградським трудящим і Червоній Армії, робітники цукрового заводу 18 січня 1918 року відвантажили з станції Хутір-Михайлівський в Петроград і на Західний фронт 70 тис. пудів цукру. Вживалося заходів, щоб допомогти робітничим центрам хлібом[1].

Але радянське будівництво в Хуторі-Михайлівському було перерване вторгненням австро-німецьких військ, які в квітні 1918 року окупували населений пункт. Вони забрали продукцію цукрового заводу, відновили владу поміщиків і капіталістів, запровадили режим кривавого терору.

Трудящі, очолені комуністами повітового центру, піднялися на боротьбу проти ворога. В районі Хутора-Михайлівського діяли партизанські загони чисельністю близько 1000 чоловік[2], які завдавали відчутних ударів окупантам. На початку серпня 1918 року партизанський загін під командуванням В. Н. Боженка визволив Хутір-Михайлівський, але під натиском переважаючих сил ворога залишив його. Значних втрат кайзерівським окупантам партизани завдали 14—15 жовтня 1918 року[3].

19 листопада 1918 року частини Червоної Армії вигнали окупантів з Хутора-Михайлівського[4]. Трудящі обрали Юрасівську сільську Раду, якій були підпорядковані Хутір-Михайлівський і Журавка. Ревком передав свої повноваження сільраді. На початку 1919 року в Хуторі-Михайлівському створено партосередок у складі 2 комуністів і 14 співчуваючих, комбід. Згодом партосередок обрав бюро, яке постійно знаходилось на станції Хутір-Михайлівський. До бюро ввійшли П. М. Петрун, І. О. Валуй та інші. 1920 року створено КНС, а в 1922 році — комсомольську організацію з 7 чоловік, чисельність якої швидко зростала. 1923 року в Хуторі-Михайлівському вже налічувалось 60 комсомольців.

Під керівництвом партійної організації почалася відбудова господарства. Головну увагу комуністи приділили залізничному вузлу і цукровому заводу. 2 січня 1923 року завод став до ладу. За сезон 1923—24 рр. було вироблено 270 468 цнт цукру[5]. Налагодилась робота залізничного вузла.

Під час ленінського призову партійна організація зросла на 30 чоловік, у т. ч. було прийнято 27 робітників. У 1925—26 рр. здійснена реконструкція цукрового заводу. Вже у 1926 році він виробив 3347 тис. пудів цукру і перевищив випуск продукції 1912 року на півмільйона пудів. Продуктивність праці збільшилась у два рази. На підприємстві разом з сезонниками тоді працювало 2858 робітників[6]. Вплив і чисельність партійної організації з року в рік зростали. Якщо в 1925 році на заводі було 95 комуністів, то в 1926 році стало 125 членів і кандидатів у члени партії[7]. На партзборах і партбюро систематично розглядались питання про виробничу діяльність залізничного вузла, заводу, роботу завкому, КНС, комітету ЛКСМУ, робітничого кооперативу. Значну роботу партійна організація і комсомол провадили серед селян Журавки і Юрасівки та комітету жінок. Було створено агітколектив, 3 політшколи, в яких навчались робітники і селяни. Робітники допомагали сільському активу в боротьбі проти куркулів, ремонтували плуги і сівалки біднякам та середнякам.

У 1926 році в Хуторі-Михайлівському проживало 2428 чоловік. Згідно з рішенням Глухівського окрвиконкому 2 жовтня 1926 року центр Юрасівської сільради перенесено в Хутір-Михайлівський і сільську Раду перейменовано на Михайлівську, яка ввійшла до Ямпільського району.

Розвивались освіта, культура. Для дітей робітників та службовців залізничного вузла в 1919 році відкрито 4-річну школу. В 1925 році названу школу Хутора-

[1] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине, т. 3. К., 1957, стор. 844.
[2] Борьба трудящихся Черниговщины за власть Советов, стор. 179—180.
[3] ЦДАЖР УРСР, ф. 1216, оп. 1, спр. 105, арк. 245.
[4] Жовтень на Сумщині, стор. 125.
[5] Сумський облпартархів, ф. 221, оп. 1, спр. 181, арк. 52.
[6] Там же, спр. 48, арк. 1, 7.
[7] Там же, арк. 1.

Михайлівського перетворено в семирічку. Ще в 1921 році збудовано клуб для робітників цукрового заводу. При ньому працювали бібліотека, в якій у 1926 році налічувалось 6544 книги, 4 гуртки художньої самодіяльності. На заводі було 11 червоних кутків. Діяли залізничний і заводський медпункти.

З ентузіазмом зустріли трудящі Хутора-Михайлівського Директиви XV з'їзду ВКП(б) про перший п'ятирічний план. Робітники залізничного вузла й заводу широко розгорнули соціалістичне змагання за дострокове виконання п'ятирічки. Тільки на рафінадному заводі в 1929—30 рр. у соціалістичне змагання включились 48 бригад, які налічували 700 чоловік. За 1929 рік продуктивність праці тут зросла на 11,3 проц., а виробничі затрати на одиницю продукції зменшились на 22,3 проц. В числі ударників були слюсар заводу М. Т. Матосов, рубачка цукру О. А. Макарцева, токар І. О. Дворниченко.

Після XV з'їзду ВКП(б) партія спрямувала трудящих на шлях масової соціалістичної перебудови сільського господарства. В селах, підпорядкованих Михайлівській сільраді, у 1929—30 рр. організовано колгоспи «Нове життя», ім. Т. Г. Шевченка, ім. XV партз'їзду. Це були невеликі господарства, вони користувалися 2 тис. га орної землі та 50 га луків. В їх економічному зміцненні дійову допомогу подавали колективи заводу і залізничного вузла. Робітники в 1930 році відремонтували 3 молотарки, 20 сівалок, 40 плугів, допомагали збирати врожай. Комуністи і комсомольці спрямовували актив колгоспів на боротьбу з куркульськими елементами, які гальмували проведення хлібозаготівель[1].

У 1935 році на залізничному вузлі, заводі широкого розвитку набув стахановський рух. Робітники залізничного депо, станції, служби колії подавали приклад у соціалістичному змаганні. На цукровому заводі проводились наради стахановців, широко висвітлювався передовий досвід їх роботи. В перших лавах стахановців 1935—1939 рр. йшли токар І. Я. Дегтярьов, варник рафінаду І. С. Павленко, цехові майстри К. Ю. Полевичек, О. Т. Кашук та інші. Для робітників заводу організували школу техмінімуму. В 1940 році у 10 разів проти 1913 року зріс вантажообіг Хутір-Михайлівського залізничного вузла.

Широкого розмаху набрали соціалістичне змагання й ударництво в сільськогосподарських артілях ім. XV партз'їзду, «Нове життя», ім. Т. Г. Шевченка. Найбільше відзначилися в праці стахановці-коноплярі й тваринники колгоспних ферм.

У населеному пункті працювали лікарня на 35 ліжок, медпункт, амбулаторія.

За довоєнні п'ятирічки ще ширшого розвитку набули освіта, культура. В 1934 році почала працювати семирічна школа в Журавці. В Хуторі-Михайлівському 1930 року були організовані вечірня школа та курси підготовки робітників до вузів, працювало 5 гуртків лікнепу (1924—1930 рр.). 1935 року на базі семирічки відкрито середню школу. Перед Великою Вітчизняною війною в 3-х населених пунктах було понад 30 учителів, навчалось 900 дітей робітників і колгоспників. У 1938 році побудували клуб залізничників на 350 місць й при ньому відкрили бібліотеку з фондом 10 тис. книг.

Мирну працю перервав віроломний напад гітлерівської Німеччини. 650 жителів села пішли на фронт і мужньо боронили Батьківщину. Незважаючи на безперервне бомбардування, залізничний вузол і цукровий завод продовжували ритмічно працювати. Населення Хутора-Михайлівського копало траншеї, протитанкові рови, окопи на підступах до населеного пункту. Коли фронт наблизився, цінне устаткування евакуювали в глибокий тил.

1 жовтня 1941 року німецько-фашистські загарбники окупували Хутір-Михайлівський[2]. Гітлерівці організували тут концентраційний табір, де закатували понад 17 тис. радянських людей, а близько 800 чоловік спалили в приміщенні заводського клубу. Жертвами кривавого терору стали комуністи Журавки С. І. Го-

[1] Сумський облпартархів, ф. 221, оп. 1, спр. 612, арк. 23.
[2] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні, стор. 426.

ма, М. П. Білик, спеціалісти цукрового заводу К. Ю. Полевичка, О. Т. Кашук, П. М. Нємцев та багато інших. По-звірячому були вбиті за зв'язок з партизанами Н. С. Безуглий з дружиною і сином, І. Л. Горталов, М. С. Гуляко, вчителька В. Т. Павленко, а її матір гітлерівці спалили живцем.

Та ніякі звірства фашистів не могли зламати волю трудящих. Під керівництвом Ямпільського підпільного райкому партії розгорнулась боротьба в тилу ворога. 25 жителів Хутора-Михайлівського пішли в партизанські загони. Зокрема учасниками загону «За Родину» стали жителі селища комуністи І. Є. Ігнащенко, М. С. Особливець, П. Д. Кузенков, М. Т. Гузій, Т. А. Рудницький з дружиною і сином та інші[2].

Незабаром фашисти відчули силу партизанських ударів. Так, в ніч з 20 на 21 лютого 1942 року партизани розгромили німецький гарнізон в Хуторі-Михайлівському й заволоділи селищем. Вони знищили склад гумових шин, вивели з ладу устаткування залізничного вузла, роздали населенню весь хліб, що був призначений для вивезення в Німеччину, захопили значні воєнні трофеї і відійшли в ліси[2]. Під час літніх боїв 1943 року партизани в районі Хутора-Михайлівського пустили під укіс ворожий ешелон з технікою та вивели з ладу ділянку залізниці.

5 вересня 1943 року частини 149-ї стрілецької дивізії під командуванням полковника А. А. Орлова визволили Хутір-Михайлівський від німецько-фашистських загарбників[3].

За час окупації гітлерівці завдали селищу матеріальної шкоди на суму 50 млн. крб. Вони спалили 200 будинків, зруйнували паровозне депо, електростанцію, амбулаторію, клуби та інші громадські споруди.

Відразу після визволення почалася відбудова. Відновили роботу партійні, комсомольські та профспілкові організації, сільрада. Основні зусилля трудівників комуністи спрямували на відродження зруйнованого залізничного вузла, заводу, жител. Найпершими запрацювали залізнична станція і служба колії. Вони безперебійно обслуговували військові та господарські перевезення. З Російської Федерації сюди надходили будівельні матеріали, метал, промислові й продовольчі товари. При братній допомозі російських трудящих, держави хутір-михайлівці поступово відновлювали господарство, житловий фонд.

9 травня 1945 року настав довгожданий День Перемоги над гітлерівською Німеччиною. В цю перемогу над лютим ворогом внесли свій вклад і хутір-михайлівці. З 700 місцевих жителів, які в складі частин Червоної Армії і партизанських загонів вели боротьбу проти гітлерівців. 250 чоловік загинуло смертю хоробрих, 450 воїнів і партизанів нагороджено орденами і медалями СРСР. Повернулися фронтовики, збільшився загін трудівників.

У 1945 році завершено відбудову депо та будинку служби дистанції колії і пункту технічного огляду вагонів. Багато зусиль і вміння доклали робітники, відбудовуючи цукровий завод. Душею і організатором цієї справи виступила партійна організація. Восени 1947 року заводський гудок сповістив про початок виробничого сезону. В 1948 році почали працювати електростанція і вокзал. Під кінець 1949 року в основному закінчилася відбудова господарства, в т. ч. й колгоспів Хутора-Михайлівського.

В 1950 році всі три колгоспи об'єдналися в один — ім. М. Ф. Ватутіна. Він мав у користуванні 1900 га орної землі та 50 га луків. Місцеві підприємства, робітники допомагали колгоспу ремонтувати жатки, збирати врожай.

Великою подією в житті українського, російського та інших народів країни було свято 300-річчя возз'єднання України з Росією. Відзначаючи цю історичну дату, місцеві трудові колективи в 1954 році на станції Хутір-Михайлівський спору-

[1] Сумський облпартархів, ф. 4, оп. 3п, спр. 238, арк. 6, 7, 11.
[2] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 107, 108.
[3] Там же, стор. 419.

дили й урочисто відкрили пам'ятник видатному державному діячеві і полководцю Богдану Хмельницькому, з ім'ям якого зв'язане возз'єднання України з Росією.

З 1958 року Хутір-Михайлівський — селище міського типу Ямпільського району. Більше відпускалося бюджетних коштів. Ця обставина позитивно позначилася на дальшому розвитку селища, місцевої промисловості.

На повну потужність працював залізничний вузол. Цукровий завод освоїв випуск високоякісної продукції. Його рафінад користувався великим попитом. Широкого розмаху на заводі набув рух раціоналізаторів. До початку роботи XXII з'їзду КПРС раціоналізатори подали і впровадили у виробництво 134 пропозиції з економічним ефектом 73 тис. крб. на рік. Заслуженою повагою користуються заводські умільці І. А. Повашевич, комуністи Г. А. Волков, А. Ф. Кубрак та інші. Раціоналізатори В. Н. Кандиба, І. О. Нижник створили наливні бункери пресів для дрібної цукрової крупки, які експонувались на ВДНГ у Москві[1]. В лютому 1962 року пущено нову теплову електростанцію потужністю 4 тис. кіловат.

З кожним роком селище зростало. В кінці 1962 року воно переведене в розряд міст районного підпорядкування. 30 грудня 1962 року Хутір-Михайлівський перейменовано в Дружбу і підпорядковано Середино-Будському району.

Дружбівці з ентузіазмом трудилися, розвиваючи господарство рідного міста. Ширився рух за комуністичну працю. Президія Верховної Ради СРСР у 1966 році за досягнення в розвитку цукрової промисловості 17 працівників рафінадного заводу нагородила орденами й медалями. Серед них О. А. Макарцева удостоєна ордена Леніна.

В ювілейному 1967 році на заводі встановлена автоматична лінія пакування рафінаду та галерея транспортування пакунків. Було впроваджено 15 раціоналізаторських пропозицій, що дало економічний ефект на суму 20 тис. крб. Почесного звання комуністичних удостоїлися того року 38 бригад і 2 дільниці, а 148 робітникам присвоєно звання ударників комуністичної праці.

Перед 50-річчям Радянської влади станція Хутір-Михайлівський прийняла перші електровози. Введена була в дію маршрутно-релейна централізація, що дозволила збільшити пропускну спроможність поїздів, скоротити простої вагонів на 5,9 проц. У ювілейному році 37 бригадам вузла присвоєно звання комуністичних, 135 залізничникам — звання ударника комуністичної праці.

В місті є автобаза, яка забезпечує автотранспортом підприємства і населення. 40 працівників автобази — ударники комуністичної праці.

Новими успіхами в господарському і культурному будівництві відзначили трудящі міста великий ювілей — 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Колектив рафінадного заводу достроково виконав свої планові завдання. 16 його бригад завершили восьму п'ятирічку в червні 1970 року. Понад план було вироблено майже 16 тис. цнт рафінаду.За п'ятирічку цукровики застосували 415 раціоналізаторських пропозицій, що дало економічний ефект на суму 210 тис. крб. За високі показники в ювілейному соціалістичному змаганні комуністка А. Д. Дубовикова удостоєна ордена Леніна, А. М. Швець — ордена Жовтневої Революції. 216 працівників заводу нагороджені медалями «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». Колектив станції Хутір-Михайлівський восьму п'ятирічку виконав щодо перевезення вантажів на 125 процентів.

За останні роки значно зміцніла економіка колгоспу

Пам'ятник Богдану Хмельницькому на пероні вокзалу станції Хутір-Михайлівський. 1971 р.

[1] Газ. «Колгоспне село», 15 лютого 1965 р.

ім. М. Ф. Ватутіна. Господарство має 13 тракторів, 8 автомашин, 4 зернозбиральних комбайни. Порівняно з 1939—1940 рр. на 40 проц. підвищилась урожайність сільськогосподарських культур. Значно зросли надої молока, доходи, неподільні фонди. Колгоспники Н. П. Крещик, В. П. Остапенко, Т. І. Фриза та інші за досягнуті успіхи відзначені урядовими нагородами.

Керуючись настановами історичного XXIV з'їзду КПРС, трудящі міста самовіддано працюють над виконанням і перевиконанням планів дев'ятої п'ятирічки.

Добре в 1972 році розпочав другий рік дев'ятої п'ятирічки колектив Хутір-Михайлівської дистанції колії. На залізничному вузлі попереду в соціалістичному змаганні йде бригада, яку очолює Герой Соціалістичної Праці С. П. Дзюба. Цьому трудовому колективу в 1972 році присвоєно перше місце й перехідний Червоний прапор дистанції. Високопродуктивно працюють монтери колії М. П. Хоменко та В. Г. Московко.

Значних успіхів у підвищенні продуктивності праці, змагаючись із залізничниками Брянського і Гомельського відділків, добився колектив станції Хутір-Михайлівський. Йому в 1972 році після підведення підсумків двічі присуджувався перехідний Червоний прапор Конотопського відділку залізниці. Зміна маневрового диспетчера комуніста С. О. Котова, що виступила на Хутір-Михайлівській станції з патріотичною ініціативою — ознаменувати кожний день ювілейної вахти ударною працею — 6 грудня 1972 року рапортувала про успішне виконання своїх підвищених зобов'язань. Цей трудовий колектив відправив понад план 28 400 тонн народногосподарських вантажів: на 8400 тонн більше від взятого зобов'язання.

Рафінадний завод достроково виконав річний план 1972 року щодо реалізації продукції. За успіхи, досягнуті в міжобласному соціалістичному змаганні з цукровиками Курської області на честь 50-річчя утворення Союзу РСР, начальник сиропнокристалізаційного цеху дружбівського заводу А. Ф. Кубрак нагороджений почесною грамотою Курського обкому КПРС, облвиконкому та облпрофради[1].

В передювілейному змаганні мали досягнення й трудівники колгоспу ім. Ватутіна. Свинарки К. Д. Пеклич і М. П. Шостак одержали більш як по 18 поросят від свиноматки. На 1 грудня 1972 року вироблено понад 45 цнт м'яса на 100 га сільгоспугідь та на 116,3 проц. колгосп виконав річний державний план продажу вовни.

Розквітає життя трудящих міста Дружби в братній сім'ї народів. Тут стало традицією у весняні погожі дні відзначати День дружби. На свято прибувають посланці трьох братніх республік — РРФСР, УРСР, БРСР. Цього радісного дня представники народів-братів діляться передовим досвідом і планами на майбутнє. Мовами братніх народів лунають привітання, пісні. Свято дружби в місті — один з багатьох яскравих прикладів щастя, здобутого в спільній боротьбі всіх народів Радянського Союзу.

Важливу роль у житті міста відіграє Дружбівська (з 1966 р. Ямпільського району) міська Рада депутатів трудящих, у якій 50 народних обранців, у т. ч. 25 комуністів. Так, у 1971 році для розвитку народного господарства (в т. ч. комунально-житлового) з бюджету міськради використано 46,5 тис. крб. і на соціально-культурні заходи — 481,3 тис. крб., у т. ч. для освіти 297,0 і охорони здоров'я 173,7 тис. крб. Міськрада має 9 постійних комісій та залучає до роботи численний її актив. Значну роботу провадять комісії благоустрою, освіти й культури.

Жителів обслуговують 2 лікарні, поліклініка, 3 медпункти, аптека. Є пологове відділення. В місті працюють 15 лікарів і 90 осіб середнього медичного персоналу.

В Дружбі є 17 магазинів, 20 ларків, 4 їдальні, ресторан, хлібозавод, павільйон побутового обслуговування.

Великого значення надається освіті. Місто має 5 шкіл: 2 середні, робітничої молоді, восьмирічну, початкову, в яких навчається понад 2 тис. учнів. 150 друж-

---

[1] Газ. «Ленінська правда» (Суми), 19 грудня 1972 р.

бівців вчаться у вузах і технікумах країни. В 1965 році в місті відкрито музичну школу. Вчительський колектив Дружби налічує 100 чоловік.

Осередками культурно-освітньої роботи є 2 клуби, при яких працюють гуртки художньої самодіяльності, широкоекранний кінотеатр на 450 місць, 14 червоних кутків, 7 бібліотек з книжковим фондом близько 70 тис. томів, якими користується понад 2 тис. читачів.

На святі дружби представників братніх народів, м. Дружба. 1972 р.

Широко розгорнута лекційна пропаганда. Лекторська група міського відділення товариства «Знання» налічує 70 чоловік. Жителі Дружби щорічно передплачують понад 13 тис. газет і журналів. Кожна сім'я одержує їх в середньому 4—5 примірників.

У місті встановлено два пам'ятники В. І. Леніну: один — у центрі, другий — на території Дружбівського рафінадного заводу.

Трудящі спорудили меморіал загиблим борцям за встановлення Радянської влади в Хуторі-Михайлівському. На пам'ятнику викарбували слова: «Борцям за справу революції від вдячних громадян м. Дружби, листопад 1967».

Політичне життя, економічне й культурне будівництво спрямовують 18 партійних організацій міста, які об'єднують 503 комуністи. Активними їх помічниками є 539 членів ВЛКСМ, об'єднаних у 12 комсомольських організаціях.

Уродженцем міста є академік АН УРСР, доктор технічних наук, професор І. Т. Швець.

Натхнені історичними рішеннями XXIV з'їзду КПРС, трудящі Дружби борються за виконання планів комуністичного будівництва.

І. Т. КАЧАН, Н. О. СОВА

СВЕСА́

Свеса — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на правому березі річки Свіси, за 13 км від районного центру. Залізнична станція на лінії Орша—Харків. Населення — 7,8 тис. чоловік.

Уперше Свеса, назву якій дала річка Свіса, згадується в документах 70-х років XVII ст. як невеликий козацький хутір Ямпільської сотні Ніжинського полку.

Після ліквідації полкового устрою на Лівобережній Україні в 1782 році хутір Свеса в складі Глухівського повіту ввійшов до Новгород-Сіверського намісництва, в 1796 році — до Малоросійської, а в 1802 — Чернігівської губернії.

Наприкінці XVIII ст. Скоропадський, а потім Неплюєв, до якого перейшов хутір, остаточно закріпачили селян. Крім гуральні, поміщикові Н. Неплюєву у Свесі належали цукроварня, збудована в 1853 році, й завод випалювання вапна (з 1853 року). В 1858 році він збудував ливарно-механічний завод, де вироблялось устаткування для цукроварень, гуралень, олійниць, а також сільськогосподарські машини[1]. Становище кріпаків було надзвичайно тяжким. Вони три дні на тиждень

[1] П. А. Орлов, С. Г. Будагов. Указатель фабрик и заводов Европейской России, стор. 301, 390, 637, 696.

працювали на заводах і 3 дні — на поміщицькій землі. Для роботи на своїх ділянках у них лишався один день. Селяни були позбавлені будь-яких прав. Поміщик міг їх продавати, міняти, віддавати в солдати.

Після проведення реформи селяни, хоч і стали особисто вільними, економічне становище їх не поліпшилося. Поміщик відрізав більш як п'яту частину землі, якою вони користувалися до 1861 року. До того ж, їм виділили найгірші землі, розкидані окремими клаптиками й віддалені від хутора на 6 і більше верст, часто серед боліт, куди важко було під'їхати. Навіть у врожайні роки на них збирали 18—20 пудів жита з десятини[1]. Щоб якось прогодувати сім'ю, заплатити податки й викупні платежі, селяни змушені були орендувати землю в поміщика на кабальних умовах, здебільшого з половини. Після розрахунку з поміщиком селянину-половинщику залишалося 8—9 пудів зерна з десятини. Частина безземельних і малоземельних селян шукала заробітків на заводах або йшла на відхожі промисли.

Наявність вільних робочих рук після скасування кріпацтва і введення в дію залізниці Конотоп—Брянськ сприяли розширенню діючих підприємств і перетворенню Свеси на досить велике робітниче селище. Наприкінці XIX ст. колишній хутір уже називали слободою. В 1897 році тут проживало 865 чоловік. Крім того, сюди на заробітки прибували селяни з навколишніх сіл і навіть із сусідніх губерній. Становище цих робітників було нестерпним. Жили вони в темних і вологих бараках, їх жорстоко карали за найменші т. зв. порушення дисципліни, допікали штрафами. Робочий день тривав 12 годин, а одержували робітники 5—7 крб. на місяць[2].

Тяжке й безпросвітне життя робітників і селян штовхало їх на боротьбу за свої права. Гарячий відгук серед трудівників селища знайшли революційні події 1905—1907 рр. В ніч на 23 лютого 1905 року населення Свеси брало участь в розгромі Хутір-Михайлівського цукрового заводу й економії Терещенка. Для «заспокоєння» робітників до Свеси прибули чернігівський губернатор з ескадроном кавалерії та прокурор Ніжинського окружного суду[3]. 1 Травня 1905 року в селищі відбулася демонстрація. Завершилася вона багатолюдним мітингом, який жандарми розігнали, а багатьох його учасників заарештували. Щоб попередити нові виступи, у Свесі розквартирували півроти піхоти[4]. Однак 17 червня 1906 року в Свесу прийшли 300 робітників Хутір-Михайлівського цукрового заводу й разом з робітниками ливарно-механічного заводу й місцевими селянами провели мітинг, на якому промовці закликали об'єднатись і разом іти проти своїх гнобителів.

Постійними супутниками трудящих Свеси були злидні, недоїдання, що зумовлювало поширення професійних і пошесних захворювань. До того ж, підприємці ігнорували правила техніки безпеки, що призводило до нещасних випадків, а в селищі працював лише один фельдшер, який не міг подати вчасно необхідну медичну допомогу. Не існувало ніяких навчальних і культосвітніх закладів. Тільки в 1893 році у Свесі відкрили церковнопарафіяльну школу, в якій навчалося 30—40 учнів. Більшість дітей через нестатки батьків не мала можливості відвідувати школу. З 10—12 років вони йшли працювати на місцеві заводи, де широко використовувалася дешева дитяча праця. Напередодні першої світової війни 75 проц. чоловіків і 90 проц. жінок у Свесі були неписьменними.

Після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції робітники й селяни сподівалися, що закінчиться війна, поліпшиться їхнє становище. На мітингу, який відбувся у квітні 1917 року, вони вимагали восьмигодинного робочого дня, миру, хліба й землі. Але війна тривала, земля й заводи лишались у тих же власників. Органи Тимчасового уряду підтримували поміщиків і капіталістів.

---

[1] Материалы для оценки земельных угодий, т. 11. Глуховский уезд, стор. 45, 46.
[2] Список фабрик и заводов Европейской России, стор. 335, 707.
[3] Революция 1905—1907 гг. на Украине, т. 2, ч. 1, стор.126.
[4] И. Г. Дроздов. Аграрные волнения и карательные экспедиции в Черниговской губернии в годы первой революции 1905—1906 гг., стор. 174, 175.

З великою радістю трудящі Свеси зустріли звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Та владу в селищі захопили ставленики Центральної ради. Після І Всеукраїнського з'їзду Рад боротьба за встановлення Радянської влади у Свесі загострилася. На початку січня 1918 року робітники механічного й цукрового заводів за активною участю всіх трудящих встановили в селищі Радянську владу й обрали Раду робітничих і селянських депутатів. Рада насамперед запровадила робітничий контроль на цукровому й механічному заводах, а в лютому 1918 року оголосила ці підприємства націоналізованими[1]. Для охорони заводів від куркульських банд у селищі створили загін Червоної гвардії.

Дальші соціалістичні перетворення перервав наступ австро-німецьких військ, закликаних буржуазно-націоналістичною Центральною радою. У квітні 1918 року вони захопили Свесу. Окупанти встановили режим жорстокого терору. Вони грабували жителів, за найменший вияв протесту били нагаями і прикладами, розстрілювали без суду й слідства. Коли кайзерівські війська підходили до Свеси, частина робітників влилася до лав Червоної Армії, багато пішло в партизанський загін, що діяв у районі селища й навколишніх сіл. Партизани знищували гарнізони окупантів, перешкоджали вивозу хліба та інших продуктів до Німеччини. Так, на складах у Свесі та Хутір-Михайлівському вони захопили 20 вагонів цукру й борошна і відправили московським робітникам.

Наприкінці листопада 1918 року 2-а Українська радянська дивізія визволила Свесу від німецьких окупантів і гетьманців. У селищі було відновлено Радянську владу. Знову почала діяти Рада. Незважаючи на те, що навколо лютували залишки куркульсько-петлюрівських банд, які тероризували населення, на підприємствах було встановлено 8-годинний робочий день, проведено розподіл поміщицької землі й майна.

Влітку 1919 року над молодою Радянською країною нависла нова небезпека— з півдня наступали полчища денікінців. У серпні вони захопили Свесу. Знову почалися арешти й грабежі. Білогвардійці забирали худобу, хліб, одяг тощо. На початку листопада 1919 року частини Червоної Армії за допомогою партизанів вибили денікінців із Свеси.

Одразу відновили діяльність органи Радянської влади. В березні 1920 року в селищі створено партійний осередок, секретарем якого обрали М. Г. Литвинова[2]. Тоді ж організовано й комсомольський осередок, який налічував 30 чоловік. Під керівництвом комуністів трудящі провели тиждень допомоги фронту, комсомольці — збір теплих речей для червоних бійців. Партійний осередок, Рада робітничих, селянських і червоноармійських депутатів робили все можливе, щоб швидше подолати післявоєнну розруху. Розгорнулися відбудовчі роботи на механічному заводі, в яких взяли участь усі трудящі селища. Невдовзі підприємство стало до ладу. Одночасно робітники заводу допомагали селянам навколишніх сіл у проведенні сільськогосподарських робіт. Під час тижня селянина (з 25 березня до 2 квітня 1920 року) вони відремонтували близько 200 плугів. Комуністи й комсомольці організовували суботники, під час яких упорядковували селище.

Відбулися зрушення і в галузі освіти й культури. У Свесі працювала початкова школа, створили пункти ліквідації неписьменності серед дорослого населення. При механічному заводі відкрили клуб, бібліотеку. Комсомольці допомагали в організації художньої самодіяльності. Значна робота провадилася для залучення жінок до участі в громадсько-політичному житті. В 1925 році почала діяти політшкола, яку відвідувало близько 80 чоловік. 1923 року відкрито школу фабрично-заводського учнівства, яка готувала кваліфікованих робітників для цукрових заводів, а згодом — для механічного заводу. В ній навчалося понад 80 учнів[3].

---

[1] Робітничий контроль і націоналізація промисловості на Україні. Збірник документів і матеріалів. Березень 1917 — березень 1921 рр. К., 1957, стор. 354, 355.

[2] Газ. «Известия» (Глухів), 11 червня 1920 р.

[3] Сумський облпартархів, ф. 221, оп. 1, спр. 192, арк. 138.

У жовтні 1920 року Свеса ввійшла до складу новоствореного Шосткинського повіту, з березня 1923 року — до Ямпільського району Новгород-Сіверського округу, а з 1925 року в складі цього ж району — до Глухівського округу. З 1931 до 1935 року селище входило до Шосткинського району, з 1935 — до Ямпільського району Чернігівської, а з 1939 року — Сумської області.

На кінець відбудовного періоду був повністю реконструйований механічний завод. Якщо до 1925 року тут виробляли тільки сільськогосподарський реманент, то тепер підприємство випускало вже складне устаткування для цукрових заводів. Кількість робітників збільшилася з 182 у 1923 році до 490 у 1925 році. Випуск валової продукції зріс більш як у 6 разів[1]. У 1926 році завод освоїв випуск відцентрових насосів, а з 1928 року — устаткування для вугільної промисловості.

Свеський цукровий завод з 1918 до 1930 року перебував на консервації, але при ньому працював лісозавод, що давав продукції на 26 тис. крб. щорічно. Крім того, на початку 20-х років управління Московсько-Київської залізниці заснувало у Свесі лісозавод, який виробляв продукції на 140 тис. крб. щорічно. Розвиток економіки селища сприяв зростанню його населення. Якщо в 1920 році тут проживало 998, то в 1926 році — вже 1265 чоловік[2].

Значного розвитку набули підприємства Свеси протягом перших п'ятирічок. На механічному заводі побудували нові цехи, держава надала устаткування. Тут почали виготовляти парові й гідравлічні насоси. Завод став спеціалізованим — виробляв насоси. Його продукція була відома в багатьох містах Радянського Союзу. В 1930 році розпочалося переобладнання цукроварні на завод для виготовлення дубильних екстрактів[3]. Через 2 роки він став до ладу.

На підприємствах Свеси широкого розмаху набрав стахановський рух. Провідну роль у розгортанні цього руху відіграли комуністи. Так, у 1937 році з 536 робітників насосного заводу половина була стахановцями. На заводі дубильних екстрактів з 375 робітників по-стахановськи працювали 150. Першими стахановцями стали І. Є. Смишляк, Ф. Є. Рогозинський, І. П. Трухан, І. С. Потапенко та інші.

Партійна організація, яка в 1927 році налічувала понад 40 комуністів[4], і селищна Рада велику увагу приділяли розвитку охорони здоров'я, освіти й культури. В 1925 році у Свесі відкрили амбулаторію з відділенням для стаціонарного лікування, на обох заводах організували медпункти. В 1936 році споруджено нову лікарню й аптеку. 1925 року початкова школа була реорганізована в семирічну, а 1936 року — в середню. Того ж року почала працювати школа робітничої молоді. Кількість учнів у Свесі в порівнянні з дореволюційним часом зросла більше як у 20 разів. Неписьменність серед дорослого населення на той час в основному було ліквідовано. В селищі побудували клуб, при якому працювали гуртки художньої самодіяльності.

Успіхи, що їх досягли трудящі селища в передвоєнні роки, були результатом повсякденної допомоги Радянського уряду, використання досвіду насосних заводів країни, роботи комуністів, комсомольців і депутатів селищної Ради. Партійна організація і Рада велику увагу приділяли політико-виховній роботі, розвитку виробництва, поліпшенню матеріального добробуту трудящих, благоустрою селища.

Мирну працю трудящих перервав віроломний напад фашистських загарбників на Радянський Союз. Більшість чоловіків призовного віку пішла на фронт. Коли ворожі дивізії наближалися до Свеси, райком партії і селищна Рада організували евакуацію робітників і устаткування заводів. 2 жовтня 1941 року німецько-фашистські війська захопили Свесу[5] і встановили кривавий окупаційний режим. Фашисти розстріляли десятки жителів селища, серед них — всю сім'ю комуніста П. В. Московки, який багато років очолював селищну Раду депутатів трудящих.

---

[1] Матеріали до опису округ УРСР. Глухівська округа. Х., 1926, стор. 22.
[2] Список населених місцевостей Глухівщини, стор. 8.
[3] Газ. «Зоря» (Шостка), 18 квітня 1931 р.
[4] Сумський облпартархів, ф. 221, оп. 1, спр. 138, арк. 120
[5] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 418.

Та криваві репресії не злякали радянських людей. Під керівництвом Ямпільського підпільного райкому партії (секретар Д. Д. Красняк) у Свесі була створена підпільна партійна група. Багато жителів Свеси влилося до Ямпільського партизанського загону «За Родину», яким командували С. М. Гнибіда й Д. Д. Красняк. Народними месниками стали люди різного віку. Серед них були фельдшер селища 50-річна П. О. Сергієнко, дружина закатованого гестапівцями лікаря-патріота М. П. Сергієнка, М. С. Шестова, Г. Г. Ткачова, М. Н. Москаленко, багато учнів старших класів середньої школи, зокрема М. Романенко, Г. Москаленко, В. Фурсій, Н. Крюкова та ін. Чимало з них віддали своє життя за Батьківщину. Смертю хоробрих загинули брати Іван і Микола Підгорні. Л. Підгорний і М. Романенко пройшли весь рейд з ковпаківцями, нагороджені орденами й медалями.

В березні 1942 року група жителів Свеси на чолі з комуністом Ф. Н. Московкою, захопивши німецьку зброю, пішла в Хінельський ліс, де влилися до партизанського загону. Того ж року в Свесі була створена група партизанського резерву в кількості 46 чоловік[1]. Вона займалася розвідкою, провадила агітаційно-масову роботу серед населення, переховувала й лікувала поранених партизанів, розповсюджувала листівки та зведення Радінформбюро.

3 вересня 1943 року частини 65-армії під командуванням генерал-лейтенанта П. І. Батова визволили Свесу від фашистів[2].

Окупанти завдали великої шкоди господарству Свеси. Вони зруйнували заводські цехи, гуртожиток робітників, приміщення школи й клубу, багато житлових будинків. Загальна сума збитків становила 4,6 млн. крб. Відразу після визволення відновили діяльність партійні й радянські органи, які мобілізували всі зусилля трудящих на відбудову зруйнованого господарства. Першочерговим завданням була відбудова насосного заводу. Доводилося долати великі труднощі. Не вистачало кваліфікованих робітників, транспортних засобів, необхідних матеріалів. Значну допомогу робітникам Свеси подали трудящі братніх республік, особливо РРФСР. Вони надсилали необхідне устаткування, інструменти, сировину. Незабаром насосний завод став давати продукцію для фронту.

Величезну радість трудівникам Свеси принесла звістка про остаточну перемогу Червоної Армії над полчищами гітлерівської Німеччини. В лавах Червоної Армії та партизанських загонах під час війни боролися проти окупантів 420 жителів Свеси. З них 250 за мужність і відвагу нагороджено орденами й медалями. Трудящі селища свято шанують пам'ять тих, хто віддав своє життя за свободу й незалежність Батьківщини. Вони спорудили обеліск Слави, на якому викарбувані імена 160 полеглих односельців. Колективи насосного заводу, дубильних екстрактів і середньої школи № 1 на своїй території спорудили пам'ятники радянським воїнам, які загинули в боях з фашистами під час визволення Свеси.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни багато колишніх солдатів повернулися до мирної праці, що сприяло швидшій відбудові й розширенню підприємств. Насосний завод перейшов на випуск мирної продукції — насосів і хімапаратури[3]. За допомогою трудящих нашої Вітчизни був відроджений і завод дубильних екстрактів. Протягом 1943—1950 рр. він одержав з братніх республік 30 одиниць устаткування. За роки четвертої п'ятирічки заводи розширили виробничі площі, старе обладнання частково замінили новим, більш досконалим.

На підприємствах розгорнулося соціалістичне змагання за дострокове виконання виробничих планів, яке очолили комуністи. Майже половина робітників працювала по-стахановськи. В 1948 році колектив заводу дубильних екстрактів за 10 місяців виконав план на 120 проц. Перше місце завоювала комсомольсько-молодіжна зміна М. П. Ковбаси, майстра, молодого комуніста, що виконала план на 128,5 проц. За-

---

[1] «Український історичний журнал», 1966, № 6, стор. 74.
[2] Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 418.
[3] Сумський облпартархів, ф. 1399, оп. 1, спр. 3, арк. 27.

воду вручено перехідний Червоний прапор Ради Міністрів СРСР і грошову премію[1]. Широкого розмаху набуло соціалістичне змагання і на насосному заводі. 1950 року тут було 5 бригад відмінної якості. За перший квартал 1950 року завод освоїв три марки нових насосів для суднобудівної промисловості[2].

Зросло число раціоналізаторських пропозицій. У 1951 році на заводі дубильних екстрактів реалізовано 59 пропозицій, завдяки чому зекономлено 93 тис. крб. Насосному заводу в 1953 році раціоналізаторські пропозиції робітників дали економії близько 230 тис. карбованців.

У перші ж дні після вигнання окупантів розпочали роботу лікарня, загальноосвітні школи, ремісниче училище, культосвітні заклади. Асигнування на соціально-культурні заходи зростали рік у рік. Якщо в 1947 році вони становили 588 тис. крб., то в 1949 — вже 949 тис. карбованців.

Здійснюючи накреслення партії, трудящі Свеси за 1951—1972 рр. досягли значних успіхів у господарському будівництві. В 1960 році стала до ладу ТЕЦ, насосний завод освоїв випуск складної хімічної апаратури. На заводі розгорнувся рух за комуністичну працю. Першими почесне звання колективу комуністичної праці завоювали 5 бригад: ливарників (бригадир Г. П. Сидоренко), слюсарів (бригадир В. Т. Тищенко), слюсарів-складальників (бригадир О. Ф. Бровченко), клепальників-чеканників (бригадир В. Д. Комендант), котельників (бригадир І. С. Потапенко). В 1972 році на заводі працювало понад 600 ударників комуністичної праці, тобто майже четверта частина всіх робітників.

Значний вклад у виконання виробничих планів вносять раціоналізатори й винахідники. Протягом ювілейного 1967 року вони подали понад 300 пропозицій, впровадження яких дало підприємству економію в 72,5 тис. крб. Серед кращих раціоналізаторів — котельники А. К. Іванін, А. І. Коцур, Д. П. Плаксін. Кілька винаходів заводських робітників-новаторів демонструвалися на ВДНГ у Москві. Раціоналізатори В. А. Гонтаренко й М. М. Ткачук у 1970 році одержали бронзові медалі виставки.

Велике трудове й політичне піднесення у Свесі викликала підготовка до відзначення 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Ініціатором соціалістичного змагання за виконання восьмого п'ятирічного плану до 22 квітня 1970 року виступила бригада котельників насосного заводу, де бригадиром комуніст П. О. Малофєєнко. Цей патріотичний почин знайшов широку підтримку серед трудящих усього району. Під девізом «П'ятирічку — до ювілею вождя» трудилися бригади М. С. Костенка, Є. П. Коменданта, І. М. Бойка та інших. До Ленінського ювілею 219 робітників заводу виконали свої п'ятирічні завдання. А ударники комуністичної праці В. П. Чепик, В. П. Мора, Н. С. Мартиненко, В. І. Ходак, Ф. С. Конюхов завдання восьмої п'ятирічки виконали за 3,5 року. За успіхи в комуністичному будівництві, і в зв'язку з 100-річчям з дня заснування заводу, в 1970 році підприємство нагороджено Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР. Велика група працівників удостоєна орденів і медалей. За високі показники в соціалістичному змаганні на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 393 передовики виробництва нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Включившись у змагання на честь XXIV з'їзду КПРС, завод у 1971 році збільшив випуск насосів порівняно з 1950 роком у 12 разів, хімічного устаткування — в 9 разів. За цей час продуктивність праці зросла в 7,4 раза. Тільки за 1971 рік колектив насосного заводу випустив надпланової продукції на мільйон карбованців. На заводі виросло нове покоління справжніх майстрів праці, командирів виробництва. Тут працює понад 500 інженерів і техніків.

Чималих успіхів досяг і колектив заводу дубильних екстрактів — єдиного на Україні підприємства, що виробляє дубильні речовини з кори дерев. Його про-

[1] Сумський облпартархів, ф. 1400, оп. 1, спр. 7, арк. 70, 75.
[2] Сумський облпартархів, ф. 1399, оп. 1, спр. 13, арк. 20.

дукцію використовують майже всі шкіряні заводи Радянського Союзу. Випуск продукції протягом 1951—1972 рр. зріс у чотири рази. Восьмий п'ятирічний план завод виконав до 19 грудня 1970 року, реалізувавши понад план екстрактів на 676 тис. крб. За самовіддану працю 34 трудівники заводу нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Важливу роль у розгортанні капітального й житлового будівництва в селищі відіграв колектив будівельників пересувної механізованої колони № 72. Завдання восьмої п'ятирічки він виконав на 107,3 проц. Першість у змаганні завоювали бригади комуністичної праці В. Д. Сергієнка, В. Д. Канашука та старшого виконроба М. К. Мінчука. 18 будівельників нагороджені медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

Гарячий відгук у трудящих селища знайшла постанова ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік». На підприємствах, в установах селища були розроблені підвищені соціалістичні зобов'язання. Партійні організації спрямовували зусилля колективів на успішне виконання цих зобов'язань. На заводах було удосконалено виробничі процеси, запроваджено комплексну механізацію, прогресивні методи роботи, завдяки чому значно зросла продуктивність праці, зокрема, на насосному заводі — на 8,4 проц. Всі цехи й бригади включилися в змагання за дострокове виконання завдань другого року дев'ятої п'ятирічки. Все це сприяло тому, що колектив заводу дубильних екстрактів завершив виробничу програму 1972 року за 11 місяців, а насосний завод — до 27 грудня, виготовивши продукції на 12 проц. більше, ніж попереднього року. Завод освоїв випуск нового типу насосів для перекачування нафти, які мають великий попит не лише в нашій країні, а й за кордоном.

За успіхи в соціалістичному змаганні на честь 50-річчя утворення СРСР 8 трудівників насосного заводу нагороджено Почесними грамотами Ямпільського РК КП України й виконкому районної Ради депутатів трудящих, 5 чоловік — грамотами Міністерства нафтового і хімічного машинобудування СРСР. Бригадир котельників І. О. Ігнатенко за досягнення в ювілейному соціалістичному змаганні Сумської і Курської областей нагороджений Почесною грамотою Курського обкому КПРС, облвиконкому та облпрофради[1].

Успішно виконав свої ювілейні зобов'язання колектив Свеського лісгоспзагу. Протягом 1972 року він реалізував продукції на 843 тис. крб., заготовив 16 300 куб. метрів ділової деревини для новобудов п'ятирічки, випустив товарів народного споживання на 156,7 тис. крб. Це значно більше, ніж намічалося планом.

З кожним роком міцніють творчі зв'язки трудящих Свеси з виробничими колективами братніх республік нашої Батьківщини. З Росії, Білорусії, Литви, Грузії в 1971—1972 рр. завод дубильних екстрактів одержав 7 одиниць устаткування і різних матеріалів на суму 90 тис. крб., насосний завод — 39 одиниць устаткування. Важко знайти куточок на карті Радянського Союзу, куди б не відправляв свою продукцію Свеський насосний завод. Трудівники насосного заводу вже давно змагаються із спорідненим підприємством братньої Молдавії — Рибницьким насосним заводом, а завод дубильних екстрактів — із спорідненим підприємством у Вишньому Волочку Калінінської області.

Розвиток економіки Свеси сприяв розширенню житлового будівництва. Там, де раніше був пустир, виросли район багатоповерхових житлових будинків, п'ятипо-

Інженерний корпус насосного заводу, смт Свеса, Ямпільського району. 1972 р.

[1] Газ. «Ленінська правда», 19 грудня 1972 р.

верхові гуртожитки, школи, комбінат побутового обслуговування та ін. У районі першого житлового масиву створено мальовниче озеро, побудовано стадіон, упорядковано парк відпочинку. На вулицях прокладено тротуари, збудовано залізобетонний міст через річку Свісу, введено в дію водопровід. До послуг населення— 22 магазини, 3 їдальні, 2 відділення зв'язку, ощадна каса. Селище повністю радіофіковане й електрифіковане.

Значного розвитку набула охорона здоров'я трудящих. У селищі працюють лікарня на 100 ліжок, поліклініка, пологовий будинок, на заводах дубильних екстрактів і насосному створено медпункти. Лікувальні заклади оснащені сучасною апаратурою. Тут налічується 82 медичні працівники, з них 10 чоловік за відмінну роботу нагороджені орденами й медалями.

В селищі працюють 2 загальноосвітні середні школи та школа робітничої молоді, в яких навчаються 1576 учнів. У школах добре обладнані навчальні кабінети, створені всі умови для успішного навчання і виховання дітей. У 1963 році при Свеському насосному заводі відкрито філіал вечірнього відділення Харківського машинобудівельного технікуму, в якому вже одержали дипломи сотні молодих робітників. У селищі працює профтехучилище на 360 учнів, яке готує токарів, слюсарів, ливарників, формувальників. Підприємства Свеси посилають своїх робітників на навчання до вузів і технікумів.

На підприємствах Свеси трудиться багато робітничих династій, зокрема на насосному заводі їх понад 30. На цьому підприємстві тривалий час працював І. В. Карташов. 15 його дітей і онуків знайшли своє місце в робітничому колективі заводу. Так, син М. І. Карташов працює заступником начальника механоскладального цеху. На заводі трудяться також його дружина, син та дочка.

Центром культурно-масової роботи став палац культури, побудований у 1971 році. Палац має концертний зал на 650 місць, лекційний зал на 200 місць, приміщення для бібліотеки й читальні, кімнати для роботи гуртків художньої самодіяльності. В селищі — 8 бібліотек, книжковий фонд яких перевищує 50 тис. примірників. Асигнування на соціально-культурні заходи в 1971 році становили 934,4 тис. крб., що на 225 тис. крб. більше в порівнянні з 1966 роком.

З кожним роком зростає загін інтелігенції селища. Тут працюють понад 700 інженерів і техніків, 90 вчителів, чимало інших працівників з вищою і середньою спеціальною освітою. Вони беруть активну участь у роботі агітколективів. Понад 100 чоловік — члени селищної організації товариства «Знання».

Досягнення в галузі економіки й культури селища є наслідком великої роботи 10 первинних партійних організацій, які об'єднують 588 членів КПРС. Надійним помічником комуністів є 11 первинних комсомольських організацій, що об'єднують 1520 членів ВЛКСМ.

З кожним роком підвищується роль селищної Ради. Вона розглядає і розв'язує питання розвитку економіки, культури, благоустрою, комуністичного виховання молоді. В 1973 році до неї обрано 104 депутати, з них 49 комуністів. У своїй роботі Рада спирається на широкий громадський актив.

Натхнені рішеннями XXIV з'їзду КПРС, трудящі Свеси разом з усім радянським народом наполегливо борються за успішне виконання завдань дев'ятої п'ятирічки, вносять свій вклад у велику справу побудови комуністичного суспільства в нашій країні.

І. Т. КАЧАН, А. М. СТЬОБИН

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ЯМПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

ВОЗДВИ́ЖЕНСЬКЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і 12 км від залізничної станції Ямпіль. Дворів — 443. Населення — 1630 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Говорунове, Грем'ячка, Окіп, Олине, Рождественське, Сороковий Клин, Туранівка.

У Воздвиженському розміщена центральна садиба радгоспу-технікуму, за яким закріплено 4202 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3509 га орної землі. Вирощують зернові, картоплю, коноплі, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 24 передовики нагороджені орденами й медалями СРСР, у т. ч. орденом Леніна —Ф. Г. Аврамкін, В. І. Медведко, В. С. Помошник, орденом Жовтневої Революції — І. П. Архипченко.

У селі є зоотехнічний технікум (22 викладачі, 360 учнів), середня школа (37 учителів, 402 учні), будинок культури на 650 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

На території сільради налічується 4 первинні партійні (126 комуністів) і 6 комсомольських (451 член ВЛКСМ) організацій. Партійний осередок створено в 1925 році, комсомольський — у 1923 році.

Воздвиженське засноване на початку XIX ст. Навесні 1861 року відбувся виступ селян Грем'ячки, обурених грабіжницьким характером реформи. Під час революції 1905—1907 рр. відбулися селянські заворушення. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. У березні 1919 року утворено комуну. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах билися з ворогом 554 жителі села, з них 283 загинули смертю хоробрих. За мужність і героїзм, виявлені у боротьбі з фашистами, 335 чоловік відзначено урядовими нагородами. Під час тимчасової окупації діяла підпільна партійна група.

У селі є пам'ятник В. І. Леніну. Збудовані пам'ятники воїнам-визволителям і односельцям, які загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками.

Уродженцем с. Грем'ячки є доктор сільськогосподарських наук, професор, Герой Соціалістичної Праці С. Ф. Черненко.

ДОРОШІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру і за 7 км від залізничної станції Хутір-Михайлівський. Дворів — 345. Населення — 1553 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Базелівщина, Білиця, Василець, Дорошенкове, Косинське, Олександрівське, Палащенкове, Петренкове, Романькове, Чижикове.

У Дорошівці міститься центральна садиба колгоспу «За мир», за яким закріплено 2142 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1659 га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових, картоплі, конопель, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За трудові успіхи 5 колгоспників відзначені урядовими нагородами, серед них Г. П. Бор — орденом Жовтневої Революції.

П. П. Сагайдачний — Герой Радянського Союзу, уродженець села Княжичів.

Працюють восьмирічна школа (100 учнів, 13 учителів), будинок культури на 260 місць, бібліотека, медпункт. На території сільради налічується 2 первинні партійні (48 комуністів) і 4 комсомольські (45 членів ВЛКСМ) організації.

Дорошівку засновано у XVII ст. Радянську владу встановлено наприкінці грудня 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах з ворогом билося 144 жителі села, з них 56 загинули смертю хоробрих. За мужність і героїзм, виявлені у боротьбі з ворогом, нагороджено 104 чоловіка орденами й медалями СРСР.

КНЯ́ЖИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру і за 9 км від залізничної станції Есмань. Дворів—266. Населення—780 чоловік. Сільраді підпорядковані села Веселий Гай, Гирине, Орлів Яр, Степанівка.

За колгоспом «Ленінський шлях», центральна садиба якого розміщена в селі, закріплено 2730 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2154 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 34 колгоспники нагороджені орденами й медалями СРСР.

У селі є восьмирічна школа (185 учнів, 14 учителів), будинок культури на 210 місць, дві бібліотеки, медпункт. На території сільради—первинна партійна (59 комуністів) і чотири комсомольські (47 членів ВЛКСМ) організації. Комсомольський осередок створено 1920, партійний — 1930 року.

Княжичі засновано в XVIII ст. Радянську владу встановлено наприкінці грудня 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах билися з ворогом 260 жителів, з них 181 загинув, 79 односельців нагороджено орденами й медалями СРСР. Уродженцю Княжичів П. П. Сагайдачному присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В селі споруджено пам'ятник загиблим воїнам-визволителям та обеліск односельцям-воїнам і партизанам, які полягли в боях з гітлерівцями.

Поблизу села Гириного виявлено городище, а біля села Княжичів знайдені окремі речі часів Київської Русі.

МАРЧИ́ХИНА БУ́ДА — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру і за 9 км від залізничної станції Свеса. Дво-

рів — 348. Населення — 2578 чоловік. Сільраді підпорядковані села Дем'янівка, Ломленка, Родіонівка, Руденка.

В Марчихиній Буді міститься центральна садиба колгоспу «40 років Жовтня», за яким закріплено 3861 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4679 га орної землі. У господарстві вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Тут працює шпагатна фабрика. За самовіддану працю 14 робітників і колгоспників нагороджено орденами й медалями СРСР.

У селі працюють: середня школа (530 учнів, 40 вчителів), будинок культури на 270 місць, три бібліотеки, лікарня на 25 ліжок, поліклініка, пологовий будинок. На території сільради 4 партійні (85 комуністів) і 5 комсомольських (212 членів ВЛКСМ) організацій. Партійний осередок створено 1923, комсомольський — 1924 року.

Село відоме з 1660 року. В червні і серпні 1906 року в селі Марчихиній Буді відбулися антиурядові заворушення. Радянська влада встановлена у січні 1918 року. Із 1323 жителів — учасників Великої Вітчизняної війни — 501 загинув у боях з фашистами. За бойові заслуги 283 чоловіка нагороджено орденами й медалями СРСР. Під час німецько-фашистської окупації в селі діяла підпільна партійна група.

В селі є пам'ятник В. І. Леніну. Споруджено пам'ятник загиблим воїнам-визволителям та обеліск односельцям-воїнам і партизанам, які полягли в боях з гітлерівцями.

Поблизу села Родіонівки виявлено слов'янське поселення VIII—XIII ст.

МИКИ́ТІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км від районного центру і за 7 км від залізничної станції Свеса. Дворів — 397. Населення — 1355 чоловік. Сільраді підпорядковані села Зелена Діброва, Зорине, Перше травня, Протопопівка.

В Микитівці міститься центральна садиба колгоспу ім. Карла Маркса, за яким закріплено 4411 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2655 га орної землі. Вирощують зернові, картоплю, коноплі; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За трудові успіхи 37 колгоспників нагороджено орденами й медалями СРСР.

У селі працюють — восьмирічна школа (85 учнів, 12 вчителів), клуб, бібліотека, медпункт, пологовий будинок. На території сільради одна первинна партійна (24 комуністи) і три комсомольські (50 членів ВЛКСМ) організації. Партійний осередок створено 1924, комсомольський — 1926 року.

Село засноване на початку XVIII ст. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. Понад 600 жителів Микитівки брало участь у всенародній боротьбі проти німецько-фашистських загарбників, з них 361 загинув. За мужність і відвагу, виявлені в боях з ворогом, 85 чоловік нагороджено орденами й медалями СРСР. Споруджено пам'ятник загиблим воїнам-визволителям.

ОРЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Свеса. Дворів — 745. Населення — 2316 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Ржане і Шевченкове.

У Орлівці центральна садиба колгоспу «Комуніст», за яким закріплено 4815 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2569 га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За успіхи в розвитку колгоспного виробництва 65 передовиків нагороджені орденами й медалями СРСР, серед них орденом Леніна М. П. Алексенко і Г. П. Савченко. Свинарка В. П. Вовк удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці.

Є восьмирічна школа (285 учнів, 22 вчителі), будинок культури на 560 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. На території сільради одна первинна партійна (37 комуністів) і дві комсомольських (50 членів ВЛКСМ) організації. Перший партосередок створено 1926, комсомольський — 1920 року.

Орлівка заснована в 1729 році. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. Із 760 жителів — учасників Великої Вітчизняної війни — 450 загинули смертю хоробрих. За мужність і героїзм, виявлені на фронтах, 423 чоловіка відзначено урядовими нагородами. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації діяла підпільна партійна група, яку очолював Н. С. Особливець.

У селі є пам'ятник В. І. Леніну. Споруджені пам'ятник загиблим воїнам-визволителям й обеліск односельцям-воїнам і партизанам, які полягли в боях з гітлерівцями.

Неподалік села Орлівки виявлено поселення доби неоліту.

СТЕПНЕ́ (до 1922 року Юринівка) — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і за 15 км від залізничної станції Хутір-Михайлівський. Дворів — 563. Населення — 1988 чоловік. Сільраді підпорядковані села Дібровне, Майське, Пугачове, Феофілівка.

За колгоспом ім. Калініна, центральна садиба якого розміщена у Степному, закріплено 5967 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3770 га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур; розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму. За самовіддану працю 7 колгоспників удостоєні урядових нагород.

У Степному є середня школа (438 учнів, 22 учителя), будинок кільтури на 200 місць, дві бібліотеки, медпункт, пологовий будинок. На території сільради — первинна партійна (39 комуністів), 2 комсомольських (190 членів ВЛКСМ) організації.

Перша писемна згадка про Юринівку належить до 1657 року. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. Влітку 1918 року тут працював військово-революційний комітет, очолюваний уповноваженим Народного Секретаріату України В. Н. Боженком. З 342 жителів — учасників Великої Вітчизняної війни — 172 загинули. За бойові заслуги 173 жителів нагороджено орденами й медалями СРСР. У Степному встановлено пам'ятник воїнам — визволителям села від німецько-фашистських загарбників.

УСО́К — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру і за 4 км від залізничної станції Янпіль. Дворів — 428. Населення — 1344 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Гутка, Паліївка.

В Уску розміщена центральна садиба колгоспу «Рассвет», за яким закріплено 2469 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2088 га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур; розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму. За самовіддану працю 57 колгоспників нагороджені орденами й медалями СРСР, у т. ч. В. Я. Мохненко і В. К. Остапенко — орденом Леніна.

В Уску є восьмирічна школа (327 учнів, 21 учитель), клуб, дві бібліотеки, медпункт. На території сільради працюють первинна партійна (23 комуністи) і дві комсомольські (38 членів ВЛКСМ) організації. Партійний і комсомольський осередки в Уску утворено 1925 року.

Село засноване у XVIII ст. Навесні 1861 року відбувся виступ селян, спрямований проти грабіжницького характеру реформи. Радянську владу встановлено наприкінці грудня 1917 року. Під час Великої Вітчизняної війни 167 жителів боролися на фронтах і в партизанських загонах з ворогом; з них 72 загинуло смертю хоробрих. За бойові заслуги 87 чоловік удостоїлися урядових нагород. Уродженцю села Паліївки Я. П. Головачу присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В Уску встановлено пам'ятник загиблим воїнам — визволителям села від гітлерівців.

ЧУЙКІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру і за 5 км від залізничної станції Хутір-Михайлівський. Дворів — 800. Населення — 2283 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Бугор, Микитське, Об'єднане.

На території Чуйківки розміщена центральна садиба колгоспу «14-річчя Жовтня», за яким закріплено 2285 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1235 га орної землі. Вирощують зернові й технічні культури; розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму. За трудові успіхи 5 колгоспників удостоєно урядових нагород.

В селі є восьмирічна школа (327 учнів, 21 учитель), клуб, дві бібліотеки, медпункт. На території сільради працюють партійна (23 комуністи) і дві комсомольські (38 членів ВЛКСМ) організації. Партійний і комсомольський осередки створено 1925 року.

Чуйківку засновано у XVIII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. У Великій Вітчизняній війні брало участь 700 жителів, з них 402 загинуло. За бойові заслуги 112 чоловік нагороджено орденами й медалями СРСР. Споруджено пам'ятник загиблим воїнам-визволителям, які полягли в боях з гітлерівцями.

ШАТРИ́ЩЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру і за 27 км від залізничної станції Хутір-Михайлівський. Дворів — 526. Населення — 1391 чоловік. Сільраді підпорядковані села Антонівка, Деражня, Комінтерн, Луньове, Папірня, Скобичівське.

За колгоспом «Авангард», центральна садиба якого розміщена у Шатрищах, закріплено 4304 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3317 га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану працю 55 передовиків нагороджено орденами й медалями СРСР, у т. ч. І. К. Сергійко — орденом Леніна.

В Шатрищах є середня школа (400 учнів, 25 учителів), будинок культури на 250 місць, бібліотека, медпункт, пологовий будинок. На території сільради працюють три первинні партійні (64 комуністи) і 5 комсомольських (165 членів ВЛКСМ) організацій. Партійний і комсомольський осередки створено 1925 року.

Перша письмова згадка про Шатрище належить до 1767 року.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року. У Великій Вітчизняній війні брало участь 630 жителів, з них 470 загинули смертю хоробрих. За мужність і героїзм, виявлені в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, 160 чоловік нагороджено орденами і медалями СРСР. Під час тимчасової окупації в селі Антонівці діяла підпільна партійна група, очолена М. М. Бородаєм. Споруджено пам'ятник воїнам, які загинули в боях за визволення села від німецько-фашистських загарбників.

Біля сіл Антонівки і Папірні виявлено 6 поселень доби неоліту і майстерню того часу, в якій знайдено понад 580 крем'яних знарядь праці.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Абакумов Д. І. 456
Abліцов І. Х. 312
Абрамов И. С.* 524, 617
Авдієнко М. 51, 560
Авраменко В. Г. 260, 261
Авраменко М. М. 402
Авраменко П. В. 73
Авраменко Ф. Д. 333
Аврамкін Ф. Г. 653
Агилова М. І. 476
Агілов І. М. 475, 476
Адаменко В. 615
Адаменко Г. І. 199
Адамцевич Є. О. 498
Аепа 483
Аксаков І. С. 325
Аксененко І. С. 598
Александренко І. Я. 247
Александровичі 611
Алексенко М. П. 654
Алексєєв А. К. 351
Алексєєв М. О. 609
Алексєєв О. М. 448
Алієв З, 383
Аліфьоров С. Т. 329
Амедов А. 169
Амосов 21
Ангеліна П. 235, 551
Андрейко Л. К. 275
Андрєєв М. А. 617
Андрійченко П. П. 177
Андріященко М. П. 102, 550, 558
Андрущенко Г. І. 390
Анисименко А. Є. 68
Анисименко І. Є. 241
Анпилогов Г. Н.* 230, 459
Антипченко І. М. 530
Антоненко Р. І. 384
Антонов М. В. 454
Антонов О. І. 60, 61, 63, 66, 305, 364
Антонович Д. С. 88, 137
Антонович М. О. 30, 137
Антонович-Будько Д. С. 137
Антонов-Овсеенко В. А.* 101
Анушкович К. С. 80
Апостол Д. 611
Апраксін 164, 165
Арандаренко Н. А.* 500
Арденс М. М. 335
Арешкевич Я. Д. 447
Аринштейн Г. Й. 221
Арипов 437
Армашевський 370
Арнаній М. 169
Арсеньєв 91
Артюх М. 405
Артюхов І. О. 604
Арумбаєв Р. 169
Архипченко І. П. 653
Асанов К. 447
Асєєв Ю. С. 458
Асмьоткіна К. М. 465
Астахов В.* 181
Атович А. І. 486
Ауходієв К. 605
Афанащенко С. В. 350
Ахаєв Н. 383

Б

Бабаєв Н. 383
Бабак А. І. 146
Бабела В. В. 221
Бабенко А. П. 265
Бабин Ф. П. 513
Бабич А. Я. 624
Бабичев 463
Бабко В.* 255, 257—259
Бабко В. Я. 40, 257, 265, 288
Бабченко К. П. 570
Бабченко П. С. 152
Багалієв Р. 447
Багалій Д. І. 138, 192
Багацький Є. П. 319
Багацький П. С. 41, 102, 295, 319, 381
Багіров М. Б. 437
Багмут Й. 254, 255
Баграмян И. Х.* 494
Бадаєва М. 114
Бажанов М. Д. 498
Базавлук Ю. І. 360, 361
Базалей Є. С. 330
Базима Г. Я. 63, 64, 178, 465, 466, 473
Бакай М. М. 589
Баклан Б. 196
Бакляк М. І. 428
Бакрадзе Д. Ф. 262
Бала Г. І. 196
Балаба Т. Я. 369
Балабушка С. Д. 218
Баланда О. Ф. 177
Балдовський Я. С. 149
Баличев І. М. 202
Балюк І. Ф. 73, 331
Банний А. С. 259, 613
Банний М. Ю. 529
Банник Г. Ю. 563
Банник М. А. 636
Баня М. П. 134
Барабаш О. Г. 544
Барабаш П. С. 73, 495
Барабаш Я. 324
Баранник Г. М. 60, 61, 63
Баранников О. І. 26, 469
Баранова К. Г. 81, 173
Баранович А. И.* 15
Барбар Г. П. 405
Барвинський В.* 500
Барвінська Ф. А. 127
Бардаков В. С. 616
Барданов О. 437
Бариба 476
Бартиш Г. М. 513
Барякін І. І. 238
Барятинський 18, 231, 232, 233, 321, 461
Басанець Л. Г. 262
Басанець Ф. Є. 361
Батеха В. П. 73, 246
Батов П. І. 69, 649
Батраченко Г. В. 385
Батраченко І. С. 384
Батюк М. П. 437
Бауман К. Я. 464
Бахмат В. 398
Баштовий І. 113
Бедлинський І. М. 569
Бежанян Г. 447
Бездрабко М. М. 439
Беззубцев Ю. 14, 459
Безименський О. І. 383
Безкоровайний П. В. 295
Безкровний П. 600, 601
Безматний М. О. 154
Безпалов Й. Д. 545
Безпалов М. Г. 321
Безпальний І. 131
Безрученко 304
Безуглий Н. С. 642
Безуглов Г. В. 246
Безчин В. Є. 635
Белясник П. Н. 624
Бендрик П. І. 563
Беновицька С. О. 420
Бердицький В. І. 399
Бердицький І. І. 278
Бердник Б. 441
Береговий Г. Т. 154
Бережна У. В. 594
Березін М. Я. 584
Березова О. Ф. 387
Березовський М. С. 22, 209
Беренський Є. І. 54
Берестовський Б. Д. 87, 126

* Прізвища, позначені в покажчику зірочкою, подано російською мовою.

Берестовський Б. І. 117
Берізка М. Й. 260
Беркало І. П. 385
Бесараб Х. 293
Бесєдін Г. С. 321
Беспалов М. Г. 72
Белан Ю. Я.* 270
Бєлінський Я. Л. 335
Бєлов П. О. 62, 382
Бєловол І. Ф. 581
Бєлогрудов 193
Бєлопольський С. С. 543
Бєляєв О. Б. 267
Бєляєва В. 468
Бєльський В. О. 565
Бибик Г. С. 41
Бибка М. 397
Биков 512
Биков О. 240
Биков П. 118
Биков П. П. 468
Биков П. С. 201
Билинка О. В. 590
Бирюк М. Д. 242
Биценко П. І. 415
Бичко К. 23, 325
Бичок В. О. 346
Бичок К. Д. 346
Бідненко С. П. 625
Біжик В. Д. 506
Біла О. І. 176
Біла О. О. 563
Біла У. 271
Біленька С. 630
Біленький В. 630
Біленький О. К. 630
Біленький Ю. К. 630, 631
Білик М. П. 633, 642
Білинник П. С. 86, 88, 441
Біловодська Є. І. 554
Біловол У. 421
Біловоленко В. К. 156
Білогай І. М. 511
Білогубець С. І. 361, 362
Білозерцев М. 365
Білокоз Н. М. 567
Білокур Ф. Є. 554
Білоножко В. І. 513
Білоус Д. Г. 87, 427
Білоус Д. П. 57, 261
Білоусов Д. Я. 451
Білоцерківець А. П. 390
Білошниченко К. Р. 515
Білявський О. П. 216
Бірюк М. Д. 390
Бірюков П. В. 402
Близнюк С. П. 396
Боб М. Т. 349
Бобраков В. М. 203
Бобринський 21, 556
Бобровицька С. П. 338
Бова І. М. 439
Бовтенко В. С. 391
Богатир З. А. 63
Богатиренко М. 195
Богатиренко М. Я. 515
Богачов Є. М. 211
Богданов А. М. 59
Богданов В. І. 482
Богданов Г. Л. 527
Богодушко Є. Я. 568
Богомолова М. І. 201
Богусевич В. А. 458
Богуславець Г. У. 520
Богуш П. 31
Богушевич Ф. К. 31, 256
Бодива С. С. 608
Босва М. М. 465
Боєва С. Ф. 468
Боженко В. Н. 527, 619, 630, 631, 640, 654
Боженко І. Д. 168
Боженко О. І. 422
Божко Є. Ф. 350
Божко О. М. 569
Бойко В. Т. 217
Бойко Г. М. 276
Бойко І. М. 404, 650
Бойко М. Д. 570
Бойко О. М. 217
Бойко П. М. 446
Бойчун Д. С. 337
Болдирєв М. М. 260
Болотін Л. М. 328
Болотников І. І. 14, 207, 459, 470
Болтава К. І. 401
Бондар І. К. 288
Бондар С. 181
Бондар Ф. 288
Бондаренко Б. І. 561
Бондаренко В. 168
Бондаренко Г. 578
Бондаренко Д. 561
Бондаренко Є. А. 299
Бондаренко І. В. 477
Бондаренко П. Г. 412
Бондаренко Ф. П. 63, 227
Бондарєв М. І. 434
Боняк 484
Бор Г. П. 653
Борика В. Г. 583
Борисенко І. Р. 566
Борисенко М. П. 157
Борисяк О. О. 499
Боровий І. К. 199
Боровик І. Ф. 64
Бородавка Г. Л. 63
Бородай М. М. 655
Бородач Т. К. 351
Бородін Д. П. 111
Бородіна А. К. 238
Бородіна В. С. 481
Бородулін Г. Є. 527, 532
Борсоєв В. Б. 581
Борсук Х. І. 352
Бортнянський Д. С. 22, 209
Борщ В. С. 214
Босенко Р. 416
Бочек П. С. 71, 626
Бочкін В. І. 299
Бочкін І. Ю. 41, 102, 568
Бочкун О. М. 286
Бош Є. Б. 256
Боярко Н. В. 298, 299
Боярко О. 299
Бражник С. І. 151
Братусь О. М. 267
Брежнєв В. С. 469
Брежнєв Л. І. 5, 79, 80, 82
Брем В. С. 169, 512
Бригген А. Ф. 478
Бригида К. П. 425
Бриль І. Д. 183
Бровкін І. О. 273
Бровченко О. Ф. 650
Бруньов М. З. 570
Бруяк І. І. 351
Брюховецький 356
Брязкун С. С. 119
Бублик 445
Бубнов А. С. 527
Бугаєнко С. 17
Бугайов В. М. 233
Бугрим М. Н. 149
Бугров М. М. 539
Будагов С. Г.* 416, 645
Будаговський Т. С. 465
Буденний О. 589
Буденний С. Г. 589
Будінас Л. 588
Будний В. Ф. 270
Будник К. Я. 583
Бузовська Г. Т. 346
Бузовський Д. 331
Буката П. І. 385, 392
Булава А. Ф. 411
Булава В. 502
Булана П. С. 174
Буланда П. В. 559
Булатников Ф. Т. 604
Булатович 159
Булатович О. К. 159
Булах В. 420
Бунін І. О. 161
Бурдюг О. О. 282
Бурик В. Н. 392
Бурлай Д. П. 509
Бурсов В. О. 468
Буряк В. А. 448
Буряк У. М. 446
Бур'ян Д. Н. 360, 361
Бут Г. М. 414
Бутенко А. К. 309
Бутенко Ф. І. 563
Бутенко Ф. К. 308
Бутко П. В. 583
Бутов А. Я. 482
Бутов В. П. 573
Бутов Н. Ю. 463
Бутурлін В. В. 16, 250, 460, 548
Бушев М. К. 360

В

Вакула Г. П. 393
Вакула П. О. 393
Вакуленко І. Я. 321
Вакуленко М. А. 157
Вакуленко М. Є. 258
Валуй І. О. 640
Валюх О. М. 403
Вальтер І. 131

Варавва В. М.* 259
Варчук М. З. 495
Василевська В. 117
Василій III Іванович 458
Васильєв Ф. О. 31, 548
Васильєв Я. П. 265
Васильченко А. Г. 41
Васильченко Г. Ф. 392
Васильченко М. Т. 482
Васильченко О. Г. 433, 434, 578
Васильченко С. В. 210
Ватутін М. Ф. 365
Вахабов А. 437
Вахрушев В. Л. 361
Ващенко О. 240
Вейссе К. 293
Великоконь Г. І. 72, 624
Велиховська М. О. 606
Величко О. І. 544
Венжега Л. П. 368, 369
Вербицький В. С. 137
Вербицький М. К. 175
Верещак О. С. 516
Вернигор П. І. 350
Вертієвець П. В. 214
Верховець М. Т. 635
Верховский В. М.* 24, 192
Верченко В. П. 220
Вершигора П. П. 71
Весьолкін Н. В. 437
Виговський І. 17, 92, 250, 276, 324, 395, 485, 507
Вилей Ю. І. 396
Винниченко 184
Винниченко М. А. 161
Виноградов Г. А. 331
Висоцька М. К. 350
Висоцький І. І. 474
Витєсова А. М. 469
Вишківець В. С. 199
Вишля 324
Вишневецькі 15, 459, 460
Вишневський Б. Ф. 401
Вишневський С. В. 78
Вишня Остап (Губенко П. М.) 86, 452
Вініченко Л. П. 401
Вініченко О. С. 523
Вітовт 458
Віттє 598
Власенко В. П. 340
Власенко Д. В. 298
Власенко Д. Ю. 158
Власенко І. П. 339
Власенко М. 251
Власенко П. Т. 158
Власкін 619
Власовський 21
Влизьков 585
Вовк В. П. 654
Вовкодав Є. Г. 177
Вовпо П. О. 523
Вовчок Марко 22, 209, 325
Вов'янко О. Ф. 590
Войтенко В. А. 478
Волдін О. С. 588
Волков В. Г. 308
Волков Г. А. 643
Волков М. 445
Волков Ф. Н. 306
Волкова Н. Т. 263
Волкогон О. Й. 607
Волнянський Г. 504
Волов В. Г. 307
Воловик С. С. 218, 221
Володимир 12, 458, 484
Володіна О. С. 588
Волостников Ф. П. 64, 228
Волох А. 365
Волошенко А. Я. 446
Волошин О. П. 591
Волошков С. І. 283
Вольтовський Б. І. 89
Воробйов М. А. 466
Воровський В. В. 107
Вороненко В. К. 159
Воронов В. М. 287
Воронов В. У. 72, 263
Воронцов М. Й. 64
Воронцов П. С. 399
Воронцова А.* 130
Воронько П. М. 86, 87, 435, 456
Воропай М. І. 158
Ворошилов К. Є. 39, 258, 269, 284, 463
Воскресенський М. Г. 466
Врангель 259, 328, 579
Всеволод 12
В'юнник П. М. 362
В'язовченко М. І. 512

Г

Габор 467
Гавриленко А. П. 240
Гавриленко М. М. 335
Гавриленко Н. Т. 274
Гаврилов П. І. 261
Гаврилюк А. М. 167
Гавруш О. М. 333
Гаганова В. 121
Гагін І. О. 339
Гагін С. Я. 338
Гадяцька М. К. 386
Гайдар І. П. 110, 113
Гайдаш О. М. 437
Гайдаш С. М. 60, 367
Гайова М. І. 330
Гайовенко Є. 548
Галаган М. І. 489
Галаган-Скопенко О. І. 217
Галагуцький І. Д. 214
Галай С. Д. 504
Галака А. В. 421
Галат П. Х. 375
Галенко Л. Л. 588
Галінський Ф. О. 527
Галушка М. 116
Гальменко П. Д. 567
Гальченко М. П. 552
Гамалія 250, 269, 524, 611
Ганжа М. Г. 400
Ганжа М. І. 399
Ганжа О. Г. 439
Ганжа О. П. 536
Ганжа П. Т. 337
Ганзин М. І. 237
Гапич Є. С. 352
Гапоненко В. С. 183
Гапоненко І. С. 182
Гараганенко П. К. 186
Гарбар М. С. 365
Гаркуша С. І. 19, 251, 342, 415, 486, 507
Гарчев П. І. 35, 56, 100, 462
Гастелло М. Ф. 634
Гвоздецький С. Н. 489
Гвоздик М. 502
Гевлич 305
Гевлич В. 132
Гелеверя Л. М. 401
Гелета В. М. 569
Гендіна М. Д. 186, 204
Генін В. 581
Георгієвська В. Д. 465
Георгієвський Д. 463
Гепа М. Н. 285
Герасименко А. С. 346
Герасимов М. М. 479
Гербач М. І. 72
Герман Г. К. 588
Герман І. М. 73
Герман М. К. 588
Герсанович Д. 23
Герцен О. І. 21
Гетьман А. Л. 73, 175
Гетьман Є. В. 392
Гец М. Г. 391
Гец Н. І. 388
Гза 458
Гзак 14
Гіталов О. 81
Гладенко П. Г. 159
Глазько І. С. 421
Глинка М. І. 209, 395
Гліб 12
Глух Ф. К. 401
Глушенко Н. І. 333
Глушка О. П. 606
Глушко П. Є. 489
Глущенко Л. В. 586
Гмиря Б. Р. 87, 88, 369
Гнатенко М. В. 271
Гнибіда С. М. 64, 633, 634, 649
Гнида І. А. 435
Гнівуш Б. П. 607
Гнідаш К. С. 73
Говорун Л. М. 568
Гоголь М. В. 22, 209, 244, 252
Годін Г. В. 217
Годулян К. 441
Гой І. С. 602
Голенко Г. О. 153
Голець А. М. 440
Голець М. О. 455
Голіцини 18, 21, 180, 555, 556
Голобуцький В. А.* 15, 459, 460
Головацька Г. І. 390
Головач Я. П. 73, 655
Головенський Г. П. 72, 177
Головешко Г. І. 220
Головинский П.* 92

Головін 165, 461
Головін Г. М. 437
Головін М. М. 56, 273, 495
Головкін М. 19, 408
Головко О. 167
Головко С. Д. 174
Головченко О. 578
Голосов Д. М. 262
Голота І. В. 298
Голуб С. С. 633
Голуб Ф. А. 242
Голуб Ф. М. 339
Голубенко Є. С. 436
Голубничий В. С. 86, 126
Гома С. І. 641, 642
Гонтаренко В. А. 650
Гончаренко Г. А. 573
Гончаренко Є. Д. 316
Гончаренко І. Г. 152
Гончаренко І. Ф. 432
Гончаренко М. М. 299, 312, 561
Гончаренко М. П. 584
Гончаренко П. Т. 118
Гончаров В. І. 535
Гончаров Г. І. 218, 221, 247
Гончаров Д. Ю. 527
Гончаров І. Ф. 529
Гончаров О. І. 155
Гончаров П. А. 69
Гопко П. Х. 456
Гора О. Т. 27, 638
Гораташ Д. О. 520
Горбач М. І. 339
Горбачевич К.* 633
Горбунов В. Д. 201
Горбунов П. Л. 312
Гордєєв М. М. 233
Гордієнко Г. П. 411
Гордієнко Г. Х. 316
Гордієнко К. 87
Годієнко М. І. 315
Гордієнко М. Х. 311, 316
Гордієнко Н. П. 414
Горелова О. Ф. 545
Горєлов К. Г. 538
Горзій К. П. 151
Горіла Г. М. 346
Горобець І. Є. 436
Горобець М. 382
Городинов 512
Городнянський О. М. 62
Горох І. Г. 557
Горох Я. Г. 557
Горталов І. Л. 642
Горян М. Г. 426
Горячов К. М. 359, 360
Горький М. 112
Грабар Д. П. 246
Грабовський П. А. 30, 86, 318, 431, 578, 586
Графанович З. П. 440
Гребенюк М. Є. 636
Гребінка Є. П. 209
Гребінько А. Ф. 273, 274
Гребченко Й. Г. 298, 299
Гребченко С. С. 317
Греков І. К. 572
Греченко Є. А. 493
Гречко М. Д. 513
Грибинниченко В. З. 313
Григор'єв Б. Г. 171
Григорович-Барський І. Г. 617
Гриненко Г. Я. 450
Гриненко М. О. 570
Грицаєнко У. В. 570
Грицай М. Т. 274
Грицай О. С. 399
Гриценко І. Г. 245
Гриценко І. К. 388
Гриценко Л. М. 607
Гриченко І. Т. 56, 273, 495
Гришко А. С. 517
Гришко М. М. 215
Грищенко Л. О. 175
Грищенко Н. П. 303
Грищенко О. Д. 172
Грищенко О. І. 274
Грищенко Ф. І. 360
Громак М. С. 440
Грудина М. 227
Грунський М. К. 127
Грушка Н. І. 82, 368
Губанов А. Ф. 446
Губенко Т. П. 267
Губергріц М. М. 499
Губін Є. 360
Гуглін Г. І. 220
Гуденко М. О. 288
Гудеріан 152, 382, 383
Гудим Н. І. 319
Гудимов П. К. 475
Гузенко Я. В. 586
Гузєєв І. Я. 462—464
Гузій М. Т. 642
Гук А. А. 506
Гук Є. Я. 516
Гулак-Артемовський С. 112
Гулаков В. С. 238
Гулаков Г. М. 233
Гулаков І. І. 235
Гуленок М. 539
Гулець І. І. 225
Гуляко М. С. 642
Гуменний П. М. 253
Гуревич З. А. 223
Гуревич М. Б. 223
Гуржій І. О. 19, 21, 251, 342, 416
Гурін А. О. 80, 581, 582
Гурін В. Т. 72
Гурін М. О. 369, 390
Гурінов М. М. 172
Гурштейн А. Ш. 335
Гусєв І. Д. 217
Гутенко В. 445
Гуторка М. Є. 278
Гуторка М. І. 279
Гуторка М. Ф. 281
Гутянський С. К. 528

Д

Давиденко К. С. 495
Давиденко М. П. 238
Давидовський Г. М. 87, 88, 287
Даник С. 502
Даник С. Д. 504
Даник Ю. 502
Даниленко В. А. 423
Даниленко І. Г. 190, 200
Даниленко Ф. Я. 409
Данилич М. Д. 438
Данилов 380
Данилов Г. 91
Данилов К. 325
Данильченко М. І. 295
Данько Є. А. 592
Даценко М. Р. 333
Дацик В. С. 198
Дацько О. А. 467
Дворников К. В. 111
Дворниченко І. О. 641
Дегтяренко А. М. 451, 452
Дегтяров І. Я. 641
Дегтярьова Г. І. 40
Дедько В. 266
Дейко Є. Г. 454
Дейко М. Ф. 440
Дейко С. О. 454
Демиденко В. Х. 225
Демиденко І. С. 348
Демиденко П. В. 226, 227
Демидов М. С. 217
Демкевич П. В. 333
Демченко В. К. 238
Демченко Д. П. 235
Демченко Є. Д. 369
Демченко І. В. 121
Демченко Л. І. 328
Демченко М. Н. 360, 363, 369
Демченко М. С. 271
Демченко М. Ю. 415
Демченко О. Л. 330
Дем'яненко Г. І. 159
Денисенко А. В. 283
Денисенко Г. І. 220
Денисенко М. І. 72, 426
Денисенко Н. П. 162
Денисенко П. Г. 360
Денисенко Ю. Г. 375
Денікін 43—45, 258, 270, 328, 337, 343, 362, 409, 444, 528
Деняк В. Р. 265
Дера В. І. 332
Дергачов Е. К. 374
Деревських О. А. 496
Дерев'янко Г. С. 392
Дерев'янченко І. О. 322
Дерегус Н. 441
Дереко В. Г. 218
Дериземля Г. Ю. 402
Дерикот П. 110
Деріх П. М. 515
Деркач В. Г. 283
Деркач Є. Є. 479
Дехніч В. 168
Дехта І. А. 125
Дехтеренко А. М. 73
Джуньковський В. Я. 357
Дзекельова Є. 227
Дзержинський Ф. Е. 528
Дзиковський І. 250, 460
Дзюба С. П. 636, 644

Дзюк 17
Дикач Г. І. 516
Дикий К. 181
Дикий М. 181
Дикий Ф. 186
Дикий Я. І. 182, 183
Димитров Г. 330
Дипник К. С. 275
Диська А. Ф. 196
Діброва М. К. 321
Дігтяр І. 78
Дігтярі 371
Діденко В. В. 522, 584
Діденко В. Д. 389
Діденко Г. О. 160
Діжкало А. Й. 401
Діхтяренко К. Ю. 428
Дмитренко Г. П. 281
Дмитрієв 512
Дмитрієв А. Д. 398
Добровольський В. О. 584
Добровольський Л. 306
Довгаль П. І. 265
Довженко О. Г. 210
Додаков І. Я. 333, 334
Докашенко М. Г. 568
Докторов О. В. 419
Докторов П. М. 420
Докучаєва В. В. 153
Долбіна В. 262
Долгий С. І. 454
Долгорукі 326
Доленго М. В. (Клоков) 369
Доленко І. Ф. 283
Доля І. В. 433
Домарацький О. М. 419
Домонтович М.* 21
Донець К. М. 420
Донченко І. І. 373, 375, 376
Дорогокупля А. М. 506
Дорогокупля О. П. 506
Дорошенко 507
Дорошенко І. І. 158, 627
Дорошенко К. Т. 204
Дорошенко П. 276, 356
Дорошенко П. М. 331
Доценко Г. І. 571
Доценко Г. П. 589, 590
Доценко О. 138
Драгневич 611
Дрига 251
Дрига І. І. 392
Дрикалович М. М. 391
Дрогало С. Ю. 390
Дроздов В. В. 109
Дроздов Н. Г.* 629, 646
Дронь В. Г. 162
Дружинін М. В. 434
Дубасов 254
Дубина О. Ф. 339
Дубинін Г. В. 533, 534
Дубинський І. 183
Дубовик І. А. 156
Дубовик К. О. 204
Дубовик С. Д. 257
Дубовикова А. Д. 643
Дубок С. О. 214
Дубравін В. 125
Дудар І. П. 333
Дулін І. Д. 261
Дудін Ю. І. 499
Дудка В. 168
Дудка В. Д. 168
Дудка Є. Ф. 333
Дудка Ф. П. 88
Дудко В. В. 616
Дудник Ф. Ф. 73, 159
Дудинцький С. 441
Дуйсагалієв 437
Дуля О. С. 330
Дуля С. Д. 499
Думчикова Г. П. 202
Дурноп'янова Ф. 116
Дуткін О. І. 286
Духов М. Л. 449
Душенко Я. 444
Дяденко С. Т. 617
Дядюшко Ю. А. 195
Дяков Д. 114
Дятлов А. О. 238
Дяченко Д. С. 152
Дяченко М. П. 469
Дяченко О. М. 507
Дячок Г. М. 347
Дьомкін А. П. 221
Дьяков М. Ф. 436

Е

Эварницкий Д. И.* 459
Енгельс Ф. 26, 95
Ернст Ф. Л. 223
Есаулко Г. Г. 73, 544

Є

Євдан А. О. 388
Євдан Н. О. 388
Євдокименко А. І. 630, 639
Євдокименко П. С. 228
Євдокимов Д. 33, 210
Євсюкова О. М. 203
Євтушенко Г. І. 422
Євтушенко М. А. 81, 285
Євтушенко О. 242
Єлиусов Ж. А. 605
Ємельянов К. 585
Ємець С. Я. 399
Ємцов Ф. Я. 420
Єнбулаєв С. Ф. 61
Єременко І. О. 566
Єременко М. І. 559
Єресь І. С. 242
Єресь С. У. 604
Єрмоленко С. К. 631, 633
Єфименко В. 605
Єфименко В. Г. 220
Єфименко Л. Ю. 340
Єфремова К. 468
Єфросиніна Я. М. 391
Єфросинія Ярославна 458
Єчкалов І. Й. 121
Єщенко В. Т. 425
Єщенко М. 181
Єщенко М. В. 189

Ж

Жаба А. 20
Жабко М. Є. 595
Жабко О. 603
Жаботинський Л. І. 303
Жадов А. С. 68
Жалдак М. 195
Жван М. Т. 397
Жданов С. П. 598
Жебуньов В. О. 25
Жебуньов С. О. 25
Жежель Ф. Г. 214
Жеребило М. Ю. 153
Животовський П. 207
Жигир С. П. 279
Жижневська Н. М. 627
Жила О. П. 512
Жила Ф. Д. 509
Жилінська Н. С. 607
Жир О. Я. 536
Жирний М. Г. 626
Живолуп Е. К. *191, 294
Жога Т. І. 468
Жогло Ю. Г. 402
Жолдак І. П. 360
Жук А. Г. 369
Жук М. Е. 177
Жуков В. А. 437
Жуков П. А. 159
Жуковський 500
Жур П. 358
Жура О. Я. 504
Журавель І. С. 353
Журбая 210
Журиленко О. О. 274
Журило А. 331
Журило М. 331

З

Забело К. К. 538
Забіла Д. 17
Забіла О. П. 420
Забіла П. 17
Завадська К. Ю. 344
Завадський Г. П. 633
Завірюха І. П. 436
Заговора Л. С. 156
Задесенець Г. І. 588
Задесенець М. М. 587
Задніпровський В. І. 583
Задніпровський К. І. 439
Задорожний Б. Я. 441
Задорожний Г. К. 455
Заїка Х. М. 426
Заїко І. Т. 607
Зайденшнер І. 577
Зайончковский П. А.* 629
Зайцев А. Т. 243
Зайцев М. С. 220
Зайченко Т. Д. 564
Залавський В. С. 433
Залавський М. 577
Залеський М. М. 358
Залеський О. М. 358
Залеський Ф. 358

Заліський Д. Ф. 334
Залозний І. І. 426
Залозний М. Г. 607
Заломін О. 114
Зальотова Н. І. 220
Заморьонов М. С. 368
Замула А. Д. 622
Замула Г. І. 474
Замула О. Д. 327
Заозерская Е. И.* 19
Заплаткін Д. А. 527
Запорожченко І. Д. 51, 516
Запурдаєв М. М. 562
Заславський В. С. 41
Затиркевич-Карпинська 488
Затонський В. П. 527
Захарченко Г. О. 410
Захарченко Д. І. 413
Захарченко Т. П. 411
Заярний М. З. 632
Звягін С. С. 552
Звягольський К. С. 60
Згурський І. К. 448
Зданович С. * 464
Зеленко К. І. 62, 63, 515
Зеленський М. 17
Зеленський С. І. 391
Зибін Є. К. 328
Зимін І. А. 186
Зимовець С. М. 260
Зігунов В. М. 150
Зінич М. Ф. 369
Зінченко О. Я. 544
Змисля М. Ф. 319
Зміяка Г. О. 393
Знаменський А. О. 35, 36, 131, 140, 210, 211, 462, 639
Золотоверх І. 403
Зорич Я. К. 360
Зорохович 269
Зубарєв Й. Є. 115
Зубок Г. М. 392
Зубок Д. А. 539
Зубок І. С. 392
Зубченко В. 577
Зубченко П. І. 579
Зуй Ф. В. 228
Зюзько В. І. 268
Зюзько С. Т. 175
Зякун А. І. 552

І

Іваненко Ф. 183
Іваницька М. К. 352
Іванін А. К. 650
Іванкін Т. Т. 562
Іванов 171
Іванов І. А. 201
Іванов І. І. 89
Іванов Л. Я. 64, 67, 227, 228
Іванов О. Є. 350
Іванов О. І. 607
Іванов П. П. 73, 572
Іванов С. Г. 295
Іванов С. М. 611
Іванова Г. К. 344
Івануна В. О. 153
Іванченко І. О. 631, 632
Іванченко І. С. 335
Іванченко П. М. 377, 385
Іванюта Т. В. 451
Івахно Г. 397
Івашин І. Я. 210
Івашко А. М. 329
Івашко П. Ф. 333
Іващенко Н. К. 137
Іващенко Я. С. 612
Ігнатенко Д. П. 184
Ігнатенко І. О. 651
Ігнатенко Л. Я. 518
Ігнатенко М. П. 87
Ігнатенко П. Х. 182
Ігнащенко І. Є. 642
Ігор Ольгович 12
Ігор Святославович 12, 458
Ізюменко Я. Я. 405
Ізяслав Давидович 12
Ізяслав Мстиславович 12, 458
Ілейко 459
Іллін В. В. 466
Іллющенко І. Д. 216, 243
Ільченко Г. Й. 391
Ільченко Г. М. 352
Індик С. Л. 390
Ісаєв М. М. 122
Ісакович 527
Ісакович С. І. 134
Ісачкін М. В. 244
Іскрич Ф. М. 318
Ісмуратов 512
Іщенко О. І. 89
Іщенко Т. Я. 580
Іщенко Х. 383

Й

Йосипенко М. К. 584
Йоффе А. Ф. 85, 87, 489

К

Кабак П. 502
Кавалерідзе І. П. 46, 47, 51, 492
Кавера С. Д 531
Кадиченко М. 15
Казановський О. 484
Казарин А. * 461
Казарцев С. І. 226
Казенкіна Т. Є. 241
Калачевська Г. І. 351
Калашник І. А. 589
Калашник І. О. 378
Калевич М. І. 506
Каледін 140
Калениченко І. Й. 94
Калениченко П. С. 369
Калеченко Ю. М. 229
Калиниченко А. К. 412, 424
Калиниченко Г. М. 365, 393
Калиновський 486
Калиновський Г. 325
Калій Н. С. 353
Калінін М. М. 466
Калінін О. М. 299
Калітаєв К. Г. 89
Калугін 408, 409
Калюжна М. В. 26, 358
Калюжний І. В. 26, 358
Камай В. П. 409
Камай М. О. 365
Камбаров П. Р. 312
Камчатна С. Л. 391
Канавець Ф. Є. 262
Канашук В. Д. 651
Кандиба 269
Кандиба В. Н. 643
Кандиба І. С. 218, 220
Кандиба Ф. 250
Кандибаєв Ш. 420
Капельгородський П. Й. 425
Капленко П. М. 174
Каплунов А. Л. 217
Капура Г. С. 412
Капуста 501
Карабан Д. А. 365
Карабут Ф. П. 341
Карапата О. П. 348
Карбовничий В. А. 118
Карл XII 207, 430, 485, 507
Карлаш М. Д. 196
Карлов Ф. В. 494
Карнаух І. Г. 616
Карпенко А. О. 283
Карпенко Є. К. 196
Карпенко-Карий І. К. 31
Карпенко-Логвинов О. А. 598
Карпов В. Т. 388
Карпов К. Г. 64, 364, 365, 376, 389
Карташов І. В. 652
Карташов М. І. 652
Касперович В. Г. 468
Касьян І. Я. 163
Касьяненко Є. К. 85, 175, 176
Касьяненко О. Б. 479
Катерина I 415
Катерина II 395
Катрич Г. В. 452
Катрич Є. Й. 452
Катрич Є. К. 516
Катуков Т. Є. 68
Качан І. Т. 542, 645, 652
Качур А. І. 174
Качур С. О. 174
Кашимбаєв Б. К. 588
Кашуба Д. Т. 222
Кашуба Л. Д. 504
Кашук О. Т. 641, 642
Кащеєв Д. Я. 436
Кащенко М. О. 421
Кваренгі Джакомо 548
Квасов А. В. 208
Кваша А. А. 448
Квітка-Основ'яненко Г. 251
Квітчастий А. О. 438
Кербут О. І. 339
Керенський 462
Керзон 107
Кива О. І. 397
Кидонімов К. О. 169
Кизя Л. Є. 531, 543

Киптенко Б. Т. 156
Кирєєв С. З. 143
Кириленко П. 167
Кириленко С. Ф. 351, 466
Кирилюк Є. П. 486
Кириченко В. Д. 590
Кириченко Г. П. 367
Кириченко Г. Ф. 113, 121, 122
Кириченко М. К. 222
Кириченко П. А. 322
Кірієнко Г. І. 344
Кирноз О. Й. 160
Кирпаль І. Р. 316
Кисель В. Я. 221
Кисіль М. П. 439
Кисіль П. П. 403
Кисленко В. М. 152
Китович Є. М. 262
Кияшко І. Ю. 595
Кізенко Н. М. 87
Кімлик І. Й. 440
Кіясь І. Т. 452
Кладько Д. Г. 168
Клейн Р. 467
Клепальський Ф. Т. 177
Клец Н. П. 203
Клець Я. 398
Клещенко Д. Г. 620
Клещенко І. Д. 64
Клименко Л. 17, 485
Клименко М. 567
Клименко П. В. 60
Клименко Т. Н. 479
Климов П. Т. 246
Кліща П. О. 278
Кліщенко М. П. 622
Клочко І. І. 154
Клюс К. В. 402
Клюс Ф. М. 404
Ключина П. Ю. 283
Ключко А. Л. 634
Ключник В. 125
Клюшник В. 389
Книш І. П. 567
Кобець В. Ф. 392
Кобрись Н. І. 632
Коваленко Г. Я. 333
Коваленко І. 398
Коваленко І. А. 298, 299
Коваленко І. Т. 122
Коваленко М. П. 590
Коваленко М. Ф. 387
Коваленко О. А. 298, 299
Коваленко О. О. 388
Коваленко П. Т. 353
Коваленко П. Я. 447
Коваленко С. М. 182
Ковальов Г. В. 539
Ковальов Г. Г. 339
Ковальов Г. І. 63, 216
Ковальов І. П. 538
Ковальов Ф. 77
Ковальчук В. Р. 225
Ковальчук К. П. 340
Кованько С. И. * 293
Ковбаса М. П. 649
Ковган М. І. 520
Ковпак І. Ф. 455
Ковпак С. А. 60, 63, 64, 66—68, 71, 74, 169, 178, 216, 217, 222, 236, 242, 243, 262, 331, 339, 345, 350, 351, 466, 474, 477, 478, 481, 530, 531, 605
Ковратовський 142
Ковтун Н. Н. 339
Ковтун П. М. 312
Ковтуненко Й. 274
Ковтуненко М. С. 368
Ков'ярова С. Ф. 437
Кожедуб І. М. 71, 72, 85, 86, 626
Кожушко Г. С. 31, 180
Козельський Я. П. 209
Козинець Н. Р. 353
Козир І. П. 509
Козирєв П. В. 89
Козицький І. А. 509
Козій Я. Ф. 361, 362
Козлов В. С. * 139
Козлов І. 362
Козлов К. Ф. 176
Козлов О. П. 623
Козлов П. О. 623
Козлов П. П. 623
Козлов П. Ф. 623
Козлов Т. Д. 521
Козлова С. 621
Козоброд П. 432
Козолуп І. К. 552
Козупиця О. Х. 561
Козупиця Ф. Я. 198
Козюля Д. О. 229
Коккінакі В. К. 311
Кокоровець О. Р. 665
Колесник В. Ф. 162
Колесник Г. О. 349
Колесник П. В. 146
Колесник Р. С. 172
Колесникова В. І. 262
Колісник М. Т. 189
Колмиков П. О. 176
Колодко М. О. 606
Колодченко М. 548
Колодяжний П. І. 450
Колодько І. 181
Коломієць 371
Коломієць В. Г. 340
Коломієць Л. І. 340
Коломієць П. 257
Коломієць Ф. Т. 424
Колос М. С. 156, 383
Колотий Г. Н. 311
Комарницька З. 266
Комендант В. Д. 650
Комендант Є. П. 650
Комендант С. П. 319
Комісар П. М. 156
Компанієць І. 331
Компанієць І. І. 38
Компанієць Ф. Г. 544
Комяков О. 42
Комяхов В. Г. 89
Кондратенко А. П. 89
Кондратенко І. А. 288
Кондратьєв А. Г. 547
Кондратьєв Г. П. 303
Кондратьєви 17, 90—92, 147, 292, 304
Кондуфор Ю. * 181, 578
Копик О. І. 151
Коніз М. Д. 189
Коноваленко Є. А. 332
Коновалов Ф. М. 327, 328
Кононенко В. С. 295
Кононенко М. Н. 320
Коноплепко І. О. 121
Конотоп В. Н. 362
Конюхов Ф. С. 650
Коняєв Г. І. 463, 471
Коньков О. К. 539
Копа В. Ф. 227
Копа М. С. 340
Копаєв О. Г. 420
Копейчик І. І. 568
Копиленко М. Ф. 227
Копилов Г. І. 154
Копитинський М. П. 613
Коптєв А. Я. 471
Коптилов Г. О. 566
Корабельникова Л. 77, 118
Кордя Ю. 615
Коріньков В. О. 155
Корнієнко В. П. 427
Корнієнко М. М. 400
Коробчанський І. Є. 571
Коровинський Т. П. 411
Коровчинський В. М. 494
Коров'яківська Є. І. 448
Корогод Б. Л. 400, 441, 449
Королівський С. М. 36, 489
Король Г. 502
Король С. 502
Король Ф. П. 424
Корольов О. Н. 479
Коропченко Є. Л. 163
Коропченко М. М. 569
Коростильов В. 125
Коротич А. Ф. 603
Коротич І. Н. 55
Коротич У. 363
Короткий О. П. 333
Короткий Я. Я. 518
Короткоручко В. П. 571
Коротченко Г. А. 622
Коротченко Д. С. 68, 600, 602, 619, 623
Коротченко Є. К. 620
Коротченко Ф. С. 604, 620
Корсунський В. П. 126
Корчан М. С. 390
Корчик А. С. 605
Коршиков О. А. 127
Коршок С. С. 633
Корявко І. П. 72, 545
Коряченко Д. О. 153
Косаренко Д. 114, 115
Косарєв А. Г. 303, 316
Косарик Д. 325
Косенко О. П. 563
Косигін О. М. 82
Косий Я. 415
Косіор С. В. 490, 511, 527
Косовський О. Г. 451
Косогов Г. 431

Костенецький Я. І. 252, 284
Костенко Д. П. 386
Костенко М. С. 650
Костенко С. А. 631
Костоглод О. М. 506
Костюков О. А. 131
Костюченко П. П. 245
Косушко Є. М. 519
Кот В. І. 265
Котенко 149
Котенко І. А. 295
Котляр А. Я. 346
Котляревський І. П. 252
Котляренко М. Г. 369
Котов М. І. 152
Котов С. О. 644
Котюхов П. В. 218
Коцеба Г. А. 243
Коцеба К. С. 247
Кощур А. І. 650
Коцюбинський М. М. 256
Коцюбинський Ю. М. 527
Кочемазов В. П. 240, 262
Кочубей 18, 251,
Кочубей (м. Буринь) 171
Кочубей В. Л. 335, 355, 638
Кочура П. Ф. 87, 335
Кошман К. В. 590
Кошова Г. Д. 271
Кошовий А. Г. 265
Кошовий Т. С. 152, 376
Кошук Г. Г. 87, 332
Кравець А. Г. 390
Кравцов Т. І. 479
Кравцова П. І. 344
Кравченко А. Й. 121
Кравченко В. А. 189
Кравченко В. П. 509
Кравченко Г. П. 570
Кравченко М. А. 567
Кравченко М. Г. 190, 320
Кравченко М. О. 534
Крамар А. К. 186
Крамар Д. Ф. 376
Крамар К. І. 186
Крамар Р. Г. 388
Крамаренко А. М. 306
Крамаренко Ф. М. 312
Крамськой І. М. 30, 548
Красій С. П. 568
Красніков Д. В. 594
Красніков І. І. 594
Красножон Я. 125, 358
Краснощок П. А. 242
Красняк Д. Д. 633, 634, 649
Красняк Т. М. 630, 631
Краснянський М. Л. 264, 265
Красовський С. А. 68
Красуля М. С. 569
Красько М. П. 422
Красько С. Т. 420
Кращенко П. П. 444
Крещик Н. П. 644
Кривейченко Є. Г. 387
Кривенко І. Й. 438
Кривич М. І. 121
Кривонос С. 181
Криворотов М. П. 62, 383
Криворученко 598
Кривошеєва Д. 196
Кривошей Н. Ф. 607
Криницький Г. О. 390
Крип'якевич І. П. 207
Кричевський А. А. 499
Кричевський В. Г. 88
Кричевський Ф. Г. 86, 88
Кріпка Н. С. 479
Кропивницький М. Л. 31
Кропив'янський М. Г. 527
Круглик М. Я. 546
Кругляк М. Ф. 530
Крук І. Л. 617
Крупський О. А. 266
Крупченко М. А. 177
Крутень М. М. 489, 501
Крушинський А. 131
Крюкова Н. 649
Крятов А. С. 392
Ксьонзенко М. І. 137, 146
Кубатка С. П. 448
Кубрак А. Ф. 643, 644
Кубрак С. А. 420
Кубуша І. Б. 175
Кудаковський Л. В. 495
Кудіна О. І. 378
Кудлай Д. Г. 637
Кудояр Х. Т. 531
Кудрицький М. О. 200
Кудрявський В. М. 331
Кудрявцев І. В. 333
Кужель М. І. 170
Кузенков П. Д. 642
Кузнецов М. І. 569
Кузнецов П. Г.* 152
Кузьменко І. 195
Кузьменко І. А. 504
Кузьменко М. 195
Кузьменко О. П. 321
Куколь С. 138
Куколь-Яснопольський 21, 138
Куксенко А. Я. 561
Кулак Г. Г. 156, 157
Кулжинський І. Г. 209
Кулик 556, 566
Кулик І. Ю. 256
Куликова А. 605
Кулинич Л. Ф. 274
Кулинич Л. Ю. 274, 275
Куличенко М. И.* 102, 103 361, 374, 550, 578, 586
Кулібака С. С. 591
Кулієв Якуб 633
Куліш М. Т. 49, 194, 195
Кульбаба П. Л. 72, 216, 217, 241, 245
Кульгова М. С. 289
Кульомза П. Я. 452
Куманьок П. Х. 61, 63, 64, 66, 67, 89
Кумейко 508
Купраш Л. П. 617
Купрієнко М. Г. 567
Купрін О. І. 30, 98
Кураленко С. 445
Курасов В. А. 572
Курасов І. С. 317
Курасов Л. 384
Курбанов О. 414
Курило В. М. 369
Куришко Ф. О. 400
Курлук Д. М. 217
Курмаз О. І. 590
Курносов Ю. О. 267
Куроєдов М. І. 72, 299, 322
Курочка О. М. 400
Курятник І. П. 247
Кутова О. А. 400
Кутовий І. М. 186
Кутузов М. І. 20
Кухно Г. 493
Кухтій К. М. 211, 212
Куц О. М. 591
Куц С. І. 452
Куц Ф. І. 272
Куцай В. Я. 200
Куцай Г. І. 197
Куценкова Т. 151
Куць О. 397
Кучма І. П. 274
Кучмеєва М. М. 480
Кучменко Г. М. 321
Кушнарьов І. П. 190
Кушнір Є. І. 518
Кущ А. І. 174
Кущ М. П. 174
Кущ М. Т. 174
Кущов П. Й. 561
Кшенський О. Ф. 72, 606

Л

Лабаторін І. М. 49, 434
Лаврик Г. П. 574
Лавринець М. В. 351
Лавринець Ю. І. 351
Лавров П. І. 463
Лагутін П. П. 604
Лагутін П. Ф. 59, 113
Ладигін І. Г. 512
Ладний Я. О. 307
Лазаревський М. 252
Лазаревський О. 252
Лазаревський Ф. 252
Лазаревські 289, 325
Лазаренко М. Н. 433, 434
Лазарєв Б. Г. 85, 316
Лазаревский А.* 16, 19, 20, 27, 223, 250, 276, 335, 524, 534, 637
Лазебников Ф. А. 253
Лазенко О. Р. 566
Лазоренко М. Н. 455
Лазука Д. Ю. 284
Лайкова М. 271
Лампак В. 299
Лантух А. В. 273
Лантух М. Т. 241
Лапоногов О. М. 390
Лаптура К. Ф. 425
Лапуцинова М. 486
Ларіонов М. О. 222
Ларченко К. 548
Ласко О. І. 605

Латух О. 196
Лебеденко І. М. 317
Лебедєва Л. 436
Лебединський М. Я. 449
Лебідь І. М. 298
Лев В. Д. 365
Лева М. О. 136
Левадний Д. Т. 151
Левенко А. 647
Левицький Т. В. 126
Левон А. І. 396
Левченко Г. І. 592
Левченко М. Ф. 265
Левченко О. Т. 454
Левченко С. І. 245
Левченко Я. І. 245
Левчик Є. М. 89
Лежай П. П. 244
Лелюха Й. І. 396
Ленін В. І. 25—28, 32—35, 38, 42—44, 48, 49, 81, 95, 96, 99, 107, 108, 149, 150, 184, 188, 190, 193, 200, 202, 204—206, 211, 213, 223, 226, 234, 238, 243, 253—256, 258, 259, 267, 276, 283, 286, 288, 289, 291, 296, 303, 305, 306, 308—310, 314, 316, 317, 321—323, 326, 327, 329, 333, 334, 340, 341, 343, 344, 346, 348, 350, 352, 358, 359, 361, 368, 381, 385, 397, 399—400, 401—403, 405, 409, 413, 414, 417—419, 422—423, 426—428, 435 440, 446, 450, 452, 457, 475, 479, 482, 483, 492, 494, 497, 499, 511, 513, 514, 517, 518, 521—524, 528, 529, 534, 536, 537, 541, 543, 554, 555, 558, 562, 571, 578, 579, 580, 582, 583, 584, 587, 588, 589, 590, 592, 594, 596, 598, 600, 602, 607, 609, 618, 619, 622, 624, 627, 632, 643, 645, 650, 653, 654
Леонов Ю. М. 87
Леонтьєв К. 92
Лепеха К. Г. 102, 295, 381, 558
Лесевецькі 430
Лесик І. А. 339
Леунов М. А. 121
Леусенко І. М. 402
Леухіна К. П. 82, 368
Лещенко М. Н. 23, 27, 224, 252, 416, 556, 557, 599, 638
Лещинська 558
Лещинский 549, 556
Лєсков М. С. 325
Лжепетро 459
Лизогуб 18, 250
Лизогуб Є. 618
Лизюков А. І. 382
Лимар Є. А. 119
Линицький М. 191
Линник О. М. 57, 364
Линтварова 586
Липченко П. Ф. 588
Лисенко (м. Лебедин) 363
Лисенко (с. Межиріч) 370
Лисенко В. І. 514
Лисенко Г. 23, 325
Лисенко І. Й. 372
Лисенко І. Т. 197
Лисенко М. Г. 86, 88, 125, 574
Лисенко О. А. 275
Лисенко О. Л. 175
Лисенко П. 23, 325
Лисенко П. П. 374
Лисенко Ф. К. 491
Лысенко С. И.* 508
Лисовенко Ф. М. 448
Лисогор С. М. 260
Лисунов М. І. 365
Лисюк В. С. 220
Лисянський І. І. 41, 361, 372—374
Литвин В. Г. 353
Литвин Л. Г. 275
Литвин П. Д. 295
Литвиненко А. М. 152
Литвиненко В. А. 299, 312, 561
Литвиненко В. Д. 567
Литвиненко В. О. 229
Литвиненко І. Ю. 240
Литвиненко М. Ф. 446
Литвиненко Н. 503
Литвиненко О. М. 136
Литвиненко П. І. 375
Литвиненко П. О. 605
Литвиненко С. С. 401
Литвинов Є. В. 582
Литвинов І. П. 203
Литвинов М. Г. 647
Литвинова О. А. 255
Литвиновський І. В. 176
Литвинцев П. П. 423
Литманович Г. Я. 62
Литовка П. М. 311
Литовцев Д. І. 317
Литошко С. Ю. 331
Лифаренко М. П. 269
Лихвар І. М. 491
Лихобаба М. К. 568
Лиховид М. С. 569
Лиховий Ф. А. 286
Лишенко В. П. 564
Лишенко Г. М. 565
Лишенко Я. І. 559
Лікстанов І. І. 127
Лінрот 251
Ліпльова К. Г. 388
Лісняк І. Ф. 587
Лісова М. П. 125
Лісова Х. Л. 168
Лісовенко С. Л. 149
Лістунов І. О. 166
Літманович Г. Я. 530
Ліщинський І. М. 617
Лобаєв Б. М. 247
Лобода М. В. 392
Лобода М. Т. 569
Логвин Г. Н. 23, 93
Логвин І. Н. 583
Логвин П. А. 163
Логвиненко М. П. 365
Логвинов Д. Д. 423
Логинова З. М. 412
Лодигін І. І. 134, 169, 474, 667
Ложечник І. Д. 580
Ложечник П. 578
Лоза М. О. 87
Лозовський В. М. 73, 495
Ломикін К. М. 223
Ломоносов М. В. 22, 209
Лопатка Х. М. 306
Лопатченко О. І. 200
Лосачков Й. К. 617
Лосенко А. П. 22, 209
Лоскутов Ф. 529
Лось Ф. Є. 28, 408
Лубенець А. І. 339
Лубенець К. Г. 350
Лубенець Т. Г. 327
Луговик С. П. 381
Лузан Т. М. 214
Лузгарьов М. Л. 34, 35
Лукаш Д. П. 396
Лукашов 585
Лукашов М. Т. 69, 227, 228, 247
Лукашокта В. Д. 616
Лукін Д. І. 262
Лукомский Г. И.* 548
Лук'яненко О. С. 581
Лук'янов І. 208
Лукьянов П. М.* 597
Лупін М. О. 144
Луньов С. О. 571
Лута М. О. 519
Луценко П. П. 592
Луцій 504
Лущенко Г. А. 247
Лущик С. Л. 119
Любива В. В. 377
Любивий Г. Я. 375
Любивий О. С. 369
Люлька А. Ф. 593
Люта А. П. 271
Лютий В. І. 513
Лютий В. П. 271
Ляпушкин И. И.* 11
Лях М. Г. 606
Ляховка В. Я. 351
Ляшенко В. І. 267
Ляшенко С. Н. 221
Ляшко І. М. 637
Ляшко М. М. 369
Льдов О. М. 125, 436
Льовшин Є. Г. 274
Льовшина 611

М

Мажуга В. П. 217
Мажуга Д. Й. 341
Мазепа 18, 207, 251, 335, 395, 407, 485, 524
Мазна М. І. 421
Мазнов В. 167
Мазоха А. 502
Мазур Д. І. 522
Мазур І. П. 80, 440
Мазур М. Ф. 630
Мазуренко Ю. П. 469
Майборода І. С. 163
Майборода М. В. 602

Майдан М. С. 73, 566
Майстренко В. М. 331
Макаренко А. С. 58, 137
Макаренко Д. М. 350
Макаренко М. О. 516
Макаренко О. О. 284
Макаренко П. Т. 132
Макаренко Р. І. 509
Макаров Г. С. 568
Макаров М. С. 604
Макарцева О. А. 641, 643
Макєєв О. 604
Маковський В. Є. 97
Максименко В. П. 598
Максименко Г. М. 348
Максименко М. О. 520
Максимов С. Г. 478
Максимович М. А.* 16
Макухін І. Я. 223
Малафій Г. В. 189
Маленко Є. Ю. 30, 96, 97, 252, 262, 268, 288
Малець О. Г. 608
Малкієль С. В. 56, 89
Малофєєнко П. О. 650
Малоштан К. В. 171
Малютін М. Є. 471
Малярова К. П. 530
Малярчук К. Ф. 116
Мальований А. Є. 361
Мальчевський О. І. 243
Мамай І. І. 240
Мамін Б. І. 89
Мамонтов Я. А. 51, 109, 567
Мандрика А. О. 339
Мандрика І. К. 441
Мандрус Л. І. 604
Манжара Д. І. 131
Манжара І. О. 155
Манжосов М. Д. 54, 477
Манойленко С. О. 441
Мануїльський Д. З. 374
Мануїльський М. З. 257
Мануха Г. С. 513
Манько Д. 502
Маресьєв О. П. 452
Марій О. М. 335
Маркевичі 485
Марков 370
Марков А. С. 584
Марков З. Я. 529
Маркович 342
Маркс К. 359
Мартиненко А. А. 235
Мартиненко К. Г. 300
Мартиненко М. С. 295
Мартиненко Н. С. 650
Мартиненко П. Ф. 636
Мартиненко Ф. С. 298
Мартинов 598
Мартиросян С. С. 115, 118
Маруня Ю. К. 504
Марута А. Г. 261
Марута И.* 253
Марута І. М. 32, 256—258
Марута С. М. 265
Марчевський Н. Г. 633
Марченко І. Т. 256, 319
Марченко Л. Г. 268
Марченко М. В. 227
Марченко М. О. 376
Марченко Ф. Ф. 245
Масленников В. В. 465
Маслихов М. В. 275
Маслов Г. П. 240
Маслюк І. 42
Матвієнко С. Л. 134
Матосов М. Т. 641
Матросов О. 299
Матукін Л. І. 321
Матусевич Л.* 461
Матюхін Н. М. 617
Матющенко П. П. 478
Матющенко Ф. Д. 235, 236
Матяш 23
Маханько І. Є. 220
Махно 381, 410, 444
Мацак І. М. 572
Мацюк Ф. А. 409
Мацько В. І. 135
Мачула І. 114
Мачула П. Ф. 553
Мачуленко А. С. 562
Мачуленко М. Р. 558
Машир А. С. 399
Мащенко Ф. Т. 440
Медведко В. І. 221, 653
Медвідь А. Ф. 220
Мелешко В. Т. 504, 505
Мельник І. М. 543
Мельник Н. Ф. 534
Мельник П. Ф. 52, 110, 588
Мельник Я. І. 67, 68, 240, 244, 262, 605
Мельников В. Д. 300
Мельников І. І. 115, 118, 412, 494, 562
Мельников Ю. Д. 26, 487
Меншиков О. Д. 251, 507
Меншун Г. І. 353
Мергасов І. 208
Мерперт 611
Меша М. Я. 391
Мєшков І. А. 245
Мєщанінов О. І. 469
Микитенко Д. М. 255
Микитенко Р. А. 516
Микитченко П. Я. 177
Миколаєнко В. С. 569
Миколаєнко Н. Р. 569
Милешко П. 251
Милостанов М. М. 369
Минаєнко Д. Г. 588
Минак В. П. 392
Мировицька Н. П. 572
Мироненко Г. М. 177
Мироненко Д. Д. 189
Мироненко М. П. 558
Мироненко П. І. 135
Миронов М. М. 111, 118
Миронченко М. П. 312
Мисенко А. Т. 622
Мисник Л. З. 554
Митрофанов Ф. В. 202
Михайленко Д. А. 48
Михайленко Д. В. 198
Михайленко Л. Ф. 426
Михайленко О. Ф. 566
Михайленко П. А. 66, 436
Михайлик Д. П. 516
Михайлина П. В. 484
Михайличенко Я. Ф. 568
Михайлов К. М. 335
Михайлов О. Д. 26, 469
Михайлюк О. Г. 97, 148, 359
Михєєнко В. М. 432
Михно І. М. 362, 417, 418
Мичак Р. С. 321
Мишко Д. І. 458, 487
Мишлаевский А. З.* 369
Мікпашевські 478, 629
Мільченко І. Т. 535
Мінчук М. К. 651
Мірошник М. П. 186
Мірошниченко І. Ф. 509
Мірошниченко К. О. 385
Мірошниченко Л. 266
Мірошниченко М. В. 200, 610, 623
Мірошниченко П. Г. 156
Мірошниченко П. П. 73, 318
Мірошниченко Т. М. 146
Міхєєв І. А. 339
Міцура Ф. М. 541
Мічманенко Є. 548
Міщенко Г. 168
Міщенко І. О. 195
Міщенко О. М. 295
Міщенко П. А. 410
Міщенко Я. А. 451
Мнішенко Є. І. 399
Многогрішний Д. 207
Мовчан В. Т. 388
Мовчан Є. Х. 51, 180, 185
Мовчан М. Є. 189
Мовчан П. М. 190
Мовчан С. П. 388
Могила Й. Н. 343
Мозженко Д. І. 257
Моїсеєнко В. П. 93
Мойсеєнко І. П. 422
Мойсеєнко О. С. 619
Мойсеєнко (Моїсеєнков) Ф. П. 208, 525, 611
Мокренко А. Ю. 423
Молибога В. Н. 391
Молошний О. П. 561
Молявко Г. І. 348
Момот Є. І. 334, 349
Мономах Володимир 129
Мора В. П. 650
Мороз В. В. 80
Мороз Н. О. 538
Мороз О. 433
Мороз С. Л. 541
Морозов О. М. 186
Морозова Е. С. 204
Мосієнко П. А. 495
Москаленко В. С. 351
Москаленко Г. 649
Москаленко І. П. 630, 631
Москаленко К. С. 67, 68
Москаленко М. Н. 649

Москаленко М. О. 351
Москаленко Н. І. 199
Москалець М. Т. 514
Московка П. В. 648
Московка Ф. Н. 649
Московко В. Г. 644
Мостіпан О. І. 217
Мостіпан Ф. Ф. 176
Мостовий Т. 445
Мохненко В. Я. 655
Мош М. Я. 402
Мошко Т. І. 174
Моянський М. І. 580
Мужицька Н. 551
Мужичок Г. І. 346
Муковозова Х. 227
Мукоріз В. О. 242
Мурадов В. М. 299
Мурадханов Р. 383
Мурадян О. Т. 588
Муранов М. К. 97
Муратов Ф. С. 81, 439
Мурашко М. В. 240
Мурашко М. І. 31, 210
Мурза С. І. 322
Мурка Н. І. 424
Мусієнко І. 195
Мусієнко І. Д. 82, 149, 153
Мусієнко І. О. 73, 205
Мюнстер 556

Н

Набоко С. І. 637
Навальний П. Л. 272
Нагорний В. С. 322
Нагорний І. Я. 118, 119
Нагорний П. Т. 444
Надаржинський Т. 576
Назаренко І. С. 346
Назаренко М. 195
Назаренко Ф. Й. 541
Назаренко Ю. І. 285
Назаров Т. Є. 169
Наполеон 611
Нарбут Г. І. 243
Науменко А. М. 89
Науменко В. Я. 498
Науменко Ю. А. 74, 495
Наумко О. Ф. 399
Наумов М. І. 64, 67, 68, 186, 228, 241, 243—245, 247, 262, 299, 312, 318, 320, 365, 398, 412, 566, 570
Нахаба Р. І. 339
Негреба М. З. 385
Негрєєв М. Г. 211
Недонищенко О. 416
Некипілий М. І. 391
Неліна Т. Г. 499
Немолот В. В. 265
Немцев Д. С. 409
Неплюєв 18, 645
Неплюєв І. 629
Неровня К. Т. 32, 40, 255, 256, 258, 259
Нерода Р. Т. 616
Нестеренки 463
Нестеренко В. К. 176
Нестеренко В. Ф. 602
Нестеренко Г. Т. 295, 296
Нестеренко О. О. 19, 21, 93, 208, 356, 416, 441, 442, 486, 556, 576
Нестеренко П. Я. 201
Нестеровський М. С. 118
Нетребенко А. М. 185
Нечевний В. М. 616
Нечмоня І. Ф. 211
Нємцев П. М. 642
Нефедовский Е. Г.* 165, 461, 462, 463, 465
Нижник І. О. 643
Нижник М. В. 218
Никоненко Д. М. 445
Нишенко М. Г. 330
Нікітіна Х. М. 481
Николайчик Ф. Д.* 486
Ніколенко Я. Т. 588
Новак В. І. 126
Новак В. Л. 566
Новаківська Н. П. 93
Новаченко М. П. 172
Новгородський В. Ф. 588
Новиков В. С. 220
Новиков П. І. 32, 144, 256—258, 265, 267
Новиков Ю. П. 222
Новиков-Медовщиков Л. 101
Новиченко Л. М. 85, 86, 404
Носачев А. П. 125
Носко Г. І. 553
Носович Я. 23
Ночевний Б. М. 616
Нудьга Г. А. 516

О

Обідейко М. Г. 414
Оболонські 325
Обруч І. І. 265
Овдієнко І. Х. 520
Оверко А. Ф. 386
Овсієнко Л. О. 605
Овсянко К. І. 175
Овсянников О. Ф. 256, 257
Овчаренко А. 384
Овчаренко А. М. 343
Овчаренко Є. С. 455
Овчаренко М. М. 344
Овчаренко Ф. Д. 158
Овчаров О. І. 446
Овчаров С. П. 592
Овчинников О. І. 607
Огарков Т. 271
Огарьов М. П. 21
Огієвська Г. М. 325
Огієвський 18
Огієвський В. Д. 327
Огнивенко І. П. 317
Огницький А. 223
Огреб І. П. 439
Огреб М. В. 452
Одноорко Д. І. 217
Ожог М. Г. 337
Озерний В. І. 150
Озеров О. П. 604, 605
Оксененко М. М. 80
Олександр II 26
Олексенко П. Я. 286
Олексіна Н. Н. 465
Олефіренко Ф. Г. 454
Олійник А. 633
Олійник А. І. 533
Олійник В. Є. 607
Олійник Г. 633
Олійник Г. Р. 413
Олійник І. 633
Олійник Л. 633
Олійник Л. В. 27, 172, 638
Олійник М. 503
Олійник П. 633
Ольговичі 457
Ольховик А. Г. 622
Ольховик М. 113
Ольшанська Т. О. 568
Омелін Н. Т. 605
Омельченко В. М. 401
Омельченко М. І. 119
Омельченко М. М. 401
Омельченко Ф. З. 335
Омельченко Я. В. 604
Омельченко Я. Я. 512
Омесенко І. М. 412
Омесенко М. М. 412
Онацький Н. Х. 403
Оноприєнко С. Ф. 57
Онопченко К. Г. 330, 331
Онуприєнко Д. П. 605, 615, 620
Опадчий Ф. Ф. 74, 482
Опанасенко І. П. 321
Опанасенко О. М. 321
Опацкий А. Н.* 192, 358
Опенько Н. П. 216
Опірошко М. Р. 622
Орапко М. Т. 280
Орджонікідзе С. 44, 53
Ординцев Т. А. 235
Орєхов Г. М. 455
Орєхов О. М. 468
Орлов А. А. 642
Орлов І. П. 202
Орлов П. А.* 416, 645
Оробій Л. Т. 338
Осадчий Г. Д. 285
Осадчий О. А. 174
Оселедець О. І. 287
Осипенко Г. Я. 607
Особливець М. С. 642
Особливець Н. С. 654
Осолинський 15
Остапенко В. К. 655
Остапенко В. П. 644
Остапенко Ю. П. 605
Остренко А. І. 200
Острянин Я. 15
Охріменко В. О. 163
Охріменко М. Й. 562
Ошурко Г. А. 497

П

Павленко В. 331
Павленко В. Т. 642
Павленко І. С. 641
Павленко С. Й. 424
Павленко Т. 362
Павличенко В. К. 592
Павло І. 548
Павлов 165
Павлов М. О. 262
Павлов М. С. 312
Павловський М. Г. 598
Павловський М. І. (смт Вороніж) 613
Павловський М. І. (с. Литвиновичі) 351
Павлюк 397
Павлюк П. 15
Павлюченко В. 101
Павлюченко Д. В. 168
Павлюченко О. П. 171
Падалка Л. В.* 394, 507
Падалка Ф. 31
Пазенко Д. П. 504
Палажченко О. О. 87, 246
Палієв А. І. 570
Паляничка І. А. 613
Пальгуй С. І. 225
Панарін І. Д. 467
Панасенко С. В. 210
Панін Я. Г. 63, 466
Панков О. Н. 331
Папов О. Б. 56, 74, 263, 284, 481
Пантелєєв 254
Пантелєєв М. І. 262
Панченко Г. А. 592
Панченко П. Х. 215
Панченко Ф. О. 162
Панченко Я. М. 389
Паншина Н. І. 315
Папенко М. Ф. 278
Парамонов Ф. Н. 604
Парасунько О. А. 26, 253
Париченко Г. Ф. 391
Пармузіна Г. А. 55, 76, 160
Парпура 250
Парпура М. И. 252
Парфилов П. В. 376
Пархоменко В. Д. 275
Пархоменко Г. С. 135
Пархоменко І. К. 494
Пархоменко М. Г. 118, 119
Пархоменко О. Я. 39, 258, 269
Пархоменко П. Т. 195
Пархоменко Ф. О. 168
Пасюга С. А. 31, 180
Паталах П. І. 333
Патютько О. П. 312
Пахоленко Т. Є. 440
Пахомова Л. Є. 637
Пеклич К. Д. 644
Переверзєв В. Ф. 127
Передерій О. Ф. 513
Передерій Т. Г. 344
Переплювотник П. Г. 512
Перерослий С. М. 559
Пересипкін І. І. 602
Перехрестови 17, 430, 431, 576, 585
Перечіпай П. Г. 512
Петерс Е. К. 293
Петленко В. С. 150
Петренко В. М. 623
Петренко В. С. 223
Петренко В. Ф. 186
Петренко В. Я. 217
Петренко Д. Т. 153
Петренко Є. В. 74
Петренко Є. Т. 192
Петренко Є. Ф. 441
Петренко Л. 134
Петренко Л. Я. 414
Петренко М. 312
Петренко М. С. 220
Петренко Н. 312
Петренко О. Й. 605
Петренко П. П. 436
Петренко П. С. 315
Петренко С. В. 308, 606
Петренко У. 195
Петриківський С. І. (Петренко) 527
Петриченко Г. С. 193
Петро І. 92, 208, 230, 356, 415, 430, 525, 618
Петров 61
Петров Г. Т. 223, 303, 316, 565
Петров І. М. 211
Петров М. А. 605
Петров С. І. 298
Петрова А. П. 300
Петровський Г. І. 105, 213, 328, 491—493.
Петропавлов Н. Ф. 169
Петрун П. М. 640
Петруненко Г. 600
Петрунькін Л. П. 535
Петрусенко І. В. 220, 221
Петрушенко Г. С. 176
Петрушенко І. М. 256
Печенко Л. Д. 527
Пилєв О. Ф. 479
Пилипенко В. П. 427
Пилипенко Г. Д. 440
Пилипенко М. В. 456
Пилипенко М. І. 411
Пилипенко С. Д. 229
Пилипенко С. П. 343
Пилипець 294
Пиньков І. Г. 151
Писаненко І. 114
Писаревич 611
Писаревський 269
Півненко Я. Г. 578, 579, 593
Півторак І. І. 516
Підгірний П. В. 591
Підгорний І. 649
Підгорний М. В. 82
Піддубина О. С. 595
Піддуда М. М. 158
Підлиняєв М. М. 233
Підлісний С. 370
Підлужний В. С. 403
Підсосонна П. І. 338
Піскун П. М. 351
Піскуненко 18
Пісочинський П. 341
Піхунов О. А. 49, 602
Плавко В. М. 87
Плаксін Д. П. 650
Плахотний М. С. 413
Плескач 294
Плещєєв 460
Плещєєв О. М. 30, 98
Плис І. І. 203
Плиска М. Т. 516
Плиско С. Д. 404
Плішива В. Я. 392
Плотникова А. М. 186
Плющенко О. І. 559
Повашевич І. А. 643
Повидиш Д. 277
Поволоцька К. 271
Повх І. Л. 316
Погорєлов К. І. 64
Погоріла Г. С. 265
Погрібний А. А. 476
Погрібний Д. І. 321
Подлас К. П. 60
Подобєдов С. І. 529
Подобрій І. 134
Подойменко В. А. 554
Подоляко М. В. 287
Подорога С. П. 338
Подурем'я П. І. 344
Подшивайлов І. Г. 472
Подшивайлов М. Ф. 474
Позняков Я. Г. 433
Позовний А. Р. 284
Покутній І. С. 372
Покушалов Я. Г. 504
Полевичек К. Ю. 641, 642
Полетика В. Т. 486
Половець А. П. 401
Половинка І. Г. 559
Полозов Ю. Д. 243
Полозок І. Ю. 534
Полохов В. М.* 89, 552
Популях М. Ф. 590
Полунін М. М. 49
Поляков Л. Є. 75, 572
Полякова З. С. 126
Полятикін В. Н. 238
Поляченко Г. 271
Помошник В. О. 653
Пономаренко І. 271
Пономаренко М. І. 184
Пономарьов С. І. 255
Пономарьов Ф. К. 100, 101
Пономарьова М. І. 322
Попелуха А. І. 622
Попінака І. Д. 439
Попов П. І. 388
Попов П. М. 175
Попов П. Я. 450
Попов С. Т. 441
Поправка В. М. 265
Порічанський Т. П. 559
Пороскун М. Я. 552
Портянко М. А. 617
Посний В. Д. 153
Постишев П. П. 53

Потапенко І. С. 648, 650
Потебня А. О. 520
Потебня О. О. 486, 518
Потебня С. 613
Похвиснева 380
Почивалін М. М. 240
Прасолов І. В. 176
Преображенський В. А. 256
Пресняков Н. Н. 111
Привалов 251
Пригара М. І. 337
Придатченко С. С. 364
Прийма І. Я. 55
Прийменко І. В. 568
Прийменко Ф. О. 552
Прилип І. 397
Прилипко К. С. 401
Примак А. І. 275
Примак Ф. Ф. 414
Примаков В. М. 38, 183, 256, 307, 432, 536
Примаков Н. 168
Примін П. С. 471
Притько В. Ю. 368
Прихідько О. Ф. 400
Прихідько У. 397
Приходцев В. І. 467
Приходько А. А. 136
Приходько А. І. 220
Приходько І. Ф. 163
Приходько Л. П. 262
Приходько П. 416
Приходько П. С. 351
Приходько Т. Ф. 376
Приходько Ф. О. 168
Пришедько В. С. 278
Прозоровський 460
Прокопенко Г. Б. 413
Прокопенко Г. М. 520
Прокопенко І. 266
Прокопенко Л. П. 448
Прокопенко С. 448
Прокопенко Ю. 448
Проняєв П. 142
Просяник О. І. 552
Протасей М. Є. 617
Протасов З. Г. 186
Прохода І. П. 42, 211
Проценко М. Й. 584
Проценко С. Ф. 263
Проценко Ф. І. 254
Проценко Ф. П. 339
Прошкін А. Ф. 437
Прощаков В. І. 227
Прядка М. С. 178
Прядко Я. П. 417, 418
Пташниченко Г. А. 592
Пугач Ф. 132
Пугачов О. 19, 370
Пулях О. І. 316
Пустовойтов В. Ф. 610
Пухов М. П. 69
Пучка А. 502
Пучко Р. 502
Пушкар М. 324
Пушкар П. 278
Пушкін О. С. 272
Пшенична М. В. 590
Пясочинський 15
П'ятишкін 469, 474

Р

Радинський М. І. 247
Радченко В. 581
Радченко З. Т. 583
Радченко І. І. 26, 253, 598
Радченко І. О. 153
Радченко С. І. 26, 253, 267
Раєнко Ф. К. 157
Разін М. 505
Разін С. 17, 92, 325
Ракитіна Д. Я. 238
Раков І. Ф. 265
Раковський Г. В. 220
Ралко В. І. 403
Рапота В. 114
Рапота Н. 114
Рахинська О. П. 625
Рахманінов С. В. 30
Рахманова М. 114
Рево М. В. 335
Редін М. М. 532
Редька І. П. 157
Редька У. С. 157
Редькін А. П. 335
Редько Г. М. 157
Ремісник М. К. 530
Ремньов А. І. 600
Решетняк І. Д. 412
Решетняк О. Є. 176
Решодько П. Ф. 32
Рєзник М. Ф. 182
Рєзник О. Ф. 185
Рєзник С. І. 182
Рєзник Ф. Ф. 183
Рєпін І. Ю. 256
Ржевський 14
Рибалка 19
Рибалко П. С. 71, 72, 391, 494
Рибкін П. В. 479
Рибчинський І. В. 125
Рижков В. Л. 172
Рижов М. Я. 312
Рилов В. В. 80
Риндін 326
Рисенко О. Г. 400
Рисована Г. 421
Рідкошеєнко В. М. 412
Рідний С. Г. 318
Різник Н. Ф. 590
Різниченко О. П. 296
Різниченко Х. І. 444
Різниченко Я. Т. 174
Ріпа А. С. 426
Ровенська М. О. 391
Ровко П. 397
Рогальська 619
Рогачевський Г. О. 75, 543
Рогинський М. Д. 401
Рогоза І. Т. 396
Рогозинський Ф. Є. 648
Рогуля Т. В. 412
Рогутько П. О. 607
Родимцев О. І. 61, 261
Роєнко С. П. 365
Рожнов Г. С. 229
Розумовський А. К. 209
Розумовський К. Г. 19, 208, 209, 276, 395
Ройко В. Н. 590
Ройченко О. О. 552
Рокоссовський К. К. 69, 272
Романенко І. Т. 112
Романенко М. 649
Романенко С. А. 432
Романенко С. О. 193
Романіка М. П. 590
Романов П. Р. 365
Романов П. С. 389
Романовський В. О. 223
Романовський О. І. 509, 510, 512
Романчук Г. М. 173
Роменець В. В. 327, 334,
Ромодановський Г. 207, 324, 395
Ромченко М. В. 600
Ромченко С. В. (Звонов) 527
Росоха І. С. 182
Роспутченко Ф. Т. 477
Рубан М. А. 178
Рубан М. П. 451
Рудак 529
Руденко Г. Т. 82, 274, 275
Руденко К. С. 447
Руденко Л. М. 419
Руденко М. 108
Руденко П. Г. 108
Руденко П. І. 263, 285
Руденко С. А. 398
Рудзинський Й. Ф. 325
Рудий С. М. 620
Рудик Л. І. 125
Рудинський М. Я. 441
Руднєв М. О. 35, 39, 100, 258, 269
Руднєв Р. 466, 469
Руднєв С. В. 60, 63, 64, 66, 68, 74, 465, 466, 474 481
Рудников 512
Рудницький Т. А. 642
Рудченко Г. С. 217, 228
Рудченко К. 78
Рудь П. С. 169, 349, 466
Рукін І. В. 562
Руков І. Г. 132
Рульов М. Ф. 239
Рум'янцев О. Х. 216
Рум'янцев П. 525
Рум'янцев П. О. 208
Рум'янцев-Задунайський П. О. 208, 525, 611
Русак Г. 132
Русаков 408
Русаков П. 403
Русанівський А. М. 402
Русов А. А. * 208, 209, 224, 618
Рухленко Є. Г. 229
Рябець В. С. 163
Рябинин М. М. * 470
Рябко П. 505

Рябовіл І. К. 278
Рябушко А. З. 410
Рябушко М. 503

С

Саблін Ю. 579
Сабуров М. С. 539
Сабуров О. М. 63, 64, 66—68, 228, 530, 531, 605
Савич О. М. 31, 566
Савін М. Ю. 604
Савочка О. С. 590
Савченко 36
Савченко Гаврило 502
Савченко Гнат 502
Савченко Г. М. 297
Савченко Г. П. 654
Савченко Д. 502
Савченко Є. М. 426
Савченко І. П. 489
Савченко М. Х. 54, 60, 76, 81, 82, 84, 363, 367, 368, 622
Савчук І. І. 142
Савчук І. П. 186
Сагайдачний П. П. 653
Саганюк П. Я. 235, 243
Садиков П. С. 299
Садовников Р. В. 332
Садовський І. М. 571
Садовський М. К. 31
Саєнко В. П. 103
Саєнко І. П. 570
Саксаганський П. К. 31
Салай М. Г. 527
Самбуров Н. І. 312
Саміло І. Г. 198
Самко В. Є. 351, 352
Самовидець 129
Самодай В. 272
Самойлович І. 395
Самоквасов Д.* 341
Самохіна Г. Н. 447
Самсоненко Н. 53
Санжаревський М. Р. 49, 254
Салач Л. 266
Санєгін П. К. 471, 472, 476
Сапєгін Т. А. 474
Сапухіна Л. П. 89, 127
Саран М. Г. 513
Саса І. М. 418
Сахненко Г. І. 153
Сахно 15, 207
Сахно І. Ф. 283
Сахно П. Л. 106
Сахно Ф. Г. 509
Саченко П. 548
Свинаренко В. Ю. 157
Свириденко П. О. 469
Свиридок С. А. 227
Свистунов Т. А. 211
Свідерський 142
Свідерський О. Г. 75, 280
Свірська 21
Світличний В. 81
Світличний І. І. 306
Світличний С. К. 433
Свічкар Г. А. 594
Свободна О. В. 137
Святослав Ольгович 12, 458
Северин А. П. 300
Северин І. К. 523
Сема Г. В. 388
Семенець М. К. 572
Семенистий М. 242
Семенко Г. Ф. 288
Семенов С. М. 498
Семенченко К. О. 61
Семиліт С. Т. 396, 398
Семинський В. 118
Сенченко Г. І. 221
Сень Й. Д. 64, 531
Сергєєв О. М. 387
Сергєєв Ф. А. (Артем) 527
Сергєєв-Ценський С. М. 210
Сергієнко В. Д. 651
Сергієнко М. 274
Сергієнко М. П. 649
Сергієнко О. С. 333
Сергієнко П. О. 649
Сергійко І. К. 655
Сердеченко С. 325
Сердюк Л. Т. 134
Сердюк Н. С. 605
Сердюк О. С. 426
Сердюк П. Л. 337
Сердюк Ф. І. 338
Сердюченко Р. П. 273
Серебряков М. В. 584
Середа І. М. 74, 186, 187, 455
Середа М. Р. 154
Середа Я. С. 151
Середенко Ф. 460
Середченко С. 23
Сереженко М. Г. 335
Сес В. 540
Сєдих В. Ф. 478
Сивокозов К. М. 320
Сивцов О. 40, 102
Сидоренко А. А. 121
Сидоренко Г. І. 639
Сидоренко Г. П. 650
Сидоренко І. М. 529
Сидоренко О. Г. 412
Сидоренко С. А. 573
Сидоров В. А. 437
Сидоров В. М. 598
Сидоров О. О. 175
Сизов Г. К. 368
Силенко М. П. 62
Сильченко Є. Є. 529
Символ С. П. 287
Симон В. П. 451
Симон І. М. 75
Симонтовський Н. С. 94
Синепал Т. Я. 368
Синиця П. М. 376
Синянська К. А. 183
Синько М. С. 403
Сиромятников В. М. 119
Ситников І. П. 225
Ситов О. 112
Сичевська М. І. 616
Сіверс Р. Ф. 38, 462
Сім'я Г. В. 54, 518
Сінельник М. І. 409
Сіра М. К. 332
Сіренко Є. 131
Сірей І. М. 332
Сірий О. М. 330
Сіробаба В. Т. 393
Сіробаба І. Ф. 376
Сіробаба С. Г. 376
Сірячепко К. В. 152
Скалозубова А. Я. 186
Скиба А. М. 343
Скиба І. А. 346, 347
Скиба С. 501
Скиба Я. А. 343
Скибенко І. П. 496
Скидан К. 15
Скиць Г. К. 274
Скляр В. Т. 523
Скляренко І. М. 376
Скляренко Е. М.* 101
Склярова Р. Ю. 413
Сковорода Г. С. 22, 94, 358, 573
Скорик В. І. 283
Скорик М. С. 508
Скоробагатий І. І. 338
Скоробагатько М. 132
Скоропадський 645
Скороход М. А. 399
Скотар І. Ф. 286
Скринько В. Г. 588
Скрипка Ф. В. 306
Скрипко І. М. 608
Скрипник В. Д. 127
Скрипник В. І. 265
Скрипченко П. 551
Скрицький В. 138
Скубачевський Г. С. 335
Скурихіна Г. С. 174
Скусинець М. А. 568
Слабєєв І. С. 19
Слєпова М. І. 584
Сліпньов А. К. 322
Сліпуха Д. О. 200
Слюсаревський Д. М. 502
Слюсаренко Х. 503
Слюсарський А. Г. 16—19, 91, 92, 180, 304, 355, 357, 370, 379, 406, 430, 431, 442, 460, 548, 576, 584, 585
Сльоза Й. 502
Сльоза П. 502
Смага С. А. 393
Сметана П. С. 225
Смик О. П. 605
Смичок І. К. 604, 605
Смишляк І. Є. 648
Сміляпський Л. І. 267
Смирнов И. И.* 459, 470
Смітія О. О. 387
Смоловик М. Ф. 253
Смоловик Я. Г. 254
Смолянський І. П. 580
Снігур Т. Т. 172
Снітко Ф. К. 536
Собин П. Т. 315
Соболевська М. П. 399
Соболь Г. В. 581

Сова Н. О. 645
Сова-Степняк С. А. 254, 258
Сокол В. Т. 388
Соколов В. Ф. 420
Соколов І. С. 110, 119
Сокрута Ф. А. 411
Солдатенко С. А. 176
Соленик К. Т. 23, 486
Соловей С. І. 176
Соловйова Н. А. 241
Соловьев С. М.* 18
Соломаха К. Л. 583
Соломко Л. О. 604
Солом'яна С. І. 221
Солоха В. 374
Соляник Т. Ф. 312
Сорбат В. М. 214
Сорока М. Є. 375
Сорока М. Ф. 379
Сорока О. Г. 151
Сорока О. П. 550
Сорока С. Д. 539
Сорокопуд В. П. 190
Сосновський М. О. 184
Сохіпа І. 262
Спасьонов А. Я. 186
Спицин А. 116, 121
Співак А. П. 390
Сребреницький Г. 431
Срібняк Г. Д. 574
Стадник В. Г. 513
Стадник М. Ф. 116
Стариков Ф. П. 34, 35, 536
Стародуб К. 114
Старцева М. В. 238
Старченко І. А. 242
Стасов В. 126
Стафеєв В. А. 169
Стаханов О. 110
Стеблянко В. Г. 389
Стегайло Д. П. 619
Стегнищев М. Н. 467
Степаненко А. Є. 337
Степаненко В. І. (Мороз) 327, 328
Степаненко С. І. 422
Степанов Ф. 601
Степанова В. 114
Стефанович Я. В. 26, 285
Стеценко Г. А. 22, 209, 486
Стеценко Г. І. 152
Стеценко Є. Н. 573
Стеценко З. А. 399
Стецюк К. І. 17, 324, 407
Стовбир М. 411
Стожок М. П. 335, 347, 617, 623
Столиченко К. Ф. 453
Столяренко В. 578
Стомін О. К. 196
Стопченко М. Я. 198
Сторожук С. П. 110
Стоян У. Р. 40, 259
Стояновський Ф. П. 592
Стрелков И.* 633
Стрибок 150
Стрибуль І. С. 343
Стрілецький І. І. 295
Строган В. В. 235
Строганови 28, 548, 549
Строкач Т. 466
Стунгур Г. 619
Ступак Н. З. 349
Ступак Ю. 125, 548
Ступаченко П. Ю. 570
Ступка Я. Б. 213
Стьобин А. М. 652
Суворов Г. М. 160
Сударенко Ф. І. 110, 111
Сукачов Б. І. 521, 590
Сукачов Г. 362
Сулима Г. 599
Сулима М. 501
Сумароков 556
Сумець В. П. 589
Сумець С. І. 590
Сумцов І. М. 306
Сумцова У. Т. 300
Сунгуров 252, 284
Супрун О. 113
Супрун П. В. 113
Супрун С. П. 56, 71, 72, 86, 113, 118, 161
Супрун Ф. 113
Суслов М. А. 82
Суховєєва Г. 468
Суховій І. І. 376
Сухомлин С. І. 160
Сухоставець М. С. 384, 385
Сушко С. М. 290
Сущенко Л. О. 338
Сущенко М. І. 339
Сущенко П. І. 343
Суяров П. О. 572

Т

Таглiна О. С. 538
Таїров О. Я. 499
Таракан І. Ф. 221
Тараканов М. П. 437
Таран А. 240, 581
Таран А. В. 316
Таран А. К. 396
Таран Л. 240
Таранушенко С. А. 23, 369
Таранченко В. П. 413
Таранченко І. О. 205
Таранченко У. С. 411
Тарасенко І. Ф. 529
Тарасенко К. П. 205
Тарасенко О. Г. 87, 125
Тарасенко О. П. 303
Тарасенко Т. Г. 534
Тарасов М. 539
Тарасюк В. Д. 315
Таратуто М. В. 64, 67, 539
Тарле Е. В.* 92, 485
Таряник П. С. 579
Татаренко А. І. 317
Татаренко І. 131
Татаринов О. В. 542
Татарченки 113
Татенко П. Д. 521
Твердохліб М. Д. 161
Твердохлібов О. Д. 432
Тебеньов 512
Тельонков О. А. 467
Темченко І. В. 163
Теребун В. 115
Терезов Е. М. 74, 118
Терехов А. П. 102
Терещенки 27, 28, 209, 224, 231, 326, 470, 612, 638, 646
Терещенко І. І. 315
Терещенко І. П. 338
Терещук І. А. 437
Терниченко А. Г. 432
Терновець І. С. 486
Тесленко П. О. 566
Тесленко П. С. 146
Теслюков П. І. 620
Теслюкова Н. І. 619
Тетеря П. 324
Тидень Ф. 605
Тимошенко В. І. 172
Тимощенко М. К. 543
Тимощенко Д. Р. 167
Тимченко 142
Тимченко В. П. 339
Тимченко Г. Я. 157
Тимченко І. П. 143
Тимченко М. Л. 424, 501
Тимченко П. С. (с. Гребениківка) 592
Тимченко П. С. (м. Конотоп) 265
Тирін Г. 398
Титов Є. І. 264, 265
Титов Є. С. 264
Титов М. П. 285
Тихончук С. Н. 114
Тичина В. Є. 40
Тищенко В. Т. 650
Тищенко І. А. 229
Тищенко І. П. 220
Тищенко М. В. 344
Тищенко М. Й. 587
Тищенко Р. Є. 420
Тімонін М. О. 221
Тітарева Ф. Д. 595
Тітенко А. Л. 543
Тихомиров М. Н.* 12
Ткач Я. М. 59
Ткаченко В. К. 223
Ткаченко В. О. 440
Ткаченко Г. 598, 599
Ткаченко Г. Т. 348
Ткаченко І. П. 439, 440
Ткаченко І. С. 388
Ткаченко К. М. 387
Ткаченко М. Є. 414
Ткаченко П. Ф. 489
Ткаченко С. 601
Ткаченко Т. 411
Ткачов І. М. 230
Ткачова Г. Г. 649
Ткачук М. М. 650
Товкач К. О. 238
Товступенко І. 548
Тодор В. П. 287
Токар А. І. 411
Токар І. Г. 331

Токар І. Є. 520
Токаренко Г. К. 410
Томашевський С. П. 327
Томчук О. Д. 535
Травников М. 33, 210
Трало К. Ю. 604, 605
Третяков А. Г. 283
Тригуб М. Т. 353
Тріщинський А. Г. 522
Троман І. С. 346
Троненко Г. А. 507, 555
Тропінін В. А. 209
Трофименко С. Г. 68
Трофимов В. В. 322
Трохименко Л. В. 241
Трохименко М. Й. 506
Троян В. О. 376
Троян Г. І. 422
Трутовський К. О. 97
Трухан І. П. 648
Туманов Н. І. 509
Туманська Г. 224
Туманський 395, 611
Туманський В. І. 248
Турбін Д. І. 74
Туренко П. І. 573
Турков І. 633
Турков К. М. 633
Турченко Г. П. 563
Турченко Н. М. 580
Тучков Ф. І. 169
Тхір Г. І. 287
Тхор О. 262
Тюменєва Г. 578
Тютюнник І. К. 410
Тютюнник О. Н. 159
Тягнибіда І. 502
Тяпін 512

У

Уборевич І. П. 44
Удовиченко Б. П. 275
Удовиченко І. Г. 320
Удовиченко М. П. 275
Удовиченко О. М. 363
Українка Леся 31, 568
Улановський А. А. 385
Улановський А. К. 382
Улановський М. С. 74, 383
Улитін І. І. 115, 299, 312, 412
Улько К. Ф. 450
Улько М. В. 388
Улько М. М. 387
Уманський П. В. 569
Унковський Г. 250
Усердова М. Я. 608
Усик М. Т. 388
Усиков А. І. 34, 35, 38, 543
Усиков О. Я. 85
Усов І. П. 607
Устименко В. А. 157
Ухтомський Д. В. 441
Ушинський К. Д. 327, 624

Ф

Фаворський В. 459
Файнберг Є. Л. 464
Фаль В. Ф. 214
Фаттахов З. 420
Фатун Д. А. 620
Фащенко О. М. 405
Фебенко Ф. Д. 434
Феденко Л. В. 567
Федерок І. С. 75
Федір Іванович 459
Федір Олександрович 14
Федірко О. 397
Федоренко В. П. 89
Федорко І. С. 287
Федоров В. М. 286
Федоров І. П. 64, 531
Федоров С. 370
Федоров Ф. 603
Федорова Д. О. 561
Федорова Н. П. 561
Федорович Т. 15
Федорченко А. К. 604
Федорченко Г. А. 119
Федченко І. К. 335
Федченко П. 444
Федчун В. П. 399
Федько І. Ф. 46, 47, 490, 523
Фепенки 342
Фененко М. М. 436
Фесенко Ф. С. 236, 237
Федоренко П. К.* 17
Федосов И. А.* 252
Філімонов Г. І. 201
Філімонов Д. А. 201
Філіпенко І. 113
Філоненко-Бородич М. М. 213
Фільченко Ю. Л. 227
Фірсов 433
Фомічук К. Б. 240
Фонвізін Д. І. 209
Френкін М. Ф. 635
Фриза Т. І. 644
Фролов А. І. 361, 387, 444
Фролов І. С. 620
Фролов Л. П. 619
Фролов М. Н. 621
Фролов П. 620
Фролов Х. М. 41, 361, 381, 387, 389, 444
Фрунзе М. В. 491, 510
Фурман Є. А. 265
Фурсій В. 649
Фуртат В. Д. 506

Х

Хабло Е.* 633
Хаїтов С. 420
Халиченко Г. О. 558
Хапдурін М. Г. 238
Хапталін М. С. 413
Харитопенко 28, 96, 147—149, 159, 192
Харитонов В. Л. 98
Харченко Г. С. 391
Харченко Й. Т. 567
Харченко М. Ф. 579
Харченко П. М. 184
Харченко Т. 251
Харченко Т. Л. 340
Харченко Ф. Я. 338
Хасапов Х. Х. 280
Хасін А. М. 62
Хацько В. С. 153
Хвостенко І. Г. 372
Хекало Є. М. 399
Хекало І. В. 401
Хелемеля Є. Л. 387
Хижняк В. Д. 189
Хижняк О. Г. 496
Хижняк П. Л. 278
Хижняк С. Ф. 568
Хилобок П. С. 42, 212
Хилько В. А. 392
Хиценко І. І. 321
Хільченко Т. П. 462, 463
Хімич Г. Л. 247
Хлонь І. П. 244
Хлопка 14
Хмарський Д. З. 320
Хмельницький Б. 15, 16, 250, 324, 460, 485
Хобот І. Т. 56, 363
Ховрич А. К. 421
Ходак В. І. 650
Ходиревський 512
Ходун П. Я. 101
Хожай М. П. 352
Холод В. Й. 298
Холодов П. Т. 590
Холодович 342
Холодовський В. С. 613
Хоменко Д. М. 387, 447
Хоменко Є. П. 489
Хоменко М. П. 644
Хоменко М. Ю. 126
Хоменко О. Й. 569
Хоменко П. Б. 452
Хоменко С. Т. 411
Хоменко Я. Й. 569
Хомовський 556
Хомовський П. З. 566
Хондожко А. І. 607
Хондожко В. А. 603
Хорват 486
Хоровський С. Ф. 631
Хорошун П. Д. 441
Храмуша Ф. І. 351
Храпач М. І. 454
Хреппікова Г. А. 221
Хрестиченко Ф. 92
Хрипунов А. І. 609
Хроленко В. Г. 137
Худенко В. 277
Худолій П. О. 376
Худяков В. 115

Ц

Цапенко М.* 23
Царицин В. В. 267
Цвілодуб Я. А. 633

Цекало Я. П. 390
Цибенко К. О. 81, 621, 622
Цибульов О. І. 159
Циганенко П. Ю. 512
Циганок В. О. 33, 35, 210, 211, 246
Циганок В. Я. 635
Цимбал В. Т. 75, 331
Цимбал О. П. 157
Цимбал Ф. В. 332
Цис В. Т. 428
Цитовський Ю. Г. 75, 263
Цілуйко З. П. 595
Цілюрик Г. П. 188

Ч

Чаговець В. Ю. 85
Чадо Й. І. 235
Чайка Г. М. 400
Чайка О. 549
Чайковська Н. Г. 465
Чайковський П. І. 30, 97, 98, 256, 570, 578
Чала І. Т. 84
Чаленко Я. П. 551
Чариков С. М. 384
Часник П. М. 151
Чвертка М. М. 603, 632
Чевгус-Ковпак П. С. 159
Чекменьов М. Г. 265
Челядін І. Т. 466
Чемерис І. І. 121
Чемодуров І. Ф. 235
Чемпарьов П. І. 169
Чепик В. П. 650
Чепик Т. С. 630, 631
Чепульський А. С. 318
Чепурний В. І. 332
Чепурний М. П. 155
Червяков П. П. 571
Черевиченко Я. Т. 62
Череда А. Т. 450
Чередниченко К. Т. 377
Чередниченко М. І. 391
Черепов 461
Черненко І. В. 156
Черненко С. Ф. 653
Черниш О. Г. 121
Чернишов С. Т. 235
Чернігівець І. 435
Черняк В. П. 352
Черняк Т. В. 258, 328, 527, 600, 601, 613
Черняков Д. Є. 471
Черняков Й. Т. 461
Черняков К. Ф. 471, 474
Черняков П. Ф. 471
Черняков Х. А. 472, 475
Чернякова А. Г. 481
Чернякова В. П. 481
Черняховський І. Д. 69, 237, 331
Чеснов А. Ф. 169
Чеснов О. С. 61, 143
Четверик І. В. 616
Четвертаков Є. В. 20
Чехов А. П. 30, 86, 98, 125, 578
Чечвянський В. (В. М. Губенко) 452
Чечель І. Г. 344, 345
Чечоткін Л. 477, 478
Черненко Н. В.* 107
Чиженки 113
Чирва І. Ф. 361
Чичикало С. А. 227
Чичина М. І. 375
Чичина Т. І. 238
Чібісов К. Є. 67, 68, 115
Чкалов В. П. 113
Чмир М. К. 33, 210,
Чмихало Б. М. 201
Чоботарьов М. С. 455
Чорне-Лихо 15
Чорний Д. 17
Чорток Г. 277
Чубун Г. 242
Чубун І. В. 64, 216
Чубун М. С. 214
Чувирін Д. 184
Чуйко П. І. 350
Чуйков Є. 125
Чумаков М. А. 481
Чумакова М. П. 477, 480
Чумичов П. 110
Чупіка Г. А. 178
Чупіка М. Ф. 175
Чупрін І. Є. 299
Чутких О. 77, 118
Чутких О. С. 218
Чучукало В. Д. 89

Ш

Шабаль К. П. 553
Шабальов Д. С. 529
Шабленко А. Я. 112
Шабліовський Є. С. 486
Шалматов С. 23
Шаматрін П. О. 239, 617
Шамордін Умай 91, 92
Шамрай А. П. 316
Шамрай Г. В. 521
Шамрай Д. К. 605
Шандиба В. Д. 204, 205, 437
Шапаренко О. М. 86, 126
Шаповал Б. К. 425
Шаповал Г. С. 591
Шаповал І. Й. 396
Шаповал М. П. 590
Шаповалов І. 589
Шаповалов М. 589
Шапорін Ю. О. 86, 88, 223
Шарабарін М. О. 495
Шаренко В. Д. 75, 453
Шатравенко Д. П. 590
Шатрюк М. Ф. 152
Шафонский А.* 500
Шахов В. І. 607
Шашло Т. М. 62, 383
Швайка П. 503
Швачунова О. Б. 126
Швед О. М. 569
Швей А. Ф. 536
Швець А. М. 643
Швець І. В. 563
Швець І. Т. 85, 645
Швидкий Я. С. 393
Швіндін Ф. Г. 398
Шевелкін М. О. 598
Шевельов А. Л. 527
Шевцов Г. І. 546
Шевцов Г. О. 531
Шевцов П. М. 116
Шевцова М. П. 622
Шевченко А. 53
Шевченко В. П. 369
Шевченко Г. М. 402, 605
Шевченко Д. Ю. 381
Шевченко П. 384
Шевченко С. 116
Шевченко Т. Г. 22, 30, 209, 210, 224, 252, 267, 272, 284, 289, 325, 357, 358, 371, 389, 486
Шевчик П. М. 334
Шевчук Г. 183
Шеденко М. Є. 515
Шелест Г. І. 584
Шелудько У. Д. 344
Шемкова Н. 151
Шемшура М. С. 493
Шем'яка В. 458
Шепеленко І. Ф. 121
Шепель Є. 621
Шепітько С. П. 274, 288
Шеремет Г. Ф. 218
Шеремет М. П. 241
Шерстюк Ф. Ю. 567
Шершень Ф. П. 388
Шестова М. С. 649
Шестопал А. І. 418
Шило С. 251
Шимко І. Я. 384
Шимко О. В. 385
Широков Я. К. 635
Ширяєв П. 597
Шитіков С. А. 463
Шиян В. М. 260, 261
Шкамерда К. П. 353
Шкиря М. Г. 301
Шкловський І. С. 85
Шкловський Й. С. 223
Шкодіна В. С. 333
Школьна Л. П. 80, 266
Шкрьоба А. І. 418
Шкурат В. Є. 569
Шкурат С. Й. 492, 498
Шкурін С. Т. 234
Шкурко Р. А. 318
Шкут Г. Д. 541
Шліхтер О. Г. 536
Шмат Л. П. 420
Шматченко А. Ф. 559
Шморгун П. М.* 96, 254, 255, 487
Шовкопляс О. М. 552
Шостак М. П. 644
Шостак П. І. 586
Шостакова С. 195
Шпаченко П. В. 340
Шпетний М. О. 156
Шпота М. М. 290
Шпота М. П. 273

Шрамко М. А. 440
Штейн І. 486
Штепа І. 370, 379
Штихно В. О. 126
Шуба Є. В. 338
Шубравський В. Є. 486
Шугаєва Є. Є. 238
Шудрик І. О. 449
Шульга П. П. 116
Шульга С. Н. 592
Шульга Я. М. 71, 81, 363, 366
Шульжепець Н. Є. 321
Шульженко Б. С. 425
Шульженко Я. В. 565
Шумейко А. С. 339
Шумейко В. В. 152
Шумило 371
Шумило К. К. 361, 372, 373
Шумило Я. С. 446
Шумилов І. П. 391
Шумицький І. І. 42
Шутой В. Е.* 18, 251, 507, 618
Шухляєв І. В. 581
Шушпанов І. Я. 68
Шушура Т. 362

Щ

Щебетун О. І. 412
Щепкін М. С. 23, 305, 322, 486, 556, 564
Щербак М. 579
Щербаков В. К. 327
Щербаков К. 231
Щербань І. А. 509
Щербатов 416, 418
Щербина Й. Т. 516, 558
Щерстюк М. В. 177
Щелков К. П.* 180, 576
Щиренко П. П. 346
Щілинський Г. А. 311
Щоголів Я. І. 31, 431
Щорс М. О. 527
Щусь 491
Щучка С. С. 40, 490

Ю

Ювченко С. І. 227
Юлло А. О. 588
Юнак Г. М. 572
Юнок С. 555
Юр'єва М. М. 622
Юркін І. Я. 236
Юрченко А. Є. 346
Юрченко В. І. 339
Юрченко М. М. (с. Дубовичі) 340
Юрченко М. М. (с. Юнаківка) 558
Юсупов 180, 181
Юхименко К. Ю. 446
Юхневич І. І. 420
Юхта Є. І. 426
Ющенко Г. М. 214
Ющенко О. І. 223
Ющенко О. Я. 87, 428

Я

Ягофаров Я. І. 299
Якименко К. Є. 176
Якимов М. П. 197
Яковенко І. М. 581
Яковенко І. Я. 592
Яковенко Л. 581
Яковлєв Т. Я. 594
Яловенко У. Т. 285
Яловий І. Н. 426
Ян II Казимир 18, 207, 324, 485, 610
Янков В. М. 297
Янпольський 292
Янченко Н. О. 637
Яременко В. 517
Яременко В. С. 88, 522
Яременко П. К. (с. Попівка) 288
Яременко П. К. (с. Сміле) 513
Ярмак А. Д. 274
Ярмош І. К. 581
Яровицький В. 600, 601
Ярошенко С. І. 101
Ярошенко С. К. 561
Яценко В. М. 258, 265
Яценко Є. Є. 338
Яценко І. П. 152
Яценко М. І. 572
Яценко О. Я. 420
Яценко П. В. 285
Яцюк С. А. 195
Яшин М. Ф. 262

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Авраменкове 522
Аврамківщина 451
Адамівський район 320
Азербайджанська РСР (Азербайджан) 55, 74, 80, 495
Азов 370, 414
Алтайський край 299
Алтинівка 348
Алтинівка, з. ст. 350
Аляб'єве 477
Альошина Слобода 42
Амбари 159
Амбари, з. ст. 147, 148
Амур, р. 326
Анастасівка 515
Андріївка (Крол. р-н) 348
Андріївка (Ром. р-н) 515
Андріївка (Сум. р-н) 568
Андріївське 286
Андріяшівка 515
Андріяшівка, з. ст. 515, 517, 518
Антоненкове 404
Антонівка (Крол. р-н) 350
Антонівка (Ямп. р-н) 10, 655
Анютине 285
Аркавське 147
Артемо-Растівка 593
Артюхівка 515, 516
Артюхове 348
Архангельська область 378
Аршуки 402
Астраханська область 70
Атаманське 177
Атинське 161
Афганістан 199

Б

Баба 425
Бабаківка 160
Бабакове 415
Базелівщина 653
Баїха 161
Байрак (Леб. р-н) 391
Байрак (Липоводол. р-н) 401
Бакирівка 54, 450
Бакирівка, з. ст. 593
Баку 80
Бакша 162
Бандури 454
Баничі 240, 246
Баничі, з. ст. 236, 243
Барабашівка 392
Баранівка 247
Баранове 427
Барвінкове 573
Барилівка 321
Барило 156
Барнаул 617
Баси, з. ст. 567
Басівка (Ром. р-н) 10, 566
Басівка (Сум. р-н) 48, 516
Басівщина 388
Батове 322
Батурин 61, 251
Батуринська волость 276
Бауцен 466
Бахмач 38, 552
Бахмач, з. ст. 487
Бахмут 370
Бахчисарайський район 280
Бацмани 519, 520
Бачівськ 240
Башкирська АРСР (Башкирія) 196, 218
Беєве 401
Беєве-Доярське 401
Беєве-Комуна 401
Бездрик 18, 567
Безіменна, р. 161
Безкровне 348
Безодна 156
Безсалівка 158
Безсокирне 157
Беково 446
Бензики 627
Бережне 285
Береза 33, 240, 241
Березів Яр 391
Березівка 202
Березіна, р. 606
Березняки 426
Березове 387
Берестечко 575
Берестівка 396, 401
Берізки 425
Берлін 71, 152, 273, 482, 562, 626
Берюх 481
Берюхівська волость 41
Беседівка 10, 11, 424
Бессарабка 516
Бешкіне 246
Бєлгород 91, 129, 196, 199, 304, 305, 430
Бєлгородська губернія 231, 461
Бєлгородська область 9, 77, 88, 106, 190, 198, 200, 303, 413
Бивалине 474
Бистрик 348
Битиця 556, 566
Бишкінь 16, 356, 387
Бідани 454, 455
Біж 427
Біжівка 173
Біла Береза 246
Білани 156
Біликівка 157
Білиця 605, 653
Білка 591
Білове 240
Біловишневе 157
Біловод 516
Біловоди, р. 566
Біловоди 550, 566
Біловоди, з. ст. 405, 515, 517
Біловодське 516
Білогалиця 479
Білогриве 349
Білозерка 268
Білокопитове 244
Білопілля 16, 19, 28, 31, 32, 34, 36, 51, 62, 113, 128—138, 140, 146, 215, 571
Білопілля, з. ст. 134, 136, 140, 157—159, 161, 163, 415
Білопільський район 55—57, 71, 76, 81, 82, 118, 128, 156, 383, 422, 550
Білоруська РСР (Білорусія) 80, 85, 123, 214, 217, 299, 304, 307, 368, 470, 485, 623, 636, 637, 644, 651
Білоусівка (Кон. р-н) 288
Білоусівка (С.-Буд. р-н) 70, 546
Білоусівка (Сум. р-н) 571
Білоярське 424
Бобилівка 246
Бобине 477
Бобрик, р. 317, 391, 524
Бобрик 156, 493, 516, 517
Бобрицька волость 41
Боброве 390
Богданівка 624
Богданка 624
Богодухів 62, 68, 360, 430
Богодухівський округ 194
Богодухівський повіт 181
Боголюбове 592
Божок 353
Бойки 392
Бойкове 521
Болгарія (Народна Республіка Болгарія) 84, 121, 154, 266, 303, 335, 438, 447, 498, 584
Болотівка 173
Бондарі (Бур. р-н) 175
Бондарі (Кон. р-н) 283
Бондарівщина 163
Борзівщина 456
Борисов 328
Борисовський повіт 308
Борисовський район 190, 198

Боровенька, р. 387
Боровенька 387
Боровичі 544
Бороданове 426
Бородине 480
Бородіно 251
Борозенка 521
Боромля, р. 575, 592
Боромля 16, 22, 36, 67, 68, 358, 584—590
Боромля, з. ст. 388, 391, 398, 592
Боцманів 348
Бочечки 21, 283
Бошівка (Бур. р-н) 175
Бошівка (Крол. р-н) 349
Бояро-Лежачі 54, 477, 480
Боярські Лежачі 477
Бранцівка 317
Братениця, р. 15
Братениця 201, 202
Братське (Ром. р-н), 517
Братське (Трост. р-н) 591, 594
Брацлавщина 129
Бровкове 574
Броди 283
Бродок 425
Бруски 477
Брюловецький, з. ст. 349
Брянськ 35, 62, 302, 639
Брянська область 9, 56, 77, 88, 144, 221, 322, 540, 542, 635, 636
Бубликове 158
Бубнівська волость 43
Бувалине 477
Бугаївка 405
Бугор 655
Бугрувате 450, 452
Бугуруслан 113
Буди 453
Будилка 387, 388
Будища 240
Будівельне 243
Будки 161
Будне 455
Бузовик 452
Буйвалове 353
Буймер 591, 595
Буймерівка 452
Букати 392
Бульбівщина 567
Бунякине 10, 474, 477, 478
Бурбине 520
Бурики 173
Буринський район 10, 11, 50, 57, 62, 85, 164, 173
Буринь 36, 62, 69, 113, 164—172, 178, 497
Бурівка 387
Буро-Рубанівка 452
Бурчак 571
Бурячиха 454
Бутовщина 147
Бухалове 404
Буцикове 573
Бяла Слатіна 498

В

Вакалівщина 566
Вакулки 406
Валіївка 156, 383
Валки 388
Валуйський повіт 42
Варачине 570
Варта, р. 588
Василець 653
Василівка 19
Василівка (Леб. р-н) 388
Василівка (Ром. р-н) 517
Василівка (С.-Буд. р-н) 531, 545
Василівське 544
Василівщина (Біл. р-н) 158
Василівщина (Сум. р-н) 568
Васильківщина 349
Васюківщина 572
Вац 610
Ващенки 159
Вегерівка 479
Ведмеже 490, 517
Велика Березівка 35
Велика Березка 38, 70, 543
Велика Бутівка 516
Велика Діброва 427
Велика Лука 403
Велика Писарівка 16, 23, 51, 62, 67, 68, 179—190
Велика Рибиця 318
Велика Чернеччина 567
Велике 519
Велике Неплюєве 177
Великий Бобрик 21, 317
Великий Вистороп 388
Великий Ліс 402
Великий Прикіл 318
Великий Ромен, р. 276, 286, 483
Великий Самбір 19, 21, 277, 283
Великий Яр 567
Великі Бубни 517, 518
Великі Будки (Недриг. р-н) 412, 424, 425
Великі Будки (Ром. р-н) 516
Великі Вільми 567
Великі Луки 390
Великописарівська волость 25
Великописарівський район 11, 15, 56, 57, 66, 179—205
Веніславівка, з. ст. 404
Вербове (Охт. р-н) 450
Вербове (Сум. р-н) 572
Верхнє (Леб. р-н) 390
Верхнє (Ром. р-н) 523
Верхнє Піщане 571
Верхня Пожня 319, 320
Верхня Сагарівка 177
Верхня Сироватка 19, 320
Верхосулка 156
Вершина 389
Весела Долина 403
Веселе (Біл. р-н) 147
Веселе (Великопис. р-н) 204, 205
Веселе (Крас. р-н) 317
Веселе (Липоводол. р-н) 394
Веселе (Пут. р-н) 64, 236, 478
Веселий Гай (Охт. р-н) 450
Веселий Гай (Ямп. р-н) 653
Веселий Степ 516
Веселі Гори 353
Веселівка 566, 567
Весело-Сім'янівка 269
Весногірське 424
Весняне 161
В'єхань 12, 14, 415
Видпівка 322
Визирівка 574
Вилецьке 517
Вилки 147
Винторівка 524
Вир, р. 138, 147, 156, 157
Вир 12, 14, 128
Вири 81, 148, 156, 157, 159, 162
Вири, з. ст. 147, 425
Вирівка 283, 284
Вирівка, з. ст. 283
Вирішальний, з. ст. 544, 545
Високе (Крас. р-н) 317
Високе (Охт. р-н) 450
Висококосів 544
Вистороп, р. 391
Вистороп 16, 18
Вихвостів 256
Вишгород 562
Вишеньки 21, 242
Вишневе (Кон. р-н) 286
Вишневе (Трост. р-н) 594
Вишневий Яр 176
Вишній Волочок 651
Вищевеселе 201
Відрадне 426
Вікторинівка 173
Вікторове 236, 246
Віли 202
Вільна Слобода 241
Вільне (Біл. р-н) 147
Вільне (Великопис. р-н) 15, 180, 201
Вільне (Кон. р-н) 288
Вільний Курган 201
Вільхове 455
Вільшана 411, 424
Вільшанка, р. 15, 355, 392
Вільшанка 567
Вільшанська волость 380
Вінницька область 68
Вірменська РСР (Вірменія) 55, 74, 199, 219, 367, 438, 467, 495, 616, 637
Вітебська область 331
Віхове 406
Владимир 199, 218, 313
Владимирська область 635
Влізки 391
Вовків 584
Вовківці 10, 12, 521, 522
Вовкове 402
Вовна 624
Вовне 187
Вовчанський повіт 42
Вовчик 285

Водолаги 24, 566
Воздвиженське 653
Вознесенка 173
Вознесенське 241
Волга, р. 370
Волинцеве 10—12, 71, 482
Волинцівське 482
Волинь 555
Вологда 118, 582
Вологодська губернія 306, 599
Володимирівка (Великопис. р-н) 201
Володимирівка (Недриг. р-н) 415
Володимирівка (Ром. р-н) 519
Володимирівка (Сум. р-н) 570
Волокитине 15, 21, 478
Волошнівка 518
Волфине 158, 160
Вольний 15, 180
Воргол, р. 350
Ворголь 64, 76, 236, 350, 351
Воркута 467
Ворлог 351
Воровське 201
Ворогл 351
Ворожба, р. 138
Ворожба (Біл. р-н) 16, 35, 36, 39, 51, 54, 61, 62, 69, 113, 135, 136, 138—144, 270
Ворожба (Леб. р-н) 23, 372, 378, 388, 389
Ворожба, з. ст. 27, 40, 41, 45, 131, 140, 142, 144—146, 160, 163, 418, 463, 477, 480
Ворожба Білопільська 138
Ворожбянське 161
Воронеж 91, 129, 430, 606, 613
Воронезька губернія 344
Воронезька область 60, 298, 312, 436, 446, 552
Воронине 158
Воронівка (Біл. р-н) 157
Воронівка (Пут. р-н) 477
Вороніж 10, 18, 19, 44, 60, 610—617
Воронцове 349
Воропаї 402
Воропай 320
Ворошиловград 302
Ворскла, р. 9, 10, 15, 179, 191, 197, 201, 202, 205, 429, 430, 440, 450, 453, 455, 592, 593
Ворсклиця, р. 203, 204, 594
Воскресенка 173
Восьме Березня 450
Вощилиха 516
Вощинське 162
Врачанський округ 84, 154, 266, 335, 498
Всадки 451
В'юнне 522
В'язенка 478
В'язенці 64
В'язівка 478
В'язове (Глух. р-н) 236
В'язове (Охт. р-н) 451
В'язове (Кон. р-н) 284
В'язове (Пут. повіт) 28
В'ятка 479
В'яхань 425

Г

Гаврики 425
Гаврилівка 31, 54, 518
Гаврилова Слобода 69, 545
Гаврилове 545
Гавришеве 427
Гадяцький повіт 395
Гадяч 460, 485, 487
Гадяч, з. ст. 401—404
Гаї 516
Гай 10, 426
Гайдукове 162
Гайки 286
Гай-Мошенка 452
Гайок 568
Галаєвець 394
Галенкове 521
Галка 518
Галушки 392
Гамаліївка (Кон. р-н) 268, 272
Гамаліївка (Леб. р-н) 392
Гамаліївка (Шост. р-н) 625
Ганнівка 416, 568
Ганнівка-Вирівська 157
Ганнівка-Тернівська 157
Ганнівське 161
Гапонівка 322
Гарбарі 387
Гарбузівка 398
Гатка (Бур. р-н) 174
Гатка (Леб. р-н) 388
Гвинтове 174
Гданськ 325
Гезівка 161
Генця 439
Герасимівка 10, 49, 517, 521, 522
Гирине (Біл. р-н) 158
Гирине (Ямп. р-н) 653
Гирівка 22, 252
Гирявка 289
Гірки (Леб. р-н) 392
Гірки (Пут. р-н) 477, 478
Гірне 573
Глазове 50, 624
Глибне 320
Глибоке 388
Глинськ 16, 20, 23, 28, 36, 44, 46, 490, 491, 499—507
Глинська волость 41, 503
Глинський повіт 395
Глинський район 503
Глиняк, р. 500
Глиняне 572
Глухів 12, 15—23, 26, 30, 32, 33, 36, 41, 43, 51, 52, 58, 61, 69, 77, 85, 101, 206—223, 246, 323, 324, 463, 473, 487, 601, 611
Глухів, з. ст. 240—245
Глухівський округ 50, 51, 54, 226, 234, 465, 529, 537, 602, 632, 648
Глухівський повіт 19—21, 24, 25, 27, 28, 30, 33, 35, 38, 39, 41—47, 49, 224, 225, 335, 597, 611, 629, 638, 645
Глухівський район 50, 56, 57, 64, 66, 70, 82, 206, 222, 225, 226, 229, 239, 240
Глушівка 387
Глушківський район 471
Глушкове 568, 570
Гнатушине 320
Гнилиця (Крас. р-н) 321
Гнилиця (Охт. р-н) 455
Гнилівка 202
Говорунове 653
Годунівка 212, 240, 241
Голенка 520
Голишівське 161
Головачі 156
Головашівка 571
Головашівка, з. ст. 568, 569, 571, 572
Головнине 352
Голуби (Бур. р-н) 173
Голуби (Липоводол. р-н) 404
Голубівка (Леб. р-н) 393
Голубівка (С.-Буд. р-н) 6, 543
Голубкове 479
Голубці 426
Гомель 60, 199, 250
Гомельська область 68, 318
Горіле 241
Горобівка 157, 158
Горове 520
Горові Ковалі 519
Городище 390, 424, 425
Горохове 351
Горяйстівка 454
Горький 80, 199, 218, 366, 495, 496, 562
Горьковська область 378
Гостинне 147
Гострий Шпиль 415
Гостробури 369
Грабовське 86, 317, 318
Грабці 387
Грабщина 405
Градец Кралове 610
Градське 591
Грайворон 185, 190
Грайворонський повіт 41, 42, 308, 463
Грайворонський район 186, 190
Грамине 393
Графське (Біл. р-н) 163
Графське (Кон. р-н) 286
Гребельки 292, 293
Гребениківка 591, 592
Греки 402
Грем'ячка 653
Гренландія 311
Гречкине 349
Грибаньове 352
Гринівка 424
Гринцеве 392
Грицаїв 162
Грицаківка 567
Гриценкове 572

Грицини 392
Гришине 31, 518
Гришки 402
Грінченкове 451
Грузинська РСР (Грузія) 55, 74, 368, 438, 637, 651
Грузька, р. 284
Грузьке (Біл. р-н) 162
Грузьке (Кон. р-н) 38, 87, 284
Грузьке (Крол. р-н) 349
Грузьке (Сум. р-н) 569
Грузьке (Трост. р-н) 594
Грузьке, з. ст. 285, 288, 289
Грунівка 321
Грунський район 57, 66
Грунь, р. 17, 19, 392, 451
Грунь (Леб. р-н) 378, 390
Грунь (Охт. р-н) 67, 86, 451, 452
Грунька 451
Груньки 389
Грушеве 393
Грядки 388
Губарівщина (Крол. р-н) 352
Губарівщина (Ром. р-н) 518
Губське 520
Губсько-Будянське 156
Гудими 515
Гудимівка 389, 390
Гудівщина 625
Гудове 247
Гуєве 315, 316
Гуйва 82
Гукове 625, 626
Гуляєве 348
Гуляївка 240
Гуринівка 158
Гусарщина 452
Гута 242
Гути 284
Гутка 655
Гутка Південна 70
Гутко-Ожинка 543
Гутницьке 379

Д

Дагестанська АРСР 228, 412
Дараганове 427
Даценківка 388
Дейнечине 323
Демократична Республіка В'єтнам 121
Демченкове 545
Дем'янівка 654
Дептівка 26, 33, 285
Деражня 655
Дергачівка 34
Деркачі 393
Деркачівка 424
Десна, р. 9, 10, 60, 61, 230, 323, 349, 352, 524, 535, 566, 568, 604, 612, 617, 621, 628, 634
Дернівка, р. 592
Дернове 592
Дзержинське 570
Дзеркалька 519
Дич 178
Діброва (Ром. р-н) 519
Діброва (Ямп. р-н) 628
Дібровка 624
Дібровне 654
Дігтярі 392
Дігтярівка 425, 426
Дігтярне 160
Дідівщина 349
Дмитрівка 285
Дмитрівка (Бур. р-н) 177
Дмитрівка (Великопис. р-н) 201—202
Дмитрівка (Леб. р-н) 392
Дмитрівка (Ром. р-н) 515
Дмитрієвський 21
Дніпро, р. 9, 186, 191, 202, 217, 249, 312, 319, 353, 365, 406, 426, 428, 455, 456, 459, 523, 552, 562, 566, 567, 568, 570, 571, 572, 591, 592
Добра Вода, р. 323
Добринівка 425
Доброславівка 456
Добротове 349, 350
Добрянське 202
Довга Лука 401
Довге 390
Довголівка 519
Довжик (Липоводол. р-н) 404
Довжик (Охт. р-н) 452
Довжик (Ямп. р-н) 637
Долина (Глух. р-н) 244
Долина (Недриг. р-н) 415
Дон, р. 270, 356, 370, 371, 442, 455, 457, 459
Донбас 49, 103, 116, 188, 213, 224, 232, 269, 314, 332, 340, 363, 384, 408, 471, 473, 491, 505, 510, 596, 600, 602
Дорошенкове 653
Дорошівка 477, 653
Дослідне 567
Доценівка 573
Дремлюги 387
Дремове 425
Дрібнівщина 573, 619
Дробишів 600
Дружба (Великопис. р-н) 201
Дружба (Ямп. р-н) 534, 637—645
Дружне 392
Дубина 523
Дубинка 38, 284
Дубовичі 15, 236, 335
Дубов'язівка 33, 39, 268—276
Дубов'язівка, з. ст. 276, 283—285, 288, 290
Дубов'язівська волость 49
Дубов'язівський район 57, 274, 279
Дуболісся 543
Дудченки 157
Думівка 320
Дунаєць 241—242
Дунафельдвар 478
Духанівка 285
Духовниче 453
Дяківка 174

Е

Есманська волость 41
Есманський район 50
Есмань, р. 17, 206, 223, 244, 349, 478
Есмань 22, 224—228, 243
Есмань, з. ст. 223, 227, 240—247, 653
Естонія 199, 365, 438

Є

Європа 12
Єзуч, р. 249, 250, 284
Єлань-Коленовський район 298
Єлисеєнкове 567
Ємадикине 230
Єреван 80
Єрчиха 178

Ж

Жабкине 351
Жалківщина 243
Жари 479
Железногорськ 610
Жигайлівка (Кон. р-н) 284
Жигайлівка (Трост. р-н) 12, 592
Жирардув 365
Житейське 571
Житнє 520
Житомирська область 67, 68, 333
Житянське 521
Жихове 543
Жовтневе (Біл. р-н) 36, 147, 153—155, 376
Жовтневе (Бур. р-н) 174
Жовтневе (Кон. р-н) 285, 290
Жовтневе (Леб. р-н) 390
Жовтневе (Недриг. р-н) 426
Жовтневе (Охт. р-н) 454
Жовтневе (Сум. р-н) 573
Жовтоніжки 425
Жолдаки 284
Жолоби 455
Жолобок 147
Жуківка 174
Жукове 349
Журавка (С.-Буд. р-н) 544
Журавка (Сум. р-н) 566
Журавка (Ямп. р-н) 637—640
Журавне 456
Журавне (Охт. р-н) 16

З

Заболотне 625
Заболотове 10, 353
Забуги 389
Заводське (Великопис. р-н) 191
Заводське (Кон. р-н) 283
Загірське 572

Загорівка 351
Загребелля 250, 521
Зазірки 350
Зайцеве 178
Закаблуки 454
Заклимок 522
Закобилля, р. 291
Закроївщина 427
Закубанка 515
Закумське 568
Залатиха 520
Залізничне (Коп. р-н) 288
Залізничне (Леб. р-н) 388
Залізняк 567, 568
Залісне 450
Залісся 624
Залуцьке 516
Запорожець 240
Запсілля 304, 318
Заритий 12, 14
Зарічне (Біл. р-н) 157
Зарічне (Трост. р-н) 592, 593
Заріччя (Крол. р-н) 349
Заріччя (Ром. р-н) 516
Заріччя (С.-Буд. р-н) 543
Заруддя 519
Зарудний 517
Заруднівка 499
Зарудня 341
Заруцьке 244
Засулля 44, 425, 485, 491
Засульська волость 41
Захарівське 567
Західна Двіна, р. 317, 451, 495
Зацарне 573
Зелена Діброва (Недриг. р-н) 424
Зелена Діброва (Ямп. р-н) 654
Зелена Роща 573
Зелене (Біл. р-н) 159
Зелене (Недриг. р-н) 425
Зелений Гай (Крас. р-н) 303
Зелений Гай (Біл. р-н) 390
Зелений Гай (Недриг. р-н) 426
Зелений Гай (Сум. р-н) 566, 567
Зелений Гай (С.-Буд. р-н) 545
Зеленівка 425
Зеленівщина 519
Земляне 320
Землянка (Глух. р-н) 242
Землянка (Коп. р-н) 38, 284
Зернове, з. ст. 226, 524, 526, 527, 528, 531, 532, 545, 546
Зінове 11, 479, 521
Зіньківський повіт 451
Злодіївка 319
Зміївський повіт 356, 387
Зноб, з. ст. 544
Зноба 535
Зноба (Знобівка), р. 535
Зноб-Новгородське 35, 69, 535, 536, 537, 539, 541, 542
Зноб-Новгородський район 69, 540
Зноб-Трубчевська 543
Зозулине 479
Золотарівка (Сум. р-н) 568
Золотарівка (Трост. р-н) 593
Золотницька, з. ст. 317
Золотоноші 500
Зорине 654
Зоряне 147
Зубівка 591

І

Іваниця 425
Іванівка (Великопис. р-н) 191
Іванівка (Липоводол. р-н) 405
Іванівка (Пут. р-н) 480
Іванівське 482
Івановська область 495
Івахи 455
Івахнівка 317
Іващенкове 240
Іволжанське 550, 570
Івот, р. 17, 628
Івот 620, 624, 625
Івотка, р. 621
Івотка 628
Івотська волость 618, 619
Ігорівка 12, 174, 175
Іжевськ 496
Іллінське 479
Іллічівка 450
Імшане 628, 629
Іонине 244
Ірап 199
Іскрисківщина 158
Іскрівщина 452
Іслам-Кермен 14, 459
Іспанія 56, 411
Іщенки (Леб. р-н) 389
Іщенки (Ром. р-н) 521

Ї

Їздецьке 201

Й

Йовине 403
Йосипове 159

К

Кабардино-Балкарія 604
Кавказ 67, 252
Кагань 482
Казань 80
Казахська РСР (Казахстан) 60, 70, 74, 113, 131, 182, 187, 199, 438, 616
Калатаєвка 43
Калашинівка 350
Калинів Яр 426
Калинівка (Біл. р-н) 147
Калинівка (Глух. р-н) 223
Калинівка (Ром. р-н) 520
Калинівка (Трост. р-н) 594
Калиновець 624
Калишенкове 288
Калище, р. 323
Калище 470, 471
Каліївка 625
Калінінська область 651
Калінінське 394
Калка, р. 14
Калуга 302, 323, 459
Калуга (Біл. р-н) 156
Калюжне (Глух. р-н) 244
Калюжне (Леб. р-н) 389
Кальченки 158
Камінське 547
Камінь 341—347
Кам'яне (Крас. р-н) 317
Кам'яне (Леб. р-н) 356, 365, 390
Кам'янецьке 593
Кам'янка (С.-Буд. р-н) 547
Кам'янка (Трост. р-н) 593
Кандибине 158
Капітанівка (Коп. р-н) 285
Капітанівка (Сум. р-н) 569
Капустинці 402
Карабутівська волость 277
Карабутівський район 278
Карабутове 16, 19, 33, 276—282
Караван 398
Карагандинська область 228
Кардаші 479
Кардашівка (Охт. р-н) 452
Кардашівка (Сум. р-н) 572
Карелія 273, 280
Карпати 216, 236, 350, 466
Карпенкове 178
Карпенченкове 543
Карпилівка 452
Карпилівка, з. ст. 174
Карпці 404
Касянове 522
Катанське 202
Катеринівка (Біл. р-н) 160
Катеринівка (Великопис. р-н) 203
Катеринівка (Глух. р-н) 245
Катеринівка (Леб. р-н) 19, 390
Кауколемпіла, 633
Качанівка 439
Качанівка (Охт. р-н) 454
Кашпури 521
Кащенкове 351
Кекине 571
Кенігсберг 177
Кердилівщина 388
Керч 592
Керченський півострів 592
Київ 60, 79, 117, 125, 140, 253, 256, 273, 302, 323, 325—327, 427, 470, 555, 559, 567, 600
Київська губернія 21
Київська область 67, 68, 271
Київська Русь 12, 14, 58, 128, 176, 243, 244, 289, 350, 353, 406, 429, 454, 469, 484, 500, 543
Кимличка 396, 397, 401
Кинашове 425

Киргизька РСР 55, 74, 113, 446
Кириківка 16, 36, 49, 51, 67, 191—200
Кириківка, з. ст. 179, 187, 192, 193, 199, 201—205, 450
Кириківський район 194, 196
Киряківщина 571
Кисла Дубина 158
Кищики 392
Кияниця 32, 556, 558, 564, 570
Ківшик 415
Кім 544
Кімовськ — 331
Кіндрашівка 549, 550, 568
Кіров 436, 582
Кірове 427
Кіровоградська область 412
Кіровська область 68, 228, 262, 378
Клевень, р. 206, 244, 350, 351, 478
Клепали 174
Климентове 455
Климівка 201
Клин 628
Клин (Недриг. р-н) 425
Клишки 17, 625
Клочківка 241
Клюси 402
Ключинівка 392
Клюшники 389
Княжичі 653
Князівка 481
Кобзарі 159
Ковбасине 348
Ковіньки 238
Ковтунове 624
Козацьке 285—286
Козаче 480
Козачий Яр 454
Козельне 425, 426
Козлівка 10, 479
Колісники 402
Колодязька волость 230
Коломійцева Долина 403
Коломийці 393
Колядинець 402
Комарицьке 162
Комарівка (Глух. р-н) 246, 247
Комарівка (Охт. р-н) 454
Комишанка 425
Комиші 445, 452
Комінтерн 655
Комісарівка 392
Комсомолець 201
Комсомольська Комуна 287
Комунари 163
Коновали 522
Коновалик 441
Коновалик 441
Кононенкове (Ром. р-н) 521
Кононенкове (Сум. р-н) 568
Конопелька, р. 322
Конотоп 9, 15—19, 21—28, 31—36, 38—41, 43, 45, 47, 50—54, 58, 60—62, 69, 70, 77, 84, 86, 232, 249—269, 278, 287, 288, 326, 329, 552, 598, 612, 629, 630
Конотоп, з. ст. 78, 257, 259—261, 264—266, 283, 284, 286—289, 418
Конотопський округ 48, 51, 54, 259, 278, 329
Конотопський повіт 19—22, 24—26, 28, 30, 33, 35, 38—47, 49, 251, 277, 507, 629
Конотопський район 10, 16, 50, 57, 81, 82, 87, 249
Копійки 205
Корабельське 454
Корейська Народно-Демократична Республіка 121
Кореневе 425
Коренівка 173
Кореньок 246
Коржі 71, 519
Коринське 425
Коритище 427
Корінне 390
Коробки 176
Коробчине 518
Коровинці 11, 84, 426
Коров'я, р. 320, 321
Королівщина 518
Корольки 481
Короп 61
Короткий Яр 157
Коротченкове 81, 596, 617, 623
Корчаківка 570
Корчани 389
Коршачина 159
Косарівщина 517
Косенки (Леб. р-н) 392
Косенки (Недриг. р-н) 427
Косинське 653
Косівщина 31, 568
Костів 392
Костюковицький район 636
Костяни 402
Костянтинів 408, 410, 426
Костянтинівка 549, 550, 556, 568
Котельва 68, 430
Котенки 157
Котівка 479
Кохане 317
Коханівка 268
Коцупіївка 405
Кочерги 15, 478
Кошари 286
Кошари, з. ст. 176
Кошарське 174
Кощупіїв Степ 405
Кравченкове (Біл. р-н) 156
Кравченкове (Глух. р-н) 244
Крамчанка 204
Красичка 543
Красна Слобода 64
Красна Яруга 303
Красне (Кон. р-н) 286
Красне (Пут. р-н) 479, 480
Красний Прогрес 524
Краснокутський повіт 430
Краснопілля 18, 23, 35, 62, 67, 291—303
Краснопілля, з. ст. 317, 318, 319, 320, 321, 322
Краснопільський район 56, 57, 82, 86, 291, 322, 561, 590
Красноярськ 246
Красноярське 544
Красноярський 201
Красулине 626
Кременчук 370, 487
Кренидівка 35, 544
Крива 320
Кривенкове 240, 241
Кривоносівка 544
Крига, р. 161
Крига 129
Крига (Біл. р-н) 138
Крижик 158
Крим 278, 280, 510
Кримське ханство 14, 17
Криннчки (Леб. р-н) 391
Криннчки (Ром. р-н) 515
Криничне 19, 593
Кровне 549, 557, 568, 569
Кролевець 16, 17, 19, 32, 41, 43, 44, 46, 47, 51, 69, 77, 87, 101, 212, 323—325
Кролевець, з. ст. 341, 348, 349, 350, 351, 352, 353
Кролевецький повіт 19—21, 24, 25, 28, 30, 33, 35, 38, 39, 41, 42, 45, 342, 629
Кролевецький район 10, 57, 59, 64, 66, 84, 323—352
Кроми 15, 250
Кропивинці 519
Кросна 284
Кружок 477
Крупець 239
Крупець, з. ст. 230, 247
Крупецька волость 41, 231
Крупиникове 567
Крупське 290
Круте 387
Куба 438
Кубань 224
Кубареве 478
Кубахове 351
Кубер 467
Кубраки 424
Кубракове 174
Куданівка 354
Кударі 454
Кудоярове 543
Кудряве 450
Куземин 18, 23, 453
Кузьки 284
Кузьменкове 521
Куйбишев 113, 496, 580, 617
Куколка, р. 283
Кулики 390
Куликівщина 569
Кулячка 387
Кулімівка 425
Кульбаки 100
Кулябчине 405
Куплеваха 401

Куп'янський повіт 42
Курасове 156
Курган (Леб. р-н) 363, 390
Курган (С.-Буд. р-н) 544
Курган-Озак 363, 390
Курганська область 70
Курди 390
Курдюмівка 610
Курдюмове 479
Курилівка (Кон. р-н) 285
Курилівка (Леб. р-н) 250, 392
Курилівка (Липоводол. р-н) 58
Курмани 426, 427
Курськ 40, 62, 79, 80, 85, 91, 124, 125, 129, 196, 250, 253, 258, 293, 304, 305, 310, 357, 366, 430, 471
Курська губернія 20, 24, 27, 50, 103, 231, 234, 304—306, 461, 471, 525
Курська область 9, 56, 58, 64, 77, 82, 85, 88, 89, 172, 185, 200, 214, 221, 227, 236, 239, 298, 303, 315, 335, 345, 347, 366, 386, 471, 552, 555, 563, 568, 582, 610, 633, 635, 644, 651
Курське намісництво 20, 231, 461
Кустине 535, 538
Кут (Біл. р-н) 156
Кут (Кон. р-н) 283
Кучерівка 242
Кучеряве 323
Кушкине 242
Кушніри 425
Куянівка 159
Куянівська волость 141

Л

Лаврове 427
Лантрашівка 453
Лапуга, р. 230
Лапшине 350
Латвійська РСР 438, 616, 637
Латишівка 479
Лахнівщина 427
Лебедєве 286
Лебедин 16, 22, 23, 26, 30, 32, 33, 36, 41, 44—46, 48, 51, 58, 64, 67, 68, 77, 86, 87, 354—369, 371, 372, 381, 382
Лебединська, з. ст. 369, 387, 393, 402, 403, 432
Лебединський округ 54
Лебединський повіт 19—21, 23—28, 30, 31, 33—35, 38, 39, 41—48, 356, 358, 361, 362, 371, 381, 408, 442
Лебединський район 11, 54—60, 71, 76, 82, 84, 354, 363, 365, 387—393
Левондівка 521
Левченки 519
Легуші 394
Лейпціг 325, 439
Ленінград 49, 53, 59, 67, 80, 113, 118, 120, 125, 491, 495, 496, 606
Ленінградська область 633
Ленінське (Біл. р-н) 160
Ленінське (Крол. р-н) 350
Ленінське (Леб. р-н) 392
Леонтіївка 176
Лимареве 452
Линове 470, 480
Линтварівка 572
Липецьк 199, 366
Липівка, р. 394
Липівка (Липоводол. р-н) 403
Липівка (Сум. р-н) 573
Липівське 401
Липка, р. 287
Липняк (Леб. р-н) 388
Липняк (Сум. р-н) 567
Липова Дашна 16, 62, 69, 394—400
Липовий Яр 568
Липоводолинський район 57, 66, 394, 400—405
Лисе 454
Лисогубівка 283
Литва 14, 207, 458, 621, 651
Литвиновичі 64, 350, 351
Литовка 450
Литовське князівство 14
Лифине 22, 48, 378, 388, 398
Лівобережна Україна 10, 15—19, 21, 207, 208, 223, 251, 324, 325, 335, 415, 460, 492, 535, 610, 645
Лідине 157
Лікарівщина 425
Лікарське 571
Ліски 516
Лісківщина 515
Лісне (Крас. р-н) 320
Лісне (Леб. р-н) 388
Лісне (Пут. р-н) 469
Лісне (С.-Буд. р-н) 70, 543
Лісне (Сум. р-н) 569
Лісне (Трост. р-н) 593
Лісне (Шост. р-н) 626
Лісова Поляна 545
Лобківка 287
Лободівщина 388
Лозова 62
Лозове 317
Лозово-Грушеве 390
Локня, р. 351, 555
Локня (Крол. р-н) 351
Локня (Ром. р-н) 523
Локня (Сум. р-н) 566
Локотки 22, 596, 605
Ломленка 654
Лохвиці 500
Лохня 156
Лубенський полк 485
Лубенці 161
Лубни 500
Луг 545
Луганськ 511
Лугівка 203
Лужки (Глух. р-н) 223, 226
Лужки (С.-Буд. р-н) 544
Лукашенківське 543
Лукашівка 201, 202
Лукашове 517
Луки 406
Луньове 655
Лутище 455
Луценкове 515
Луциківка 159
Луч 349
Лучка (Липоводол. р-н) 404
Лучка (Трост. р-н) 593
Любахове 543
Любачеве 567
Любиме 571
Любитове 288
Люботин 139
Люджа 593
Люте 535
Ляшки 389
Льгов 368
Льговський район 368

М

Мазівка 477
Мазне (Сум. р-н) 574
Мазне (Тернів. р-н) 415
Майдаки 392
Майорівка 350
Майське (Великопис. р-н) 204
Майське (Крас. р-н) 318
Майське (Ямп. р-н) 654
Макіївка 43, 156, 160
Макіївське 405
Макове 625, 626
Макове, з. ст. 625, 627
Максимівка 201
Максимівщина 157
Мала Бобилівка 245
Мала Павлівка 453, 454
Мала Рибиця 318
Мала Слобідка 241
Мала Черненчина 573
Мале 519
Малий Бобрик 317
Малий Висторон 71, 391
Малий Прикіл 321
Малий Ромен, р. 286
Малий Самбір 19, 286, 287
Малинове 351
Малі Бубни 519, 520
Малі Будки 10, 426
Малі Вільми 568
Малії 177
Малоросійська губернія 20, 208, 224, 335, 342, 486, 507, 525, 535, 597, 611, 618, 645
Малушине 480
Малярівщина 521
Манжосівка 569
Манухівка 480
Манчичі 454
Маньки 393
Марійська АРСР 118
Маріуполь 505, 585

Мар'ївка 572
Мар'їне 321, 322
Марківка 16, 159, 160
Марківське 516
Маркове 236
Мартинівка 593, 594
Мартинці 392
Марусенкове 392
Марусине 159
Марухи 348
Марченки 319
Марчихина Буда 212, 227, 605, 638, 653, 654
Марчихино-Будська волость 41, 638
Маршали 424
Мар'янівка 10
Мар'янівка (Біл. р-н) 158
Мар'янівка (Кон. р-н) 288
Мар'янівка (Липоводол. р-н) 404
Масензівка 243
Маськи 393
Матвіївка 247
Матлахове 517
Маузерянове 299
Мацкове 240
Мачулища 481
Машарі 156
Машкове 593
Мащанка 593, 594
Медведеве 349
Межиріцька волость 374
Межиріч 19, 41, 369—379
Мездра 266
Мезенівка 293, 308, 319
Мелешківка 428
Мельники 515
Мельникове 403
Мельня 287
Мельня 258, 287, 288
Меркотанове 426
Мефодівка 20, 544
Мехіко 126
Мигулин 391
Мигулин Другий 391
Микильське 566
Микитівка (Трост. р-н) 594
Микитівка (Ямп. р-н) 654
Микитське 655
Миколаєнкове 353
Миколаївка 36
Миколаївка (Бур. р-н) 175
Миколаївка (Охт. р-н) 452
Миколаївка (Ром. р-н) 520
Миколаївка (Сум. р-н) 557, 569
Миколаївка-Вирівська 147—152, 376
Миколаївка-Тернівська 161
Миколаївське 518
Милове 160
Миловидівка 571
Миргород 460
Миргородське 500
Мирлоги 160
Мирне (Великопис. р-н) 202
Мирне (Крол. р-н) 353
Мирне (Леб. р-н) 388
Миронівка 626
Миронівщина 392
Миропілля 16, 67, 69, 82, 295, 303, 304
Миропільська волость 30, 310
Міропільське 321
Миропільський повіт 304
Миропільський район 57, 67, 560, 561
Мирське 163
Мисиків 610
Михайленкове 452
Михайлівка (Бур. р-н) 175
Михайлівка (Крас. р-н) 16, 18, 28, 291, 298
Михайлівка (Леб. р-н) 378, 391
Михайлівське 291
Михайло-Ганнівка 290
Мишутине 478
Мінакове 481
Мінськ 26, 496
Мірки 425
Могильовська область 636
Могильчине 178
Могриця 35, 556, 569
Мозкове (Крас. р-н) 322, 590
Мозкове (Трост. р-н) 584
Мойсіївка 481
Мокіївка 522
Молдавська РСР (Молдавія) 80, 366, 368, 447, 637, 651
Молодецьке 455
Молодівка 176
Молочне 388
Монастирів 161
Мордовська АРСР 70, 144
Морозівка 343
Мороча 158
Мороча, р. 161
Москаленки (Біл. р-н) 157
Москаленки (Глух. р-н) 243
Москалівка (Крас. р-н) 319
Москалівка (Ром. р-н) 516
Москалівщина 567
Москва 14, 16, 28, 34, 35, 38, 44, 53, 59, 64, 79, 80, 82, 91, 95, 97, 103, 115, 118, 120, 125, 126, 131, 183, 207, 218, 227, 250, 254, 258, 259, 298, 302, 311, 323, 325, 326, 339, 355, 361, 419, 459, 460, 470, 488, 491, 494, 496, 529, 549, 562, 585, 605, 613, 615, 634, 643, 650
Москівщина 519
Московська область 635
Московське 402, 403
Московське (Шост. р-н) 625
Московський Бобрик 391
Мостище 349
Мохове 544
Мошенка 452
Муравейня 247
Мурманськ 84
Мутин 351, 352
Мутинська волость 342
Мухувате 426
Мюнхен 126

Н

Набережне 591, 592
Навлінський район 636
Нагірнівка 163
Наддніпрянська Україна 10, 180
Надточієве 508
Над'ярне 572
Нарбутівка 243
Нарва, р. 203
Нарев, р. 321
Наталівка 555
Нева, р. 49
Невельський район 322
Недригайлів 18, 19, 51, 62, 69, 87, 406—415, 425
Недригайлівська волость 408
Недригайлівський повіт 408
Недригайлівський район 10, 11, 57, 84, 120, 406—428, 510
Некрасове 244
Нелени 424
Немудруї 424
Неонилівка, з. ст. 480
Неплатине 454
Неплюєве 628
Неплюївське 177
Неровнине 353
Неруса, р. 634
Нескучне 158
Нестеренки 404
Нехаївка 276, 279, 280
Нечаївка (Бур. р-н) 174
Нечаївка (Сум. р-н) 573
Нечаївське 286
Нижнє 523
Нижній Новгород 357, 585
Нижня Сагарівка 177
Нижня Сироватка 32, 569, 570
Низи 16, 30, 67, 97, 570
Низівська волость 43
Никонці 567
Ницаха 10, 594
Ніжин 323, 325, 430, 460
Ніжинське 348
Німецька Демократична Республіка (НДР) 154, 199, 584, 610
Німеччина 38, 39, 59, 69, 74, 102, 108, 112, 114, 134, 140, 143, 152, 170, 182, 185, 187, 192, 196, 215, 216, 235, 236, 245, 258, 261, 262, 270, 272, 280, 295, 299, 312, 330, 338, 339, 364, 365, 372, 375, 382, 383, 388, 390, 398, 411, 436, 444, 446, 463, 473, 474, 478, 480—482, 489, 494, 504, 511, 512, 518, 530, 532, 561, 581, 586, 588, 604, 615, 633, 634, 641, 642, 647, 649
Нова Гребля 520
Нова Гута 69, 529, 545
Нова Олександрівка 175
Нова Січ 570
Нова Слобода 11, 469—476
Нова Спарта 543

Нова Шарпівка 482
Новгород-Сіверське князівство 12
Новгород-Сіверське намісництво 20, 208, 224, 251, 341, 342, 507, 527, 535, 597, 611, 618, 645
Новгород-Сіверський 226, 323, 458, 527, 610, 611, 618, 619
Новгород-Сіверський округ 50. 213, 337, 529, 537, 602, 619, 648
Новгород-Сіверський повіт 27, 31, 35, 39, 535, 536, 618
Новгород-Сіверський район 621
Новгородське 584
Нове (Кон. р-н) 288
Нове (Охт. р-н) 454
Нове Життя 481
Нове Руменське 484
Новеньке 566
Новий Мир 176
Новий Світ 543
Новицьке 515
Нові Вирки 160
Нові Гончарі 481
Нові Санжари 322
Новоандріївка 162
Нововасилівка 544
Нововолодимирівка 545
Новодмитрівка 291
Новозінів 156
Новоіванівка 158
Новокалинівка 517
Новомиколаївка 570
Новомихайлівка 571
Новомутин 285
Новоолександрівка 318
Новопетрівка (Біл. р-н) 159
Новопетрівка (Леб. р-н) 392
Новопетрівка (Ром. р-н) 515
Новопостроєне 453
Новоселиця (Крол. р-н) 350
Новоселиця (Сум. р-н) 567
Новоселівка (Кон. р-н) 284
Новоселівка (Леб. р-н) 393
Новоселівка (Трост. р-н) 591
Новосеменівка 404
Новосибірськ 80, 113, 495
Новосільське 388
Новослобідська волость 41, 471
Новослобідське 477
Новосовське 545
Новостепанівка 393
Новосуханівка 571
Новотроїцьке 392
Новоукраїнка 594
Нотаріусівка 174
Нью-Йорк 330

О

Об'єднане 655
Обертень 454
Обеста, р. 230
Обихід 543
Облоги 574
Обложки 242, 243
Ободи 160
Обоянь 293, 463
Ображіївка 71, 596, 626
Обтове 17, 352
Овдянське 387
Оверкове 323
Овеча 427
Овечий 408
Овлаші 519
Оводівка 595
Овчаренки 452
Овчаренкове 522
Одер, р. 247, 339, 495, 552, 592, 621
Одеса 79, 123, 409
Одеська область 68
Одрадне 241
Озак 390
Озаричі 288
Озера (Кон. р-н) 276
Озера (Охт. р-н) 452
Озерне 415
Озруби 51
Окіп (Крас. р-н) 322
Окіп (Пут. р-н) 479
Окіп (Ямп. р-н) 653
Октябрське 481
Октябрщина 628
Олава 502
Олександрівка (Біл. р-н) 162
Олександрівка (Бур. р-н) 175, 176
Олександрівка (Великопис. р-н) 201
Олександрівка (Леб р-н) 390
Олександрівка (Сум. р-н) 571
Олександрівськ 370
Олександрівське 653
Олександрія 303
Олексенки 158
Олексенкове 354
Олексине 591
Олексіївка (Леб. р-н) 390
Олексіївка (Ром. р-н) 521
Олексіївка (Сум. р-н) 570
Оленинське 441
Олешенка 572
Олешня, р. 369, 572
Олешня 18, 445, 452, 454
Олещенкове 401
Олине 653
Олтар 546
Ольшанка 407
Омеляни 427
Омелькове 427
Омельченки 157, 158
Опішня 67, 430
Ополонівка 391
Ополонське 574
Орел 44, 250, 323, 361, 495, 605
Оренбург 113
Оренбурзька область 273, 320, 331
Оріхівка 477
Орлине 573
Орлів Яр 653
Орлівка 605, 634, 654
Орловська область 56, 58, 64, 227, 236
Орша, з. ст. 322
Осоївка 319
Осота, р. 610
Остапенкове 515
Осташків 62
Острівне 424
Остроушки 621
Отрохове 351
Охтирка 17—23, 31, 33, 35, 36, 40, 41, 43, 51, 52, 66—68, 70, 71, 77, 81, 82, 86, 92, 381, 429—441, 454, 558
Охтирка, з ст. 441, 450, 452, 454—456
Охтирська провінція 19, 576
Охтирський округ 50, 54, 194, 445
Охтирський повіт 18—21, 23, 25, 27, 28, 30—33, 35, 38—41, 43—48, 191, 192, 292, 356, 429—434, 451, 576, 585
Охтирський район 10, 54, 57, 74, 81, 82, 86, 196, 434, 445—447, 450—456
Очаків 14, 459
Очкине 10, 544, 545

П

Павленкове (Біл. р-н.) 162
Павленкове (Леб. р-н) 392
Павленківська волость 380
Павлівка 138, 160, 161
Павлівське 159
Павлючки 567
Падалки 392
Палащенкове 653
Паліївка 655
Панасівка 396, 403
Панченки 398
Папірня 655
Папкине 348
Парасковеньки 453
Париж 330
Партизанське 469
Парфили 391
Парфилівка 450
Пархомівка 584
Пасіка 349
Пасіки 454
Пасьовини 176
Патріотівка 388
Пашки 376
Пашкине 391
Пащенкове 147
Певний Шлях 245
Пекарі 290
Пена 19
Пензенська область 446
Пенянка 303, 304, 309, 311, 313
Первомайске (Глух. р-н) 243
Первомайске (Пут. р-н) 482
Перекір 426
Перекоп 356
Перекопівка 493, 520

Переліски 388
Перелуг 452
Перемога (Глух, р-н) 243
Перемога (Крол. р-н) 349
Перемога (Липоводол. р-н) 402
Перемога (Охт. р-н) 455
Перемога (С.-Буд. р-н) 543
Перемога, з. ст. 543
Пересипки 479
Перетічки 408, 409
Перехрестівка (Ром. р-н) 521
Перехрестівка (Сум. р-н) 572
Переяслав 16, 250, 276, 460
Переяславське князівство 12
Переяслав-Хмельницький 186
Пермська губернія 417
Перше Травня (Біл. р-н) 459
Перше Травня (Глух. р-н) 243
Перше Травня (Сум. р-н) 568
Перше Травня (Ямп. р-н) 654
Першотравневе (Біл. р-н) 157
Першотравневе (Бур. р-н) 175
Першотравневе (Кон. р-н) 290
Першотравневе (Леб. р-н) 391
Першотравневе (Ром. р-н) 520
Першотравневе (Трост. р-н) 584
Петербург 27, 209, 251, 254, 255, 326, 442, 443, 487, 585, 598
Петренкове (Леб. р-н) 388
Петренкове (Ямп. р-н) 653
Петрівка 341
Петрівське (Біл. р-н) 160
Петрівське (Великопис. р-н) 191
Петрівське (Трост. р-н) 592
Петровський 292, 294
Петроград 34, 38, 42, 44, 97, 99, 103, 131, 182, 183, 192, 210, 232, 256, 269, 327, 360, 362, 372, 396, 432, 536, 630, 639, 640
Петропавлівська Слобода 240
Петрушівка 322
Петухівка 175
Печини 595
Печище 318
Печище (Сум. р-н) 573
Пигарівка 478, 531, 545
Пилипи 544
Пилівка 455
Пирогівка 624
Пирогівка, з. ст. 624
Пиротчине 349
Пиротчине, з. ст. 349
Писарівка (Великопис. р-н) 180
Писарівка (Сум. р-н) 547, 550, 552
Питомник 283
Пищикове 477
Півні 17
Північна Америка 311
Північне 392
Підгірна Слобода 138
Підлань 246
Підлипне 287
Підліснівка 571
Підлозіївка 452
Підопригори 392
Підставки 403
Підсулля 392
Пінська область 68
Піонер 451
Піонерське 349
Піски (Бур. р-н) 10, 176
Піски (Охт. р-н) 455
Піски (Ром. р-н) 519
Пісківка 388
Пішкове 479
Піщане (Біл. р-н) 156
Піщане (Сум. р-н) 571
Плавинище 521
Плаксине 481
Пластюки 455
Плахівка 477
Плетньове 390
Плотникове 479
Плужникове 518
Побиванка 394
Поволжя 49, 107, 166, 194, 212, 225, 234, 270, 278, 296, 310, 329, 337, 340, 343, 362, 410, 459, 464, 472, 491, 503, 510, 560, 587, 602, 614, 631
Погарський повіт 535
Погожа Криниця 521
Погорілівка 10, 17, 352
Погреби 520
Погрібки 54, 617—620
Поділ 455
Поділи 543
Поділки 403, 485
Поділове 348
Подільська губернія 525
Подільське 322
Подніпров'я 392, 430
Пожня, р. 202, 318, 319
Пожня 202
Покровка 35, 41, 295, 319
Покровське 353
Покутне 393
Полісся 9
Поліське 54
Полковницька Слобода 241
Пологи 439, 454
Полоцьк 331
Полошки (Глух. р-н) 242—244
Полошки (Крол. р-н) 337
Полтава 22, 79, 93, 129, 430, 511
Полтавка 268
Полтавська губернія 20, 25, 38, 50, 395, 486, 500, 507, 525
Полтавська область 9, 54, 57, 68, 185
Полтавщина 40, 185, 396, 484, 485
Поляне 595
Полянка 524
Польове 424
Польща (Польська Народна Республіка) 15—17, 121, 152, 167, 199, 207, 223, 249, 251, 266, 324, 329, 438, 460, 487, 507, 610, 617
Помірки 388
Понизівка 479
Попаш 12, 14
Попелівщина 456
Попівка (Великопис. р-н) 203
Попівка (Кон. р-н) 287, 288
Попівка (Крас. р-н) 317, 319
Попівка (Ром. р-н) 516
Попівщина (Глух. р-н) 241
Попівщина (Ром. р-н) 515
Порозок 319, 320
Порохань 545
Посад 517
Посейм'я 457
Постольне 571
Потапівка 245
Потопиха 403
Почепці 477
Правдюки 521
Правобережна Україна 10, 16, 138, 147, 203, 216, 228, 237, 262, 355, 369, 379, 430, 441, 484, 507, 524, 531, 539, 566, 572, 575, 584
Прага 152, 626
Прибалтика 367
Привілля 243
Привокзальне (Кон. р-н) 289
Привокзальне (Ямп. р-н) 628
Прилужжя 289
Прилуки 484
Прип'ять, р. 285
Присейм'я 288
Пристайлове 11, 392
Пристань 441
Пристенський район 84
Прогрес 348
Пролетарське 570
Прорубська волость 141
Протопопівка 654
Протопопівська волость 35
Протопопівщина 392
Проходи 321
Пруди (Зінів. сільрада) 479
Пруди (Кард. сільрада) 480
Прудище 628
Прудок 573, 574
Псьол (Псел), р. 9, 10, 15, 90, 91, 303, 312, 318, 322, 369, 379, 387, 388, 390—394, 566, 567, 570, 572
Птичел 159
Птушка 318
Пугачова 654
Пустовійтівка 10, 521, 522
Пустогород 244
Путейське, з. ст. 174, 176
Путивль 10, 12, 14—17, 19, 20, 22, 23, 26, 27, 28, 34, 36, 39, 41, 46, 51, 52, 58, 61, 64, 69, 74, 77, 86, 129, 146, 233, 250, 350, 457, 465—470, 473, 611
Путивль, з. ст. 165, 167, 173—

178, 457, 465, 477, 479, 480, 482
Путивльське князівство 14
Путивльський повіт 14, 15, 16, 25, 28, 33, 35, 38—41, 43, 44, 47—50, 138, 165, 166, 230, 231, 233, 460, 461, 463, 464, 471
Путивльськиай район 10—12, 50, 54, 56, 57, 60, 64, 66, 70, 71, 74, 368, 457, 477—482
Путивльщина 459
Пушкарівка 31, 566
Пушкарка 203
Пушкарне 317
Пушкарщина 406
Пшінчине 516
П'ятидуб 425
П'ятипілля 320
П'ятишкіне 480
П'яткине 451

Р

Радгоспне 591
Радземська волость 35
Радомля 593
Радчуки 389
Радянське (Біл. р-н) 159
Радянське (Бур. р-н) 176
Радянське (Великопис. р-н) 179
Радянське (Леб. р-н) 392
Радянське (Сум. р-н) 570
Радянський Союз (СРСР) 49, 50, 52, 53, 59, 60, 66, 69, 77, 84, 107, 109, 112, 117, 125, 131, 134, 152, 177, 227, 235, 237, 238, 260, 261, 263, 312, 330, 338, 343, 362, 364, 367, 368, 385, 398, 434, 436, 438, 447, 466, 473, 494, 497, 511, 552, 561, 615, 622, 644, 648, 651
Радьківка 572
Радькове 393
Раки 284, 285
Ракитне 303
Ракова Січ 426
Реви 424
Ревки 365, 387
Рев'якине 478
Ретик, р. 335
Ретик 348
Реть, р. 17, 329, 335, 348, 352
Реутинці 17, 352
Ржане 654
Рибальське 439, 454, 455
Рибаси 402
Рибиця, р. 318, 319, 322
Риботень 456
Рибці 572
Рига 327
Рижівка 161
Рильськ 125, 222, 250, 293, 611,
Рильський повіт 41, 50, 234, 463, 471
Рильський район 221, 222, 239
Рим 126
Рівне 477
Рівчаки 287
Ріг 545
Ріпки 522
Річки 16, 56, 71, 118, 161
Ровенська область 67, 68
Рогинці 11, 522
Рогинці, з. ст. 517, 522
Рогізне (Біл. р-н) 158
Рогізне (Сум. р-н) 572
Родіонівка 654
Рождественське 653
Рожковичі 545
Розсохувате 451
Розсоші 203
Розумакове 521
Рокити 519
Рокитне 288, 303
Рокитнянський район 303
Романчукове 173
Романькове 653
Ромашкове 545
Ромен 12
Роменський округ 48, 51, 54, 397, 410
Роменський повіт 15, 17, 20, 24—26, 28, 33, 35, 36, 38—41 43—48, 54, 507
Роменський район 10, 11, 31, 51, 57, 398, 483—512
Ромни 9—11, 15—17, 19—24, 26—28, 31, 32, 36, 40—42, 46, 47, 51—54, 58, 61, 62, 69, 77, 82, 84, 86, 113, 323, 357, 460, 483—499, 500, 502, 516, 559, 611
Ромни, з. ст. 394, 401—403, 406, 424—428, 515, 518—521, 523
Російська держава 14, 15, 356, 358, 430, 458—460, 484, 584
Росія 16, 17, 19, 22, 25—27, 35, 103, 147, 183, 190, 207, 209, 223, 230, 250—252, 273, 276, 303—305, 308, 312, 313, 324, 325, 329, 335, 355, 371, 374, 395, 407, 430, 460, 463, 470, 484, 485, 500, 507, 524, 540, 548, 567, 577, 596, 598, 610, 611, 618, 624, 635, 638, 642
Ростов 628
Ростов-на-Дону 118, 199, 562, 606
Ростовська область 228, 414
Рошівка 482
Роща 479
РРФСР 9, 39, 41, 42, 44, 46, 47, 55, 56, 60, 70, 74, 75, 80, 85, 113, 123, 187, 190, 198. 200, 219. 228, 236, 273, 280, 303, 367, 368, 410, 413, 438, 447, 492, 540, 555, 562, 578, 616, 623, 633, 637, 642, 644, 649, 651
Рубани 451
Рубанка 28, 427
Рубанка, з. ст. 285
Рубанове 404
Руда (Біл. р-н) 156
Руда (Леб. р-н) 379
Рудак 524
Руденка 654
Руденкове 162
Рудівка 156
Рудка, р. 348
Рудка (Біл. р-н) 159
Рудка (Недриг. р-н) 424
Рудки 57
Руднєве 481
Руднівка 28, 568
Рудня 546
Рудоман 404
Румунія 438
Русанівка 404
Русівщина 415
Русь 12, 207, 458
Руське 388
Рябина 203, 204
Рябівка 592
Рябушки 392
Рябушки, з. ст. 387, 392, 591
Рязань 123
Рясне 16, 18, 48, 320

С

Савелове 595
Савенки 398
Савойське (Ром. р-н) 521
Савойське (Кон. р-н) 283
Савониха 388
Садки (Охт. р-н) 454
Садки (Сум. р-н) 555
Садове (Біл. р-п) 162
Садове (Ром. р-н) 519
Саєве 425
Сажалки 349
Саї 404
Сайкове 147
Сакуниха 427
Салогубівка 518
Салтикове 288
Самара 325
Самара (Біл. р-н) 147
Самарканд 113, 436
Самарська губернія 49, 344
Самотоївка 320
Сапушине 174
Саранівка 289
Саранськ 144, 199
Саратов 325, 602
Саратовська область 60, 70, 228, 273, 313, 366, 384, 411, 412, 436, 446, 562, 635
Сарнавщина 283
Сарт-Наурозове 196
Сафонівка 479
Саханське 515
Сахарове 481
Сахни 283
Сваркове 22, 244
Свердлова 524
Свердловськ 582, 617
Свеса 24, 25, 27, 47, 605, 629, 645—652
Свеса, з. ст. 653, 654
Свидня, р. 323
Свидня 353

Свіга, р. 544
Свірж 621
Свіса, р. 645, 652
Світайлівка 591
Світівщина 515
Світляківщина 572
Свобода 469
Севсринівка 571, 572
Севськ 323, 611
Севська провінція 231
Севський повіт 27
Севський район 221
Сейм, р. 9—11, 61, 69, 74, 147, 160, 169, 174, 176, 256, 283—285, 287, 289, 341, 343, 351, 457, 465, 477, 480, 481
Селезнівка 479
Селище 287, 288
Семепи 393
Семенівка (Глух. р-н) 244
Семенівка (Леб. р-н) 387
Семенівка (Сум. р-н) 566
Семенівський район 378
Семереньки 21, 595
Семиротівка 392
Сененкове 521
Сергіївка 161, 162
Середина-Буда 39, 62, 69, 88, 524—535, 542, 630
Середино-Будський повіт 39
Середино-Будський район 10, 50, 56, 57, 62, 66, 69, 70, 81, 227, 524—546
Середня Азія 25
Сибилівщина 543
Сибір 25, 30, 96, 118, 148, 182, 224, 342, 470, 478, 486, 501, 548, 557, 577, 609
Сидоренкове 394
Сидорівка 246, 247
Сидорова Яруга 202
Симанове 426
Симонівка 567
Синівка 55, 404
Синівський район 59
Сипяк 159
Сироватка, р. 291, 317, 319, 320, 567, 569
Сироватка, з. ст. 16, 569, 570, 573
Сиром'ятникове 56, 481
Сиротине 160
Ситне 545
Ситники 398
Сімейкине 480
Сімферополь 79
Сім'янівка 268, 270, 275
Сінне 321
Сіренки 392
Сіробабине 393
Скелька 451
Скляри 392
Склярівка 572
Скобичівське 655
Скрипалі 521
Скрипкін 531
Скрягівка 591
Скрягівка, з. ст. 581, 591
Скуносове 10, 481
Славгород 16, 293, 321
Сліпород 206
Слобідська Україна 15—17, 19, 20, 22, 91, 129, 138, 147, 180, 304, 355, 370, 371, 407, 415, 430, 431, 460, 576
Слобідсько-Українська губернія 20, 93, 129, 292, 356, 371, 408, 430, 442, 555, 576, 585
Слобода (Біл. р-н) 138
Слобода (Бур. р-н) 176, 470
Слобожанщина 442, 485, 555, 575
Слоут 216, 244—246
Слушаєв 306
Смикарівка 244
Сміла 21
Сміле 18, 36, 507—512, 545
Смілівська волость 508
Смілівський район 57, 510, 512
Смоленська область 621
Смолине 244
Смоляниківка 157
Смородине 575
Смородине, з. ст. 575, 577, 579, 583, 592, 593, 595
Сніжки 176, 177
Собич 626, 627
Совенки 250
Совєтський район 446
Совинка 284
Соколине 572
Солдатське 204
Солідарне 568
Соловйове 477
Солодухи 522
Соломашине 348
Солотвине 625
Соляники 158
Сонцеве 479
Сопячне 450
Сопич 245
Сорока 173
Сорокине (Біл. р-н) 158
Сорокине (Ром. р-н) 524
Сороківський район 299
Сороковий Клин 653
Сорокові Бальчики 241
Сороколітове 425
Сорочинське 173
Соснівка (Глух. р-н) 245
Соснівка (Кон. р-н) 33, 43, 288
Сосонка 450, 455
Сотпикове 404
Софіївка (Леб. р-н) 387
Софіївка (Охт. р-н) 441
Софіївка (Сум. р-н) 572
Софія 423
Сохачев 365
Спадщина 64, 479
Спартак 427
Спаське 35, 569
Спицине, з. ст. 201, 204
Спірне 205
Срібровщина 348
Ставище 90
Сталінград 67, 108, 116, 322, 437
Станичне 201
Станова 595
Стара 250
Стара Гута 69, 466, 478, 530, 531, 545
Стара Загора 84, 121
Стара Іванівка 455
Стара Рябина 194, 197
Стара Шарпівка 64, 482
Старе Руменське 484
Старикове 245
Старі Вирки 55, 160
Старі Гончарі 481
Стародуб 60, 323, 325, 641
Стародубове 535
Старозінів 156
Старонове 388
Стеблянки 398
Степ 317
Степаненкове 571
Степанівка 379
Степанівка (Біл. р-н) 158
Степанівка (Бур. р-н) 175, 177
Степанівка (Сум. р-н) 33, 35, 572
Степанівка (Ямп. р-н) 653
Степне (Леб. р-н) 391
Степне (Ямп. р-н) 571, 605, 630, 654
Степок 319
Стеценкове 572
Стецьківка 16, 550, 572
Стінка 567
Стовпівщина 521
Столярове 403
Стрілецька 203
Стрілка, р. 90
Стрільники 64, 482
Стрільцеве 147
Студенка, р. 628
Студенок 303, 304, 311, 313
Студенок (Глух. р-н) 30, 35, 40, 245, 246
Стукалівка 161
Ступівка 292, 293
Ступки 388
Стягайлівка (Липоводол. р-н) 402
Стягайлівка (С.-Буд. р-н) 546
Суворове 479
Суджа 62, 125, 303, 555, 564, 566
Суджанський повіт 41, 304, 308, 463
Суджанський район 82, 303, 315, 565
Суджанщина 565
Суздаль 325
Суземський район 56, 66, 542
Сула, р. 9—11, 15, 91, 379, 406, 415, 424—426, 484, 486, 495, 499, 516, 520, 583
Сула 573
Сулими 522
Сульське 156
Суми 9, 11, 16, 17, 19—24, 26—28, 30—33, 35, 36, 40—43, 45, 46, 51, 52, 54, 57—59, 60, 62, 67—70, 77—79, 84—87, 90—129, 140, 146, 149, 293, 295,

302, 303, 319, 370, 375, 378, 380, 382, 457, 507, 534, 547, 555, 559, 566—573
Сумка, р. 90, 91
Сумська провінція 19, 93, 292, 304, 408, 415
Сумський округ 47, 48, 50, 52, 54, 111, 296, 310, 363, 371, 381, 420, 445, 550, 560, 579, 587, 588
Сумський повіт 18, 20, 21, 23—28, 30—36, 38—48, 98, 108, 130, 139, 148, 548, 550, 555
Сумський район 11, 31, 42, 56, 57, 59, 82, 111, 120, 547—574
Супруни 388
Супрунівка 157
Сурмачівка 10, 499, 500
Сутиски 241
Сухий Ромен, р. 286, 289
Суховерхівка 177
Суходіл 246
Сушилине 147

Т

Таборище 544
Таврія 277
Таганрог 370
Таджицька РСР 74
Талалаївка, з. ст. 517, 518
Талалаївський район 57
Таллін 80, 496
Тамбовська область 70, 228, 412
Таранське 283
Тарасенки 402
Тарасівка (Великопис. р-н) 204
Тарасівка (Крол. р-н) 349
Тарасівка (Леб. р-н) 392
Тарасівка (Ром. р-н) 515
Тарасівка (Сум. р-н) 555
Тарасівщина 244
Таратутине 291
Татарська АРСР 80, 199
Ташань, р. 441, 452
Ташкент 496
Тельонок, р. 320
Темне 175
Терехове — 349
Терешки 425
Терешківка 18, 573
Терещенки 162
Терещенська, з. ст. 41, 242, 248, 335, 610, 612, 613, 625, 627
Терн, р. 15, 288, 415, 424
Терни 16, 18, 34, 39, 415—423
Тернівка 288, 289
Тернівська волость 417
Терське, оз. 91
Тиманівка 627
Тимофіївка (Бур. р-н) 174
Тимофіївка (Крас. р-н) 319
Тимофіївка (Леб. р-н) 387
Тимощенкове 426
Тимченки 425
Тирло 388
Тімірязєвка 147
Тобольська губернія 599
Товста 162, 404, 416
Товстодубове 240
Товчеників 477
Токарі (Леб. р-н) 84, 354, 363, 366
Токарі (Сум. р-н) 100, 573
Токіо 126
Толочинський район 161
Томашівка 427
Томине 522
Томська губернія 417, 470
Тонка, р. 291
Тополине 268
Тополя 90, 246
Топчії 389
Торговиця, р. 276
Торговиця 289
Торопилівка 572
Торопилівка, з. ст. 567, 571, 573
Тоцьке 331
Тригуби 389
Трипілля 319
Троїцьке 543, 550
Тростянець 16, 22, 28, 30, 35, 36, 51, 67—69, 77, 87, 575—585, 593
Тростянецький район 10, 12, 575—595
Трохименкове 572
Трубчевськ 64
Трубчевський район 66, 540
Трудове 479
Тула 129, 323, 430, 470, 504
Тулиголове 23, 337, 352, 353
Тулиголовська волость 335
Тулиголовський район 337
Тулушка 287
Тульська область 331, 414
Туневе 401
Туреччина 16, 17, 460
Турківський район 187
Туркменська РСР (Туркменія) 56, 74, 80
Турутине 290
Тур'я, р. 321
Тур'я 321
Тучі 398
Тучне (Біл. р-н) 162
Тучне (Трост. р-н) 23, 595
Тютюнникове 426
Тьоткіно, з. ст. 103, 161, 480

У

Уборок 546
Углове 281
Угорщина 438
Угроїди 19, 293, 322
Удмуртія 447
Узбецька РСР (Узбекистан) 60, 70, 74, 113, 199, 228, 267, 273, 280, 412, 447, 464
Уздиця 246
Українка 455
Українське 544
Уланівська волость 41
Уланове 246, 247
Улиця 543
Улянівка (Біл. р-н) 149, 162, 163
Улянівка (Кон. р-н) 290
Улянівська волость 39
Улянівський район 57, 420
Ульяновськ 436
Ульяновська область 70, 228, 313, 562
Умань 157
Урал 118, 408, 580
Уралове 81, 546
Усок 655
Успенка 293, 295, 299, 300
Успенка (Бур. р-н) 11, 177
Уцькове 480
Ушивка 481

Ф

Фартушине 424
Фастов 273
Федірки 393
Федотове 519
Феофілівка 654
Фесівка 290
Філонівщина 393
Філонове 424
Фотовиж 227, 228, 247
Фрейгольтове 243
Фрунзе 80, 565
Фрунзівка 163

Х

Халхін-Гол 56, 176
Харівка 11, 12, 479
Харків, 38, 64, 67, 103, 120, 140, 232, 253, 257, 269, 319, 370, 375, 381, 382, 397, 417, 418, 430, 432, 441, 473, 577
Харківка 242
Харківська губернія 20, 93, 129, 180, 181, 194, 292, 356, 408, 416, 430, 431, 442, 548, 555, 576, 585
Харківська область 9, 10, 57, 111, 143, 196, 297, 310, 363, 398, 420, 434, 445, 493, 579, 588
Харківське намісництво 20, 93, 129, 292, 304, 356, 408, 415, 430, 442, 555, 576, 585
Харківський округ 50, 166, 194, 434, 443
Харківщина 381, 436, 452, 486
Харківщина (Сум. р-н) 574
Харченки (Бур. р-н) 177
Харченки (Леб. р-н) 398
Хасан, оз. 56
Хвойне 320
Хвощова 594

Херсонщина 224
Хижки 61, 289
Хилькове 388
Хильчицька волость 35
Хильчицький район 50, 57, 60, 66, 538
Хильчичі 544
Хінель 27
Хлібороб 524
Хмелів 46, 522, 523
Хмелівець 593
Хмелівка 322
Ховзівка 479
Ходпне 247, 248
Ходійкове 471
Ходуня 244
Холодівщина 625
Холодне (Недриг. р-н) 11, 415
Холодне (Ром. р-н) 516
Холодний Яр 425
Холодник 515
Холодове 591
Холопкове 243
Хоменкове (Крол. р-н) 351
Хоменкове (Липоводол. р-н) 402
Хомине 567
Хоминці 491, 523
Хомутовка 222
Хомутовський район 64, 221
Хорол, р. 394
Хорол 388, 611
Хоружівка 416, 427, 428
Хотінська волость 549, 550
Хотінський район 57, 551, 560
Хотінь 30, 36, 547—555, 557
Хотмпнівка 212, 241
Храпівщина 570
Хрещатик 349, 517
Хрещикове 545
Хустянка 177, 178
Хутір-Михайлівський 21, 27, 28. 36, 64, 224, 471, 526, 629, 637—643
Хутір-Михайлівський, з. ст. 35, 38, 40, 41, 45, 62, 69, 216, 260, 605, 624, 625, 631, 633, 653, 654, 655
Хухра, р. 17, 455
Хухра 10, 18, 439, 455

Ц

Царицин 270, 325
Цвілодубове 633
Цибуленки 425
Цимбалівка 163
Ціпка 415

Ч

Чалищівка 177
Чаплищі 479
Чапліївка 527
Чеберяки 499, 500
Челябінськ 118, 218, 313, 562
Челябінська область 436
Чемоданівка 425
Черванівка 159
Червлене 393
Червона Балка 515
Червона Гірка 348
Червона Діброва 573
Червона Долина 394
Червона Зоря 246
Червона Слобода (Бур. р-н) 177
Червона Слобода (Недриг. р-н) 428
Червоне 581
Червоне (Біл. р-н) 158
Червоне (Глух. р-н) 223, 227—230, 243
Червоне (Леб. р-н) 388
Червоне (Ром. р-н) 507
Червоне (С.-Буд. р-н) 544
Червоне (Сум. р-н) 573, 574
Червоне Озеро 479
Червоний Кут 156
Червоний Пахар 246
Червоний район 57, 64, 66, 69, 70, 226, 228, 229
Червоний Ранок 353
Червоний Степ 569
Червоний Яр 284
Червоні Вишки 247
Червоновишенське 147
Червоногвардійське 519
Червоногірка 394
Червонопрапорне 570
Червоно-Український 626
Череватівка 163
Чередниківщина 521
Черемухівка 389
Черемушки 318
Черемушне 143
Черепівка (Бур. р-н) 178
Черепівка (Недриг. р-н) 415
Чернацьке (Бур. р-н) 70, 531
Чернацьке (С.-Буд. р-н) 546
Черневе 243
Чернецьке (Леб. р-н) 387
Чернецьке (Сум. р-н) 568
Чернеча Слобода 178
Чернеччина (Крас. р-н) 100, 322
Чернеччина (Охт. р-н) 455, 456, 588
Чернишки 390
Чернігів 58, 93, 215, 357, 458, 459, 598
Чернігівська губернія 20, 38, 39, 50, 208, 224, 251, 252, 256, 329, 335, 342, 525, 535, 537, 597, 611, 614, 618, 638, 645
Чернігівська область 9, 54, 57, 63, 67, 68, 215, 226, 234, 249. 261, 271, 332, 333, 337, 410, 465, 484, 493, 503, 538, 648
Чернігівське 230
Чернігівське князівство 12
Чернігівське намісництво 20. 335, 486, 507
Чернігівщина 285, 596
Чернігіво-Сіверщина 14, 15, 324. 458, 484
Черці 425
Чехословаччина 266, 303, 438
Чечва 452
Чигин 546
Чигинок, з. ст. 535, 542—546, 624
Чигирин 250, 395
Чигиринський повіт 26
Чигольський район 312
Чижикове (Ром. р-н) 518
Чижикове (Ямп. р-н) 653
Чижове 393
Чирвине 394
Чпсте 517
Чорне 147
Чорний 149
Чорні Лози 624
Чорнобровкине 479, 480
Чорноплатове 288
Чорториги 248
Чуваська АРСР (Чувашія) 70, 228, 412, 621
Чуйківка 655, 638
Чумакове 178
Чупахівка 441—449

Ш

Шабалтаєве 451
Шаблине 591
Шакутівщина 240
Шалигине 230—239
Шалигинська волость 41, 232, 233
Шалигинський район 57, 64, 66, 236
Шалимівка 524
Шалимівка, з. ст. 545
Шаповалівка (Кон. р-н) 10, 33, 289
Шаповалівка (Охт. р-н) 455
Шаповалове 424
Шапошникове 567
Шарапівка 568
Шатравине 394
Шатрище 631, 655
Шевченків Гай 584
Шевченківка 147
Шевченківське 288
Шевченкове (Бур. р-н) 174
Шевченкове (Великопис. р-н) 201
Шевченкове (Глух. р-н) 248
Шевченкове (Кон. р-н) 22, 289
Шевченкове (Леб. р-н) 392
Шевченкове (Сум. р-н) 572
Шевченкове (Ямп. р-н) 654
Шечкове, з. ст. 469, 477
Шилівське 521
Широке 240
Широкий Берег 201
Ширяєве 10, 489
Шияни 393
Шкроботи 427

Шкуматове 177
Шкуратівка 163
Шкурківщина 521
Шлях 349
Шляхова 412
Шматкове 394
Шматове 415
Шмільське 482
Шолудьки 451
Шостка 9, 19, 26—28, 32, 33, 40, 41, 43, 49, 51, 53, 60, 62, 69, 70, 77, 79, 84, 87, 113, 326, 534, 596—610, 612, 617, 624, 626, 629, 630
Шостка, р. 596, 597
Шосткинський повіт 50, 614, 619, 648, 662
Шосткинський район 10, 54, 57, 60, 66, 71, 81, 596—627, 648
Шпилівка 574
Шпиль 160
Шпокалке 174
Шпотівка 289, 290
Штанівка 157
Штепівка 16, 62, 82, 379—386
Штепівська волость 380, 381
Штепівський район 55, 57, 59, 120, 375
Шулешівка 478
Шумили 391
Шумське 515, 516
Шурове 201
Шуя 495

Щ

Щебетуни 522
Щебри 241, 242
Щекине 479
Щекинське 285
Щербинівка 478
Щетини 387
Щигрів 335
Щигровський район 347

Ю

Юзівка 470
Юнаківка 21, 25, 27, 34, 36, 102, 555—565
Юнаківська волость 48, 555—557, 559
Юрасівка 637—640
Юр'єва 482
Юринівка 654
Юрівка 290
Юр'ївка 482
Юсупівка 317
Юхимівка 204
Юхти 426

Я

Яблучне 197, 204, 205
Яганівка 405
Якименки 424
Якимовичі 515
Яковенкове 521
Яловий Окіп 401
Ямне 203, 205
Ямпіль 69, 628—637
Ямпільський район 10, 50, 56, 57, 62, 64, 66, 69, 628—655
Янівка 243
Янків Ріг 21, 191
Янківка 194
Янпіль 629
Янпіль, з. ст. 628, 653, 655
Янченки 157
Японія 71, 74
Яри 519
Ярківський 292
Ярмаликове 426
Ярмолинці 10, 510
Ярове (Бур. р-н) 177
Ярове (Крол. р-н) 351
Ярославець 353
Ярославська область 621
Яроші 398
Ярошівка 523
Ярцево 62
Ясенове 28, 456
Ясенок 322
Ясна Поляна 543
Яснопілля 392
Яснопільщина 405
Яструбине 96, 163
Яструбщина 242
Яцине 64, 482

У доборі документів і матеріалів для написання нарисів і довідок подавали допомогу: Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Центральний державний архів Жовтневої революції, вищих органів державної влади і органів державного управління СРСР, Центральний державний архів давніх актів, Центральний державний архів Радянської Армії, Центральний державний архів кінофотофонодокументів СРСР, Архів Міністерства оборони СРСР, Державна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна, Партійний архів Інституту історії партії ЦК КП України, Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР, Центральний державний історичний архів УРСР в Києві, Центральний державний архів кінофотофонодокументів УРСР, Центральна наукова бібліотека АН УРСР, Державна історична бібліотека УРСР, Книжкова палата УРСР, відділи Сумського обкому КП України, управління і відділи облвиконкому, партійні архіви Брянського, Курського, Полтавського, Сумського, Харківського, Чернігівського обкомів партії, Курський, Полтавський, Сумський, Харківський, Чернігівський обласні державні архіви, Бєлгородська, Брянська, Курська, Сумська обласні бібліотеки. Використані також матеріали міських і районних державних архівів та поточне діловодство обласних та районних установ і організацій.

Цінні зауваження, поради й побажання в процесі підготовки тому до друку подали: Інститут історії партії ЦК КП України, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР, кафедри суспільних наук Харківського університету ім. Горького, Харківського політехнічного інституту ім. В. І. Леніна та його філіалу у Сумах, Глухівського і Сумського ім. А. С. Макаренка педагогічних інститутів.

Велику допомогу подали Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, Міністерство освіти УРСР, Міністерство культури УРСР, Архівне управління при Раді Міністрів УРСР, які залучали до участі в написанні історії міст і сіл викладачів, учителів, працівників державних архівів, бібліотек і музеїв.

У збиранні матеріалів для написання нарисів та довідок велику допомогу подали начальник відділу Архіву МО СРСР В. О. Борисов, завідуюча Брянським облпартархівом З. А. Петрова, завідуючий Курським облпартархівом

А. М. Чилікін, завідуюча архівним відділом Курського облвиконкому Л. П. Єфремова, працівники Курського облдержархіву А. Н. Бочаров, В. П. Гнездилов, В. П. Дурнєва, О. С. Травіна, директор Курської обласної бібліотеки В. І. Візгіна, бібліограф С. І. Бельовцева. В збиранні та обробці матеріалів допомогали заступник начальника Архівного управління при Раді Міністрів УРСР М. Г. Савченко, заступник директора ЦДІА УРСР у Києві Л. З. Гісцова, працівники архіву С. І. Макаренко, А. Т. Сендик, Д. М. Топчій, працівники ЦДАЖР УРСР Н. Г. Климовська, Н. М. Челомбитько, працівники Сумського облпартархіву Л. Г. Довжинець, В. Ф. Дяденко, А. Д. Пухкало, працівники архівного відділу Сумського облвиконкому і облдержархіву О. А. Зубко, І. О. Ільченко, Г. Ф. Казанцева, Н. П. Рассказ, Л. І. Терехова, працівники Сумського обласного краєзнавчого музею Н. А. Зукулло, В. Д. Погребна, Є. І. Прихожай, Л. П. Сапухіна, О. Г. Сергієнко, працівники Сумської обласної бібліотеки В. І. Душко, С. Є. Романченко, працівник Чернігівської обласної бібліотеки Л. В. Студьонова, працівники Сумського облстатуправління О. П. Овчаренко, О. З. Токар. Допомогу в доопрацюванні ряду нарисів подали доктори історичних наук професори В. І. Клоков, С. М. Королівський, Г. М. Мултих, А. Г. Слюсарський, К. І. Стецюк, В. С. Петренко, кандидат історичних наук П. І. Павлюх.

У підготовці матеріалів для нарисів і довідок участь брали:

м. Суми: І. Г. Баштовий, І. Д. Голуб.

Білопільський район: І. В. Кобзенко, Я. Г. Мельничук, В. Г. Хроленко, |Г. Ф. Старинський|.

Буринський район: О. С. Лазаренко, В. М. Новаченко, Н. О. Симоненко, В. І. Тимошенко, П. К. Фомін, І. Ф. Шелемін.

Великописарівський район: І. М. Горбань, М. Г. Доценко, В. М. Корнієнко, І. І. Ободець, |П. А. Сапухін|, Ф. Є. Фесенко

Глухівський район: А. А. Кривко, І. М. Ляшко, І. М. Ткачов, М. Т. Савченко, В. Д. Симоненко, В. К. Шведун.

м. Конотоп, Конотопський район: М. О. Вакуленко, А. І. Демидко, І. Ф. Дюков, Н. П. Лучкова, Л. Г. Марченко, І. Б. Москальов, Є. Ф. Панюта, І. П. Рябенко, К. І. Торяник.

Краснопільський район: Т. В. Бойко, Н. П. Грищенко, Ф. П. Калиниченко, А. Г. Косарвов, О. М. Шкиря.

Кролевецький район: Г. Г. Бірюков, М. М. Гавриленко, В. О. Журід, М. Р. Кобилякова, І. П. Макаренко, Є. П. Чередник.

Лебединський район: О. В. Білик, М. С. Бойко, К. М. Дудченко, Г. П. Камчатний, Л. Т. Лушпенко, І. І. Ревенко, А. Т. Черняк, О. О. Чумаченко.

Липоводолинський район: М. В. Белевцов, Н. М. Валюх, М. С. Герасименко, М. Є. Дмитренко, Б. Л. Коломієць, І. Г. Романко, В. Т. Рудецький.

Недригайлівський район: М. Ю. Демченко, А. П. Тимченко, В. П. Циганенко, О. Я. Четвертушко, І. А. Яковенко.

Охтирський район: М. Г. Гопко, М. І. Максаков. С. О. Манойленко, О. С. Педько, Д. А. Рябченко, П. Д. Хорошун.

Путивльський район: І. Ф, Горбунов, О. М. Злобін, І. О. Кургуз, А А. Погребний, |І. І. Почепцов|, О. М. Рубанов, Б. І. Сабибін, С. М. Тельонков, Б. М. Шевченко.

м. Ромни, Роменський район: М. П. Дубина, С. Д. Дуля, Г. Л. Квітковська, Є. І. Кушнір, М. К. Кущ, І. Н. Олійник, В. І. Стетюха.

Середино-Будський район: М. І. Гуленок, В. О. Жир, І. З. Ковяров, О. П. Нехай, В. П. Сорока.

Сумський район: Ж. Я. Мальцева, І. Н. Олефіренко, І. Г. Подужайло, І. К. Прийменко, О. І. Пулінич, Г. Й. Яценко.

Тростянецький район: В. Д. Безсмертний, С. М. Бітюк, К. С. Гурін, В. К. Павлюченко, І. Є. Перерва, М. Й. Проценко, Г. І. Шелест.

м. Шостка, Шосткинський район: М. Б. Галушко, Г. С. Грибань, М. І. Жадан, Ю. Я. Іванов, С. Д. Кушнірова, П. Д. Ломоносов, В. М. Петренко, Л. І. Сенченко, Б. С. Стогнут.

Ямпольський район: Ф. І. Аврамкін, Л. В. Балухтіна, М. І. Гапоненко, М. П. Олексенко, О. В. Остапенко, В. В. Цвілодуб.

Науково-методичне керівництво підготовкою тому здійснювали наукові співробітники відділу історії міст і сіл УРСР Інституту історії АН УРСР В. М. Зайцев, А. А. Кондрацький, Ю. О. Курносов, О. П. Лола, Д. І. Мишко, Л. В. Олійник. У доборі та опрацюванні матеріалів з археології брали участь науковий співробітник Інституту археології АН УРСР Є. В. Махно, з питань культури — науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР П. Д. Павлій.

У томі вміщено знімки ТАРС і РАТАУ, Центрального державного архіву кінофотофонодокументів УРСР, обласного краєзнавчого музею, фотокореспондентів В. М. Дяченка, В. Й Масургана, Б. О. Мінделя, Г. О. Невинського, В. Т. Некрутенка, М. І. Руденка.

ЗМІСТ

Від редакційної колегії тому 5

Сумська область 9

Суми 90

Білопільський район 138

Білопілля 128
Ворожба 138
Жовтневе 147
Населені пункти, центри селищної та сільських Рад Білопільського району 156

Бобрик (156), Верхосулка (156), Вири (156), Воронівка (157), Ганнівка-Вирівська (157), Ганнівка-Тернівська (157), Горобівка (157), Гуринівка (158), Іскрисківщина (158), Кальченки (158), Коршачина (159), Куянівка(159), Луциківка (159), Марківка (159), Нові Вирки (160), Ободи (160), Павлівка (160), Рижівка (161), Річки (161), Сергіївка 161), Терещенки (162), Товста (162), Тучне (162), Улянівка (162), Шкуратівка (163), Яструбине (163).

Буринський район 164

Буринь 164
Населені пункти, центри сільських Рад Буринського району 173
Біжівка (173), Бурики (173), Вознесенка (173), Воскресенка (173), Гвинтове (174), Дяківка (174), Жуківка (174), Клепали (174), Миколаївка (175), Михайлівка (175), Олександрівка (175), Піски (176), Слобода (176), Сніжки (176), Степанівка (177), Суховерхівка (177), Успенка (177), Хустянка (177), Червона Слобода (178), Черепівка (178), Чернеча Слобода (178).

Великописарівський район 179

Велика Писарівка 179
Кириківка 191
Населені пункти, центри сільських Рад Великописарівського району 201
Вищевеселе (201), Вільне (201), Дмитрівка (201), Добрянське (202), Катанське (202), Пожня (202), Попівка (203), Розсоші (203), Рябина (203), Солдатське (204), Тарасівка (204), Яблучне (204), Ямне (205).

Глухівський район 206

Глухів 206
Червоне 223
Шалигине 230
Населені пункти, центри сільських Рад Глухівського району 240
Баничі (240), Бачівськ (240), Береза (240), Вільна Слобода (241), Горіле (241), Дунаєць (241), Землянка (242), Кучерівка (242), Обложки (242), Первомайське (243), Перемога (243), Привілля (243), Пустогород (244), Сваркове (244), Семенівка (244), Слоут (244), Сопич (245), Соснівка (245), Студенок (245), Суходіл (246), Уздиця (246), Уланове (246), Фотовиж (247), Ходине (247), Шевченкове (248).

Конотопський район 249

Конотоп 249
Дубов'язківка 268
Карабутове 276
Населені пункти, центри сільських Рад Конотопського району 283
Бочечки (283), Великий Самбір (283), Вирівка (283), В'язове (284), Грузьке (284), Гути (284), Дептівка (285), Духанівка (285), Жовтневе (285), Козацьке (285), Кошари (286), Красне (286), Малий Самбір (286), Мельня (287), Підлип-

не (287), Попівка (287), Присейм'я (288), Салтикове (288), Соснівка (288), Тернівка (288), Хижки (289), Шаповалівка (289), Шевченкове (289), Шпотівка (289), Юрівка (290).

Краснопільський район 291

Краснопілля 291
Миропілля 303
Населені пункти, центри селищної та сільських Рад Краснопільського району . 317
Бранцівка (317), Великий Бобрик (317), Грабовське (317), Запсілля (318), Мала Рибиця (318), Мезенівка (318), Осоївка (319), Покровка (319), Порозок (319), Рясне (320), Самотоївка (320), Сінне (321), Славгород (321), Тур'я (321), Угроїди (322), Чернеччина (322).

Кролевецький район 323

Кролевець 323
Дубовичі 335
Камінь 341
Населені пункти, центри сільських Рад Кролевецького району 348
Алтинівка (348), Андріївка (348), Бистрик (348), Білогриве (349), Гречкине (349), Грузьке (349), Добротове (349), Зазірки (350), Ленінське (350), Литвиновичі (350), Локня (351), Мутин (351), Обтове (352), Реутинці (352), Тулиголове (532), Червоний Ранок (353), Ярославець (353).

Лебединський район 354

Лебедин 354
Межиріч 369
Штепівка 379
Населені пункти, центри сільських Рад Лебединського району 387
Бишкінь (387), Боровенька (387), Будилка (387), Василівка (388), Великий Висторол (388), Ворожба (388), Гарбузівка (389), Гудимівка (389), Кам'яне (390), Катеринівка (390), Курган (390), Малий Висторол (391), Михайлівка (391), Московський Бобрик (391), Ополонівка (391), Павленкове (392), Пристайлове (392), Рябушки (392), Сіробабине (393), Червлене (393).

Липоводолинський район 394

Липова Долина 394
Населені пункти, центри сільських Рад Липоводолинського району 401
Байрак (401), Беєве (401), Берестівка (401), Капустинці (402), Колядинець (402), Московське (402), Панасівка (403), Підставки (403), Подільки (403), Русанівка (404), Саї (404), Семенівка (404), Синівка (404), Яснопільщина (405).

Недригайлівський район 406

Недригайлів 406
Терни 415
Населені пункти, центри сільських Рад Недригайлівського району 424
Вільшана (424), Гринівка (424), Деркачівка (424), Засулля (425), Зеленківка (425), Іваниця (425), Козельне (425), Коровинці (426), Курмани (426), Рубанка (427), Сакуниха (427), Томашівка (427), Хоружівка (427), Червона Слобода (428).

Охтирський район 429

Охтирка 429
Чупахівка 441
Населені пункти, центри сільських Рад Охтирського району 450
Бакирівка (450), Бугрувате (450), Високе (450), В'язове (451), Грінченкове (451), Грунь (451), Довжик (452), Кардашівка (452), Карпилівка (452), Комиші (452), Куземин (453), Лантратівка (453), Мала Павлівка (453), Олешня (454), Пологи (454), Рибальське (454), Стара Іванівка (455), Хухра (455), Чернеччина (455).

Путивльський район 457

Путивль 457
Нова Слобода 469
Населені пункти, центри сільських Рад Путивльського району 477
Бобине (477), Бояро-Лежачі (477), Бунякине (477), Веселе (478), Волокитине (478), В'язенка (478), Зінове (479), Кардаші (479), Козаче (480), Линове (480), Манухівка (480), Мачулища (480), Нові Гончарі (481), Октябрське (481), Рудневе (481), Стрільники (482), Юр'єве (482).

Роменський район 483

Ромни 483
Глинськ 499
Сміле 507
Населені пункти, центри сільських Рад Роменського району 515

Анастасівка (515), Андріївка (515), Андріяшівка (515), Артюхівка (515), Басівка (516), Біловод (516), Бобрик (516), Василівка (517), Ведмеже (517), Великі Бубни (517), Волошнівка (518), Галка (518), Гришине (518), Діброва (519), Заруддя (519), Коржі (519), Левченки (519), Малі Бубни (519), Миколаївка (520), Нова Гребля (520), Перекопівка (520), Перехрестівка (521), Плавинище (521), Погожа Криниця (521), Пустовійтівка (521), Ріпки (522), Рогинці (522), Сулими (522), Хмелів (522), Хоминці (523), Ярошівка (523).

Середино-Будський район 524

Середина-Буда 524
Зноб-Новгородське 535
Населені пункти, центри сільських Рад Середино-Будського району 543

Велика Берізка (543), Голубівка (543), Жихове (543), Зноб-Трубчевська (543), Кам'янка (544), Кренидівка (544), Кривоносівка (544), Нововасилівка (544), Очкине (544), Пигарівка (545), Рожковичі (545), Ромашкове (545), Стара Гута (545), Стягайлівка (546), Уралове (546), Чернацьке (546).

Сумський район 547

Хотінь 547
Юнаківка 555
Населені пункти, центри селищних та сільських Рад Сумського району 566

Басівка (566), Битиця (566), Біловоди (566), Великі Вільми (567), Велика Черneччина (567), Верхня Сироватка (567), Кіндратівка (568), Косівщина (568), Кровне (568), Миколаївка (569), Могриця (569), Нижня Сироватка (569), Низи (570), Нова Січ (570), Олексіївка (570), Підліснівка (571), Піщане (571), Постольне (571), Северинівка (571), Степанівка (572), Стецьківка (572), Сула (573), Терешківка (573), Токарі (573), Червоне (573), Шпилівка (574).

Тростянецький район 575

Тростянець 575
Боромля 584
Населені пункти, центри сільських Рад Тростянецького району 591

Білка (591), Буймер (591), Гребениківка (591), Дернове (592), Жигайлівка (592), Зарічне (592), Кам'янка (593), Криничне (593), Люджа (593), Мартинівка (593), Мащанка (594), Микитівка (594), Нецаха (594), Печини (595), Семереньки (595), Станова (595).

Шосткинський район 596

Шостка 596
Вороніж 610
Коротченкове 617
Населені пункти, центри сільських Рад Шосткинського району 624

Богданівка (624), Вовна (624), Глазове (624), Івот (624), Каліївка (625), Клишки (625), Макове (625), Миронівка (626), Ображіївка (626), Собич (626), Собичеве (627), Чапліївка (627).

Ямпільський район 628

Ямпіль 628
Дружба 637
Свеса 645
Населені пункти, центри сільських Рад Ямпільського району 653

Воздвиженське (653), Дорошівка (653), Княжичі (653), Марчихина Буда (653), Микитівка (654), Орлівка (654), Степне (654), Усок (655), Чуйківка (655), Шатрище (655).

Іменний покажчик 656

Географічний покажчик 674

ИСТОРИЯ ГОРОДОВ И СЕЛ УССР

Сумская область

(на украинском языке)

Зав. редакцією «Історії міст і сіл УРСР» *В. М. Кулаковський*
Редактори: *О. П. Вержбицька, П. Ф. Гонтаренко, В. Н. Денисова, Н. Д. Михальська, М. Д. Семенчук, В. П. Скоробогатов* (керівник редакційної групи), *Г. І. Яковлєва*
Молодші редактори: *Н. З. Лахтадир, Р. М. Чирко*
Літературний редактор: *П. П. Сіпачов*
Бібліограф *О. П. Шовківська*
Оправа та титул художника *В. І. Юрчишина*
Художній редактор *Ю. С. Яхніс*
Технічні редактори: *В. М. Курінний, Є. М. Соколов*
Редагування карт: *І. Е. Гудим-Левкович, Н. М. Добжанська, Є. В. Мержвинський*
Коректори: *С. Л. Брикліна, Г. Д. Лазаренко, К. Г. Шевченко*

В тексті вміщено 286 ілюстрацій, 24 карти, 12 кольорових вклейок. Том здано до набору 18.VI.1973 р., підписано до друку 26.VII.1973 р. БФ 06275. Тираж 15000. Формат $84 \times 108^1/_{16}$ Фіз. друк. арк. 43,5 + 1,5 арк. вклейок. Умовно-друкованих арк. 75,6. Обліково-видавничих арк. 81,7. Замовлення 3-205. Ціна в оправі 4 крб. 60 коп.

Набрано і надруковано Харківською Книжковою фабрикою ім. М. В. Фрунзе Республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Державного Комітету Ради Міністрів УРСР у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі. Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.